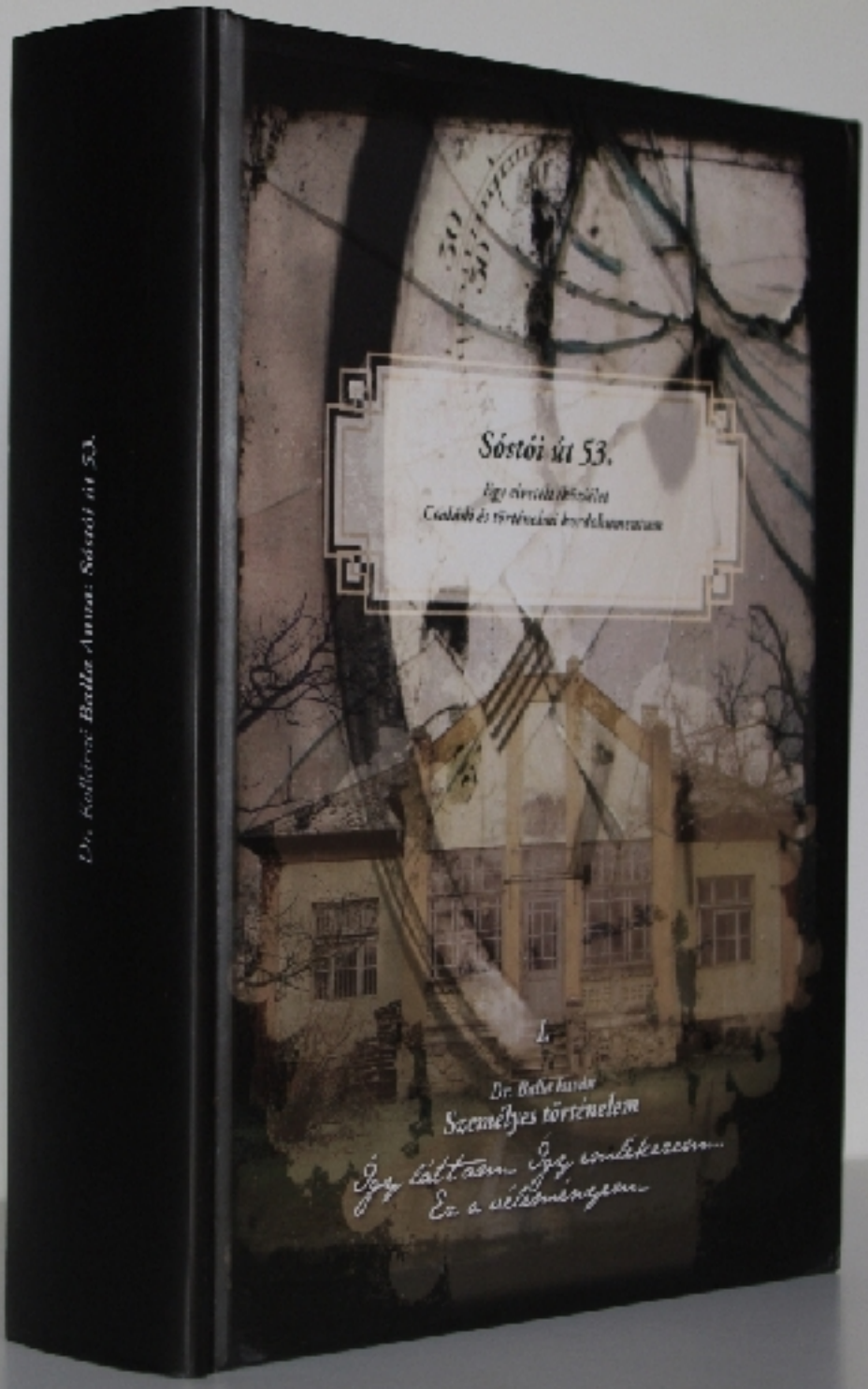

Dr. Balla Anna: Sóstói út 53.
Sóstói út 53.
Így történt nálunk
Családi és történelmi krónikamorzsák
I.
Dr. Balla Anna
Személyes történelem
Így láttam... Így emlékszem...
Ez a véleményem...

Sóstói út 53.

Egy elvetélt /köz/élet
Családi és történelmi kordokumentum

I.

Dr. Balla István

Személyes történelem

Így láttam... Így emlékezem...
Ez a véleményem...

Polgármesteri ősök

Anyai Nagyapa

Dr. Bencs László
Nyíregyháza polgármestere (1890-1901), majd országgyűlési képviselő

Anyai Nagybácsi

Dr. Bencs Kálmán
Nyíregyháza polgármestere (1918-1934)

Édesapja

(Szentgály - Sztempák) ***Balla Jenő***
Nyíregyháza város tanácsnoka (1897-1915)
Nyíregyháza polgármestere (1915-1918)

Sógor

Szohor Pál
Nyíregyháza polgármestere (1934-1945)

Köszönet és hála azoknak, akik segítettek abban,
hogy e könyv megjelenhessen.

Dr. Kollárné ***Balla Anna***

Sóstói út 53.

Egy elvetélt /köz/élet
Családi és történelmi kordokumentum

A kéziratot gondozta, összeállította,
kiadásra szerkesztette
© *Dr.Kollárné* ***Balla M. Anna, 2010***

Szakmai segítők:
Drobni Erzsébet, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár

Bibliai rész:
Ratkay Dorottya

Lektor:
Orbán András

A könyv megrendelhető a 00 36 20 978 5662-as telefonszámon.

ISBN 978-963-85019-4-3

A kiadásért felel a kiadó igazgatója
A nyomdai előkészítést a Popgroup Kreatív végezte
Művészeti vezető: Varga Zoltán
www.pogroup.hu

A könyvben található valamennyi illusztráció a Balla család hagyatéka, kivéve a belső borítón található polgármesterekről készített festmények reprodukcióit, amelyek a Szabolcs-Szatmár Megyei Jósa András Múzeum tulajdonában vannak, és kihelyezett kiállításként a Városháza folyosóit díszítik. Az erről készült fotókat Felbermann Endre bocsátotta a szerkesztő rendelkezésére. A Bencs családfákat Orbán András készítette.

I.

Dr. Balla István

Személyes történelem

Így láttam...Így emlékezem… Ez a véleményem...

Szerkesztői útmutató

Formabontó, ha úgy tetszik szokatlan könyvet tart kezében az Olvasó.

Visszaemlékezést? Naplót? Levéltári dokumentumok hiteles másolatát? Száraz tényanyagot vagy olykor lírai önmarcangoló számadást? Netán a megyeszékhelynek mintegy félévszázadnyi időtartamra négy polgármestert adó helytörténeti vonatkozású családi almanachját? Fontos vagy jelentéktelen dolgok kronológiai egymás utániságát?

Esetleg a frontot járt katona hiteles beszámolójával üzen az utókornak, hogy Trianon akkor is, és most is közös üvegburánk, amely meghatároz, behatárol, és a bura alatt saját magunk áporodott levegőjében fulladozunk? Hogy nemzeti kérdéseink és identitásunk máig is megpocsékolt tabutéma, miközben volt/van döntéshozói vezetés, amely az öncsonkításokból sportot űz?

Nyíregyháza, Nagykanizsa. Andrássy út, börtön. Délvidék, Felvidék. Erdély, Kárpátalja. Barátság, álnokság. Kitartás, következetesség. Hűség, hűtlenség. Elvbarátság, megalkuvás. Hitler, Horthy. Rákóczi, Széchenyi. Zsidó, zsidókérdés. 1945, 1956. Ismerősök, ismeretlenek. Hősök, árulók. Nagy Imre, Kádár János. Glasznoszty, remény. Születés, élet. Hit, ateizmus. Múlt, jövő. Ősök, utódok. A témafelvetések napestig sorolhatók. A fel nem soroltakkal együtt mind benne vannak e könyvben, s ami összefogja őket: ***egy emberi élet.***

Amely 1989. november 4-én megszakad, anélkül, hogy tartósan kigyulladt volna a fény az alagútban. De a magányszülte kételyek és jóslások húsz év távlatából is telibe találnak.

Műfaját tekintve e vaskos kötet nem elbeszélés, hanem a családhoz írt igen terjedelmes visszaemlékezés, az: ***„Így láttam… Így emlékezem… Ez a véleményem…”*** *Kiegészítve az íróasztal fiókjából előkerült levelezésekkel, dokumentumokkal, célzottan megkeresett levéltári anyagokkal. Amelyből nemcsak AZ ismerhető meg, aki írta, akiről szól, hanem a KOR - amelyben íródott. Mindezek tükrében ez a könyv már nemcsak személyes történelem, hanem egy ember egyéni sorstörténetén keresztüli kordokumentum. Abból a korból, amely még nincs olyan messze, hogy ne legyen róla fogalma a középkorúnak, de már messze ahhoz, hogy az unoka is tudjon róla.*

Ez a könyv egy megélt élet tanúbizonysága. A XX. Század lenyomata, a maga valóságában.

És egyben egy villa története is: a ***Sóstói út 53-é****. Egy házé, amelynek sorsa összefonódott a benne élt lakóéval. Aki 1911-ben ide született, egy időben a villa építésével, és itt a villában halt meg 1989-ben. Úgy, ahogyan élt: magányosan, egyedül. Négy nap múlva találták meg a gyermekei.*

Egész életében nem lakott és élt máshol, kivéve azt a fél évet, amikor 1944. augusztusában a legfelsőbb vezetés az ország másik végébe irányította, és ahol érte a rendszerváltás. No és mikor a szabadságában korlátozták, és a börtönbe került. Hogy egyáltalán itt élhette le életét, hisz a villa átélte a történelem viharát meg az államosítást, az lehetne maga a csoda. De akiről szó van, az Istenhívő és így ez számára csak egyszerűen a Gondviselés.

A Sóstói út 53. *elhagyatottságával, egyéni sorstörténetével – a benne élő ember személyes történelmével - üzen az utókornak. Arra utal, hogy az elvhűség- ragaszkodni meggyőződésünkhöz, saját értékrendszerünkhöz - a mai divatos kifejezéssel élve nem a legjobb marketingstratégia. Nemcsak anyagilag nem hoz az asztalra, hanem még az erkölcsi elismerés is elmarad.*

A Sóstói út 53. *helyszíne: Nyíregyháza. A Nyírség városa,* ***„amely bölcsője és sírja”*** *egy olyan valakinek, aki a huszadik századi Európában legnagyobb értéknek magyarságát és az elveihez történő maradéktalan ragaszkodását tartotta.*

Nem nagy luxus ez önmagával, környezetével, családjával szemben?

Értékeli mindezt az utókor? Megannyi kérdés, megannyi kétely, s a mai kor értékrendszerét nézve nemigen kap rá igenlő választ az ember.

Vagy mégis?

A Sóstói út 53. *személyes történelme, koronatanúja, az, akiről e könyv szól, s akinek élete összefonódik a házzal: Dr. Balla István.*

Az Édesapám.

Az Édesapánk.

E nem csekély munka, amellyel elkészült e forma, s amit most kezében tart Ön, kedves Olvasó, az Ő emlékének szól. Kérem, tisztelje meg azzal, hogy mikor ideje engedi vele tart, és ha olykor egy kicsit sok, félreteszi. Olyan helyre, ahonnan újra előveheti. Mint ahogy Ő is tette életének utolsó hat évében hűséges társával, az öreg írógépével és gondolati partnerével, az üres lapokkal. S amely szimbiózist csak a földi lét megszűnése szakított meg.

Sic erat in fatis. Ahogy Ő mondta.

.

Dr. Kollárné ***Balla Anna***

Szerkesztői töprengő

Emlékek viharában

Hat éves vagyok, megyek iskolába. Tanévnyitó van, ragyogó napsütés. Szüleim velem vannak, hiszen most én vagyok az ünnepelt. Ez alkalomra Amerikából Bandi bácsiék küldenek nekem egy kis piros táskát, viszem magammal. A táska annyira szép, hogy már semmi kétségem a felől, hogy én vagyok Nyíregyháza legszebb elsőse.

Az izgalomtól ki kell mennem. Azonnal. Édesanya kikísér, Édesapa addig foglalja a helyem.

Visszajövök. Pont jókor, mert a meghajlásra én következem. Felmegyek a dobogóra. Bátran pukedlizek a közönségnek. Nem vagyok zavarban, otthon megvolt a főpróba. Megtapsolnak. Visszaérek a helyemre. Büszkén körbenézek, mikor Apám merev tekintetével találkozom. ***„Hol a táskád?”****- kérdi. Rám omlik a felismerés: kint hagytam az illemhelyen. Mindhárman kimegyünk, de már feleslegesen: a kispiros eltűnt.* ***„Majd otthon megbeszéljük”****- zárja rövidre a témát Édesapa.*

Mindent kimos az agyamból e megjegyzés. Remegő lábakkal lépkedek és már nem is a táskám elvesztése a legnagyobb problémám, hanem a félsz. Mire hazaérünk, már nem tudom, hogy ki vagyok. Édesanya cinkosan megszorítja a kezem. Ebédidőben belefekszem az ágyba, Ő betakargat. ***„Aludj csak, sok volt ez mára.”*** *És bezárja rám az ajtót. De a paplan alól is hallom:* ***„Irén, elkényezteti Ancsát! Pedig meg kell tanulnia felelősséget vállalnia azért, amit csinál.”***

*

Tizennégy éves vagyok, nyolcadikos a gyakorlóban. Az iskola énekkara a Parlamentbe szerepelni megy, és én szólót éneklek benne. Úttörőing és nyakkendő a gálaruha. Kiderül: nekem nincs, hisz nem is vagyok úttörő. Egyedül az osztályban. Pedagógusok delegációja jön ki a Sóstói útra meggyőzni Apámat. Hiába. ***„Ötödik óta téma ez, megmondtam, hogy NEM. Ha Jézus szíve társaságába hívnák Ancsát, oda sem engedném, mert soha nem lehet tudni, hogy mikor miért ítélik el az embert! Több mint két évet ültem egy olyan valamiért, amiben benne sem voltam! Ha benne vagyok, nem beszélgetnénk itt!”****- és a nekem jót akaró tanárok orra előtt Apám bezárja az ajtót.*

*

Huszonkettő vagyok, konfliktusban a Világgal, közöttük Apámmal. Már csak ketten vagyunk a villában, mégis szűknek érzem. A villát, a Sóstói utat, Nyíregyházát, az egész Magyarországot. De igazából talán Apámmal van bajom, csak gyáva vagyok még ahhoz is, hogy legalább magamnak bevalljam. Annyi azért kitelik tőlem, hogy megmondom: most elmegyek! ***„Ülj le!- mondja. Tudom, hogy nehéz Anyád nélkül, éretlen voltál ahhoz, hogy elveszítsd, én meg nemigen értek a nyelveden! Mondtam már Neked: inkább tíz fiú, mint egy leány nevelése! Ettől függetlenül itt a helyed! És jól gondold meg: csak egyszer zárhatod be magad mögött az ajtót!”*** *Bezártam. Akkor. És az egyszer.*

*

Harmincegy éves vagyok, orvos férjem, két gyönyörű, jól sikerült fiam már hat és hét évesek. Pálya és iskolakorrekciókkal, ha késve is, de megszerzem a diplomám: lélekbúvár leszek, országos lapokban publikálok, és meg akarom váltani a világot. Időközben visszakerülök szülőhelyemre, a véletlen a villától alig pár száz méterre biztosítja a szolgálati lakást. Járunk egymáshoz, inkább Édesapa hozzám, és nemcsak azért, mert elfoglalt vagyok. Inkább az az oka, hogy gyermekeimbe, akik nélkül nem igen mozgok, a Sóstói úton isten tudja miért, belebújik az ördög. És azonnal félni kezdek, hogy megkapom: ***„a gyerekeidet sem tudod nevelni!"***

Egyik alkalommal, nagy csomaggal érkezik Édesapa. Komótosan bejön, leteszi elém: ***„Tessék, itt a hozományod! A nagy csomag férjhezmeneteledért, a kicsi diplomádért."***

*

Harminckilenc vagyok, 1989. október 27-e van. Édesanya halálának húszéves évfordulója. Már három éve Szentendrén élek, oda kapom az értesítést: ***„Ancsa a Temető után légy szíves úgy oszd be az idődet, hogy egyedül, férj és gyerek nélkül keress fel, mert akarok beszélni veled."*** *Megijedek. Most biztos megkapom a letolást, mert a nemrég megjelent könyvemben egy kissé szabad szájú vagyok. A családi temetői együttlét után egyedül lépek be a házba. Apám már előre kinyitja nekem a veranda ajtaját, pedig már ilyenkor hűvös az este. A kályha melletti fotelben ül, a szobában félhomály. Nem kérdez könyvről, ciprusi útról, gyerekeimről, terveimről, hanem direktbe kérdi:* ***„a családi ezüstöt miért akarod eladni Szohoréknak? Mária megírta, hogy már fel is értékeltetted az Iparművészeti Múzeumban és csak azért van még nálad, mert a kanadai rokonok drágának találják a kiviteli vámot! Nézd Ancsa! Az az ezüst, ami a hozományod, átvészelte az oroszokat, az ínséges napokat, pedig igen gyakran nem tudtuk Anyáddal, hogy mit esztek holnap, Te pedig csak úgy el kótya-vetyéled? Neked a családi kötelék semmit sem jelent? Vigyázz Ancsa, mert…."***

Nem tudja befejezni. Életemben először közbevágok, és kimondom, amit gondolok. Elvégre két hónap múlva negyven leszek, az ösztöneim utat követelnek. És csak mondom, és csak mondom. Minden kijön, ami eddig megfeküdte a gyomrom. Hogy tojok az ezüstre, a sznob családra, a viselkedős torontóiakra, hogy az ezüst bartell lett volna a fiam egyéves külföldi angol tanulásához, amit kintről kezdeményeztek, csak időközben meggondolták magukat, mert semmi emberek. És patt a helyzet, mert a fiam nemcsak a vízumot kapta meg, hanem magántanulónak már az iskolából is kikértem. De szerencsére vannak barátok, akiket megválaszthat az ember, megy a fiam Svédországba egy évre és még ráadásul a trutymós ezüst is megmarad. De nem az ezüstöt kellett volna őrizgetni, hanem inkább eladni, hogy Édesanya ne haljon meg. Vagy beállni ebbe a rendszerbe, hogy úgy élhessünk, mint a többiek, mert így semminek semmi értelme, hiszen úgysem lesz benne Édesapa a történelemkönyvbe.

Én mondom, Ő hallgat. Nem szól vissza, csak némán néz, egyenesen bele a szemembe. Inkább csodálkozva, mint megsértődve, inkább gyöngéden, mint elutasítóan. És mikor belefáradok önmagamba, halkan kérdi: ***befejezted? Van még valami, ami nyomja a lelked?***

Nincs*- és kirohanok. Valahol a kertkapuban hallom:* ***Isten Veled Ancsa!***

Pár nap múlva már itthon Szentendrén takarítok, és közben még mindig mondom a magamét magamnak. Portörlés közben az egyik könyvből elém esik egy kis papírdarab. Egy ige: ***„Ne múljék el a nap a Te haragoddal”****. Lemerevedek: ezt nekem küldte Édesanya. Mennem kell, vissza Nyíregyházára.*

Pénteken már visz is a férjem. Letesz a villánál és egyedül hagy, nem kell tanú a bocsánatkéréshez. Csengetek: senki. Zörgetek: senki. Átmászom a kertkapun. Buci kutya fájdalmasan nyöszörög. Az ajtó zárva. Az ablakokon zsalu, még nincs lecserélve, nem látok be. Rosszat sejtve megkeresem a testvéreimet. Ők is jönnek. Feltörjük az ajtót. És szembeköszön a bizonyosság: néhány napja már a ***Sóstói út 53.sz****. lakója* ***odaát*** *megtalálta új otthonát.*

Tudom, hogy írt! Hogy évek óta a papír a társa. Hogy ad még nekünk egy lehetőséget, hogy megismerjük gyökereinket. És Őt!

Eszelősen keresni kezdem, miközben Ő ott fekszik kiterítve. Megtalálom az írógépen. Meg kell tudnom, hogy írt-e rólam, a konfliktusról, és oka vagyok- e átköltözésének. Belép a kisebbik bátyám. Előtte talán csak nem fogok egy ilyen helyzetben lapozgatni? Az egész kéziratot bedobom a sütőbe. Mert nekem ***kell*** *először elolvasnom..*

Nincs kulcsom a házhoz. Mit tegyek?

Napok múlva szólok bátyámnak a ***sütőről****. Ő félre érti, és évekig nem adja ide. Majd egyszer leféynmásolja és elküldi. Jó tíz éve már itt van a kézirat. De nem tudom miért, valahogy nem akarja, hogy akarjam.*

Három éve előszedem.

Azóta vele élek.

És Albert Schweitzerrel:

„Lényeges csupán az a törekvés, hogy felgyújtsuk magunkban a belső világosságot….amikor az emberekben ez a világosság kigyullad, láthatóvá válik. Csak akkor ismerjük meg egymást a sötétben, és nem kell kézzel tapogatnunk a másik arcát vagy betörni az idegen szívbe.”

Dr. Kollárné ***Balla Anna***

Dr. Balla István

Így láttam... Így emlékezem... Ez a véleményem...

1. rész

Elsősorban István fiam unszolt, hogy írjam le családunk általam ismert történetét. Mindazt, ami Velem történt, ahol hosszúnak mondható életem során megfordultam, amit láttam, hallottam, tapasztaltam. Most kaptam egy belső lökést ehhez.

Így 1983. November 14-én elkezdem papírra vetni ezeket az apró történéseket, melyek a múltamat jelentik.

Bevezető Gondolataim

Történelemről és azok írójáról

A múlt az egyén számára egy parányi Történelem.

Nagybetűvel írandó TÖRTÉNELEM, amely parányokból rakódik össze. Majd hivatott vagy hivatatlan történészek által könyv alakká formálódik, hogy azután akár az iskolák padjaiban, akár az élet során okuljon, vagy oktalanodjon belőle az, akit érdekel, vagy akinek az iskolai tanmenet ezt kötelességévé teszi.

Talán e néhány sorból is bizonyos fokú gunyorosság tűnik elő a Történelem tanításával szemben.

Kis diákkoromtól kezdve különösen erős vonzalmat éreztem a *Történelem,* különösen a *magyar történelem* iránt. Nemcsak az iskolai tananyagot tanultam meg érdeklődő szorgalommal, hanem áhítattal hallgattam *néhai Péter Károly* történelemtanáromnak ragyogó előadásait is. Előadásaira ma is – bár több mint 55 esztendő ment el fejünk felett – igen jól, s igen nagy szeretettel emlékezem.

Minden – a Magyar Történelemre emlékeztető – könyvet, ami csak kezemhez került, alapos figyelemmel elolvastam. Később, már, mint nagykorú fiatalember – abban az időben 24 éves korral váltunk teljes jogkörű férfiakká – az akkor, tehát a 30-as évek derekán megjelenő *Hómann-Szekfű* hat vagy hét kötetes történelmi munkáját megvettem és elolvastam. De elolvastam a Nagyapám hagyatékából megmaradt *Szilágyi-féle* könyvtáramban egy kötet híján meglévő kilenc kötetes történelmet is, ami talán ma is a legtárgyilagosabb történelmi munka. Tehát, talán nem túlzás részemről azt állítani, hogy a *Magyar Történelmet* átlagosan ismerő embernél valamivel többet tudok *Múltunkról*, s így természetesen *Jelenünkről* is, hiszen múlt nélkül nincs jelen. (Ezt csak szomorú korunk politikai analfabétái gondolhatták, vagy gondolják másképp.)

Lassan érett meg és alakult ki az a felfogásom, hogy a történelmet írók is a piacról élnek, így véleményük kialakításában elsősorban a fennálló társadalmi rend követelése az irányadó. Már *Anonymusnál* is megtalálható ez. (Ezt nem én állapítom meg, hanem *Szilágyi* könyvében olvastam.) Az idők során, pedig csak romlott a helyzet, míg elértünk jelenkorunk értéktelen történetírásáig, aminek megállapításához már nem volt könyvre szükségem. Hiszen az, amit e nemesnek nem mondható tollforgatók különösen a XX. -ik század eseményeiről papírra vetnek, azok már nélkülöznek minden kapcsolatot a valósággal. Ezt már a közel hét évtizedes tapasztalatom íratja le velem.

És ha Isten megengedi, hogy erővel és ép ésszel papírra tudjam vetni mindazt, amit átéltem, s ha akad valaki, aki e sorokat valaha elolvassa, módja lesz erről meggyőződni.

Ma már megtanultam, hogy a Múlton az Úristen sem tud változtatni, csak a történetírók. Nem tudtam kinyomozni, ki volt az a szellemes ember, aki ezt valamikor, valahol leírta. Talán *G.B.Show*, ismerve szarkazmusát. De ez a megállapítás – különösen évtizedeink magyar nyelven író úgynevezett történészeire – kiválóan találó.

Nos: ha időm és erőm engedi, itt és most elkezdem emlékeim írásba rögzítését.

Tisztában vagyok azzal, hogy minden ilyen visszaemlékezés elsősorban szubjektív, hiszen önmagunkból nem léphetünk ki. Bár egész életemben az objektivitásra törekedtem, de az talán természetes, hogy a saját szememmel látok, a saját énemmel élek, tapasztalok meg valamit.

De egy valami rendkívül fontos.

Véleményem kialakításában soha senki, semmilyen oldalról nem befolyásolt és soha senki nem részesített anyagi juttatásban. Véleményem szerint ez rendkívül fontos szempont. A rádió vagy tévé- kommentátorok, de ugyan így az újságírók is a leírt, vagy elmondott véleményükért valahonnan pénzt kapnak. Ez a tény, pedig véleményüket döntően befolyásolja.

Ugyanígy van ez a könyvkiadással is. Még ha valahol van arra lehetőség is, hogy valaki saját költségén nyomassa ki könyvét, ha másért nem, hát könyvének sikeréért, – legyen az anyagi vagy akár erkölcsi szempont – de befolyásolva van.

Nos, ettől vagyok mentesítve.

Ezt a tényt minden gondolkodni tudó embernek méltányolni kell.

Visszaemlékezéseim címéül ezért is írtam: *Így láttam, így emlékezem, ez a véleményem*…

Nem valószínű, hogy amit leírok, el is olvasom. Talán időm sem lesz rá. Így géphiba, fogalmazási hiba előfordulhat. De talán ez még hitelesebbé teszi a leírtakat.

Feljegyzéseim nincsenek, naplót nem vezettem soha. Emlékezetemre vagyok teljes mértékben utalva. Eddig önmagamról, bár szigorú kritikusa vagyok önmagamnak, nem vettem észre emlékezéstompulást, értelmi zavart vagy ehhez hasonló zavaró körülményt. Az biztos, hogy egy rendszerességgel vezetett naplónak, – gondolok itt, például *Széchenyi Istvánnak* a nemrég igen nagy terjedelemben megjelentetett *Naplójá*ra – a visszaemlékezésekkel szemben óriási az értéke. De Széchenyi egy mai emberrel szemben azzal az óriási előnnyel rendelkezett, hogy talán a döblingi éveit leszámítva, minden gátlástól mentesen vethette gondolatait papírra. *Ami*t, *ahogy* és *akkor*, prompt érzett. Még így is titkára felé az volt a végakarata, hogy *Naplói* megsemmisítendők. *Tasner* titkárának köszönhető, hogy szeretett gazdájának nem teljesítette e kívánságát és csak az igen intim részleteket törölte. A *Napló* többi részét érintetlenül hagyta és így lehetővé vált, hogy száz esztendő múltán olvasni tudjuk. Ez a mai embernek – amikor nincs tiszteletben tartott magántulajdon, nincs tiszteletben tartott levéltitok, nincs tiszteletben tartott személyiséghez való jog stb. – kevésbé adatik meg.

Sem a jelen, sem a múlt történései nem tették lehetővé, – legalább is számomra nem – hogy akkor és úgy írjak le valamit, amikor az megtörtént. Hiszen, ha nyíltan, őszintén leírom véleményemet, megcáfolhatatlan adatokat magam ellen szolgáltatok.

Ha pedig köntörfalazok, akkor nincs értelme.

Ezért nem vezettem fogházi életemben sem, de azután sem naplót, hiszen volt olyan barátom, kinek évtizedekkel korábbi, menyasszonyával folytatott intim levelezését is egy éjszakai házkutatás során elvitték. Ilyen durva belerúgása a személy magánéletébe akadályozott meg abban, hogy idejében papírra vessem gondolataimat, emlékeimet.

Hogy ma miért teszem, amikor lényegében ma sem élünk egy szabadabb világot?

Elsősorban közállapotaink valami csekélyt e téren javultak.

Továbbá, közel a sírhoz, egyedül maradva már lényegesen kisebb a veszély és az abból fakadó hátrány fenyegetése.

Még valamit a visszaemlékezésekről.

Tudomásom szerint két, számomra felejthetetlen atyai-barátom írt visszaemlékezést. Emlékeiknek alább e papírokon fogok a magam módján emléket állítani. Emlékezéseik megmaradtak-e, vagy megsemmisültek? Nem tudom.

E negatívummal szemben állnak *Mikes Kelemen* törökországi levelei. Mikes, mint viszonylag kis ember, a száműzött *Rákóczi* utolsó éveiről felejthetetlen nyomot hagyott. És talán pont ez a legnagyobb értéke, hogy *kis ember volt, a cselekedeteknek legfeljebb szerény végrehajtója és nem kiagyalója, vagy elindítója, s így nem szorult arra, hogy önmagát szebbnek, vagy jobbnak tüntesse fel, avagy bölcsebb, előrelátóbb ember emlékét igyekezzen az utódok emlékezetébe vésni.*

Ez, pedig megítélésem szerint nem kis értéke egy visszaemlékezésnek.

Két embert igyekeztem rávenni arra, hogy írja le emlékeit, úgy ahogy velük történt, ahogyan ők látták. Nem tudom sikerült-e erre rábírnom őket, de azt hiszem, hogy nem.

Az egyik *Endreffy Zoltán evangélikus lelkész*, aki azokban az úgynevezett *hideg napokban,* mint evangélikus lelkész *Újvidéken* szolgált. Annyi mindent összeírtak, annyi hazugság kavarog a szomorú esemény körül, és ahol a magyarság a vádlottak padján maradt. De tárgyilagosan még senki sem írt, jóllehet több mint négy évtized múlt el. Ezért tartottam fontosnak, hogy valaki úgy írjon le mindent, ahogy látta. *Endreffy* barátomnak javasoltam, hogy visszaemlékezését az *Egyház Irattárába* helyezze el. Nem tudom, hogy megtette.

A másik a szeptemberben elhunyt *Bandi bátyám* felé irányult. Buzdítottam, hogy vakságában, mint valami gyógyírt, gépelési tudományát használja fel és írja le elmenetelének történetét, úgy ahogy az 1945 márciusának utolsó napjaiban elkezdődött. Azt hiszem, nem tett eleget kérésemnek. Számtalan unszolásomra válasza mindig az volt, „*ugyan kit érdekel ez*?" „*Például engem, vagy gyermekeidet, vagy esetleg majd azoknak gyermekeit*".- válaszoltam. De mindez tudomásom szerint nem hatotta meg.

Nem akarok tehát harmadik lenni e negatívumok között.

Íme, elkezdem tehát.

És folytatom, amíg arra Isten erőt ad.

„In nomine Dei."
Isten Nevében

*Úgy kellett volna, hogy emlékezésem első néhány szava ez legyen; „**In nomine Dei. Isten Nevében**"!. Most írom csak le.*

Nos tehát az Ő nevében indulok egy közel 70 éves vándorútra.

Meddig jutok el?

Ezt is csak Ő tudja.

Említettem, hogy két felejthetetlen, hogy úgy mondjam atyai barátom volt, akik tudtommal megírták emlékirataikat. Hogy a háborús viharok megkímélték- e azokat, illetve a háború utáni idők eseményei nem sodorták-e el, nem tudom.

Mivel e két öreg barátomnak legalább így emléket akarok itt állítani, kitérek erre is.

Az egyik ilyen barátom, tanítóm és mesterem ***Gál István*** *volt*, aki hosszú éveken keresztül, 1938 év végén bekövetkezett haláláig angol nyelvmesterem volt. Visszaemlékezéseinek, ahogy mondta: *„Levelek a túlvilágról"*.- címet adta. Kikötése volt, hogy csak halála után hozható nyilvánosságra. Halála után felesége, – aki *Kralovánszky Ilona* volt, innen a Nyáregyházán lakó és ott gazdálkodó nagybátyjához költözött – nyilván régen halott. Házasságukból két gyermek származott *István* és *Éva*. Volt egy harmadik gyermek is, *Olivér*, aki a férfinek szerelem gyermeke, vagy ahogy abban az időben a hivatalos nyelv nevezte „törvénytelen" gyermeke volt, s akit az apa nevére vett és nevelt a másik két gyermekkel együtt. Valamikor a 40-es évek végén itt Nyíregyházán, a postán *Istvánnal* találkoztam. Tőle tudom, hogy Olivér a háborúban elesett. Azóta semmit róluk nem tudok. István korábban községi jegyző volt valahol.

Nos az apától, nyelvmesteremtől az angol mellett sok, különösen az erdélyi irodalomra vonatkozó indítást, ajánlást, könyvszeretetet kaptam. Azt nem tudom, hogy *Gál István* hol született és mikor. Azt tudtam, hogy zsidó származású volt – édestestvére *Gál Gyula* a Nemzeti Színház örökös tagja – a „Tanár úr", ahogy ismerősei hívták.

Gál István katolikus papneveldében nevelkedett, majd valahol *Erdélyben* lett falusi lelkész. *Erdély* szellemének volt rajongója és az, hogy Erdély mind a mai napig lelkem egy egészen külön szobáját, vagy talán inkább lakosztályát lakja, nagy részben neki tulajdonítható.

Sokat beszélt az ottani régi erdélyi falusi életről, szokásokról, emberekről. Valamikor a század első évtizedének vége felé püspöki rendelet szólította fel a lelkészeket, hogy házvezetőnőjüket – kik élettársaik voltak – el kell bocsátani. (A püspök talán *Csernoch János*, a későbbi bíboros hercegprímás volt.)

Gál Istvánnak a szomszédos faluban élő lelkésztársa – kinek házvezetőnőjétől több gyermeke volt – közölte vele, hogy e rendelkezést nem tudja végrehajtani, de az engedetlenség bűnébe sem akar esni, így öngyilkos lesz. Mivel azonban híveit nem akarta e tet-

tével megbotránkoztatni – a Katolikus Egyház öngyilkosokat nem temet el, – tettét úgy hajtja végre, hogy az véletlen baleset látszatát keltse. Leült tehát égő kályhája elé és onnan a parazsat ölébe téve, mintha kipattanó szikra gyújtotta volna meg reverendáját, elégette magát. Hihetetlen erkölcsi erő.

Nos erről *Gál István* egy színdarabot írt, amit valamelyik pesti színház elfogadott, műsorra tűzött, sőt már ki is volt plakátozva, amikor – nyilván magas katolikus körök nyomására – *Apponyi Albert* akkori kultuszminiszter utasítására, hatalmi szóval a műsorról levétettek. Nyilván a darab írójának ez nem volt jó pont. A püspök el is helyezte más parochiára. Valamelyest ez is hozzájárult ahhoz, hogy *Gál* a század második évtizedében kilépett a papi rendből, megházasodott, majd *Erdély* elvesztése után *Nyíregyházára* költözött, mivel feleségének itt éltek rokonai.

Gál Istvánt, mint erdélyi menekültet ismertem meg, aki itt lakott a *Sóstói úton* abban a villában, ami nemrég került lebontásra és helyette a Garibaldi utca sarkán lévő Óvoda épült. Felejthetetlen barátommal *Gönczy Lacival*, aki egy évvel járt feljebb, a húszas évek közepén olvastunk a gimnázium hirdető tábláján arról, hogy a *La Fontaine Társaság* angol nyelvkurzust indít. Így kerültem *Gál István* kezei alá, és amikor egy év után a társas kurzus megszűnt, lettem egészen haláláig magánnövendéke.

Gál István a Városi Felsőkereskedelmi Iskolában tanított, mint óraadó, angolt, majd a vármegye könyvtárának lett egészen haláláig könyvtárosa.Tőle hallottam az alábbi, szerintem említésre érdemes hírt:

Egy alkalommal, talán akkor már kiugrott pap volt, egy angolt kalauzolt Pesten, aki sétálgatás közben azt mondta, hogy meglepődve tapasztalja, milyen magas fokú a magyarság civilizáltsága – nyilván a Pesten látottakból ítélt – csak nem érti, hogy miért van itt antiszemitizmus? Gál, aki függetlenül származásától mélyen érző magyar volt, azt felelte, hogy erre később, a tervezett színházi előadás után fog válaszolni. Este a Víg Színházba mentek el. Amikor az előadás után kijöttek, nagy vonalakban tolmácsolta neki a látott darabot, látta a színészeket, a közönséget stb. az angol megjegyezte: „azt hiszem, most már értem."

A másik alkalommal szintén angolokat kalauzolt Sátoraljaújhelybe, többek között a „a hajózható Ronyvához", ahogy a hivatalos Angliával elhitették a csehek. A látvány a turisták számára megdöbbentő volt, de sajnos e megdöbbenésen kívül egy lépést sem tettek, sem itt, sem otthon.

Számomra e tanárom felejthetetlen marad. Temetésén nem tudtam részt venni, mivel akkor Kassára voltam kirendelve (1938) ma már sírját sem tudom megtalálni…

*

A másik atyai barátom ***Dr. Korompay Klekner Károly*** volt. Ez évben van, vagy volt születésének századik évfordulója. Pontosan a hónapot nem tudom. Ki emlékezik rá? Hát legalább én e papíron tegyem ezt meg.

Ki is volt Ő?

Metzenzéfen született, fenn a Felvidéken. Tudomásom szerint az orvosi egyetemet Pesten végezte, és mint sebész ott lett *Dollinger Gyula sebészprofesszor* közvetlen munkatársa, aki őt igen megkedvelte, s utódjának tekintette. Az alig 28 éves fiatal doktor azonban meg akart házasodni, családot alapítani, amire a klinikai fizetés nem nyújtott kellő anyagi alapot. Olvasta a pályázatot, amit a *Szabolcs Megyei Erzsébet* kórház megüresedett sebészi főorvosi állására hirdettek meg és elhatározta, hogy megpályázza. Amikor e szándékát főnökének *Dollingernek* bejelentette, az erről a szándékáról le akarta beszélni. Mondván, hogy így elkerül vidékre, és ott eltemetődik. *Dollinger*, aki agglegény vagy elvált ember volt, de családdal nem rendelkezett, teljesen érthetetlennek találta, hogy valaki tudományos pályáját ilyen okból feláldozza. (Amint annak idején Károly bácsitól hallottam, *Dollingert* sebészi munkáján kívül csak a lovaglás érdekelte, az élet más megnyilvánulása iránt érzéketlen volt.) Amikor szeretett munkatársát e lépésről lebeszélni nem tudta, megszüntetett minden közvetlen érintkezést *Klekner Károllyal*. Sőt, amikor *Károly bácsi* elkerült a Klinikáról, mert Szabolcs megye főispánja kinevezte Nyíregyházára kórházi főorvosnak, a búcsúzásra megjelent *Kleknernek* nem nyújtott kezet, csak fejbiccentéssel búcsúzott el tőle. Viszont hozzátartozik *Dollinger* egyéniségéhez, hogy – s erről Károly bácsi évek múlva szerzett már itt Nyíregyházán tudomást – magán levelet írt az akkori főispánnak és megírta, hogy egy egészen különleges képességű fiatalember nyújtotta be pályázatát. Erre a főispán – mivel *Dollinger* Európa hírű sebész professzor volt – természetesen minden más pályázóval szemben Kleknert nevezte ki.

Így került Károly bácsi valamikor a század első évtizedében, de még 1911 előtt Nyíregyházára.

Dollingernek abban igaza lett, hogy Károly bácsi nem került egyetemi katedrára. Az viszont tény, hogy a 20-as 30-as években, ha valaki erről a tájról Debrecenbe került a sebészeti klinikára, igen gyakran azt kérdezték ott a betegtől, hogy *„minek jön maga ide, amikor ott maguknak van egy Kleknerük."* Valamikor a 30-as években magyarosította nevét *Korompay-ra*. Négy fiú gyermeke született: *Károly, Tihamér, Tamás és Miklós*. *Károly* kortársam, jelenleg Tiszalökön él, mint orvos, talán még most is dolgozik. *Tihamér* a ceglédi kórház sebész főorvosa volt, néhány éve infarktus végzett vele. *Tamás*, mint aktív tüzérszázados Kolomeánál halt hősi halált. *Miklós* jogász lett, és Pesten él.

Károly bácsi Tihamér fiánál halt meg 89 éves korában, és itt a nyíregyházi temetőben, a családi kriptájukban van eltemetve.

Orvosként, gyermekkoromtól ismerem.

Édesanyám kívánságára – feltételezhetően apánk betegsége okán – *Bandi* bátyámmal esztendőnként legalább egyszer fel kellett keresnünk *Károly bácsit*, aki mindig tüzetes vizsgálat alá vetett (vérvizsgálat, röntgen stb.)

Mint orvosra, néhány jellemző eset:

Valamikor 1918 körül nagyanyám egy nyári este rosszul érezte magát, így telefonon Károly bácsit hívták ki. Hatalmas nyári eső volt, amikor úgy este 8 óra körül az ömlő esőben itt a Sóstói úti villában valaki zörgeti a kaput, majd amikor jelentkezünk, mond-

ja: „*gyertek ki őrizni a lovat*". Kiderült, hogy a Szent István úti lakásáról, ahol a magán szanatóriuma volt, feljött a Korona Szállóhoz, ahol akkor a konflis-taligás stand volt. Az egyetlen álldogáló taliga taligása az épületben lévő korcsmában tartózkodott, de tekintettel a rossz időjárásra, nem volt hajlandó elindulni. Mire *Károly bácsi* egyedül felült a taligára, hogy a beteget ellássa, azt kihajtotta, majd nagyanyám kezelése után visszaült a taligára, visszahajtotta és később tudtuk meg, hogy az ivóban lévő taligásnak a fuvardíjat átadva, onnan gyalog hazament.

1945 után fogolytársam és cellatársam volt. Egy este, már cellazárás után jön a fogházőr, és mondja, hogy az egyik ugyancsak politikai fogoly, aki, mint sofőr és szerelő a fogház műhelyébe dolgozott, munka közben szemsérülést szenvedett, most hirtelen nem tudnak mit tenni, a fogházparancsnok *Tóth László* már haza ment, intézkedni tudó ügyész pedig nincs az épületben.

Károly bácsi lement a műhelybe, megállapította, hogy a sérült szemébe belement a fémforgács. Visszament az irodába, telefonon felhívta a mentőállomást – nevét akkor még ilyen helyeken mindenütt ismerték -és felhívta a mentőt, hogy azonnal jöjjön ki a beteg beszállítása érdekében. Néhány sorban megírta a kórház illetékesének, hogy mi történt és mi a teendő. Így is történt. Kinn a kórházban kivették a fémforgácsot, majd visszaszállították a beteget a fogházba. Amikor *Károly bácsi* dolga végeztével ismét a cellába került, megkérdeztem: *„ismét kórházigazgató méltóztatik lenni? Mert legalább is az intézkedésből erre kell következtetnem"*. Extatikus állapotából talán a kérdésem hallatán tért vissza. Másnap, amikor az illetékesek előtt köztudott lett e história, igen nagy derültséget váltott ki, hiszen akkor még az ott szolgálók nagy része olyan valakik voltak, akik igen jól ismerték *Korompay Károlyt*. Aki 1944-ig a kórház igazgató főorvosa volt. Műtéteinek száma 150-200.000 között volt. Szolgálati ideje több mint 35 év.

Különböző vádakkal ez a rendszer háromszor állította az úgynevezett népbírósága elé, mind a három alkalommal még ez a bíróság is felmentette. *Mégis egy fillér nyugdíj nélkül, tulajdonképpen fiainak kegyelemkenyerén élt ilyen magas korig.*

Szociális elbánás ez?

Alig hiszem.

Amikor, mint egy ideiglenes katonai kórház orvos parancsnoka elhagyta 44-45 telén az országot, valahová *Németországba* került. Egy alkalommal, már a háború befejezése után egy ott szolgálatot teljesítő amerikai őrnagy várandós és férje látogatására érkező asszony rosszul lett. Sem az amerikai katonai orvosok, sem annak a környéknek német orvosai nem mertek a vajúdó asszonyhoz hozzányúlni, mivel azt állapították meg, hogy rosszul fekszik a csecsemő. Valakinek eszébe jutott, hogy van itt egy magyar orvos. Így hívták *Korompayt*, aki nyomban az őt jellemző határozottsággal, az igen primitív lehetőségek között, úgy segítette e világra a gyermeket, hogy az anya is életben maradt. Attól kezdve az egészségügy vonalán bármilyen kis problémája támadt az amerikaiaknak, csak *Korompayt* keresték, vagy hívták.

Megkérdezték tőle, milyen vagyonnal rendelkezett Magyarországon. *Annak teljes kárpótlását ígérték Amerikában, s egy legmodernebbül felszerelt szanatóriumot, csak menjen ki velük Amerikába.* De Ő úgy érezte, hogy mint magyarnak, itthon a helye.

Haza jött, és néhány óra múlva már a *Fogház lakója* lett, hogy azután 1947-től, – amikor véglegesen szabadlábra került – 1972-ben bekövetkezett haláláig, egy darab kenyérre valót se adjon ez az ország ennek a fiának.

Nekem atyai jó barátom volt. Számomra felejthetetlen valaki. Úgyis, mint orvos, úgyis, mint fogolytárs, úgyis, mint vadásztárs, egyszóval, mint ember. Csak nagybetűkkel lehet leírni:

EMBER volt, annak igaz értelmében.

Ma már talán csak a régiek emlékeznek rá, s természetesen szétszóródott családja, hiszen itt nem volt tanácsos maradni még hozzátartozóinak sem, ezért innen mindenki elkerült.

Károly bácsi is, csak, mint halott térhetett ide vissza.

A felelet igen szomorú, de nagyon egyszerű.

Ember volt és magyar.

Álljon itt e néhány sor emlékére.

Ha a temetőbe visz utam, soha nem felejtkezem el, hogy megálljak sírja előtt.

*

Temetői látogatásaimról:

Van néhány sír, amit mindig igyekszem felkeresni. *Dr. Sarvay Tivadar* belgyógyász főorvost, akinek az Isten után köszönhetem, hogy járni tudok. Hiszen annak idején trombózisom után a kórház úgy bocsátott el, hogy soha nem fogok tudni járni. Sarvay tanácsa szerint járván el, immáron 16 esztendeje még mindig járni tudok. *Báró Buttler Sándort*, akit mint huszárőrnagyot az egri önálló huszárszázad parancsnokaként 1908 körül azért nyugdíjazták, mert az akkori Ex-Lex helyzetben, mint a tisztelgő század parancsnoka, a hevesi királyi biztos fogadására volt kirendelve. Aki fogadta is a *homo regiust*, a *király Ferenc József* személyes képviselőjét. De amikor az kezet nyújtott, *Buttler* közölte, hogy kézfogásra nem kapott parancsot.

Ha kevesen is, de volt egy néhány gerinces magyar.

Sírjaikat mindig felkeresem, és november 1-jén meggyújtom az emlékezés gyertyáját.

E megemlékezésnek szánt bevezetés után visszatérek saját életemre.

Rodinný almanach

Származásom: Őseim

Nyíregyházán születtem 1911. január 27-én. Édesapám *Balla Sztempák Jenő*. Édesanyám *Bencs Etelka*. Nem lévén családom olyan nagynevű család, melynek tagjairól történelmi könyvek, vagy lexikonok szólnak, és mivel lassan alig-alig akad valaki, aki a korábban elment tagokra emlékezne, talán gyermekeimet érdekelni fogja, honnan és kiktől származtak.

Családomról tehát, azokról, akik közel álltak hozzám:

Úgy illik, hogy elsősorban néhai *Édesapám családjára* emlékezzem és leírjam mindazt, mit róluk tudok.

Nagyszüleim

Apai Ág:

Édesapám, Sztempák Jenő *1869. február 19*-én született *Hajdúhadházon*, ahol nagyapám gyógyszerész volt. Édesapja *Sztempák Antal*, édesanyja *Korponay Zsuzsanna*. Sem apai nagyapámat, sem nagyanyámat nem ismertem.

*Nyilvánvalóan nagyszüleim házasságát családi viharok előzték meg, mert tudomásom szerint nagyapám felmenői generációkon keresztül görög katolikus lelkészek voltak. Kárpátalján, tehát a régi Huszinszkóban éltek és szolgálták egyházukat. Egy alkalommal Mariska nagynénémtől azt hallottam, hogy családi hagyomány szerint a családi név eredetileg Szentgály volt, tehát régi magyar nemesi família, de elruténesedett. Bizonyítékom e hallomáson kívül erre nincs, de az is igaz, hogy nem is kerestem ilyen bizonyítékokat, nem tulajdonítván ennek valami különösen nagy jelentőséget**

**2003-ban egy külföldi örökség kapcsán e fentiek igazolást nyertek.*

Nos, nagyapám nemcsak ott nem követte családi hagyományait, hogy Ő is lelkész lett volna, de gyógyszerészi oklevelet szerzett, majd a nagyanyám kedvéért kitért evangélikusnak, mivel nagyanyám, *Korponay Zsuzsanna* igen erősen ragaszkodott hitéhez.

Nagyszüleimnél nagy volt a gyermekáldás. Tudomásom szerint a gyermekek közül apám volt a legidősebb, de ez nem biztos.

Élt ugyanis **egy *Miklós*** nevű testvére, aki lehet, hogy idősebb volt, de gyermekkorban meghalt.

Apám egyik öccse Dezső volt, aki itt van eltemetve a *nyíregyházi temetőben*. Szintén gyógyszerész volt, és szerencsétlenre forduló életében öngyilkos lett. Dezső bácsi, amikor Pesten, talán közelebbről a Margitszigeten, mint gyógyszerész – privizor – dolgozott, megismerkedett egy Horvátországbeli leánnyal, akit feleségül is vett és e házasságból egy leánygyermekük született. A házasság azonban nem sikerült, elváltak, s az asszony leányával együtt visszaköltözött valahová Horvátországba. (Azóta senki sem tud Róluk.

Így lehetséges, hogy ennek az általam nem ismert unokatestvéremnek esetleg leszármazói mind a mai napig élnek valahol horvát földön. Kicsiny a Világ, ki tudja, mikor, hol kivel találkozik.) Én, mint magános embert ismertem. Sokáig patikus segéd volt *Técsőn, Máramaros* megyében.

Gyermekkorom kedves emlékei közé tartozik, amikor *Técsőről*, Dezső bácsitól egy apró gyümölcsű, de kitűnő ízű alma küldemény érkezett. Ilyen küldemények elég rendszeresen érkeztek a gyerekek nem kis örömére, ugyanis akkor még nem volt itt Szabolcsban olyan általános az almatermelés, mint napjainkban. Dezső bácsi, míg a szeme nem kezdett romlani, vadászember volt, a családi képek között őrzöm fényképét, amikor medve vadászatról jön haza szekéren. Majd Dezső bácsi önálló, saját patikával rendelkező patikus lett *Demecserben*. Erősen romolván a szeme világa, mivel a patika jövedelme nem engedte meg, hogy olyan alkalmazottat fogadjon, aki felelősséggel vezetheti a patikát – lévén akkor a gyógyszerek zömének elkészítése a patikus kötelessége – félő volt, hogy valami szakmai tévedés végzetes következményekkel járhat. Ezért úgy gondolta, de mások is ezt tanácsolták neki, ha eladja a patikáját, annak vételárát a bankba téve annak kamataiból, – mint magános ember – gond nélkül tud megélni. Így is történt. De az I. Világháborút követő infláció a pénz teljes elértéktelenedését hozta maga után, és szegény Dezső bácsi megélhetése problematikus lett. Édesanyám, az őt jellemző szeretettel, számos alkalommal mondta neki: „*Dezső, soha ne legyen gondod a mindennapokra, mert itt mindig terített asztal vár!*" Sem nagyfokú szemgyengesége, sem büszkesége ezt nem engedte meg, s önkezével, magát megmérgezve halt meg 1921-ben. Halála előtt néhány vasárnap ott ebédelt minálunk, majd az egész délutánt velünk töltötte. Kedvesen emlékszem ezekre az órákra. Többek között sakkozni is ő tanított meg.

Mint minden *Sztempák*, és erre bizonyára még többször ki fogok térni, az átlagon felüli tehetség volt, de az átlagon felüli szerencsétlen sorsú is.

Erre csak egy példa.

Az első háborút követő esztendők igen nehezek voltak a gyermekes szülők számára, így természetesen nekünk is. Csalánból készült a ruhaszövet, a levetett ruha után nem győztünk vakarózni. Papír alapanyagú volt a cipő, ami sok lábfagyást eredményezett. Egyik korabeli kezelési mód volt a friss nyerskáposzta levél rátevése a fagyott, duzzadt, fájós lábfejre. Amikor ezt Dezső bácsi megtudta, elment valamelyik patikus ismerőséhez és egy szürke színű, nem kellemetlen szagú kenőccsel tért vissza. Befogta ugyan az ágyneműt, de két-három kezelés után a fagyás nyomtalanul eltűnt. Amikor Anyám arra kérte, hogy írja le a csodálatos gyógyszer receptjét, azt felelte, hogy „*ez az én titkom, de bármikor, ha kell, csak szóljatok, és nektek elkészítem*.." Magával vitte sírjába a titkát. (Csak úgy mellékesen jegyzem meg, hogy a *Korányi-féle kámforkrém* – igen hasonlít összetételben az Opodeldokhoz – vagyont hozott az öreg *Korányi Imre* bácsinak, aki a báró *Korányi Frigyes* testvére volt, és itt volt a régi Bessenyei téren a patikája.)

Apám másik ***öccse István*** volt. Nevét nem magyarosította. Elég keveset tudok róla. Csendőrtiszt volt az I. Világháború előtt. Kassán szolgált, ott is házasodott. Felesége leánynevét nem tudom, csak annyit tudok, hogy tanítónő volt. Házasságukból tudomásom szerint egy gyermek származott: *Gizella*.

Ez az István nagybátyám alkoholista lett, kidobták a csendőrségtől, elzüllött. Életemben egyszer láttam, apám halála után felkereste anyámat a *Luther utcai téli* lakásunkban. Ahogy visszaemlékszem, egy hatalmas termetű, de züllött kinézésű valaki volt. Az udvaron tartózkodtunk testvéremmel, amikor bejött és meglehetősen rideg üdvözlés után Anyám után érdeklődött. Mint később megtudtam, ruhát jött kérni elhalt testvére ruhái közül. Anyám adott valamiket, de nagyanyám – aki igen kemény, kardos valaki volt – közölte István nagybátyámmal, hogy itt vagyon nem maradt, két fiú van, azoknak mindenre szükségük van, így ne számítson arra, hogy itt állandó forrást talál. Többet nem jelentkezett. Ebből is látom, hogy alapjában véve a *Sztempákok* büszke alapállásúak voltak. Hogy mi lett vele, nem tudom, de Kassán maradt családja sem tudott róla semmit. Annyit még Anyámtól hallottam, hogy Apám ennek a *Gittinek* (Gizella becézve) keresztapja volt és életében anyagilag is támogatta öccsének félárván hagyott családját.

Amikor 1938-ban Kassa visszatért és, mint tisztviselő két hónapra oda kerültem, – erről majd később ismét szó lesz, – egy hölgy jött be hivatali szobámba és azt kérdezte, vagyok-e valami rokonságba néhai *Balla Jenővel*. Amikor megtudta, hogy a fia vagyok, mondta, hogy akkor mi unokatestvérek vagyunk. Ekkor találkoztam *Gittivel*. Voltam a házukban is, találkoztam édesanyjával is, aki igen kedves néni volt. *Gittiről* annyit tudtam meg, hogy első férje valami vad szlovák volt, aki gyűlölte a magyarokat. *Gittinél* lényegesen idősebb volt, talán tisztviselő, az is lehet, hogy éppen a városnál volt Kassán. Korán meghalt, tőle örökölte *Gitti* azt a lakóházat, ahol akkor laktak. Másodszor egy *Dr. Gazsi István* nevű városi aljegyzőhöz ment férjhez. Férjét ugyancsak ismertem. Férje családja *Debrecenből* került *Kassára* még a Monarchia idején. Házasságukból egy gyermek, *Mariann* származott, aki később orvos lett. Kitűnő eredménnyel végzett a kassai Egyetemen, majd tudomásom szerint férjhez ment egy szlovák orvoshoz, és a *Szudéta* részre költözött. Azóta semmit sem tudok róluk.

Gittivel – talán első férje miatt – valami probléma volt, ezért a magyar hatóságok nem igazolták. Később talán ez lett a szerencséje. Ő akkor kérte a közbenjárásomat. Az akkori Főispán azt mondta, ha felelősséget vállalok érte, igazoltatja. Én viszont nem ismertem Kassa első megszállásakor ottani életét, így erre nem vállalkozhattam.

Meglátásom szerint a múltat illetően meglehetősen éles ellentétek voltak az ottani magyarok között. Kényes volt különösen egy tájékozatlannak állást foglalni valakinek magyarsága kérdésében.

Úgy hallottam, hogy amikor Kassát ismét 1944-ben elveszítettük, Gittit visszavették állásába, sőt Gazsiból polgármester lett, aki azután rövid idő múlva elvált Gittitől, elvette korábbi titkárnőjét – ezt a Gitti leveléből tudom – majd meghalt.

*Gittive*l leányának diplomázása után egy alkalommal telefonon beszéltem, Ő hívott fel, majd néhány levelet váltottunk. Magda nővérem két-három alkalommal átment *Kassára, Gittivel* ott találkozott. És akkor *Gitti* azt mondta, hogy mivel magasabb beosztásban dolgozik, se *Bandi* bátyám, aki Nyugaton élt, de még én se írjak neki, mert levelezését figyelik. Így kapcsolatunk megszakadt.

Vagy tíz évvel ezelőtt levelet kaptam egy volt kassai tisztviselőtársamtól *Dr. Valkay Lajostól,* aki arról értesített, hogy *Gitti* kórházban van teljesen egyedül, leánya elköltözött, édesanyja meghalt. Válaszoltam e levélre, megírván, hogy nem vagyok abban a helyzetben, hogy át tudjak menni. Több értesítést nem kaptam. Néhány évvel ezelőtt, amikor István fiammal Kassán jártunk régi címe alapján megpróbáltam megkeresni. A véletlen jött segítségemre, egy egyszerű vidéki magyar, szlovák házaspár személyében, akiktől a régi utca lakása utána érdeklődve megtudtam, hogy az asszony szintén kórházban volt, amikor a szomszédos betegágyon *Gitti* meghalt. Ezen informátorom szerint házukat évekkel előtte kisajátították, halálát megelőzően *Gitti* egy bérházban lakott.

***Apám leánytestvérei** közül tudomásom szerint*

Juliska néni volt a legidősebb. Férje *Fekete János* kántortanító volt *Borsod-Szent-Istvánon*. Férje régen meghalt. 1950 táján Juliska néni egy alkalommal itt ebédelt, akkor találkoztam vele utoljára. Nemsokára *Sashalmon,* ahol háza volt, meghalt. Sok gyermekük volt, legjobban *Irént* és *Lacit* ismertem. *Laci* valamikor a 20-as évek elején meghalt, *Irén* tanárnő és Tatán volt iskolaigazgató. Férje nevét nem tudom. *Jolán* a 40-es évek végéig itt lakott, majd elment *Sashalomr*a. Egy alkalommal azt hallottam, hogy villamos kalauznő volt. Él-e, nem tudom. Egy fiú, talán *János* hősi halált halt, egy fiú, talán Pál *Komlón* tanító volt. Él-e még, nem tudom.

***Gizella**, a leányok közül* a legfiatalabb. Férje *Szabó Antal*, csendőrmester volt. A házasság körülményei előttem ismeretlenek. Valami okának kellett lenni, hogy egy patikus leánya egy őrmesterhez ment férjhez. De ennek okát nem tudom. Gizi néni rendkívül éles eszű valaki volt – ez általában jellemző a *Sztempákokra* – de rendkívül összeférhetetlen természetű volt. Ezt magam is tapasztaltam. Mindent mindenkinél jobban tudott és ezt általában nem szeretik az emberek. Egy fiúk volt *Anti,* aki *Tiszalök*ön mint adóhivatali főnök talán már nyugdíjban van. *Gizi* néni ott halt meg az ottani *Szociális Otthonban*. Hogy miért került oda, nem tudom. Fiának népes családja van, de amikor *Mariska néni* meghalt és végrendeletében engem jelölt meg egyedüli örökösének, *Anti* ezen annyira megsértődött, hogy már a temetésére sem jött el és az óta sem keresett fel. Így életéről, családjáról, bár földrajzilag viszonylagosan közel lakunk egymáshoz, nem tudok.

Legkedvesebb nagynéném:
„Vörös" Mária", vagy ahogy a családban ismertebb volt Mariska.*1880-ban született, április 28-án Hajdúdorogon. Mélyen beágyazódott gyermekkorom emlékei közé.*

Úgy tudom, először *Dr.Kovách Elek* közjegyzői irodájában helyezkedett el, – a közjegyző Édesapám baráti köréhez tartozott, apám esküvőjén az egyik tanú volt – majd *Mariska* néném a Nyíregyházi Takarékpénztár tisztviselőnője lett, ahol egészen 1919-ig dolgozott. A Luther téren lakott, ma is úgy és ott áll az Evangélikus templom déli oldalán az a ház. Mint magános leány nem vezetett háztartást, hanem éveken keresztül nálunk ebédelt, így, mint gyermeknek, igen sok alkalmam volt, élvezni társaságát. Gyermek szerető valaki volt, kedvence voltam, sok-sok emlék fűz ezen keresztül is hozzá. Rendkívül intelligens, olvasott, jó stílusú valaki volt. Már, mint fiatal leánynak is, több tárcája jelent meg tudomásom szerint a Pesti Hírlapban. Úgy hallottam, hogy egyik munkatársa a bankban már vőlegénye volt, ha még nem is gyűrűs, amikor kitört az I. Világháború. A vőlegényjelölt bevonult és rögtön a háború elején hősi halált halt. *Kaiser Lászlónak* hívták. Az após jelöltet, az öreg *Kaiser* bácsit, aki ugyancsak banktisztviselő volt, személyesen ismertem.

A Század elejére esett az úgynevezett *Feminista mozgalom,* a női egyenjogúságért folyó küzdelem nemzetközi indulása, aminek Mariska néni lelkes harcosa lett. Erős szociális érzésekkel megáldva, – ezt meggyőződéssel írom le – teljesen önzetlenül, nem az érdekét nézve került szoros kapcsolatba a már akkor megalakult magyarországi *Szociáldemokrata Párttal* és annak lelkes tagja lett. E pártból kevés hozzá hasonló, önzetlen tagot ismertem és ismerek. A háború reánk nézve szerencsétlen végződése után – erről majd később hosszan szeretném kifejteni véleményemet – az események sodrásába került, majd amikor 1919 tavaszán *Károlyi Mihály* szerencsétlen kísérlete után *Kun Béláék* és a kommunisták jutottak hatalomra, – tehát a Patkányforradalom után – Mariska néni is élre került.

Tiszta szívű, tiszta lelkiismeretű maradt akkor és ott is. Amit nagyon kevés, a kor akkori szereplői közül lehet valakiről elmondani. E dicstelen emlékű és reánk, magyarokra oly szomorú véget hozó, itt Nyíregyházán különösen, de országos viszonylatban sem hosszú életű végzetes epizódnak a megszálló román csapatok vetettek véget, 1919 Húsvétján megszállva Nyíregyházát is.

Mint minden politikai fordulatot, ezt is megtorlás követte, s mint minden politikai fordulat sok igazságtalanságot hozott magával. Egy francia jogász mondta a francia forradalom után, „*ha egy tárgyaló terembe belép a politika, onnan sietve menekül az igazság*". Volt alkalmam később magamnak is erről meggyőződni.

Nos, Mariska néni is, mint „*Vörös Mari*" került az események előterébe. A románok nyilvánosan megbotoztatták, majd Brassóba szállították. Vádjai között hallomásom szerint egyik fő pont az volt, hogy unokaöccseit, tehát a *bátyámat és engem* akart kivégeztetni. Élénken bennem él ma is az akkori idők vele kapcsolatos emlékei. Ma is vallom, hogy ez kizárt dolog, ebből egy árva szó sem volt igaz, hiszen megszámolatlan emlékem él ma is róla és arról a gyermekszeretetről, ami hosszú életén keresztül benne élt. Amikor Brassóból, ami akkor már Romániához tartozott, haza került, az akkori magyar világ még Zalaegerszegre internálta hónapokra, majd azután hazatérése után állásvesztésre ítélte.

Gyermekkorom egyik fájó emléke ezzel kapcsolatban, hogy amikor Édesanyámmal a piacon voltunk, – akkor Nyíregyházán a piac a Luther utcában és a Kossuth tér Katolikus Templom előtti részén tartódott, ott láttuk meg először a hazatért *Mariska* nénit. Édesanyám, az őt annyira jellemző segítőkész szeretettel sietett *Mariska* néni felé, de ő elég ridegen azt mondta, „*nekünk nincs mit beszélni*". Fájó emlék ez bennem – de ma, amikor sokban hasonló utat futottam – érthető. *Mariska* néni, akit teljesen igazságtalanul ért emberi méltóságában is e bántalom, friss lelki sebeivel úgy érezte, hogy Anyám, kinek testvére itt a polgármester volt, nem tett érte semmit. (Anyám soha nem avatkozott a politikába, így magatartása számomra érthető.)

Ezek után – sajnos – megszakadt minden kapcsolatunk *Mariska* nénivel. Ha az utcán találkoztam és köszöntöttem, hideg fejbólintás volt a válasz. Bizonyára Neki is fájt ez, de nekem, az akkori tíz év körüli gyermeknek érthetetlen volt. Majd később, amint ez lenni szokott, viszonyunk megszokottá vált. Ismeretlenek lettünk egymás számára, csak a köszönésnél maradva.

Egy darabig *Dr. Harstein József* irodájában tudott elhelyezkedni, hiszen *Mariska* néni kitűnő gyors és gépíró volt, de onnan is eltanácsolták. Így került közelebbi kapcsolatba azzal a *Szabó Erzsébet tanítónővel*, akit a románok *Erdélyből*, mint hajthatatlan magyart, kiutasították, és aki mint református tanítónő a *Nagykállóhoz tartozó Vadas tanyasi iskola* tanítónője lett. *Mariska néni az Erzsike tanítónő* házvezetőnője lett és testvéri közösségben éltek hosszú évtizedeken át ott Vadason. Később – amikor Erzsike néni nyugdíjba ment – bent a városban először a Bethlen utcai *Zombroszky-féle* házban, mint annak főbérlői, aztán kényszerköltöztetés folytán a Deák Ferenc utcában, majd halálukig a *Szarvas* utcai Vermes házban.

Jellemző azonban a Horthy rendszer sokkal magasabb fokú szociális szemléletére, hogy a harmincas évek második felében *Mariska* néni ingatlanforgalmi irodai iparengedélyt kapott és irodáját a *Nyírvíz Palotában* nyitotta meg. Tehát húsz év sem telt el és Neki már önálló ingatlanforgalmi irodája lehetett, ami szép jövedelmet biztosított számára. Az itt szerzett jövedelméből tudta megvenni azt a *Kisteleki szőlőben található kis 400 öles szőlőt*, amit halála után én örököltem.

A politikai intelligencia elég szegényes honunkban. Ma mindazokat, akik 1944 előtt bárhol, de tevékeny részt vettek akár a közigazgatási, akár a politikai életben, summásan „Fasisztának" nevezik. 1919 után is volt ilyen gyűjtő fogalmi meghatározás, bármilyen irányzathoz is tartozott az illető, az „kommunista".

Pedig Mariska néni, ha mást nem is említek csak azt, hogy mindig Istenhívő volt, tehát a marxista, ateista felfogástól egy világ választotta el, aligha volt nevezhető kommunistának. A sors torz vigyora, hogy amit „*Vörös Marinak* „a Horthy rendszer megadott, már tudniillik az ingatlanforgalmi irodai engedélyt, a kommunista rendszer az ötvenes évek elején elvette.

A II. Világháború eseményei azt eredményezték, hogy az oroszok 1944 őszén Nyíregyházát is elfoglalták. Természetes, hogy azok, akik 1919-ben valami úton-

módon, de pozitív kapcsolatban voltak a Proletárdiktatúrával, előtérbe kerültek. Így került, azt mondhatnám az első vonalba, Mariska néni is, mint a *Szociáldemokrata Párt* egyik veteránja.

Jellemző viszont nemeslelkűségére és politikai intelligenciájára, hogy amikor – hogy úgy mondjam ők voltak hatalmon, és Édesanyám feleségemmel Nagykanizsáról haza jött – Feleségem felkereste *Mariska* nénit irodájában. Mariska néni szíve teljes melegével fordult felénk, még a délutáni órákban a Virág utcai szükséglakásban felkereste Anyámat is, és ettől a perctől haláláig a legmelegebb és legszeretőbb, mindenkor áldozatos rokon volt.

Menedékünk a sok megpróbáltatás közepette.

Viszont az is egészen természetes, hogy ilyen gondolkodású valaki nem maradhat sokáig ezen a fórumon, amit itt élünk 1944-től. *Mariska* néni meggyőződéses szociáldemokrata volt, egészen közel az északi /svéd-norvég, finn/ szociáldemokráciához, aki egy történelmi múltra visszatekinthető pártnak volt eszmei alapon tagja és nem karrierista.

Amikor a kommunista párt ideológiai magatartása a két munkáspárt fúzióját írta elő, – értendő ezalatt, hogy olvadjon be a *Szociáldemokrata Párt a Kommunista Pártba*, – Mariska néni és néhány elvbarátja ezt ellenezték.

Természetesen a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagjai között is volt pártáruló, így *Szakasítcs Árpád és Marosán György*, akik a koncért pártjukat elárulták. *Marosán* személyesen jött le ide, hogy megnyerje a veteránokat, tehát *Sztempák /Arató /*az iparengedély kiadása előtt felsőbb kívánságra magyarosítani kellett, így választották számára e nevet/ *Máriát, Vajda Emilt, Pásztor Józsefet és Dr. Tompos Endrét* az egyesülés gondolatának. Amikor e felsoroltak erre nem voltak hajlandóak, mint úgynevezett jobboldali szociáldemokratákat kizárták a Pártból vezetőjükkel *Peyer Károllyal* egyetemben, aki azután emigrációba is vonult *Kéthly Annával* együtt. Így lett a *Vörös Mariból* a kommunista párt jóvoltából olyan üldözött, kinek figyelték baráti körét, lakását, környezetét.

Sőt, az ötvenes évek első felében, már az Egyház alkalmazottja voltam, amikor tanyajárásra menvén benéztem Hozzájuk a Bethlen utcai lakásba, és ott tudtam meg, hogy még aznap el kell hagyniuk a lakást, mivel oda egy Ávós költözik be. És a két öreg hölgy számára kijelölték a Deák Ferenc utcában lévő kényszerlakást. Emlékszem, ömlő esőben, egy novemberi napon, a tanyajárás helyett a költözködést intéztem, hogy szétszórva négy szobás lakásuk bútorait egy szoba konyhába mentsük át, ami menthető.

A szocializmus lelkes hívének, aki meggyőződéses híve és nem haszonélvezője volt az eszmének, ez lett a sorsa az úgynevezett szocializmusban. Sokszor tréfáltam *Mariska* nénivel, hogy nem tudom eldönteni most ki az üldözöttebb Ő, a vörös, vagy Én, az úgynevezett fasiszta, akik sem kommunisták, sem fasiszták nem voltunk, csak tisztességes magyarok és emberek. Talán úgy is mondhatnám, hogy krisztust követni akaró emberek.

Apai nagyszüleimről nem sokat tudok. ***Nagyapám Sztempák Antal*** *Agyagoson* / Zemplén vm./ született 1833. szeptember 30-án. Édesapja *Sztempák János,* édesanyja *Faigel Terézia*. Agyagos görög katolikus lelkésze volt. Úgy tudom apám felmenői ge-

nerációkon keresztül görög katolikus lelkészek voltak. Hogy volt-e testvére nagyapámnak, nem tudom. Mindenesetre, ha nem volt, már az első törés ott következett be, hogy patikus lett.

Nagyanyám Korponay Zsuzsanna Nyíregyházán született 1845.augusztus 25-én, édesapja *Korponay János*, édesanyja *Gráf Zsuzsanna*, valamennyien evangélikusok voltak. Családi elbeszélés szerint a család az a Korponay, amelynek sorából került ki *Korponay János*, Géczy Juliannának, a „Lőcsei fehér asszonynak" a férje. Állítólag nemesi levelük is megvolt /kutyabőr, ahogy hívták/ de nem láttam, igaz, hogy nem is kerestem. Azt sem tudom, hogy nagyanyámnak volt-e testvére, hogy nagyapám, hogy került Zemplénből ide. *Mivel nagyanyámék erős hitvalló evangélikusok voltak, csak úgy volt hajlandó nagyapámhoz menni feleségül, ha nagyapa áttér az evangélikus vallásra.* Megtette, amint ez kitűnik házassági levelükből. Nagyapa áttért 1866. április 19-én, majd házasságot kötöttek 1866. május 1-jén Nyíregyházán. Hogy azután nagyapám érintkezett-e szüleivel, vagy sem, nem tudom, de tekintettel áttérésére, azt hiszem, minden kapcsolat megszakadt közötte és szülei között. Nagyanyám 1913-ban halt meg, az Ev. Egyháznál lévő halotti anyakönyvből tudom, hogy akkor már négy éve özvegy volt, tehát nagyapám 1909-ben halhatott meg. Ők közben külön váltak. Nagyapám eladta *hajdúhadházi patikáját*, földet vásárolt *Fancsikán – Máramaros megye, Técső* mellett – és ott gazdálkodott. Annak idején egy patikajog megvétele és annak felszerelése nem olcsó mulatság volt. Hogy nagyanyámék voltak anyagilag erősek, vagy nagyapám hozta a patikát a házasságba, nem tudom. Itt a Sóstói úton helyesebben annak Ószőlő utcai oldalán nagyanyámnak kis szőlője volt, egy nyári lakóházzal és valahol benn a városban is lakóházuk volt. Annak idején még, mint gyerek kedves jó barátom, a hősi halált halt *Dr. Gönczy László* nagymamájától, özv. *Király Sándornétól*, akik az Ószőlő felőli végen mezsgyés szomszédjai voltak nagyanyáméknak, azt hallottam, hogy igen kardos menyecske volt. *Bandi* bátyám viszont azt beszélte, hogy amikor, mint állatorvosnak körzetébe tartozott *Hajdúhadház*, még találkozott ott olyan öregekkel, akik emlékeztek nagymamáékra. Az ottani embereknek emlékezetében megmaradt, hogy nagyanyám mezítláb járt ki a szőlőbe kapálni, viszont fején mindig kalapot viselt. A parasztemberek között ezzel érthetően feltűnést keltett. Nagyapámról még annyit hallottam, hogy betegen a *Nagyszőlősi* kórházba – ma Kárpátalja – került, és ott is halt meg.

Édesapám
Sztempák /Balla/Jenő

Talán róla kellene a legtöbbet írnom. A Sors különös játéka folytán róla tudok viszonylag a legkevesebbet. *1869. február 19*-én született *Hajdúhadházon.* Iskolájának nagyobbik részét a Debreceni Ref. Kollégiumban végezte. Egy alkalommal, amikor *Gábor* fiam oda járt 1961-1965 között, kikerestük tanulmányi eredményeit. Közepes tanuló volt. Annyit hallottam *Mayer nénitől,* akivel 1919-es nagyváradi menekülésünk során több ízben találkoztam, – majd erről akkor írok részletesebben, amikor életem alakulását ismertetem, – hogy igen kedves, szeretetreméltó gyerek volt.

Mayer néni férje Debrecenben postamester volt. Abban az időben a postaszolgálatot nem állami intézmény látta el, hanem nagyobb településeken a tehetősebb polgárok, mint postamesterek bérelték a postajogot az Államtól. Amikor még nem volt vasút a személyszállítást is ők látták el. Az ország akkori útjai mellett meghatározott távolságokra, -melyek a lovak teljesítő képessége szerint alakultak – létesültek ilyen állomások, ahol úgy a posta, mint a személyszállítást végző járművek a delizsánclovak voltak. Nos apám gyermekkorában ilyen postamestere volt Debrecennek az általam ismert *Mayer* néni férje.

Amint a néni beszélte, Nagyanyámékat Hadházról jól ismerték, velük jó baráti viszonyban voltak. Egy alkalommal beállított hozzájuk nagyanyám, kézen fogva vezette Apámat és közölte, hogy „*ezzel a kutya kölyökkel nem törődöm tovább, itt hagyom”*. Így került Apám Debrecenbe és lett a Kollégium növendéke.

Hogy nagyanyámat erre mi indította, nem tudom. Az általam ismert testvéreitől erről soha nem hallottam.

Apám testi-lelki barátsága a *Mayer* néni egyik fiával *Mayer Bélával* innen datálódik. Ezt a *Béla* bácsit, mint kis gyerek, igen jól ismertem. Huszártiszt lett és élete utolsó szakaszában itt szolgált a nyíregyházi 14-es honvéd huszárezrednél alezredesi rangban. Innen indult el az I. Világháborúba, ahol annak szinte az elsők közötti lovasrohamában bizonyos Buczacznál – ez valahol Galíciában, ma vagy Lengyel, vagy Oroszországhoz tartozik – elesett. Hadosztályának élén lovagolva, – amíg a nagy veszteség erre a közös osztrák-magyar hadvezetést meg nem tanította, a parancsnokok az alakulatok élén lovagoltak, díszes, rangjukat már messziről jól felismerhető uniformisukban, így az ellenségnek kitűnő célpontul szolgáltak, akik ki is használták ezt és igyekeztek a parancsnokokat kilőni, – halt hősi halált Béla bácsi is. Halála után ezredesi rangot kapott. Felesége, *Tilda* néni, akit szintén igen jól ismertem, a negyvenes években Sátoraljaújhelyen halt meg, ahol megfosztva nyugdíjától nyelvórák adásából tartotta fenn magát. *Tilda* néni osztrák, bécsi származású, jó módú leány volt. Egy fiúk, *Laci*, mint csendőr százados hagyta el Magyarországot 1944–45 telén. Nevét *Megayra* magyarosította. Gyermekkoromban, bár ő évekkel idősebb volt, sokat játszottunk. A Vay Ádám utca vége felé, még ma is álló házban laktak, ahol nagy istálló volt, lévén az apa lovas tiszt, és a lovakban sokat gyönyörködtem.

E kis kalandozás után visszatérve ***Édesapámra***, tehát Debrecenben, a *Refiben* érettségizett, majd ide került Nyíregyházára. *Jogot végzett a Kolozsvári Egyetemen*. Egyéniségére igen jellemző, hogy utolsó szigorlata – (jogászoknál ez volt a záróvizsga, mivel három szigorlatot kellett letenni, hogy jogtudományi doktor legyen valaki) – egy bizonyos *Marischka* nevű magánjogász híres vagy a diákok előtt inkább hírhedt professzoránál volt, aki apámat megbuktatta. Apám soha többet nem volt hajlandó javításra menni. Így és ezért, – bár ahogy akkor hívták abszolvált, tehát egyetemi tanulmányait befejező jogszigorló volt, – nem volt doktor. Később, mivel igen tevékeny munkát végzett az akkori tiszai kerület egyházi életében, az egyházi gyűléseken sokat megfordult *Kolozsvárott* és igen sok egyetemi tanárral baráti viszonyt alakított ki. (E kerülethez tartozott az erdélyi evangélikus hívek bizonyos része a szászok kivételével, akik tudomásom szerint önálló szász püspökséget alkottak.) Azok többször mondták, hogy jöjjön el az egyetemre – ezt anyámtól hallottam – nem lesz akadálya záróvizsgájának, és ezzel doktori címe megszerzési lehetőségének. Apám erre nem volt hajlandó.

Itt Nyíregyházán *Dr. Meskó László* ügyvédi irodájában dolgozott, mint ügyvédjelölt. Mivel jó barátja *Dr. Prok Gyula* már elkötelezett vőlegénye volt anyai nagyapám idősebbik leányának, *Bencs Mariskának*, így apám is sokat megfordult a nagyapai házban, ahol természetesen anyám is élt. Amint Édesanyámtól tudom, akkor Ő mindig *Jenő* bácsinak szólította apámat. Abban a korban a közöttük lévő nyolc év, és apám igen komoly egyénisége ezt megmagyarázza. Anyai Nagyapám, a városalapító *Bencs László* polgármester hívta át Édesapámat a Városhoz, ahol azután haláláig, pontosabban *Intézeti kezeléséig* dolgozott. Különböző beosztásokban, *volt gazdasági tanácsnok, főjegyző, majd polgármester.*

Az Evangélikus Egyház felügyelője, korábban iskolaszéki elnöke volt.

Azokkal a tanítókkal és tisztviselőkkel, kikkel, mint beosztottakkal dolgozott és alkalmam volt beszélgetni apámról, – már ami nyilatkozatukat, beszélgetésüket illeti – mindig kivétel nélkül a legnagyobb elragadtatás hangján tudtak csak beszélni. Nemcsak kitűnő tisztviselő, igen igazságos főnök, beosztottjaival emberségesen bánó valakit ismertek meg, de tevékenysége gondolatgazdag, szinte korát messze megelőző volt. Kitűnő muzsikus, zongorán az akkori polgári és nem művészi szintet messze meghaladó képzettséggel és képességgel. Egyik ifjúkori szenvedélye az orgonálás volt. Fiatal korában, ha csak tehette, vasárnaponként a nyíregyházi és orgonával rendelkező templomokat, ha kellett végig orgonálta az akkori kántorok nem kis örömére, mert így könnyen tudták magukat szabaddá tenni. Emlékszem, hogy hatalmas kottatára volt.

Gyermekkorom emlékei közé tartoznak az ott megismert nevek, *Beethoven, Mozart*, *Schumann, Schubert, stb. stb*,a különböző színű, rózsaszín, kék, zöld, fehér kötésben lévő kották hatalmas tömege, külön kottaállvánnyal zongorája mellett. Zongoráját Bécsben úgy vásárolta, hogy odautazva sorra próbálta a zongorákat, amíg a kívánt hangút meg nem találta. Márkája, ha jól emlékszem *Petroff* volt.

Azt azonban tudom, hogy az a *Kvanduk* nevű zongorahangoló, aki apám halála után rendszeresen járt hozzánk, amikor mi a bátyámmal zongorázni tanultunk, majd annak

ugyancsak zongorahangoló fia, aki *Körmendyre* magyarosította a nevét és játszótársam volt, mindig azt mondta, hogy akár száz zongora közül is megismerné a hangját. Az a zongora túlélte a második világháborút is, lehangolva, némi kis sérüléssel, itt maradt a villában. A negyvenes évek végén adóhátralék fejében vitette el az adóhivatal, majd úgy árvereztette el, hogy arról nem értesített bennünket. Kéz alatt valami akkori borkereskedő vette meg, bizonyára megvesztegetve a hivatal tisztviselőit. *Körmendy Géza* barátom sokszor emlegette, hogy akkor is, amikor a borkereskedő megvette az úgynevezett árverésen, ő hangolta fel és rögtön megismerte a hangjától, sőt az újdonsült tulajdonosnak mondta is, hogy ez a *Balláék* zongorája volt. Ez a borkereskedő különben később öngyilkos lett. A zongora további sorsát *Géza* figyelemmel kísérte azzal, hogy ha úgy változnának a viszonyok, meg tudja mondani, kinél van. Sajnos *Géza* barátom is évekkel ezelőtt meghalt. Így e zongora további sorsa előttem ismeretlen.

Apámék 1906 júniusában, már anyai nagyapám halála után házasodtak össze. Nászútjuk az Ószőllő utcai, még néhány évvel ezelőtt megvolt nádfedelű kis házba vezetett, ahol minden nyáron egészen 1913-ig – 1912-ben épült a villa – apámék a nyarat töltötték. Sokan emlegették, hogy a Nyírvidék nyári számaiban *„Ószőllő füredi levelek"* címen apámnak rendszeresen jelentek meg tárcái.

Apámat 1915-ben *Májerszky Béla* utódaként választották polgármesterré. Elődje valahol az Ő révén *ágról – szegről* szintén rokon volt. Úgy mondták, hogy *Májerszky* utolsó éveiben már tulajdonképpen apám volt a város vezetője.

Nehéz időben került a polgármesteri székbe, hiszen teljes erővel dúlt az első világháború. 1917 év Húsvétjának hetében, ahogy emlékeimben él, az alispántól eljőve, – ahol az alispán *Mikecz Dezső* közölte apámmal, hogy fegyelmi eljárást indít ellene – a Megyeháza lépcsőjén leülve aprópénzét kezdte számolgatni. Ennek híre azonnal eljutott *Dr. Mikecz Miklóshoz,* aki akkor a kórház szülészeti osztályának főorvosa volt, apámnak jó barátja és házi orvosa. Aki azonnal odasietett, és apámat a Luther utcai téli lakásunkba kísérte, majd másnap Édesanyámmal és anyám öccsével, *Bencs Kálmánnal*, a sógorral, Pestre vitték *a Schwartzer Szanatóriumba*. Néhány hetes vizsgálat után ott megállapították, hogy betegsége vérbaj (Syphilis), Ami abban a stádiumban már gyógyíthatatlan volt és zárt intézeti kezelést igényel. Lekísérték Nyíregyházára, majd másfél nap után elszállították a *Nagykállói Elmegyógyintézetbe*, ahol 1919. március 27-én meghalt.

Apám tragédiájáról nagyon nehéz annak a fiúnak ítéletet mondani, akit szülői tiszteletre neveltek. Azt sokszor, sok embertől hallottam, hogy tiszta, becsületes családi életet élt. Erre, mint jellemzőt azt tudom írni, hogy amikor a hír ismertté vált, abban a *Budapesti Rákóczi uti Pannónia Szállóban,* ahol családom tagjai rendszerint megszálltak, az ott tartózkodó anyámnak a szálloda szobaasszonyai azt mondták, hogy nem akarják elhinni a borzalmas hírt. *„Hiszen a Polgármester úr szinte hetenként vendégünk volt, ha Pesten tartózkodott, mindig jegyet kellett biztosítani számára az Operában. Az előadás után haza jött, itt megvacsorázott és aludni tért. Mi* – mondták a szálló szobaasszonyai – *igen jól ismerjük a vidéki urak szokásait, kilengéseit, de ez az Úr maga volt a tiszta élet típusa…"*

A baj nem is itt kezdődött.

Annyit tudok, hogy három jó barát, egy ügyvéd, egy mérnök és apám fiatal, nőtlen korban egy nőtől fertőződtek el. Magam is ismertem ezt a nőt, mindenki öregkorban is úgy hívta, hogy *Fánika*, trafikja volt a Városháza alatt. A városban játszó színházak állandó jegykiadási helye volt, továbbá a város akkori aranyifjúságának és középkorú lovagjainak állandó kaszinózó helye. Mint diákgyerek, ha valamiért bementem ebbe a trafikba, ott mindig nagy társaságot lehetett találni. *Fánika* magas kort ért meg.

A három barát egyik sem kezeltette magát, mind a hárman úgy haltak meg, mint Édesapám. Pedig *az Ehrlich-féle bűvös golyó, a szalvarzán* már ismert volt. Azt tudom, hogy amikor apám meghalt, 31 fogat vitt magával. Az egy hiányzó fogán kicsiny lyuk volt, de amikor egy *Herstein* nevű fogász be akarta tömni, apám nem engedte, csak kihúzatta. „*Ne piszkáljanak a számban*"- mondta. Szemérmes ember volt, cselekedetének megfizette árát. Csak, és ezt nagyon halkan jegyzem meg, nem kellett volna megházasodni. Mert szegény bátyám szemtragédiája valahol itt kezdődött. No, de talán ne többet ilyen értelemben a halottakról, különösen akkor nem, ha a halott Édesapám.

Apámról személyes emlékem nagyon kevés, hiszen eltávozásakor *6 éves és 2 hónapos* voltam.

Egyszer kaptunk egy Diana elnevezésű olyan rugós puskát, ami gumival borított veszszőt lő ki. Édesapám parancsa volt, hogy a gumit levenni nem szabad. Levettem és majd kilőttem ezzel *Raksányi Sándor* nevű játszótársam szemét (később ő építette a Tölgyes csárdát). A büntetésem az volt, hogy apám a térdén kettétörte a kis puskát és térdepeltünk egész délután. Amikor Pestről a *Schwartzerből* már nagyon betegen hazahozták, két emlékem maradt róla: áll a hálószobájuk tükre előtt. Anyám mellette. Anyám kezében egy világos barna bőrrel bevont gallér doboz. Abban az időben a férfiak még nyáron is kemény gallért és mandzsettát viseltek. Ezek fém gombokkal voltak az inghez erősíthetők – talán mostan is a frakk és szmoking ingek ilyenek – e gallérok is külön erre a célra készített dobozokban voltak eltéve. Nos egy ilyen doboz volt anyám kezében, apám a villa déli szobájának – ahol most lakom, körülbelül ugyanott elhelyezett szekrénye előtt, aminek fél oldalán tükör volt, olyan, mint a jelenlegi szekrényem, de nem ez – oldalt a földön néhány végig tépett gallér. Nyilván *Apám* ideges ujjai között nehezen akart a gomb a keménygallérba bepattanni. *Édesanyám*, amint meglátott, kituszkolt a szobából, és bátyámnak mondta, hogy menjünk egy kicsit ki játszani. Emlékezetem szerint ekkor a Tölgyes Csárda mellett húzódó nyiladékon *Bandi bátyámmal* és *Judit* nővéremmel egészen a nagyvasúti sínekig kisétáltunk, ahol leültünk a fűbe és néztük az ott elmenő katonavonatokat. Javában dúlt az I. Világháború.

Ez az utolsó emlékem Édesapámról.

Abban az időben a városi munkaidő beosztás úgy volt, hogy reggel 8-tól 12-ig és délután 3-tól 5 óráig. Legalább is a fogalmazási szakon dolgozóknak. Mindig 12 után néhány perccel ebédeltünk. Ő villamoson járt haza, s a kapunk előtt lévő úgynevezett III. számú vagy *Balla* megállónál szállt le. Ugyanez ismétlődött délután 5 órakor. A kapuban belül – akkor nem volt kulcsra zárva a kapu – mindig ott várta *Fidi* kutyánk. Apám átöl-

tözött, meguzsonnált, majd valamennyi gyerekkel indultunk az erdőbe sétálni. Nagyon sokszor, *Ószőlősi* gyerekek is csatlakoztak hozzánk. Volt egy kis 6 mm-es Flaubert puskája, azt vittük magunkkal, és az erdőben célba lövöldöztünk. Mivel nagyon kicsi voltam, azt hiszem, ez azért él élénken bennem, mert később itthon ezt is sokat emlegettük.

Még valami.

A kisvasutak elkészítésének valamennyi írásbeli munkáját Apám végezte, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül. Ha jól emlékszem a kisvasút 1905-ben indult meg. Részvénytársaság volt, pontos címe *Nyíregyháza és Vidéke Kisvasutak R.T*. Rövidítve *Nyvkv*. Ahogy tréfásan nevezték *nyöszörgő, vánszorgó kisvasutak*. Később a 30-as években, talán a nagy gazdasági vállság idején (1931-32) csődbe jutott a részvénytársaság és akkor átvette a *Budapest Trust* elnevezésű pénzügyi csoport, és az üzemeltette egészen addig, míg az államosítás be nem következett, tehát a negyvenes évek második feléig.

Apám munkásságának ellenszolgáltatásaként, mivel, mint írtam pénzt nem fogadott el, munkatársai kedves meglepetésül a villa kapuja előtt egy megállót létesítettek. *Erdei III-as,* vagy *Balla megálló*. Mivel így sokan hívták, nyilvánvaló volt, hogy amikor a villamos államosítva lett, ezt a megállót azonnal megszüntették. Nomen est omen.

Talán az emlékezetben tartásért elmondom, hogy a *Kisvasutak a Sóstóig* villamosítva voltak, majd tovább haladva *Balsa* és *Dombrád* községig húzódtak, de onnan, tehát a Sóstótól kis mozdony, később úgynevezett fagázas motor illetve Diesel motor (traktor) húzta. Volt egy ága, ami nem volt villamosítva, és néhány kilométeren benyúlt a *Sóstó szőlő* telepre. Ezt is motor húzta. Ezt a *Trust*, mint általa nem gazdaságosnak minősített ágat, valamikor a negyvenes évek elején felszedette. Az érdekeltek perrel támadták meg a *Trust*ot és a pert meg is nyerték, mivel annak idején a pálya részére ingyen bocsátottak telket rendelkezésre. A bíróság legfelső fokon a *Trustut* kötelezte a pálya visszaállítására, de tekintettel a II. Világháború anyagbeszerzési nehézségeire, ennek foganatosítását a háború végére halasztotta. A *Trust* meg is kezdte a vágányok visszaállítását, és ha jól emlékszem, a Szeréna lakig jutottak el, amikor a háború végével megszűnt a *Trust* is, majd roppant előrelátóan az egész villamost megszüntették. (1967)

A villamos és a kisvonat a város egyik különlegessége volt és nem sokkal rendelkezik e város, de hát ehhez városszeretet, hozzáértés é s nem utolsó sorban ész is kell.

S hol vannak ezek manapság?

Amint hírlik, még a jelenlegi távolsági forgalmat is be akarják szüntetni. Pedig, amikor a *balsai* Tisza híd megépült, talán a 30-as évek közepén, azon áthaladt a kisvasút s így közvetlen csatlakozást létesítettek a *Bodrogközi Kisvasúttal*. Értékes volt ez gazdaságilag is, de például más szempontból is, hiszen a Zempléni hegyek elérése innen lényegesen könnyebb volt.

E kis kitérő után, ami azonban összefüggésben van Apám munkásságával, próbálok még kutatni emlékeim között. Közvetlen emlékem nincs, csak ami úgy Anyám elbeszélése nyomán eszembe jut.

Rendkívül puritán ember volt.

Hiába volt a város polgármestere, akinek hivatalból járt otthoni hajdú szolgálat, nem vette igénybe. Ha anyám megemlítette, hogy nagytakarításhoz jó volna, ha a városi takarító asszonyokból küldene valakit, azt felelte, hogy fogadjon takarítóasszonyt a piacról.

Csak hivatalos útjain vette igénybe a város fogatait. Büszke volt arra, hogy egész városházi hivatali működése alatt nem vette ki szabadságát.

Amikor a háború következtében fellépő nehéz ellátási viszonyok különösen a szegény emberek soraiban nyugtalanságot okoztak, anyámnak mondta, hogy ha elégedetlen emberek jönnének be az udvarba, mutassa meg nekik a kamránkat. Ez egyszer meg is történt.

Ennek és ehhez hasonló puritán magatartásának volt eredménye, hogy amikor *Nagykállóban* a proletárdiktatúra időpontjára eső időben meghalt, a hatalmon lévő direktórium nemcsak megengedte hazahozatalát, hanem temetésén képviseltette magát. Búcsú beszédet mondott nevükben *Garay Kálmán*, aki akkor, ha jól emlékezem a város főjegyzője volt. *És talán ennek köszönhető az is, hogy Anyámtól nem államosították a villát 1945. után, mikor ismételten ez az ideológia került hatalomra.*

Még valami emlékeim közül.

Sétál Apám a Luther u.13.szám alatti lakásunk udvarán – akkor ott szép parkírozott udvar volt – idegesen sétál fel és alá, miközben az *Evangélikus Templom* tornyában verik szét az egyik harangot, és annak tört darabjai nagyokat puffanva zuhannak le a tér kövezetére. Apám felügyelője volt az Evangélikus Egyháznak és nem tudta megakadályozni, hogy a templom harangjai a háború miatt, ne kerüljenek beolvasztásra. A harang egy piciny darabja ma is meg van íróasztalom fiókjában. Ez után az idegi megterhelés után jött egy bizonyos dán vajszállítmány, ami Nyíregyháza város címére érkezett. Ezt apám a hadbavonultak hozzátartozói között kívánta szétosztatni. Az alispán, *Mikecz Dezső* hallomásom szerint egy vagont a Megye részére kívánt lefoglalni. Amikor ebbe apám nem akart beleegyezni, az alispán, nem tudván azt, hogy tulajdonképpen egy beteg emberrel áll szemben, mint a parancsot megtagadó, tehát engedetlen alárendelttel szemben, – a város megyei város volt, így az alispán felettese volt apámnak – elrendelte ellene a fegyelmit.

Ekkor történt az, hogy az alispán hivatalából lejöve, leült a Megyeháza lépcsőjén és apró-pénzét kezdte el számolni. Innen vitte magával Mikecz Miklós barátja, aki háziorvosunk is volt, de erről már korábban írtam. Valahol olvastam, hogy egyik jellemzője e vérbajnak, hogy évekig stagnál, majd valami váratlan idegmegterhelés kiváltja a rohamot.

Apámnál ez végzetes volt.

Az alispánt, *Mikecz Dezső* bácsit ismertem, igen kedves ember volt. Ahányszor csak találkoztunk, nemcsak meleg szeretettel állított meg, hanem volt valami bánkódó részvét a szemében, ahogy reám nézett. Ő nem tudta, hogy apám milyen súlyos beteg. De talán ezt senki sem tudta.

Anyámtól hallottam Apám terveiről, gyermeknevelési elképzeléséről.

Korán adott iskolába mindkettőnket. *Bandi* bátyám még nem volt 5 éves (született 1907. szeptember 14-én) és már szeptembertől ment iskolába. *Én január 27-én betöltöttem az 5 évet és ősszel iskolába mentem.* Terve az volt Apánknak, hogy középiskolás korunkban egy-

két évet, esetleg többet külföldi iskolában töltsünk el a nyelv tökéletes megtanulása miatt. Ott valószínűleg vesztünk majd esetleg egy évet, ezért indultunk korábban iskolába.

Otthon volt mellettünk a *Szepességből* származó német (zipcer) leány, így természetesen ragad reánk a németből is valami. Nagy összegű életbiztosítást kötött 20,000 koronáról, ami a harmincas években került volna kifizetésre, és amiből egyik fiúnak vagy nagyobb külföldi tanulmányútra, vagy életpályájának elindításához lett volna komoly tőkéje. Nagyszerű elképzeléseit korai halála és az I. Világháború, majd az azt követő infláció megdöntötte. Amikor e biztosítási kötvény valamikor a harmincas évek első felében kifizetésre került, talán 400 pengőt kaptunk, mint valorizált értéket. Pénz volt ez is, de nem egy életpálya elindításához elegendő.

Néhány tanítótól hallottam Apám oktatási való terveiről, az iskolák fejlesztéséről, az általános műveltség emeléséről stb. stb.

Tervek, melyek tervek maradtak csupán.

Amikor *Apám* meghalt, *Anyám* részvét levelet kapott a *Belügyminisztériumból*, majd emlékezetem szerint egy magasabb rangú belügyi tisztviselő járt lenn *Nyíregyházán* – talán államtitkár, vagy miniszteri osztályfőnök – felkereste Anyámat, és beszélgetés során említette, hogy a *Belügyminisztériumnak terve volt*, hogy vagy *Kolozsvárra,* vagy *Győrbe* viszik át polgármesternek, hogy ki tudja fejteni elgondolásait.

Mindezekre pontot tett a korai halál.

Ma erősen hajlok arra, hogy ez a kegyetlen *Sztempák* sors, mely folytatódott tovább. (De erről talán majd később.)

Ha valami még eszembe jut, papírra vetem.

Ezzel az apai ágat befejezem.

Anyai Ág.

Dédapám Bencs János,(1809-1877) **Dédanyám *Chalupka Mária***.

Születési és elhalálozási adatai pontosan a sírköven megvannak. Véleményem szerint a két dédszülőm közül dédanyám volt az, aki rendíthetetlenül tört felfelé és ehhez meg volt az esze is. Dédapám inkább a csendes belenyugvás embere volt, ki sem sorsának fordulásaival, sem feleségével nem nagyon perlekedett.

Dédapám képzettségére nézve vagy csizmadia, vagy szűrszabó volt. Pontosan nem tudom. Hiszen róluk nagyon kevés forrásom volt. Amint a sírkő felírása is bizonyítja Édesanyám születési évében halt meg dédapám, és talán két éves volt Anyám, amikor meghalt dédanyám. Mivel anyai nagyapámat sem ismertem, hat évvel korábban halt meg, mint ahogy megszülettem, így nem igen akadt forrás. Annyit azonban tudok, hogy a mi viszonyaink között igen gazdagok voltak.

Ahogy az általam ismert vagyonukat leírom azok mindig kis, azaz magyar holdban értendők. (Katasztrális hold: 1600 négyszögöl; magyar hold 1200 négyszögöl.) Az *Alsósimán*, ami azután a *Csengeryeké* lett 600 hold; az *I-ső Mandán* 70 hold; a *II-ik Mandán*

180-200 hold; a gyakorlóval szemben Felsőpázsiton régen úgy hívták, hogy *Jogok földje*, 40 hold, a *Bújtoson* egy előttem ismeretlen nagyságú gyümölcsös és a *Sóstói út – Ószőlő közötti szőlő* is visszavezethető a dédszülőkig, mint tulajdonosokig. Lakóház a *Selyem utca páratlan* számozású, tehát jobb oldalán, az utca akkor a Zöldség térbe torkollott, szemben vele átellenben a *Selyem utca 4-es számú* ház, ahol születtem, de ezt, azt hiszem, már nagyapám vette.

Azt nem tudom, hogy dédszüleim fejenként mit hoztak a házasságba. Valószínűleg, hogy mindkettőnek volt valamije, de ahogy Anyámtól hallottam a dédmama gazdálkodási tudása, takarékossága eredményezte ezt az igen komoly vagyont.

Tudtommal két gyermekük volt; *János* és *László*. *János* nem akart tanulni, *László* igen, így dédmama továbbtanulását minden eszközzel biztosította.

Anyai nagyapám Bencs László (1841.08.04. – 1905.02.04.)

Eperjesen érettségizett, hiszen akkor, amikor e korba jutott nagyapa, itt még csak alsó tagozatú gimnázium volt. Legalábbis így tudom. Jogot *Eperjesen, az Evangélikus Jogakadémián* végzett. (A Jogakadémia, mikor Eperjest a trianoni béke elszakította, Miskolcra költözött át. Ott abszolváltam én is 1933 januárjában, mint jogász. Tehát abban a Jogakadémiában, ahol nagyapám tanult volt.) Majd ügyvédi vizsgát tett. Abban az időben a jogvégzettséghez és ügyvédi gyakorlathoz nem kellett feltétlenül a doktorátus letétele. Tudtommal nagyapám ügyvédi gyakorlatot nem folytatott, hanem azonnal a város szolgálatába lépett.

Nagyapám és szülei között nagyapám házassága miatt nem volt zavartalan a viszony. Mai fejjel ezt tökéletesen megértem. Dédmama erősen tört felfelé, bizonyára nem vetette meg az anyagiakat sem. Így hatalmas törést jelentett számára, amikor nagyapám bejelentette, hogy elveszi nagyanyámat, akinek ez volt akkor már a harmadik házassága és a korábbi két házasságból volt egy-egy gyermeke. Ráadásul meglehetősen szegény volt – annak idején ezt úgy mondták, hogy csak egy inget hozott a házasságába – s azt ki tudta volna megjósolni, hogy sikeres lesz-e egy házasság vagy sem. Ha még azt is tudta volna dédanyám, hogy a menye egy évvel idősebb, mint a fia, bizonyára szörnyet hal bánatában.

Még kitagadással is megfenyegették Nagyapámat, de ő hajthatatlan maradt.

Így megkötötték a házasságot 1873. november 27-én.

Anyai Nagyanyám leányneve Gyirászin Mária volt. Házasságukból először két fiú született, akik korán elhaltak, – nevük a sírkövön van feltüntetve, – majd 1877. augusztus 12-én *Édesanyám* ***Bencs Etelka*** és végül ***Bencs Kálmán 1884*** *szeptemberében.*

Nagyanyám magával hozta első házasságából született gyermekét *Terényi Tregjár Ernőt*, aki akkor olyan 11 év körüli gyermek lehetett, és második házasságából *Andresz Máriát*, aki talán még egy éves sem volt. E Máriát nagyapám örökbe fogadta, nevére vette, így lett belőle *Bencs Mariska*. (A későbbi *Dr. Prok Gyuláné*, a *Magda* és a *Judit* nővérem édesanyja. Róluk majd bővebben később.)

Nagyapámat végül is nem tagadták ki szülei, de azt már nem tudom megmondani, hogy e házasságkötéshez viszonyítva korán bekövetkezett halálukban nagyapám házasságának mennyi része volt, hiszen dédszüleim még abban az évtizedben meghaltak. Csak következtetni tudok arra, hogy Dédanyám bizonyára egy vagyonos, jó családi kapcsolatokkal rendelkező menyet szeretett volna, hiszen fia úgy esze, mint iskolai végzettsége, valamint vagyoni helyzete miatt is a város első fiatal emberei közé tartozott, polgármesterré választásakor, pedig Ő lett az első. Így elképzelem, hogy Dédmama ezután többet sírt, mint nevetett. Azt viszont nem tudhatta, hogy fiának e házassága milyen ragyogó házasság lesz.

Talán már innen került génjeim közé az, hogy nem lehet beleszólni egy házasságba, mert az olyan, mint az a zsákbamacska, amit gyermekkorban játszottunk. Néhány fillérért veszel egy lezárt borítékot. Kibontod és lehet, hogy üres, ami benne van, még a vételárért sem éri meg, de lehet, hogy valami értékeset találsz a kibontás után.

Ilyen a házasság is. Csak a „kibontás után" az együttlakással jönnek rá, mibe kerültek.

Nos bár Nagyapámat nem ismertem, hiszen *1905. február 4-én halt meg*, így csak Anyám elbeszélésére tudok utalni: Kitűnő házasság lett belőle. Az igaz, hogy az úgynevezett kalapot nagyanyám viselte. Minden úgy történt, ahogy Ő akarta.

Magam is tapasztaltam, hogy egy rendkívül erős akaratú asszony volt, nem igen lehetett ellent mondani neki. De nemcsak nagyon szépasszony volt, de hűséges feleség, kitűnő anya, kitűnő háziasszony és még a reprezentáláshoz is igen értett. És *Nagyapámnál ez is fontos volt. Krasznay Gábor után ő lett a polgármester, majd amikor teljes szolgálati idővel nyugdíjba ment, egy cikluson át a város országgyűlési képviselője lett.*

Nagyapám, Bencs László keze alatt szépen fejlődött a város.

A korábbi viszonyok között igyekezett városi jelleget adni a megyeszékhellyé feltört tirpák falunak. Erős lutheránus volt, nagyanyám még hozzá katolikus, ami szintén nem volt kedvező szín a dédszüleim szemében. Mivel *Mariska,* aki *nagyanyám második házasságából született és nagyapám örökbe fogadta, s aki keresztanyám lett*, katolikus volt, majd a házasságból született fiúk kicsiny korban meghaltak, amikor anyám született, nagyapám arra kérte nagymamát, hogy legyen a kisleány evangélikus. Jog szerint, ahol nem volt reverzális a házastársak között, – már pedig nem volt – a fiúk az apa, a leányok az anya vallását követték. Ez volt a törvény. Így jog szerint anyámnak is katolikusnak kellett volna lennie. De akkor még nem tudhatták, hogy hét év múlva fog egy fiúk is születni: *Kálmán.*

Nagyapám ugyancsak felügyelője volt az egyháznak és felügyelője az Evangélikus Gimnáziumnak is, ami akkor már 8 osztályos volt, s később a Kossuth Lajos nevét vette fel.

Nagyszüleim házasságának sikerültségét előttem egy tény bizonyítja.

Bár minden *vagyonági* volt, *Bencs* ági, tehát jog szerint nagyanyámnak semmi köze nem volt hozzá, nagyapám úgy rendelkezett, hogy minden vagyonnal kizárólag a felesége fog rendelkezni. A gyerekek ezt szó nélkül tudomásul vették. Így nagymama volt az, aki

élete végéig korlátlan úr volt a vagyon felett. Ami a vagyont illeti, azt nem tudom, hogy dédszüleimnek volt-e végrendelete, valószínűleg nem.

Amikor elhaltak, *Nagyapám* úgy intézkedett, hogy mivel őt taníttatták, neki jusson a kevesebb föld. Így az *Alsósima (600 hold) János bátyjáé* lett. Őt sem ismertem, de azt hallottam, hogy gazdálkodás helyett inkább a kocsmákat látogatta és még életében sikerült örökségének nyakára lépnie. Tőle vették meg *Csengery Dánielék*, ha jól emlékszem a keresztnévre. Ezek a Csengeryék adományozták a templom körüli rácsot. Állítólag az asszony nem riadt vissza az uzsorakölcsönöktől és erősen kihasználta *Bencs János* könnyelmű életét vagyona megszerzésében. De véleményem szerint, ebben, teljes mértékben igaza volt. Nos ez a János a végén még a szülői házat is magára gyújtotta, amikor részegen felment aludni a padlásra égő pipával. A padlás szalmával volt tele, és minden valószínűség szerint náddal volt fedve. Anyám, mint kisleány, az átelleni ház (Selyem u. 4.) ablakából nagyapával nézte a tűzoltók tehetetlenségét, amit porig égett a ház. Anyám mindig emlegette, hogy Nagyapa csendesen maga elé dörmögte: *még az apai házat is elherdálja Jani bátyám".* De tenni ellene semmit sem lehetett. Így is, ha berúgott, ami elég gyakori volt Jánosnál, kocsma barátainak azt mondogatta, hogy: „*bezzeg az öcsémet taníttatták, de engem hagytak, hogy buta paraszt maradjak".* Nem hiszem, hogy így volt. Dédanyám bizonyára örömmel vette volna, ha mindkét fia tanul.

***Bencs Jánosnak**, tehát nagyapám testvérének* több gyermeke volt.

Ismertem ***Pált,*** aki szintén részeges, könnyelmű ember volt, felesége *Várady Hermin* el is vált tőle, és egyedül nevelte két gyermekét. *Hermin* néni a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott. Fia, ***Dr. Bencs Zoltán***, mint miniszteri osztályfőnök ment nyugdíjba, majd *Országgyűlési képviselő lett* – később majd visszatérek rá – leánya pedig *Pápay Vajna Istvánné*, kinek férje a mátészalkai mezőgazdasági szakiskolának volt igazgatója. Régen meghalt.

Gyuri bácsi az Irsay vasgyárba dolgozott, mint öntőmester. Neki volt a fia *Gyula,* aki vakon született, zeneművészeti főiskolát végzett, majd zongoratanár lett Pesten. Néhány éve halt meg, *Miska,* aki igen derék ember volt, a Kisvasutaknál volt művezető, szintén halott és *Laci,* körülbelül kortársam, aki belefulladt a Bujtosi téglagyári gödrökbe fürdés közben. Még 18 éves sem volt. Azt hiszem még egy leánytestvér is maradt, talán *Dövényi Zoltán* tanító felesége. Nem tudom él-e még. Ez volt tehát a másik ág.

Visszatérve ***Nagyapámra, Bencs Lászlóra:***

Nem sokat tudok róla, de amit tudok, az rendkívül jellemző.

Ő 1841. június 4-én született Nyíregyházán. Mint fiatalember lelkes *Kossuth* rajongó volt és ez is maradt haláláig. Úgy hallottam, de dokumentációt soha nem láttam, hogy *fiatal jogász* korában a Kossuth nóta énekléséért *Kufsteint* is megjárta. Kemény jellem volt. Élete végéig mindig magyaros szabású ruhákban járt, egyszer volt rajta – ez felesége, nagymama ötlete volt – egy akkori idők modernebb szabású nadrágja, de csak a Zöldség tér közepéig jutott el. Ott egy kutya megugatta, mire visszatért és azt mondta nagymamának*:" látod Mari – így szólította mindig – még a kutya is észrevette, hogy pecsovics lett a Bencs*

László." (Úgy rémlik, hogy e név osztrák névragadvány, az elosztrákosodott magyarok viseltek talán ilyet. Soha többé e bizonyos pecsovics nadrágot fel nem vette.) Amikor teljes szolgálati idővel nyugdíjba ment, magához kérette a *Főispán báró Feilitzsch Berchtold* és közölte, hogy a kormány a Ferenc József rend lovagja kitűntetést akarja a jutalmul adni. Ez mindig, nyilván ma is szokásos, hogy előre kikérik a kitüntetendők véleményét, nehogy fiaskó legyen a dologban. Nagyapám válasza az volt, hogy *„abból a kézből nem fogadok el kitűntetést, amely kéz az aradi halálos ítéleteket aláírta."*

Nem lett méltóságos úr, megmaradt tekintetes polgármesternek, ahogy mindig hivatta magát.

A városban különben a „*parasztkriálynak*" hívták. Gyomorrák végzett vele.

A polgármesterség mellett gazdálkodott.

Azok az öreg parasztok, akiket tanyajárásaim során megismertem és emlékeztek Reá, azt mondták, hogy nagyon jó gazda volt, mindig kiemelkedő minőségű termékekkel, gyönyörű ökrökkel, lovakkal rendelkezett. Jó embernek tartották gazdatársai, aki mindig kész volt bajban, vagy szükségben lévő gazdatársain segíteni. Amint például egy a *III. Mandán* lakó öreg paraszt Varga bácsi mesélte, mindig a nagyapa ökrei vontatták egyik gazdától a másikhoz cséplés idején a cséplőgépet. *Jóformán mindenkit ismert, soha nem tagadta meg, hogy családja közülük származik. Eszét, tanultságát nem üres gőg, hanem embertársai iránti és a gyakorlati életbe átvitt szeretet gyakorlására használta*.

Reggelente a Városháza előtt sétálgatva idősebb paraszt emberekkel, iparosokkal beszélgetve, tanácsokat adva, ötleteket meghallgatva kezdte el hivatali munkáját.

A „köz szolgálata" *irányította életét.*

Nem elfogultság részemről azt állítani, hogy a *mai Nyíregyháza arculatának megteremtése* az ő nevéhez fűződik.

Egy 1931- ben megjelenő kiadványban is ennek állít emléket a könyv szerzője, bár felsorolása nem teljes:

"…a nyíregyházi Takarékpénztár költségén épült *Közraktár,* a pavilonrendszerben épített *Huszárlaktanya, az* Alpár Ignác tervei szerint Voinovich és Barzó építészek által reneszánsz stílusban épített *Vármegyeháza,* a *Városi Gőzfürdő,* az empire stílusban újjáépített *Törvényház*, a Ganz és Társa cég által felszerelt *villanyvilágítás,* a *Városi Színház*, az *Erzsébet közkórház,* az *Osztrák-Magyar Bank*, az *Agrár Takarékpénztár*, az *Általános Hitelintézet*, a *Nyírvízszabályozó Társulat,* a *Nyíregyházi Takarékpénztár, a Posta, az Evangélikus és Katolikus Egyház* két monumentális bérpalotája, a *Luther ház*, a főteret díszítő t*emplomok (római és a kéttornyú görög) gimnáziumok,* és megannyi kulturális fórum, egyletek: *Bessenyei Kör,* hátrányos helyzetű diákok tanítását segítő Alapítvány, stb. lelkes munkatársaival az Ő kezdeményezésére alakultak…" (*Magyar Városok monográfiája.)*

Abban az időben még minden város önállóan, a maga erejéből gondoskodott idősebb korú nyugdíjasairól. A *Városi Nyugdíjalap* is az ő ötlete volt. Önzetlenségét mi sem jellemzi jobban, hogy bár fizette a megalapított nyugdíjjárulékot, a maga részéről eleve lemondott arról, hogy ha meghal, özvegye nyugdíjat kapjon.

Ezzel is az alapot kívánta erősíteni.

Így is lett.

Igaz, hogy nagy magánvagyona volt, de ezt nem a közszolgálata alatt, vagy abból szerezte, hanem örökölte, megtartotta, sőt talán gyarapította is.

Ugyanis azt a telket, ahol ma a Sóstói úti villa, és a Bencs villa áll, ő vásárolta.

Anyai Nagyanyám Gyirasszin (az anyakönyvben Gyraszin) ***Mária*** *1843.október 9-én született* Nagybányán. Dédapám *Gyiraszin János*, dédanyám *Hunteshagen Magdolna* volt. Dédapám bányatisztviselő volt Nagybányán. Elhalálozási idejüket nem tudom. Amikor 1941-ben néhány napot Nagybányán töltöttem próbáltam megtalálni sírjukat, de nem sikerült.

A családról még annyit tudok, hogy dédanyám testvére *Huntesthagen Fanny* bizonyos Thaisz Péterhez ment férjhez. Ebből a házasságból született *Thaisz Elek, aki a múltszázad* II-ik felében volt Budapest rendőrfőkapitánya. A vélemények megoszlanak róla, kik híresnek, kik hírhedtnek mondják. Életét nem ismerem.

Thaisz Péter testőr volt a múlt században, Bécsben. Amint Anyám beszélte, egy udvari bálon egy ott, az apjával tartózkodó *Demidoff* hercegnőt táncoltatott, aki a tánc közben rosszul lett. Így táncosa visszavezette édesapjához, majd, mint lovaghoz illik, a leányt lekísérte fogatukhoz, majd bécsi lakásukon, vagy palotájukban néhány alkalommal bizonyára virágcsokorral felfegyverkezve tisztelgő látogatást tett. E látogatásokból szerelem, majd házasság lett.

További sorsuk ismeretlen, de ezzel kapcsolatban vagy egy kedves epizódom.

Valamikor a 60-as évek elején egyházi pénzbeszedőként rendszeres látogatója voltam *vitéz Barczaujfalussy Egon ny.tűzér tábornoknak*, aki akkor a *Puposhalmon* lévő kis gyümölcsöse cselédlakásában húzódott meg feleségével, aki *Moldován* vezetéknevű leány volt és ugyancsak Nagybányán született. Minden alkalommal hosszabb időt töltöttem Náluk, a tábornokot még aktív korából ismertem. Egy alkalommal beszélgetés során említette az asszony, hogy amikor Ő kisleány volt, tehát a XIX. század 80-as éveiben, nagy izgalom töltötte el a városka lakosságát, mert hercegi pár érkezett oda rokoni látogatásra. *Barczaujfalussynéna*k szinte álla esett le, amikor megjegyeztem, hogy ez bizonyára a *Demidoff* hercegnő lehetett *Thaisz Péter* nevű férjével. Csodálkozva kérdezte, hogy *ezt maga ugyan honnan tudja?* Mire mosolyogva válaszoltam, hogy az a bizonyos *Thaisz Péter* a nagyanyám elsőfokú unokatestvére volt. Amíg Barczaujfalussyék Pécsre el nem költözködtek, – ahol már bizonyára régen meghaltak – az öreg Egon mindig tréfásan nagyokat bókolt felém mondván: *„ja, kérem, akinek hercegi rokonsága van…"*

Még a Nagyanyám előkelő rokonságából annyit, hogy valamikor a tízes évek vége felé, – úgy emlékezem már Édesapám nem élt, vagy Nagykállóban volt, – egy nyári este itt kinn a villában megérkezett anyám öccse, *Kálmán* bátyám egy ősz hajú és szakállú alacsony, de rendkívül elegáns öregúrral. *Gróf Dunay Hugó*, nagymama unokatestvére volt. Ez az öreg gróf lejött Nyíregyházára és este vacsora közben azt kérdezte a Korona

étterem pincérétől, hogy nem tudná-e megmondani, hogy az a bizonyos *Gyirasszin Mária*, aki Nyíregyházára jött férjhez, kihez ment férjhez és él-e még? A pincér mondta, hogy ő ugyan nem tudja, de itt van az étteremben a város polgármestere, *Bencs Kálmán*, őt kérdezze meg. Amikor az öregúr ezt *Kálmán* bácsinak ugyanígy elmondta, Kálmán bácsi nevetve válaszolt, hogy a keresett hölgy az ő anyja, és a Sóstói úton lakik leányával, Anyámmal. Így kerültek ki hozzánk. Hogy miért jött, azt nem tudom, valamit kért, amit hallomásom szerint Nagymama nem teljesített. De mivel hét-nyolc éves lehettem, többet nem kötöttek az orromra.

Néhány évvel ezelőtt Linzben Bandi bátyámmal beszélgetve e régi dolgokról, ő említette, hogy amikor már Jugoszlávia összeomlása után egy bizonyos ideig a régi magyar határon teljesített állatorvosi szolgálatot – valami állatvész leküzdése, vagy az óvatossági szabályok végrehajtása volt a feladata – ott találkozott az öreg Dunay leányával, egy ottani, szerb birtokos feleségével. Aki valószínűleg hasonlóan, amint Barczaujfalussyné tette, hatalmasan elcsodálkozott, hogy az ott látogatást tevő magyar állatorvos milyen jól ismeri családi viszonyait.

Az asszony a bátyámtól tudta meg a rokoni kapcsolatokat, viszont tőle tudta meg a Bátyám, hogy az öreg Dunay akkor nem is nagyon régen ott halt meg leányánál, kinél már korábban is lakott. Annyit tudok, hogy a Dunay apja evangélikus lelkész volt valahol. Ő felkerült Bécsbe, az udvarnál szolgált, katolizált és szorosabb kapcsolatba került a Vatikánnal. Így lett a pápai állam grófja.

Mert hát hogy ilyen is van.

Tudtommal Nagyanyámnak több előttem ismert rokona, sem testvére nem volt. Sőt úgy tudom Ő is korán árvaságra jutott, úgy, hogy viszonylag egész fiatalon ment férjhez bizonyos *Terényi Tregjárhoz*, aki lényegesen idősebb volt, mint nagymama. *Terényi Tregjár* 48-as honvédtiszt volt, akkori kardját -egy tőrt – ismertem, és a villa kifosztásakor 1944-ben tűnt el látószögemből. Hogy ki volt ez a *Terényi Tregjár*, nem tudom, de ebből a házasságból született az az Ernő, aki 1883 –ban, mint jogszigorló egy tüdőgyulladás áldozata lett, és aki itt a családi kriptában nyugszik. Igen komoly, intelligens fiatalember volt, amit mi sem bizonyít jobban, hogy könyvtáramban vagy 200 db. könyvét őrzöm kegyelettel. Egy 23 éves fiatalembernek ilyen könyvtára az akkori világban nem kis olvasottságról tanúskodik, pláne, meglehet, hogy még több könyve is volt.

Nagyanyám második férje *Andresz Károly* volt, aki a nyíregyházi postamesterséget bérelte. Az akkor egy komoly anyagi bázist is igénylő foglalkozás volt, de Ő is korán meghalt. Valószínűleg szintén idősebb volt lényegesen, mint Nagymama. Ebből a házasságból 1873-ban született Marika leányuk, akit azután Nagyapám a nevére vett, örökbe fogadott, és mint Bencs Mariska, férjezett *Dr. Prok Gyuláné* lett ismert előttem.

Nagyanyámat, mint gyermek nem szerettem, de mint felnőtt mély tisztelettel gondolok rá. Az Élet igen megtiporta, hiszen korán árván, szegényen maradt, végeredményben három férjet, *-Bencs László polgármester nagyapámat* is – eltemetett. *Valamint négy gyermeket, Ernőt, Mariskát és a két, a sírkövön kiírt gyermekét kicsiny korban.*

Élete végére esett az I. Világháború, annak minden megpróbáltatása, azt követően a 1919- es Forradalom, s Kommün, amikor naponta ott *nála is halálra keresték Kálmán fiát*. Elvesztette talán majdnem legkedvesebb gyermekének tekinthető vejét, Apámat, olyan 65 éves kortól nehezen tudott járni. Az infláció hajnalán megtépázódott vagyona, amit Bencs László férje hagyott rá, körülötte volt három Prok és két Balla unoka, mind kis gyermekek, hiszen én kilenc éves voltam, amikor meghalt. Szóval csapás-csapás után érte, és mégsem tört meg, hanem azt mondhatom, hogy szikla szilárdan állt családja mellett és nyújtott nekik Bizodalmat, Erőt, Hitet a kitartásra.

Kemény asszony volt, aki mondjuk egy nyári délután négy órakor kijelentette: *alkonyodik, tehát vége a játéknak és a játszótársak menjenek haza.* Így természetes, hogy nem örvendezett nagy szeretetnek a gyermekek előtt.

De az is igaz, hogy amikor Édesapám olyan tragikus hirtelenséggel itt hagyott Bennünket, Anyám gyengeségében kijelentette, *„nem bírja ki" é*s, – ahogy Anyámtól hallottam – *„a két kis gyermekével együtt öngyilkos lesz".* Nagymama, aki ennél nagyobb viharokat is túl élt – az előszobában a botjával verve a földet! Szinte naponta szigorúan szólott Anyámra: *„Neked gyermekeid vannak, Neked Velük szemben kötelességeid vannak, nem érhetsz rá búslakodva, szomorkodva, reményt vesztetten kétségbe esni, tessék küzdeni a gyerekekért. Ez a Te kötelezettséged"!*

És Anyámat ez tartotta életben.

Nevelési elveiről – amit Anyámtól hallottam – csak egyet.

Polgári viszonylatban Nagyszüleim igen gazdagok voltak, hiszen, mint már említettem Nagyapám nemcsak örökölt, hanem teremtett is, hiszen polgármestersége idején is végig gazdálkodott. Amikor a két leány *Mariska* és *Etelka* mondjuk a vasárnapi templomból és némi akkor szokásos *korzózásról* hazajöttek, jött az anyai parancs. *„Tessék levetkezni, kimenni a konyhába. Te fogsz teríteni, Te fogsz tálalni stb. stb.* Természetes volt, hogy a két leány erre szinte egyszerre válaszolták: „de *Mama, hiszen ott van a szakácsnő, szobaleány, udvaros*, *kocsis* – mert legalább ennyi alkalmazottjuk mindig volt, – *miért kell Nekünk ezt tenni? Hiszen x és y barátnőnk, kik sokkal szegényebbek, mint Mi, ők ezt nem teszik, hanem leülnek a terített asztalhoz!". De* – csattant a mamai válasz: – *nem érdekel, hogy másnál hogy van*, *Nektek mindent kell csinálni, mert így fogtok minden háztartási dologhoz érteni!"*

(Nem kell részleteznem, hogy szegény Anyám életében mennyire igazolta az élet e nevelési elveket.) Így kellett tudni kenyeret dagasztani, tésztát gyúrni, sütni, főzni, de ugyanakkor érteni a mosáshoz, vasaláshoz, szóval a házi munkához. De tudtak varrni, még géppel is, kötni, hímezni, de ugyanakkor zongorázni, táncolni, és idegen nyelven beszélni.

Ráadásul, ha még Nagyanyámmal kapcsolatban azt említem, hogy fiatal korában nagyon szép asszony is volt, amint a zömmel elveszett családi képekről láttam, azt hiszem, mindent elmondtam róla.

Írtam már ***Nagyanyám*** első ***házasságáról*** és az abból született *Terényi Tregjár Ernőről*, aki 25 éves korában, mint debreceni jogszigorló halt meg tudomásom szerint tüdőgyulladásban.

Annak idején ezt *gallopirendének* hívták, ami azt hiszem fertőzéses megbetegedés volt. Sem az első, sem a második férjéről nem sokat tudok, így azt sem, nem játszott e itt nagy szerepet bizonyos öröklődött fertőzés. Bár erről sem Nagyanyám esetében, aki 80 esztendőt megért, sem azoknál az utódoknál nem tapasztaltam semmit, akik a Keresztanyám után – *Andresz adaptálása után Bencs Mariska – maradtak.*

Viszont tény az, hogy fiatalon, de hasonló körülmények között halt meg keresztanyám is. Ő tehát nagyanyám második, az *Andresz Károllyal* kötött házasságából származott. Édesapját igen kicsi korban elvesztette, de úgy tudom, hogy születésekor édesapja élt még, majd a két gyerekkel igen nehéz anyagi viszonyok között maradt nagyanyám férjhez ment Bencs Lászlóhoz, azaz nagyapámhoz, – írtam már, hogy a *Bencs* szülők nem lelkesedtek ezért a házasságért – és nagyapám ezt a Mariskát örökbe fogadta. Így neve:

Bencs Mariska *lett,* és, bár vér szerint csak *féltestvére volt Anyámnak anyai ágról,* mégis testvérként szerették egymást, és ez nemcsak az örökbefogadás jogi ténye miatt volt, hanem elsősorban annak a nevelésnek, amiben éltek. *Mariska* már, mint fiatal leány szerelmes lett későbbi férjébe *Dr. Prok Gyulába*. Ez a szerelem egy életre szólt Mindkettőjüknél, de fiatal korukban ők sem találtak valami nagy örömre a szülők előtt.

Itt a Bencs szülőkre, tehát Nagyapámra és Nagyanyámra gondolok.

A fiatalok azonban szilárdan kitartottak egymás mellett.

Amikor Mariska néném a bálozó leányok korába lépett, szüleivel, tekintettel az apa, *Bencs László* polgármester társadalmi állására, bálba kellett járnia.

Édesanyámtól úgy hallottam, hogy már ott is leszámítva a kötelező táncokat, zömmel Prok Gyulával táncolt, úgy, hogy a korabeli bálozó ifjúság tudomásul vette egymáshoz tartozásukat. Amikor *Prok Gyula* ledoktorált, mint kérő jelentkezett Nagyapánál.

Abban az időben a szülőknek döntő szava volt a gyermekeik házasságában.

Lehet ezt fölényesen a ma fiataljának kritizálni, fel lehet hozni számos, főleg irodalmi szinten mozgó családi drámát, amikor a szülő keménysége megakadályozta a fiatalok boldogságát. Ebben véleményem szerint elsősorban az írók viseljék a felelősséget, mert az ilyen nagyobb lélegzetű tragédiákból nyomban irodalmi alkotások születtek, de nem születtek azokról az esetekről visszaemlékezések, melyekben a szülőknek volt igaza és egy házasság megakadályozása későbbi tragédiáktól mentette meg az érdekelteket. Tudomásom szerint világviszonylatban sincs olyan statisztika, amely erre felvilágosítást nyújtana. Pedig, azt hiszem, nagyon elgondolkoztató tapasztalatokat lehetne egy ilyen statisztikából levonni. De elég napjaink megszámlálhatatlan, könnyelműen, éretlenül, elhamarkodottan megkötött házasságra gondolni, s erről már sokat elárul, ha másra nem is gondolok, de a válások statisztikájára, hogy ne törjön pálcát az ember a régiek úgynevezett „maradi" gondolkodása felett.

Nos tehát Nagyapámnak az volt a válasza, hogy: „*mivel Te Fiam ügyvéd akarsz lenni, előbb az ügyvédi diplomádat szerezd meg, szolgáld le a kötelező katonai évet, és amikor mindezen már túl leszel, és úgy érzel, amint most, és úgy éreztek Mindketten, amint most, szívesen látlak házamnál. Addig viszont arra kérlek, hogy kerüld házamat*."

Így is lett.

Édesanyám beszélte, hogy a fiatalok titkos levélhordója ő volt. Amikor zongoraórára, vagy németórára ment – korabeli szokásnak megfelelően mindig kísérővel – az ismert úton ott leselkedett Prok Gyula, és ha tiszta volt a levegő, azaz nem olyan kísérte anyámat, aki nem volt a titokba avatott, odasettenkedett és levélkét adott át, amit anyám az esemény fontosságának tudatában elrejtett és vitt a címzettnek. Ezen az úton jutott a válasz is vissza. Tény az, és ez bizonyítja az érzelmek komolyságát, hogy egymás mellett kitartottak.

Prok Gyula lázasan folytatta tanulmányait.

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a szigorú kronológiai rend.

Prok Gyula 1870*- ben született*. Ha figyelembe vesszük azt, hogy átlagosan 18 éves kor az érettségiző kor (6 éves korban kezdődő, 4 elemi, 8 gimnázium,) majd 4 év a jogi egyetem, azután 1 év a szigorlatok ideje, két év a szükséges ügyvédjelölti gyakorlat, majd ügyvédi vizsga, valamint 1 év az önkéntesi katonai esztendő, ez úgy 27 év körül van.

Így 1896 májusában eljegyezték egymástmajd 1897 körül házasságot kötöttek. Első gyermekük: ***Magda*** *1898. május 9-én született,* így igen szorgos munka után eleget téve nagyapám felé tett ígéretének jelentkezett Prok Gyula a Bencs háznál és kötötték meg a házasságot. Közben, amikor bálból jöttek haza, Nagyapám gyakran megkérdezte Mariska leányát, aki igen vígkedélyű valaki volt, a bálokon felkapott táncosnő, hogy nem talált-e valakit, akit fontosabbnak ítél meg, mint Prok Gyulát, korábbi választottját, de minden alkalommal nemleges választ kapott. A házasság kitűnően indult, *Magdán* kívül ***1899-ben László***, majd ***1901-ben Judit*** nevű gyermekük született.

Házassági ajándék részükre a *Luther u. 13. szám* alatti ház volt, ahol keresztapám *Prok Gyula* megnyitotta ügyvédi irodáját. Kitűnő fejű, kiváló jogász volt, még emellett evangélikus, és mint az evangélikus polgármester és egyházfelügyelő veje, a gazdatársadalom előtt is ismert, mint iparos család gyermeke rövid időn belül az Ipartestület jogásza lett, így jól menő ügyvédi irodájával családjának szép fejlődését biztosította. Nekem keresztszüleim lettek. 1911 márciusában úgy tudom egy tűzoltó, vagy iparos bálon vettek részt, s a tánc hevében hideg hűsítő italt ivott keresztanyám, és három nap alatt a tüdőgyulladás végzett vele. Úgy tudom, negyedik gyermekével volt várandós. Itt maradt három aprósággal – hiszen Magda is mindössze 12 éves volt – *Prok Gyula*, a keresztapám.

A család úgy döntött, hogy a Selyem utcai Bencs házban lakó Apámék átköltöznek a Luther utcába. Az egy duplaoldali, két önálló lakású ház volt és annak a déli oldalába laktunk mi. Itt nevelte mindkét család gyermekeit Anyám és, amíg élt apám.

A nevelés inkább csak a két leányra, *Magdára* és *Juditra* vonatkozott, mivel a fia esetében keresztapám magának tartotta fenn az irányítást, de nem sokat törődött fiával sem. A két leánnyal életkorunkból adódóan összenőttünk Bátyámmal, és bár a rokoni fokozat unokatestvéri, mégis testvérként, egy életközösségben nőttünk fel és tartottuk is testvéreknek egymást életünk végéig, összefogódzva a történelem viharaiban, egymást támogatva.

Érdekes ember volt Keresztapám.

Annyira monogám, hogy talán számottevően csak egy nő volt életében, ez a felesége. Azt mondta anyámnak: *„ha nem volnék hívő keresztény, öngyilkos lennék, de nem leszek ezért, de az életnek nincs előttem további értelme."* Nagyon szép felfogás, de ha valamit vétek ellene, ez az, hogy mivel három gyermeke volt, ezekkel szemben kötelessége is volt.

De ezzel nem sokat törődött. Így fia, szegény unokabátyám Laci felügyelet nélküli felnövése eredményezte azt, hogy bár kitűnő fejű valaki volt, eljutott a *jogi abszolutóriumig*, de nem doktorált, az aranybányával felérő apai ügyvédi irodát nem vette át, már fiatal korában rabja lett az alkoholnak, ami viszonylagosan korai halálát okozta. Alig múlt 50 éves, amikor Pesten meghalt. A másik két gyermeket Keresztapám 1923-ban bekövetkezett halála után anyám adta férjhez.

Magda férje *Orbán Bertalan* lett, házasságukból két fiú: *Tamás* és *László* származott.

Judit férje vitéz *Nyíregyházy (Szohor) Pál* lett, aki 1944-ig Nyíregyháza polgármestere volt, majd emigrált és 1973-ban Torontóban (Kanada) hunyt el. Nekik is két gyermekül volt, *Miklós*, aki mint építészmérnök ma Dániában él, és Mária, férjezett *Dr. Luthor Károlyné*, aki édesanyjával most is, amikor kopogom e sorokat, Torontóban él.

Unokanővéreim, akikkel, valóban testvérként nőttünk fel, a maguk nemében mindenkor kiválóan megállták helyüket, bizonyságául annak, hogy mennyire sokat jelent valakinek életében a nevelés és a nevelők nyújtotta példa.

Kitűnő anyák, házastársak lettek.

Magda, aki 1917-ben a Debreceni Kereskedelmi leányiskolában tett érettségit, férjhez meneteléig a Nyíregyházi Termény és áruraktárban volt alkalmazva, 20 évesen már cégvezetői, aláírási joggal felruházva.

Judit pedig, aki 1918-ban Kolozsvárott végezte a tanítónőképzőt, férjhez menetele előtt talán két évig itt tanított a Nyíregyházi Nőipariskolában, majd azután intenzív részt vett a Vöröskereszt ápolónői tanfolyamain és annak szervezésein. Amikor 1945-ben emigrációba kényszerültek, Amerikába történő kivándorlásuk idejéig, talán pontosan 1951-ig a *Ried am Increisi* kórház főnővére volt. Az akkori európai helyzetben a félelmetes orosz haderővel egy teljesen lefegyverzett Nyugat állt szemben. Féltek egy orosz hengertől és így vándoroltak ki fivéremék után először az USA-ba, majd onnan át a már korábban Kanadába kivándorolt Mária leányuk után Torontóba, ahol az óta is élnek, illetve ahol sógorom, *Nyíregyházy Szohor Pál,* az egykori nyíregyházi polgármester a közelmúltban bekövetkezett haláláig élt és szerkesztette a „*Kanadai Magyarság*"- újságot.

Keresztapámról a valóban sírig tartó házastársi hűsége mellett még egy jellemző:.

Említettem, hogy kiváló elme, kiváló jogász és kiváló szónok volt. Ő is felügyelője volt az Evangélikus Egyháznak. Önkéntesi évét, mint *Kaiser-jager* (császár-vadász) Innsbruckba töltötte. Az I. Világháború során, mint idősebb tartalékos bevonult és Hatvan városnak lett, mint tartalékos százados, a pályaudvar parancsnoka egészen 1918-ig, az összeomlásig. Úgy jött haza, hogy a rangjelzése, – tehát a három arany csillag, – a parolin maradt. Amikor hazatért, igen ritka jelenség volt ez az úgynevezett őszirózsás forradalomban, és

felbujtott katonák részegen elsősorban a tiszti csillagokra vadásztak. Keresztapámhoz is odament valami vitéz hadfi. Nála azonban kinyitott revolvertokban ott volt revolvere a derekán, rajta a keze, és úgy mondta: *"e csillagot csak az vághatja le, aki ezt Nekem adta és mivel az nem Te voltál, Te nem vághatod ezt le, hasonszőrű cimboráid szétszaggathatják ugyan, de Te, fiam előbb hagyod itt ezen árnyékvilágot…*" A csillagokat még esztendők múltán is láttam öreg, megviselt katonazubbonyán.

E hazautazásról a másik jelenetet szintén fülem hallatára beszélte Édesanyámnak Geduly Henrik evangélikus püspök.

Prok Gyula és Geduly püspök egy vagonban érkeztek, de az anarchia már javából dúlt, mindenütt részeg katonák tobzódtak. Keresztapám rangjához senki sem mert ugyan hozzá nyúlni, de az akkori idők úgynevezett kukoricagránátjával bőségesen felszerelt katonák közül az egyik Keresztapámra és a Püspökre nézve úgy kocogtatott össze a két kézigránátot, hogy közben röhögve kérdezte hasonló állapotban lévő társait, hogy „*összeüssem, vagy nem?"*

E kérkedést megsokallva Keresztapám szelíden azt mondta e hadfinak*:" édes fiam, ha akarod, csak nyugodtan üsd össze, de akkor mindnyájan elrepülünk innen, és én tudom, hogy a Mennybe repülök, de Te fiam inkább a pokolba".* Nem ütötte össze. És minden különösebb baj nélkül érkeztek meg Nyíregyházára. Amikor úgy nézett ki, hogy a proletáruralom okán el kell hagynunk Nyíregyházát és ez velünk, gyerekekkel és az asszonyokkal meg is történt – de erről majd később bővebben – Ő nem volt hajlandó elmenni. A ház utcai kapuja nem volt bezárva, soha még éjjelre sem. Nem engedte. Amikor a román megszállás alatt voltunk, az éjszaka folyamán az ő szobájának ugyancsak nyitott ajtaján három román katona jött be a szobába. Villanyt gyújtva meglátták az asztalon lévő boros kancsót és ásványvizet – ez mindig ott állt szobájának asztalán saját termésű borral, hiszen úgy a Sóstó-telepen, mint Napkoron szép táblájú szőlője volt, – leültek borozni.

Keresztapám a villanyfényre felébredt, kifordult a fal felől, majd amikor látta a borozó katonákat visszafordult a fal felé és tovább aludt.

Prok Gyula amikor meghalt, csak egy nadrágja volt, az a régi tiszti katonanadrág, amiben volt egy vékony piros csík az oldalvarrásnál. Abban temettük el.

A hozzá fordulók ügyeiben szenvedélyesen kereste az igazságot és soha nem a pénz érdekelte. Talán kicsit könnyelműen kezelte e kérdést, hiszen három gyermeke volt, nagy forgalmú irodája és annak felszámolása után szinte semmi nem jutott a gyerekeknek. Nem volt vezetve pénztárkönyv, nem tudta a felszámolást végző *Fuhrmann Lajos bácsi*, a rokon ügyvéd, hogy tulajdonképpen kik tartoznak még ügyvédi költségekkel, így az úgynevezett kintlévőséget sem lehetett követelni. Saját magától, pedig senki sem tartotta kötelességének, hogy tartozását a halott ügyvéddel szemben annak örököseinél kiegyenlítse. Arra viszont, mint gyermek igen jól emlékszem, hogy sokszor kicsapta az iroda ajtaját és hangosan, az ott lévőnek kiáltotta: „*takarodjon ki az irodámból, ilyen piszok ügyeket nem vállalok"*

Hát ilyen ügyvéd is volt, még ha ritka jelenség is volt.

Még valamit, ami a nemrégiben megjelent városi leírásokban teljesen hamisan lett rögzítve. Ez ugyan már inkább várostörtént, de most ide kívánkozik.

A most is *Csalóköz* elnevezésű soron, ami akkor névtelen volt, három ügyvédnek volt villája: *Dr. Murányi Lászlónak, Dr. Sasi Szabó Lászlónak és Dr. Prok Gyulának*. Keresztapámnak, azaz *Prok Gyulának* a villája a határos volt az Őszőlő utcával. Mindig a nyarat töltötték itt még Keresztanyám életében is, majd azután is néha-néha Keresztapa kijött, amikor már mi is itt laktunk kinn a villában, tehát úgy májustól október elejéig, azaz a szüretekig.

Egy alkalommal vidám társaság volt Keresztapáéknál, majd reggelre egy fa táblán ékes felírással a Sóstói úti oldalon ki volt írva: „*Csalók köze*." Keresték, ki volt e szellemes elnevezésnek értelmi szerzője. *Surányi Imre* bácsira gyanakodtak, aki az akkori Posta nyíregyházi főnöke volt, ismert tréfacsináló és szellemes ember. Ő mindig tagadta, de ahogy anyámtól hallottam a tagadásában mindig volt egy kis huncut mosoly. Így Őt kell e kiírás szerzőjének tekinteni.

Évekkel ezelőtt, amikor *Dienes István* egy talán városvezető útikalauz összeállítására készült, kérdezte e név eredetét, hiszen az utcanév megmaradt, mind a mai napig azzal a finomítással, hogy Csalók közéből Csalóköz lett, de semmi köze sincs a dunai Csalóközhöz.

Elbeszéltem úgy, ahogy most leírtam, de *Dienes* nem készített jegyzetet, és amikor a Kalauzt írta, felejtvén a nevet, jegyzete nem lévén, arra gondolt, hogy ez *Jósa Andrástól* származik. Azóta e tévedés talán már máshol is megjelent.

Amikor a Dienes féle útikalauzban megláttam e tévedést, azonnal jeleztem neki, de már kijavítására nem volt lehetőség. Innen ered ez a bár nem lényeges, de mégis a valóságnak meg nem felelő közlés.

Nagyanyáméknak két korán elhalt fiúgyermekük és a nővér Etelka, azaz Édesanyám mellett:

Kálmán nevű fiúk született1884 szeptemberében.

Ő ***Dr. Bencs Kálmán*** polgármester néven írta be magát Nyíregyháza történetébe. Jogot végzett, majd a város szolgálatába lépett. Apám megbetegedése (1917), majd szolgálatképtelenségének megállapítása utáni nyugdíjazása következtében a megüresedett polgármesteri székbe került, majd mint városi aljegyzőt 1918-ban megválasztották polgármesternek.

34 éves volt. Véleményem szerint megválasztását több körülmény számára kedvező találkozásának köszönhette. Részben a tragikus hirtelenséggel, a férfikor delén kidült – *Balla Jenő – sógorára* való tekintettel, részben néhai édesapjának – *Bencs László polgármester* -érdemeire tekintettel. De nem utolsó sorban annak is, hogy a számba jöhető ellenfele *Trakk Géza* római katolikus volt, így a protestánsok, – elsősorban a városalapító evangélikusok – mellette voksoltak. (Ellenfele ezután Eger városának lett a polgármestere.)

Abban az időben egy-egy városvezető személyének kiválasztásánál erősen esett latba a város uralkodó felekezetéhez való tartozás. *1934. december 27-én, alig 50 éves korában egy mai elnevezéssel infarktusnak hívott szívroham vitte el.*

Polgármestersége idejére esett az 1919-es proletárforradalom, majd az azt követő román megszállás, a konszolidáció évei, az 1930-as évek Világgazdasági Válsága.

Kiváló polgármester volt, kinek nevében a város rohamos fejlődése, városiasodása, a Temető rendezése, a Sóstói strandfürdő létesítése, stb. stb. esett. Munkásságának értékelése nem célom, csupán nagy vonalakban kívántam 15 éves polgármestersége kiemelkedő eseményeinek rögzítése.

Első házassága *Csapkay Katalinnal*, a város legnagyobb vaskereskedőjének leányával volt. Majd a huszas évek elején elválva Varga László gimnáziumi tanár elvált feleségét, *Gaál Irént* vette el, és az ő korábbi házasságából született három fiú gyermek közül a *legidősebbet* és a legfiatalabbat örökbe fogadva így lett két fiúnak *Lászlónak* és *Kálmánnak örökbefogadó* apja. Saját gyermeke egyik házasságából sem volt. *Csapkay Kata néni* is másodszor férjhez ment Debrecenbe*, Dr. Trócsányi Zoltán* főorvoshoz, míg Irén néni azt hiszem 1975-ben Sátoraljaújhelyen halt meg, de itt van eltemetve a Gaál féle családi sírboltban, a mi sírboltunk sorában, attól észak felé, talán a 8. vagy 9. sírbolt a két mauzóleum között.

Bencs Kálmán nagy stílusú valaki volt, aki viszonylag rövidre szabott életében, az alig ötven év alatt élt annyit, mint más száz éves korig élt.

Fiatalkorában, mint egy jómódú család egyetlen fiú tagja, majd korán egy város vezetője, terveit egy viszonylagosan javuló gazdasági helyzetben, mint városvezető nagyrészt megvalósíthatta.

(*Mint diák már valamikor a húszas évek második felétől nyaranta – tekintettel a tisztviselők és alkalmazottak nyári szabadságára – egy-két hónapra elmentem a városhoz dolgozni, különböző kisegítő munkák végzésére. Vagy két alkalommal a szabadságra menő titkárát is helyettesítettem. Így már gyermekkoromban volt alkalmam belelátni munkastílusába.)*

Európa a javuló gazdasági viszonyok között kitűnő hitelnyújtási lehetőségek között élte zavartalannak látszó napjait.

Ennek volt következménye, hogy a polgármester szobájának ajtaján a kilincset szinte kézből kézbe adták a hitelt nyújtani kívánó bankok képviselői, akik előnyösebbnél előnyösebb kölcsönöket ajánlottak úgy az egyénnek, mint a közületeknek is. A városnak kb. 5000 holdas birtoka volt, a búza ára métermázsánként 36 pengő körüli volt. Így egy alkotni akaró vezetőnek tálcán nyújtották a beruházásokat biztosító kölcsönöket.

Így, ezekben az időkben keletkezett a városnak mintegy 7 millió pengő kölcsöntartozása, amiből részben az átmenő utcák, *Vay Ádám*, Szent István, Debreceni és Rákóczi utcák útburkolását, a Temető rendezését, a Sóstói strand tó létesítését lehetett megvalósítani..

Ekkor határozta el magát Kálmán bácsi a Sóstói úti villa megépítésére is.

A *Magyar Olasz Bank* pesti központjától és egy *Hermes* nevű banktól vett fel 100 ezer pengőt és építette meg a jelenleg 54-es házszámot viselő úgynevezett „*Bencs villát*."

A harmincas évek elején végig sepert az egész Világon a gazdasági válság.

Akkor, amikor a háborúban győztes Amerikában, egy fekete, talán csütörtöki napon ezrével zártak be és mentek csődbe a bankok, egy háborút vesztő, gyalázatosan megcsonkított Magyarországon természetesen még fokozottabb mértékben jelentkeztek a gazdasági bajok.

Erről majd hosszabban szeretnék írni akkor, amikor saját életem ismertetésére kerül sor.

A lényeg és ez különösen minket mezőgazdasági vonalon álló magyarokat érintett, a búza ára 6 pengőre esett le (ez is csak ún. boletta rendszer bevezetésével volt biztosítható).

Természetes volt, hogy maga Nyíregyháza város is, azt lehet mondani fizetésképtelen lett. Hiszen leesett a búza ára, de megmaradt a kölcsön teljes nagyságában és annak hatalmas kamatai. Ez *Bencs Kálmánt* is katasztrofálisan érintette, hiszen a városi tisztviselők fizetése szoros függőségi viszonyban volt a gazdasági helyzettel, mert a rendes illetményeken kívül a város anyagi helyzetétől függően kaptak pótilletményt. Ez nemcsak itt volt így, de minden magyar városnál. Bencs Kálmán sem tudta fizetni a villaépítés költségeit.

A változó politikai helyzet sem kedvezett neki, Ő ugyanis az úgynevezett liberális irány képviselője volt, a magyar közéletben, pedig előlépett a jobboldal, ami bizonyos vonatkozásokban a városi politikát is érintette. Fokozódó anyagi és városvezetői gondjai felőrölték idegeit.

A 30-as évek elején jelent meg egy erős cikk az egyik helyi „revolver" lapban.

Az újság neve, ha jó emlékszem „*Szabolcsi Hétfő*" volt, és szerkesztője egy bizonyos *Lengyel Antal* nevű idegenből idekerült újságíró volt, aki a cikket írta.

Mögötte a vármegye akkori főispánja *Dr. Mikecz Ödön* állt, akinek a főispáni állásra történő kinevezése előtt ígéretet kellett tennie, hogy – hogy mivel mint képviselő jelölt korábban itt és talán Nyírbátorban ellenzéki programmal lépett fel, és így szembe került a kormány oldalán álló *Bencs Kálmánnal* is – e közjogi méltóságában feledni fogja a korábbi valóságos, vagy vélt sérelmeket. Így íratta meg Lengyellel e cikket. Akkor íródott ki egy reggelre, a villa kerítésére,, hogy „*Loptalak".*

Nem feladatom *Bencs Kálmán* védelme, csupán az igazságért jegyzem meg, hogy amikor meghalt és a hagyatéka felszámolásra került, – amit a család részéről én végeztem – a villa építési költsége teljes összegben, mint bankkölcsön fennállott.

A Villát is, de még azt a családi házat is, amit *Bencs Kálmán* édesapjától, *azaz Nagyapámtól* örökölt (Selyem u. 4.) elárverezték, sőt valamennyi ingósága is (bútorok, képek, szőnyegek, edények stb.) árverezésre kerültek. Özvegyének és két itt maradt kiskorú gyermekének igen nagy nehézségek között lehetett a nyugdíját is megmenteni, lévén *Bencs Kálmánnak* ilyen természetű tartozása is (OTI járulék, bizonyos típusú adók), amik még a nyugdíj letiltását is lehetővé tették.

Így nézett ki ennek a bizonyos „*Loptalaknak* „építési ügye. *Még ezzel kapcsolatban* csak annyit, hogy ezt a bizonyos *Lengyel Antal nevű újságírót* a bíróság sajtó útján elkövetett rágalmazásért elítélte ugyan, de mivel a háta mögött tehetős körök állottak, valami nevetséges ítéletet kapott. Egy volt ismerős ügyvéd, *Gönczy Laci* barátom nagybátyja *Dr. Keéky István*, aki tollforgató ember volt, azt mondta nekem a bírósági tárgyalás után, hogy ez amolyan „*pilátusi ítélet*" volt.

Még valamit, ami azt hiszem minden idők minden emberére jellemző.

Bencs Kálmán egy kitűnő modorú valaki volt, akiről egyszer valakit azt mondta: „*ha azzal az elhatározással mennék be hivatalába egy késsel a kezemben, hogy megölöm, ha*

beszélni hagyom, ölelkezve jövök ki, mint legjobb barátja". Nos, amikor ez az ismeretlen újságíró életében talán először ide jött, felment Bencs Kálmánhoz, hogy mint újságírónak az akkor már megnyílt városi strandra adjon szabadjegyet. Ez – talán ma is így van – olyan újságírói kedvezmény volt. *Bencs Kálmán* az előszobájában a referensek aktáit írta alá, miközben titkára *Dr. Baur* György segédkezett e munkánál. Az esetet tőle hallottam.

Bencs Kálmán pipával a szájában írta alá az ügyiratokat, ami egy-egy napon bizony több százat is kitett. Nyilván valami miatt rossz hangulatban volt. Ez gyakori volt nála, hangulatember volt. Mi ha valamit kérni akartunk, mindig megérdeklődtük a titkárát, hogy milyen a hangulat odabenn és ettől tettük függővé, hogy bementünk-e vagy sem. A titkárnak, pedig szavajárása volt, pl. középfinom, rosszra hajló, vagy igen derűs, a meteorológiából kölcsönözve.

Nos tehát ilyen „*rosszra hajló*" hangulatban, az előtte ismeretlen fiatalembernek azt mondta, hogy „*nem adok*." Majd amikor elment, megkérdezte a titkárától, hogy: *ki volt ez*?

Amikor megtudta, hogy újságíró, a vérmes emberek szokásához híven először a titkárra támadt, hogy *miért nem mondtad*, majd megjegyezte, hogy „*ha legközelebb látod, szóljál, hogy jöjjön be"*. De *Baur Gyurka* nem találkozott *Lengyellel.* Néhány nap múlva, pedig megjelent a kérdéses cikk *Bencs Kálmán* ellen.

Sokat emlegettük, hogy amilyen kitűnő modora volt Kálmán bácsinak, ha pechire nem fogja ki ezt a rossz napot, nagyúri modorával betessékeli az újságírót a belső szobájába, szivarral kínálja meg és amikor az kérését előadja, még megkérdezi, hogy *kedves feleségednek nem volna-e szüksége egy szabadjegyre*, Lengyel úgy tudósít, hogy mondjuk *Közép Európa legragyogóbb polgármesterénél jártam.*

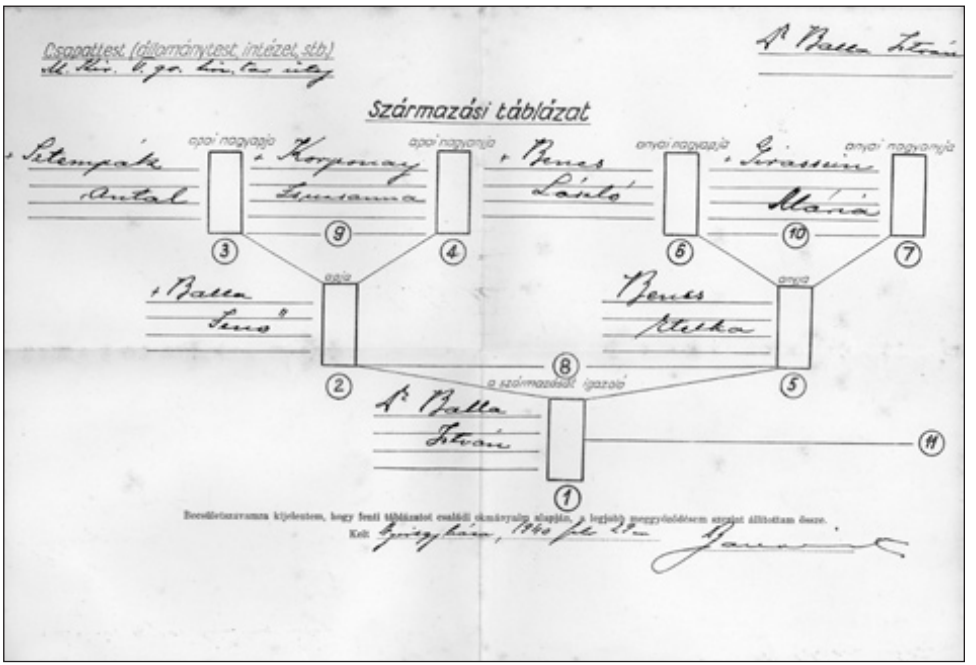
De hát ilyen az élet.

Ce la vie, ahogy a francia mondja.

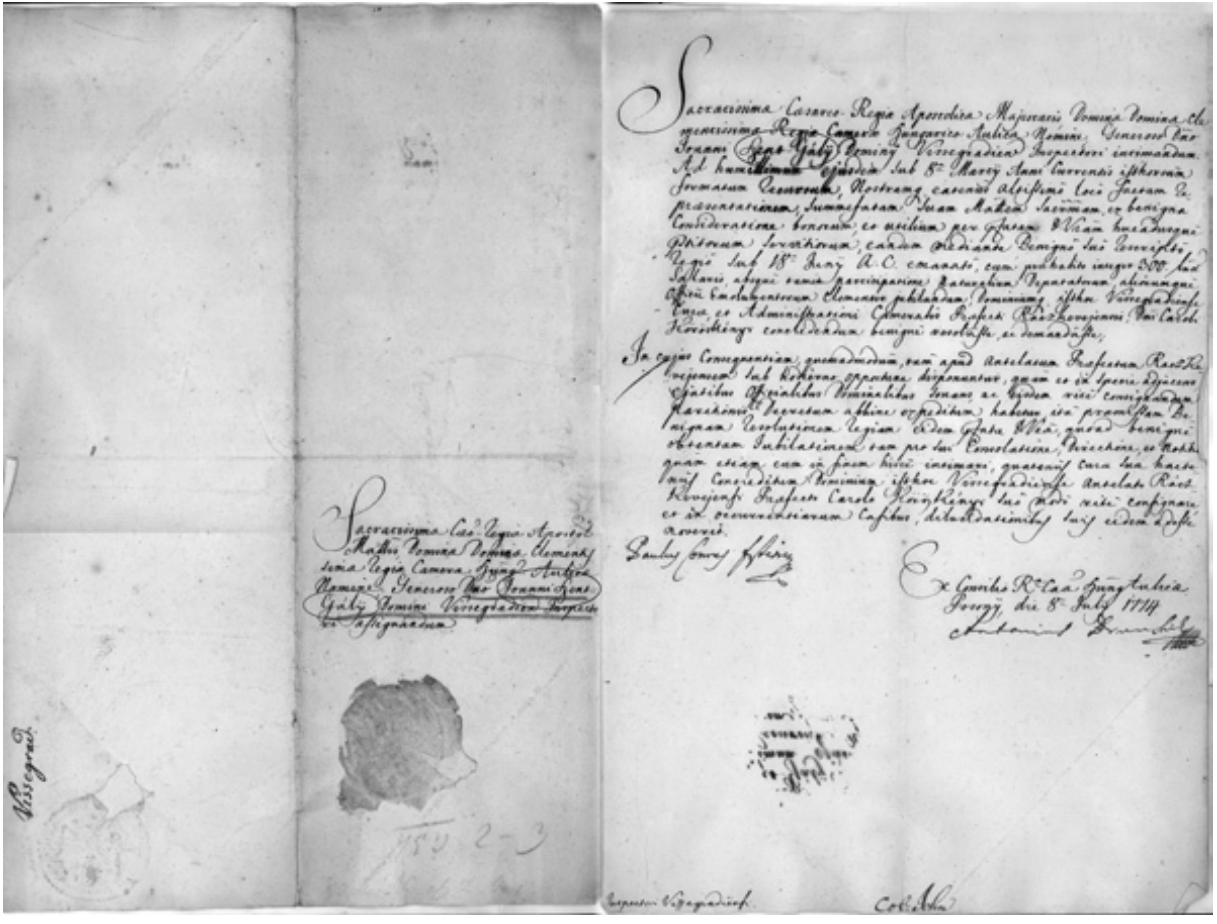
Ez a Lengyel ettől kezdve a család ellensége volt. Sokszor firkált rólam is, különösen 1945 után, mint hithű szociáldemokrata, majd 1956-ban sietve távozott. Meggyőződésem szerint nem azért, ami elkövetkezett, hanem azért, ami nem következett el. De erről, majd amikor odaérek, talán bővebben, mert nem egyedi esetről volt szó.

Mint pénzbeszedő tudtam meg, hogy Lengyelnek a Lőtér mellett szép villája van, vagy volt. Gondoltam is arra, hogy kiírom a kerítésére *„Hazudtalak*" és azt hiszem, lényegesen közelebb jártam volna az igazsághoz.

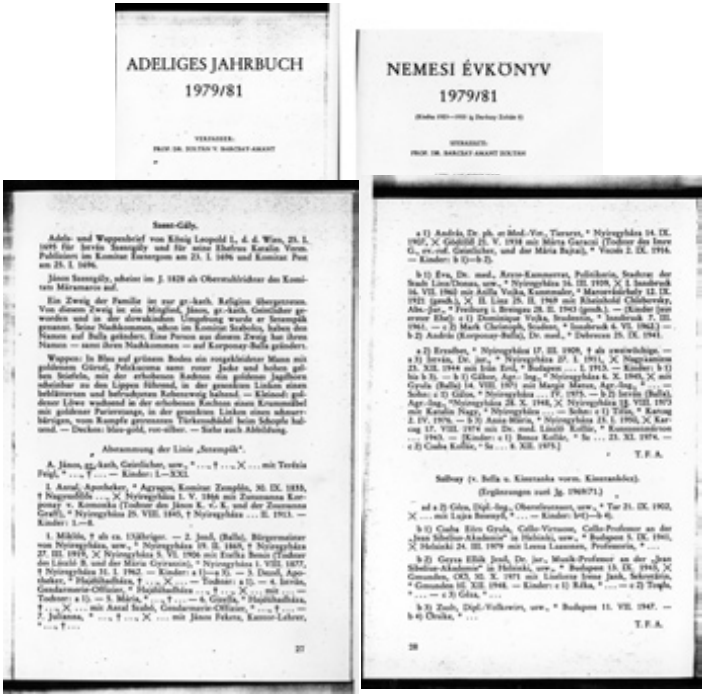
De erre nem került sor.

Dr. Balla István igazolványa abból az időből (1941) anikor nagyszülőkig visszamenőleg kellett igazolni a származást.

Visegrádon iktatott Pozsonyban 1774-ben kelt írásos dokumentum a Szent-Gályakról.

ADELIGES JAHRBUCH
1979/81

NEMESI ÉVKÖNYV
1979/81

A németnyelvű évkönyv alapján a Sztempák családfa: (szó szerinti fordítás)

Szent-Gály
Nemesi oklevelet és címert Leopold Király adott Bécsben 1695 január 25-én Szentgály Istvánnak és feleségének Veres Katalinnak egy 1696.I.23-i Esztergom megyében és egy 1696.I.25-én Pest megyében közölt okmány alapján. Szentgály János 1828-ban Máramaros megyébe távozott, a család egyik ága átkeresztelkedett görög-katolikussá és a szláv környezeti hatásra nevük Sztempák lett. Később az utódok átkerültek Szabolcs megyébe, ahol a család egyik ága felvette a Balla nevet. Majd a későbbi utódok egyik ága Korponay-Balla lett.

„Sztempák" Családfa
Abstammung der Linie „Sztempák"
(Kivonatos- német nyelvű)

János,gr-kath.lelkész, házasságot kötött Feigl Teréziával.
Antal nevű gyermeke (szül:1833.IX.30 a Zemplén megyei Agyagoson, meghalt Nagyszőlősön- ma Kárpátalja).1866-ban Nyíregyházán házasságot kötött Korponay Zsuzsannával (1845-1913) – Korponay János és Graff Zsuzsanna lányával. A házasságból 8 gyermek született, ebből 7 élve.
Miklós (13 hónapot élt). Jenő, Dezső: aki Hajdúhadházán volt patikus, és egy leány gyermeke született. István: aki csendőrfőkapitány lett Hajdúhadházán. Mária : aki politizált a Tanácsköztársaság idején ezért a Fehér terror börtönre ítélte és akit Krúdy Gyula regényeiben többször Vörös Máriának emleget, és aki idővel Aratóra magyarosította a nevét. Gizella, később Szabó Antal csendőrkapitány felesége szintén Hajdúhadházán. Julianna később Fekete János kántortanító felesége. Sztempák Jenő (szül:1869.II.19 Nyíregyháza meghalt: 1919.III.27). A közigazgatási pályán betöltött szerepe miatt Balla névre magyarosítja nevét. Leszármazói közül az egyik fia külföldre távozik és ott felveszi a Balla vezetéknév elé a nagyanyai Korponay nevet.

Szent-gály János *(*… †)* **és neje *Feigl Terézia*** *(*… †)*

Sztempák Antal *(*1833 – †Nagyszőlős)* **és neje *Korponay Zsuzsanna*** *(*1845 – †1913)*

Miklós | ***Dezső*** | ***István*** | ***(Sztempák) Balla Jenő*** *(*1869 – †1919)* **és neje *Bencs Etelka*** *(*1877 – †1962)* | ***Mária*** | ***Gizella*** | ***Julianna***

Dr. Balla (Korponay) András *(*1907 – †1982 Linz)*

A család 1945 után külföldre emigrál

Dr. K. Balla Éva *(*1939 külföldön él –)*

Dr. K. Balla András *(*1941 – †2003 München)*

Dr. Balla István *(*1911 – †1989)*

A család 1945 után Nyíregyházán marad

Balla Gábor *(*1945 –)*

Balla István *(*1948 –)*

Balla Anna *(*1950 –)*

A németnyelvű évkönyv alapján a Sztempák családfa: (szó szerinti fordítás)

Édesanyám
Bencs Etelka

Elérkeztem családom részemről utolsó felmenő tagjához; Édesanyámhoz: Bencs Etelkához, férjezett Balla Jenőnéhez.

Megállok egy pillanatra a gépelés között, hiszen valami olyan fába kívánom fejszémet vágni, amire sem kellő erővel, de még kellő baltával sem rendelkezem.

Valószínűleg igen nehéz egy anyát szerető gyermeknek emlékeit leírni, különösen áll ez esetemben, amikor az a bizonyos szülői szeretet egy személynél kulminál. Hiszen Apámat alig ismertem, így Róla személyes emlékeket igen-igen keveset írhattam. Édesanyámnál összpontosult tehát minden gyermeki szeretet, hála, megbecsülés stb. stb. És olyan vagyok, mint az a festő, aki lehet, hogy egy szobát ki tud elfogadhatóan festeni, de a művészi hivatottságot kívánó vászon előtt magatehetetlenül áll.

Így nézem e papírt, merengek azon, mit is tudjak írni, hiszen kevés a szó, kicsiny a szóbőség, csiszolatlanok a mondatok, szóval igen kevés palettámon a szín, hogy valami képet is tudjak Róla, a Felejthetetlenről, az Egyedül voltról, a Pótolhatatlanról és így folytathatnám talán oldalakon keresztül, szóval Róla ahhoz, hogy az Édesanyámról írni tudnék.

De helyes volna-e ez? Akarva akaratlanul nem esnék a patetikus túlzások hínárjába?

Amikor e sorokat kopogom, magnómon Bach muzsika A dur preludium és fuga, ahogy a műsorközlő most mondta, szól halkan. Talán ez a *Johann Sebastian* tudta volna zenében kifejezni azt, amit csak hétköznapi szavakkal tudnék itt eldadogni. Így nincs más választásom, mint megpróbálni kronologikusan vázolni, ki volt Ő!

Hát valóban ki is volt Ő?!

*

Édesanyám Nyíregyházán 1877. augusztus 12.-én született. A keresztségben első névként az Etelkát kapta.

Gondoljunk itt *Dugonics András* nagysikerű regényére, az Etelkára. Annak idején bizonyára kötelező iskolai olvasmány volt ez a regény, így valószínűleg olvastam is, de ma már megmondani nem tudom, hogy a névazonosságon kívül volt-e valami hasonló a két személy között. De azt tudom, hogy a korabeli családoknál e regény hatása alatt lettek a leánygyermekek e névre keresztelve. Így volt ez nagyszüleimnél is.

A korabeli polgári leányok nevelését kapta meg.

Elemi iskoláit az itteni evangélikus elemibe végezte, de azt tudom, – mert ezért sokat tréfáltuk – hogy valamelyik elemi osztályt a zsidó elemibe végezte. Állítólag akkor ott egy kitűnő tanító tanított. Erről azonban többet nem tudok. Az elemi iskolák akkori 6 osztályának elvégzése után a leányok tulajdonképpeni iskoláztatása véget is ért. Anyámat azonban, mivel nemcsak igen jó fejű kisleány volt, de ezen kívül nagyon szeretett tanulni

is, és elbeszélése szerint sokat sírt, amikor befejezte iskolai tanulmányait, ezért szülei két évre elküldték *Beregszász* városába, ahol egy középfokú leányiskola működött. A későbbi polgári leányiskolának felelt ez meg, csak két évre leszűkítve. (Gondoljunk arra, hogy 1890 körül történt mindez) Ott is kitűnő tanuló volt. Rajongott a színházért, így manapság valószínűleg a Színművészeti Főiskola felé fordulna, de 1890 körül nem igen engedték a szülők, hogy leányuk a sok bizonytalanságot rejtő színi pályára menjen, de a polgári erkölcs is viszolygott volna ettől. Így e hajlamát a műkedvelők vonalán élte ki.

Régi és megmaradt képem között még látható néhány korabeli felvétel *Dr. Konthy Gyulával*, – aki ugyancsak lelkes műkedvelő volt – a *Peleskei Nótárius, Ocskai Brigadéros*, darabokban együtt láthatóak.

Itthon németül bizonyos *Unegrleitner kisasszonyoktól* tanult, míg zongorázni bizonyos *Szénffy Gyulától*. Róla csak valami olyasmit tudok, hogy részt vett anno a Szabadság harcban, ezért bizonyos hátrányos helyzetbe került és valahogy így került le ide Nyíregyházára.

Anyám úgy a németben, mint a zenében az átlagoson felüli eredményeket ért el. Emlékeim között is él, de a beszélgetéseikből is tudom, hogy Apámmal sokat játszott négykezes zongoradarabokat, jó pianista volt, akinek zenei műveltsége is messze meghaladta az átlagos színvonalat. Hogy mennyire megtanult németül, arra konkrét bizonyítékom is van.

Amikor 1944 decemberében Muraszombatba vittem el, – erről majd később bővebben, – ott az étteremben német tisztekkel ebédelt közös asztalnál. Azok csodálkozva kérdezték, hogy hol tanult meg ilyen, nyelvtanilag is kitűnően németül. Pedig akkor anyám már 67 éves elmúlt és nem sok alkalma volt a német nyelvet gyakorolnia munkával és gondokkal megtűzdelt életében. Azt hiszem, ennél ragyogóbb tanulmányi bizonyítványt nemigen lehet felmutatni.

Mint a *város polgármesterének csinosnak mondható leánya*, aki szenvedélyes táncos is volt, jómódú is volt, sikeres bálozó leány is volt – rendszerint a bálokat sírva hagyta el szülői parancsra, hiszen már virradni kezdett – ilyen körülmények között hamar férjhez lehetett volna mennie. De Ő első sorban meg akarta várni nővérének férjhez menését, aki a *Prok Gyulára* való várakozás miatt csak 1897 körül ment férjhez. Ez korabeli felfogás volt. A fiatalabb várjon, míg az idősebbnek bekötik a fejét. De volt valami más oka is.

Ez pedig az volt, hogy a rajongásig szerette szüleit. Mivel *Bencs Nagyapának* szenvedélye volt a gazdálkodás, ettől viszonylag hosszúra nyúló közéleti munkája sem tántorította el, és mivel Kálmán fia erre nem volt használható, Anyám, mint leány, lett fiú helyett fiú. Nagyapával járta a tanyákat, intézték a gazdálkodás ügyes-bajos dolgait. Amint Anyám beszélte, Nagyapa mindig mondogatta: „*mit is csinálnék én nélküled*." Így azután számtalan kérőt kosarazott ki.

Évődésünk egyik témája volt ez: „*nem volt kérő*?"

Élcelődtünk, mi gyerekek.

Apám, mint a *prezumtív vőlegény Prok Gyula jó barátja*, szinte mindennapos volt a Bencs háznál. (Apámat Nagyapa is igen szerette, ezért hívta át a *Meskó irodából* a *Városhoz*, úgy, hogy akkor még Apámat Anyám „Jenő bácsinak" szólította. De erről már fentebb írtam.)

Az is korabeli szokás, hogy Apám több mint 8 évvel volt idősebb, még emellett koránál jóval komolyabb fiatalember volt. Így élték ők a maguk remekül kiépített családi életüket egészen 1905. februárjáig, amikor Nagyapa meghalt. Ekkor a tanyákat bérbe adták, hiszen Anyámnak már nem maradt „gazdálkodó társa." Keresztanyám *Bencs Mariska* már régen férjnél volt.

Apám *„öreg családi bútor"* volt a *Bencs* háznál, így összeházasodtak. *Esküvőjük 1906. június 5-én volt*, nászútjuk az Őszőlő úti nemrégen lebontott nyári lakba vezetett. Házasságukból négy gyermek született.

A legidősebb ***András, 1907***. szeptember 14-én született. Őt ugyan a keresztségben Endrének keresztelték, de Ő – nem szeretvén így e nevét –, Andrásnak hivatta magát, *1909-ben született Erzsébet*, aki talán 3 hónapig élt, majd ***1911-ben én*** és utánam *1912-ben egy halva született kisleány*. Ez, azt hiszem akkor nem ritka eset volt világszerte, hiszen tekintettel az orvostudomány akkori fejlettségére, nemcsak a halvaszületések száma volt nagy, de a csecsemőhalandóság száma is. De az is lehet, hogy ebben valami része volt Apám betegségének is. Ki tudja?

Házaséletük tudomásom szerint a lehető legjobb volt.

Mindkettőjüknek a házassági hűség, az egymás megbecsülése, szeretése olyan alapelemük volt, ami a házasság stabilitását már eleve is biztosította. Mindkettőjük magas fokú műveltsége, minden cselekedetükben megnyilvánuló kulturszenvedély, számos közös érdeklődési vonás mellett nem utolsó sorban a közös zeneszeretet is, mint igen erős tartókapocs volt. Mint korábban is írtam volt, elsősorban Apám, de Anyám is az átlagos zenei műveltségen felüli zenei ismeretekkel rendelkeztek. Erre – bár nagyon halványan – de a közös négykezes zongorajátékok szinte naponkénti esti felcsendülése még ma is jól emlékeztetnek. Baráti körük is hasonló szenvedélyűek köréből került ki.

Halványan, de él emlékeim között, amint Apám mondja Anyámnak: „*Etelka a gyerekeket korán fektesse le, mivel ezek, vagy azok jönnek vacsora után hozzánk*."

A *Luther utcai lakás* déli szélső ablaka volt a közös hálószobájuk, mellette észak felé a kétablakú szoba volt az úgynevezett első szoba, ahol a zongora is állott, a szobák közötti üvegezett ajtó függönyén keresztül átszűrődő fény és a zongoraszó voltak álomba ringató kísérőim éveken keresztül.

Apámék házasságuk után a *nyarakat rendszerint az Őszőlő utcai nyári lakban*, míg a telet a *Selyem utca 4 szám* alatt fekvő *Bencs házban* töltötték. Valamennyi gyermek az én születésemig ott is született.

Apám, aki – s ezt már említettem – szoros kapcsolatban, baráti nexusban volt a *Jóba Elek* által kiadott *Nyírvidékkel,* éveken keresztül nyaranta az „*Őszőlőfüredi levelek*" címen nyári családi emlékeit írta a helyi lapban. (Meg vannak ezek az újságok, abban a könyvtárban, mely a Római Katolikus templom mellett áll, egyszer talán még időt tudok szakítani e levelek elolvasására. *Ancsa leányomnak* is beszéltem erről, aki szintén próbálkozik e levelek elolvasásával, de tudomásom szerint ez eddig még nem történt meg.)

Apám, mint a város volt polgármesterének veje, a Nagyapát követő *Májerszky Béla polgármester mellett a város gazdasági tanácsi állását töltötte be, ugyanakkor az iskolaszék elnöke volt*, de amint erről már megemlékeztem élénk és intenzív tevékenységet fejtett ki az *Evangélikus Egyház és* a *Tiszai Evangélikus Egyházkerület* életében is. E hatalmas kiterjedésű Egyházkerület évenként üléseit hol a Felvidék, hol Erdély különböző helyiségeiben tartotta.

Ezekre a gyűlésekre mindig elkísérte Apámat Anyám is.

Sok-sok kedves közös emléküket beszélte el nekem Anyám és ezeken az anyai beszélgetéseken is keresztül e két elszakított terület közel került szívemhez. *Májerszky Béla* polgármester is az apám családján keresztül, de valamilyen rokonságban volt velünk. Amint később sok volt városi tisztviselőtől hallottam, az ügyeket nagyrészt Apám vitte *Májerszky* alatt is már.

*

Visszatérve a családi – itt elsősorban az Édesanyámra gondolok – visszaemlékezések fonalához még nem voltak öt éves házasok, amikor keresztanyám *Dr. Prok Gyuláné* váratlan, 1911. márciusában bekövetkezett halála anyámék életét is gyökeresen megváltoztatta. Mivel Keresztmama után három kisgyerek maradt, Anyám gondolkodás nélkül sietett Apámmal teljes egyetértésben *a Prok* család megmentésére. A Luther utcai ház – ami még bár elhanyagoltan, de még ma is áll – két oldalas lakóház volt. A ház északi, nagyobb oldalát lakták Keresztapámék, s ott volt az ügyvédi irodája is, a másik oldalban *Dr. Hoffman Emil* városi orvos lakott.

Amikor e tragédia bekövetkezett és a család úgy határozott, hogy összeköltözik a két ág, *Hoffman Emil* elköltözött e lakásból, és oda mi beköltöztünk. Én talán 4 hónapos voltam. Anyám átvette mindkét háztartás vezetését. Mi sem bizonyítja jobban a nagymamai nevelés ragyogó mivoltát, mint az, hogy Anyám, aki akkor mindössze 34 éves volt, a *maga két kicsiny gyermeke mellé a két unokahúg és egy unokaöccs nevelését is magára vállalta.* Ha még hozzávesszük azt, hogy két háztartás gondjait is el kellett látnia, a magára vállalt teher nagyságát nem kell bővebben feszegetni. Anya helyett anyja lett a három *Prok* árvának is. Nevelte, gondozta, iskoláztatásukról gondoskodott, ellátva közben saját családjának is minden házi gondját.

És amikor ezt elkezdte, mindössze 34 éves volt.

Soha, hosszú életén keresztül e könnyűnek nem mondható életéért egy panaszos szó ajkát el nem hagyta. Vállalta és boldog önfeláldozással teljesítette ezen önként magára vállalt terheket. Pedig ezek a terhek nem 1-2 hónapig állottak fenn, előre látható volt, hogy évek hosszú sora következik. Dehogy milyen lesz az elkövetkező esztendők terhe, azt akkor még senki sem sejtette.

Mint már írtam, *Magda nővérem* az elemi és polgári iskolák elvégzése után mivel Nyíregyházán akkor még felsőbb fokú leányiskola nem volt, Debrecenbe került az ottani Kereskedelmi leány Iskolába, ahol 1917-ben vagy 18-ban végzett, *Judit nővérem* a

Kolozsvári Tanítóképzőbe került, ahol talán 1918-ban végzett, míg *Laci* a nyíregyházi evangélikus gimnáziumnak lett növendéke, hogy azután talán Késmárkon érettségizzen, mivel jó fejű, de lusta, rossz tanuló volt. *Mi pedig Bandi bátyámmal* az itteni központi Evangélikus elemibe kerültünk. A megnövekedett család gondjait szüleim viselték elsősorban, mivel *Keresztapám*at annyira letörte feleségének korai elvesztése, hogy *nem igen törődött gyermekeivel*.

1914-ben kitört *az I. Világháború*, ezzel jártak a megnehezedő *háztartási gondok*, *beszerzési nehézségek*, *nagyanyám romló egészségi állapota*, majd a mindent betetőző *tragédia Apámmal*, 1917. húsvétjára, hogy onnan, mint élő-halott éljen még 1919-ben bekövetkezett haláláig. Anyám egyedül maradt. Kétségtelen, hogy lelki erejének erős Hite mellett nagy segítségére volt a Nagymama szilárd és kitartó támogatása. Anyám meg nem törve, vezette tovább is háztartása gondjait és viselte öt gyermek nevelési problémáit, immáron egyedül.

A háború Reánk, magyarokra nézve katasztrofális befejezése, a proletárforradalom minden megpróbáltatása, az ország hihetetlen megcsonkítása és sorolhatnám még hosszan, ezen alig 40 éves fiatalasszony erejét nem törte meg.

Változatlanul kiváló anya és kiváló háziasszony maradt.

És mind e mellett töretlen magyar, aki magyarságát nem jelszavakban, de mindenkor tettekben mutatta meg.

Csak néhányat ezekből.

Amikor a vesztett háború után poraiból éledező Nemzet tanító ifjúságának internátusi ellátása nehézségekbe ütközött, a Tanítóképző igazgatója felhívást tett közé a Nyírvidékben, hogy a tehetősebb családokat arra kéri, vállaljanak képzősöket kosztolásra. Anyám azonnal jelentkezett és két képzős 2-3 esztendőn keresztül ott ebédelt és vacsorázott annál az asztalnál, ahol egyébként is átlag 8-10 ember kosztolt, hiszen igen gyakran ott ebédelt Keresztapám valamelyik kliense is, az akkori éttermi ellátási viszonyok ezt megkövetelték. Ezek a kosztos diákok soha úgy nem mentek el a házunktól, hogy külön még a következő reggelire harapnivalót ne vigyenek magukkal. Az asztalunknál szinte mindennap valamelyik *Máczay* fiú ott volt. *Máczay bácsi*, az édesapjuk az egyháznak volt egyházfija, sok gyerekkel, gonddal, bajjal. Így könnyített rajtuk Anyám, hogy az egyik mindig nálunk volt, és ha iskolai kirándulása került sor, ugyanolyan csomagot kapott, mint a saját gyerek.

A menekültek elhelyezésére, hiszen a leszakított területekről megszámlálhatatlan számban érkeztek kiüldözött magyarok, a *Sóstói úti villát* mindig rendelkezésre bocsátotta minden ellenszolgáltatás nélkül. Az otthon melegségét, pedig nemcsak a nehéz ellátási viszonyok között is mindig megtalált apró kedveskedések, egy-egy jobb falat – valamilyen fagyasztott krém, vagy a helyzet megkövetelte babból készített gesztenyepüré utánzat stb., ezt is sorolhatnám vég nélkül – biztosította. Sőt, hosszú és nem utolsó sorban Laci bátyám könyörgésének engedve még leült ahhoz a zongorához is, amihez annyi fájó emlék fűzte a korán elment társához, hogy az öt gyereknek zenei téren se legyen hiánya.

Sok-sok kedves este emléke kísér mostan is, különösen akkor, ha egy korabeli slágert hallok, minek kottáját *Laci* bátyám azonnal megszerezte, és Anyám vacsora után néhány perces kottaolvasás után már játszotta is. Miközben *Laci*, kinek nagyon kellemes hangja volt, dúdolta.

Édesanyám még nem volt 40 éves, amikor szerelmi élete megszakadt. Csinos, mindig ápolt valaki volt, kitűnő gazdasszony hírében, egy ismert család tagja, aki még anyagilag is jelentett valamit, hiszen még meg volt a családi tanyák nagy része, bár a hadikölcsönjegyzés, ami hazafias kötelessége volt a tehetős családoknak igen sokat elvitt és Anyám a gyermekekkel maradt. Akadt kérője akkor is szép számmal, de emlékszem arra, hogy amikor Nagymama, – aki igen reálisan nézte az életet, hiszen erre maga az élet tanította meg, hiszen három férjét temette el – felvetette, nem akar e újból férjhez menni, anyám határozott válasza volt: NEM! Mert: „*valószínűleg az új házasságból is születnének gyermekei, de az hogy netalán a második férj megkülönböztető szeretettel fordulna a második házasságból származó gyermekei felé, számára kibírhatatlan lelki terhet jelentene*."

Megmaradt úgy, hogy kizárólag gyermekeinek élt.

Tisztán, töretlen lélekkel, egyedül élve gyermekeiért.

Az évtizedek távlatából igen mély tisztelettel tudok erre is gondolni.

1920 novemberében meghalt *Nagymama*, akit *Anyám* a szónak szorosan vett értelmében a rajongásig szeretett. Ez a szeretet maradt meg benne egészen haláláig szülei és férje iránt. Egy szülői párt és egy férfit szeretett, de ezeket a haláláig.

Bár nagy támaszát vesztette el Anyám Nagymama halálával, de nem tört meg. Átélve a férje körüli tragédia sokkját, töretlenül vitte családjának terheit.

1923 tavaszán *meghalt Keresztapám is.*

Magda és *Judit* akkor már jegyben jártak későbbi férjeikkel. Anyám határozott kívánsága volt, hogy félre téve az apa halála miatti kötelező gyászévet, ragaszkodott ahhoz, hogy a leányok menjenek férjhez. Így is történt, és *1923 júniusában két hetes* időközzel mindkét leány férjhez ment *Orbán Bertalanhoz* és *Szohor (Nyíregyházy) Pálhoz*. A leányokat stafírunggal látta el, férjeiknek jó anyósa, a gyerekeknek – *Magdánál Tamás és László*; *Juditnál Miklós és Mária* – szerető vice nagymama volt. A Judit két gyermekének még Keresztanyja is volt. Így állt elő az a furcsa helyzet – legalább is másnál ilyesmiről nem tudok – hogy úgy a két gyermeknek, mint édesanyjuknak is egy lett volna a keresztanyjuk.

Mikor a leányok férjhez mentek, *Magda* ott maradt a Luther utcai ház északi oldalán lévő lakásban, *Juditék* kijöttek ide a *Sóstói útra*, a villába. Itt laktak az 1923 év őszéig, amikor beköltöztek a *Pali bátyám Virág* utcai házába. Ez a régi *Szohor* ház, amit édesapjától örökölt, a Virág és Kereszt utca sarkán van. Akkor még ott élt és lakott a *Pali bácsi* édesanyja, özv. *Szohor Pálné* szül. *Novák Ilona*, aki az egész lakását átadta a fiataloknak, Ő maga elment testvéréhez lakni, aki H*ajdúdorog*on volt plébános, *Novák Géza*, és aki mindkét *Szohor* gyereknek a keresztapja lett. Itt a villában született 1924. február 25-én Miklós. *A Szohor* nagymama nem tudott kijönni plébános testvérével, így 1924 tavaszán

visszaköltözött Nyíregyházára, majd nem tudván kijönni itt sem fiával, sem menyével, azokat szabályszerűen kiutasította házából. Így *Juciék* egy koraszülött kisfiúval – Miklós 7 hónapra született – kénytelenek voltak Anyám segítségét igénybe venni és igen kora tavasszal ide a Sóstói út 53-ba kiköltözni a villába.

*Szoho*r nagymama élete végéig egyedül lakott a több mint öt szobás házában. Meglehetősen furcsa természetű valaki volt, így jóformán senkivel nem érintkezett. *Juciék* 1924 őszén innen a villából mentek be a Széchenyi utca 14. szám alatti *Grómann* féle házba, ahol a Luther ház felépítéséig, azaz 1928 őszéig laktak. Ott született Mária leányuk. Azután egészen emigrálásukig a Luther ház A épület I. emeletén, a Kossuth térre néző balkonos lakás volt az övék. *Magdáék ú*gy emlékszem 1927- ig laktak Velünk együtt a *Luther utcai* házban. A *Prok* gyerekek, mint a ház örökösei, akkor adták el a házat a Városnak. Mi ott maradtunk a déli oldalban 1932-ig, amikor végleg kiköltöztünk a villába, míg *Magdáék* házat vettek a Vécsey utcában, annak a Vasútállomáshoz eső végében, ahol 1944-ig laktak, amikor is lakóházuk 1944. szeptember talán 8-án nagyarányú légitámadás szőnyegbombázásának lett az áldozata. Talán csak a kerítés két kapuoszlopa maradt meg és a lakóház pince része. Nem volt otthon senki, így emberáldozatot nem követelt a bombázás.

Visszatérve ***Édesanyám életére***, hárman maradtunk a nagycsaládból. *Band*i bátyám azonban viszonylag keveset volt otthon, hiszen egyetemi tanulmányai révén sokat volt távol a háztól, úgy hogy jóformán ketten éltük csendes életünket. A már korábban kialakult szokásnak megfelelően, rendszerint május első napjaiban kiköltöztünk a Sóstói útra, és ott laktunk a szüretig, ami mindig októberben volt.

Így tartott ez egészen 1932. év tavaszáig.

A harmincas évek elején jelentkező *világgazdasági válság* hullámai ezt a megcsonkított, szerencsétlen Magyarországot is elborították. Nem volt a magyarságnak olyan rétege, ahol e válság ne éreztette volna kedvezőtlen hatását. Így ez alól természetesen a tisztviselői társadalom sem vonhatta ki magát.

A több mint 7 millió pengős adóság terheivel küzdő város nehezen tudta fizetni tisztviselőit és nyugdíjasait, mert abban az időben nem központi nyugdíjintézet volt. A fizetéseket a létminimumra kellett csökkenteni, küzdött e csonka ország a munkanélküliséggel is, ami elsősorban és a legnagyobb mértékben az iskolázottakat érintette. A városoknál törvény adta lehetőségek között kifizetésre kerülő és az illetményeket némileg kiegyenlítő *úgynevezett pótilletmények kifizetését máról holnapra be kellett szüntetni*. Ezek a pótilletmények a nyugdíjba is beszámítottak voltak, így azok elvétele erősen érintette a nyugdíjak összegét is. Ilyen körülmények között lehetetlenné vált a két lakás fenntartása, hiszen ez olyan luxus volt, ami – különös tekintettel családunk erős létszámcsökkenésére, hiszen jóformán ketten maradtunk – meghaladta lehetőségeinket. Mivel a Luther utcai lakás bérlakás volt, annak felmondása természetes folyamat volt. Nehezítette azonban a döntést az, hogy abban az időben, tehát a harmincas évek elején, még csak az *Osgyáni villában* laktak a tulajdonosok télen is. És *Horváth Lászlóné*, azaz *Komjáthy Sáriék*.

Édesanyám öccse, Kálmán bácsi – mivel nem igen lelkesedett a kinnlakásért, erősen amellett kardoskodott, hogy anyám adja el a villát, és valahol a belvárosban vegyen házat. Ő már a Csillag utcában ki is nézett egy megfelelő lakást.

Mivel, mint 20 éves alig múlt fiatalember, sokszor ki- kimaradoztam – mozi, baráti társaság, udvarlás, miegymás – nem vitás, hogy jogosan tartott attól, hogy nem fog ízleni az esténkénti majd 3 km-es séta. Hiszen télen a villamos csak az Erdei kitérőig járt este 9 óráig, és az esti órákban inkább óránként, mint félóránként közlekedett. Mivel a városi fizetésem amúgy is kicsi volt, a személyszállító taligára, vagy taxira nem nagyon futotta, így maradt a sötét, alig világított, elhagyatott és hosszú sétálás, mint egyedüli hazajöveteli lehetőség.

Nem vitás tehát, hogy különösen egy olyan ember részéről, *mint Kálmán bácsi, aki nem sportolt, nem szeretett sétálni, általában nem szeretett mozogni, mindenfelé autóval vagy fogattal ment, alig volt elképzelhető, hogy az első téli kellemetlen, esetleg havas éjszakán elmegy minden kedve a kinnlakástól.* Az általa javasolt adás-vétel tervének a szűk családunkban is akadt élénk támogatója, *Bandi* bátyám személyében, aki kicsiny gyermekkorától kezdve a szűkre szabott nyári kinnlakáson kívül a további kinn maradásért egyáltalában nem lelkesedett. Amikor könyörgésemre még néhány napot a szüret után is kinn töltöttünk, naponta emlegette gunyoros hangon, hogy *„nyaralunk, nyaralunk, a fene enné meg”.* Az sem volt vitás, hogy akár az iskolának megközelítése, figyelemmel a Luther u. 13. számu lakás és az Evangélikus Gimnázium közötti talán 500 métert sem kitevő távolságra, vagy az üzletek ottani központi fekvésére, bizonyos fokú megterhelést jelentett a kint lakás. Hiszen bent a városban elég volt háromnegyed 8-kor kiugrania az ágyból, hogy a 8 órás csengetésre, úgy ahogy felöltözve, de ott legyen. Amíg a Sóstói útról már fél 8-kor kint kellett lenni a Kitérőben, hogy akár távolsági vonattal beérjünk, mert különösen az őszi időben, amikor a *Sóstófürdő* bezárt, a villamos járata is lényegesen lecsökkent, hogy november elsejére teljesen megszűnjön. (Amint fentebb írtam, hogy félórás, vagy órás közökben jött villamos az *Erdei Kitérőig*, az csak a húszas évek vége felé következett el.)

Így tehát szegény Anyámnak nehezen kellett végső elhatározásra jutnia. Hiszen a villán bizonyos átépítést kellett végrehajtani, mert úgy, ahogy volt nem lehetett télen is használni. Ha pedig e munkálatokat elvégeztetjük, – ami csak bankkölcsönből volt lehetséges, – egy későbbi meggondolás szinte áthidalhatatlan helyzetet teremtett volna. Nekem azonban szívügyem volt a kinnlakás. Jellemző, hogy még most is öreg koromban sokszor azt álmodom, hogy költözünk be a városba, és mindig bizonyos idő kell felébredésem után, hogy megnyugtassam magam, ez csak álom volt. *Erről beszéltem sokat Anyámnak és nagyon kértem, bízzon bennem, nem fog soha a Sóstói út 53 bármilyen időbeni megközelítése gondot okozni. Anyám végezetül úgy döntött, hogy véglegesen kiköltözünk a villába. Bizonyára elhatározását motiválta az is, hogy ez az épület az Ő fészekrakásuk is volt.*

A villa Apám tervei szerint, személyes felügyelete mellett épült, egy kedves emberre, az öreg *Barucha* építőmester volt a kivitelező vállalkozó, így az ettől való megválás Anyámnak nagy lelki megterhelést okozott volna. Felvett a *Magyar Olasz Bank* nyíregyházi fiókjától 7000 pengős kölcsönt a villára betáblázva és alakítottuk át a villát.

Úgy is mondhatnám, hogy téliesítettünk, és végérvényesen 1932. júliusában kiköltöztünk.

Anyám részéről áldozatvállalás volt ez abban is, hogy megszokott barátnőivel való érintkezésében lényeges változásoknak kellett bekövetkeznie. Idősebb barátnői nem jöttek ki a téli időben, hiszen a rossz villamosközlekedés, a lakatlan városrész nem lelkesítette őket. Így úgy hidalták át ezt, hogy tavasztól őszig a barátnők jöttek, ősztől tavaszig Anyám ment be a városba látogatásukra. Nem volt könnyű a hideg villamoson, arra sokszor hosszan várakozva, majd haza érve a sötét, lakatlan Sóstói úton átjönni a kapuhoz, mögötte az erdő félelmes sötétsége, a kihalt vidék. Talán akkor fel sem fogtam azt az áldozatot, amit hozott érettem Anyám, inkább a mai, megöregedett fejjel tudom értékelni.

Az igaz, hogy a villamos kocsivezetőkre a rendkívüli udvariasság volt jellemző, mindig úgy állottak meg a villamossal, hogy annak előre világító fényében tudjon átjönni és igen sokszor addig nem indultak el, amíg a kaput el nem érte.

Rögtön házőrző kutyát szereztünk be, a sokat emlegetett Bucit. Bátyám kapta egy állatorvos barátjától *Dr. Márky Müller Ivántól Gödöllőről* és az a kutya nemcsak magas iskoláját mutatta meg a házőrzőkutyának, amikor alkonyat előtt – ez számos alkalommal figyeltem meg – gondosan körüljárta a villa elkerített udvarát, megszemlélve, hogy illetéktelen személy nem tartózkodik e birodalmában, de ha megállt a villamos a ház előtt, azonnal a kapuhoz jött és onnan kísérte be az érkezőt. Így anyámnak hazajövetele nem okozott különösebb gondot.

De az kétségtelen, hogy áldozat volt részéről a kiköltözés.

Valami eszembe jutott itt az akkori villamos járatokkal kapcsolatban, ami úgy érzem várostörténeti szempontból érdekes, de fényt vet az akkori felfogásra is. Bár lépten-nyomon nem hangoztatták, hogy „az ember a legfőbb érték", mint napjainkban olyan elcsépelt szokássá vált. Nos, takarékossági okból nem volt külön kalauz és vonatvezető a villamoson, hanem egy személy oldotta ezt meg, mégpedig úgy, hogy a mindenkori hátsó feljáratot egy csavarral úgy rögzítette a vezető, hogy csak elöl, ahol a villamost vezette, lehetett fel vagy leszállni. E biztosító csavart azután a vezető amikor az szükségessé vált, megfelelő kulccsal kioldotta és az ellenkező oldalon lévő feljárót biztosította.

A villamoskocsi vezetők és a villasor lakói között egy meleg, szinte barátinak mondható kapcsolat alakult ki. Különösen emlékezetes volt egy *Szilágyi Dániel* nevű, a *Hímesben* lakó öreg kocsivezető, aki rendkívüli módon szerette a gyerekeket. A mamák az elemista korban lévő gyermekeiket kivitték a villamosmegállóhoz, ott átadták a Dani bácsinak, aki a gyerekeket a féloldalról zárt villamos peronján maga köré állította, és úgy mentek be a régi Bessenyei téren lévő villamos megállóig. Mivel a következő járat csak jó félóra múlva indult az *Erdei kitérő felé*, így *Dani bácsinak* lehetősége nyílt arra, hogy a gyerekeket legalábbis a kényesebb utcaátkelő helyig el is kísérje, így a fiatal mamák nyugodtak voltak gyermekeik iskolába kerülését illetően. Ha kellemetlen idő volt, a kisebb gyerekeket nem a megállónál, de a lakásuk bejárata előtt tette le a villamosról Dani bácsi, hogy ne nagyon ázzanak meg. És az is mindennapos volt, hogy a háziasszony valami konyhai szükséglet

beszerzésére megkérte *Dani bácsit*, aki a Bessenyei tér közelében lévő fűszerestől, vagy hentestől szívesen beszerezte azt.

Természetesen ennek a kedvességnek ellenszolgáltatása is volt.

Amikor hidegre fordult az idő, az asszonyok maguk között beosztották, hogy ki, mikor visz ki a villamoshoz meleg teát, vagy valami hideg harapnivalót. Disznóölés, szüret úgy sehol nem történt meg, hogy kosárba csomagolt kóstoló, demizson must, kosár szőlő ki ne kerüljön a kocsivezetőhöz.

A villamost igénybe vevők szinte mindannyian ismerték egymást. Bizonyos napszakokban egy- egy járat kiment a Sóstóig. Érdekes volt megfigyelni, hogy az ilyen járatokon külön csoportot alkottak a Sóstó felé igyekezők és külön csoportot azok, akik a villasoron laktak. A két csoport közötti kedves, soha nem bántó, inkább tréfálkozó párbeszéd rendszeres volt.

Ha ma e modernnek mondott Világban erre visszagondolok, szinte magam előtt is hihetetlennek tűnik, hogy mennyire közel voltak egymáshoz az emberek.

Kielemezték-e, vagy elemzik e ennek az eltávolodásnak okait? Nem tudom.

De ha ma felszállok az autóbuszra, de ha az 1967-es ostoba módon megszüntetett villamosjáratokra gondolok, e patriarkális viszony emberek és emberek között szinte teljesen megszűnt. Okát nem tudom, de a tényt szomorúan állapítom meg.

No, de e kis kitérő után térjünk vissza ***Édesanyámra***.

Folytatom az *1932-es esztendővel*, amikor tehát véglegesen kijöttünk a villába lakni.

Mivel Anyám is, én is szerettük a sétákat, nagy terveink voltak, hogy csendes, esetleg havas téli estéken nagyokat fogunk sétálni élvezve a csendet és a jó levegőt.

Nem így történt. *Az 1932-33 telén* e tervből sokat sikerült realizálni, a kinnlakás nem okozott számunkra semmi nehézséget. A jól fűthető lakásban élveztük a téli kinnlakás örömeit. Anyám érintkezési viszonyai kis barátnői körével szépen kialakult. Télen Ő ment be látogatásukra, nyáron a barátnők jöttek hetenként ki látogatására.

Így jutottunk el az 1933. év nyaráig.

Hogy még kényelmesebbé tegyük a kinnlakást, telefont vezettettünk be. (Apám idejében volt telefon, de az Ő halála után, vagy talán a Keresztapám 1923-ban bekövetkezett halála után, mint felesleges valamit kikapcsoltattuk.) A tél, s annak beszerzési szükségletei, no meg az, hogy bármikor Judit nővéremmel, vagy a hivatalommal anyám kapcsolatot tudjon teremteni, nélkülözhetetlenné tette számunkra a telefont.

1933 nyarának egyik délelőttjén a *Judit nővérem Mária nevű* leánya, aki jelenleg Kanadában él és sokat itt tartózkodott minálunk, telefonon hívott fel hivatalomban és mondta, hogy azonnal jöjjek haza, mert keresztmama nem tud a teraszon lévő kerti székből felállni.

Haza jöttem, majd nemsokára Judit nővérem is itt volt.

Anyámat a karomban vittem be szobájába, rendkívül erős fájdalmakról panaszkodott. E fájdalmak a dereka táján jelentkeztek. *Mikecz Miklós*, mint háziorvos, majd az ő tanácsára *Sarvay Tivadar*, a kórház belgyógyász főorvosa jött ki és napokon keresztül

vizsgálták, de eredményre nem jutottak. A végén azt a tanácsot adta *Sarvay,* hogy vigyük be Anyámat a *Debreceni Klinikára*.

Bencs Kálmán nagybátyámnak jó ismerőse volt *Dr. Fornett Béla*, a belgyógyászat debreceni professzora. Kálmán bácsi felvette vele telefonon az érintkezést és bementem anyámmal – erős fájdalomcsillapítók segítségével – Debrecenbe. Hozzátartozik az igazsághoz, hogy Fornet sem tudta megállapítani a bajt, úgy hogy vele átmentünk *Dr. Hüttl Hümér ortopéd-sebész* profeszorhoz. A vizsgálat megkezdése előtt Hüttl arra kérte anyámat, hogy mondja el élete történetét, és ha lehet, igen részletesen.

Ott ültem a professzor szobájában, amikor Anyám a gyermekkoráról beszélve elmondta nem kis csodálkozásomra, hogy amikor úgy négy-öt éves kisleány volt, és *Nagyapáékkal* rendszeresen az aratásra és cséplésre, két-három hétre kimentek az *I. Mandán* fekvő családi tanyájukra, anyám a tanyasi ház vályogfaláról kaparta a meszet és azt eszegette.

Amikor ezt Nagymama a család akkori háziorvosának bizonyos *Gara bácsinak* elmondta, ő mint gyógymódot azt ajánlotta, hogy ilyenkor egy kis pálcával meg kell csapkodni a kisasszony fenekét. Eddig ért anyám elbeszélésében, amikor *Hüttle* megszakította azzal, hogy „*valami ilyesmit várt*". Hozzáfűzte, hogy néhai kollégáját nem akarja haló poraiban bántani, de az orvostudomány akkor ezen a fokon állt. Nem tudta a doktor, hogy mészhiány van a szervezetben és a gyermek öntudatlanul, de ezt akarja pótolni.

Ma azt hiszem, *D. vitamin hiány* az ok, és a keletkezett betegséget, pedig *angolkórnak* nevezik. Sajnos a harmincas évek elején sem volt átütő sikert jelentő orvossága e betegségnek. Amikor *Hüttl* anyámmal bement a vizsgálóba, hogy tüzetesen anyámat megvizsgálja, majd amikor a prof. kijött, és anyámra várakoztunk, addig, amíg öltözött, feltettem a kérdést *Hüttlnek,* „*engedjem-e anyámat dolgozni, vagy több személyzet tartásával minden munkától kíméljük*." Az volt a véleménye, hogy tekintettel anyám korára nem tud napozást, strandolást előírni, hiszen Ő ezt úgy sem hajtaná végre. Inkább arra igyekezzek anyámat szorítani, mondta tréfásan, hogy segítsen a ruhák kiteregetésében, meg mivel hallotta Fornettől, akit Kálmán bácsi tájékoztatott, hogy mennyire szereti Anyám a tisztaságot, „*naponta személyesen törölje le a szekrények tetejét, pucolja a kilincseket, szóval sportoljon, ha ennek lehet nevezni e házimunkát, de semmi esetre ne üljön egyhelyben, mert az végzetes lesz számára*.

Talán egy év múlva, és ez még e betegséggel kapcsolatos, anyám megemlítette, hogy szeretné megvizsgáltatni magát egy *Schön* nevű nyíregyházi orvossal. Ez a *Schön* olyan csodadoktor hírében állott. Nem akadályoztam meg ebben Anyámat, de ahhoz ragaszkodtam, hogy a Schön esetleges receptjét előzetesen *Hüttlnek* mutatom be.

Így is történt.

Schön egy egész testre alkalmas fűzőt rendelt anyámnak. *Hüttlnek* az volt a véleménye, hogy meg ne csináltassam, mert az elmerevíti a testet, és mivel belső szervei egészségesek – ezt igazolta későbbi magas kora, hiszen több mint 84 évet élt meg – évekig ágyhoz kötötten élheti életét. Így nem került sor e fűző elkészítésére.

Csak, mint érdekes dolgot jegyzem meg ezzel kapcsolatban, hogy évtizedekkel később, amikor erről a sebész *Balogh László* barátomnak beszéltem, az volt a véleménye, hogy jobb lett volna a *Schön féle fűző*, mert akkor a gerincoszlop nem deformálódott volna úgy el.

Nem könnyű dolog az orvostudomány sem! Fehéren feketén csak úgy lehetne a kérdést eldönteni, hogy újra kezdve az életet, most a másik utat is megpróbáljuk. Akár csak a történelemmel. De hát ez nem megy. Így azóta sem tudom, hogy vajon jól cselekedtem-e akkor, amikor a *Hüttl* véleményéhez ragaszkodtam, vagy nem.

Tény az, hogy Anyám többet nem tudott járni rendesen.. Bot segítségével 1945 nyaráig nehezen, de tudott járni, azután egészen haláláig már csak botjára támaszkodva legfeljebb a konyháig, vagy a fürdőszobáig tudott elmenni. A tervezett séták így elmaradtak, mozgását a villamos igénybevételével rokoni, elsősorban is a Juciék családi látogatása és a barátnői látogatás teljesítése még, úgy ahogy, lehetővé tették, de ez már igen korlátozott mértékben.

Valamikor az ötvenes évek közepe táján vált orvosi körökben ismertté egy *Testosteron-propion* elnevezésű svájci gyógyszer, amit a *Sarvay tanácsára* beszereztünk. Néhány injekció rendkívül jó hatásúnak bizonyult, de azután a javulás megállt. Amint Sarvay mondta, a szervezet reorganizáló képessége már annyira csökkent, hogy a vénás injekcióval kár a beteget kínozni. Így abba is maradt a további ez irányú kezelés. *Sarvaynak* az volt a véleménye, hogy ha ez az injekció a harmincas években létezik, tökéletes gyógyulás lett volna az eredmény.

Anyám életének újabb keresztje.

Ki tudná megmondani hányadik és még mindig nem volt vége.

De hogy mondja Krisztus: „*E világon nyomorúságtok lészen*!"

Hát ez kijutott szegény Anyámnak!

*

A Világ lassan kiheverte a gazdasági válságot és bár támolyogva, de újra valamivel kiegyensúlyozottabb formát nyert.

A mi kis életünk is vágányra került, és azon futott. *Bandi* bátyám, kinek akkor már két diploma lapult zsebében, mint kisegítő tanárjelölt Kapuvárra került. Én, mint mezei jogász végeztem egyetemi tanulmányaimat és a város szolgálatában, mint napidíjas, *napidíjasi* fizetésért, de mindig fogalmazási munkakörben tevékenykedtem.

*

1933 nyarán, orvosi tanácsra elvittem anyámat *Hajdúszoboszlóra*, ahol akkoriban újdonság számba ment a nemrég feltárt hőforrás és attól vártak elsősorban anyám mozgását illetően némi kedvező fordulatot. *Szoboszlón* akkor még igen kezdetleges fürdési és elszállásolási lehetőségek voltak. Magának a fürdőnek megközelítése is elég nehézkes volt, hiszen talán napi 1-2 járat volt az elég messze lévő vasútállomás és a fürdő között, autóbusszal, de a lakás is tisztes távolban volt magától a fürdőtől.

Anyám három hetet töltött itt, de javulást nem tudtunk e fürdőzéssel sem elérni. Szervezete a mindennapi munkát kitűnően bírta, de a járás változatlanul nehezére esett. A szerető családi környezet, amit elsősorban is *Judit* nővérem és családja nyújtott, de anyám *Kálmán* testvére és *Magdáék* is gyakori látogatásukkal az életét elviselhetővé tette.

Bandi bátyám egy szűk egyéves kapuvári tartózkodás után, amikor valami kis megspórolt pénze volt, Budapestre ment fel és ott beiratkozott az Állatorvosi Főiskolára. Remélve, hogy a harmadik diplomája végre képzettségének megfelelő álláshoz fogja juttatni.

E csonka Magyarországot változatlanul súlyos teherként nyomta elsősorban is a diplomás emberek elhelyezése. Ez érthető volt, hiszen a régi történelmi Magyarország tisztviselői társadalma, de általában a diplomások óriási tömege az utód államokban nem akarván esküt tenni, nagy számmal özönlöttek a megcsonkított ország területére.

Így a diplomások lehetőségeit igen szerény korlátok közé szorították, ami elhelyezkedésüket illette.

De erről majd részletesebben akkor, amikor életem eseményeiről fogok írni.

Az 1934-es esztendő utolsó napjai ismét súlyos csapást hoztak Anyámra.

A Karácsonyi ünnepek megszokott ünneplését követő napon, pontosan december 27-én ***Kálmán öccse***, **Nyíregyháza *város akkori polgármestere*** a Selyem utca 4. szám alatti *Bencs* házból a megszokott úton hivatala felé ment. Amint a Vay Ádám (jelenleg Dózsa György) utcán a mozi épülete előtt az utca keleti oldaláról a nyugati oldalra akart átmenni – a Takarékpalota alatt volt az a borbély üzlet, ahová naponta borotválkozni járt – a havas, jeges úton megcsúszott, ***hanyatt esett***. Bár az akkor ott állomásozó bérkocsisok egyike azonnal kocsijába tette és haza vitte Selyem utcai lakásához, mire a ház kapujához értek már ott volt ***az akkor Bencs Lászlóról elnevezett téren lakó*** *Dr. Karner Gyula* ***orvos, már csak a beállt halált tudta*** megállapítani.

Kálmán bácsi *angina pectorisban* szenvedett, panaszaival 1934 nyarán kereste fel a Balatonfüredi Szívkórházat, ahol a kórház akkori vezető főorvosa, bizonyos *Hasenfeld* nevű doktor megállapította. Ezt közölte is a betegével, hogy a szívkoszorú erén egy gombostűfejnyi szabad nyílás van csak, elélhet vele hosszú ideig, de bármikor utolérheti a halál. Az akkori nyíregyházi orvosok véleménye szerint ezt nem kellett volna ilyen brutális őszinteséggel közölni a beteggel. De azt hiszem ez is egy olyan kérdés, amin el lehet vitatkozni, és itt is érvényes a különböző felfogás. Bár Anyámnak elmondta testvére a füredi orvosi véleményt, mégis, amikor 27-én a kora reggeli órában kijött a városi autóval a sofőr, *Németh Mihály* és közölte e tragikus hírt, majd anyámat a most már halottas házhoz behozta, mivel egyetlen élő testvéréről volt szó, magától értetődően rendkívüli módon felzaklatta. *De mint minden nehézségen, erős akarata, Istenbe vetett rendíthetetlen hite ezen is átsegítette.* Nem tette könnyűvé életét a mindig erősebben fúvó történelmi szél sem.

Részletesebben erről is majd később fogok írni, itt elég legyen annyi, hogy mivel *Bandi* fivéremet tanulmányai fokozottabb mértékben *Pesthez* kötötték, maga az a tény, hogy 1938*-tól a Felvidék kis részének visszatérésétől minden katonai riasztásban behívásra kerültem,* bizony egy magában maradó Édesanyának igen nehéz volt a helyzete.

A bevonulásokkor azt soha nem lehetett tudni, nem kerül-e sor olyan komolyabb katonai lépésekre, ami fegyveres konfliktust eredményez, ami a bevonult számára nem egy életbiztosítás. *Így tartott ez 1942 tavaszáig, mikor véglegesen a polgári foglalkozásomban való meghagyásra lettem kijelölve*. Akkor már bátyám, mint házas ember *Debrecenben* lakott, ahová anyám, igen jó lévén a vasúti összeköttetés, gyakran átment, hiszen úgy az itteni, mint a debreceni vasútállomást villamossal lehetett megközelíteni, így a beutazása, dacára korlátozott mozgásképességének, biztosítva volt.

*

1944 nyarán Bátyám szeme lényegesen rosszabbodott. Az orvosi vizsgálat azonnali, sürgős műtétet javasolt. Erről részletesebben a bátyám életénél írok, most legyen elég annyi, hogy bátyám a debreceni klinikán műtét alá került, és oda csak úgy volt hajlandó bemenni, ha mint különszobás beteggel, felesége is bemegy, hogy az előre várható kb. 6 hetes kezelés magányát megossza. Ezért Anyám átment Balmazújvárosba, – ahová a légi riadók miatt bátyámék kiköltöztek a két kis gyerekkel – hogy a klinikai kezelés alatt anyám az unokákkal legyen. Én akkor már hivatalból Nagykanizsára voltam áthelyezve.

Az oroszok váratlan előretörése veszélyes katonai helyzetet teremtett Debrecen számára. Bátyám kijött a klinikáról és Anyámmal és családjával egy kis szekéren Gödöllő felé menekültek, ahol a bátyám apósa, mint református lelkész működött. Valamikor 1944. október második felében indulhattak Balmazújvárosról. Én október 31-én kaptam meg bátyám táviratát, hogy Gödöllőre érkeztek és Anyánk súlyos beteg. Azonnal Pesten át Gödöllőre utaztam, ahová 1944. november 1-jén érkeztem meg, hogy délután Anyámmal induljak vissza Pesten át Nagykanizsára. Akkor már csak egyetlen pár vonat közlekedett Budapest-Nagykanizsa között. Testvéremék tovább szándékoztak szekerezni *Sopron, Fertőrákos felé*, ahová az ő kitelepítésük szólt. Nagykanizsa, ahol akkor még európai viszonyok között laktam, veszélyeztetett terület volt, tekintettel a jugó szomszédságra, így ebbe az irányba nem igen indítottak a hatóságok magyar menekülőket, hacsak azok nem Baranya felől érkeztek.

Így kerül anyám Nagykanizsára súlyos betegen. Felfázott, hólyaghuruttal kínlódott és magas lázzal. Az biztos, ha a lassan téliesre forduló időben tovább menne, élve nem érte volna el az országhatárt. Anyám gondos ápolásban és orvosi kezelésben részesült. De nem sokáig élvezhette a viszonylagos nyugalmat.

1944. december 1-jén elesett Kaposvár, ami Nagykanizsától 50 km-re volt. Nagykanizsa polgári kiürítését azonnal elrendelték, a város menekülni szándékozó lakosai részére felvevő helyül Muraszombat lett kijelölve. 1944. december 2-án hajnalban egy teherautóval, mint szállászcsináló, Göcsejen *keresztül elindultam Muraszombat felé.* Velem jött vagy negyven-ötven polgári menekült, *közöttük Édesanyám* is, a többi kb. 2500 menekült részben vonattal, részben gyalog, részben alkalmi fuvarral hagyta el a várost.

Anyámat Muraszombaton egy ottani bankigazgatónál helyeztem el – sajnos a nevére nem emlékszem, német hangzású neve volt – akik igen meleg szeretettel fogadták magukhoz. Egyedül maradt ott, mivel vissza kellett mennem Nagykanizsára.

Az oroszok Kaposvár után Kanizsa felé Marcaliig jöttek, onnan a Balaton felé fordultak, hogy majd Pest felé vonuljanak. Kanizsára csak 1945. április 1-jén vonultak be. Mivel a viszonyok valamelyest javultak, úgy döntöttünk feleségemmel, hogy Édesanyámat visszahozzuk Kanizsára, ne legyen egyedül Muraszombaton. E gondolatunk, mint később kiderült, isteni sugallatnak bizonyult.

1945. február 13-án gépkocsival átmentem Muraszombatba, 90 km volt a távolság, Anyámat összepakoltam és elhoztam Kanizsára. Amikor a Tító-féle partizánok 1945. április elején bementek *Muraszombatba*, az ott talált menekülteket, miután kifosztották, összeverték, majd gyalogmenetben elindították Kanizsa felé. Nem nehéz elképzelni, hogy egy járni alig tudó, 68-ik életévében járó szegény öregasszonynak, mint Anyámnak mi lett volna sorsa, ha ott marad. Így velünk volt Nagykanizsán, átvészeltük az orosz megszállást.

Majd amikor elhoztak engem Kanizsáról, Anyám feleségemmel 1945 júniusában útnak indult Nyíregyházára.

Több napos utazás után érkeztek meg ide, a Sóstói út 53-ba.

A villa, a Sóstói út 53. feltörve, teljesen kirabolva, maga a Sóstói út jóformán teljesen lakatlan. Egyedül a Sóstói út 57-ben Horváth Lászlóék voltak már itthon, akik – és ezt soha elfelejteni nem lehet sem Horváth Lászlónak, sem feleségének Komjáthy Sárinak – ezt a szerencsétlen két asszonyt befogadták és néhány hétig fedelet biztosítottak számukra.

Hazaérkezésük után három-négy hétre Magda nővéremék is megérkeztek, akiknek Virág utcában lévő házuknál kaptak egy szobát konyhával, és ahol 1947. májusáig el tudtak lakni. Olyan közállapotok uralkodtak a városban, hogy két magányos nő semmi körülmények között nem lakhatott kinn.

A villát Hubay Balázs volt városi tiszti-főügyész tanácsára bérbe adták.

Később, mivel a bérlők valahol a Deák Ferenc utcában 1947. tavaszán házat vásároltak, üres lett a villa.

Hubay Balázs volt ismét a bölcs tanácsadó, aki, mint gyakorló ügyvéd, látván a napvilágot látó rendelkezések tendenciáját, azt mondta Anyámnak, hogy ha még egyszer bérbe adjuk a villát, oda, amíg ez a rend lesz uralmon, visszaköltözni nem fognak tudni. „Az a hírem, -mondta Balázs – hogy Pista most már rövidesen kikerül – 1947. június második felében valóban hazakerültem – no meg Maguktól lopni úgy sincs mit, menjenek ki az üres villába."

Így költöztek haza a teljesen kirabolt villába, ahol csak azt lehetett megtalálni, ami súlyánál fogva nehezen volt mozdítható.

A zongorát, klaviatúrája összetörve, kinyitható fedele letörve, sok húrja elszakítva, vagy a valamikori ebédlő bútor nagy tálalóját, alaposan összetörve.

Azt hiszem ezzel ki is merült a lakás ingóságainak felsorolása.

De legalább megmaradtak a cserépkályhák, ajtók, ablakok. Egyetlen kivétel, az éjszaki szobának – az, ami anyám szobája volt –, a felső belső ablaka, amit valaki elvitt. Fegyverállványom, ami a falon volt, mindenestől eltűnt, természetesen a rajta lévő és itthon maradt puskáimmal, vívó felszerelésemmel, vívó kardjaimmal.

Úgyszintén maradéktalanul eltűnt könyvszekrényem – apai hagyaték azokkal a könyvekkel, amit részben a bátyámmal történt felezés után apám után örököltem, valamint azok a könyveim is, melyeket apródonként, de nagy szorgalommal vásároltam 15 év önálló keresettel rendelkező éveim alatt. Ennek sorsát véletlenül tudom, mert az Ószőlőben lakó Rónaszéki (Lackovszki) Józsefné, aki korábban hosszú esztendőkig anyámnál szolgált, és aki Anyám életében őt gyakran meglátogatta, egy ilyen látogatása során megemlítette: „nem vittem én el semmit innen, kivéve a Doktor úr könyveit, amivel fűtöttünk".

Hát ez lett sorsuk!

Számomra pótolhatatlan veszteség, hiszen – bár Mariska nagynéném után örököltem könyveket – szerény lehetőségeimhez képest, azóta is mind a mai napig igyekezem könyveket vásárolni, de ezek természetesen elsősorban a most kiadásra kerülő művek közül kerülhetnek ki, a megsemmisültek viszont nagyrészt olyan művek voltak, amik manapság nem látnak napvilágot. Így ezek pótolhatatlanok.

A zongorával kapcsolatban azt hiszem már említettem, hogy néhány év múlva, valamikor a negyvenes évek végén, vagy az ötvenes évek elején mivel anyámnak adóhátraléka volt, ennek fejében a zongorát az adóhivatal lefoglaltatta, elszállíttatta, majd értesítésünk nélkül úgy suba alatt elárvereztette. Valami borkereskedő vette meg bizonyára megvesztegetve az illetékeseket, de nem volt áldás e vásárláson, mert nemsokára előttem ismeretlen okból öngyilkos lett. Körmendi (Kvanduk) Géza barátom, aki mint zongorahangoló e szakmában dolgozó édesapjával valamikor gyakori vendégünk volt, jól emlékezve e különösen szép hangú zongorára egy darabig annak sorsát figyelemmel kísérte, de sajnos Géza is jó pár évvel ezelőtt meghalt.

Valamit itt meg akarok jegyezni.

Ezen emlékezéseimet valamikor 1983 év nyárutóján kezdtem el írni.

Csak olyankor írom, amikor időm és kedvem van ezzel foglalkozni. Így egyes gépelések között sokszor egy- két hét is elmúlik, anélkül hogy tovább írnám. Így igen könnyen előfordulhat, hogy ismétlésekbe bocsátkozom, de ez a dolog ilyen természeténél fogva azt hiszem indokolt. Arra nem tudom, hogy sor fog-e kerülni, hogy valamikor el is fogom olvasni. Hiszen ha van időm, inkább új dolgokat írok, hiszen még annyi mondanivalóm van, és ki tudja mennyire lesz még időm. Így gépelési hibák kijavítására – sajnos eléggé kimentem a gyakorlatból – nem hiszem, hogy sor fog kerülni. Ez vonatkozik az esetleges helyesírási hibákra is.

Emlékszem itt egy állítólagos kérdésére a Budapesti Egyetem magyar irodalmi tanárának. Beöthy Zsolt volt ez a tanár, – irodalmi könyvét tanultuk az iskolában, volt az úgynevezett „nagy Beőthy" és a" kis Beőthy" – aki, amikor hallgatót vizsgáztatott, sokszor feltette azt a kérdést, hogy: „tud-e magyarul jelölt úr."

Az igenlő válaszra enyhe gúnnyal azt válaszolta, erre kíváncsi vagyok, mert – és itt jön a csattanó – „eddig csak ketten tudtunk magyarul Arany János és én. Ezek szerint Ön lesz a harmadik". Azt hiszem nem kétséges a vizsga eredmény. Nos, tehát nem tudok magyarul.

Ezt úgy értem, hogy nemcsak nagyon nehéz a magyar nyelv, de sokat változott az idők folyamán annak helyesírása is. Különösen most az utóbbi időkben. Azok, akinek e téren hatalmuk van változtatni a szabályokon, mit feleltek volna Beöthy kérdésére, nem tudom.

De nem vagyok abban egészen biztos, hogy a professzor elfogadta volna-e válaszukat.

Nem kell itt másra gondolni, mint erre a szóra: „kevésbé." Ma ezt egy b-vel írják. Annak idején Arany Jánosnak, mint tanárnak, erről az volt a véleménye az egyik diákjának dolgozatán, „ennél a szónál hogy kevésbé egy b. kevés b-é."

Nekem ma is ez az irányadó. No, de jól elkalandozva a tárgytól próbálom ismét felvenni az elejtett szálat.

*

Anyámék 1947. május elsejével visszaköltöztek.

Élelmezésem – és erről majd később többet – nehezebb lett a távolság miatt, de valahogy megoldódott. Majd június második felében haza kerültem.

A család terhét egyedül Anyám viselte.

A természetes rend az lett volna, hogy mivel akkor már közel járt a 70-hez, inkább én viseljem ezeket, de Ő megértvén az idők szörnyű szavát, ebből soha semmi problémát nem csinált. Erejét, kis nyugdíját, házát, szóval mindenét maradék nélkül Nekünk adta. Ezt gyermekeim és azok leszármazói soha el ne felejtsék.

Volt valaki, aki töretlenül hajtotta végre az írott és íratlan parancsait az isteni és emberi törvényeknek.

Ez volt az Anyám!

Valamit még itt a nyugdíjról szeretnék elmondani.

1945. június havában kerültek haza Nagykanizsáról. Az akkori idők rendelkezései alapján, mint menekült nyugdíjas, még Nagykanizsán 1945. március végéig megkapta özvegyi nyugdíját Nagykanizsa városától. Hazaérkezésétől számítva itt is részesült özvegyi nyugdíjban. Normális körülmények között ez természetes volna, de hol volt itt normális körülmény? Anyám polgármester leánya volt, polgármester özvegye, egy polgármester testvére. E mostani politikai világ kezdetén nemcsak a volt katonatisztek, csendőrtisztek, de köztisztviselők, vagy azok özvegyei semmiféle nyugdíjat nem kaptak. Egyszerűen megvonták tőlük azzal az indoklással, hogy a múlt rendszer kiszolgálói voltak.

Anyám első perctől nyugdíjat kapott, sőt 1952-ig a régi családi tanyából 12 és fél holdat meghagytak számára. Csak 1952 év nyarán, amikor a Rákosi rendszer teljes nagyságában kifejlődött, kellett az édesapjától örökölt földről lemondani. Az igazság tulajdonképpen az volt, hogy ekkor sem kívánták az ellenszolgáltatás nélküli lemondást.

De az volt a gyakorlatuk, hogy az átadott föld helyett lehetőleg szétszórtan olyan földeket adtak, amik értéktelenek voltak. Viszont az eredeti föld kataszteri aranykoronás értékének megfelelően kivetett terménybeszolgáltatási kötelezettség átment a juttatott, értéktelen földre is. Így abból magát a beszolgáltatási terheket sem lehetett volna fedezni. Ilyen esetben, pedig a megtorlás nem maradt el. A tulajdonost mindenéből kiforgatták, sőt rendszerint börtönbüntetéssel is sújtották. Ennek nem akartam Anyámat kitenni, s ezért tanácsoltam azt, hogy mondjon le tulajdonjogáról. Tehát 1952-ig, ha az utóbbi esztendőkben csak névlegesen, de földtulajdonos volt. Azért névlegesen, mert valamikor 1950 táján ezt a 12 és fél holdat elvették a régi családi bérlőktől, a Siska testvérektől, és az *I. Mandán* megalakított Termelőszövetkezetnek adták át hivatalból a tulajdonos megkérdezése nélkül. A bért is hivatalból állapították meg, egészen nevetséges kis összegben, de a tsz arra hivatkozva, hogy nincs pénze, még azt sem fizette ki. Amikor a kb. hároméves bértartozás peresítése céljából, felkerestem *Dr. Szuhay Zoltán* ügyvéd barátomat, Ő, aki gyakorló ügyvédi munkát végzett, azt mondta, hogy" *olyan ügyvédet nem fogsz Magyarországon találni, aki a Ti nevetekben egy termelőszövetkezetet perelni merne*." Így összetéptem a szerződést, mint értéktelen papírrongyot.

De nem is ez az oka annak, hogy ez felelevenítem.

Inkább az, hogy részben Apám még mindig élő tekintélye, részben Anyám mindenki által elismert tekintélye, élete, munkássága, az emberekkel kialakított viszonya olyan volt, hogy bár a különböző tisztségekre értéktelen, úgy is mondhatom, hogy gonosz és hitvány emberek kerültek, még ezek sem merték azt megtenni, hogy Anyámat ettől megfosszák.

Nem volt nagy összegű ez a nyugdíj.

Amikor katasztrofális sebességgel a pengő megindult a lejtőjén – erről majd később szeretnék szót ejteni – volt olyan talán nem is egy nyugdíjas hónap, hogy amikor Anyám a postásnak aláírta a kézbesítési jegyzéket és azt mondta, hogy tartsa meg a nyugdíjat borravaló fejében, a postás azt felelte, hogy köszöni, de nem kéri, inkább szabadulni akar a sok értéktelen papírtól. Hiszen a havi nyugdíj teljesen értéktelen volt már a kifizetés pillanatában is. De mégis valami támpont volt mindannyiunk életében.

És ez maradt meg egészen 1962. január 31-én bekövetkezett haláláig.

Éveken keresztül az egész család ebből a kicsiny nyugdíjból élt, és talán abból a legkevesebb magának a nyugdíjasnak jutott. De ezért soha egyetlen panaszos szó el nem hagyta ajkát. Mindenét, testét és lelkét, házát és nyugalmát, erejét, egészségét, megismétlem tehát, csupán nagybetűvel írva: MINDENÉT odaadta fiának, menyének és itthon maradt unokáinak.

Ha valamit tudtunk adni, az a szívből jövő, igaz szeretetünk volt. Mert ha ma, eltávozása után több mint 22 esztendővel elmerengek az együtt töltött nehéz esztendőkön, az maradt meg bennem, hogy mindenki részéről csak az őszinte szeretetet kapta meg, de azt maradék nélkül.

Unokái, kikkel fiatalabb korukban mindig közösen tanult, kérdezte ki leckéiket, ellenőrizte dolgozataikat. Bizonyítványaikkal, amik mindig igen jók voltak először „*Naninóhoz*" mentek a gyerekek. Menye, akit ő tanított a háztartás minden titkára, ragaszkodott minden háztartási munkájában ahhoz, ahogy Mamikától tanulta. Akitől öreg, beteg, elesett éveiben

igen sokszor hallottam, amint feleségem valamelyik főztjére megjegyezte:" *ezt Én sem tudtam volna jobban elkészíteni*". És menyének ennél nagyobb dicséretet nem lehetett mondani.

A villához tartozó és később, a halála után kisajátított kertből, – amit a gyerekekkel közösen műveltünk meg –, az első termés mindig Anyámat illette. Olyan nagyon tudott örülni egy-egy nemcsak ízre kitűnő, de külsőre is szép gyümölcsnek, lett légyen az alma, körte, barack, vagy akár szilva, hogy annál nagyobb dicséretre a dolgozóknak sem volt szüksége.

Az ötvenes évek végéig maga vitte a háztartást, menye kisegítő volt a konyhán. Akkor átadta a konyhai parancsnokságot, attól kezdve a halálát megelőző két-három esztendeig bár mindig megbeszélték a konyhai teendőket, de a konyhafőnök a menye lett. Ő azonban, mint besegítő vett részt a konyhai munkákban, valamint a más természetű házimunkákban is. Gondolok például arra, amikor a házivarrónő jött, hogy a külföldről kapott csomagok ruháiból úgy a gyerekeknek, mint a felnőtteknek ruha készüljön. A család kedvenc varrónője *Kétz Margit* olyankor három-négy napig itt dolgozott, de Anyám, akkor és ott is mindig besegített nemcsak az élettapasztalt tanácsaival, de a gyakorlati munkával is.

Ha most, amikor kopogom e sorokat, elmerengek a Múlton, talán sok mindent halván manapság az öregek életéről, elhagyottságáról, egyedül létükről, ott látom az Isten igazságos kegyelmét, hogy Ő soha nem volt egyedül.

Mindig szerető, éspedig önzetlenül szerető szívek vették körül.

És ez az elsivárosodott világunkban igen nagy szó.

Ő ***élete végéig közöttünk, velünk volt, nem, mint egy társbérlő, hogy a ma sokat hallott kifejezést használjam, de a legszorosabb családtag***.

Egész életünk, annak minden megnyilvánulása vele közösen múlt el.

Korlátozott mozgási képessége nem engedte meg azt, hogy elhagyja lakását. Az hiszem utoljára 1950 tavaszán volt benn a városban, amikor testvéremék a német menekülttáborból elindultak Amerika felé. Akkor egy bérkocsival bementünk és könyörgő Istentiszteleten vettünk részt a messzire kerülő szeretteinkért. Utána az evangélikus templomunkban meg is áldoztunk. Ezt követően minden születésnapon valamelyik lelkész, rendszerint *Jóób Olivér* barátom jött ki hozzánk és itt közös úrvacsorázással ünnepeltük a betöltött esztendőket.

Édesanyám Feleségemet korábban nem ismerte. Talán két alkalommal látta Debrecenben színpadon, majd az akkori viszonyokra figyelemmel csak már, mint feleségemet ismerte meg Muraszombaton és adta feleségemnek nászajándékként azt a széles arany karkötőt, amit azután Anna leányomnak adtam tovább egy alkalommal, mint családi ereklyét.

Amikor mi 15 éves házasok voltunk, tehát 1959. december 21-én, – addig nekünk csak egy kis ezüst karikagyűrűnk volt, hiszen ezt is 1944 végén nagyon nehezen tudtam beszerezni Nagykanizsán – anyám átadta nekünk jegygyűrűjét és azt a kis nyakérmét, amit apám jegygyűrűjéből csináltatott annak idején azzal, hogy ezekből készíttessem el gyűrűinket.

Ez meg is történt, és 1959. december 21-én egy házi istentisztelet keretében – amit ugyancsak *Jóób Olivér* tartott, és amin *Magdáék* is részt vettek – húzta Olivér az ujjunkra e családi emléket. Én e gyűrűket az első házas gyermekemnek, *Gáboréknak* adtam át, hogy így maradjon meg családunkban.

Anyám viszonylag – bár magas kort ért meg – de nem volt sokat beteg. Inkább a mozgáskorlátozottság tette életét nehézzé. Azt hiszem említettem már, hogy amikor a *Sarvay Tivadar* tanácsára sikerült *Testoszteron Propriont* beszereznünk részben az Egyház, részben Bandi bátyámék segítségével, annak kezdetben igen jó hatása volt. Már egyedül tudott fésülködni, de néhány injekció felvétele után a javulás megállt úgy, hogy a további szurkálást abba kellett hagyni. Életének utolsó két-három esztendejét többnyire ágyban töltötte. Hálás volt mindenért. Egy tiszta ágy, egy fürdetés, egy-egy jó falat mindig hálás örömmel töltötte el. Halálát megelőzően néhány nappal már látszott, hogy a vég elkerülhetetlen. Tudom, hogy talán két nappal korábban megszövegeztem gyászjelentését.

1962. január 31-én – szerdára esett ez a nap – a városba készültem, hogy a hónap folyamán beinkasszált pénzzel az Egyháznál elszámoljak. Előző vasárnap *Sarvay* itt sétálván a ház előtt bejött, úgyszintén *Joób Olivér* is eljött meglátogatni. Ép ésszel, teljes értelmének birtokában beszélgetett el velük. Amikor a hátsó szobába kimentem azon a január végi napon és előzetesen odamentem ágyához, csendesen aludni látszott. Megreggeliztem, majd elmenetelem előtt meg akartam nézni. Halott volt. Amilyen csendesen élt, olyan csendesen távozott el közülünk.

Hiszem és Tudom, hogy Isten szeretetébe fogadta.

Egy ilyen Életnek jutalma kell, hogy legyen.

*

Mielőtt befejezem a Róla szóló emlékeim igen szerény és igen rövid elbeszélését, még valami eszembe jutott.

1956. forradalmi napjaiban azt mondta nekem: „Te nem tudsz beilleszkedni az itteni életbe. Menjetek el mindannyian. Nekem már nem sok van hátra, Isten segítségével meg leszek itthon." A feleletem ez volt: „Anyám, amikor alig 40 évesen velünk maradt, elhagyott minket? Nos, ahogy nem hagyott el minket, mi sem hagyjuk el Anyánkat."

Ha volt volna 20 ezer forintom, 5000 forintért lett volna egy taxi Sopronig elvinni, s elvittem volna mindannyiunkkal Sopronig.

Őt is.

És amikor láttam volna, hogy alakul ki a Világ itt, akár egy talicskán is áttolom Ausztriába. De, ha arany hegyek vártak volna rám a Föld bármelyik részén, hogy Őt itt hagyjuk, az mind kevés lett volna.

Áldom Istenemet, hogy ez így történt. Hiszen még majdnem 5 és fél évig élt.

Milyen lett volna az életem ott, a messzeségben, azzal a tudattal, hogy azt, akinek Isten után a legtöbbet köszönhetek, köszönhetünk e földi tereken, itt hagytuk idegenek kényére, kedvére? Ha ma megállok sírjánál, van valami mélységes csend bennem.

Soha nem hagytam el azt, aki mindenkinél jobban és önzetlenebbül szeretett.

Tanuljon ebből az, aki valaha e sorokat olvasni fogja.

Középen Ő, az ÉDESANYA, „aki MINDENÉT odaadta fiának, menyének és itthon maradt unokáinak….”

Magyar Királyi Államvasutak Féláru jegy váltására jogosító arcképes igazolvány a polgármester özvegyének.

András bátyám, Bandi

Írtam már, hogy Anyámék házasságából összesen négy gyermek származott. Endre, aki inkább szerette magát Andrásnak hivatni, Erzsébet, aki 1909-ben született, de azt hiszem alig három hónapig élt, majd én és utánam még 1912-ben halva született egy kisleány. Így hát ketten értük meg a felnőtt kort.

Most a ***Bátyámról*** szeretnék elbeszélgetni.

András született *1907. szeptember 14 -én Nyíregyházán*. Még nem volt öt éves, amikor 1912. szeptember elején elemi iskolai tanuló lett az Evangélikus Elemi Iskolában, ami jelenleg is, mint állami általános iskola működik a *Luther utcában*, szemben az Evangélikus templommal. Testileg inkább gyenge volt, de szellemileg fejlett. Így beiskolázásának semmi akadálya nem volt. Abban az időben az a tanuló, aki tovább akart tanulni középiskolába, az elemi iskolának négy osztályát végezte el. Így Bátyám is 1916 őszén a Szent István úton ma is meglévő akkor az *Evangélikus Egyház* fenntartásában lévő később *Kossuth Lajos* nevét felvevő *gimnáziumba* került, ahol 1924. júniusában érettségizett.

A gimnáziumban nem volt jó tanuló és sok ütközése volt a gimnázium fegyelmi szabályzatával, elsősorban ami a cigarettázási tilalmat illeti. *De alaptermészete is nehezen fegyelmezhető volt*. Sok baja volt a tanulmányi renddel is, nem szeretett pontos lenni a tanulási órák megkezdését illetően, nem szerette a naponkénti feladványok pontos megtanulását. Szóval meglehetősen sok baja volt vele Édesanyánknak, különös tekintettel arra, hogy Apánk elmenvén tőlünk 1917 tavaszán, e téren is minden felelősség anyánkat egyedül terhelte.

Apám halála után egy alkalommal *Bandi* bátyám iskolai tanulmányi kiránduláson vett részt Tokajban. A kirándulásról hazatérve lábát fájlalta. Házi orvosunk továbbra is *Mikecz Miklós* volt. Vizsgálat után higanyos kenőccsel történő egész testi bedörzsölést rendelt el. Arra emlékszem, hogy naponta egy sötét, kékes színű higanyt tartalmazó kenőccsel kente Anyám *Bandi* bátyámat, és külön lepedővel próbálta védeni az ágyneműt, mert e kenőcs igen erősen fogott, ami az ágyneműből nem volt eltávolítható. Emlékezetem szerint hónapokig folyt ez a kezelés, a lábán jelentkező fájdalmak megszűntek, de *Bátyám fél szemére hályog* ereszkedett. Hogy szürke vagy zöld, azt nem tudom. De mire a bátyám 1924-ben érettségire készült, *már az egyik szemén alig látott.*E látászavarnak mennyiben volt okozója a higany, vagy közrejátszottak-e öröklési tényezők? Nem tudom.

Édesapánknak nagyon sok barátja és tisztelője volt a gimnázium tanári karának tagjai közül is. Ilyen volt *Moravszky Ferenc* a latin nyelv és irodalom, valamint a görög nyelv és irodalom tanára, aki, amikor látta, hogy a tanulással némi bajok vannak, felkereste Anyánkat és felajánlotta, hogy délutánonként magán órán fog Bandival foglalkozni, hangoztatva, hogy e lépésében kizárólag felejthetetlen barátjának emléke kötelezi és arról szó sem lehet, hogy ezért bármilyen anyagi ellenszolgáltatást fogadna el. Így történt az után,

hogy éveken keresztül délutánonként bátyámnak fel kellett keresni *Moravszky Feri* bácsit lakásán – a Kereszt utcában még ma is áll az a kétoldali ház, aminek egyik oldalában lakott, – hogy ott megismerkedjen a latin és görög nyelv rejtelmeivel.

A mai fiatal számára már ismeretlen, hogy akkor még ez a gimnázium úgynevezett humán gimnázium volt, ami azt jelentette, hogy a felsőbb osztály elérése után, tehát amikor a tanuló V-es gimnazista lett, választani kellett, hogy bizonyos meghatározott heti óraszámban görög nyelvet kíván e tanulni, vagy mint görögpótlós folytatta tanulmányait. Ez a görög irodalom magyar nyelvű tanulását és rajztanulást jelentett.

A *bátyám* a görögöt választotta. Én pótlós lettem. Itt jegyzem meg, hogy az én osztályom volt az utolsó humán tagozatú osztály, már az 1929 évben érettségizettek reálgimnáziumot végeztek, ami megrövidített latin óra számot jelentett, viszont a németen kívül még franciát is tanultak. Nos tehát *bátyám* a görögben is tanulgatott Feri bácsitól. Hogy el ne tévedjen, azaz, hogy véletlenül se bliccelje el a külön órát, el kellett kísérnem a Kereszt utcába. És míg ők tanultak, én, ha jobb volt az idő, kinn az udvaron játszottam a Feri bácsi kis unokájával, – akit ők neveltek lévén apátlan, anyátlan árva – *Oláh Sárikával*, aki jelenleg, mint *Varga Józsefné Kaliforniában* él férjével és gyermekeivel.

Mivel *Bencs Kálmán* nagybátyám, azaz a regnáló polgármester a gimnázium felügyelője is volt, kisebb nagyobb családi bokszolással, de a futottak között minden nagyobb baj nélkül bátyám 1924. júniusában leérettségizett. Nem volt még 17 éves.

Meg kell itt emlékeznem egy Anyám kiváló pedagógiai adottságát igen jellemző esetre.

Akkortájt szokás volt, hogy a négy középiskola elvégzése után sokan ipari pályára léptek nem kívánván megszerezni az érettségit. Mivel Bandi bátyám nem lelkesedett a tanulásért, 1920 tavaszán azzal a kéréssel állt elő, hogy ipari pályára akar menni. Félre értés ne essék, nem az ipari pálya lenézése volt az indítóoka annak, hogy anyám nem lelkesedett ezért az ötletért, csupán jól ismerte gyermekét, s így tudta, hogy ez inkább pillanatnyi felbuzdulás, mint komoly elhatározás. De e felismerését nem nyilvánította hangosan, hanem megkérdezte fiától, hogy hova akar menni? Amire azt a választ kapta, hogy a Nyíregyháza Vidéki Kisvasutak végállomáson lévő telepén szeretne elhelyezkedni. Anyám mondta, hogy felkeresi a Műhely főnökét és megbeszéli az alkalmazás feltételeit. A műhelyfőnök néhai Gerl Rezső volt, akihez később, mint egyházi pénzbeszedő havonta jártam, lévén evangélikus, és akivel, számos alkalommal felelevenítettük e históriát.

Anyám őszintén feltárta Gerl előtt fiával kialakult helyzetét és elmondta, hogy semmi kifogása nincs az ipari pálya ellen, de azt szeretné, hogy legalább érettségit szerezzen fia.

Gerl papa válasza Anyám számára megnyugtató volt. „Tessék csak kiküldeni a gyereket, azt fogom mondani, hogy szerződést készítünk, de ez csak formalitás lesz. Gondoskodni fogok arról, hogy a fiatalember ősszel inkább a gimnáziumot válassza." Így is történt. Ami szükséges volt ahhoz, hogy valaki szívből megutálja a műhelymunkát, az Bandival megtörtént. A reszelésre kiadott munkadarabot előzetesen beolajoztatta, hogy ne fogja rendesen a reszelő, a műhely óránkénti felseprése állandó szokássá vált. De a legügyesebb ötlet az volt, hogy amikor itt, Nyíregyházán, 1920 nyarán egy népünnepély keretében – székely lakodalom, ahol a

menyasszony Judit nővérünk volt – és a Sóstón zajlott le az ünnepség, Bandinak Gerl bácsi mozgó szolgálatot rendelt el a régi Bessenyei tér, tehát a Kisvasúti Állomás és a Sóstó között. Ami azt jelentette, hogy egy ménkű nagy vasládával, ami alaposan meg volt pakolva nehéz szerszámokkal, kellett neki fel és alá villamosozni, hogyha valami baj támadna a villamoskocsin, megfelelő szerszámkészlet álljon rendelkezésre.

Mondanom sem kell talán, hogy ez csak kitalálás volt Gerl részéről. De kitűnő alkalom ahhoz, hogy bátyám megutálja e foglalkozását testestől, lelkestől. Hiszen a villamos állandóan teli volt ismerős utasokkal, akik látván bátyámat, megkérdezték, hogy otthagyta iskolai tanulmányait stb..

Másnapra a tanuló kikészült. Könyörgésre fogta, hogy inkább tanul tovább, csak ne kelljen kimennie a műhelybe. Mire anyám azonban közölte, hogy mivel le van szerződtetve, mint tanuló, szerződésszegés esetében a rendőr fogja munkahelyére kikíséri, így tessék kimenni a munkahelyre. Amikor ezután másnap már az öngyilkosság gondolata is szóba került, anyám mondta, hogy mindenre tekintettel megpróbálja Gerl műhelyfőnök úrnál valahogy elintézni e kérdést. Természetesen semmit sem kellett elintézni, csak elmenni Gerlhez és megköszönni Neki értékes segítségét.

A gimnázium befejezéséig nem volt további kérdés a tanulás abbahagyása.

Érettségi után *Moravszky Feri* bácsi azt tanácsolta, hogy mivel nem lelkesedik a tanulás iránt bátyám, valami olyan foglalkozást kellene keresni számára, amihez továbbtanulás nem kell. Nem helyeselte, mikor anyám jelezte, hogy *Bandi* a *Debrecen-Pallagpusztai Gazdasági Akadémiára* akar menni. Az Akadémia akkor három éves volt.

Amikor az első félév bizonyítványát hazahozta, benne valamennyi jegy tiszta kitűnő volt.

Amikor anyám M. Feri bácsinak elmesélte, a válasz az volt, hogy *ha ezt nem magától hallanám, nem hinném el.* Talán már a második félévben az Akadémián működő *Gulyás prof.* segítő munkása lett, az Akadémiát kiváló eredménnyel zárta, első számú diplomáját kitüntetéssel szerezte meg. *Gulyás* professzor tanácsára folytatta tanulmányait a Debreceni Egyetem Bölcsészeti karán azzal a feltett szándékkal, hogy annak befejezése után *Gulyás* mellé fog a tanszékre kerülni. Egyetemi tanulmányait is kitüntetéssel fejezte be, majd emlékezetem szerint 1932-ben *bölcsészdoktorrá* avatták.

Akadémiai tervéből azonban semmi sem lett. Ez nem a Gulyás professzoron múlt, hanem a körülményeken.

Volt az Akadémiának egy *Göllner* nevű professzora és annak egy hasonnevű fia, aki azonban bátyámnál egy évvel idősebb volt. Ő is kiváló tanuló, de mindenben egy évvel bátyám előtt járván, az édesapja révén az üres tanszéki állást meghirdették, arra *Bandi* bátyám nem is pályázhatott, hiszen akkor még nem volt készen. Így *Göllner* fia kapta meg az állást. *Gulyás* ezzel szemben tehetetlen volt. Úgy tudom, holtáig szerette *Bandi* bátyámat és elismerte nem mindennapi tehetségét. Nem is lett volna e kérdésben különösebb nehézség, hiszen egy kétdiplomás, tehetséges fiatalember normális körülmények között minden nehézség nélkül tud magának kedvező elhelyezkedést találni. Igen ám, de a doktorátus megszerzése idején sújtotta az egész világot a század legnagyobb gazdasági válsága.

Nem győzöm hangsúlyozni, hogy akkor, amikor a győztes nagyhatalmak szinte máról holnapra mentek úgy tönkre, hogy például Amerikában a hét egy bizonyos fekete napján százával csuktak be a bankok, egy szerencsétlen, háborút vesztett, megcsonkított ország szinte leküzdhetetlen nehézségekkel nézett szembe. És ez elsősorban és a legnagyobb mértékben az állástalan diplomásokat sújtotta. Erről különben még beszélni fogok akkor, amikor az életem leírására fog sor kerülni

Bandi bátyám, két diplomával a zsebében állás nélkül volt.

Hol néhány hónapig a Városnál, mint szellemi szükségmunkás dolgozott, de ott is, hogy nyugdíjigényt ne szerezzen valaki, néhány hónap után elbocsátották, hogy majd megint néhány hónap után pár hónapig alkalmazzák. És ez így ment éveken keresztül.

A *Sóstói erdőben* akkortájt folyt egy kísérlet, hosszú tűlevelű erdei fenyő ültetésével kapcsolatban. A régi *Erdei Kitérő* (ma kórház) mellől a Sóstó felé induló úton, – amit régen úgy hívtunk, hogy Akácos út – a kiindulás jobb oldalán még ma is meglévő, és ma már természetesen idős fenyves munkálatainak felügyeletével *Bandi* lett megbízva.

De Ő volt a város gazdasági hivatalának megbízottja, amikor kialakították a mostani *Sóstói Csónakázó* tavat. Korábban csak egy, a mainál lényegesen nagyobb szigettel rendelkező Tó volt. Ennek a szigetnek talán több mint felét kikubikolták, így a tó vízfelülete megnagyobbodott, majd megfelelő medret ásva a mostani strand tónak, azt emlékezetem szerint az *Érpatak* segítségével feltöltve, 1932 nyarán megnyitották a *Strandfürdőt*. E munkálatok költségeit *Bencs Kálmán* polgármestersége alatt az Állam által indított úgynevezett „ínségmunkák" céljára, az egyes városoknak adott központi pénzek felhasználásával építette meg a város.

Tulajdonképpen a 20-as évek második felében indult el nagyobb ütemben Magyarországon a nyári strand élet. Azelőtt itt, néhány évig a Bujtoson volt strandfürdő, néhai *Dr. Krómy Károly* tevékenysége nyomán, de annak vize meglehetősen pocsolyaszagú és a környéke sem volt megfelelő egy strandfürdő létesítésére. E munkálatok felügyelője is Bandi bátyám volt.

Ilyen nehéz körülmények között éldegélve következett el az 1933-as esztendő, amikor annak tavaszán a Földművelésügyi Minisztérium a *Kapuvá*r melletti *Csermajorban* már korábban létesített *Középfokú Mezőgazdasági Szakiskolához* nevezte ki tanárgyakornoknak, ha jól emlékszem pontos hivatali címére.

Bátyám ott tevékenykedett 1934 elejéig. Sem a munkájával, sem ottani igazgatójával nem volt megelégedve. Megtakarítva néhány hónap fizetését, hogy ne kelljen túlzott mértékben Édesanyánk segítségét igénybe vennie, lemondott állásáról, és beiratkozott a *Budapesti Állatorvosi Főiskolára*. Ezen iskoláknál mindig az akkori nevet és iskolai rangot írom. Ma úgy tudom, ez is egyetemi rangot kapott. Nos két kiváló diplomával zsebében különösen akkor, amikor az első vizsgái letevésekor mindig kiváló osztályzatot kapott, sok időt beszámítottak nála, így ha jól emlékszem két és fél év alatt volt módja elvégezni e Főiskolát. Annak idején négy éves volt ez az iskola.

A diploma megszerzése előtt bizonyos időre állami, – akkor úgy hívták, hogy *korona uradalmi* – szolgálatra került a jelölt beosztásra, és annak abszolválása után bizonyos vizsgák letételével kapta meg az állatorvosi diplomát. Azt nem tudom, hogy ma hogy van, de akkor e főiskola elvégzése nem járt automatikusan a doktori címmel.

Nos, a *bátyám Gödöllőre*, illetve az *Isaszegi* koronauradalomhoz került ki, mint gyakornok. E kirendelés életének komoly irányt szabott.

Itt kell megemlítenem, hogy fiatal diák korától udvarolt egy Máramarosból menekült család leányának, Horváth Ellának, majd gyűrűs vőlegénye is lett. Én nem jó szemmel néztem e készülő házasságot, mert mindkettőt igen jól ismerve láttam, hogy nem egymáshoz valók. Természetük annyira különbözött, hogy ha együtt voltunk még azon sem tudtak megegyezni, hogy ha ki akarunk menni a Sóstóra, a villamosba üljünk-e be, vagy a pótkocsiba. Nem egyszer megesett, hogy mindegyikük érvényesítve akaratát, külön- külön utaztak ki meghagyva nekem a lehetőséget, hogy választhassak, most már kivel utazzam.

Apróság, de jellemző apróság.

Gödöllőn általam pontosan nem ismert körülmények között megismerkedett az ottani egyik református lelkész *Garaczi Imre Márta* nevű leányával. Az ismeretségből szerelem, majd ennek eredményeként a jegygyűrű visszaküldése – úgy intézve a dolgot, hogy Ella küldje vissza a gyűrűt, így bizonyos fokú önérzete sérelmet ne szenvedjen – majd egy kitűnően sikerült házasság lett e gödöllői kirendelés eredménye.

Valamit itt fivérem tudásával kapcsolatban azonban meg kell említenem.

Amikor a záró vizsgáihoz érkezett, a vizsgáztató professzor telefonon felhívta a Földművelésügyi Minisztérium megfelelő osztályának vezetőjét. Ez az osztály gyakorolta a felügyeletet az Akadémiák (*Pallag, Keszthely és Magyaróvár*) valamint az Állatorvosi Főiskola felett is. E vezető osztály főnöke *Dr. Nusaer* nevezetű volt.

A vizsgáztató prof azt mondta az osztályfőnöknek: „*Te mindig érdeklődsz a jobban vizsgázó tanulók iránt, hát most egy olyan növendék fog vizsgázni, aki nem mindennapi tudásról tud számot adni. Nos, ha érdekel, gyere át”*. Így is történt, és a bátyám vizsgáját *Dr. Nusaer* végighallgatta, majd utána magához kérette és megkérdezte, hogy mik a további szándékai.

Nyíregyháza városánál akkor már néhány hónapja üres volt a vágóhídi igazgató állatorvosi hely, amit a város akkori polgármestere (*Szohor*, majd később vitézzé avatása után vitéz *Nyíregyházy Pál*) felajánlott Bandi bátyámnak, így e lehetőségről tájékoztatta a miniszteri osztály főnökét. *Nusaer* erre azt mondta, hogy: „*csak menjen és foglalja el ezt az állást, de közlöm Önnel, hogy nem fogom ott hagyni, mert az Államnak van szüksége az ilyen tudású állatorvosokra elsősorban. Amikor megfelelő állást találok, erről Ön értesítést fog kapni.”*

A bátyám állatorvosi diplomájának (kitüntetéssel végezte el ezt az iskoláját is) megszerzése után a város kiírta a vágóhídi igazgatói állást pályázatra.

Emlékezetem szerint egyedül a bátyám pályázott erre az állásra.

Ennek magyarázata nem abban keresendő, hogy olyan bőségesen állt állás a diplomások rendelkezésére. De valamennyien tudták, hogy ha pályáznának is, a város képviselőtestülete úgy sem fog többségükben másra szavazni, hiszen a három diplomás dupla

doktor – a bátyám megszerezte az állatorvosi doktorátust is, mondván, hogy bárki azt mondhassa rá, mint állatorvosra, hogy doktornak ugyan doktor, de nem állatorvos doktor – hosszú hónapokat töltött el a város szolgálatában, mint állástalan diplomás.

És talán nem utolsó sorban figyelemmel arra a családi kapcsolatra, ami közöttünk és Nyíregyháza város között talán nem túlzás, ha azt írom, hogy évszázadok óta fenn állott – hiszen anyai ágon eleink a városalapítókkal érkeztek és számosan viseltek korábban városbírói tisztséget, majd polgármesterséget – tehát mindezekre tekintettel úgyis reménytelennek látszott volna egy idegen pályázó helyzete.

Valamikor 1937 végén, vagy 38 elején megtörtént a *vágóhídi igazgatóvá* való megválasztása és 1938. május 21-én Gödöllő község anyakönyvvezetője, majd az ottani Református templomban az egyházi szolgálatot elvégző apósa megeskette őt *Garaczi Mártával*. *Pali bácsi*, azaz vitéz *Nyíregyházy Pál* és én voltunk a tanuk..

Anyánk korábban itt Nyíregyházán az úgynevezett „városi kislakásoknál" egy kétszobás lakást bérelt részükre. E ház ma is áll régi helyén, az utca nevét nem tudom, de ahogy Tokaj felé megyünk, elhagyjuk a régi *Tátra,* mos talán *Moszkva* utcát, fordul az út a városból menve jobb felé, mindjárt a kanyar után jobb kézre nyílik egy utca, és kövesútról látszik az a földszintes ikerház, aminek az úttest – tehát Rákóczi utca – felőli része lett a fiatalok első önálló lakása. Itt laktak 1939 késő őszéig. Pontosan nem tudom, mert átköltözésükkor katonai szolgálatot teljesítettem, így nem voltam a városban. Itt Nyíregyházán a *Korompay-féle* szanatóriumban (Szent István utca – jelenleg a Rádió van ott) született első gyermekük, nekem keresztleányom ***Éva, 1939. március 16-án***.

*

A minisztériumi osztályfőnök *Dr. Nusaer* beváltotta ígéretét. 1939 Őszén bátyámat kinevezte a Miniszter *a Hajdú Megyei Központi Járás Állatorvosának Debrecen* székhellyel.

Tudni kell azt ezzel kapcsolatban, hogy egy ilyen nagyvárosban történő kinevezést rendszerint évek, évtizedek falusi, kisebb városi szolgálat előzte meg az állatorvosoknál.

Kinevezése igen magas jutalma volt a bátyám tanulmányi eredmények.

Tudomásom szerint nem éreztek az általa átugrott kollégák szálkát körmük alatt, hiszen ez nem protekció volt, de egy rendkívüli szellemi adottságokkal megáldott, kiváló tanulmányi eredményeket a magasabb iskolákon felmutató valakinek méltó jutalmazása.

1939 őszén költöztek át *Bandiék* Debrecenbe, ahol az ottani *Rákóczi* utcában történő meglehetősen primitív körülmények között átvészelt tél után a *Darabos utcában* (a Református Kollégium mögött, illetve mellett) kaptak egy háromszoba összkomfortos és még rendelővel is felszerelt lakást, ahol 1944 év őszéig laktak. Debrecenben ***1941 szeptember 26-án született András fiúk, keresztfiam*** – az ottani *Demke* elnevezésű –, tudomásom szerint szülőotthonban. Mivel akkor is katonáskodtam, így nem voltam jelen a keresztelőn sem.

Korábban említettem már, hogy *Bátyám* szemével talán már kicsiny gyermekkorától kezdve mindig baj volt. Egész fiatal kortól tulajdonképpen *egyik szemére nem látott*, így a sorozásnál is katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítették. Sajnos, szeme állandóan

romlott. Fiatalon nagyon szeretett vadászgatni, erről a passziójáról is le kellett mondani a szeme miatt. Tudtuk ezt mi is, de tudták hivatali elöljárói is. Igyekeztek, ahol tudtak könnyíteni munkájánál. Amikor az ország valamit és igen rövid időre, de nagyobbodott, különböző szolgálati helyekre rendelték ki, ahol nagy tudására szükség volt, de mindig igyekeztek arra figyelemmel lenni, hogy egy gyengén látó emberről van szó.

Tudok arról, hogy egy alkalommal a jugoszláv határra küldték ki, ahonnan valami állatbetegség híre érkezett. Tudomásom szerint az ottani intézkedései a fertőzés átterjedését megakadályozták. Ki volt rendelve *Galántára* is, ugyancsak valami állategészségügyi problémák miatt. Sajnos ezekről igen keveset tudok, hiszen ezekben az években, amint arra majd életem leírásánál ki szeretnék térni – ha az Isten is úgy akarja – igen sokat voltam távol, mint behívott katona. Így csak utólagosan és hiányosan voltam tájékoztatva. De arról tudok, hogy a debreceni szolgálatának utolsó hónapjaiban már mellé volt beosztva egy fiatal állatorvos, hogy különösen kiszállásaikor pótolja a gyenge szemet.

A Hajdú megyei Járás elég nagy volt. Sokszor hallottam emlegetni, sőt egy-két alkalommal el is kísértem útjaira. *Mikepércsre*, *Vámospércsre, Hortobágyra*. Az Ő területe volt *Hajdúhadház* is, szóval sokat kellett távol lennie Debrecentől. Voltak olyan terveik is, hogy felesége leteszi az autóvezetői vizsgát, kocsit vesznek, és ő fogja kísérni, és a gépkocsit vezetni.

A háború eldurvulása és hosszantartó ideje gátolta e terv kivitelét.

De volt valami más is.

Nehéz erről beszélni, különösen akkor, amikor szegény fivérem idestova 9-ik hónapja halott. Nagy tudása mellett igen makacs természetű volt. Erre most hirtelen egy sokkal későbbi példa jut eszembe:.

Amikor 1963 Karácsonyán *Innsbruckb*a mentem ki, hogy fivéremékkel néhány hónap híján 20 év múlva találkozzam, *Éva* leánya szigorló orvosnövendék volt. Egy alkalommal egy étteremben ülve Bátyám elkezdte vizsgáztatni az anatómiai vizsgára készülő leányát. Nemsokára *Éva* megszólalt, hogy: *„de jó hogy nem Édesapámmal kell vizsgáznom, mert menthetetlenül elbuknék."* Erre megjegyeztem: *honnan a menykőből tudod az emberi anatómiát így, hiszen „Te lúdoktor" voltál.* Azt felelte, hogy úgy szórakozásból foglalkozott ezzel is.

Visszatérve az eredeti mondandómhoz, talán ez volt a baj. Sokat tudott és nagyon makacs volt. Hogy miért, kitűnik az alábbiakból:

1944 nyarán, de még augusztus 13-a előtt, hiszen akkor elmentem Nyíregyházáról, a kialakult szokásnak megfelelően szombaton átjöttek családostól és vasárnap este, vagy hétfőn reggel utaztak haza. Akkor már a bombázások miatt a gyerekek édesanyjukkal Balmazújvároson laktak, a fivérem éjszakázott akkor benn a Darabos utcai lakásukban, ha járásának olyan részére kellett kimennie, ahová a Nagyállomásról indult vonata.

Hétfőn elutaztak a kora reggeli órákban, én pedig elmentem hivatalomba.

Amikor délbe hazajöttem és Édesanyámmal kettesben az ebédhez ültünk, észrevettem, hogy anyám szeme ki van sírva. Kérdésemre azt felelte: *„Te sem láttad a bátyádat? Hiszen az asztalnál keresi az evőeszközt, mert nem látja."*

Más az anyai szem és más a testvéri szem. Ez nem vitás, semmit nem vettem észre.

Arra a kérdésemre, hogy *mit szólnak az orvosok*, azt a választ kaptam, hogy: *amikor Te tegnap délután lefeküdtél egy kicsit aludni, mi Mártával hosszan beszéltünk Vele, de kijelentette, hogy tudja, hogy meg fog vakulni, de ezen segíteni nem lehet, és nem hajlandó orvoshoz menni*. Felálltam az asztaltól, odamentem a telefonhoz és felhívtam a bátyám debreceni lakását, mivel tudtam, hogy Ő ott tartózkodik. A család egyenesen innen Balmazújvárosba ment ki. Amikor jelentkezett a hívott szám, mondtam a bátyámnak, hogy fontos dolgom van Debrecenben, nagyon szeretnék vele beszélni, holnap reggel várjon meg lakásán. Így is történt. A *Darabos utcában* majdnem szembe fivéremékkel lakott és rendelt *Dr. Fazakas Sándor* egyetemi magántanár, ismert szemész, aki bátyámat is, de engem is, mint betegét ismerte korábbról. Előzetesen bementem rendelőjébe és megbeszéltük, hogy otthon maradván még, nemsokára megjelenek a bátyámmal.

András bátyám erről hallani nem akart. Közöltem, hogy mivel fizikailag erősebb vagyok, ha botrányt akar, botrány lesz, de akár erőszakkal is elviszem. Nos, itt van szegény bátyám makacsságának végzetes eredménye. Amikor *Fazakas* megtudta, hogy az óta, amióta ő vizsgálta, a bátyám szemésznél nem volt, azt mondta, hogy „*ha ezt tudom, öccse helyett már én hoztam volna be rendelőmbe erőszakkal. De azt hittem, hogy más szakorvost keresett fel és elvégre mégsem illő, hogy betegeket erőszakkal fogdossak. Meggyógyítani nem tudjuk, de a teljes vakság bekövetkezésének idejét esetleg még egy tizenöt évvel ki tudtuk volna tolni*.

És ez nem kis dolog.

Szemében az a váladék, nem tudom szakszerűen kifejezni magam – ami a szemgolyót rugalmas puhaságban tartja, nem működik, egy bizonyos gyógyszerrel, Pilocarpin – némileg lehet ezt pótolni, de a háború eldurvult, Argentina, ahonnan a szer alapanyaga ide kerül, rosszindulatú, semleges lett velünk szemben, így alapanyagot onnan beszerezni nem tudunk. Így nincs más mód, mint műtéttel a szemgolyón bizonyos bemetszéseket elvégezni, ezzel késleltetni a szemgolyó elkeményedését, és lassítani a látóideg sorvadását. A műtét később, a Klinikán megtörtént. *Kettessy* professzor végezte el, *Fazakas* asszisztált. Utána hat hétig, bekötözött szemmel a Klinikán kellett maradnia. Úgy vállalta, hogy *Márta, a felesége* is bemegy vele, hogy megossza magányát, *Anyánk* pedig bezárva a lakásunkat elment az unokákhoz *Balmazújvárosba.*

Közeledett a Front.

A Debrecen környéki páncélos csatát az oroszok nyerték meg, és váratlanul veszélyhelyzetbe került Debrecen. Fivérem azonnal kijött a klinikáról, levette kötését a szeméről, és elindultak egy kis szekérrel, gyerekekkel és anyánkkal *Gödöllő* felé. Szerettek volna még más ingóságokért visszatérni, erre azonban a front előrejötte lehetőséget nem nyújtott.

Amikor vele *Magyarország területén, Fertőrákoson 1945 márciusában utoljára találkoztam, az alig pár méterre lévő Fertő tavat már nem látta. Csak sziluettek jelentek meg előtte*.

1945. április első napjainak egyikén hagyták el Magyarországot. *Bátyám* politikailag nem volt érdekelve, de az volt az elve, hogy nem óhajt az oroszokkal találkozni, s ezen elvéhez haláláig hű maradt.

Ezen időponttól életüket csak igen laza vonásokban ismerem.

*

Visszaemlékezéseim leírásában most néhány hetes szünet állt be.

Ugyanis időközben itt járt nálam fivérem felesége, Márta sógornőm Linzből (1984. március végén) és Tőle tudom, hogy gyermekei kérésére Ő is leírja életük történetét.

Így majdan azt, akit érdekel, pontosabb tájékoztatást fog tudni szerezni unokatestvérinek valamelyikétől.

*

Testvéremék tehát elhagyták Magyarországot, és a kis család az alig *öt éves Éva* leányukkal és *három és fél éves Andris* fiúkkal egy kis lovas szekéren bandukoltak Nyugat felé. Ha még hozzáfűzöm, hogy bátyám már alig látott, sógornőm várandós volt harmadik gyermekükkel, aki azután egy héttel *Gábor* fiam születése után, tehát 1945. november elején *Landau* városában a világra jött, Lacika, hogy még ez év Karácsonyán ott meghaljon.

Elérték ezt a *Landau városát*, ami 50-60 km-re van Münchentől, s a bajor Alpokban fekszik. Ott éltek öt évig, onnan vándoroltak ki Amerikába, hogy *ott Honesdale*, *Hawley* és *New Yorkban* éljenek. *Landauba* érkezésük előtt azonban, a II. Világháború utolsó óráit éltük, amikor egy kis falunál légi riadó miatt fedezéket kellett keresniük. Valami pinceszerű helyiségbe rohantak be, annak legbelsőbb részébe vitték a gyerekeket, majd az anyjuk és legkívül az apjuk. A háború egyik utolsó tüzérségi lövedéke becsapódott az útra, annak légnyomása és fénye kioltotta szerencsétlen Bátyám szeme világát. Röviden: Bandi teljesen megvakult. Néhány napon belül véget ért a háború, ők bementek Münchenbe a Klinikára, de az ott lévő orvosok megállapították, hogy semmit sem tehetnek látása érdekében.

És elkezdődött szomorú, hazátlan életének talán legnagyobb keresztje, a teljes vaksága.

Úgy emlékszem, 16 évig éltek *Amerikába*, tehát 1966 körül, a pontos dátumot nem tudom, visszajöttek Európába Linz (Ausztria) városába, ahol *Éva* leányuk, akkor már elvált, vagy válófélben lévő asszony két unokájukkal élt és ott telepedtek le.

Ott élt 1983. szeptember 6-án bekövetkezett haláláig.

Emigrálásuk után, erről már megemlékeztem, 1963. december 28-án hajnali 4 órakor találkoztunk először *Innsbruck* városának pályaudvarán. Az Állomáson *Andris fiával* várt kinn.

Ők feleségével Amerikából jöttek, két gyermekük *Innsbruckban* tanult és engem oda hívtak meg rokoni látogatásra. Felejthetetlen 14 napot töltöttünk, hogy január 12-én, ugyanarról az állomásról, ők Frankfurt felé a reptérre, az onnan induló amerikai géphez, én Magyarország felé majdnem egyszerre induljunk el.

Amikor 1967-ben végérvényesen átköltöztek Ausztriába, ott több ízben meglátogattam őket. Egy alkalommal, 1972-ben *Ancsa* leányommal, egy alkalommal, 1978 – ban *István* fiammal és legutoljára 1983. június végén *Gábor* fiammal is kinn voltam.

Ez volt utolsó találkozásunk.

Amit nagyvonalakban, a személyes beszélgetések kapcsán tudok róluk:

Bandi fívérem teljesen vakon, egy ír gyáros fehérneműgyárában dolgozott, mint segédmunkás. Ott nem a munkaerejére volt szükség, de a gyáros mélyen érző ember lehetett, aki sajnált egy három diplomás embert, aki vakon szinte nyomorogni kénytelen.

Hiszen ha Ő látó szemmel megy ki Amerikába, lévén állatorvos, a nyelvismeret hiánya sem lett volna annak akadálya, hogy biztos megélhetést tudjon kinn szerezni. Amint Tőle hallottam, egyik fiatalabb kollégája, akit annak idején, a vizsgáin segített a magyar Főiskolán, Amerika államában komoly keresettel rendelkezett.

Még valamit Bandi szaktudását illetően, ami most jutott eszembe:

Valamikor 1947-48 körül felkeresett itt bennünket Hajdú vármegye főállatorvosa – nevére nem emlékesem – aki elmondta, hogy az *FM-től* kapott felhatalmazást, hogy próbálja visszahívni *Balla Bandit*. Tudják, hogy megvakult, de olyan beosztást adnának a Földművelési Minisztériumban, ahol hasznosítani tudná szaktudását, mert a magyar állategészségügynek nagyon nagy szüksége volna rá. Abban az időben divatos volt honunkban, hogy a Nyugatra ment és onnan visszatért magyarokat nyugatos bitang jelzővel látták el, illetve sanyargatták. Erre is volt a minket felkereső állatorvosnak válasza, hogy garantálják, hogy erre nem fog sor kerülni, csak jöjjön haza.

Azt feleltük, hogy a kérést továbbítjuk Bandi bátyám felé – Ők akkor még itt voltak Európában, – s a válaszról értesítést küldünk. Meg is jött a válasz, amivel személyesen utaztam be *Debrecenbe* és kerestem fel az akkori Megyeházán az illető főállatorvost. A válasz az volt, hogy „*ha az utolsó orosz katona is elhagyja Magyarországot, azonnal jön*". Erre természetesen a felelet az volt, hogy ezt elintézni nem tudják.

Így maradt el hazajövetele.

*

Mint mondtam, bátyám politikával nem foglalkozott, foglalkozásánál fogva nem kellett részt vennie azokban a közigazgatási akciókban, amik 1945 után igen megmérgesítették a volt közigazgatási tisztviselők helyzetét. Ő kizárólag azért ment el, mert féltette feleségét, mivel hírük az ideérkező oroszokat már messze megelőzte, s nem akart egy megszállott országban élni. Bizonyára akkor nem gondolta, hiszen nem gondolhatott arra, hogy ez a megszállás immáron négy évtizede tart és ki tudná azt megmondani, hogy még meddig fog tartani. A törökök is itt voltak vagy 150 évig. Van tehát szomorú precedens erre is e szerencsétlen ország életében. De az ilyesmikről majd később szeretnék elbeszélgetni.

Több alkalommal kértem bátyámat, hogy mivel úgy sincs semmi elfoglaltsága, az amerikai nyugdíjával, amit az osztrák kormány még egy komoly havi rokkant segéllyel is kiegészített, bár rokkantságának az égvilágon semmi köze nem volt Ausztriához, sőt nem is osztrák állampolgár, mert haláláig fenntartotta amerikai állampolgárságát, tehát megélhetésük gondtalannak mondható, írja meg vissza-

emlékezését. Abban az időben írógépén úgy tudott írni, hogy a gépből a szalagot kivették és a másolópapír segítségével gépelni tudott, amit azután felesége az esetleges hibák korrigálása miatt átnézett. Hosszú évtizedeken keresztül zavartalanul tudtunk levelezni,

Sógornőm mostani látogatásakor tudtam meg, hogy erre sajnos nem került sor.

Pedig bizonyára igen érdekes lett volna, különösen a jövő nemzedéknek egy ilyen esetleg naplószerűen megírt visszaemlékezés. Hiszen ott, ahol ők éltek nem kellett esetleges házkutatástól tartani, így az emlékirat a való tényeket tartalmazhatta volna, ami véleményem szerint elengedhetetlen feltétele egy hiteles naplónak.

Nekem – bár több alkalommal gondoltam erre – mindig visszatartó tényező volt ez. Hiszen, ha „kozmetikázni" kell a visszaemlékezéseket, nehogy azok árulói lehessenek gondolatainknak, akkor annak semmi értelme nincs. Erre, pedig itt talán még ma is gondolni kell, vagy legalább is gondolni tanácsos.

No, de mindegy, ha már egyszer belevágtam, ha az isten erőt és időt ad hozzá, leírok mindent úgy, ahogy azok emlékeimben élnek. Hiszen 74-ik életévemben lévén, már olyan sok vesztenivalóm nincs.

A bátyámnak mindig boldogemlékű Mikes Kelement hoztam példának, akiről irodalmi ismeretem úgy tudja, hogy az a bizonyos nem létező nagynéninek írott levelei nem azzal a szándékkal íródtak, hogy majdan az iskolákban a tanulók tanuljanak róla, és nem tudom ma hogy van, de az én időmben kötelező olvasmány legyen „Mikes Kelemen Törökországi leveleiből."

Hanem, hogy elűzze az idegenben, hontalanul eltöltött magány terheit. És azt hiszem ma páratlan értékű forrásmű a korszak kutatói számára. Mert, amint már említettem kis ember volt, kinek cselekedeteit nem kellett sem szépítenie, sem megmagyaráznia, mint az államférfiak emlékiratait, hiszen mindenki a legszebb színben óhajtja magát feltüntetni az utókor előtt is. Hogy a bátyám nem hallgatott reám, ezt igen sajnálom.

Feleségem
Erdész (Ertl) Irén
„Ircsi”

Most már ***Feleségemről*** *emlékezem, hogy azután elkezdjem életem ismertetését, kommentálva azzal, ahogy láttam, és ahogy tudom. Elkezdem tehát a visszaemlékezést feleségemre*

Erdész Ertl Irénre, kinek az itt írott első neve úgynevezett művész neve volt. ***Született 1913. január 24-én Ertl Károly és Molnár Anna*** házasságából ***Budapesten***, római katolikus vallású volt. Tudomásom szerint lakásuk a XIII. kerületben, az úgynevezett *Angyalföldön* volt, annak több utcájában. Emlegette a *Petneházi utcát*, valamint az *Országbíró utcát*, ahol végül is szülei egészen halálukig laktak.

Szüleiről és azok családjáról igen keveset tudok.

Azt tudom, hogy a házasságból még egy gyermek származott, ***Károly***, születési adatait nem ismerem, pár évvel volt fiatalabb Irénnél. Több családi fényképet őrzök róla, szeretett futballozni, az FTC ifjúsági csapatának volt játékosa. *1942 őszén* halt meg, halála kapcsolatban volt a futballal, mert a játék közben kapott rúgástól halt meg. Hogy az elrákosodott vagy nem, nem tudom. Feleségem édesapja dobozgyári munkás volt, édesanyja háztartásbeli. De hallottam arról is, hogy apósomnak néhány éven keresztül valamikor a 30-as években kisebb dobozgyári üzeme is volt. Amikor meghalt, az egyik pesti dobozgyár *nyugdíjas főszabásza* volt. Egyik nagyapja – amint arról elbeszélte – kőműves volt, kire úgy emlékezett, hogy éveken keresztül nem nagyon beszélgetett családtagjaival, nyári napokon az udvaron üldögélt és pipázott. Az unokákkal sem folytatott beszélgetést.

Feleségem szülei is maguknak élő emberek voltak. Úgy ismertem meg őket, akikben nem volt túl erős a családi érzés. Házasságuk viszont tudomásom szerint zavartalan volt. Apósom szenvedélye volt a lóversenyzés, erre sokat költött, de anyagi haszna belőle nem volt. Egyik itt tartózkodásuk alkalmával elbeszélte, hogy amikor leányának záróvizsgája volt a színi iskolában, ő is elindult, de a villamoson gyomorbántalmakra hivatkozva, leszállt azzal, hogy ha jobban érzi magát, majd felesége és leánya után megy. A valódi ok azonban nem ez volt, hanem egy futam a lóversenyen, mert biztos tippje volt. Amint nevetve mondta: a tipp nem vált be, de az idő elszaladt, és már nem érhetett volna oda a vizsgára, úgyhogy inkább haza felé tartott, hogy a hazatérő család előtt némi jobbulásáról számoljon be.

Irén leányuk az elemi iskola négy osztályának elvégzése után a polgári leányiskolába iratkozott be (talán az Üteg utcában volt?) és azt végezte el. Szomorúan érdekes, hogy amikor egy alkalommal iskolai kirándulásra mentek a *Normafához*, ott olyan rosszul lett, hogy az egyik tanárnőnek kellett a hegyről lehoznia. Abban az időben nem nagyon volt még orvosi körökben sem köztudott a „szénaláz”, ami feleségemet végig kísérte életútján, majd halálának is közvetlen oka volt.

A polgári leányiskola elvégzése után az államilag ellenőrzött színiiskola növendéke lett. Az 3 éves volt, vizsgájának eredményeként elnyert *Oklevelét* őrzöm, melyek tanúsága

szerint tanulmányát 1932. júniusában végezte be. Színiiskolai növendéki koráról nem sokat tudok. Emlegette, hogy olyan szegények voltak, hogy szüleinek nem volt arra módja, hogy részére villamosbérletet vegyenek állandó jelleggel, így nagyon sokszor a színiiskolából, ami valahol *Pesten a Belvárosban volt*, gyalog járt haza az A*ngyalföldre*. Ami földrajzilag is elég tisztes távolság, nem beszélve arról, hogy e külvárosi területnek elég rossz híre volt és egy fiatal leánynak tekintettel arra, hogy mint növendék sokszor esti előadásoknál statisztált, nem volt tanácsos egyedül hazamenni.

Nem egészen világos a szülők anyagi helyzetének ilyen formájú lefestése előttem azért, mert édesapja több alkalommal említette, hogy a 30-as években mindig megkereste a havi 800 pengőt. Ez pedig hatalmas összeg volt, így érthetetlen, hogy nem futotta egy talán 3 pengőt sem kitevő villamosbérletre. Természetesen halottak lévén valamennyien, e kérdést tovább nem taglalom. Az tény, hogy a lóverseny nagyon sok embernél hatalmas vagyonokat vitt el és talán visz el ma is. És még egy tény: néhai feleségemben valami csodálatos szülő iránti tisztelet volt élete végéig.

Sokat emlegette, hogy ebben a korban, mint növendéknek gyakori kísérője volt *Ábrahám Pál*, aki később ismert zeneszerző lett. Tudomásom szerint valamikor a 40-es évek közepén, valamelyik német elmegyógyintézetben halt meg, és aki már akkor, amikor még ismeretlen, de nagy ambícióval rendelkező zeneszerző jelölt volt, kísérgette és ecsetelte Irén előtt karrierjének lehetőségeit.

Ircsi színi tanulmányainak befejezése után 1932 őszétől a *Kassai Színház* magyar társulatának lett színésznője. Úgy tudom egy évig volt ott szerződésben, majd hazakerült Magyarországra. Itteni foglalkoztatottságáról nincs pontos értesülésem. Volt szerződésben *Radó* nevű színigazgatónál, aki a Balaton körül tevékenykedett. Itt annyit tartok szükségesnek megjegyezni, hogy abban az időben a színigazgatás is többségében magánkézben volt. Kivéve a *Nemzeti Színházat*, és az *Operát*. Úgynevezett koncessziókat kaptak az arra úgy művészi felkészültségből, mint anyagi bázissal rendelkező jelöltek az akkori kultusz kormányzattól és ügynökségek útján szerződtették színészeiket.

Ugyancsak a 30-as években volt szerződésben a Pesti Filmgyárnál is. Tudomásom szerint két filmje készült, partnere *Kabos Gyula* volt. Címeik: *Papucshős* és *Pénz áll a házhoz.* A filmeket soha nem láttam, hogy megvannak-e, nem tudom. Filmjeivel nem volt sikere. Állítólag bármilyen szép is volt, nem volt jól fényképezhető, vagy ahogy ma mondják: nem volt fotogén. Hogy ez mennyire felel meg a valóságnak, nem tudom, nem értek hozzá

Amikor 1940-ben észak Erdély visszatért a *székely városok részére alakított Társulatnak* volt tagja és azokkal járta be a Székelyföldet, *Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszereda* stb. voltak hosszabb rövidebb ideig játszó helyei. Egyik erről az időről való elbeszéléséből tudom, hogy egyik télen, talán még 1940-41 telén késő este nagy havazás közepette kollégáival és kolléganőivel előadás után a városban sétálva az egyikük által farkasüvöltésnek vélt hangok hallatára futásnak eredtek és eközben elvesztette bundájának övét. Amikor reggel visszamentek az öv keresésére, azt a hóban megtalálták és közvetlenül mellette far-

kas nyomokat találtak. Hogy azok a nyomok valóban farkastól származtak, nem tudom, de nem lehetetlen Erdélyben..

1941- 42 évben a *Kassa-Miskolc* színtársulat primadonnája volt. A társulat igazgatója vitéz *Tolnay András* volt, és e Társulatnak nyári állomása Nyíregyháza volt.

Ismeretségünk ekkorra datálódik. Ezzel kapcsolatban itt most csak annyit, hogy 1942 tavaszától a város kulturális ügyosztályának vezetésével lettem megbízva, mint helyettes tanácsnok. Így hivatali ügykörömhöz tartozott a Színház is. E minőségemben ismerkedtünk meg. Erről részletesebben akkor, amikor magamról írok.

1942-43 évben a *debreceni Csokonai Színház* vezető színésznője lett.

1945 őszére a következő idényre a szegedi Nemzeti Színházhoz szerződött. A debreceni *színháznak Beleznay-Unger István* volt az igazgatója, míg a Szegedi Színháznak *vitéz Bánky Róbert*.

Mivel engem 1944 nyarán *Nagykanizsára* neveztek ki, tekintettel az akkori háborús viszonyok nyújtotta közlekedési nehézségekre, jobbnak láttuk, ha valahová Dunántúlra szerződik. Így került a *Győr-Soproni Színtársulathoz*, ennek igazgatója *Szalay Károly* volt.

Itt már alig került a háborús viszonyok miatt előadásra sor. De mégis életében itt lépett utoljára színpadra.

1944. december 6-án Sopront nagy erejű bombatámadás érte, a színtársulat úgy döntött, hogy Győrbe megy, ahol még némi valószínűsége látszott annak, hogy további előadásokra kerülhet sor. Ott az első menetben Irén is ment, ott tudtunk újból találkozni. Látván azt, hogy most már minden összeomlóban van, és mivel hivatalos utam Érsekújvárra vezetett, mondtam, hogy néhány órán belül visszajövök, addig döntse el, itt akar-e maradni, mint színésznő – de ezzel majdnem biztos elszakadásunk – vagy amikor az éjszaka bármely órájában gépkocsival visszatérek, és ablakán bekopogok, ha kézibőrönddel kezében találom, viszem Nagykanizsára, és ott összeházasodunk.

Ezt választotta.

Magammal vittem Kanizsára. A korábbi Király u. 12. alatti lakásomban helyeztem el, akkori háziasszonyom védnöksége alá, magam néhány napra a városi vendégszobát vettem igénybe. Majd az akkor a szokásos kihirdetések alóli felmentés birtokában – ennek neve diszpenzáció volt és a vármegye alispánjától kellett kérni – 1944. december 21.-én Nagykanizsán házasságot kötöttünk. (A díszpenzió alapja az volt, hogy a házasulandókat néhány héten át nyilvános hirdető táblán kellett kihirdetni, hogy ha valaki bármilyen házasságkötési akadályról tud, azt az illetékeseknek bejelenthesse.)

Két légiriadó között megtörtént a polgári esküvő, majd a szürkület beálltakor a kanizsai Evangélikus Templomban az egyházi esküvő. Tanúink voltak *vitéz Simonfay Lajos dr.* a város akkori polgármestere, és *Dr. Vit Ferenc* a város tiszti főügyésze. A szertartást végző és Kanizsára helyettesként lekerült fiatal evangélikus lelkész nevére nem emlékezem. Más nem volt a szertartáson, hiszen alig hogy lefújták a korábbi légiriadót, bármelyik pillanatban lehetett számítani az újabb riadóra.

Ezen időponttól utunk együtt futott. (Részletesen erről majd az életemet taglaló részben írok.)

Feleségemről, mint színésznőről valamit, hiszen gyermekei színpadon soha nem látták és esetleg valakit érdekelni fog ez is.

Minden túlzás nélkül, nagyon tehetséges volt!

Mivel, és ezt a megmaradt korábbi fényképek is tanúsítják, nagyon szép volt, így elsősorban igazgatói e varázslatos szépségének kihasználására törekedtek. Ez természetesen érthető is, ha figyelembe vesszük a színházak üzleti lehetőségeit is. Így mivel iskolázott, szép hangja volt, az operett szintnek teljesen kielégítő mértékében, kitűnő megjelenésével vonzotta a közönséget és ez mindig kasszasikert jelentett az igazgatóknak.

Természetesen mindig az *operettek női primadonna* szerepét játszotta. Talán úgy is mondhatnám, erre skatulyázták be.

Egy alkalommal, amikor *Debrecenbe*n megbetegedett a *subrett, tehát a táncos* szerepet játszó színésznő és úgy nézett ki, az előadás elmarad, vállalta e szerep eljátszását. Aznap együtt ebédeltünk. Amikor ezt említette, nem akartam hinni annak, hogy meg tudja oldani e feladatot, hiszen a szubrett kitűnő táncosnő volt, az összehasonlításra tehát nagy volt a lehetőség. Félő kíváncsisággal vártam az estét.

És olyan remek előadást láttam, fűszerezve akrobatikus táncokkal, ami már testmagasságára tekintettel is különlegesen ragyogó volt. De amikor 1942-ben életemben először láttam prózai darabban, *„Máray Sándornak a Kaland"* című darabjában, azt hittem elsősorban prózai színésznő, hiszen ragyogóan beszélt, szép magyarsággal. Csak ismételni tudom magam akkor, amikor azt írom, hogy mivel prózai színésznőben inkább volt nagyobb választék, az igazgatók *Ircsit* az operettek primadonnai dobozában tartották. De ismétlem azt is – ma nem tudom, hogy van ez – ezek a zenés darabok hozták be a Színházba mindig a legtöbb közönséget. Így az igazgatók jól felfogott üzleti érdeke is ezt kívánta.

Abban az időben a színházi tagok, férfiak és nők egyaránt, természetesen a vezető színészekről és nem a statisztériáról beszélek – az akkori viszonyok között magas fizetéseket élveztek, de minden ruhájukról – kivéve a korhű kosztümöket – maguknak kellett gondoskodniuk. Ez a férfiaknál könnyű volt, hiszen divatos utcai ruhában egy estélyi ruhával ruhagondjuk megoldott volt. Nem így azonban a nőknél, ahol azok a nagyestélyi toilettek, melyekben a legtöbb operett játszódott, az utcán viselhetők nem voltak, így a színésznőknek nagy ruhatárral kellett rendelkezniük. Az igazgatók részéről jogos volt az az igény, hogy különösen a vezető színésznői lehetőleg a közönség előtt ismeretlen ruhákban jelenjenek meg, hogy a hölgyek számára egyfajta divatot elevenítsenek meg. Szépek, kívánatosak, irigyeltek legyenek. Ezért volt az, hogy – és itt elsősorban a vidékre gondolok – bármilyen nagy ruhakészlete is volt a színésznőnek, gyakran változtatta állomáshelyeit, így hasznosítani tudta nagy ruhatárát anélkül, hogy akár a közönség, akár az igazgató részéről ellene kifogás merült volna fel. Szegény *Ircsine*k két hatalmas ládára való ruhatára volt 12 éves színésznői pályája eredményeként, annak nagy hasznát azután tudta volna élvezni, amikor sorsának alakulása ettől megfosztotta.

Házasságkötésünk előtt tisztáztuk e kérdést.

Kérésem mindössze annyit volt, hogy a házasság megkötése után állandó szerződésbe ne menjen, de esetenként általa kedvelt szerepek eljátszását vállalja, tehát a színpadtól nem szakad el teljesen. Mivel nagykanizsai kirendelésem ideiglenes jellegű volt – erről is majd később részletesen írok – nem volt kizárva annak lehetősége, hogy egy állandó színházzal rendelkező városba kerülök, ahol e kérdést igen könnyen el tudtuk volna intézni. Akkor sem a világhelyzet olyan alakulására nem számítottunk, hogy elvi kifogások is fel fognak merülni a színpadon bemutatásra kerülő darabok kapcsán és még kevésbé számítottunk arra, hogy az egészségi állapota olyanná válik, hogy lehetetlenné teszi számára színpadra lépését.

De hát ki az, aki az előtte álló 24 órának történését pontosan tudja?

És előttünk hány 24 óra következett még el rózsásnak nem mondható viszonyok között?

Sic Fata Volunt!

OKLEVÉL.

MI, AZ ORSZÁGOS SZÍNÉSZEGYESÜLET
SZÍNÉSZKÉPZŐ ISKOLÁJÁNAK IGAZGATÓSÁGA ÉS TANÁRI KARA
KIJELENTJÜK, HOGY

Erdélyi Irén

ENNEK AZ ISKOLÁNAK TANFOLYAMAIT ELVÉGEZTE, ŐT A SZÍNMŰVÉSZETI PÁLYÁN VALÓ MŰKÖDÉSRE KÉPESÍTETTNEK NYILVÁNÍTJUK, AMINEK HITELÉÜL EZT A PECSÉTÜNKKEL ÉS ALÁÍRÁSUNKKAL ELLÁTOTT OKLEVELET KIADTUK.

BUDAPEST,

„Oklevelét őrzöm…”

„…Pályakezdő évek”

Korabeli sajtóvisszhang

Kassán csak tiszták előtt énekelte
magyar Hymnusát Eddza Irén,
Csokonai színház új primadonnája

Csokonai Színház új primadonnája

Mi ujság
a színházak
tájékán?

Kassán

ÖT KIVÁLÓ UFA-FILM

ISMÉT FELFEDEZETT VALAKIT.

UFA-BEMUTATÓ

A BERLINI OLIMPIÁSZ

Délibáb

A Filmes korszak dokumentálása

Erdély visszatér: vendégszereplés Marosvásárhelyen

Szeged: Égig érő torony

Feleségem már privátként Nyíregyházán szüleivel

Magamról.
Emlékek kavalkádja

1984. május 29-én folytatom.

Én
és a kor, amibe beleszülettem..

Eljött, hogy magamról beszéljek.

Nyilvánvalóan ez lesz a leghosszabb.

Nemcsak azért, mert mindenki magáról tudja a legtöbbet, és talán, ha némi önkritikával rendelkezik, mégis a legautentikusabb, amit elmond. Hanem azért is, mert ezzel kapcsolatban szeretném papírra vetni meglátásaimat, emlékeimet, véleményemet.

Mivel elég viharos „történelmi" időkben kellett ezt a mögöttem lévő 75 évet és 4 hónapot leélnem, sem megjelenésem időpontját, sem helyét nem tudtam meghatározni.

De van olyan halandó, ki erre képes?

Bízom benne, hogy talán némi érdeklődésre tarthat számot, ahogy egy kis ember, szerény nézőpontjából látta az eseményeket, a világot. Nem lévén befolyásom az eseményekre, semmi okom nincs, hogy azokat úgy szépítsem, hogy a benne leélt életem elfogadhatóbb legyen.

Objektív leszek, ha objektivitásról lehet szólni. Hiszen egy szubjektív tényező, az Én, mondja. Már pedig az Én mindig csak az ő látásmódján lát. Saját szemével, ahogy nagyon sokszor mondani vagy írni szokták. Pedig ez felette ostoba dolog, hiszen senki nem láthat a más szemével, vagy nem hallhat a más fülével.

Elkezdem azzal, hogy: „a végére fogok-e jutni, vagy nem"-, ez nem tőlem függ. Bízzunk Isten Kegyelmében, hogy sok mindent el fogok tudni még mondani.

Bízzunk!

Bizonyára több alkalommal ismétlésekbe is bocsátkozom majd, különösen akkor, amikor életem eseményeinek sodrásában olyan családtagjaim kerülnek, kikről már szóltam. De ezt el kell viselnie annak, aki hajlandóságot érez e sorok elolvasására.

Megszülettem

1911. január 27- én Nyíregyházán, a Selyem utca 4 szám alatti házban. A ház nagyapám, *Bencs László* tulajdona volt, de Ő mivel 1905. februárjában elhunyt, így ott szüleimen kívül nagyanyám *Bencs Lászlóné Gyirasszim Mária* lakott. Mivel keresztanyám dr. *Prok Gyuláné szül. Bencs Mariska* 1911. márciusában elhunyt, szüleimmel átköltöztünk a Luther u. 13. szám alatti házba, amit Keresztanyám szüleitől kapott nászajándékba, amikor férjhez ment Prok Gyula keresztapámhoz. Születésemmel kapcsolatban még annyit hallottam, hogy délután 4 órakor érkeztem, sokat pesztrált Judit unokanővérem, akitől azt is hallottam, hogy valami nagy torta volt – bizonyára a keresztelőmre – amin egy piros rózsa volt cukorból, vagy valami ahhoz hasonló tortadíszből, amit Judit nővérem sokáig őrzött.

Hallomásom szerint az első nyarat az *Őszőlő* utcai nagyapai házban töltöttük, a villa 1912-ben épült, nem tudom, hogy 1912 nyarán már itt laktunk-e, vagy még a régi Őszőlő

utcai házban, de az biztos, hogy 1913 nyarán már a Sóstói úton a jelenleg is itt álló villában nyaraltunk. A villa akkori száma 54 volt, valamikor a 30-as években került átszámozásra és kapta a jelenleg is viselt 53-as számot. Azt is hallottam, hogy Anyámnak nem volt teje, így úgynevezett *szokszlett* készleten nevelődtem. Hogy ezt a szót hogyan kell leírni, nem tudom, az idegen szavak szótárában sem találtam ehhez hasonlót, soha leírva nem láttam. Több üvegből álló üvegkészlet lehetett, hogy azután azokban előre elkészítve került az a táplálék, amit naponta fogyasztanom kellett. Régi gyermekgyógyászattal foglalkozó, vagy gyermektáplálással foglalkozó könyvekben bizonyára nyomára lehetne bukkanni.

Egészséges, korának mindig megfelelő fejlettségű gyermek voltam – szemben a gyengébb fizikumú bátyámmal – így úgy tudom nagyon sok gondot nem okoztam szüleimnek. Ezt megerősítette egy István bokorban lakó *özv. Gulyásné* nevezetű néni, aki, amikor legelőször, mint *egyházi pénzbeszedő* házába eljutottam, megölelve, mint „*Pistukát"* fogadott. Kisült, hogy a néni leánykorába anyáméknál szolgált, engem dajkált – de nem dajkám volt, aki szoptatott volna – majd Anyámék adták férjhez és stafírozták ki egy bizonyos Dániel nevű vasutashoz. Megözvegyült, de házasságából egy nálam alig fiatalabb fia is származott, – aki ott élt akkor édesanyjával, mint házas vasutas, – majd a mama férjhez ment ehhez a Gulyás nevezetű gazdálkodóhoz és így került ki az István bokorba, ahol találkoztunk. Ez a Gulyás néni is azt mondta, hogy igen jó gyerek voltam, nem volt sok baj velem akkor.

Talán egy alkalmat kivéve, erről lehet azonban Gulyás néni már nem tudhatott.

Ugyanis diftériát kaptam.

E más néven torokgyík abban az időben igen veszedelmes betegség volt és akkor jelent meg gyógyszertári vonalon a védőoltás. Mivel háziorvosunk *Dr. Mikecz Miklós* a Kórház szülészosztályának abban az időben főorvosa volt, nálam alkalmazta Nyíregyházán először e védőoltást. Édesanyám mindig azt beszélte, hogy elborzadt, amikor látta, hogy milyen hosszú tűjű fecskendővel adják be a gyógyszert. Majd izgatott várakozás és az a tény, hogy most itt kopogom e sorokat, bizonyítja, hogy a védőoltás jó volt, legalább is az én esetemben.

Csodás gyermekkor, Iskolai évek

Gyermekkorom napsugaras, ragyogó emlékekkel telített gyermekkor volt.

Általános szokás volt, hogy május elején kiköltözünk és október elejéig, a szüretig itt laktunk. A villa mögött elterülő és 1966-ban kisajátított kb. 900 négyszögöles terület szőlővel volt beültetve, igen jó minőségű szőlővel.

Beültetésén látszott, hogy aki ültette, gondosan kiválogatta a szőlőfajtákat.

Nem tudom, hogy nagyapám volt-e ez, de aki ültette, értette mesterségét. Rizling, ezerjó és burgundi volt a borszőlő, míg másfél sor csemegeszőlő volt. Ezek közül kiválóan emlékezem a *Madleimre* – azt hiszem, jól írom – ami, mint csemegeszőlő, igen korán érett, úgy hogy mi augusztus elején már mindig saját termésű szőlőt fogyasztottunk.

A szőlőskert végén, talán az *Ószőlő* utcától olyan 50 méterre kb. 150 öl üresen volt hagyva, ahová konyhakerti növények – tengeri, krumpli, zöldség, stb. – kerültek. Azután

jött kelet felé egy elkerített kis udvar, majd az egyszerű vályog talán két helyiségből álló kis ház egy nagy verandával, ami csak fakerítéssel volt kerítve és vadszőlővel befuttatva.

Még apámék a kis nádfedeles házat és udvart eladták. Tudomásom szerint annak ára is a villába épült be. Az említett veteményes kertet, pedig már mi adtuk el anyámmal 1932-ben bizonyos *Medggyessy* bácsinak, ugyancsak veteményes kert céljára és ennek vételára is beépült az akkor téliesítésre kerülő villába.

Itt kerítek rá sort, hogy elmondjak egy érdekes borkészítési eljárást, aminek bora, tehát az eredmény igen ismert volt Apámék baráti társasága előtt, de még a mi korunk baráti körében is. Ez a burgundi szőlő, egy sötét bíbor vörös szőlő faj. Minden szüretkor a két leány, *Magda* és *Juci* feladata volt, hogy amikor a szedők e szőlősorhoz értek, annak termését külön puttonyba felhozva, egy már korábban kifenekelt kb. 150 literes hordóba, a fürtökről leszedve tették, amibe előzetesen egy 20 kg-os ún. süvegcukor került beállításra. Ez egy szabályos gúla alakú, mindig fekete papírba csomagolt cukor volt, olyan hófehér, mint a kockacukor és igen kemény cukorfajta. A háztartásban máskor is használták, emlékszem, ha tehettem a süvegcukor végét elkértem, amit igen hosszú ideig lehetett szopogatni. Nos, e szemelt burgundival lett az egész hordó megtöltve. Bizony a leányok, azt lehet mondani végig, az egész szüreti napon dolgoztak vele. Amikor a hordó megtelt, a vincellér – az én emlékeimben *Lojek* bácsi – a hordót befenekelte. Ha volt még Óbor, akkor azzal töltötték fel, ha nem volt Óbor, akkor musttal. Óbor esetében már Karácsonykor a bor fogyasztható volt, ha must került rá, akkor csak úgy február körül. Gyönyörű, haragos színű vörös bor lett belőle, természetesen, amikor csapra lett ütve, mindig a szüretkor megalapozott „ágy"-ra bor lett utántöltve.

Arra is emlékszem, hogy nagyon kellett vigyázni, mert az abroszt igen hamar és szinte kimoshatatlanul megfogta, ha belőle rácseppent. Így mindig a boros üveg alá egy alátét került. Olyan finomra gyalult és fényezett deszkácskákból volt az alátét készítve úgy, hogy e deszkácskák viaszosvászonra voltak felragasztva. Annak idején ürmösnek hívták, de nem volt pontos az elnevezés, mivel üröm nem volt benne. Fogyasztásával vigyázni kellett, mivel igen erős volt.

A szőlőben néhány gyümölcsfa is volt. A harmincas évek végén lett kidobva a szőlő és átalakítva a kert vegyes gyümölcsössé. Erről majd még később szó esik.

Gyermekkorom emlékei közé tartozik, hogy mindig nagyon vártam a kiköltözést, nagyon nehéz szívvel búcsúztam a villától annak őszi elhagyásakor. Szóval kicsi gyermekkoromban is nagyon szerettem itt lakni a Sóstói úton. *Mariska néném,* Apám életében, erről azt hiszem írtam már, mindig itt kosztolt nálunk. Ő akkor a Takarékpénztár tisztviselőnője volt. Ott is – ez akkori általános hivatali szokás volt – 8-12 majd 3-6 között voltak a hivatalos órák, így ebédre 12 óra után jött ki Mariska néni is. Egyik alkalommal óriási sírás közepette talált. Mivel igen vonzódott a gyerekekhez, azonnal sírásom okát kérdezte. Kisült, hogy a nagyobbak közül valaki elvette mogyoróvesszőből készült és zsineggel felszerelt ostoromat, amivel hajtottam gyermekkorom láthatatlan lovait és az ostort összetörte. Hogy miért, arra nem emlékszem.

Mariska néni azonban azzal vigasztalt meg, hogy *"ebéd után bejössz velem a városba és Ruzsonyi bácsinál – ismert sport, fegyver stb. kereskedő volt a Luther utcában –, kapsz egy valódi ostort"*

Így is történt. Mind a mai napig álmai ostora lelki szemeim előtt lebeg.

Valódi, az akkori idők 4-es fogatához szükséges, bőrborítású fémrúddal bélelt ostort volt, sallangos ostorszíjjal. Mariska néni még kikísért a villamosmegállóhoz, akkor Bessenyei térnek hívták, rábízott az egyik kalauzra, aki leszállított a villa kapujával szemben lévő ún. Balla megállónál. Az ostor nem fért be a villamosba, ezért a hátsó peronon állva, a villamosnak a villasor felőli és leszállásra nem használt, tehát lezárt feljáratánál úgy kellett tartanom, hogy az ostor vége kívül volt a kocsin.

Így érkeztem meg diadalmas bevásárlási utamról. Nem tudom mi lett ostorom sorsa, de azt tudom, hogy évekig kitűnő játékszerem volt.

1916 őszén, tehát 5 és fél évesen iskolába kerültem.

Említettem már, hogy Édesapánk szándékosan adott korábban iskolába, hogy majd gimnazista korunkban valahová német gimnáziumba kerüljünk néhány évre a német nyelv elsajátítása végett. Tervét az Első Világháború, majd korai halála akadályozta meg.

Elemi iskolám az Evangélikus Templommal szemben lévő Evangélikus Elemi volt (ma talán 4-es számú, ahová két unokám is jár). Tanítóim: 1-sőben *Béler Gusztáv*, 2-ban *Oszvald József*, 3-ban karácsonyig *Smitzer Ágost*, majd halála után *Takács János*, 4-ben *Kiss* keresztnevére nem emlékezem és *Ruhmann Andor*, aki az elemi igazgatója is volt.

1920 év őszén az *Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium* növendéke lettem, ahol 1928 júniusában érettségiztem. Gimnáziumi igazgatóm volt *1926-ig Moravszky Ferenc*, majd az érettségiig *Dr. Vietórisz József*, osztályfőnököm az első két évben *Kozák István*, majd érettségiig *Benigny Andor*. Tanáraim voltak még *Dr. Scharbert Ármin, Szalay Sándor, Zsolnay Vilmos, Péter Károly, Varga László*, a VII-ben amikor *Szalay Sándor* ellen fegyelmi eljárás folyt, ideiglenesen a matematikát és fizikát *Kuzaila Péter* tanította, aki a Tanítóképző Intézet nyugalmazott igazgatója volt. *Dr.Valent Mihály*, ő volt az, akit 1983-ban, mint utolsó élő tanáromat temettük el.

Diákkoromról nincs sok mondanivalóm.

Jó rendű tanuló voltam, soha nem ambicionáltam a jeles rendűséget – az irreális volt mindig szememben, sem az iskola fegyelmi szabályaival, sem iskolatársaimmal semmi bajom nem volt. Nem bántottam senkit, nem bántott senki. Most életem alkonyán azt nyugodt lélekkel tudom leírni, hogy ha valaki kért valamit, segítettem, ha tudtam, soha nem árulkodtam, be nem jelentettem senkit, így nem volt iskolatársaim között sem ellenségem.

Ezt azért is tudom ilyen határozottan állítani, mert 1963-tól, a 35 éves találkozónktól, – ott vettem részt először iskolai találkozásokon – több alkalommal jöttünk össze volt iskolatársaimmal, átbeszéltük iskolai dolgainkat és a társak véleménye volt az, amit az imént papírra vetettem. Tanáraim közül olyan, akire, mint tanárra nagyon melegen emlékeznék nem igen volt. Általában nem volt valami jó híre az evangélikus gimnáziumnak, mint iskolának.

Tanárai elég gyenge felkészültségű tanárok voltak, és nem tündököltek, mint pedagógusok sem.

Péter Károly, aki a történelmet tanította, egy ragyogó elme volt, kitűnő előadásokat tartott történelemből, de mint pedagógus, értéktelen volt. Amikor feleltetett, soha nem figyelt a felelőre, így bármit el lehetett mondani, csak meg ne álljon a felelő, csak akkor, amikor ő jelezte, hogy elég. Ezt a gyengéjét, pedig minden diák kilovagolta.

Különösen fájón érintett későbbi életemben, de mondhatnám, mind a mai napig a latin tanárom *Varga László* velem szemben alkalmazott tanítási módja.

Varga László alkoholista volt. Feleségétől a húszas évek elején elvált, a váló ok *nagybátyám Bencs Kálmán* volt, aki azután a volt *Vargáné Gaál Irént* feleségül is vette. Számomra – sajnos – a latin órák olyanok voltak, mint másnak mondjuk a testnevelés. Pedig Én még humán tagozatú Gimnáziumba jártam, ami azt jelentette, hogy heti 7 óránk volt latinból.

Az én osztályom volt az utolsó humán tagozatú osztály. (Ezután már reálgimnáziummá alakult át az evangélikus gimnázium.)

Órájára soha nem készültem, a feladatokat el nem végeztem, szóval kihasználtam azt a lehetőséget, hogy mivel tanárom feleségét nagybátyám elszerette, aki ráadásul az iskola felügyelője is volt, vele szemben tehát Varga tehetetlen.

Mindenki azt mondta, – ezt később kollégáitól tudtam meg, – hogy „üldözi ezt a szerencsétlen Balla Pistát, ezért van neki mindig 3-asa latinból". Mivel Varga nem állt pedagógusi hivatásának olyan magaslatán, hogy esetleg délutáni foglalkozáson a latin tanulására rászorítson. Így fordulhatott elő például az a furcsa helyzet, hogy mikor minden félévben tankerületi főigazgatói látogatásokra került sor – a főigazgató *dr. Ady Lajos volt*, a *költő Ady Endre* öccse, aki engem személyesen ismert – a szerencsétlen *Varga László* ilyen alkalmakkor bejött, szokásos orrhangján – orrpolipja volt – közölte velem, hogy „*tűnj el és óra végéig, ne lássalak*". *Kell egy diáknak más, mint latin óra helyett akár haza menni, akár sétálni*?

Varga ugyanis attól félt, hogy *Ady Lajos* esetleg meglátván, azt találja mondani, hogy „*no, Balla Pisti téged még nem hallottalak*" és akkor óriási botrány fog kisülni, aminek következményét elsősorban a tanár szenvedi.

Maga a latin érettségim is – akkor a latin érettségi tantárgy volt, hiszen humán tagozatú osztályba jártam – kész cirkusz volt. Szegény *Varga* beírta a fordítási szöveget, az ott felmerülő nyelvtani alakzatokat, szóval mindent, ami esetleg megkérdezetté válhatott, hogy ne süljön ki a szomorú igazság, hogy ez az érettségiző fiatalember annyit sem tud latinból, mint amennyit egy első gimnazistának már a félévkor tudnia kellene.

Ennek szomorú következményeit azonban egy egész életen keresztül sínylődöm.

A latin, mint sokkal később egy volt fogolytársam, – aki latin-görög tanár volt -felvilágosításából megtudtam, egy rendkívül logikusan felépített nyelv. E tanár véleménye szerint *még a Műegyetemen is észreveszik a tanárok, hogy a hallgató humán, vagy reáltagozatú iskolából érkezett-e, mivel a latin nyelv a logikus gondolkodásra késztette a diákot.* Így van-e, vagy sem, nem tudom. De, hogy az *angol tanárom* számtalan alkalommal dorgált,

hogy ez a latinból már tudni való volna, ezt szomorúan tapasztaltam. Gondoljunk a mai orvosi nyelvre, rengeteg technikai kifejezésre, rengeteg ma is élő latin közmondásra stb. stb. Egyszóval az általános intelligencia egyik alapvető fundamentuma.

És ez bizony elég labilis nálam.

Pótolgattam, sőt pótolgatom ma is, de pótolni teljes mértékben nem tudtam és nem is fogom tudni soha. És ebben elsősorban a bűnös nem a kis diák, hanem a tanára volt.

Eljutottam tehát az érettségiig.

Egyébként gimnáziumi, vagy elemi iskolai életemről sok mondanivalóm nincs.

De van mondanivalóm az 1918-1928 évek között lezajlott eseményekről, amik bizony bármilyen távolból is nézem, történelmiek voltak, és pedig igen szomorúan történelmiek. Különösen, ami a magyarságot illeti. Hiszen 1918-ban véget ért az Első Világháború, annak a magyarságot sújtó minden következményével.

Jó rendű tanuló voltam, csendes, jó magaviseletű gyerek, kinek sem a tanári karral, sem iskolatársaival semmi különös nézeteltérése nem volt. Sem tanári, sem osztályfőnöki, sem igazgatói megrovásban nem volt részem. De nem volt soha nézeteltérésem iskolatársaimmal sem. Megállapodást kötöttem *Édesanyámmal*, hogy mindaddig, míg jó rendű bizonyítványt hozok haza, nem fogja a feladott leckéket számon kérni. A megállapodásunkhoz kötöttük végig magunkat. Azt mondhatom, minden különös esemény nélkül pergett le ez a tizenkét iskolai esztendő. Amikor a gimnáziumba kerültem, beléptem az iskola cserkészcsapatába, melynek akkor *Scharbert Ármin* volt a cserkészparancsnoka. Valamikor 1923 tavaszán Ő lemondott és a cserkészcsapat vezetését *Kozák István* vette át.

Számomra *Scharberttel* az iskolán belüli cserkész élet jó volt, a kirándulások nagyon kellemesek voltak. Fegyelmezett rendben jöttünk ki az iskolából az erdőig, itt azonban a katonás rend fellazult és attól kezdve kijövetelünk kirándulás jellegűvé változott. A kirándulások kellemes voltához, különösen számomra az is hozzájárult, hogy *Scharbert* a természettudományok terén rendkívüli műveltséggel rendelkezett. Nem repült fel egy madár, vagy nem találtunk egy növényt, amit meg ne tudott volna – természetesen latin nevével – nevezni. Így e kirándulások nemcsak kellemesek, de nagyon tanulságosak is voltak.

Mindez megváltozott az új parancsnok alatt.

Kozák – aki rajongott a katonaságért – bizonysága az is, hogy István fiát, aki ugyan arra nem volt predesztinálva, a *Ludovikára* adta és talán szerencsétlen életének ezzel elindítója volt. Olyan katonai szellemet vezetett be a cserkészetbe, amit elviselhetetlennek éreztem. Így adódott, hogy talán az első sóstói táborozás második napján a kilátogató Édesanyámat arra kértem, hogy hozzon haza, amit ő meg is tett.

Nem sokkal e kirándulás után *Kozák* többedmagával kizárt a cserkészcsapatból. A kizárás nem okozott lelki fájdalmat. Már itt is megnyilvánult a bennem élő antimilitarizmus, és ami mind a mai napig bennem is maradt.

Maga a cserkészmozgalom gondolata kitűnő, kiváló nevelő és jellemformáló ereje van, de mint minden ilyesmi elsősorban attól függ, hogyan valósítják meg a gondolatot a valóságban. Tehát az embertől, mint talán minden e világi téren.

Iskola előtti, majd elemi iskolás korom az Első Világháború korára esett. Három éves és néhány hónapos voltam, amikor kitört a háború. Ezzel kapcsolatban sok emlékem van.

Édesapám gyermekkori barátjának Mayer Béla bácsinak bevonulása, aki mint a Nyíregyházán állomásozó 14-es honvéd huszárezred osztályparancsnoka, alezredesi rangban azonnal a frontra indult ezredével. Búcsúvacsorán nálunk voltak *Tilda* néni nevű feleségével és kérésére el kellett szavalnom *Gyulay Pál*: „*Hadnagy Uram, Hadnagy Uram"* -című költeményét.

Hogy ez az emlékélményem egy három és fél éves gyermek valóban megmaradt emléke-e, vagy a sokat történő emlegetés maradványa bennem, azt ma már eldönteni nem tudom, dehogy élénken él, az biztos. Nos Béla bácsi, a korabeli harci tapasztalatok hiányában, osztályának élén lovagolva vett részt bizonyos *Buczacz* (nem Bucsecs, mert az egy hegy) község melletti rohamban, ahol élén lovagolva az osztálynak, kitűnő célpontot mutatott az orosz lövészeknek és ott hősi halált halt úgy, hogy holttestét sem találták meg soha.

Apám járatta az *Érdekes Újság*- című képes lapot, amit már kicsiny korban nézegettünk Bandi bátyámmal, úgy és oly sokat, hogy sok-sok háborús helységnév ma is élénken él bennem. Ezt különösen akkor tapasztalom, amikor *István* fiammal Lengyelországban járok, és a volt *Galícia helységneveit* látom az országúti táblákon. Rengeteg katonavonat az erdőt átszelő vasútvonalon haladt keresztül.

Nyári programunk volt kijárni a sínek mellé és nézni a katonavonatokat*: Ungvár, Bátyu, Lemberg* felé és felöl érkező, szinte éjjel és nappal szüntelenül menő vonatok végeláthatatlan sora. Nemsokára az első sebesülteket hozó vonatokkal, amik félő borzadállyal töltöttek el bennünket.

Amikor az első hónapokban az oroszok betörtek a Kárpátokon, a *Máramarossziget* is birtokukba került, az onnan jövő és menekülteket hozó vonatok erős nyomot hagytak a fogékony gyermeklélekben a háborút illetően. Így bennem is.

Az oroszok a gyorsan átvezényelt német hadtestek nyomására hagyták el Magyarországot, hogy a későbbi úgynevezett *„górlicei áttörés*" véglegesen megszabadítson bennünket tőlük és a velük kapcsolatos félelemtől. Már legalábbis akkor úgy hittük, hogy ez az orosz veszélytől véglegesen megszabadított mindannyinkat.

Áldott dolog, hogy a jövőt átláthatatlan fátyol fedi!

E német katonavonatoknak is nagy része itt ment át a *sóstói erdőn* keresztül. Sőt emlékszem arra is, hogy egyik reggel egy ulánus (lovas) alakulat egységei álltak a villa előtt, azok bizonyára gyalogmenetben – már ahogy gyalogmenetben megy egy lovas alakulat – közelítették meg a frontot.

A közellátás napról napra rosszabb lett, ennek kínos következményeit nap, mint nap éreztük, de valahogy a gyermeki lélek ezt nem fogta fel tragikusan. Ha nem is volt sok játékunk, különösen egy ácskapocsra emlékszem, mint felejthetetlen játékszerre.

A háborús hírek, amik mindig kedvezőek voltak, a háborús képek, melyek mindig ajzották a gyermek, különösen fiúgyermek fantáziáját, biztosították a boldog gyermekkort. Egy-egy ismertebbé váló ütközet helyneve, ami közkézen forgott, vagy inkább köznyelven

inspirált arra bennünket, hogy fantáziánktól átszőve valahol itt az erdő sűrűjében játsszuk le a magunk hasonló nevű ütközetét. Természetesen a felszerelések: egy katonaásó, vagy törött szurony még valóságosabbá tették játékunkat. Az átmenő katonavonatokból, különösen a német katonavonatokból – nyilván jobban voltak ők felszereléssel ellátva, mint a mieink – igen gyakran cukorral édesített és préselt kávékockákat tartalmazó dobozokat dobtak le az integető gyerekeknek. Sőt sokszor hosszan álltak, nyilván vasútforgalmi okokból a vonatok a nyílt pályán is, így jól-rosszul beszélgetni is tudtunk velünk. Ezek, pedig mindig előnyösen befolyásolták harci kedvünket.

Egy nyáron például előttünk ismeretlen okból állandó éjszakai és nappali katonai járőrözést rendelt el a helyi katonai vezetés az erdőben. Ennek az lett a következménye, hogy a villával szemben lévő erdei lócán sokszor meg megpihent a járőröző katona, akivel azután természetesen barátságot kötöttünk. E barátság következménye az volt, hogy Édesanyánk mindig küldött valami jobb falatot ki a katonának.

Egyre, – *bizonyos Bagi* nevezetűre – élénken emlékszem, aki huszár volt, lehet hogy már a korosabb osztályhoz tartozván mindig a visszamaradó részlegnél állomásozott, és aki civilben szabó volt. A kis elemózsia viszonzására *Bandinak* és nekem kis piros huszársapkát vart, így teljessé lett – legalább is szemünkben – a harci felszerelésünk. Mi is járőröztünk és sűrűn használtuk azokat a szakkifejezéseket, amit katonabarátainktól hallottunk.

Nem szándékozván a háborút leírni, – ezt elég sokan megtették már korábban és nyilván szakavatottabb kézzel – így nagyot ugrom a történésben egészen 1918 októberéig, az az „őszirózsás forradalomig" ahogy később megtanultam e szomorú emlékezetű, de találó elnevezést.

Már akkor a városban laktunk, hiszen mindig szüret után beköltöztünk a *Luther utca 13* szám alatti házba és már Édesapánk nem volt Velünk. Mivel mindig több és több sebesült vonattal volt alkalmunk találkozni, de a városban is mindig több és több katonasebesültet láttunk. Lassan, lassan lefoszlott mielőttünk, gyermekek előtt is a háború „romantikus" jellege, hogy helyt adjon a sok-sok borzalomnak, ami minden háborúval együtt jár.

Az ellátás is mindig nehezebb lett, ezt a gyermek nemcsak ruházatán, de a hasán is érezte. Így amikor azt hallottuk, hogy kitört a béke, szívből fakadó öröm töltött el bennünket.

Bátyámmal – lévén tanítási szünet – *Reformációi emlékünnep, Halottak napja* – így otthon voltunk, kisiettünk a piacra, ami akkor a Kossuth téren, a Római Katolikus Templom előtt és onnan végig a Luther utcán volt. Boldog örömmel nézegettük az igen lerészegedett és bizony elég sokat lövöldöző katonákat, kiknek zubbonyán az a bizonyos *őszirózsa* volt. Hiszen innen a neve is e forradalomnak, lévén az őszirózsa nyílásának ideje.

Érzékeli egy gyerek az esetleges veszélyt?

A jókedvű, kiabáló, dülöngélő katona, aki mindenkit testvérének kiált ki, nem visszataszító látvány egy gyermek számára. Így sétafikálgattunk mi ott Bandi bátyámmal,

élvezve a frissen kitört békét, amikor az egyik szobaleány futva jött, kézen ragadott és nem kis keserűségünkre sietve haza vitt.

Az történt ugyanis, hogy *Geduly Henrik evangélikus püspök* bácsi feleségéhez, az Erzsike nénihez jött valaki a piacról és mondta, hogy ott látta a ricsajozó katonák között a két Balla gyereket is, mire Erzsike néni átfutott anyámhoz és erről őt tájékoztatta. A jobb megértés érdekében a mostani Luther Ház helyén a püspöki lakás és hivatal földszintes épülete állott, tehát pontosan szemben velünk. *Geduly* néni pedig igen jó barátnője volt Édesanyámnak.

Így ért végett e számunkra kellemes béke-kirándulás.

De hát mérlegelhette-e ezt két gyerek, mikor számos felnőtt sem tudta mérlegelni?

Idő kellett sokaknak ahhoz, hogy felmérjék mi is történt tulajdonképpen.

A mai gyerek ismét nem tudja felmérni azt, hogy miért, erről majd később szó lesz.

Most ennyivel elégedjünk meg.

*

Elkezdtük tehát az úgynevezett „béke" életünket.

1918 őszén már 3-ik elemista lévén, láttam a körülöttem tobzódó világot. Alkalmam volt tapasztalni, hogy eljött ugyan a béke, de a viszonyok valahogy nem akartak javulni. Fejetlenség lett úrrá az országban. A hozzá nem értők mindig hangosabbak lettek és ezeknek a hangoskodásoknak hatása meglátszott iskolai életünkben is.

Ez a hatás egy elemista gyerekre nem mindig volt kedvezőtlen.

Különböző címeken szünetelt a tanítás. Szénszünet, villanyszünet, tanító hiány stb, hosszabb, rövidebb vakációt eredményezett és a vakációnak azt hiszem, minden jóravaló gyerek csak örülni tud. Én legalábbis nagyon örültem, mert valahogy tanulni mindig szerettem, de iskolába járni soha. Valahogy felesleges időtöltésnek láttam az ott eltöltött időt. Lehet, hogy ez annak is volt a következménye, hogy mindig, tehát nemcsak az elemi iskolában, de később a gimnáziumban is ötven-hatvanfős osztályba jártam. Ilyen nagy létszámú osztályban, pedig a legjobb pedagógus sem tudhat érdemleges munkát végezni. Elég az összezsúfolt padokban e gyerektömeg rendjére felügyelni, nemhogy a tanulmányaiban lényeges pedagógiai munkát kifejteni. Így azután egy magamfajta jó rendű tanuló egy-egy félévben, legfeljebb ha kétszer felelt, ennek időpontját ritka kivételtől előre ki lehetett számítani, így azután a napok elég hosszú sora – mely diák nem érzi hosszúnak az iskolai éveket? – vagy padalatti olvasással, otrombánál otrombább játékokkal, vagy enyhe mélázással múlott el, miközben elég szépszámú szellemileg elég gyenge diáktárs kínlódását volt kénytelen szemlélni egyedenként kiváltódó különböző érzésekkel. Hát nem valami lélekemelő szórakozás volt.

Ezzel szemben az otthon, legalábbis számomra mindig telítve volt izgalmasnál izgalmasabb szórakozási lehetőségekkel. Szerencsés lelkialkatú gyerek voltam, ezt az adottságomat idősebb koromra is megtartottam, idősebb korom nem kis szerencséjére,

hogy nem ismertem az unatkozás fogalmát. Nem emlékszem arra, hogy valaha is megkérdeztem volna Édesanyámtól, hogy most „*mit csináljak, mivel játsszak*?" Mindig el tudtam foglalni magamat. Az akkor már tudatossá vált vesztes háború után erősen romlottak közállapotaink.

Ez nemcsak a fokozódó ellátási nehézségekben mutatkozott, hanem a közbiztonságban is. Így egyre gyakoribb látvány lett a civil ruhában, de fegyveresen járó polgárőrség emberei, akik jól-rosszul igyekeztek fenntartani a rendet. Természetesen ez a látvány fokozta érdeklődésünket e szolgálat iránt és ennek lett az eredménye, hogy odahaza is bevezettem az állandó őrségadást. Ezt azért említem így egyes számban, hiszen mint az öt gyerek közül a legkisebb, abban a korban voltam, mely kornak az ilyesmi megragadja fantáziáját.

A *Luther u. 13.* szám alatti úgynevezett *Prok* ház északi oldalán lényegesen hosszabb nyitott folyosó ment egészen az épület végében lévő konyháig és mosókonyháig, mint a déli oldalon, ahol tulajdonképpen mi laktunk. Így szolgálati helyül ezt az északi oldalt jelöltem ki magamnak, ahol kis dugós puskámnak a vállon viselésével fel és alá járva róttam nehéz őrségem felállítási útvonalát. Heteken keresztül ment ez az őrségadás részemről, amíg anyagi tilalom nem vetett ennek véget. Oka az volt, hogy egy valahol a város déli végén meggondolatlan kézből elindított katona puska (8 mm-es *Manlicher*, amit a hadsereg használt) fáradt lövedéke a Keresztapám ott lévő ügyvédi irodájának nyitott külső faajtaján csattant. Belefúródni már képtelen volt, de ez éppen elég volt arra, hogy Édesanyám véget vessen őrségi játékomnak.

Tanácsos volt zárt helyiségekben tartózkodni, hiszen megszámlálhatatlan elhagyott fegyver, kézigránát, szurony, szóval hadifelszerelések jutottak avatatlan kezekbe. Nem lévén még abban az időben rádió, a gyerekek, így közöttük mi is, nem sokat tudtunk a napi, vagy nemzetközi politikáról. Járt a házhoz nemcsak helyi újság *a Nyírvidék*, ahogy akkor hívták, de *fővárosi napilap* is, de én soha nem olvastam. Így nem sokat tudtunk a személyekről.

Ahogy most visszagondolok ezekre az évekre, inkább a később tanultakból válik számomra tudatossá a *proletárdiktatúra kikiáltása, ami 1919. március 21-én* következett el. Emlékfoszlányok élnek bennem például Mariska nagynénémről, akit azokban a hetekben úgy emlegettek, mint aki erősen tévútra tévedt.

Édesapám temetése

Édesapámról már korábban is nagyon rossz hírek érkeztek. 1919. március 27-én a halálhíre is megjött. Nagyon homályosak itt emlékeim. Jöttek, mentek családunk felnőtt ismerősei Édesanyámhoz, de olyankor minket mindig kiküldtek a szobából. Csak olyan mondatfoszlányok jutottak el fülünkhöz, mely szerint talán nem engedik hazahozni, majd talán mégis itt lesz a temetés. Azoknak a napoknak emlékei tehát elsősorban is Apámmal függtek össze.

Emlékezetem szerint március 29-én itt Nyíregyházán volt a temetés. Abban az időben még nem volt ravatalozó, így mindenütt háztól történt a temetés. Apám a Luther utca 13. szám alatti ház déli oldalán lévő lakásunk szalonjában volt felravatalozva, ez a szoba közvetlenül a boltozatos kapubejáró melletti két ablakos szoba volt. Évekig, ha oda belép-

tem, magam előtt láttam a ravatalt. *Nagykállóból*, ahol apám meghalt, lezárt koporsóban hozták haza. A temetési szertartásra, az udvarra vitték ki a koporsót. Állítólag Dr. *Mikecz Miklós* anyám kérésére itthon felnyittatta a leólmozott koporsót – ez ugyan, ha megtörtént nem volt szabályos eljárás – de erről csak valakitől hallottam. Anyám erről Nekem soha nem beszélt. Elkövettem viszont azt a hibát, hogy erről később sem kérdeztem.

Általában Apámmal kapcsolatban igen hiányosak a közvetlen anyámtól beszerezhető ismeretek. Véleményem szerint ennek magyarázata az, hogy talán túlzott mértékben kímélni akartam Anyámat a múlt felidézésével járó lelki megrázkódtatásoktól.

Nem olyan régen sógornőm, amikor itt járt Nyíregyházán (1984. március végén) azt mondta, hogy amikor erről az anyósával beszélgetett, Ő azt mondta, hogy a fiúk nem érdeklődtek soha az apjukról. Nyilvánvaló, hogy egy soha nem pótolható félreértés volt tehát ennek oka. Én legalábbis nem akartam anyám érzelmeit zaklatni, Ő lehet, hogy ezt a tapintatot félremagyarázta. Hinnem kell sógornőm eme állításának, mivel Anyám és Ő igen sokat volt együtt, mondhatnám négy szem között és azokban a számunkra mindig nyugodt években igen sok lehetőség nyílt régi dolgok elbeszélésére. Az is tény, hogy Anyám nagyon szeretett különösen régi dolgokról beszélgetni. Sógornőm, pedig mindig odaadó figyelemmel hallgatta, ami manapság elég ritka dolog a fiatalabb generációnál, ami az idősebbekbe igen gyakran beleszorítja a szót. Szinte süt róluk az érdektelenség. Ez a miliő pedig nem alkalmas jóízű beszélgetésekre. Azt hiszem, ezt ma már világszerte kezdik felismerni. Talán a napjainkban oly nagyon lábra kapott ún. „nosztalgia hullám" ezzel magyarázható és nem utolsó sorban a divatnak erős visszafordulása az évtizedekkel ezelőtt divatos ruhák felé.

De visszatérve eredeti mondandómhoz, *Apámat Geduly Henrik*, az akkori tiszai kerület evangélikus püspöke és *Paulik János* igazgató lelkész temette. A szertartás foszlányai ma is bennem élnek. Máskülönben mindkét pap Apám baráti köréhez tartozott. De és ez különösen a mai szemmel nézve meglepő volt, hogy a proletárdiktatúra dühöngése idejében egy volt polgármester temetésén az akkori *Direktórium, kik a Várost vezették*, hivatalosan képviseltette magát, sőt képviseletükbe *Dr. Garay Kálmán* akkori főjegyző mondott búcsúztató beszédet. Talán itt van annak kulcsa, amiről majd sokkal később szeretnék beszélni, már tudniillik az, hogy Anyám miért kapott 1945-ben történt hazatérése után azonnal özvegyi nyugdíjat, illetve helyesebben azt újból kapta, akkor, amikor az uralomra jutott rend mindenkitől még a nyugdíját is elvette.

A *„Proletárdiktatúra"* és a *„Román Felszabadítás"*

Az itt, mindössze öthétig tartó proletárdiktatúra emlékei közül élénken bennem él valami.

Az akkori teljesen bizonytalan közállapotok alatt minden korábbi, tehát az őszirózsás forradalom alatt is keletkezett rendfenntartó alakulatokat feloszlatták, és a város szemétjéből alkottak rendfenntartónak nem nevezhető *terror csapatokat*.

Ezekre jellemző volt, amit sokkal később, – *már, mint egyházi pénzbeszedő* -igen sokszor hallottam a tanyavilágunkban emlegetni, szürkülettől, napkeltéig nem mertek a tanyavilágba kimenni ezek a terrorfiúk.

Ilyen bátrak voltak.

De annál bátrabban voltak nappal és főleg öregekkel, betegekkel, nőkkel és gyermekekkel szemben.

Egy ilyen emlékem:

A ház északi részében fekvő *Prok féle* lakás legészakibb ablaka volt a nagymama hálószobájának az ablaka. Oda tömörült a ház aprósága és női, tehát nagymamán kívül, Anyám, Magda, Juci, és mi ketten. Egyik éjszaka, az időpontot nem tudom, egy ilyen terrorcsapat érkezett, kiknek, legalábbis szellemi vezetője *Szamuely Tibor* volt. *Nagybátyámat, Bencs Kálmánt* keresték, aki korábban apám nyugdíjazása után a város polgármestere lett, és aki a diktatúra alatt eltűnt lakásáról, de hogy hol tartózkodott, azt mi nem tudtuk, így természetesen anyám sem.

E „hősök" anyámat faggatták öccsének *hol*-tartózkodása felől, miközben durva szavak özönével illették. Mi mindnyájan felébredtünk, s bennem egy életre megmaradt, hogy az egyik „hős" puskájának agyát mindig lecsapta a földre a fejem mellé, hogy ezzel Anyámban a várt vallomást kicsikarják. Emlékszem Édesanyám szavaira is: „*ha szét is veri ennek a szegény gyereknek a fejét, akkor sem tudom megmondani, mert nem tudom, hogy hol van az öcsém*." A „hősök" dolgavégezetlenül távoztak, örök emléket hagyva nekem az „*emberarcú*" kommunizmusról.

Ugyancsak sokkal később, *szintén tanyajárásom közben tudtam* meg öregebb gazdáktól, hogy különböző tanyabokrokban bújtatták Kálmán bátyámat a gazdák.

A városban lakó gazdafamíliák egyes tagjai, ha meghallották, hogy gyanítják a kommunisták *Bencs Kálmán* tartózkodását, a szürkület beálltakor lóra ültettek valakit, aki kinn a tanyán értesítette az illető gazdát arról, hogy valami hírük van e terror fiúknak és Kálmán bácsit még azon az éjjelen átvitték egy távolabbi tanyabokorba. Nem lévén akkor a besúgóhálózat még kiépítve, így sikerült mindig kellő időben biztonságba helyezni.

Beszélték azt is, hogy rendszerint másnap szekereken megérkezett az elfogására kiküldött terrorcsapat, hiszen akkor még más közlekedési eszköz nem állott rendelkezésükre.

De a gazda semmit sem akart tudni a polgármesterről, magával a gazdával pedig nem igen tudtak mit kezdeni, mert előzetes megállapodás szerint a szomszédok azonnal gyülekeztek az udvaron hivatkozva, valami sürgős és közösen végzendő munkára. Ellátva magukat vasvillával, baltával, ásóval – abban az időben igen megfelelő védelmi eszközökkel – és olyan nagy számban, hogy ezek a terroristák nem merték a gazdát elvinni magukkal. Így dolgavégezetlenül kellett távozniuk.

Hogy milyen jó volt ez a szervezettség, bizonyítja az, hogy *Bencs Kálmánt* nem sikerült elfogniuk. Az itteni diktatórikus uralkodásuk talán négy hétig tartott mindössze. Szorult a hurok a nyakuk körül, és ha jól emlékszem április 26-án, Húsvét napján, vagy ahhoz igen közel megérkezett a román hadsereg, hogy átvegye a hatalmat.

Ezzel kapcsolatos emlékeim igen frissen és elevenen élnek bennem.

Az éjszaka folyamán nagy zajra ébredtünk. A már korábban leírt közös hálószobában alvók felébredtünk, világosságot nem gyújtva az ablakhoz mentünk. Én is a magam 8

esztendejével. A *Nagykálló* felöl a városba bevezető utcán, amit akkor *Kállói útnak*, majd később *Szent István útnak*, jelenleg *Vöröshadsereg útjának* hívnak, szekereken menekült a vörös hadsereg Tokaj felé. A fogatolt tüzérség lövegjei az akkori macskaköves úttesten hatalmas zörejt okoztak, a környező házak valamennyi lakója ekkora zajra felébredt. Látván ezt a fejvesztett menekülést, nem kellett valami nagy stratégának lenni ahhoz, hogy tudjuk, közel kell, hogy legyenek a románok. Tovább már senki sem aludt, hanem még a sötétség idején az ablakból – még akkor a mostani Luther ház nem állt – egyenesen rá lehetett látni a Kállói útra. Amikor szürkülni kezdett, valamelyikünk a kapunál teljesített figyelő szolgálatot és hozta a híreket. Így láttam, amikor fehérzászlós kocsikkal a polgári lakosság küldöttsége ment *Nagykálló* felé, hogy jelentse a román csapatok parancsnokságának, hogy a kommunisták elhagyták a várost, igy semmiféle ellenállásra nem kell számolniuk, így ne lőjék a várost, és ne bántsák annak védtelen lakosait.

A kora reggeli órákban *Nagykálló és Debrecen* felöl érkeztek az első lovas román felderítő járőrök a városba. Apró, kicsi, erősen szőrös lovakon ültek, valami lovas alakulat tagjai voltak, csípőhöz szorított karabéllyal, a szemlélőben nem azt a látszatot keltően, hogy nagyon nyugodtan érkeznek. Majd a délelőtt folyamán zárt menetoszlopban *Nagykálló* felöl megjött a román hadsereg. A ma már lebontott Polgári Leányiskola kapujában álltam.

A kép ma is előttem van.

Az utcán a város apraja-nagyja, rengeteg fehér zsebkendő, itt-ott virág, de száraz szem alig, pedig, – és ezt az óta is nagyon sokszor elmondtam – sem méltóságos úr, sem gróf nem volt a nép között.

A város lakossága volt és a bevonuló román alakulatokat, mint f*elszabadító* alakulatokat fogadta a város közönsége.

Ennek a szónak, hogy „felszabadító" ma már igen devalválódott az értéke.

Hiszen lépten, nyomon ezt halljuk mindenfelől. Hogy ez a „felszabadítás" a valóságban mit jelentett, ezt, ha az Isten megengedi, majd elbeszélem annak idején, hiszen ennek is szemtanúja voltam.

Az a felszabadítás nem utólag mondvacsinált valami volt, de spontán megnyilvánulása egy sokat szenvedett város lakosságának.

Pedig csak mondjuk 28 napig élvezte a város közönsége a proletárdiktatúra gyönyörűségét.

És milyen volt az a szabadító hadsereg?

Ha visszagondolok rájuk, borzalmasan néztek ki: piszkosak, öltözetlenek, elhanyagoltak voltak, sokan mezítláb lépkedtek, fegyverzetük alig volt, ahány szinte annyiféle, ahogy összelopkodták, mint később alkalmunk volt ezt is megtapasztalni.

És mégis felszabadítók voltak.

Ezt ne felejtsék el azok, akik a ma ifjúságával évente ünnepeltetik ezt a „dicső" *százvalamennyi* napot.

Hát itt e dicső napokból az a 28 körüli úgy múlt el, hogy azt a szedett-vedett rabló hordát is felszabadítónak fogadták el. Nem mi a gyerekek, hanem a felnőttek és ismétlem a város népe!

De boldog volt mindenki, hogy *Szamuelytől és bandájától* megszabadult.

Pedig nevezett e város szülötte volt.

Sajnos.

Valamit még a *Szamuelyekről*:

A város egyik zsidó családja volt. Tudomásom szerint több fiúgyermek volt a családban, talán a fiúk közül a legidősebb volt *Tibor*. Egyik öccse, ha jól emlékszem László volt, aki *Prok László* unokabátyámmal járt egy osztályba. Azt tudom, hogy az igen jó tanuló volt, amit szegény unokabátyámról nem lehetett elmondani. Így preceptora – házitanítója – volt *Laci* bátyámnak, és mint ilyen igen sokszor ebédelt asztalunknál. Rendszerint Édesanyámnak panaszkodott, mert *Laci* bátyám a legkülönbözőbb ürügyekkel bliccelte el a tanulási időt, így nem igen tudott eredményt felmutatni *Szamuely*. Hogy mennyi ideig tartott ez a *házitanítóskodás*, nem tudom. Azt sem tudom biztosan, hogy ez a *Szamuely* fiú volt-e az, aki *Tibor* bátyával azután szintén tevékeny résztvevője volt a diktatúrának, és akit talán ezután felakasztottak. Tibor akkor már talán újságíró volt Pesten.

A fényképeim között van egy, amint búcsút int az Abbáziából induló hajónak, melyen egy nyíregyházi iskola növendékei ülnek, közöttük Mariska néném, mint e növendékek tanítónője. A parton *Szamuely Tibor* monoklisan, elegánsan. Nem sok jelét mutatja a későbbi terrorvezérnek.

Ami viszont jellemző rá, hogy egy nem olyan régen megjelent és róla szóló könyvben olvastam, hogy amikor a diktatúra összeomlása után menekülnie kellett, a saját elvtársai közül sem vállalkozott senki arra, hogy vele meneküljön. Ezért nem tudják ma sem pontosan sorsának további alakulását, hol és kik verték agyon. Mindenesetre ez számomra is jellemző, olyan „jó" híre volt társai előtt is, hogy vele senki nem akart közös sorsot vállalni.

*

Nagyon ugrom előre, de itt kívánkozik ki belőlem:

Amikor 1941 tavaszán a Jugoszlávia elleni hadművelet során Kecskeméten teljesítettem katonai szolgálatot, tüzér osztályomat a Kecskemét környéki szőlőkbe telepítették ki, nehogy esetleg bombatámadást szenvedjen. Itt laktam egy kis borházban két-három napon keresztül, míg el nem vonultunk Szeged felé.

Az esténként ott összegyűlő vincellérekkel tűz mellett sokat beszélgettem. Mivel a későbbi ellenforradalom során ismert nevet szerzett *Héjjas Iván*, mint az egyik szabadcsapat vezetője, azt kérdeztem ezektől az emberektől, mi váltotta ki a *Héjjas* különítmény jogszerűnek nem mondható erőszakosságait. Az egyik ember felállt és dombtetőn ülvén körül mutatott az elég messze látható kis tanyák, szőlők, borházak felé, és azt mondta: „*látja főhadnagy Úr azokat a házakat, nos nem igen van egy is, ahonnan vagy az apát, vagy a fiút, vagy a testvért Szamuely és Csernyk bandája el nem hurcolt, vagy megkínzott, vagy agyonvert. Hát ezért volt azután a visszavágás*."

Azóta is igen sokat elgondolkodom e kérdés felett.

Nem tudom elfogadni a terrort, jöjjön az bármelyik oldalról. Sem mint ember, sem mint jogász.

Az eseményeknél amúgy is igen nehéz a teljes igazságot kihámozni, hát még akkor, amikor vérgőzös fejek veszik körül ezt a felderítést. De van az ingának és annak lengésének egy soha el nem múló törvénye: *ha kilendítem az egyik oldalra, és szabadon hagyom, ki fog lengeni a másik oldalra is.*

Ezt különösen a figyelmébe ajánlom azoknak, akik akárcsak a II. Világháború eseményeit vizsgálják. Szinte megakadályozhatatlan ezen ingalengés. Ezt mindenkinek – szenvedőnek és szenvedést okozónak – tudomásul kell venni.

Talán nem is ez a lényeg. A lényeg ott van, amikor valamelyest rendeződnek a dolgok: először is mikor kezdődik el ez a rendeződés, és milyen formában következik az el.

Nem érzem magam hivatottnak arra, hogy a *Héjjas és Szamuely* kérdésben ítéletet mondjak. Gyerek voltam akkor, a történések feljegyzése pedig különösen akkor, ha azok a feljegyzések napvilágot látnak nyomtatásban, magában kell, hogy viseljék annak a kornak felfogását. Ez a megállapításom vonatkozik minden idők minden történelmi munkájára is. De egyet le tudok szögezni: a Horthy rendszer sem utcát, sem bármilyen intézményt, egyesülést nem nevezett el *Héjjas* Iványról. Ezzel szemben ez a rendszer lépten-nyomon dicsekedik S*zamuely* nevével. Ez, azt hiszem, minden gondolkodni tudó és akaró embernek igen sokat mond a két rendszer összehasonlításánál. Ennek egyszer papírra rögzítése már igen-igen kikívánkozott belőlem.

És még valamit.

Az ingát nem *Héjjasék* lendítették ki. Ha eljutok odáig, hogy elmerengek a Bácskában történtek (1941-42), úgynevezett „hideg napok" felett, ott is lesz összehasonlítani valóm. És ezt minden elfogódottság nélkül teszem, hiszen egyik eseményben sem volt semmi részem, tehát nincs vaj a fejemen, hogy ezért mentegetőzzem.

De térjünk vissza a román „felszabadításra". Folytatom visszaemlékezéseim gépelését.

*

Elöljáróban valamit meg kell itt jegyeznem.

E visszaemlékezéseket nem folyamatosan írom, mindig voltak, és ha még lesz időm, lesznek kisebb-nagyobb időbeli megszakítások. Időbeliek és nem gondolatbeliek. Most is van legalább 7-8 hét kihagyás, amikor is vagy nincs időm – leköt a házi vagy kerti munka – vagy nincs kedvem az íráshoz, mert hiszen ez is fontos kellék. Viszont, amikor ismét leülök a gép mellé, hogy elsősorban is önmagammal elbeszélgessek, legfeljebb néhány utolsó sort olvasok el, így igen könnyen meglehet, hogy ismétlem önmagam. Lehet, hogy lesz időm és kedvem később újra elolvasni a leírtakat és esetleg itt-ott stiláris, vagy helyesírási szempontból javítani, de ez nem biztos. Így ezeket úgy kell

elfogadni, ahogy íródtak. Úgy emlékszem korábban már utaltam arra, hogy most, amikor életemben először így hosszabban írom le emlékeimet, gondolataimat, jöttem rá, hogy sok kívánnivalót hagy a géppel történő helyesírásom. Egy-egy visszaolvasott mondatnál jöttem erre. Oka nyilvánvalóan az, hogy gondolataimnak gépírással történő rögzítése kissé szokatlan számomra. Annak idején elég nagy gyakorlatom volt a gépbe diktálásba, azoknak a gépíró munkatársaimnak, akiknek a 16 éves közigazgatási időm során alkalmam volt diktálni, emlékezetem szerint soha nem kellett a lediktált szövegen változtatni, vagy esetleg újra írni valamit. Közülük sokan már a temetők lakói, vagy Nyugatra távoztak, így csak saját szavahihetőségemre vagyok utalva, amikor azt írom le, hogy igen sokan mondták, hogy azért szeretnek nekem gépelni, mert nem kell folyton javítgatni a leírtakat, ami különösen akkor, ha többpéldányos gépelésről volt szó, nem könnyű és kellemes mulatság a gépírónőnek. De mivel saját gépelésem legfeljebb egy-egy levél terjedelméig történt, hosszas íráshoz nem szereztem kellő gyakorlatot. Ennyi talán erről elég is.

*

Jeleztem már, hogy bár itt a *proletárdiktatúra* csak napokig tartott, a város apraja, nagyja kitörő lelkesedéssel fogadta az érkező románokat. Tudatosítva vagy tudat alatt, de mindenki nem az ország testéből rabolni akaró szomszédot látta bennük, hanem Európának a bolsevizmustól való megmentőit. Bár az a látvány, amit nyújtottak, szívderítőnek nem volt mondható – mezítláb, elhanyagolt külső, madzagon lógó puska, rossz lovak, stb, mégis, a szemek könnyesek voltak, a kezek integettek, az arcok mosolyogtak, és bár elég kora tavasz volt, de itt-ott virág is dobódott feléjük.

Úgy emlékszem írtam már, mint nyolcadik életévét betöltött gyerek, akik akkor a Luther u. 13. szám alatti házban laktunk a nyarak kivételével – amikor is kijöttünk lakni a Sóstói út akkor 54 számot viselő villájába – ott álltam a mostani Luther Házzal szemben – jelenleg már a Kis-körút nyílik, akkor a Polgári leányiskola és a *Zucker* ház állt az úttest helyén – a román csapatok pedig *Nagykálló* felől érkeztek a *Kállói úton*. Akkor így hívták az utcát, majd Szent István út lett a neve, hogy a mai Magyarország nagyobb dicsőségére *Vöröshadsereg* utca nevét kapja. (Talán érthető is ez, hiszen I. István csak egy 1000 esztendeje jól-rosszul lábán álló országot alapított, hát miért is viselné nevét egy utca a mai ország-uralók előtt…)

Megjöttek tehát a románok, és elszállásolták magukat városszerte, úgy, ahogy minden időben ez ilyen háborús helyzetben történni szokott. Nekünk is jutott belőlük.

A kétoldalú ház északi oldalába egy erdélyi szász származású tartalékos főhadnagy, civilben gimnáziumi tanár került, a déli oldalba, ahol mi laktunk, egy aktív lovas főhadnagy.

Aki rendkívül elegáns, monoklis valaki volt, talán a mi szemünk előtt kicsit kikent, kifent. Igen sokszor lakk csizmában járt, arcát és száját is festette, és akinél életemben

először és utoljára láttam, hogy amikor lovagló nadrágját széken állva felvette, mindig két-három katona segédkezett öltözésénél. Bár a nadrág két szárát egy-egy legény fogta, amíg azt felhúzta, utána meleg vasalóval még az egyik legény a lovaglónadrág élét újból át is vasalta. Elmenetele után a kapu boltozata még hosszabb ideig illatfelhőben maradt. E nadrágfelvételt, mint kíváncsi gyerekek lestük ki nyitott szobájának ajtajánál. Így azután igen nagy volt az örömünk, mikor az udvari kút körül lévő víztócsánál egy alkalommal megugorván lova, miről leszállni készült, pontosan a tócsa kellős közepébe rakta le lovasát. Ami természetesen igen gyakran előfordul a legjobb lovasok esetében is. De nekünk gyerekeknek nagyon tetszett, hogy egy ilyen kivasalt figura bukfencezett be a pocsolyába. Mert a pocsolya hatalmas volt a kút környékén.

Miért?

A mezsgyés szomszéd polgári leányiskolát román legénység vette igénybe, kitörve néhány deszkát a kerítésből, mert a mi kutunkhoz jártak elég szép számmal mosakodni. De annyit azonban meg kell itt jegyeznem, hogy mivel azután volt szerencsém életemben még idegen katonai megszállást végig élnem (1944 és 1945) – de ezekről majd később, – viszonylag fegyelmezetten viselkedtek.

Igaz viszont az is, hogy igen sokat köszönhettünk az északi oldalban lakó főhadnagynak, aki nem tűrte a renitenskedést.

Ezekről az időkről maradt egy „felejthetetlen" emlékem.

Azt hiszem, az általános gyermeki tulajdonság, hogy ellenség ide, ellenség oda, rendkívüli módon érdeklődik a gyerek a katonai dolgok, felszerelések iránt. Hiszen játékainak túlnyomó többsége valamiféle hadijáték, üldözővel és üldözöttel, legfeljebb az „ellenség" elnevezése alakul a korabeli felfogásoknak megfelelően. Kurucok és labancok, törökök és tatárok, németek és oroszok. Így mi is hamarosan baráti viszonyt létesítettünk a szomszédban és az udvaron található román katonákkal. Az egyik *magyar vagy gyermekgyűlöletből-e*, azt nem tudom, de egy úgynevezett „kukorica-gránátot" adott nekünk azzal, hogy az egy teljesen veszélytelen katonai felszerelési tárgy, s ezzel nyugodtan játszhatunk. Voltunk vagy öten, akik a kapott kézigránáttal az épület északi szárnyának végén lévő mosókonyhába telepedtünk le, hogy ott a gránátot szétszedve, tüzetesebben azt megvizsgáljuk. A szerencse, vagy helyesen Isteni gondviselés ott lépett aktivitásba, hogy amikor a kapott gránátot szorosan körülülve az egyikünk, talán a legidősebb *Máczay Béla* bicskával szétszedni akarta, belépett a mosókonyha ajtaján minket keresve az *a Balla Bandi*, (Magda nővérem unokatestvére, a gyermekeim által is ismert *Balla Nóri* bátyja,) aki akkor már hetedik vagy nyolcadik gimnazista volt. Megfelelő szellemi fejlettséggel és kellő óvatossággal kivette kezünkből ezt a veszedelmes jószágot. Ha nem így történik, nem valószínű, hogy gépelem e sorokat.

Természetesen *Balla Bandi* elmondta a történteket Édesanyámnak, aki a szász főhadnagyhoz ment panaszra. Óriási botrány lett a dologból. A főhadnagy a polgári leányiskola udvarán felsorakoztatta az egész legénységet és nekünk gyerekeknek el kellett lépegetnünk a katonai sorfal előtt, hogy megmutassuk, ki volt az a katona, kitől e „játékszert"

kaptuk. Az illető falsápadtan ott állt a többi katona között, mi azonban már előzetesen megállapodtunk egymás között, hogy nem fogjuk felismerni. Részben talán azért a nevelésért, amit otthonról kaptunk, mely az árulkodást nem dicsérte, de részben talán azért is, mert féltünk az esetleges bosszútól. Talán akkor sem tudtam volna kiértékelni, hogy melyik ok volt a visszatartóbb. Tény az, hogy jelentettük a főhadnagynak – ki jól beszélt magyarul is – hogy nem tudjuk felismerni az ajándékozót. Így azután némi románul elhangzó bizonyára dorgáló beszéd után feloszlott a katonai sorfal.

Peregtek a megszállás napjai és bizony napról napra kiábrándultabb lett a világunk.

Amit a román szeme meglátott, a keze nem hagyott ott. Lopott az mindent, erőszakoskodott mindenkivel, ha tiszt nem volt a közelben. Mert a tisztek azért igyekeztek fegyelmet tartani. Így, amikor ezen a téren is életem során sokat, talán a kelleténél többet is láttam, tapasztaltam, azt kell mondanom, hogy egy civilizált hadsereg módjára viselkedett.

Amint hallottam, voltak kisebb, nagyobb atrocitások különösen a tanyai világban. Viszont a románok sem igen mertek szürkülettől napkeltéig kimenni a tanyavilágba, mert állítólag el eltünedeztek közülük. Igaz, nem igaz, nem tudom, csak hallottam erről, különösen a megszállás után beszélni. De az is lehet, hogy olyan vadászat-halászat utáni hősködés volt csupán.

Tény az, hogy a város lakosságának életébe nem avatkoztak be. Üzleti élet, magánlakások jogainak tiszteletben tartása, egyházi-templomi élet és sorolhatnám hosszan, érintetlen maradt a megszálló hatóságoktól. Helyreállt a megbontott közigazgatás és jól, rosszul visszatért a mindennapi élet.

Néhány iskola lefoglalatlan maradt, így ott megindult a tanítás és kisebb nagyobb zökkenőkkel elkezdődött az iskolai élet is. A zökkenők a négy évig tartó és számunkra elvesztéssel járó háború okozta zökkenők voltak.

Akadt némi humoros történés is.

Az egyikre Kálmán bátyám elbeszéléséből, aki visszaült polgármesteri székébe, jól emlékszem:

Abban az időben volt a városnak egy *András* keresztnevű, vezeték nevét nem tudom, kissé gyenge eleméjű takarító szolgája, aki a munkáját rendkívüli lelkiismeretességgel és pontossággal végezte. A polgármester szobáit takarította fenn a Városházán.

András éppen befejezte utolsó simításait a tükörfényes parketten, ragyogott az előszobának a parkettje, amikor megérkezett meglehetősen sáros csizmában a város katonai parancsnoka, bizonyos *Funcesku* (nem biztos, hogy jól írom le nevét) ezredes népes kíséretével és végig gyalogolt a tükörfényes parketten, otthagyván sáros lábnyomaikat.

Andrásnak olyan a heréltekre emlékeztető rendkívül éles, magas hangja volt, s látván munkájának teljes hiábavalóságát, magából kikelve rikácsolni kezdett, miközben seprűjével és porrongyaival a kővé dermedt ezredes előtt hatalmas mozdulatokkal hadonászott.

András ugyan magyarul szitkozódott, s az ezredes egy árva szót sem értett magyarul, de a szituáció maga helyett beszélt és félreérthetetlen volt. Hiábavaló volt a polgármesteri titkár azonnali beavatkozása, valamint a szobájából kirohanó *Bencs Kálmán polgármester utasítása*, *András* csak hajtogatta a magáét, hogy az ő munkáját így megpocsékolták. Az ezredes azonnal el akarta vitetni a magáról megfeledkezett *András*. *Bencs Kálmánnak*

minden diplomáciai ügyességére és rábeszélő képességére szüksége volt, hogy erről a szándékáról lebeszélje az ezredest. Bolondnak mondta a takarítólegényt, aki beszámíthatatlan, s ígérte vele szemben a kellő megtorlást.

Sőt, talán még jó néhány üveg pezsgőt is menesztett az ezredes lakására fájdalomdíjként, hogy *Andrást* megmentse a minimális 25-től, ahogy a románok gyakran emlegettek: a „dozedocsincstől", amibe talán szegény *András* bele is pusztult volna. Viszont dicséri az ezredes humorérzékét és európaiságát, hogy a harag elmúltával, amíg mint városparancsnok itt szolgált és a hivatalba felmenvén meglátta *Andrást*, németül és románul mindig mondta neki, hogy vigyázni fog a parkettre.

Más:

Egy román tábornok részére lefoglalták a *Sóstói úti villánkat is*.

Az *1919-év nyarán* nem tudtunk kiköltözni, hiszen tartott a lefoglalás.

Állandó őrség állomásozott a villa kapujánál, s ha a szőlőbe akartunk lemenni, erős igazoltatáson estünk keresztül. Ha lakott is benn a villában a tábornok, legfeljebb csak napokról lehetett szó, de arra jól emlékszem, hogy vagy két-három igen csinos hölgy lakott vele, kiknek a tábornokhoz fűződő kapcsolatáról nem volt tudomásom.

A villa bútorait a szomszéd villákba pakoltatták át – az igaz, hogy arra vigyáztak, hogy a bútoroknak baja ne legyen – viszont a város tehetős famíliáitól elhozott antik bútorokkal rendezték be a villát, amit azután elfelejtettek a tulajdonosaiknak visszaadni, és kivonulásukkor magukkal vittek.

Egy emlékem: A villa előtt akkor parkírozott udvar volt, amit körbe vett a kapu felé menő út. Nos ezek az utak egészen a kapuig perzsaszőnyegekkel voltak letakarva. Hogy hogyan kerül a perzsaszőnyeg a földre, nem tudom, talán úgy, mint az a bizonyos csizma az asztalra. És igaz az is, hogy ezeket a szőnyegeket nem Romániából hozták magukkal, és nem adtak érte pénzt. És ezeket sem vitték vissza tulajdonosaiknak.

De hát a háború, az háború.

S az eldurvult erkölcsök sok mindenre szolgálnak magyarázatul.

Van olyan tapasztalatom, hogy az egyenruhába bújtatott ember sokszor saját hazájában is megszállóként viselkedik.

Ami pedig a perzsaszőnyegeket illeti, egy sokkal későbbi emlékem:.

Valamikor a negyvenes évek végén egy alkalommal itt ebédelt nálunk az a *Juliska* néni, – *Fekete Jánosné*, Édesapám húga, – aki az orosz csapatok megszállását Irén nevű leányánál Tatán érte meg. Nem vagyok abban biztos, hogy ez az *Irén* Tatán vagy Pápán volt polgári iskolai igazgató, de azért gondolok inkább Tatára, mivel tudomásom szerint ott van *Eszterházy* kastély. De mivel Pápán sem jártam életemben, lehet, hogy ott is van ilyen kastély. Nos, az *Eszterházyaknak* ott volt egy vagyont érő hatalmas méretű perzsaszőnyege, amit az oroszok apró darabokra vágva, kórházuk ágyai elé, mint lábszőnyegeket terítettek. „*Nemcsak a gibicnek semmi sem drága*"-, mondja a mondás- „*de a megszállónak sem*."

Így azután lényegében felmérhetetlen kárt jelent minden ország számára minden megszállás, nevezzék ezt akár felszabadításnak is.

Még a román emlékemből:

Akkor már erősen gyülekezett bennünk a gyűlölet és harag a románokkal szemben. Az a központi evangélikus elemi iskola, ami az Evangélikus Templommal szemben áll, aminek növendéke voltam, iskolai célra volt meghagyva. Ott lakott, mint pedellus gyermekkori barátomnak, *Máczay Gyuszinak* az édesapja, így az épületbe akkor is, amikor nem volt ott tanítás, szabad bejáratunk volt. Ismertük is az épület minden zegét- zugát.

Ez volt a szerencsénk, mert egy alkalommal román katonák meneteltek a Luther utcán, mi pedig néhányan az emeleti ablakból, honfiúi érzelmeinket kifejezendő, leköptük a katonákat. Pillanatok alatt körülfogták az épületet, és faggatni kezdték az ott takarító *Máczay* bácsit és nénit a gyerekek felől. Ők nagyon jól tudták, honnan fúj a szél, de nem árultak el bennünket, és azt mondták a katonáknak, hogy az épületben már nincs tanítás, ott rendeltetésszerűen gyerek nem lehet. Ha van, bizonyára valami csavargó gyerek, vagy gyerekek lehetnek és kutassák át az egész épületet. Bíztak abban, hogy ismervén a terepet el tudunk bújni. Így is lett.

A végén a nagy épülettömb pincéjébe leltünk menedéket, majd a szürkület beálltával az akkor még az iskolaudvar Kürt utca felőli és *Nandrássy* tanító bácsiék által lakott ház udvarán keresztül kimenekültünk a Kürt utcába, onnan a Kereszt utcán át sikerült egérutat nyernünk. Az viszont tény, hogy amikor több mint egy óra múlva nagy óvatosan a Kossuth tér felöl jőve egyikünk felderítő útra ment, az iskola mindhárom kijáratánál román katonák lapultak, várván, hogy majd csak előjönnek a rejtőző gyerekek. Szerencsénk csak az volt, hogy azt nem tudták, hogy más úton is el lehet hagyni az épületet.

Némi jót is…

Annak ellenére, hogy összbenyomásként nem hagytak maguk után kellemes emlékeket, mégis maradt valami bennem a királyi Románia emberséges mivoltáról.

1919 nyarán még a Tisza mentén folytak a hadműveletek a visszavonuló *„Vörös Hadsereg”* és a „R*ománok”* között. Bizonyos katonai előjelek, melyeket természetesen a román katonai hatóság tudott, őket arra a következtetésre juttatták, hogy esetleg átmenetileg, ideiglenes jelleggel ki kell üríteniük Nyíregyházát, vagy legalább is itt közvetlen harci cselekményekre kerülhet sor. Mivel az esetleg visszatérő vörös hadsereg részéről joggal lehetett feltételezni, hogy véres terrorral él elsősorban a polgári lakossággal szemben, a *román katonai hatóság* felajánlotta a magyar polgári közigazgatásnak, hogy elsősorban öregeknek, nőknek és gyermekeknek külön vonatot bocsát rendelkezésére, ami a távozni kívánókat Erdélybe szállíthassa. Igen sokan éltek ezzel a lehetőséggel. Így ahogy az idők távlatából vissza tudok emlékezni, néhány százan külön vonattal elhagyták Nyíregyházát. Közöttük mi is *Bencs* nagymamával, Édesanyámmal, a két unokanővéremmel: a Prok leányokkal, és *Bandi* bátyámmal Nagyváradra.

Nagyváradon élt az a *Mayer* néni, akiről már az Édesapámról írottak során megemlékeztem. (De itt is újból leírom, hogy eredetileg Debrecenben élt férjével, aki ott postamester volt, és akiknél éveken keresztül nevelkedett Édesapám, onnan járván a Református

Gimnáziumba, és innen eredt az a testi-lelki barátság *Mayer Béla* huszár alezredessel, aki rögtön az *Első Világháború* elején Buczacznál egy lovasrohamban halt hősi halált. S akit a háborúba indulás előestéjén a Luther utcai lakásunkon búcsúztattak, és akinek kérésére félálmomból költve szavaltam el *Gyulay Pál „Hadnagy Uram, hadnagy uram*"- című ismert versét.) Nos ez a *Mayer néni*, akkor már régen özvegyen, Nagyváradon élt leányával, kinek férje katonai szolgálatot teljesítő orvos volt (a férj a háborúban volt) és Antal nevű fiával, aki Nagyvárad címzetes római katolikus püspöke volt. Ott tartózkodtunk kb. másfél hónapig. Mint később kiderült, Nyíregyházára nem tudott a „*Vörös hadsereg*" újból betörni, mivel bizonyos katonai erősítést kapott a román hadsereg és azzal az erővel meglökve a frontot, lényegében pontot tett a „*Proletár diktatúrára*", hiszen Budapestet is elfoglalva, a diktatúra vezetőit részben elfogta, részben menekülésre kényszerítette. Nagyváradon nagyanyámmal és édesanyámmal a *Mayer néni* lakásában laktunk, míg a leányok és *Bandi*, majd átmenetileg *Laci* unokabátyám a házzal szemben lévő és akkor a nyári szünet miatt üres Szent Imre Internátusban találtak szállásra. Keresztapám *Prok Gyula* nem hagyta el Nyíregyházát. A vonaton utazók közül sokan mentek Kolozsvárra, de bizonyára más erdélyi városok felé is, kinek-kinek hol lévén ismerőse, vagy valami elhelyezkedési lehetősége.

Nekünk gyerekeknek e „menekülés" felejthetetlen élményeket és örömöket hozott.

Kisebb kirándulásokon akkor ismertem meg *Püspökfürdőt, Félix fürdőt*, ezek emlékezetem szerint néhány kilométerre voltak Nagyváradtól és részben gyalog, részben bérkocsin közelítettük meg. De egy pár napra Édesanyámmal és a két leánnyal *Kolozsvárra* is átmentünk.

Úgy emlékszem említettem, hogy *Judit* nővérem, aki jelenleg Kanadában, Torontóban él, Kolozsváron végezte a tanítónői képzőt, így bizonyos fokú helyi ismerettel rendelkezett ott. Tanulmányainak utolsó két évében (a képző 4 éves volt) egy *Bócz* nevű vasúti mérnöknél lakott, kiknek *Ági* nevű leánya *Juditnak* iskolatársa volt. Ahogy visszaemlékszem, szép kertes házuk volt, közvetlenül a kertjük mellett a Szamos egyik ága folyt, úgy, hogy kis kertkapun keresztül közvetlenül a folyócskába lehetett lépni. Talán Malomároknak hívták akkor. Arra emlékszem, hogy rendkívül hideg volt a vize, gyönyörű és tiszta, gyors folyású, elég mély, úgy hogy belelépni nem mertünk. Üldögélve a kert lépcsőjén sikerült is a *Bócz néniék* kis kerti kapájának a fejét – nyilván lazán volt a nyélre feltéve – a vízbe ejtenünk, amiről természetesen bölcsen hallgattunk a felnőttek előtt.

A kolozsvári Fellegvár éttermében elköltött vacsoránkra is igen intenzíven emlékszem, amikor is először láttam a híres *kolozsvári fatányérost*. Nem tudom ma ismert fogalom-e ez Kolozsvárott, lévén ott is sok bölcsesség, ami különösen a mezőgazdaságot, és így az élelmiszer ellátottságot illeti. *Még egy gyermekkori emlék:* a kolozsvári akkori magyarok kegyetlenül gyűlölték a románokat. A „mócokat", ahogy ott hívták őket.

Fájdalmas volt, amikor talán úgy július vége felé haza kellett jönnünk, legalább is nekünk gyerekeknek. Itthon nem zavartalan körülmények vártak.

A Sóstói úti villát – márt ezt említettem korábban – egy román tábornok részére lefoglalták, a Luther utcai lakásunkban, pedig egy román őrnagy szállásolta be magát feleségé-

vel és gyermekével, arra gondolva, hogy mi csak sokkal később fogunk visszatérni. Így a ház északi, úgynevezett *Prok* oldalába húzódtunk valamennyien. Ott, mivel keresztapám itthon maradt, ügyvédi irodájával és személyzetével csak ő lakott, De összehúzódva mégis fedél került fejünk felé.

Mindössze néhány napig tartott ez a lakáshelyzetünk. Az őrnagy, amikor hazaérkezésünkről tudomást szerzett, kifogástalanul beszélve németül, személyesen exkuzálta magát Édesanyám előtt. Arra hivatkozott, hogy a városparancsnokság olyan értelmű felvilágosítást adott részére, hogy nem fogunk ebben az évben visszatérni, ezért igényelte ki lakásunkat. De sürgősen gondoskodni fog elköltözésükről és parancsot adott segédtisztjének, hogy ő és családja részére sürgősen lakást keressen. Emlékezetem szerint pár hét múlva, sűrű bocsánatkérések között el is költöztek, így visszakerültünk régi lakásunkba.

Ha a román nép nagy többségéről, legalábbis abban az időben nem is lehet elmondani, hogy civilizált volt, de mégis civilizált emberek vezetése alatt álltak.

Az eredmény világos.

Civilizált emberek vezette megszállás sem lehet olyan, mint amikor barbárok jönnek, kik gyűlölettel néznek mindenre, ami civilizáció, műveltség, emberiesség. Akik ugyan besulykolva emlegetik ezt a szót, hogy kultúra, de a WC kagylójában akarják megmosni a levágott baromfit, és érthetetlen csodálkozással szemlélik, hogy a leömlő víz elviszi a feldarabolt állatot. Anno 1945.

Kultúráltság ez? De még addig néhány évtizeddel adós vagyok.

Itt néhány pillanatra elgondolkodva állok meg gépelésem közben.

*

Bár akkor már nem tekintettünk a románokra szimpátiával, sőt mondhatnám gyűlöltük őket, mivel előre vetette árnyékát az az általuk hangoztatott – éspedig fennen hangoztatott – Romanea Mare, azaz nagy Románia gondolata, amibe ők természetesen az egész Erdélyt is beszámították.

Velük szemben nem emelte az általános szimpátiát az a Váradon és Kolozsvárott töltött néhány hét sem, hiszen az ott élő magyarok sokkal jobban ismerték a románok gondolkodását, viselkedését és törekvését.

De – különösen az 1945 – ben bekövetkezett orosz megszállás fényében – visszatekintve arra az ellenséges hadseregre és viselkedésére attól függetlenül, hogy azok tudtommal soha nem vindikálták maguknak a „felszabadító" jelszót – mennyire másabbak voltak! Mennyire civilizáltabban viselkedtek és mennyire emberibb formát hoztak magukkal!

Különbség talán a két nép, a román és orosz között van?

Nem hiszem. Hiszen rengeteg orosz hadifoglyot ismertem személyesen. Az első világháború utolsó éveiben igen sok orosz hadifogoly került ki mezőgazdasági munkára ide Nyíregyházára is. Keresztapám Sóstóhegyi szőlőjébe, de a szomszédos szőlőkben is

számtalan hadifogoly dolgozott, akikkel mi gyerekek intim barátságban voltunk.

Keresztapám egy igen jó szívű, nemes lelkű ember volt. Alkalmazottaival, így az orosz foglyokkal is rendkívül emberien bánt. Eredménye, ami a hadifoglyokat illeti az volt, hogy mivel rendkívül ügyes kezűek voltak, szinte megszámlálhatatlan mennyiségben faragtak nekünk dohányszelencét, cigarettatartót, sétabotot.

Ha páran összejöttek, gyönyörűen énekeltek. Vontatott énekükben mindig éreztem az orosz puszták végtelenségét, az ebből adódó ottani kialakult életüket, család és gyermekszeretetüket. Ezekből az igen emberi tulajdonságokról a románok semmit fel nem mutattak, tehát nem lehettek emberibbek, mint az oroszok. És mégis viselkedésük, mint megszálló hadseregé egészen más volt.

Beszélek még erről, ha lesz megírnom elég idő majd akkor, amikor az események pergetésében 1945 utáni időkhöz jutok.

*

Újból az iskolában: Gimnázium, érettségi

Egy vidéki kisváros első gimnáziumába készülő kis nebulója igen távol volt a világesemények részletes ismeretétől. Ezekről majd sokkal később tanulmányai és olvasmányai során szerzett némi ismeretet. Mi – különösen mi gyerekek – csak azt tudtuk, ez talán benne volt a levegőben, hogy a románok a demarkációs vonalakra vonulnak vissza, e vonalak végleges sorsáról majd a békekonferencia fog dönteni és ez a vonal valahol Nagyvárad és Debrecen között fog húzódni.

Így is történt.

1920. március 10-én megérkezett a városba a *Magyar Nemzeti Hadsereg* első katonai alakulata *Láng Boldizsár* százados vezetésével. E dátumot és a bevonuló magyar katonai alakulat vezetőjének nevét *Pali bátyám (Szohor Pál*) *„Nyíregyháza az örökváltság századik évében*"- című könyvéből vettem.

1920 tavaszán a központi Evangélikus Elemi Iskola IV- ik osztályának voltam növendéke. Emlékeimben ez az esemény másként él, de az nincs kizárva, hogy ezek az emlékek már nem az első nemzeti hadseregi alakulat érkezésével kapcsolatosak.

Az elemi iskola növendékei a Széchenyi utcán sorakoztak fel. Osztályom a volt Tanítóképző előtt állt. (Ez az az épület, ami a Széchenyi utca és a volt Károlyi tér (jelenleg Benczúr tér) sarkán áll még jelenleg is. Mostani rendeltetését nem ismerem.)

A MÁV állomásán kivagonírozó katonai alakulatok, közöttük a Huszárság az állomás felől vonult be, valószínűleg a Városháza elé, ahol az ünnepélyes fogadtatás volt. Kis papír nemzeti színű zászlókat lobogtattunk. A csapatok élén az általam személyesen ismert *Chem Tivadar* huszár ezredes lovagolt. Később Huszártábornok lett, és amikor vitézzé avatták, kettős névként feleségének leánykori nevét is felvette, így neve *vitéz Dienes-Chem Tivadar* lett. (Unokája az a *Bodó Györgyné, Dienes-Chem Judit*, aki jelenleg Németországban él férjével. Mint a Déryné Színház tagja, annak idején többször volt férjével együtt

vendégünk. Tudomásom szerint a tábornok nagyapa édesapámnak iskolatársa volt Debrecenben, a Református Kollégiumban és Édesapám zongorázni tanította.)

A város örömmámorban úszott. A román utóvéd az akkor Kállói utca nevét viselő, később Szent István utcán (jelenleg *Vöröshadsereg* utca a rendszer nagyobb dicsőségére) hagyta el a várost, talán nem kell mondanom, hogy a város lakossága nem hullatott könnyeket távozásuk felett. Amilyen nagy volt az öröm az alig tíz hónappal korábban történő érkezésük felett – hiszen a V*örös hadsereg* után, amit itt Nyíregyházán *Szamuely Tibor* testesített meg, valóban *felszabadítóként* üdvözölte őket a város apraja-nagyja –olyan volt távozásukkor is. Sikerült e tíz hónap alatt könnyező gyűlöletté változtatni szereplésüket.

Itt jut eszembe ismét egy emlék velük kapcsolatban.

Keresztapám ügyvédi irodájában (Luther u. 13.) katonai irodát rendeztek be. Amikor annak összecsomagolása történt, benéztem az iroda ablakán. Kijött az egyik román tiszt, udvariasan karon fogott és lesétált velem a kertbe *Mandel* nyugati szomszéd kerítése mellé, miközben élénken románul magyarázott valamit mosolyogva, amiből természetesen egy szót sem értettem. Majd ott kezet nyújtott és távozott.

Nem tudtam mire vélni e magatartását, de nem sokára választ kaptam.

Amikor udvarias kézfogások után búcsúzkodva elmentek és bementünk az irodába, Keresztapám nagy Remington írógépének bádog fedele szépen a helyén volt. Csak később, amikor közülünk valaki felemelte e fedőt, jöttünk rá, hogy az írógépet ellopták alóla. Visszaemlékeztem, hogy amikor megálltam az ablak alatt, egyikük a gép körül matatott. Nyilván a zavartalan lopás elvégzése miatt kellett engem levinni a kertbe.

1920 nyarán véget ért elemi iskolai tanulmányom és felvételt nyertem az Evangélikus főgimnáziumba, mely akkor még nem viselte *Kossuth Lajos* nevét. 1921 őszétől vette fel a gimnázium Kossuth Lajos nevét, az akkori kormányzótanács határozata alapján. De megmaradt főgimnáziumnak.

Az 1924 évi XI. tc. értelmében alakult át az intézet reálgimnáziummá, úgy, hogy 1924 iskolai évének kezdetétől az Első osztályban már reálgimnáziumi tanterv szerint történt a tanítás.

Az 1924-25 tanévről kiadott 60-ik iskolai értesítő már az új tantervnek megfelelően lett megnevezve, mint a Nyíregyházi Államilag segélyezett ág. H. Ev. Kossuth Lajos Reálgimnáziummá átalakuló Főgimnázium *60-ik Értesítője*. Igazgató *Moravszky Ferenc* volt akkor.

Az 1926-27 iskolai évről szóló *62-ik Értesítőnket* már *Dr. Vietórisz József* szerkesztette, mint a gimnázium igazgatója.

Ez az értesítő búcsúztatta a nyugalomba vonuló Moravszky Ferencet*,"aki a classica-philológiai katedráját cserélte fel a nyugalom pihenési pamlagával"*, – hogy idézzek az őt búcsúztató cikkből. Amikor 1928 júliusában leérettségiztem az én osztályom volt az utolsó főgimnáziumi osztály. Lényeges különbség talán csak az volt, hogy amíg nekünk heti 7 latin óránk volt, egyik napon tehát 2 latin órával, már a mögöttünk következő osztálynak kevesebb latin órája volt, de mint második nyugati nyelvet, a német mellé a franciát is tananyagul vették fel tantervünkben.

Gimnáziumi tanulmányaimról nincs sok mondanivalóm.

Soha nem ambicionáltam, hogy jeles rendű tanuló legyek. Valahogy bennem élt már akkor is valahol talán a tudatom alatt, hogy a gimnáziumi tanulmányok szerteágazó szövevényébe mindenből jelesnek lenni valahogy nem tiszta dolog.

Van abban valami, hogy maga az iskola is jó hírnevének biztosítása érdekében kíván néhány színjelest felmutatni, és sok benne a tanári elfogultság, növendéki stréberség, befolyásos szülő stb. stb. Azt lehet mondani végig jó rendű tanuló voltam *jeles tárgyakkal – történelem, magyar irodalom* – melyek rendkívüli módon érdekeltek és érdekelnek mind a mai napig. Olyan tárgyakkal, melyek nem keltettek bennem különös érdeklődést, de meg kellett tanulni, *mint a matematika, fizika, német nyelv, földrajz* és egy olyan tárggyal, a *latinnal*, amit tulajdonképpen nyolc éven át nem tanultam, semmi pozitív értékű hozzáállásom nem volt, és amit idősebb kortól mind a mai napig szívem mélyéből bánok. Ennek okára már fentebb utaltam.

A latin tanárom *Varga László* volt. Ma sem gondolok rá valami meleg szeretettel. Kapcsolatunk különössége abban rejlett, hogy feleségét, *Dálnoki Gaál Irént* elszerette *nagybátyám dr. Bencs Kálmán*, férjétől elválasztotta, majd 1923-ban, mint második feleségét elvette. Nagybátyám azonban nemcsak a város polgármestere volt, de a gimnázium kormányzótanácsának elnöke is, no meg az Evangélikus Egyház felügyelője. Ezekben a minőségeiben bizonyos fokú felügyeleti jogkört gyakorolt a gimnázium tanári kara felett. Nyilvánvaló volt minden külső szemlélő előtt, hogy egy különben jó és jeles rendű tanulónak a latinból megkapott elégséges osztályzata nem más, mint személyi bosszú a latin tanár részéről, aki nem tudván ütni felesége elcsábítóján, üt ezen a „szerencsétlen" unokaöcsön. Idéző jelben tettem a *szerencsétlen* szót, és nem véletlenül. Mert lehet, hogy szegény *Varga László tanár úrnak* ebben semmi része nem volt, de volt egy igen nagy hibája, rendkívüli módon kedvelte az alkoholt, különösen égetett formáját, a pálinkát. Igen sokszor erősen érezni lehetett ennek nemcsak illatát, vagy talán helyesebben szagát, hanem kótyagos tekintetét és zavart mondatait. Mivel akkor sem voltam valami földre szállt angyal, szinte természetes volt, hogy ezt a lehetőséget a magam számára alaposan kilovagolom. Mivel maga a tanár annak érdekében semmit sem tett, hogy tantárgyát megszerettesse növendékeivel, igen jól jött az ki nekem, hogy a *latin óra* olyanná vált számomra, mint más gyereknek *a torna*, vagy az *ének*. Soha nem kellett készülnöm rá. Szófüzetem sem volt, az előírt úgynevezett preparációkat soha el nem készítettem. De hát az vessen ezért követ reám, aki hasonló esetben nem így cselekedett volna a maga tízegynéhány évével. *Varga László* pedig nem vette magának azt a fáradságot, hogy azt mondja a máskülönben jó magaviseletű és tanuló gyereknek, hogy „*délután keress fel lakásomon, hogy ott kicsit elfoglalkozzunk a latin nyelv szépségeivel*." Biztos, hogy ebben az esetben egynéhány szabad délután elrontása után ugyan úgy tanultam volna a latint is, mint a többi tantárgyat. Tetézte e magatartását Varga még azzal is, hogy amikor tankerületi főigazgatói látogatásra került sor, aki ismert engem otthonról, és aki előtt akár *Péter Károly* a történelem tanára, akár *Benigny Andor* a magyar nyelv és irodalom tanára, de *Szalay Sándor* is korábban a

matematika tanára mindig tárgyából feleltetett, *Varga* hazazavart. Ennek azután természetes eredménye lett a latin érettségi külön *magáncirkusza tanárom és közöttem*.

Varga félvén attól, hogy az érettségi egyházi és állami biztosa előtt ki fog sülni az abszolút tudatlanságom, kénytelen volt nemcsak a latinról magyarra kívánt fordítás egész szövegét a kezembe adott könyvbe beírni, de még azokat a számomra ismeretlen nyelvtani meghatározásokat is, mint például *ablativus absolutus,* vag*y accustivum cum infinitivó*, melyik eléggé rejtelmesen hangzanak ma is füleimnek.

Később fehér asztal mellett tudtam meg az egyik volt tanáromtól, hogy az osztályozó konferenciákon a tanárok többsége *Vargát* okolta azért, hogy elégséges osztályzatot kell adni, mert mégsem lehetett egy jó tanulót egy tárgyból megbuktatni. Igen gyakran csapkodták szegény *Varga* fejéhez, hogy „*persze a nagybácsi*," neki pedig nem volt elég testi és lelki ereje ennek a leküzdéséhez. Ez az viszont, amit ma is igen bánok.

Fogházi tartózkodásom alatt egyik fogolytársamtól *Hommer Lászlótól*, aki a Királyi Katolikus Gimnázium igazgatója és görög, latin szakos tanár volt, alkalmam volt két bezárt diákkal történő nyelvórának végig hallgatása. Akkor döbbentem arra, hogy mit veszítettem. Ahogy néhai *Hommer Laci* bácsi levezette ezeket a latin órákat, élvezet volt hallgatni. Sajnos ezt a hiányt mind a mai napig pótolni nem tudtam. Éreztem ezt az angol nyelvtanulásom során is, talán fokozottabb mértékben azért is, mivel nyelvtanárom *Gál István* kiről korábban már részletesen szóltam, mint felszentelt római katolikus lelkész talán anyanyelvi szinten beszélte a latint, hiszen abban az időben az egyházi szertartás kizárólag latin nyelven folyt.

Itt térek ki angol tanulásom elkezdésére.

Felejthetetlen barátommal *Dr. Gönczy Lászlóval*, akivel akkor még olyan Sóstói úti szomszédságban voltunk, hogy a két villa között ház nem volt, rendszeres olvasói voltunk az akkor divatos *Buffaló Bill* című indián történeteket tartalmazó könyveknek.

Ma már nem tudnám megmondani, hogy ezek a nagy alakú, folyóiratszerű könyvek bizonyos rendszeres időben jelentek-e meg, de arra emlékezem, hogy megjelenésük igen gyakori volt, és a korombeli ifjúság élvezetes és kedvelt olvasmánya volt. Természetesen alaposan megtűzdelve angol szavakkal és nevekkel, amiknek kiejtése állandó vita tárgya volt a diákok között is. Iskolatársaim között sokan a tehetősebbek közül jól beszéltek németül, hiszen sokuknak német nevelőnője volt, egy-kettő közülük tanulgatott franciául, de senki sem foglalkozott az angollal. Mindez természetesen lokális, tehát nyíregyházi viszonylatban értendő, hiszen más városok, különösen a főváros ilyen irányú érdeklődési körét, vagy lehetőségét nem ismertem.

Harmadikos, vagy negyedikes diák gyerek lehettem, amikor az iskola hirdetőtábláján a *La Fontaine* irodalmi társaság tájékoztató hirdetményét olvastam, hogy többek között angol nyelvtanfolyamot is hirdet.

Nyelvismeretemmel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy kicsiny gyerekkoromban a *Szepességből* volt pesztra mellettem, aki anyanyelvű szinten beszélte a szepességi németet, így a vele való játszás közben természetesen ragadt reám is a német nyelvből. Igen szerény

alap volt ez, de mindenesetre alap lett volna egy átgondolt német nyelvtanítás számára. Sajnos ezzel a gimnáziumban nem találkoztam, de ahogy a mai nyelvtanításokat figyelem, gondolok itt elsősorban az orosz nyelvre, e tanítási módszer ma sem javult.

Talán úgy foglalhatnám össze e téren kialakult nézetemet, hogy valami mély nyelvtani alapokon nyugvó irodalmilag csiszolt eredményt kívánt a tanmenet felmutatni, ahelyett, hogy a mindennapi nyelvismeretre okított volna. Így adódott az után az, hogy bár nyolcadikos koromban *Goethe* életrajzát ékes német nyelven mondtam el, hiszen be kellett vágni. Viszont amikor az érettségimet követő nyáron, telefonon akartam Judit nővéremmel beszélni, és a telefont a náluk alkalmazásban lévő német kisasszony vette fel, nem tudtam azt megkérdezni, hogy otthon van-e asszonya, hanem ijedtemben letettem a kagylót. Elgondolkoztató ez akkor, amikor hat éven át intenzíven kellett foglalkoznunk némettel és jó rendű tanulója voltam e tárgynak.

Volt más baj is.

A *der, die, das* átláthatatlan szövevénye, magának a német nyelvnek grammatikája és nem utolsó sorban a magyartól teljesen eltérő mondatszerkesztése elég kiábrándítólag hatott reám. De lényegében mégsem ezek az apró okok indítottak arra, hogy Laci barátomnak indítványozzam az angol nyelvkurzusra való jelentkezésünket.

A szándékot tett követte, hiszen a kurzus díj olyan csekély volt, hogy az nem jelentett terhet a szülők számára. A tanfolyam megindult, elég sokan jelentkeztünk diákok és felnőttek vegyesen, és ahogy ez általában ezeknél a jó szándékkal indított tanfolyamoknál lenni szokott, második, vagy harmadik hónapban már a jelentkezők fele lemorzsolódott, a végére – mint a tanfolyamot befejező tanulók – hárman maradtunk. *Mi Lacival* és egy *Dicker Gyula* nevű könyvkereskedő.

Meg kell jegyeznem, hogy az én Laci barátom velünk szemben e kurzust. hatalmas fölénnyel végezte el. Úgy, hogy *Gál tanár* úr mindig rá hivatkozott, amikor minket korholt hibás kiejtésünk vagy írásunk, esetleg fordításunk miatt.

Szegény Laci barátom – 1945. elején hősi halált halt Nyíregyháza háromnapos visszavételénél, mint csendőrtiszt a Tokaji úton lévő Villanytelep mellett, – minden téren hatalmas tehetség volt, de egy óriási hibával. Semmi kitartás nem volt benne. Bármiben, amihez hozzákezdett, az átlagnál jóval többet mutatott fel, de érdeklődésével azonnal másfelé fordult. Így volt ez az angol nyelvvel is. A következő évben már nem volt hajlandó továbbtanulni. Mivel jelentkezők hiányában új tanfolyam nem indult, *Gál István* egy méltányos havi díjért elvállalta tanításomat, ami egészen 1938-ban bekövetkezett haláláig intenzíven tartott is.

*

Írtam volt, hogy *gimnáziumi tanulmányaim* minden nagyobb zökkenő nélkül múltak el. Nyertem néhány irodalmi pályázatot, de ezeket sem ambicionáltam különösképpen.

Utólag visszagondolva iskolaéveimre, hiányzott tanáraimból az a dinamikus lendület, mely véleményem szerint feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a kezeire bízott gyerekekből ki-

hozza azt, ami esetleg bennük van. Valamennyi tanárom a temetőbe porlad. Nem kívánok én, a még élő felettük utólagosan súlyosan elmarasztaló kritikát gyakorolni, hiszen személyenként – egy-két kivételtől eltekintve – nem voltak terheltek súlyos emberi hibákkal.

Jó emberek voltak, becsületes magyarok, jó férjek és családapák, tisztes polgári életet élők és a hitéletük terén sem lehetett súlyos mulasztásokat találni nemcsak akkor, de ma, évtizedek távlatából sem. És mégis, valami hiányzott belőlük, amik véleményem szerint a pedagógust pedagógussá teszik. És ahogy ez hiányzott belőlük, úgy az természetes, hogy ebből adódóan hiányzott magából az iskola szelleméből is. Nem úgy kerültünk ki iskolánk falai közül, hogy az életben valaki is azt mondja, *„meglátszik, hogy a Nyíregyházi Kossuth Gimnázium szellemi örököse."* Az viszont vitathatatlan, – amint ezt egy néhány évvel ezelőtt megtartott iskolai találkozónkon egyik római katolikus iskolatársam megjegyezte – ebben az Intézetben ő azt soha sem érezte, hogy ő nem evangélikus, mert ez az iskola mentes volt minden felekezeti elfogultságtól. Ez talán némileg magával az *evangélikusság egész múltjával* is magyarázható, hiszen nem volt egy stratégiailag szervezett egyház.

De mentes volt az iskola minden faji elhatároltságtól is. Csak meg kell nézni a régi iskolai értesítőket és a tanulók felekezeti és faji megosztottságát.

Bár az is igaz, hogy ebben az időben Magyarországon a faji kérdés nem volt kérdés. Ez inkább a következő évtizedben vált kérdéssé és tartja magát változatlanul az ország életének felszínén mind a mai napig. Ebben elsősorban a két különböző felfogású Mamut hatalomnak volt meghatározó szerepe, melyek a Történelem számunkra elég szomorú játéka folytán közvetlen szomszédságunkba kerültek.

Mint írtam, nem volt az iskolának egy meghatározó jellege, amire esetleg évtizedek múlván büszkén gondolhatnék.

Temetői sétáimon meg megállok volt tanáraim sírjánál és elgondolkozom, elmerengek a múltak felett. Kedvesen, kellemesen emlékezem Reájuk, de végeredményben az az igazság és ezt nem bántó éllel írom le, nem kaptam Tőlük semmit.

Talán ebben leli magyarázatát az, hogy amikor jó néhány évvel később unokaöcsémmel *Nyíregyházy (Szohor) Miklóssal* beszélgettem iskolai életéről, és egy tanárának nevét említette azzal a megfogalmazással – ami ugyancsak meglepő volt számomra – hogy *ez a tanár nem ül a katedra magasságában, hanem közöttük jár, kél, beszél, vitatkozik, mint egyenrangú fél, meggyőz, vagy meggyőzetik*, jóleső érzés töltött el. Mert hittem, talán valami megindult ezen a téren is Nyíregyházán.

E tanár neve *Dr. Belohorszky Ferenc.* Amikor a Tiszai Kerület Püspöki székébe a haladó szellemű *Turóczy Zoltán* ült, remény nyílt, hogy az Evangélikus Gimnázium szelleme is jó irányban fog megváltozni. Ezért történhetett, hogy amikor 1944 nyarán megüresedett a gimnázium igazgatói széke, Turóczy Püspök úr a leghatározottabb formában jelentette ki előttem is, hogy bár az úgynevezett szolgálati rend, vagy szolgálati idő mást kívánna az igazgatói székbe, minden mást félre téve a maga teljes súlyával oda *Belohorszky Ferencet* kívánja juttatni.

E kívánsága találkozott a város minden szépségéért lelkesedő polgármesterének *Nyíregyházy Szohor Pálnak* törekvésével is, de a választó Kormányzó Tanács tagjainak többségi akaratával is.

1944 nyarán az igazgatói székbe Belohorszkyt választották meg.

A demokratikusság ismérveiért a mai kor vezető szereplőinek lehetne tanulni e múltból.

Amíg a titkos szavazás a Városháza akkori kis Tanácstermében folyt, a mellette lévő és akkor 4-es számot viselő hivatali szobámban ült a két jelölt. *Dr. Scharbert Ármin és Dr. Belohorszky Ferenc*. És annak ellenére, hogy Dr. *Scharbert Ármin* valamikor szeretett tanárom és cserkészparancsnokom is volt, mégis bensőmben azért drukkoltam, hogy *Belohorszky* legyen az igazgató és hozza azt a kívánt szellemi változást a gimnázium életében, melyről sokunk meg volt győződve, mint a magyar nevelés elkerülhetetlen szükségességéről.

De hát még eddig sok víznek kellett lefolynia azon a bizonyos Tiszán.

A Kormányzótanács *Belohorszkyt* választotta meg igazgatónak, kinek az 1944-45-ös iskolaévtől kellett volna átvenni a Gimnázium irányítását.

A sors azonban másként akarta.

*

Mielőtt az elemi és középiskolai tanulmányaimra pontot tennék, egy apróság jutott eszembe, ami ugyan nem nemzeti érdekeltségű, de talán, mint a város kulturális életének egy piciny epizódja, érdekes.

Még Keresztapám, *Prok Gyula* életében történt, tehát 1923 áprilisa előtt.

Keresztapám ügyvédje volt az akkor itt játszó színtársulatnak, kiknek szegényeknek rendkívül sok peres ügyük volt, meglehetősen nehéz anyagi viszonyok között éltek, gázsi gondok, a mindennapi megélhetés gondjai stb, tovább nem sorolom. Igazgatójuk, ha jól emlékszem nevére, bizonyos *Neményi*, vagy *Naményi* volt, s társulatának több olyan tagja is volt, akik később különösen a vidéki színházak életében ismert nevek voltak. *Patkós Irma*, későbbi férje *Sziklai*, aki azután a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója volt, *Szűcs László*, később az Operaház színpadán is fellépett, majd neve eltűnt a vezető színész közül, állítólag az alkohol túlzott szeretete miatt. *Harcos Irén*, aki, mint szubrett az én osztályom kedvence volt az iskolában, lévén abban az időben igen sok diákelőadás, ami azután az iskola egyes osztályait egy-egy színész, de főként színésznő rajongóinak táborába sorozta és ebből hatalmas méretű diákcsaták keletkeztek, elsősorban az iskola udvarán.

Ezek a színészek, mivel az időjárás már téliesre fordult, de a társulatnak nem volt pénze az elutazásra, még akkor is játszottak a Városi Színházban, ami bizony fűthetetlen volt, ami a nézőteret illeti, de lehet, hogy az öltözők sem voltak fűthetők. Így azután a nézőközönség száma is erősen megcsappant, amivel a bevétel rohamos csökkenése járt. No az így keletkezett megszámlálhatatlan mennyiségű pereskedéseket intézte szépemlékű Keresztapám, természetesen minden ellenszolgáltatás nélkül. De még ezen ügyvédi

munkásságához az is hozzájárult, hogy a két helyiségből álló irodájának külső szobájába jártak melegedni a színészek. Ez pedig azt eredményezte, hogy amikor valami sütés volt a konyhán, házi termésű bor pedig mindig akadt a pincében, a sütésből egy jól megrakott tál került be. Lehet, hogy ez volt a napi élelmük szegényeknek.

Az ügyvédi „honorárium" egy állandó páholy volt a színházban. Mi, az öt gyerek és Édesanyám, Ő természetesen a gyerekek kérésére, szinte naponta a színházban voltunk.

Mivel a nézőtér fűthetetlen volt, így megfelelően felfegyverkezve a hideg ellen érkeztünk a színházba. Plédek, pokrócok, sőt még néha szalmával tömött zsákok is a lábak védelmére, színházi estéink nélkülözhetetlen kellékei voltak. Hozzátartozott még e látogatásokhoz, hogy mindig vittünk a színészek részére egy-két 5 literes demizson bort és némi hideg húsféleséget, amit előzetesen beküldtünk valamelyik jegyszedővel a színészeknek.

Talán mondanom sem kell, hogy igen patriarkális körülmények között játszódtak le ezek az előadások.

Amiért most visszaemlékszem, annak oka, hogy történt egy alkalommal, hogy csak a mi páholyunkban volt nézőközönség. Nemcsak a többi páholy, de még a széksorok is teljesen üresek voltak. Édesanyám mondta az egyik jegyszedőnek, hogy ilyen körülmények között mi is elmegyünk, hiszen nem kívánhatjuk, hogy mi értünk a hirdetett darab előadásra kerüljön. Hogy mi volt ez a darab, arra nem emlékezem, de azt hiszem valami operett volt, hiszen a legtöbbet ezt játszották, e műfajtól lehetett remélni, hogy némi közönség összeverbuválódik. E nyomorúságos helyzetben is azonban sem jókedvüket, sem kötelességérzésüket nem veszítették el a színészek. Kijött az igazgató és arra kért, ne menjünk el, hadd játsszák el a kitűzött darabot, hiszen annyi kedvességet kaptak és kapnak a családtól, no meg annyi színházlátogatást, hogy kötelességüknek tartják az előadás megtartását.

A világ színházainak életében így történhetett meg az a talán egyedüli eset, hogy egy páholy hat személye részére, amiből öt személy tulajdonképpen gyerek volt, egy társulat egész előadása meg lett tartva. Természetesen minden játékbeli poén, minden dal a páholyunk felé fordulva, nekünk szólt. Talán a színháztörténelemben még soha elő nem fordult egy ilyen „családi" színelőadás.

Az említett *Szűcs Lászlóval* kapcsolatban van még két emlékem.

Valamikor a harmincas évek idején, amikor Szücs igen ismert színésze volt az országnak, vagy az Operaházban, vagy a Városi Színházban ment Lehár világhírű a *„Mosoly országa*". E ragyogó munka slágerét, a *„Vágyom egy nő után"*-t olyan sikerrel énekelte *Szücs,* hogy annyi ismétlést követelt a nézőközönség, amire nem emlékszem elég hosszú rádióhallgató koromból. Az ismétlések számát nem tudom, hasból nem akarok valótlanságot írni, de életemben annyi ismételtetést soha nem hallottam.

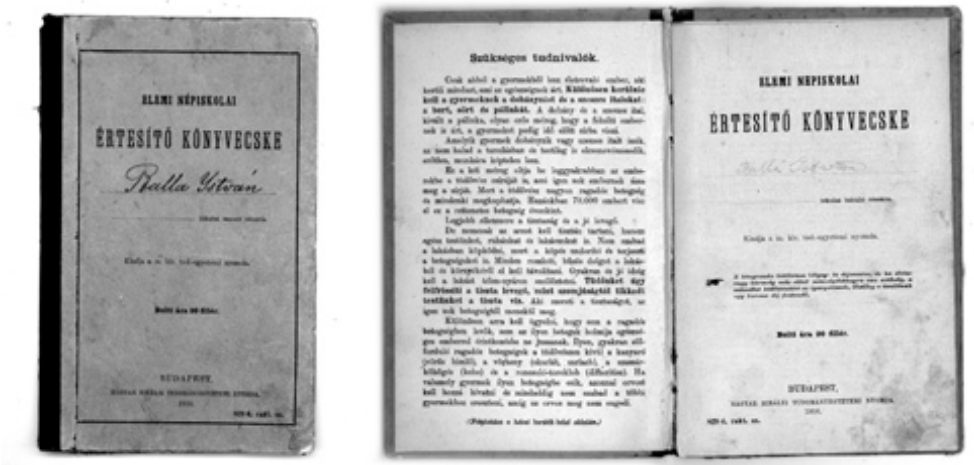
A másik emlékem sokkal később.

Amikor feleségemnek már udvaroltam, 1943 júniusában Egerben jártam. *Feleségem*, aki akkor a debreceni *Csokonai Színház* színésznője volt, e színháznak nyári állomása volt *Eger.* Előadás után az egri Korona teraszán vacsoráztunk. Rajtunk kívül a színházi

direktor felesége *Beleznay-Ungerné, Kovács Terus* is velünk volt, amikor az asztalhoz lépett *Kovács Terus* üdvözlésére *Szűcs László*. Úgy emlékszem, írógépügynök volt. A könnyelmű élet, a nagy mennyiségben elfogyasztott alkohol megtette romboló hatását. Néhány percig maradt közöttünk, majd távozott. Nem emlékeztettem arra a múltra, ami a gyermekkoromhoz nyúlt vissza. Sajnáltam és éreztem, hogy minden emlékezés csak fájó volna e szerencsétlen, pedig igen tehetséges művésznek. Többet sorsáról nem tudok. Nevével a most olvasott *Rátonyi Róbert* által írt „Operett" című munkában találkoztam ismét, aki szintén nagyon meleg hangon emlékezik e ragyogó hangú, igen tehetséges művészre.

E sorok olvasása elevenítette fel bennem a korábban elmondottakat.

*

ELEMI NÉPISKOLAI

ÉRTESÍTŐ KÖNYVECSKE

Balla István

BUDAPEST.

Szükséges tudnivalók.

ELEMI NÉPISKOLAI

ÉRTESÍTŐ KÖNYVECSKE

Balla István

BUDAPEST.

Értesítő könyvecske

— 4 —

ÉVKÖZI ÉRTESÍTŐ

a mindennapi iskola II. osztályáról.

Karácsonykor: 1917/18 19 /

Magaviselete . . . Dicséretes

Szorgalma . . . . Dicséretes

Előmenetele . . . Kitűnő

Mulasztott . . . 2 félnapot. félnapot.

Nem igazolt . . . — félnapot. félnapot.

Jegyzet:

Oswald József
tanító.

Balla István
szülő (gyám).

Látta:
szülő (gyám).

Husvétkor: 1917/18 19 /

Magaviselete . . . Dicséretes

Szorgalma . . . . Dicséretes

Előmenetele . . . Kitűnő

Mulasztott . . . 2 félnapot. félnapot.

Nem igazolt . . . — félnapot. félnapot.

Jegyzet:

Oswald József
tanító.

Balla István
szülő (gyám).

Látta:
szülő (gyám).

— 5 —

ÉVVÉGI ÉRTESÍTŐ.

Balla István

a mindennapi elemi iskola II. osztályának tanulója az 1917/18 19

iskolai év végén a következő osztályzatot érdemelte:

Magaviselete . . . . . Dicséretes

Szorgalma . . . . . Dicséretes

Előmenetel:

Hit- és erkölcstan . . . . . Kitűnő

Beszéd- és értelemgyakorlatok . . Kitűnő

Magyar nyelv: Olvasás . . . . . Kitűnő

Magyar nyelv: Írás . . . . . Kitűnő

Magyar nyelv: Nyelvtan . . . . Kitűnő

Számtan . . . . . Kitűnő

Rajzolás . . . . . Kitűnő

Éneklés . . . . . Kitűnő

Kézimunka, kézügyesség . . . . .

Testgyakorlás . . . . . —

Mulasztott 2 félnapot.

Nem igazolt — félnapot.

Ha ezen iskolai év elején még nem tudott magyarul, megtanult-e és mily mértékben?

Kelt Nyergyszáz, 1918-ik évi június hó 15-én.

Ruhmann Adolf
igazgató-tanító
gondnoksági elnök.

Oswald József
tanító.

(P. H.)

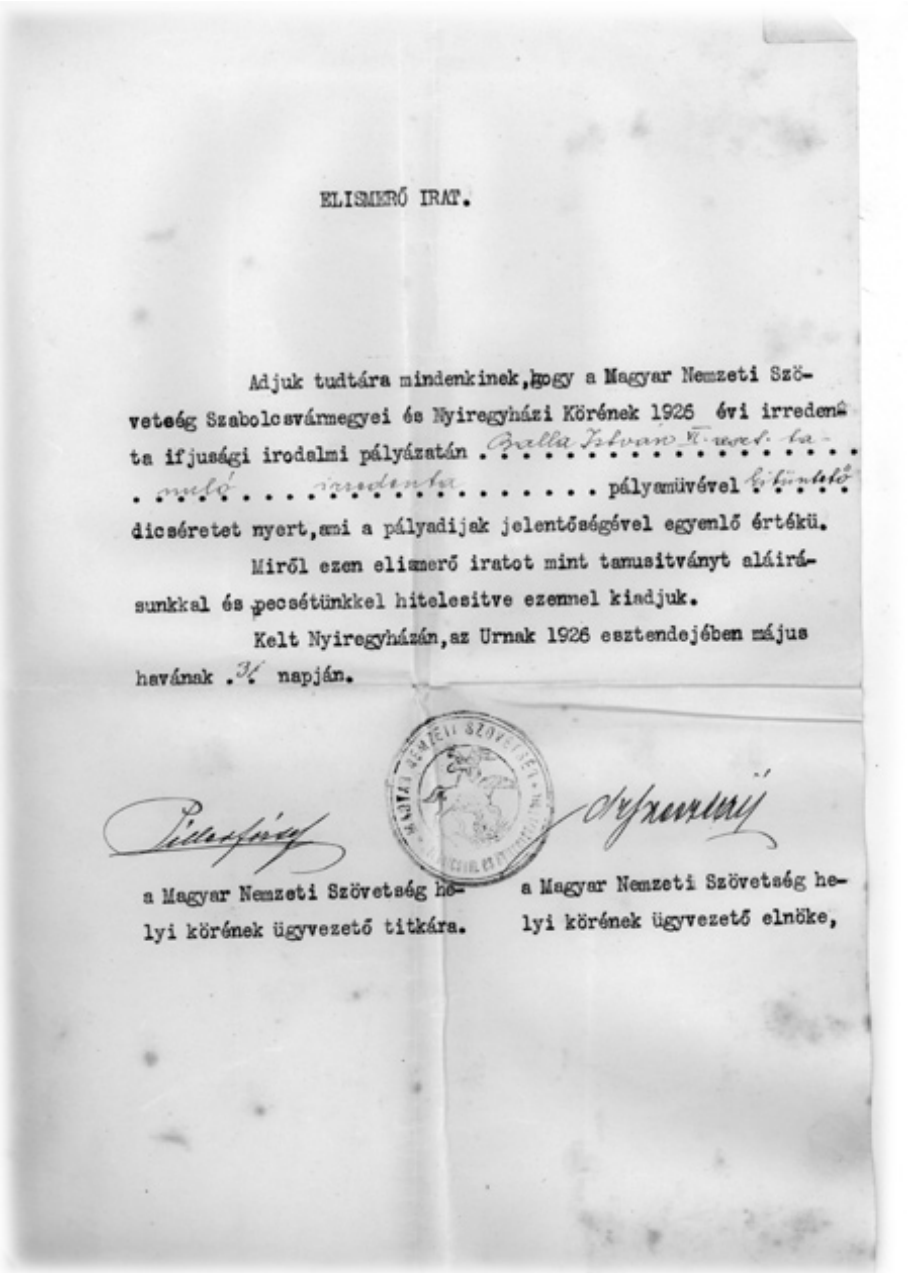
Értesítő 1917-18 –as évről

Felvettek …(1921)

Évvégi bizonyítvány a gimnázium IV.osztályából (1923)

ELISMERŐ IRAT.

Adjuk tudtára mindenkinek, hogy a Magyar Nemzeti Szövetség Szabolcsvármegyei és Nyiregyházi Körének 1926 évi irredenta ifjuságí irodalmi pályázatán Balla István V. ker. ta-nuló irodenta pályamüvével kitüntető dicséretet nyert, ami a pályadijak jelentőségével egyenlő értékü.

Miről ezen elismerő iratot mint tanusitványt aláirásunkkal és pecsétünkkel hitelesitve ezennel kiadjuk.

Kelt Nyiregyházán, az Urnak 1926 esztendejében május havának 31. napján.

a Magyar Nemzeti Szövetség helyi körének ügyvezető titkára.

a Magyar Nemzeti Szövetség helyi körének ügyvezető elnöke,

Hű, már ekkor is irredenta voltam? (1926)

Elismerő irat.

Adjuk tudtára mindenkinek, hogy a Magyar Nemzeti Szövetség Szabolcsvármegyei és Nyiregyházi Köre 1928. évi irredenta ifjusági irodalmi pályázatán BALLA ISTVÁN VIII. osztályu tanuló irredenta pályaművével elismerő dicséretet nyert, ami a pályadijak jelentőségével egyenlő értékü.

Miről ezen elismerő iratot mint tanusitványt, aláirásunkkal és pecsétünkkel hitelesitve ezennel kiadjuk.

Kelt Nyiregyházán, az Urnak 1928. esztendejében, május havának 5. napján.

a Magyar Nemzeti Szövetség helyi körének ügyvezető tikára.

a Magyar Nemzeti Szövetség helyi körének elnöke.

MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG • Szabolcsvm. és Nyíregyháza kör •

És újra?...(1927)

VILÁGNYELVEK TANFOLYAMAI

*

A LA FONTAINE IRODALMI TÁRSASÁG
NYIREGYHÁZI CSOPORTJÁNAK ELNÖKI
TANÁCSÁTÓL.

Bizonyítvány.

Balla István ki született 1911 év
jan. hó 27. Nyíregyházán résztvett a La Fontaine Irodalmi
Társaság által rendezett 1926/27 tanévi angol nyelvi tanfolyamon a
kezdők — ~~haladók~~ — ~~kereskedelmi levelezők~~ csoportjában, és a következő
osztályzatot nyerte:

Olvasásból jó
Írásból jó
Társalgási készségből elégséges
Kereskedelmi levelezésből

A haladók — ~~Kereskedelmi levelezők~~ csoportjába felvehető"
Nyiregyházán, 1927, június 22.

La Fontaine Társaság Nyíregyházi csoportja

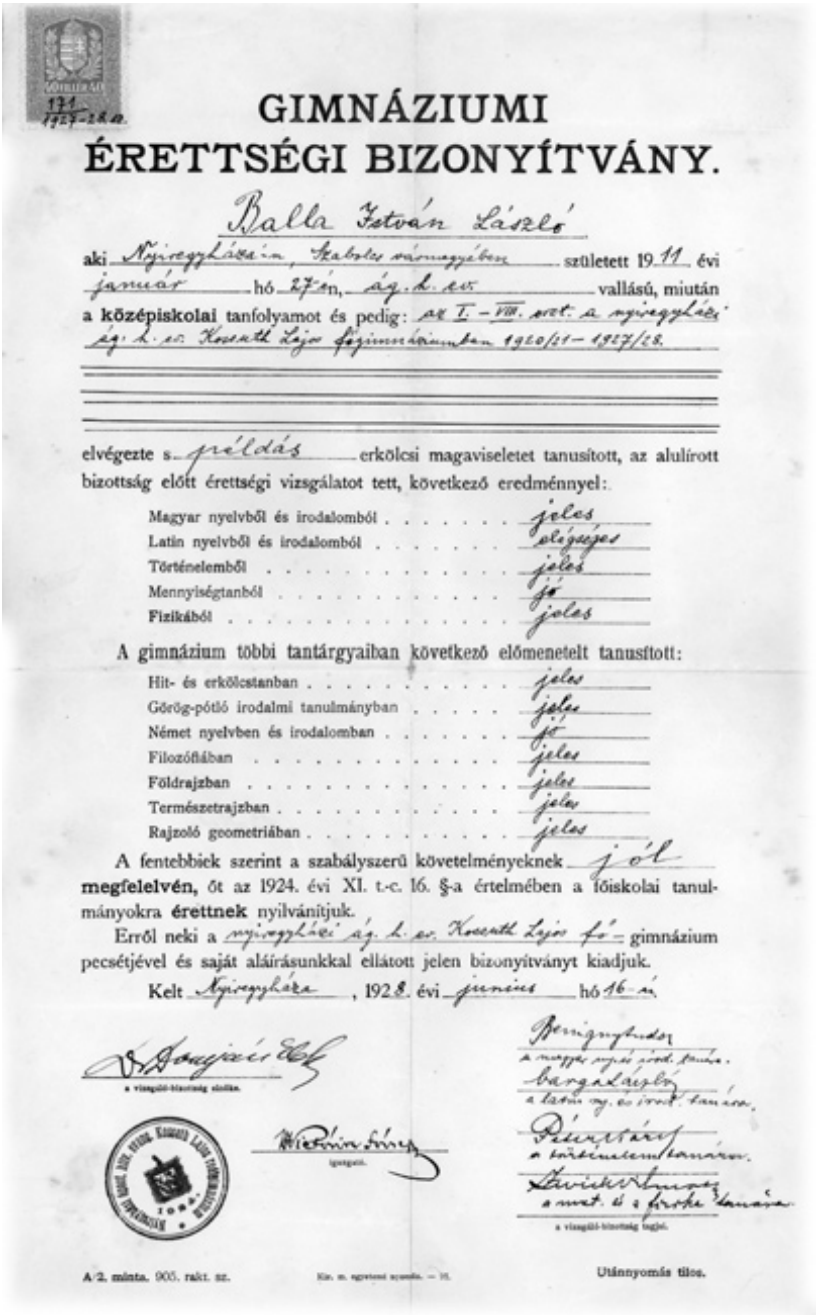
Gálfalvay angol nyelv oktatója.

a L. F. I. T. elnöke.

az elnöki tanács tagja vizsgabiztos.

Gálfalvay igazgató

Angolnyelv- imádatom

GIMNÁZIUMI ÉRETTSÉGI BIZONYÍTVÁNY.

Balla István László

aki Nyíregyházán, Szabolcs vármegyében született 1911. évi január hó 27-én, ág. h. ev. vallású, miután a **középiskolai** tanfolyamot és pedig: az I.–VIII. oszt. a nyíregyházi ág. h. ev. Kossuth Lajos főgimnáziumban 1920/21–1927/28.

elvégezte s. példás erkölcsi magaviseletet tanusított, az alulírott bizottság előtt érettségi vizsgálatot tett, következő eredménnyel:

Magyar nyelvből és irodalomból	jeles
Latin nyelvből és irodalomból	elégséges
Történelemből	jeles
Mennyiségtanból	jó
Fizikából	jeles

A gimnázium többi tantárgyaiban következő előmenetelt tanusított:

Hit- és erkölcstanban	jeles
Görög-pótló irodalmi tanulmányban	jeles
Német nyelvben és irodalomban	jó
Filozófiában	jeles
Földrajzban	jeles
Természetrajzban	jeles
Rajzoló geometriában	jeles

A fentebbiek szerint a szabályszerű követelményeknek jól **megfelelvén,** őt az 1924. évi XI. t.-c. 16. §-a értelmében a főiskolai tanulmányokra **érettnek** nyilvánítjuk.

Erről neki a nyíregyházi ág. h. ev. Kossuth Lajos fő- gimnázium pecsétjével és saját aláírásunkkal ellátott jelen bizonyítványt kiadjuk.

Kelt Nyíregyháza, 1928. évi június hó 16-án.

a vizsgáló-bizottság elnöke.

igazgató.

a magyar nyelv és irod. tanára.

a latin nyelv és irod. tanára.

a történelem tanára.

a mat. és a fizika tanára.

a vizsgáló-bizottság tagjai.

A/2. minta. 905. rakt. sz. Utánnyomás tilos.

Érett vagyok…(

Iskolai tanulmányaim kapcsán

Kitekintő – Az utókornak

Véleményem

A Történelem eseményei elsodortak mindent, ami tisztesség, erkölcs, vallásos és hazafias nevelés e szerencsétlen országban. Hogy helyet adjon egy olyan szellemnek, ami ugyan mindenhová beférkőzik, mindent, ami nemes és szép volt: tönkretesz. Hogy 40 év elmúltával – ami már nemcsak az egyes ember, de egy Nemzet életében is számottevő idő, jól rosszul, részben visszatérve az „átkos múlt" gyakorlati tapasztalataihoz, próbálja megtalálni az elhagyott helyes utat.

A baj csak ott van, hogy sokkal könnyebb rombolni, mint építeni. Ez az igazság különösen érvényes a jellem, az erkölcs, a tisztes felfogás és ehhez hasonló elsősorban inkább belső és nem materiális dolgok terén. Mert egy lerombolt hidat, ha megfelelő anyagi eszközök állnak rendelkezésre, még szebbre lehet építeni, mint elődje volt, de az embert annak teljes valóságában újra visszavinni a tiszta, nemzeti életéhez, talán generációk hosszú során sem lehet elérni. Ezen állításom szomorú igazságát csak az fogja tudni értékelni, aki esetleg egy-két évszázad múlva néz szét e hazai tájakon.

Annak idején úgy tanultam *Berzsenyi Dánieltől*, hogy „minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely, ha ledől… És ez a tiszta erkölcs bizony alaposan ledőlt.

*

Az iskolai tanulmányaimról és főként magáról az iskoláról mondottak menetét nem akartam megszakítani a körülöttünk kialakuló Világ képének leírásával.

Pedig erről is van bőséges mondanivalóm.

Szükségesnek látom ezt elsősorban azért, mert a mai iskolai történelmi tananyag, publikált és történelemmel foglalkozó írások vagy hallgatnak, vagy mellébeszélnek, és tudatosan félrevezetnek. Egy mai e téren igen szerencsétlen fiatalember így teljesen hamis képet kap az események alakulásáról, és mivel azokat majdnem az anyatejjel szívja magába, félő, hogy soha nem fog tudni a történelem útjának szövevényében eligazodni, és teljesen félrecsúszik a viharos esztendők megítélésének kérdésében.

Mondtam és írtam már, hogy akkor, amikor ezeket a gondolataimat és az általam átélt valóságot, ahogy éltem és láttam, leírom, gépelő kezemet és gondolataimat semmilyen *nemzeti elfogultság*, *túlzott nacionalizmus*, *a szomszédos államok gyűlölete* nem vezeti. Pusztán a tények leírása és az abból levont elfogulatlan következtetés vezet.

Ott kell elkezdenem, hogy ha végig tekintünk 1000 éves történelmünkön, túlnyomó többségben „magyar imperializmusról" nem igen lehet beszélni. A kalandozások korát lezáró és számunkra túlságosan erős orrkoppintás, amit elszenvedtünk igen tanulságos volt.

Az Árpádok 300 esztendős kora a belső hatalom megszilárdítása, vagy legfeljebb inkább lokálisnak nevezhető szomszédolás jegyében zajlott le. Talán imperialista irányzatot lehet felismerni *Nagy Lajos* uralkodása alatt, de ha szigorúan magyar nemzeti szempontból nézzük, ez inkább Anjou imperializmus volt.

Talán *Mátyás királyunkat* fűtötte leginkább egy magyar nagyhatalmi törekvés, amihez nem kis mértékben azonban csatlakozott a Hunyadi ház megalapításának törekvése is.

Országunk földrajzi fekvése meghatározó volt történelmünkre. Az igaz, hogy talán sehol a világon egy ilyen csodálatos földrajzi egységű ország nincs, mint a Kárpátok övezte Magyarország volt, de az is igaz, hogy az ide-oda mozgó népek számára mindenkori országútjául szolgált. Talán nem véletlen, hogy sem a hunok, sem a gótok, sem a gepidák és talán még számos jövő-menő nép itt maradandó országot teremteni nem tudott, a magyarnak sikerült ez jól, rosszul 1000 éven át, de ezért iszonyú árat fizetett.

A nagy népvándorlási korok lezáródása után külső és belső erők állandó és félelmetesen nagy játékai között a kialakuló Európában két hatalmas tömb, *a germánság és a szlávság* ütköző pontjában e félelmetes erők között csodálatos dolog az, hogy egyáltalában itt fenn tudtunk maradni. Előttem kétségtelen dolog az is, hogy valahonnan, nyilván már Ázsiából egy olyan mentalitást hoztunk magunkkal – és ez mind a mai napig sajnos szinte töretlen erővel megvan – hogy a hibát leghamarabb egymásban találjuk meg.

Rétegek, osztályok között valami olyan félelmetesen nagy feszültség van, ami egy igazi egység kialakulását szinte lehetetlenné teszi. Ha valaki kételkedik ebben a megállapításomban, vegyen magának annyi fáradságot, hogy az ismert magyar történelmet figyelemmel olvassa el.

Nemcsak ma, vagy tegnap, de évszázadokkal korábban is soha egységes Magyarországról beszélni nem lehetett. Hiszen az *Árpádok alatt* is igen sokszor családi villódzás volt, ami mindig magyar pusztulást eredményezett. De valószínűleg tartom, hogy maguk az Árpádok is hatalmi helyzetük révén tudtak három évszázadon keresztül uralkodót adni e népnek. Ha *Hunyadi Mátyásra* nézünk, magának a királynak megválasztása minek volt köszönhető? *A Szilágyi Mihály* vezette katonai erő, mely a választókat a Duna jegére nyomta és addig onnan le nem engedte, amíg a fázó és talán elfagyó lábak nem mondatták ki, hogy éljen Mátyás király. *Fekete Serege* biztosította az abszolút erőfölényt, de viszonylag korai halála és az azt követő utódhiány már felbontott mindent.

Persze lehet itt és igen sokszor történelmünk során rajtunk kívülálló okokat is keresni. Ha gyermekáldást tekintve nem olyan szerencsétlenek a házasságai, hogy nyilvánvalóan meddő hölgyeket talál házastársul, hiszen talán azt mondhatjuk, hogy *Corvin János* léte bizonyítja azt, hogy nem *Mátyásban* volt a hiba. Ha a magyarság ázsiai tisztább erkölcsi felfogása nem idegenkedik a „törvénytelen" származás elfogadásáról, gondoljunk itt akár az olasz, akár a pápai hatalom e téren gyakorolt sokkal könnyebb felfogására stb.

Az történelmi tény, hogy *Mátyás* idejében országunk lakosságának száma Angliával volt egyenlő és hol vagyunk ettől ma? Majd az az irtózatos nyomás, – amit megint csak ebből a szempontból is szerencsétlen földrajzi helyzetünk indokol – mely a török oldalról

érte hazánkat! Azt minden tárgyilagos szemlélőnek el kell ismernie, hogy Európát jól rosszul, de a magyarság teste védelmezte és ennek eredménye lett a magyarság elvérzése. Amit csak fokozott az örökös belső villongás is, és nem csekély mértékben.

Majd a Mohácsot követő tagoltság, majd ennek a sorsán bekövetkezett házasságunk a Habsburg dinasztiával, amely közel négy évszázadon keresztül meghatározó hatalmi tényező lett országunk sorsában. És bizony, ha e kérdést tárgyilagosan nézzük, ez a hatalmas idő mérhetetlen magyar véráldozatot követelt.

Távol áll tőlem, hogy olyan mérvű magyar elfogultsággal nézzem ezt az időt, hogy csak és kizárólag a *Habsburgok* és az osztrákok voltak a fekete fiúk, mi magyarok hozzájuk képest tündérek voltunk. Nem, ez elfogultság volna, de azt hiszem annyit a legelfogultabb osztrák szemlélő is el kell hogy fogadjon, hogy tenisz nyelvén szólva e kérdésben fifti-fifti az állás.

Miért e viszonylag rövid történelmi visszapillantás?

Mert ez határozta meg sajnos végzetesen sorsunkat, ami Reánk nézve oly szerencsétlenül végződő *Első Világháborúhoz* vezetett. És itt már szerény életem is akaratlanul beletorkolódott a világ eredményeibe.

Nem ismerem a Világirodalom e kérdéssel foglalkozó anyagát. De valahogy nem tudom azt feltételezni, hogy akadjon olyan történész, aki azt hámozná ki az események láncolatából, hogy a magyarság akarta, vágyta és érdekeihez fűződött e háborúnak elkezdése. Elhibázott gondolatnak tartom, hogy egy-egy ilyen világégés kirobbanását csupán egy eseményhez akarnánk fűzni. Az legfeljebb az a kiáltás, ami a már készen lévő lavinát végzetes útjára elindítja.

Ilyen kiáltás volt a Szarajevóban történt trónörökös gyilkosság.

Van itt is valami házi emlékem, mely nem történelmi jelentőségű, de talán figyelemreméltó.

Édesanyámnak leánykor barátnője volt *Trajtler Anna*, akinek aktív katonai szolgálatot teljesítő bátyja lenn határvédő szolgálati beosztásban a Szerbia határán katonáskodott. Az édesapa, *Trajtler Soma*, városi főorvos volt itt Nyíregyházán.

Valamikor az 1910-es évek körül, de még jóval korábban a háború kitörését jelentő 1914 év nyaránál, váratlan hír érkezett a szülőkhöz, hogy fiúk meghalt. Holttestét lezárt koporsóban, katona bajtársak kíséretében hozták haza Nyíregyházára.

Édesanyám, mint a halott leánytestvérének jó barátnője, hét pecsétes titok alatt tudta meg, hogy a kísérő tisztek elmondták: *Trajtler főhadnagyot szolgálati útján szerb oldalról leadott lövés ölte meg. De a katonai hatóság úgy döntött, hogy a halál körülményeit nem hozzák nyilvánosságra, nem akarván olajat önteni a tűzre, és itt sem szabad tulajdonképpen tudni erről senkinek.* Hát ilyen volt a szarajevói pisztolylövések eldördülése előtt már a szerb határon a határhelyzet.

Maga *Ferenc Ferdinánd* szívből gyűlölte a magyarokat.

Ismert tény különösen azóta, hogy elhatározott szándéka volt a *Gesammt Monarchia* megvalósítása trónra lépése esetén. Magával az öreg Ferenc Józseffel is számos összeütközése volt e téren is, úgyhogy tulajdonképpen magyar szempontból a revolvert elsütő *Princip* szerb diák szobrot érdemelt volna.

Történelmi tény, hogy azon a koronatanácson, mely a Szerbiának szóló ultimátum ügyében határozott, egyedül a magyar miniszterelnök *Gróf Tisza István volt* az, aki ellenezte annak a jegyzéknek elküldését. Mondván, hogy egy ilyen jegyzéket egy szuverén hatalom nem fogadhat el, mert ebből csak háború lehet. Egyedüli ellenző vélemény volt és a többség határozatát alkotmányos kötelessége volt a magyar miniszterelnöknek elfogadni.

Nem akarom én most itt az általam ma is rajongó tisztelettel övezett *Tisza István* személyét, politikáját, jellemét, felfogását részletezni. Valamikor könyvet akartam Róla írni és igen sok személyes természetű dolgot fel is kutattam. Talán szerencsém, hogy erre nem került sor, ismervén a mai hivatalos felfogást és nem utolsó sorban azt a szomorú tényt, hogy 1918. október 31-én a Hermina úti villájában meggyilkolták azt a Tisza Istvánt, aki ha életben marad, talán egészen más fordulatot tud biztosítani a nemzeti kisebbségekkel ugyan agyonterhelt, de mégis egy egészen más életlehetőségeket nyújtani tudó Nagy Magyarországban. Tisza István a felkorbácsolt indulatú csőcseléknek lett áldozata, de a felkorbácsolók között sajnos igen sokan voltak olyan csiszolt, európai műveltséggel rendelkező fők is, akiktől joggal el lehetett volna várni, hogy szélesebb látókörrel rendelkezzenek.

Sok volt közöttük olyan is, aki sajnos történelmi családnevet viselt, ami legalább is kellett volna, hogy elkötelezze e név viselőjét. Ezek között az élen járt *Gróf Károlyi Mihály*, mint *Nagy Magyarország* egyik sírásója. Talán azok számára, akik a ma olvasható könyvekből, visszaemlékezésekből ismerik meg ennek az embernek tevékenységét, felkapják fejüket, és azt hiszik, hogy a korábbi mondatokat valami hallatlan elfogultság íratta velem. Pedig azok, akik e kérdés mélyére próbálnak eljutni, és minden személyi elfogultság nélkül próbálják a helyrehozhatatlan múlt eseményeit bírálni, világosan látniuk kell, vagy legalább is kellene, milyen megbocsáthatatlan bűnt követtek el ezek a „gondolkodó" fők. És elkövették úgy, hogy amikor rövidlátó munkájuk eredményét látták, félrevonultak, mint akik semmiről sem tehetnek.

Én csak a jellemes embereket tudom politikusként is elfogadni.

Tisza Istvánt, azt lehet mondani, az első világháború évein keresztül mocskolta e sötét körök támogatását élvező „őszirózsás" lovagok sötét hátterű bulvársajtója, mint a háború okozóját. Pedig ennek a *Tisza Istvánnak* – ma már mindenki tudja, aki e kérdéssel behatóan foglalkozott – hogy semmi része nem volt a háború felidézésében. Tisza, amikor az új és tapasztalatlan király megvonta Tőle bizalmát, mint huszár-ezredes frontszolgálatot vállalt, majd itt maradt, nem menekült, pedig ezt felajánlották részére, és mártírhalált halt. *Károlyi Mihály* azonban miután sikerült a háború sújtotta közvéleményt alaposan felkorbácsolnia, nyitott kapukat hagynia az országra támadó szomszédok előtt, amikor meggyőződött arról, hogy meglovagolni nem tudja az általa keltett hullámokat, előkelően félrevonult és átadta a hatalmat e szétzilált országban azoknak, – élén *Kun Béla*val – akik tudatosan egy külföldi hatalom szolgálatában megbízatásuknak megfelelő irányba tolták el szerencsétlen országunk szekerét. Így következhetett be, hogy Európa szemében még „jogcímet" is nyert az úgynevezett utódállamok (Szerbia, Csehszlovákia, Románia) csapatainak bevonulása, hiszen az Európát fenyegető bolsevizmustól mentették meg Magyarországot és azon keresztül Európát.

Azzal már az európai nagyhatalmak édes keveset törődtek, hogy dolguk végeztével ezek az államok nem vonultak vissza saját határaik mögé, hanem a *wilsoni* eszmék hangoztatásával, kitűnően szervezett propagandájukkal a népek önrendelkezési jogainak szent nevében nemcsak a saját fajtájuk által lakott területeket is leszakították Magyarország testéről, de teljes, vagy túlnyomóan magyar lakta területeket is magukhoz ragadtak. Még az is igen kétséges, hogy vajon az *erdélyi román csatlakozni kívánt-e a regátbelihez*, vagy a *tót* a *csehekhez*, hogy csak a két legkirívóbb példát említsem. Mert birtokon belül lévén, megakadályoztak minden esetleges olyan törekvést, hogy ezeken a területeken élő lakosságot is kérdezzék meg hovatartozási szándékukról.

És, hogy nem valami túlzott nacionalista felfogás diktálta e soraimat, két dolgot látok szükségesnek leírni:

Az egyik a „soproni" kérdés.

Sopront és közvetlen környékét Ausztriának ítélte a békediktátum. Annak a maroknyi nyugat-magyarországi felkelőnek magatartása elég volt ahhoz, hogy kivívják e terület feletti népszavazást. Ennek kimenetele ismert ma mindenki előtt, hiszen Sopron a hűség városa, ma is magyar. E felkelőket az elmúlt négy évtizedben minden mocsokkal megrakta a hivatalos magyar történetírás is, e történetírás nagyobb dicsőségére. De ez csak egy jellemző tünete e kor írásainak.

Húsz évvel később alkalmam volt-e területek nagy részét részben, mint katonának, részben, mint polgári tisztviselőnek bejárnia. Húsz év elég jelentős az embernek életében, de amit akkor is még ott tapasztaltam, számomra teljesen egyértelműen meggyőző volt.

Károlyi gróf pedig előkelően félreállt, majd emigrált. (Talán lesz még időm arra, hogy fellépésével is foglalkozni tudjak, és össze tudjam hasonlítani politikai magatartását, mondjuk a *Bárdossy László magatartásával*.).

A másik az antiszemitizmus kérdése.

Itt volna talán az alkalom arra is, hogy részletesen kitérjek a magyarországi úgynevezett antiszemitizmusra is. Szeretném ezt a kérdést majd a későbbiek során megírni, mert – véleményem szerint – az újabbkor történéseinek itt volt a gyökere. De bízzunk benne, hogy adatik még erre idő. Most előbb:

Trianonról

Ami előtte volt és utána következett

Az első világháborúval kapcsolatos és bennünket, magyarokat oly tragikusan érintő események ismertetését azért tartottam szükségesnek, mert a ma élő és ezekben az évtizedekben Magyarországon iskolázó emberek édes keveset tudnak ezekről. Amit tanulnak, az szögesen ellentétes a valósággal. És azért van erre most szükségem, mert iskolai éveimet, különösen pedig a gimnáziumi tanuló éveimet, döntően befolyásolta az elvesztett háború megdöbbentően igazságtalan béke diktátuma.

Békeszerződésnek még jóindulattal sem lehet nevezni azt, ami akár *Versaillben*, akár Trianonban történt. Hogy e diktátumot diktáló hatalmak bosszúvágya, tudatlansága, vagy nemtörődömsége volt az alapvető ok, azokra az általam ismert könyvek nem tudtak kellő felvilágosítással szolgálni. Pedig erősen érdekelve minden időmben úgy a történelem, mint az azt formáló politika, ami akkortájt a magyar könyvpiacon feltalálható volt, igyekeztem megszerezni és elolvasni. Ha az általam megismert tényeket akarom röviden csokorba foglalni, úgy azok a következők voltak.

Wilson, az Amerikai Egyesült Államok akkori elnöke, *az inkább hírhedt, mint híres 14 pontnak megalkotója*, amikor látta a porondon maradt európai hatalmak torzsalkodását, meg nem értését, előkelően visszavonult itt hagyván egy kaotikus Európát. És nem érvényesítette azt a lehetőségét, ami megadatott neki. Hiszen döntő módon Amerika járult ahhoz, hogy az Antant hatalmak végeredményben győztesként fejezzék be a háborút.

A Központi hatalmak csapatai – Németország, Ausztria-Magyarország stb. – mélyen ellenséges területeken álltak, amikor a pihent és minden szempontból kitűnően ellátott amerikai-kanadai csapatok frontra léptek Európában. Szóval ennek a győzelmet biztosító Amerikának kellett volna a döntő szó jogával bírni, ha semmi mást nem veszek, a fegyverek nyújtotta jogával és lehetőségével. *Wilson* azonban elhagyta Európát és Európa számára édes keveset jelentett, hogy a francia területen megszületett békediktátumokat Amerika nem írta alá.

Sőt az azután megalakuló Népszövetség munkájában sem vett részt.

A porondon maradt azonban *Európa rákfenéje, Franciaország*, bosszúvágytól eltelt vezetőivel, egy inkább *„splendid isolationba" süllyedő Anglia. Apróbb európai államok*, mint Belgium, Hollandia, melyek a másik oldalon állottak, egy nem sok vizet zavaró *Olaszország*, a maga háborúban szerzett kétes értékű dicsőségével, és egy birtoklási vágytól túlfűtött *kis Antant: Szerbia, Csehszlovákia, Románia,* melyek félretéve minden tisztességet, méltányosságot és nem utolsó sorban igazságot, tetszésük szerint tombolhatták ki magukat. Mert ha azt a bizonyos *wilsoni* sokat – első háború alatt is, meg utána is – hangoztatott *„népek önrendelkezési j*oga" kérdést vesszük alapul és eltekintünk minden más el nem hanyagolható kérdéstől, mint történelmi, kialakult szokásjogi, földrajzi, gazdasági és lehetne még tovább is sorolni az okokat, magát ezt az önrendelkezési jogot is felrúgták önző érdekeiktől vezettetve. Hiszen elég, ha csak akár magára a Székelyföld egységes

magyar tömbjére gondolunk, vagy akár arra, hogy a trianoni határok mentén mennyi magyar jutott kisebbségi sorsba. Olyan magyarok, akik faji összetartozásuk révén is Magyarországon kellett volna, hogy maradjanak.

Még ma is, több mint hatvan évvel e határ megállapítás után, erős nyomokban lehet ezen összetartozást felismerni. Pedig az óta hatalmas viharok dühöngtek e határok mentén és kíméletlen üldözés jutott osztályrészéül azoknak a magyaroknak is, akik átestek a határ túloldalára. Még ma is bőségesen vannak ennek nyomai. Nem kell fantáziadús képzelő erő annak felidézéséhez, hogy mit jelentett e békediktátum 1920-ban.

A négy évig tartó *Első Világháborútól*, valamint az azt követő *proletárdiktatúra rémséges százharmincegy napjától* teljesen megbénult ország ájult tespedtségben hevert az úgynevezett győztesek lába előtt.

Ilyen hatalmas idő múltán visszagondolva azokra az esztendőkre, ma is átérzem azt a döbbenetet, ami tekintet nélkül nemre, korra, műveltségre eltöltött minden magyart. Még azokat is, akik addigi életükben szinte nem is gondoltak arra, hogy magyaroknak születtek. Nem egy túlfűtött nacionalizmusról volt itt tehát szó, hiszen az itt töltött évezred olyan rokoni, baráti, érdekeltségi szálakat szőtt az egész Kárpát-medencén belül, hogy annak elszakítása még a legpesszimistább ember előtt is elképzelhetetlennek látszott. Nem lehetett ez akkor másként, mint ahogy volt is. Egy szörnyű álom, amit kénytelen voltunk és vagyunk felfogni, mert fel kell ébrednünk. Hiszen az éjjelt reggel követi, a tegnapot a ma, a sötétséget a világosság. Már ami a napszakokat illeti.

9 éves voltam ezen ébredéskor, és ha csak a magam családjára gondolok: *Apám öccse Kassán* hagyta el családját, *Nagyapám Nagyszőlősön* halt meg és lett eltemetve, *Judit nővérem Kolozsvárott* végzett, *Nagyanyám Nagybányán* született, és ott éltek unokatestvéreinek leszármazottai.

Hát elképzelhető józanésszel az, hogy ezek mostantól fogva egy idegen hatalom országrészei?

Ha egy akkori politikus, aki a porondon szerepelt bármilyen szerény mértékben is, de azt mondta volna, hogy ez végleges, nemcsak erkölcsi halott lett volna, de a szónak szorosan vett értelmében ízekre szakíttatik!

És nem az úri osztály, vagy a hadsereg, vagy valami nacionalista párt tagjai által, hanem a magyar nép által, függetlenül attól, hogy esetleg érzelmileg kommunista, vagy szociáldemokrata volt. E kérdésben nem volt pártpolitikai megoszlás. E kérdésben teljesen osztatlan volt a magyar felfogás.

*

Ma olyan sokszor és sokat gunyoros értelemben emlegetik az irredentizmust.

Ez nem egy felülről inspirált valami volt, hanem a magyar nép aprajából és nagyjából fakadt őszinte megnyilvánulás. Ez determinálóan határozta meg a magyar bel- és külpolitikát, és csakis ebből a szempontból lehet megérteni mindazt, ami Magyarországon 1920 és 1945 között történt.

Mint egy olyan valaki, aki nagy érdeklődést tanúsítottam és tanúsítok mind a mai napig a politika iránt, és aki szenvedélyes újságolvasó lévén, az akkori igen színes sajtótermékeket azok pártálláspontjára való tekintet nélkül olvastam, teljes felelőséggel írom le az alábbiakat.

Ha akár 1942-ben – amikor javában dúlt már a *Második Világháború* – bármilyen színezetű politikai párthoz is tartozzon, bármilyen véleménye legyen is a háborúról, vagy az akkor szövetséges német hatalomról, ha a magyar parlamentben felszólalván, azt mondta volna, hogy *„Trianonban igazságot szolgáltattak az utódállamoknak”,* egy pillanatig sem maradhatott volna e parlament tagja.

És valószínűleg ízekre tépték volna szét és talán elsősorban a kezdeményezők saját párthívei lettek volna. De tovább megyek. Leszámítva azt a pár évet, amit az 1945-ben bekövetkezett orosz megszállás eredményeként a magyar népre erőltetett az elnyomó hatalom – a mai kedvenc szóhasználattal, a személyi kultusz – tehát ettől eltekintve az elmúlt negyven évben sem változott alapvetően e kérdésben a magyar álláspont.

Nem olyan régen hallottam valahol, hogy Pesten szóbeszéd tárgyát képezi, ha azt kiáltanák az utcán, hogy sorakozó Erdély visszavételéért, azonnal szépszámú jelentkező akadna.

Így van-e, vagy nincs, nem tudom, de mindenesetre jellemző, pedig az elmúlt négy évtized igazán nem ápolta ezt a magyar szellemet, hogy erősebb kifejezésekre ne ragadtassam magam.

Hát akkor tessék beleképzelni valakinek magát az 1920, vagy az azt szorosan követő években, amikor még ráadásul határainkon kívül és ez minden oldalra érvényes volt, üldözésbe volt részük az odakerült magyarok sok milliójának. Erről ékes tanúbizonyságot szerezhetett az, akinek osztályrészül jutott az 1938-44 közötti *Ország-gyarapodás* területeinek bejárása bármilyen minőségben.

Az iskolai tanítást megkezdő *Hiszekegy* elimádkozása, vagy azok a kis emblémák, kettőt ma is őrzök a TV-n (*Maradhat ez így? Hiszek Magyarország feltámadásában...*) nem a hatalmat gyakorló úgynevezett Horhty rendszer akaratának az ország népére való erőszakolásának eredményei, hanem éppen fordítva: az ország népe kívánta ezt. Az elmúlt évtizedek szomorú igazolása az, hogy egy maroknyi kiscsoport véleményét reá lehet erőszakolni egy ország népére, de ehhez kell egy jelenlévő, hangsúlyozottan „ideiglenesen” jelenlévő *Nagyhatalom*! A Horthy világban azonban ilyen nem volt.

És, hogy ez így van, ha valaki, aki igen nagy szemellenzőt visel, de azt leveszi, akár néhány percre, rá kell döbbennie, hogy Horthy idejében nem volt 1956 és nem volt szüksége egy idegen nagyhatalom aktív támogatására!

És uralmon volt 25 éven át!

És ha nem következik be az a történelmi vihar, ami bekövetkezett, ma is uralmon volna. Miért?

Mert úgy bel- mint külpolitikájának főbb irányvonalai megegyeztek az uralt nép törekvéseivel.

Távol áll tőlem, hogy azt mondjam, hogy minden tökéletes volt, minden a legnagyobb rendben volt, de a fejlődés iránya igenis helyes és a magyar nép törekvéseivel összhangban volt.

Ezeknek a *nemzetfenntartó gondolatoknak* jegyében zajlott iskolai életünk jóformán minden megnyilvánulása.

Valaki a franciák közül mondta, amikor a múlt század talán utolsó negyedében elveszítették Elszász-Lotharingiát, hogy beszélni nem szabad róla, de éjjel és nappal, mindig arra kell gondolni. Mert csak az vész el, amiről önként lemondunk.

Jó lett volna a jelenkor szereplőinek ezt megtanulni.

*

Nem győzöm hangsúlyozni, mennyire rányomta bélyegét gyermek és ifjúkoromra a „trianoni" békeparancs.

Óriási tömegű kiutasított magyar tartózkodott vagonokban a legkeményebb télen is. Ma is lelki szemeim előtt látom az állomás egy-egy vágányára kitolt számtalan vagon füstölgő tetejét, benne vergődő életet élő magyar családokat.

E szerencsétlenül megcsonkított ország iszonyatos küzdelmét a fennmaradásért. Nemcsak fenntartani egy megnyirbált ország anyagi téren mutatkozó életét, de főként a megtört lelkek egyensúlyát valahogy megmenteni. Különösen azért érzem fontosnak ma ennek hangsúlyozását, mivel mindent megmagyaráz, ami később itt történt.

Ez az elindulás. Az országot később ért második katasztrófa csirái ide nyúlnak vissza.

Ezt felejtették el és felejtik ma is mind azok, akik a mostani Magyarország életében vezető szerephez jutottak. Ennek megírására, hogy lesz e időm és erőm, nem tudom.

De azt már is rögzíteni kívánom, hogy a későbbi bajoknak minden forrása innen indult.

És ez nemcsak Magyarországra, de egész Európára, és ezen keresztül az egész Világra rányomta iszonyatos bélyegét. És ha történelmi periódusoknak egyáltalán lehet személyi felelősét keresni, akkor azokat ezekben az időkben kell, vagy legalább is kellene megkeresni.

Ez az, amit legalább is a magyar történetírók olyan igen gyakran elfelejtenek.

Végzetesen elfelejtenek.

Az igaz, hogy ennek a Trianon-szülte helyzetnek voltunk neveltjei. De ha valaki nem visel elfogult szemüveget, csak nézzen rá Magyarország etnográfiai térképére, talán még ma is ezt mutatja, látnia kell, hogy egy ország nem nevelhette másként ifjúságát, hacsak azt nem tűzte ki célul, hogy teljesen elsorvasztja azt a nemzetet, aminek élére került.

Mivel életem az elkövetkező időben is szorosan kuszálódik össze ezen országos helyzettel, így természetes, amikor annak alakulásairól beszélek, akarva, akaratlanul mindig ütközöm, és ütközni is fogok történelmünk szomorú sodrásával. *Okát ma már abban is látom, hogy ha nem is többel, de egy-két fröccsel több van bennem a magyarságból, mint amit ez a jobb sorsra érdemes faj elviselni képes.*

És ez, legalább is a magyar végeken mindig időben végzetes valaminek bizonyult.

Ha Magyarország történelmébe kissé mélyebben belenézünk, minden elfogultság nélkül tényként kell megállapítani, hogy a központi hatalom kifejlődése és megerősödése után, tehát úgy nagy általánosságban a királyság intézményének bevezetése óta itt e hazai tájakon

a magyarsághoz, mint fajtájához, kialakult múltjához a nagy általánosnál kicsit markánsabban, intenzívebben ragaszkodók feje nem a legbiztosabban ült meg nyakukon.

El lehet ezt mondani már rögtön a kiindulásnál: első királyunk, *Szent István* koráról is. Anélkül, hogy mélyebben kívánnék e kérdés boncolásába hatolni, az tény, hogy a királyi akarattal szembeszegülők kíméletlen jövőnek néztek elébe. Gondoljunk csak az úgynevezett „pogány magyarokra". Névszerinti felsorolásuk itt teljesen felesleges és sietve leszegezem minden esetleges félreértés elkerülése érdekében, hogy a mögöttünk eltelt több mint 1000 esztendő teljes mértékben igazolta e *„szentistváni koncepció"* bölcsességét.

De ez nem változtat azon a tényen, hogy a Koppányok fejét német lovagok verték be és az ő segítségük nélkül az Európához felsorakozó keresztény Magyarország soha nem jöhetett volna létre. Anélkül, hogy oldalakat vesztegetnék e sokak előtt ismert tények elsorolására, az igazság az, hogy itt e Kárpát medencében és ez különösen érvényes ezeresztendős múltunk második felére, aki egy kicsit keményebb magyar volt, fejével, vagyonával, egész egzisztenciális voltukkal játszott és tette azt kockára. Szomorú igazság az, de sajnos megdönthetetlen igazság, hogy itt mindig annak, aki az átlagnál valamivel jobban akart élni, hogy finoman fejezzem ki magam kicsit mindig kokettálni kellett a hazaárulással.

Igen jellemző e szomorú helyzetkép a ma élő magyarságra is.

Ez az egész úgynevezett „önálló, szabad és független" Magyarország egy fikció.

Mi indokolná különben a 40 esztendeje itt „ideiglenesen állomásozó" szovjet hadsereg jelenlétét?

És ha valaki ezt kimondaná azok közül, aki akár falusi, akár városi, akár megyei, vagy országos szinten a szerény átlagból kiemelkedik, ezt a tényt csak egyszer is avatatlan fülek előtt kimondaná, sorsa megpecsételődne.

Ezt csak korábban kifejtet álláspontom mintegy szomorú igazolásául kívántam megjegyezni. Lesz talán még alkalom arra, hogy e kérdésre annak idején ismét visszatérjek.

*

Lehet, hogy később még valami eszembe jut, akkor természetesen azt is leírom. Hiszen e kis visszaemlékezés nem irodalmi igényekkel készül.

Arra sem kedvem nincs, de tehetségem sincs. Mindössze papírra vetem visszaemlékezéseimet elsősorban is gyermekeim számára, ha azokat érdekelni fogja. Számomra e leírás sokat jelent, hiszen így egyedüllétemben legalább önmagammal tudok beszélgetni. .

Mi leszek, ha nagy leszek
Pályaválasztásom

A gimnáziumi évek során, valószínűleg a VII. vagy VIII. gimnazista éveim során, ma már pontosan erre nem emlékszem, mint gondolom, sok családnál, nálam is felmerült a pályaválasztás gondolta. Mivel igen kicsiny gyerekkoromtól fogva természetrajongó voltam és vagyok mind a mai napig, a Természet szépségével soha nem tudván betelni, – pedig annak minden szakaszát elég hosszan volt alkalmam szemlélni – így gondolatban azzal foglalkoztam, hogy *erdőmérnöknek* megyek.

Itt meg kell jegyeznem, hogy *Nagy Magyarországon* az *Erdőmérnöki Akadémia Selmeczbányán volt* a bányászattal együtt. Trianon után ez az iskola Sopronba települt át. Így vágyakozó szemem Sopron felé tekingetett. E vágyamat döntő módon befolyásolta a vadászat iránti érdeklődésem. Mint korán apát vesztett gyerek, kinek közvetlen családtagjai között aktív vadász életet élő hozzátartozóm nem volt, így e vágyam inkább *elméleti* jellegű volt, alátámasztva ezt azzal, hogy II. gimnazista koromtól előfizetője voltam a *Kittenberger Kálmán* által nyugodtan írhatom világszínvonalon szerkesztett „*Nimród*" című vadászújságnak, ami havonta háromszor, 1-jén, 10-én és 20-án jelent meg. Ezen újság előfizetési díját (ma is emlékszem, havi 3 pengő volt) részben ünnepi alkalmak – névnap, születésnap stb. – ajándékaként kaptam, részben a különböző iskolai alapítványok diákok között kiosztásra kerülő jutalmai biztosították. E jutalmakban, mint jó tanuló évenként mindig részesültem, mindaddig, amíg mint önálló kereső, azt a magam erejéből biztosítani nem tudtam. Még emlékezetem szerint 1944 december havában is, amíg Budapest záró gyűrűje meg nem valósult, Nagykanizsára is kaptam ezt az általam is nagyon szeretett szaklapot. Biztos, hogy vonzódásom az erdészethez innen is hatalmas erő merített. De ismerve természetemet valahogy igen megfelelőnek tartottam ezt a munkaterületet. Mindig szerettem a csendes magányt, erdőzúgást, vadnevelést és annak vadászatát, erdőjárást.

Álmaim vágya volt egy olyan lehetőség, hogy az év legnagyobb részét távol minden lakott területtől, valahol az erdők mélyén éljem le egy olyan élettárssal, aki hasonló szenvedélyektől fűtött. A mindennapi élet igen szerény anyagi eszközökkel biztosítható, hiszen a konyha szükségletét, a lakás fűtését, ami a városi életben mindig költséges dolog volt, nem utolsó sorban a társadalmi élet követelményeit figyelembe véve, egy magam remélte erdei magány biztosította volna azt, hogy a rendelkezésemre álló szabadságot az év többi hónapjában megtakarítottakból kedvünk szerint például külföldi utakkal is megfűszerezve tölthessük el.

Ha a mai mögöttem lévő élettapasztalattal átgondolom, azt kell mondanom, hogy légvár építése volt ez, de igen megalapozott realitás. E vágyam azonban Édesanyám vágyával nem találkozott. A családban nálunk elég elterjedt volt a köznek *szolgálata*. A bátyám akkor már olyan irányban haladt, hogy ezen anyai vágy megvalósítására nála számítani

nem lehetett. Anyám így előttem vetette fel eme vágyát, mondván: „*legalább Te kövesd elődeid közszolgálati példáját.*" Így született meg egy olyan családi egyezség közöttem és Édesanyám között, hogy ha az érettségim idejében *Nagy Magyarország* lesz, akkor *erdőmérnök leszek*, *ha Csonka-Magyarország,* akkor a *jogi* és ezen keresztül a *közigazgatási pályát* választom.

Elhatározásomban erősen befolyásolt az a tény, hogy amikor a városi lakásunkból az Evangélikus Templom mellett a gimnáziumba mentem, az akkori *Lakner péksütőde* melletti házban – e teret akkor Luther Térnek hívták, de ma is a régi helyen van a pékműhely – tehát a műhely mellett volt a Nyíregyházi Erdészeti Hivatal, talán két vagy három helyiségben elhelyezve, ahol az ott dolgozók irodai munkakört töltöttek be. Pedig bizonyára közöttük erdőmérnökök is voltak. Bizonyos, hogy a megcsonkított ország erdőkben gazdag területein Mátra, Bükk, Bakony más körülmények között éltek és dolgoztak erdőmérnökök, de azok életét nem ismertem, így az alkura könnyen ráálltam.

Tehát, mivel a várt *ország-nagyobbodás* nem következett be, 1928 júniusában bekövetkezett érettségim után a közigazgatási pálya maradt elérhető valóságnak.

Közvetlenül érettségi vizsgám után egy alkalommal azt mondta *Anyám*, hogy nagybátyám *Bencs Kálmán* azt tanácsolja, hogy mivel előbb utóbb bekövetkezik a sorskötelesség, tehát a fiatalok katonai sorozása, jobb lesz, ha ennek a kötelezettségemnek azonnal az *érettségi után teszek* eleget. Nagybátyámnak ebben tökéletesen igaza volt.

Részben a középiskolák mindenütt érvényesített fegyelme – pl. a mozi látogatás iskolai engedélyhez volt kötve, bizonyos esti órán túl diák szülői felügyelet nélkül nem tartózkodhatott az utcán, nem látogathatott nyilvános italmérési helyiségeket, korcsmákat, stb. – valamint az otthon fegyelme feltétlenül könnyebbé tette számomra a katonai szolgálat rendkívüli nehézségeinek elviselését. Édesanyám egy rendkívül melegszívű valaki volt, igen gyermekszerető, de igen szigorú elveket követő valaki és ezek az elvek mai fejjel meg kell mondanom, kitűnőek voltak és végül fiatal korom, hiszen alig múltam 17 éves,

Meg kell itt említenem, amit ma már talán nagyon kevesen tudnak, hogy a trianoni békeparancs eltiltotta Magyarországot a katonai sorozástól, így katonai szolgálatra csak önként vállalkozhatott valaki. Valamikor a 30-as évek legelején jutott el állami fejlődésünk oda, hogy ezt az alapvető állami jogot újból gyakorolhassa.

Nagybátyám, aki állásánál fogva szoros kapcsolatban volt az államvezetéssel, erről jól volt informálva. Így megfogadtam tanácsát, és jelentkeztem önként katonai szolgálatra, és pedig a *tűzéséghez*, ami l*ovaglást* is jelentett, de ugyanakkor a *fej használatára* is szükség volt. Nagybátyám közbenjárásának eredményeként sikerrel átesve a katonai orvosi vizsgálaton (a katonaorvos *Dr. Csutkay István* ezredorvos volt) elfogadták jelentkezésemet a *debreceni 6-ik vegyesdandár ugyancsak 6-os* számát viselő tüzérosztályhoz. A tüzérosztály parancsnoksága akkor még Debrecenben volt, de már befejezett tény volt, hogy Őszre a parancsnokság és annak két ütege Nyíregyházára helyeződik át, míg egy üteg és a bemérő század Debrecenben marad.

Sorkötelesség

Bevonulási időpont 1928. október 1. helye a ***Nyíregyházi Huszárlaktanya*** volt. Így a nyarat már ebben a tudatban töltöttem el. Ha elment mellettem egy tüzér önkéntes, lelki szemeimmel már magamat láttam az egyenruhában.

Ennél az egyenruhakérdésnél meg kell egy kicsit állnom.

Bár gyermekkoromban – erről már korábban tettem említést – szenvedélyesen játszottam katonásdit, de kicsiny gyermekkoromtól valami megmagyarázhatatlan ellenszenvvel viseltettem mindenfajta egyenruha iránt. Felőlem akár tűzoltó, akár postás, akár vasutas egyenruháról legyen szó, álláspontom mindig elutasító volt. Az egyenruhának ezen nem szívlelése megmaradt öreg koromra is, most már, különösen az utolsó 40 esztendőben, érthető indokaim voltak ezen egyenruha utálattal kapcsolatban.

No de még ettől igen messze vagyunk.

Érettségim idején, bár még akkor nyomai nem mutatkoztak a későbbi gazdasági Világválságnak, e szerencsétlenül megcsonkított országban nem volt könnyű az elhelyezkedés és ez elsősorban és a legsúlyosabban az értelmiségi foglalkozásúakat érintette.

Magyarázata kézenfekvő.

Az elszakított területekről a legnagyobb számban tanult, tehát *értelmiségi foglalkozásúakat* dobták át a határokon. Részben azért, mert az utódállamok vezetői is igen jól tudták, hogy a nemzeti érzés elsősorban itt található. Azt nem mondom, hogy kizárólagosan, de azt megismétlem, hogy lényegesen nagyobb számban itt található. Emellett az utódállamok állami apparátusába átvenni szándékozott magyar értelmiségiektől természetesen nyomban a hűségeskü letételét követelték meg, erre pedig viszonylagosan igen kevesen vállalkoztak. Ezt is könnyen meg lehet érteni, hiszen azt az irtózatos megcsonkítást senki nem akarta és tudta egy tartós állapotnak elfogadni.

Itt egy kicsit elibe vágok a későbbi eseményeknek.

*

Amikor 1938 decemberében, mint közigazgatási tanácsadó Kassára lettem két hónapra vezényelve, számos ott folytatott beszélgetésemből ez világosan megerősítést nyert. Nemcsak az elszakított magyarok, de az odaérkező idegenek sem tudták úgy elfogadni ezt a békeparancsot, hogy az tartós legyen. Szinte minden berendezkedésük ideiglenes jellegű volt. E hiedelemnek jogi alapja is volt, hiszen a békeparancs világosan leszögezte, hogy békés úton az érdekeltek megkérdezésével lehet majd változtatni e határokon.

Ezen rendelkezés volt az alapja minden magyar revíziós törekvéseknek, amelyről ma sajnos a magyar hatóságok is úgy hallgatnak.

Egy pálya volt, ami a mi viszonyaink között viszonylagos jó lehetőséget mutatott a magyar értelmiségű fiatalok előtt. Ez a pálya a *hivatásos tiszti pálya volt*, tehát az akkori tisztképző, a *Ludovika Katonai Akadémiára* való jelentkezés. Hozzá kell itt tennem még

azt, hogy Szabolcs Vármegyének két alapítványi helye volt a *Ludovika Akadémián*. Ennek pontos történetét nem ismerem, bizonyára olyan anyagilag tehetős polgárai alapították a megyének, akik valami okból áldozatkészséggel fordultak e katonai iskola felé.

Aki elnyerte valamelyik alapítványi helyet, ez azt jelentette számára, hogy az iskoláztatás minden költségét az alapítványi ösztöndíj fedezte. Amikor négy év múlva kikerült a *Ludovikából*, még a legszükségesebb testi fehérneművel is el volt látva. Ha mindezekhez hozzá veszem, hogy a fiatal, átlag 22 éves katonatisztnek, ha erre szüksége volt igen olcsón állt lakás rendelkezésére a laktanyában, koszt a tiszti étkezdékben és a szolgálatban leginkább igénybe vett ruházat felújítására a Kincstártól rendkívül előnyös árban beszerezhető katonai ruházat, és hogy a kezdő fizetése 290 Pengő volt, e pálya előnyös voltának ecsetelésére több szót vesztegetnem szükségtelen. Hiszen az akkoriban népszerű kuplé is úgy mondta, hogy „*az ember 200 pengő fixxel* stb."

*

Nagybátyám erről is kellő módon felvilágosítást adott jelezvén, hogy az egyik alapítványi hely megszerzése – tekintettel családunk ismert voltára – nem ütközik különösebb nehézségbe.

Az érettségiző osztálytársaim közül azután úgy tudom *Kozák Pista* barátom kapta meg az egyik alapítványi helyet.

Erről a pályáról azonban hallani sem akartam. Magyarázat erre az egyenruhák iránt érzett averzióm, no meg az egész katonasággal szembeni viszolygásom volt.

De azt józanul felfogtam, hogy sorra kerül a katonai sorozás, mivel egészséges voltam, elég jól kisportolt testtel, a sorozás alóli családi úton történő kivonás gondolatát is elutasítottam magamtól, tehát „*essünk mielőbb túl rajta*" felkiáltással fogadtam el nagybátyám később is bölcsnek bizonyult tanácsát. Ő különben ugyanezt tette a néhány évvel később érő örökbefogadott fiával *Bencs Laci* öcsémmel is.

Az érettségi utáni nyár e nem kívánt, de várt katonai szolgálatra való várakozás jegyében telt el.

Azt hiszem korábban nem említettem, hogy már 5-ik gimnazista koromtól nyaranta havi 40 pengős fizetésért bejártam a Városhoz, részben, hogy belülről lássam a közigazgatás gépezetét, de inkább, hogy bizonyos keresettel rendelkezzem, amit sporteszközökre és könyvekre költöttem el.

Ellátásunkról kizárólag *Édesanyánk* gondoskodott. Semmi körülmények között ehhez anyagi hozzájárulást nem volt hajlandó elfogadni.

Így dolgoztam a Város különböző osztályain már, mint diákgyerek 1928. szeptember közepéig. Ilyen alkalmaztatási lehetőségre többünknek nyílt alkalma, kik némi ismeretséggel rendelkeztek a városi berkekben, hiszen a nyári szabadságok alatt minden fennakadás nélkül tudták e segéderőkkel a közigazgatási ügymenet folytonosságát és zavartalanságát biztosítani. E munkakörbe való bekerüléshez tehát nem volt előfeltétel a polgármester fiúság, vagy unokaöccsi mivolt.

Katonaság

1928. október 1-jén igen megszomorodott szívvel, de töretlen akarattal reggel 6 órára „bevonultam". Ezzel megkezdődött kellemesnek nem mondható katonai szolgálatom.

Úgy ahogy ez lenni szokott és azt hiszem, ebben ma sincs különbség.

A ridegnek talált Laktanyába megkezdődött az ide-oda való tologatás. Jól emlékszem ma is arra a gondolatomra, ami akkor támadt, amikor nevetgélő katonákat láttam itt-ott az udvaron, vagy különböző katonai tevékenységek végzése közben.

Hogy lehet itt nevetni, vagy egyáltalán még mosolyogni is?- tűnődtem minduntalan.

Mert hát számomra ez akkor elképzelhetetlen volt.

Pattogó parancsok, a laktanya valamelyik részéből állandóan felhangzó üvöltözések, ide- oda rohangálások nem tették kellemessé számomra az ottani légkört. Talán az sem volt előnyös, hogy összeverődve a hason sorsú gyerekekkel, igen hamar rájöttem, hogy korban messze alattuk vagyok. A legtöbbjük már egyetemet, vagy gazdasági akadémiát végzett és hozzám képest öregfiú volt, bizonyos élettapasztalattal és komolysággal.

Később kiderült, hogy nekik még nehezebb lett sorsuk a katonaságnál.

Pech szériám itt is hamar megkezdődött.

„*Bekiabáltak"* bennünket a különböző raktárakba és különböző, előttünk sokszor ismeretlen rendeltetésű felszerelési tárgyakat kellett átvennünk elég tekintélyes mennyiségben. Ezeket azután az épület egyik kis szobájába nekünk, az önkénteseknek – akiket akkor tudtam meg, hogy hivatalosan *karpaszományosoknak* hívnak ez is a békeparancs utasításának felelt meg – kellett leraknunk. Ennek azonban csak négy sarka volt, és bizony, mivel voltunk vagy 16-an, jutott e cuccokból jóformán mindenfelé.

Mikor kisült, hogy nincs kellő lehetőség valamennyiünk elhelyezésére, mivel egyedüli nyíregyházi voltam, közölték, hogy „*eridj haza és két nap múlva ismét jelentkezz*." Mondanom sem kell, hogy mekkora örömmel tettem magam civil ruhámban kívül a Laktanyán, hogy még egy kicsit a hazait élvezzem. *Mit törődtem a cuccokkal, hiszen azok a Kincstár laktanyájában a kincstár védelme alatt voltak. Véltem én.*

Két nap múlva ismét be, majd ismét haza, újbóli két nap múlva ezt megismételve, hogy azután véglegesen 1928. október 8-án, egy hétfői napon véglegessé váljon bevonulásom.

Így abban a szerencsében részesültem, hogy tulajdonképpen négyszer vonultam be a kellő elszakadásokkal és búcsúzkodásokkal fűszerezve.

És amikor végleg ott maradtam és kiadatott a parancs: "*beöltözni*", kisült, hogy csizmám eltűnt, hogy katonai nyelvezeten szóljak, meglovasították. Amikor ezért panaszra mentem, mindenütt gúnyos mosollyal kísért elutasítás jutott osztályrészemül.

Nem sokkal beöltözésünk után sorakozás lett elrendelve, melyen természetesen meg kellett jelennünk, mint újdonsült katonáknak. Ütegbéli önkéntes, hivatalosan karpaszományos társaim – *minden ütegnél négy volt belőlük – név szerint Schönborn József a Bácskából, Szander István* (később Sörényire magyarosított, és mint aktív csendőr százados ment

Nyugatra 1945 tavaszán, nagykanizsai hivatali szobám ablakából láttam, amint csendőrei élén ellovagol), akkor már okleveles gazda, aki Pallagon végzett 1928-ban, tehát egy évvel később, mint *Bandi* bátyám, *származási helyét nem tudom*. *Morava Ferenc Bajáról*, róla leszerelésünk után soha többé nem hallottam, és én.

Társaim csizmában, én bakancsban.

Az üteg parancsnoka bizonyos *Polonyi Lajos* nevű százados volt, kivel csak ennél az egy alkalomnál találkoztam életemben először és utoljára, de ezen találkozás, legalább is számomra felejthetetlen maradt mind a mai napig.

Mivel, mint korábban említettem, a tüzérosztály ezekben a hetekben költözött át Debrecenből. Az áthelyezett tiszteknek lakásproblémái voltak, így többek között *Polonyi* századosnak is. Ebből kifolyólag kereste fel *Bencs Kálmán nagybátyámat* hivatalában, mint a város polgármesterét. Tőle tudta meg, hogy bevonul hozzájuk unokaöccse, így nyomban felajánlotta, hogy pártfogásába vesz. Ennek köszönhetően kerültem ütegébe, azaz az I. ütegbe, aminek lövegei – a Skoda gyár termékei – már tevékeny részt vettek az I. Világháborúban is.

(Egységekre szétszedhető, ha jól emlékszem 7,5 cm-es kaliberű, úgynevezett hegyi ágyuk voltak, melyek lövegenként 11 egységben öszvérekre (múlik) vagy apró termetű hegyi lovakra felmálházva meneteltek.

Mint később kisült a Hajmáskéri nyári gyakorlatok során, hegyi terepen kitűnő szolgálatot láttak el, hiszen úttalan utakon olyan helyekre lehetett eljuttatni e lövegeket, ahová fogatolt, de a későbbiek során gépesített lövegek sem tudtak volna eljutni, így hegyi terepen kiválóan voltak alkalmazhatók olyan kb. 7 km-es lőtávolsággal, ami akkori időkben komoly tüzéri lehetőséget nyújtott. Mi a Bakonyból lődöztünk be a Hajmáskéri gyakorló térre és ott alkalmam volt megcsodálni a múlik teljesítő képességét.

Szinte ember számára járhatatlan sziklákon csodálatos biztonsággal hordozták hátukon a nem megvetendő terhet, hiszen az első lövegtalp megközelítőleg 110 kg súlyu volt. Akkor megcsodáltam e szerény, igénytelen állatokat és megbocsátottam nekik büdösségüket és harapós kedvüket, de addig sokat szenvedtem társaimmal együtt e mulis mivoltunk miatt. Úgy gúnyoltak bennünket, hogy a sarkantyúkat a könyökünkön kell viselnünk, hogy miközben a mulik mellett gyalogosan menetelünk, oldalba böködjük őket, hogy ezzel siettessük haladásukat. Hát ide jutottam a nagy „protekciómmal". Lehet, hogy akkor utáltam meg magát ezen intézményt, ami nélkül pedig sajnos alig-alig lehet boldogulni a mindennapi életben. Ezt az óta számos alkalommal szomorúan kellett tapasztalnom.)

No, de vissza arra az ominózus bevonulási napra.

Ez a *Polonyi Lajos*, egy szikár, magas, szúrós tekintetű százados volt, aki meglehetősen hosszú orral járkált a Nap alatt, mint később megtudtam gyomorbajos volt. Ennek következtében rendszerint igen rosszkedvű, bár soha nem goromba, igen halk szavú, de okító megrovásait képes volt szinte órák hosszat monoton hangon előadni. Volt szerencsém ezt megtapasztalni. Amikor az üteg kihallgatásra összeállt, jól rosszul mi is kezdő katonasüvölvények közöttük, a szolgálatvezető jelentette a parancsnoknak e tényt, aki erre a jelentésre teljes katonai pompájában, antantszíj, oldalfegyver stb. jelent meg.

Szigorú arccal meghallgatta a szolgálatvezető jelentését, háta mögött felsorakozott az üteg tisztikara, *Csonka Béla* és *Vajthó Lajos* főhadnagyok, és nyomban kihivatott a térség közepére. Majd ott megkérdezte: „*miután el lett rendelve, hogy a legénység csizmában jelenjen meg, miért vagyok bakancsban".*

Ma sem tudom, hogy már korábban értesült-e csizma-tragédiámról, vagy olyan éles szeme volt, hogy nyomban észrevett, mint kirívó egyént. Azt sem tudtam meg soha, hogy annak idején teljesítette-e nagybátyám a kérését, vagy sem, így kitolás ez részemre, vagy okító kitüntetés.

Kiálltam a platz közepére, úgy, ahogy mint egy gimnazista ki tud állni.

Civil szemmel kiválóan, katona szemmel nyilván civilesen.

Az első kérdése az volt, hogy miért vagyok bakancsban. Válaszom, amit bizonyára némi kézgesztussal is kísérhettem, hiszen 17 év és 9 hónapig végeredményben civil voltam és mindössze talán 60 vagy 90 perce katona, ez azt hiszem normális gondolkodású ember számára érthető. De nem egy valóságos katona számára.

Halk hangon, miközben hosszúra nyúlt orrát három ujjával állandóan simogatta, figyelmeztetett, hogy egy katona csak röviden beszél, nem gesztikulál, beszélni is csak akkor, ha kérdezik és így tovább és így tovább hozzávetőlegesen vagy hatvan percig. Az üteg legénységét közben pihentették, nekem azonban merev vigyázban kellett állnom, erre elég gyakran kaptam figyelmeztetést *Polonyitól*. Megtudtam, hogy egy katona hogyan ügyel felszerelésére, különösen, ha azt a Kincstártól kapja, a kijelölt helyre nagy gonddal és kellő körültekintéssel helyezi el, és figyelő szemmel gondoskodik annak megőrzéséről. Felszerelését el nem hagyja, ha kell, éjjel-nappal felügyel és így tovább és így tovább, ami kb. 60 percbe befért. Arra nem tért ki, amire kíváncsi lettem volna, hogy miért nem adtak szállást, miért küldtek három ízben is haza, „*mert a laktanyában nincs hely*", miért adták ki a cuccot, ha a laktanyába ilyen lovasítási szokások uralkodnak.

(Erről nyilván tudniuk kellett volna, hiszen ők több mint egy éve szolgáltak. Én pedig később az egy év alatt ezeket mind kitűnően megtanultam, különösen egy olyan laktanyában, ahol két fegyvernem, a huszárok és tüzérek éltek együtt, és ahol szinte virtus számba ment, hogy az egyik fegyvernem tagja meglopja a másikat. És e lopások elsőszámú tárgya a kincstári felszerelések voltak, ezzel is ápolván a fegyvernemek közötti minél nagyobb összhangot.)

Erről azonban szó nem esett. És amikor a magam civil modorában erre próbáltam kitérni, azonnal megrovásban részesültem, mert *magatartásom nem nevezhető katonásnak*. Itt sietve előre bocsátom, hogy bár életem során igen sokat katonáskodtam, de eme speciális katonai szokásokat soha fel nem vettem. És ezért ma is megveregetem vállaimat.

Ez volt katonai életem bemelegítője. (*Polonyi Lajossal* soha többet nem találkoztam, a Minisztériumba helyezték át, mire önkéntes iskolánkból május 1-jére haza kerültem.)

Mi pedig a délután 5 órakor induló vonattal, egy tiszt kíséretében útba indíttattunk Miskolc városába, ahol abban az esztendőben a *6-ik Vegyes dandár, a 7-ik Vegyesdandár és a hajmáskéri úgynevezett önálló üteg* karpaszományosainak iskolája volt.

Az Iskola parancsnoka *Osváth nevű* őrnagy, vagy ahogy széltében hosszában hívták a *Hegyi Krisztus*, mivel eredetileg Ő is hegyiágyúsok parancsnoka volt Miskolcon és valami borotvafertőzés miatt külön engedélye volt a szakáll viselésére. Ami legalább is akkor nem volt engedélyezve a honvédségnél.

Önkéntes – iskolai életemről nincs sok mondani valóm. Az ott töltött hét hónap két részre oszlott, *gyakorlati* és *elméleti* kiképzésre.

A *gyakorlati kiképzéshez* tartozott a *puskafogások megismerése, menetgyakorlatok*, a *lövegekkel végzett gyakorlatok,* amik különösen a mi esetünkben nem voltak könnyűek, mivel napjában többször *fa bakokra* szétszedtük és összeraktuk a lövegeket, ami elég nehéz fizikai munka volt. Ide tartozott még a l*ovaglás* is, annak minden csínjával-bínjával. *Voltizsározás, kengyelnélküli tanügetés, lovardai munka stb*. Így végeredményben akkor egy tüzér teljes gyalogsági és teljes lovassági kiképzést kapott. Mindezekhez jött a délutáni tantermi munka: *lőtan, lőismeret, bemérés, szögmérés*, majd az esti kötelező tantermi ismétlés, úgy hogy reggel 6-tól este 9-ig a reggeli, ebéd és vacsora megszakításokkal bőségesen gondoskodtak elfoglaltságunkról az illetékesek. Az iskolaparancsnokon kívül számos aktív tiszt tanárunk volt, minden tantárgyra más és más. Ki jobb, ki rosszabb. Ha még ehhez veszem azt a tényt, hogy mind a mai napig a század leghidegebb tele volt az 1928-29 év tele, amikor legalábbis Miskolcon úgy mondták, hogy 30 fok alatti hideget is mértek, azt hiszem, minden kellemest elmondtam.

Három élményem felejthetetlen.

Vagy 30 cm-es friss hó esett, amikor a parancskiadást az esti órákban végző altiszt díszmenetet vezényelt saját tiszteletére. Azzal a felkiáltással, hogy „*nem hallom lépteiknek pattogását*", addig meneteltetett, amíg kő keményre le nem jártuk az udvart.

A másik az *éjszakai riadó*, amikor számtalan büntetés szabatott ki, mivel a hátizsákban nem volt varrótű és cérna.

A harmadik: egy *Szilágyi* nevezetű szakaszvezető (*népszerű nevén „valag*"), egy matt bőrből készített és szerencsétlenségemre nekem jutott bakancsot éjjel 12 órakor suvickoltatott velem egy köves folyosón. Szimpla ablak és kinn vagy 30 fokos hideg mellett, mezítláb, mert más lábbelit nem engedett felhúzni. És talán még ma is ott pucolnám a bakancsomat, ha szobatársaim fel nem költik a szobaparancsnokunkat, egy *Munkácsi* nevezetű szakaszvezetőt, aki igen emberséges volt. Kijött a folyosóra, félrehívta az akkor helyőrségi ügyeleti szolgálatban lévő társát és megmondta neki, hogy ha napokig fogom tisztítani is a bakancsot, abból fényes bőr nem lesz, mivel nyakrészből készült.

Meggyőződésem, hogy ezt *Szilágyi* éppen olyan jól tudta, mint akár *Munkácsi*, vagy akár én. Hogy ezekre a katonai copfokra van-e egyáltalában szükség, vagy nincs, nem tudom, nem vagyok szakember. Egyet tudok. A háborúban soha ennek hasznát nem vette a katona, ezt volt alkalmam tapasztalni. Viszont legalább is azokból a filmekből, amiket e témakörből volt alkalmam látni, ami a katonai kiképzéseket illeti, mindenütt ezt láttam.

Lehet tehát hogy egy világfertőzéssel állunk szemben mi, akik úgynevezett civil gondolkodásúak vagyunk. Lehet, de nem biztos. Én ezeket soha nem tettem akkor sem,

amikor alosztályparancsnok voltam. Az is igaz, hogy állandó összeütközésben voltam a későbbi katonai életemben az aktív tisztekkel, de az is igaz, hogy felfogásom hátrányát katonai életemben soha nem tapasztaltam.

Körülbelül január hó végén volt az első csillaghullás. Aki csillagot kapott, főtüzér lett (gyalogságnál, huszárságnál őrvezető). E csillaghullásnak előfeltétele volt, hogy 35 pontot kellett összeszedni a különböző és osztályozott tantárgyakból, és egyik tantárgyból sem volt szabad elbukni. Pontszámaim ugyan felül voltak a 40-en, de megbuktam tereptanból.

Ennek tanára egy *Ginzery Sándor* nevű százados volt. Terepgyakorlaton voltunk kinn *Diósgyőrben* és az azt környező erdőségekben, és egyik terepmozgási szaktanácsára – nem vevén észre, hogy közvetlen közelemben áll – azt mondtam, hogy *„ez egy ostobaság”*. Kétszínű fráter volt Ginzery, nem torolta meg véleményemet nyomban, de különösen az bosszantotta fel, hogy az adott terepmunkát saját módomon sikeresen elvégezve, korábbi véleményem megalapozott voltát így még bizonyítottam is. Az év végén is meg akart buktatni, ebben az esetben nem sikerült volna a tiszti vizsgám, de mivel eredményes csapatmunkás révén *Diósgyőrben* harmadik lett az iskola lövész csapata egy országos céllövő versenyen, az iskolaparancsnok lépett közbe, így április végén egyszerre két csillagot kaptam és tizedes lettem.

*

Visszatérve Nyíregyházára az üteghez, nemsokára *Hajmáskérre* mentünk, majd augusztus hónapban *Hangonyba* (*Gömör* vármegye) ugyancsak éleslövészetre, és amikor onnan visszajöttünk, néhány nap múlva egy gyalogsággal összevont gyakorlatra mentünk *Nyírbátorba*, aminek végeztével néhány nap múlva leszereltünk.

A *csapatszolgálat* lényegesen könnyebb volt, mint az iskola, de végeredményben az is katonai szolgálat volt és ez az esztendő is bebizonyította számomra, hogy nem vagyok alkalmas katonai szolgálatra.

Lényegesen szervilisebbnek kell ehhez lenni az embernek, és tudomásul venni azt a tényt, hogy valaki akár csak egy évvel is korábban került ki a *Ludovikából*, annak még a fehér asztalnál is mindig igaza van. Aki így nem tud élni, az, véleményem szerint ne menjen katonának. A mai katonai életet ugyan nem ismerem, de nem hiszem, hogy lényeges változáson ment volna e téren keresztül.

Talán két emlékem maradt e nyári katonáskodásból, ami mind a mai napig kedves számomra.

Egyik katona bajtársammal *Palicz Pistával* két kedves kirándulást tettünk Hajmáskérről. Az *egyiket* 1929 Pünkösdjén két napra a Bakonyba, hátizsákkal és gyalog, szénakazalban aludva, hideg koszton élve, a *másikat* a Balatonhoz ugyancsak gyalog (kb. 15 km. Hajmáskértől), amikor is Fűzfőnél megmostam a lábam a Balatonban.

Ma már nyugodtan mondhatom, hogy ez volt egyetlen közvetlen kapcsolatom a Balaton vízével.

Az említett *Palicz Pista* igen jó barátom volt. Ő katonai szolgálatát valamikor a húszas évek elején kezdte el. Ez abban az időben elég gyakori volt, és mint katona járt be a középiskolába, ahol folytatta tanulmányait. Pista barátom így is érettségizett le, ha jól tudom a városi Felső Kereskedelmi Iskolában 1928 tavaszán, akkor szerezte meg a karpaszományhoz való jogosultságát érettségijével és velünk jött, mint szakaszvezető tiszti iskolára.

Debrecenből is volt egy hasonló rangú társam, bizonyos *Sallai Jóska*. Ők azután 1929 őszén rögtön hadnagyok lettek, és mint továbbszolgálók szolgálták a hadsereget. Pista meg akarván házasodni, átment a gazdászati tiszti állományba, itt könnyebb volt a házassági engedély megszerzése, majd, mint gazdászati főhadnagy itt Nyíregyházán kötött házasságot. Én voltam egyik házassági tanúja is. Utoljára 1941 tavaszán, Eszéken találkoztam Pistával, aki akkor, mint százados valamelyik ottani magyar alakulat gazdasági főnöke volt. Annyit tudok róla, hogy túlélte a háborút, és mint rajz technikus dolgozott valahol Pesten, de azon törekvésem, hogy közelebbi hírt kapjak felőle, eredményre nem vezetett.

Még katonai és akkori hajmáskéri emlékeimhez tartozik az is, hogy nagy titoktartás között féltve őriztek egy első világháborús 30 és feles mozsarat az egyik ottani raktár eldugott részében, amit a háború elvesztése után az ott megjelent francia katonai misszió valami lángvágóval több helyen átlyukasztott és ezzel használhatatlanná tett. Ezt őrizték, majdnem azt mondhatnám, hogy abajgatták, hogy talán egyszer még használható állapotba lehessen hozni. További sorsáról nem tudok. Naiv vállalkozás volt, de feltétlenül becsületes, ami a ránk parancsolt békediktátum betartását illeti. Mindig visszatérő vágyálma volt ugyanis annak a rendszernek a békés revízió, amire lehetőséget nyújtott még a békediktátum is, és amit a Nyugat soha nem akart végrehajtani. (Amikor erre a naivságra kitértem, szándékosan tettem ezt. Majd szeretnék visszatérni e kérdésre a II. Világháború előzményeinek taglalásánál.)

Még itt annyit tartok szükségesnek megjegyezni, hogy 1929-ben még mindig – szigorú – katonai ellenőrzés alatt állt Magyarország.

Ha jól emlékszem Passuth László írja egyik életrajzát tartalmazó munkájában – címe most nem jut eszembe – hogy arra nem emlékszik, hogy 1929-ben fennállott-e még az Antant katonai ellenőrzése. Mivel Passuth emlékezetem szerint vagy tíz évvel idősebb nálam, ez a korkülönbség igen jelentős a 20-30-as életéveit taposó fiú embereknél. Ha még ehhez hozzáveszem, hogy családjához az ország életében jelentős szerepet játszó családtagok tartoztak. Ő maga is, bár a bankéletben, de jelentős pozíciókat töltött be és végül, de nem utolsó sorban, mint neves író igen jelentős kutatási munkát folytatott, erre elég bizonyítékot nyújtanak jelentős irodalmi alkotásai és országunk életében ilyen jelentős dologra, mint a katonai ellenőrzés, nem emlékezik, szükségét látom annak, hogy legalább ebben a kis visszatekintésemben rögzítsek bizonyos tényeket.

1929-ben még a teljes katonai ellenőrzés alatt álltunk!!!

Ez azt jelentette, hogy bármikor és bármelyik katonai objektumnál minden előzetes bejelentés nélkül megjelenhetett az antant misszió, és a laktanya parancsnoka köteles

volt minden olyan természetű kívánságaik teljesítésére, melyek a magyar katonai erőkre vonatkoztak. Így létszám, felszerelés, lóállomány stb. A laktanya területére bárhová elmehettek, ott házkutatás jellegű tevékenységet folytathattak stb.

Hogy ezt honnan tudom ilyen pontosan?

A tények.

Amikor Miskolcra kerültünk, ott abban az időben a tüzérlaktanya közvetlenül a MÁV Állomás mellett terült el, és meglehetősen nagy területet foglalt el. A laktanya akkori parancsnoka, *vitéz Csatay Lajos* tüzér alezredes volt. (*Akit később a nyilas hatalomátvételt közvetlenül megelőző időkben honvédelmi miniszter volt, majd a nyilasok letartóztatták, és mint vizsgálati fogoly feleségével, közös elhatározással öngyilkosok lettek. Kegyelettel emlékezem Rá, úgyis, mint katonára, úgyis, mint emberre.Még alkalmam volt vele találkozni 1939-ben Hajmáskéren, amikor, mint tartalékos tiszt oda voltam különböző tanfolyamokra vezényelve, és ahol Csatay mint tüzér tábornok az ottani Lovasiskola parancsnoka volt*.)

Amikor a 6 hetes alapkiképzésen túljutottunk, minden második héten szombat déltől vasárnap délig a Karpaszományos iskola növendékei adták a készültséget, és a laktanya őrséget. Mivel közöttünk, mint korábban említettem szakaszvezetői rangban két önkéntes társunk is volt, így a szükséges parancsnokok közülünk kerültek ki. Így több alkalommal álltam a laktanya kapujában, mint őr, vagy távcsővel is felszerelve, mint figyelő. E figyelőnek volt a kötelessége, hogy a laktanya előtt elhaladó utca forgalmát figyelje.

A laktanya kapujának falában egy elrejtett helyen egy csengőgomb volt. Külön vezetékkel ennek csengője és egy színes jelzőlámpa a laktanyaparancsnok irodájába vezetett, ahol szolgálatot teljesített a laktanyás tiszt is kellő katonai személyzettel. A mindenkori figyelő utasítást kapott, ha bármilyen gyanús momentumot észlel, óvatosan a falhoz lépve, kerülve minden feltűnést, e gombot nyomja meg. Ez a bizonyos intézkedések megtétele végett egy esetleges ellenőrzésre jövő antant csoportra hívta fel a figyelmet.

Mivel magasabb katonai beosztásban nem szolgáltam, így e szükséges intézkedésekről nem tudok. Azt azonban tudtam, hogy a római számokkal jelzett sorszámok alatt, mint a futballistáknál szokták manapság, több tiszt neve szerepelt. Nyilván azért, hogy a pontos tisztlétszámról ne tudjanak könnyen adatokat szerezni az antant ellenőrzők.

Hogy ez naivitás volt-e a gyakorlatban, vagy sikeres félrevezetés, nem tudom. Figyelmeztetést kapott azonban a figyelő arra, hogy inkább feleslegesen jelezzen, ebből semmi baja nem fog származni, minthogy mulasztást kövessen el.

Egyik vasárnap délelőtt – a napra ma már pontosan nem emlékszem, behatárolni úgy tudom, hogy 1928. december és 1929. február között volt, mert a kemény téli idő megmaradt bennem – én voltam a *figyelő*, amikor a város központja felől egy nagyobb méretű személyautó közeledett, majd hirtelen fékezéssel megállt a laktanya kapuja előtt.

Mivel több civil ruhás férfi ült benne, a kocsit már korábban is gyanúsnak ítéltem, így kartávolságra odaálltam a titkos csengőgomb elé, és amikor a fékező kocsit és annak bennülő tagjait megláttam, mások számára észrevehetetlenül megnyomtam a csengőgombot.

Vagy négy-öt civil szállt ki a kocsiból, felém jöttek, aki akkor már a faltól néhány lépésre elléptem, és az egyikük tiszta magyarsággal mondta, hogy a laktanya parancsnokkal kívánnak beszélni. (*Megjegyzem, a figyelő nem őrségi feladatot teljesített itt olyan értelemben, mint egy felállított és lőfegyverrel ellátott őr. Ezt a személyt ugyanis a katonai őrszabályzat szerint bizonyos távolságon belül nem lehetett megközelíteni, és az őrnek kötelessége volt lövésre kész fegyverrel megállásra szólítani a hozzá közelítőt. Ez, gondolom, minden időben így van talán mindenütt a világon az őrszolgálatot teljesítőknél. A figyelőnél csak az akkori időknek megfelelő oldalfegyver (bajonett) volt és a már említett távcső. Az eljárás ilyen esetben az volt, hogy a figyelő az idegent megállásra szólította fel – fegyveres fedezetet ugyancsak a kapunál szolgálatot teljesítő bajtárs nyújtott – és hangos kiáltással hívta az őrparancsnokot.*)

Amikor az *őrségparancsnok*a kijött, vele is közölte e civil bejövési kívánságát, mire az őrparancsnok szobájába visszament és onnan távbeszélőn lehívta a laktanyás tisztet. Ez volt a szabály, de azt hiszem ez is megegyezett bármely ország laktanyájának megközelítésével. Tehát ebben semmi feltűnő nem volt, viszont a laktanyán belül a szükséges intézkedések megtételére volt idő. Amikor a *laktanyás tiszt* az emeleti irodájából lejött, még mindig a kapu előtt az őrségparancsnok beszélt ugyanazzal a polgári személlyel, majd láttam, hogy bizonyos igazolvány felmutatásával, valamennyien bementek a laktanyába.

Ma már pontosan nem emlékszem, hogy mennyi időt töltöttek bent, de az biztos, hogy egy jó óránál több volt. Majd kijöttek a *laktanya-ügyeleti tiszt* kíséretében, aki egészen a kinn várakozó gépkocsihoz kísérte el e bizottságot.

Másnap a szokásos iskolaparancsban nem név szerint, de az iskola *laktanya-parancsnoki dicséretben* részesült körültekintő szolgálatáért.

Ennyi a történet, ami azonban vitathatatlanul igazolja, hogy ezen a télen még milyen szigorú ellenőrzés alatt állt Magyarország. Szükségesnek tartottam ennek ilyen részletes ismertetését, mert magában ez az ellenőrzési tény is sok mindent igazol, ami azután *alig kilenc év múlva szinte* váratlanul bekövetkezett.

Ahogy így több mint fél évszázad távlatából visszagondolok e tényleges katonai életemre, azt hiszem, annak minden jelentős mozzanatát elmondtam.

Talán csak még annyit fűzhetek hozzá, hogy a tényleges szolgálatban eltöltött időm is bizonyította számomra, hogy nem katonának születtem**.**

Iskolai tanulmányaimban találkoztam az ókori Görögországbeli Delphi templom feliratával „gnóthi szeauton, azaz „ismerd meg tenmagadat."

Egyik vezérgondolatom volt és maradt ez mind a mai napig.

Megpróbálni megismerni, és annak megfelelően próbálni élni. A körülményeket, melyekben élnem kell, nem én nyújtom. De ha jól megismerem önmagam, talán nagyobb nyaktörés veszélye nélkül tudom leélni életemet.

Ezt bizonyítja leélt életem is.

Még talán azt említem meg e tényleges katonai időmből, hogy ugyanaz a *Ginzery* százados, aki megbuktatott tereptanból azt mondta egy alkalommal, hogy „*ha monarchia volna, a monarchia legrosszabb katonája volnál, így csak e csonka ország legrosszabb katonája vagy*."

1941-ben Oroszországban e megállapítására csattanó választ kaptam akkori katonai parancsnokomtól *Mátyás István* tüzér-alezredestől, aki méghozzá évfolyamtársa volt ennek a bizonyos Ginzerynek. Azt mondta, „*ha találkozol valaha Sándorral, mondd meg, hogy egy nagy marha*." Nem találkoztam, így az üzenet átadására nem volt alkalmam.

Egyszer az angol rádió magyar adásában a nemrég meghalt *Cs. Szabó László* olvasta fel egy visszaemlékezését Capri szigetéről, ahol együtt sétálgatott *Kállay Miklós* volt miniszterelnökkel és *Ginzery Sándor* volt tüzérezredessel. Így onnan tudom, hogy Nyugatra távozott. Én soha nem találkoztam vele későbbi katonai szolgálataim során sem.

De ezt nem is sajnálom.

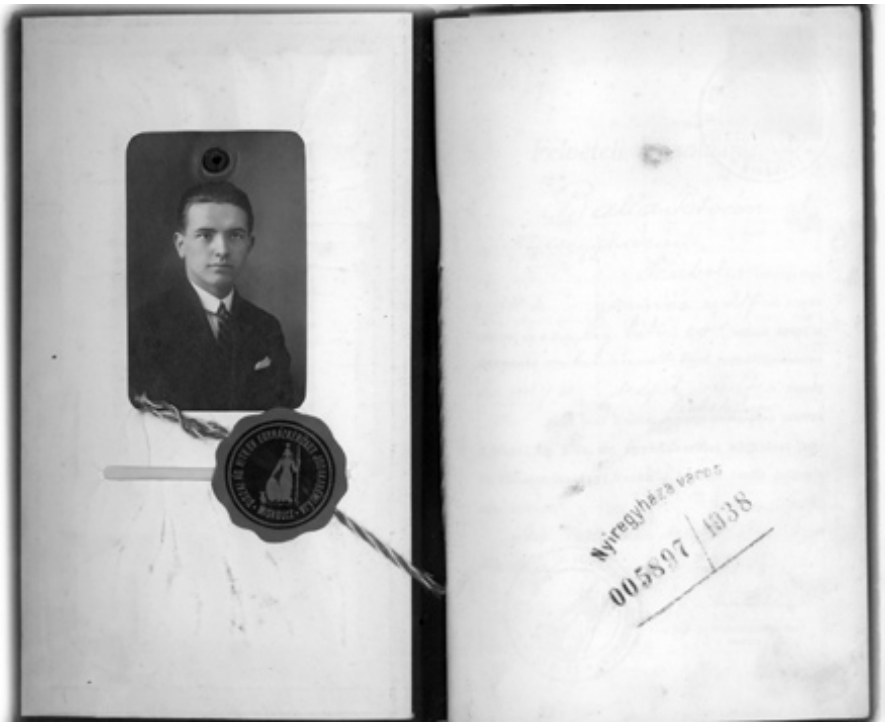
Tudnék még beszélni arról a sok-sok kellemetlen epizódról, ami igazán nem tette kellemessé katonai szolgálatomat. Úgy az egyes beosztott tisztek részéről, mint a szolgálatvezetők részéről. De talán felesleges.

Azt hiszem minden időben és mindenütt, aki katonai szolgálatot teljesít, találkozik ilyen és ehhez hasonló figurákkal. Aki pedig nem volt katona, az talán úgysem hiszi el, hogy léteznek a földgolyón ilyen emberek is.

*

Dokument a katonai életemből…

„Jogász leszek?”

Mezei jogászság és a közigazgatás

Közeledvén katonai életem vége felé, ideje volt a továbbiakra is gondolni.

Akkor már befejezett tény volt, hogy a *jogi egyetemre* megyek, és a *város szolgálatába* fogok lépni.

A jogászoknál már abban az időben is ismert fogalom volt a „mezei" jogászság. Ez ma más néven és talán más fakultásoknál is ismert dolog, akkor azonban csak a jogi karon volt elfogadott. Lényegében azt jelentette, hogy nem kellett az előadásokat hallgatni, sőt kötelező kollokválás sem volt, csak az év végi szigorlatokat, pontosabban alapvizsgákat kellett letenni, hogy a tanulmányok befejezése után a doktorátushoz szükséges szigorlatokat is letegye a jelölt. Talán ma levelező tagozatnak hívják.

Nem volna igaz, ha azt írnám, hogy Édesanyám nem tudta volna annak anyagi feltételeit biztosítani, hogy akár a debreceni, vagy akár a pesti egyetem jogi fakultásának rendes hallgatója legyek. Bár az özvegyi sors soha nem volt könnyű, ennek anyagi oldalát is tekintve, de ahogy Bandi bátyámnál anyánk előteremtette a szükséges anyagi feltételt, úgy egészen biztosan az én esetemben is előteremtette volna.

Elhatározásomnak, hogy tehát *mezei jogász leszek*, nem ez volt az alapvető indító oka.

Amikor a jogászságot elhatároztam, tisztában voltam azzal, hogy a *közigazgatásnál* helyezkedem el, tehát nem bírói, ügyészi vagy ügyvédi pályán. A közigazgatás elméleti és gyakorlati megismerésének és megtanulásának lényegesen nagyobb lehetősége volt, ha rögtön belépek annak szolgálatába, és szinte mellékesen végzem el az ottani előmenetelhez szükséges jogvégzettséget. *1930. január elsejétől ugyanis Magyarországon is törvénybe lett iktatva, hogy a közigazgatás egyes pozícióinak elnyeréséhez alapvető szükség a jogi egyetem elvégzése.* Akkor a magyar jogtudományi egyetemeken *kétféle doktorátus* volt megszerezhető, az *államtudományi doktorátus* és a *jogtudományi doktorátus*. Az utóbbi volt a nehezebb, lévén ott három szigorlat és az egész jogtudományt felölelték a szigorlatok tárgyai. Ezzel a doktorátussal viszont bármilyen jogi pályára léphetett annak birtokosa.

Ezzel szemben az *államtudományi doktorátussal* csak a szorosan vett közigazgatási pályákra volt lehetőség pályázni. Ilyen volt a *városi, megyei közigazgatás, pénzügyigazgatóság, királyi adóhivatal*. Az államtudományi doktorátus tehát lényegesen szűkebb elhelyezkedési lehetőséget biztosított.

E mezei jogászi intézményt nem nézte egyformán jó szemmel valamennyi egyetemünk. Így a *debreceni és a pesti egyetemeken* kifejezetten *rossz szemmel tekintettek a mezei jogászokra,* ami azután élesen megnyilvánult a vizsgák mérlegelésénél. Magyarán, mezei jogásznak e két egyetemen igen nehéz dolga volt. Ott a professzorok súlyt helyeztek arra, hogy előadásaikat hallgassák a hallgatók.

Nem kellett ilyen nehézségekkel számolni a *szegedi* és a *pécsi* egyetemeken. A pécsi egyetemet tréfásan itt úgy is jellemezték, mint a távol-keleten működő diplomagyárat. Ezért úgy határoztam, hogy a *szegedi Ferenc József Tudomány Egyetemre* iratkozom be.

1929. szeptemberében néhány nap szabadságot kaptam és elmentem Szegedre, ahol a jogi kar dékánja kézfogásával egyetemi polgárrá avatott. Hogy a jogászságnak ezt a formáját választottam, soha nem bántam meg.

1929. november hó 15. napjával bár némi nehézségekkel – e nehézségeket itt nem kívánom részletezni – de Nyíregyháza város szolgálatába léptem, mint havi 50 Pengővel datált napidíjas, és a város akkori vezetői *Bencs Kálmán polgármester* és *Szohor (később Nyíregyházy) Pál főjegyző* biztosították számomra annak lehetőségét, hogy jóformán a városi közigazgatás minden részlegében dolgozzam. Az ott folyó munkákat megismerjem és megtanuljam, saját szorgalmamból minden egyes ügyosztály jogszabályait is megismerjem, majd további közigazgatási életem során lépést tartsak a jogfejlődéssel, az újabb jogszabályok megismerésével. Így olyan szakismeretre tettem szert, amit semmiféle egyetemi tanulmányok és előadások hallgatásával megszerezni nem tudtam volna.

Ennek bizonyítására csak két momentumot említek.

Minden évben a városi tisztviselők és alkalmazottak nyári szabadságáról képviselőtestületi határozat született, és azt, illetve annak litografált példányait valamennyi képviselőtestületi tag megkapta. Pontosan nem emlékszem, de úgy 120 körül volt a választott és a legtöbb adót fizetők képviselőtestületi taglétszáma. Ezen utóbbiakat hívták *viriliseknek*. (Ma már talán ismeretlen elnevezés még a szakkörökben is.) Nos, ez az évről évre megjelenő lista, ha valahol a levéltárakban megvannak ez időről a közigazgatási iratok, bárki által ellenőrizhető, hogy a szabadságra menő tisztviselők helyetteséül vagyok mindig feltüntetve már abban az időben is, amikor még nem jogi képesítéshez kötött állást töltöttem be. (Tehát magyarul tulajdonképpen jogvégzett, de napidíjas voltam.)

Nem egy képviselőtestületi tag kérdezte meg, még fülem hallatára is, „*hát ez a Balla mindenhez ért*?" És akiket, mint helyettes a nyári szabadság alatt helyettesítettem, azt felelték rá, „*igen ennyi meg ennyi ideig dolgozott az osztályon, így pontosan tudja az ügyeket tovább vinni*."

A másik esetem ezzel kapcsolatban: amikor 1938-ban Kassára lettem *Polinszky Pál* kulturtanácsnok barátommal vezényelve, a visszatért Kassa akkori főispánja – Kassa törvényhatósági joggal felruházott város volt, így önálló főispánja, bizonyos Borbíró, keresztnevére ma már nem emlékszem, korábban Baja város polgármestere volt –, megtapasztalván a közigazgatási ügyekben való jártasságomat, arra kért, hogy a város közigazgatásának valamennyi ágát az ő megbízásából nézzem át, és a tapasztaltakról tegyek neki jelentést. Szeretett volna ott is tartani, de talán *jó szerencsémre* az általa felajánlott állást nem fogadtam el. E szakismeretnek előfeltétele természetesen az volt, hogy 1929 novemberétől aktív dolgozója voltam a városnak.

Egy valamit sajnálok csak mezei jogászságom miatt. Nem hallgattam az egyetemek professzorainak előadásait. Mert itt valamit le kell szegeznem.

Nem minden okos magyar ember lett a Horthy rezsimben egyetemi tanár, de aki egyetemi tanár lett, az mind okos, szakmájában kiválót nyújtani tudó valaki volt. Hasonló kaliberű

emberek között valószínű volt az esetleges politikai érdem, vagy összeköttetés, ez bizonyára így volt, bár konkrétumot nem ismerek. Dehogy hozzá nem értő, magyarán hat ökör katedrát kapjon csak azért, mert jó párttag és tudja fújni a fújnivalókat, ilyen a Horthy rezsimben nem fordult elő. Ennek volt az után következménye, hogy a Világnak egyetemi műveltségű részén a magyar egyetemek diplomáit mindenütt elfogadták.

Sajnos az 1944-45-ben bekövetkezett események egyetemeink ezen hírnevét is tönkre tették, amikor a katedrákra jóformán írni olvasni alig tudó személyeket neveztek ki. Tudnék neveket is felsorolni, elég szép számmal. Aki pedig ért valamit, az a kialakult légkörben szolgalelkübb lett a szolgalelkűnél, csak hogy kis pecsenyéjét valahogy megtarthassa. Az eredmény pedig az lett, hogy a külföld a magyar egyetemi diplomára csak legyintett.

Amikor 1963 karácsonyának harmadnapján Innsbruckba kimentem és ott találkoztam 19 év után Bandi bátyámmal, tőle tudtam meg, hogy ha akkor kimegyek, a jogi diplomám alapján, amint az angol nyelvvizsgát leteszem, azonnal könyvtárosi állást tudok szerezni valamelyik amerikai közkönyvtárban, mivel 1944 előtti diplomám van.

Ezért sajnálom, hogy ezeknek a koponyáknak előadásait nem hallgathattam, meg talán azt, hogy az egyetemi évek pezsgő sodrásában talán sok olyan barátra, ismerősre lehetett volna szert tennem, akik az életet később is kellemesebbé tették volna.

Ez persze csak feltételezés, hiszen ki tudja, kik lettek volna évfolyam vagy egyetemi társaim.

No, de mindegy, a kocka el lett vetve és beiratkoztam a szegedi egyetemre és megkezdtem aktív közigazgatási szolgálatomat 1945. április elsejéig.

Akkor a *Történelem vihara* a múltat elsodorta és az országot orosz megszállás alá helyezte.

És engem is kiemelt 15 év és néhány hónap tisztességben eltöltött szolgálat után választott pályámból.

Hogy ez mit jelent számomra, azt talán egyedül csak én tudom.

*

Eltékozolt élet

34 évesen, pályájának felfelé haladó ívében elhagyni azt a foglalkozást, amit hivatásának érzett valaki, hogy azután tisztán csak a szerény mindennapi kenyér megszerzésének gondja legyen kísérője, ezt ép ésszel átélni – s ezt teljes meggyőződéssel írom le – kizárólag a mély Isten Hit tette lehetővé. Hiszen önmagam előtt sem tudtam beigazolni, hogy van-e bennem valami, vagy nincs. Nem mondom azt, hogy könnyű dolga volt azoknak az ismerőseimnek, akik egy becsületben ledolgozott élet munkássága után annak jól megszolgált eredményeit nem tudták élvezni, mert mindenükből kiforgatva, a nyomor és az éhhalál mezsgyéjére vetettek csupán azért, mert egy törvényes politikai rendszert tisztességgel és becsülettel szolgáltak.

Tudom, ezeknek sem volt könnyű a sorsa.

De legalább, ha visszatekintettek a megtett útra, azt mondhatták, „ennyi volt bennem, ezt tudtam nyújtani". De annak, akinek erre nem volt módja, ott marad egy örökké nyitott kérdés, „volt-e bennem valami?" És erre még önmagának sem tud felelni, mert hiányzik a bizonyítási lehetőség, és ez nem rajta múlott.

Mi van ma, amikor néhány nap múlva 74 évesen visszatekintek a mögöttem megtett útra? Hát mire nézhetek? Mivel lehetek elégedett? Legfeljebb annyival, hogy amikor naponta odaállok a tükör elé, hogy megborotválkozzam, nem kell leköpnöm magamat.

Csak ennyi az, amit fel tudok mutatni.

Jó, tudom, hogy az a bizonyos történelmi vihar, ami olyan körülményeket hozott magával, hogy tisztességére valamit is adó ember és ezt elsősorban a saját foglalkozásomra értem, nem vehetett részt, még ha akart volna sem mind abban, ami itt történt, lett légyen akár bíró, akár ügyvéd, akár köztisztviselő, de tovább megyek, akár színművész, hiszen milyen darabokban kellett és kell játszaniuk.

Nyugodt lelkiismerettel szemébe nézhetett gyermekeinek, vagy családtagjainak? Talán egyedül az orvosok képeznek némi kivételt. De azok is csak fenntartással.

Mert nyugodt lélekkel nézhet-e betegének szeme közé az a körzeti orvos, hogy csak egy példát ragadjak ki, aki legfeljebb egy-két percet tudott és talán még ma is tud sok helyen egy-egy betegének szentelni? Megvizsgálta-e azt a beteget? Elmondhatja-e azt, hogy betegségének ismeretében írta meg receptjét akkor, amikor tíz ember jön be és sorban, szinte apatikusan írta fel általa megszokott gyógyszereit. Lelkiismeretes orvosi vizsgálat volt ez? Tehát még itt is igen- igen el lehet merengeni annak, akinek belsejében egy kicsit is erősebb lelkiismeret és felelősségtudat lakozott.

De például a jogász?

Hadd ne részletezzem e kérdésről gondolataimat. Maradjon az a gépemben, mert csak gyalázkodni tudnék, különösen, ha az 1945-1965-70-es évekre gondolok. Borítsa azt a feledés mindent betakaró leple. Minek feszegetni, ami megtörtént, azt már úgy se lehet még jóvátenni sem, hátha még az erre való szándék sincs meg.

Ars poeticám

A korról, amiben éltem

Vélemény

Talán itt van alkalmam ezzel kapcsolatban beszélni, hogy nagy általánosságban mi volt a politikai rendszerekről a véleményem.

Mindazt, ami *Oroszországban* történt e téren, elutasítottam.

Számomra teljesen elég volt az a néhány nap, amit e rendszer nyújtotta lehetőségekből megízlelhettem itt Nyíregyházán. És az, amit a társadalom minden rétegéből hallottam arról a megközelítően négy hónapról, amit a *Kun Béla* nevével jellemzett rendszer hozott ide a magyar földre. Ezt semmi részem nem kívánta. Sorsomnak torz vigyora, hogy a Történelem immáron lassan több mint négy évtizede Reám kényszeríthette mindezt.

Franciaországért soha nem lelkesedtem, és ma sem tudom megérteni azt a lelkesedést, amit például *Petőfi Sándor* érzett a franciák iránt. Az a meggyőződésem, hogy nem ismerte őket. Ott nem járt, közvetlen tapasztalatokat nem szerzett és erre korábban nem is volt módja. Lelkesedett azért, ami le volt írva, ez pedig nem elég.

Lehet, hogy az is erősen befolyásolt e kérdésben, hogy vallottam és vallom mind a mai napig, hogy Magyarország egyik sírásója Franciaország volt. Az *Első Világháborút* követő gyűlölködő esztelenség szülte azokat a *béke-diktátumokat*, melyek magukban hordozták a *Második Világháború* csíráit. És ebben a prímhegedűs szerepét Franciaország játszotta. De öntudatommal együtt alakult ki bennem az úgynevezett *Nagy Francia Forradalommal* kapcsolatos irtózásom. Ugyanilyen él bennem a *Nagy Októberi Forradalommal* kapcsolatban is.

Amikor az emberiség leveti azt a sajnos igen vékony rétegét, amit a civilizáció, a kereszténység, mint humánumot rakott rá, akkor megmutatja önönmagát. A nyers és durva indulatoktól vezetett embert, akihez hasonló elaljasodott fajt az állatvilág sem ismer. Mert a legdühödtebb állat is csak bizonyos indulatoktól vezérelve követ el vérengzést. Éhség, sebesülés, ijedtség vagy kölykeinek féltése mind önmagában elfogadható indulat, és ennek felső határát soha nem lépi túl. De az ember kicsiszolt értelménél fogva valós, vagy valótlan bosszúvágyától vezettetve, olyasmikre képes, amire az állat soha.

Nem akarom e kérdést itt nagyon részletezni, hiszen az emberiség eme „dicső" tetteiről könyvtárnyit lehetne írni. Csak úgy ízelítőül: ha valaki korábbi állításom igazában kételkedne, olvasson bele a francia forradalomról, vagy az orosz pogromokról írottakba, az 1848-49-es események románok által elkövetett tetteibe, – itt csak had említsem meg az angyalian szelíd *Jókainak* néhány e kérdéssel foglalkozó munkáját (Bárdy család)

Vagy az 1917-es orosz forradalomról *Kuncz Aladárnak* a *„Fekete kolostor*" című munkáját. Különös figyelmet szentelve annak a ténynek, hogy *Kuncz* rajongó franciabarát volt, hiszen egy ilyen tanulmányútja során került francia internálás alá. Vagy tanulmányozza a franciák magatartását a magyar fogságba esett katonákkal szemben, amiről majd annak idején szeretnék megemlékezni, vagy a *Második Világháború előtti, alatti és utáni német* és

orosz koncentrációs táborokat, melyek közül az orosz táborok mind a mai napig fennállnak és aktívan működnek.

Aktuálissá válik itt valaminek a megemlítése, úgyis mondhatnám, hogy rögzítése.

A keleti hírverés (rádió, televízió, megemlékezések, szín, vagy mozidarabok feldolgozásai) úgy tüntetik fel a mögöttünk lassan 40 esztendővel lezáródott eseményeket, mintha kizárólag a zsidósággal, esetleg a kommunistákkal történtek atrocitások, és csak a német nemzeti szocialisták (nácik) követtek volna el embertelenségeket.

Az elferdített tájékoztatás természetes következménye, hogy csak ilyen fájdalmak léteznek. Hogy ezen a téren milyen felfogást vall a nyugat, azt sajnos részleteiben nem ismerem. Nem bírván úgy idegen nyelveket, hogy a rádióközvetítéseket eredetiben tudjam hallgatni. De sajnos nem bírván úgy nyelvet, hogy az azon megjelenő és esetleg számomra is hozzáférhető nyomtatott munkákat, sajtótermékeket olvassak, így csak azokra a külföldi adók magyarnyelvű kiadványaira, leginkább rádióadásaira (Szabad Európa, BBC, magyar adása, „Amerika Hangja") vagyok utalva, amik adásuk természetéből kifolyólag magukon viselnek bizonyos propagandisztikus célokat szolgáló kommentálásokat is.

Így tehát azt mondhatom: ezen a téren szorosan utalva vagyok a keleti hírverésre, ez pedig teljesen elfogult. Még a mögöttünk lepergett négy évtized arra sem volt elegendő, hogy legalább itt-ott némi fénysugara az igazságnak átsüssön, így ezeket értéktelennek kell tartanom. (Erről részletesen a Második Világháború megindulásának idején szeretnék beszélni.)

Ha csak ezeket a kommentárokat olvassa, látja vagy hallgatja az ember, szinte azt kellene hinnie, hogy a nácik és Hitler bukásával megszűnt minden antihumánus cselekvés e szerencsétlen Földgolyón. A tények pedig, sajnos, szögesen ellentétesek ezzel.

Embertelenségek még fokozottabb mértékben történnek napjaink során is éppen úgy, mint a Föld számos részén kisebb-nagyobb háborúk. Szomorú bizonyítékául szolgálván annak, hogy a németek tevékenységének kiiktatásával nem tekinthetők megszüntnek. Pedig mindazok, akik a második háború befejezését és az azt követő hírverési eseményeket ismerik, ha nem láttak az orruk hegyénél messzebbre – és ezek sajnos az emberiség lényegesen nagyobb részét foglalták magukban – így gondolhatták. Ha csak semmi mást nem említek, mint *Koreát, Vietnámot, Afganisztánt, a zsidó háborút. A*zt hiszem, elég szomorú bizonyosságot hoztam fel állításom igazolására. Ezért vallottam és vallom, hogy ha azt mondjuk, hogy az emberiség, mint ilyen szomorú bizonyítékát adta embertelenségének, különösen az elmúlt öt-hat évtized alatt, ezt fenntartás nélkül fogadom el és teszem magamévá.

De mást nem!

Már pedig ma nincs más alternatíva.

Ha valaki akár most, akár később ezen megállapításomat vitatná, csupán arra utalok, hogy a zsidók deportálásáról szinte hetente hallunk. Hallunk hősi halottakról, akik oroszok, románok, csehek vagy bolgárok voltak, de soha egy árvasort sem olvasunk, vagy egy nyúlfarknyi hírt nem hallunk *magyar hősi halottakról, magyar deportáltakról.* Nem hallunk *a Rákosi-kor dicső emlékei* között magyar elhurcoltakról, kiket minden hadijog

felrúgásával ezer és ezer számra vittek el az oroszok. Orosz halálmenetekről és fogolytáborokról, ma is létező orosz, a másként gondolkodók ezreit magába záró és temető táborokról, és sajnos még hosszan sorolhatnám.

De feleslegesnek tartom, azt hiszem annyi is keservesen elég állításom bizonyítására.

Ezek talán nem embertelen eljárások?

Nincs olyan, a keleti tömbhöz tartozó ország (Varsói szövetség), melyek területén mind a mai napig ne folyna kíméletlen üldözés azokkal szemben, akik hitéletet élnek és ezt meg is vallják csodálatra méltó bátorsággal. Ha van olyan keleti tömbállam, ahol erről ritkábban hallani, pl. Magyarország, ennek oka kizárólag abban van, hogy itt a temetők csendje honol a nyílt, egészséges vallási élet megnyilvánulása felett. Nyitva vannak a templomok, sőt hetenként vallásos félórák is jelentkeznek a rádióban, de hátsó gondolat az, hogy majd csak kipusztulnak az öregek, és minden ilyen mákonyt a feledés jótékony homálya borítja el. Hiszen nyílt, egyenes vallási oktatásba csak igen kicsiny számú fiatal részesülhet, azok közül, akiknek szülei vállalják az esetleges ezzel járó kockázatokat. Már pedig a bátorság kicsiny honunkban nem minden portán jelentkezik.

*

Ezen kis kitérő után – amely kitérők a jövőben is jelentkezni fognak – hiszen nem naplót, vagy az események kronológiai felsorolását kívánom rögzíteni, hanem az események egymásutánisága között, ha valami a visszaemlékezésekkel kapcsolatban eszembe ugrik, azt azonnal rögzítem, próbálnám megfogalmazni – önmagamnak is – ezen visszaemlékezés célját.

Miért is írok?

Teszem ezt azért is, hiszen nem jegyzetekből dolgozok, leírásaimnak semmiféle irodalmi értéket, vagy színezetet nem kívánok adni, csupán erre a leírásra az indít, hogy részben napjainkban már ismeretlen fogalommá válik a csendes, meghitt kibeszélgetés, ami pedig véleményem szerint az emberiség nagy kincse volt. Mai fiatalságunk – és ez alól nem kivételek saját gyermekeim sem – a rohanó élet sodrásában nem érnek rá, vagy nem rendelkeznek a kellő idegállapottal ahhoz, hogy jóformán egy egész mondatot, annak befejezéséig végig hallgassanak. Ahogy tréfásan, de nem alaptalanul szoktam megjegyezni, hogy a mondat közepénél már a kapuban vannak, és onnan szólnak vissza, hogy „majd a második részét a mondatnak később meghallgatom, de most sietnem kell".

Ilyen körülmények között igen jól esik, és erre különösen az óta jöttem rá, amióta írom ezeket a visszaemlékezéseket, a papír türelme. Ez nem siet, nem türelmetlenkedik, de elfogadja, és hátán viseli gondolataim teljes terjedelmét. Mert lehet, hogy a mai élet lüktetésében ezek a gondolatok terjengőseknek tűnnek, lehet, hogy sok ember számára azok is, de egy valamire feltétlenül alkalmasak: mindent, pontosan rögzítenek, ami a gondolatot leíró szándéka volt, így nincs, és nem lehet semmi félreértés, félremagyarázat.

Erre pedig talán nem is a mának, de inkább a holnapnak, vagy a holnaputánnak van szüksége.

Amikor ma például egy *Mikes Kelemen*, vagy egy *Bethlen Miklós* évszázados leveleit, vagy naplóját olvasom, vagy itt-ott idézeteket hallok belőlük, önkéntelenül is eszembe jut, hogy sokszor egy-egy odavetett mondatnak milyen akkori időt, helyzetet megismertető jelentősége van, amire talán akkor e sorokat papírra vető nem is gondolt. Távol áll az Tőlem, hogy e jelentéktelen oldalakat ezekhez a magyar klasszikusokhoz kívánnám hasonlítani, de az nincs kizárva, hogy ha az írások ismeretlen jövője azt hozza magával, hogy valami ezekből a későbbi időkre is megmarad, ki tudja az akkori olvasó nem fog e találni ilyen jellemző egy két mondatot, amire most, amikor azt leírom, nem is gondolok.

És még valamit.

Talán néhány éve azt a véleményemet követi a magyar könyvkiadás, hogy megszólaltat olyan rég elporlad embereket, akik talán álmukban sem gondoltak arra, hogy naplóik, feljegyzéseik milyen jövendő sorsukat fogják magukban hordani.

Nem gondolok itt a „Tények és Tanuk" sorozatára, mert ezek tendenciózusak..

Számomra éppen ezért értéktelenek! „Csak a hódolat engedélyezett és nem a bírálat"-, hogy kissé átpingálva *Madách* szavait idézem.

De például a „Nemzet és emlékezet" sorozatban általam éppen most olvasott „*báró Splényi Béla emlékiratai*" című kétkötetes visszaemlékezésben élvezem az egykét mondattal megelevenített régmúltat.

Élvezem elsősorban azért, mert nem széptevés, elködösítés céljával kerültek arra a papírra, amin megmaradtak. „Spontán íródtak," talán ez a legkifejezőbb megjelölés.

Vagy a „Magyar Hírmondó" sorozatban megjelent „*báró Wesselényi Polixéna Olaszországi és chweizi utazás*"-című, és 1842-ből való visszaemlékezése. Nem tudom van e ennek a sorozatnak más érdeklődésemet kiváltó könyve. (Sajnos anyagi helyzetem nem teszi lehetővé nagyobb számú könyvek beszerzését.)

Nos, valami ilyesmire is gondolok, mikor rögzítem – elég későn – gondolataimat.

A jelenről és a közelmúltról megjelenő írások magukon viselik e kor sajtóelnyomásának jeleit, így értéktelenek. Ha viszont semmi más nem marad fenn, úgy az utókor egy rendkívül téves ítéletet fog csak leszűrni e jelenkorról, és a közelmúlt történéseiről.

Hiszen még a kutatóknak is nehéz helyzetük lesz ezen a téren, mert újságaink teljesen egy kaptafára készülnek, gombnyomásra működő hírharsonák. Ezekből pedig, ha következtetést von le az olvasó, mondjuk száz év múlva, hatalmas tévedésnek esik áldozatul akaratán kívül. Hátha másokat is vezet ilyen, vagy ehhez hasonló gondolat és valami halvány fénye megmarad az igazságnak.

Ez is vezérlő eszmém.

Tévedni igen is tévedhetek, de semmi körülmények között nem hazudok, vagy szépítem a dolgokat.

Mint elöljáróban is leszögeztem, ahogy abból a piciny látószögből, ami jutott osztályrészemül, ahogy láttam a dolgokat, de mivel azok alakulásában nem volt befolyásom, így semmit nem kell szépítenem.

És ezt nem győzöm hangoztatni!

A vezető politikus, ha emlékeit írja, akarva akaratlanul is saját elgondolásait igyekszik szépíteni és ez a szubjektivitás teljes mértékben érthető is – az apagyilkosnak is joga és módja van tettének szépítésében – de egy kicsiny embernek nincs mit szépítenie. És ha nem állt is olyan közel a tűz mellett, hogy annak minden mozzanatát részleteiben ismerje, a múló évek sok mindenre fényt derítettek és módja volt e kicsiny emberkének, hogy korabeli látásait igazolva, vagy cáfolva lássa. De semmi esetre nem kellett abban szerepét szépítenie.

És ez véleményem szerint hatalmas értéke az ilyen természetű feljegyzéseknek.

E kitérés után folytassuk ott, ahol a krónikát abbahagytuk, hogy ilyen fejedelmi többest használjak. *Szorgoskodtam tehát Nyíregyháza városánál*, és „*mezei jogászkodtam*" a jogtudományok megismerésében.

Egyetemi évek

Mint említettem tehát, a szegedi *Ferenc József Tudományegyetemre* iratkoztam be, így 1930. tavaszán odautaztam, hogy letegyem az első alapvizsgámat. Korábban jeleztem, hogy a középiskolában végig jó rendű tanuló voltam, az önkéntesi iskola említett gikszere, aminek eredményeként nem lettem 1929. február elején főtüzér, az nem a tanulmányi átlagom eredménye volt. Így nyugodt lélekkel ültem le alapvizsgámhoz, melynek *két tétele* volt, a *római jog* és az *alkotmánytörténet*.

Korábban az iskola pedellusának közbejöttével meghozattam a szükséges tankönyveket, és azokat megtanulva utaztam le vizsgámra. *Dr. Kiss Albert* volt *a Római jog és Dr. Iványi Béla* volt az *Alkotmánytörténe*t professzora. Mivel a közigazgatási előmenetelemhez elengedhetetlenül szükséges doktorátus volt az elsőrendű cél, nem ambicionáltam, hogy kitűnő eredménnyel zárjam le az évet (az akkori időkben „*summa cum lauda*", „*cum laude*" volt a jól, vagy jobban sikerült vizsga kvalifikálása). Nekem, gondoltam jó ez, elfogadom. Így is végeztem a *Római jogból*.

Amikor azonban már úgy éreztem, hogy sikeres vizsga boldog tulajdonosa vagyok, hiszen az *Alkotmánytörténet* kedvenc tárgyam volt, lévén az elsősorban is Történelem, a legnagyobb meglepetésemre a kézhez kapott Alkotmánytörténet című könyvből a prof. semmit sem kérdezett. Viszont olyan kérdéseket tett fel, amire megszólalni sem tudtam. Például: „mi a szakóca"? „*Fel van lobogózva a város", mi van ott?" „Mi úszik a Maroson?"* És hasonló bölcsességeket. Az igazság az, hogy meg se szólaltam.

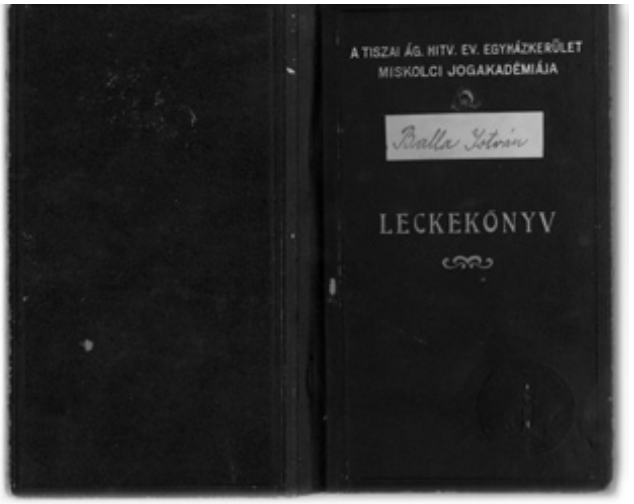
Amikor a professzor ingerülten elhagyta a tantermet, a vizsgát hallgató kollégák – akkortájt ez általános szokás volt, hogy idegen hallgatók is benn lehessenek a vizsgán és ettől csak akkor álltak el, ha erre a vizsgázó kifejezetten felkérte őket – csodálkozva jöttek hozzám: „*mi van kolléga úr, hát ebből nem készült?"* Mire elmondtam, hogy alaposan ismerem az *Iványi* professzor könyvét, de ott ezekkel a kérdésekkel nem találkoztam. Erre általános derültség közepette közölték, hogy az ide teljesen felesleges, hanem van a profnak egy 350 kérdést tartalmazó külön jegyzete, ezekben szerepelnek ezek a kérdések, és ezeket kell megtanulni. Mivel a vizsgabizottság elnöke *Iványi* volt, amikor az index kiadására került sor, közölte, hogy elnöki jogánál fogva, mivel a római jogi vizsgám is csak szótöbbséges volt, a teljes vizsga őszi letételére utasít.

Fájó dolog volt ez számomra, mert úgy állapodtam meg Édesanyámmal, hogy az első vizsga költségeit ő viseli, de a továbbiak az én költségemet képezik. Nem mondom, hogy kellemesen érintett ez az „eredmény" hiszen mondhatom életem első iskolai bukása volt, így nem szereztem meg még a kellő rutint. Megkérdeztem a portást is, aki közömbösen felelte, hogy alkotmánytörténeti könyvet kértem, ő azt küldött.

Megvettem ezt az újabb jegyzetet és hazajöttem.

megbuktam 1930. junius 13 –és Szegedről távoztam,

Azonban látván és megtapasztalván, hogy nem ismerve a profok szája ízét, a mezei jogásznak elég nagy hátrányt kell leküzdenie, így további tanulmányaim során számíthatok hasonló „kellemes" meglepetésekre. Ezért elhatároztam, hogy ősszel Szegeden kijavítom ezt az alapvizsgámat, de átiratkozom korábban a Trianon miatt Eperjesről Miskolcra áttelepült *Evangélikus Jogakadémiára*, mivel sokkal közelebb van *Miskolc*.

Őszre ezt a hitvány jegyzetet megtanultam, s amikor leültem vizsgázni, a kérdésekre meg tudtam volna mondani, hogy hányadik számú kérdést tette fel. Az eredmény feleletem elfogadása volt azzal a megjegyzéssel *Iványi* részéről, hogy ezt tavaszra is így kellett volna megtanulni. Nem közöltem vele ama véleményemet, hogy korábban *alkotmánytörténetből* készültem fel, most pedig egy csomó ostobaságot tanultam meg. A *római jog* vizsgáján alig kérdezett valamit *Kiss Albert* jelezvén, hogy ő már tavasszal is elfogadta vizsgámat.

Azután átiratkoztam Miskolcra.

A *Jogakadémiák* csak *abszolutóriumot*, azaz végbizonyítványt adhattak ki, ami a négy egyetemi év befejezését jelentette. Aki doktorátust is akart szerezni, annak el kellett mennie valamelyik Egyetemre. Az abszolutórium egyetemi végzettséget, vagy talán helyesebben jogvégzettséget jelentett, de nem doktorátust. Máskülönben jól számoltam, mert úgy a második, mint a harmadik alapvizsgámon is hiba csúszott be egy-egy tárgyból, amit azzal a jelszóval, hogy a „*nemes gyümölcs ősszel érik*", mindig ősszel javítottam ki.

A jogakadémiákról csak annyit, hogy a *reformátusoknak Kecskeméten*, a *katolikusoknak Egerben* volt hasonló jogakadémiája. Az evangélikus jogakadémia legfőbb egyházi fennhatósága a püspök volt, Miskolc esetében a *Tiszai Kerület Evangélikus Püspöke, Dr. Geduly Henrik*, aki apámnak igen jó barátja volt. Apám halála után az ő kérésére nekünk gyámunk volt és még én ott a *harmadik számú gyermek* szerepét töltöttem be.

Hogy ez érthetőbb legyen: akkor a püspöki lakás a mostani *Luther ház B. épületének* helyén egy földszinti épületben volt, ott lakott *Geduly* bácsi feleségével, *Erzsike* nénivel és két leányukkal, *Babával* és *Gyöngyivel*. A két leány 9-10 évvel volt idősebb, mint én, de nem igen törődtek az otthoni dolgokkal – mindketten később katonatisztekhez mentek férjhez – így sok házkörüli dolog elintézése reám hárult. *Gedulyéknak a Tiszalöki* út mentén szőlőjük és gyümölcsösük volt, ahová nyaranta kiköltöztek pár hétre, inkább csak a szülők, mint a leányok. Ilyen esetekben a kamra és pincekulcs nálam volt, és amikor gyümölcs, vagy később a mustszállítmány megérkezett, az egyház akkori egyházfija, bizonyos *Roszinszki* bácsi hozzám jött és én mentem át, hogy a hozottak elhelyezéséről gondoskodjunk.

Ezt csak azért említem, hogy olyan meleg kapcsolat volt közöttünk, hogy ha mint akadémiai hallgató elmentem volna *Geduly bácsihoz* azzal a kéréssel, hogy írjon a vizsgám előtt az akkori jogakadémiai dékánnak *Dr. Bruckner Győzőnek*, bizonyára minden akadály nélkül vettem volna a vizsgáimat. De – ezt már talán korábban említettem – szinte megmagyarázhatatlan okból, de ízig-vérig undorodtam a protekciótól.

Mind a mai napig megmaradt ez bennem és e kérdést ma sem nézem más szemmel. Bár erre az elvemre igen sokszor csalódással fizettem. Úgy látszik, e világ erre van berendezve, *legfeljebb baráti összeköttetésnek, vagy mint a* m*ostani szóhasználat mondja, elvtársi segítségnek nevezik, de lényegében semmit sem változik.* Protekció ez, amitől undorodom. Ennek volt a *Miskolci Jogakadémián* is az a következménye, hogy mivel előadásokat nem hallgattam, hogy úgy mondjam, nem tudtam a profok szája íze szerint beszélni. Úgy a második, mint a harmadik alapvizsgámon egy-egy tárgyból őszi javításra utasíttattam. De legalább annyi előnyöm volt, hogy nem kellett a javítóvizsgára olyan nagy távolságra utaznom.

Egy jellemző eset ezzel kapcsolatban.

Talán a második alapvizsga tárgya volt a *nemzetgazdaságtan* és *közgazdaságtan*, előadója *Dr. Schneller Károly* volt, a *Schneller István* bácsi, volt kolozsvári egyetemi tanár fia, aki igen jó barátja volt Édesapámnak, és akitől – bár ezt azt hiszem korábban említettem, mivel nyíregyházi tartózkodása alatt legalább egy ízben nálunk ebédelt – tanultam az erdőben a makk kupakjával fütyülni. A vizsgám lezajlott, eredménye: „őszi ismétlés".

Amikor ősszel javítani mentem, *Schneller Károly* e szavakkal fogadott: „*no Ön ugyan jól elrontotta a nyaramat."*

Akaratlanul is elnevettem magam és azt feleltem: „*már megbocsásson professzor úr, de ha elrontásról lehet beszélni, talán Ön rontotta el az enyémet!".* Mire Ő: „*igen jól emlékszem az ön vizsgájára, tudott ön annyit, hogy nyugodt lelkiismerettel át lehetett volna engednem, de hát tudja, figyelemmel kell lenni az iskola hírnevére is, így bizonyos százalékot el kell buktatnunk, így történt ez Önnel is, nem figyelve nevére és arra, hogy honnan jött. Gondoltam mezei jogász, nem fog ártani neki, ha még egyszer el kell jönnie vizsgázni! Amikor bementem, hogy beírjam az indexébe, láttam nevét és láttam azt, hogy Nyíregyházán született és lakik és felmerült bennem az, hogy esetleg annak a Balla Jenő bácsinak fia, aki olyan sokat lovagoltatott a térdén kolozsvári lakásunkban…"*

Mint már családi hátteremnél írtam, Apám tevékenyen részt vett a Tiszai Egyházkerület életében, ennek a kerületnek körletébe tartozott Kolozsvár is. *Schneller Pista* bácsi is tevékeny részese volt a kerület életének, s ilyen alkalmakkor igen sokat voltak együtt szüleink. Amikor a profnak igenlőleg feleltem, megjegyezte, hogy miért nem mondtam ezt neki korábban. Igaz, válaszolhattam volna, „*miért nem kérdezte"*, de ez súrolta volna a szemtelenség határát. De ismét áldozata voltam a protekciógyűlöletemnek. És életemben még hányszor?

No, de ha a vége jó, minden jó,

Ma is megdicsérem magam és szorgalmam, mivel 1929 szeptemberében kezdtem egyetemi tanulmányaimat, és 1933 januárjában megkaptam az *Abszolutóriumot*, azzal végbizonyítványt az Akadémiától. Mint a katonai szolgálatát letöltött, egy félév kedvezményben részesültem. Úgyhogy 1933 márciusában már újból a szegedi Egyetemen bejelentkezhettem az első szigorlatomra.

Itt meg kell jegyeznem valamit.

Azt hiszem minden jogi karral rendelkező egyetemi városunkban működött olyan szeminárium, ahol jogvégzett emberek, akik nemcsak a szakmájukat ismerték kitűnően, de ismerték városuk egyetemének professzori karát, azok vizsgametódusát.

Természetesen ezért fizetni kellett.

Mivel egy özvegy anyának mindig voltak és vannak anyagi problémái, igen nagy segítség volt számunkra *Pali bácsinak* (Szohor) az az ajánlata, hogy finanszírozza a doktorátusomhoz szükséges vizsgák költségeit, amit úgy fogok visszafizetni, hogy rögzítjük a mostani városi fizetésemet összegszerűen, és ha előbbre lépek anyagi téren is, a különbözet felét visszafizetem. Kamatot a kölcsön után nem számít fel. Feltétele mindössze annyi volt, hogy nem államtudományi, hanem jogtudományi doktorátust szerzek. A feltételeket elfogadtam. Örültem, hogy nem terhelem Édesanyámat vizsgáim költségeivel és megkezdtem a szigorlatra való felkészülésemet.

A szeminárium megküldte a szükséges könyveket, azokkal itt elkezdtem foglalkozni, majd szigorlatom előtt három héttel leutaztam Szegedre. A szeminárium a mai Dugonics téren, a Központi Egyetem mellett volt – ma talán nem ott van a jogi kar – ott lakást is adott reggelivel, ebédelni a közeli kis Tisza vendéglőbe jártam és megkezdődött az óriási iramú tanulás.

A szeminárium vezetője egy bizonyos *Dr. Simon György* nevű egyén volt, a tanítómester pedig *Dr. Tölcséry*, egy kiváló elme, dupla doktor, akinek ez volt a főhivatása. A jelöltnek kívánsága szerint beosztotta az anyagot, délelőtt délután teljesen egyetemi módra átkérdezte, majd megfelelő ismétlések után felkészített a vizsgákra. Kérdéseivel, azok csoportosításával mindig az illető professzor szokásaihoz alkalmazkodott.

Kiváló elme, kiváló előadó és kiváló tanító volt ez a *Tölcséry* doktor. Sajnos vizsgáim után soha többé nem találkoztam vele. Így mentem azután neki az első szigorlatomnak, azt hiszem, ezt akkor *tételes szigorlatnak* hívták. Volt még egy *vegyes* és egy *történeti szigorlat* is. Most hogy ezeket leírtam veszem észre, hogy felcseréltem a tételes és történeti elnevezéseket, tehát helyesbítek, az *első szigorlatom a történeti volt*, ebben szerepelt a *közigazgatási jog és a közjog is, több más tárggyal együtt*.

Fiatal korom ellenére már meglehetősen határozott jellemem alakult ki (ez nem valami alaptalan felvágás, de tény és nem akarom a kis ibolya szerepét játszani, mivel soha nem is akartam) A *közjog professzora Dr. Pollner* volt. Keresztnevére nem emlékszem, de nem is lényeges. Annyit tudtam róla *Tölcséry* doktortól, hogy a *Magyarországi Legitimista Párt* (királyi párt) jogi szakértője. A *közigazgatási jog professzora* pedig *Dr. Ereky* volt. Előbb ebből szigorlatoztam, és ez volt igen nagy szerencsém a későbbiekben. Mivel akkor már négy év közigazgatási szolgálat állt mögöttem, s mivel erre a pályára tudatosan készültem, így intenzíven és szeretettel foglalkoztam e tárggyal. *Ereky* professzor, amikor észrevette e kérdésekben jártasságomat és arra a kérdésre, hogy különösebben érdekel-e a tantárgy és erre szívből fakadó igennel válaszoltam, sőt még jelezvén, hogy ez nem tartozik már a vizsgához, néhány szakkérdést tett fel, amire nemcsak az én, de az Ő nagy örömére is jól megfeleltem, székéről felállva gratulált. És spontán megjegyezte: „*tudja fiatalember, mivel mi professzorok elég bogaras emberek vagyunk, így mindenkit érhetvén baleset felhatalmazom magát, hogy ha bármikor, bárhol valami nehézsége adódik, szóljon, mert szívesen segítek törekvő fiatalembereknek*." Ezután mentem *Pollnerhez*.

Tölcséry előre figyelmeztetett, hogy ha véletlenül a „Pragmatica sanctióról", vagy ezzel kapcsolatban felmerülő közjogi kérdésből húzok tételt, a professzor szája íze szerint beszéljek még pedig úgy, hogy „*Magyarországon ma is ezek a törvények életben vannak, és, mint örökös királyság jelenleg is a Habsburg monarchia tartozéka az ő jogaruk alatt*."

Mire feleltem, „*ez az, amit nem fogok mondani*", mire *Tölcséry* mondta, hogy „*akkor menthetetlenül elbuktatja*". Belépve a professzorhoz, mondanom sem kell, hogy kiváló kezemmel ezt a tételt húztam ki, majd egy hatalmas vita fejlődött ki közöttünk, aminek befejezése az volt, hogy „*nem fogadja el feleletem*", magyarán megbuktam. Kijőve, éltem a korábban szerzett felhatalmazásommal és bementem *Ereky* professzorhoz. Elmondtam a történteket, de hozzáfűztem: „*Pollnernek lehetősége van arra, hogy elbuktasson, de innen nem Nyíregyházára megyek haza, hanem Pestre és megkeresem annak módját, hogy interpelláció hangozzék el a Magyar Parlamentben a Kultuszminiszterhez, mint az Egyetemek legfőbb patrónusához! El lehet azért buktatni valakit, mert nem legitimista és nem ismeri el az örök királyság intézményét, ami – nota bene – Magyarországon soha nem is volt?!*"

Ereky bement *Pollnerhez*, vagy egy jó félóráig benn volt, majd kijőve behívott szobájába és közölte, hogy a professzor elfogadta feleletemet. Biztosan nem tudom, de valakitől úgy hallottam, hogy az impériumváltozás után talán a Szociáldemokrata Pártnak lett *Pollner* a jogi szakértője. Ha ez igaz, nem csodálkozom rajta, hiszen igen hamar beadta a derekát velem szemben is. Igaz, hogy országos botrány lett volna belőle. Ettől pedig megijedt *Pollner* őméltósága.

A *második szigorlatom*, *a" vegyes"* júniusban simán megtörtént, a *harmadikra* november közepén került sor és úgy nézett ki, hogy még november folyamán a jogtudományok doktorává avatnak. De nem így történt.

Szohor Pali bácsi sógorom, tiszta szeretetből és jóindulatból említette, hogy igen jó viszonyban van *Tóth Béla* szegedi helyettes polgármesterrel, akinek szívesen ír egy ajánlólevelet, ha kérem. Vesztemre akartam.

Szigorlatom előestéjén olvastam, hogy valami Vöröskeresztes társasági ügyből kifolyólag nézeteltérés támadt *Tóth Béla* helyettes polgármester és *Dr. Menyhárt* egyetemi tanár között, amit a helyi újságban kölcsönös hírlapi nyilatkozatok követtek. Ezt olvastam vacsorázásom közben a Kis Tisza étteremben. Szigorlatom a következő napra volt kitűzve, *Menyhárt* pedig a „*Magánjog és Polgári Perrendtartás"* professzora volt, kinél vizsgáznom kellett.

Nem jó Ómen!

A júniusi szigorlatomon is tisztelgő látogatást tettem a jóakaratát és segítő készségét nyilvánító Ereky professzornál. Bár akkor semmiféle segítségre nem volt szükségem, de a segítséget Ő ajánlotta fel, jelezvén, hogy bizony a professzorok is emberek. Gyarló emberek, akik nem mentesek a kedélyek hullámzásától. S mivel minden alkalommal emlegette, hogy az ő tárgyát, a közigazgatási jogot jól megtanultam, és meglátta rajtam, hogy hivatásszerűen foglalkozom ezzel, így arra hatalmazott fel, hogy minden szigorlatom előtt jelentkezzem nála, és ő végiglátogatja az érdekelt professzorokat. Azokat, kiknél vizsgáznom kellett.

Amikor tehát a fentebbi „Nyíltéri rovat"-ban foglaltakat olvastam, előzetesen már megtettem tisztelgő látogatásomat *Erekynél.* Aki feljegyezte ugyan szigorlatom dátumát, de arra kért, hogy közvetlenül vizsgáim előtt ismét hívjam fel figyelmét, mivel magát feledékeny embernek tartotta. Így azután vizsgám napján, mivel az elég korán, ha jól emlékszem 9 órakor kezdődött, felkerestem Ereky professzort a lakásán – erre is felhatalmazott korábban –, hogy elmondjam neki, milyen fatális helyzetbe kerültem ezen általam nem ismert protezsálóm révén. Kiről feltételeztem, hogy bizonyára szólt Menyhártnak, hiszen az összeveszésük a vizsgámat közvetlenül megelőző napok egyikén történt.

Az ajtót nyitó szobaleány közölte, hogy „*a professzor úr ma reggel Pestre utazott".*

„No, most légy okos Domokos" Mit tegyek?

Kikértem az engem felkészítő *Tölcséry* doktor véleményét is, aki mondta, hogy semmi esetben ne próbáljak halasztást kérni." *Olyan jól fel van e tárgyakból készülve, hogy itt nem lehet semmi baj"*- érvelt. Megfogadtam a tanácsát, hiszen e szigorlat nagy mumusa a *Kereskedelmi és Váltó jogot* előadó *Thury Sándor Kornél* volt. „*Ha rajta túljutok, nem lehet semmi baj*" – ez volt a *Tölcséry* véleménye. Annyira ez volt, hogy amikor szigorlatom utolsó két tárgyához jutottam és eddigi vizsgáim sikeresek voltak, a folyosón kinn sétáló és növendékeiért drukkoló *Tölcséry* igen vidám arccal közölte velem, hogy „*na kolléga úr, holnapután avatják*". Itt már baj nem lehet, e két tárgyat kitűnően tudja.

Sajnos nem lett igaza. Amint beléptem, ezt már megállapítottam.

Elég rövidlátó, ezért szúrós tekintetű kissé köpcös alak volt ez a *Menyhárt* és első pillantásomra felmértem, hogy méla undorral tekint reám, mint a *Tóth Béla* protezsáltjára.

Azzal szerettem volna kezdeni, hogy „T*isztelt professzor úr, nem is ismerem a Tóthot*," de hát ezzel mégsem lehet egy szigorlatot kezdeni. Két-három olyan kérdést tett fel, ami nem egy szigorló, de egy alapvizsgázó számára is szinte mentő kérdés lett volna, ahogy ma visszaemlékszem. Például: az *alkatrész és tartozék jogi fogalma*, de amint megadtam a válaszomat, azonnal rácsapott, hogy az nem, majd némi fel és alá sétálás után úgy maga elé dörmögte „*ugyan így is lehet mondani".* A helyzetet azonnal felmértem és ez nem vált előnyömre, mivel forrni kezdett bennem az indulat. Az pedig nagy általánosságban nem jó tanácsadó.

Amikor néhány ilyen természetű kérdés után, anélkül, hogy rám nézett volna, közölte, hogy nem fogadja el feleletemet, az indulat teljes mértékben úrrá lett rajtam. Ő nyilván nem tudta mi dúl bennem, nekem azonban még a mostani látásom szerint is, – pedig ennek elmúlt 51 esztendeje, azóta pedig lecsillapodhattam – a magam szempontjából teljesen igazam volt. *Mi közöm a közöttük felmerült vitához? Mi alapon iszom meg annak a levét? Azt gondolja, hogy így tud ütni egyet Tóth Bélán? Hiszen nem is ismerjük egymást.*

Természetesen e vihar azonban csak bennem dúlt.

Felálltam és megkérdeztem – valószínűleg elég kihívó hangon – hogy ha szabad megtudnom, miért nem fogadja el feleletemet? Elmotyogott válaszára rádörrentem, hogy hiszen magánjogi kérdést, amit egy szigorlaton el lehet várni, nem is tett fel.

Nyilván ő is méregbe gurult és közölte, hogy ennek elbírálása kizárólag az ő jogkörébe tartozik, tehát az, hogy mit tart szigorlati kérdésnek és mit nem. Mire kimenvén szobájából a magas kétszárnyú ajtó egyik – olyan, mint ami itt a villában van az előszoba felé – úgy bevertem, hogy a hatalmas dörej végigzúgott a folyosón. A túlsó végén tartózkodó *Tölcséry* nyomban tisztában volt „eredményemmel." Avatás helyett e tárgyakból ismétlésre utasítattam.

December 21-én mentem javítani.

Reggel felkerestem *Erekyt* egyetemi szobájában. E kedves, rég elporladt embert soha feledni nem fogom. Amikor illő kopogás után benyitottam és meglátott, felállt íróasztala mellől, két kezét nyújtva felém azzal jött, hogy *„fiatalember ebben én vagyok a hibás, ezzel az öreg fejemmel elfelejtkeztem a maga vizsgaterminusáról és ez csak a vonaton jutott eszembe, de megnyugtattam magam, hogy hátha nem lesz semmi baj. Hazajövetelem után bementem a duesturába, ahol megtudtam, hogy baj történt a magánjog-perrendtartásból. Hát mi történt?"* Elmondtam mindent, nem hallgatva el az idegességemben udvariasnak nem nevezhető ajtó betételt sem. De elmondtam azt is, hogy *„beláthatja professzor úr is azt, hogy teljesen ártatlanul kerültem ebbe a helyzetbe".*

Utasított, hogy várjam kinn a folyosón és bement *Menyhárthoz*.

Elég hosszú ideig volt benn, majd kijővén, finom mosollyal ajka körül mondta: *„menjen be nyugodtan, azon ne csodálkozzon, hogy a prof. nem fog csöpögni az udvariasságtól és kijővén csendbe tegye be az ajtót."*

Így történt.

A Menyhárt által feltett kérdések olyanok voltak, mintha születési helyemről, nevemről és szüleim felől érdeklődött volna, majd aláírta indexemet, és méla undorral elibém dobta asztalára. Felvettem, meghajoltam és csendben kijöttem. Majd bementem *Erekyhez* és hálásan megköszöntem közbenjárását. Gratulált közeli avatásomhoz, felhatalmazott, hogy ha arra visz utam, mindig örömmel lát, majd sok szerencsét kívánt.

Soha többet nem találkoztam e számomra felejthetetlen emberrel. (Menyhártról 1945 utáni időkből sok rosszat hallottam!)

Így azután ***1933. december 22-én Szegeden*** a ***jogtudományok doktorává*** avattak. Szép karácsonyi ajándék volt 1933 karácsonyára. Mindenki, aki hasonló élményben részesült, el tudja képzelni.

*

Folytatom majd életem pergésének elbeszélését, de most egy kicsit megállok, és e fonalat megszakítom.

1985. január 27-e van.
74-ik születési napom.
Kicsit hadd merengjek el, e dátum nyújtotta visszatekintésen.

74-ik év: Számadás

74 év mondjuk földtörténeti vagy fajfejlődési szempontból jelentéktelen kicsinységű idő.

De az emberi életben? Ott ezt nem lehet mondani.

Úgy tudom, hogy a jelenlegi orvostudományi megállapítás szerint az átlagos férfikor felső határa. Mivel Hála Istennek előre nem látunk, a jövőről felesleges elmélkedni.

Különben sem szeretem ezt a bizonyos futurológiát. Nem tartom tudománynak, csak olyan jóslás félének. Az ilyen természetű dolgokra pedig áll az a bölcs megállapítás, hogy: vak tyúk is talál szemet. Néha eltalálja, néha nem, aki ilyesmi kérdésekkel foglalkozik.

Azt sem vagyok hajlandó elfogadni, hogy a legtehetségesebb költő meg van áldva (vagy verve?) ilyen meglátási képességekkel. Veszem például Petőfit, akit – legalább is azt hiszem – minden idők nagy magyar költőjének fog minden kor elismerni. Az igaz, hogy az „Egy gondolat bánt engemet" című versében csodálatosan ráhibázott jövendőben kialakuló sorsára, de az is lehet, hogy szinte akarva kereste e sorsot. Viszont az „Akasszátok fel a királyokat" című versében legalább olyan mértékben melléfogott. A királyok zömmel eltűntek, ha vannak, inkább adminisztratív tevékenységet folytatnak és a világ sorsa? Talán különb mióta nincsenek királyok? Szóval: is- is. (azt hiszem ez a helyzet a jövendőmondóknál is.)

De a múlt az előttünk van, és ha esetleges gátlások nem akadályozzák az emlékezést, gondolok itt elsősorban az agy kóros elváltozásaira, akkor azokból sok mindent világosan meg lehet látni.

És e visszatekintésre igen alkalmas egy-egy ilyen, az egyén életében jelentős évforduló.

Ezért álltam meg egy néhány sor erejéig, bár nem szeretném, ha valami tiráda lenne belőle. Mire jutottam?

Mit tapasztaltam e mögöttem elmúlt hét évtized során?

Testileg elég sok nyomorúsággal, bajjal, lelkileg sok mindenben megtépázva, de azt hiszem megmaradt egy egészséges szemléletem.

Hová jutottam?

Sehová, ha a földi javak, vagyon, pénz, hatalom mércéjével mérek.

Az igaz, hogy kicsiny gyerekkoromtól kezdve, – ahogy visszaemlékezem – soha nem akartam gazdag ember lenni. Ez sikerült is.

Akartam villamoskocsi vezető és tűzoltókocsis lenni, ez viszont nem sikerült.

Lehet, hogy jobban jártam volna.

Ambíció hatalmas volt bennem.

Soha nem akartam bokortövén illatozó kicsiny ibolyácska szerepkört betölteni.

De ambícióim során soha tisztességtelen, azaz mocskos fegyverekkel nem küzdöttem.

Senkit soha nem szúrtam le hátulról azért, hogy tetemén keresztül lépve előbbre jussak.

Ami látás megengedtetett számomra az az, hogy a „történelem" vihara sodort oda, ahová sodródtam. E meggyőződésemet nem cáfolja megszerzett élettapasztalatom. Ha nincs életemben az a vihar, ami a második világháborút követte, azt hiszem, megtaláltam volna ambícióim kielégítését. Ismétlem ennek ellenkezőjéről nem volt módom meggyőződni, bár tudom, hogy felfogásom és az úgynevezett világi felfogás között hatalmas űr tátong.

Jeleztem már, hogy nem tudok hátulról leszúrni valakit. Tehát nem vagyok éjszakai aknarakó. Nem tudok ujjongani a felkelő Napnak és köpni a lenyugvóra. Ha a bennem élő erkölcsi rend más véleményt alakít ki bennem, akkor is ezt mondom – hogy sportnyelven szóljak – nem ez a Club érdek. Tehát ezért nem volnék jó drukker még a sportban sem.

Tudom, hogy az életküzdelemben ezek – sajnos – alapvető hibák, viszont nálam fundamentum, amin – és, csakis amin – tudok megállani.

Így lehetséges az is, hogy semmilyen rendszerben nem tudtam volna kifutni formámat.

Ez lehet, de nem biztos.

Sokszor elgondolkodom azon, hogy az általam látott és kifejlődőben lévő, általam is a magam kicsiny lehetősége között támogatott társadalom hogyan és hová fejlődött volna, ha a háborút nem veszítjük el?

Amikor keresem erre a számomra égető kérdésre a választ, sokszor jut eszembe II. Rákóczi Ferenc. Megírta ugyanis a Confessióit, amit – íródván latin nyelven – sajnos eredetiben nem tudtam elolvasni, de felejthetetlen angol tanárom Gál István azt beszélte, hogy e Confessióban igen hullámzik Rákóczi kedélye. Azt hiszem ez teljesen emberi dolog, különösen, ha az Ő sorsára gondolunk.

Egyik nap, talán testi, vagy lelki nyomorúság alatt azt írta, hogy „minek is kezdte el a szabadságharcot", másnap, vagy harmadnap önmagának válaszolt: „de igen is, így kellett eljárnom". Ezt használta fel azután Szegfű Gyula a" Száműzött Rákóczi"

című gyalázatos munkájának megírásánál, mint dokumentációt. Azokat a bizonyos egyik napokat idézte, így szinte alátámasztva állításait.

Hogy mit kapott érte Bécstől annak idején, hiszen e könyv valamikor a tízes években jelent meg – sajnos megsemmisült könyvtáramban megvolt, sőt meg volt a védekező könyve is „Ki gyalázta Rákóczit," de ezeket ma már legalább is én nem tudom újból elolvasni.

Szóval azt hiszem általános tény a visszaemlékezőnél a kedélyhullámzás.

Hát így vagyok sokszor magam is. De a végkonklúzió legalább is nálam egyértelmű.

Így volt jó, ahogy volt.

Arra ugyanis nem tudok választ adni, vajon az a generáció, amihez tartoztam, különb volt-e vagy csak én láttam annak.

Sokszor ilyenkor arra gondolok, hogy azért volt ez így jó, mert megkímélődtem egy óriási kiábrándulástól, amikor azt hittem volna, hogy sziklára építek és kisül, hogy laza homok az. Egy pozitívumot azonban elkönyvelhetek.

Mint naponta borotválkozó ember nyugodt lelkiismerettel nézhetek a tükörben önmagammal szembe!

És ez sem csekély érték, legalábbis értékrendemben.

Persze, amikor ilyen nagy idő áll már az ember mögött, felmerül, vagy legalábbis gondolkodó emberben felmerülhet a kérdés: mi az élet értelme?

Egyáltalában lehet-e mondjuk egy olyan életben, ami számomra szabatott ki, értelemről, célról beszélni?

Vagy csak rakjuk az esztendőket egymásra minden cél és értelem nélkül?

Miért születünk?

Általunk nem befolyásolható emberi indulatok eredményeként lépünk be az Élet kapuján? Majd onnan ugyancsak alig-alig befolyásolható módon lépünk ki?

Azt hiszem, ezek izgalmas kérdések.

Az nem vitás, legalábbis előttem nem vitás, hogy abszolút értékű választ adni ezekre a kérdésekre nem lehet. A materialista gondolkodás a halál letagadhatatlan tényénél megáll, magyarázkodása értéktelen semmiség.

Még vigasznak is édes kevés.

Az, hogy gyermekeinkben élünk tovább, majd unokáinkban és ezt a sort folytathatnám a végtelenségig, értéktelen ostobaság. Hiszen mindannyian jól tudjuk, hogy vannak családok, mondjuk, hogy mint magyar, rögtön egy ismert családot említsek az „Árpádokat", ahol e sor megállt. Ott tehát nincs tovább élés?

Vagy, ha valakinek egy stabil, mai kedvenc szóhasználattal keményvalutára kiállított betétkönyv van a zsebében, vagy valami emberek kreálta nemzetközileg, vagy országhatárokon belül elismert, vagy elismertetett díjról kiállított bármilyen díszes oklevél – Nobel díj, Kossuth díj – ez szolgálhat valamiféle megnyugtatással? Vagy

mondjuk, egy hatalmon lévő párt tagságát igazoló pártkönyv átsegít az elmúló élet adta esetleges kétségbeesésen?

Alig hiszem.

Ezért nem voltam soha materialista! Hiszen maga az emberi test is annak minden részével elporlad, csak bizonyos idő kell hozzá.

Marad az idealista világnézet, amit egyszóval így írhatok: Istenhit.

Ezt az utat jártam és nem bántam meg!

Az igaz, hogy bármilyen éles legyen is az emberi elme, rendkívül nehéz azt elhitetni, vagy elhinni az embernek, hogy például mást ne mondjak, az „Isten mindenütt jelen van". Hihetetlen, megmagyarázhatatlan, bizonyíthatatlan.

Vagy az a tény, hogy az isten végtelen szeretet, aki az emberiségért feláldozza, és pedig pokoli kínok között áldozza fel fiát, Jézus Krisztust. Elfogadhatja-e azt az alapvető tételt, mert hiszen a kereszténységnek ez az alapvető hittétele, például egy Apa? Elnézné, különösen, ha az elhárításhoz rendelkezik a megfelelő erővel ezt bármelyik Édesapa, még abban az esetben is, ha egyébként nem tartozik, hogy úgy mondjam az első osztályú apák közé?

És erre mindössze egy magyarázat van: más az isten útja és más az ember útja!

Hozhatnék itt fel példát az Ótestamentumból is, hogy mást ne mondjak azt a bizonyos fazekas példáját, mint szuverén úrét az agyag felett. De hát az ember mégsem közönséges agyag. És mégis, bárhogyan taglaljam e kérdést az összkép, ha csak egy kicsit is belemélyedünk a Biblia és különösen az Új-testamentum világába és ott is különösen magának Jézus Krisztusnak világába – egy csodálatos tervszerűséggel felépített világot ismerhetünk meg.

És valahol meglátásom szerint itt rejtőzik magának az Életnek a titka is.

Ehhez a titokhoz, lett légyen bármilyen hatalmas elme, óriási ismeret halmaz csiszolt tudás, nem tud eljutni, ha a világban csak matériát lát.

Milyen egyszerű magyarázattal szolgál Jézus Krisztus, amikor példának a naiv gyermekhitet állítja elénk. Nem boncolgatni, nem tépelődni, nem emberileg okoskodni, csak egyszerűen elfogadni ezzel a naivitással.

Később majd, amikor elérek oda, szeretném elmondani, hogy értem el e látásra. Addig legyen elég annyi, hogy elértem és ez az alap stabilan meg van Bennem.

Ezen szilárd alapon állván vélem, hogy megfejtettem az élet titkát és célját.

Azért jöttünk el e Világra és járjuk annak útjait húsz, vagy hatvan, vagy száz évig kinek-kinek felépítése, életmódja, szóval rendelt ideje szerint, hogy itt e gyarló és kísértésekkel telitett földi utunkon próbáljunk több-kevesebb sikerrel úgy élni, úgy tenni, hogy ezzel a magatartásunkkal kiérdemeljük az Örökéletet.

Nem minden ember éri el ezt, ezért nem hiszem azt, hogy minden ember örökéletű, de az itteni életvitele teszi őt érdemessé arra, hogy azzá legyen.

Mindenki számára megvan ennek a lehetősége, de nem mindenki él ezzel a lehetőséggel és itt rejtőzik valahol az a bizonyos szabad akarat, mellyel élhetek, vagy mellyel visszaélhetek magam számára.

Ha ezt elfogadom kiindulási alapnak, egyszerre minden igen világos lesz. Adatnak és magunk által adódnak az élet során különböző helyzetek, körülmények, melyeknek megoldása a mi feladatunk.

Ettől a megoldástól függ viszont eljövendő Örökéletünk.

E téren különösen figyelembe kell venni Krisztus számos megnyilatkozását, melyek legalább is számomra így világították meg az élet értelmét és célját.

Ma, amikor több mint hét évtized megtett útjára nézek vissza, életem menete, mint a precíziós műszerek fogaskerekei, úgy illenek össze.

Való igaz, hogy semmi sem történik az emberrel, ami ne volna ok és okozati összefüggésben, csak sokszor évek, sőt évtizedek kellenek, amíg ez világos lesz előttünk. És ha ez így van múltunkban, már pedig így van, honnan támadhatna Bennünk kétség, hogy nem így lesz jövőnkben, amit átláthatatlan fátyol fed most?

Az Isten holnap is az, ami tegnap volt!

Nincs kizárva az, hogy valamit nem tudok önmagamnak sem megmagyarázni.

Például saját életemben azt, hogy miért kellett itt maradnom, amikor úgy 1945-ben, mint 1956-ban sok-sokezer embernek megnyílt a lehetősége elhagyni Magyarországot?

Nem tudok erre még ma sem felelni.

De vajon azért nem tudok, mert nincs az ok és okozati összefüggés?

Nem merném ezt állítani.

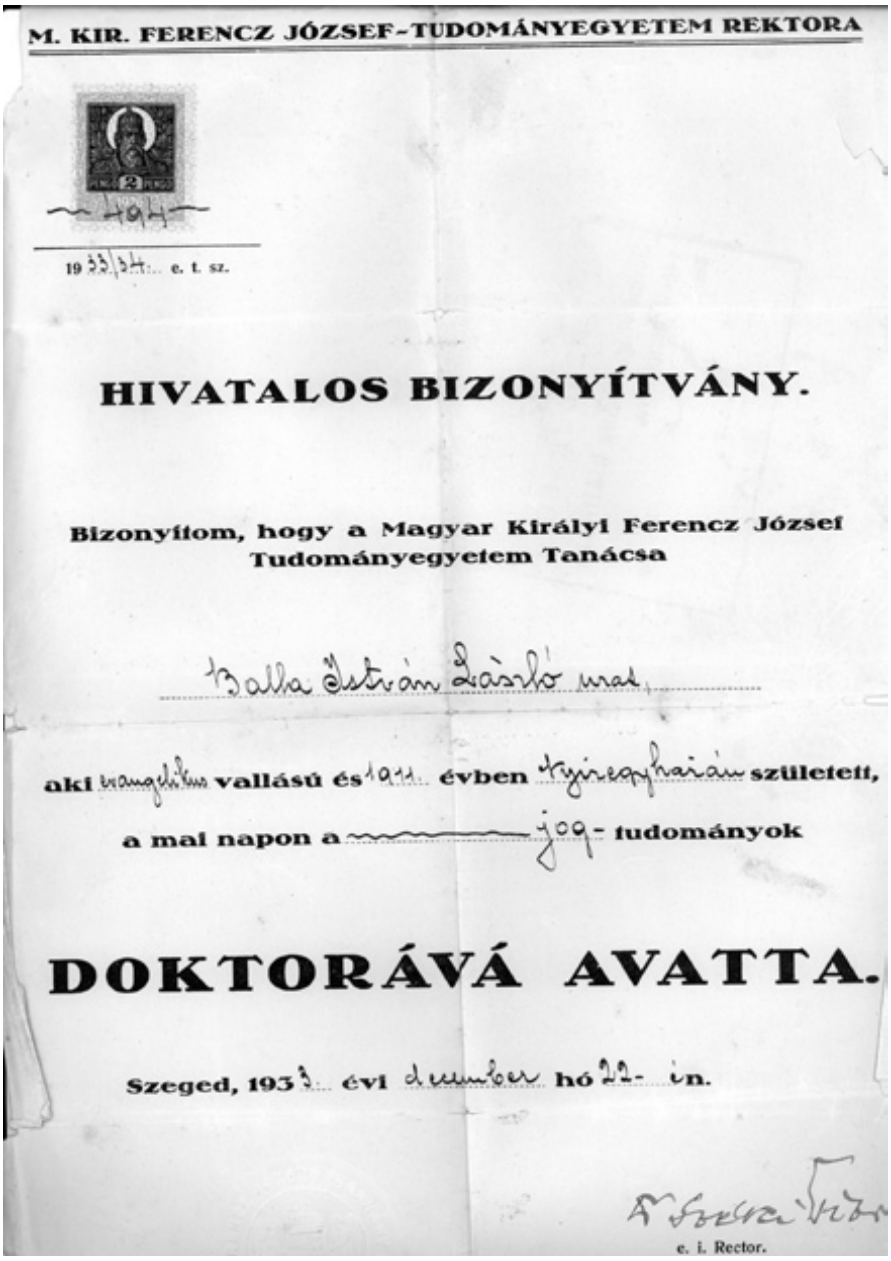
Inkább még nem láthatom a pontos választ, vagy egyszerűen rossz a szemem, vagy rossz a fülem és nem látom, vagy nem hallom.

Majd annak idején, ha időm engedi, rögzíteni szeretném, hogy mennyire nem volt szándékomban, sőt szándékunkban az itt maradás.

Mert megismétlem azt, hogy véleményem szerint van szabad akarat, de csak olyan mértékben, hogy az eleve lefektetett két határaim között ide, vagy oda léphessek. De a határon átlépni nem tudok. Ezt már bölcsebb akarat determinálja.

1985. január 27-én, 74. Születésnapomon, minden előzetes felkészülés, vagy meditálás nélkül ezek a gondolatok születtek kis írógépem gépsorai alatt.

Itt az ideje, hogy ha nem is a mai napon, de folytassam az ideiglenesen elhagyott fonal mentén.

M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM REKTORA

194

1933/34. e. t. sz.

HIVATALOS BIZONYÍTVÁNY.

Bizonyítom, hogy a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Tanácsa

Balla István László m.k.

aki evangélikus vallású és 1911. évben Nyíregyházán született,

a mai napon a jog- tudományok

DOKTORÁVÁ AVATTA.

Szeged, 1933. évi december hó 22-én.

e. i. Rector.

Dr. vagyok…

Diploma
***DR.** Balla*

Mint írtam, ***1933. december 22-én táskámban*** friss diplomámmal a boldog Karácsony várás jegyében utaztam haza. A téli utazási zavarok miatt a ceglédi vasútállomáson valamilyen vonatjárat felől kellett érdeklődnöm, ahol a szegedi gyorsról a nyíregyházi gyorsra kellett volna menetrendszerűen átszállnom, de némi nehézség támadt, ezért be kellett mennem a ceglédi forgalmi irodába. *Itt használtam életemben először nevem előtt a doktori címet*.

Ezért maradt ez emlékezetes számomra.

De az avatást megelőzően történt „*egy és más, ami befolyásolta életemet*."

Írtam már arról, hogy kisdiák koromban kezdtem az angol nyelvvel foglalkozni, és azt azután sem hagytam abba, hanem továbbra is növendéke maradtam *Gál István* szeretett tanáromnak. Óráink és hosszú beszélgetéseink során alakult ki az a tervünk, – ki volt ennek kezdeményezője, ma már nem tudom – hogy ki kellene mennem Angliába legalább egy évre, hogy nyelvtudásomat ott tökéletesítsem. *Gál István* tanárom igen meleg baráti viszonyban volt *Dr. Yolland Arturral*, aki abban az időben a budapesti Egyetemen, ha jól emlékszem, mint angol lektor működött. (Tudomásom szerint később ő is egyetemi tanár lett.) A kettőjük között kialakult beszélgetések során kirajzolódott angliai tanulmányutam várható körvonala. *Gál István Bencs Kálmán* nagybátyámmal is beszélt erről, aki megígérte támogatását.

Nyíregyháza városánál 1930. január elsejétől életbelépő tisztviselői státus két *jogi képesítéshez* kötött *közigazgatási fogalmazói állást* tartalmazott. Az egyikre 1929. decemberében *Dr. Pásztor Lászlót* választotta meg a képviselőtestület, a másikat azonban nem hirdették meg. Oka ennek az volt, hogy mivel az 1929. évi XXX. törvény megkívánta a jogvégzettséget és doktorátust ezeknél az állásoknál, nekem pedig akkor még e képesítésem nem volt meg, az állással járó közigazgatási teendőket, mint napidíjas láttam el azzal a megkötéssel, hogy amikor kezeim között lesz a diplomám, meghirdetik az állást és arra, minden bizonnyal megválasztanak, hiszen már évek óta abban dolgozom.

Az állás elnyerése után – ez volt a nagybátyám részéről az ígéret – kapok a várostól egy évi fizetéses szabadságot az én oldalamról azzal a megkötéssel, hogy visszatérésem után öt évig a várost fogom szolgálni. Így egy nyugati nyelvet jól beszélő tisztviselője lesz a városnak, amire akkor már úgy nézett ki, hogy szükség lesz, mert a *békemódosítás* érdekében indított kormánylépések mind több és több angol képviselőt hoztak el hazánkba. Akik, ha erre a vidékre vetődtek, az öreg *Gál István* tolmácsolásával tudtak tájékozódni, mivel nem igen akadt ezen a tájon angolul jól tudó valaki. Ha viszont valami okból ezt az időt itt nem szolgálom le, kötelezem magam a felvett egy évi tanulmányi célra kifizetett fizetésem visszafizetésére. (Azt hiszem nagyjából ez ma is így van az ilyen természetű ösztöndíjaknál.)

Yolland pedig kilátásba helyezte – és erről már tárgyalásokat is folytatott Angliában – hogy valamelyik kisebb angol város szolgálatába lépek, olyan kis városába, ahol magyarra nem akadhatok, így kényszerítve leszek az angol nyelv használatára. Ott fogok dolgozni a

városnál, és ezért lakás kapok. Mivel akkor a magyar pengő is konvertibilis valuta volt, – talán még e fogalom sem volt ismert – a fizetésemből fedezni tudom ellátásomat.

Ma is úgy vélem, hogy igen reális számítás volt ez. *Gál* Tanár úr is arra biztatott, hogy „*felkötni a felkötni valókat és mielőbb megszerezni a diplomát*". Becsülettel feküdtem e célnak és álltam a sarat, hiszen minden időbeli mulasztás nélkül megszereztem a diplomámat.

*

1929-es Gazdasági Világválság

Igen ám, de közben a Világban iszonyatos események zajlottak, berobbant a *gazdasági válság*. E mai, amiben most élünk, ahhoz gyermekjáték.

Az is lehet, hogy ekkor a világ közgazdasági tudománya némi gyakorlatot szerzett a válság teljes kiterjedésének megakadályozásában.

E válságról: ha jól emlékszem 1929 végén, vagy 1930 elején bontakozott ki teljes nagyságában, hosszan lehetne elmélkedni az okáról, de ezt nálamnál sokkal hivatottabbak már könyvtárnyi terjedelemben megtették. Itt talán elég annyi, hogy Amerikában kezdődött. Egy pénteki napon százával jelentettek fizetésképtelenséget az amerikai kisebb, nagyobb bankok, bezártak, és teljes erővel beütött a krach. Hatása nem maradt el Európában sem, hiszen a világ akkor is minden szempontból egy és oszthatatlan volt.

Ma is tisztelettel adózom azoknak a magyar politikai és gazdasági vezetőknek, akik ebben a szerencsétlen hazánkban, egy vesztett háború és egy szörnyű és ostoba megcsonkítás után úgy vészelték át a válságot, ahogy átvészelték. Ezt mondom én, mint egy olyan személy, aki e válság nehézségét a saját bőrén érezte, mert a legnehezebb helyzetbe a tanult réteg és annak is elsősorban a fixfizetésű osztálya került.

Azt hiszem, nem kell – különösen a mai helyzetben – bizonyítgatnom, hiszen ma ugyanaz a helyzet. Egy állam, vagy közületi kassza képtelen a gazdasági élet zuhanását olyan mértékben követni, mint mondjuk a magánszektor. Ha a most életbe lépett legfrissebb áremelésekre gondolok csupán, mint nyugdíjas, kaptam havi 80 forint emelést, ez az árakhoz képes „*bakkfütty*". Ha viszont azt nézem, hogy a nyugdíjasok többmilliós létszámát kellett az államkasszának ezekkel a 80 forintokkal ellátni, állami kassza szempontjából már egy óriási összegre rúg. Az a napszámos, vagy iparos a piaci helyzetnek megfelelően megemeli napszámigényét, vagy munkabér igényét, ezt teszi az orvos, vagy ügyvéd is, – nehogy ama vád érjen, hogy elfogult vagyok a tanult réteggel szemben –, de a fixes tisztviselő, vagy nyugdíjas mit tehet? Továbbnyomorog!

A trianoni megcsonkításhoz tehát hozzájött a *gazdasági világválság*. Eredménye az lett, hogy dacára jogtudományi doktorátusomnak egészen 1938. májusáig kellett várnom, hogy megnyíljék a lehetőségem arra, hogy jogi képesítéshez kötött állást kapjak. Diplomával a zsebemben tehát még öt évig voltam 92 és fél pengős napidíjasa Nyíregyháza városának.

A ma élő fiatalok és középkorúak előtt ez nyilván ismeretlen és érthetetlen dolog, amikor legalábbis jelen pillanatban – a holnapot senki sem látja –, valaki zsebre vágja

diplomáját, szinte válogathat az állások között, mint kanász a pörköltben.

Ez igaz, ez tény, de nehogy valaki ebből azt a téves következtetést vonja le, hogy íme ez ennek a szociálisnak nevezett rendszernek eredménye mindez.

Akkor az volt a világjelenség és ez alól ez a háborút vesztett, szerencsétlenül megcsonkított, szinte életterétől megfosztott csonka ország sem tudta magát kivonni.

Ma világszerte óriási mértékben megemelkedett az életszínvonal (gondoljuk például az idegenforgalomra) és ez alól még egy ilyen szerencsétlenül felépített és dilettánsoktól vezetett ország úgyszintén nem tudja magát kivonni. (De erről majd később, amikor az események elérik a mai világunkat.)

Egyet le kívánok szögezni.

Bár a gazdasági világválság szomorú következményeit nem jól, vagy rosszul megírt könyvekből tanultam, hanem a magam keserves sorsán láttam, és bőrömön éreztem, mégis azt kell mondanom, tisztelettel állok meg azoknak a politikusoknak, gazdasági szakembereknek emléke előtt, akik olyan körülmények között úgy tudták átvészelni azt a válságot, ahogy átvészelték. Mert tessék tudomásul venni, hogy amikor a korona inflációja után megteremtették a pengőt, az az első perctől utolsó percéig konvertibilis valuta volt. Ez tény, amit legfeljebb csak letagadni, vagy elhallgatni lehet.

Pedig a magyarság minden megmozdulását a körülöttünk lévő világ állig fegyverben és a rablók rossz lelkiismeretével, árgus szemmel kísérte és igyekezett lehetetlenné tenni. Nem kell másra emlékeznem, mint az első *népszövetségi kölcsön* megszerzésének nehézségeire. Ma és az elmúlt évtizedekben szinte tálcán kínálták a kölcsönöket Magyarországnak – alaposan igénybe is vették e kínálatot –, de akkor? Ahol csak lehetett, minden életlehetőséget el kívánt vágni a „*Kis-Antant*", és háttérben ott állt a szolgailag asszisztáló „*Nagy-Antant*". A mai magyar közgazdászok ma erről is szeretnek hallgatni a felnőtt és felnövő magyar fiatalság elködösítésére. Felmérhetetlen nagyságú „agymosás" folyik mindenütt még a mi tájainkon is.

Nem kis mértékben ez adta eme ötletemet, hogy neki kezdjek visszaemlékezéseimnek leírására.

Nem olvasok napilapokat. Pedig valamikor szenvedélyes újságolvasó voltam és, annak idején, mint városi könyvtárosnak, ahová minden napilap járt, minden lehetőségem megvolt. Később, amikor megszűnt a könyvtár nyilvános léte, ezért léptem be a Városi Kaszinóba, hogy ott juthassak újságokhoz. Azok az újságok színesek, nívósak, azt mondhatom, hogy szabad sajtótermékek voltak. És ami kritériumokat alapjaiban nélkülözik a mai újságok, ezért nem olvasom azokat. Ha kinyitom a rádiót, bekapcsolom a TV-t, azt mondhatom, nem kell egy félórát sem várnom, hogy valami minden való alapot nélkülöző, átszínezett mondat ne ütné meg füleimet. Hogy miért van ez, pontosan nem tudom.

Gyanítom, hogy az az agymosás, ami itt 40 éve folyik, az a politikai élet, ami az úgynevezett „felszabadulással" kezdődött és nem utolsó sorban az a belovagolás, amit a politikai par force (erőszak) eredményezett hozta magával ezt a rút időt, hogy Petőfit plagizáljam.

Csak egy példa:

Tegnap hallgattam egy rádióműsort (1985. *február 2. 15.05. Hi-fi, akár nem*) ahol bizonyos *Szilágyi György* jó tollú humorista egy régi sláger hanglemezzel kapcsolatban bocsánatot kért a hallgatóktól, hogy neki, valamikor a negyvenes években játszott és a műsorban megismételt hanglemez „tetszeni mert". „*De hát vegye tudomásul a tisztelt nagyérdemű, hogy ő alig 16 éves volt, gyerek volt*"- mosogatta magát. És ez mindössze azért, hogy ahelyett hogy akkor már elítélte volna azt a bitang világot és rendszert, mégis tetszett. „*Mea maxima culpa*!" – így Szilágyi.

Elmerengtem. Ezek szerint kb. 18 évvel vagyok idősebb Szilágyinál.

Én nem azon a Magyarországon éltem? Hát mi volt akkor, ami olyan rettenetes volt? Megszorításokat hozó idő volt, a zsidóságnak! Ez igaz.

De az is igaz, hogy a *III-iknak nevezett Német birodalom* a tőszomszédunk volt, mint ahogy ma is igaz, hogy bizonyos társadalmi rétegekkel szemben negyven (!) éve megszorítás van, merthogy a *Szovjet birodalommal* vagyunk mezsgyések! Ezeknek a nagyokkal való szomszédságoknak minden esetben meg vannak a maguk szomorú következményei. Sajnos ezt természetesnek kell mondani. De hát az is tény, hogy az ország lakosságának száma akkor kb. 12-14 millió volt és annak, ha jól emlékszem 5%-a volt zsidó. De 95 százalék (nem néztem a pontos statisztikai adatoknak utána) nem volt zsidó. Az a maroknyi baloldali politikus alig változtat ezen a számarányon.

Talán még lesz alkalmam és módon e kérdést részletesebben is taglalni, most csak legyen elég annyi, hogy akár tetszik ez valakinek, akár nem, a tényeken alapjaiban változtatni nincs lehetősége és ez a tény a következő:

1920-tól 1944. március 19-ig Magyarország szabad ország volt.

Mindenkitől független már amennyire függetlenségről lehet beszélni egy kis és szegény ország esetében. De ez olyan kérdés, mint a szabadság kérdése az egyén életében. Ott sem lehet abszolút értelemben szabadságról beszélni, hiszen ezt a velem együtt élők szabadsága korlátozza és ez természetes, így van ez a nemzeteknél is. *Ez az egyik tény*.

Még a dátumon el lehet vitázgatni, hiszen például *Horthy Kormányzónak* módja volt a *Sztójay kormányt leváltani, és Lakatossal kicserélni*, amire már az 1945 évi választást abszolút mértékben megnyert *Kisgazda Pártnak módja nem volt* nem utolsó sorban *Vorosilov* közbelépése következtében. És ez tény.

A másik tény:

Annak a Rendszernek nem volt szüksége itt állomásozó mondjuk német katonai alakulatokra még ideiglenesen sem, amire e mai rendszernek negyven éve szüksége van, bár kihangsúlyozzák nevetségesen, hogy „ideiglenes" jelleggel. Hát akkor mi az, ami olyan rettenetessé tette azt az életet?

A gazdasági válságból lassan-lassan, de lépegettünk kifelé. Területünk valamivel megnőtt, ami talán egy jövendőbeli békésebb közép-európai együttélést eredményezhetett volna, és ami semmivé lett 1945-tel. Megnyílt az előrehaladás, megszűnt a téli munkanélküliség (ez nem felelőtlen állítás, hiszen a város szociálpolitikai osztályán dolgoztam,

majd másfél évig azt vezettem, tehát szakba vágó ismereteim vannak e téren), megindult az Oncsa, ami egy nagyszerű intézmény volt és igen sok magyarnak juttatott komoly megélhetési alapot. És még sorolhatnám tovább is. *Hát mi volt ebben az a borzalmas és mi alól szabadult fel a magyarság?*

Hogy e földön itt nem volt jobb élet, ezt szeretném kifejteni majd akkor, amikor a magyarságról szeretnék elbeszélgetni. Hogy a zsidóság helyzete nehézzé vált, ez vitán felüli, de az okokról, hogy „*Miért*" – ezt soha senki sem keresi. (Erről majd később szeretnék úgy beszélni, hogy felöleljem az egész magyarországi zsidókérdést, annak minden jelentőségében. Úgy, ahogyan én látom.)

Ahogy a gazdasági világ lassan lábadozni kezdett a világválságból, valamint – ha nem is sokat – mindennapi életünk is javulgatott. A kormányzat által megindított szellemi és fizikai szükségmunkák jól-rosszul, de mindannyiunk számára biztosították a mindennapi kenyeret. Nem kalácsot, de szűkös kenyeret.

A szellemi munkanélkülieknek megteremtették az *„ádobista"* szervezetet. E gyűjtőnév az *állástalan diplomások szervezetét* jelezte. Nem volt ez egy tökéletes megoldás. Különösen nem volt azért, mert számos olyan vállalat, üzem, gyár stb. akadt, akik papíron eleget tettek a kormány rendeletének, hogy bizonyos számú szellemi szükségmunkást kötelesek alkalmazni, de jól, vagy rosszul felfogott vállalati érdekükből nem akarták, hogy a kívül álló betekintést nyerjen az üzletmenetbe, vagy elsajátítsa annak csínját-bínját.

Így a szolgálatra jelentkező fiatalembernek átnyújtotta a kormány által megszabott havi díjat azzal, hogy „*a következő hónapban jelentkezzen ismét fizetéséért*." Természetes, hogy egy öntudatos fiatalember számára ez elég megalázó volt.

Ha az illetékes szerv tudomást szerzett ilyen esetekről, megtorlással élt, de azt hiszem az esetek többségében nem szerzett tudomást.

Sokan az így alkalmazottak közül nyilván féltek attól, hogy elveszítik ezt a kis kenyeret is. Talán jobban sikerült a fizikai munkások úgynevezett *ínségmunkálatainak* végzése.

Ahol a hatóságok jól nyúltak e kérdéshez, ott amellett, hogy az arra rászorulók valami keresethez is jutottak, munkájuk eredménye szemmel látható volt. Például itt Nyíregyházán ennek a munkálatoknak volt köszönhető a *Sóstói Strandfürdő* megalkotása, a felekezeti kezelésben lévő *temetők köztemetői rendjének kialakítása* és ezzel a *„Temetőkérdésnek"* európai szinten történő megoldása, *terek, utcák* rendezése. Ötven év távlatából hirtelen ezek jutottak eszembe. Természetesen itt is voltak hatalmas melléfogások. Ezek jórészt személyes villongásokból adódtak.

Csak egy példa:

Az ínségmunkák megvalósításához szükséges pénzutalványozási joga a mindenkori főispán, tehát a kormány helyi képviselőjének jogköréhez tartozott. Sajnos ebben az időben a vármegye főispánja *Dr. Mikecz Ödön volt*, kinek részben korábbi politikai állásfoglalásából, részben még a diákkorra visszavezethető személyes antipátiából kifolyólag nem a legharmonikusabb kapcsolata volt a város akkori vezetőivel, a polgármesterrel és a főjegyzővel.

Mivel a város vezetői nem akartak a *Sóstói fürdőn szabadtéri színpadot* létesíteni – az idő őket igazolta, hiszen a földrajzi távolság és a megközelítés szűkös volta nem indított volna tömegeket a sóstói szabadtéri színpadra – a főispán, hogy milyen gondolatoktól vezérelve azt nem tudom, de ahhoz a feltételhez kötötte a pénz utalását, hogy a színpadot kinn a Sóstón kell megépíteni. Így ott indult egy hatalmas méretű földmunka, nyomai még ma is láthatók a régi Szeréna lakkal szembeni területen, ami a földmunkák elvégzése után abba is maradt.

Kidobott pénz volt és pedig nem is kicsiny összeg. De hát ilyesmi mindenütt előfordul széles e világon. Hiszen mindenütt emberek, és pedig gyarló emberek élnek.

Magával a munkanélküliség kérdésével kapcsolatban mind a mai napig bizonyos fenntartásokkal élek. Ez vonatkozik a nyugati világban ma is jelentkező munkanélküliséggel kapcsolatban is. Az volt ugyanis az akkori időkben szerzett tapasztalatom, hogy azért, ha valakiben élénken élt a dolgozás vágya, jó munkás és szorgalmas ember volt, az mindig és mindenütt meg tudta találni a megélhetését biztosító munkaalkalmat. (Nem végeztem ezen a téren valami széleskörű kutatómunkát, nem is állítom, hogy feltétlenül igazam van. Lehet, hogy volt és van olyan szerencsétlen flótás, aki valahogy mindig kimarad a keresők közül. Ismétlem, lehet, hogy van ilyen is.) De ez volt a megfigyelésem.

És mint korábban említettem már, mivel a város szociálpolitikai ügyosztályon elég sok évet dolgoztam, sőt azt vagy másfél évig vezettem is, némi betekintést nyertem ezen a téren.

Azok között az emberek között, akik „munkát, kenyeret" felkiáltással azokban a nehéz években megjelentek a Városháza előtt, hogy revolverezzék a hatóságokat, soha nem láttam általam is ismert rendes munkásembereket. Gondolok itt olyanokra, mint például *Lojek bácsi*, aki nemcsak minálunk, de számos szőlő tulajdonosnál vincellérkedett, vagy *Kazár Pali bácsi*, aki szintén képesítés nélküli egyszerű napszámos ember volt. Nekik a legválságosabb időkben is mindig volt munkájuk. Igaz, hogy bármilyen munkát elvállaltak és azt lelkiismeretesen el is végezték. Azt mondhatná valaki, hogy igen, hát Ők a szőlők körül tevékenykedtek. Csakhogy a szőlő munka idénymunka, a fedéstől a nyitásig ott télen nincs mit dolgozni, legfeljebb pincemunka adódik, ha erre a szőlő tulajdonos igényt tart.

És mégis, ha Édesanyám novemberben, amikor a káposztaeltevés ideje van, kiküldött *Lojek* bácsihoz, mindig úgy jöttem, hogy mondja meg, mikor ér rá, hogy a káposztát jöjjön betaposni és nem egy esetben volt arra példa, hogy néhány napot kellett várni *Lojek* bácsira, mert már korábban valahová elígérkezett például favágásra.

Viszont a hangoskodók között mindig találtam ismert kocsmatöltelékeket.

Soha nem tudtam biztosan csak gyanítottam, hogy valahonnan bizonyos irányzatú agitátoroktól fúj a szél. Sajnos, azt ezek a körök igen jól tudták, hogy arra nincs a hatóságnak lehetősége, hogy azt mondja a követelődző társaságnak, *„eredj ide, vagy oda, ott munkaalkalom van."* Mert lehet, hogy a követelődzők nagyobb része elpárolgott volna.

Sokszor gondolok erre, amikor a mai nyugati munkanélküliségről hallok.

A háttérben nincs-e valaki, akinek akár bel, akár külpolitikai vonalak érdekében áll e kérdés napirenden tartása? Számomra olyan e kérdés, mint a napjainkban szomorú nevezetességre jutott „terrorizmus" kérdése. Miért irányul e terrorista szervezetek munkáinak iránya mindig egy bizonyos irányba? Valaki meg tudná ezt magyarázni elfogadható módon?

*

Engem a Világválság egyénileg is sújtott.

Rendeletet hozott az akkori kormány, hogy a státusokban be nem töltött állások *megszűntnek* tekintendők, legalább is további intézkedésekig. Mondanom sem kell, hogy e válság Angliát is érintette. Így tervezett tanulmányutamból semmi sem lett.

Ma, amikor lepergett életutamra visszatekintek, bontakozik ki az, hogy mennyire másként alakult volna sorsom még az adott történelmi viszonyok között is, ha sikerül az egy évre tervezett tanulmányutam, és ahogy szokták mondani, mint perfekt angol jutok el oda, ahol most vagyok. Azt hiszem, ez nem szorul bővebb bizonyításra. Hiszem, ma is egy nyelvet jól bíró valaki előtt számtalan lehetőség van.

*

Némi elmélkedés nyelvről, zenéről, pedagógiai érzékről És szabadidő tevékenységemről..

Akinek unalmas, ugorjon át rajta.
De engedtessék meg nekem, hogy újraélhessem azt, amit szerettem….

Az angol nyelvvel való intenzív foglalatosságot nem hagytam abba, 1938-ig továbbra is növendéke maradtam *Gál Istvánnak*, különösen a kora reggeli órákban 5-7 óra között olvasgattam, tanulgattam az angolt, gyarapítva szókincsemet. Ami hiányzott, az a mindennapi beszélgetés volt. Sajnos sorsom úgy alakult, hogy mindössze a harmincas évek közepén találkoztam egy angol hölggyel.

Az Erzsébet kórházban dolgozott Dr. Gaizler Gyula, mint röntgen főorvos, akinek vendége volt egy, ha jól emlékszem manchesteri gimnáziumi igazgatónő néhány napra. Pali sógoroméknál voltunk közös vacsorára hívva, amikor is asztalszomszédja lettem az angol hölgynek, a vacsora résztvevők mindannyian arra voltak kíváncsiak, hogy fog menni beszélgetésünk. Olyan lámpaláz vett erőt rajtam, hogy egy angol szót sem tudtam kimondani. Szerencsém az volt, hogy a hölgy pedagógus volt, aki, amikor észrevette zavaromat arra kérte a társaságban egyedül angolul tudó Gaizler doktort, kérje meg a társaságot, ne figyeljenek reám, hadd múljon e látható izgalom. Vacsora közben azután először az asztalon látható tárgyakat kezdte kérdezgetni, mi ez, mi az, amikor válaszoltam, kedvesen biztatgatott, hogy no látja ezt is tudja, azt is, milyen jó kiejtéssel, milyen sok szókinccsel. A vacsora végére, majd az azt követő néhány órás együttlétünk során nem terjedelmes mozdulatokkal, de szépen tudtunk

beszélgetni. Mivel a hölgy szociológiával is foglalkozott, arra kérte házigazdáját, hogy mivel most már a fényes Magyarországból sok mindent látott, hiszen eddigi vendéglátói természetesen csak a szépet és jót mutogatták, szeretné az ország másik képét is megismerni. Így került arra sor, hogy másnap – kapván egy fogatot a várostól – az angol nőt a város különböző nyomortanyáira vittük el Polinszky Pál kulturtanácsnok barátommal, és szinte egész nap én voltam a tolmács.

Akkor jöttem saját tapasztalatomból arra, mit jelent, ha az ember ilyen körülmények között tudja gyakorolni magát egy idegen nyelvben.

Mai fejjel minden tiszteletem fenntartása mellett, – amit néhai 1938-ban elhunyt angol tanárom iránt ma is érzek – talán azt látom esetemben hibának, hogy a pontos, nyelvtanilag helyes fogalmazásra, írásra fektette a hangsúlyt, és nem a mindennapi beszélgetésekre. Vallom ugyanis azt, hogy nem annak a célnak kell a tanító-tanítvány viszonyban előtérbe kerülni, hogy a tanult nyelv kiválóságainak színvonalára emelje a kívánalmakat, de a mindennapi élet szükségletének megismerésére. Erről már beszéltem az iskolai nyelvtanulás során is, de e magántanulásomnál fokozottabb mértékben éreztem és érzem ezt.

A magam életében, ami a nyelvtanulást illeti, erre bizonyítékot is nyertem.

Élt itt Nyíregyházán egy holland származású férfi, aki egy szabolcsi zsidó földbirtokos nőnek – bizonyos *Klein* leánynak – volt a férje. Egy nemzetközi fürdőhelyen ismerkedtek meg és lettek házastársak. E férfi kitűnően beszélt az anyanyelvén kívül németül, angolul és franciául is, állítólag korábban diplomáciai szolgálatban állt a kormányánál, de magyarul egy árva szót sem tudott. Nagylábon, könnyelműen éltek, aminek eredménye az lett, hogy a föld kicsúszott a lábuk alól. Megélhetési forrása így a nyelvtanítás lett.

1940 őszén felkeresett hivatalomban és elmondta angolul, hogy szeretne egy nyelvtanfolyamot létrehozni a városi tisztviselőknek, próbáljam megszervezni.

Így is lett, mivel németre jelentkeztek vagy húszan, meg is indult a nyelvtanfolyam hivatali szobámban, ami akkor a városi könyvtár helyiségében volt, lévén – ma úgy mondanák ezt, hogy társadalmi munkában – egyben városi könyvtáros is. Tartott is e tanfolyam vagy két hónapig, amint azután ez az ilyen tanfolyamoknál rendszeresen lenni szokott, a harmadik hónapban ketten maradtunk közvetlen munkatársnőmmel, *Hogyan Manyival*. A fizetett díj természetesen a csoport részére lett megállapítva, ezért a megmaradó két növendékért a tanárnak nem volt érdemes dolgoznia, így az egész tanfolyam abbamaradt. Azonban szerény lévén ennek a hollandnak a jövedelme, megkérdezte, *„nem volnék e hajlandó önállóan angol órát venni tőle”*. Kívánságom az volt, hogy szívesen, de egy a feltételem, tankönyv nincs, se szófüzet, de van állandó beszélgetés a napi dolgokról. Így hetenként kétszer feljött hivatalomba délután, ahol egy órán keresztül beszélgettünk csak angolul, hiszen ő magyarul nem tudott. Terveztük is azt, hogy mivel igen szeretett e hollandus sétálni, tavasztól áttesszük tanulmányaink helyét az erdőbe, ő kijön lakásomra és elmegyünk sétálni. Sajnos mindössze talán három-négy hónapig tartott ezen angolozás. 1941 tavaszán a jugoszláviai események miatt mozgósítás alá estem, bevonultam, majd az események a folytatást lehetetlenné tették számomra. Viszont beszélgetési készséget

illetően többet tanultam e rövid idő alatt, mint a korábbi másfél évtized alatt. *Gál István* nem ragaszkodott ahhoz, hogy a szobába belépéstől annak elhagyásáig csak angolul beszéljünk és ez hiba volt.

Valahogy úgy vagyok ezzel, mint a *zenetanulással* voltam. Nem emlékszem arra, hogy beszéltem-e erről, így most pótolom.

Kisdiák koromban vagy öt évig Anyám kívánságára zongorázni tanultam.

Tanárom *Kovách Árpád* volt, aki a polgári fiúiskola zenetanára volt. Akkor sem, ma sem tudom tanáromnak képzettségét és képességét megítélni, egyet azonban tudok: gyerekkoromból kezdve mind a mai napig nagyon szerettem és szeretem a magyar nótát. Eljutott hozzám kora ifjúságomba a *Bartók-Kodály* duó véleménye erről a kérdésről: *„ez műdal, cigánydal, nem magyar nóta, az úrinépség silány szórakozása, hol van a magyar zenére jellemző pentatónia stb."*

Ma különösen sokat hallom ezeket a „kinyilatkoztatásokat".

Viszont itt és most kijelentem: én szeretem és szerettem ezt a magyar nótát. Így, ahogy leírom: *magyar nótát*. Teljesen függetlenítem magam a „nagyok" véleményétől. Tetszik, elszórakoztat, elmerengek dallamain, szövegén. Lehet, hogy azért, mert ifjú koromban itt nem élt bármelyik nemhez tartozó olyan egyed, kinek ne lett volna kedvenc nótája, aminek hallatára valami mélyen meg nem mozdul benne. Nekem a „*Megkondult a kecskeméti öreg templom nagy harangja*" című *Dankó nóta*, néhai feleségemnek „*Küldöm e levelet Balog Máriának*" című ugyancsak *Dankó* nóta. Úgy látszik itt is „szinkronban" voltunk. Annak idején, amikor debreceni színésznő volt, ha beléptünk a Bika éttermébe, már játszotta is a cigány, mert hát ilyen is volt az életemben.

Nos tehát, mindig arra kértem *Kovách tanár* urat, tanítson magyar nótára. Hiszen számtalan esetben láttam, hogy aki ezen a téren szerzett bizonyos zenei ismereteket a dallam egy kézen lejátszása után már mindig tudott valami balkezes alájátszást produkálni. Kovács Árpádnak az volt a válasza: „*előbb megtanulni zongorázni, majd azután lehet szó a magyar nótáról*." Nem tudom pontosan visszaadni szavait, de lényegében erről volt szó. Így leklimpíroztam vagy öt évet, és teljesen beleuntam mindenbe, ami a zongorázást illeti. Az örökös skálázásokat, Chován iskoladarabokat, majd kötöttem anyámmal egy lovagi egyezséget, *hogy abbahagyom, de soha ezért nem teszek neki szemrehányást*. Azt ma nem tudom eldönteni, hogy zenepedagógiai szempontból igaza volt-e *Kovách*nak, de azt tudom, hogy a tanuló kedvét alaposan elvette.

És ez szerintem nagy hiba volt. Úgy látom fátumom volt úgy a zenében, mint a nyelvtanulásban ez a lehet, hogy túlzott pedagógusi alaposság.

Talán ma is szórakoztatna, ha zongorához jutván leülhetnék, és néhány kedvemre való nótát a magam módján eljátszanék. Azt viszont a gyakorlati életből azóta igen jól megtanultam, hogy ha például valaki külföldre kerül, nem az a lényeg, hogy nyelvtanilag tökéletesen megszerkesztett mondatokat mondjon, hanem az, hogy magát megértesse és megértsék. Ehhez, pedig nem előfeltétel a nyelvtani szerkesztés.

*

Hogy folytassam életem fonalának bogozgatását, *angol nyelvtanulási szenvedélyemmel*, a *jobb jövő reményében szorgoskodtam közigazgatási pályámon*.

Mint már korábban írtam, dolgozván annak minden ágában igen nagy közigazgatási tapasztalatra tettem szert. Írtam már arról is, hogy ennek volt köszönhető, hogy a nyári szabadságok alkalmával szinte valamennyi közigazgatási ügyosztálynak szabadságra menő tisztviselőit helyettesítettem annak ellenére, hogy hivatali rangom *„városi napidíjas"* volt.

Az a havi 92,50 pengős fizetés nem volt nagy, de két tényező mindig átsegített minden nehézségen.

Az egyik, hogy Édesanyám nem engedett a háztartás költségeihez részemről semmiféle hozzájárulást fizetni. Bár az Ő nyugdíja sem volt nagy, – erről már azt hiszem, szüleimmel kapcsolatban megemlékeztem –, de attól a csodálatos anyai ösztöntől vezérelve, ami néhai Édesanyámra annyira jellemző volt még később, amikor már jogi képesítéshez kötött állást töltöttem be és valamivel nagyobb fizetésem volt akkor is ragaszkodott ahhoz, hogy amíg az Ő házánál élek, az Ő ellátását kell, hogy élvezzem. Ezt olyan szigorúan vette, hogy amikor sokkal később pár alkalommal a havi vásárlási könyvre vett hús vagy fűszerszámláját tudtán kívül kifizettem, megsértődött és kikérte magának, hogy háztartási ügyekbe még ilyen formában is beleavatkozzam. Így fizetésem kizárólag saját szükségleteim fedezésére szolgált.

A *másik tényező* az volt, hogy kicsiny gyermekkoromtól valami igen jó beosztási képességet sajátítottam el. Ennek volt köszönhető, hogy bár nem volt szokás nálunk „zsebpénz", mégis mindig volt pénzem. Úgy osztottam be a különböző alkalmakkor az atyafiságtól kapott pénzbeli ajándékokat, vagy az iskolától különböző címen nyert, vagy kapott jutalmakat, hogy abból szükségletemet mindig saját erőből tudtam biztosítani. Igaz, hogy korán elvemmé vált az a bizonyos „*takaró*", ami alatt úgy kell nyújtózkodni, hogy a lába ki ne érjen az embernek. *Így azután például sportszerigényemet, vagy esetleges szerény könyvigényemet mindig ki tudtam elégíteni. Ez a jó beosztás érvényesült később is, amikor önálló keresővé fejlődtem.*

Könyvtár, könyv, olvasás

Néhai Édesapám szép könyvtárat hagyott maga után. Ezt valamikor a harmincas években osztottuk két részre néhai Bátyámmal, még pedig úgy, hogy az osztozkodást Édesanyám könnyes szemmel nézte és arra kért Bennünket, hogy ez a viszony maradjon meg mindig közöttünk. Ezt azért is hangsúlyozom nyomatékosan, mert egy kellemesnek nem mondható levélváltás során az Ausztriában élő sógornőm eme megállapításomat kétségbe vonta. Hogy ezt mire építi, nem tudom, de nem is keresem. Arra ma már nem tudok visszaemlékezni, hogy amikor ez az osztozkodás történt, ő már a családhoz tarto-

zott-e, jelen volt-e? Ezt ma már nem tudom. Valószínűleg igen, hiszen bátyámnak addig önálló lakása nem volt, de azt, amit az osztozkodásról fentebb írtam, csak és minden esetben megerősíteni tudom.

Segítette a könyvtár felosztását az a körülmény, hogy különböző érdeklődési körünk volt. Így például a szépirodalom, költészet elsősorban engem érdekelt, itt talán egyedül Jókait emelhetném ki, mert ezen a téren mindketten Jókai rajongók voltunk. Viszont a természettudományi könyvek elsősorban bátyám érdeklődési körébe tartoztak. Meg kell itt jegyeznem, hogy Édesapánk igen érdeklődött e tárgykörben megjelent munkák iránt is. Így azután az osztozkodásnál elsősorban ezek a vezéreszmék domináltak. Mivel Édesapánknak az úgynevezett „milleneumi" Jókai kiadás volt meg, ami kerek 100 kötetet tett ki és ebből csak két kötet hiányzott emlékeztetőül arra, hogy 1919-ben Nagyváradra menekültünk. Ugyanis akkor tűnt el és mind a mai napig valószínűleg tartom, hogy néhai unokabátyám *Prok Laci* vitte el olvasni és ezen az úton kallódott el (ha jól emlékszem a „*Barátfalvi lévita*" volt az egyik hiányzó könyv) tehát 98 kötetről volt szó. Úgy állapodtunk meg, hogy Jókai itt marad Nálunk, de bármikor, ha olvasni kíván, szabadon vihet el belőle. (Lehet, hogy sógornőmet ez téveszti meg.)

Nos az így itt maradt és az apai úgynevezett „amerikai" könyvszekrényben őrzött könyveket igyekeztem a magam erejéből gyarapítani.

Annak idején, a Városházán rendszerint megjelentek a különböző könyvkiadók ügynökei kínálván portékáikat. Mivel igen előnyös részletfizetést ajánlottak, éltem ezzel a lehetőséggel és korábban inkább sorozatokat: *Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, Tolsztoj Leo*" stb. rendeltem, majd később, amikor ennek ízére rájöttem, inkább *egyedi darabokat*. Számomra pótolhatatlan veszteség volt az egész könyvtár teljes megsemmisülése, mert olyan könyveim voltak, amik ma pótolhatatlanok, részben azért, mert talán ma már nem volna az érdeklődés központjában, változván az ízlés is, részben azért, mert a mai irányított könyvkiadás azok szerzőit nem akarja népszerűsíteni. Bár az utóbbi években valami javulás mutatkozott ezen a téren, azért még mindig sok a kívánni való. A kis fizetésemet úgy osztottam be, hogy abból meghatározott összeget ruházkodásra költöttem – ez nem képezte Édesanyám terhét, bizonyos részt kulturális igényeim fedezésére használtam fel, természetesen idetartozott a könyvvásárlás is, illetve részben sportszenvedélyem kielégítését szolgálta. A hónapokat azonban mindig úgy zártam, hogy néhány pengőm mindig maradt a zsebemben.

Moziról

Az igaz, hogy például mozira igen keveset költöttem. Amíg diákkoromban a néma filmek korában szinte naponta moziba ültem – e mozilátogatást az tette lehetővé ilyen gyakori mértékben, hogy a város három mozija közül kettő a város kezelésében és tulajdonában volt, rendszerint fél házak előtt mentek különösen a délutáni előadások és Pali bátyám révén mindig ingyen jegyet kaptam az előadásokra, ezzel nem károsította meg a várost, mert mindig bőségesen maradt eladatlan jegy ezeken az előadásokon. Később

azonban ritkán kerültem moziba. Ennek oka az is volt, hogy 1932 tavaszán véglegesen kiköltözve a villába, a délutánjaimat másra felhasználva inkább az esti utolsó tehát 9 órakor kezdődő előadásra mentem el hébe-hóba, mely rendszerint azzal végződött, hogy amíg gyalog egyedül ballagtam hazafelé, – télen már abban az időpontban villamos nem járt – mindig szemrehányást tettem önmagamnak, hogy milyen jót olvashattam volna ez alatt a kárba veszett idő alatt. Így azután mindig ritkultak a mozi-látogatásaim.

Ha valami rendkívüli filmesemény adódott, azt rendszerint Édesanyámmal együtt néztük meg a 7 órai előadáson, amikor is villamossal tudtunk hazajönni. De ez nem volt valami számottevő mozi-látogatás.

(Sor kerül nemsokára a sportszeretetem leírására is, amire, mint írtam, bizonyos havi összeget áldoztam.)

Angol

Havi költségemhez tartozott az angol nyelvórák költségeinek viselése is.

Itt jut eszembe valami, amit szükségesnek tartok megemlíteni. Amikor valamikor a húszas évek közepén elköteleztem magam az angol nyelv mellett családom tagjainak nem kis megrökönyödését váltottam ki, hiszen talán említettem már, hogy az ország német érdekeltséghez tartozott, így nemcsak az iskolában volt kötelező tantárgy a német nyelv tanulása, de az élet is inkább ezt igényelte.

Furcsa torz vigyora sorsomnak, hogy amíg angol nyelvismeretemmel itthon maradtam és ez nem saját akaratom volt, sőt ennek az ellenkezője, addig a némettel foglalkozó atyafiságom, úgy sógoromék, mint bátyámék letelepedésüket angol nyelvterületen találták meg. Sógoromék véglegesen, a Bátyámék meg vagy 16 éven át. De sokszor írták, hogy milyen jó lett volna, ha ott vagyok és átsegítem mindannyiunkat e nyelvi nehézségeken.

Még valamikor a negyvenes évek vége felé írták, hogy az akkor még szerte Európában működő IRO (International Refuge Organisation, Menekültügyi Szervezet) keresett olyan magyar jogászt, aki ismeri az angol nyelvet. Lehet, hogy egy lényegesen jobb egzisztencia lehetőségét hagytam ki akaratomon kívül.

De hát ilyen a Sors kiszámíthatatlan járása. Hosszú évtizedek igen nagy szorgalma és eredménye veszett kárba e mostoha sorsi döntés miatt. Sic Fata Volunt!

Sportról és annak szeretetéről.

Ennek kiteljesedése ezekkel a harmincas évekkel került szoros összefüggésbe. Kezdem azzal, hogy szüleimtől örökölhettem a Természet szeretetét. A napi mozgásigényt és a szabadban való minél több tartózkodást tehát véremben viseltem. Tudtommal Apám nem volt vadászember, de ezt lehet talán azzal is magyarázni, hogy gyermekkorától rövidlátó, szemüveget viselő ember volt. De az első puska, amit életemben láttam az övé volt, ezt sokáig is őriztük. Arra ma már nem tudok visszaemlékezni, hogy végeredményben hová lett az a kis 6 mm-es Mauser rendszerű úgynevezett Flaubert puska, amivel életemben először Édesapám segítségével az erdő Méhes felé vezető sétaútján, az úgynevezett „bi-

cikli" úton egy csonka faágra dobott rossz bádog lavórra lődöztünk. Részvételem a mulatságban mindössze a ravasz elhúzásában állt, hiszen öt éves lehettem. Mivel a bátyám is természet és ezen keresztül a vadászat rajongója volt, minden e tárggyal kapcsolatos olvasnivalót elolvastunk és tüzetesen megbeszéltünk. Valahol a családi fényképek között emlékezetem szerint van egy fénykép néhai *Dezső* bácsiról, Édesapám öccséről, aki évekig a Tisza melletti Técsőn gyakornokoskodott, mint patikus jelölt, amint szekéren, medvevadászatról jött haza. Nyilván itt is megmutatkozik a velünk született hajlam, ami lehet, hogy családi volt, mert *Dezső* bácsinál is hamar jelentkezett a látászavar, ami ugyancsak derékba törte szegény bátyám vadászkarrierjét is. Ma is vallom azonban, hogy a vadásztudományban sokkal fejlettebb fokon állt a bátyám is, mint én. Nálam e téren is bizonyos elvi megfontoltságok domináltak, amik azután a T*örténelem viharától* „elfúvott" életutamon csíráiban törtek össze.

Vadászatról

Minden időben nem volt egy olcsó mulatság, különösen nem volt ez olyan ember számára, aki bizonyos igényeket támasztott ezen a téren is. Jó puska, jó patron, ami és ezt ma is vallom alapfeltétele annak, hogy jó lövővé váljon valaki, hiszen „moslékkeverővel" vagy otthon fabrikált utótöltött patronnal vadászva, nem jöhetek tisztába önmagammal, ami a lő – tudományt illeti. Mindig ott van, vagy ott lehet egy kérdés: *bennem vagy az eszközök valamelyikében volt-e a hiba.* No meg terület is kell. Mert egy olyan területen, ahol napokig eljár a vadász lőhető vadat keresve, természetesen nem szerezhet gyakorlatot.

Sorolhatnám még tovább a feltételeket, de feleslegesnek tartom. Nem vagyunk egyformák, nekem ezen a téren is megvoltak az igényeim. És amire oda fejlődtem, hogy ezen igényeimet, a vadászatot illetően ki tudom elégíteni, bekövetkezett az összeomlás, ami azután maga alá temetett. Így azután későbbi fiatal koromban néha-néha kiváltottam egy-egy hónapra a „vadászjegyet" erre az akkori rendelkezések lehetőséget nyújtottak, a bátyámtól kapott puskával az ő társaságában puskázgattam, de hát ez édes kevés volt arra, hogy a vadászat igazi tudományát elsajátítsam. Az igaz viszont, hogy sokat olvastam e téren is. Talán harmadik gimnazista koromtól egészen az újság megszűntéig állandó előfizetője voltam a *Kittenberger Kálmán* szerkesztésében megjelenő *Nimród* vadászújságnak. Ha valami jutalmazásomra nyílott alkalom családtagjaim részéről, arra a kérdésre, hogy mit kérsz, a válasz mindig vagy legalább is legtöbbször az volt, hogy fizessenek elő továbbra is a *Nimródra*. Így elméletileg korán magamba szívtam az igazi vadász tudományát, de a gyakorlati életben tapasztalatok gyűjtésére igen kevés időm jutott.

Nem így, ami a puskázást illeti. Az apai 6 mm-es kispuskán kívül több, helyzetemhez viszonyítva elég sok puska jutott kezeimhez. Még diákkoromban volt bátyámnak egy 9 mm-es, majd egy 14-es *Flaubertnek* nevezett puskája. Mivel a bátyám barátai között többen voltak, akik már korán intenzíven foglalkoztak ornitológiával, maga a bátyám is, így e barátokkal, különösen az iskolai szünetekben gyűjtő utakra mentünk az erdőbe.

De számos kis madarat tudtunk találni a villasoron is, hiszen akkor itt télen át senki sem lakott, így a kertekben zavartalanul nyüzsögtek a télre ideérkezett madarak. Társaságunkhoz tartozott például *Vertse Albert*, aki később a Madártani Intézet igazgatója lett, de már akkor is szoros kapcsolatai voltak az intézettel, mint megbízott megfigyelő és gyűjtő.

A puskaszeretet dominálta életemet.

Olyan ötödikes korom nyarán kezdődött el, hogy nyaranta kinn a Sóstón agyag- és élőgalamb lövő – versenyeket rendeztek, előtte néhány napig ott tréniroztak azok a puskások, akik nem hivatásszerűen űzték ezt a sportot. Onnan elvonni Bennünket nem lehetett. Édesanyánknak is az ebéddel alkalmazkodni kellett e szenvedélyünkhöz, mert kora reggeltől estig kinn ültünk Sóstón, és ott tettünk-vettünk a puskások között.

Mivel igen előkelő helyet foglalt el a *magyarországi galamblövő versenyek* sorában a Szabolcs megyei Egyesület által rendezett verseny, hiszen a megyének világhírű galamblövői voltak, például a *Szomjasok*, vagy *Halassy Gyula*, aki az *1924. évi párizsi olimpiai játékok agyaggalamblövő bajnoka volt,* így szinte az ország minden neves puskását itt láttam és élveztem csodálatos lőtudományukat. Talán mondanom sem kell, hogy egy-egy ilyen verseny végigélvezése milyen lendületet adott puskázási vágyaimnak. Egy ilyen lendületemnek volt eredménye, hogy – mivel nyaranta bejártam dolgozni a Városhoz és ott némi keresethez jutottam – megvettem életem első puskáját.

A Városi Adóhivatalnál teljesített szolgálatot adó-végrehajtói munkakörben egy *Kiss Lajos* nevű bácsi, kinek volt egy kakasos 20-as vadászpuskája, de a puska agyazata elkorhadt. Ezt vettem meg és az Ószőlő utca elején lakó *Kresztyankó György* nevű lakatossal, ki a katonaságnál fegyvermester volt, agyat csináltattam puskámhoz.

Annyi megszorítás volt, hogy akkor még volt füstös és füstnélküli lőporral töltött patron, ma talán ez már ismeretlen megkülönböztetés, puskámmal csak „füstöst" lehetett lőni. Ennek robbanó és feszítő ereje kisebb volt, de azt kitűnően lőtte, így azután felhajított üvegektől kezdve lődözgettem vele. Mivel akkor még télen nem laktunk kinn a villában, így olyan jóízű varjúzásra, mint később, nem volt lehetőségem. Nem mondom, hogy teljesen hibátlan puska volt, mert például kakasa igen könnyen lejárt, így vigyázni kellett, nehogy elveszítsem lövés után, de az ára is olyan volt, amit meg tudtam fizetni. Gyermekkori barátaim – különösen bátyám – részéről sok tréfálkozásnak voltam is kitéve e puska hiányosságai miatt, de azért végig kegyelettel megőriztem és szobám falán lévő fegyverállványom egyik kedves darabja volt azok teljes megsemmisüléséig.

Valamikor nagyapáméknál szolgált, mint szakácsnő és kocsis egy bizonyos Szabó házaspár, akik valamikor a századfordulón Amerikába kivándoroltak, ahol igen szép vagyonra tettek szert. Ez az öreg házaspár a húszas évek közepén vesztére haza jött, hogy öreg korukban élvezzék a hazai élet gyönyörűségeit. Hát ez szegényeknek sikerült is, mert a jó magyarok, érezvén rajtuk a pénzszagot különböző bitangságokba vitték ezt a szerencsétlen öreg házaspárt, akik már csak akkor jöttek Édesanyám segítségét kikérni, amikor a „veszett fejszének a nyele is csak kis részben volt meg". Az öreg Szabó bánatában itt felakasztotta magát, Szabó néni pedig visszament Amerikába.

Mivel Édesanyám segítségéért nem volt hajlandó semmit elfogadni, Szabó néni Amerikából Bátyámnak és Nekem 20-20 dollárt küldött karácsonyi ajándékként. Abban az időben olyan gazdasági rend volt honunkban, hogy az ajándékot abban a pénznemben fizették ki, amibe valaki kapta. Így jutottam életemben először dollárhoz, amit talán mondanom sem kellene, nyomban puskává kívántam átalakítani. Öreg Ruzsonyi Pali bácsinak akkor a Luther utca elején (ma talán patika van ott) kitűnő sportáru kereskedése volt, annak igen gyakori látogatója voltam. Mindenféle sporteszközzel volt bőségesen ellátva, még az üzlet illata ma is az orromban van. A kitűnő fegyverolaj szaga keveredett a bőrnyergek, kantárok, szerszámok illatával és ott megnézve a kollekciót, valamint az anyagi bázisomat, kiválasztottam egy 22-es kaliberű (ez tulajdonképpen 6 mm-es) Browning rendszerű 10 lövetű ismétlő kispuskát, aminek ára 120 pengő volt. Mivel a dollár árfolyama akkor 5 pengő volt, nyomban elsiettem a Nemzeti Bank Széchenyi utcai fiókjába, ahol beváltva dollárjaimat, 125 kemény pengővel mentem vissza Pali bácsihoz, és nyújtottam át, nehogy elveszítsem a pénzt. Természetesen vásárlási engedély kellett a fegyver megszerzéséhez, amit mivel kiskorú voltam, Édesanyám nevére, mint a kiskorú természetes és törvényes gyámjának nevére állítottak ki. Mindvégig őrizve kegyelettel az emlékeket, így is maradt.

Majd a kispuskát egy budapesti fegyvermesterrel bizonyos Halwa Sándorral belövettem, célgömbjét a kevésbé sérülékeny tökévé átalakíttatva, puskás életem egész tartama alatt egyik kedves fegyverem maradt. Tűzben megsemmisült agyazata után, mint emléket, ma is őrzök íróasztalom egyik fiókjában. Rengeteget puskáztam vele, mindvégig kitartóan és hibátlanul működött gyártó cégének dicsőségére.

Itt az ideje, hogy legalább így papíron rögzítsem régi fegyverkészletemet.

Amikor szegény bátyám a szeme miatt véglegesen felhagyott a vadászattal, tőle ajándékba kaptam 12-es kaliberű ugyancsak Browning rendszerű sörétes puskáját. Amikor olyan anyagi helyzetbe jutottam, hogy társulatba tudok lépni, beléptem a Kemecsei Vadásztársaságba (alispáni társaságnak hívták ezt magánbeszélgetésekben) 1942 nyarán, és ennek voltam aktív tagja egészen Nyíregyházáról történt elhelyezésemig, tehát 1944 nyaráig. Mivel autóra gyűjtött pénzem eredeti célja megvalósíthatatlannak látszott, egy könnyelmű pillanatomban, de soha meg nem bánva e pillanatot, 1500 pengőért megvettem egy pár galamblövő Bock puskának egyikét Pesten, a Múzeum körúton lévő Zupek kereskedőtől, ennek a roncsait is őrzöm az íróasztalban. Bencs Kálmán nagybátyám halála után megörököltem egy 8 mm-es végig agyazott vadász Manlichert és egy duplacsövű 12-es sörétes Flaubert kispuskát. A Frontról hoztam egy amerikai rendszerű 20 lövetű golyóspuskát, amit itt át akartam alakíttatni (volt erre mintám) és egy lengyel karabélyt, valamint 30.000 darab 6 mm-es leng-rife töltény. Ennyi volt az orosz hadizsákmányom, de a lőszer fele még bontatlan ládában itt állt és veszett el a spaizban, a másik felének egy tekintélyes részét magammal vittem Nagykanizsára és ott veszett el. Ezen kívül boldog tulajdonosa voltam még egy Papp Zoltán nevű iskolatársamtól vásárolt letörhető csövű és gyorsítóval ellátott 22-es céllövő pisztolynak és egy 6.35-ös kaliberű browning rendszerű Walter gyártmányú zsebpisztolynak.

Ahogy így gondolatban végig megyek néhai fegyvereim során, erről szembe jut, hogy mit romlott a magyarországi kereskedelmi erkölcs, szokások, gyakorlat.

Amikor az autóalapra gyűjtött pénzem – erről majd annak idején beszélek részletesebben – autóvásárlásra az emelkedő árak miatt nem látszottak elegendőnek, véletlenül a *Nimródban* megláttam Zupek budapesti fegyverkereskedő hirdetését *egy pár Sauer gyártmányú 12-es kaliberű galamblövő puskapár eladásáról.* Egy levelezőlapon megérdeklődtem, hogy e pár puska egyikét hajlandó volna-e és mennyiért eladni. Néhány nap múlva – de egy héten belül – legnagyobb meglepetésemre a hozzám sok postán érkezett könyvet hozó csomagos postásom keresett fel hivatalomban, és mosolyogva mondta: "*most kivételesen nem könyvet hozok*."

Doboz csomagolásban a pár puska egyike volt elküldve, a csomagban egy csekklap és egy levél arról, hogy próbáljam ki, és ha megfelel, ellenértékét 1500 pengőt küldjek el, ha nem találom megfelelőnek, három nap múlva küldjem vissza címére.

Ilyen volt a kereskedelem anno 1942-ben Magyarországon.

És most?

No erről jobb nem beszélni, hiszen általános szokássá vált, hogy még közintézmények, mint például a Rádió sem válaszol a levelekre, nemhogy valamit intézkedne. Ez is egyik terméke a mögöttünk lévő 40 esztendőnek. Apróság, úgy lehet mondani, de sajnos nagyon jellemző.

A másik: *a kis Walterem története*.

Pali bátyám valamikor a húszas évek közepe táján egyik barátjával *Komáromy Károly* villanytelepi igazgatóval túra úton volt Németországban, és útjuk során felkeresték a németországi *Walter* gyárat azzal, hogy szeretnék a gyárat megtekinteni. *Komáromy Károly* gépészmérnök volt, Pali bátyám jogász. Minden további nélkül, igen udvarias kísérővel megtekintették a gyárat – bizonyára volt a gyárnak olyan titkos kutatási részlege, amit nem mutattak meg, de az természetes is, – majd amikor a látogatás befejeztével a gyár igazgatóját megkeresték, hogy megköszönjék szíves engedélyét, az igazgató egy villásreggelin látta vendégül a magyarokat, majd egy-egy kis *Walter* pisztolyt nyújtott át ajándékként.

Pali bácsi haza hozta és eltette íróasztalának fiókjába.

Amikor sikeresen leérettségiztem, szokásához híven megkérdezte, hogy mit adjon ajándékul. Én a pisztolyt kértem, mire Ő mosolyogva azzal nyújtotta át, hogy *ilyen olcsón sem gondolta, hogy megússza az ajándékozást.* Mivel annak idején a vámnál nem jelentette be, segített *Kiss Sándor* akkori rendőrfőtanácsos, a nyíregyházi Kapitányság vezetőjének segítségével a pisztoly tartásának legalizálására, azaz, hogy szabályszerű fegyvertartási engedélyt tudjak szerezni. Mivel 6-os gimnazista koromtól úgy megszoktam, mint a dohányos, hogy farzsebemben mindig revolver legyen, úgy elfelejtkeztem a pisztoly birtoklásáról, hogy amikor Nagykanizsán az oroszok bejöttek, már néhány óra is elmúlt, amikor szegény feleségem megkérdezte, *mi van a revolverrel*. Akkor döbbentem arra, hogy az még mindig a farzsebemben van. Az ő asszisztálásával Nagykanizsa városházának a pincéjében kapartam el a földbe, lehet, hogy még most is ott rozsdásodik.

Evezésről.

Úszni viszonylag elég későn tanultam meg, csak 1934-ben, tehát 23 éves koromban. Oka ennek az volt, hogy itt akkor nem nagyon volt úszási lehetőség. Valamikor a húszas évek elején *Dr. Krómy Károly* nyíregyházi ügyvéd, a *Nytve* örökös elnöke, nagy sportbarát a Bujtosi téglagyári gödrök egyikében kialakított ugyan egy strandfürdőt, egy alkalommal *Gönczy Laci* barátom invitálására el is mentem a fürdő bejáratáig, – Laci barátom rendszeresen járt oda és ott tanult meg úszni –, de olyan pocsolya szag terjengett már a bejáratnál is, hogy nem volt gusztusom bemenni. Így úszás megtanulásom elmaradt.

Nyíregyháza – Sóstófürdőn, ha jól emlékszem az 1931-es esztendőben *kormánytámogatással* indított *úgynevezett ínségmunkák* során került sor a *Sóstói hideg Strand* megépítésére. Ahol ma a strand terül el, ott annak idején, – tehát gyermek és ifjú koromban – szikes pusztaság volt, melyet, ha havas tél volt és hirtelen következett be az olvadás, sokszor a régi Kemecsei útig felolvadt hólé borította, ami azután rendszerint tavaszra, vagy nyárra teljesen kiszáradt.

Itt indult meg *a strandépítés* sok száz kubikos közreműködésével – a munkálatok felügyelője *Bandi* bátyám volt, aki akkor, mint kétdiplomás nem tudván elhelyezkedni, a városi gazdasági hivatalban teljesített ugyancsak, mint *Ínség- szellemi munkás* szolgálatot.

Hogy e létesítmény kinek volt az ötlete, főként a kivitelező tervezőt illetően, nem tudom, de gyanítom, hogy *Bencs Kálmán* volt az ötletnyújtó, aki sokat csavarogván külföldön ott sok mindent látott, megtapasztalt és haza hozott városának üdvösségére. Lásd például a Temetőt, a négy átvonulási útszakasz korszerű kikövezését, a Sóstó modernizálását stb. Úgy tudom, hogy a mai Kótaji útból a Szarvasszigeti iskolánál és pálinkafőzőnél leágazó útból, – ma a Csongor utca nevét viseli – a Sóstó felé leágazó úgynevezett Kenderáztatói út nevét viselő úton – ma ott van a Szociális Otthon is – az Ér patakból csövön vezették a vizet.

A patakból motor emelte ki és ezzel töltötték fel az előre kiásott strandfürdő medrét. Ekkor került sor a tó szigetének lényeges megkisebbítésére és ennek a tónak feltöltésére is.

A *Strandfürdő megnyitása 1933. augusztus 20-án* történt bizonyos fokú ünnepélyesség között, de olyan hűvös időben, hogy csak egy előttem ismeretlen ember merészkedett, hogy a strandfürdő Kemecsei út felőli részén, a magas partról beugorjon a vízbe.

Azután a felmelegedő időben néhány hétig üzemelt a fürdő a város kezelésében.

Ez adta számomra az indítékot, hogy 1934 tavaszán, amikor nyitott a kádfürdő, az ottani nagy medencében *Tündér Lajos* fürdőmester kezei alatt elsajátítsam az úszás tudományát. Hogy ennek birtokába egészen 1944 nyaráig, amíg Nyíregyházáról el nem kellett mennem, a strand nyitásától annak zárásáig, azt lehet mondani naponta minden reggel vagy az első villamossal, ami 6 órakor indult a régi Bessenyei tér elnevezést viselő Kis-állomásról, vagy ha *Bandi* bátyám biciklije itthon és szabad volt, azzal szinte minden reggel kimenjek, és a strand tavát körülússzam. Azután ott zuhanyozás, majd haza, átöltözés és hivatalba menés következett.

Itt láttam meg és kedveltem meg az *evezést*, minek eredményeként a ma Kanadában élő *Mária* unokahúgommal közösen megszereztünk egy Szegeden készült *párevezős, guruló üléses csónakot* (korábban *Kende András* kereskedő tulajdona volt), amivel még akkor is rendszeresen eveztem, minden délután, szünetnapokon délelőtt a csónakázó tavon, amikor már a víz fürdésre hideg volt.

A *fürdőfelügyelői* tisztségével megbízott néhai *Leskó bácsi mérnökkari százados* engedélyével, amíg csak teljesen be nem zárt a fürdő, a csónakom kinn volt a vízen lelakatolva (a többi magántulajdonban lévő csónakot és a város csónakjait már téli szállásra vitték) csak a guruló ülést és az evezőket vittem be mindig zárt helyre és sokszor már a hűvös idő miatt melegítőben, de rendszeresen eveztem. Csónakunk a háborús események áldozata lett.

Síelés

Pontosabban a *sí-sétálás*, ahogy elneveztem. Sílécekhez igen furcsa körülmények között jutottam.

A harmincas évek közepe táján egy alkalommal, amikor a vívóterembe mentem fel, az akkori vívómesterem *Szabó János*, aki hivatásos katona volt mondta, hogy egy igen tragikus körülmények között meghalt tüzér bajtárs bizonyos *Péchy főhadnagy*, – keresztnevére nem emlékszem, aki hadsereg síbajnok volt és egy bélcsavarodás szinte órák alatt végzett vele – felszerelését özvegy édesanyjának kívánságára lehetőleg tüzérek között el kell adni, hogy őt szerencsétlen sorsú fiára ne emlékeztesse. Így gondolt Szabó énrám.

A léceket inkább bajtársi együttérzésből, mint sportszeretetből megvettem, majd némi előtanulmányok után az elkövetkező télen elkezdtem a sí-sétálásokat. Igazi terepre soha sem jutottam, mert 1939-től a háborús események között megszűnt minden szabadságolás a hivatalokból, így az a tervem, hogy pár hétre a *Kassa feletti Jahodnára* menjek egy kurzusra, nem volt megvalósítható. Maradt tehát a sétálás, de ez is rendkívül sok örömöt okozott. Az igaz, hogy volt úgy, hogy amikor estefelé észrevettem, hogy havazni kezd, vekkerrel felcsengettem magamat éjjel 2- óra körül, és ha az ablakon át azt láttam meg, hogy elég sok hó esett, nyomban csatoltam és mentem síelni. Könnyen öltözve, soha nem fázva igen sok kedves órát hozott számomra. Éjszakai síelésemre sokszor vittem magam Buci kutyánkat is, aki ugyancsak örvendezett a téli csavargásainknak. Azt a miattam sokszor aggódó Édesanyámnak soha nem mondtam el, hogy egy alkalommal majdnem szerencsétlenül jártam.

A már szürkületbe átment délutáni órákban elég nagy hó lévén a *Halász dombon* jöttem át és annak keleti oldalán akartam lecsúszni. Abban az időben nem jártak olyan sokan arrafelé, mint manapság, úgy hogy az erdőben senki rajtam kívül nem volt. Ma is kissé érthetetlen módon, nyilván a magas hóban elfekvő és ott lefagyott, de az alkonyatkor már nem észlelhető bokor alá csúszhatott be mindkét lécem. A térdem körül megfogott az ág, és a siklás lendületétől teljes testhosszamban úgy estem hanyatt, hogy a síkötéssel a rögzített lécekhez kötve, szinte képtelen voltam megmozdulni, miközben erős fájdalmat éreztem bokáim körül, sőt nem lett volna meglepő, ha ott valami tört, vagy szakadt volna.

Már akkor az erősen alkonyodó idő hidegre fordult, és mint mondtam, abban az időben arrafelé senki sem járt. Nem a legkellemesebben éreztem magam, miközben azon tépelődtem, hogy e kényelmetlen helyzetből miként szabadítsam ki magam. Bár a legkisebb mozgásra is erős fájdalmakat éreztem, azt leküzdve szinte centiméterenként mozgattam testemet az egyik irányba, hogy valami úton-módon kezemmel a síkötést elérjem. Hogy e manőver meddig tartott, nem tudom, de végül is sikerült úgy elvonszolnom magamat, hogy kezemmel az egyik lábam kötését elérve, azt kioldottam, így kiszabadítva egyik lábamat, már lényegesen könnyebben tudtam teljesen szabaddá tenni magam. Lécek nélkül talpra állva, legelőször is azt vizsgáltam meg, nincs-e valami olyan sérülésem, ami mozgásképtelenné tenne.

Hála jól megépített bokáimnak, kisebb húzódásokkal úsztam meg a dolgot.

A léceket vállamra véve hazajöttem, és bölcsen hallgattam, nehogy az egyébként amúgy is sokat aggódó Édesanyámnak tápot adjak a nagyobb aggódásokra. Mindenesetre továbbiakat illetően figyelmeztetés volt ez számomra. Hála Istennek később sem volt semmi bajom. Sísétáim kora az 1943-44 év telével fejeződött be véglegesen.

Kardvívás

Szomorú tény az számomra, hogy ma egy kardvívó versenyt a képernyőn sem vagyok képes végignézni. Ez a szememben egyik legnemesebb sport két fehérben ugráló pasas vívókarddal történő verekedésévé züllött. Még nézni is iszonyat. Teljes mértékben megértem valamelyik fiam ama megjegyzését évekkel ezelőtt, hogy hát ez volt az a sportág, amiért Édesapa úgy rajongott?

Hát nem ez volt.

De hol és mikor kezdődött eme rajongásom.?

Talán már említettem, hogy elég kis koromtól fogva szenvedélyes Jókai olvasó voltam. Nyugodt lélekkel merem állítani, hogy Jókai Mór a legnagyobb befolyással volt jellemem kialakításában és itt van az a bizonyos kutya elásva, ami a regényírók felelősségét illeti. Mert talán akkor is tudtam, ma igen jól tudom, hogy a *Jókai-féle regényhősök olyan nem létező emberi lények „übermenschek", akiket még megközelíteni is igen nehéz, elérni lehetetlen.* De kérdezem, baj ez? Ha valaki csak utánozni akarja azokat, már lélekben is nemesedni fog, cselekedeteiben sokkal több lesz az úgynevezett humánum és sorolhatnám talán oldalakon keresztül tovább is. Ez pedig csak előny az emberiség számára. Még akkor is, ha felnőtt korban ismét olvasva egy-egy regényét, hitetlenkedve és sokszor mosolyogva csóváljuk meg fejünket.

Baj ez? Semmi esetre sem baj.

Az úgynevezett „naturalista" regények, például *Zola regényei* melyek szinte fürdőznek a mocsokban, bűzben, romlásban, javítanak valamit az emberi lényen? Alig hiszem. Azt mindenki tudja – vagy ha esetleg nem tudja, előbb utóbb rájön –, hogy a trágyadomb, vagy pöcegödör egy bűzös valami, de minek erre még irodalmi szinten is felvilágosítást nyújtani. Már akkor inkább a nem létező rózsakertek illata legyen valakinek az orrában és nem e fertelmes bűz.

Az lehet, életemben is megtapasztaltam, hogy e Jókai regényfigurákat követők nem kapnak e törekvésükért elismerést, de az viszont biztos, hogy ha napi borotválkozók, naponta nyugodt lélekkel néznek önmagukkal szembe. És ez igen lényeges része az életnek. Így merem azt mondani: formált, formálgatott jól rosszul Jókai engem is. Ezen a téren azután igen gyakran találkoztam a kitűnően *lövő, vívó* l*ovagló* emberek végeláthatatlan sorával és ezek keltették fel érdeklődésemet e sportágakra.

Így azután, amikor 1922 év nyarán, még az iskolai szünet kiadása előtt az iskola hirdető tábláján azt olvastam, hogy bizonyos *Karpinecz Hermiás vívómester* a nyár folyamán a gimnázium tornatermében vívó tanfolyamot fog tartani, havi három pengő díj befizetése ellenében diákok számára, a jó bizonyítványom érdemeinek elismerésére feltett anyai kérdésre, hogy: *„mit kérsz?"* Kész volt feleletem: *„tessék befizetni e vívó tanfolyamra*."

Így kezdtem el e nemes sport művelését a jelzett 1922-es év július havában.

Ez a *Karpinecz Hermiás* nevéből cseh származásra következtethető vívómester az egyik budapesti gimnázium tornatanára volt, aki frontharcos bajtársa volt a nyíregyházi Erzsébet Kórház gondnokának, de valami atyafiságos viszony is összefűzte őket, és nyarait itt töltötte a gondoknál *Komjáthy Béla* bácsinál, aki kedves szomszédunk *Horváth Lászlónénak* édes testvére volt.

Rendkívül alapos munkát végzett és egy kitűnő vívó-alapot nyújtott. Prófétai volt az a sokat emlegetett elve, hogy az a *túlhangsúlyozott tempóhajszolás*, ami akkor kezdte el káros pályafutását a kardvívás terén, előbb vagy utóbb, de tönkre fogja tenni az egész kardvívást. Sajnos, kitűnő prófétának bizonyult. Ő úgy tanította, – és vallom ezt ma is, hogy az egyedül helyes úton – hogy ellenfelet úgy kell elérni, és érvényes felületen találni, hogy magad találatot ne kapjál. Erre, mint elsőrendű célra kell törekedni több-kevesebb sikerrel. A másik alapelv a *plasztikus mozgás* volt.

Itt jegyzem meg, hogy az akkor jóformán minden gimnáziumban működő vívómester-torna tanárok és évenként megrendezésre kerülő házi, iskolák közötti, kerületi stb. középiskolai versenyek során mindig a résztvevők között előzetesen minősítő bemutatót tartottak és csak annak sikeres abszolválása után vehetett részt a versenyző magán a versenyen.

Mit jelent ez? Azt, hogy a *vívóállás*, a *lépés kitörés*, vagy *ugrás kitörés* végrehajtása, annak *plasztikus mozgással történő végrehajtása*, a *paradok (védések) formája*, a *vágások tisztasága* mind pontozás alá kerülő vívómozgás volt. Nem lehetett *állni a planchen*, vagy *ott sétálgatni* vívás közben, vagy az üres kézzel ide-oda hadonászni. Annak, ki milyen kezes volt a csípőn kellett szinte rögzítve lenni – oktatásnál a mester sokszor elég kíméletlenül húzott a kalapáló kézre – a *távolság tartás*, az e*llenfél megközelítése* mind szabályos, előírt mozgással történt.

Ezeknek az elvárásoknak eredményeként a találatok is sokkal tisztábbak voltak, de maga az egész mérkőzés esztétikailag is szép látványt nyújtott. És mindez nemcsak a bemutató mérkőzésekre vonatkozott. A világ akkori élvonalában elvitathatatlan helyet kivívó vívók, akiknek neveire csak úgy hírtelenjében emlékszem, mert szerencsém volt vívni látni őket: *Gombos, Jekelfalussay-Piller, Nagy Ernő, Rády József, Ptschauer Attila,*

Glykais és sorolhatnám még hosszan, hiszen egyes vidéki bemutatókon igen sokszor és sokat láttam őket, élükön a felejthetetlen *Santelli Italo* mesterrel, mind- mind szoborként volnának megmintázhatók.

1944-ig – és ezt nyugodt lélekkel írom le – a város legszorgalmasabb vívója voltam, aki nem restellett azért, hogy hódolhasson ennek a szenvedélyének igen sokszor gyalog a Sóstói úti lakásáról a Kállói út menti Damjanich laktanyába kimenni, mivel ott volt a vívótermünk. Ahol elég sokszor azt a választ kaptam a kapuőrségtől, hogy az ezred kivonult, így a vívó óra elmarad.

A 22 év alatt sokat mondok, ha tíz alkalommal *futottam össze* ellenfelemmel, úgynevezett *együttes találatra* pedig nem emlékezem. Ezt a mai vívás találta ki az ő dicsőségére. Pedig már valamikor a harmincas évek elejétől elfogadottá vált a *„flesch"* támadás, azaz lerohanás, de annak a végrehajtása is úgy kellett, hogy történjen, hogy az ellenfél legfeljebb csak utána tudjon vágni a lerohanást végrehajtónak, ami természetesen teljesen szabálytalan volt.

E vívófeltételek magának a vívásnak – mindig a kardvívásról beszélek, hiszen annak voltam szenvedélyes művelője, tőrrel csak iskoláztam a mozdulatok finomítása és csiszolása érdekében, idehaza pedig a falra akasztott szúró párnán balkézzel gyakoroltam, hogy balkezem is valamit ügyesedjen, – az alapfeltétele, vagy talán helyesebb úgy kifejeznem magam, hogy az alapgondolata az éles karddal való vívás volt. Tehát korábban a háború és küzdelem kézitusája, később a mindenütt elfogadott párbaj volt. *Ott pedig mit ér az, ha az egyik fél a másiknak megkarcolja a kezét, vagy karját, ugyanakkor azonban széthasítódik a feje?* Távol áll tőlem, hogy a párbaj intézményét dicsérjem, abban a korban, amikor az kifejlődött, bizonyára megvolt annak társadalmi előfeltétele, vagy szükségessége. Másként nem tudom elképzelni, hogy világszerte kifejlődött volna.

Felfogásomra mi sem jellemzőbb, minthogy egész életemen át nemcsak párbajom, de még úgynevezett lovagias ügyem sem volt, nem lévén italos ember és alapjában elég nyugodt vérmérsékletű, nem sértettem senkit, igaz engem sem sértettek, de ha sértettem volna valakit egy esetleges felindulásban, lett volna annyi lelkierőm, hogy amikor lehiggadok és belátom eljárásom helytelen voltát, a sértett elé álljak és bocsánatot kérjek indokolatlan magatartásomért. Ez nem gyávaság, de egyedül helyes és férfias magatartás véleményem szerint.

E nemes vívógondolatoknak volt számomra alapos maghintője *Karpinecz Hermiás.* 1922-es nyáron kívül még a következő év nyarán is növendéke lehettem.

(Ő különben nem olyan régen halt meg Pesten, de amikor a ma már néhai Horváth Laci bácsi e hírt közölte, olyan nevet mondott, amit soha nem hallottam. Nevetve magyarázta meg, hogy magyarosított, de a keresztnevének is valami magyar változatát vette fel.) Több tanfolyamot itt nem tartott. Azután a gimnáziumban *Radványi Ottó,* majd *Zágoni Dezső* tornatanáraim voltak mestereim, majd amikor Miskolcra kerültem az önkéntes iskolába, ott először *Gerevich mester*, a még ma is élő világhírű Aladár édesapja volt. Majd *Szarka László,* majd az ugyancsak néhány nyáron itt nyári kurzust tartó *Skaliczky Géza* –

aki a harmincas évek egyik mesterversenyének kard győztese lett *Duronelly László* előtt, majd végül vagy kilenc éven át a talán még ma is élő *Szabó János* katonai sportoktatói tanfolyamot végzett hivatásos katona. Ők voltak tehát a mestereim, kik többé kevésbé a hasonló és méltán világhíres magyar kardiskola, az úgynevezett „*Santelli-féle iskola"* hívei voltak és ezt képviselték tanítványaik felé is.

Abban az időben ismert volt még hazánkban a „*Borsodi iskola"* is, ennek világhírre emelkedett képviselője az a *Jekelfalussy Piller György* volt, aki 1932-ben Los Angelesben olimpiai kardbajnok lett. Nekem személy szerint a *Santelli* iskola sokkal jobban tetszett.

Stílusa sokkal látványosabb, mutatósabb volt, de sokkal eredményesebb is.

Szenvedélyemmé vált a kardvívás és amint már említettem, annak s ezt minden elfogultság nélkül mondhatom nyíregyházi viszonylatban a legszorgalmasabb művelője voltam. Célom nem az volt, hogy az itt szerzett gyakorlatok folytán párbajhőssé legyek, de bajnok sem akartam lenni ezen a téren, és megélhetésemet sem ezen a pályán akartam biztosítani.

Nem akartam ebből anyagi előnyöket biztosítani, sőt azon a 22 éven keresztül, mely idő alatt hódoltam e szenvedélyemnek, az időn és fáradságon felül még anyagi áldozatokat is hoztam, hiszen a mester díját, felszerelési díjat, pengetőréseket stb. saját zsebből kellett fizetnünk.

A sportegyesülettől semmi támogatást, ami az anyagikat illeti, nem kaptunk, sőt mi fizettünk még egyesületi tagdíjat is. A sport szó angol szó, emlékezetem szerint a „sport szónak: szórakozni, időt tölteni" a jelentése. Ezt valósítottam meg.

Úri szórakozás, mint általánosságban minden sport, s csak az utóbbi évtizedekben alacsonyodott oda, ahol sajnos világszerte ma tart.

Eredményét szinte naponta lehet látni, csak be kell kapcsolni egy-egy TV- sport közvetítést. Ma már a kűzdőtéren nem ellenfelek, de ellenségek küzdenek és ez a szellem átterjedt magára a nézőközönségre is.

Ezzel kapcsolatban jut eszembe, hogy fiatal éveimben egyik vasárnap délutáni szórakozásom az volt, hogy ha aznap játszották a nyíregyházi „derby"-t, ami a NYTVE és NYKISE football csapatai között játszódott le évenként legalább két ízben, a tavaszi és őszi fordulóknál, de esetleg valami esemény folytán máskor is, a mérkőzés utáni órákban elmentem a Kossuth tér kertje körül sétálni.

A Városháza *Bethlen utcai sarkán volt a Rottaridesz trafik*, körülötte gyülekeztek a *NyTVE* drukkerek, míg a Városháza másik oldalán, ma talán édesség bolt van, volt a *Fánika-féle trafik*, ez előtt a *NyKISE* szurkolói gyűltek össze és a két tábor között folyt tovább is a szócsata. Nemcsak az eredmény kiértékelése mindenkinek a maga szempontjából, de a helyzetek megvitatása is kellő részletességgel. Repkedtek a megjegyzések, néha vaskosabb kommentárok, néha személyes szócsaták, de arra soha nem volt példa, hogy ezek a viták tettlegességé fajultak volna. Nyugodtan mondhatom, hogy „sportszerű" szócsata volt.

Meg kell nézni ma, például egy angol mérkőzés televíziós felvételét, hogyan viselkednek a szurkolók. Sportszerű ez? Azt hiszen, igen távol áll ettől a szép fogalomtól. Ezen a téren is ide jutott a Világ.

Még a vívással kapcsolatban annyit, hogy bár tagja voltam a NyTVE egyesületnek, színeiben csak akkor vívtam, ha nélkülem nem tudták kiállítani a csapatot. Rajongtam viszont a teremben folytatott vívásért, ahol nemcsak a mesterrel folytatott iskolázások során, de a vívótársakkal levívott asszók során megcsillant a vívás minden szépsége egészen a *contra – recontra riposztokig*, amik a vívás művészetét jelentették.

Már említettem, hogy ma ezek ismeretlen valamik legalább is a képernyőn bemutatásra kerülő mérkőzések világában. Hogy a teremi gyakorlatban a mai vívók ismerik-e ezeket a magasabb értékeit a vívásnak, vagy nem, nem tudom, de a mutatott látványok bizony igen- igen elszomorítók és elkedvetlenítők. Ezért vagyok képtelen végig nézni egy-egy ilyen közvetítést.

Sportéletem – és itt nemcsak sportéletemet értem – az országunk oroszok által történő megszállása után tört derékba. Erről majd akkor, amikor eljutunk odáig a kronológiai rendben.

Lovaglás

Mint tüzér önkéntes, már a miskolci önkéntes iskolán lovas kiképzést is kaptunk. Az alapot egy országos hírű akadálylovastól *Misics István* tüzér kapitánytól kaptuk. Majd amikor az akkori miskolci vegyes dandárparancsnokot a lovaglás oktatása felett támadt vitája miatt leváltották – a dandárparancsnok *Lencz Albin* volt, aki huszár volt és más lovaglási stílust kedvelt és mivel tábornoki, vagy talán altábornagyi rangot viselt, így nyilván neki lett igaza – minket *Almos Pál* nevű idősebb százados vett át oktatásra. De az alapunk már kitűnő volt a *Misics* jóvoltából. Azt nem mondom, hogy az iskola legjobb lovasa voltam, de bármilyen lóra bármikor hajlandó voltam felülni és mivel lóállományunkat az egyes ütegek adták össze, gondolható, hogy azok sem a legkiválóbb lovak voltak. Így, ha valamelyik lótól a kijelölt lovasa félt, nyomban cserélt velem. Eredménye az lett, hogy bár a legtöbbet, sokszor lóval együtt estem a lovardában, de félelem nélkül és elég jól megültem a lovakat.

Leszerelésem után valamikor a harmincas évek elején, amikor *Gömbös Gyula* honvédelmi államtitkár lett, igen sok hivatásos katonát leszereltetett, így az itteni huszár ezred, melynek hatalmas lóállománya volt, lovas nélkül maradt. Minden erre kapható civilt kértek a huszártisztek, hogy ha akarnak, jöjjenek a laktanyába – ma *Guszevnek* hívják e laktanyát és valamikor az ország legszebb lovas laktanyája volt – lovagolni.

Akkor szerveztünk meg egy *levente lovas tanfolyamot*, mely azután igen sok ünnepségen, mint árvalányhajas legények csapata lovagolt néhai *Szmolár András* vezetésével. De jártunk néhányan civil fiatal emberek is ki, így például *Dr. Balogh László* sebészorvos barátom, akivel így nemcsak a vívóteremben, de a lovardában is igen gyakran voltam együtt.

Tanítgatott bennünket az ország akkor leghíresebb lovas altisztje, *vitáz Istvánffy Elek*, aki számtalan lovasversenyt nyert meg, sőt volt egy Boris nevű lovuk, amivel kitiltották minden katonai lovas versenyről, mert mindent abszolút fölénnyel nyert meg.

Itt jut eszembe: egy alkalommal módom volt ezen a Borison egy nyitott lovardai ugratópályán végiglovagolni. Fogadása volt ez *Istvánffynak* úgy, hogy a szárat csomóra kötve nekem csak a lovon ülni volt a feladatom és a Boris a szokásos trombitajelre szabályosan

beléptetett velem a hátán, a nem látszó, de általa megszokott helyen tartózkodó zsűri előtt bókolt, majd egy újabb trombitajelre megkezdte a versenyét, és ha jól emlékszem 14 akadályon pontvesztés nélkül pompás idő alatt úgy ment végig, hogy én csak kofferoltam rajta. Tényleg akadémikusa volt e versenypályának ez a ló. Szinte naponta mentem ki délutánonként a laktanyába és az időjárástól függően hol nyitott, hol fedett lovardában, hol terepen, volt úgy, hogy naponta négy lovat is lelovagoltam. A tüzérek egy kicsit meg is orroltak rám mondván, hogy hűtlen vagyok a fegyvernememhez. Nem hűtlenség volt ez, de nekik nem volt arra a célra lovuk.

Vagy másfél, két éven keresztül tartott e lovas paradicsom.

Sajnos idő előtt és rajtam kívül álló okokból szűnt meg.

Bencs Kálmán nagybátyám valami színházi vagy hangversenyi ülőhelyek miatt – asszonyok voltak az érdekeltek – összeütközésbe került az egyik huszár alezredessel, ennek eredménye Bencs Kálmán részéről az a megtorlás volt, hogy sorompókkal lezáratta az erdő útjait, mint a város magántulajdonát képező ingatlant és ezen intézkedéssel kitiltotta a lovasokat is.

Én, ha kijöttem lovagolni mindig lovagoltam az erdő útjain is, hiszen úgyis, mint városi tisztviselőnek, de úgyis, mint a polgármester unokaöccsének a személyesen ismert erdőőrök soha nem szóltak, vagy jelentettek fel. A huszártisztek így engem kértek fel, vegyem rá nagybátyámat a tilalom feloldására, hiszen valamikor még a monarchia idejében az Erdei Kitérő Sóstó közötti őstölgyes volt a monarchia legszebb lovas alléja.

Kérésüket nem sikerült teljesítenem, így úgy éreztem, hogy összeférhetetlen a tisztességgel, hogy igénybe vegyem szívességüket. Így és akkor maradt abba lovaglásom.

Lehet, hogy ez sokak szemében egy túlzott lelkiismeretesség, de nálam alaptermészet volt ez.

Megjegyzem még, hogy az igazi lovaglás élvezetet annak számára biztosít, aki saját lóval rendelkezik, hiszen azt tudja teljes valóságában kiismerni, ló és lovasa így tudnak egyek lenni. Erre sajnos nem volt anyagi módom. *Balogh Laci* barátom, aki gazdálkodott, ezen az úton járt és tudtommal egészen 1944-ig saját lovat tartott. A lovaglás iránt érzett lelkesedésem csődje az 1938-as bevonulásom alkalmával következett be. Ez érdekes lélektani okra vezethető vissza..

Egy nagyobb kihagyás miatt 1938 őszéig nem ültem lovon, akkor egy fogatolt tüzérosztályhoz lettem beosztva és alakulatom *Alsó Józsa – Szentgyörgymajorba* lett kihelyezve. Ütegparancsnokom *Hetey Gyurka* – igen helyesen, mivel a hét fős tiszti társaság tagjai régen nem ültek lovon, délelőttönként tiszti lovardát tartott számunkra.

Egyik napon a kötelező oltásokból kaptunk – esetleges hadműveletek során különböző fertőző betegség elleni oltásokat – és a katonaorvos szamársága révén, mint később kiderült, dupla mennyiségű oltóanyagot oltott belém. Másnapra elég magas lázzal és a hónalj alatti erős duzzanattal ültem lóra. Annak ellenére, hogy tiszttársaim mondták, hogy ne lovagoljak, nem hallgattam az okos szóra.

Kinn a mezőn folyt a lovaglás és egyik feladat az volt, hogy a sorból, – heten lovagoltunk egymás után bizonyos távolságra, – ki kellett válni és egy kb. 1 km-re lévő fához lovagolni, majd onnan visszajönni. Lovagláshoz értő emberek jól tudják, hogy ezt nehezen akarják a lovak teljesíteni. Hiszen megszokott sorrendben mennek, *minek abból kilépni*, így a *„lógondolkodás."*

Lábam a láz miatt legyengült, combszorításra és szárkezelésre nem volt hajlandó a sorból kilépni, ezért mérgemben pálcámmal hatalmasat sújtottam rá. Mire ő hatalmas ugrással oldalra kitört és vágtába kezdett. Sem karomban, sem combjaimban semmi erő, még ma is azon csodálkozom, hogy nem estem le a lóról. A ló pedig nekivágva a mezőnek hatalmas iramban arra, amerre neki tetszett, vagy a három km-re lévő ottani erdőbe robogott be, – közben az ág fejemről lekapta a sipkát – és valahol benn az erdőben a bokrok között állt meg, de nem az én akaratomból, hanem a bokrok jóvoltából. Ha azok nincsenek ott, talán még ma is vágtázik velem, ha csak az éhhalál ki nem viszi ki alólam. A lóról leszállva először megkerestem a sapkámat, majd száron vezetve a lovat szépen visszagyalogoltam.

Mivel addigi lovas életemben nem akadt olyan ló, melyik elvitt volna és erre rendkívül büszke voltam, valami eltört bennem, és félni kezdtem a lovaktól. Hiába volt valamennyi tiszttársam biztatása, hiszen mire visszaértünk, ahogy mondták nem volt rajtam emberi kép, látszott a magas láz, úgy hogy azonnal hazavittek és napokig feküdtem otthon szidván a katonaorvos baromságát. Viszont lélektanilag ezt kiheverni nem tudtam.

Az akkori katonai szolgálatom idején továbbra is lovas ember maradtam, így lovagoltam el 1938 őszén egészen Ungvárig, de lovam, mint később megtudtam egy debreceni behívott konflis lova volt körülbelül egy tehén adottságával. Ezt onnan tudom, hogy amikor decemberben vonaton az osztály visszaérkezett Debrecenbe és az állomásról vonultunk a laktanya felé, a konflis megismerte alattam kehes lovát és hatalmas ovációval fogadott mindkettőnket.

Talán ezen lovas élményem is benne volt, hogy a következő évben *autóvezetői vizsgát* tettem és átkértem magam a motorosokhoz. Ezután már csak egy ízben ültem lovon, amikor 1940 nyarán bizonyos határmegfigyelésre voltunk *Kötegyán* határközségben kihelyezve, az ottani határőrség parancsnokának egy határőr zászlósnak indítványára vele és néhány katonával végiglovagoltuk a határt. De az a ló is igen jámbor jószág volt, amint közölte a zászlós, így azután nem lovagolni, csak ülni kellett rajta. Ilyen szomorú epizóddal végződött nagyreményű lovas pályám. Pedig még korábban a huszártisztek mindig arra akartak rávenni, hogy vegyek részt a lovaspóló játékokon, mint csapatuk egyik tagja. Ott úgyis civilben voltak öltözve. Ezt az ajánlatot rossz lovasnak nem igen tették volna meg.

Zárszóként sportszenvedélyeimről még talán annyit, hogy már diákkoromban, ha valami pénzhez jutottam, mindig sporteszközt vásároltam. Volt szeges futó cipőm, diszkoszom, súlygolyóm, súlyzóm, expanderem, ajtóra kifeszíthető boksz labdám, fabuzogányom.

Két nyári játszótársammal *Gönczy Lacival és Verbovszky Végvári Zoltánnal* minden atlétikai számban állandóan versenyeztünk. A Tölgyes csárda mellett elmenő nyiladéknak a vasúton túli részén (ez az úgynevezett *Hármas domb*) pontosan kimértünk 100 métert, ott találtunk a legsimább és futásra legalkalmasabb területet, ott sprinteltünk. A *Sóstói úton a Tölgyes előtt* volt egy kisvasúti százméteres oszlop, míg a volt *Szuhay* villa előtt ugyancsak egy oszlop és a *Lengyel* villa előtt is, úgy, hogy a 400 méteres futási távolság itt zajlott természetesen oda-vissza futva. Néhai *Péter Sándor* mindig emlegette, mert amikor a *Bencs* villa épült, az építkezés alatt éjjeli őr volt itt és ebben a minőségében az örökölt ezüstfedelű zsebórám percmutatóján ő mérte a lefutott időket.

Az udvarunk északi oldalán készítettem *távol és magasugró* pályát, akkor még nem volt ott bokor, sőt a mostani kerítés sem, így nagyobb volt a hely. Szóval azt lehet mondani, majdnem mindent kipróbáltam.

Egy valami maradt ki sportéletemből, amit ma is sajnálok, és ez a *tenisz* volt. De mivel baráti köröm az egyszerűbb fiúk közül került ki, akik nem hódoltak ennek a sportnak, elsősorban anyagi okokból, így ez végérvényesen kimaradt. Pedig kitűnő pályák voltak nem ott, ahol most vannak a teniszpályák, hanem körülbelül ott, ahol a mostani *Északi Alközpont ABC*-jével *szemben lévő zöldséges bolt és két pavilon van*, tehát hozzánk igen közel és akkor is nagy tenisz élet folyt itt. Igen kedves hangulatú klubházzal, korábban aszfalt, majd később a várostól kapott telken salak, vagy agyag pályákkal, igen sok versennyel és állandó nyaranta itt lakó edzőkkel. Sok gyerek járt akkor is a Sóstói útról teniszezni, de azok nem voltak barátaim.

Kimaradt még a *korcsolyázás is*, aminek oka az volt, hogy amikor a Luther utcai háznál saját öntésű pályán már az egyik oldalról simán átmentem a másik oldalra – természetesen felcsavarozható, valakitől megörökölt korcsolyán, a következő év tele olyan enyhe volt, hogy nem volt alkalom jeget önteni és ez úgy felbőszített, hogy soha többé korcsolya nem került lábamra.

Hiába, no, még ha káromra is szolgált, de mindig az elvek embere voltam.

Ha ma erre gondolok, bár többször ráfizettem elveimre, de soha nem bántam meg. Ez elsősorban egyéniség dolga.

1985. március 15.

Ma március idusa van.

Ez a nap a magyarság sorsára olyan végzetes következményeket hozó események kiindulási napja. Mint népünk történelmének folyamán oly sokszor megismétlődött események kiindulási pontja egy-egy naphoz rögzítődött, de az események indító okai majdnem minden esetben évekre, sőt évtizedekre vezethetők vissza. Így volt ez ezzel a márciusi idussal kapcsolatban is.

Nem kívánok itt és most ezzel hosszabban foglalkozni, hiszen lezáratlan kérdés ez nemcsak napjainkban, de azt hiszem mindaddig, amíg magyar szó fog hangzani ebben a Kárpát medencében. És különböző nézőpont, amit legjobban és legrövidebben Széchenyi-Kossuth nevével lehet fémjelezni. Azt hiszem vérmérséklet, szemlélet, kulturáltság és sok más egyéb dönti el e kérdésben a választást. De ez ennek a visszaemlékezésemnek nem képezi tárgyát.

Így elégnek tartom annak rögzítését, hogy gyermekkoromból kezdve mindig Széchenyi **vonalán álltam és állok. És azt is nemzeti tragédiánk egyik okozójának tartom, hogy amikor adatott Nekünk, magyaroknak egy olyan világosan látó szellem, európai gondolkodású magyar, mint Széchenyi István volt, ugyanabban a történelmi órában**

adatott egy másik hatalmas elme *Kossuth Lajos* személyében, aki még ráadásul meg volt áldva – vagy a magyarság szempontjából verve? – olyan hatalmas tulajdonságokkal, mint szónoki képesség, megjelenés, magyaros külső, melyek népünk többségét – de nem az elitjét – magával ragadta. Világos az, hogy ilyen adottságok azt eredményezték, hogy a porondon, mint egyeduralkodó *Kossuth* maradt, de az is világos, hogy mivel látóhatára nagyrészt az ország határainál végződött, útja Világoshoz vezetett.

Megjegyzem, hogy a tulajdonomban lévő *Kossuth* emlékiratokat végig olvastam és nagyrészt ezen olvasmányaimnak hatása alatt alakult ki az a nézetem, hogy el kell választani *Kossuth* személyiségét annak forradalmi megnyilvánulásától és az emigráció során kialakult államférfiúi bölcsességétől.

Tragikus, hogy ez a bölcsesség nem a forradalmár *Kossuthot* töltötte meg, hanem már az öregembert, de az talán magának a természetnek a rendje.

Valahol azt olvastam, hogy *Churchill*, aki európai méretű államférfi és kiművelt fő volt, azt mondta, hogy „nem érdemli meg a férfinevet az, aki fiatalkorában nem forradalmár, később pedig nem válik megfontolt bölccsé." Nem tudom szó szerint, csak értelmileg visszaadni szavait, de igen találónak érzem *Kossuthtal* kapcsolatban.

Eme rövid kis elmefuttatást a mai nap emlékezése adta.

Két napon keresztül az eddig írottakat olvastam. Kivetni valót nem találok benne. Több ismétlést találtam, de ez magától értetődik, mivel nem rendszerezem, és nem tervszerűen írom soraimat, hanem amikor időm és kedvem engedi. Ha nem láttam volna általam leírva, hogy emlékeim lejegyzéséhez valamikor 1983. november havában kezdtem, nem akarnám elhinni. Repül az idő és írásom elég lassan halad.

Oka még az is, hogy sokszor értelmetlennek és feleslegesnek tartom azok folytatását.

Hiszen mit jelenthet a tengernyi sokaság között egy kis csuporba kimerített víz. Jelentős ez? Nem hiszem.

Sokan meghallják szavam?

Még kevésbé hiszem.

Hát akkor meg miért koptatni a gépszalagot és fogyasztani a papírt? Feleletem az erre, s inkább önmagamnak, mint másnak, hogy elsősorban arra jöttem rá, hogy nagyon elszórakoztat. Szinte kiemel, amikor e sorok kopogása közben kirepülök a ma sivárságából és egy más, sokkal tisztességesebb, sokkal becsületesebb és nem utolsó sorban sokkal magyarabb világba repülök e sorok szárnyain vissza.

Erre, pedig nagyon nagy szükségem van nem utolsó sorban lelki egyensúlyom megőrzése végett is. Mivel úgy alakult sorsom – akaratomon kívül – hogy házon kívül és házon belül egy mindig idegenebbé váló világ vesz körül, legalább addig, míg a gép előtt ülök, elfelejtem a mát és újra élem a tegnapot.

Hát ezért folytatom, amíg erőm engedi.

Miértek

A későbbi politikai történések gyökerei
1930-as évek közepe
Véleményem

Amikor e sorokat lekopogtam, szükségesnek tartom ismételten annak rögzítését, hogy e mondat mögött senki se keressen valami elkeseredettséget. Annak ellenére se keresném, hogy a viszonyoknak szenvedő alanya voltam, mint szellemi munkás.

Már azt is írtam, hogy a szellemi munkásoknak összehasonlíthatatlanul nehezebbek voltak a körülményei, mint a fizikai dolgozóknak, csak sokkal szerényebbek, sokkal halkabbak voltak. Ezt tárgyilagosan mondatja velem az a tapasztalat, amit éveken keresztül a város szociálpolitikai ügyosztálynál dolgozó munkakörömből kifolyólag merítettem.

*

Diplomásként, mint a jogtudományok doktora változatlanul havi 92,50 pengőért ugyanolyan minőségben folytattam közigazgatási munkámat, mint ezt eddig tettem.

Szellemi munkát végző emberek tömege soha nem jött a Városháza elé, hogy munkát és kenyeret követeljen. Fizikai munkások – talán lelketlen agitátoroktól fűtve – igen.

Pedig ezeknek a szellemi munkásoknak munkájuk sokkal kevesebb volt, mint a fizikai dolgozóknak, kiknek különösen tavasztól őszig inkább jutott kereseti lehetőség. De ma és most is mondom, és ismétlem, hogy *tisztelettel emelem meg kalapomat azok előtt, akik az Állam sorsát azokban a nehéz napokban intézték, hogy úgy tudták intézni. Beszéltem már arról bővebben és korábban, de itt is újból és újból hangsúlyoznom kell ezt, mert összehasonlíthatatlanul nehezebb körülmények között voltak vezető pozíciójukban, mint azok, akik 1945 után kerültek az ország élére.* Utóbbiak tevékenységüknek kellemetlen hullámai ma is itt vannak körülöttünk negyven év után is, akkor pedig alig 15 év után már ha lassan is, de kialakulni kezdett egy minden magyar által elfogadható élet.

Ha ezt valaki a ma élők közül kétségbe vonja, és elfogultsággal vádol, annak csak azt jegyzem meg, hogy 1920 és 1945 között kivéve a zsidóságot, innen emigráns, vagy disszidens nem került ki. Sőt számosan visszatértek azok is, akik politikailag érdekelve voltak az 1918-19-es eseményeknél, de meglehetősen sokan úgy jöttek haza, hogy vállalták korábbi magatartásuk következményeit is, ami esetleg rendőri felügyeletben, vagy kirívó esetben börtönbüntetéssel is járt. Talán elég itt *Hock János* példájára utalni.

A harmincas évek második felétől a minket különösen érintő események üteme erősen felgyorsult, majd ránk, magyarokra nézve végzetes befejezést nyert. Itt látom annak sorát, hogy e kérdést kicsit részletesebben taglalhassam. Hiszen innen indultak azok a gyökerek, melyeknek kifejlődött ágai nemzeti szerencsétlenségként nőttek ránk, és ez is sajnos nem az első volt nemzeti történelmünk során**.**

Az *Első* Világháború igen kedvezőtlenül végződött az úgynevezett *Központi Hatalmak* részére. A vereséget döntő módon befolyásolta a teljesen pihenten és igen nagy erőkkel – az vonatkozik úgy gazdasági, mint katonai vonalra is – a háborúba belépő *Amerikai Egyesült Államok.* Belépésének következményeként az államokat jogosan megillető befolyása az úgynevezett *békeszerződéseknél* sajnos nem érvényesült.

Ennek oka teljesen talán ma sem tisztázott. (Legalább is magyar nyelven megjelenő alaposabb munkát ezen a téren én nem ismertem.)

A *Monarchiát feloszlatták* – ma már igen sokak által kifogásolt módon – eredménye Magyarország irtózatos megcsonkítása volt, mely nem volt indokolható a még korábban a győztesek által fennen hirdetett *népek önrendelkezési jogával* sem. Hiszen olyan magyarlakta területek kerültek idegen impérium alá, melyek még ráadásul földrajzi szoros összeköttetésben álltak az anyaországgal. Hogy a győztesek által részben kreált, részben felerősített államok olyan mélyen és nem saját erőből, de a győztes nagyhatalmak aktív támogatásával be tudtak az ország testébe nyomulni – erre példa Budapest román megszállása – ez annak volt „köszönhető", hogy Magyarországon uralomra jutott a kommunizmus, melytől az akkori egész Európa rettegett, látván a borzalmas orosz példát.

Itt van Károlyi Mihálynak és társainak irtózatos felelőssége mindazért, ami azután itt történt és történik napjainkban is.

Amikor a bolsevizmus magyarországi leverése után a nagyhatalmak reánk küldött szelindekjeiket vissza akarták parancsolni, azok csak „*immel – ámmal*" engedelmeskedtek a parancsoknak. Jól tudván azt, hogy Amerika visszavonult, az európai győztesek pedig kifáradtak. Így azután többszöri noszogatásra csak addig mentek vissza, amely területeket azután a tárgyalásokon, mint birtokon belül lévők meg tudták maguknak kaparintani.

Az a magyar kormányzat, amit ma már általánosan elfogadott szóhasználattal *Horthy rendszernek* neveznek, csak részben saját erejéből – és talán itt megkockáztathatom azt a véleményemet, hogy kis részben saját erejéből – jött létre. Szülészük elsősorban a bolsevizmustól félő európai nagyhatalmak voltak. Természetes, hogy indításuknál elsősorban a bolsevizmus veszélyének kikapcsolása volt az irányító motívum.

A Horthy rezsim antibolsevista indítását tehát elsősorban a külföldi támogatóitól kapta.

Ezt a történelmi tényt nem szabad figyelmen kívül hagyni annak, aki meg akarja érteni mindazt, ami itt azután történt. Mert a kiindulásból sok minden olyan fejlődött ki, ami ezután a Második Világháborúban való elhelyezkedésünket indokolta. Innen indult el azon nagyjelentőségű kérdések egyike, ami azután elég szomorú és véres kifejlődéshez vezetett.

Az új országépítők előtt ugyanis teljesen világos lett, hogy Magyarországon két óriási fontosságú és alapvetőnek nevezhető kérdés van, ez a két kérdés a nagybirtokrendszer *és a* zsidókérdés.

Már elöljáróban le kívánom szögezni, hogy nem volt a magyarságnak kellő belső ereje arra, hogy megoldja e két, nemzeti létét döntően befolyásoló kérdését. Ez igen szomorú bizonyítvány rólunk. **Mind a két alapvető kérdésünket egy-egy** külső hatalom oldotta **meg és** mindkét megoldásról elmondható, hogy rosszul.

A földreformból földarabolás, a zsidó kérdésből véres mészárlás lett.

Elindítói a „megoldásoknak" nem magyarok voltak, csak szomorú sorsú végrehajtói, illetve ennek számos résztvevője. E két döntő fontosságú kérdés egyikére, a *Zsidókérdésre* itt akarok kitérni, hiszen innen csírázott ki.

Zsidókérdés

A zsidóság világszerte történő *szétszóratása* olyan téma, melyről számos könyv jelent meg kinek-kinek saját beállítású tollából, erre itt felesleges szót vesztegetni.

Az is ismert tény, hogy Magyarországra már igen korán érkeztek zsidó települők, akik elsősorban a gazdasági életben hasznosították sok évezredes tapasztalatukat.

Ha ezt a nevet említem, hogy *Fortunatus Imre* akkor már valahol a mohácsi vész körül vagyok.

Bejöttek, elhelyezkedtek, egzisztenciát teremtettek maguk és családjuk számára, a jólét sok esetben igen magas fokát is elérték, de nem asszimilálódtak.

Ezt nemcsak rendkívül erős faji adottságukra értem, hiszen azok egyes vonásai generációk után is jól felismerhetők, de gondolok itt egész magatartásukra, vallási szokásaikhoz való ragaszkodásukra, öltözködésükre, megjelenési formájukra (a pajesz, a kaftánviselés stb.) sajátos nyelvükre, és arra *a hatalmas összetartozási érzésükre*, amit talán a szétszóratás (diaszpóra) csak fokozott.

Test lett a zsidóság a nemzet testében, de mindig egy kicsit idegen test, és azt maga is így kívánta.

Elfogultság volna azonban, ha azt állítanám, hogy nem akadt közöttük jó magyar, aki testestől-lelkestől olyan magyarrá lett, hogy minden időben jót és rosszat vállalt itt e sokszor saját zsírjában forgolódó hazában. A baj talán nem is ez volt, hanem az, hogy állandó és ellenőrizhetetlen utántöltés érkezett Galícia felöl.

Kitűnően írta ezt meg *Dövényi Nagy Lajos a „Tarnopolból indul el"* című munkájában.

És ez az állandó beszivárgás borzolta a kedélyeket.

Valamikor régen egyetemi tanulmányaim során tanultam, hogy a múlt század utolsó évtizedeinek egyikén, valamikor a nyolcvanas években, ha jól emlékszem a nevére egy *Istóczy* nevű úgynevezett fajvédő képviselő indítványozta a magyar Parlamentben, hogy zárjuk le határainkat az itt élő zsidóság érdekében is Galícia felé. Az áldott magyar közöny el is fullasztotta ezt az indítványt kellő gúnykacaj közepette. Ha ma erre gondolok, talán egész más fordulatot vesz nemcsak a zsidóság, de hazánk élete is, ha ez az indítvány meghallgatásra talál. Mert e nélkül mindig volt a zsidóságnak egy olyan és nem is kicsiny rétege, amelyik alig néhány éves, vagy esetleg hetes magyarhoni múltra tekinthetett. Ez, pedig a kérdésnek állandó kovásza lett.

Sajnos, az is történelmi tény, hogy az 1918-19-es magyarországi események élvonalában számarányukat messze meghaladó mértékben vett részt a zsidóság, úgy az események szellemi irányításában, mint azok megvalósításának fizikai kényszerítésében. Ha most ehhez

hozzá veszem azt, hogy az ország lakosságának óriási többsége elutasította mindazt, ami akkor történt, okszerűen következik, hogy a magához térő nemzet már csak az inga törvénye alapján is elsősorban gyűlöletével és megtorlási vágyával fordult a zsidóság ellen.

A zsidóság tömegei nem is nagyon határolták el magukat azoktól, akik tevékenyen részt vettek a magyarok megkínzásában, legyilkolásában. Magyarázata ennek talán az a hatalmas faji összetartozási érzésük, melyek világviszonylatban is olyan hatalmas erőt képviselnek, és ami ebből a szempontból egy kiváló faji tulajdonság. Bár a magyarban annak töredéke volna meg!

Ha most hozzáveszem, amit korábban a nagyhatalmi álláspontról e téren mondtam, nyilvánvaló lett az a „fehérterrornak" nevezett hullám, ami végigsepert az országon.

A külföldi szemlélő, aki a körülményekkel nem volt tisztában, igen könnyen elítélően nyilatkozott erről. De ennek magyarázata a tények nem ismeretében rejlett.

Azonban sietve itt megjegyzem anélkül, hogy ezzel valami dicsérő himnuszt akarnék a Horthy rendszerről zengedezni, hogy e hullámokat viszonylag igen hamar a rendszer elfojtotta. (És itt is helyénvaló annak rögzítése, hogy azoknak neveit, akik élenjárói voltak e megtorlásoknak, nem olvashattuk sem iskolák épületén, sem utcák tábláin.) Így érthető az, hogy e meg nem oldott zsidókérdés később az ország egyik rákfenéje lett. A zsidóság a maga sorsát, életét, egzisztenciáját az őket jellemző magas fokú értelmességgel és intelligenciával nagyszerűen ki tudta lovagolni.

Világviszonylatban elterjedt elnevezés, azt mondhatnám tudományos színezetű szó az „*antiszemitizmus*". Tudomásom szerint a szó keletkezési helye valahol Németország és ideje a múlt század közepe tája. Maga az elv, ami e műszót létrehozta, a zsidóság szempontjából mesteri.

Hiszen nem kell a jelző kiérdemléséhez a zsidósággal szemben esetleg érzett gyűlölet, a sémiták elleni *anti álláspont*, csak – és itt van a mi szempontunkból e szónak szomorú értelme, – a saját fajtájának a szeretete. Ez teljesen elég ahhoz, hogy ha a saját fajtád nem a zsidóság, úgy annak szeretete a zsidóság szemlélete szerint egyenlő a zsidó faj gyűlöletével.

A zsidó minden szükségletét elsősorban saját fajtestvérétől szerzi be, és csak akkor megy máshová, ha ott minőségileg kimagasló szolgáltatást vél találni. Az teljesen mindegy, hogy ez a tevékenység ipari, kereskedelmi, vagy szellemi foglalkozás tárgykörébe esik.

Ez máskülönben egy igen tiszteletreméltó tulajdonsága.

A baj onnan származik, ha a más fajú is ezt teszi. Abban a pillanatban antiszemitává válik.

Ezt az évezredek alatt kifejlődött tulajdonságát a saját érdekében mesterien tudja kihasználni.

Talán innen ered a germán fajjal szemben kölcsönösen kialakult antipátiájuk.

Egy alkalommal erre igen jellemző példát hallottam.

A fogházban töltött éveim alatt néhány napig egy olyan társas cellában voltam elhelyezve, ahol Szatmár megyéből behozott svábokkal voltam összezárva. Beszélgetve az egyik öreg sváb paraszttal, azt kérdeztem tőle, hogy falujukban volt-e zsidó kocsmáros. Azt a választ kaptam, hogy egy alkalommal egy megüresedett volt sváb kocsma bérletét

egy zsidó kocsmáros vette át. (Hozzájárult még az is, hogy ez a kocsma a falu központjában volt. Előtte egy olyan utcai kerttel, vagy parkkal, ahol régi szokás szerint vasárnap és ünnepnaponként összejöttek a falubéli öreg parasztok beszélgetni, borozgatni.) A zsidó kocsmáros ott forgolódott körükben, senki egy rossz szót sem szólt hozzá, de ha a hozott üveg, vagy szóda kiürült, a körülöttük játszadozó gyerekek közül elugrattak egyet a falu másik végében lévő sváb kocsmároshoz, akár borért, akár szódáért. Amikor a zsidó kocsmáros megemlítette, hogy itt nála is van, a felelet: „*tudja, X. úr, megszoktuk azt, így ez jobban esik*". Eredménye az volt, hogy rövid időn belül a zsidó kocsmáros elköltözött, minthogy megélhetése nem volt biztosítva. Példa az igen hasonló felfogásra, ami azonban azt a bizonyos „*két dudás egy csárdában nem fér meg"* elvet is igazolja.

A zsidósággal szembeni magyar magatartást a gazdasági élet terén megmutatkozó óriási anyagi különbség csak fokozta. A zsidóság átlagosnál jobb életnívója szinte természetes irigységet, majd gyűlöletet váltott ki igen sok magyarban. Ezen érzelmi megnyilvánulás alapja nem egészen tiszta és nem teljes mértékben a zsidóság magatartásával magyarázható Magyarországon.

Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy évszázadok alatt kialakult egy abszurd nézet a magyarság sajnos széles köreiben. A *kereskedelem és az ipar nem „úri" foglalkozás.* Voltak e felfogás alól kivételek, például Debrecen városában, ahol egészen 1944 év impérium változásáig igen tehetős és társadalmi szinten is elismert kereskedő dinasztiák éltek. *Koncsek, Sesztina, Buray, Kaszanyiczky*, hogy csak néhány általam is ismert családnevet említsek, akik a textil, vas, üveg, fűszer szakmában nemcsak igen tehetős polgárai voltak a városuknak, de igen megbecsült tagjai is. Az igaz viszont, hogy a családtagok általam is jól ismert számos tagja legalább az érettségit megszerezte, de sokan közülük egyetemi végzettséggel is rendelkeztek, de azután visszamentek üzletükbe és nem szégyellték, ha a helyzet úgy hozta, hogy kell a pultnál kiszolgálni is. Tudtommal az aranygyűrű, mert volt aranygyűrű az ujjukon, nem esett le. Sajnos ez azonban csak igen egyedi és kirívó példa volt honunkban.

Az óriási többség menekült a tulajdonképpen valódi és komoly jövedelmet jelentő kereskedelmi és ipari pályától. Hogy ezt a zsidóság alaposan kihasználta és a maga javára fordította, abban teljesen igaza volt.

Fentebbi állításom igazolására csak rokoni, vagy ismeretségi köromből két példa.

Bencs Kálmán nagybátyám első felesége *Csapkay Katalin* volt. Édesapja a város legnagyobb vaskereskedője és megbecsült tagja volt. Bizonyítékul szolgál, hogy leányukat a város polgármesterének fia vette el. Három fia volt, *Géza* elment a városhoz adópénztárnoknak egy kicsiny fizetésért, de az felfogás szerint úri foglalkozás volt. *Gyula* patikus lett, de soha nem dolgozott, élt az apja vaskereskedésének jövedelméből. Mulatós ember volt és spicces állapotában, ha a pincér vagy cigány gróf úrnak szólította, nyomban egy 10 koronást ragasztott homlokára. Természetes dolog, hogy repkedett a grófi címzés. *Gyula* csak ivott, lehetőleg töményt, s valahol az országút szélén pusztult el. Eredmény: az aranybányát jelentő vaskereskedést apjuk halála után az ott kifutóként pályát kezdő zsidó *Wirtschaffter* vette át és lett a város leggazdagabb vaskereskedőjévé. És *Wirtschafternek* teljesen igaza volt.

A másik példa *Varga fűszerkereskedő*. Jól menő fűszerüzlete volt a Rákóczi utcán, ráadásul lutheránus volt és kitűnően beszélt a tirpákok nyelvén. Idősebb fia *László* papnak ment, azt beszélték róla, – igaz volt-e vagy ne, nem tudom – egy alkalommal úgy kezdte prédikációját, hogy: „*tegnap véletlenül egy Biblia került a kezembe*." Ha igaz, el lehet képzelni, milyen remek pap lett belőle. *János* ügyvédi vizsgát szerzett és irodát nyitott. Nem valami nagy fej volt, és ráadásul meglehetősen lusta ember is volt. Az irodájából megélni nem tudott, tartotta és pénzelte özvegy édesanyja a megvetett fűszerüzletből, de a pult mellé visszaállni derogált. Pedig a szomszédúktól példát is láthatott, mert a Weisz vaskereskedő *Imre* fia ledoktorált, majd visszament az üzletbe, és amikor áru érkezett, sok alkalommal láttam, hogy *Imrének* nem derogált megfogni a vasrudakat és leszedegetni a kocsiról. És ez a felfogás nem korlátozódott a Nyírségre, országosan elfogadott volt.

Meg kell azt is mondani, hogy a zsidóság nagy általánosságban sokkal értelmesebb és ennek eredményeként sokkal intelligensebb volt, mint a magyar!

Mi bizonyítja ez jobban, mint egy gimnáziumi értesítő lapozgatása. Meg kell nézni az egyes osztályok tanulóinak névsorát. Őrzöm íróasztalom fiókjában a 8 gimnáziumi évem iskolai értesítőjét, amely néhány évben a vallási viszonyokat is feltünteti. Az egyes osztályok zöme zsidó gyerek volt. De azok szakmájuknak legfeljebb egy magasabb, tanultabb fokán dolgoztak tovább és – sajnos ez sem elhanyagolható tényező – bizonyítványaikkal a zsebükben nem nézték le tanulatlan családtagjaikat, vagy szüleiket. Amire a magyarban sajnos igen sok példát láttam.

Tárgyilagosan nézve a dolgokat, ezek sajnos tények voltak, és lényegében hozzájárultak ahhoz, hogy fokozzák különösen a tömegek gyűlöletét a zsidósággal szemben.

Alapvetően gyarló emberi tulajdonságok ezek, hiszen a múltban az úgynevezett nadrágos embert is gyűlölték a vasalt nadrágja miatt. S azt ritkán vette figyelembe a tömeg, hogy azok, amíg hazaérnek nem látogatják végig az összes útjukba eső kocsmákat.

Így van ez ma is, ahogy igen sok alkalommal látom.

A fűszerüzletek előtt ma sem a mai „vasalt nadrágosok" tömörülnek, a féldecis üvegekkel. Csak egy történelmi fordulat apró szikrája kell, hogy a gyűlölet tüze kicsapjon.

*

Annak az időnek – a húszas, harmincas évekről beszélek – kormányzata a maga módján jól rosszul, de igyekezett legalább is tompítani a kiéleződött helyzetet. Jó irányt vett erre különösen a harmincas évek második fele, amit manapság előszeretettel a fasizálódás éveinek neveznek. Kitérek erre akkor, amikor a politikai viszonyokat fogom taglalni.

Így született a húszas évek elején, talán 1920-ban a „*numerus clausus*" törvény.

Mostanában is, de különösen a letűnt évtizedekben egy kedvelt támadási téma volt.

Alapjában nem vitás bizonyos jogi korlátozás. Manapság legfeljebb az kifogásolható, hogy különösen ez a rendszer emlegeti, amely olyan éles figyelemmel kíséri és kísérte a származást, és egész kartoték rendszert dolgozott ki különféle titkos és a beavatottak előtt

ismert jelzésekkel annak kimutatására, hogy *ki honnan és milyen környezetből érkezett tanulmányai színterére.* Igaz, hogy valószínű, ha a vásári tolvaj tolvajt kiállt, önmagát akarja lefedezni. Tehát a *numerus clausus* néven ismert törvény az egyetemekre és főiskolákra felveendő zsidó tanulók számát a zsidóságnak az összlakosság számához viszonyított százalék számában engedélyezte.

Amint már fentebb említettem, a zsidóság a maga vitalitásával lényegében nagyobb számban jelentkezett ezekre az iskolai felvételekre, így joggal volt félő, hogy egyes diplomás pályák idővel teljesen elzsidósodnak. Ennek erős jelei mutatkoztak az *ügyvédi és orvosi* pályákon. Ösztönszerű fajvédelem volt ez. Nem tudom, hogy annak idején a törvény eredményességéről készült e statisztika, de azt hiszem e védekezés részben elérte célját. Különösen jelentős volt ez abban is, hogy mivel a zsidóság lényegesen nagyobb anyagi erőkkel rendelkezett, továbbtanulni akaró fiataljait különböző külföldi egyetemekre küldte ki és az így kiküldött és ott végző diplomások közül sokan megismerve az illető országnak nyelvét, esetleg megszeretve azt a légkört, amibe ott került, kinn maradt és ezzel lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy ha lassan is, de az arány kiegyensúlyozódjék.

Azt elhiszem, hogy ez az út a zsidóság szempontjából kifogásolható és sérelmesnek tekinthető volt, de azt vallom, hogy a fajtáját szerető magyarság szempontjából feltétlenül hasznos. Sokkal inkább az annál a most követett eljárásnál, mely a magyar tanult osztályokat sújtotta és sújtja.

Azt nem állítom, hogy a szellemi tőke kizárólagos tulajdona a tanult osztálynak, vitathatatlan ugyanis, hogy sokszor kiváló tehetségek mutatkoznak az első generációk fiai között is, de azt meggyőződéssel vallom, hogy ezek egyedi esetek és semmi esetre sem vonható le belőlük általános szabály. Egyszerű példa erre a lótenyésztés. Lehet az igásló csikójából versenyló, de csak generációk után és ez fordítva is érvényes. Hallottam például arról, hogy az ötvenes évek „bölcsessége" tenyésztett versenylovakat adott ki igás jószági szolgálatra Tsz-nek. Nem is maradt el az eredmény.

A zsidóság szempontjából ilyen feszült helyzetben következett be előbb egész Európára, majd később az egész Világra hatással lévő ama változás, ami Németországban a harmincas évek elején bekövetkezett.

Itt tartom helyénvalónak megjegyzésemet, hogy az időpontokat illetően általánosságban használom az évtizedek megjelölését és nem a pontos évek feltüntetését. Legfeljebb annyi megszorítást teszek, hogy megjelölöm az évtized első vagy második felét. Ennek az az oka, hogy ifjú koromtól kezdve erősen kifogásolható a számmemóriám – ezt már iskolás koromban is észrevettem a történelmi évszámok megjegyzésénél – alig néhány évszám van olyan, mai pontosan tudok megjelölni – semmi feljegyzéssel nem rendelkezem, nincs olyan közeli ismerősöm, akinek segítségét ezen a téren igénybe vehetném, és arra sincs módon, de kedvem se, hogy esetleg közkönyvtárba nézzek a pontos dátumnak utána.

Így fentebb is, amikor a német viszonyok megváltozására utaltam, elsősorban a *nemzeti szocializmus* uralomra jutásának és *Hitler* hatalmának kezdetére utaltam. Különösen jelentős lett a zsidóság szempontjából e változás akkor, amikor Ausztriának a Német Bi-

rodalomhoz való csatolása (1938) után közvetlenül egy olyan világhatalommal kerültünk szomszédságba, melynek kormányprogramja volt a zsidókérdés megoldása. Ez mindenfelé fellobbantotta a hamvadó és hamu alatt izzó parazsat és a zsidó kérdés szinte napi kérdéssé vált sokszor humánusan gondolkodó ember előtt nem kívánatos módon. Visszatérek erre a kérdésre majd akkor, amikor a kronológiai sorrend azt elkívánja.

Földbirtok kérdése

Ennek definíciója „földreform". Nem tudom, hogy a különböző földrészek nációi hogy viszonyulnak a *földhöz*, s annak birtoklási kívánságaihoz, megműveléséhez, szóval hogy országuk mennyire agrárjellegű, de azt tudom, ennek az országnak területén élő népeket e kérdés elsősorban és majdnem azt mondhatnám, hogy kizárólagosan érdekelte.

Amikor ezt a mondatot leírtam elsősorban a tanulatlan osztály ez irányú igényére gondoltam. *A földnek a szeretete, megművelésével járó munkák kedvelése igen nagyfokú*.

Ezzel kapcsolatban érdekes és talán újabb keletű kutatás eredményeként olvastam *Győrffy György: „István király és kora*" című munkájában arról, hogy talán szemben a korábbi felfogással, maguk a honfoglaló magyarok sem kizárólagosan nomád gazdálkodást folytattak, ami elsősorban is állattenyésztést jelentett, hanem bizonyíthatóan mindenütt a földmegművelése is megvalósított céljukhoz és szokásukhoz tartozott. Így tehát nyilvánvaló, hogy a tulajdonságukat az idekerült népek hozták magukkal, s a később idekerültek pedig átvették az itt lakóktól. Viszont az is tény, hogy az országnak soha nem volt annyi megművelésre alkalmas földje, mint amennyit az itt lakók szerettek volna elsősorban tulajdonukba, vagy legalábbis használatukba venni. *Így azt lehet mondani, hogy e földkérdés körüli feszültség egyidős a honfoglalással.* Legalább is nagy vonalakban.

Magának a nagybirtoknak kialakulása a történelem folyamán az adott viszonyok követelményeként jött létre. Kialakulása elsősorban véleményem szerint a katonai helyzet kívánta szükség volt. A kardjukat jól forgató és azt forgatni is akaró emberek nemcsak vezéri süvegeket szereztek, de földbirtokokat is és pedig hatalmas területű földbirtokokat, hiszen ha jól tudom egy-egy törzs úgynevezett szállásföldje szorosan kapcsolódott a katonai tevékenységhez, az arra való rátermettséghez.

E földbirtokokkal kapcsolatban azonban igen jelentős terhek is mutatkoztak. Bizonyos létszámú *fegyveres kiállítása, fenntartása, hadba vezetése során ellátása stb. nem visszteher nélküli juttatásként terhelték* a földeket. Később ehhez járul a keresztény hitre tért magyarság és kapcsolt népek lelki szükségletének kielégítését jelentő *Egyházak létesítése*, *templomok építése, írástudó papok kiképzése, eltartása, az akkori időkben igen fontos írásbeli tevékenység helyének biztosítása és még ki tudja mennyi kötelezettség, ami mind a birtokokhoz tartoz*ott. Azt hiszem, ha még a várak *megépítési kötelezettségére* is utalok, elég okot hoztam fel e nagybirtokok kialakulásának szükségességéről.

Mindjárt itt hozzáteszem, hogy már életem ifjú korában is nem egy gazdasági szakérő szájából hallottam annak kijelentését, hogy termelési szempontból a nagybirtok sokkal előnyösebb helyzetben van, mint a kis és törpebirtok. Mindazokkal szemben, akik életemben

a földreformot követelték, ez igen gyakran elhangzott. Személy szerint nekem is nem egy vitám volt e kérdésben azokkal a gazdasági szakemberekkel, akik bátyám révén házunkban megfordultak. Nekem – aki soha nem voltam gazdasági szakember – erre mindig az volt az ellenérvem, hogy *nagyobb jelentőségűnek tartom a földdel kapcsolatos szociális, birtoklási vágy, a kielégített tudat szempontjait*, mint a rideg termelési számok oszlopait.

Ma sem változott ez a véleményem, amikor röviddel a földek elvétele után megindult az erőszakos szövetkezeti kényszer, az önálló parasztság megtörése és Tsz-be való behajtása. Bár a napjainkban közölt statisztikai adatok valódiságával szemben erős fenntartással élek, de ha még igazak is azok, a korábban írott véleményemet fenntartom, és azt hiszem, hogy a földbirtok körül tevékenykedők óriási többsége ezt az elvemet vallja.

Meggyőződésem az, hogy ha megszűnne az a kényszerhatás, ami ma e téren is érvényesül, a legtöbb szövetkezet robbanásszerűen omlana össze. Erre különben volt elég példám az 1956-os események során.

*

Sajnos, a mi különleges történelmi viszonyaink között a nagybirtokok kialakulása nemcsak a már leírtak szerint történt. Nemcsak a nemzeti királyok, de a későbbi különböző házakhoz tartozó királyok is, legvégén pedig a majdnem négy évszázadon keresztül itt uralkodó Habsburg Ház tagjai is éltek azzal a lehetőségükkel, hogy a hozzájuk hűségeseket hatalmas birtokadományban részesítették, sokszor az azoktól elvett birtokokból, akik nem az ő politikai sikukon mozogtak. Elég itt csak a négymillió holdas Rákóczi birtok felosztására utalnom.

Így nagyon nehéz, vagy talán ma már lehetetlen is annak pontos megállapítása, hogy melyik nagybirtok volt az, aminek létrejötte *magyar nemzeti érdek volt* és melyik az, *ami pregnáns hazaárulás alapján létesült.* Éppen ezért a nehézségért és nem utolsó sorban, hogy a hazaárulás révén létrejött nagybirtok 40-es évekbeli tulajdonosát abszurd dolog ükapjának ükapja által elkövetett hazaárulásért büntetni, hiszen az utódok között lehetett számos kiváló egyén, nemzetéhez és hazájához hű valaki, aki még emellett mindig figyelemmel volt az ott dolgozók szociális érdekeire is.

Azt a manapság is sokszor hangoztatott megállapítást, hogy 1945-ben az „ezeréves per" dőlt el a földeket illetően, üres, hordóra illő demagógiának tartom.

Ma is vallom, hogy szükség volt földreformra és ezt már régen véghez kellett volna vinni. Itt elsősorban igen nagy mulasztást követett el önmagával szemben is az ország tekintélyes részét tulajdonában tartó talán néhány száz főre tehető család. Be kellett volna idejében látni azt, hogy azok a birtokviszonyok nem tarthatók fenn, és meg kellett volna találni a módját egy átfogó földreform végrehajtásának. De azt is elismerem, hogy ez nem volt, vagy helyesebben nem lett volna könnyű dolog. Hiszen például nekem, kinek nem volt földje, igen könnyű volt osztogatni a másét. *De ma is megkérdezem bárkitől, ha lett volna neki, mondjuk tízezer hold földje, olyan sietve igyekezett volna attól megszabadulni?* És sajnos az is

törvényszerű volt honunkban, hogy mivel a politikai hatalom mögött nagyrészt és elsősorban a nagybirtokosság állt – ne feledjük el, hogy a nagybirtokosságot megteremtő királyi hatalom csak 1918-ban lépett vissza az ügyek további vitelétől. Tehát a második világháború kitöréséig 21 esztendő állt a hatalom birtokosainak rendelkezésére. Megtűzdelve már a korábban részletezett számos más, vérbe vágó dolgokkal és szükségekkel. Tárgyilagosan nézve tehát, nem lehet szemrehányást tenni semmilyen „mulasztásért". Az út pedig, melyen az ország haladt, reményekre jogosító és mindenekelőtt magyar volt.

Az is a hordódemagógia körébe tartozik, amikor egyesek „hárommillió magyar kitántorgásáról" verseltek vagy szónokoltak.

Nem egy *„kitántorgó" és onnan visszatérő magyart* volt alkalmam személyesen megismerni, de a *„földviszonyok miatt elmenőt"* közöttük nem találtam. Lehet, hogy volt, de nem nagy számban. Vitte őket az agitátorok csábító és nem minden alapot nélkülöző hírverése, hiszen nagyon sokan, mint magyar viszonyok közötti gazdag „amerikás magyarok" tértek vissza, viszonylag rövid idő múlva. Vagy vitte őket el a különböző családi perpatvarok elkerülése, illetve a törvény elöl való menekülés. Mindegyikre elég sok példát tudnék felhozni. Az a nagyon régi megállapítás, hogy *„mindenkinek önmaga felé hajlik a karja",* olyan igazság, melyen nem változtat semmi. Sem a kereszténység nem tudott változtatni, de nem változtatott semmit sem ezen az a szocializmusnak nevezett politikai létforma, melyben ma tetszik, nem tetszik élünk. Nem találkoztam ugyanis napjainkban sem olyan emberrel, akinek ha két víkendháza van, az egyiket, vagy ha két kocsija van, azok egyikét ellenszolgáltatás nélkül odaadja nincstelen társának. Hát akkor természetes az, hogy a nagybirtokos nem akart önként megszabadulni vagyonától. Hozzá teszem még azt is, hogy ha valaki 100.000 hold föld árnyékában nőtt fel, és 100 szobás kastélyban lakott már bölcsős korától, szinte elképzelhetetlennek tartja, hogy ezek nélkül éljen. És ez is természetes emberi adottság.

És még valami:

A*z 1938 novemberi ungvári katonai felvonulásom alkalmából vagy 3-4 napra alkalmam volt Komoró községben belülről szemlélni egy földbirtokos életét. Azt mondhatom, hogy a földi terek legszebb életformáját volt szerencsém megismerni. Arról csak úgy lemondani? Igen, ha Jézus Krisztusok futkosnának a föld színén.*

*

Nagyon sok és reményekkel kecsegtető intézkedés született az 1920-44 évek között elmúlt negyedszázad alatt. *Ma nem hallom emlegetni, hogy már a negyvenes évek elején országgyűlési tárgyalásra érett állapotban volt egy igen korszerű és a szónak való értelmét jelentő földreform törvény.*

A törvénytervezetet nem ismerem, de létezéséről nem egy volt országgyűlési képviselőtől hallottam. A II. Világháború adott érveket a reform végrehajtását ellenzők kezébe – természetesen ezek az érdekeltek köréből került ki – ami különösen a háborús közellátási kérdéseket illette. Bizonyára volt is ezekben az ellenérvekben valami, hiszen egy

széleskörű reform végrehajtása bizonyára okozott volna ellátási fennakadásokat, amire egy háborús időkben működő törvénykezés, vagy közigazgatás nehezen vállalkozott.

Komoly és szavahihetőnek tartható forrásokból átgondolt reformtervekről hallottam.

Arról szó sem volt, hogy *reform helyett rablás legyen*.

Az elvett és felosztásra kerülő földekért azok tulajdonosát kártérítés illette volna meg. Azon viták folytak, hogy mi legyen e megváltási ár, nyilván sok tényező befolyásolta volna, de abban mindenki egyet értett, hogy a tulajdonost bizonyos összegű kártérítés illeti meg. Szó volt arról is, hogy e kártérítési összeg – itt természetesen elsősorban a valóban nagybirtokokról volt szó, tehát úgy legalább 50000 hold körüliekről és ennél nagyobbakról – tehát a megváltási ár csak részben kerül készpénzben kifizetésre, a nagyobbik rész államilag garantált kötvényekben lesz kifizetve. Amit a tulajdonos ipari létesítmények létrehozására volna köteles fordítani. Ezzel kívánták az ország iparosítását előmozdítani, vidéki viszonylatban is sokkal nagyobb ipari munkaalkalmakat biztosítani. Ugyanakkor azonban nem tenni családokat földönfutókká, akiknek mindössze az a volt „bűnük", hogy vagyonuk volt.

Humánus és nem utolsó sorban gazdaságilag is átgondolt tervek voltak ezek. Nem következett volna be az, hogy a hatalmas nagybirtokok gazdasági épületei nagyrészt ebek harmincadjára kerüljenek, mint feleslegesnek vélt épületek, hogy amikor a kényszerszövetkezés bekövetkezett a semmiből kelljen új és megfelelő gazdasági épületeket felépíteni.

És nem következett volna be az ország igen nagy számú kastélyának szinte semmivé válása, szabadrablása, a garázdálkodás céljára való odadobása, hiszen a tönkre nem tett családoknak módjuk lett volna ezeknek a felbecsülhetetlen értékeknek fenntartása és az esetleges háborús károk kijavítása. Meg lett volna a szükséges anyagi eszköz is erre, de meg lett volna a vágy is, hogy őseik javait megmentsék a jövő számára. *Már pedig ezek az értékek végsősorban egy nemzetgazdaság értékeit jelentik.* A felosztott földet tulajdonba kapó parasztság több évtizeden keresztül fizetendő vételár megfizetésére vállalt volna kötelezettséget az állammal szemben, viszont azzal a jóérzéssel mehetett volna ki dolgozni földjére, hogy ezért megfizetett, megdolgozik, s így maga a tulajdonszerzési belső érzés is kielégítődött volna.

Az 1945-ben végrehajtott és reformnak nevezett rablás e kérdést nem vitte megnyugtatóan megoldásra. Egyrészről kíséri ezt a tulajdonuktól megfosztott tulajdonosok átka, másrészről a jobb érzésű juttatottak jogos hiányérzése, mely az ilyen ingyenes adakozás velejárója. A németek támogatta *zsidó javak* elvétele – ami ugyancsak kimerítette a rablás fogalmát – még mind a mai napig tartó hullámokat kever mindennapi életünkben.

Miért nem kever a teljesen azonos módon történt magyar javak elrablása? Vagy kavarog lenn a lelkek mélyében, és csak nem mer az ország jelenleg is tartó megszállására feltörni a felszínre?

Ki tudja.

Nekem, pedig az a fájó érzés maradt fenn és fenn is marad életem végéig, hogy a magyarság sorsalakulásának ezt a két alapvető kérdését idegen hatalmak, idegen szempontok figyelembe vételével, embertelenül és nagyon rosszul hajtották végre. Ez a tény pedig egy

nemzetre nézve rendkívül lealacsonyító szegénységi bizonyítványt jelent. Nemzeti tisztességét mindkét esetben elvesztette a magyarság és a bukásban mindkét esetben igen sok olyan magyart is magával rántott, kiket e hóhérmunkában való részvételre hivatalukkal járó elkötelezettségük rántott.

Mindkét tragikus eseménynek természetes kísérője volt a körülöttük és nyomukban feltámadt megszámlálhatatlan emberi kapzsiság, gyarlóság, elszabadult szabadrablás, mindmind olyan kísérő jelenség, mely sajnos, de való, a legtöbb embert magukkal ragadott.

Igen mély kultúrájú és igazságérzésű ember tudta csak megállni helyét.

Erre megszámlálhatatlan példát nyújtott úgy az 1944 év nyarán személyesen látott és tapasztalt példák sokasága, mint az 1945 és azt követő esztendők tapasztalata.

Hogy ma ez az ország abban a hihetetlen mélyre süllyedt erkölcsi állapotban van, amiben van. Véleményem szerint a két világháború szinte felmérhetetlenül súlyos romboló hatása mellett e két tényezőnek, tehát megismétlem a zsidó és földbirtok kérdések ilyen embertelen mivoltában is keresendő. A történelemformálásban ezek az erők is részt vesznek és talán sokkal nagyobb a formáló erejük, mint az emberi erőknek, legyenek azok bármily hatalmasok és minden irányban csiszoltak.

Fojtogató magyarságom

Sokat említettem már, de talán soha nem eleget, hogy a mi magyar kérdésünkben még különös nyomatékkal jelentkezett az *ország irtózatos megcsonkítása* is. Így azután és ez elsősorban, mint azt hiszem minden nációnál ez így van, e kérdés a tanult osztályokat érintette és érdekelte elsősorban.

Amikor e mondatot leírtam, semmiféle osztályelfogultság nem vezetett.

De véleményem szerint a tanultság, az ország történelmének ismerete, az azzal való fokozottabb foglalkozás szinte törvényszerűen eredményezi a nációhoz való erősebb kötődést. A csiszolt réteg a kérdéseket elsősorban fején keresztül nézi és érzékeli, a tanulatlan a gyomrán keresztül.

És e két szemlélet különböző eredményekre vezet.

Amikor azonban ezeket a sorokat leírtam, nem az a szándék vezetett, hogy a hazafias érzést kizárólag a tanult osztály sajátjának tekintsem.

Alkalmam volt igen sok tanulatlan, egyszerű emberrel is találkoznom – erre az 1938-41 évek gyakori katonai bevonulásaim adtak számos alkalmat – hogy nem kisebb lelkesedéssel vettek részt azokban a katonai felriasztásokban, melyek az ország területének némi gyarapodására vezettek. Nem lehet ezen a téren sem kollektív törvényszerűséget meglátni, mint ahogy nem lehet – ez is élettapasztalatom – más kérdésekben sem. Nincs abszolút becsületes nemzet, vagy faj és nincs ennek az ellenkezője sem, csak a százalék a döntő, de az viszont elég döntő kérdés. És itt nyilvánvaló az is, hogy a tanult ember éppen tanultságánál fogva kell, hogy jobban ragaszkodjon nemzeti adottságához, mint a tanulatlan. Még meg áll ez a tétel az úgynevezett nemzetközi diplomával rendelkezők esetében is, lett légyen az orvos, vagy mérnök, hiszen magának a nyelvnek ismerete is lénye-

ges tényező. De abszolút értékű e meghatározás a jogász, tanár, tanító végzettségűeknél, akik majdnem azt mondhatni szegre akaszthatják diplomájukat, ha elhagyják hazájuk határait. A történelem torz vigyora az ma, hogy ez a *„szegre akasztás”* érvényessé vált az országhatárain belül is. Ehhez azonban olyan politikai bukfencnek kellett elkövetkeznie, mint ami itt elkövetkezett 1945 tavaszán.

Talán a korábban mondottak világossá teszik azt a tényt, hogy azon korosztálybeliek, kikhez tartozókhoz szerencsésnek, vagy szerencsétlennek mondhatom jómagamat is, ebben a légkörben nőtt fel.

Újra Trianonról

Ha ma erre az időkre visszagondolok, talán nem túlzás azt mondani, hogy ha bármilyen fővárosi vagy vidéki napi vagy hetilapot kézbe vettünk, vagy bármivel foglalkozó szakfolyóiratot olvastunk alig akadt olyan szám, amelyben utalás nem történt volna a trianoni békeparancsra és annak a magyarság szempontjából való említésére.

Okszerűen nacionalistának lehet ezt nevezni?

Minden bizonnyal, de jó értelembe vett nacionalizmusnak, mely csak annyiban irányult bizonyos más nációk ellen, amennyire azok tevékenyen részt vettek Magyarország igazságtalan földarabolásában.

És ezen nem lehet csodálkozni.

Elvégre, ha valaki kirabol, az nem kívánhatja még azt is, hogy kirablásomért hálás legyek neki..

Ismeretes előttem egy francia mondás, azt nem tudom, hogy kitől ered, de azt tudom, hogy a múltszázadban született *Elszász-Lotharingiával* kapcsolatban, amikor azt a poroszok egy sikeres hadjárat után a múlt század talán utolsó negyedében elfoglalták. Nem tudom szó szerint idézni, csak értelemszerűen. *„Minden nap gondolj arra, amit nem szabad, nem lehet, kimondani, de Te minden nap gondolj rá, mert ha gondolatban is feladod, akkor lényegében végleg feladtad.”* Magyar szempontból tehát teljesen okos dolog volt, hogy erre emlékeztették a magyart úton útfélen.

Elég szomorú jelensége ez is jelenlegi korunknak, hogy ezeket elsősorban itt minálunk gúnyolódva emlegetik. Azért is szomorú tény ez, mert nem hiszem, hogy ezeket az utódállamokban ilyen gyakorisággal emlegetnék. Legalább is nem akkorával, ahogy mi, – az így gondolkodók – tettük. *„Nem, nem soha, Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország.”*

Van bennük nagyadag túlzás, de minden túlzásukban mindig egy célra mutatnak: *Trianon igazságtalan volt, még az akkori győztesek előzetes célkitűzése szerint is.*

Hiszen a népek önrendelkezéséről hebegtek és ugyan hol, és ki kérdezte meg az érdekelt népeket?

Itt önként adódik némi összehasonlítás.

Ma, amikor több mint négy évtizede szinte nemzetelleni bűntettnek és bűnösnek tekintik azt, aki e kérdésekről mer magyar szempontból beszélni. Amikor talán az uralmon lévő

úgynevezett magyarok emlegetik a leghangosabban az európai határok sérthetetlenségét. Amikor a világkommunizmus emlőin lógó „testvérek" – „elvtársak" – a szomszédos országok népei. Amikor nincs már a mételyező „Horthy fasizmus" és „nacionalizmus. Amikor állítólag jobb az érintkezési viszony az érdekelt népek között – akkor ma megkérdezik a népet? Ha valaki kétkedne megállapításom valódiságába, ugyan menjen el akár a Felvidékre, akár Erdélybe, mit fog találni?

A jugókkal való viszony *„viszonylagos jóságára"* pedig e rendszer szóvivői ne hivatkozzanak, inkább mondjuk, olvassák el *Horthy Miklós mohácsi beszédét*. Szerettem volna ennek a beszédnek időpontját pontosítani, de a rendelkezésemre álló igen szerény könyvtáramban nem találtam meg a pontos időpontot. Úgy rémlik, hogy 1927-ben volt és erre enged következtetni az a lexikonomban talált adat, amit Horthy életrajzában leltem meg, ahol csak annyit mond a lexikon, hogy *„Horthy szerette volna a jugókkal barátságosabbá tenni e viszonyunkat, de akkor ez nem sikerült*." Majd azt mondja a lexikon, hogy Bethlen miniszterelnök 1927-ben Olaszországba utazott. Így azt hiszem az általam megadott időpont pontos, vagy legalábbis közel jár a pontossághoz.

Viszonyunk szomszédinkkal tehát éppen annyira rendezetlenek, mint akkor voltak. És nem is lesznek, legalább is belátható időn belül rendezhetők.

Mert ma már sajnos, de azt kell mondanom Nagy-Magyarország utópisztikus álom, a jelenlegi határok tarthatatlan valóság és az is marad, hacsak ki nem irtódik innen a magyarság, vagy a kormányzatok sikeres politikája alapján, természetes módon kihal innen.

Amire a jelenlegi demográfiai adatok sajnos, de elég sok alapot mutatnak ki.

Talán ha minden oldalon egy időben akadnak olyan bölcs férfiak, kiknek bölcsességük mellett hatalom is van a kezükben és kellő erejű tábor a hátuk mögött, hogy rá tudják döbbenteni a Duna völgyében lakó népeket egymásra utaltságuk mivoltára és létrehoznak egy olyan konföderációt, ami – és akkor is generációknak kell kimúlniuk – megteremti a dunai népek valódi békességét.

Elismerem azonban, hogy akár a kialakult Nyugat-Európa állandó és mindig jelentkező problémáit figyelve, vagy akár egyes államférfiak valódi államférfiúi mércével mért emelkedett szempontú bölcsességét olvasva – gondolok például *Groza* volt román miniszterelnök nagyvonalúságára – igen-igen kicsiny lehetőségét lehet látni e konföderációnak. Hiszen, hogy mást ne mondjak, a *grozai koncepciót a csaucseszkui koncepció* követte, pedig állítólag ő is a világmegváltó kommunizmusnak lelkes híve.

Manapság a véleményüket szabadon nyilvánítani tudó rádiók szinte napi témája a *bolgárosító intézkedések a török kisebbséggel szemben*, aminek állítólag már több száz halálos áldozata is van, akkor ugyan hol érvényesül az az állítólagos lenini elképzelés?

Mert például arról nem tudok, – pedig itt éltem és nyitott szemmel éltem – hogy a Horthy világ magyarosító akcióinak lettek volna halálos áldozatai. Ha a mai élet valóságába egy kicsit közelebbről pillant be az ember, ugye milyen szörnyűségek kerülnek napvilágra?

Szó, ami szó, egészséges nemzeti szellemben lettünk nevelve, de mindig annak hangoztatásával, hogy revíziós törekvéseinket békés eszközökkel kívánjuk megvalósítani. És eme tö-

rekvésünkre maguk a békediktátumot kitalálók adtak jogalapot diktált szerződéseikben. Ha valaki nem hiszi, nézzen utána. *A trianoni békediktátum* egyik paragrafusa – ma már nem tudom idézni annak számát – egyértelműen utal a „szerződések" intézkedéseinek békés úton történő módosítására.

A Horthy kormányzat erre építette revíziós politikáját. Hogy mennyire erre építette, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy amikor az Európában bekövetkezett külpolitikai események szinte parancsolóvá tették, hogy egy élni akaró és tudó nemzet jogos nemzeti követeléseinek érvényt szerezzen – és ez már személyes tapasztalatom, tehát nem könyvekből lettem okítva erre – nem állt egy korszerű fegyveres erő rendelkezésünkre. Talán itt rejlik legalább is egyik magyarázata annak, hogy a kormányzat fokozottabban utalódott a revíziós törekvéseinket lehetővé tevő német hatalmi orientációba. Mert az a tény, hogy 1938 őszén, tehát az első „bécsi" döntést megelőző időben, amikor északi szomszédunk Csehszlovákia a teljes felbomlás állapotában volt, az északi határainkra felvonultatott hadsereg katonáiból jó, ha százméterenként jutott egy-egy fő. Felszerelése pedig az első világháború katonáinál rendszeresített *Manlicher* fegyver volt. (Például tüzérségünk hegyi ágyús ütege – ahol tényleges katonai szolgálatomat teljesítettem – ugyancsak az első világháború Skoda művek által készített hegyi ágyúja volt.) Így nézett ki a „korszerű" magyar hadsereg.

Hogy a kormányzat megragadta a kínálkozó alkalmat, ez olyan természetes volt, mint mondjuk az egyénnek az a természetes cselekvése, hogy vízbeesésekor, noha nem is tud úszni, próbálkozik kapálódzni a vízben. A törekvés az ezer éven át birtokolt területek visszszacsatolására irányult. Csak a korabeli magyar újságokat kell elővenni, és máris látható, hány helyen fog az olvasó találkozni a hivatalos helyek visszatérő nyilatkozataival, hogy: *nem kívánunk más ország területéből egy talpalatnyi részt sem, csak azt, ami a miénk volt.*

Tehát nem volt és nem lehetett szó *„hullarablásról"*, ahogy 1945 után sajnos magyarul írt és itt megjelent újságokban is olvastam nem egyszer. Groteszk valami ez, különösen akkor, amikor a Monarchia összeomlása után keletkezett, vagy érdemtelenül megnagyobbodott országok valamennyien hullarablást követtek el.

Legfeljebb a Sors igazságosztó kezét kellett volna emlegetni.

*

Harmincas évek: Európa

A harmincas évek elejére esett, hogy Németországban a *Nemzeti Szocialista Párt Hitler Adolf* vezetésével uralomra jutott. Ez a hatalmas dinamikai erővel rendelkező politikai párt rányomta bélyegét az egész Európára, így természetesen Magyarországra is.

Különösen fokozódott ez a befolyás itt hazánkban, amikor Ausztriával megtörtént az úgynevezett anschluss, így szomszédok lettünk a *Harmadik Birodalomnak* nevezett nagyhatalommal. Egy olyan kis ország, mint Magyarország nem vonhatja ki magát hatalmas szomszédjának hatása alól.

Ez igaz volt *Németországgal* kapcsolatban is, igaz *Oroszországgal* kapcsolatban is. Teljes joggal mondhatni, hogy természetes ez, ha talán kellemesnek nem is mondható.

Manapság – legalábbis előttem – teljesen érthetetlen, hogy akkor, amikor az ország mai vezetői szolgalelkűen szolgálják ki a szomszédos nagyhatalmat, miért nehezményezik ezt még ma is, a háború befejezését követő négy évtized után is, az akkori országvezetőktől. Pedig azok, ha le is vonták a szomszédság következményeit, megközelítőleg sem voltak olyan szolgalelkűek, mint napjaink vezetői.

Ha valaki tárgyilagos szemmel, figyelemmel kíséri a Hitler hatalomra jutásától bukásáig terjedő idők magyar politikáját, majd ugyancsak tárgyilagosan megnézi az 1945 áprilisától követett magyar politikát, a kettő közötti ordító különbséget meg kell, hogy lássa.

Nem kell ehhez sem pro, sem kontra elfogultság.

Majd annak idején el fogok saját tapasztalatomból mondani egy-két olyan példát, mely világossá teszi az amúgy is világos állításomat. Előbb azonban szeretnék egy kicsit a magam szerény látószögéből körülnézni Európában.

A húszas évek elején *Benitó Mussolini* megalapította fasiszta pártját és hatalomra jutott Olaszországban. Bár soha nem jártam sem *Mussolini Olaszországában*, sem *Hitler Németországában*, meggyőződéssel vallom, hogy e két szélsőjobboldali párt létrejöttének és hatalomra jutásának teljesen egyező okai voltak. Bár *Olaszország az Első Világháborúban* nem volt a *Központi Hatalmak* szövetségese – e hatalmi szférához az *Osztrák-Magyar Monarchia,* valamint *Németország* tartozott, mint két nagy hatalmi csoportosulás, mellettük igen kicsiny erőt képviselt néhány kis európai állam, mint *Bulgária*, talán részben *Törökország, Olaszország* az ellentáborhoz tartozott, de a háborút követő béketárgyalásokon úgy érezték, hogy a győztes antant hatalmak, élükön Franciaországgal, kisemmizték. Így nagyfokú elégedetlenség lett úrrá az olasz közvéleményben, majdnem olyan mértékben, mint a háborút vesztett országok népei körében. Ehhez járult még az a tény, hogy maga az olasz közélet igen nagymértékben korrumpálódott.

Hogy ez a folyamat mikor kezdődött, nem tudom, de meglétének bizonyítására egy ismerősöm elbeszélését jegyzem fel.

Gábor Jenő a Nyíregyházi Takarékpénztár érdekköréhez tartozó Termény és Áruraktár igazgatója volt. Amikor Magda nővérem megszerezte Debrecenben a kereskedelmi érettségijét, ott helyezkedett el és ott dolgozott férjhez meneteléig, tehát egészen 1923 júniusáig. Gábornak villája volt a Sóstói úton, a Stadionnal szemben, két fia közül *László* egy évvel alattam járt, *Dénes* néhány évvel volt fiatalabb. Még ha azt fűzöm ezekhez, hogy zsidó emberek voltak, eleve kizártam annak feltételezését, hogy a *Mussolini* által megalapított fasiszta pártnak, tehát egy jobboldali pártnak lett volna lelkes híve. Bár az is az igazsághoz tartozik, hogy a zsidó kérdés tudomásom szerint az olasz közvéleménynek nem volt egy kiélezett kérdése. Bizonyára összefüggött ez az ottani lélekszám-alakulással, bár erről pontos értesüléseim nincsenek.

Gáborék minden évben nyári szabadságukat Olaszországban töltötték már *Mussolini* hatalomra jutása előtt is. Mivel nyári reggelenként sokat fürdőztünk a Sóstón együtt, így sokat beszélgettünk. Egy alkalommal elbeszélte, hogy a fasizmus hatalomra jutása előtt például az olasz vasutakra soha nem váltottak előre jegyet, hanem a kalauzzal a vonaton megalkudtak. *Ez*, – amint mondta – *általános szokása volt a vonattal utazó külföldi turistáknak*. Ők olcsóbban jutottak vasúti jegyükhöz, az általuk fizetett jegyár egy bizonyos részéért kisebb értékű jegyet kaptak, a megmaradó és általuk fizetett pénzt pedig eltette a kalauz. Ez ott és akkor kialakult rendszeres szokás volt.

Ugyancsak meglehetősen elitélően nyilatkozott a többi közállapotról is szerte Olaszországban.

Amikor *Mussolini* hatalomra jutott, – ez a húszas évek elején történt – egy csapásra megváltozott minden. Az igaz, hogy a legváratlanabb állomásokon szálltak fel a feketeingesek – ez volt egyenruhájuk – és igen udvariasan elnézést kérve az utasoktól, de jegyellenőrzést hajtottak végre.

Más téren is lényegesen javult a közbiztonság.

Ime, egy igen jellemző tünet:

Nekem, mint a háborút vesztett ország egyik fiának *Mussolinival* kapcsolatban igen meleg emlékeim vannak. Abban a nagy elzárkózásban, amiben ez a szerencsétlen ország élt, az első fénysugarat Mussolini jelentette, aki mint a másik oldalon álló egyik nagyhatalom képviselője nemzetközi fórumon jelentette ki, hogy a *békeszerződések nem tekinthetők egy véglegesen lezárt intézkedésnek és meg kell a hatalmaknak találni a módját, hogy a sérelmes pontokat kijavítsák.* Ismétlem, bizonyára volt állásfoglalásukban bizonyos egyéni, olasz sérelem is, mint indítóok, de elvégre a mindennapi életben is tudomásul kell venni azt a tényt, hogy a dolgokat az érdekek mozgatják. Ha ez így van a mindennapi életben, már pedig így van, mennyire így van ez a politikában. Sajnos az irányító hatalmaknál és itt elsősorban az angol-francia érdekköröket kell megnevezni, e józan állásfoglalás süket fülekre talált. Pedig talán az egész Európa mai képe egészen másként nézne ki, sőt meg merem kockáztatni azt a felfogásomat is, hogy kellő és az igazságnak megfelelő lépések megtétele esetén nem került volna sor a második világháborúra sem.

Még valami konkrétumot tudok leírni.

Egyik másodunoka-testvérem, a korban sokkal idősebb *Dr. Bencs Zoltán* – kiről még lesz mondanivalóm a későbbiekben –, az akkori miniszterelnökségen teljesített szolgálatot, s ezen a réven *Gróf Bethlen István* akkori magyar miniszterelnök szűkebb hivatali köréhez tartozott. Ezt a bizalmi állását elsősorban kiváló nyelvtudásának köszönhette.

Erről a Bencs Zoltánról annyit tartok szükségesnek megemlíteni – nagyapáink voltak testvérek, tehát a nyíregyházi Temetőben nyugvó Bencs János közös dédapánk volt, hogy szülei még elég kis korban elváltak, édesapja Bencs Pál egy elég könnyelmű valaki volt, de édesanyja Várady Hermin, aki a Földművelésügyi Minisztériumnak volt abban az időben tisztviselőnője, egy kiváló hölgy volt. Sajnos Zoltán fia súlyos beteg volt gyermekkorában –csont tbc – ezért éveket töltött az egyik budapesti klinikán, mint ágyhoz kötött beteg. Ennek a klinikának patrónusnője egy grófnő volt – talán Apponyi, – aki gyakori látogatója volt a klinika kórtermeinek és feltűnt neki, hogy egy fiatal, jóarcú fiú mindig könyvek között, azokkal foglalkozva volt látható. Hóna alá nyúlt annyira, hogy a közbenjárására Zoltán ott a klinikai betegágyánál leérettségizett, kiváló eredménnyel. Majd jogot végzett és bekerült a Minisztériumba. Tudomásom szerint anyanyelvi szinten vagy négy európai nyelven beszélt, ez a rendkívüli nyelvtudása hozta a Bethlen közelébe is, aki minden külföldi útjára magával vitte. Zoltán egy ragyogó elme volt, gyönyörű férfias felsőtesttel, de lábai és kezei örökre bénák maradtak, úgy, hogy mindig két mankóval kellett járnia. E rokkantságának eredménye volt az a megkülönböztetett bánásmód, ahogy kezelték hivatalában. Külön engedélye volt, hogy hivatalába csak tíz óra körül járt be és a miniszterelnök rendelkezésére bocsátott külön liftet használhatta. Felesége Ottlik Pálma a Pesti Hírlap zenekritikusa volt.

Nos ez a *Zoltán* rokonom évenként egyszer néhány napra lejött *Nyíregyházára*, anyai ágon rokonai éltek a Sóstóhegyen és ilyen alkalommal mindig egy-egy estére vagy *Bencs Kálmánnál*, vagy *Judit nővéreméknél* gyűlt össze a család közös vacsorára és vacsora utáni beszélgetésre.

Egy ilyen beszélgetés alkalmával hallottam tőle, hogy annak idején, amikor *Bethlen* átvette a kormányzást, mindent elkövetett, hogy az angolok érdeklődését felkeltse *Magyarország* iránt. Minden ilyen irányú törekvése azonban eredménytelen maradt. Külpolitikai tájékozódása során jutott tudomására, hogy eredményesebben tudna közeledni az olasz politikai vonalhoz. Megfelelő külügyi előkészítés után így került sor valamikor a húszas években *Bethlen* olaszországi látogatására és sikerült ügyes politizálással rést nyitni olasz oldalon az országot körül vevő és ellenséges érzelmű gyűrűn.

Aki ismerte *Bethlen* politikai felfogását, akár akkor, akár a későbbiek folyamán, tudja, hogy igen messze állt az úgynevezett jobboldali, tehát fasiszta vonaltól, de az ország jól felfogott politikai érdeke úgy kívánta, hogy megragadja az olaszoknál megnyilvánuló kitörési lehetőséget a mi teljes elzáratásunkból. Számunkra ez az út az ország összeomlásáig mindig járható volt. Ha visszaemlékezésemben eljutok a bécsi döntésekig, különösen pedig a második bécsi döntésig, ami Erdély felének visszatérését eredményezte, utalni fogok, hogy ott is – még a németekkel szemben is – az olasz segítség jelentett számunkra bizonyos fokú eredményt. Az

már a dolgok természetében rejlik, hogy baráti gesztust baráti gesztussal kell visszahozni. Így adódott az, hogy amikor az akkori Népszövetségben az olaszok etiópiai kalandja miatt bizonyos olaszellenes szankciók kerültek szavazásra, a magyar küldött nem szavazta meg ezeket a szankciókat és Magyarország nem is nyúlt ehhez a fegyverhez az olaszok ellen.

Jellemző epizód jut eszembe ezzel kapcsolatban.

Abban az időben került sor országaink közötti labdarugó mérkőzésre valahol Olaszországban. Ismerve az olaszok futballszeretetét, és szangvinizmusát, a mérkőzés rendezősége az egész mérkőzés során hatalmas táblákkal és azon nagybetűs feliratokkal járatta a nézőközönség sorai között pályamunkásait. *A táblán nagybetűkkel az állt, hogy: „*Magyarország nem állt az ellenségünk, azaz a szankcionálók táborában, így lépjen fel bármilyen magas fokon a drukkerláz, ezt ne felejtsék el a szurkolók." *Magáról a mérkőzésről nem tudok többet mondani, de erre a magyar újságokból jól emlékezem.*

Hogy Olaszország *Mussolini* uralma alatt hatalmas léptekkel fejlődött, azt sok olaszhont járó atyámfiától számtalan esetben hallottam. E hírforrásaim közül az élen állt néhai *Szohor Pali (Nyíregyházy) bátyám*, aki az első világháború után, több mint egy évet olasz hadifogságban töltött, lelkes olasz barát volt, meglehetősen beszélte is nyelvüket és nyári szabadságából minden évben egy-két hetet Olaszországban töltött. Így jól ismerte az ottani korábbi, majd későbbi viszonyokat.

Azt hiszem, magát *Mussolinit* is azok a hatalmas német sikerek kápráztatták el, melyeket a nemzeti szocialista Németország tudott felmutatni, és talán az kényszeríthette bele, hogy német oldalon ő is belépjen a második világháborúba, holott ha semleges marad, úgy mint Franco Spanyolországban, mind a mai napig talán pártja hatalmon marad.

A Vatikánnal történő megegyezése és a királyi hatalommal való párhuzamos együttműködés biztosítása – ne feledjük, hogy a háború után az olasz államforma népszavazás útján történő megválasztása igen csekély többséggel történt a köztársasági forma mellett –, mindenesetre azt bizonyítja, hogy *Mussolini* nem mindennapi politikai adottságokkal bírt.

Azt, hogy magát a népet a rendelkezésére álló talán 18 esztendő nem tudta gyökeresen átváltoztatni, nem csodálható.

Az olasz nem volt egy katona nemzet és nem is lett azzá.

Igen találó jellemzés erre az a vicc, ami az olasz hadba lépés napjaiban legalábbis itt Magyarországon vált ismertté. *Megjegyzem, hogy sok alkalommal tapasztaltam, hogy egy-egy vicc sokkal inkább a dolgok elevenjére tapint, mint esetleg vaskos e kérdéssel foglalkozó tanulmány sok-sok bölcselkedése.*

Nos a vicc:

„Hitlernek jelenti segédtisztje, hogy *Olaszország mozgósított*. *Hitler,* miközben valamit olvas, félvállról mondja: *küldjön egy hadtestet a Brennerre.* Mire a segédtiszt: *de Führer, hiszen mellettünk mozgósított!* Mire *Hitler*: *Igen? Akkor három hadtestet*!"

Tény, hogy minden vállalkozásukból jól-rosszul a németeknek kellett szövetségeseit kihúzni. És ez nemcsak ezzel a „szövetségessel" fordult elő.

De hát erről is majd akkor többet, amikor eljutok időben odáig. Ha eljutok…

Nagyon hasonló utat futottak meg a németek is az első, tehát elvesztett háború után. Amíg mi *Trianont* emlegettük, mint ahol sírunkat megásták, a németek sírhelye *Versailles* volt. Az ott megírt ugyancsak *békediktátumnak* nevezhető szerződés teljesen hasonló körülmények között jött létre, sőt talán még nehezebb helyzetet teremtett a gyűlölködő francia hatalom.

Amikor *Wilson* a maga békepontjaival előkelően és sértődötten visszavonult előkelő elszigetelődésébe, a tárgyalásokon úrrá lett a francia diktálta bosszúállás szelleme.

Már pedig ez soha jó eredményt nem hozott semmilyen téren. Talán már említettem egy talán éppen francia jogásznak azt a csípős megállapítását, hogy „*ha egy tárgyalóteremben belép a politika, onnan sietve menekül az igazság.*" Ezt oda módosíthatom, hogy ha egy béketárgyalásra belép a bosszúállás szelleme, az csak torzszülöttet hozhat létre. Így volt ez velünk is, így volt ez a németekkel szemben is. Lényegesen súlyosbította a helyzetet azonban az a tény, hogy a németek Európa legnagyobb lélekszámú népét alkotják és maga ez a számbeli tény is sokkal, de sokkal súlyosabbá teszi az elkövetett ballépést, mint egy rokontalan kis nép esetében, tehát mint a magyar esetében történt. (Amikor a németeket, mint Európa legnagyobb népességét említettem, tudatosan tettem ezt, mivel az oroszokat nem európai, hanem euró-ázsiai népnek tekintem, és ez azt hiszem helyén való.)

Meggyőződésem az, hogy mindaz, ami *Versaillesben* történt, tudatos francia lépés volt. Úgy gondolták *Clemenceauék*, – a tigrisék, ahogy ezt az államférfit nevezték – hogy olyan diktátumot írnak fel a németeknek receptre, ami a németek talpra állását örök időkre lehetetlenné fogja tenni és ők, behúzódva az áttörhetetlennek minősített *Maginot* vonaluk mellé, Európa szerte fogják tudni játszani kisded játékukat.

Nemcsak a szinte megfizethetetlen háborús jóvátételi követelésekkel bénították le meggyőződésük szerint örökre a német ipart, nemcsak a gyárak leszerelésével és elvitelével gondolták céljuk elérését, nemcsak a Saar és Ruhr vidék megszállásával és védnökségük alá helyezésével gondolták kihúzni az alapot a német nehézipar alól, de olyan határviszonyokat teremtettek, hogy a környező népekkel, – és itt elsősorban a lengyelekre gondolok – a létrehozott új határok a soha meg nem békülés magjait hintsék el. És ezzel a lokális konfliktusok végeláthatatlan sorával szinte szétparcellázzák az esetleg velük szemben feltámadó német reváns szellemét.

Amikor ezeket a sorokat leírtam két tény lebegett szemeim előtt.

Az egyik néhai bátyám elbeszélése, a másik egy sajnos ismeretlen szerző, ismeretlen könyve, ami megsemmisült könyvtárammal együtt és számomra pótolhatatlan veszteséget okozott. Sorjába veszem a két tényt:

Néhai bátyám a húszas évek végén, egy diákcsere akció keretében kelet Poroszországba utazott, ahol egy német földbirtokos nőnél kapott vagy két hónapra nyári gazdasági munkát. Akkor már bátyám elvégezte a *Pallagi Gazdasági Akadémiát*. Vasúttal ment természetesen. Keresztül kellett mennie az úgynevezett *dancigi korridoron*. Ez ma már feledésbe ment fogalom, így kénytelen vagyok megmagyarázni. A győztesek a *Németország* és *Danzig* – ma *Gdanska* kikötő között bizonyos nagyságú területet a lengyeleknek

adtak át, de nem magát a várost. Magát a várost bizonyos területtel szabad városnak, vagy államnak nyilvánították, és hogy Lengyelország minden nehézség nélkül ki tudjon jutni e kikötőhöz, Németország testéből egy bizonyos nagyságú területet – ez az a bizonyos korridor – a lengyeleknek adtak át. Ez a pontos meghatározás. Így ha egy német Kelet-Poroszországba akart utazni, – a korridoron vasútvonal haladt keresztül – egy idegen felségjogú állam területén kellett, hogy áthaladjon. Ez a tény az összeütközések végtelen sorát eredményezte pro és kontra, s ezzel szinte kizárttá tette azt, hogy ez a két nép – a lengyel és a német – valaha is megbéküljön.

Mert mi történt a valóságban?

Amikor a bátyám útleveléből megállapították akár a lengyel, akár a német határőrök, mert mindkét őrségből mindkét oldalon őr állt, hogy az átutazó magyar, nem történt semmi, tessék lássák belepillantottak csomagjába és anélkül, hogy a vonatból ki kellett volna szállnia, folytathatta útját. De nem így, ha az utazó német, vagy lengyel volt. Az ellenfél vámosa összes cuccával kiszállította a vonatból, és egy jókora távolságra lévő vámépülethez vitette el csomagjait. Természetesen magával az utassal együtt, ahol csomagjait töviről hegyire tüzetesen átvizsgálták. Ez érvényes volt természetesen mindkét részről. Tehát csak magának a korridornak átlépése állandó olaj volt az amúgy is égő tűzre. Hiszen e két népet, azt lehet mondani, történelmük egész során állandó ellenségeskedés jellemezte. Gondoljunk csak még a német lovagrendek idejére.

A másik korábban említett dokumentum számomra *egy könyv volt*, mely néhány száz oldalra tehető és részletesen ismertette a kialakított német-lengyel határt.

E könyvnek még utána keresni sem tudnék, hiszen még azt sem tudom, hogy magyar, vagy külföldi szerző tollából fakadt. Írója végigment ezen a határon és leírta az ott szerzett tapasztalatait. Azt határozottan állítom, hogy semmi propaganda íze e könyvnek nem volt, csak tapasztalatait rögzítette a földrajzi hely pontos megjelölésével.

Amire úgy hirtelen visszaemlékezem.

Volt valahol egy korcsma, ahol maga az épület az egyik, annak udvara a másik ország területére került. El lehet képzelni, hogy az ott italozó emberek, különösen akkor, ha a kelleténél többet találtak magukba önteni, hány és hány határsértést követhettek el. Ugyancsak emlékezem olyan ház leírására, ahol más országhoz tartozott a ház, máshoz annak udvara, vagy melléképületei. Ismét a határsértéseknek végeláthatatlan sora.

Olvasmányaimból ismerve a béketárgyalások légkörét, e szomorú tényeket nem tudom a véletlennek tulajdonítani. Természetes, hogy egy öntudatra ébredt nép, mint amilyen a háború után a lengyel volt, vagy egy öntudatra lassan újból ébredő nép, amivé a német vált Hitler uralomra jutása után, mindig felfokozott reakcióval fogadta e határról érkező híreket. Ha most ezt a reakciót akár belső, akár külső tények esetleg jelentkező propagandisztikus fogásokkal és fokozták, az így kialakított helyzet robbanásig fokozódott.

Ezzel magyaráztam azt a megtapasztalt tényt is, hogy amikor 1939 nyarán egy úgynevezett „filléres" vonattal *Uzsokra* jutottam el kb. másfélezer nyíregyházi utastársammal. Már azt tapasztaltam, hogy amikor az uzsoki közös lengyel-magyar határon utastársaim

a lengyel területen lévő Siánkiba, – ha jól írom a város nevét – át akartak menni, s útlevelekkel nem rendelkeztek, a lengyel határőrök minden hivatalos eljárás nélkül engedélyezték. *Csak azt kérdezték, hogy németek nincsenek-e az utasok között.*

Ha ezekhez a külső és csak hiányosan is felsorolt tényezőkhöz hozzá veszem a vesztett háború utáni úgynevezett „*Weimári Német Köztársaság"* belső viszonyait, némi magyarázatot kapunk a történelem későbbi alakulására.

A győzelemnek hitt – erre minden alapon okuk meg volt – de mégis elvesztett háború okozta letargiát, mely az egész népen erőt vett, továbbá a nemzeti öntudatot sokszor arcul csapó jóvátételi követeléseket, területi részek megszállását, afrikai félvadakból toborzott katonaságnak magára a népre történő rábocsátását, a világgazdaság történelmében addig ismeretlen méretű inflációt, az óriási mértékben elszaporodott prostitúciót. És itt gondolni kell elsősorban a nőket imitáló férfi prostitúcióra, melyről addig Európában nem igen volt fogalom és ki tudja még hány olyan ok, ami előttem, mint egy ott nem járt fiatalember előtt talán mind a mai napig ismeretlen. Mindezeket betetőzte az akkori német vezető politikusok magatehetetlen tutyi-mutyisága. Talán nem kell különösebben hangsúlyoznom, legalább is előttem érthetővé és indokolttá teszi, hogy amikor néhány ember – talán hét – egy müncheni sörcsarnokból –„sörpuccs!"- kiindulva, mindezeknek az ellenkezőjét kezdi el hirdetni a német férfiak és nők előtt, az ott befogadóra talál. Pláne, ha akad közöttük egy nem mindennapi szónoki képességgel megáldott, vagy megvert vezető Hitler Adolf személyében.

És 1933-ra teljesen demokratikus körülmények között -mert ezt sem szabad elfelejteni, hogy nem külső erő támogatásával – hatalomra tudott jutni. (És hatalmának első éveiben minden politikai megnyilvánulása a választások alatt tett ígéretek pontról pontra történő betartása volt.)

Nem jártam soha a hitleri Németországban, nem voltak német barátaim, de nekem, mint magyarnak nem is kell olyan nagyon messzire visszamennem a mi történelmünkben, hogy ne találjak analóg esetre. Gondoljunk csak *Kossuth Lajos* Cegléden elkezdett toborzó körútjára.

Nem szinte a semmiből teremtett egy olyan hadsereget, melynek legyőzésére nem volt elég a begyakorolt osztrák császári hadsereg?

Nem kellett hozzá más, csak egy olyan belső hangulat, tegyem hozzá elkeseredett hangulat, mely annak idején és jogosan eltöltötte a magyarságot a Kamarilla manőverezése miatt és az eredmény nem maradt el.

Pedig az akkori magyar nép akár lélekszámban, akár az Európában betöltött szerepkörben, – hogy a faji öntudatról ne is beszéljek – messze elmaradt a harmincas évek Németországától.

Ilyen körülmények között indult el Németország a hitleri úton.

Hogy a németek szempontjából jó volt-e, vagy sem ez az út, erre nincs személyes tapasztalatom.

De három, abból az időből való informátorom van. Vegyük sorjában őket.

Simkovics Sándor, aki az elemi iskola negyedik osztályában, majd a gimnázium alsó négy osztályában osztálytársam volt. Közel lakván hozzánk, a Szent István utca elején és a Luther tér között fekvő házuk – ami ma is eredeti állapotban áll, valamint kölcsönös egymás iránt érzett szimpátiánk kapcsolatunkat nemcsak az iskolában eltöltött órákra korlátozták, de sokat játszottunk a késő ősz, tél és kora tavasz idején, tehát akkor, amikor mi is benn laktunk a városban. A négy középiskolai év után a városi Felsőkereskedelmiben folytatta tanulmányait, majd ott tett érettségit, párhuzamosan kitanulta apja mesterségét, a szűcsipart és azt folytatta. Munkájával nemzetközi kapcsolatokat teremtve és az üzletmenetet kiterjesztve a nyíregyházi anyaüzlet mellett egy pesti belvárosi üzlettel is. Nyelveket beszélt és sokat utazott szerte Európában. A harmincas évek első felének egyik Húsvétját itthon töltve a szülői házban, felkeresett és egy egész délutánt töltöttünk egymás társaságában.

Éppen *Németországból* jött és elbeszélte, hogy bár a politika nem érdekli, de egy alkalommal valahol kinn elment egy Hitlerék által rendezett tömeggyűlésre, ahol Hitler szónokolt. Német nyelvtudása számára a beszéd teljes szövegének megértését tette lehetővé.

Ahogy elmondta, életében olyan extázisba került tömeget még nem látott korra, nemre tekintet nélkül. Maga a beszéd és a tömeg annyira magával ragadta, hogy ő, bár a politika soha nem érdekelte, magával a zsidósággal egész életén át az Ausztráliában nemrég bekövetkezett haláláig semmi ellentéte nem volt, velük üzletileg szoros kapcsolatot tartott fenn, mégis magával ragadta a tömegszenvedély és együtt lelkendezett magukkal a németekkel.

Talán ez annak is magyarázata, hogy az ott hallottakkal igen sok magyar vonatkozású fájó pont is felmerült benne. Érthető ez, ha figyelembe vesszük a közösen elvesztett háborút és az azt követő velünk szembeni győztesi magatartást.

Rezessy Zoltán, talán még Pesten ma is élő evangélikus lelkész, aki itt volt Nyíregyházán, ha jól emlékszem az evangélikus leánygimnázium hitoktatója, és mint fiatal házas pár éven át a nemrég lebontásra került *Varga-féle villában* laktak. Szinte naponta itt szállt fel a reggeli órákban a villamosra a ház előtt lévő úgynevezett *3-as* vagy *Balla-féle megállónál* és így alkalmunk volt sokat beszélgetni. Úgy tudom, egy évig élt kinn a hitleri Németországban. Kinn tartózkodásáról egy kis könyvet is írt, kaptam annak idején tőle egy tiszteletpéldányt, sajnos ez is a többi könyvem sorsára jutott, azaz megsemmisült. Sokat beszélgettünk az ottani egyházi életről is. Tőle tudom, hogy az egyházi élet akkor viszonylagosan zavartalan volt. A politikai élet tilalmi terület volt az egyházi lelkészek számára, azzal talán úgy mondhatnám nem volt tanácsos foglalkozni. Ha ezeknek a feltételnek eleget tett, egyházi munkája zavartalan volt. Gondolok itt például az ifjúság nevelésére, a hitoktatás kérdésére.

Voltak a *Hitlerjugendnek* olyan tagjai, kik mereven elzárkóztak minden egyházi kapcsolat létesítéséről, de azoknak semmiféle bántódása nem esett, akik nem ezt az utat járták.

Maga Hitler nem volt ateista, azt magam is sokszor tapasztaltam, sajnos csak fordításokban ismertetett beszédeiből, hiszen a nyelvet nem bírtam úgy, hogy megértsem, különösen pedig akkor nem, amikor elragadta Hitlert a szónoki hév. Beszédeiben igen sokszor

hivatkozott a *Gondviselésre,* amit viszont sem *Marxtól*, sem *Engelstől,* sem *Lenintől, vagy Sztálintól* nem olvastam. Vagy nem volt pontos az ezektől olvasott fordítás? Lehet, de nem hiszem.

Talán valahogy Jézus Krisztus személyével nem volt kibékülve Hitler, de azt hiszem ez is elsősorban a faji teóriájának tudható be. Ha maliciózus akarnék lenni, azt mondhatnám, hogy itt is igen közel áll a zsidóság felfogásához.

Hogy ezt a megjegyzést miért tettem? Mert meggyőződéssel vallom, hogy nagyon sok tulajdonságban igen közel állnak egymáshoz a németek és a zsidók. Talán itt van a kölcsönös gyűlölködés titkának kulcsa. Két dudás és egy csárda. De maradjunk Rezessynél.

Amikor megkérdeztem, hogy milyen a zsidóság helyzete, azt a felvilágosítást kaptam, hogy igyekeznek szelektálni a németeket a zsidóságtól.

Ez különben magától értetődő, hiszen a nemzeti szocializmus erősen faji alapon állt és rangsorolta a fajokat. E rangsorolás igen sok személyes tragédia forrásává lett, de magam részéről nem tagadom a faji adottságok létezését.

Azt állítani, hogy minden német fajának kifogástalan egyede és minden zsidó fajának salakja, elfogult bornírtság véleményem szerint, de hogy a faji adottság nem létező valami, legalább olyan mértékű elfogultság és hamis teória.

Rezessytől hallottam először arról, hogy a hitleri elgondolás szerint ki kell telepíteni a zsidóságot Európából, és valahol fel kell állítani egy saját országot részükre. (Ostobaság ez? Hiszen 1945 után a győztesek valósították meg, és üggyel-bajjal egy eléggé ellenséges világ közepette ma is gondoskodnak Izrael fennmaradásáról.)

De azt is ebből a forrásból tudom, hogy nem engedélyeztek semmiféle egyéni kilengést, atrocitást, és ha ilyen kiderült, az elkövetőjével keményen elbántak. Hogy ez később eltorzult és e céltól igen messzire jutott, ezt majd annak idején, átnézzük, de már előre is szomorú mementónak megemlítem, hogy tombolt egy életre-halálra menő rettenetes háború, annak minden keserű következményével.

A *harmadik forrásom és ez is figyelmet érdemlő, nem intellektus ember volt*. A harmincas évek második felében egy tűzoltó házaspár lakott itt nálunk a sóstói úti villánkban, a házmesterlakásunkban talán egy évig. Vezeték nevére emlékszem csak, Németnek hívták, a városi tűzoltóság hivatásos részlegének volt egy tagja. A férfi Miskolc környékéről származott.

Egy alkalommal meglátogatásukra eljött édesapja, akiben egy igen rendes parasztembert ismertem meg, és aki néhány hétig itt vendégeskedett fiánál.

Sokszor kiültünk a házmesterlakás elé, nyár volt és órák hosszat elbeszélgettem ezzel az öreggel. Kis paraszti birtoka volt valahol Borsodban, elég nehéz körülmények között éltek.

A mezőgazdasági munkások előtt németországi munkalehetőség nyílt, s élt az öreg ezzel a lehetőséggel, és kint volt dolgozni. Amiket nekem beszélt az ottani munkalehetőségekről, kereseti viszonyokról, szociális ellátottságukról, szabadidejük eltöltéséről, az ottani lakosság életviszonyairól, az ország népének és a vendégmunkásoknak kereseti lehetőségéről, általánosságban a németeknek a velük szembeni magatartásáról, egyszerűen bámulattal töltöttek el. (Tőle hallottam először: „*Kraft durch Freude*")

Meg kell mondanom, hogy torony magasan álltak az akkori magyarországi viszonyokhoz képest. És még valamit. Elmondta az öreg a hosszú órákig tartó beszélgetéseink során, hogy mindenkitől csak azt hallotta, hogy ezek a viszonyok csak a nácik uralomra jutása után következtek be, addig borzalmas volt a vesztett háború utáni életük.

Ezek voltak az informátoraim.

A fentiek elmondói nem abból a célból mondták nekem, amit mondtak, hogy bennem hívet szerezzenek ennek az eszmének. Lehet, sőt amennyire magamat ismerem számomra talán kibírhatatlan lett volna az ottani ilyen formájú élet. Lehet, ezt megismétlem, mert igen sok tulajdonsága a németségnek idegen tőlem. Gondolok itt például az *egyenruha imádatukra*, az e*gyesületesdiségükre*, hogy egy olyan nehéz szóval fejezzem ki, amit akarok, de hát ezek mind bizonyos faji tulajdonságok is. (Személy szerint nekem az a szabadság is kevés volt, amit itt a Horthy rezsim nyújtott!)

Vagy az a gondolat, – ha valóban így volt – hogy „*mielőtt valamit mondasz, tanácsos megnézni ki áll a hátad mögött"* – ami az akkori Magyarországon ismeretlen fogalom volt.

Tehát lehet, hogy egyénileg tragikus véget értem volna ott kinn, hacsak meg nem változom, de ez egyéni adottság kérdése, maga a hallott eredmény értékéből ez semmit sem von le.

Magáról a németségről alkotott véleményemet ki fogom fejteni, ha időm engedi, akkor, amikor a háborús időmre kerül a sor. E kérdést azért láttam szükségesnek részletesen megvizsgálni, mert igen megvilágítja mindazt, ami azután később Európában történt.

*

Mint jogász és volt közigazgatási ember vallom, hogy egy-egy adott eset felderítése igen nehéz kérdés. Egy korcsmai verekedés esetében sem lehet mindig egyértelműen vétkesnek azt kikiáltani, aki először ütött, mert szigorúan vizsgálni kell az eset előzményeit. Hiszen nagyon könnyen lehet, hogy az visszanyúlik olyan magatartásba, ami szinte elkerülhetetlenné tette a halált okozó ütést. És ha ez nem is menti fel az ütőt, de cselekedetét minden esetre motiválja. Ha ez így van egy igen szimplának látszó kocsmai esetnél, menynyire inkább így van a Világot megrendítő esemény vizsgálatánál.

Lassan *huszonnégy évszázados* lesz *Brennus gall vezérnek* szállóigévé vált kijelentése: „*vae victis, jaj a legyőzöttnek*!". Megszámlálhatatlan példát találunk erre napjainkban, amikor a szövetségesek győzelmének 40-ik évfordulóját ünneplik szerte a világon. Aki azonban szeret a maga fejével gondolkozni, és nem szolgailag másolni, bizonyos elhallgatott tényeken fenn kell akadnia. Talán – ha nem is a jelenlegi időben – ez a kis előzmény segít a világosabb látáshoz.

A hitleri rezsim elbukott.

Az igaz, hogy az egész világnak kellett összefognia ahhoz, hogy ez bekövetkezzen. Így azután e háború minden ódiumát a Hitlerék nyakába varrni szinte természetes dolognak tűnik.

De hát önkéntelenül felmerül – legalább is bennem a kérdés – a Hitlerék bukása után a földkerekségen a béke uralkodott el?

Európában mondjuk béke van, vagy talán helyesebb azt mondani, hogy e pillanatban nem a fegyvereké a szó. Más úton és más eszközökkel támadják egymást a különböző országok népei, és elsősorban az ideológiai fronton áthidalhatatlan szakadék tátong országok és országok között. Ezt ideig-óráig, különösen a rosszul látó emberek szemei előtt tagadni, és a békés egymás mellett élés üres frázisával elváltatni az egyén figyelmét: lehet. Azonban e tátongó szakadék sajnos, de megvan, és mindenütt érezteti hatását. A háború alatt még itt is mindenütt izzó zsarátnok ég az emberek lelkében. Megbékélést nem hozott az emberiség számára még Európában sem. A nagyvilágban pedig szólnak és szólnak a fegyverek, robbannak a bombák, tombol a terrorizmus és pusztulnak az emberek ezrei ártatlanul tekintet nélkül nemükre, korukra, fajukra. Az okok keresésénél csak egymásra mutogatás történik, mindenki a másikat okolja, mint a bajok egyedüli okozóját. Pedig elgondolkoztató, hogy mindkét félnek a legmodernebb és legpusztítóbb fegyverek állnak rendelkezésére.

Ezeket vajon kiktől kapják?

Kik finanszírozzák ezeket az irtóztatós költségeket?

Kérdések, melyeket azt hiszem, minden gondolkodó ember felvet, ha nem máshol, szobájának csöndjében.

A csöndesnek látszó európai országokban – és itt gondolok elsősorban az úgynevezett szocialista tábor országaira – ha valahol csend van, az is inkább a temetők csendje. Így van ez elsősorban itt Magyarországon, ahol egészen mást mond a rádió, vagy a televízió, vagy írnak az újságok, és egészen mást mondanak az emberek csendes beszélgetések között.

Óriási a távolság a kommunikációs eszközök útján kimondott, vagy kinyomtatott szavak és a valóság között. Megnyerték a szövetségesek a háborút, mondjuk katonailag, de a békét elvesztették! Azt hiszem, ennek igen sok oka van. Talán a legkézenfekvőbb abban keresendő, hogy annak idején a szövetségeseket egymástól óriási világnézeti különbség választotta el.

Az összetartó kapocs csupán a Hitler és rendszere elleni gyűlölet, vagy az attól való félelem volt, és ahogy ez a félelem megszűnt, megszűnt a szövetségesek összetartása is. Ez a szomorú tény és mindaz, mai azután elkövetkezett talán ide vezethető vissza.

No, de elég nagy kitérő után – ez azonban a dolgok világos látásához hozzátartozik – ideje a kronológiai rendhez visszatérni. Elvégre ezeket szeretném rögzíteni a jövő számára.

A gazdasági nagy világválságból jól-rosszul lassan magához kezdett térni a világ és ebben a kis Magyarország is. Éltük csendesen napjainkat, úgy ahogy az, minden időben és mindenütt menni szokott. Kinek jobban, kinek rosszabbul alakulván sorsa. Hogy ebben a kialakulásban mennyire volt ludas a környező világ, vagy az egyén egyéni adottsága és viselkedési formája, mint minden, ez is teljesen egyéni dolog. Ha visszagondolok akkori életemre, nem találok kivetnivalót magatartásomban. Nem egy magamra vett, vagy erőltetett forma volt, ahogy viselkedtem, hanem a bensőmből, valahonnan a gének világából feltörő valami. Gondolok itt elsősorban a körülöttem élő emberekhez való viszonyomra, ami meghatározó jellegű minden egyén életében.

Felfogásomat, megnyilatkozásomat, tehát tetteimet és szavaimat soha nem az határozta meg, hogy erről mi a másik ember véleménye. Ezt tudom, ma már különösen világosan, hogy olyan embernél, aki életét a *köz szolgálatának* kívánja szentelni, ez elég hiba. Hiszen az emberek soha nem a szerint ítélik meg a másik embert, hogy annak cselekedetében, vagy magatartásában mi az erkölcsi alap, hanem kizárólag abból, hogy ez nekik jó-e, vagy nem jó. Így azzal szemben, aki a körülményekkel nem, vagy csak kevésbé törődik, igen sok ellenszenv alakul ki, ami csak igen soká, vagy soha nem oldódik fel. Ez az itt leírt igazság fokozott mértékben jelentkezett nálam. Rangom szerint hiába csak városi napidíjas voltam, legfiatalabb jogvégzett tisztviselőként – aki hellyel közel jól meg tudta oldani a rábízott feladatokat, és aki eléggé ismert volt arról a tulajdonságáról, hogy sem anyagiakban, sem hatalmi szóval az általa helyesnek vélt úttól nem téríthető el – számtalan összeütközésre vezetett ez a lakosság különböző rétegeivel szemben, aminek azután igen sok esetben jómagam ittam meg a levét.

Minthogy pedig erre a második világégés felé rohamléptekben menetelő világban számos és kedvesnek nem mondható közigazgatási feladat is mutatkozott, – amiknek elintézésére mindig én kaptam megbízatást – nem annyira személyekkel, mint inkább csoportokkal kerültem akarva akaratlanul összeütközésbe. Ez pedig nem előnyösen befolyásolta előrehaladásomat.

Ha ma visszatekintek akkori hivatali működésemre, azt mondhatom, tisztelettel adózom a város lakosságának velem szemben a későbbiekben tanúsított magatartására, hiszen azt mondhatom, minden kellemetlenül érintő közigazgatási dologban ügyintézőként velem találkozott. Ha ehhez még hozzáveszem, hogy – mint korábban is mondtam – véleményemet soha nem egyéni érdekem határozta meg, hanem a felfogásom, amit az adott kérdésről vallok – utólag csodálkoznom kell, hogy amikor a világ nagyot változott körülöttem, nem égettek meg nyilvánosan, mint Savonarolát. Mert csak nagyon röviden érintve a kérdéseket, és ami úgy kapásból eszembe jut kikapva egy-egy témát:

Még a *gazdasági válság* előtt, tehát a jó pengő idejében *Bencs Kálmán* polgármestersége alatt az úgynevezett négy átvonulási szakaszt Rákóczi utca, Vay Ádám utca (ez ma Dózsa György utca) Szent István utca, (Vöröshadsereg u.) Debreceni utca (mai nevét nem tudom) modern, időt álló burkolattal kövezték ki. Én részben diák voltam, részben katonai szolgálatomat teljesítettem, részben a közigazgatási ügyosztályban hatósági bizonyítványokat állítottam ki, tehát az égvilágon e munkálatokhoz semmi közöm nem volt.

Az akkori városi szabályrendelet értelmében az útburkolat felét a város, felét az érdekelt telektulajdonos fizette. Jött a válság, mindenkinél a minimálisra csökkent a jövedelem, de a burkolatokra fordított bankkölcsön teljes egészében megmaradt. Meghalt *Bencs Kálmán*, volt a városnak vagy 7 millió pengő adóssága, ebben benne volt a burkolási költség is. A bankok csak úgy voltak hajlandók moratóriumot adni a városnak, ha kintlévőségek behajtását a törvény teljes szigorával szorgalmazza. Az új polgármester felállított egy különleges behajtási osztályt, élére természetesen engem jelölt ki. Majd ide került a köztemetők eladott sírhelyeinek költségbehajtása is. Hogy mennyire népszerű feladat ez, azt hiszem erre felesleges felelnem.

Hatósági igazolások. Ahogy a hitleri Németország rányomta bélyegét Európára, különböző és a zsidóság tevékenységét befolyásoló rendelkezések láttak napvilágot. Igazolniuk kellett, hogy őseik már valamikor 1860 körül adófizetői voltak az országnak és erről hatósági igazolást kellett kérniük. Kinek kellett ezt végrehajtatni? Talán nem is kell felelnem. A groteszk ebben a kérdésben az volt, hogy maguk a zsidók kérték a polgármestert arra, hogy engem jelöljön ki a bizottság vezetőjéül. Meg is indokolták: *„az a híre, hogy megvesztegethetetlen, így ha ő írja alá a bizonyítványt azt mindenki pártnézetre való tekintet nélkül el fogja fogadni."* Úgy emlékszem, hogy a nagynak nevezett (hogy miért nagy, nem tudom) francia forradalomban talán Robespierre volt ezzel a megvesztegethetetlen jelzővel megajándékozva. Sorsa közismerten a nyaktiló lett. Hát nem csoda hogy élek?

Jött a közellátás. No kinek is legyen a feladata? Nem nehéz a felelet. Örülni fog az a polgár, aki nem kap cipőjegyet, kevesli a kenyeret, vagy cukrot, vagy zsírozót? Nem valószínű.

Még nehezebbé tette helyzetemet maga a rendszer, mely azt biztosította, hogy a kirakatokban álljon cipő, a kereskedőnek szándéka is volt annak eladása, kívánsága mindössze annyi volt, hogy hozzon *Ballától* jegyet. *Balla* persze nem adott, vagy csak igen kevés jegyet. Vajon miért, talán cezaromániából? Szó sincs róla. *Balla* postás volt, akinek ha nem volt kézbesítendő levele, hiába várták, hogy hozzon. De erről ki tudott? Csak a bennfentesek.

Ha valakinek elpróbáltam magyarázni, látszott, hogy nem hiszi. Hát akkor miért az erőlködés. Viszont a termelő parasztságnak azt, amit a törvény előírt, be kellett szolgáltatni, akár állatban, akár terményben. Ki követelte tőle? Hát *Balla*, hiszen ő volt a közellátási vezető, vagy ahogy tréfából, vagy komolyan mondták: *diktátor*.

Végezetül a zsidóság deportálása. Ki volt a felállított zsidótanács és a polgármester között az összekötő? Ugye nem kell mondanom! És végül a zsidóságot deportálták. Hát nem

csoda, hogy a későbbi úgynevezett „*népbírósági (inkább csőcseléki) tárgyaláson*" még zsidó vádam sem volt?

Ma, ha ezekről a dolgokról el-elgondolkodom, nem csodálkozom azon, hogy minden választásomon, hacsak nem egyedüli jelölt voltam – mert ilyen is volt – mindig alulmaradtam. Még, ha ehhez hozzáveszem, hogy soha nem kerestem a hatalmasok pártfogását, hisz alaptermészetem lévén az, hogy nem tudok hódolni a felkelő napnak. Viszont az is igaz, hogy nem tudom leköpni a lenyugvó napot. Az pedig a mindennapi életben öreg hiba.

Természetes volt ezek után, hogy pályámon csak úgy döcögettem. Valamikor 1937-ben vagy 38-ban a közigazgatási szamárlétra legalsó fokozatába sikerült megkapaszkodnom, II.-od osztályú közigazgatási fogalmazó lettem 180 pengős fizetéssel. Azt tudom, – mivel meglehetősen olvashatatlan írásom volt – hogy e magas fizetésemből legelső tevékenységem egy *Olivetti Rapida* portable írógép vásárlása volt, hogy azzal intézzem itthoni írásbeli tevékenységemet. (Kis írógépem áldozatul esett 1944-ben a Villa kifosztásának. Amivel e sorokat kopogom *Mariska* nénémtől örökölt Triump gépen történik.)

Európa felett beborul az ég

Anschluss

1938 tavaszán megtörtént Ausztria megszállása a németek részéről.

E kérdés lényegéhez nem tudok hozzászólni.

Nem tudom mind a mai napig, hogy ez az „anschluss" egy nagyhatalommá újból felnövő ország agressziója volt-e, vagy a lakosság nagy részének hőn óhajtott vágya. Gondolom, ma a vesztett háború után az általános tömegpszichózisnak megfelelően a nyilvánosan megkérdezettek óriási többsége azt mondaná, vagy esetleg mondja is, hogy egy brutális megszállás volt.

Megismétlem, azelőtt soha nem járván Ausztriában, a háború után pedig azzal a kevés számú osztrákkal, akikkel fivéreméknél Innsbruckban majd Linzben volt alkalmam beszélgetni, azok érdemleges felvilágosításul nem szolgáltak, mivel tudomásom szerint tagjai voltak a nemzeti szocialista pártnak.

De azért van valami, ami némi bizonytalanságot jelent számomra a ma olyan gyakran hangoztatott ellenségesnek minősített német megszállást illetően. Azt hiszem Bécs megszállását követő egy vagy két nap múlva *Hitler* nyitott autón végigautózott Bécs utcáin. Ezt korabeli filmhíradókból volt alkalmam látni.

Nem tartom valószínűnek, hogy Bécsben vagy általában Ausztriában olyan ellenséges hangulat uralkodott volna a németekkel szemben, mert akkor nem autózik egy vezető államférfi állva egy nyitott autóban. Minthogy soha nem hallottam, hogy mondjuk később, Kijevben autókázott volna Hitler nemcsak a bevonulásukat követő egy-két nap után, de egy-két hónap után sem. Az tehát vitathatatlanul ellenséges ország volt.

A másik, bár Ausztria részéről manapság ezt nem nagyon hangsúlyozzák: *Hitler* maga osztrák volt, hiszen *Braunauban* született, ami ma is Ausztriához tartozik. Akkori beszédeiben mindig hangsúlyozta is ezt a tényt, emlegetve, hogy „*hazajött*". *Ezzel kapcsolatban hallottam egy tréfás megjegyzést – de már korábban is említettem, hogy az a véleményem, hogy e tréfák igen sok politikai bölcsességet és igazságot tartalmaznak – Ausztria mesteri módon tudta elhitetni a Világgal, hogy Hitler német, ezzel szemben Beethoven osztrák volt*! Az is tény, hogy egy nagyhatalomhoz való tartozás világviszonylatban mindig az érdekelt polgárok javát szolgálja.

Ezért nem tudok tehát ma sem e kérdésben állást foglalni. A tény, hogy rövid időn belül Ausztria beolvadt a *Harmadiknak nevezett Birodalomba* és legalábbis füleimhez egészen a háború befejeződéséig nem jutott el olyan hír, hogy e tény ellen bármilyen ellenakció történt volna az osztrákok részéről. Az is tény viszont, hogy mezsgyések lettünk a *Nemzeti Szocialista Németországgal*, aminek kisugárzó következményei alól – kis ország lévén és ez természetes – mi magyarok sem tudtuk kivonni teljes mértékben magunkat.

*

Ugyancsak még 1938 év nyarán a korábban *Cseh-Szlovákiához* jutott úgynevezett *„Szudéta"* vidéken élő németség soraiban támadt meglehetősen nagy visszhangot keltett mozgolódás. Hogy ez mennyiben volt természetes folyamat és mennyiben politikai aknamunka, ismét csak azt kell mondanom, hogy nem tudom.

Ott nem jártam, az ottani hangulatot sem akkor, sem most nem ismerem.

Azt viszont életem folyamán megtanultam, hogy bizonyos hangulatok megítélésénél igen óvatosan kell állást foglalnunk, mert a propaganda hatalmas dolog.

Ha ezt valaki nem hiszi, nézzen saját portánkon körül, ahol azt hiszem elég nagy tömegekkel sikerült legalább is elhitetni, hogy a hazánkban bekövetkezett események 1945 évében nem egy vesztett háború, de egy „felszabadulás" volt. És talán már ma is sokak szemében úgy néz ki, hogy a Hazánk területére betörő orosz csapatok ölelésre tárt karokkal és kezükben frissen sütött kenyérrel érkeztek, hogy életük feláldozásával szabadságot hozzanak népünknek.

Túlzás ez részemről?

Tessék a negyven év után írott, és pedig magyarul írott újságokat lapozgatni, vagy videó, vagy magnó felvételeket hallgatni.

Pedig a valóság?

Ma is hátamon futkos a borzalom keltette hidegrázás, ha azokra a hetekre, hónapokra gondolok, de akár a mai élet megnyilvánulását figyelem. No, de erről is majd annak idején.

Vissza tehát a *Szudéta* eseményekhez.

Az I. Bécsi döntés

Az *I. Világháborút* követő békék egyik tákolmánya volt a Cseh -Szlovák Köztársaság, meglehetősen nagy ellentétekkel már maguk a csehek és szlovákok között is. Nem beszélve a nagy létszámú és kisebbségi sorsba kényszerített magyarságról, valamint a németségről, elhangzott talán elsősorban a németség részéről, de nyomban utána a magyarság részéről is annak hangoztatása, hogy jogos követeléseiket, ami az elszakított területeken lakó véreik jogait és elsősorban hovatartozásukat illeti, érvényesíteni kívánják.

A németek jogigényéhez nem tudok hozzászólni, nem ismervén a vitás területek kérdését.

De a magyarok igényét illetően senkinek, aki magyarnak vallja magát, semmi kétsége nem lehet. Egy ezeresztendős múlttal rendelkező valamelyest is öntudatos nép nem adhatja fel jogos igényeit, különösen olyan területeket illetően, ahol magyarok laknak, földrajzilag összefüggő területen az anyaországgal, és amely területnek ezek a lakói vissza akarnak térni régi hazájukhoz. Ehhez talán minden elfogultság nélkül még azt is hozzá lehet tenni, hogy a

Kárpát medencét a honfoglalás korának megfelelő időben a magyarság töltötte ki. Hiszen az egész Európa területének lakottságát kell figyelembe venni, és ehhez viszonyítva nyugodt lélekkel lehet mondani, hogy kitöltötte a honfoglaló magyarság e medencét.

És hogy olyan nagymérvű ritkulás következett be a magyarok sorai között? Erre azt lehet oknak megemlíteni, hogy tulajdonképpen Európa kelet felőli védelmében következett be a belső lakossági összetétel előnytelen változása, ahol a véráldozat tatár-török relációban magyar volt. A

13-ik századbeli tatárjárás, annak iszonyatos pusztítása, a törököknek 150 éves itteni uralkodása az őslakosság nagyarányú pusztításával járt.

Nem kell másra gondolni, csak arra, hogy a Hunyadi Mátyás korabeli magyar létszám hozzávetőlegesen egyezett az akkori Anglia lakosságának létszámával.

És hol vagyunk ettől ma? Ha még ehhez hozzávesszük azt a sokat hangoztatott tényt, hogy az *első világháború a népek önrendelkezési jogaiért vívatott,* ahogy ezt állították és állítják ma is az akkori győztes hatalmak szóvivői!

Ugyan ki kérdezte meg, mondjuk a Felvidék vagy Erdély lakosságát afelől, hogy hová akarnak tartozni?

Vagy gondoljunk a már általam is sokat emlegetett *békeparancs revíziót kilátásba* helyező rendelkezéseire! Azt hiszem, ha mindezt tárgyilagosan nézzük, nem volt vádolható az akkori magyar politikai vezető réteg túlzott nacionalizmussal akkor, amikor látván a németek teremtette kedvező alkalmat, nem ült ölbe tett kezekkel, hanem kérte jogos igényeinek kielégítését.

A németek, már magában fajtájukban rejlő hatalmas dinamizmusukkal, lélekszámukban is jelentkező erővel és a *Hitlerék* által irányított politikai és katonai hatalmukkal egyre másra igyekeztek – és pedig eredményesen igyekeztek – az őket sújtó békeparancs igazságtalanságainak kiküszöbölésére. És ehhez véleményem szerint vitathatatlan joguk volt. Sajnos csak az emlékezőképességemre vagyok utalva, de gondolok itt például a *Saár* vidéken végrehajtott népszavazásra, amit inkább francia ellenőrzésűnek, mint német ellenőrzésűnek tekinthető viszonyok között hajtottak végre.

Az eredmény? Elsöprő német győzelem!

Talán erkölcsi, de nem utolsó sorban katonai erőviszonyok figyelembe vételével a háború győzteseinek oldalán álló angolokat és franciákat arra késztette, hogy ha jól emlékszem a nevekre *Chamberlain és Daladier miniszterelnökök* személyében vezető politikusokat küldtek el *Münchenbe,* ahol megszületett a *Szudéta* vidék Németországhoz való visszacsatolásának döntése.

Evidens volt az, hogy a magyar kormány is hallatta szavát.

De – és ezt nem lehet eléggé hangoztatni ma – hogy nem fegyverek csörgetésével!

Többek között azért sem ezekkel, mert – mint már utaltam rá – nem voltak számottevő és korszerű fegyverei a magyaroknak.

Hanem az igazság hangoztatásával kérte a magyarság jogainak érvényesítését.

Állítom, hogy az akkori kormány saját népe előtt nem tehetett mást, még ha akart volna, akkor sem. 27 éves voltam akkor, elég világos és érett fejjel.

Egy percig sem maradhatott volna hatalmon az a magyar kormány, amely nem azt teszi, mint amit tett az akkori kormány. Ezt jó volna a ma, az eseményekre ma már visszatekintő és a politikai fórumon mozgó embereknek, különösen pedig a történészeknek figyelembe venni. A *Nép haragja seperte volna el azt, aki nem egy akarattal kiáltotta, „Igazságot Magyarországnak*". Ez nem frazeológia, ez történelmi tény, amit letagadni nem lehet, de nem

is kell. Ehhez az adott körülmények között minden népnek joga van és minden valamire való nép él is ezzel a jogával szerte a világon.

Így született meg az úgynevezett első „bécsi" döntés, ami visszajuttatta Felvidékünk magyarság lakta területeinek azokat a részeit, melyek közvetlenül szomszédosak voltak hazánkkal. Két nagyhatalom – *Olaszország és Németország* amelyek elsősorban voltak érdekelve Európa e részének kialakításában – 1938 novemberében döntött Bécsben!.

Ma a vesztett háború után olyan könnyű a vereséget szenvedett fasizmusra és nemzeti szocializmusra hárítani a felelősséget a szerencsétlennek nevezett Csehszlovákia szomorú sorsában, ahogy napjainkban elsiránkoznak az érzékeny szívű és sajnos sokszor magyarul beszélő siratók.

Megpróbálom magam visszahelyezni a 47 évvel ezelőtt történtek eseményeinek sodrásába és felidézni lelki szemeim előtt azokat a heteket, hónapokat.

Hogy világosabb legyek, még valamivel korábbi időkre térek vissza.

A Trianon igazságtalanságába belenyugodni nem tudó magyarság a maga nagyon szerény lehetőségei között igyekezett napirenden tartani a vele történteket, és ügyének érdekében felkelteni a világ lelkiismeretét. Megjegyzem, hogy bár az óta nagyot fordult a világ, különösen velünk, magyarokkal, és ma itt az oroszok támogatásával létrehozott rendszerre még a legnagyobb jóakarattal sem lehet azt mondani, hogy valami nagyon melegen viseli a magyarság megpróbáltatásának gondjait, de legalább is tudtommal mégsem akadt egyetlen mai politikus sem, aki azt merte volna kimondani, *hogy ami Trianonban történt, az igazságos volt*. Mindenesetre ez is nagyon jellemző Trianonra.

De az akkori időkben a magyarság soraiból a legkülönbözőbb szervezetek alakultak igazságunk mindenkori hangoztatása céljából.

Itt csak egy dologra szeretnék utalni.

Az ország egyik vezető napilapja a *Pesti Hírlap* volt. Ezt az újságot valamikor Kossuth Lajos alapította, és megjelenéséig, talán 1944 decemberéig, vagy 45 tavaszáig, megőrzött valamit a *kossuthi szellemből*. Valószínűleg ezért is szüntette meg az oroszok szülte hatalom. Nos, ez az újság fáradságot és költséget nem kímélve, komoly szakemberek, tudósok közreműködését is igénybe véve, vaskos érvek, térképek, statisztikai adatok valóságos tömegével alátámasztott könyveket jelentetett meg angol, olasz, német, francia nyelven. És küldözte szerte a nagyvilágba a felelős pozícióban lévő politikusoknak, államférfiaknak, tudósoknak, jelesebb embereknek. *„Justice for Hungary, Justizia per l'Ungeria"* -ahogy angol és olasz címükre visszaemlékszem.

Rendszeresen közölte az újság a címzettek válaszát. Csak a régi *Pesti Hírlapokat* kellene elővenni, hogy az itt mondottakat és mondandókat valaki ellenőrizze. Szinte naponta érkeztek a válaszok és ezekből annak idején egy igen furcsa következtetést vontam le a magam számára. Amikor a címzett még felelős beosztásban volt, tehát ahol tehetett volna is valamit, válasza udvarias hangú köszönet volt. De ahol már nem ült a címzett korábbi felelős pozíciójában, ott mindig visszatérő megállapítása volt, hogy „*ezt nem tudtam, ezt nem hittem, ez borzalmas, hogy milyen igazságtalanság történt Magyarországgal*."

Ma már nem tudom hányadiknak a világon, de az óceánrepülő *Lindberghet* követően, egy *magyarok vezette gép is*, *Endresz és Magyar* nevű pilótákkal átrepülte az óceánt és valahol Bicske környékén szállt le. Ez a gép is ilyen önkéntes felajánlásokból lett vásárolva, a neve is magyarra fordítva *„Igazságot Magyarországnak*" volt és ezzel a sikeres repüléssel kapcsolatban megjelent sajtónyilatkozatokból az iménti megállapításokat lehetett megtalálni. *Rendkívüli sajnálkozást, de csak a hatalomból kihuppantak tollából*!

Ez a tény is bizonyítja a Világ akkori erkölcstelenségét.

Hiszen ha valamit igazságtalan dolognak tartok, ez teljesen mentesnek kellene lenni attól, hogy *hol és milyen állást töltök be*.

De ugyanezeket a nyilatkozatokat olvashattuk az itt vendégeskedő és meghívott turistáktól, városnézőktől, vadászoktól és sorolhatnám hosszan még.

Talán már említettem *Gál István* angol tanáromat, aki mint tolmács kísért egy angol csoportot Sátoraljaújhelybe a „hajózható" *Ronyvához*, ahol nem győzték a vendégek hangoztatni, hogy őket *„aljasul becsapták, ez felháborító, ez borzalmas* stb", de ahogy elhagyták a vendéglátó országot, talán még az itt fogyasztottak íze a szájukban volt, de nagy igazságtalanságon és becsapottságon érzett felháborodásuk már semmivé vált.

Nos, ha végre akadt két nagyhatalom, ráadásul az egyik a régi ellenségek közül való volt, aki húsz év múlva valamit helyre akart hozni, valamit jóvá akart tenni, hát akadt volna tisztességes magyar ember, aki nem ragadja meg ezt a lehetőséget?

Nem valami jó véleménnyel vagyok a mai uralkodó rétegbéliek magyarságáról, emberiességéről, de talán még ezek között se akadt volna egy sem.

Talán!

Az is természetes politikai lépés volt, – elég régi az a napóleoni megállapítás, hogy a Gondviselés is az erősebb bataillonokkal menetel –, hogy úgynevezett katonai demonstrációt is mutasson az akkori vezetőség.

Így történt, hogy 1938 szeptemberében az 1908 és 1911 évben születettek korosztályát mozgósították.

Bevonulás
Katonai szolgálatom kezdete

Az eseményre igen jól emlékszem.

Mint városi napidíjasnak, évenként két hét szabadságra volt jogom. Mivel pénzem, de talán szándékom sem volt bárhová elutazni nyaralni, mindig szeptemberben vettem ki e szabadságomat akkori tisztviselő társaim nem kis örömére, mert így hasznosítottak a többi tisztviselő zömmel júliusban, augusztusban kivett szabadságolása alatt. Mint megválasztott fogalmazónak azonban már négy később öthét szabadsága volt.

Így nagy tervekkel vártam az 1938-ik esztendő szeptemberét, hogy a számomra teljesen szokatlanul hosszú szabadságomat nagy Sóstói fürdőzéssel és evezéssel, majd beprogramozott

olvasással fogom eltölteni. Egy hétfői reggel meg is kezdtem szabadságomat, amikor úgy 8-9 óra körül villamossal kimentem a Sóstói strandra – akkor még csak hideg strand volt a Sóstón – és számomra is elfogadható kisebb számú fürdőző társaságában elkezdtem szabadságstrandolásomat. Örömöm nem sokáig tartott.

10 órakor kezdett az akkor *Budapest 1*-nek nevezett *Rádióadó* híreket mondani, és első híre az imént említett két korosztály mozgósítási híre volt. Azzal, hogy minden e korosztályhoz tartozó katonaviselt tartalékos a katonakönyvében megadott alakulathoz két nap múlva bevonulni köteles. Abban az időben az volt a katonaság álláspontja, hogy senki ne vonuljon be a lakóhelyén állomásozó katonai alakulathoz. Hogy ennek mi volt az alapja, vagy az értelme, ma sem tudom. Tény az, hogy katonakönyvemben a *debreceni Tüzérlaktanya* volt *bevonulási helyként* megjelölve. Mivel az 1928-29 évi tényleges katonai szolgálatom után mindössze egy ízben, 1930 nyarán mentem be úgynevezett *belbiztonsági katonai* gyakorlatra, ezzel elértem a *zászlósi rendfokozatot*. Mivel nem ambicionáltam magasabb katonai rendfokozatot, így 48 óra múlva, mint egyik legöregebb háború utáni zászlós vonultam be Debrecenbe.

Debrecenbe történő bevonulásom után megkaptam katonai beosztásomat.

Abban az időben minden hadtestnek volt egy úgynevezett „*hadtestközvetlen középnehéz*", tehát 15 cm-es fogatolt ütege, amit hadi helyzet esetében mozgósítási tervük szerint háromüteges osztállyá duzzasztottak fel. Tehát a bevonuló tartalékosokkal töltötték fel a ténylegesen szolgálatot teljesítők keretét. Az üteg legfiatalabb tisztje *Hetey György* hadnagy ütegparancsnok lett és az ő ütegéhez kerültem felderítő tisztbeosztásba. Érdekes, hogy egész katonai szolgálatom alatt, – bár később ugyanilyen alakulat, de gépesített részlegéhez, – de mindig ebbe a beosztásba kerültem.

Ezzel a dátummal, tehát 1938. szeptember elejének valamelyik napjával kezdődött el katonai szolgálatom elég hosszúra nyúlt ideje, amikor is 1942 januárjáig, ahogy akkor tréfásan mondtam, tartalékos civil és aktív katona lettem. Ettől kezdve minden katonai megmozdulás első órájában jóformán megjött a behívóm. Ezért a kamránkban, egy katonaládában összecsomagolva állt saját tulajdonomat képező katonai ruházatom, megfelelő fehérneművel, mosdó, borotválkozó felszereléssel, hogy bevonulásomkor ne kelljen keresgélni, és ne feledjek valami lényeges dolgot idehaza.

De hát akkor – mivel minden időben a Jövőt jótékony és átláthatatlan függöny takarja – ki gondolt az elkövetkező évekre?

Elkezdődött tehát elég hosszúra nyúló katonai szolgálatom ideje.

*

Lelki helyzetjelentés

Korábban már említettem, hogy soha nem lelkesedtem a katonai szolgálatokért, vagy az egyenruháért. Mégis ha ma visszagondolok az ott eltöltött időre, azt kell mondanom, hogy nem bántam meg, hogy sorsom ezen az úton járatott.

Talán ezek a lekopogott sorok sem látnak soha napvilágot.

De ha e katonai szolgálataim során nem látok meg sok mindent, aminek ma is jelentőséget tulajdonítok, minőségileg is „kevesebbet" éltem volna. És amiket azért tartok érdemesnek írásban rögzíteni, hogy egyszer hátha eljön Magyarországon is egy olyan kor, amikor tisztán, vagy legalábbis sokkal tisztábban lehet dolgokat, eseményeket látni és mérlegelni? Amire ma, ezen idegen hatalom megszállásában nincs módunkban, mert a megfélemlítés, szolgalelkűség és sorolhatnám még tovább is mi minden, a tisztánlátást lehetetlenné teszi.

Azt is hangsúlyoznom kell, hogy nem állítom és nem állítottam soha, hogy egyedül csak én látok valamit jól, vagy helyesen. Nem hogy olyan óriási horderejű kérdések, mint az európai kérdés és benne a magyarság kérdése egy ember látásából tökéletesen és tisztán látható volna, még ha az a valaki nagyon magas és nagyon fontos helyen állt volna is.

Én pedig ettől igen messze voltam. De amit láttam, és amit ebből leszűrtem, azt olyan emberként tettem és teszem, akinek az események alakításában szerepe nem volt, csak szemlélője volt azoknak és éppen ezért sokkal kifogástalanabbul ítélhette és ítélheti meg azokat. Nem kell saját szereplését szépítenie, vagy kozmetikáznia. Viszont, mivel meggyőződésem és hitem az, hogy nemcsak az egyes ember, de a nemzetek sorsát is egy felsőbb hatalom irányítja.

Ha valaki ezt nem hiszi, kísérje figyelemmel. Akár a magyarság ezeréves, akár a zsidóság több mint ötezer éves történelmét tanulmányozza. És ha van szeme, állításom igazáról meg kell, hogy győződjön.

A magyarság e Kárpát medencében, ha zsugorodva is, de még beláthatatlanul hosszú ideig itt fog élni. Ezért, ha nem is a közeljövőben, de talán évtizedek múlva eljön egy tisztultabb szemléletű kor, amikor az ilyen kis embereknek, mely magam is voltam, lejegyzése, – ha az elkövetkező idők viharában megmarad e szerény kis feljegyzés, – némi világosságot fog nyújtani az akkori gondolkodó és kutató magyar számára.

Ma e hon egész területét olyan sötétség veszi körül, amihez fogható és ezt meggyőződéssel írom le egész történelmünk során nem ért bennünket. Mert az sajnos igaz, hogy közel négy évszázadon keresztül egy hozzánk mindig idegen uralkodói nemzetséggel kellett fennmaradásunkért küzdenünk. Igaz az is, hogy az ország területének jelentős részében a török uralkodott vagy 150 évig, ez az idő pedig sokkal több, mint az eddig jelen helyzetünkben eltöltött négy évtized, de és – ez a sajnálatos körülmény – a korábbi elnyomók nyíltan vallották magukat idegeneknek. Az elnyomottak soraiból is kerültek ki emberek, kik maradéktalanul odaadták maguk az elnyomók minden intencióinak.

A ma elnyomása kívülről magyar alakot vett fel és úgy tesz, úgy szól, mintha magyar volna és amit tesz, az magyar érdek volna. Ez viszont óriási különbség!

Nem ismerek senkit a ma vezetői közül, tehát lehet, hogy ma már közülük is kevesen tudják, vagy látják, hogy egy idegen hatalom idegen és a világot meghódítani akarók érdekeinek szolgálatában állnak. Amit valamikor a pánszlávizmus tevékenységének láttak vezetőink és óvták attól a vezetetteket, azt ma a bolsevizmus elnevezése alatt, de kizárólag orosz nagyhatalmi érdekek szolgálatában állítva teszik.

Ezért van, ha valamelyik náció, vagy magát elvhű társának valló tömeg, vagy kisebb csoportosulás felismeri ezt a jákobi kezet, azok Moszkva szemében azonnal ellenségekké válnak. Lásd akár a kínai, akár a jugoszláv, de akár azoknak a nyugati kommunista pártoknak sorát, akik ezen az úton jártak. Itt erről honunkban beszélni nem lehet.

Mit lehet várni attól az ifjúságtól, kik ebben a szellemben nőttek, vagy nőnek fel?

A másik lényeges különbség, pedig az, hogy azokban az időkben mindig maradt a magyarságnak olyan vezető embere, sőt vezető rétege, aki hű maradt a magyar nemzeti gondolathoz, és akinek, vagy akiknek személye körül ki tudott a jövő jegecesedni.

Ma azonban sehol senki a látóhatáron.

És ez eléggé tragikus helyzet.

E szomorú tény alátámasztására csak egy nemrégen itt Nyíregyházán történteket kell feljegyeznem.

Van egy negyedévenként megjelenő irodalmi folyóirat: Szabolcsi Szemle.

Abban a tavasz folyamán megjelent egy visszaemlékező cikk bizonyos Hársfalvi tanár tollából a negyven évvel ezelőtt történtekről, melyben idézett egy akkori hivatalos aktában található levélből, melyet az akkori szabolcsi főispán, a szomorú emlékű Erős János írt az akkori orosz városparancsnoknak. Tehát az akkori magyar hatósági személy a megszálló hatalom katonai képviselőjéhez, bizonyos orosz katonai atrocitások ügyében.

A cikk megjelenése utáni eredmény: a folyóiratot, ahol csak feltalálható volt, elkobozták. Még az előfizetőknél is eljártak a visszavonás érdekében. A cikk írója infarktussal kórházba került, majd belehalt az izgalmakba. Azt a levéltárost, aki kiadta az ott őrzött aktát, leváltották, az aktát pedig magát elsüllyesztették, de az is lehet, hogy megsemmisítették. Mindez, pedig történt negyven évvel az események után, nem ellenőrizhetetlen személyek pletykálása nyomán, hanem közigazgatási akta alapján íródott cikkel. Volt ilyen példa a magyarság elég sok vihart látott ezeréves történelmében? Nem hiszem. Én legalábbis nem tudok róla, de azt hiszem más sem.

Negyven esztendő után még megírni sem lehet, pedig a cselekvő, a megszálló idegen volt, a szenvedő pedig magyar. Azt hiszem, ehhez évszázadok múlva sem kell kommentár.

Lehet-e ilyen körülmények között csak valamelyest is tárgyilagos és világos látást várni, vagy kívánni a felnövő ifjúságtól? A választ, azt hiszem, nem kell megadnom. Benne van a feltett kérdésben.

Reménykedem abban, hogy ez az íróasztal számára tett feljegyzésem hátha a Gondviselés kegyelméből megmarad, és némi világosságot nyújt késő századok számára.

Adja Isten, hogy így legyen!

Mert amit leírok az az, ahogy láttam, ahogy átéltem.

Néhány közbevetett mondat erejéig megszakítom a visszaemlékezést.

Olvasmányélményem kapcsán

Most olvasom az 1985 évi, Könyv-napra megjelentetett könyvét bizonyos *Niederhauser Emilnek „Merénylet Erzsébet királyné ellen"*. Ezzel kapcsolatban jutott eszembe egy családi vonatkozású emlékem, amit annak idején megboldogult Édesanyám beszélt el, és amit itt kívánok rögzíteni.

A merénylet Erzsébet akkori magyar királyné és osztrák császárné ellen 1898. szeptember 10-én történt Genfben.

Ebben az időben *Édesanyám Nagyanyámmal* Budapesten tartózkodott és a Rákóczi úton lévő *Pannónia Szállóban* laktak, melynek szobáiba be volt vezetve a *Telefonhírmondó.* Lefekvésük után anyámék ezt hallgatták, azt nem tudom, hogy vajon csak híreket mondott ez a hírmondó, vagy zenét is közvetített, de ez a történet szempontjából most nem lényeges. A *Hírmondó* hallgatása közben, már ágyban lévén a két nő, nagyanyám elszunnyadt, de anyám, aki akkor már 21 éves volt, különös érdeklődéssel hallgatta, hiszen számára újdonság volt ez. (Különben is élete végéig szenvedélyes rádióhallgató volt, később, és ha lett volna televízió, bizonyára annak is lelkes nézője lett volna.) Ekkor hallotta anyám a megdöbbentő hírt a királyné meggyilkolásáról, felrázta nagyanyámat ezzel a hírrel, aki alvásából riadva először nem akarta elhinni. Majd amikor anyám erősítgette, hogy ezt nem álmodta, nagyanyám a személyzet útján a portáról megkérdezte, hogy valóban megtörtént-e a borzalmas merénylet. Itt talán hangsúlyoznom kell azt a tényt, hogy Erzsébet a magyarság előtt igen nagy szeretetnek örvendő valaki volt, hiszen a Habsburg uralkodóház tagjai között a négy évszázadon keresztül igen kevés olyan valaki volt, aki meleg szeretettel fordult volna a magyarság felé. De ha akadt is valaki, Erzsébet szeretetét és a magyarsággal szemben érzett rokonszenvét felül egy sem haladta.

Nos, amikor a porta a hír valódiságát megerősítette, nagyanyám azonnal táviratot küldetett nagyapámnak, aki akkor a város polgármestere volt. Abban az időben, de még jóval később is, mondhatni 1944. előtt a posta kötelességének tartotta, hogy az éjjel érkező táviratot rögtön kézbesíttesse. (A mai posta ebből is sokat tanulhatna, bár nem volt úgy gépesítve, mint napjainkban.) Így még azon éj folyamán nagyapa tudomásul vévén a hírt, felkelt, felment a hivatalába és azonnal intézkedett, hogy a Város középületeire kitűzzék a fekete zászlókat. Ő költötte e hírrel a főispánt, aki, mint a kormány képviselője csak később kapta meg a hivatalos értesítést.

Az imént említettem, hogy Erzsébet királyné milyen helyet foglalt el a magyar nép szívében. Erre jellemzőbb példát *Bencs László Nagyapámnál* aligha tudnék felhozni.

Fiatal jogász korában *Kufsteint* is megjárta a Kossuth nóta énekléséért. Mint korábban írtam volt, Nagyapám büszke volt magyarságára. Ezt megjelenésével is deklarálta: mindig magyaros szabású ruhákban járt. Egyszer, amikor a nagymama unszolására egy akkor divatos bécsi szabású nadrágot vett fel, az akkori zöldségtéren egy kutya megugatta. Ő

azzal ment vissza Selyem utcai házába, hogy „*még a kutya is Bencs Lászlót ugatja*". És soha többet ezt az ominózus nadrágot nem volt hajlandó felvenni. Amikor, mint polgármester nyugdíjba ment, közölte a főispánnal, hogy nem hajlandó Ferenc József kezéből elfogadni az udvari tanácsosi címet, ami akkor méltóságosi címmel járt.

De visszatérve *Erzsébet királynéhoz*: a Sóstói erdő parkírozott első részét, ami a városszéltől egészen a *Hármas dombig* terjedt, az Ő idejében nevezték el *Erzsébet* ligetnek. A nyíregyházi kórház nevében viselte egészen a mai időkig az *Erzsébet* kórház nevet és amint írtam, ő rendelte el a középületek gyászlobogózását. Ilyen helyet foglalt el még az intranzigens magyarok szívében is *Erzsébet*. Ezt, mint apróságot a város ismeretlen történelméből láttam szükségesnek feljegyezni. Apróság ugyan, de az élet, különösen a vidéki élet ilyen apró dolgokból áll össze egésszé….

*

Vissza tehát a mozgósításhoz és katonai bevonulásomhoz.

Beosztást nyervén e fogatolt hadtest közvetlen 15 cm-es közepes tüzérosztályához, alakulatommal a Debrecentől kb. 10 km-re fekvő Józsa községbe vonultam be.

Akkor – ma nem tudom – volt *Alsó Józsa, Felső Józsa* és *Szentgyörgy major*, ami egy *Harstein* nevű földbirtokos tulajdonát képezte. Az én ütegem itt e majorban volt elhelyezve, és Alsó Józsa egyik házában laktam.

Abban az időben a környező szőlőbirtokokon kis nyaralók, présházak voltak, intenzív szőlőműveléssel. Ezeket is igénybe vette a hadsereg.

Felszerelésünk mondjuk korszerű volt, ami a mi tüzérosztályunkat illeti.

Hallottam arról, hogy a csehek kezén lévő Felvidékkel határos területeken felvonultatott gyalogság igen gyengén volt felszerelve, jórészt első világháborús felszerelésük volt és abból sem jutott minden katonának. Az tény, hogy saját erőből, – itt elsősorban katonai erőre gondolok – a körbe vevő ellenséges utódállamokkal szembeszállni nem tudtunk volna. Hiszen azok a győztesek jóvoltából „álig" felfegyverkezve voltak.

A mi magyar politikánk és ezt nem győzöm eleget hangoztatni, mindig a békés revízióra korlátozódott és összpontosult. Ezt azért nem lehet eleget hangoztatni, mert akkor, amikor a német mozgolódás nyomán bizonyos fokú területmódosításra lett kilátásunk, mivel jogos igényünk kielégítésére a győztes oldalról húsz éven keresztül semmi lényeges segítséget nem kaptunk, mert sajnos soha nem kaptunk, nem volt, nem lehetett más útja egy magyar kormánynak, mint megragadni ezt a lehetőséget! *Hangsúlyozom ezt különösen azért is, mert a későbbiek során, amikor kiteljesedett a második világháború, akarva nem akarva, csúszott bele ez a máskülönben mindig békés életet élni kívánó ország azon az oldalon, ahol némi meghallgatást talált korábban és szinte el volt kötelezve végzetes későbbi lépésének megtételére.*

Nem hiszem, hogy akadna egy tárgyilagos és gondolkodó fő, aki ne lenne meggyőződve: ha a békediktátumokba kilátásba helyezett revízió fel tudja azt az eredményt mutatni, hogy legalább azok a színmagyar területek, melyeknek lakossága ide vágyott és

akart kerülni, a győztesek igazságtudatából visszakerült volna, az a rendszer, mely évszázadokon keresztül inkább konzervatívnak, igen lassan fejlődőnek tűnik fel, kezet fog a *nemzeti szocialista Németországgal vagy a fasiszta Olaszországgal.*

Ennek a szerencsétlen Magyarországnak nyugodt lélekkel lehet mondani évszázadok óta csak önvédelmi harca volt és nem imperialista törekvése. Volt olyan Magyarország is, Nagy Lajos vagy Mátyás korában, amikor lehetett magyar imperializmusról beszélni, de a 16-ik század után erről soha szó sem eshetett. Ha magyar katona lábát hazáján kívüli területre volt kénytelen tenni, úgy ez, mint az osztrák ármádiába belekényszerített katonával történhetett csak meg és, hogy milyen érzelmekkel, arról korabeli nóták is beszélnek.

Csak egy példa.

„*Inkább nézem az Abonyi kettőst, mint Majlandban azt a harminckettőt*". Ez mindennél többet mond.

De ezt találja meg az olvasó, – ha megtalálja valahol a korabeli újságokat – az 1941-ben meginduló orosz háború idején is.

Akadt akár egy felelős magyar politikus is, aki azt mondta, vagy írta volna, hogy nekünk területi követeléseink vannak a Szovjetunióval szemben?

Erre magyar szájból példát nem fog találni.

Bezzeg a románok, akik fennen hangoztatták, hogy Beszarábiában területi követeléseik vannak.

Józsai napok

Józsán éltük napjainkat a lassan őszbe forduló és esőssé váló időben.

Hol reménykedve, hol kétségek között, taposva a józsai kötött talaj rendkívül ragadóssá váló útjait, gyakorlatozgatva, katonásdit játszva várva az események alakulására.

1938. november 2-án *megtörtént az a később* ***„első bécsi döntésnek"*** *nevezett ítélet*, mellyel Magyarországnak ítélték azokat a magyar városokat és közvetlenül határos területeket, melyekben a lakosság túlnyomó többsége magyar volt.

Ezt a döntést sajnos az olasz és német külügyminiszter elnöklete alatt álló döntő bíróság hozta meg. *Galeazzo Ciano és Ribbentrop* voltak az érdekelt külügyminiszterek. Ez is a magyar tragédia egyik jellemzője, hogy bár e döntések előzménye szervesen kapcsolódott *a müncheni döntéshez, melyet az angol és francia képviselők hoztak, i*tt már személyesen nem jelentek meg képviselői. Talán közel járok az igazsághoz, ha azt mondom, hogy ez is már a nyugat egy tudatos, előre kiszámított lépése volt, hogy majdan később pilátusi módra mossák kezeiket. Soha nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy ha a Nyugat nem azt a politikát folytatja konok makacssággal, amit elkezdett, ma európai és rajta keresztül annyi világproblémával nem állna szembe az emberiség, mint ahogy szemben áll.

És itt látom a Nyugat felmérhetetlen felelősségét.

Meggyőződéssel állítom, hogy ha az első világháború úgy ér véget, hogy azt mondja mindkét oldal, hogy „*valahol elrontottuk az útkeresést, és közös erővel keressük az emberiség javát szolgáló kibontakozás útját*," mely semmi esetre nem a bosszúállás győzelemittas

útja, ma nincs bolsevizmus és az ebből fakadó világveszély! Nem lett volna hitlerizmus, és az emberiség mentes lett volna az egy évtizedekre nyúló, és még ki tudja hány évtizedre elítélt borzalmas tragédiáktól! Annak megszámlálhatatlan áldozatával és vérözönével. *Ezt kellene boncolgatni a nyugati történetírásnak, és egyszer már felvetni az igazi felelősség kérdését. De erre azt hiszem reménytelen dolog várakozni*.

Megtörtént a bécsi döntés és állítom, mint aki akkor már érett fejjel végig élte azokat a napokat, hogy a magyarság, határokon belül és kívül egy emberként lelkesedett, örült és némi igazságszolgáltatásnak könyvelte el az eseményeket.

Ez a szónak igaz értelmében a magyarság spontán ünnepe volt.

Az utcákon a mindennapi emberek arcán olyan boldog, megelégedett örömöt, mosolyt azelőtt soha, azután csak az 1956-os év októberének 23. és azt követő napjaiban láttam. De erről, ha az időm engedi, majd annak idején.

Az ország északi határának mentén néhány nagyobb város tért vissza.

A pontosság igénye nélkül: *Ipolyság, Érsekújvár, Rozsnyó, Rimaszombat, Léva, Komárom, Losonc, Kassa, Ungvár, Beregszász, Munkács*. A visszatért terület nagysága 11.839 km^2, a lakosság száma 1 millióra volt tehető.

Megismétlem, a lakosság hangulatának leírására szavakat alig tudnék találni. Ez természetesen elsősorban is *Csonka Magyarország* lakosságának hangulatára értendő. A korábban elszakított és most visszatérő lakosság hangulatáról képet nem alkothattam, mivel és ez is valószínűleg és elsősorban az ország szegénysége miatt, a felriasztott és fegyverbe állított katonaság csak kis része kapott arra lehetőséget, hogy a visszatérő területekre bevonuljon.

Mi, a tüzérség, helyben maradtunk.

Tudomásom szerint elsősorban a gyalogság vett részt a területek katonai megszállásában.

Így én is *Józsa* sarában lépkedve inkább belsőleg ünnepeltem, de – és ez igen fontos a jövőt illetően, mert erről az óta se igen olvastam – továbbra is fegyverbe állva maradtunk.

Amint most, tehát 1985. júniusának első felében e sorokat kopogom, gondolatban visszatérek az akkor velem szolgált katonabajtársaimra, és lelki szemeim előtt egy érdekes katona arca jelenik meg: *Dr. Varga Erviné*, aki akkor még debreceni ügyvédjelölt volt. Mint tartalékos karpaszományos tűzmesteri rangot viselő (hadapród) katona, nagy vadász, aki elbeszélése szerint már akkor elég sok nagyvad trófeával bírt, s ami arra mutatott, hogy jó anyagi viszonyok között élt. Mindig jó, kellő alappal rendelkező híreket kapott, hogy forrása honnan volt, akkor sem tudtam. (Tény, hogy hírei valóságosak voltak. Néhány évvel ezelőtt Debrecenben járván, a Szent Anna utca elején lévő egyik bérház kapujánál láttam nevét kiírva, majd ugyancsak néhány évvel ezelőtt az István fiam által hozott Nimród vadászújságban olvastam, hogy trófeagyűjteményét valami intézetnek adományozta.)

Nos, ettől az Ervintől abban az időben azt hallottam, hogy egyelőre nem szerelünk le, mivel valami katonai cél megvalósítása lesz a feladatunk.

Annyit talán még szükségesnek tartok itt megjegyezni, hogy az *első bécsi döntés* által megvont határ, amint erről később személyesen is alkalmam volt meggyőződni, Ungvár

városa alatt közvetlenül húzódott, úgy hogy a város egyes részeinek külső települései már a határainkon kívül estek és az egész Kárpátalja az úgynevezett *szics gárdisták* megszállása alatt volt. Hogy ezek kik voltak, mind a mai napig nem tudom, de valami szlovák, vagy cseh nacionalista alakulatok lehettek, később még többször fogom e társaságot említeni, mivel ha nem is közvetlen, de közvetett kapcsolatba kerültem velük.

Tehát mi továbbra is várakoztunk *Józsa* térségében.

E visszaemlékezéseim leírásának egyik alapvető oka éppen itt keresendő, mert amit ez után, mint személyes élményt leírok, arról sem akkor, sem azután azt lehet mondani soha semmit nem hallottam.

Parancs Kárpátaljára

Valamikor úgy november közepe táján parancs érkezett a tüzérosztályhoz, hogy ekkor és ekkor legyünk a debreceni vasútállomáson teljes hadikészültséggel bevagonírozásra készen. Így is lett. Néhány szerelvénybe vagoníroztunk, hiszen három üteg, tehát 4-4 löveg, az osztálytörzzsel, lőszerszállító oszloppal stb. elég nagy létszámot képviselt. Természetesen hozzá kell venni fogatoltak lévén a nagyszámú lovat is.

Elindultunk.

Nyíregyházán, majd *Kisvárdán* keresztül *Tuzsér* községben rakodtunk ki. A törzs, valamint két üteg itt kapott elhelyezkedésre parancsot, míg a harmadik ütegnek, melynek kötelékébe tartoztam, *Komoróba* kellett visszamennem. Ez, ha jól emlékszem, kb. 3-4 km. Mivel akkor, majd végig az egész tényleges katonai szolgálatom alatt annak befejezéséig, azaz 1942. januárjáig mindig felderítő tiszti beosztásban voltam, én kaptam meg a parancsot, hogy járőrömmel előre lovagolva gondoskodjak az üteg *beszállásolásánál*. Ehhez azt kell tudni, hogy ilyen esetekben, de nemcsak a hadra kelt seregeknél az ország akkori törvényei szerint, – a maiakat nem ismerem – a polgári lakosság köteles volt úgy a tiszti, mint a legénységi elszállásolásra bizonyos felesleges lakrészéből térítési díj ellenében helyiségeket átengedni. Tehát lakószobákat, valamint ahol istálló volt, istállókat a lovak részére.

Mivel később is számos alkalommal működtem hasonló beosztásban, így a lakosság viszonyulását a beszállásolásokhoz elég jól meg tudtam ismerni.

Ezen ismeretem birtokában tudom mondani, hogy *Komoróhoz* hasonló szeretettel és lelkesedéssel a polgári lakosság részéről sehol nem találkoztam!

Sok alkalommal tapasztaltam, katonai szolgálatommal kapcsolatban is lesz még erről elmondanivalóm, hogy a hírek valami megmagyarázhatatlan úton, de rendkívül gyors lábon járnak. Mire járőrömmel az országúton *Komoróba* érkeztem, – soha azelőtt de sajnos az óta sem jártam e faluban –, a falu apraja nagyja már az utcán volt. Itt is hasonlóan sok más apró magyar faluhoz a főutcája azonos volt a falun áthaladó, rendszerint már kikövezett országúttal, ezen kívül legfeljebb egy-két utcácskája volt, természetesen járda és kövesút nélkül. (Ne feledjük, 1938. novemberét írtuk. Filmrendezők által irányított magyar filmekben találkoztam ehhez hasonló jelenséggel, de ott egy filmrendező irányí-

totta a rendelkezésére álló statisztákat, akik fizetést kaptak jelenésükért. De itt? Nem volt sem rendező, sem fizetés, mégis a falu apraja nagyja kint volt és szinte le akartak húzni lovamról, hogy katonát, lovat szállásoljak el náluk. Piciny istállókban, ahol a gazda lovacskája és tehénkéje alig, hogy megfért, kérte a gazda, hogy katonalovat, vagy lovakat adjak beszállásolásra. Amikor azt mondtam, *„ember, hova teszi a saját jószágát*", a felelet az volt, „*azzal ne törődjek, azt majd valahol elhelyezi, az az ő gondja, de megsérteném, ha kérését nem teljesíteném*."

Volt olyan falu, erről majd később, ahol bizony csendőri segítséget kellett igénybe vennem, hogy alakulatomat be tudjam szállásolni. De itt? Ha tréfálkozni akarnék, azt kellene írnom, hogy csendőri védelmet kellett volna kérnem, nehogy szétszedjenek az emberek.

Pár napot állomásoztunk itt.

Egy alkalommal, mint ügyeletes tiszt, szolgálatban voltam és szolgálati kötelességemnek tettem akkor eleget, amikor végigjártam a legénységi szállásokat és megnéztem a lovainkat. Nehéz volt továbbmenni, annyira akartak marasztani, és igen nehéz kérdés volt elhárítani a kínálást, különösen, ami az újbort illette. Hiszen majdnem minden gazdának saját termésű új bora volt. Hogy meg ne sértsem ezeket a szívbéli jóembereket, kénytelen voltam nem létező gyomorbetegséget füllenteni, mert máskülönben józanul végigjárni a falut lehetetlen lett volna. A falu földesura *Szalánczy Emil* volt, néhány száz hold földbirtok tulajdonosa, a falu közepén csinos néhányszobás kúriával. Emil akkor agglegény volt, édesapja *Haue*r hősi halottja az első világháborúnak, édesanyja *Szalánczy* leány, nagybátyja volt ugyancsak agglegény *Szalánczy Bertalan*, kitől a birtokot örökölte, azzal a megkötéssel, hogy felveszi családjuk nevét. Tartalékos tüzér hadnagy volt, így bajtárs. Az egész tisztikart, ami hét főből állt, vendégül látta kúriáján. Még a kincstár által fizetendő térítési díjra sem tartott igényt, azt tudomásom szerint a falu kasszájába fizette be.

Két érdekes dolgot tapasztaltam.

Az egyik a kúria halljában egy hosszú ruhásszekrény, úgynevezett gardróbé szekrény volt. Hasonló sok más lakásban látottakéhoz. De ennek volt egy különös furcsasága. Egyik részének széthúzható ajtaja mögött, gondos takarásban egy rádióadó- vevőkészüléket mutatott meg nekünk. Ezzel volt rögzített hullámhosszon összeköttetésben egy Felvidéken élő megbízható magyarral, akitől a kormányzat számára információkat kapott és közölt. Addig nem tudtam arról, hogy ilyesmi is van.

A másik nóvum számomra az az életforma volt, amit *Emil* élt, és ami nyilván a magyar földbirtokos életformájának volt talán egy általános típusa. Eltekintve attól, hogy minden jóformán, ami élelemként az asztalra került, a gazdasága terménye volt. Méze, vaja, húsneműje, baromfija, gyümölcse, cukra stb. stb. minden a jól vezetett gazdaságából került ki. Jó gazdának mondták *Hauer Szalánczy Emilt*. Úgy tudom *Pallagon* végezte az akkori gazdasági akadémiát, s annak a maroknyi kis községnek a lelke volt. Minden ügyes-bajos dolgaikban az emberek hozzá jöttek, és amíg ott voltam soha senki elégedetlenül onnan el nem ment. A személyzettel érintkezése mintaszerű volt, patriarkális, a szónak igaz értelmében. Azok a kis legények, kis inaskák, csinos kis uniformisukban a gazdasághoz

tartoztak. Amikor e fiúcskákkal beszélgettem, megtudtam, hogy már az ükapjuk is e gazdaságban nőtt fel. „*A mi gazdaságunkban*"- mondták. Nyilván ennek a szellemnek eredménye volt az a fogadás, amiben bennünket a falu lakossága részesített.

Mennyivel más lett volna Magyarország képe, ha ez nem a ritkaság számba ment volna honunkban. Sajnos. A földbirtokos, mint falujának apja. És, hogy volt ilyen is, erről számomra az a néhány nap tanúskodik. És még valami. Számomra a világ legszebb életformája volt ez. Talán nem lehet azon csodálkozni, hogy az a réteg, aki ebben élt, nem akart megválni ezen életformájától. A baj ott volt, hogy földesuraink igen kis része élt ilyen közösségben a gondjaira bízott emberek ezreivel.

És valahol az e Honban kialakult gyűlölködésnek itt volt a csírája.

Hogy ma mi van Komoróban, nem tudom, azt sem tudom, hogy mi lett Emil barátom későbbi sorsa. Arra volnék kíváncsi, hogy a bekövetkezett összeomlás során hogy viselkedett e falunak népe volt földesurával szemben. De erről nem volt alkalmam meggyőződni.

Befejezésül a számomra felejthetetlen Komorói napokról még annyit, hogy mivel a további szolgálatom során ennél az alakulatnál én lettem megbízva a kötelező katonai levélcenzúrával, számos levélváltásról olvastam a későbbi hetek során, sőt még házasságokról is tudok, melyek alapjai ide nyúlnak vissza.

Ungvár

Három-négy nap múlva indulási parancs jött és gyalogmenetben egy kora reggeli órában a falubúcsúztató sírása közepette elindultunk Ungvár felé.

Záhonynál mentünk át a Tiszán, majd: *Csap, Holmok, Szürte, Minaj, Ungvár* következett. Akkor már sejtettük, hogy katonai akció van készülőben.

Mint korábban mondtam, *Kárpátalját*, melynek határa Ungvár alá nyúlt, a *szics* gárdisták tartották megszállva. Ütegem Ungvárnak a Tisza felöli oldalán – akkor olyan kertes, gyümölcsös telkekkel rendelkező házak között – egészen a külvárosban ment állásba. Nekem, mint felderítőnek az ungvári vár kertjének legkeletibb részében kellett állást foglalnom, településnöm és úgynevezett tűzvezető vonalat kiépíteni az ütegparancsnokhoz, és a tüzelőállás felé. Óvatosságból – erre, mint később kiderült szükség is volt – két egymástól távolabb vezetett vezetékes vonalat építettem ki, mert bár rádiónk akkor már rendszeresítve volt a hadseregnél, de a könnyű lehallgatás veszélye miatt rádiózási tilalom volt elrendelve.

A vonalat kiépítettük, műszereinket a jelzett helyen felállítottuk.

Arra emlékszem, hogy a várkertnek ezen a részén, közvetlenül mellettünk egy kuglipálya volt. A hátunk mögött többemeletes épület, akkor úgy tudom papnevelde volt, Ungvár püspöki székváros. Ebből a sziklakertből kitűnő kilátás nyílt kelet felé, ahol kisebb hegyvonulat volt, ami mögül intenzív motorzúgás volt megfigyelhető. Nyilván a túloldal is készült valamire.

Itt egy kicsit előre szaladok: vagy három év múlva az egyik, akkor magyar kézen lévő kárpátaljai falut Nyíregyháza város testvérközségévé fogadott és az ottani gyerekeket

pár alkalommal a Sóstófürdő Stefánia lakjában nyaraltattuk. Ennek a községnek akkor főjegyzője bizonyos *Hrabár Vladimir* volt. Édesapja korábban, a cseh időben Kárpátalja kormányzója volt, akkor még élő özvegy édesanyját *kegyelmes* -i cím illette meg. Benn a Kárpátokban, a hegyek között kastélyuk volt. Később, egy alkalommal ebédvendégük voltam, és együtt bejöttünk Ungvárra. Amikor felmentünk a várba és megemlítettem korábbi katonai itt tartózkodásomat, közölte velem, hogy ő is tartalékos tüzér tiszt volt, de a cseheknél. A korábban jelzett hegyvonulat mögött állomásozott ütegével. Tehát, ha az események másként nem alakulnak, egymásra lövöldöztünk volna, ki tudja milyen eredménnyel.

De hát ilyen az élet.

Visszatérve az 1938-as évekhez, és amire mind a mai napig választ nem kaptam.

Ki volt adva a támadási parancs. Jól jegyezzük meg: ***1938. november 23-nak hajnali 3 órájára***. Járőrömmel fenn aludtam a várban, ott kaptunk egy szobát. Előző este észrevettem, hogy a papnevelde egyik ablakából gyanús fény szűrődik ki, mely hol feltűnik, hol elalszik. Nyilván bizonyos fényjeleket adott valaki, aki nem velünk érzett a túloldal felé.

Amikor ezt észrevettem, már este 9 körül jártunk. Így a fényforrás keresésére nem volt alkalom, hiszen akkor még úgy tudtam, hogy hajnali három órakor indul a tüzérségi tüzelőkészítés.

Utolsó *vonalvizsgálatomnál* megállapítottam, hogy valaki az *Ung* feletti vasúti hídon átjövő telefonvezetékemet átvágta. Arról persze nem tudott, hogy volt még máshol egy másik vezetékem is, így a tűzvezetésben nem lett volna hiba. *Mindenesetre e két említett tény is azt bizonyítja, hogy voltak bizonyára szép számmal ellenséges érzelmű lakosai is Ungvárnak*.

Aludni tértem embereimmel, hiszen 2 óra körül ébresztőnk lett volna.

Úgy 11 óra körül lehetett, talán első álmomból ébresztett ütegparancsnokom *Hetey Gyurka*, azzal a hírrel, hogy a támadás lefújva, a felvonultatott hadsereg azonnali visszavonulására kaptak parancsot. Reggelig maradjak vissza a várba, s ahogy világosodni kezd, kezdjem meg a kiépített vonalak lebontását, majd járőrömmel menjek utánuk vagy Homokon, vagy Szürtén megtalálom az üteget. Így is történt. Amikor a hajnali szürkületben embereimmel bontottuk a vonalakat és szedtük össze műszereinket, a párás levegőben erős motorzúgást hallottunk Kelet felől. Később *Hrabár Vladimirtől* tudtam meg, hogy ők is valami ilyesféle parancsot kaptak elöljáróiktól. Ő sem, én sem tudtam, hogy a parancs forrása hol fakadt. Ma sem tudom. Voltak olyan hírek, hogy a németek Pest megszállásával fenyegetőztek, de hogy ezeknek volt-e valami alapjuk, nem tudom.

Tény az, hogy lebontottuk a vonalakat, és szépen elkocogtunk *Csap*, azaz a *Tisza* felé. Az imént említett két község egyikében értem utol az ott pihenő egész tüzérosztályt. Nem sokkal utánunk megérkeztek a debreceni motorosok is és igen nagy irigységgel hallgattuk, hogy estére már Debrecenben, a Bikában pihenik ki „hadi" fáradságukat.

Azt hiszem, akkor fogamzott meg az a gondolatom, hogy mivel úgy néz ki a Világ, hogy gyakori bevonulásokra lehet számítanunk, a fogatolt tüzérség inkább a múlté. Amúgy is

mindig érdekelt az autó, meg kell, hogy szerezzem a vezetési jogosítványomat és ezen az alapon át kell kérnem magam a motorizált tüzérséghez.

A motorosok elmentek, mi azonban ütegenként megosztva a környéken találtunk szálláskörzetet.

Ütegem a fővonaltól oldalt eső mellék úton *Felső és Alsórád* nevét viselő községekbe nyert elhelyezést, de csak pár napra, majd onnan *Ungvár alá Minaj* községbe lettünk elhelyezve. Ez a község akkor úgy 2 km-re volt Ungvártól, gyalog is megközelíthető volt a város. Ott letelepedtünk, hogy miért, azt ma sem tudom és ott katonásdit játszottunk.

Gyarmathy László tartalékos zászlóssal kerültem egy szobába Minajon, aki civilben matematika szakos tanár volt Debrecenben. Most úgy tudom egyetemi tanár, de nem találkoztam soha többé vele.

Minajjal kapcsolatban egy említésre méltó emlékem van.

Egyik éjszaka november végén, vagy december elején történt éktelen lövöldözésre riadtunk első álmunkból. Nem messze lakásunktól volt a tereptér, ahol lövegeink álltak, majd azután következett a Nyíregyháza-Ungvár vasútvonal, melynek túlsó oldalán, néhány száz méterre fekvő terület akkor a szics gárdisták birtokában volt. Arra sem volt időm, hogy csizmát húzzak, hanem papucsnak használt félcipőmbe bújva szaladtam ki, mivel a lövések a szicsek felöl hangzottak, így azt hittem, hogy el akarják rabolni lövegeinket. A nagy szaladásban el is vesztettem az egyik cipőmet, úgy, hogy azt majd tiszti legényem hozta utánam. Az ütegnél rendszeresített géppuskások közül az egyik, név szerint *Vitószki Jóska* jött géppuskával és állást foglaltunk a töltés oldalán. A lövöldözés és rakétázás a túlsó oldalról jött, így ha támadtak volna, géppuska tűzzel tudtuk volna fogadni. De erre nem került sor. Vagy egy jó félóra múlva újból csendes lett a túlsó oldal is. Valószínűleg meg akartak tréfálni bennünket.

(*Erről a Vitószki Jóskáról, aki nevét magyarosítva, mint Vadászi Jóska halt meg. Újfehértói Vadason lakott, jártam a házukhoz, mint pénzbeszedő. Gábor fiamat is jól ismerte, mert gazdasági gyakorlata során a Dózsa Tsz-ben találkoztak és arról volt ismert, hogy legénykorában egy szőlőlopási csínytevésen szinte akaratlanul agyonütötte Csengery Bonifác volt iskolatársamat, aki szomszédbirtokos volt Alsósimán Vitószkiéknak. Talán szegény Jóskára egész életére rányomta szomorú bélyegét ez az egyszerű csínytevésnek indult legénykaland. Hiszen Vitószkiék sem voltak szegények, nekik is volt szőlőjük, dehát az a bizonyos kalandvágy, ami a fiatalságot mindig vezérli…*)

Józsi, mint géppuskásom, igen örült volna, ha támadnak a szics gárdisták, mert ahogy mondta: *vagy visszaveri támadásukat, vagy ott pusztul ő is.*

De mint írtam, csak vaklárma volt.

A másik és a magyar hadvezetést nem dicsérő emlékem az eljövetelünk volt.

Ott tartózkodásunkat illetően teljes bizonytalanságban értük meg a december 6-át.

A Kormányzó névnapja lévén, az ünnepi ebédet eredményezett a tiszti étkezdében, ahol megjelent Ungvárról a hadtest tüzérségi parancsnoka is. Nevére ma már nem emlékszem, de tábornoki rangot viselt. Az aktív tisztek nem kis megbotránkozására – lévén

zászlósi rangot viselő – megkérdeztem a tábornokot, hogy mi velünk a hadvezetés további célja, hiszen itt csak lopjuk a napot, mindannyiunknak pedig meg van a civil foglalkozása, ahol munka vár.

A felelet az volt, hogy nem tudja ő sem, de úgy néz ki, hogy itt telelünk ilyen hadilétszámban. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy lelkesített – talán mindannyiunk nevében írhatom ezt –, ez a válasz, de hát nincs mit tenni. Vége volt az ebédnek, háziak és vendégek elszéledtek, természetesen bemenvén ki így, ki úgy Ungvárra, hiszen mivel üssék el az időt ebben a mákszemnyi faluban. A legénység is szétszéledt élvezve az ünnepnap örömeit.

Én maradtam, mivel ügyeletes tiszt voltam. Alig szusszantam egy félórát, amikor jön a távbeszélő ügyeletes tiszt és jelenti, hogy a készülékhez hívják az ügyeletes tisztet. A vonal túlsó végéről parancsot olvasnak be: "*éjjel három órára az egész osztály teljes menetkészültségben legyen Ungvár vasútállomásán vagonírozásra.*"

Gondolni lehet helyzetemet. Riasztani az alakulatokat, összeszedni elsősorban a tiszteket, akik különböző ungvári szórakozóhelyeken voltak, a legénységet, akik vagy benn a városban, vagy szerte a faluban és a falu környékén sétáltak, italoztak. Valahogy túljutván ezeken a nehézségeken a lényeg az volt, hogy az egész tüzérosztály a megadott időpontban kinn volt a vasútállomáson, ahol már kellő számú szerelvény állt rendelkezésünkre, így a bevagonírozásnak nem volt akadálya. A kora reggeli órákra az utolsó egységünk is elhagyta Ungvárt, útban Debrecen felé. Elgondolkoztam akkor is, de mind a mai napig nem tudok magyarázatot találni arra, hogy déli 1 órakor a hadtest tüzérségi parancsnoka semmit sem tud további sorsunkról, két óra múlva pedig megjön az indulási parancs. Lehet ezt átgondolt vezetésnek tekinteni?- vetettem fel magamban akkor is, azóta is a kérdést. Sajnos nem az utolsó alkalom volt hadiszolgálatom alatt az itt tapasztalt kapkodás. Még ugyanazon nap, tehát december 7-én beérkeztünk *Debrecenbe,* majd megtörtént a tartalékos állománynak a katonai leszerelése, és mehettünk vissza polgári foglalkozásunkba.

December 10-én már Nyíregyházán voltam és másnap szolgálatra jelentkeztem a városnál.

Kassai kiküldetésben

Alig mélyedtem bele a hivatali aktákba, amikor másnap bejött hivatalomba Polinszky Pál barátom, azzal a hírrel, hogy telefonon utasítást kapott, hogy kb. két hónapra, mint közigazgatási tanácsadó Kassára kell mennie, és vinni kell magával még egy szabadon választott tisztviselő társat ugyanebben a minőségben. Ő pedig rám gondolt, és nagyon szeretné, hogy vállaljam. Polinszky személyével kapcsolatban tudni kell, hogy akkor a város kulturtanácsnoka volt, és hogy a családja tősgyökeres kassai család. Számos atyafia, közeli rokonai az elszakítás alatt is Kassán éltek, a család nemesi előneve is kassai Polinszky, ezért esett a belügyminisztérium választása rá. Örömmel vállaltam ezt az érdekes közigazgatási feladatot.

1938. december 17-én, egy havas, hideg napon, Szerencsen keresztül útnak indultunk Kassa felé. Akkor kerültem ebbe a gyönyörű felvidéki és akkor majdnem színmagyar

városba életemben először. *Polinszky* barátom ismerte a várost, így tudta, hogy van egy *Schalk- ház* elnevezésű régi, patinás szállója, így a vasútállomástól nyomban e szállodához mentünk taxival és ott vettünk ki egy-egy szobát azzal, hogy egyelőre a karácsonyi ünnepekig ott fogunk lakni. A város polgármestere *Tost László* volt, aki nem volt közigazgatási szakember, de korábban is a magyar párt vezetőegyénisége volt.

Kassa a régi városrendben is már törvényhatósági joggal felruházott város volt, ami azt jelentette, hogy az ilyen jogú város közvetlenül a minisztérium fennhatósága alatt állt, nem a megye fennhatósága alatt. A megcsonkított országban ilyen joggal rendelkezett Szeged, Debrecen, Miskolc, Győr, Kecskemét és Pécs. (Azt hiszem, felsorolásom teljes.)

Ezek a városok önálló főispánnal rendelkeztek. Kassán ezt a pozíciót *Borbíró Ferenc,* korábban *bajai polgármester*, kiváló közigazgatási szakember töltötte be.

Szükségesnek látok itt egy kis magyarázatot a közigazgatási viszonyainkat illetően.

Hol és mikor, valamint ki által azt ma már nem tudom, de kimondatott, hogy a „*Felvidék* a *felvidékieké",* tehát ott elsősorban az ottani magyarokat kell alkalmazáshoz juttatni, hiszen húsz év elnyomása erre feljogosította őket. Elvben ennek a kérdésnek valóban van erkölcsi alapja, de csak elvben, hiszen húsz év közigazgatási jogi fejlődése, de maga az a tény, hogy az emberi elme és szakismeret sem mentes a feledékenységtől, kiesés a gyakorlatból. Mindez azt eredményezte, hogy a visszatért Felvidéken bizony igen labilis lett a közigazgatási gyakorlat. (Ennek sajnálatos következményeit lemérte a kormányzat, s ezen az álláspontón módosított akkor, amikor Erdély visszatérésére került sor. Ott is igen sok nehézség, sértődés és harag övezte ezt a kérdést, mind az oda küldött nevezzük óhazai tisztviselők, mint az ott, magyarságuk miatt megszenvedett őslakók körében is.)

Véleményem szerint ezt sehogy sem lehetett áthidalni.

Ha talán sorsunk nem olyan mostoha, hogy szinte pünkösdi királyságként alig hat év múlva újból elveszítjük a legkorábban visszatért felvidéki városainkat is, talán az idő mindkét részről megtette volna a maga gyógyító hatását, és mindkét oldalról a belátás lett volna uralkodó érzés. De így meggyőződésem, hogy ha ezeken a visszatért területeken élnek ma még azokból az emberekből, akik már akkor is felnőtt kort értek meg, bizonyára még ma is fel- felötlik bennük: „*hát baj volt bizony a magyar élettel is, hiszen ezt sem kaptam, azt sem kaptam".* Ami sajnos egyénileg igaz is lehet, de a magyar állam szempontjából csak másodrangú kérdésnek volt tekinthető. Közbevetőleg jegyzem meg itt, hogy egyik tisztviselő társam, aki mint itteni községi tisztviselő került le Erdélybe valahová a görgényi hegyekbe, beszélte egy alkalommal, hogy az ottani székelyek igen sok alkalommal a fejéhez vágták, hogy nem az ő javukra billenti az igazság mérlegét, „*hiszen ők mennyit szenvedtek a románoktól, így itt az ideje, hogy most azok szenvedjenek".* Nem kell hozzá nagy fantázia, hogy amikor rövid idő múltán újból a magyarság ellen alakult a történelem, milyen sors jutott az ott lakók részére. Talán ez indokolja, amit a mostani néhány kassai látogatásom során szomorúan tapasztaltam, hogy az akkor igaz magyarnak megismert városban nemcsak alig-alig hallható magyar szó, az is inkább ott megforduló magyar turisták szájából, de szinte, ha többen vannak együtt, letagadják még azt is, hogy

tudnak, vagy értenek magyarul. Lehet, hogy az idegszálak mélyében az újbóli hatalomváltás emlékei rezegnek.

No, de vissza az 1938. decemberi kassai napokhoz.

Mivel a főispán felismerte, hogy meglehetősen ismerem a városi közigazgatás rejtelmeit, megbízott azzal, hogy menjek az egyes ügyosztályokon végig, nézzem meg azok ügymenetét, és az ott tapasztaltakról tegyek jelentést.

Hát e tanulmányi utam közigazgatási jogi szempontból bizony elég siralmas volt.

Mivel lényeges különbség volt a magyar és cseh közigazgatási jog között, természetes, hogy azok a főtisztviselők is, akik bár valamikor húsz évvel korábban a monarchia idején már városi tisztviselők voltak, – mert voltak szép számmal ilyenek is – egy olyan, talán sehova nem tartozó joggyakorlatot alakítottak ki, ami semmi esetre sem volt magyar közigazgatási jognak nevezhető.

Csak egy példát az elmondottak megvilágosítására.

A magyar jog szerint a városok anyakönyvvezetője a város főjegyzője. Mivel maga az anyakönyvvezetés elég sok munkát igényel, mindenütt megfelelő képviselőtestületi felhatalmazással megbíznak egy helyettes anyakönyvvezetőt, aki rendszeresen végzi e hivatalával járó teendőket. Tehát esket, vezeti természetesen segédszemélyzettel a születési, házassági, halotti anyakönyveket stb. A törvény szerinti anyakönyvvezető, tehát a főjegyző, a megbízott helyettes anyakönyvvezető akadályoztatása esetén, vagy esetleg felkérésre: esket. Ehhez semmiféle külön felhatalmazására nincs szüksége.

De, mivel az anyakönyvvel kapcsolatban igen fontos események történnek, melyek a családi állapotra fontos következményekkel járnak, vagy járhatnak, e munkálatok elvégzése éppen fontosságuknál fogva pontos eljárási szabályokat követel meg. No már most, ha valakinek az a kívánsága, hogy valami okból őt nem ezek a törvényben meghatározott személyek eskessék, hanem a polgármester, mert az mondjuk nagyobb rangot ad esküvőjüknek, ebben az esetben, esetenként *úgynevezett felhatalmazást* kell kérni *megyei városok esetén az alispántól*, *törvényhatósági városok esetén a felügyeleti jogkört gyakorló főispántól*.

Szegény *Tost Laci* bácsi, aki egy kiváló magyar ember, kedves, jó humorú, melegszívű valaki volt, ahogy megalakult a magyar közigazgatás Kassán és Ő ott polgármester lett, nem tudván erről, egyre-másra kötötte a házasságokat, hiszen a nekibuzdult magyarok mindig őt kérték erre fel. És ő ezt a kérdést nem is akarta megtagadni.

Ha jól emlékszem 1939. január közepéig, míg vizsgálataim során oda el nem jutottam, a Kassán kötött házasságok zömmel egyszerűen érvénytelenek voltak, hiszen a magyar törvény félreérthetetlenül kimondta, hogy illetéktelen tisztviselő előtt kötött házasság érvénytelen. Tréfáltam is annak idején, hogy fel kellene keresni a fiatal házasokat, és ahol a pár valamelyik tagja, itt elsősorban a férfiakra gondolok, nincs megelégedve a kötött házassággal, nyugodt lélekkel szakítsa azt meg, hiszen bár elháltak, ahogy a jog nevezi a szexuális kapcsolatot, de azt akár a tölgyes erdőben is megtehették volna. Nászágyuk nem törvényes nászágy.

Arról azonban nem tudok, hogy valaki is élt volna ezzel a lehetőséggel.

Viszont az is igaz, hogy nem tettük közhírré e tényt.

Tost Laci bácsi azt hiszem holtáig sem tudta megérteni, hogy amikor ő a város polgármestere, hát miért nem adhat össze bárkit jogérvényesen.

Azt ma sem tudom, hogy volt ez a cseheknél, de olyan sok jogi lazaságot ismertem meg az ő idejükből, hogy lehet, hogy a házassági jog is ide tartozott. Mindenesetre szegény *Tost László* sem érdemelte meg azt a szomorú sorsot, ami elérte. Ha hinni lehet a „*História*" című lapban megjelent cikknek, 1944 őszén a *nyilasok brutálisan valahol egy parkban agyonverték*. Hogy miért, azt most sem tudom.

Talán azért, mert magyar volt?

Vagy, mert nem volt nyilas?

Minden lehetséges a Nap alatt. Különösen a Magyar Nap alatt.

*

Két hónapig, azaz ***1939. február 19-éig*** működtünk *Polinszky* barátommal Kassán.

Sok furcsaságot tapasztaltam. Ma már azt mondhatom, hogy az akkori látásom szerint voltak azok furcsaságok.

Ma már sajnos ezen a téren is lényegesen bővültek szomorú tapasztalataim.

Például, ha valakivel, mondjuk a Városháza folyosóján beszélgettem, s ez a valaki olyan volt, aki korábban is Kassán élt, mikor ezt meglátta egy másik tisztviselőtársa, módot keresett rá, hogy közölje velem: *vigyázzak, mert az a korábbi beszélgetőpartnerem a cseh megszállás alatt így vagy úgy, de semmi esetre nem tisztességes magyarhoz méltóan viselkedett*. El tudom képzelni, hogy mi történt azután, hat év után 1944. őszén ismét csehek jelentek meg, mint uralkodó náció.

Vajon így van ez más nemzeteknél is, vagy csak a magyar rendelkezik ezzel az adottsággal? Nem tudom.

Mindenesetre történelmünket összehasonlítva más nemzetek történelmével, azt kell gondolnom, hogy ezen a téren élenjárók vagyunk a nemzetek sorában.

Szomorú tapasztalatokat szereztem azonban más téren is.

1938. Karácsonyát itthon töltöttük. *Szohor Pál* Nyíregyháza polgármestere gépkocsin átjött közvetlenül Karácsony előtt, hogy megnézze kassai tevékenységünket és vele hazajöttünk az ünnepekre.

Korábban – nem utolsó sorban a Felvidék visszatérésének hatása alatt – egy igen szép kezdeményezés indult meg Budapesten, ami a „*Magyar a magyarért*" találó címet viselte. Elnöknője tudomásom szerint az akkori miniszterelnök *Imrédy Béla* felesége volt, központi irodájuk pedig fenn a Várban a Szent György téren lévő miniszterelnöki palotában kapott helyet. (Ez az épület is azután áldozatul esett a város ostromának.)

Ennek a társadalmi szervezetnek megbízottja, bizonyos *Dr. Bobula Ida*, szociológus már korábban Kassára érkezett. Az első vasárnap, azaz 1938. december 18-án este már felvettük vele a személyes kapcsolatokat.

A szociológusnő felkért engem, hogy részletesen tanulmányozzam Kassa szociális viszonyait, és erről írásban tegyek jelentést a belügyminisztériumnak.

Az igazság kedvéért már itt meg kell állapítanom, hogy a cseh állam szociális szempontból lényegesen magasabb szinten állt a magyar államnál. Persze lehet ennek az is egyik magyarázata, hogy a háború győzteseinek jóvoltából igen jelentős kölcsönöket, vagy még inkább vissza nem fizetendő segélyeket kaptak az utódállamok, és ezeket a csehek nem lopták el, mint a románok, hanem országuk vérkeringésébe ténylegesen is belepumpálták. Gondolok itt, például kitűnő útjaikra, szépen fejlődött városaikra.

Ezt nemcsak Kassán, de Ungváron is alkalmam volt látni.

Ugyanígy gondolok a szociális viszonyaikra is.

Lényegesen magasabb vásárlóerőt jelentő *nyugdíjat, rokkantsági díjat, kegydíjat, szociális segélyt folyósítottak.*

A mindennapi használati cikkek ára is lényegesen alacsonyabb volt, mint nálunk. Ennek azután egy természetes következménye volt a lényegesen magasabb életszínvonal. (Például Kassán akkor már olyan szociális otthonban jártam, amihez hasonlóban csak a mai magyar szociális otthon tekinthető. Legalább is az, amit itt Nyíregyházán, a Sóstón ismerek.) Magatehetetlen öregek, egyedül élők olyan ellátást kaptak, amit a mi szemünkkel csak csodálni lehetett.

Megemlítem itt egyik legfontosabb nívót jelentő öltözködési kelléket, a cipőt és a hozzá való zoknit, vagy harisnyát.

Kitűnően működő, futószalagos rendszerű cipőgyár volt az Európa-szerte ismert *Bata-féle* cipőgyár, Eperjesi központtal. Az igaz, hogy a Bata-féle cipőt néhány lépésről fel lehetett ismerni, egyforma, típusos cipő volt, de valóban azt lehet mondani, hogy fillérekért árulták. Természetesen, ha valaki igényes volt, vehetett sokkal drágábban mértékutáni, vagy kisipari lábbelit, de ha anyagiakban szűkölködött, jó minőségű, strapabíró, hogy kissé a mai magyar cipőviszonyokra tekintettel maliciózus legyek, esőben is viselhető lábbelit kapott.

Egy alkalommal *Polinszky* barátom zoknit akart venni. Bementünk az akkor Fő utcán, közvetlenül a kassai Dóm melletti férfidivat üzletbe, és kértünk zoknit. Tucatjával összerakott, legkülönbözőbb színű zoknikat tettek elénk. Amikor az áruk felöl érdeklődtünk, mondta a minket szolgáló segéd az árát, amire ma már pontosan nem emlékszem, de arra igen, hogy a magyar viszonyok között azért az árért legfeljebb egy pár zoknit lehetett volna venni. Pali barátom megjegyezte, hogy valami drágább zokni érdekelné, mert ugyanis nem hitte el, hogy ezért az árért tartós cikket tud vásárolni. A segéd mosolyogva mondta: „*az urak bizonyára Magyarországról érkeztek. Itt minálunk nincs drágább zokni, de ez kifogástalan minőségű.*" Barátom vett vagy két tucatot és elkezdett egy párat viselni. Minden este szállodai szobájában kimosta, reggelre megszáradt és azt vette ismét fel. Arra volt kíváncsi, milyen strapát bír ez az olcsóság ki. Emlékezetem szerint vagy négyhétig tartott ez a kísérlet anélkül, hogy a zokni kiszakadt volna. Bebizonyosodott, hogy kiváló a minősége.

Felhasználtam tehát a rendelkezésemre álló néhány napot, hogy a szociális viszonyokat tanulmányozzam. Megdöbbentő adatok birtokába jutottam.

A cseh állam összeomlásával megszűnő nyugdíjak, kegydíjak kifizetése hónapokat késett.

A kisfizetésű emberek egyik hónapról a másikra éltek, számukra az elmaradt nyugdíj, kegydíj stb. egzisztenciális veszélyekkel járt. Azt is már igen régen megmondta *néhai Szabó Dezső*, hogy „*üres hassal nem lehet himnuszt énekelni*" és ezekkel az emberekkel illetve ügyükkel nem történt semmi. Hogy Petőfivel szóljak: „*eh ráérünk arra még*".

Lelkes, de felháborodott ifjúságomban részletes tanulmányt szerkesztettem azzal, hogy személyesen nyújtom át és kérek sürgős, azonnali intézkedést a belügyminisztériumban. Karácsony harmadnapján Polinszkyval úgy tértünk vissza Kassára, hogy a reggeli gyorssal Nyíregyházáról Budapestre utaztunk, és csak az esti gyorssal utaztunk Budapestről Kassára. Személyesen nyújtottam át memorandumomat a Minisztérium illetékesének, bizonyos *Dr. Kádár Lehelnek*. Előkelő mozdulattal átvette, miközben szóban is elmondani akartam véleményemet. Ehhez hozzá is kezdtem, de a minisztérium osztályfőnöki rangot viselő illetékese a memorandumomat íróasztalára helyezve kedélyeskedve fordult felém: „*jó ezt hagyjuk, majd elolvasom, inkább azt mondd meg, hogy milyenek a nők Kassán*."

Válaszom azt volt, hogy: *úgy tudom, nem a nők tanulmányozására lettem kiküldve Kassára*. Kihallgatásom ezzel nyomban véget is ért. Elbocsáttattam.

Az ügynek azonban folytatása lett.

Még a délelőtt folyamán a „*Magyar a magyarért*" akció irodáját is felkerestük, ahol elmondtam a szomorú tényeket, miket Kassán tapasztaltam. Délután telefonon felkérettünk az irodába – jeleztem már, hogy az iroda a Miniszterelnökségen volt – ott az iroda vezetője, egy hölgy, – ma már nevére nem emlékszem közölte –, hogy *Imrédyné* személyesen kíván velünk beszélni.

Így jutottam el életemben először és nyilván utoljára az aktív miniszterelnök magánlakásába és találkoztam *Imrédy Bélával*. Aki, amikor hallotta ezeket a szomorú dolgokat, felvette telefonját, felhívta a belügyet és arra kérte *Kádárt*, hogy most rögtön keresse fel lakásán. Óriási volt a meglepetése nevezett miniszteriális úrnak, amikor belépve a fogadószobába, Imrédynén kívül minket is ott talált. *Imrédyné* elmondta, hogy ezek az urak *szomorúan érdekes* dolgokat beszélnek Kassáról és Önnek bizonyára nem volt ideje ezeket hivatalában meghallgatni, ezért kérettem ide. Kénytelen kelletlen végig hallgatta tehát *Kádár* is, majd ígéretet tett, hogy soron kívül intézkedik.

Igen ám, de ez december 27-én történt, *Imrédy* pedig mint miniszterelnök január folyamán megbukott. Memorandumomnak így nem sok eredménye lett.

Viszont volt két szomorú eredménye: az egyik minket érintett, a másik a magyarságot.

Január végén olvastam a Dóm falán „*munkát, kenyeret, vagy vissza a cseheket*". Ez volt az egyik eredmény.

A másik, hogy amikor 1940 nyarán *Erdély* egy része visszatért és úgy volt, hogy Kolozsvárra megyünk *Polinszkyval* hasonló minőségű megbízatással, az utolsó pillanatban

indulásunk előtt *Polinszkyt* felhívta ez a bizonyos *Kádár dr.* és közölte, hogy *mást küldenek helyettünk.* Itt vágott vissza. És így.

Lelke rajta!

Itt kívánom ezzel kapcsolatban két megállapításomat rögzíteni.

Az egyik Imrédyvel kapcsolatos, fog ő még szerepelni később is, de itt valamit megjegyzek. Módomban volt ez alkalommal a miniszterelnök magánlakását és annak karácsonyi megemlékezését látni.

Maga a karácsonyfa és az alatta még ott lévő ajándékok megmutatták, milyen puritán ember lakik *ott és akkor* ebben az elnöklakásban. Homályosan ma is emlékszem arra a szívbe markoló beszédre, amit 1939. január 8-án közvetített a *Magyar Rádió*, és amivel az azután *sokszor kigúnyolt „csodaszarvas" mozgalmat megindította*.

Lehet ebben a mozgalomban – amit már akkor is kifinomult magyar és pesti humor gúnykacajba fullasztott – sok teátrális szín, olcsó humorizálásra alkalmas momentum. Lényegében azonban vallom, hogy mennyivel más sors jutott volna e szerencsétlen magyarságnak osztályrészül a későbbiek folyamán, ha megszívleli az ott elhangzottakat. Egy magyarul érző szív próbált talán a huszonnegyedik órában ébresztőt fújni az alvók fülébe, de az alvók tovább aludtak és csak gúnyosan mosolyogtak álmukban.

A magyar Kálvária útja ezekkel a gúnymosolyokkal volt kikövezve.

A másik és ez talán már elháríthatatlanul magyar sorstragédia. Nemsokára megindult a második világháború, annak minden nehézségével, áruhiányával, jegyrendszerével, katonai szolgálataival, különböző közellátási gondjaival, megszorításaival és sorolhatnám vég nélkül a további háború szülte keserveket.

Majd tetőfokát érte a zsidó kérdés antihumánus megoldásával, jogkorlátozásokkal stb.

És ezek mind a magyarság számlájára mentek.

Hiszen kézenfekvő volt az összehasonlítás: amíg a csehek voltak itt nem volt semmi ilyesmi, most itt vannak a magyarok, és itt van minden baj a nyomukban.

Olyan látókörű és intelligens ember kevés van, aki tárgyilagosan tudja felmérni a körülményeket. Talán az ott napjainkban élő magyarok mai viselkedésében ez is benne található.

Talán önbecsülésüket vesztették el az eltelt évtizedek alatt. Ezt nem tudom biztosan, hiszen nem volt alkalmam olyanokkal beszélni, akik erre felvilágosítást tudtak volna adni, de azt hiszem megsejtésem nem alaptalan.

*

Családi kapcsolataimról

Talán helye van itt annak, hogy szóljak valamit ottani családi kapcsolataimról.

Azt hiszem említettem már, hogy néhai Édesapám egyik testvéröccsének, *Sztempák Istvánnak* ott élt elhagyott felesége és egyetlen leánya, *Sztempák Gitta*. Első férje az ott hallot-

tak szerint egy magyarokat nem kedvelő *cseh vagy szlovák* férfi volt, aki lényegesen idősebb volt Gittinél, és akitől örökölt egy, ha jól emlékszem három szobás lakóházat a belvárosban. Egyik legutóbbi ottlétem alkalmával szerettem volna felkeresni ezt a házat, de olyan nagyarányú építkezések történtek Kassán is, hogy még az utcát sem tudtam megtalálni.

Gitti második férje, *Dr. Gazsi István* Debrecenből még az első világháború előtt oda származott család sarja volt, aki akkor a városnál, mint *aljegyző* tevékenykedett.

Gittit a magyar igazolóbizottság nem igazolta, állítólag nem csillogtatta magyarságát. Én nem tudtam érdekében szólni, hiszen csak akkor láttam életemben először.

E házasságból egy kisleány származott *Mariant*, aki akkor pólyás baba volt. Nem nyerte meg tetszésemet, hogy Gitti nemzeti színű pólyakötőt használt. Ezt meg is mondtam neki.

A „*magyar éra*" alatt tudomásom szerint otthon maradt a háztartásban, de azt nem tudom biztosan.

Amikor ismét elvesztettük Kassát, természetesen Gittinek ez a „múlt" nagyon jól jött és így, amint ezt ő írta nekem: *magas állást töltött be az újból csehhé lett közigazgatási apparátusában.* Sőt hallomásom szerint férje az első idők ottani polgármestere lett.

Nem hálálta ezt meg feleségének, mert igen hamar elhagyta egy fiatal hölgy kedvéért, úgy hogy Gitti egyedül nevelte Marian leányát, aki azután orvosi egyetemet végzett, majd egy cseh orvoshoz ment férjhez és elköltözött Kassáról, valahová a volt *Szudéta* vidékre.

Gazsi rövidesen belehalt az új házasságába.

Egyik kassai utamon, már ebben a szocialista világban, mikor István fiam jóvoltából körbejárhattam egykori „aktív" életem szintereit, a véletlen egy olyan utcai járókelővel hozott össze, aki ágyszomszédja volt a kórházban. Tőle tudtam meg, hogy néhány évvel ezelőtt Gitti is meghalt.

Nekem Magdus nővéremen keresztül, – aki egy ízben Kassán felkereste – azt üzente, hogy mivel magas pozíciót tölt be a hivatalban, és levelezését figyelik, ne írjak, mert még a magyar levelezést is rossz néven veszik. Így minden kapcsolatunk megszakadt.

A másik ilyen családihoz hasonló kapcsolatom sokkal mélyebb hatású volt rám.

Nap, mint nap *Polinszky barátom* révén együtt voltunk az ottani unokatestvérével *Polinszky Jenővel*, aki ott jól kereső ügyvéd volt, annak feleségével és az ő egyik ügyvéd baráti házaspárúkkal, bizonyos Piláthékkal.

Szegény Jenő, mint kétnyelvű ügyvéd, bár jól keresett, de alkoholista volt és ez megrontotta házasságát. Felesége *Okály Ilus* volt, házasságukból egy gyermek származott, az akkor kb. *kilenc éves Éva*. Egy nagyon szép, de meg nem értett fiatalasszony és egy fiatalember nap, mint nap egymással töltött hosszú órái, míg a társaság többi férfi tagja annak rendje és módja szerint lerészegedett, szinte törvényszerűen egymás irányába lökte a fiatalokat. Hiszen mindketten 27 évesek voltunk.

De e folyamatnak volt egy különös indítéka is.

Amikor megérkezésünk után december 18-án egy vasárnap délután felkerestük Patyi barátom ottani rokonait élükön nagynénjével, a Jenő édesanyjával, a nagyasszonnyal – mert valóságos dáma volt, akit megismertem – Patyinak arra a kérdésére, hogy hol van Jenő és

Ilus, az anyós mama azt felelte: *Jenő vadászaton volt, nagyon fáradtan jött haza és már lefeküdt (délután 5 óra körül voltunk). Ilus pedig nem igen jön oda, ahol magyarok vannak.*

Ilus szülei Pozsonyban éltek, édesapja az ottani törvényszék elnöke volt, de öccse Géza ugyancsak Kassán élt, ahol magyar királyi ügyész volt.

Talán mondanom sem kell, hogy mennyire felborzolt az anyós eme megjegyzése.

Így azután, amikor másnap este szállodai szobájában felüzentek *Patyiért* ezek a rokonai és átszólt nekem, hogy menjek le, nem voltam hajlandó erre. Csak a harmadik küldönchívásra mentem le az étterembe nem a legrózsásabb hangulatban, hiszen egy olyan valakivel, aki gyűlöli a magyarokat, miért ismerkedjem meg. De végeredményben a Patyi barátom révén kerültem Kassára, így bizonyos mértékig lekötelezettje voltam.

Ezért mentem le, de azt nem lehet mondani, hogy csöpögtem a kedvességtől. Azt viszont tárgyilagosan megállapítottam, hogy *Bencs Kálmánnak*, kinek a női nem iránti ízlését jól ismertem, igaza volt akkor, amikor anyámnak azt mondta, hogy *itt náluk a villában, egy olyan szépasszony járt, melyhez hasonlót még nem látott.* Ennek előzménye az volt, hogy egy korábbi kassai útja alkalmából valami pénzt adott kölcsön Jenő azzal, hogy mivel szándékukba áll egy magyarországi autós túrát csinálni, majd akkor magyar pengőben kapja meg az adott pénzt. Így jöttek el Jenőék *Patyival* a *Bencs villába*, aminek eredménye az idézett megjegyzés volt.

Valóban egy különleges szépséget volt alkalmam meglátni és megismerni.

No, de ott volt a *hallott magyargyűlölet*. Ez fakasztotta bennem azt a kétségkívül nem tisztességes ötletet, hogy – az akkor divatos arszláni kifejezést használjam – ezt a szépaszszonyt meg kellene próbálni levadászni.

A mindennapi találkozást felhasználva viharos udvarlásba kezdtem, amiben igen nagy segítségemre volt, hogy a társaságban lévő többi férfi inkább a poharazás mellett döntött. Így mint egyedüli szórakoztató voltam a két hölgynél és e lehetőséget ki is használtam, ami az Ilus személyét illeti.

A beindított, hogy úgy mondjam tüzérségi hadműveletek előkészítéséhez igénybe vettem a virágküldés igen nagy lehetőségeit is. Az esténkénti elücsörgés három deci tokaji mellett, amit megosztottam a hölgyekkel, a *Polinszky* házhoz érkező rózsacsokrok nemcsak *Ilusnál* voltak sikeresek, hanem felkeltették a háziak élénk érdeklődését is, ami viszont nagyon jól jött a félreállított és a házban nem igen szeretett fiatalasszony számára. Hiszen nemcsak anyósánál, de sógornőinél is nagy feltűnést keltve, állandó találgatásra adott alkalmat.

Ami érdekessé tette e küzdelmet, az még ráadásul az volt, hogy rajtam kívül mindenki gyanús volt, aki ott a környezetben élt, még szegény *Patyi* barátom is.

Maga *Ilus* is elég hosszú ideig bizonytalan volt a virágküldőben, hiszen több alkalommal, nagy társasággal színházban, moziban voltunk és különösen a Kassát ellepő óhazai férfiak általános érdeklődésének központjában állt. Vagy három hét is lepergett, amikor egy alkalommal, beszélgetés közben az asztal mellett, halkan megkérdezte, *nem én va-*

gyok-e a virágküldő, és azt hiszem a mosolyom, amit kérdése kiváltott, fedte fel előtte is az igazságot. Téli, korán sötétedő esték hatalmas sétákat tettek lehetővé számunkra, ami megismertetett egy meggyötört élet minden szörnyűségével.

Amikor 19 évesen Kassára jött férjhez, nem tudta, hogy egy szerencsétlen alkoholistának lett a felesége, aki ezt a szenvedélyét minden módon igyekezett eltitkolni, de családja valószínűleg tudott róla. Házasságuk első évében megszületett kisleánya, akit, azt lehet mondani teljes egészében az anyós és annak családja sajátított ki. Neki csak a megszülés volt feladata.

„*Zuzalék*", ahogy mindig mondta összefoglalásként. „*Kiút nincs*"-, volt a véleménye. Számtalan alkalommal elhatározta a válást, de elsősorban kisleánya ebben mindig gátolta. Kisült az is, hogy azon a bizonyos vasárnapi látogatáson Jenő szokásához híven részegen érkezett, annak minden következményeit végig az emeletre vezető lépcsősoron is neki kellett eltüntetni, mert hatalmas házat laktak, de az anyós nem akarta, hogy a személyzet tudomást szerezzen *a nyomok bizonyította* részegségről. Ezért nem jött le a vendég fogadására, és szó nincs a magyargyűlöletről, hiszen családjának minden tagja szín magyar.

Csak ők pozsonyiak voltak és ott maradtak mindenestől Pozsonyban.

Mélyült és színesedett a kapcsolat.

Megismertem egy csodálatosan szép külsőben egy csodálatosan szép lelket.

Rendkívül intelligens, több nyelvet beszélő valaki volt. Bibliával, mint az élet kenyerével élő, elmélyülten Istenhívő, aki azonban a szónak szorosan vett értelmében nem volt vallásos, de ami számomra akkor és most sokkal többet jelentett és jelent: abszolút isten-hívő volt.

Egész lényének ez volt az alapja.

A „hosszú séták" és a hosszú beszélgetések kialakították szándékolt jövőnket.

Elválik, hazaköltözik, ha lehet kisleányával együtt Pozsonyba és, amint megnyílik az összeházasodás lehetősége, összeházasodunk. Ezzel váltunk el 1939. február 18-án, amikor lejárt a kassai megbízatásunk és mi *Polinszky* barátommal visszatértünk Nyíregyházára.

Hazatérésem után erről tájékoztattam Édesanyámat, kérvén, ne tegye közhírré, mely kérésemnek eleget is tett.

Talán a logikai rend is úgy kívánja, hogy életemnek ezt a részét nem tekintve az időhatárokat, itt fejezzem is be.

Ilus 1939. nyarán végleg elvált és elköltözött Pozsonyba.

Kezdetben nem, de később némi segítségemmel sikerült Éva leányát is magához vennie, mert az egyik kassai látogatása során a kisleányt teljesen elhanyagolt testi és lelki állapotban találta, mely tények igazolása után sikerült a kassai árvaszék beleegyezését is megszereznünk a kisleánynak elvivéséhez.

Jövőnket illetően azonban sajnos igen nehéz probléma merült fel.

Okát a mai látásommal talán elsősorban magamban kell keresnem.

Ilus minden mástól eltekintve – mivel férje, dacára alkoholista mivoltának kitűnően keresett – hozzávetőlegesen kilenc évet ragyogó anyagi viszonyok között élt.

Ő maga sem volt szegény leány.

Anyagi helyzetét pontosan nem ismertem ugyan, de semmi esetre nem volt a szegények közé sorolható sem leány korában, de később sem. Édesapjának, mint törvényszéki elnöknek bizonyára magas fizetése volt, ez mindennapos volt a cseh államban, de valami magán vagyonuk is volt.

Emlékszem, hogy egy alkalommal 1941-ben Pesten találkoztunk, amikor is valami bányarészesedés ügyében járt Pesten.

Mivel soha nem voltam anyagias gondolkodású, restelltem erről tüzetesebben érdeklődni, de azzal a gondolattal soha nem tudtam volna megbarátkozni, hogy a feleségem vagyonából, vagy pláne eltartásában éljek. Arról már elég korán kialakult véleményem volt, hogy generációknak nem jó az együttlakás (milyen torz vigyorú is a későbbi életem). Így azután nem maradt más számunkra, mint várni, hogy olyan állásba kerüljek, amely lehetővé teszi számomra az önálló családalapítást.

Ilyen lehetőség pedig nem adódott csak 1944 nyarán, amikor viszont már egészen mások lettek a körülöttem és a magyarság körül kialakult körülményeink.

De ez majd sorra kerül, ahogy időben előrehaladunk. Hiszen most még csak 1939 elejét írjuk. Még e kapcsolatomról annyit, hogy egy alkalommal sikerült találkoznunk Sátoraljaújhelyen, ahová Kassáról úgynevezett *passage vonaton* lehetett leutazni. Ez a vonat, mivel a vasútvonal olyan területeken haladt át, építésük ugyanis még a történelmi Magyarország idejére esett, mely területek az első bécsi döntésen megalakított önálló Szlovákiához tartoztak, így e vonatokról a szlovák területen sem fel, sem leszállni nem lehetett, talán csak Kassa után Újhelyben állt meg.

Ide érkezett *Ilus* Kassáról a reggeli órákban és a délutáni vonattal ment vissza.

Így ott egy néhány órát tudtunk sétálni, beszélgetni, tervezgetni. Ő akkor még kassai lakos volt, csak azután költözött véglegesen Pozsonyba.

Majd Pozsonyból jött fel, ha jól emlékszem két ízben Pestre, ahol két-három napig voltunk együtt.

Talán a ma élő embernek hihetetlenül hangzik, hogy közöttünk nem szexuális kapcsolat, de ennél lényegesen többet jelentő elmélyült lelki kapcsolat volt és tervünk nem egy hosszabb-rövidebb időre szóló szerelmi liezonnak indult, de egy életre szóló kapcsolatnak.

Ma már határozottan látom, hogy tervünk meghiúsulása nem kettőnk akaratán, de a sors kezén múlott, hogy miért?

Erre azt hiszem e földi téren soha választ kapni nem tudok.

Talán az is közrejátszott, hogy Szlovákia és Magyarország között soha melegebb kapcsolat nem alakult ki, így egy alkalommal, amikor el szerettem volna Pozsonyba menni, beutazási kérelmemet a szlovák külképviseleti hatóság elutasította. Nem hiszem, hogy ez az elutasítás személyemnek szólt volna, inkább Magyarországnak.

Leveleztünk majdnem egészen az összeomlásig, mindig nehezebb és nehezebb levelezési viszonyok között, postai akadályoztatások közepette. E levelezés címemre érkezett darabjai megsemmisültek.

Ahogy ma negyven év távlatából visszaemlékszem, legalábbis a sorok között mindig érezhetőbbé vált közöttünk, hogy útjaink inkább szétágaznak, mint összefutnának.

Talán ebben a később kialakuló életem is közrejátszott.

Ilusról az óta sem tudok semmit. Él-e még, vagy meghalt, nem tudom. *Polinszky Patyi* barátomnak is megszakadt a kassai rokonsággal a kapcsolata érhető okokból, melyekre saját unokatestvéremmel kapcsolatban már utaltam.

Nyilván az ott maradottak féltek, még annak gondolatától is, hogy nyilvánosságra kerüljön magyarországi rokonságukkal való bármilyen kapcsolat.

Patyi barátomtól annyit tudtam meg, hogy az Éva orvosnő lett, férjhez ment egy orvoshoz, azt nem tudom, hogy milyen náció, és a kassai klinikán dolgozott, mint szemész. Gyermekei is születtek. Bár próbálkoztam, hogy valami konkrétumot tudjak meg kevés számú idekerült kassai ismerőseimtől, próbálkozásom sikertelen maradt.

Második
Bevonulásom

Ahogy ma az 1939-es esztendőre visszaemlékszem, azt mondhatom, hogy valami volt a levegőben.

Persze ez lehet, hogy csak a későbbi idők ismeretében tűnik fel így. Ahogy beilleszkedtem korábbi városi tisztviselői életembe – legalábbis most – mindig bizonyos feszültséget éreztem. Így nem volt meglepő, hogy ***1939. március 18-án***, bátyám *Évi leányának* megszületése után megérkezett a behívóm.

Szükségesnek tartom annak már itteni leszögezését, szemben a ma olyan divatos olykor minden alapot nélkülöző hangzatos megállapításokkal, hogy így vagy úgy igyekezett az érdekelt kibújni katonai szolgálata alól, vállalva a katonaszökevények minden országban közös sorsát, a kivégzést, nekem ez soha eszembe nem jutott.

Többször említettem már, hogy egész beállításom antimilitarista volt és ez mind a mai napig megmaradt, nem bírtam és nem bírom az egyenruhát és annak bármilyen formáját, de a hazám iránti kötelességérzetemet ez soha nem befolyásolta. Ha menni kellett, mentem, eszembe sem jutván az, hogy kibúvót keressek. Mai belső egyensúlyomhoz ez is hozzájárul és pedig nem kis mértékben. Nyugodt lélekkel állíthatom és rögzíthetem, hogy mindaz, ami itt bekövetkezett semmilyen formában nem hozható össze akár polgári, akár katonai kötelességem teljesítésével. Mindig, minden helyzetben megtettem, amit elvártak és kívántak tőlem. Később, a komolyabbá váló időkben is soha nem ambicionáltam sem a vaskereszt, sem a fakereszt megszerzését, de ahová küldtek elmentem és teljesítettem azt, ami kötelességem volt.

Ezért nem jár dicséret, nem is igényeltem soha, de jár vele egy nyugodt, belső csend. És ezt nem cserélném fel semmivel e földi téren.

Majd erről igen csattanós példát fogok elmondani, ami nagy befolyással volt későbbi életemre, de még addig két évet el kell, hogy beszéljek.

Ismét Józsán

Megjött tehát a behívó és bevonultam ismét Debrecenbe, ugyanahhoz a hadtest közvetlen, fogatolt 15 cm-es, tehát közepes tüzérosztályhoz és azzal ismét Józsára kerültünk ki, változatlan katonai beosztásban, tehát osztályfelderítő tisztként. Akkor már január elsejétől hadnagyi rendfokozatot viseltem. Számunkra ez a *felriasztás*, ahogy szaknyelven nevezték mindössze tíz napot tartott, de megint szolgált egy szomorúan érdekes adattal.

Egy *Lénárt* nevű ezredes volt az osztályparancsnok, aki Debrecenben lakott és naponta lóháton járt ki *Józsára*. Akkor egy *Alsó Józsához* tartozó szőlőskert egyik borházában kaptam elszállásolást. Azóta nem jártam arra, nem tudom, mennyire változott, ha változott az ottani táj.

Március utolsó napjainak egyikét írtuk, amikor megjön az ezredes, hivat és kiadja a parancsot, hogy három országos járóművel – ez a szép katonai neve volt a bevonultatott paraszt szekereknek – menjek be a debreceni tüzérlaktanyába, és ott vegyem fel az egész osztály távbeszélő és rádió járandóságát. Ami bizony hatalmas mennyiségű készülékből, vezetékekből stb. állt. Kirendeltem három szekeret, valamit gyorsan haraptam, mert az idő szorított és szépen lépésben, ahogy egy ilyen szekér haladni tud, elindultunk. Annak a szekérnek kocsisa, melyen ültem, egy nagy bajuszú öreg magyar volt, népkefélő, (népfölkelő) ahogy az akkori katonát a humor hívta. Kocogás közben azt mondja az öreg magyar „*minek megyünk be hadnagy úr, hiszen holnap úgyis mindannyian leszerelünk*". Elfutott a méreg és azt feleltem, ne találjon már ki ilyen marhaságokat öreg, hiszen az ezredes úr most jött és adta a parancsot, hát már ő csak jobban tudja, mint az ilyesfajta szóbeszéd. Az öreg csak hümmögött és csendesen beléptettünk a debreceni laktanyába, ahol átvettem, természetesen állandó sürgetés közepette ezt a hatalmas távbeszélő anyagot.

Mire a három megpakolt szekérrel Józsára visszaérkeztünk, alaposan ránk sötétedett – ez volt a szerencsém – így úgy, ahogy a szekerek leponyvázva voltak, őrséget állítottam mellékük azzal, hogy majd reggel szétosszuk az ütegek között.

Hajnalban megjött a parancs, „*azonnal indulni Debrecenbe, és leszerelni szinte pánikszerűen*".

Amikor ismét az öreg mellett ülve arról faggattam, hogy honnan a fészkes fenéből tudta ezt, csak mosolygott és hümmögött, válasza mindössze annyi volt, hogy *hát beszélték itt is, ott is*. Ma sem tudom és ma sem értem, hogy ez hogy lehet. A parancsnok mit sem tud, de a népfelkelő mindent. Érthető ez? Mert számomra mind a mai napig nem. De azt talán kritika formájában megengedhetem magamnak, hogy nem komoly hadvezetésre vall az ilyesmi. Gondoljunk csak arra, amit Ungvár-Minaj 1938. december 6-ik napjáról írtam. Félelmetes dolog ez egy ország katonai vezetését illetően.

Vallottam akkor is, vallom ma is 74 éves fejjel.

Talán jellemző befejező akkord még e kérdéshez, hogy amíg az anyagot átadták kb. két óra alatt azzal a jelszóval, hogy nem érünk rá, a visszavételnél hiába érveltem, hogy őrizet alatt volt az anyag és a ponyva le sem lett véve a szekerekről, több mint nyolc óráig tartott a leadás részemről. Amikor ezen dühöngtem, majd az illetékes parancsnokkal beszéltem, válasza az volt, „*minek vettem át, és különben is neki valamivel több csillagja* van, *mint nekem. Így tehát igaza is volt, legalábbis papíron.*"

Hogy ennek a felriasztásnak mi volt az értelme, ma sem tudom. De ha a távbeszélőanyag históriájára gondolok, azt hiszem felesleges is értelmet keresni. Valami azonban országos viszonylatban történt és ezt érdemes rögzíteni.

A nyíregyházi lovashadosztály, mely tudomásom szerint két ezredből állt, és parancsnoka *vitéz Béldy Alajos* akkor altábornagyi rangot viselő katona volt, ahogy tudom, teljesen a maga szakállára, senkivel nem törődve elindult és ellovagolt szétverve a Kárpátalját megszállva tartó szics-gárdistákat a Kárpátokig, azaz a történelmi Magyarország határáig.

Ekkor és így tér vissza Kárpátalja, hogy 1944-45 teléig magyar legyen, amikor is az oroszok elvették és bár e terület soha nem tartozott Oroszországhoz, azt függetlenül a Kárpátok választó vonalától, amúgy is óriási birodalmukhoz hozzá ne csatolják. „*De ők nem imperialisták, ahogy ma tanulja az ifjúság, és széltében- hosszában országszerte szajkózzák a megfizetett bérencek.*"

S***zeretnék itt néhány sorban emléket állítani Béldy Alajosnak.***

Közelebbről ismertem, mert amikor, mint ezredest, szolgálatra Nyíregyházára, az itteni 4-es huszárezredhez osztották be, *nagynénémnél Bencs Kálmánnénál*, – aki akkor már özvegyasszony volt – a Selyem utcai elég nagy, vagy nyolc szobás régi *nagyapai* házban bérelt ki két szobát és fürdőszoba használatot. Abban az időben bizonyos *csapatszolgálat* előfeltétele volt a további, tehát az ő esetében a *tábornoki kinevezésnek*. Azt hitte, hogy e beosztás rövid ideig fog tartani, így nem hozta magával a feleségét.

Tehát *Bencs László* nagyapám egykori házában sokszor találkoztam *Béldyvel*, majd amikor kirendelése hosszabb lélegzetű lett, néhány hónapra feleségét is lehozta. Velük viszonylag többször voltam együtt.

Béldy korábbi szolgálata a Londoni Követségnél volt, mint katonai attasé, így számos angol barátja volt. Talán ha a moszkvai követségen teljesített volna hasonló beosztásban szolgálatot, onnan több segítséget kapott volna életének későbbi, igen nehézre forduló során, de nyugati barátainak segítsége mindössze annyira futotta, hogy néhány alkalommal, amikor a magyar behozatali kereskedelmi forgalom megnehezedett a lassan háború borította Európában, diplomáciai úton eredeti angol teát küldtek neki. Ezáltal több alkalommal alkalmam volt angolteát inni, ami akkor már, amikor Magyarországon a Planta teának nevezett teapótló volt mindennapi italunk, igen jól esett, lévén egész fiatal koromtól nagy teakedvelő. (Sőt abban az időben feketét még egyáltalán nem ittam, magát a kávét is akár tortában, akár tejben nem kedveltem).

Megismétlem tehát: *Kárpátaljának Magyarországhoz való visszacsatolása, melyre 1000 esztendő ütötte rá pecsétjét, kizárólag Béldy huszáros magatartásának volt köszönhető.*

Béldy egyébként igen sportszerető, fiatal korában maga is aktívan sportoló valaki volt, úgy tudom ismert úszó volt, később a Magyar Úszó Szövetség elnöke. Sajnos és itt el kell marasztalnom a máskülönben általam szeretett és becsült sógorom *Nyíregyházi Pál* magatartását – indokolatlan hiúsági kérdésből nem volt hajlandó kérésemre Béldyhez fordulni, pedig Béldy készen állt arra, hogy felkérésre bizonyos összegű államsegély biztosításával lehetővé teszi Nyíregyháza számára egy télen is üzemeltethető sportuszoda létesítését, ami a szépen meginduló nyíregyházi úszóéletre hatalmas lendületi erővel nyújtott volna lehetőséget. Ezt onnan tudom, mert egy bizonyos ideig a NyTVE (Nyíregyházi Torna és Vívó Egylet úszószakosztályának voltam vezetője és ebben a minőségemben sokszor beszélgettem a velem igen szimpatizáló *Béldyve*l és erről polgármesteremet is tájékoztattam. Mindössze annyira lett volna szükség, hogy néhányan, élükön a város polgármesterével erre hivatalosan is felkérjük *Béldyt*.

De *Pali* sógorom makacs tirpák gőgből erre nem volt hajlandó. Pedig beszélgetéseink során helyét is kijelöltük: a vasútállomás mellett fekvő parkban, közel az akkor teljes kapacitással dolgozó Városi Gőz és Kádfürdő mellett, ahol a víznek kellő hőfokra való felmelegítésére az ottani kazánok lehetőséget nyújtottak, míg a víz utánpótlás, természetesen megfelelő tisztítás után az igen közel folyó Érpatakból lett volna biztosítva. De tudomásom szerint a fürdő kútjai is kifogástalanul működtek és vízhiányra soha nem hallottam panaszkodni, pedig 1932-ig, amíg véglegesen ki nem költöztünk a Sóstói útra, e fürdőnek, annak gőz és kád részlegének egyaránt, buzgó látogatója voltam, hiszen a Luther utcai lakásunkban nem volt fürdőszoba. De vízhiány soha elő nem fordult.

Hát sajnos a múltban is történtek ilyen és ehhez hasonló személyi hibák.

Ma unos untalan hangzik mindenfelé az életben, az újságokban, rádióban és TV-ben, az a bizonyos, már, már agyoncsépelt úgynevezett demokratikus magatartás emlegetése.

Nos erről és Béldyről valamit.

Már akkor tábornok volt, és mint korábban említettem egy 190 cm körüli testmagassággal, széles vállak, karcsú derék, igazi atlétai, tehát feltűnő termettel rendelkezett, akin pompásan feszült az egyenruha. A Zrínyi Ilona utcai akkori korzón jött a déli órákban gyalogosan a Városháza felé, mellette a rendszerint ott standolló kis gnómszerű újságárussal, akkori nevén rikkanccsal, miközben élénken vitattak valami előző futball eseményt. Szándékosan nem csatlakoztam hozzájuk, de érdeklődéssel figyeltem e szokatlan és nem kis feltűnést keltő páros viselkedését. Hiszen korzózási idő volt, amikor elég sokan ott sétálgattak, korzóztak, vagy bevásárlásaikat intézték a városi lakosok. Egészen a Városházáig tudtam követni a beszélgetőket, miközben élénk vita alakult ki az előző nap sporteseménye felett. Akkor már eléggé elterjedt volt a rádió, valószínűleg az előző napon volt valami hazai futball csemege, amit vitattak. Szinte látom, amint ez a kis rikkancs egész felső testét felfelé csavarva, hogy fel tudjon erre a Góliátra nézni, élénken magyarázott egy helyzetet, amit ha bizonyára a rikkancs pártolását élvező csapat kihasznál, egészen más eredmény születik, míg *Béldy* az ellenkezőjét vitatta. Nyilván Ő a másik csapat drukkere volt. Majd kezeltek a városháza előtt, *Béldy* ott a Kossuth szobor előtt átment a másik oldalra, hogy az akkori állandó nyíregyházi lakásához, ami a Véső utcában volt, eljuthasson.

Egy dandárparancsnok tábornok és az utca semmibe nem vett rikkancsa.

Ez a kép él bennem az óta is, amikor *Béldyre* gondolok. Azt is tudom, mert egy huszártiszttől hallottam az éles megjegyzést, hogy *Béldy* kilovagolások során is sokszor hívja maga mellé az egyes altiszteket, és azokkal hosszan elbeszélget, ami a huszárvilágban nem igen volt szokásos, különösen nem egy tábornok, vagy talán akkor már altábornagy parancsnok részéről.

Béldy családi neve *Bruckner* volt és tudomásom szerint egy budai kocsmárosnak volt a fia. Vitézzé avatásakor vette fel a Béldy nevet. Származása tehát német volt, akik nem nagyon lelkesedtek a magyarokért. Erről különben később még szeretnék egyet és mást tapasztalataimból elmondani, volt-e ebben a *„nem szeretem"- ben"* valami igazságuk, vagy nem, most itt elég annyi, hogy amint számos helyről hallottam, annak idején nem lelkesedtek Kárpátalja megszállásáért és a közös lengyel-magyar határért. Talán nem kell különös hangsúllyal bizonygatnom, hogy melyik oldalon állt *Béldy.*

Már 1944 évben tudomásom és emlékezetem szerint az *országos levente mozgalomnak* volt felügyelője, tehát, mint katona, kívül állt a háború hadviselő csapatainak beosztásán, Mégis letartóztatták, majd a budapesti Népbíróság (inkább megismétlem csőcselékbíróság) előbb halálra ítélte, majd ezen ítéletet életfogytiglani börtönre változtatták át, majd Vácon két fogházi orvos halálra operálta. Ha jól emlékszem ez 1947 vagy 48-ban volt, de az időpontért nem vállalok felelősséget.

Mielőtt befejezném a Béldyre és vele kapcsolatban Kárpátalja visszatérésére vonatkozó visszaemlékezéseimet egy epizód, aminek szomorú szemtanúja voltam.

Nagyot ugorva az időben, amikor 1945 májusában, közvetlenül a Pünkösdi ünnepek előtt a hírhedt Andrássy úti rendőrség kínzó pincéinek lakója voltam egy pincehelyiségben kb. 800-ad magammal három napra ott tartottak fogva, ott volt Béldy is. Természetesen a foglyok nem beszélhettek egymással, hiszen kézigránátos géppisztolyos csavargók mindig ott lábatlankodtak közöttünk. Béldy akkor már hetek óta ott volt. Ha valaki nem próbálta, nem tudja, hogy a földön ülve mennyire el tud zsibbadni a lába, szinte órák alatt, hát még hetek óta. És mivel egyik ilyen pribék felszólítására az a zsibbadt lábú már akkor 60 körül járó, vagy azon is túl lévő vezérezredes nem állt fel elég fürgén, a pribék teljes erővel az arcába sújtott. Szemtanú voltam, azóta sem tudom elfelejteni. Magam előtt van annak az óriásnak a meg sem rezdült arca, amint ezt a gyalázatost szótlanul végig mérte. Hiszen lehet, hogy az ártatlan fogolytársak tömeges kivégzését idézte volna elő, ha azt a nyeszlett csavargót ott agyonüti.

Ez volt az utolsó kitüntetés, amit – végignéztem – egy becsületben megőszült derék és szín magyarrá lett öreg katona kapott a népinek nevezett Magyarországtól.

Önkéntelenül adódik a kérdés.

Érdemes magyarnak lenni? Feleljen ki-ki a maga nézete szerint.

Ezt azért tartottam szükségesnek leírni, hiszen szoros kapcsolatban volt az 1939-ki esztendő eseményeivel és Magyarország területének némi gyarapodásával.

1939 tavasza és kora nyara ennek az újonnan visszatért területnek beillesztésével telt el. Megindult az igen jó szándékú *testvérközségé fogadás* államilag sugallt mozgalma. Így kaptunk mi is egy Kárpátaljához tartozó kis falut, nevére sajnos nem emlékszem, testvérközösséggé, ennek a falunak volt a tiszteletbeli jegyzője az a bizonyos *Hrabár* V*ladimir*, kiről korábban már szóltam. Ezáltal jártam, talán két ízben is abban a kis községbe, bizonyos segélyezési akciók lebonyolítása végett.

1939-es esztendőnek nyarán a város tulajdonát képező és a *Sóstón* mindmáig meglévő Szeréna lakban *Kárpátaljai gyerekek kerültek nyaraltatásra*. Ebben a lakban korábban is mindig három turnusban felváltva szegény sorsú proletár gyerekeket nyaraltattunk teljesen ingyen. (*Vajon a mai rendszer mikor és hol nyaraltatott a deklasszált osztály gyermekei közül valakiket? Ezt, és ezt itt hangsúlyoznom kell, hogy a nyíregyházi érdekelt proletár osztályok szó nélkül vették tudomásul. Nem kívánok itt ömlengeni a magyar szívről, testvéri felfogásról stb. Csak tényként rögzítem: a magunk részéről azt az igen mostoha körülmények között élő őslakosságot a mi igen szerény anyagi viszonyainkat messze túlhaladó módon igyekeztünk integrálni országunkba*.)

Egy tény: ha valaki a Trianon által létrehozott Csehszlovák állam tákolmányára rápillant, Kárpátalja, mint egy nyúlvány ordítóan azt helyezte kilátásba, hogy ha egyszer talpra áll a porig sújtott magyar, ezt a nyúlványt fogja legelőbb levágni, hogy ezzel biztosítsa az ország hegyek védte természetes határát. Ezért erre a tájra jóformán a cseh állam semmit nem áldozott, látván annak katonai szempontból is a tarthatatlanságát. (A most felnövő ifjúság számára hangsúlyozandó: Trianon döntése értelmében Kárpátalja, ami most a nagy „Szovjetunió" része, 1945-ig – kivéve azt a pár évet, mikor megadatott neki újra „magyarnak lenni" – Csehszlovákia része volt. A történelem viharának tudható be, hogy Kárpátalja lakosságának megadatott, hogy rövid intervallumban három ország állampolgára lehetett, anélkül hogy akár egy métert is kimozdult volna szülőföldjéről. Arról a szülőföldről, mely Trianon előtt már államalapításunkkor hazánk része volt, és hogy mennyire magyar szív dobogott e honban, számtalan történelmi személyiségünk bizonyítja. Elég, ha csak Kölcseyt idézzük, amint áll Husztnak romvára előtt….)

A visszatérő Kárpátalja nyomora iszonyatos volt.

Ezt volt alkalmam több alkalommal is megfigyelni. Csak a magyar sorstragédiának tudhatom be, hogy nem adatott egy néhány nyugodtabb évtized arra, hogy a két országrész jobban megismerje egymást, és jobban megfogja egymás árván lévő kezét.

*

Közben megszereztem a jogosítványomat. S egyedül csak ennek az ismeretnek köszönhettem, hogy a későbbiekben a debreceni motoros tüzéreknél, a hadtest közvetlen motorizált közepes tüzérütegénél tölthettem, ami azáltal, hogy hadilétszámra töltötték fel, osztállyá szélesült.

Amikor közölte Kertész Sándor, a behívókat kezelő százados, *hogy itt van egy tüzér hadnagy*, *kinek vezetői jogosítványa van*, *Mátyás István parancsnok* akkorát kiáltott a telefon kagylójába, hogy bár a készüléktől távolabb ültem, meghallottam, hogy: „*No, végre kaphatok egy jogosítvánnyal bíró tartalékos tisztet, hiszen eddig mindig csak lóhoz értő tiszteket küldöttetek*".

Katonai szolgálatomat ezután végig mindig ennél az alakulatnál töltöttem el.

Előbb Debrecenben a Poroszlói úton volt az önálló laktanyánk, majd előttem ismeretlen okból ez a katonai alakulat átkerült Kecskemétre, ahol a *Szegedi hadtest* hasonló beosztású alakulatává vált. Mivel ott is a tartalékos állomány zöme addig *fogatolt alakulatoknak* szolgált, Mátyásnak az volt a kérése az illetékesekhez, hogy régi állományából *négy* tartalékos tisztet és *százhúsz* legénységi állományú tartalékost állományilag is magával vihessen. Előzetesen az érdekeltek hozzájárulását *Mátyás István* kikérte, így senkinek sem került szálka a körme alá, hogy ezen túl Kecskemétre kell bevonulnia.

Hát így lettem motoros tüzér.

Ez sem vet valami vigasztaló képet az akkori magyarországi viszonyokra.

Itt jut eszembe egy velem történt eset is, ami ugyancsak lehangoló, de legalábbis előttem sok minden későbbi történések okát megmagyarázza.

Egy érthetetlen és megmagyarázhatatlan szellem uralkodott e felett a szerencsétlen ország felett.

És amikor el-elmerengek a múlton, meggyőződésemmé alakul az a szomorú megállapítás, hogy az a szomorúan vörös vonal, ami az egész magyar történelmen végighúzódik, mondhatom a Honfoglalástól napjainkig, sőt napjainkban még sötétebb képét festi legalábbis előttem a jövőnek, talán még sem a körülményekben keresendő.

Valahogy magában a magyarságban pusztít, mint egy feltartóztathatatlanul elemésztő kór.

És hogy ez még nem végzett a magyarsággal, nem magyarázható másként, mint egyedül és kizárólag az Isten gondviselő kegyelmével. Talán ügyes propaganda fogás volt a zsidóság részéről az, hogy valami úton – módon becsempéssze a Bibliába azt a fogalmat, hogy „Isten választott népe." Ha a mi történelmünkbe pillantok, ugyanezt a kiválasztást lehet megfigyelni. Így ez sem kizárólagos privilégiuma a zsidóságnak.

Hogy mi indította el éppen most e gondolatmenetet?

Az iménti visszaemlékezés, mely nemcsak egyedüli példája életem tapasztalatának.

Azt figyeltem meg, hogy arra módot nyújtottak a mindenkori vezetők, hogy az egyén kinyilváníthassa bizonyos irányú vágyát, de ez csak arra volt jó, hogy véletlenül se teljesítsék ezt.

Hiszen amikor megszereztem a vezetői jogosítványomat, azonnal kérelemmel fordultam az illetékes Minisztériumhoz, tehát a Honvédelmihez, hogy helyezzenek motoros alakulathoz, ahol, ha szükséges, jobban tudom szolgálni hazámat. A válasz nemleges volt. És amint a fentiek bizonyítják, olykor elég a véletlen vagy a vak szerencse a kérdés megoldásához.

Más példa.

Észrevettem, hogy igen jó arcmemóriával és megfigyelőképességgel rendelkezem. Mivel egyik ismerősömtől azt hallottam (*Szabó Lajos* huszárszázados az itteni kémelhárítás vezetője), hogy ilyen tartalékosokat keresnek, kértem az oda való helyezésemet. A lakonikus válasz: „*kérelme nem teljesíthető*." Ma azt mondom szerencsémre, hiszen sorsom lényegesen rosszabb lett volna, ha itt szolgálok, de ez a tényeken mit sem változtat.

Rendkívül érdekelt a külpolitika és a diplomácia.

A magam keserves módján foglalkoztam a nyelvtanulással (angol, német, később valami kevés francia), amikor arról érdeklődtem, hogy milyen úton lehet erre a pályára lépnem, a válasz az volt, hogy „*legalább három nyelvnek tökéletes tudása"* kell hozzá, no meg egy *jólcsengő név*. Tehát vagy arisztokrata, vagy predikátumos nemesi név. Még bele gondolni is borzalmas, hogy egy ilyen, az ország szempontjából rendkívül fontos beosztási helyre is ennyire megkötötten lehetett csak bekerülni. Ezen a téren nincsenek külföldi tapasztalataim, de valahogy nem tudom elhinni, hogy más népeknél is így alakult volna ez a kérdés. Sajnos a magyar diplomácián, s annak minden tehetetlenségén is meglátszott ez az alapjaiban történő megkötés. Pedig, ha figyelembe vették volna azt, hogy valakinek ambíciója ide, vagy oda vezet, és megfelelő iskola felállításával lehetőséget nyújtottak volna arra, hogy az a vállalkozó szellemű ifjú esetleg megmutathassa, mi van benne, talán ezen a téren is más képet mutatott volna a régi magyar élet is.

Nem vindikálom azt magamnak, hogy bennem elveszett egy kitűnő diplomata, de ki tudja azt megmondani, hogy vajon nem így lett volna.- e?

Ezért vallom, ha mélyebben és bár jó szándékú, de szigorúbb szemmel belenézünk a magyar múltba, megértjük e szomorú magyar jelent, annak minden borzalmával.

Lesz még erről szó, amikor a véleményem szerint két legfontosabb és a magyarság jövőjét alakító kérdésről fogok beszélni, *a tisztképzésről és a tanítóképzésről*. Csak időm legyen még erre, hiszen még annyi mondanivalóm volna, de a hónapok, hetek kérlelhetetlen rohannak az ismeretlen jövő felé.

Harmadik bevonulásom
Kárpátok keleti oldala

Valamikor ***1939. nyarán jött a behívóm*** Debrecenbe, ahol motoros tüzér lettem.

Parancsnokom *pávai Mátyás István*, akkor őrnagyi rangot viselő, Székelyföldről származó katonatiszt lett. Ezután vele szolgáltam egész katonai életem alatt, vele mentem *Erdélybe*, majd a *Délvidék*re és végül az *orosz frontra*. Benne egy kiváló magyar embert, egy kiváló katonát ismertem meg. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy sorsom hozzá vezérelt.

De még ekkor, mint jeleztem csak 1939. nyarát írtuk.

Felriasztásunk akkori okát ma sem ismerem. Volt valami az illetékesek tarsolyában, ami arra engedte őket következtetni, hogy talán *Erdély kérdése* akkor válik aktuálissá? Mind a mai napig nem tudom.

Mi éltük a mindennapok katona életét ilyen hadi létszámra feltöltötten.

Akkori közvetlen elöljáróm *Vásáry László* tartalékos százados volt, civilben a debreceni Városi Takarékpénztár igazgatója, kinek egyik testvére *Vásáry István* korábban, mint Debrecen város polgármestere volt ismeretes, másik testvére *Vásáry Gábor* nálam tíz évvel idősebb, akkor már tartalékos főhadnagy velem szolgált, civilben saját és felesége birtokán gazdálkodott, mint okleveles gazda. *Vásáry Gáborral* elmélyült barátságom és ez nemcsak későbbi katonai szolgálatunk alatt is tartott, de fennmaradt civil életünkben is egészen, ha jól emlékezem az ötvenes években bekövetkezett haláláig.

Családunk különben több tagján keresztül volt ilyen baráti viszonyban a *Vásáryakkal*. Néhai *nagybátyám Bencs Kálmán* nemcsak kollégája, de jó barátja is volt Istvánnak, a polgármesternek. *Magda nővérem* iskolatársa volt *Vásáry Katalinnak*, egészen az Ő valamikor a hatvanas években bekövetkezett haláláig, nekem pedig *Gábor* lett jó barátom.

Debrecenből akkor az alakulat nem mozdult ki, ott végeztük a mindennapi katonai élet szolgálatait, ami nem volt valami kimerítő. Anyagilag azt mondhatom, hogy kitűnő volt, hiszen akkor még töretlenül kaptam polgári állásom után járó fizetésemet és a hadnagyfizetésemet is. Gyakorlatot kellett szereznünk és erről bizonyságot is kellett tennünk *motorkerékpár, tehergépkocsi, valamint a 15 cm-es ágyukat vontató Breda és Pavézi elnevezésű, olasz gyártmányú vonatokkal is*, hiszen az osztályhoz – mert mozgósítás esetén az önálló üteg osztállyá bővült – a beosztott tisztnek mindezekhez a járművekhez érteni kellett. Nagy javító műhelye volt az osztálynak. Sokat tartózkodtam ezekben a műhelyekben, szerettem magát a benzinszagot is, és az ott folyó munkákat igen nagy érdeklődéssel nézegettem, figyelgettem.

Elmúlt a július, majd elmúlt az augusztus hónap is, minden említésre méltó esemény nélkül.

1939. szeptember 1-jén *vezetési gyakorlatra* mentünk el Berettyóújfalu irányába, Mikepércs, Vámospércs térségébe. Közel jártunk már a déli órákhoz, emlékezetem szerint már elmúlt 11 óra is, amikor az imént említett két község valamelyikébe beérve, útban már hazafelé, tehát Debrecenbe, egy ottani falusi kocsmánál álltunk meg, hogy valamit

harapjunk. Ott közölte a kocsmáros, aki rádiót hallgatott, hogy *a hajnali órákban megindult az ellenségeskedés a németek és a lengyelek között.* Ma már tudjuk, hogy ***megkezdődött a Második Világháború***.

Próbálok úgy emlékezni erre az órára, hogy se a sulykot ne vessem el, se mellé ne beszéljek. Nem könnyű, hiszen alig másfél hónap múlva ennek az emlékemnek 46-ik fordulójához érek. Azt bizton állíthatom, hogy ami engem illet, nem valami kitörő lelkesedéssel üdvözöltem. Hiszen alig két évtized múlt el, hogy befejeződött a reánk nézve oly szomorú végű első világégés és annak minden nélkülözése, nyomorúsága szinte azt mondhatom a szám ízében volt még. Azt sem merem állítani, hogy nyomban arra gondoltam, – de talán senki se az akkor ott lévő katonabajtársaim közül – hogy ez világháborúvá szélesedik. A magam esetében még hozzá kell venni azt, hogy semmiféle militarista hajlam nem volt bennem. Erre azt hiszem, néhányszor már világosan céloztam.

Mindenkor pontosan eleget tettem a behívó parancsnak egész katonáskodásom alatt. Azzal nem „dicsekszem", hogy bezzeg így, vagy úgy kerestem a kibúvót. Nem erről, soha nem volt szó, és ha még ezután is legalább száz évet élnék, – amire Hála Istennek nincs semmi kilátásom – de akkor sem jutna eszembe ez a szökevényesdi. Ezt akkor is, ma is pregnáns hazaárulásnak tartom.

Amikor azért kellett felhúznom az egyenruhát, mert olyan területek kerültek szóba, melyekhez ezer esztendő letagadhatatlan joga fűzött és fűz, semmi ellenvetésem nem volt.

De ez kötelességteljesítés volt mindig részemről és nem katonásdit játszó szenvedély. Erre nem tudok jellemzőbbet felhozni, mint azt, hogy bár katonai ruházatomat illetően mindig katonai szabó által testre szabott ruházatom, köpenyem volt, s az igen sokszor hallott, különösen női vélemény szerint, mint egyenruhás katona nem is mutattam roszszul. Ez pedig mindig bizonyos fokú vonzalommal bírta a női nemet, annak pedig soha nem voltam ellensége. Még katonai rangom sem volt szégyellni való, hiszen mivel 1930 után nem voltam hajlandó gyakorlatra bevonulni, így 1938. őszén, amikor korosztályomat mozgósították, ha jól emlékszem 1930. január 1-i ranggal zászlósként vonultam be. Az engem igen megkedvelő parancsnokom Mátyás jóvoltából 1939. január 1-jén megkapott hadnagyi rangomat már 1940. január 1-jével főhadnagyi ranggá emelték, s ez azt jelentette, hogy ha hivatásos tisztnek megyek, akkor sem viseltem volna magasabb rangot. Mégis, amint hazajöttem szabadságra, Nyíregyházára, ismét civil ruhát viseltem, pedig ez nem is volt szabályos, hiszen nem szereltem le.

Soha eszembe nem jutott, hogy a hagyományos december 4-ei Borbála ünnepségre, ami a tüzérek védőszentjének neve napja volt, egyenruhába menjek, pedig erre az akkori előírások lehetőséget adtak volna. De ha magyar területekért kellett bevonulni, mentem és teljesítettem mindenkor katonai kötelességemet is.

Ehhez még lesz némi hozzáfűznivalóm, akkor, amikor az orosz frontra fogok bevonulni. Ott még valami kíváncsiság is járult e bevonulási kötelezettségem mellé. De erről majd akkor.

Ribbentrop – Molotov paktum

Tehát az a bizonyos ***1939. szeptember 1.*** Bár ma is élénken emlékezetemben van, olyan különös emóciót nem váltott ki bennem.

Semmiféle idegen imádatban soha nem szenvedtem, de sem a *németeket, sem a lengyeleket* soha nem gyűlöltem. Mint becsületes magyar, e nációktól soha hátrányt nem szenvedtem, de nézetem szerint nem szenvedett fajtám sem. Ezt állítom minden ma divatos ellenkező véleménnyel szemben!

A német még rokon nép sem volt, de soha nem keresztezte a magyar utat. Nemcsak a mindennapi életben, de a politikában is érvényes az az alapszabály, hogy egyes népeket az önérdek vezet mindennapi útjaikon.

Szerencsénk, vagy inkább végzetünk már 1914-ben is a németek oldalára vezetett, együtt vesztettünk el sok mindent, egyikünkkel sem sokat törődtek az úgynevezett győztesek, sorsunk, akár tetszett, akár nem összekovácsolt minket. Mivel Európa szerte sokkal nagyobb erőt képviseltek mindig a németek, mint ez a maroknyivá zsugorodott magyarság, természetes volt, hogy ők tudták magukat sokkal hamarabb talpra rázni, és ami valami kicsiny a mi javunkra történt, az elsősorban az ő mozgolódásuk eredményeként jelentkezett itt a mi hazánkban is. Ezek olyan tények, amit letagadni nem lehet, legfeljebb ideig – óráig elkendőzni.

De – és itt önkéntelenül adódik, hogy néha nagyokat ugorjak a szoros kronológiai rendben – ma sokszor derülten nézem, hogy ez a mai rendszer, ami itt uralkodik az oroszokra támaszkodva immáron negyven éve, bár minden alapjuk Moszkvára van építve, létezésüket nemcsak 1945-ben, de 1956-ban is kizárólag Moszkva biztosította. Gazdasági létük Moszkva kezében van, ha ott elzárják az olajcsapot, vagy megszakítják az áramszolgáltatást, az egész magyar gazdasági élet megszűnt létezni.

Ezek is tények, még ha szomorú tények is.

Minden mozdulatunk szigorú ellenőrzés alatt áll annak ellenére, hogy az egész vezető réteg az oroszok kreaturája. S mégis abban a nagyon picinyke mozgási szabadságban, aminek halvány nyomait napjainkban lehet itt – ott látni, a jelenlegi rezsim minden mozdulata Nyugat Németország és Ausztria felé mutat. Ha valaki ezt kétségbe vonja, próbáljon bele pillantani a magyar külkereskedelmi mérlegbe, már amit a jelenlegi viszonyok között közönséges halandó megengedhet magának. Pedig hosszú évtizedeken keresztül mást nem szajkóztak, mint *„el az átkos múlt minden irányú törekvésétől”.*

Elgondolkoztató ez, már ha valaki független gondolkodásra képes.

Ami pedig a lengyeleket illeti: annyi közös vonása van mindkét nép történelmének, úgy keresztbe-kasul fonódott mindkét népnek a szabadság iránti megmozdulása, hogy ezt talán felesleges is idéznem. Mindazoknak, kiknek abban a néhány esztendőben megadatott, hogy az ismét létező közös lengyel-magyar határon megforduljanak, bizonyíthatják, hogy az a határ valóban az ideális határa volt a két népnek.

Ma sokat emlegetik a szocialista tábort. Ugyan hol van ilyen ideális határ?

Talán az oroszok, vagy a románok, vagy a csehek felé?

Sajnos, de megmosolyogni való. De még a viszonylag enyhébb jugó határ sem közelíti meg azt, amit a közös lengyel-magyar határ 1939. tavaszától 1939 őszéig mutatott.

Amikor e sorokat kopogom, lelki szemeim előtt egy kép jelenik meg.

1939 nyara, Uzsok, Sportszálló, ahol közös asztalnál étkezett szemem láttára a lengyel és magyar határőrség apraja-nagyja, rangkülönbség nélkül.

Ilyen akkor nem is régi emlékek között nem mondhatom, hogy lelkesített az a hír, hogy megkezdődött a két nép közötti ellenségeskedés. De ma is vallom meggyőződéssel, hogy nem egy olyan magamformájú kisember, de a vezető pozícióban lévő magyar államférfiak közül se, senki semmit nem tehetett. Ki- ki elfogyasztotta azt, amit ott a falu korcsmájában rendelt és meglehetősen nyomott hangulatban visszatértünk Debrecenbe. A katonai felriasztás tovább tartott, akkor sem, ma sem tudom, hogy ennek mi volt a rendeltetése, hiszen fel sem merült annak a gondolata, hogy esetleg magyar katonai alakulatok e két nép közötti harcba beleavatkozzanak.

Maga ez a háború, ahogy ma visszaemlékszem, alig tartott három hétig.

Mivel úgy a bel, mint a külpolitika mindig érdekelt, az eseményeket továbbra is figyelemmel kísértem.

Nemcsak nálam, a csak napilapokból és rádióhírekből tájékozódni tudó kis embernél, hanem az aktív magyar politikai életben, és talán szerte a világon az érintett politikai körökben is óriási feltűnést keltett, amikor július, vagy augusztus hónapban világgá röppent az a hír, hogy az akkori német külügyminiszter Ribbentrop báró egészen váratlanul Molotov akkori orosz külügyminiszter meghívására Moszkvába repült.

Ezen utazást korábban megelőzte bizonyos hír arról, hogy úgy az angol, mint a francia, de lehet, hogy az amerikai politikai élet reprezentánsai szinte állandó jellegű tárgyalásokat folytattak az orosz politikai élet irányítóival, de ezeknek a tárgyalásoknak semmi kézzelfogható eredménye nem volt. Legalábbis az említett hírforrások erről nem tettek említést. Ezért keltett óriási feltűnést a német külügyminiszter útja, majd az azt követő és nyilvánosságra hozott kölcsönös „***német-orosz megnemtámadási szerződés***”.

Akkor még semmit sem tudtunk e szerződésnek titkos záradékáról, ami Lengyelországot illeti.

A *németek* tökéletesen gépesített hadserege hamarosan letörte a lengyelek ellenállását, amin nem is lehet csodálkozni, hiszen a lengyel hadsereg inkább lovassággal rendelkezett, mely alakulatok teljesen tehetetlenek voltak a német páncélosokkal szemben.

De nemcsak ez volt a szerencsétlen sorsú lengyelek baja. Hanem a másik a balról rövidesen megindult az ősi ellenség: *az orosz támadása* is, így a lengyelek két tűz közé jutva, tehetetlenek voltak.

Ma már tudjuk, hogy ezt a lehetőséget a német-orosz tárgyalások nyújtották, bár erről magyar viszonyok között jelenleg nem igen esik szó. A lényegen azonban ez mit sem változtat. Nem megalapozatlan annak megállapítása, hogy ha nincs ez az orosz-német

egyezmény, nem következik be a németek lengyelek elleni támadása és talán annak megállapítása is megkockáztatható, hogy nincs második világháború.

Vagy legalábbis nem akkor és nem olyan körülmények között jön létre. Erről azonban napjainkban sem hallható a keleti táborban semmi.

(Nem volt megalapozatlan a német külügyminiszternek az 1945 -ben Nürnbergen megtartott úgynevezett háborús bűnösök feletti tárgyaláson az a megállapítása, hogy ha én itt ülök, mint háborús bűnös a vádlottak padján, tessék mellém ültetni Molotov orosz külügyminisztert is, hiszen együtt kötöttük a paktumot. No, de akkor is érvényesült a brennusi megállapítás: „vae victis." Csak az a bűnös, aki elvesztette a háborút, a győztesek minden időben és mindenkor ártatlan áldozati báránykák voltak.)

Európa felett beborult az ég.

Úgy a franciák, mint az angolok hivatkozva korábban vállalt kötelezettségeikre magukat rövid időn belül hadban állóknak tekintették a németekkel és a háború rövid időn belül európai, majd világháborúvá bővült.

Ha az ember manapság ezekről az eseményekről olvas és korábban az I. *Világháborút* megelőző eseményeket is ismeri, félelmes hasonlóságot lát a két szomorú esemény között. Alig hiszem, hogy akad világszerte történész, aki ezt kimondaná, de nem találkoztam még tárgyilagos történésszel, akit nem befolyásol a környezet, nemzeti hovatartozása és ehhez hasonló megkötöttségek. Egy ilyen kis ember, mint én, azonban félreérthetetlenül lemeri szögezni azt a szomorú tényt, hogy a béke megvédésével komolyan egyik oldalon sem foglalkoztak.

És bármilyen szomorú ennek megállapítása, így van ez napjainkban is.

Ma is unos untalan szavalnak a világ minden részén úgy a békéről, mint a leszerelésről, de komolyan és ezt meggyőződéssel írom le – nem gondol senki ezekre a dolgokra. Már legalább is azok közül, akik a népek sorsáért felelőseknek kellene, hogy legyenek. Így volt ez a mögöttünk lezajlott világégésekben is és így van ez napjaink hasonló megmozdulásainál is. Vannak, persze, hogy vannak becsületes kis emberek, talán szép számmal is vannak, akik mindazt, amit a fejesektől hallanak, tiszta lélekkel szajkózzák tovább, mert talán el sem tudják képzelni, hogy a mozgató események rugói milyen sötét szándékokkal vannak megfeszítve.

Ma például széltében-hosszában emlegetik, hogy amikor 1938-ban az akkori angol miniszterelnök *Chamberlain* és a francia kolléga *Daladie*r elment Münchenbe *Hitlerhez* tárgyalni, őket tiszta szándék vezette és csak Hitler volt a gonosz, aki kijátszotta ezeket a naiv bárányokat. A magam részéről nem hiszem ezt. Elmentek, mert értesüléseik szerint felfegyverkezésük lényegesen alulmaradt a német felfegyverkezéssel szemben és időt akartak nyerni.

Van egy szomorúan igaz népi közmondás. Finomított szövegében írom ide. *„Az erősebb kutya akaratát végrehajtja."* Ez az egyedül érvényes alapszabály a politikában is.

Ma, különösen itt hazánkban, kedvenc megosztása a népeknek, hogy ez imperialista, ez pedig nem.

Ezzel szemben állítom, hogy minden nép imperialista, s a maga akaratát rá akarja kényszeríteni a nála kisebbre és ebben gátlástalan. Teljesen mindegy, hogy németnek, angolnak, amerikainak, franciának, japánnak, kínainak, vagy orosznak hívják, hogy csak a nagyobbakat említsem. Így, ha imperialistákról beszélünk, tulajdonképpen minden különösen hatalmas népről beszélünk. Ez az élettapasztalatom, bármilyen szomorú is ez.

Magával a szerencsétlen lengyel néppel is ezeknek az imperialista erőknek a játszadozása történt és történik ma is. Talán, ha az akkori lengyel külügyminiszternek nem adnak lovat, amin ücsörögve hetykésedett a németekkel szemben, józanabbul nézi az eseményeket és mérlegeli az erőviszonyokat. De kedves szövetségesei lovat adtak alájuk, de másról nem gondoskodtak.

A történelem torz vigyora, hogy az a szerencsétlen Lengyelország, amin legalábbis papíron megindult a második világháború, ma is, e háborúnak befejezését követő 41-ik esztendőben ugyanolyan játékszere a nagyhatalmaknak, mint akkor volt. És a szenvedő? Az a szerencsétlen nép, mely semmiről nem tehet. El kell menni még akár ma is Lengyelországba és megnézni, mondjuk az üzletek előtt sorban állók millióit. A hatalmasok közül nem fog ott találni senkit, csak a kis emberek tömegeit.

Ide juttatta ezt az országot a nyugatiak segítsége és nagyhangú garanciái.

Még talán szóltak a fegyverek Lengyelország egyes területein, amikor szétvert katonaságuk elég hatalmas tömege özönlött be Magyarországra is. Azon a bizonyos közös határunkon.

Menekülő lengyel katonai alakulatok

Így kaptam parancsot még három tartalékos tiszttársammal és vagy húsz gépkocsivezetővel, hogy menjünk fel *Munkács-Beregszász* térségébe, az ott összegyűlő lengyel katonai alakulatok gépkocsijainak átvételére és elszállítására. Négyszer mentünk el és szállítottuk ezeket a gépkocsikat, – zömmel Polski Fiatokat – a Szolnok mellett, annak Cegléd felőli oldalán kijelölt és szabadtéren lévő ideiglenes táborhelyre. A leszerelt katonák tisztjeik vezetésével végeláthatatlan sorokban meneteltek útjainkon az ország belseje felé. A tisztek oldalfegyvereiket megtarthatták, így bár a tömeg szomorú volt, de bizonyos katonai fegyelem alatt menetelt. Arról nem tudok, hogy ezek a katonai alakulatok hol lettek elszállásolva. Sajnos a meglehetősen hatalmas géppark szomorú sorsát volt alkalmam később látni, amikor utam Pestre vezetett vonattal.

A magyar katonai hatóságok teljesen érthető okokból nem akarták annak látszatát kelteni, hogy ezeket a gépeket magyar katonai alakulatok között osztják szét, hiszen akkor ez úgy nézett volna ki, hogy kiraboljuk a szerencsétlen lengyeleket. Erkölcsileg ez nagyon is érthető volt. A németeknek megint nem akarta a magyar katonai hatóság átadni mind hadizsákmányt, mert ez barátságtalan lépés lett volna a lengyelekkel szemben. Így maradt a harmadik út, várni a bizonytalanra, ami – mivel a háború még majdnem hat évig tartott – továbbra is bizonytalan maradt. Eredménye az lett, hogy ezek a gépek ott mentek tönkre a nyílt mezőn, azt sem tudom, hogy továbbra is őrizték-e a gyűjtőtábort.

Amikor mi átvettük a gépeket, szabályszerű átvételi okmányokkal kellett leadnunk. Jellemző erre egy kis epizód:

Debrecenben megálltunk. Parancsnokunknak, *Mátyás Istvánnak* igen megtetszett egy olyan gépkocsival vontatott tábori konyha, amiben menetközben is lehetett a menázsit főzni. Egy ilyen konyhát a tüzérosztály részére átvett. Néhány nap múlva az akkori hadtestparancsnok bizonyos *Cziegler altábornagy* helyőrségi szemlét rendelt el, amin mi is részt vettünk és felvonultattuk ezt az egy szem konyhát is. Másnap a hadtestparancsnok bizottságot küldött ki, hogy keressék meg a konyhát és vigyék el. Mi az egyik hat tonnás és a hatalmas betonárokban falhoz állított teherkocsinkra raktuk fel ezt a konyhát, és valamennyi gépkocsit teljesen a falhoz állíttattuk farral. Így a bizottság semmit nem talált a laktanyában és dolga végezetlenül ment vissza. Eredmény: hadtestparancsnoki kihallgatásra rendelték *Mátyást*, akiről már korábban említettem, hogy ravasz székely ember volt. Amikor a konyha létezését tagadta, az altábornagy dühösen azt mondta, hogy *saját szemével látta a felvonuláson a lengyel konyhát, mire a felelet: ha nagyméltóságod jobban hisz a saját szemének, mint egy magyar királyi őrnagy szavának, akkor nincs több mondanivalóm*. Erre a felfokozott szemtelenségre az altábornagy elnevette magát, és mivel katonai körökben közszeretetnek örvendett Mátyás, azt mondta, hogy *„takarodj a szeme elől"*

Ez a tábori konyha tehát rendeltetésének megfelelő használatba került. De a sok száz ott pusztult.

E kirendelésemmel kapcsolatban egy igen érdekes eseménynek voltam szereplője.

Mi motoros tüzérek szolgálatban bőrnadrágot és kabátot viseltünk, ami igen jól mutatott, különösen magasabb növésű, mondjuk, úgy, hogy jól megtermett alakon. Mind a négyen, akik oda voltunk rendelve, lévén olyan 180 cm körüli magasak, e kategóriához tartoztunk. Egyik este *Munkács* éttermében vacsoráztunk, amikor az asztalunkhoz jött a határvédő zászlóalj parancsnoka, egy alezredesi rangot viselő tényleges tiszt. Nevére nem emlékszem. Elmondta, hogy a határ menti lengyel területeket a *Beszkideknél* orosz csapatok szállták, illetve szállják meg és a napokban bizonyos határincidens zajlott le, aminek kivizsgálására ő van kiküldve. Felkért bennünket, hogy mint dekoráció, kísérjük ki a határra másnap reggel, hogy az orosz bizottsággal felvegye a kapcsolatot.

Megígértük és másnap hajnalban kimentünk a határra. Pontos helymeghatározást nem tudok adni, valami olyasmire emlékszem vissza 46 év távlatából, hogy magára a *Beszkidek* gerincére a magyar oldalról nem tudtunk autókkal felmenni, ezért a határt gyalogosan közelítettük meg.

A gerinc alatt egy akkor nem használt alagút haladt át, vasútvonallal, de ez a vasút is akkor használaton kívül volt. A Kárpátok keleti oldala – amint ez az általam ismert hágóknál (Tátrai hágó, *Dukla, Verecke, Beszkidek, Tatár hágó, Ojtozi szoros*) volt – lényegesen enyhébb lejtésű, ezért – legalábbis abban az időben – a gerincre köves országút vezetett. Az orosz delegáció vezetője egy *Kucsuk* nevű tábornok gépkocsin, még pedig 1700 cm^3 Mercédeszen érkezett, kíséretében két lovastiszt és néhány katona volt lóháton. Szemben, lengyel

területen *Lovacsne* nevű helység volt – de ebben nem vagyok biztos – és azt hiszem, a ma rendelkezésemre álló térképen vajmi nehezen tudnék ennek utána nézni.

Itt az előző napok egyikén egy nagyon súlyos eset történt. Amikor az orosz – és ezt hangsúlyozni kell – egyenruhás katonák közeledtek a magyar határ felé, az ott parancsnoki beosztásban szolgálatot teljesítő zászlós – nevét sajnos nem tudom – magához vévén egy magyar, de ukránul vagy oroszul tudó katonáját, fehér zászlóval elindult az oroszok felé, hogy felvegye a határérintkezést. A minden katonai fedezet nélkül, de bízva a fehér zászló kétséget eloszlató mivoltában nyugodtan közeledő zászlóst az oroszok mielőtt érintkezni tudott volna velük, agyonlőtték. Majd amikor látták, hogy a magyar katonák feltűnnek a határon, elszaladtak, otthagyva a halott zászlóst. Ez volt az a határsértés, aminek kivizsgálására a két katonai hatalom delegációt küldött.

Maga *Kucsuk* tábornok egy kis vékony, alacsony emberke volt, azonban napóleoni gesztussal állt előttünk, akik négyen alezredesünk háta mögött felsorakoztunk, míg ő mögötte a két lovas, de természetesen akkor gyalog álló orosz tiszt sorakozott fel. Azért említem e napóleoni gesztust, mert balkeze Napóleon köpenye alá volt bedugva. (Kedvenc mozdulata volt ez Napóleonnak, ahogy számos ábrázoláson láttam.)

A tábornok – amint a tolmács fordította – azzal kezdte, hogy őket *Molotov* külügyminiszter azzal a paranccsal küldte a magyar határra, hogy ott ne lőjenek, hanem békés úton vegyék fel a magyar határőrséggel a kapcsolatot. Baráti látogatásra hívják meg magukhoz a magyar tiszteket, és e látogatást orosz részéről is viszonozzák. A maguk részéről már kivizsgálták az esetet és megállapították, hogy a cselekményt elkövetők nem voltak orosz katonák, lopott egyenruhát bitoroltak, felkutatásuk és megbüntetésük folyamatban van, mert magatartásukkal az orosz hadsereg jó hírnevére hoztak szégyent. Amikor mondókája elmondása és annak lefordítása elhangzott, jobbját nyújtotta a magyar alezredes felé.

Néhány fagyos pillanat következett, miközben ott lógott a levegőben az orosz jobb elfogadás nélkül.

Bennem átvillant a gondolat, hogy ha ez a jobb továbbra is elfogadatlanul a levegőbe lóg, óriási külpolitikai botrány keletkezik, de az alezredes némi habozás után elfogadta a nyújtott jobbot. Válaszában ő is hangsúlyozta, hogy külügyminiszterünk – talán *gróf Csáky István* volt akkor – hasonló parancsot adott – azt hiszem, ez ugyanolyan blöff volt, mint a másik oldali – de arra nincs felhatalmazása, hogy a vizitelgetés ügyében döntsön. Így arra kéri a tábornokot, hogy amíg esetleg ilyen irányú megállapodás jön létre a két kormány között, a határ átlépésétől mindkét oldalon tartózkodjanak, nehogy újabb események zavarják a két ország érintkezését.

Maga az a megtörtént tény, hogy a fehér zászló alatt békésen közeledő magyar zászlóst egyenruhás katonák megölték, azt hiszi, mindkét oldalt fokozottabb óvatosságra kényszeríti. Kéri az oroszokat, hogy a megindított vizsgálat eredményéről a magyar katonai alakulatot tájékoztassa. Majd a határon, akkor már orosz kézen lévő épületbe mentek, ahol az elhangzottakat jegyzőkönyvbe foglalták és aláírták.

Ott mi nem voltunk jelen. Míg ez az aktus folyt, mi barátkoztunk az orosz tisztekkel. A magam részéről nézegettem a német Mercédesz, amely márka már akkor is szívügyem volt, az orosz tisztek csak anyanyelvükön beszéltek, így a társalgás nem valami nagy volt, a tolmács közvetített közöttünk. Amikor látták a gépkocsi iránti érdeklődésemet mondták, hogy igen jó kocsi és megbízható. *Gondoltam, hogy ezt éppen nekem mondjátok*?

Nekik nagyon tetszett egyenruhánk, nem győzték fogdosni és csodálni ezeket a bőr ruhákat. Ők – hűvös lévén az idő, köpenyben voltak, amik rendkívül gyűröttek voltak. Amikor látták, hogy ezt észreveszem, azt mondták, hogy ez azért van, mert Moszkvától lóháton jöttek idáig. Amire azt feleltem, hogy *a mi köpenyeinkkel gyűrődés nélkül oda-vissza meg lehet tenni ezt az utat*. A tomács nyilván így fordította le, mert igen jóízűt nevettek és veregették a vállamat. Majd katonás kézfogások közepette elváltak útjaink. A halott zászlóssal már tenni semmit sem lehetett. Ő még szobrot sem kapott, mint *Osztyapenkó*, akit állítólag a németek lőttek agyon, amikor vonalaikhoz fehér zászlóval közeledett.

Hogy így volt-e vagy nem, nem tudom. Nem olyan régen külföldi adásban azt hallottam, hogy ebből egy szó sem volt igaz. Ha azt veszem figyelembe, hogy hogyan kezelik mind a mai napig nálunk ezeket a kérdéseket, nem tartom ezt a cáfolatot hihetetlennek, de ismétlem, nem voltam ott, nem tudok többet erről, így nem tudok állást foglalni. De a *Beszkideken* ott voltam. És a halott zászlós szolgálat közben orv, jellemtelen támadás áldozata lett, neve beolvadt a névtelen áldozatok sokaságába. Ennek még ma is élő tanúja vagyok, bár azt hiszem, – és ez első sorban a magyar oldalra vonatkozik – ha e kérdés valahol is egyáltalában felmerülne, a magyar hatóság volna az első, aki élénken tiltakozna, hogy ilyesmit az oroszok elkövettek. Mert hát a szolgalelkűség felmérhetetlen méreteket öltött a Kárpátok medencéjében.

Még annyit itt megjegyzek, hogy azt nem tudom, hogy jól említettem-e ezt a nevet, hogy *Osztyapenkó*, mivel nem ismerem a pontos nevet, és nem is vagyok nagyon rá kíváncsi.

Arra kívántam utalni, hogy egyik orosz parlamentert, talán magyar származásút, – a németek valahol Pest környékén lelőtték. Ma emlékmű áll ezen a helyen.

És a magyar zászlós? Neki hol áll emlékmű? A leírtak megdöbbentő szomorúságán ez mit sem változtat. Mi meglehetősen levert hangulatban visszatértünk Munkácsra.

Az alezredes szépen megköszönte közreműködésünket, mi pedig egy élménnyel lettünk gazdagabbak. Rajtam kívül él e még valaki négyünk közül, nem tudom. Különben is messze elkerültünk egymástól. *Vásáry Gábor* tartalékos főhadnagy meghalt, *Dr. Jeney György* tartalékos hadnagy civilben kir. ügyész, debreceni lakos volt, de azt nem tudom, hogy él-e még. A háború után valamikor 1949-ben egyszer találkoztam itt, Nyíregyházán vele. Most, hogy a neveket említem, jövök rá, hogy akkor tévedtem, amikor azt írtam, hogy mind a négyen tartalékosok voltunk, mert a negyedik *Erdélyi Zoltán* aktív főhadnagy volt. Annak idején ő is Kecskemétre került át, de további sorsáról nem tudok.

Még számomra ez év eseményéhez tartozik, hogy mivel a felriasztás tovább tartott, *Mátyás parancsnokunk, Vásáry Gábor bajtársammal* és barátommal elküldött *1939. ok-*

tóber 15-től november 15-éig egy ütegparancsnoki, bemérő és felderítő tiszti tanfolyamra Hajmáskérre.

(A dátum azért fiksz előttem, mert életemben a legtöbb november elsejét, a temető járást mindig itthon töltöttem, mindössze két kivétel volt. Az egyik 1939-re esett, amikor is november elsején Veszprém temetőjében jártam és egy ismeretlen síron helyeztem el a megemlékezésem néhány gyertyáját. A másikkal majd Oroszországban fogunk találkozni. De erről csak annak idején, ha az isten is úgy akarja.)

A tanfolyamot sikeresen befejezve, a tananyagból vizsgát téve, jöttünk vissza Debrecenbe. Még a tanfolyamról annyit, hogy akkor volt újdonság az úgynevezett „*Terneg műszer"* (hasonló nevű magyar tábornok találmánya), aki e műszerrel több üteg között a tüzérségi tűzösszpontosítást tette lehetővé. Mi tartalékosok hamarabb ismertük meg, mint az aktívak.

A lőiskola ottani parancsnoka akkor az a *Csatay Lajos* volt, *akiről önkéntesi évem ismertetésekor*, mint a miskolci tüzérek parancsnokáról, megemlékeztem, és aki később honvédelmi miniszter lett, majd a nyilasok letartóztatták és ott öngyilkos lett. Kiváló ember és katona volt. Tisztelettel emlékezem rá ez alkalommal is. Magát a műszert egy éles lövészeten próbáltuk ki, s az ott lévő külföldi katonai attasék elismerőleg nyilatkoztak róla. Tudom, hogy az egyik attasé, látván a gyakorlatot vezető tiszt célpont változtatásait, némi gúnnyal megjegyezte, hogy *ezek lőtéri eredmények*. Megjegyzését *Csatay* meghallotta és hozzá fordulva arra kérte, hogy ő mutasson célpontokat a lőtéren és mérje a tűzösszpontosítás időbeli eredményeit. Meg is történt és vagy 15 üteg összpontosított tüze szinte pillanatok alatt a célon feküdt. A siker teljes volt részünkről.

Befejeződvén ez a tanfolyam (október 15. – november 15-éig) visszatértünk debreceni állomáshelyünkre. A felriasztási állapot tovább tartott, bár már az akkori véleményem is az volt róla, hogy teljesen felesleges. December elején arra kértem parancsnokomat, hogy mivel itt semmi szükség nincs rám, otthon viszont nehézségek vannak hivatali teendőim ellátása körül, ha lehet, szereljen le. Ő, többször hangsúlyozta, hogy: „*nem érti kérésemet, neki módja van január 15-ig visszatartani a tartalékosokat, a katonaságnál semmi dolgom nincs, viszont két fizetést húzok, hát miért akarok leszerelni?"*

Nem akartam a közöttünk kialakult igen jó viszonyt megrontani azzal, hogy őszintén megmondom, ezt a semmittevést nem nekem találták ki, így inkább közigazgatási munkáimra hivatkoztam. Ez nem egy kitalált ötlet volt, hiszen amikor Magyarországon bevezették a kötött közellátási rendszert és az ezzel kapcsolatos jegyrendszert, e közellátási teendők ellátásával a polgármester engem bízott meg. Kenyér, cipő, liszt, cukorjegyek bevezetésére került sor.

Ezzel kapcsolatban van egy érdekes emlékem:

A rádió ezen élelmezési cikkek jegyesítését az egyik hét talán csütörtöki napján úgy jelentette be, hogy a jegyrendszer a következő hét hétfőjén lépjen életbe. *Itt egy pillanatra meg kell állnom ezen visszaemlékezésem folytatásában.*

(Sajnos – ezt már több alkalommal említettem – semmi olyan segédeszköz nem áll rendelkezésemre, aminek segítségével a pontos időpontokat fel tudnám eleveníteni, hiszen 1944 őszén nemcsak a könyvtáram, de az egész lakásunk minden berendezése is megsemmisült, így az ott gyűjtött fontosabb eseményeket rögzítő újságok és folyóiratok is. Így most például e jegyrendszer bevezetésének időpontja előttem is igen kérdésessé vált. Nagyon könnyen lehet, hogy ez bevezetés nem 1939, de az 1940-es év folyamán történt, így időrendben megelőzi a korábban történteket. A dátumot nem tudom pontosítani, de ha már itt elkezdem be is fejezem e gondolatot, illetve az esemény elmondását.)

E korábbi rádióban elhangzó bejelentésnek valószínűleg az volt az oka, hogy a lakosságnak ezen az egy-két napon alkalma legyen némi készlet összegyűjtésére. Én akkor, amikor e bejelentést követő nap delén, azaz: du. 2 óra után a szokásos időben hazamentem a hivatal végeztével, helyesebben a hivatali idő elmúltával, még nem tudtam, hogy itt majd e feladat lebonyolítása feladatom lesz. A konyhában, amin hazajövetelemkor rendszerint keresztül jártam feltűnően nagy mennyiségű zacskóba csomagolt lisztet és cukrot láttam. Kérdésemre Édesanyám elmondta, hogy O*rbán Sándor* fűszerkereskedő, akinél fűszerszükségletünk egy részét vásároltuk be rendszeresen, minden kérés nélkül egy nagyobb mennyiséget küldött anyámnak az ínségesebb időre. Mivel sem akkor, sem azután nem szerettem az ilyenfajta gyűjtögetéseket – végeredményben, mivel e kötött gazdálkodás több mint négy esztendőig tartott, a háztartások szempontjából lényegtelen volt, hogy valakinek van, mondjuk 10 kg lisztje vagy nincs, olyan készletet úgysem tudott volna raktározni, ami az idők végezetéig kitart – felesleges harácsolásnak tartottam és tartom, mind a mai napig.

De itt még nagy nemzeti érdek is fűződött ehhez a kérdéshez.

Ma is vallom, ha a magyarság nagyobbik fele nem ilyen gondolkodással és nem ezen az úton járt volna, Magyarország nem ott állna, ahol áll ma. Erre a későbbiek folyamán még több alkalommal fogok visszatérni.

Arra kértem Anyámat, hogy délután küldje vissza az egész küldeményt *Orbán Sanyinak*. Akkori bejárónőnk az Ószőlőben lakó *Lackovszkiné* (később Rónaszékire magyarosítottak) volt. Aki természetesen vissza is vitte a küldeményt úgy az Orbán, mint az akkor az üzletében lévő ugyancsak a rokonsághoz tartozó más asszony megrökönyödésére. Bizonyára, ha nem is hangosan, de bennük megfogalmazódott a kérdés, *normális ember ez a Pista*?

Amikor 1945 keserű őszén és kora telén tombolt körülöttem a vihar egy majd később részletezett bírósági kihallgatáson megjelent többek között *Lackószkiné* is, aki ezt a históriát, amit akkorra már rég elfelejtettem, elmondta, és jegyzőkönyvbe vétette. A hatás óriási volt a jelenlévőkben, hiszen az is egyik vád volt ellenem, hogy kihasználva közellátási vezetői helyemet, visszaéltem hatalmammal.

Hogyan írja az írás, szabadon idézve:" *amit csendben mondotok, vagy tesztek, lehet, hogy egykor a háztetőkről kiabálva fogják megismételni"*.

Pedig ismétlem, amikor ezt tettem, még nem voltam annak ismeretében, hogy a közellátás az egyik feladatom lesz.

Másnap délelőtt hivatott a polgármester és közölte megbízatásomat. Amikor hazamentem, mondtam Anyámnak, *milyen jó volt az a visszaküldés, így semmi tehertétellel nem kell elkezdenem e munkakörömet*. Hiszen már hetek múlva is ki emlékezett volna a pontos dátumra, megmaradt volna az a köztudatban, hogy vezető és küldeti magának a külön lisztes, cukros csomagokat. De itt is megismétlem, lehet, hogy ez az esemény már 1940-ben történt. Pontosítani csak úgy tudnám, ha a magyarországi jegyrendszer bevezetésének pontos dátumát ismerném.

A parancsnokom – bár nem értette elhatározásom indítékát, de teljesítette kérésemet, s így egyedül bajtársaim közül – ez elsősorban a tartalékos tisztre vonatkozik – leszereltem december elején és visszatértem polgári foglalkozásomhoz.

Nem sokkal leszerelésem után megérkezett a polgármesterhez az akkori belügyminiszter leirata, mely szerint Nyíregyházán, – tekintettel a nagy létszámú lengyel polgári menekültekre, akik úgy az orosz, mint a német megszállta területekről érthető okokból menekültek, – is felállít egy menekülteket gyűjtő tábort, aminek megszervezésével a város polgármesterét bízta meg, és annak végrehajtására utasította.

*

Lengyel menekültek

Már említettem, hogy a legfiatalabb és viszonylag jól használható tisztviselője voltam a városnak, így a választás a *lengyelek nyíregyházi elhelyezésének* ügyben is reám esett azzal a megkötéssel, hogy más beosztásom érintetlenül terhel. Magyarán:" *egy fenékkel több lovat kell megülnöm*."

A *miniszteri leirat* azt is közölte, hogy az 1939. tavaszán, Kárpátalja visszavételekor foglyul ejtett és itt Nyíregyházán a városhoz tartozó *Varjúlaposon* tartott szics gárdistákat a katonaság elszállítja, és ezt a tábort, berendezésével együtt a város rendelkezésére bocsátja a menekült lengyelek elhelyezésének céljára.

E lengyel menekülttábor kérdésével már több alkalommal különböző felkérésekre foglalkoztam. Tudomásom szerint az itteni Tanárképzőn két leányhallgató is e témakörből írta diplomadolgozatát, az adatokat nagyrészt tőlem szerezve be. De 1983-ban megjelent a Nyírturiszt akkori vezetőjének társaságában egy lengyel újságíró Rzeszowból, aki a beszélgetésünkről magnófelvételt készített, s ezt állítólag könyv alakban is megjelentette hazájában. Így itt rövidebben fogom érinteni.

Felvettem az érintkezést a tábor katonai parancsnokával, majd valamikor 1939. decemberének közepén átvettem a tábort és annak elég szerény felszerelését is. Közben megjelent Nyíregyházán a belügyminisztérium képviseletében *Dr. Antall József* akkori miniszteri osztálytanácsos, aki közölte velünk, hogy a költségeket nagyrészt, vagy teljes egészében az angolok viselik, így pénz bőségesen áll rendelkezésre. Nem kell takarékoskodni, csak lehetőleg jobb elhelyezést kell biztosítani a polgári menekülteknek.

A tábor rendbehozásához felfogadtam tíz állandó jellegű napszámost, mert meglehetősen elhanyagolt állapotban volt.

Varjúlapos tulajdonosa gróf *Dessewffy Mária*, férjezett *Hófer Cunóné* volt, aki azonban nem élt Magyarországon és tanyáját *Engel Samu* bérelte hosszú esztendők óta.

A Belügyminisztérium azt is közölte, hogy a tábor 1940. január 1-jén kezdi meg működését, így mivel már Karácsony előtt mindennel rendben voltunk, a szükséges személyzetet természetesen a következő év elsejétől fogadtam fel.

Abban a hitben készültem a Karácsony megünneplésére, hogy azt nyugodt formában fogom eltölteni. De nem egészen így történt.

December 24-én délután felhívott a nyíregyházi rendőrkapitányság, hogy az első menekült szállítmány megérkezett, gondoskodjam elhelyezésükről. Lehettek vagy húszan a menekültek, közöttük, ha jól emlékszem vagy három nő. Kvalifikált, diplomás emberek voltak. A feladat nem volt könnyű, hiszen a tábor csak egy hét múlva kezdett volna üzemelni. Így nem kis ellenkezésükre kénytelen voltam a rendőrségi két cellát részükre átmenetileg lakályosabbá tétetni, kosztjukat a Koronából hozattam át, pincér szolgálta ki őket, sőt, hogy a fogda mivoltát némileg feloldjam, az Ünnepek alatt több órát társaságukban töltöttem – akkor még nem gondoltam arra, hogy ez csak kezdete későbbi huzamosabb fogva tartásomnak, majd 27-én kiköltöztünk Varjúlaposra. Mivel a tábor megközelítése,

(majd 20 km) valamint annak elhanyagolt és nem erre a célra épített épületei nem tették lehetővé egy civilizált tábor létesítését, valamikor január elején – indítványomra – a *Sóstófürdőre* költöztünk át és ott üzemelt a tábor márciusig.

Mint mondtam, táborunk gyűjtőtábor volt. Amikor létszámuk a 100 főt megközelítette, jelentettem a belügynek és onnan kaptam utasítást, hogy hová indítsam útba a menekülteket, hiszen az ország területén több állandó jellegű menekülttábor volt felállítva.

Amilyen váratlanul jött a tábor felállításának híre, ugyanolyan váratlan volt annak megszüntetése is.

Lógott a levegőben Erdély kérdése és a II-ik magyar hadsereg parancsnokság Sóstófürdőt jelölte ki székhelyéül, ami ha nem is akkor, de valamivel később, talán június végén, vagy július elején be is következett. A lengyeleket azonban márciusban elszállították innen, és a lengyel tábor megszüntette működését.

Ezzel kapcsolatban még két dolgot említek.

Az egyik korabeli, a másik abból az időből való, amikor az említett lengyel újságíró itt járt.

A táborban megfordult, egzisztenciálisan különböző menekülttel majdnem mindegyikkel személyesen beszéltem. Erre lehetőséget nyújtott egy magyarul kitűnően beszélő galíciai lengyel, aki az első világháborúban magyar ezrednél szolgált, és aki kérésemre állandó jelleggel tolmácsként dolgozott a táborban.

A táborban a lengyel nép, azt lehet mondani minden társadalmi rétege képviselve volt.

Az arisztokratától a fizikai munkásig, a magas rangú katolikus paptól a magas rangú aktív katonatisztig, aki polgári ruhában menekült és csak a bizalmas beszélgetésünk során fedte fel kilétét. De még akadt olyan menekültünk is, akit valószínűleg a német hírszerző szolgálat ügynökként küldött, mert eltávozása után, – ami talán mondanom sem kell illegálisan történt, azaz megszökött – a hátrahagyott papírjaiból tudtuk meg valóságos kilétét.

Nos ez a meglehetősen széles spektrumu társaság, arra a kérdésemre, hogy mi okozta népük hadseregfejlesztésének ama elvét, hogy zömmel a lovas alakulatokat fejlesztették, és ezekkel az alakulatokkal próbálták felvenni a harcot az akkori idők modernül gépesített német hadseregével, és ebben az egyenlőtlen küzdelemben természetesen csúfosan alulmaradtak, meglehetősen nagy vérveszteséget szenvedtek, kivétel nélkül azt válaszolták: „*ha Pilsudszky marsall él, erre nem került volna sor.*"

Nevezett a lengyel államnak egy nagy államférfija és kiváló katonája volt, aki, – ahogy a lengyelek mondták – felismerte Lengyelország földrajzi helyzetéből adódó ama körülményt, hogy beékelve a németek és az oroszok közé, mindkét hatalmas nációval történő szembenállásuk csak vesztüket idézheti elő. Ezért az egyikre támaszkodva kell a másikkal szemben megvédeni hazájukat, hiszen mindkét erős imperialista célokat kitűző náció területeket is akart magának megszerezni. Pilsudsky támasztékul a németeket választotta, mert véleménye szerint a lengyelek szempontjából kisebb veszélyt jelentő és kisebb étvágyú szomszédok. Ezért a hadseregének fejlesztési szempontjából választotta a lovasságot, az akkor még alig-alig gépesített oroszokkal szemben. Különös tekintettel a földrajzi vi-

szonyokra (mocsaras vidék), mert megfelelő védelmet tudott volna nyújtani a lengyelek számára.

Kedvenc hasonlatom az ilyen történelmi, vagy elrendezési viszonyokkal kapcsolatban, hogy sajnos ezek nem hasonlíthatók matematikai feladványokhoz, melyeknek az ellenpróbáját is el lehet készíteni. Így nincs ara bizonyítékunk, hogy ez a *Pilsudsky-féle* elgondolás hogyan vált volna be. Arra sajnos van, hogy mennyire nem vált be az a *Pilsudszkytól* eltérő gondolkodás, aminek szomorú eredményét napjainkban is bőséges alkalmunk van lengyeleknek és kívülállóknak egyaránt tapasztalni.

A német-lengyel viszonyban a *danzingi korridor* volt a szálka, talán arra nézve lehetett volna valami elfogadhatóbb megoldást találni. A marsall azonban 1935-ben meghalt, a hatalomra jutott utódok más utakon keresték a lengyel nép boldogulását.

Talán itt számításba vehető az a tény is, hogy a kritikus idők lengyel külügyminisztere *Beck* volt, egy zsidó ember, aki már a származásától is determinálva semmi esetre sem kereste a hitleri Németországgal az elfogadható szomszédi viszony kialakítását.

Jól tudjuk, – erre sajnos számos példa van a történelemben – hogy a különböző oldalak propagandája nem szigorúan ragaszkodik a tényekhez, de az is biztos, hogy valami alapjuk mindig van, csak azt azután a szükséghez mérten nagyítják fel. Olyan ez is, mint a háborús hadijelentések, melyekből igen nehéz kihámozni a valóságot, vagy sokszor teljesen lehetetlen is.

Az viszont tény, hogy a lengyelek részéről az *1939. szeptember 1-jét* megelőző időben történtek atrocitások a németekkel szemben.

Beck, aki igen jó nyugati kapcsolatokkal rendelkezett, bizonyára a kelleténél nagyobb bizalommal értékelte a nyugatról elhangzó ígéreteket, melyek sajnos a szerencsétlen lengyel néppel szemben mind a mai napig jórészt ígéretek maradtak. Így szinte belelovalták a hivatalos lengyel kül – és belpolitikát a németellenességbe. Jól emlékszem például arra a sokat, még itt honunkban is hangoztatott „híresztelésre", hogy a németek, ami hadseregükre vonatkozó híreiket illetik, csak blöffölnek. Hiszen például harckocsijaik jóformán papírmasék és ehhez hasonló bűnös ostobaságok. Amikor a spanyol polgárháborúban tevékenykedő Condor légió teljesítményéről adatokat szereztek ezek a „jól informált" körök, a visszatáncolás talán már túl késő is lett volna.

Bennem a menekültektől egyre másra hallottak maradandóan azt a véleményt alakították ki, hogy a lengyelek, akik minden idők minden magyarjához úgy érzelmileg, mint történelmileg igen közel álltak, szerencsétlen áldozatai lettek a teljesen elhibázott politikai vonaluknak. És ebben a kérdésben bár soha nem voltam nyugatellenes, de a tények igen elítélően mutatkoznak mind a mai napig a nyugati politikát illetően is.

A másik érdekes, de sokkal kisebb jelentőségű észrevételem az itt járó és engem kérdezgető lengyel újságíróval kapcsolatos.

Az Ancsa lányomék lakásán zajló riport alkalmával az újságíró többször megjegyezte, hogy „*csodálkozik azon, hogy mi, – mint a németek hosszú időn keresztüli szövetségese –, hogy mertünk így bánni és viselkedni a németek ellenségeként ide bejött lengyelekkel*?"

Elmondta, hogy lakóhelyének környékén igen sok olyan lengyel él még, aki itt volt menekült. És mind egybehangzóan a legteljesebb elismeréssel szólnak a magyarok velük szembeni magatartásáról, segítő készségéről, a feléjük megnyilvánult szeretetről. Nem bírván úgy idegen nyelvet, meggyőződésem, hogy nem sikerült a lényeget az újságírónak megmagyaráznom. De az is lehet, hogy mivel ez a beszélgetés 1983-ban, vagy 84-ben történt, a lepergett több mint négy évtized minden irányú agymosása a dolog lényegének megértését lehetetlenné tette. E lényeg pedig az, hogy Magyarország 1944. március 19-én történő német megszállásáig egy önálló utakon járó, szabad ország volt. Szabad véleménynyilvánítással, politikai állásfoglalással, országvezetéssel.

Azt talán már említettem, de itt ismét kitérek arra, hogy sem az egyénnek, sem a népeknek abszolút értelembe vett szabadságjoga nincs és nem is lehet. Amíg az egyént a másik egyén szabadságjoga korlátozza – és ez nem szorul bizonyításra, hiszen nem járhatok például meztelenül az utcán, vagy nem rendezhetek ott tetszésem szerint céllövő versenyt – ugyanez vonatkozik a nemzetekre is. Különösen a kis nemzetekre, melyeknek politikai irányvonalánál mindig figyelembe kell vennie a szomszédos nagyhatalom irányvonalát – itt talán elegendő Finnország helyzetére utalnom. Ezek figyelembe vételével, Magyarország 1919-1944 között valóban egy független ország volt. Ezt azért is tartom különösen hangsúlyozni, mert napjaink életében ez a tény teljes mértékben elsikkadt. A ma felnövő, de sajnos már a tegnap felnövő magyar fiatalok erről mit sem hallottak, vagy hallanak.

Pedig ez a tiszta igazság.

Az egyetemes magyarság a „nemzeti nagylétünk nagytemetőjé"-nek megénekelt 1526. augusztus 29-ei mohácsi csatától – talán pontosabb volna 1541-ben történő Budának elvesztésétől számítani, de ez lényegtelen – egészen 1920-ig egy zömmel idegen érdekeket, mint saját házuk érdekeit szolgáló és sajnos a Nemzettől mindig idegennek maradt uralkodóháznak volt kiszolgáltatva.

Független csak – és ez is a Történelem torz vigyorai közé tartozik – a területi épségünktől megfosztó trianoni békediktátum után lett és maradt 1944. március 19-éig. Amikor bizonyos korlátozott mértékű szabadságot élvezett, hogy azt azután 1945. április 4-ével mind a mai napig teljes mértékben elveszítse és váljon egy idegen szuperhatalom kényére – kedvére kiszolgáltatottá.

Itt jut eszembe egy gondolatnak a rögzítése.

A második világháború után egy gyakran használt politikai fogalommá vált a *Quisling kormány* elnevezés. E név egy volt norvég miniszterelnök neve, aki, amikor Norvégiát a németek megszállták az ő hozzájárulásukkal és támogatásukkal norvég miniszterelnök lett. Tudomásom szerint a háború után kivégezték. Nos tehát a műszó szerint az idegen hatalmak által uralomra segített kormány „*quislingkormány*". De így van ez mindenhol?

Nincs így!

Mert mik az 1945-től létrehozott magyar kormányok?

Mind a mai napig és még ki tudja, hogy meddig?

De mi a cseh kormány? Vagy bolgár kormány? Vagy lengyel kormány?

Hogy csak a legkirívóbb példákat idézzem, de a sort sajnos még bőségesen lehetne folytatni.

Nem olvasok, nem látok nyugati lapokat, de a bőségesen hallgatott külföldi magyar adásokban igencsak elfelejtkeztek ennek az elnevezésnek emlegetésétől. Pedig a lényegen nem változtat az, hogy ha mondjuk teljes elnyomásban, műválasztások tartásával „törvényesíteni" óhajtanák azt a letagadhatatlan tényt, hogy e kormányoknak édes kevés közük van az általuk uralt népekhez.

És megint csak a konklúzió, ebben is a nyugatiak az első számú bűnösök!

Most, hogy néhány pillanatra elgondolkozom e kérdés felett, az a gondolatom támad, hogy valaki, különösen, ha ezek a sorok néhány évtizedet megérnek, az akkori olvasónak az a véleménye támad, hogy e sorok írója izzóan nyugatgyűlölő volt.

Hát sietek itt rögzíteni, hogy a *tárgyilagosság még nem azonos fogalom a gyűlölködéssel.*

Ma is vallom, és életem végéig vallani fogom, hogy Szent István királyunk koncepciójának hatalmas mivoltát abban látom, hogy szakítva az elődök útjával Nyugat felé fordult.

Ebben látom azt a tényt, hogy az isteni Gondviselés segítségével és támogatásával ezer esztendős magyar múltról beszélhetünk. De ez a tény nem zárja ki, hogy amikor tévedést, sajnos sokszor szörnyű tévedést látok, vagy vélek a nyugatiak politikájában, azt ne írjam meg, és ne hangsúlyozzam.

Ma sincs más út részünkre, mint a nyugati út.

Ezt nem lehet elégszer és elég nyomatékkal hangsúlyozni.

A Kelettel történő foglalkozás igen sok írónak és novellistának kedvenc gondolati játékszere, de csak játékszer, mellyel ideig óráig kedves dolog játszadozni.

De nem történelmi realitás. Mi elszakadtunk, és pedig véglegesen elszakadtunk több mint ezer esztendeje Kelettől, és nem tartozunk, – földrajzi fekvésünknél fogva – oda.

Még akkor sem, ha ma olyan divatossá vált a napi sajtóban „*közép-keleti európaiságunkról*" irogatni. Ez a mi esetünkben földrajzi fogalomnak sem felelhet meg. Csak a térképre kell ránézni, és ez mindenkit meggyőzhet e földrajzi meghatározás képtelenségéről.

*

Közigazgatási feladataim

Az 1939-es esztendőből közigazgatási munkakörömet nézve a lengyel menekültekkel sok, nem mindennapi közigazgatási kérdést felvető eseményeivel foglalkozva léptem át az 1940-es esztendőbe.

Itt jegyzem meg, hogy az 1939-40-es esztendők tele a mi viszonyainkhoz hasonlítva szokatlanul havasabb volt, mint általam korábban megélt telek bármelyike.

Legalábbis így emlékszem vissza, bár ezzel kapcsolatban semmiféle meteorológiai feljegyzést nem tanulmányoztam.

Mivel emlékezetem szerint 1935-36 telén kezdtem el a síeléssel intenzívebben foglalkozni, tehát sokat „sísétáltam" a nyíregyházi erdőben, ez a Tél úgy maradt meg mind a mai napig emlékezetemben, hogy akkor tudtam a legtöbbször hódolni ennek a sportszenvedélyemnek. A hó tartósságának szempontjából a mögöttünk lévő 1984-85-ös esztendő jobb volt, de nem lévén sífelszerelésem, valamint a mögöttem hagyott évtizedek sok minden nehézsége, de nem utolsó sorban az 1967-ik esztendőben elért és maradandóan visszamaradt 75%-os rokkantságom, ma már ennek a sportnak gyakorlását sem tenné illetve teszi lehetővé. Szóbeszéd volt akkortájt, hogy bizonyára a menekült lengyelek hozták magukkal a náluk nem szokatlan hidegebb telet. No persze, ez csak olyan viccelődés volt.

Amint írtam *1940. március második* felében szinte egyik óráról a másikra a Belügyminisztérium elrendelte a tábor feloszlatását és az itt tartózkodó, néhány tucat lengyel menekültet az ország területén elszórva létesített táborokba helyezték el, mivel a Sóstó katonai parancsnokság színteréül lett a katonai hatóságok által kiszemelve.

Ekkor még erre nem került sor, de ennek megvalósítása nem váratott sokáig magára.

Katonai mivoltomban ennek az évnek január havában az a változás történt, hogy mivel alakulatomat előttem ismeretlen okból Kecskemétre helyezték át és az V-ik tehát szegedi hadtestnek lett közvetlen alakulata, parancsnokom *Mátyás István* előzetes megbeszélés alapján, – hogy a tartalékos állományban legyen valami kiképzett magja osztályának –, 4 tartalékos tisztet és vagy 120 legénységi állományú egyént állományilag is a VI. hadtestből az V-ikbe helyeztetett át.

Állományba vételünk végett január végén egyenruhában, Kecskemétre kellett utaznom, akkor már főhadnagyi rangban. Kitűnően emlékszem e kecskeméti látogatásomra, két okból is.

Először: akkor jártam életemben először Kecskeméten, *másodszor* pedig azért, mert amikor másnap indultam volna haza, a déli órákban hószállingózás indult. Mivel Debrecenből egy *Pásztor* nevezetű tartalékos tűzmester, autójavító műhely tulajdonos kocsival jött Kecskemétre, felajánlotta, hogy kocsival lehoz Debrecenig, onnan pedig igen sok vonat jár Nyíregyháza Ungvár felé, hiszen ebben az időben Ungvár is és a Kárpátalja is a mienk volt, így nagy forgalmat bonyolított le ez a vasútvonal akkor is. Ottani katonabajtársaim azonban – vesztemre – lebeszéltek az autóúttól, mondván, hogy ki tudja mi lesz ebből a havazásból, hiszen januárt írtunk, tehát valóságos téli hónapot, és még valahol leragadunk a hóban. Megfogadtam a tanácsot, hogy jól fűtött és kényelmes vasúttal jöjjek haza.

A *Szeged-Pesti* gyorssal *Ceglédig* kellett menni, majd onnan a *Pest-Ungvári* gyorssal haza. *„Fél nyolcra otthon vagy miközben jól fűtött vasúti kocsival utazol, és nem egy hideg autóban*"- szólt a tanács. (Akkor még az autók fűtése a megoldásra váró kérdések közé tartozott.)

Minden fordítva történt. Az ilyen formájú változások sajnos nem az elsők, de nem is az utolsók voltak szerencsésnek nem mondható életemben.

Amint később megtudtam, az autó úgy hat órára simán Debrecenbe érkezett, és valóban itthon lettem volna fél 8-ra. No, de kellett nekem a vasút. Mire jó órás késéssel este nyolc körül Debrecenbe érkeztünk, akkorra a vasutasok a szó szoros értelmében „lefagyasztották" a szerelvényt, mert már valóságos hóvihar tombolt. Fűtés nélkül maradó szerelvényünket vagy négy órán keresztül állíttatták a vasútállomáson, de még arra sem volt lehetőségem, hogy az akkor már ott lakó bátyámékhoz bemehessek legalább megmelegedni és megvacsorázni, mert kérdezősködésemre mindig az volt a sztereotip válasz, hogy bármelyik percben elindulhatunk. Így azután Nyíregyházára valamikor éjjel három körül érkeztünk, az állomáson semmi járómű, de villamos sem. Gyalog elindulva valahol egy lefoglalt taxiba tudtam helyet kapni, majd azzal hazaérve, a Sóstói úton olyan óriási hóvihar tombolt, hogy úgy az Erdei kitérő felé menve, mint visszajövet nem tudtam kapunkat felismerni, mert szinte nem lehetett az autóból kilátni. *Még a taxis meg is kérdezte, hogy nem idevaló vagyok, hogy nem találok haza?*

Megállítottam a kocsit, kifizettem, majd amikor az akkor még nem kövezett, de csontkemény és havas útról most már gyalog a villamoshoz kijöttem, akkor láttam, hogy az előttünk vagy hat telekkel fekvő és akkor már a Lengyel Józsefék tulajdonát képező villa előtt álltunk meg. Abban az időben még közöttük és közöttünk csak szőlővel beültetett telkek voltak, épületek nem. Azt hiszem, ez is jól jellemzi akkori telünk nagyságát és havas mivoltát.

Ennek az esztendőnek első felét a többi *közigazgatási feladatom* ellátásán kívül a megszaporodó *közellátási problémák töltötték* ki.

Franciák és Kuncz Aladár

Közben Európában lezajlott a német francia háborúnak alig nevezhető *sétagalopp*, ami a németeket illeti.

A *gall „kakas*" bízva *Maginot* vonalában talán három hétig tudott ellenállni a németeknek. Beigazolódott, hogy ha léteznek papír tankok, azok inkább a francia oldalon tevékenykedtek. Soha nem szenvedtem francia imádatba. Ettől nemcsak a magyarokkal szemben elkövetett és megbocsáthatatlan francia bűnök óvtak meg, gondoljunk itt Trianonra, de számos olvasmányom is. Elég, ha itt utalok *Kuncz Aladár* szomorúan híres könyvére, a „*Fekete kolostorra*".

A magam részéről soha nem tartottam kimagaslóan kultúrnépnek a franciát.

Nem kellett másra gondolnom, mint a francia forradalom dicsőnek nem nevezhető idejére, vagy ahogy az első világháború alatt és után az idegenekkel, majd hadifoglyaikkal bántak. Olyan emberekkel, akik csöpögve az elragadtatástól, ami a francia „kultúrát" illeti, azért mentek oda, hogy abban gyönyörködjenek és, hogy bántak velük, erre eklatáns példa *Kuncz Aladár* szomorú története.

Sajnos „dicső" magatartásuk a második világháború alatt és után sem változott.

Pedig nem olyan régen a magyar televízió szólaltatta meg a Magyarországba elvetődött és itt az időket átvészelő francia hadi és polgári foglyokat, akik ma is elragadtatással

beszélnek arról a bánásmódról, amiben itt részük volt. Nem kell tehát például a Ludas Matyit annak idején megíró *Fazekas Mihály* esetéhez visszamenni, aki, mint aktív katona, alakulatával francia területen állomásozott. Ott a régi hadiszokásoknak megfelelően bizonyos ideig tartó szabadrablást engedélyezett a katonai parancsnok. Ő ez idő alatt bement egy francia házba, annak könyvtárából kivett egy francia könyvet, s azt úgy olvasta, hogy a nyitott kapun őt látni lehetett. Így oda szabadrabló katona nem lépett be. Amikor lejárt az idő, a könyvet visszatette a helyére, szalutált és távozott. Azt hiszem, ehhez hasonló példát nem tud felmutatni a francia történelem. Pedig az ilyesmi jellemezhet egy kultúrfokot nemcsak az egyén, de a nép életében is.

Még valamit ezzel kapcsolatban.

Ma olvastam (1985. július 28.) *Megyery Sári: Játékszerelem* című Magvető által kiadott könyvében, annak 12 -15 oldalán írottakat. Minden franciaimádó figyelmébe ajánlom. Pedig ez a *Megyery* is egészen haláláig csöpögött a franciaimádattól.

Ki érti ezt? Nemde találó a shakespeari megállapítás: *„sok különös dolgok vannak égen és földön Horatió!"*

Csak azt nem tudom megérteni, hogy *Megyery* szinte tajtékzó gyűlölettel beszél mindig Hitlerről, ugyanakkor ezeken az imént idézett lapokon égig magasztalja azt a bizonyos *Charles de Gaulle*-t. Aki, – amint Sárika megírta – ott fogja magát ünnepeltetni, ahová a „*tengerentúlról jött szövetségesek nemcsak az élelmet és a rágógumit, de a megváltó szabadságot hozták*" stb. stb. (lsd. 15-ik lap, 14-ik és azt követő sorai). És ez, a *Megyery* szerint nemcsak testi, de lelki alkatában is nagy ember, talán tizenöt év múlva elment, mint vendég a szabadságot hozó Kanadába és ott nem átallotta a Quebeck tartomány francia eredetű lakosságát az anyaország ellen ingerelni. Félre téve a legelemibb vendégkötelességet is.

Én semmiféle idegen imádatban soha nem szenvedtem, és nem szenvedek. De már akkor inkább Hitlert értékelem, aki, ha valahová elment, pl. Bécs, nem a tengerentúliak segítségével, de a saját erejéből ment el. De hogy is mondja a sokat hangoztatott közmondás: „*Ízlések és pofonok igen különbözők.*"

Újabb bevonulás Daubner cukrászdán át **Erdélybe**

1940. nyarán, – pontos dátumra nem emlékszem – kiélesedve a magyar-román viszony, újból bevonultam. Akkor már Kecskemétre, majd onnan néhány nap múlva a Békés megyei *Békés* községbe vonatoztunk el, ahol jó pár hétig állomásoztunk.

Bár már azt hiszem erről írtam, de nem árt az ismétlés.

Ki voltam helyezve a kecskeméti határban fekvő szőlőhegyekre, ahol egy borházban töltöttem két-három éjszakát. Estefele odajöttek a szomszéd házak vincellérei

némi szalonnasütésre és beszélgetésre, hallván, hogy ott egy tiszt lakik. Ott történt az, hogy amikor azt kérdeztem, hogy tulajdonképpen mi is volt az a *Héjjas Iván féle megtorlás*, amiről olyan sokat cikkeztek még abban az időben is a baloldali magyar lapok. (Népszava, stb.)

Felállt az egyik paraszt és azt kérdezte: „*látja ezeket a házakat*?" A dombon sütögetvén a szalonnát, jó körüllátás volt. „*Nincs olyan ház ezek között egy sem, ahonnan Szamuely és Cserny bandája vagy az apát, vagy a testvért, vagy a fiút vagy összeverte, rokkanttá tette, vagy megölte. Hát ne csodálkozzon azon, hogy ha a kezükbe került a fegyver, csak azt adtuk vissza, amit kaptunk"*

Nem mondom, hogy ez a magatartás kereszténynek mondható, de érthető.

Csak az inga lengett ki a fizika törvényei szerint.

Viszont, – azt hiszem azt is írtam már, de nem árt ismételni, – a Horthy rendszerben semmiféle intézmény nem viselte *Héjjas Iván* nevét, akiről különben azt hallottam, hogy egy igen kiváló magyar volt, kitűnően megállván helyét az Első Világháborúban. (További sorsa ismeretlen előttem.) Viszont *Szamuely nevével* lépten-nyomon találkoztunk.

Igaz, hogy a magyarokat, és pedig jó magyarokat irtott, talán ezt kell meghálálni napjainkban.

Katonai alakulatommal megérkezve Békés községbe, néhány hétig ott állomásoztunk.

Annak a hadseregnek, melynek az én alakulatom is tagja volt, parancsnoksága Orosházán, közelebbről az Orosháza mellett lévő *Gyopáros fürdőn* volt. (Mint már írtam, egy másik hadsereg parancsnokság az eredeti tervek szerint ide került a Sóstófürdőre. Úgy, hogy amint hallottam azon a nyáron a polgári lakosság nem igen élvezte a Sóstó hűsítő levegőjét. De nincsen semmi gyarapodás áldozat nélkül és ezt az áldozatot, mivel Erdély volt a tét, minden tisztességes magyar vállalta.)

A tüzérosztály részéről naponta kellett a hadsereg parancsnoksághoz bemenni a napi parancsért, vagy ahogy katonai műszóval hívták, *eligazításért*. Ezért csak tiszt mehetett. Mivel az autóvezetés szenvedélyem volt és ez a bejárás bőséges alkalmat nyújtott annak gyakorlására, valamennyi tiszttársam helyett vállaltam az állandó összekötői szolgálatot tiszttársaim legnagyobb örömére, mivel délután *két óra* körül kellett indulni, végig tűző napon autózni, *Gyopároson* megszámlálhatatlan igazoltatáson átesni és úgy *öt óra* felé hazatérni.

A hűvös szobák pihenést nyújtó nyugalmát áldoztam fel a vezetésért, de megérte, legalább is nekem.

Békéscsabán keresztül egy kb. 50-60 km-es út volt ez *Orosházáig*, illetve Gyopárosig. Lehet, hogy néhány km-rel több is. Viszont nemcsak vezetési szenvedélyemnek tudtam hódolni, de felfedeztem egy *Orosházán működő cukrászdát, a Daubner* cukrászdát, melynek igen finom süteményei voltak. Mint az öreg tulajdonos pártól megtudtam, – mert igen összebarátkoztunk – hogy a Monarchia idején nekik Bécsben is volt üzletük, ami igen jó ajánlólevél. Hiszen köztudottan a bécsiek nagyon kedvelik az édességet és cukrászatuk nyugodtan mondható világhírűnek.

Amikor ezekben a napokban, tehát 45 év távlatából gépelem e sorokat, ezzel kapcsolatban is egy kedves emlékem jut eszembe, amit a mai állami kereskedelemhez szoktatott fogyasztó ma már nem is ismer.

Ahogy régen bármelyik kis kocsmában, ha a cigány észrevette, hogy van olyan hallgatója, aki figyelmesen hallgatja játékát, függetlenül az anyagi ösztönzéstől, ha a hivatásának szenvedélyes szerelmese volt, nyomban szinte csak annak a hallgatónak kezdett játszani. Ma, bár nem járok zenés helyekre sem, de azt hiszem elidegenedett világunkban ez is ismeretlen fogalom. Így volt ez egy-egy iparossal, vagy kereskedővel is. Örült annak – természetesen a háttérben a kötendő üzlet is mozgatóerőt képviselt – de ettől függetlenül, örült annak, ha olyannak tudja bemutatni portékáját, aki azt élvezi.

Hát így volt ez Daubner bácsiéknál is.

A hófehér hajú, hetven-nyolcvan év közötti korban lévő házaspár, amikor felismerte a cukrászdák iránt érzett szenvedélyemet, és megismerte, hogy minden nap kb. délután három óra körül megjön a hadnagy úr, a friss sütésű mignonokat, süteményeket tartalmazó óriási fatálcákat, amíg meg nem érkezem, nem engedte a boltba kihozni. Akkor már az öreg pár is ott volt és Ők meg azt élvezték, hogyan válogatom ki a süteményeket. Az is igaz, hogy kitűnő kundschaft (vevő), – hogy ezzel a csúnya idegen szóval, ami akkor mindennapi használatos volt fejezzem ki magam – voltam.

Volt olyan nap, hogy negyven-ötven mignont hoztam el.

No nem vagyok *Háry János*, nem a magam fogyasztására. Házigazdámék a Fő téren üzlettel rendelkező vaskereskedők voltak. Ugyancsak a Fő téren, az akkori Nagyszállóval szemben lévő házban laktak, és ott lettem elszállásolva. Elterjesztették a faluban, – mert akkor falu volt Békés, bár úgy tudom 10.000 – nél nagyobb lélekszámmal és Daubnernek megyeszerte híre volt, nos megtudták az ottani lakosok, hogy naponta járok be, és szívesen hozok süteményt. A háziasszonyomnál írásban délelőtt letették a pénzzel együtt a rendelésüket, amiket délután teljesítettem. Úgy, hogy mielőtt kimentem Gyopárosra, leadtam a rendelést, magamhoz vettem néhány friss és kitűnő mignont, majd amikor végeztem a hivatalos dolgommal, visszatértem és a már elkészített rendeléseket kocsiba raktuk.

Még egy emlékem ezzel kapcsolatban, mielőtt számban a kitűnő íz-emlékkel, befejezem a Daubner témát.

1941. tavaszán, Dél-Magyarország visszatérése után az általam vezetett városi gépkocsival, Judit nővéremmel és Pali bátyámmal hivatalos útra mentünk le Újvidékre.

Újvidék akkor újból magyar föld volt. Látogatásunk célja az volt, hogy a városi közellátás részére hizlaltatott néhány ezer sertésnek, kedvező feltételekkel esetleg tudjunk vásárolni kukoricát.

Utunk Orosházán keresztül vezetett.

Megemlítettem Daubneréket, hogy ott meg kell, hogy álljunk, mert Daubner sütemény nélkül nem vagyok hajlandó tovább menni. Pali bátyám némi gúnnyal fogadta e

bejelentésemet mondván, hogy „*ha süteményt akarok enni – nem volt édesszájú – hát pontosan Orosházára fogok eljönni”*. No, mondtam, várjuk meg a végét.

Amikor beléptem a cukrászdába, az egyik kiszolgáló kisleány nagyot kiáltott a sütöde felé, „*gyerekek, itt van a cukrászda hadnagy*.” (Ez az emlék juttatta eszembe most, negyvenvalahány év távlatából az akkori pontos katonai rangomat.)

Pali bácsi csak egy feketét akart inni, de hallva a dicshimnuszokat, azt mondta, hogy „*no már csak megkóstolok egy krémest!”* De az után Ő is azt mondta, hogy *ez kitűnő volt*.

Judit nővérem pedig, mint gyakorló háziasszony, megkérdezte az öreg Daubnert, hogy nem volna e arra lehetőség, hogy postai úton tudjon rendelni süteményeket. Igenlő válaszra meg is állapodtak és attól kezdve a Nyíregyházáról való távozásukig, ha előre tudta, hogy vendégség jön hozzájuk, expressz feladta rendelését és 24 órán belül itt volt a megrendelt árú frissen és ragyogóan becsomagolva. Mindig is mondtam nővéremnek, hogy ne árulja el a Luther házban alattuk működő Bacsik cukrásznak, aki nem tudta megérteni, hogy miért apadt annyira le a polgármesterék korábbi süteményrendelése.

Azt hiszem a békési cukrász is megismerte részére áldásosnak nem mondható tevékenységemet.

Tény volt viszont részemre, hogy ha végigmentem a békési utcán, a háziasszonyok részéről, mint udvari és ingyenes szállítójukat, jobbról-balról mosolygó köszöntések és hálás pillantások öveztek. Ki gondolta akkor, hogy több mint négy évtized után milyen jól eső érzés erre visszagondolni.

Faluszerte szomorúságot váltott ki a háziasszonyokból, amikor a felsőbb parancsnokság elrendelte a román határ tüzérségi megfigyelését, s egy-egy hétre ki kellett települni néhány katonával, – az én esetemben felderítő járőrömmel – a határmenti *Kötegyánba*, ahol a határ közelébe felállított fasor közötti vagy 15 méter magas figyelőn az Arad térségében mozgó vonatokat kellett számszerűleg is megszámolni, és erről jelentést tenni a felsőbbségnek.

Az első kiszállás, mint osztályfelderítőre, reám esett. Így laktam kinn *Kötegyánon*, az ottani határőrség laktanyájában embereimmel egy hétig, miközben látástól vakulásig kinn voltunk a határon megfigyelésen. Sőt egy alkalommal a laktanya parancsnok zászlós invitálására lóháton velük végig lovagoltam a határszakaszukon is.

Innen is van egy emlékem.

A tüzér paroli – talán ismerős még ma is ez az elnevezés – piros posztó volt, a határőré pedig, piros alapon zöld. Arra gondolva, hogy ne legyen feltűnő az, hogy tüzérek érkeztek a faluba, amikor estére oda érkeztem járőrömmel gépkocsin, megkértem a zászlóst, hogy a határőrség szabójával „*határőrösítsen*” mindannyinkat. Így valamennyien a piros parolira kaptunk egy rászabott zöld parolit is, így valóságos határőröknek néztünk ki.

Másnap hajnalban így „határőrösítve” kimentem az Állomásra, ahová egy szerelvény járt be, ami a román oldalon lévő Nagyszalontáról érkezett magyar mozdonyvezetővel.

Ez megszokott határmenti vasúti érintkezési forma volt.

Leszállt a mozdonyvezető, odajött és azt mondta, „*hadnagy úr már tegnap este megtudták a románok, hogy magyar tüzérek érkeztek Kötegyánra*”. Bár ezek után fedezésünk teljesen illuzórikussá vált, míg ott voltam megmaradtam határőri parolival.

De jellemző, hogy ilyen határmenti kisforgalmat állandóan lebonyolító, kétnyelvű helyiségekben szinte lehetetlen valamit is titokban tartani. Valószínűleg hozzájárult ehhez az a feszült légkör, amiben akkor mindkét oldalon éltünk. Egy hét után megjött a leváltás, annak már felesleges volt az álcázás. A mi részünkről ez a határforgalom ellenőrzés néhány hétig tartott. Nincs kizárva, hogy ehhez hasonlót végeztek a románok is a maguk területén.

Visszatérve Békésre, folytattam parancs és süteményhozási tevékenységemet egészen *Békésről* történő elvezénylésemig, ami szeptember elején történt.

Meg kell itt emlékeznem két, Kecskemétre bevonuló *első világháborús* tartalékos bajtársra, akiknek nevével még a későbbiek során találkozni fogunk. *Dr. Várady László és Dr. Kovács Miklós*. Az előbbi *szentesi gyógyszerész*, országgyűlési képviselő és az akkori kultuszminiszternek a történelemtudós *Hóman Bálintnak* volt a sógora. Az asszonyok voltak testvérek. Így kapcsolatai voltak a tűz körül ülőkkel. A *másikuk a Kovács doktor*, pedig az Országos Földhitelintézetnek volt jogtanácsosa Budapesten. Úgy *Laci bácsival*, mint *Miklóssal* igen meleg barátságot kötöttem és bírtam mindkettőjük szimpátiáját, amit a későbbiekben több alkalommal tapasztaltam. (Mint jeleztem, szó lesz még Róluk, a későbbiekben több alkalommal.)

Indulási parancs

Ma már általam pontosan meghatározni nem tudó időpontban indulási parancsot kaptunk. Az úti cél Orosháza volt, ahová a kora reggeli órákban kellett a tüzérosztálynak beérkezni, hogy megközelítőleg egyforma távolságra legyünk a románok által Arad térségében épített beton erődvonaltól.

Feladatunk lett volna ugyanis, hogy ha a két állam között kenyértörésre kerül sor, azt, mint középnehéz tüzérek, szétlőjük. Valamikor hajnali két óra körül volt az indulás, tehát teljes sötétségben. E felriasztás alkalmával a törzsalosztály parancsnoki tisztségével volt az osztályhoz tartozó másik két alosztály, az ütegek parancsnokaival az alosztály parancsnoki megbeszéléseken. Ezeknek az ütegeknek parancsnokai aktív, tehát *Ludovikát* végzett tisztek voltak. Telve azzal a beléjük rögzített és szerintem teljesen felesleges copfokkal, amit gyűjtőnéven *ludovikás szellemnek* lehet nevezni.

Minden alosztálynál kialakult szokás volt a délutáni parancskiadás. Ez azt jelentette, hogy az alosztály valamennyi katonája összeáll, a szolgálatvezető ezt a tényt jelenti az alosztályparancsnoknak, aki azután a felsorakozott katonák előtt felolvassa a naponként kiadásra kerülő osztályparancsnoki parancsot, kiosztatja az érkezett postát, közli az esetleges közlendőket. Ezután alosztályommal „*oszolj*”- *t* rendeltem, de nem így az ütegeknél.

Azoknál akkor kezdődött a fegyelmező, ami menetelésekből, díszmenetekből állt.

Az *ütegparancsnokok* ennek hiányát kifogásolták alosztályomnál, amire azt feleltem, hogy „*ezek az emberek nem katonásdit játszani jöttek be, hanem teljesíteni hazafias kötelezettségüket*." Valamennyiben – hiszen kiképzetlen katona nem volt közöttünk, ha ilyenek egyáltalában voltak, azok visszamaradtak Kecskeméten a pótalakulatnál – a polgári életben elhelyezkedő, ki-ki aktív foglalkozást űző, többségükben több gyermekes családapák voltak, nem volt vágyam, hogy előttem fel és alá masírozzanak.

De ugyancsak állandó kifogás tárgya volt velem szemben, hogy bármelyik katonám a nap bármely órájában bárhol eljöhetett hozzám, ha ügyes bajos dolga akadt és nem kellett kihallgatásra jelentkezve előadni mondandóit. Itt is a fentebbiek voltak indokaim.

No ez a *Ludovikától begyepesített fejekbe* nem ment be és mivel parancsnokom magatartásomat nem kifogásolta, ezen az egész *felriasztáson* ez így volt nálunk, az aktívak nem kis bosszúságára. (El is érték, hogy amikor 1941-ben újból riasztottak bennünket, már nem lettem alosztályparancsnok, amit azért nem sirattam.)

*

Békésről történő elindulásunkról valamit el kell még mondanom, ami csak megerősítette azt a már korábban e visszaemlékezésemben is leírt véleményemet, hogy ha a tisztnevelés és a tanítónevelés más lett volna szerencsétlen honunkban, biztos vagyok benne, hogy történelmünk is egészen másként alakult volna. Hiszen, mint korábban írtam az ország férfilakossága vagy a tanító, vagy a kiképzőtiszt kezén, esetleg mindkét kézen keresztül ment. Ezért óriási lehetőség volt a nevelésre, vagy legalábbis lett volna.

Mielőtt elindultunk összehívtam az embereimet, közöttük természetesen valamennyi gépkocsivezetőmet. Közöltem velük az általam ismert úti célt (ez sem tetszet „kollégáimnak" a szent titoktartás címén), mert ha valaki valami géphiba következtében lemarad, ne álljon az országúton, mint valami szamár a hegyen, de tudja hová kell jönnie. Ott, ha ilyesmi előfordult, megfelelő személyt hagytam a további útbaigazításra. Elmondtam azt is, hogy mivel esetleges légi megfigyelés lehetősége nincs kizárva, nem szabad lámpát gyújtani, a kocsikon utazók súlyba helyezett cigarettázást folytassak, nehogy áruló legyen a cigaretta tüze, követési távolságot pontosan betartani, az úttest jobboldalán haladni, és csendben viselkedni. Majd a katonaságnál szokásos „*Végeztem*"-mel a társaságot elengedtem, és elindultunk.

Megjegyzem itt a továbbiak megértéséhez, hogy az emberekkel soha nem gorombán beszéltem, csendes hangon, nem ordítozva, így amint később kiderült, nyilván az a vélemény alakult ki bennük, hogy ez a tag nem is tud talán káromkodni.

Békésről akkor – ma nem tudom – két országút vezetett Csabára.

Az egyik becsatlakozott a Gyula-Békéscsabai műútba és egészen eddig a műútig a *Wenckheim grófok* erdeje húzódott. (Nem tudom, hogy ma meg van-e ez az erdő.)

Gépkocsimmal elindultam előre, de az egyik adandó letérési utat kihasználva, gépkocsimmal beálltam az erdő fái, bokrai közé, hogy megnézzem az alakulatomat.

A látvány borzalmas volt.

A kocsik, ki-kivilágítva, ki belső utastéri világítással, összevissza haladva, danolgatva, egyszóval csorda módjára jöttek. Fittyet hányva kiokosításomnak. Amint az oszlop elhaladt, – volt vagy 25-30 gépkocsim, zömmel Ford teherautók – búvóhelyemről kijöttem, majd gyors kis szolgálati kocsimmal, – akkor egy hat hengeres civil BMW-m volt, – az oszlopot megelőzve Csaba határában megálltam.

Az embereket összehivattam, majd úgy elkezdtem ordítozni, hogy talán a Főtérre is behallatszott. Ahogy ma visszaemlékszem, a legenyhébb kitételem olyasmi volt, hogy „*ha így megy tovább, lerúgom a gépkocsiról úgy, hogy valahol az édesanyjában szedi össze magát*." Majd hasonló stílusú észrevételek tömkelegével szétzavartam a társaságot azzal, hogy *takarodjanak a gépkocsikhoz*.

Majd elindultunk. Végig *Csabán*, majd az orosházi országúton tovább megadott célunk felé. *Orosháza* előtt osztályparancsnokom, ugyanazt a kontrollt végezte el, amit én Békés után. Valahol meglapult és megszemlélte az egész osztályát. Ezen szemle után, amikor Orosházára beértünk, elhangzott a parancs: *alosztályparancsnokok hozzám*!

Megjelentünk mind a hárman, felsorakozva jelentkeztünk.

Az ott elhangzó parancsnoki vélemény meglepett:

„Külön meg kell dicsérnem a törzsalosztályt, mint a legfegyelmezettebben menetelő alakulatot. Utasítom a Parancsnokot, hogy osztályparancsnoki dicséretemről, amit a délutáni parancsba kap meg, az egész osztályt a parancskiadáson tájékoztassa."

Mivel akkor tovább mentünk *Nagymágocsra*, és ott települtünk le, így ott történt meg a parancskiadása is ennek az osztályparancsnoki dicséretnek.

A dicséret jó pár sorból állt, szépen kicifrázva, teljes terjedelmében való felolvasásával. Ezután az eddig vigyázban álló embereket pihentettem, majd közelebb lépve elmondtam nekik véleményemet. Kitértem arra, hogy meggyőződhettek arról, hogy tudok káromkodni, tudom az édesanyjukat szidni, tudok ocsmány testi fenyítést is alkalmazni stb.. De nem szívesen teszem ezt, mert egyrészt nekem is van édesanyám, és nem esne jól, ha azt valaki ocsmány szavakkal szidná. Én azt hiszem, hogy ha valakinek azt mondom, legyen szíves ezt meg ezt megcsinálni, az sokkal emberibb, mintha káromolva és üvöltözve közlöm a kívánságomat. Talán nem ez a mód *az emberi* és nem szeretném azt, hogy amíg itt együtt vagyunk, erre még egyszer alkalmat adnának.

Attól kezdve e felriasztás befejezéséig, majd amikor a következő évben két alkalommal is újra be lettünk híva, bár nem parancsnoki minőségben, de mint az alosztály legmagasabb rangú tisztje – a parancsnoki tisztséget egy aktív hadnagy kapta meg, *Varga László*, aki a hírem szerint az 1944-45-ös csepeli harcokban halt hősi halált – minden velem egy alosztálynál szolgáló katonával a lehető legmelegebb volt a viszonyom

Ennek valami egészen különleges és ragyogó példáját fogom majd elbeszélni az orosz hadjárattal kapcsolatban. Előttem bizonyossá vált az a meggyőződésem, hogy ha nem a legfelsőbb „c-n" kezdjük el, néhány év alatt a magyar katonával is lehetett volna azt elérni, amit szomorúan tapasztaltam – az összehasonlítás okozva szomorúságomat – a

német hadsereg tagjainál, kikkel az elkövetkező évben elég sok alkalmam volt együtt katonáskodni.

Mielőtt végleg elhagynám Békés községben zajló katonai tevékenységemet, el kell itt mondanom egy ugyancsak nem mindennapi eseményt, aminek főszereplője voltam akaratomon kívül.

Felsőbb parancsra éles lövészetet tartott az osztály *Békés -Vésztő* körzetben. Csak a két megmaradt emlékű helynevet írtam le, de nem törekedtem a pontos földrajzi meghatározásra. Arra emlékszem, hogy a Körösök vidéke volt ez a terület. Alosztályommal nekem volt a feladatom annak a területnek lezárása, amely a becsapódó lövedékektől veszélyeztetve volt.

Felállítottam embereimet, de mozgósítva voltak az uradalom erdőőrei is, elég szép számmal, nehogy valami szerencsétlenség történjen. Így jutott őrhely a grófi erdőben is, ami emlékezetemben, mint *dobozi erdő* íródott be. Az őrszemeket felvezetve kötelességükre figyelmeztetve, azt hittem jól elvégeztem feladatomat. Nem sokkal felállítási munkám elvégzése után, valahol a háttérben egy erdei tisztáson pihentem gépkocsimmal, amikor az erdőből lövést hallottam. Gépkocsiba ugorva a helyszínre siettem, ahol megdöbbentő látvány fogadott. A felállított őrszemem meglehetősen fehér arccal, hiszen akkor már ráébredt cselekedetének súlyosságára, egy erdei útrészen állt, tőle néhány lépésre egy igen jó hatos őzbak feküdt, amire lövését leadta. (Megjegyzem, hogy abban az időben a dobozi vagy talán újkígyósi *Wenckheim* uradalomnak országos hírű őzállománya volt.)

Pár perc múlva már ott volt az egyik uradalmi erdőőr is, így a megtörtént orv-vadászatot még eltusolni sem lehetett. Kérdésemre az őr előadta, hogy ez a bak kilépett elébe az útra és azért lőtte meg. A helyzet megdöbbentő volt.

Hadra kelt sereg, hadműveleti területnek nyilvánított területen, a felállított őrszem szolgálati fegyverével vadászik, mégpedig orvvadászik. Az őrszemet azonnal leváltottam, előhívott tartalék katonáimmal elvitettem megkötöztetve, a vadőrrel pedig közöltem, hogy jelentem az esetet parancsnokomnál, ő pedig tegye vadőri kötelességét. Intézkedett is, hogy a bakot szállítsák be a kastélyba. Megvártam a lőgyakorlat lefújását és az esetet jelentettem parancsnokomnak.

Mátyás István, a maga szempontjából jól fogta meg a nem mindennapi esetet. Azzal kezdte, hogy „*te jogász vagy, agyalj valamit ki, no meg mint alosztályparancsnok elsősorban ezen ügy téged illet*." De egyre felhívta figyelmemet. A gróf igen jó viszonyban van a Kormányzóval, aki gyakran vadászik nála, nagyon könnyen tehet egyenesen a kormányzósághoz feljelentést, ami mindannyiunk számára nem volna kellemes.

Megebédeltem, majd kocsiba ültem és elmentem a grófhoz.

Én úgy emlékszem vissza e 45 év távlatából, hogy *Doboz* községbe mentem, az ottani kastélyába. A gyulai ismerőseim váltig állítják, hogy a grófi kastély *Kígyóson* volt. Nem járván az óta arra, így nem tudom e vitát eldönteni, de a történések szempontjából közömbös. Arra emlékszem, hogy egy földszinti épült volt, annak volt egy hatalmas külső

falán beüvegezett hosszú folyosó, ami végig volt aggatva igen szép őz agancsokkal. Az inas bejelentett, a gróf azonnal fogadott egy szépen berendezett fogadószobában.

Bár előzetes figyelmeztetést kaptam, megjelenésétől mégis megdöbbentem. Nem túl magas, inkább vékony termetű volt, de minden tagja remegett, *Parkinson* kórban szenvedett. Igen szomorú látvány volt, arra emlékszem.

Már tudott az esetről.

Ma is megveregethetem vállaimat, ezt tette annak idején parancsnokom is, mivel igen jól oldottam meg a könnyűnek nem mondható kérdést.

Azzal kezdtem, hogy: „*civilben jogász vagyok, így az eset jogi esetével is teljesen tisztában vagyok. Ha a gróf úr feljelentést tesz, a hadbíróságnak nincs más lehetősége, mint halálra ítélni a tettet elkövető katonát. Ugyanis hadban állunk, e terület haditerületté van nyilvánítva és a katona őrszolgálatot teljesített. A büntetendő cselekmények olyan hatalmas halmazatával állunk szemben, hogy ebből kiút csak a halálos ítélet lehet. Így a katona élete a gróf úr kezében van.*"

Ma is igen jól emlékszem szegény beteg grófra.

Rettenetesen megijedt, hogy egy őzbakért egy ember életével kell fizetni, és ő fogta könyörgésre a dolgot, hogy „*a maga részéről minden további lépéstől tartózkodni fog, csak a katonaság se tegyen semmit, nehogy ennek az embernek ez a meggondolatlan cselekedete az életébe kerüljön.*"

Megható volt embermentő igyekezete. Semmit sem von le annak értékéből, hogy az általam előadottak erősen túlzottak voltak. De jól voltak aláfestve és elvégre a gróf nem volt egy honvédségi ügyészi kérdésben járatos valaki és ezt nem is lehet terhére róni.

Amikor erre visszaemlékszem és ezt itt most leírtam, jól eső melegség tölt el, hiszen annyit összehazudoztak az elmúlt négy évtizedben az arisztokratákról, hogy talán nem hiábavaló egy-egy ilyen fénysugár a mesterséges sötétségben.

Szinte könyörgött, hogy ne tegyünk feljelentést.

Látván diplomáciai munkám sikerét ezt megígértem és szavamat adtam, hogy nem teszünk feljelentést. Melegen rázta kezemet, és amikor azt mondtam, hogy mint a katona közvetlen parancsnoka ki fogom köttetni, először azt kérdezte, hogy erre feltétlenül szükség van-e, majd igenlő válaszomra, amikor a katonai kikötés milyenségét ismertettem, arra kért, hogy amennyire lehet, legyek elnéző.

Befejezésül megmutatta trófeáit, mivel kérdésére elmondtam, hogy igen érdekelnek azok. Közölte, hogy a délelőtt folyamán lelőtt őzbak agancsa is ide fog kerülni azzal a megjegyzéssel, hogy „*lőtte egy katonai őrszem.*" (*A*mi, gondolom meg is történt)

Majd azt mondta, hogy a tisztikar részére szeretné az őzet átadni, és bár igyekeztem ezt a nemes gesztusát elhárítani, nem sikerült.

Amikor a kocsimhoz visszatértem, az őz már a kocsi csomagtartójába volt.

Kitűnő amatőr szakácsunk, *Dr. Fogarassy Béla főhadnagy-orvos*, aki különben Csabán lakott és mestere volt a szakácsságnak, remek tűzdelt őzgerincet készített belőle. Olyan jót csak később ugyancsak az ő munkája eredményeként Oroszországban ettem sajátkezűen lőtt őzből. De erről majd később lesz mondani valóm.

Ilyen sikerrel végződött kastélybéli látogatásom.

A katonáról, ha jól emlékszem *Ignác*, vagy *Imre* nevezetű volt, kisült, hogy Szentes legnagyobb orvvadásza. Aki kérdésemre becsületesen elmondta, hogy amikor kilépett elibe az őz, elfogta a szenvedély és minden mérlegelés nélkül lőtt. Közöltem vele, hogy az a privát szerencséje, hogy amikor erre szerény lehetőségeim módot adnak, jómagam is ennek a szenvedélynek hódolok. Ezért nem kiköttetem, de gúzsba köttetem, parancsba adva az altisztnek, hogy a csomók ne legyenek meghúzva. Vagy egy félóra múlva, – miközben több alkalommal felkerestem és érdeklődtem, hogy fog-e még őzre vadászni, mint őrszem –, az egész osztálytörzs nevetése közepette, elengedtem. De meghagytam a szolgálatvezetőnek, hogy a jövőben vagy fegyver nélkül állítsa kényesebb posztra, vagy olyan helyre, ahol vad nem mutatkozik.

*

Beértünk *Nagymágocsra*, ahol egy csodálatosan szép kastélyt találtunk egy óriási őspark közepében, aminek tulajdonosa *gróf Károlyi Imre* volt. Akkor már súlyos betegen feküdt kastélyában, tudomásom szerint rövid idő múlva meg is halt.

Minden légi megfigyelés ellen kitűnő fedezéket nyújtottak ezek az évszázados fák. De nem sokáig.

A gróf dupla nászi viszonyban volt a Kormányzóval. Leánya *ifj. Horthy Miklós* akkor már különélő, vagy elvált felesége volt, míg fia *Horthy Paulette* férje volt. Nem sokkal előbb halt meg az ifjú gróf egy légibaleset következtében. Azt nem tudom, hogy a kormányzóságnál kinek volt a történésekbe szerepe, így nem vádolok senkit. Azt sem tudom, hogy a grófi família részéről ki interveniált, de azt tudom, hogy harminchat óra múlva azzal az indoklással, hogy *„zavarjuk a haldokló gróf nyugalmát”*, távoznunk kellett. (Bár nem a kb. 300 szobás kastélyban kaptunk szállást, hanem, amikor még úgy nézett ki, hogy sátrakban fogunk lakni, a tiszttartói fogadtak be bennünket.)

Parancs jött a *gyopárosi* hadsereg parancsnokságától, hogy azonnal hagyjuk el a parkot. Elvezényeltek bennünket *Csorvás* községbe, ahol csak a községen áthaladó köves úton tudtunk nehéz gépeinkkel megállni, mert egy esetleges esőnél máshonnan nem tudtunk volna kiindulni. Az utat csak egészen fiatal kis akácfácskák szegélyezték, úgy hogy ha kenyértörésre kerül a románokkal a sor és van repülőjük, – ami bizonyára volt –, apróra tudnak bombázni bennünket.

Ilyen hadtest közvetlen tüzérosztálya akkor nyolc volt az országnak, egyenként hárommillió pengőt ért a felszerelésünk.

Hát azt valóban nem lehet mondani, hogy a bajok Magyarhonban csak 1945-ben kezdődtek el.

Azt sem tudom, hogy vajon az országba 1944-45-ben benyomuló oroszok méltányolták-e az akkori grófi birtokos ilyen irányú kérését, de nem hiszem. Akkor is széltében,

hosszában mondtam abban a körben, ahol megfordultam, hogy ilyen fokú a magyar áldozatkészség.

Ma is szomorúan vallom, hogy mennyire igazam volt.

Milyen más lett volna és lenne ma is, ha ez a nép nemcsak a kis piszkos magányügyeivel törődne, de kicsit önzetlenebb és szélesebb hozzáállással kezelné országának dolgait.

De lehet, különösen vallom ezt, amikor valamiért a megszokottnál is jobban el vagyok keseredve, hogy nem azért volt minden időben olyan ennek az országnak a képe, mert mostoha volt a történelme, hanem azért volt olyan a történelme, mert a népe volt olyan, aki azt minden időben megérdemli.

Nem állítom azt, hogy ezzel az óriási kérdéssel nem lehet vitatkozni egyes álláspontok felett. Önmagammal is igen sokszor azt teszem, de ha kicsit mélyebben merülök bele a magyar történelembe, valahol legalább is a lóláb mindig ki kilóg. Sokszor maga az egész ló.

Így vonultunk át *Csorvásra*, amely község *Orosháza* és *Békéscsaba* között fekszik és ott voltunk néhány napig. Ma már a napok számára pontosan nem emlékszem.

De itt is „orrba vágott" valami.

Például a *Nagymágocsi kastély 300* szobájában nem volt átadható szoba számomra. De *Csorváson*, annál a fiatal tanító házaspárnál, akik még fiatal házasok is voltak és mindössze két kis szobájuk volt, örömmel, így ahogy írom örömmel adták át egyik szobájukat részemre. Sőt, amikor első este lefeküdni hazatértem kis szobámba, az ágyam melletti kis asztalkán néhány magyar regény volt kitéve, hogy ha elalvás előtt olvasni akarnék. Pedig egy igen kicsiny fizetésű tanító házaspár volt a házigazdám.

Hát ilyenek is voltak, sajnos igen kevesen. És amikor másnap reggel köszönve a szíves figyelmüket az kérdeztem, hogy mivel érdemeltem azt meg, az egyszerű felelet az volt, hogy *Erdélyért akarnak harcolni*.

Hát a grófi famíliának semmit sem jelentett Erdély?

Nem akarom azt mondani, hogy íme az isteni ítélet, megérdemelték. Nem kívánok magamra venni ilyen, hogy úgy mondjam isteni allűröket, de elgondolkoztató e dolog és meglehetősen szomorú szívvel el lehet meditálni felette.

Erdély, édes *Erdély….*

Háborúra nem került sor, mivel a ***Második bécsi döntés*** meghozta számunkra a fél Erdélyt magába foglaló Székelyföldet, Kolozsvárt, Nagyváradot, Zilahot, Nagyszalontát stb. szín magyar városokat.

Hogy mit éreztem akkor?

Erre egy jellemző példám van.

Elismerten jó és meggondolt autóvezető voltam.

Amikor ennek a döntésnek hírét a rádió bemondta, éppen ebédre készültünk. Embereim kinn voltak az országúton vezetési gyakorlaton. Parancsot kaptam, hogy az embereket azonnal hívjam be, mert egy kis rögtönzött ünnepséget akarnak rendezni.

Említettem, hogy parancsnokom erdélyi székely volt, így szűkebb hazájáról volt szó.

BMW 6 hengeres kis személy gépkocsimba ugrottam és kiszáguldottam az útra Orosháza felé, hogy visszahívjam katonáimat, akik ott egy néhány teherkocsival gyakorlatoztak. Olyan extázisba kerültem, hogy azon az akkor nem túl széles makadám úton vagy 120-as tempóval rohantam ki, majd ujjongó hangon hívtam az embereket, akik rögtön nótába kezdtek. Ugyanilyen tempóval rohantam vissza. Ebben a rohanásban az egyik alig látható mellékútról egy kétlovas parasztszekér hajtott ki, anélkül, hogy észrevette volna a rohanva közeledő gépkocsit. A mellettem ülő katona leült a kocsi fenekére, nekem csak egy bal és jobb kormányrántás volt a reflex mozdulatom. Amikor a kocsi a felágaskodó lovak patái alatt elrohant, láttam a patákat a fejem felett.

Amikor visszaértem *Csorvásra*, akkor öntött el a forróság.

Az első gondolatom az volt, hogy két óriási pofont érdemelnék, de az után eszembe jutott, hogy Kolozsvár ismét magyar és ez még számomra is, aki elég erős kritikusa voltam önmagamnak, megbocsáthatóvá tette e könnyelmű vezetést.

Csorvás akkori főterén a polgári lakosság együttműködésével megrendeztük kis ünnepségünket, majd nem a legjobb szájíz mellett vártunk a felsőbb vezetés döntésére: mikor indulunk Erdélybe. Számítottunk ugyanis arra, hogy mivel katonai hadműveletekre nem kerül sor, békés körülmények közötti bevonulás fog következni, s abból minket, mivel meglehetősen sok benzin fogyasztottunk, ez alkalommal is ki fognak hagyni.

Így is történt.

Megjött a parancs, hogy gyalogmenetben, de vonuljunk be állomáshelyünkre, azaz Kecskemétre.

A továbbiak megértése miatt itt kissé időben vissza kell térnem még a békési napokra.

Azt hiszem, hogy augusztus 20-án, amikor nem alkotmányt „csak" Szent István napját ünnepeltük, de azt viszonyt szívből, egy, a katonaság részére rendezett megemlékezésen parancsnokom, aki katonatiszt létére kiváló szónok volt, ünnepi beszéde során azt találta mondani katonáinak, hogy „*benneteket innen csak úgy vezetlek vissza állomáshelyünkre, ha előbb bevonulunk Kolozsvárra, mint az „édes és egyetlen szülőföldem" fővárosába*. Az ünnepség utáni ebéden megjegyeztem – szeretett a parancsnokom, így valamivel több volt megengedve, mint a többieknek –, *hogy nem volt ez egy kicsit meggondolatlan ígéret*? Hiszem már megtapasztaltuk olyan eseményeket, hogy bizonyos ideig tartó katonáskodás után szépen békességben leszereltünk. (lásd 1939-ről írottakat)

Mire ő, kissé hetykén, de színjózanul azt felelte: *ebben az esetben egyedül indulunk Kolozsvár visszaszerzésére*.

Erre azt feleltem: „*bár nem valami jó véleménnyel vagyok a románok katonai adottságairól – ebben a későbbiek során alaposan csalódtam – de azért ha semmi másra nem gondolok, eszembe kell jutni annak a közmondásnak, hogy a sok lúd disznót győz*!"

Ezzel ez a beszélgetési téma befejeződött.

Amikor megjött a hazavonulási parancs, némi malíciával megkérdeztem parancsnokomat, hogy *mi lesz a kolozsvári bevonulással*? Mire Ő rendületlenül kitartott előző elhatározásához: *oda bizony elmegyünk*.

Bármilyen hihetetlennek is tetszik mindazok előtt, akik ismerik a mindenkor katonai subordinatiót, ez meg is történt.

Hogy miként, azt szeretném a következőkben elmondani.

Amikor nincs lehetetlen

Azt hiszem, alig él magyar közöttünk, – és itt elsősorban is a tisztikarra gondolok – aki szemtanúként erről a nem mindennapi esetről vallani tudna.

Íme a történet, minden színezés, vagy hozzátevés nélkül.

Magunk közül egy tisztet sorsoltunk ki, ez a már korábban említett *Varga Laci* volt, akkor még zászlósi rangot viselt és vele vagy tíz ember, ugyancsak sorsolás útján kijelölve, akik mint őrök és karbantartók visszamaradtak a lövegekkel, felszerelési tárgyakkal *Csorváson*.

10 Ford típusú (kölni Ford) 5 tonnás teherkocsikra felültettük a legénységet és minden gépkocsira szétosztottuk a tiszteket. A parancsnok, egy bevonultatott 1700-as Mercedessel – gépkocsivezetője ugyancsak a Nyíregyházáról velem bevonult Csillag Pista, egy itteni zsidó gépkereskedőnek fia volt, akkor még nem kellett a zsidókat a sorkatonaság soraiból leszerelni – valamint jómagam, mint hadműveleti szárnysegéd a menetoszlop élére álltunk. Jelentős mennyiségű üzemanyagkészletet véve magunkhoz, – akkor még a magyar hadseregben sem volt üzemanyag ellátási probléma – *Csabán, Gyulán, Kötegyánon* keresztül átlépve a régi határt először *Nagyszalontára* vonultunk be.

Ott már előttünk jártak magyar katonák, akik a határ mellől közvetlenül indultak a felszabadult területek átvételére. Sajnos a pontos időpontra nem emlékszem, és ennek nem is tudok utána nézni. Szeptember első felében történt, ebben nem tévedek. Azt tudom, hogy magamban Arany János sorait mormoltam: „*Nagyszalonta nevezetes város, mégsem olyan nevezetes már most.*”

Amire *Nagyszalontával* kapcsolatban még emlékszem: volt már korábban, tudomásom szerint a honvédelmi minisztérium kötelékébe szervezett úgynevezett regös csoport. Korhű ruhákban fúvós hangszerekkel. Ez a csoport folyamatosan régi magyar dalokat adott elő a nagyszalontai Főtéri templomának tornyából. Ahogy visszaemlékszem, kuruc dalok szerepeltek elsősorban előadásukban.

Nagyszalontáról tovább menve *Nagyváradon* mentünk keresztül, de ott is már magyar katonaság volt az úr, majd némi pihenő és kocsiban történő falatozás után – mindannyiunk hideg élelemmel lett a katona konyha részéről ellátva – tovább indultunk *Kolozsvár* felé. A *Királyhágónál* ismeretlen okból torlódás következett be úgy, hogy ha kérdeztem, *hogy miért állunk itt*, a felelet az volt, pedig gyalogosan elég előre sétáltam, hogy *azért, mert előttünk is állnak*. Ide-oda cikkázó vezérkariak és futárok tették, legalább is előttem a semmit. Önkéntelenül már akkor is az volt az első gondom, hogy mi történne a magyar hadsereggel, ha valami ellenállás is volna, ha ilyen nehezen megy egy békés bevonulás végrehajtása.

Majd, amikor végre valahogy megindult a menet, mi elhúztunk a csapatok mellett.

A Mercedest maga *Mátyás* parancsnok vezette, kiváló autóvezető volt és meglehetősen erőszakos, ami ide igencsak kellett. Persze utánunk nyomultak tehergépkocsiink is, hiszen elöl minden vezető mellett tiszt ült, így nem igen tudtak megállítani. Fő, hogy fergeteges módon hajtottunk.

Nekem felettébb gyanúsnak kezdett a szituáció tűnni. Előbb elhagytunk egy hatalmas tiszti csoportot, akik az országút mentén álltak, feltételezhetően pihentek. A tábornoki kitüntetéseik csak úgy piroslottak, innen lehetett kikövetkeztetni rangjaikat. Szemmel láthatóan kérdően néztek elszáguldó oszlopunkra. Majd az országút két oldalán harcászatilag felfejlődött gyalogos járőröket előztünk. Már a *gyalui havasok* látszottak, amikor, ott már némileg dombos az út, egy ilyen egyenes szakaszban egyik dombról lejőve az út túlsó végén ugyancsak egy dombtetőn porfelhőt láttam vagy egy km távolságban, közöttünk azonban felénk haladva egy biciklin ülő kis fiú száguldott kihasználva a domb adta sebességet. Elől a parancsnok mellett ültem, indítványoztam, hogy mivel némi bizonytalanság van bennem, álljunk meg, hogy megkérdezzem ezt a fiúcskát.

Így is történt. Amikor kiszálltam a gépkocsiból, a fiúcska a még rohanó kerékpárról leugorva, azt hagyva az árokba esni a nyakamba ugrott és mindkét oldalról hatalmas puszit nyomott meglehetősen poros arcomra. Mire én „*kiskomám, mire ez a nagy öröm*?" Mire Ő: „*hiszen most látok életemben először magyar katonát*." „*Hát az a porfelleg*?" – kérdeztem. „*Román páncélosok utóvédje"*- felelte a gyerek.

Nem sok kellett volna, hogy beléjük szaladjunk. Az akkor már beérkezett tehergépkocsiinkkal együtt félre álltunk, hogy időt adjunk a románoknak a takarodásra.

De nem sokáig kellett várnunk.

Egy vezérkari százados érkezett azzal a paranccsal, hogy az altábornagy hivat. Kocsiba ültünk és követtük a vezérkarit. „*No, most mi lesz"*- töprengtem félhangon. „*Soha se félj, amíg engem látsz"*- volt a méltán büszke felelet.

A bevonulási részlegnek a szombathelyi hadtestparancsnok volt a parancsnoka, ő hivatott. Jelentkezésünk után feltette a kérdést, „*hová vagyunk besorolva a bevonulási sorrendben"*. Mire Mátyás: „*sehová, mi a saját elhatározásunkból jövünk, mint született erdélyiek*."

Az altábornagy azonban ezt nem volt hajlandó honorálni, hanem szigorú parancsot adott, hogy alezredes úr azonnal visszafordul katonáival, visszamegy állomáshelyére, és az oda történő beérkezését követő huszonnégy órán belül kihallgatásra jelentkezik a szegedi hadtestparancsnoknál. „*Végeztem"*. – szólott a kemény hangú parancs.

Letisztelegtünk és az ott lévők gúnyos pillantásától kísérve visszamentünk teherkocsinkhoz, majd visszafordulva elindultunk vissza Nagyvárad felé.

„*No, a fene vigye ki, oda a kolozsvári bevonulás*!"- sóhajtottam. "*Nem addig a*,"- mondta a parancsnok. „*Kolozsvárra bevonulunk, ha fene fenét eszik is. Itt lesz valahol egy oldal út*, *odáig megyünk, majd arra letérünk és az kis kerülővel be visz Kolozsvárra*."- mondta közömbösen.

Így is történt.

Elég meredek szerpentinen, az idő távolából úgy rémlik, hogy valami Jegenye, vagy Legenye nevű mákszemnyi falun keresztül mentünk.

Itt ismét igen megható dolog jutott osztályrészemül.

A falucska szélén már kész diadalkapu, előtte a falu apraja, nagyja, élén a tanítónővel, aki beszéddel és virággal köszöntött bennünket, mint az első bevonuló magyar katonákat. Erre tehát elsők voltunk. Amint pár perces ünneplés, himnusz után indulni akartunk, egy felejthetetlen látvány szinte a földhöz rögzített mindannyinkat.

Az első háznak, ottani építkezési szokása szerint egy kis kapuval elzárt folyosója futott ki az utcáig. Azt hiszem az erdélyi falusi építkezési metódus. A kis kapuban egy szétbontott ősz hajú igen öreg néni állt, reszkető tagokkal, szemmel láthatóan igen gyenge állapotban. Pár lépcsőfokot felugorva a karomba vettem a csontsovány és lábán alig álló nénit, akinek szemeiből patakzottak a könnyek. Mint megtudtuk, az öreg parasztasszony évek óta ágyban fekvő, felkelni nem tudó beteg volt. A nyitott ablakon keresztül meghallotta, hogy magyar katonák érkeztek, és ez adott olyan erőt számára, hogy felkeljen, és saját lábán kívánszorogjon. De ki tudott vánszorogni üdvözlésünkre.

Hát ez Erdély földje. Ezt elfelejteni nem lehet soha. Ezt nem lehet megrendezni, ezt csak élni lehet, szívvel lélekkel átélni.

Innen tovább menve, közöttünk is alig maradt száraz szemű katona, a kolozsvári vasútállomáshoz érkeztünk. Onnan széles utca vezetett a Főtérre, ahol Mátyás szobra és a Dóm áll, vagy legalábbis állott akkor. Ezen az utcán felállítva teherkocsiinkat két sorba, elől a mi személykocsink, bevonultunk Kolozsvárra. A magyar katonaság részéről elsőknek. A főtéren szétoszlottunk a hömpölygő tömeg között, miközben Nagyvárad felöl már érkeztek az első gyalogos katonai alakulatok. A további parancs az volt, hogy csoportonként a tisztek vezetésével ismerkedjünk a várossal, este tíz órára a megadott helyen gyülekező és indulás vissza *Csorvásra.*

Nem említettem még, hogy valamennyinknek kis fenyőgally volt sapkája mellé tűzve. Amint nézegetem a bevonuló alakulatainkat, mögöttem egy földszintes polgári ház állt, aminek gyalogbejárójához három lépcsőfok vezetett. Hatalmas tömeg vett bennünket körül, és egyszer csak arra figyelek fel, hogy a hátam mögül valaki megfogja vállzsinóromat, és azt megcsókolja. Egy kalotaszegi népviseletbe öltözött tizenhat év körüli leány volt.

Ez is megható emlékeim közé tartozik.

Az úttesten vonult be a magyar hadsereg, két oldalán a polgári lakosság hatalmas tömege helyezkedett el. Valahogy egy pillanatra a katonák és az őket nézők között némi hézagkeletkezett, amikor észrevettem, hogy a másik oldalon egy törzstisztekből álló magyar katonai csoport áll és felénk figyelve élénken tárgyalnak valamiről, miközben mutogatnak a sapkájuk felé. Nyilvánvaló volt, hogy észrevették a mi sapkáinkon viselt kis fenyőgallyat. A későbbiek során, Szegeden, – amikor parancsnokom oda lett hadtestparancsnoki kihallgatásra rendelve – kisült, rájöttek, hogy azok a fenyőgallyas tüzérek mégis csak itt vannak.

Itt jegyzem meg, hogy a szegedi parancsnok igen emberséges volt, mert amikor Mátyás elmondta szóról szóra, hogyan *és* miért *történt a bevonulásunk, mi volt az ő Békésen tett ígérete csapatunknak, és nem utolsó sorban mennyire volt mindebben meghatározó tényező erdélyi származása, a parancsnok azzal vette az egész kérdést tudomásul, hogy ami a katonai*

fegyelmet és engedelmességet illeti, nem szolgál mintaképül, de teljesen érthető. Tehát azonosan bírálta el a Mátyás magatartását, mint ahogy elbíráltam az autóvezetésemben támadt meggondolatlanságomat Csorváson. Mindez emberileg tökéletesen érthető.

Még egy jelenet, ami emlékembe idéződik most, hogy e kérdéssel foglalkozom.

A Főtérre, a már említett *Dóm és Mátyás szobor* háta mögé csatlakozik be egy utca, melynek sarkán a Térre is átnyúlva egy emeletes – talán bérház – áll, vagy legalább is annak idején ott állt. Ha ezzel az utcával szemben helyezkedünk el, jobb kéz felől esett a régi magyar életben igen ismert *Kikakker kávéház*. Ide tértem be sokad magammal egy kicsit leülni, és valami frissítőt fogyasztani. Ennek az emeletes bérháznak sarkán lévő egyik emeleti balkonján ült tolókocsiban egy olyan húsz év körüli leány. Minden elmenő magyar katonának a balkonról egy-egy rózsát dobott le fejbólintó mosolygással. Hatalmas ruháskosárban állt mellette a levágott rózsa. Órákon keresztül vissza visszatérve figyeltem. Ez is felejthetetlen emlék számomra.

*

A délutánt örömteli városnézéssel töltöttem el, majd parancsnokommal vacsorára voltunk hivatalosak egy ott lakó *Dr. Tusa nevezetű ügyvédhez*, aki unokatestvére volt parancsnokomnak. Ahogy visszaemlékszem, az új színház mellett ment hegynek fel a villanegyedbe egy utca, itt lakott Dr. Tusa feleségével és akkor olyan húsz év körüli leányával, aki igen jól zongorázott. (Nem tudom, hogy a rádió műsorában manapság gyakran szereplő *Tusa Erzsébet* zongoraművésznővel nem azonos-e ez az általam akkor ott megismert leány.) A villa igen szép volt, parkszerű kertjével, szökőkútjával, ahol a vendéglátó családdal kellemes pár órát töltöttünk el. Valamivel éjfél után elköszöntünk és valamennyi reánk várakozó teherautónkkal visszaindultunk *Csorvásra*, hogy még aznap elinduljunk és beérjünk Kecskemétre.

Azaz állomáshelyünkre, ahol nem sokkal beérkezésünk után leszereltünk.

Ez is a *Mátyásra* jellemző szokás volt, megkívánta az igen sürgős bevonulást, de amint arra lehetőség nyílt, azonnal mindannyiunkat visszaengedett a polgári foglalkozásunkba.

Arról már korábban megemlékeztem, hogy úgy volt, hogy mint közigazgatási tanácsadók, Kolozsvárra is megyünk Polinszky barátommal, mint anno Kassára. De ezen kirendelésünket Dr. Kádár a belügyből az utolsó pillanatban visszamondta. Említettem, hogy ez valószínűleg részéről retorzió volt az Imrédynénél lejátszódott és ránézve nem kellemes intermezzóért.

*

Visszatértem polgári foglalkozásomhoz. Ott folytattam**,** ahol korábban félbeszakítottam.

Mint előadó, elláttam a közellátás könnyűnek nem mondható feladatát, mely bár akkor még azt lehet mondani igen jó volt a környező országokhoz viszonyítva, de egyre nehezebbé vált, ahogy terebélyesedett a háború.

Közben a sokat kakaskodó franciákat szinte hetek alatt legázolták a németek, *Maginot* vonal ide, vagy oda és elsősorban az angolok és németek között megkezdődött a mindig élesebbé és élesebbé váló légi csaták szinte végeláthatatlan sora.

Mivel ezekben személy szerint semmi részem nem volt, ezekkel nem kívánok foglalkozni. Nem kívánok különösen azért, mert még az akkori napi lapok sem állnak rendelkezésemre, amiből az évtizedek homályába süppedt emlékeimet fel tudnám frissíteni. *Ezek elsősorban különben is történetírói feladatok volnának. A baj ott van, hogy legalábbis honunkban e kor történelmi feldolgozása az orosz megszállás miatt lehetetlen és a felmutatott adatok véleményem szerint teljesen egyoldalúak és értéktelenek*. Édesanyám annak idején a Pesti Hírlapot járatta, ami nem volt szélsőséges és különösen nem volt jobboldalinak tekinthető sajtóorgánum, de azt lemerem írni, hogy az adott körülmények között igen tárgyilagos és erősen magyar szellemű polgári napilap volt. Így ha legalább ezek a lappéldányok rendelkezésemre állnának – anyám gyűjtötte ezeket, különösen a vasárnapi, igen tekintélyes oldalszámmal megjelenőket – most legalább a dátumokról tudnék tájékozódni. Így ezen események leírását meg sem kísérlem.

De valamit meg szeretnék jegyezni, elsősorban azért, hogy akit ez a téma annak idején közelebbről fog érdekelni, ne elégedjen meg azzal, hogy a mai történészi munkákat olvassa, hanem próbáljon – hátha akkor már erre lehetőség nyílik – egy kicsit a dolgok mélyének rejtelmeibe is bele belepillantani.

belső felindulásból vezérelve
Ez a véleményem

Ma elcsépelt divattá vált, hogy az egész háború kiterjedéséért, annak megindításáért egyedül és kizárólag Hitlert és rendszerét teszik felelőssé. Ez így van az általános trendben, mert hiszen „jaj a legyőzöttnek." Annak kell mindenért a felelősséget vállalni. Ez lehet napi, vagy politikai szempont, de semmi esetre nem lehet történetszemléleti szempont.

Talán nem túlzott az, hogy a háború befejezését követő négy évtized után jogos volna az az igénye az élő és e kérdés iránt érdeklődő kis embernek, hogy valamit lásson is a politikai boszorkánykonyha rejtelmeiből. Erről azonban, legalább is itt Magyarországon szó sincs.

Hitler személyének és rendszerének kérdésében én sem a vádló, sem a védő szerepét nem vindikálom magamnak, mert e nagyhorderejű kérdésekben igen kevés megbízható adat áll rendelkezésemre. Vannak – mint mindazoknak, akik ezeket az időket átélték, és még életben vannak – saját tapasztalataik, melyekből, ha van némi sütnivalójuk, ki-ki levonhatja a magánvéleményét. Személy szerint nekem és annak a fajtának, melyhez nem tartom nagyon szerencsésnek tartozásomat, – de ez teljesen

független volt akaratomtól, akár csak megszületésem – és ezt nyugodt lelkiismerettel írom le, sem okom, sem jogom nincs Hitlerről és rendszeréről elítélően nyilatkozni.

Ő német volt és a német gondolatot képviselte.

Én magyar vagyok és jogom a magyar gondolat képviselete.

Hogy egy kis államnak minden időben és mindenkor tudomásul kell venni a nagy szomszédjának akaratát, ez sajnos, de természetes állapot. Ennek a gondolatnak elfogadásához nem kell feltétlenül országos méretekben gondolkozni. Ha van néhány hold földem és a szomszédon egy több ezer holdas birtok, annak bizonyos kívánságait, – nevezhetem úgy is követeléseit – tudomásul kell vennem, és ehhez alkalmazkodni kell.

Ez a világon mindenütt és mindenkor így volt, így van és így lesz. Akár tetszik, akár sem. Más kérdés az, hogy miként alkalmazkodom a szomorúnak nevezhető, de megváltoztathatatlan tényekhez. Abszolút szolgalelkűen – erre éppen napjainkban és az elmúlt négy évtized szomorúan nevezetes napjai valamennyiében bőséges példát láttunk és látunk, vagy ahogy Horthyék tették, számolva a lehetséges következményekkel, de azokat igyekezve úgy mérsékelni, vagy parírozni (kivédeni A szerk.), ahogy lehet.

Teljes mértékben megértem a zsidóság Hitlerrel szemben elfoglalt álláspontját.

A zsidóság viszonyulása Hitlerhez és annak rendszeréhez az életben maradás egy természetes megnyilvánulása. Ha tehát a zsidóság Hitlert a poklok legmélyebb fenekére küldte és küldi, ez érthető számomra. De, ahogy visszaemlékszem a korabeli magyar statisztikai adatokra, az ország lakosságának kb. 5%-a volt zsidó, 95%-a azonban nem.

Mi jogon oktrojálja (kényszeríti A szerk.) ez a maroknyi kisebbség saját véleményét az óriási többségre?

Miért nem akarja belátni azt, hogy őket az oroszok valóban a szó szoros értelmében felszabadították, vagy úgy is lehet mondani, megszabadították a rájuk váró haláltól!

De nem a magyarságot!

Vagy egy másik kérdés:

A német expanziós törekvések révén bizonyos területeket visszakaptunk.

Mivel minden visszatért területen, vagy mint katona, vagy mint polgári személy módom volt személyes tapasztalatokat szerezni, tudom azt, úgy is írhattam volna, sajnos tudom, mert ez a tény teszi számomra a jelenlegi helyzet elfogadhatatlanságát, hogy az ott lakók zöme olyan magyar volt, aki ide akart tartozni, és csak ellenséges manipulációk akadályozták e szándékuk végrehajtásában. Ezzel szemben Sztálin és követői olyan területet szakítottak le az ezeréves Magyarország testéből, mely területekre még a cároknak sem jutott eszébe igényt tartani.

Hát józanésszel meg lehet azt érteni, és el lehet fogadni, hogy szidjam Hitlert és követőit, de istenítsem Sztálin és követőit?

Egész életemben igyekeztem és törekedtem a lehető legnagyobb tárgyilagosságra, különösen olyan kérdésekben, ahol személy szerint is érdekelve voltam.

Ezt teszem ebben a kérdésben is.

A konklúzió? Elfogadható ez a szemlélet?

A válasz egyértelmű és nem is lehet tisztességes magyar szájából más, nem és ezerszer nem! Ez egy bitangul megszerkesztett, minden magyar érdeket felrúgó szemlélet, melyet sajnos már kicsiny korban lévő gyermekeinknél, unokáinknál szinte óvodai fokon bele sulykolnak.

Lehet, hogy nem jól ismerem a magyar Történelmet, vagy lehet, hogy úgy vagyok ezzel, mint a testi fájdalommal. Hiszen, ha mondjuk, a fogam fáj, azt hiszem, hogy ez a legnagyobb fájdalom a világon, semmit sem törődve azzal, hogy a fogfájásnál hány és hány, mennyivel hatalmasabb testi fájdalom is létezik! Mert akkor nekem fáj a fogam és ennyi egoizmus, azt hiszem, mindenkiben van. Én úgy érzem, hogy az egész magyar történelem folyamán ilyen bitang világot még a magyar nem élt meg.

Felmerült-e valakiben is évszázadok folyamán például az a gondolat, hogy mondjuk Dugonics Titusz hazaáruló volt, mert nem „felszabadítóként" üdvözölte a várfokra lépő törököt, hanem a mélybe ugrott vele?

Vagy volt-e olyan példa a történelmünkben, hogy egy ellenséges katonai megszállást, az azt megelőző teljes katonai vereséget egy maroknyi, hitvány, hazaáruló csoport évtizedeken keresztül, mint „felszabadulási ünnepet" ünnepeltessen egy ország népével?

Ilyenre nem volt példa.

Ilyen mélyre nem süllyedt volna a magyar minden torzsalkodása, egymásmarása, egymás tönkretétele közepette sem, pedig az ilyesmikre sajnos elég bőséges példát nyújt keserves történelmünk. Mert én megéltem, és szeretném elmondani azt a bizonyos felszabadulást, melyet a magyar történelem legnagyobb és legszomorúbb katasztrófájának érzek nemcsak a jelenlegi magyarság, de a jövőbeni magyarság szempontjából is. Mert volt ugyan Muhink, volt ugyan Mohácsunk, hogy csak a legmarkánsabbakat említsem a sok ezer apró és nagyobb katasztrófa közül, de e tragédiák után mindig maradt egy olyan mag, ami magyarnak maradt, és ami körül azután a következendő magyar élet ki tudott formálódni.

De 1945. áprilisa után nem maradt ilyen mag sem az ország határain belül, sem azokon kívül. És ebben látom ennek a katasztrófának iszonyatos súlyát.

Kitekintő

No, ez után a belső felindulás kiöntése után még ezen időkről annyit, hogy amikor Franciaország tökéletes erkölcsi és katonai vereséget szenvedett, Hitlerék nem szállták meg az egész országot, – bár erre minden lehetőségük meg volt, – hanem annak elég tekintélyes területeit meghagyták francia vezetés alatt. A franciák vezetője az első világháború talán legdicsőségesebb sikereivel rendelkező Petain marsall lett, akinek abban az időben, a Pesti Hírlapban, teljes terjedelmében lehozott beszéde szomorúan ékes bizonyságtétele volt egy hazáját mélyen szerető, de annak szörnyű hibáit is világosan látó francia hazafinak.

(Érdemes visszakeresni ezt a múltat, sok tanulságot rejt magában a jelenre vonatkozólag is. Megdöbbentő bizonyítékul szolgál arra, hogy milyen sorozatos történelemhamisítást követett és követ el mind a mai napig nemcsak a francia sajtó, de talán annak nyomán a világsajtó is.)

És csak akkor került sor a teljes Franciaország, vagy helyesebben az egész Franciaország német megszállására, amikor a szabadon hagyott részben összeesküvések végeláthatatlan sorát szervezték a németek ellen. Ez nem német imádat, de szomorú történelmi igazság!

Ha valakinek módja nyílik arra, hogy azon évek egy olyan tárgyilagos újságját végig olvassa, megdöbbenve fogja tapasztalni, hogy hányszor és hányszor nyújtotta ki Hitler a kezét Európa felé, hogy valahol megtalálja a másik oldal kinyújtott kezét, de teljesen eredmény nélkül.

Két dolog volt, amelyben megoldást keresett és sürgetett.

A bolsevizmus és azzal akkor még teljes egyetértésben, szinkronban világszerte működő zsidó kérdés megoldása.

Azt vallotta Hitler, hogy a bolsevizmus kérdését egyedül ő tudja megoldani.

Évtizedekkel e vélemény kinyilatkoztatása és sokszori emlegetése után el lehet azon gondolkodni a ma élő embernek, vajon nem volt-e igaza?

Ilyen volna a Világkép ebben az esetben is?

Egy a németek által igen sokat hangoztatott Izrael-ország létesítése talán ennek a gondolatnak jegyében született meg, de hogyan?

Az angolszász hatalmaknak olyan nagyszerűen sikerült e kérdés megoldása, hogy sikerült a „megnemértés" rákfenéjét olyan földrészekre is kiterjeszteni, ahol addig viszonylag nyugalom volt. Ma pedig nem lehet kinyitni a rádiót, vagy bekapcsolni a televíziót, hogy ne találkozzunk lépten-nyomon azzal az irtózatos öldökléssel, amihez talán foghatót megint nem írt és látott az eddigi történelem.

Szomorúan lehet e kérdések felett el-elmerengeni a ma élő és sokat tapasztalt embernek, ha eme merengésében nem befolyásolja az unos-untalan hangoztatott szidása annak a múltnak, mely próbált egy „Új Európát" teremteni. Hogy ez az „Új Európa" milyen lett volna, nem tudjuk, de az biztos, hogy ennél rosszabb nem lehetett volna.

És mi lett a sorsa például Petain marsallnak?

Csak azért nem végezték ki a De Gaulle vezette „győztes" franciák, mert már igen közel volt a sírjához, hiszen 90 év körül volt.

És például Laval? Aki ugyancsak kereste a megbékélés útját?

Még arra is futotta a „művelt" franciáknak, hogy mikor öngyilkosságot kísérelt meg, igen gyorsan kimosták gyomrából a mérget, hogy azután egy oszlophoz kötve fejen lőjék.

Mit lehetne az ilyen magatartásra mondani?

Talán még e fehér papír is elpirulna, hát inkább benne hagyom a gépemben. De meg lep ez olyan valakit, aki akárcsak felületesen is ismeri a „nagy francia forradalomnak" dicső dolgait?

Ott követtek el Hitlerék óriási baromságot, hogy megpróbáltak emberségesen bánni a legyőzött franciákkal. Olvastam, és nem egy olyan példát, hogy a fogságukba esett magas rangú francia tiszteknek még a kardhasználati jogát is fenntartották, és becsületszóra szabadon mozoghattak, hogy majd e „becsületszó" nagyobb értékeként megszökjenek.

Ha vajon egy fordított helyzetben az oroszok szállják meg Franciaországot, mi történt volna a franciákkal? Azoknak, kik végig élték itt, ezen orosz megszállás ma már több mint négy évtizedét, ezt nem kell bővebben kifejtenem. Azoknak pedig, akik a mai könyvekből tanulják ezt, sajnos felesleges. Az agymosás megtette hatását. Kiküszöbölhető lesz ez valamikor? Erre nem tudok felelni.

Ahogy ma visszaemlékszem, az 1940-es esztendő hátralévő hetei számomra minden különösebb esemény nélkül peregtek. Örömteli napok voltak, hiszen legalább *Erdély* fele és néhány magyar város, élén a már többször emlegetett *Kolozsvárral,* visszatért és valamilyen igazságtevést éreztünk mindannyian, kik lelkük mélyén is érdeklődtek a magyar sors iránt. Mert hát azért tévedés volna azt hinni, hogy mindenki így érzett határainkon belül is.

Magam, ha visszagondolok ezekre az időkre, valami olyasmi örömöt éreztem, mintha nem is e Földön járkáltam volna.

Az a tudat, hogy *Kassa magyar*, *Kolozsvár magyar* stb, a Budapestről jövő vonatoknak nem szinte Nyíregyháza a végállomása, hanem innen még a gyors is fut tovább *Ungvárra* és, hogy van *Kárpátunk is*, számomra mind a mai napig felejthetetlen. Mit törődtem azzal, hogy ez a magam kis számlájának javára mit sem hozott. Mert nem hozott. Ez volt és ez ma is az igazság. Tegyem mindjárt hozzá: a szomorú igazság. Azt merem mondani, hogy ezeknek a tényeknek lelkesebb örvendezője nem igen volt sem határokon belül, sem az új valamivel igazságosabb határokon kívül sem. Talán, ha így marad, nagyot léptünk volna a Duna medence népei között egy megértőbb, becsületesebb egymás mellett élés útján.

Azoknak, akik éltek, ha rövidebb ideig is, mint jómagam *Nagy Magyarországon*, hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem voltak fájó pontjaink.

Hiszen *Pozsony* évszázadokon keresztül koronázó városunk volt. *Nagyszombat* az első talán azt mondhatom komolyabb egyetemünk szülővárosa, *Brassó, Fogaras, Temesvár* nem idegen hangzású helységnevek. *Arad,* történelmünk szomorú, de letörölhetetlen emlékű városa.

De talán az évtizedek békés együttélése, a tudatosan elmosni akaró határok átlépésének mindig könnyebbé és könnyebbé tétele, az egymás felé kinyújtott kéz melegsége stb., bizonyára e fájdalmainkat némiképp enyhítették volna, a mögöttünk lépegető generációkban pedig az tudatosult volna, hogy mégis csak más volt az a bizonyos átkos múltú trianoni határ, mint a jelenlegi.

És ezek minden itt élő nép számára elviselhetőbbé tették volna az életet. Jól átgondolt és végrehajtott kisebbségi politika, kölcsönös gyakori érintkezés, látogatás, az ide, vagy oda települések megkönnyítése mind olyan eszközök, melyek napjainkra és ezt meggyőződéssel írom le, egy valóban békés hangulatot teremthettek volna.

De így?

Amikor Trianonnál még *Trianonibb* sorsunk lett?

Hiszen, ha jól tudom még két községet át kellett adnunk a cseheknek fenn a Dunánál, amikor becsületes magyarokat tömegével dobtak át határainkon kisemmizve mindenükből és még hozzá az úgynevezett magyar kormány hozzájárulásával!

Ideig-óráig terrorral, megfélemlítéssel, elhallgatással e kérdést úgy lehetett kezelni, hogy nincs semmi baj. De, és erre már némi példa is van életünkben, még *ez az idegen érdekeket szolgáló kormányzat* is arra kényszerült, hogy amikor már a világ szinte minden táján feszegetik a romániai, cseh-szlovák magyar kisebbségi kérdést, – bár igen óvatos, nehogy a moszkvai kényúr érzékenységét megsértse, vagy a sokat hangoztatott, de értéktelen lenini kisebbségi politikai megoldások tartalmatlanságát érzékelje – *kénytelen néha megnyilatkozni*.

Nem szólva itt például olyanokról, mint *Illyés Gyula*, aki szememben egy magyarul kitűnően tudó, kiváló író és költő volt, de gondolkodásomtól egy világ választja el, hiszen ő, amint egyik munkájában megírja, a kommunista tanoknak nemcsak lelkes híve, de propagálója is volt (ha jól emlékszem „Beatrice apródjai"-ban fedi fel e dicstelen múltját) kénytelen lándzsát törni az erdélyi magyarok nem irigylésre méltó sorsa felett.

Ja, hogy *„anyám én nem ilyen lovat akartam*", az előttem nem mentesítő körülmény, különösen pedig nem egy írástudó szájából a másik gondolkodó számára.

Az a bizonyos sokat emlegetett írástudók felelőssége.

No, hol van Illyés?

Bizonyos feszültséggel volt telítve a levegő, hiszen Európa igen tekintélyes részén akkor már szabályszerű háború folyt, amitől azonban mi magyarok még akkor meg voltunk kímélve. Politikusaink ügyessége? Előrelátása? Bölcsessége?

Vagy egyszerűen az a körülmény, hogy a háború még akkori határainktól is – nem gondolva a lengyelországi korábbi hadműveletekre – távolabb folyt! Úgy látszott, hogy

elkerül bennünket, és végre megnyílik az alkalom arra, hogy a magyarság viszonylagos békességben, jó irányba fejlődni tud.

A visszatért területek – és ez elsősorban a megfelezett Erdélyre vonatkozott – ennek a szegény és kis országnak igen jelentős terheket jelentettek.

Székelyföld szinte megközelíthetetlen volt, ezért feltétlenül szükség volt egy olyan vasútvonal megépítésére, amely lehetővé teszi minden szempontból a székelyföld bekapcsolódását a magyar élet keringésébe. Ide tartozik a gazdasági, művelődési, katonai szempontokból felmerülő valamennyi kérdés. Azt sem volt szabad elfelejteni, hogy a korábbi húsz év alatt maga a székelyföld viszonylag földrajzilag közel került a romániai élet központjához, *Bukaresthez*. Módot kellett tehát sürgősen nyújtani arra, hogy ha tetemesen meg is növekedett a földrajzi távolság a magyar központtól, Budapesttől, ezt amennyire a korszerű közlekedési eszközök lehetővé teszik, csökkentse a kormányzat.

Aki valamelyest is ismeri Erdély földrajzi viszonyait, annak nem kell bizonyítani, hogy egy teljesen új vasútvonal megépítése milyen hatalmas feladatot jelentett úgy anyagi vonatkozásban, mint tervező és kivitelező munkában egyaránt. Ha jól emlékszem a földrajzi nevekre *Déda Szeretfalvai* építésről olvastam, hallottam igen sokat.

A csonka országnak jóformán minden szabad és nélkülözhető erejét összpontosítani kellett e célnak megvalósítására. Az anyaország minden más kérdése háttérbe szorult és ezt mindenki szó nélkül tudomásul vette. Itt már, – amint a későbbiekből kitűnik – maradéktalanul érvényesült bizonyos, szinte kikerülhetetlen tragédia, ami azért azt hiszem, minden időben a *magyar sorskérdésekben* nem volt elhanyagolható jelenség. Hiszen alig, hogy valahogy nagy nehezen kihevertük, vagy legalább is elviselhetővé tettük a békediktátum szinte elviselhetetlennek tűnő terheit, bekövetkezett a gazdasági világválság. (Nem győzöm eleget ismételni: ma is tisztelet azoknak, akiknek közgazdasági munkássága elviselhetővé tette számunkra ezt is. Eklatáns példa erre a napjaink gazdasági életében jelenlévő válság, ami a harmincas évekéhez képest szinte gyerekjáték. És mennyire nem tudnak úrrá lenni a mai gazdasági vezetők.) Amikor azt úgy, ahogy átvészeltük, jött az első *területnagyobbodás.* Ami arra is rá kellett, hogy döbbentsen minden e kérdéssel foglalkozó felelős pozíciót betöltő magyar vezetőt, hogy milyen katasztrofálisan lemaradtunk honvédelmünk kiépítésének terén. Jött az a bizonyos *Darányi-féle győri program*, ami megint egy hatalmas érvágás volt gazdasági életünkön. És miközben csaknem elmerültünk ebben a viaskodásban, megnyílt az alkalom az erdélyi kérdés elfogadható megoldására, amit megint kihagyni a nemzet elleni bűnnel lett volna egyenértékű.

Kolozsvárt illetően motívumaiban kialakulóban voltak már egy közelebbi közúti megközelítésnek alapvonalai. *Zilah, Szatmárnémeti, Nagykárolyon át, Nyíregyháza, Bűdszentmihály, majd úgy elérve a 3-as számú Budapest Miskolci műút*. Ha arra gondolok, hogy még 1942-ben például *Nyíregyháza Nagycserkesz* között földút volt, már kellően jellemeztem ennek a nehézségeit is.

Szóval, amikor átléptük az 1941-ik esztendő első napját, a munkalehetőségekben nem volt hiány.

Még valamit meg kell itt említenem.

Magyarország, amint ezt már korábban is említettem 1920-ban vált önállóvá, amikor elszakadt a Habsburg háztól. Mint mezőgazdasági ország – hiszen ez is része volt a mindenkori Habsburg politikának – nem rendelkezett egy egészséges földbirtokeloszlással. Túltengett a nagybirtok és emberileg teljesen érthető, hogy önszántából senki a sajátjától nem akart megválni. De azt ma is állítom, hogy megindult az ország egy ezen a téren is egészséges fejlődésnek és csak idő kérdése volt, hogy minden oldalról ez az égető kérdés is megnyugtató formában elintézést nyerjen.

Evolúciós úton és nem revolúciós úton.

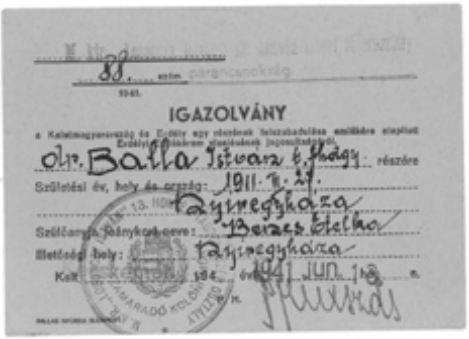
Ez a tény biztosította volna az egészséges fejlődést.

Gondoljunk itt ezekben az években lefektetésre kerülő *Országos Nép és Családvédelmi Alapra (Oncsa),* mely igen jelentős segítséget nyújtott az arra rászorulóknak. Például ami úgy kapásból az eszembe jut: a sokgyermekeseknek családi házak építésével és hozzá bőséges konyhakerti lehetőséget nyújtó földterülettel (800 öl), a jószág állományuk egészséges tenyészállatokkal történő lecserélésével. Mind ezek komoly kiadásokat jelentettek az állam számára és komoly segítséget a rászorulók részére.

Megjegyezném: amikor a mai buszjárattal a Csaló közön át a régi Kemecsei – ma Korányi Frigyes – útra kifordul a busz, elnézegetem azokat az ONCSA házakat, talán nyolc darab, amelyek az út keleti oldalán sorakoznak egymás mellett. De el lehet menni a Család utcára is, ahol ugyanilyen típusú házak sorakoznak az utca nyugati oldalán. Ezeket kapták a sokgyermekes családok. Egyelőre a jelenlegi rendszer végrehajtói nem nyúlnak ezekhez a házakhoz. Ezért az a furcsa helyzet, hogy e szerény egyéni házak után teljes erővel kisajátítások kezdődtek, szép, kitűnően kezelt önálló gyümölcsösöket, rajtuk szép villaszerű házakkal, sajátítanak ki napjainkban, és lehet, hogy ezt a kisajátítást folytatják egészen a záhonyi vasútvonalig. Miközben ezek a kis házak állva maradtak. Legalábbis jelenleg. Miért is? Mert igencsak furcsa volna, hogy a fennen hangoztatott demokratikus rend elvegye azt, amit az az átkos múlt adott a szegény és sok gyermekes családoknak.

A régi Villanytelepet üzemeltető részvénytársaság igazgatóságába a városi képviselőtestületnek két tagot kellett delegálnia, akik a részvénytársaságtól évi úgynevezett „*tantiém*"- *et* kaptak. *Dr. Korompay Károly* a kórház akkori igazgató főorvosa, mint egyik delegált, ebből a járandóságából az egyik házat saját költségén felépítette, és az egyik családnak adományoztatta. Nem tudom, meg van-e ma még az a kis tábla, ami ezt a tényt a házon feltüntette. Ez a *Korompay* volt azután az, akit a legkülönbözőbb vádakkal hosszú hónapokon keresztül börtönben tartott ez a mai rendszer, majd még becsületesen 35 éven keresztül megszolgált és kiérdemelt nyugdíjától is megfosztott, hogy ezt a 89 évet megért embert fiai kegyelem kenyerére kényszerítse. És ez a rendszer feszeng, mint egy humánus rendszer, a maga által gerjesztett „dicsfényében". Ilyen embereink is voltak és talán nem túlzó optimizmus részemről, ha azt mondom, minden lehetőség meg volt arra, hogy előbb utóbb az ilyen embereket produkáló generáció vigye tovább a nemzet fáklyáját.

De a Sors másként akarta.

IGAZOLVÁNY

a Kalotaszegvármegyéért és Erdély egy részének felszabadulása emlékére alapított Erdélyi Emlékérem visszaadása ügyében.

ifj. Balla István k. főhdgy. részére

Születési év, hely és ország: 1911. V. 27. Nyíregyháza

Szülőanyja leánykori neve: Berecz Etelka

Illetőségi hely: Nyíregyháza

Kelt: 194 JUN. 13

Igazolvány

a Felvidék visszacsatolásának emlékére alapított emlékérem visszavonásának ügyében.

Ifj. Balla István r. e. zlb. részére

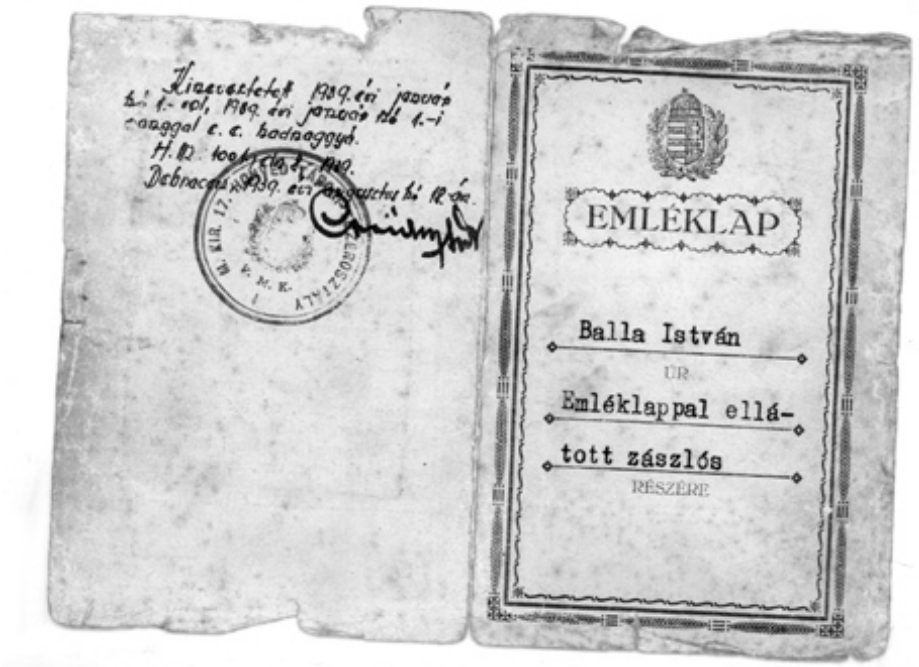
Születési év, hely és ország: 1911 Nyíregyháza, Magyar

Szülőanyja leánykori neve: Berecz Etelka

Illetőségi hely: Nyíregyháza

Kelt: Debrecen 1939 évi december hó 6-án

:„Felvidékért, Erdélyért…."

Kizárattatok 1939. évi január hó 1.-ről, 1939. évi január hó 1.-i hatállyal e. c. hadnagyból.

H. Kp. Debrecen, 1939. évi január hó 12-én.

EMLÉKLAP

Balla István

ÚR

Emléklappal ellátott zászlós

RÉSZÉRE

„Karrier:"- Emléklap: zászlós vagyok

M. kir. V. honvéd gépvontatású
M.kir. "Losonczy Zoltán" 33. honvéd páncélos tüzérosztály.

237.
...szám.
Kt.-1940.

Bizalmas!

Származás igazolásának eredménye.

Tekintetes
.....
Dr Balla Sándor
.....
m.kir. Szolgabiró ..... úrnak
Kecskemét.

Kecskeméten, 1940. évi április hó 15. n.

A 47.988/Elnökség.A.-1939.sz.Hm.rendelettel kiadott Utasitás III.Rész 4.pp.1.bekezdése alapján:

Értesitem Szolgabiró Urat, hogy az 1939.évi IV.t.c. végrehajtása során az általam kijelölt igazoló bizottság..... Szolgabiró ur és feleség ezen..... származására nézve az igazoló eljárást lefolytatta.

Ennek eredményét tartalmazó "Származási igazolvány"-t csatoltan kiadom.

Közlöm egyben, hogy az igazoló bizottság megegyező záradékával ellátott Származási táblázatait..... Szolgabiró ... ur minősitvényi táblázatának tisztázati példányánál való elhelyezés végett, a HM.urnak /18.oszt.:/ felterjesztettem. Egyidejüleg intézkedtem az irónt is, hogy az igazolás eredményét, minősitvényi táblázatának fogalmazványi példányában és anyakönyvi lapjában is előjegyezzék.

Beterjesztett okmányait csatoltam visszaadom. Éspedig: ....drb.állami-,.....drb.felekezeti születési anyakönyvi kivonat,.....drb.keresztlevél,....drb.állami-,....drb.felekezeti házassági anyakönyvi kivonat,....drb.házasságlevél és ....drb. egyéb okmány és 1 drb.származási igazolvány.
Összesen:.....drb.melléklet.

Kulcsár

"származásom"..

M. kir. V. honvéd gépvontatás
tarackos üteg.

~~M. kir. Losonczy István 13. honvéd tábortüzérosztály.~~

237 ..... szám.
Kt.-1940.

Származási igazolvány.

Igazolom, hogy
Dr. Balla István tart. hadnagy, aki Balla Jenő és Bencs Etelka
szülőktől 1911. évjanuár hó 27-én Nyiregyházán született------
nagyszülőkig bezárólag tiszta keresztény származású.

Kecskemét, 1940. évi április hó 15-n

M. kir. V. gépvontatású közepes tarackos üteg

"származásom"..

A magam kis és szinte jelentéktelen körében ezekkel a gondolatokkal terhelten végeztem mindennapi hivatali munkámat.

Azt hiszem, mindannyiunk számára megnyugtató volt az a lapokban napvilágot látott hír, hogy a *magyar kormányzat*, tárgyalásokat folytat a *jugoszláv királyság* kormányzatával egy békés egymás mellett élés lehetőségének szilárd alapokra helyezett kialakításában. Ez volt az első lépés a későbbiek folyamán inkább gúnyos, mint megértő megjegyzésekkel kísért *„örök" béke megkötési szerződés* felé. Majd híreket olvashattunk, a rádióban hallhattunk ennek a békének írásban történő megfogalmazásáról és aláírásáról.

Mint kis ember, a dologról ennyit tudtam.

A kulisszatitkokat, ha voltak ilyenek, nem ismertem, mert nem ismerhettem.

Arra viszont igen jól emlékszem – sajnos ezen a téren igen kevesed magammal állok napjainkban – hogy a szerződés aláírása végett Budapestre érkezett *Cincár Markovics* jugoszláv külügyminiszter. Amint a lapokból értesültünk, az aláírás megtörtént.

(Itt is csak sajnálni tudom, hogy még a korabeli napilapokat sem tudom emlékezetem felfrissítése végett újból most átolvasni. Mert valamire emlékszem, és ebben a kérdésben ez igen jelentős.)

A jugoszláv külügyminiszter elutazott Budapestről, de a *belgrádi pályaudvaron* különvonatát katonai alakulat fogta körül, és a külügyminisztert ismeretlen helyre szállították. Sorsáról az óta sem hallottam. Pedig igen jelentős dolog volna e kérdésnek tárgyilagos történettudós általi alapos kivizsgálása. Mert ha emlékezetem nem csal, úgy néz ki, hogy ez az „örökbékének" nevezett szerződés a jugoszlávok részéről soha nem lett ratifikálva. Már pedig egy államok között létrejött szerződés fennállása, vagy fenn nem állása tekintetében ez alapvető kritériuma a mindenkori nemzetközi jognak.

Perdöntő kérdés ez, és sajnos még ma sem tud a mindennapi ember e kérdésben tisztán látni.

A háború befejezése után évekkel később, az angol rádió BBC magyar nyelvű hírszolgálatában olyasmiről hallottam, hogy ez a belgrádi katonai puccsszerű felkelés az angol *Intelligence Service* munkájának eredménye volt, hogy ezzel a két ország és az őket hátulról patronáló Német Birodalom megbékélését lehetetlenné tegye. Ennek tulajdonítható az – így a BBC – hogy a németek kénytelenek voltak a *Jugoszlávia* elleni hadműveletekre, ezzel pedig késleltették az oroszok elleni hadműveletek megindítását, ami csak 1941. júniusában történhetett meg. Az őszi esőzés beállta előtt *Hitlerék* nem tudták döntésre vinni az oroszországi hadműveleteket és kvázi ezzel megakadályozták az oroszok feletti német győzelmet.

Hogy ebben mi az igazság, vagy mi az utólagos saját vállveregetés, nem tudom. De amit a jugoszláv külügyminiszter sorsáról írtam, az személyes emlékem.

Így akkor is, ma is, minden hazai elfogultság nélkül az a véleményem, hogy a magyarok részéről nem történt olyan pregnáns szerződésszegés, mint amit a mai történelemírásunk únos-untalan emleget.

Forrt valami a boszorkánykonyhákban, ahogy általánosságban az egyes országok illetékeseit gyűjtőnévvel nevezni lehet, azt azonban, hogy pontosan mi a valóság, akkor sem tudta az egyszerű halandó, ma sem tudja. Ebben és talán csak ebben semmi nem változott és semmi javulásról e téren beszélni nem lehet.

Így értük meg 1941. április első napjait, amikor szinte bombaként berobban a hír: ***gróf Teleki Pál*** magyar miniszterelnök meghalt.

Mint ez azt hiszem mindenütt a világon lenni szokott, egy felelős és magas állást betöltő ember hirtelen halála a találgatások légióit indítja el. *„Meggyilkolták a németek, szívszélhűdés, öngyilkosság"* hírei keringtek széltében, hosszában hazánk felett. A külföldi rádióadások is csak találgattak, hogy tulajdonképpen mi is történt. Majd egy-két nap hírbizonytalansága után hivatalos közlemény jelent meg: *a miniszterelnök öngyilkos lett.*

Ki hitte, ki nem hitte. Az tény, hogy a rémhírek és találgatások áradata nem szűnt meg. Ilyen várakozásteli napokban robbant be az a számomra döntő fontosságú hír, hogy megérkezett katonai behívóm.

Ismételt
Bevonulásom

Azt talán már említettem, hogy amikor a tüzérosztály Kecskemétre lett áthelyezve és a honvédelmi minisztérium teljesítette *Mátyás Istvánnak*, ki akkor már alezredesi rangot viselt, ama kérését, hogy a standbeli tartalékos állományából bizonyos számú katonát állományilag is vigyen magával a szegedi hadtest kötelékébe tartozó kiegészítőhöz, már a minisztériumban felmerült az a kérdés, hogy egy hirtelen riasztás esetén, hogyan fogja tudni gyorsan mozgósítani a távolban lakó tartalékosait. Mátyásnak erre az volt a felelete, hogy *„ezt bízzák rá, megtalálja ennek is a módját"*.

Meg is találta.

Úgy Debrecenbe, mint Nyíregyházára a szükségnek megfelelő számú teherkocsi érkezett, magával hozva katonai behívóit. Debrecenben nem tudom ki volt a megbízott, itt azonban én. Megállt lakásom előtt a bástya emblémával díszített gépkocsi, egy tisztes csengetett be és átadta nemcsak a saját, de az itteni tartalékosok behívóját.

A gépkocsikat beküldtem az akkor a Bethlen utcán lévő Tűzoltólaktanyába. Magam is velük mentem és tűzoltókat biciklire ültetve szétküldtem a behívókat azzal, hogy három órán belül a Tűzoltólaktanyába lesz a gyülekezés. Mindannyiunknak otthon a katonai cuccai összekészítve voltak már ebben az időben is, úgy, hogy a megadott időben ott gyülekeztünk és útba indultunk Kecskemét felé.

A mozgósítás átlag harminchat óra alatt végre lett hajtva. Nem emlékszem arra, hogy valaki is kimaradt volna, mindenesetre, ha valaki nem volt elérhető távolságban, lakásán maradt a behívó, aminek segítségével vonaton be tudott vonulni. De ismétlem, nem emlékszem arra, hogy ilyen eset előfordult volna.

Ez alkalommal is simán bevonultunk, sejtve azt, hogy valamilyen katonai műveletekre kerül a sor *Jugoszláviával* szemben.

Bevonult Kecskemétre a már korábban a romániai bevonulás alkalmával említett *Dr. Várady* és *Dr. Kovács* öreg bajtársaim is. A tisztek az akkori Beretvás szállóban kaptak lakást és rendszerint ott is kosztoltunk, mivel az Izsáki úti motoros tüzérlaktanyának nem volt önálló tiszti étkezdéje. Az aktívak a kecskeméti gyalogezred étkezdéjébe jártak át.

Azt mondja nekem *Várady Laci bácsi*, aki mint mondtam és írtam volt a néhány hónapig tartó békési, *csorvási* katonáskodás alatt megkedvelt: „*gyere velem a Jeney – féle kisebb étterembe vacsorázni, mert szeretnék ott négyszemközt beszélgetni veled*."

Így is történt, ketten elmentünk vacsorázni.

Említettem már, hogy *Várady* Laci bácsi sógora volt *Hóman Bálint* akkori kultuszminiszternek, így a jól értesültek köréhez tartozott. *Hóman* maga is az uralkodó párt, a *Magyar Élet Pártjának* volt országgyűlési képviselője és ott is valami csoportvezetői tisztet töltött be. Szóval nem a „futottak még" képviselőkhöz tartozott.

Hóman – amint Laci bácsi mondta, – *olvasta Telekinek a Kormányhoz intézett búcsúlevelét, de pontos értesülése van arról a levélszövegről is, amit Teleki a Kormányzóhoz intézett. A miniszterelnök öngyilkossága vitathatatlan tény, minden más szóbeszéd közönséges hazugság. Mivel a németek a korábbi belgrádi események tanulságát levonták és tudomásul vették, hogy az a politikai irányzat, melyhez tartozott a már korábban említett Cincár Markovics külügyminiszter is megbukott és a hatalom egy lázadó jugoszláv belgrádi katonai egység kezébe került, mely az angolszász vonalon áll és így németellenes, a németek elhatározták, hogy megszállják Jugoszláviát, mert az közvetlenül a hátukban van.*

Ez olyan tény, amit bárki megállapíthat, ha térképre néz. Hiszen akkor már Ausztria is a birodalomhoz tartozott, tehát mezsgyés szomszédok voltak.

E támadáshoz bizonyos magyar katonai segítséget is, de talán elsősorban átvonulási engedélyt kért a magyaroktól. Teleki miniszterelnök, aki nemcsak egy igen nagy tudású rendkívül művelt ember is volt, egyetemi tanári katedrán is ült hosszabb ideig, de mindezeken a nemes tulajdonságokon kívül egy igen jellemes férfi és mind ezeken felül még valami, ami véleményem szerint döntő fontosságú e kérdésben.

Azt pontosan nem tudom, hogy milyen rokoni kapcsolata volt *gróf Teleki Lászlóval* (A Kegyenc szerzője), aki az 1848-49 Szabadságharc után egy meggondolatlanul könnyelmű brüsszeli út során a belgák segítségével az osztrákok kezébe került, majd bizonyos császári kihallgatás után visszatért Magyarországra, s itt olyan összeütközésbe került az adott szava és a politikai életben tett néhány lépése között, hogy nem látott más kiutat, mint az öngyilkosságot.

Azt hiszem, közel járok az igazsághoz, hogy valami hasonlót vélek látni Teleki Pál esetében is.

Talán az adott szónak és férfiúi becsületnek túl szigorú megítélése adta mindkét Telekinek kezébe az önmagára irányított fegyvert.

Megerősít ebben a véleményemben az azóta több helyen olvasott *Teleki levelek* egész hangvétele, szinte kisüt belőle ennek a kérdésnek túlfinomított, túlzásba vitt értelmezése és a konzekvenciák egyértelmű és igen fájdalmas levonása.

De itt van egy bizonyos ellenvetésem.

Ez volt akkor is, tehát harminc évesen és ez ma is a véleményem hetvennégy évesen, és különösen vonatkozik a Teleki Pál esetére.

Teleki László csak egy politikai pártnak volt vezére, magatartásának és cselekedetének kihatása egy – lett légyen az igen tiszteletet parancsoló pártról is szó – mégis csak egy pártot érintett, de *Teleki Pál* az országot vezető pártnak volt már hivatalából kifolyólag is vezetője és az ország miniszterelnöke. Ő ezt az utat igen rosszul választotta meg.

Jól emlékszem, hogy néhány héttel e tragikus haláleset után a mi kis baráti társaságunknak volt egy pesti vendége, ha jól emlékszem *Mádi Zoltán*, aki később az Evangélikus Egyház egyetemes felügyelője lett. Ez a *Mádi* valami kapcsolatban volt a földrajztudománnyal, de az is lehet, hogy geológus volt, a Teleki földrajztudományi csoportjának volt aktív tagja és nagy rajongója *Telekinek, a tudósnak*.

Éles vitám támadt a baráti társasághoz ugyancsak tartozó *Dr. Vácz Elemér* vármegyei *fő-levéltáros* lakásán *Mádival*, amikor azt mondtam, hogy „*ezt az utat választhatja egy szerelmében csalódott szabósegéd magának, de nem a magyar miniszterelnök*."

Arról az akkor már általunk is ismert *churchilli véleményről*, hogy „*az elkövetkezendő béketárgyalásokon egy széket üresen kell hagyni a tragikus sorsú magyar miniszterelnök szellemének"* pedig azt mondtam, hogy „*nagyon szépen szövegezett szónoki frázis*, *de a magyarság további sorsát illetően értéktelen."*

Sajnos igazam lett.

A szónoki hangzatos megállapítás elpuffant, az eredménye pedig nulla volt.

Ha Teleki a német követelést aljasnak tartotta, a felelős pozícióban minden eszköz rendelkezésére állt, hogy ennek ország világ előtt kifejezést adjon.

Ez volt véleményem, mégpedig megmondott véleményem azon a Jenei -féle étteremben, bizalmas kettesben eltöltött vacsorán is *Várady Laci* bácsival.

De bizalmasan közölt még más valamit is, ami félelmes képét festette a jövőnek.

Azt mondta, és ezt ma is igen hangsúlyosnak találom, hogy *a német-orosz viszony óráról órára jobban és jobban romlik*. Emlékeztetek itt arra, és ma is vallom, hogy a német-lengyel ellenségeskedés kiindulási alapja *az orosz-német meg nem támadási szerződés* volt, amit akkor nyilvánosságra hoztak. Különösen pedig ennek a szerződésnek akkor nyilvánosságra nem hozott titkos záradéka, ami Lengyelország felosztását tartalmazta a két szerződő hatalom között.

*

A politikai életben általános szokás, hogy a nagy barátságot hangsúlyozó felek árgus szemekkel figyelik egymás minden mozdulatát, és ha lehet, még fokozzák kémtevékenységüket egymással szemben.

A németek tudomására jutott, hogy az oroszok lassú felkészüléssel várják azt a pillanatot, amikor a németek megkísérlik megoldani az addig még teljes mértékben megoldatlan angol szigetország kérdését. Mert addig nem lehetnek nyugodtak az eddig elért európai sikereik értékében és tartósságában, amíg a szigetország ellenséges álláspontot képvisel Németországgal szemben. Megpróbáltak az oroszoktól bizonyos átvonulási engedélyt beszerezni, hogy annak birtokában a Szuezi csatorna kisázsiai oldaláról tudják átkarolni az Afrikában és különösen Egyiptomban lévő angol erőket, és ott megpróbálni kicsikarni a döntést, amire égető szükségük volt. De az engedélyt a „szövetségestől" nem kapták meg.

Akkor vált *Hitlerék* előtt világossá az a tény, hogy *Sztálin* csak azt várja, hogy a németek ugorjanak bele egy inváziós kísérletbe, és akkor szabad út nyílik az oroszok előtt egészen Berlinig. (Nem részletezem ezt a kérdést tovább, akit érdekel, vegye elő az idevonatkozó térképet, és az elmondottakat kövesse nyomon.)

Így jutottak arra az elhatározásra, hogy az angolokkal való leszámolás előtt megsemmisítsék az orosz erőket, hogy a hátukat biztonságba tudják. Itt érte a németeket a kellemetlen meglepetés Jugoszlávia részéről. Pedig azt gondolták, hogy azzal az általuk is támogatott gesztusukkal, hogy megbékélést hoznak létre a magyarok és a szerbek között, s maguk számára meg tudják nyerni a jugók jóindulatú semlegességét. Amikor számításukban csalódtak, nem volt más út számukra, mint egy gyors katonai akció, amihez úgy a magyar katonai segítségre, mint az átvonulási engedélyre feltétlenül szükségük volt.

Itt is bebizonyosodott az az örök igazság, hogy a politikában sincs barátság, csak érdek. Ez egy szomorú tény, de amióta a világ világ, ez így volt és így van.

De talán a magánéletben, kívül a politikán nem így van?

Az is tény, mégpedig szomorú tény, hogy különösen a kicsiny államoknak a kiszolgáltatott játékszerek szerepköre jut osztályrészükül.

Ebben a hitleri Németország sem volt más, mint ahogy nem mások a mai szuper, vagy csak egyszerűen nagyhatalmak.

Visszatérve Teleki öngyilkosságára, magánemberként igen nagy jellemre utal, amikor valaki az adott szó szentségét nemcsak vallja, de éli is. De mint politikus? Ezt már erősen meg kell kérdőjelezni. Ha valóban úgy látta, hogy végzetes útra lépett a magyar külpolitika, mint kormányelnöknek ellen kellett volna állnia, és ha kell, vállalnia kellett volna azt, hogy a németek öljék meg. Akkori és mai álláspontom az, hogy nagyobb jelentőségű lett volna tette, mint így. De ezen már akkor sem lehetett változtatni.

*

Megdöbbentett, amit akkor *Várady Laci* bácsi közölt velem hétpecsétes lakat alatt.

Mivel világossá vált előttem a háború kiszélesedése, nem volt vitás, hogy előbb vagy utóbb, de az amerikaiak is beleavatkoznak felmérhetetlenül hatalmas technikai felkészültségükkel és anyagi erőforrásaikkal. Tényként látszott, hogy Németország több oldali

háború viselésére fog kényszerülni, ami tekintettel a németek igen korlátozott nyersanyagellátására, végzetessé válhat számukra. De felrémlett az is, hogy mivel ebben a háborúban is a jól felfogott magyar érdekekre tekintettel az ő és csakis az ő oldalukon állhattunk, milyen kihatással lesz ez szerencsétlen sorsú népünkre.

Valamit itt még meg kell jegyeznem:

Hitler könyve, a *Mein Kampf (Harcom*) meglehetősen közkézen forgott világszerte. Megjelent magyar fordításban is, így meg volt nekem is. Olvastam és különösen valamire mind a mai napig igen jól emlékszem.

Amikor Hitler az első világháború kérdését vizsgálja különös tekintettel annak elvesztésére és az elvesztés okaira, elsősorban említi, hogy akkor követett el Vilmos német császár végzetes hibát, amikor nem akadályozta meg, hogy Németország többoldalú háborút viseljen. Hitler is ezt mindenkor a németség végzetes lépésének jellemezte.

És mi történt a második világháború esetében? -vetődik most fel bennem. Már akkor valóban úgy nézett ki, hogy Németország ugyanazon a végzetes úton halad, mint elődje, Vilmos császár?

Ma is sokszor elgondolkodom e kérdésen. Ha valaki annyira világosan látta ezt, mint ahogy Hitler látta valamikor a húszas években megjelentetett könyvében, hogy lehet az, hogy Ő is elköveti ugyanazt a végzetes hibát? Ma sincs számomra más felelet e kérdésre, mint az, ami feleletem az általános emberi kérdésekre. Van szabad akarat, de csak bizonyos korlátok között.

Azt hiszem említettem már kedvenc hasonlatomat.

A vasúti sínek adta korlátok között ide, vagy oda futkoshatunk, de egy jottányival sem tovább. Biblikusan kifejezve*," nem azé, aki akarja, nem azé, aki fut, de a könyörületes istené*." Hogy ez mennyire igaz, majd rátérek, amikor már az ország hadjáratánál fogok tartani. Ezen isteni törvény alól senkinek nincs módja magát kivonni. Ez hitem és meggyőződésem.

Délvidék
Zenta

Kecskemétről néhány nap múlva gyalogmenetben indultunk *Kiskundorozsmán* keresztül *Szegeden át a Jugó határ* felé. *Magyarkanizsa* térségében léptük át a határt, irány Zenta volt, ahová a határátlépést követő napon, *1941. Húsvétjának Nagyszombatján* beértünk. Számottevő ellenállással nem találkoztunk.

Akkor még a német hadigépezet óramű pontosságával működött és olyan koncentrált támadást indított megfelelő légitámadással Jugoszlávia ellen, – akkor még a német légierő szinte egyeduralkodó volt Európa egén – hogy bár a szerbek kitűnő katonák és önfeláldozó hazafiak, a gigantikus német gépezetet megállítani nem tudták.

De ezen a történelmi Magyarországhoz hajdan tartozó területen egész más volt az atmoszféra, mint korábban akár a *Felvidéken*, akár *Erdélyben* és a *Partiumban*.

Megítélésem szerint a lakosságnak talán nagyobbik része, nem, mint felszabadító magyar hadsereget fogadott bennünket. Hozzájárult ehhez az is, hogy a szerbek elsősorban a magyar határmenti sávban, lehet hogy bizonyos lakosságcserével, – erről nincs konkrét tudomásom – lehet, hogy csak abból a tényből adódóan, hogy számos magyar Trianon után átjött Magyarországra, a megüresedett lakásokba, úgynevezett *dobrovojácokat* telepített famíliástól. Ezek a magyar vitézi Rendnek megfelelő képződmények voltak.

Az *I. Világháborúban* bizonyos katonai érdemrendeket megszerzett, tehát vitéz katonai magatartást tanúsító katonák tartoztak ehhez a csoportosuláshoz, akik azután megkülönböztetett bánásmódban és bizonyos vagyoni juttatásban is részesültek.

Említettem már, hogy a szerbek nagy általánosságban kitűnő katonák, elszánt hazafiak és hazájukért mindig áldozatot hozni hajlandó emberek voltak.

Bizonyosságát láttam, amikor Zenta felé menetelésünk során akkor ott a határ felől érkező országút egy nagyobb kanyart tesz, miközben, – legalábbis akkor – az út bement egy vasútvonal alá. Ebben az erős kanyarban, majd elég szűk vasúti aluljárónál megtorpant a bevonuló magyar hadsereg menete. Bizonyos torlódás támadt. Ahogy *Zenta* felé haladtunk, tőlünk balkézre volt egy ilyen *dobrovojác* telep. Amikor gyalogságunk odaért, ennek a telepnek az irányából élénk puskatűz fogadta. Bár sorkatonaság már előttünk nem volt a szerbek részéről. Azok már korábban kiürítették ezt a területet, nehogy a németek bekerítő gyűrűjébe kerüljenek. Tehát katonailag ez a magatartásuk teljesen értelmetlen volt és mégis a bennük élő hazaszeretet, az elszántság és a szerintük oda betolakodó idegenekkel szemben érzett gyűlölet kezükbe adta a puskát és azt használták is.

E szerb szempontból kétségtelenül hősies magatartás természetesen teljesen értelmetlen volt, hiszen egy hadsereggel álltak szemben.

Az egyik előttünk haladó motorizált könnyű üteg (10,5 cm-es) azonnal állásba ment az országút mentén és szinte pillanatok alatt szétlőtte ezt a települést, majd a gyalogság megtisztította a házakat. Amint a gyalogosoktól később hallottam: a házakból, azok pincéjéből, padlásáról gyermekek, asszonyok, amíg töltényük volt, lőttek. Semmit sem törődve a következményekkel. S amire a válasz, a világ minden hadseregének elvitathatatlan hadi jog szerint – bármilyen szomorú dolog is ez, de egyszeri életösztön minden katona részéről – a teljes megsemmisítésük volt. Ilyen, rózsásnak nem mondható körülmények között jutottunk el *Zentára*.

Itt voltam főszereplője, sőt majdnem áldozata az alábbinak:

Zenta főterén állt egy félig kész, elhanyagolt állapotban lévő görögkeleti Templom. Az osztály katonáit e templom mögötti Főtéren állítottuk fel. Én voltam aznap az osztályügyeletes tiszt, s azt a parancsot kaptam, hogy hirdessem ki a legénységnek a legszigorúbb óvatosságot.

Így is történt.

Megmondtam, hogy ez világosan láthatóan nem az eddigi katonai bevonulásaink közé tartozik. Ezért egyedül katona nem járhat még nappal sem, legalább ketten, de ha lehet inkább többen, és mindig fegyverrel közlekedjenek. A polgári lakossággal minden érintkezés tilos, mert esetleg felesleges összetűzéshez vezethet.

Miközben a Tér közepén a katonák között álltam, a templom tornyából géppuska tüzet kaptam. Szerencsémre vagy a tüzelő nem volt mestere a géppuskának, vagy túlzottan ideges volt, így lövései a teret burkoló köveken pattogtak. A golyók a köveket szétzúzták, a felpattogzott kőszilánkoktól megsebesültek katonáink. Ma már nem emlékszem számukra, de valamennyien szemsérültek voltak. Szegedre szállítottuk be őket.

Én sértetlen maradtam. Mivel körülöttünk álltak gépkocsiink, sőt bizonyos mértékben, ahogy a hely engedte lövegeink is, a sorozat megindulásakor azok mellett, alatt kerestünk menedéket. A tűz megszűnése után, néhány katonámmal a templomhoz rohantunk, de annak minden ajtaja, még a toronyajtó is már akkor zárva volt.

Nyilván, aki lőtt, menekülésének útját jól előkészítette.

Nem messze a templomtól volt a parókia épülete. Oda mentem, ott találtam az eléggé megijedt lelkészt és a harangozót. Mindketten elég jól beszéltek magyarul. *„Ki volt fenn a templomban?*"- kérdeztem. „*Nem tudják*,"- volt a felelet. „*Hol áll a toronyajtó kulcsa*?" Megmutatták. „*Magánál volt ez most*?"- kérdeztem a harangozót. „N*em"*. „*Hát kinél*?"- kiáltottam rá megemelt hangon. „*A káplán úrnál"*. „*Hol a káplán?" „Nem tudjuk, eltűnt*."

No ha eltűnt, akkor ludas a dologban. Meg kell keresnünk. Átkutattuk a környező, azt hiszem egyházi tulajdonban lévő épületeket, és ott előkerült a káplán.

Ma sem felejtem ezt az embert. A gyűlölet megtestesült szobra volt. Nem volnék meglepve, ha manapság szobra volna *Zentán*. Szerb szempontból meg is érdemli, mert hősük volt. Egyetlen szót nem volt hajlandó szólni. Amikor megkértem a lelkész, hogy beszéljen vele szerbül, nem szeretnénk ártatlan vérrel szennyezni kezünket, mondja meg kinek adta át a kulcsot, szemem láttára leköpte a lelkészét, aki széttárva karjait, mondta, hogy teljesen tehetetlen.

Összeült a *bíróság ad hoc*, ahogy azt ilyen esetben a támadást elszenvedő alakulat tisztikarából állítják össze. Rajtam kívül még volt egy jogász, *Dr. Magyar József*, aki aktiváltatta magát. A katonák összeszedték az egész parókia személyzetét családtagjaikkal együtt. Valamennyien reszkettek a félelemtől, amin egyáltalán nem lehet csodálkozni. Úgy mondhatnám, vérgőzös volt a levegő. Hiszen a maga életét mindenki félti. Ha az veszélyeztetve van, az érdekelt ember igen könnyen átlendül a másik oldalra és vérengző fenevaddá lesz. Ezt mindazok megerősíthetik, akik akár egy pánik helyzetben, akár a háború során hasonló helyzetben voltak.

Nem sok, de néhány ma is megmelegítő emlékem van elég hosszúra nyúlt életemből. Talán ezért volt mindig hozzám kegyelmes a Teremtő! Mondatja ezt velem a hívő ember. De ez az igaz!

Az egyik ilyen melengető emlékem ez a tárgyalás volt.

Anélkül, hogy akkori bajtársaimat, akár élő, akár halotti mivoltukban bántani akarnám, az volt az általános hangulat, hogy mindazokat, akik a plébánián laktak, ki kell végezni, hiszen bizonyára tudtak a készülő merényletről. Egyedül én őriztem meg higgadtságomat. Ez nem egy ma kitalált szerep, hanem a valóság! Szerencséjük azoknak az embereknek az volt – vagy inkább részükre is az isteni kegyelem –, hogy a parancsnokom

reám hallgatott. „*Az a tény*,- fejtettem ki az összeült bíróságnak nevezhető tiszti küldöttek előtt, *hogy valaki ott lakik, még nem bizonyít semmit*."

Elmondtam azt a jelenetet, aminek szemtanúja voltam és arra kértem az elnöklő parancsnokomat, ne szennyezze be bevonulásunkat egy esetleg indokolatlan vérfürdővel. Sikerem volt. Megmenekültek. Ezek a szerencsétlen emberek, hiszen mindannyian elég szerencsétlen helyzetbe kerültek egyik társuk vakbuzgalma, vagy gyűlölete miatt.

A pap felesége, tizenöt év körüli fia, amikor a tárgyalás bevégzésével kimentem a tárgyalás színhelyéül szolgáló Nagyszálló éttermében, letérdeltek és mindenáron a kezemet akarták megcsókolni. Felemeltem őket és mondtam a papnak, hogy „*mi nem gyilkolni jöttünk ide ártatlan embereket."*

Más eset volt a káplánnal.

Amikor a katonák visszahozták a vallatásból, arra a szerencsétlen emberre nem lehetett ráismerni. Az ismeretlenségig össze volt verve. Az addigi sovány fej, mint egy görögdinnye, csak a két parázsló szeme villogott a felismerhetetlenségig összevert fejből. De egy árva szót kiverni belőle nem tudtak. Közöltük vele: *kap egy fél órát. Vagy megmondja, kinek adta át a toronyajtó kulcsát, vagy mint felelőst őt lőjük agyon*!

Arra sem válaszolt. Majd amikor a kivégzőosztag elé állították, amint a kivégzést vezénylő tiszt elmondta, a templom falához állítva úgy halt ott meg, hogy egy árva szót sem szólt.

Negyvennégy év távlatából is tisztelettel emlékszem rá.

Hős volt, szerb hős! „*Bár magyarnak született volna"*,- mondatja velem nemzeti kívánságom.

Egyébként valahol itt a könyveim között lennie kell egy korabeli Rádióéletnek, ami a rádióműsort is tartalmazta. Ebben az újságban a műsor mellett kisebb, nagyobb cikkek is megjelentek. Mariska néném hagyatékából kerül hozzám. Évtizedek múlva abból tudtam meg, hogy a kiküldött munkatárs a nemrég meghalt Cs. Szabó László volt, aki valamikor 1947-ben emigrált és Londonban élt, de gyógykezeltetése miatt jött haza és itt meghalt. Ő leírta a téren történő lövöldözést, azzal, hogy egy magyar tisztre lőttek rá.

A nevét nem írta.

Nos, az én voltam.

De volt még egy másik ehhez hasonló furcsa és szinte megmagyarázhatatlan eset is itt Zentán.

Mielőtt a Főtéren az alakulatok felálltak, a parancsnoki szakaszok gépkocsijai, a tisztekkel megálltak a szálloda bejárata előtt. Amint a gépkocsikból szálltunk ki, a szálloda egyik emeleti ablakából ránk lőttek. A mögöttem jövő *Botond típusú gépkocsiban* utazott felderítő járőröm. A járőrrel berohantunk a szállodába, ahol szembe jött velünk, – amint később megtudtuk – a szálloda vezetője, akit emlékezetem szerint Vasnak hívtak. Rémülten mondta: „*hallotta a lövéseket, és nem tudja mi történt*". *Ki lakik a szállóban*? „*Egy szerb tiszt és egy szerb finánc*"- volt a válasz.

Amikor az emeletre vezető lépcsőn katonáimmal mentem fel, szemben jött egy felkötözött karú szerb főhadnagy, aki kifogástalan magyarsággal bemutatkozott, majd jelezte: *„hallván a lövéseket, bár sebesült, de lejött, hogy részben igazolja magát, részben hogy védelmet kérjen."*

Visszakísértem gépkocsimhoz, oda beültettem, s figyelmeztettem, hogy a gépkocsit saját érdekében ne hagyja el ügyének kivizsgálásáig. A kocsi mellé fegyveres őrt állítottam, nehogy valami atrocitásnak essen áldozatul. Majd vissza a szállóba és felmentünk az emeletre. Jött velünk a szállodás is, aki megmutatta a *finánc s*zobáját. Az üres volt, de a padlón feküdt egy pisztoly, mellette a töltényhüvelyek. Nem vitás, innen lőttek, nem vitás a finánc lőtt, aki azonban eltűnt.

Az időközben beérkező gyalogság az egész épülettömböt körülzárta, majd bizonyos idő múlva két tűzfal között, ahogy hallottam, megtalálták a *finánc*ot, akit ott a helyszínen fel is koncoltak.

A főhadnagyot (egy másik melegítő emlék) még aznap, gépkocsin bevittem Szegedre, és az ottani hadtestparancsnokságnál, mint hadifoglyot az illetékeseknek átadtam. Útközben megtudtam, szerb aktív tiszt, felesége azonban Szombathelyről való magyar leány, kinek családja Szombathelyen él. Névjegyet cseréltünk. Nemsokára, ahogy hazatértem Nyíregyházára egy üdvözlő lapot kaptam felesége hálás aláírásával is Szombathelyről. További sorsa ismeretlen.

Itt azonban néhány mondat erejéig megállok. Szeretnék elmondani valamit, ami megítélésem szerint nálunk magyaroknál ismeretlen faji tulajdonosság, ami azonban a szerbeket és lehet, hogy Jugoszlávia más népcsoportját is jellemzi.

Beszélgettem a magyar vendéglőssel az eltűnt szerb finánc*ról*. Elmondta, hogy évek óta szolgált itt Zentán, agglegény, szolgálatát mindig minden nemzetiségi elfogultság nélkül végezte. Senkinek sem személye, sem hivatali működése ellen soha kifogása nem volt. Amikor az impérium változás már előre vetette árnyékát, megkérdezte őt, – mint aki érdekelt tanúja volt hivatali működésének, hiszen mint vendéglőst a finánc*o*k ellenőrizték – *„ha itt maradna, volna e valami bántódása, mint szerbnek."* A vendéglős megnyugtatta, hogy nyugodtan maradjon, semmi bántódása nem lesz. Így maradt a szállodában, a régi, már korábban is bérelt szobájában.

Mi indíttattuk arra, hogy szolgálati revolveréből reánk lőjön, amikor saját szándékából maradt vissza? Azt hiszem, ezt magyar gondolkodási móddal megmagyarázni nem lehet. Legalább is nekem mind a mai napig nem sikerült. Azt hiszem, csak egy elfogadható indokot lehetne találni magatartásában.

Amikor meglátta, hogy a saját nemzetének tulajdonjogaként ismert város utcáján magyar katonák jelentek meg, ez olyan féktelen indulatot váltott ki benne, hogy a keze ügyében lévő szolgálati pisztolyához nyúlt.

Más példa, ami nem személyes tapasztalatom, de megbízható forrásból tudom.

Óbecsén, miközben az étteremben a pincérek a vacsorát szolgálták fel a magyar tiszteknek, a tálcák alól pisztolyokból lövöldözni kezdtek. Biztos pusztulás részükre, de megtet-

ték, valószínűleg minden gondolkodás nélkül. Amikor úgy döntöttünk, hogy az étteremben fogunk az asztalokon aludni, megjelent egy közeli ház tulajdonosa, aki magyarnak vallotta magát, és mivel Nagyszombat estéje volt, az egész osztály tisztikarát meghívta magához vacsorára.

Néhányunkat még éjszakai szállásra is. Földbirtokos volt, szemmel láthatóan igen jómódú. Több vendégszobával rendelkezett, hatalmas ebédlőjében – amit a szem és száj kíván – mindenféle jóval megrakott asztal várt bennünket. Ott vacsoráztunk, majd néhányad magammal, élen a parancsnokunkkal, ott is aludtunk. A parancsnok itt is óvatos ember volt, és azt mondta a házigazdának, hogy az éjszakai szállást, már ne vegye rossznéven, de csak úgy fogadhatjuk el, ha ajtónknál egész éjjel fegyveres őrség fog állni.

Így is lett, az éjszaka minden incidens nélkül múlt el. Később egyik volt városi tisztviselő társam, aki *Zentára* került városi főszámvevőnek, elmondta, hogy ez a bizonyos vendéglátónk az ottani szerb partizánmozgalom vezetője volt. Később állítólag letartóztatták és *Zentáról* elvitték. További sorsa előttük is ismeretlen volt.

Sokat gondolkoztam azon, vajon mi volt a meghívás mögött a szándéka? *A parancsnokom volt az óvatosan okos ember, amikor az őrség mellett döntött?*

*

Amikor a zentai eseményeket, melyek számunkra bár alig harminchat óráig tartottak, kicsit talán részletesebben írtam le, azt a következő okból tettem:

Nem sokkal később történt a sok port felvert „újvidéki eset", amit ott a magyarok rendeztek. S ami a magyar történelem lapjaira szomorú nevezetességként vérfürdőként került be. Ezen eseményből készült a „*Hideg napok*" című, sajnos állítólag magyar rendező rendezte film is, ahol a rendező egy mondatot sem talált a magyarok mellett megemlítendőnek.

Szomorú tény, de tény, hogy magyar pénzen, magyarok készítették ezt a filmet.

Én nem voltam ott, tehát személyes tapasztalataim nincsenek ezekről az eseményekről. Annyit azonban tudok, hogy úgy kezdődött, hogy *Zsablyán* az ottani talán tizenkét fős magyar csendőrőrsöt a helybeliek éjszaka megtámadták, és amikor a megtámadottak telefonon kértek Újvidéktől segítséget, ezt a kérésüket a zsablyáni posta nem továbbította. A csendőrséget a tömeg lemészárolta és amikor annak híre eljutott valami úton Újvidékre, az ottani színmagyar katonaság tudomására az jutott, hogy „*mészárolják a magyarokat!"*

A felajzott indulat soha nem volt jó tanácsadó.

Valószínűleg történtek túlkapások, melyek azonban tárgyilagosan soha kivizsgálva nem lettek. Hogy a túlkapásokban mennyire volt felelős az ottani, talán hadosztályparancsnoki beosztásban szolgálatot teljesítő *Feketehalmy Czeidner altábornagy*, megnyugtató tárgyilagossággal és pontossággal soha nem fogjuk tudni. Amikor az akkori magyar Parlamentben az ellenzék piszkálni kezdte e kérdést, az hiszem, őket sem az igazság megismerése vezette, hanem inkább egy alkalmas támadási pont a kormány ellen, melyet a

világ minden parlamentjének minden ellenzéke kihasznál a maga politikai pecsenyéjének megsütésére. A vizsgálat emlékezetem szerint abbamaradt, mert *Feketehalmy* és még néhány vádolható katonai vezető megszökött. Abban az időben úgy hírlett, hogy a németek segítségével Németországba mentek. Beszélték akkor, hogy az egész „*újvidéki hidegnapokat*" a németek támogatták a határból, sőt, hogy a Duna túlsó partjáról derülten nézegették, ahogy a magyarok úsztatják a szerb és talán nem szerb áldozatokat. De ez sem egy megbízható forrásból eredt, hiszen teljes kapacitással dolgozott a „suttogó propaganda", melyet baloldali elemek terjesztettek.

Amikor pedig a háború befejezése után a Németországban elfogott úgynevezett főbűnösök perére, majd valamennyi kivégzésére került sor, már mindenütt az igazságszolgáltatás helyébe a politikai és nemzeti érzelmektől fűtött bosszú lépett.

Ismerni kell a szerbeket erről az oldalukról is.

Vitéz nép, jó katona, elszánt hazafi, de kérlelhetetlen és bosszúszomjas.

Ismertek az Első világháború komitácsi mozgalmai, valamint a Második világháború partizán megmozdulásai. Ott sem igazságszeretet, sem emberiesség nem játszik semmi szerepet.

De tény és pedig igen szomorú tény: az akkori magyar rezsim nemcsak hallgatólagos hozzájárulásával, de tevékeny részvételével zajlottak az események. Nemcsak a hadtest, vagy hadosztályparancsnokot és talán valamennyi magasabb és alacsonyabb beosztású tisztjét végezték ki, hanem például a magyar rezsim által kiszolgáltatott magyar vezérkari főnököt *vitéz Szombathelyi Ferencet is*, sőt még Újvidék akkori polgármesterét is.

No ez már némileg szakmámba vágó dolog. Mivel magam is ezen a téren működtem, azt nyugodt lélekkel tudom megállapítani, hogy egy katonai akcióhoz a polgári hatóságnak és annak fejének az égvilágon semmi köze nincs. Akár egy bírósági vezetőnek, vagy egy egyházi vezetőnek. Ez mindenütt a világon katonai dolog, akik nem tűrnek és nem fogadnak el semmiféle beleszólást ügyeikbe. Maga az a tény, hogy a polgármestert is kivégezték, most jut eszembe, bizonyítja a győztes hatalom igazságtól és törvényes eljárástól teljes mértékben elrugaszkodott magatartását, bosszúszomját és gyűlöletét.

És mindehhez a magyar rezsim asszisztálása!

Szomorú fényt vet az akkori világ magyar vezetőire, hogy azután ugyanazon a Dunán mennyi magyar úszott le hasonló módon, s arról azt hiszem szintén soha nem fog kiszivárogni semmi. Mert a szerbek öntudatos szerbek, akik idegen előtt nem teregetik szennyeseiket. Megismétlem, nem voltam ott, közvetlen hírforrásom sem volt és nincs, de az a tapasztalat, amit az alatt a talán harminchat óra alatt Zentán szerezni alkalmam volt, eléggé egyértelműek. Mert ha egy egyszerű kocsmai verekedést próbálok taglalni, az lehet, hogy X vágta az első szódásüveget Y-hoz. De vizsgálandó annak a bizonyos Y-nak magatartása is és az, hogy az a magatartás vajon mennyiben járult az események kiváltásához.

Ez pedig Újvidéken soha nem történt meg.

De – és ez még sokkal szomorúbb – a magyar filmrendező „*Hideg napok*" című filmjében sincs egy piciny mondatnyi utalás sem a kiváltó eseményekre. Ez jellemző korunk „magyar"-nak nevezett felfogására.

Hogy a jugók négy évtized után sem teregetik ki ezt a kényes ügyet, az ő szempontjukból teljesen érthető. Ennyivel minden nemzet tartozik önmagának.

Hiszen van olyan nemzet, melynek történelmi napjaiban ne akadna visszataszító atrocitás? Túlkapás? Embertelenség? Talán amikor a ma is fennálló világbirodalmak kialakultak, kialakulásuknál az egyik kézben virágcsokor, a másikban a nyomor enyhítésére volt kenyér? Gondoljunk például a régi angol világbirodalomra, hogy másra ne utaljak, mint a Gandhi vezette indiai mozgalomra, vagy az USA-nál a Dél és Észak háborújára? Vagy az orosz világbirodalom létrejöttére, a kozák hettmanok magatartására? S még nem is említettem a szovjetek mérhetetlen véráldozatot követelő birodalmának vajúdására, mely alig öt évtizedes. De annyi esze mindegyiknek van, hogy erről legalábbis bölcsen hallgasson.

Csak a magyarnak nem volt és nincs!

Ez bizony nem indokolja azt a költői megállapítást, – szerzőjére évek óta nem tudok rájönni – hogy „*áldom az Istenemet, hogy magyarnak teremtett meg*". Hát én nem áldom! Csak, mint hívő ember fejet hajtva alázatosan tudomásul veszem, hogy így volt az úrnál ez elrendezve. Mert amely népben még ennyi összetartó és jól felfogott önérdek sincs, az valóban nem érdemel más sorsot, mint amit élt és él.

De még ne hagyjuk el Zentát.

Van itt még más szomorú emlékem is, ami a fentebbi igen keserű hangvételemet alátámasztja.

A tüzérosztálynál nekem volt feladatul kiróva a felhasznált üzemanyag nyilvántartások vezetése és az azokkal való elszámolás. Talán már eljöttünk *Zentáról*, a pontos dátumra ma már nem emlékszem, amikor végeztem a szokásos elszámolási rovancsolást. Benzines altisztem egy igen tisztességes gondolkodású továbbszolgáló szakaszvezető volt, *András*. Feltűnik nekem egy bizonyos mennyiségű benzin kiadás, amit korábban nem láttamoztam. Kb. 200 literről volt szó. „*Mi ez a kiadás András?"*- kérdezem. A felelet zavaros, bizonytalan, az altisztem pedig sápadozik. Amikor kissé megemelt hangon megismételtem a kérdést, bevallotta, hogy felsőbb helyről azt a parancsot kapta, hogy „*erről nekem nem szabad tudnom*." Hogy ki volt ez a felsőbb hely, ma sem tudom.

Olyan undor fogott el, hogy nem is kívántam tovább nyomozni.

Mert kisült, hogy talán két teherautó hagyta el *Zentát*, irány Kecskemét megpakolva a *Zentán* összeszedett szajréval. Mivel ezen a téren is ismert volt felfogásom, világos lett, hogy miért szólt így az *Andrásnak* kiadott parancs. Röviden tehát: a tiszt urak kirabolták *Zentát*.

No ez akkor sem egy dicső dolog, ha mondjuk elhagyott, szerb lakásokat rabolnak ki. De ki tudja, hogy mennyi volt azok között a magyar lakás?

És, hogy volt, arról sajnos pontos értesülésem van.

Amikor vége lett ennek a felriasztásnak és visszakerültem a polgári életbe, néhány hónap múlva kapok egy levelet az oda helyezett volt városi tisztviselő társamtól *Maár Mihálytól*, aki Zenta főszámvevője lett. Megírta, hogy Zentán megismerkedett egy magyar úrral, a korábbi *Magyar Párt* vezetőjével, aki azt kérte, hogy szeretné azoknak a tüzér, piros parolis tiszteknek névsorát megtudni, akik az első nap Zentán éjszakáztak. Mert – idézem Maárt – *szeretné őket valami csekélységgel megjutalmazni, mint jóformán első bevonulókat Zentára.*

Leírtam a harminchat tisztnek nevét és elküldtem.

Teltek a hetek, ebben az „ajándékozási" ügyben nem történt semmi.

Bizonyos idő múlva összekerültem valahol *Maár Mihállyal* és eszembe jutva a levélváltásunk, kíváncsiságból megkérdeztem, hogy *mi lett sorsa értesítésemnek?*.

És akkor a következőket tudtam meg:

Ez a zentai magyar – hozzáfűzöm kifogástalan viselkedésű magyar – nagy vadász volt és számos kitűnő vadászpuskával rendelkezett. Azokban az órákban beállított hozzá egy magyar tüzértiszt és közölte: „*mivel eléggé parázs a hangulat, szolgáltassa be minden fegyverét. A fegyverek a Városházára kerülnek, és amikor a viszonyok megnyugodnak, azokat jogos tulajdonosai visszakapják*." Átvételi elismervényt is adott természetesen olvashatatlan aláírással. Ő megértette ezt, és fegyvereit átadta.

Majd a viszonyok konszolidációja után kereste fegyvereit, de azok sehol sem voltak. Ő vérbeli vadászember, aki ismeri ezt a típust, jól tudja, hogy annak számára mit jelent a saját puska. Van egy olyan napjainkban már alig- alig hangoztatott mondás: *magyar ember puskáját, pipáját és feleségét nem adja még kölcsön sem*. Neki az a tény, hogy Zenta újból magyar, mindennél többet ér, ha azt tudja, hogy fegyverei vadászember kezébe kerültek, örömmel hozza meg ezt az áldozatot. De ha nem, szívesen, pénzért visszaváltaná. Ezért kérte a névsort. De amikor végig olvasta a harminchat nevet és tudta azt, hogy a címekre intézett kérdéseivel egy gazember miatt más harmincöt ártatlan embernek fog kellemetlen perceket okozni, szándékáról letett.

Nem volt tehát sajnos alaptalan az a korábbi megjegyzésem, hogy *a kizabráltak között bizonyára magyarok is voltak*, hiszen itt van a szomorú bizonyság.

Mindenkinek saját gondolkodására bízom, merengjen el azon a kérdésen, hogy egy nemzet, melynek ilyen tagjai vannak – és sajnos, mint az ezután elkövetkező évek, évtizedek erről is szomorú bizonyságot mutatnak, ezek a többséget képviselik – megérdemli-e Isten gondviselő kegyelmét?

Talán az elmondottak hangsúlyából nem kell véleményemet itt külön leírni.

Amikor leszerelésem alkalmából szokásos búcsúlátogatáson jártam az egyik aktív tiszt lakásán, megjegyeztem, hogy milyen szép perzsaszőnyegei vannak, amiket korábban nem láttam lakásukban. Az asszony némi zavarral azt mondta, hogy örökölte egyik nemrég elhalt rokonától. Lelke rajta.

Vukovár, Vinkovce

36 óra után elhagytuk Zentát és mint a gyorshadtest kötelékébe átosztott osztály keresztül vágva a Duna- Tisza közén, majd a Dunántúlon, elmentünk a régi Szerbia területéhez tartozó *Vukovárra és Vinkovcéra*, ahol már a korábbi német nyomásnak engedve, a szerb hadsereg letette a fegyvert. Tulajdonképpen részünkről hadműveletekre nem került sor.

De közben, tekintettel nehéz gépeinkre, -*Pavézi és Breda* igen erős, de elég lassú vontatóinkra, – mivel elég lassan mozgó alakulat voltunk, így pár éjszakát különböző helyekre beszállásolva töltöttünk.

Innen is van egy rózsásnak nem nevezhető emlékem.

Mohács környéki jórészt sváb lakosságú falvakon mentünk keresztül és két éjszakát egy *Leánycsók* nevű faluban töltöttünk. (Egyik tiszttársam megjegyzése az volt, hogy ezt a települést lakosságának magatartása miatt inkább *Ördögseggnek* kellene hívni.) Hogy ennek a magatartásnak mi volt az oka, nem tudom, de az ott töltött két nap úgy maradt meg emlékezetemben, hogy nem egészen marasztalható el ez a viselkedés.

Bár közvetlenül semmi konkrétum nem áll rendelkezésemre, de a velem történtek arra engednek következtetni, hogy ebben része volt a magyarok magatartásának is.

Az igaz, hogy amikor az egyik ilyen sváb falun mentünk keresztül gépeink zúgása kicsalta az udvarokból a gyerekeket, akik, amikor megláttak bennünket, azzal a felkiáltással, hogy „*ezek csak magyarok,*" visszatértek az udvarokba.

Azt nem mondom, hogy jól esett, de a velem történtek a későbbiekben sok mindenre magyarázatot adtak.

Korábban már említettem, hogy egy faluban, vagy városban történő beszállásolás megszervezése egyik katonai feladatom körébe tartozott. Ezt indokolta részben felderítő tiszti beosztásom, de a közigazgatásban történő foglalatoskodásom is. Nagy általánosságban – ez vonatkozik úgy a tiszti, mint a legénységi állományban lévőkre is – meg voltak végzett munkámmal elégedve. Így ezt a feladatkört töltöttem be Leánycsók községben történő beszállásolásunkkor is.

Igen szomorú volt számomra, hogy igénybe kellett vennem az ottani csendőrőrs segítségét is, hogy feladatomat jól – rosszul ebben az esetben el tudjam látni. A polgári lakosság részéről erős ellenállás mutatkozott a beszállásolással szemben. Arra hivatkozva, hogy nincs helyük, egyszerűen nem akartak magyar katonát házaikba befogadni.

Visszagondolva korábbi – a már leírt komorói beszállásolási munkámra, és az ott tapasztaltakra – nem mondhatom azt, hogy ami a lakosságnak az ügyhöz történő hozzáállását illeti, valami jó vélemény alakult ki bennem. Amikor a jegyzőt erről kérdeztem, azt a felvilágosítást kaptam, hogy a falu lakosságának nagy részét elég nagyfokú magyargyűlölet jellemzi. Velük szemben ő is elég tehetetlen és gondolom nem is nagyon akarta exponálni magát miattunk. Elvégre mi tovább megyünk, ő viszont marad. Azt hiszem érthető álláspont.

Nos nagy üggyel – bajjal valahogy megtörtént a beszállásolás.

Magam is egy igen jómódú gazdához kerültem, szép nagy házas belsőséggel, nagycsaláddal rendelkezett és szemmel látható volt, hogy nincsenek kenyérgondjaik. Tiszti legényemmel *Becsei Imrével*, egy kecskeméti paraszt fiúval szállásoltunk be. Felkerestem a család valamennyi tagját, annak rendje és módja szerint bemutatkoztam és elnézésüket kértem azért, hogy akaratomon kívül alkalmatlanságot okozok.

Megkaptam a ház alsó szobáját, ami rendesen be volt bútorozva. Itt is az a szokás dívott, hogy a háznak ezt a részét a család nem lakta, a szobában lévő két ágy feltornyozva ágyneművel, de használaton kívül állt. Ennek átengedése az akkor érvényben lévő katonai beszállásolási törvény alapján törvényes kötelessége volt a tulajdonosnak.

Semmi mást nem kaptam. Még egy jó szót sem, nemhogy egy barátságos mosolyt, vagy bárminő beszélgetési kedvet tapasztaltam volna.

Mondtam is Imre legényemnek, hogy itt úgy bánnak velünk, mintha ellenségek volnánk. Az látható, hogy magukra, környezetükre nézve rendkívül tiszták, tehát úgy töltsük itt óráinkat, hogy semmi rendetlenséget ne tegyünk, semmit tőlük ne kérjünk, még ivóvízért is az utcai közkúthoz menjünk ki.

Amikor reggel felkeltünk, mindent a legnagyobb rendben hagytunk magunk után és igyekeztünk ott tartózkodásunkat a lehető legrövidebbre szabni.

Így következett el a másnap reggel. Amikor elmentem a házból alig fogadták köszönésemet, és pillantásuk mélységesen gyűlölködő volt. Szinte égetett tekintetük. Nem is mentem haza egész délelőtt, a szálláskörletben töltöttem időmet, majd a falu kocsmájában közös ebédünk volt tiszttársaimmal.

Amikor délután hazamentem, legényem szobámat ragyogóan rendbe téve, a szobában egy széken ülve várt. Alighogy leültem, és valamit beszélgettem *Imrével*, halk kopogás, majd belép ünneplőbe öltözve a házigazda, és igen tiszteletteljes hangon mindkettőnket meghív egy kis uzsonnára. A csodálkozástól alig tudtam szóhoz jutni. Akkor már több mint huszonnégy óra óta laktam itt, rideg ellenséges érzéssel találtam magam szemben és most ez a meghívás. Érthetetlen volt.

Természetesen elfogadtam.

Átmentünk a ház másik részébe, ahol gyönyörűen megterítve, a család apraja nagyja ünneplőbe öltözve várt. Az asztal roskadozott mindazoktól a földi javaktól, amiket a gazdaság megtermelt. Mindenki részéről a legnagyobb udvariasság, örömteli vendéglátás, szíves kínálás, kedves beszélgetés.

„Mi történt itt?"-, vetődött fel bennem az indokolt kérdés.

Amikor igen nagy trakta után jóízű beszélgetésbe merültünk a ház aprajával és nagyjával, nem állt meg a szó bennem és megkérdeztem házigazdámat: *„mi okozta ezt a változást? Hiszen több mint huszonnégy órán keresztül kinéztek lakásukból és most egyszerre ez a szíves vendéglátás.* „

A felelet meglepett és mind a mai napig elgondolkodtató.

„A főhadnagy úr más, mint azok a magyarok, akik korábban itt voltak beszállásolva! Így mi is mások vagyunk!" Részletezésre nem volt hajlandó.

Azóta is, ha el elmerengek múltamnak ezeken az epizódjain, nem tudom határozottan elmarasztalni itt élő és tőlünk évszázadokon keresztül idegennek maradt kisebbségeinket. Gondoljunk a *Zentán* történtekre, és talán sok minden érthetővé válik.

Szomorú, de ténye ez életemnek.

*

Tovább menve a már említett két jugoszláv városkában állomásoztunk néhány napig. Maga a gyorshadtest parancsnoksága *Eszéken* állomásozott, hadtestparancsnok az a *Dálnoki Miklós Béla* volt, aki véleményem szerint 1944-45-ben olyan szomorú utat

választott. Későbbi magatartása talán ezért érthető számomra, mert a vele kapcsolatos emlékeim nem nevezhetők kellemesnek.

Személyes találkozásunk így zajlott le az *Eszék –Vinkovcei* országúton. *Dálnoki Miklós* hadtestparancsnok szigorú parancsa érkezett minden hozzá osztott alakulathoz, hogy bármilyen jelzésű és egyenruhát viselő tiszttel haladó gépkocsit igazoltatni kell, mivel tudomásukra jutott, hogy útvonalainkon belül kémek magyar magas rangú egyenruhában kémtevékenységet folytatnak.

Kinn álltunk a város Fő terén parancsnokommal, amikor egy úgynevezett nagy parancsnoki katonai gépkocsi, rajta a parancsnokot jelző zászlóval átrobogott a téren és az ott felállított őrségünk megállási felszólításának nem tett eleget. Bár jól láttuk a jelzést a kocsin és azt, hogy magasrangú katona ül benne, nem utolsó sorban arra is számítva, hogy szándékos provokációról van szó, – amit alátámasztott az a tény is, hogy *Miklós* huszár volt és a fegyvernemek között mindig volt bizonyos fokú versengés – parancsnokom erre is számítva, utasított, hogy menjek e gépkocsi után és igazoltassam. Akkor is a BMW volt a szolgálati kocsim, ott állt a közelemben, beugrottam és parancsot adtam a vezetőjének, hogy előzze meg ezt a katonai gépet, ami ennek a gyors és fürge kocsinak nem volt különösen nehéz. Alighogy elhagytuk a várost, az országúton megelőztük, majd parancsomra gépkocsim keresztbe állt az úton, a kocsiból kiszállva a már akkor szintén megállt kocsi felé indultam.

A gépkocsiból bíbor veresen *Miklós* ugrott ki és reám üvöltött, hogyan merem útját elállni. Minden bemutatkozás nélkül (a bemutatkozás a katonaságnál csak akkor volt kötelező, ha ismertem a magasabb rangú katonát, de semmi esetre nem itt, ahol, mint említettem a kémkedés gyanúja is fennforoghatott), megemelt hangon azt mondtam, hogy a kocsi nem állt meg útbiztosító katonáink előtt, dacára a felszólításnak, így „*kérem, igazolja magát*." Szó szót követett, mindig ingerültebb és ingerültebb lett a hangnem közöttünk. *Miklós* nem volt hajlandó magát igazolni, azt üvöltözte, hogy őt köteles mindenki ismerni! No nekem sem kellett egyéb, közöltem néhány országvezető nevét, akiket ismerek, de „*Ön nincs ezek között*!"

Miklós a kezében lévő nádpálcával csizmáját verte, én meg azt vártam, hogy megüssön vele, vagy legalább is reám emelje, hogy annak rendje és módja szerint leüssem. Ekkor a gépkocsiból kiszállt *Koszorus Feri* vezérkari alezredes, akivel korábban sokat lovagoltam a nyíregyházi huszároknál, mert korábban huszártiszt volt és Nyíregyházán szolgált. Tetőtől talpig egy igen disztingvált úr volt és látván, hallván e jelenetet, hozzám lépett és szelíd hangon, szinte baráti hangsúllyal szólt: „*Pista engem megismersz?*" „*Alázatosan jelentem igen*"- volt katonás válaszom." *Akkor fogadd el tőlem, hogy ez az úr itt Miklós altábornagy és parancsnoki tisztet betöltő úr, és engedj utunkra, mely sietős*". „*Igenis*"- hangzott válaszom, „*az alezredes úr igazolását elfogadom*", majd parancsot adtam gépkocsivezetőmnek, hogy álljon félre.

Miklós dühödten visszaült kocsijába és elhajtatott. Tisztelgésem szemmel láthatóan azonban csak Koszorúsnak szólt.

Visszatértem és jelentettem a történteket parancsnokomnak.

Azt felelte: *„jól tetted, amit tettél, ha ügyet csinál belőle, majd én ott leszek”*.

De semmi sem történt, legfeljebb az, hogy nem a legjobb vélemény alakult ki bennem már akkor *Miklós* személyét illetően.

Később, mint ugyancsak hozzá beosztott alakulat, Oroszágban is volt vele alkalmam katonáskodni és történt még egy és más közöttünk, de erről majd annak idején.

*

Mi visszatértünk városi lakásunkba, továbbra is „tettük a semmit”, hiszen semmi katonai dolgunk nem volt.

Valamit még az itteni emlékeimről.

Ezek a városok nem szerb, hanem horvát városok voltak. Feltehetően még a Monarchia idejéből eredően, igen erős magyargyűlölet volt itt érzékelhető. Hogy ennek volt-e, és ha igen, miből eredő alapja, nem tudom, de hogy ennek a gyűlöletnek hatása huszonhárom évvel a Monarchia felbomlása után ilyen mértékben volt érezhető a fiatalságnál, ennek nyilvánvaló oka tankönyveikben, oktatásuk szellemében keresendő.

Ez semmi esetre nem volt összefüggésben a háborús eseményekkel, mert ilyen megnyilvánulást nem tapasztaltam a németekkel szemben.

Egyik megnyilvánulás volt például, hogy fiatal leányok nem voltak hajlandók magyarokkal az utcán sétálni. Ez egyaránt vonatkozott akár tisztre, akár legénységre. Többször megfordultam Vukováron egy étteremben, ahol az egyik pincér magyar volt. Neki is feltettem ezt a kérdést, s a válasza az volt, hogy *„ezt az itt élő magyarság is lépten – nyomon tapasztalja*.”

Megemlítem azonban, hogy amikor néhány hónappal később *Oroszországban,* egyik alkalommal a tiszti étkezdében ebédeltem, társaságunkban volt egy átutazó vezérkari százados. A beszélgetés a jugoszláviai viszonyokra terelődött és ott is elmondtam a fentebbiekket. A százados azt kérdezte, hogy mikor jártam arra felé. Válaszom után azt mondta: *„eredj el most, és ennek épp az ellenkezőjét fogod tapasztalni”*. Állítását sem akkor, sem később nem volt alkalmam ellenőrizni. Nem lep meg azonban ma sem, mert a németeknek sok kitűnő tulajdonsága mellett van egy óriási hibájuk, melynek magyarázatát az óta sem találtam, de mind a mai napig ezt tapasztalom.

Kitűnő szervezők, ebben nagyszerűek.

Erre példa előttem, hogy amikor *Eszék* általuk történt elfoglalását követő talán három vagy négy nap múlva ott jártam, szemtanúja voltam egy általuk rendezett felvonulásnak, ahol a fiatalság hatalmas tömege, fiúk és leányok német jellegű egyenruhában, zárt menetoszlopban vonultak fel. Meg is jegyeztem a velem lévő *Dr. Kovács Miklós* tiszttársamnak, hogy *„vajon nekünk mennyi időre volna szükségünk egy ilyen felvonulás megszervezésére? És ráadásul azt hiszik a németek, hogy ami nekik szinte a vérükben van, az ugyan úgy a vérében van más nációnak is*.” Talán ebben lelhető annak magyarázta is, hogy mint gyarmatosítók sem tudták magukat megszerettetni sehol a világon.

De jellemző példát tapasztalok mind a mai napig a magyarság életében is.

Majd el fogom mondani az *1944. március 19-ei német megszállást* és az azt követő hónapokat, valamint az *1945 áprilisi orosz megszállást és az azt követő négy évtizedet*.

A németek révén mégis valamit kaptunk hőn óhajtott területeinkből, életünket még a megszállást követően is viszonylagosan szabadon éltük, bizonyos önrendelkezési jogaink részbeni birtokában – elég, ha itt azt megemlítem, hogy Horthy kormányzónak módja és bátorsága volt valamikor 1944 nyarán leváltani a Sztójay kormányt és helyette egy inkább semleges, mint németbarát kormányt, a Lakatos kormányt kinevezni. Az oroszok ezzel szemben még régi magyar területeinkből is elvettek (Kárpátalja) négy évtized után sem képzelhető el az, hogy egy nekik nem tetsző kormány alakuljon, 1956 októberében iszonyatos kegyetlenséggel verték le a magyar szabadságharcot. (A már 1942-től Pesten élő, kedves, néhai barátom, Jakab Gyurka közlése szerint sokkal nagyobb károkat okoztak Pesten, mint az 1944-45 telén lezajlott város ostrom. Csak példaként egy Gyurka barátom által közvetlenül tapasztalt esemény: a Magyar Madártani Központot, ahol Gyurka barátom bátyja Jakab Bandi, mint tudományos munkatárs dolgozott, a szemben felállított harckocsik lövegjeivel teljesen szétlövették, a kitömött madarakat ezzel nyilvánvalóan „ellenforradalmároknak" minősítvén. Ma sem ismert, de nagy általánosságban 25.000 főre tehető halottat sikerült produkálniuk szinte védtelen fiatalokból, nem beszélve a sok százezerre tehető és hazájukból menekülésre kényszerített magyarról.

És mégis megkockáztatom azt a véleményemet, hogy ha mód és alkalom volna a szabad véleménynyilvánításra, talán kevesebb magyar beszélne gyűlölettel az oroszról, mint a németről.

Az oroszokkal szemben olyan elnéző, majdnem azt írtam, hogy megbocsátó mosollyal emlékeznek még akkor is, amikor a magyar nőkkel szemben tanúsított magatartásuk kerül szóba. Szinte mindenkinek van valami enyhítő értelmű megjegyzése: hát igen igen, ilyen a háború, elszabadulnak az ösztönök stb. Az a bizonyos „davaj csaszi" már-már a kabaré tréfák színvonalára került. Pedig arról soha nem hallottam, hogy a németek bevonulásuk alkalmából akár órát ragadoztak volna, vagy nőket erőszakoltak volna meg korra, társadalmi helyzetre, kinézetre tekintet nélkül.

Hol lőttek például le egy püspököt azért, mert a nála menedéket kereső nőket akarta védelmezni? Mint tették az oroszok Győrött báró Apor Vilmos püspökkel.

Ezek a tények igen sokszor merülnek fel bennem, de magyarázatukat adni még önmagamnak sem tudom.

Most csak úgy néhány mondatban érintettem ezt a számomra ma is érthetetlen kérdést. Majd szeretnék még részletesebben szólni ezekről annak idején, de még csak 1941 tavaszánál tartunk.

Most vegyük ismét fel az időmúlás fonalát és folytassuk ott, abban a kis horvát városkában.

*

Vukovár és *Vinkovce* vagy húsz kilométerre vannak egymástól, s az idő távlatában összekeveredett bennem ez a két kis horvát település. Így pontosan nem is tudom melyikben, talán *Vinkovceben* egy ott lakó régi magyar családhoz voltunk hivatalosak vacsorára.

Alig hogy leültünk a vacsorához, amikor motoros futár érkezett *Eszékről* azzal a paranccsal, hogy azonnal induljunk vissza állomáshelyünkre, Kecskemétre, mert ezekről a

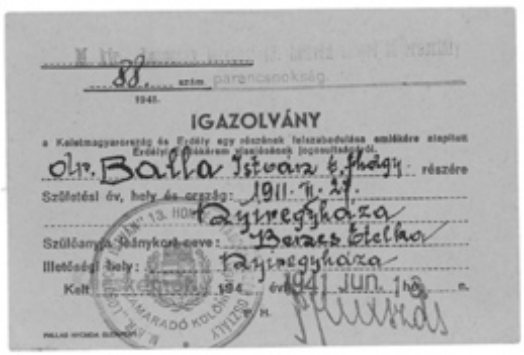
területekről kivonják a magyar alakulatokat, hogy az országutak a németek rendelkezésére álljanak. Parancsnokom felállt az asztaltól, megköszönte az igénybe sem vett szíveslátást, hiszen mint mondtam még talán el sem kezdtük a vacsorát, és dacára a háziasszony igen kedves invitálásának, mindannyinkat felszólított, hogy menjünk alakulatunkhoz, öltözzünk menetöltözetbe, és egy óra múlva indulunk.

Így is történt.

Még sötétben áthaladtunk a Dráván és valamikor a kora délutáni órákban már *Szekszárdon* voltunk. Majd ott éjszakázva, másnap beértünk Kecskemétre.

Harmadnap pedig leszereltünk, mert – amint korábban is már említettem – osztályunknál ez volt a kialakult gyakorlat.

Emlékezetem szerint már negyed napra itthon is voltam Nyíregyházán.

IGAZOLVÁNY

Ifj. Balla István ev. ref. részére

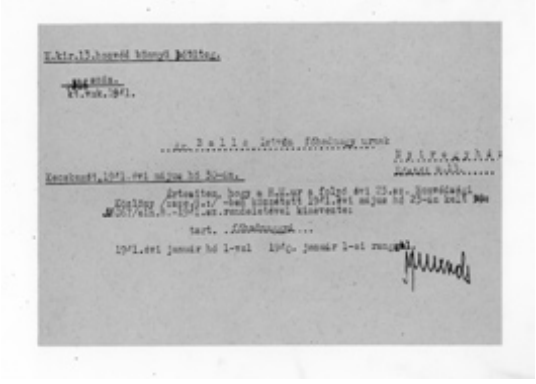
Születési év, hely és ország: 1911. II. 27. Nyíregyháza

Szülőanyja leánykori neve: Berecz Etelka

Illetőségi hely: Nyíregyháza

Kelt: 1941. jún. hó

„Igazolvány Délvidékért”

...a Balla István főhadnagy úrnak

Kecskemét, 1941. évi május hó 30-án.

tart. főhadnagyá...

1941. évi január hó 1-vel 1941. január 1-ei rangidővel.

„Főhadnaggyá avanzsáltam”

1941 nyara
Újra a polgári élet itthon

A *Sóstói úton* volt az Osgyáni gyógyszerész villája a Jósa kúttal szemben. (Ma óvoda van ott.) Abban lakott szüleivel együtt *Panni leányuk*, gyermekkori játszótársam, kinek férje *Dr. Sághy Gyula ezredorvos*, a *nyíregyházi 4-es huszárezred katonaorvosa* volt.

A huszárok is nem messze tőlünk jugoszláv területen állomásoztak, ugyancsak, mint a gyorshadtesthez beosztott gyorsan mozgó alakulat. Hazaérkezésemet követő reggel a villamoson találkozom *Pannival*, aki csodálkozva néz rám. Tudván, hogy ott voltam, mint katona a férje közelében. Megnyugtatására mondom, hogy *nyilván Gyula is néhány napon belül itt lesz*.

Úgy gondoltam ugyanis, hogy ők vonattal jönnek, így lassabban érkeznek haza.

Majd múlnak a hetek és *Gyula*, valamint a huszárezred sehol. *Panni asszony* már azzal gyanúsított, hogy nyilván megszöktem alakulatomtól, itt ugyanis más tiszt nem szolgált a kecskeméti tüzérosztálynál rajtam kívül, így ez a kérdés nem volt leellenőrizhető. Talán három hét is elmúlt; amikor megérkezett a huszárezred.

Mint megtudtam, alighogy mi elporoztunk állomáshelyünkről, újabb futár érkezett, hogy ne mozduljunk, csak az utat tegyük szabaddá a német hadsereg számára. De már minket nem találtak ott, így távozásunkat tudomásul vették azzal, hogy mint viszonylag gyorsan mozgó alakulat egy-kettőre eltakarodtunk az útból.

Nyilvánvaló lett előttünk, hogy ha megesszük a vacsorát, vagy három héttel meghosszabbítjuk ottani tartózkodásunkat.

Miért tulajdonítok ennek ilyen nagy fontosságot?

Annak perrendszerű bizonyítására, hogy mennyire szorította a németeket az idő és mennyire tervükön kívüli volt a Jugoszlávia elleni hadművelet. És mennyire igaza volt annak a közlésnek, amit *Várady Laci* bácsitól bizalmasan kaptam.

Ugyanis igen jól tudták azt a németek, hogy Jugoszlávia nincs a szónak szoros értelmében meghódítva. Ott egy teljesen nyitott kérdés maradt a hátuk mögött, ami azután a későbbiekben igen megbosszulta magát. De erről már nem ők tehettek, ez már véleményem szerint annak a sorsnak keze volt, melyről azután erőteljes képet kaptam, amikor részt vettem az orosz hadjáratban.

De erről is majd akkor.

Így, majd ismét visszatérek a Jugoszlávia, mint államalakulat keblében élő különböző népek mentalitására, mely őket különösen alkalmassá teszi partizánharcok vívására. Ha ehhez még figyelembe veszem azokat a földrajzi adottságokat, melyekkel ez az ország rendelkezik, – különös tekintettel hegyes, még a modern közlekedési eszközökkel is csak alig járható területeire és nem utolsó sorban elég hosszú tenger partjára, ami a tengerek felőli utánpótlást rendkívül módon megkönnyíti – kibontakozik a későbbi Tító által fémjelzett

partizán mozgalomnak igen jelentős sikere. A németek hátába örökös veszélyt jelentő létezése és az a tény, hogy velük szemben azt mondhatom, tehetetlenekké váltak a német erősen lecsökkentett számú alakulatok.

Világos tehát legalábbis előttem, hogy az a bizonyos katonai puccs, melynek áldozatul esett *Cincár-Markovics Sándor* a Cvetkovics kormány külügyminisztere, aki Budapestről érkezett haza a frissen aláírt „örökbéke" szerződéssel, s amiből nemzetközi jogi szempontból tulajdonképpen semmi sem lett, ha ezt valóban az angol *Intelligencie Service* készítette elő és hajtatta végre, azt kell mondanom, hogy a háború érdekükben történő megnyerésére valódi mestermunka volt.

Nyíregyházán ott folytattam életemet és közigazgatási munkámat, ahol korábban abbahagytam. A hangulat azonban nyomott volt, és ezt magam is éreztem. Nyilvánvalóvá lett, hogy elkerülhetetlen a teljes világégés. Maga ez a tény engem közelről érintett. Igen nagy csalódás volt az események ilyen alakulása számomra.

Miért?

Azt hiszem több alkalommal említettem már, hogy egészen kicsi gyermekkoromtól rendkívül módon érdekelt a politika, ennek különösen külpolitikai oldala. Hiszen annak idején ezért próbáltam orientálódni – bár sikertelenül – a diplomáciai pálya felé. Az tehát természetes volt, hogy a korombélieknél sokkal intenzívebben foglalkoztam e kérdéssel.

Olvastam az ezzel kapcsolatos dolgokról, lehetőségeimhez képest igyekeztem beszerezni és elolvasni minden ilyen kérdésekkel foglalkozó munkát. Rendszeresen olvastam az újságokat, melyben igen nagy lehetőséget nyújtott számomra az a tény – talán már ezt is említettem – hogy bizonyos ideig mai elnevezéssel élve társadalmi munkában elláttam a város könyvtárának kezelését, oda pedig az akkori újságbolt tulajdonosának, *Bata Sándornak* jóvoltából az országban megjelenő valamennyi napi, heti és havi lap járt.

Talán azt is megírtam már, hogy semmi anyagi megterheléssel ez a város számára nem járt, csak az újságok címét viselő részt kellett tulajdonképpen pontosan visszaszolgáltatni. Ugyanis az újságbolt ezzel számolt el az egyes kiadókkal, már pedig az a dolog természetéből adódott, hogy a boltnak mindig volt feles példánya. Így ott mindig ki tudtam élni újságolvasási szenvedélyemet.

Az ország orosz megszállásával e szenvedélyemről is le kellett mondanom.

Hiszen különösen a korábbi évtizedekben a sematizált magyar újságírás olvasása legalább is számomra nem jelentett volna élvezetet, de az anyagi helyzetem sem engedte volna ezt meg. Ma a helyzetet nem ismerem, de sokat nem igen javulhatott, hiszen mint minden téren, itt is teljes intenzitással tombol a szolgalelkűség és orosz talpnyalás. Így nem hiszem, hogy valami érdekes újsághír akár még a sorok között is jelentkezzen.

De pontos adataim napjainkban erről nincsenek.

Visszatérve a tárgyévhez és az említett csalódáshoz, mely igen nagymértékben befolyásolta hangulatomat:

Kialakult bennem az a felfogás – sajnos, de készséggel beismerem, hogy súlyosan téves felfogás – hogy ha a Világ nemzeteit azok a politikusok fogják vezetni, akik a háború borzalmait nem párnázott ajtók mögül karosszékekben ülve, vagy kávéházi konrádokként élték át, hanem a lövészárkok poklában, felismervén minden háború borzalmas és értelmetlen mivoltát, ehhez az eszközhöz újra nem fognak nyúlni.

Viszont az események sodrásában a magányos sétáimon szinte megdönthetetlennek vélt gondolkodásom eredményének teljes csődjét láttam.

Hiszen a népeket ezek az emberek vezetik – tértem vissza akkor már szinte képtelennek bizonyuló rögeszmémhez – akár merre is nézek, az angol, a német, az olasz, a francia és sorolhatnám végig, ilyen vezetők vannak az élen! A számarányukban alaposan megfogyott királyságok esetében pedig a királyság intézménye inkább egy reprezentatív jelenség, mint a politikai élet aktív irányító szerepét betöltő intézmény!

És hát itt a kommunikációs lehetőség, a rádió! Maga a rádiózás ténye is olyasmi volt számomra, ami közelebb kell, hogy hozza egymáshoz a népeket! Hiszen az a tény, hogy bekapcsolom rádiómat, és szinte a világ minden tájáról közvetlen kapcsolatot tudok létesíteni a földgolyó jóformán minden tájával, hogy ennek – véltem én – feltétlenül kedvező befolyásának kell lenni a nemzetek egymás közötti érintkezésében.

Ezzel szemben állt az a szomorú tény, hogy szinte napról napra tapasztalnom kellett elképzelésem hamis és tarthatatlan voltát.

Az emberiség jobban és jobban távolodott egymástól.

Ez a folyamat azután nem állt meg ennek a háborúnak bevégződésével sem és tart és világszerte uralkodik napjainkban is.

Már a televízió elterjedésekor e naivnak bizonyult ábrándjaim semmivé váltak. Kijózanodtam gyermekdednek bizonyult ábrándjaimból. Azóta is sokszor eszembe jut Petőfi Sándor, aki bizonyos dolgokat jól meglátott vagy megérzett, gondolok itt például két igen ismert költeményére a „Szeptember végére" és az „Egy gondolat bánt engemet" címűre.

De bizonyos dolgokban óriási melléfogást követett el, így például az „Akasszátok fel a királyokat", melynek olvasása azt a hitet keltheti az emberben, hogy minden hiba forrása azokban a galád királyokban van.

Holott az élet mit is mutat? Hol voltak már a királyok, mint ügydöntő tényezők a Második Világháború előkészítésében és megvívásában?

Ugyan hol?

Volt ott festő, tanító, kiugrott papnövendék és sorolhatnám hosszú sorban a nemzetek vezetőinek foglalkozását, de király még nevében sem akadt. Ezen a véleményemen az mit sem változtat, hogy akár az angol, akár az olasz trónon király ült. „Titel ohne Mittel."

Az események sodrása pedig és ez akkor már egészen világos volt, feltartóztathatatlanul rohant végzetes útján.

Így nem volt más választásunk, – itt a többes szám alatt a magaformájú kis embereket értem – mint tehetetlenül nézni a Világ vesztébe rohanását.

Ennek hatása természetszerűleg érezhetővé vált a mindennapok életében is. Ez alól nem képezett kivételt sem a kereskedelem, sem az ipar, de a közellátás sem.

Mivel ennek vezetése változatlanul hivatali kötelességeim egyike volt, munkám, s ezzel kapcsolatos gondjaim csak fokozódtak.

Az 1938-tól a kormányintézkedés beszüntette a tisztviselők megszokott nyári szabadságolását, a test nélkülözte a megkívánt pihenést, ami éreztette károsító hatását a mindennapi élet minden megnyilvánulásában.

De biztosan fáradt maga a Nemzet is.

Ha ezt a tényt akkor még nem is láttuk ilyen világosan, mint most.

Dacára annak, hogy akár a Várady-féle korábbi tájékoztatás, valamint a jugoszláviai hadműveleteket követő események sok mindennek árnyékát előre vetítették, mégis *„ágyhozragasztó"* volt 1941 júniusának egyik vasárnapján a rádióban elhangzó hír: ***megkezdődött az ellenségeskedés a németek és oroszok között***.

Hogy kicsit személyesebb legyek:

a kora vasárnapi órában is szólt az ágyam mellett lévő hangszóróból a rádió zenei és híradási műsora. Maga a rádió az Édesanyám szobájában volt, az ágya mellett elhelyezve, ahonnan ő a készüléket kezelte. Egy hangszóró volt szobámba is átvezetve, konnektorral, s így amikor nem akartam, bármikor meg tudtam szakítani az adást. De ezen a reggelen szólt a muzsika a rádióban nálam is.

A pontos dátumra nem emlékszem, de azt határozottan tudom, hogy vasárnap volt, amikor megszakadt a zenei közvetítés és elhangzott az imént leírt hír. Ágyban feküdtem, ezért írtam azt, hogy a hír hallása részemre *„ágyhozragasztó"* volt. Az esemény élénken és pontosan él bennem.

Az első gondolatom az volt, hogy „*ez a Hitler megőrült*." Az is lehet, hogy nem jártam messze az igazságtól. Hiszen ezzel fehéren feketén bekövetkezett az a kétarcú frontvonal, melytől ő maga annyira óvta hazáját és melyben az első világháború vereségét látta. „*Az egész világgal szemben nem lehet háborút nyerni",* spekulálgattam magamban, tekintettel a Németország nyersanyag helyzetére előbb utóbb lábhoz kell tenni a fegyvert, mert megáll a gépesített hadsereg üzemanyag híján. Rajzottak bennem a gondolataim. Ezek a gondolatok elsősorban nem a németek miatt foglalkoztattak ilyen erősen, de mivel szekerünk össze volt velük kötve, a magyarság fennmaradásának kérdése izgatott.

Erről az összekötésről már korábban és azt hiszem elég részletesen kifejtettem véleményemet, ahhoz semmit hozzá tennem, vagy elvenni belőle nem kell.

Számunkra a történelem útja így alakult.

És ez ma is a véleményem.

Más út nem volt a magyarság számára. Ezt vallom ma is négy évtized távlatából, és ezen csak akkor lehetett volna változtatnunk, ha a Történelem útját úgy ismerjük, ahogy ma. De ez, mint minden esetben, képtelenség. Az a gigantikus és remekül szervezett erő, melyről szinte naponta tudomást kellett vennünk, az ellenfelek szervezetlensége, megosztottsága és az a közöny, melyet minden oldalról tapasztaltunk és tapasztalunk mind a mai napig a magyarsággal és sorsdöntő kérdéseivel szemben, akkor sem adtak más útválasztást vezetőinknek.

Ezt, mindent átgondolva, vallom ma is.

Olyan imponáló erőnek lehettünk szemtanúi, mely verhetetlennek látszott. És ezért az erőért, illetve annak jó, vagy rossz indulatáért – ezt soha nem szabad figyelmen kívül hagyni – elsősorban azok az államok versengtek, akik minden időben, de különösen az utolsó negyed században ellenünk működtek. Hacsak nem akad olyan jövőbelátó bölcs, ki pontosan és jól látja az előttünk elkövetkezendő éveket, – már pedig ilyen bölcs nem létezik, legfeljebb lottózók vagy totózók vannak, mely vagy beüt, vagy nem – nem volt más út, mint a lemaradás veszélyétől félve futni a futókkal.

Ha valakinek van módja arra, hogy a korabeli sajtótermékeket ma átlapozza, az megállapíthatja, hogy szomszédaink – fel nem adott területi követeléseikkel – a német gépezet kiszolgálásában mennyivel előttünk jártak.

Hogy Horthyék, nem utolsó sorban a magyarság féltéséért, csak annyira mentek el, amennyire elmentek, csak dicsérni lehet bölcsességüket. Tessék megnézni akár a románokat, akár a szlovákokat mennyivel messzebbre mentek ők el és nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy ez a két állam acsarkodott a legjobban azokra a magyarlakta területekre, melyeket a két bécsi döntés visszaadott.

Ami engem akkor is az ágyhoz ragasztott, nem az út helytelenségének felismerése volt, hanem az erőviszonyok mérlegelése. Az a bizonyos „*sok lúd, disznót győz*" közmondás.

Amikor felkeltem és Édesanyámmal átbeszéltük a dolgokat, kit szintén érdekelt a politika és szívvel lélekkel magyar volt, aggódó féltéssel gondoltunk a jövőre. És az egész napom ennek a levert érzésnek hatása alatt telt el. Arra is emlékszem, hogy délután – hogy valamivel elfoglaljam magam – bementem gyalog a városba, ahol összetalálkoztam az akkor a Bencs villát bérlő *Brenner Mihály* törvényszéki tanácselnök *Zoltán* nevű fiával. (*Brenner Zoli* néhány évvel volt fiatalabb nálam, ugyancsak jogot végzett, és Szabolcs vármegyénél teljesített közigazgatási szolgálatot, országszerte ismert teniszjátékosa volt a nyíregyházi Tenisz Clubnak.)

Sétálgattunk, majd ugyancsak gyalog jöttünk haza.

Beszédtémánk természetesen a reggel hallott rádióhír volt. Egyikünk sem volt valami rózsás hangulatban. Mindketten a tornyosuló felhőket, a sötétedő politikai égboltot láttuk. Katonaköteles korban voltunk, így, egy kiszélesedő háború magában rejtette a katonai bevonulás veszélyét is. Egyikünkben sem lobogott valami militarista szenvedély és a békés, polgári életet mindennél többre becsültük.

Kedvetlenségünk alapos mivoltát az elkövetkező esztendők teljes mértékben igazol-

ták. (*Szegény Zoltán is eltűnt a háború befejezése után. Mind a mai napig nem tudom, hadifogságban pusztult-e el, vagy mint polgári lakost hurcolták el Nyíregyházáról 1944 őszén az oroszok és így pusztult el. Bátyja, Feri, már korábban öngyilkos lett, mire 1947-ben a börtönből haza kerültem, szülei meghaltak. Két nővére pedig, mivel a család korábban Felvidéki volt, Huszt visszatérése után ott kaptak trafikot. Onnan űzte ki őket Trianon, s eltűntek szemeim elől.*)

Talán ez is fokozottabb mértékben indokolja azt, hogy az utolsó hosszabb időre szóló sétánk és beszélgetésünk az átlagosnál nagyobb nyomot hagyott bennem. No meg a téma, amiről a beszélgetés folyt.

*

Megindult tehát a német-orosz háború és az első napok, sőt hetek hadijelentései meglepő adatokat szolgáltattak.

A németek óriási méretű katlan csatákat nyertek, európai viszonyokhoz mérten hatalmas területek birtokába jutottak. Az első világháborúból ismert városok nevei jelentek meg a hadijelentésekben, melyek a németek birtokába jutottak. Ezek a hírek elgondolkoztattak. „*Mégis Hitlernek lenne igaza?”*-, vetettem fel önmagamnak a kérdést. Ha ez így halad, úgy néz ki, hogy olyan „*blitzkrieg” (villámháború*) lesz ez is, mint az eddigi német hadműveletek elég szép számú sora. Természetesen, amikor a térképre néztem, az óriási orosz Birodalomhoz képes nyúlfarknyi volt az elvesztett terület, de az is világos volt előttem, hogy lényegében az európai Oroszország a jelentős.

Ha Moszkva a németek birtokába kerül, nem látszott lehetetlennek, hogy a szovjet szétesik, és mint ilyen, megszűnik a németekkel szemben veszélyt jelenteni. Sőt, a németek részére a megnyert orosz területek az ott rejlő és eddig meglehetősen primitív eszközökkel kibányászott nyersanyagok tekintetében óriási jelentőségűek lehetnek.

Már pedig az igen jól látszott, hogy Németországnak ez döntő kérdés. Mert lehet kitűnő katona a német, jól szervezve és felfegyverkezve, de ha nyersanyaghiány lép fel, mit tehet egy gépesített hadsereg, vagy mit gyárthat egy nyersanyag nélkül maradt gyár.

Akkor még gyáraikat más veszély nem fenyegette, mert azt lehet mondani, hogy Európa légiterében korlátlan urak voltak.(Ez alatt nem értem Angliát, mint szigetországot, mert az ott folyó légi csaták képe *az egyenlő minőség, kiképzés és erő* képét mutatták. De ezek a légi csaták akkor majdnem kizárólag Anglia felett vívódtak.)

A magam igen szerény ismeretei közepette önmagammal folytatott hangtalan beszélgetéseim spekulációim lassan, lassan bizonyos fokú megnyugvást idéztek elő bennem.

Sajnos, amint ezt a későbbiek bebizonyították, nemcsak én voltam így, és nemcsak én jutottam ezekre a gondolatokra, hanem számos ország számos vezetője, akik pedig lényegesen jobb információkkal rendelkeztek, vagy legalább is kellett volna rendelkezniük.

Úgy voltam e kérdéssel, mint annak idején Rákóczi Ferenc volt szabadságharcával, amiről Confessiói tesznek bizonyságot. Ma úgy látta, hogy hiba volt elkezdeni, holnap

úgy látta, hogy mégis csak jó volt. De ez, azt hiszem általános emberi tulajdonság. Hiszen még a határozott véleményű embereket is kétségtelenül véleményük kialakításában időről időre rendkívül befolyásolja nemcsak testi-lelki állapotuk, de a különböző hírek is.

Hadiállapot az oroszokkal

Ilyen kedélyhullámzás közepette ért a magyar kormánynak az a bejelentése, hogy: *„Kassa bombázása miatt magát hadiállapotban lévőnek tekinti Szovjet Oroszországgal szemben.”.*

A hír engem rendkívül meglepett és lesújtott.

Félreértés ne essék: ezt nem a ma mondatja velem, amikor az események teljes ismeretének birtokában, azt követően négy évtized múlva felveszi valaki a bölcsesség ruháját, és nagyképűen úgy mutatja magát, hogy *„ugye megmondtam, hát ez világos volt minden gondolkodó előtt.”*. Erre is volt példa életemben. De ez még későbbi dolog. Bennem valami más motoszkált. Napjainkban is sokat emlegetem önmagamnak Petőfit, *„beszélhetsz jó vitéz, senki sem hallgat rád*”.- hogy kissé szabadon a *Hunyadi László* című verséből idézzek.

De akkor sem hallgatott rám senki és nem is kérdezte meg véleményemet. Mert ez a Világ olyan világ, hogy csak annak a véleményére kíváncsiak az emberek, hogy amikor kifejezésre juttatják véleményüket, akkor valamilyen fényes pozíciót töltsenek be. Úgy is szövegezte ezt valaki, hogy *a „gazdag embernek mindig igaza van, és sokan hallgatnak szavára.”*

És ebben is sok igazság van.

Nem tetszett a kormánybejelentés két okból, és pedig nemzetközi jogi indokból.

Egy valóságos, vagy vélt határsértés még nem indok a hadi állapot bevezetésére. Azt előbb az érdekeltek megpróbálják kivizsgálni, elvitatkoznak a kérdés felett, mérlegelnek pró és kontra, és csak azután döntenek a szakítás mellett.

Ez így volt ismereteim szerint a világtörténelemben mindig. Ha nem így volt, ott nemcsak a lóláb, de az egész ló kilátszott, mint ahogy ez a kassai bombázásnál is mindjárt az első pillanatban kilátszott. Megismétlem, ez nem mai, de akkori felfogásom volt és marad életem végéig. Még abban az esetben is ez a világos nemzetközi jogi helyzet, ha vitathatatlanul beigazolódott, hogy ki követte el azt a bizonyos háborút kiváltó atrocitást.

De a kassai bombázás esetében még ez sem állt fenn. Nem kellett ehhez az a bizonyos későbbi és különösen a suttogó propaganda által sűrűn hangoztatott *Krúdy százados* megállapítás sem, aki valami olyasmit mondott, hogy” *a gépek felségjelzése vitathatatlanul nem orosz volt”.* Ma talán történész köreinkben ez a felfogás az uralkodó, legalább is a nagyközönség számára.

Krúdy századost nem ismertem, soha nem is láttam, de ha bizonyos fokú humorral akarom e kérdés kezelni, olyan *Krúdy* még nem akadt széles e világon, akinek szavahihetőségére építeni lehetne. *Krúdy Gyulát*, városom szülöttét, mint írót nagyon szerettem, jó ízűen tudom olvasni dolgait, de nem tekintem, mert nem tekinthetem a kor olyan krónikásának, kinek szavahihetőségére építeni lehet.

No, de félre a tréfával, elemezzük a dolgokat tárgyilagosan.

Mi cél vezette volna az oroszokat arra, hogy provokálják Magyarországot, és az amúgy is meglévő bajaikat fokozzák?

Nem mondom, hogy valami félelmes volt a magyar haderő, erről azután elég bizonyságot szolgáltatott a későbbi események végeláthatatlan sora, de szorult helyzetben, mint a közmondás tartja, *még a szalmaszál is sokszor megfontolandó*. Az oroszok pedig akkor kétségtelenül igen szorult helyzetben voltak.

De nem szolgált ez a bombázás német érdekeket sem.

Az már akkor is világos volt. Világos volt pedig azért, mert a németeknek, akik igen jól ismerték a magyar viszonyokat és azok között is katonai viszonyainkat, felszereltségünk fokát, modernségét stb., akkori sikereik teljében nem állt érdekükbe, hogy ezzel a bombázással szinte kényszerítsék a magyar kormányzatot a hadba lépésre. Nekik, ha valamire szükségük volt, akkor az a magyar élelmiszer zavartalan kiszállítása volt. Ehhez pedig elsősorban békés magyar mezőgazdasági munkára volt szükség. (Eme akkori véleményemet számos személyesen tapasztalt adatom később igazolta.)

Ki bombázta tehát Kassát? Ez a kérdés ma is 1985. augusztus 21-én, amikor e sorokat kopogom nem tisztázott, illetve nem tisztázott legalább is a nagyközönség előtt.

Nemrégen egy, ha jól tudom Svájcban élő magyar történész (*Gosztonyi*) e kérdés feletti elmélkedését hallgattam a rádióban, persze külföldi adásban. Ennek a történésznek az volt a véleménye – és e felé magam is hajlok – hogy a felkutatható nyomok, megjelent nyilatkozatok, ha nem is történészi bizonysággal, de nagy valószínűséggel azt a látszatot keltik, hogy a bombázók, – mert hiszen az nem vitás, hogy bombázás történt, halottak voltak, romok voltak – egy Szlovákiában startolt légi kötelék terhére írhatók. Világosan kifejtette azt a véleményét, hogy semmi esetre nem lehettek e gépek román gépek, mert részben a földrajzi adottság, bizonyos ismert géptípus és maga az a tény, hogy nem erdélyi várost, hanem Kassát érte a támadás – ezt eleve kizárják.

A magam részéről elfogadom ezt az érvelést.

Az viszont nincs kizárva, hogy annak a rajnak a parancsnoka mondjuk valamilyen szállal kötődött Kassához, vagy a Felvidék más, de visszatért területéhez, s ebből a faji gyűlöletéből determinálva, mivel kötelékével ott, vagy azon a környéken repült el, előre megfontolva, vagy ad hoc indulattól vezettetve, rajával Kassa fölé kanyarodott és néhány bombáját kioldotta. Majd dolga végeztével tovább repült eredeti hadi célpontja felé. Akkor már emlékezetem szerint *Szlovákia már hadba állt* Oroszországgal, s lényegesen nagyobb bizalmát élvezte a német hadvezetőségnek, mint mi. És – különösen, ami a légierőt illeti – sokkal jobb volt a felszerelése. Nem bizonyított tény ez, de erősen feltételezhető. Igaza van abban is *Gosztonyinak*, hogy az adott lehetőségek között a magyar történészek feladata volna ennek a kérdésnek tisztázása, hiszen ma meleg barátságban vagyunk a szlovák történészekkel. Legalább is így mondják és írják. Sajnos az sincs kizárva, hogy ez már régen meg is történt, de nem hozzák nyilvánosságra.

Ezért céloztam fentebb arra a lehetőségre is, hogy bárhogyan is történt ezen ominózus bombázás, de nem ok a hadiállapotra.

Ezt már akkor is így véltem.

A másik ok pedig egy kis józan ész, aminek meg kellene lenni, nemcsak a közmondás szerinti parasztoknál. Ha két olyan gigantikus óriás, amilyen a német és az orosz volt, összeverekedik, a kis tökmag, amilyen ezekhez képest volt a magyar, ne avatkozzon bele a nagyok verekedésébe. Vagy legalább is a fal mellé húzódva várja ki a verekedés végét, vagy legalábbis azt az időt, amíg nem válik minden kétséget kizárólag felismerhetővé az, hogy ki fog nyerni. És akkor gusztusa és ízlése szerint nyilvánítson véleményt. Így alakult ki bennem az a meggyőződés, hogy csendesen, a fal mellett várakozni az idők kitisztulásáig.

Megint csak ismételni tudom, hogy ez nem olyan „az óta kialakított bölcsesség „volt.

Mai szemmel is megértem azon idők magyar kormányembereinek akkori elhatározását. Meg volt mindenki szédülve az addigi német sikerek láttán és különösen egy olyan helyzetben lévő kormány, mint amilyenben a magyar volt, félt attól, hogy passzív magatartása az amúgy sem túlságosan nagy magyar szeretettől duzzadó német irányban győzelmük esetén olyan visszatetszést szül, mely az országra nézve kedvezőtlen lesz.

Tehát nem bizonyos harácsolási vágy vezette a kormányzatot, hanem az ország állagának, különösen a visszakapott területeket illetően – féltése.

Hiszen nem volt senki előtt vitás az, hogy mégis csak elsősorban a német expanziós törekvéseknek eredményeként jelentkezett a két bécsi döntés.

És ezt nem lehetett elfelejteni és szem előtt nem tartani.

Ma persze igen könnyű pálcát törni az akkori illetékesek feje felett, és mellet döngetni, hogy *én már akkor is tudtam, és mindent előre láttam*. Ez szó szerint közönséges hazugság és utólagos bölcsesség fitogtatás, aminek a világon semmi alapja nincs.

Aki akkor, akár itt élt Európában, de akár ha az Egyesült Államokban, és nem verhetetlennek látta a német hadigépezetet azok után, amit addig felmutattak, az, véleményem szerint közönségesen hazudik.

Sajnos, hogy így volt, de akkor nem lehetett másként.

Ez ma is meggyőződésem.

Így *Bárdossy* akkori magyar miniszterelnöknek az a nem lojális magatartása, hogy az akkori moszkvai magyar követnek, – ha nevére jól emlékszem Kristóffynak táviratát, mely a zsebében volt – sem a Parlamentnek, sem az államfőnek nem mutatta meg, ha nem is megbocsátható, de megérthető álláspont volt.

Ugyanis ma már részben egy későbbi fogolytársam *Kölcsey István* személyesen közölt elbeszéléséből, és részben *Horthy kormányzónak* Argentínában kiadott visszaemlékezéseiből is tudom, s tényként kell elfogadnom, hogy amikor a magyar hadüzenetet az orosz külügyminisztériumban Molotov akkori orosz külügyminiszternek átnyújtották, az azt nem volt hajlandó átvenni. Hanem azt mondta: *mondja meg kormányának, nekünk nincs egymással semmi vitás dolgunk, és semmi szükség arra, hogy országaink hadiállapotba kerüljenek*.

Erről szólt a követ távirata és *Bárdossy* erről nem tett jelentést.

Nem vitás, hogy hiba volt.

Mindössze annyit lehet védelmére felhozni, hogy ezt népbírósági tárgyalásán is elvállalta, elismerte és életével fizetett e lépéséért.

Ennél nagyobb árat pedig egy politikus nem fizethet.

Ami viszont – és itt kissé előre ugrom – a kérdés lényegét érinti, az oroszok és magyarok közötti viszonyban ez a lépés semmit sem jelentett.

Legfeljebb napjainkban jó propagandalépésnek lehet felhasználni.

Állításom igazolására csak két példa:

Az egyik Bulgária esete. Ez az ország az utolsó pillanatig nem állt hadiállapotban Oroszországgal. Amikor az oroszok elérték Bulgária határát, egyszerűen felmondták az eddigi diplomáciai kapcsolatot, lerohanták Bulgáriát, és falhoz állították *Filov* akkori bolgár miniszterelnököt. Van-e valami különbség *Filov* és akár *Bárdossy*, akár *Sztójay*, akár *Imrédy* sorsa között? Mindhárman magyar miniszterelnökök voltak. Vagy akár *Bulgária és Magyarország* mai állapota között?

Mindkét ország teljesen azonos módon a szovjet tömbhöz tartozik, és úgy táncol, ahogy Moszkvában fütyülnek.

A *másik példa pedig Japán*. A japán fegyverletételt megelőző négy vagy öt nappal a fegyverletétel az atombomba hirosimai és nagasaki-i ledobás eredményeként következett be, hadat üzent az orosz Japánnak, és mint háborús zsákmányt, bekebelezte a *Kurilli* szigeteket. Ma is birtokában tartja, ezért nincs ma sem négy évtized után orosz-japán békeszerződés.

Ma pedig az atombombák ledobásának évfordulóin szemforgatva, mint élenjáró hangoztatja, „*ejnye, ejnye, de borzasztó volt ez az amerikai atrocitás és embertelenség…*

Nyitott kérdés ez, és amíg a világ – világ, mindig vitatható lesz.

Mert az ellenpróbát itt sem lehet fehéren feketén elkészíteni.

Ha nem dobják le az „amik" e bombákat, hány milliónak kellett volna még meghalnia, hogy a háború végre befejeződjön? Ki tud, ki tudhat erre értelmes feleletet adni?

Senki. Még találgatásra sincs alkalom.

„*C'est la guerre*."- ahogy a francia mondja.

Ez a háború.

Sajnos szomorú, megdöbbentő, ostoba és sorolható még szinte a végtelenségig, de amióta az ostoba ember e világon él, mindig ezt csinálta, és ezt fogja csinálni.

Mert talán abban is van némi, bár szomorú igazság, hogy e háborúk nélkül igen sok tudományág nem állna ott, ahol ma áll. Gondoljunk itt akár a technika hatalmas vívmányaira, akár az orvostudomány óriási fejlődésére.

Ami megtörtént, az megtörtént, változtatni rajta nincs módunk, és még azt sem merem mondani, hogy a jövőt illetően legalább tanulunk belőle.

Mert vajon ma ezt nyugodt lélekkel el lehet mondani?

Hát van olyan némi sütnivalóval ellátott koponya e kis hazában, aki ne lenne azzal teljesen tisztába, hogy ha ne adja az isten, de egy újabb háború törne ki, mi talán itt ezen az ütközőponton mindenből ki tudnánk maradni? Hiszi-e, hiheti-e ezt valaki itt a Kárpát medencében, ahol a szemben álló érdekek most is ütközőponton vannak?

Igen, ha a honfoglalók tovább lovagolnak néhány száz kilométerrel Nyugatra, vagy Délre, akkor, talán. És ha az így nyert ország földrajzi adottsága olyan.

Mert nem a skandináv államok vezetőinek bölcsességén, – bár ott is ki kell hagyni, úgy a finneket, mint a norvégokat, egyedül a svédek úszták meg már két ízben – vagy Svájc vezetőinek bölcsességén múltak a dolgok, hanem elsősorban földrajzi fekvésükön és terep adottságaikon.

Azt hiszem, ezt gondolkodó fő nem vitathatja. Így, ha Kelet és Nyugat – ahogy talán ma a legkönnyebb meghatározni a szemben álló két nagy gazdasági tömbhöz csatlakozókat – elveszti azt a kevés józan eszét, ami még van és összeugrik, mi újból és újból benne leszünk nyakig a slamasztikában.

És ugyan a jelenlegi helyzetben kinek az oldalán? Lehet ez bárki előtt is kérdéses?

Ugye nem.

Hogy azután ki nyeri meg azt a mérkőzést, éppen olyan kevéssé lehet megjósolni, vagy pláne tudni, mint volt ez a múltban. Persze a majdani túlélők között ismét fog szép számmal akadni olyan „előrelátó bölcs", aki majd akkor a győztesek oldalán fennen fogja hirdetni, hogy én pedig már akkor megmondtam, de hát pusztában elkiáltott szó voltam stb. stb. Mert akkor már ez igen könnyű lesz, feltéve, ha ragyogóan fejlett korunkban akad túlélő.

A *Bárdossy-féle* parlamenti bejelentést nem sokkal követte a magyar kormánynak olyan irányú nyilatkozata, hogy bár a Szovjetunióval szemben semmiféle területi követelésünk nincs, de a bekövetkezett hadiállapot – *idem per idem* – jogilag indokolja azt, hogy bizonyos magyar katonai erők is részt vegyenek részben az elfoglalt területek katonai közigazgatásában, mint úgynevezett megszálló erők és részben a hadműveletekben való aktív részvétellel.

Akár akkori, akár mai szemmel, minden irányból nézve e kérdést: meglehetősen felelőtlen, sőt ostoba lépés volt ez a nyilatkozat.

Nem ültem a tűzközelben, olyan barátaim sem igen voltak, akik ily üléssel rendelkeztek. Még a korábbi informátorom, *Várady Laci bácsi* sem nyújthatott információt, mert, mint országgyűlési képviselő, a továbbiakban a tájékoztatás vonatkozásában korlátozottá vált.

A kormányintézkedések a felemásságot, kapkodást, átgondolatlanságot viselték magukon, ami különösen ilyen nehéz politikai helyzetben azt mondhatom megbocsáthatatlan bűnnek számított.

Sajnos a jövő ezt igazolta.

Akkor is, legalább is előttem ordítóan látszott nemcsak a lóláb, de maga az egész ló, hogy ezeket a lépéseket csupán a szomszédos államokkal való versenyfutás motiválja. Így azután rövid időn belül teljes erővel indult el a *suttogó propaganda*, amely szinte kimérthetetlen erőt és lendületet kapott az ország életében igen számottevő zsidóságnak a hitleri rendszerrel való állásfoglalásából. Az ilyenforma suttogó propaganda pedig soha nem lebecsülendő eredményeket tud felmutatni és ezzel szemben a kormány semmit sem tett.

Hogy azért volt-e ez a magatartása, mert az ebben rejlő veszélyt nem látta, vagy lebecsülte, vagy olyan korhadt volt minden ízében, hogy ez indokolta a tehetetlenséget, teljes pontossággal akkor sem, ma sem tudom elbírálni. A lényegen azonban ez semmit sem változtatott.

Megindult országszerte a talán még jogtalannak sem mondható és mindig válaszolatlanul maradt kérdés:

„Miért én és miért nem Ő?"

Erre különösen azután, amikor kikerültem az orosz frontra, számtalan példa jutott tudomásomra. Csak, bár időrendben még nem volna aktuális és időszerű, de itt nyílik alkalom ennek a kérdésnek felvetésére.

Nyíregyházáról, mivel a gyorshadtest kötelékébe tartozott az itt állomásozó huszárezred, illetve akkor már ezredek, mert emlékezetem szerint bár nem voltam huszár, de akkor már kettő volt itt belőlük, elmentek. Azon kívül én és egy pár legénység, aki az V-ik hadtest állományába tartozott.

Hát nem önként adódott a kérdés, *mi itt nyomorgunk, mert az már semmi szempontból nem volt virágos bevonulásnak nevezhető, mert ez már háború volt és pedig a javából?!*. Ugyanakkor ismerőseim, barátaim, akik ugyanolyan korban és katonai kötelezettségben álltak, mint jómagam, csücsültek a fenekükön.

Akkor is vallottam, ma is vallom: katonai szempontból ez a legnagyobb fokú ostobaság, mert megosztja, és pedig igen rossz irányban osztja meg a katonakötelesek sorát. Indokolatlan protekciózás, kivételezés, összeköttetések hajszolása stb., mint a melegágyásban a lóféreg, úgy szaporodik, fejlődik és rontja az ilyen időkben oly annyira szükséges összhangot. E nélkül pedig nincs nemzeti összefogás és nincs eredmény, illetve az eredmény az, ami be is következett.

Az is természetes, hogy azok a baloldali erők, akik tudatlanságból, vagy tudva szimpatizáltak az Oroszországban történtekkel, kiváló propagandistái voltak az ellenfélnek. Már pedig ilyenek mindenütt voltak és vannak. Ez alól és ezt a legnagyobb határozottsággal állítom, nincs egyetlen olyan ország, amely kivétel volna. Mert elégedetlen ember mindig és mindenütt volt és van, saját hibájából vagy önhibáján kívül nehéz sorba jutott ember, sőt réteg is mindig és mindenütt volt és van, ezek pedig mindenkor az úgynevezett 5-ik hadoszlopai a bolsevizmus eszméjének.

Ha ebben az állításomban valaki is kételkedik, csak a mai tehát 1985-ik évi nemzetközi helyzetet vegye szemügyre.

Azt sem szabad feledni, hogy az oroszok, itt mindig a bolsevizmus híveit értem ezen elnevezés alatt, és nem a tömegeket, melyek mindenütt, de különösen Oroszországban mindig irányítást igényeltek és ahhoz hozzá is voltak évszázadokon keresztül szokva, e propagandának nem lebecsülendő mesterei ma is, tegnap is, nyilvánvaló, hogy holnap is azok lesznek. Az orra hegyénél tovább nem látók pedig megszédülnek, ha azt hallják, hogy *ha mi jövünk, akkor majd tied lesz a gyár, a föld, a jólét,* szóval minden olyan mézesmadzag, ami az emberek óriási többségét magával ragadja. A kiábrándulás azután igen keserves, de a mozgásba lévő vonatról már kockázatos dolog nyaktörés veszélye nélkül leugrani.

Így úton útfélen alig lehetett mást hallani, hogy ez nem a mi háborúnk, nekünk ehhez semmi közünk és így tovább. Le kell itt szegeznem egészen világosan, és mivel ezek a sorok valószínűleg csak halálom után olvashatók, tehát minden ellenvélemény legalább is velem szemben meddő igyekezetnek fog bizonyulni, hogy soha nem osztottam ezt a véleményt és nem osztom ma sem.

Akkor is mondtam a magam kicsiny körében és mondom ma is: ez a második világháború, sokkal közvetlenebbül érintette a csekély létszámú magyarságot, mint mondjuk a németeket, akikben nemcsak a faji összetartása sokkal, de sokkal nagyobb, de a létszámuk is nem hasonlítható a magyarság állandóan fogyó létszámához.

A teendő pedig adva volt. Fal mellett maradni és így megsütni a magyar pecsenyét elsősorban azzal, hogy területeinken olyan viszonyokat teremtsünk, hogy azok viharállók legyenek.

Óriási tévedés azt hinni, hogy erre nem voltak megfelelő emberek és megfelelő lehetőség. Erről, különösen az az óta felnőtt nemzedékek semmit sem tudnak, erről síri hallgatás e mai rendszernek a hozzáállása. Igen ritkán jut el a ma élőhöz egy- egy villámfény, ami azt igazolja, amit az imént leírtam.

A napokban láttam egy TV műsort, a múlt évben elhunyt kiváló magyar író-esztétáról *Cs. Szabó Lászlóról*. 1982-ben készült. Jóleső érzéssel hallgattam, bár és ez természetes, hogy minden irányzatnak van másik oldala is. De a menetirány egy volt, új úton, egy új Magyarország megteremtése. Sajnos akkori vezetőink rövidlátása, és nem utolsó sorban magyar Sorsunk mindenkori mostohasága csírájában fojtotta el ezt a törekvést. Itt és kizárólag itt látom a volt vezető rétegnek sete sutaságát.

Ezt az időt alig megelőzően látogatóm volt hivatalomban *Budaházy Mihály* tábornok személyesen. Valami apróbb szívességet tettem családjának, amikor ő távol volt otthonától és ezt jött megköszönni. Beszélgetésünk során megkérdeztem tőle, hogy a nehezedő időben a meglévő katonai erővel mi a szándéka a magyar kormányzatnak. Válasza egy kérdés volt, „*melyik hadtestnél szolgálsz*?". (Akkor a megnagyobbodott országban úgy emlékszem kilenc volt ebből.) Mondtam, hogy „*az 5-iknél"*. „*No, akkor ülj babérjaidon"*- válaszolta tréfásan, mert *most jövök egy igen bizalmas katonai megbeszélésről, ahol döntés*

született, hogy tekintettel a romániai viszonyokra bármi is történjen, ez a hadtest Erdély érdekében csak akkor és csak ott kerül bevetésre, ha ott valami baj van." Kért, hogy bizalmasan kezeljem közlését.

Eltávozása után úgy véltem, hogy azért mégis csak gondolkoznak ott fenn, és pedig józanul. A későbbi körülmények sajnos nem ezt igazolták.

És akkor ebben a tudatban éltem és ringattam magam, *helyén van a fej és gondolkodik*. Mert egy háború bizony mindig kockázattal jár, különösen olyan esetben, amikor egy olyan iszonyú birodalommal állnak szemben, mint az orosz birodalom, ahol egy Napóleonnak is bele törött a foga.

De az tény volt, hogy mint vajban a kés, úgy mentek előre a németek és az oroszokra rendkívüli fontossággal bíró területeket egyre másra foglalták el. Miközben nézegettem a térképet, önmagammal vitatkoztam, és ahogy már ez lenni szokott, hol optimistán, hol pesszimistán mérlegeltem. Mert a németek szempontjából az eredmények ragyogóak voltak, viszont ha a térképre néztem, magához az irdatlanul nagy orosz birodalomhoz ezek csak apró kis bakugrások. Tessék csak térképen utána menni a hitetlennek.

Ismét én
Behívó: Oroszország

Így üldögéltem meg nem lévő babérjaimon, amikor egy júliusi délután, arra lettem figyelmes a csengő szó hallatára, hogy a kapu előtt egy katonai teherautó áll és egy ismert szakaszvezető nyomja a csengőt. Már kettő tapasztalatom volt korábban erről (1940. Erdély 1941. Jugoszlávia), így anélkül, hogy beszéltem volna a szakaszvezetővel, tudtam, hogy ez katonai behívás. Erről a nálunk kialakult gyakorlatról már korábban írtam. *„Itt a főhadnagy úr behívója a többieket már leadtam a Tűzoltólaktanyában, kézbesítésük folyamatban van, valószínűleg két óra múlva tudunk indulni."* Nesze neked bizalmas katonai megbeszélés és szigorú döntés. Már ahogy ez magyar módon szokott lenni. Talán az egyik balkéz nem tudja, hogy mit tesz a másik balkéz.

Igen vegyes érzelmekkel vonultam be, és amíg Kecskemétre értünk, volt alkalmam magamban meditálni a történések felett.

Hogy mi történt?

Ezt természetesen nem tudtam kisütni, de önmagam megvizsgálására elég időm volt.

Többször említettem már, hogy szívvel lélekkel antimilitarista vagyok, és az egyenruhának semmilyen formáját nem bírom. Szabadságom korlátozását látom benne. És mégis valami leplezetlen kíváncsiság lappangott bennem. Azt hiszem, hogy említettem már, igen érdekelt a közgazdaságtan. Sokat összeolvastam róla, mondjuk, hogy elég pontos legyek a nagy átlagnál valamivel többet értettem hozzá. Marxot és kapcsolt részeit már akkor olvastam, amikor ez nem volt kötelező stúdium tárgya a jogon tanult közgazdaságtannak.

Amit itt erről a kérdésről hallottam, az mind teljes mértékben elutasítása volt e tanoknak. Ez is érthető. Ma az ellenkező végletben élünk. Akkor az járt az eszemben, hogy ha kikerülök az oroszokhoz, – ha az Isten is meg segít – e gazdasági rendnek, a sokat csépelt és csepült különböző évszámokhoz kötött terveknek eredményét, vagy eredménytelenségét alkalmam lesz megtapasztalni. Szóval élt bennem egy alapos kíváncsiság. De nem akarom azt a látszatot ma kelteni, hogy ha akkor azt kérdezik, „*akarod e így háborúban tanulmányozni e gazdasági rendet, vagy inkább itthon maradsz"*, hogy ez utóbbit választom, és kíváncsiságom legalábbis ezen a téren kielégítetlen marad.

De ez a választás nem adatott meg, így akarva nem akarva Oroszországban szedtem össze magam.

Kecskeméten megtudtam mozgósításunk pontos történetét is.

A gyorshadtesttel, mint a hadtest közvetlen alakulatával kiment a kassai VII-ik hadtest 15 cm-es GV-je, de azt az oroszok totál szétlőtték. Ennek pontos részletei mind máig ismeretlenek előttem. Minisztériumi parancsot kapott *Mátyás*, akkor már alezredes, hogy vagonírozza be gépeit és küldje el utánpótlásként az orosz frontra. Erre *Mátyás*, – őt kellett erről az oldaláról is ismerni, de talán már elég jellemzőt írtam róla – felment Pestre, és az illetékeseknek kijelentette, hogy „*a gépeimet pedig nem adom. Ha az a pancser széthagyta lövetni osztályát, ez az ő és az illetékesek dolga, de Magyarország nem olyan gazdag, hogy egy ilyen nagy értékű vagyontárgyát ilyen pancserekre bízza*." Mivel *Mátyás* véleményének kimondásában soha nem érzett semmiféle gátlást, erről az oldaláról a HM-ben is ismerték, azt kérdezték: „*mennyi idő kell ahhoz, hogy mozgósítsd csapatodat?". „Harminchat óra*" – volt a felet. „*Hát akkor tedd meg."*

Így vonultunk mi be. És való igaz, hogy harminchat óra múlva már a kecskeméti vasútállomáson rakodtunk vagonokba. Még akkor éjjel el is indultunk. Kassán hozzánk osztottak be egy 10 és feles messze hordó (hordtávolsága olyan 20 km körül volt) üteget, mely korábban *Hajmáskéren* állomásozott, így mint három ütegre felduzzadt osztály vonatoztunk tovább Körösmezőig. Majd a Tatárhágón keresztül, ott már úgynevezett gyalogmenetbe mentünk a régi *Galícia* felé, majd azon keresztül előbb át a Dnyeszteren, Bugon, valamikor augusztus végére Zaporozsje (a nevek leírásáért nem felelek) városával szemben elértük a Dnyepert.

Orosz fronton
1941

Erről a menetelésről nagyon lényeges dolgot írni nem tudok. Komoly csatákban nem vettem részt. A német hadigépezet akkor olyan csodálatos pontossággal működött és annyival előttünk járt, hogy mi inkább a csaták nem kellemes látványát élvezhettük. Ma már inkább csak apróbb mozaikoknak nevezhető emlékfoszlányaim vannak. De talán akad ezek között is feljegyzésre méltó.

Ezeket próbálom felidézni.

Amikor Kassán a hozzánk osztott messze hordó üteget átvettük, annak parancsnoka egy aktív százados volt. Nevére nem emlékszem. Még ott az állomáson bár hatalmas volt akkor is már a vasútállomás vágányzata, egyik kihallgatásánál olyan ordítozást csapott, hogy parancsnokom engem küldött – bár rendes beosztásom osztály felderítő volt, de ő kinevezett harcászati segédtisztjének, ilyen minősítést az akkori szabályzat nem ismert ugyan, de nevetve közölte velem, hogy az ilyen apróságokkal nem törődik – hogy hívjam hozzá a századost.

Ott közölte vele, hogy az ilyen hang ismeretlen az ő vezetése alatt álló alakulatoknál, arra kéri tehát, hogy a jövőben, mindaddig, amíg parancsnoksága alá van rendelve, ezt mellőzze.

Furcsán jellemző, hogy ugyanezen tiszt valahol *Kolomea* térségében hosszú ideig vitatkozott velem, hogy egy bizonyos csillag, – kinn ültünk egy szilváskertben a szabad ég alatt – egy felderítő repülőnek helyzetlámpása. Csak akkor volt hajlandó belátni tévedését, amikor kihozattam egy teodolitot és annak látcsőbeli hajszálkeresztjét ráállítottam a csillagra. Ez azután meggyőzte tévedéséről. Néhány héttel ez után felkereset ütegének két altisztje és elmondta, hogy a százados úr megrémíti az egész legénységet a különböző rémtörténeteivel, elkerülhetetlen halállal stb. Jelentettem parancsnokomnak, aki magához hivatta a századost, aki akkor elismerte, hogy olyan félelem tölti el egész belső részét, hogy képtelen uralkodni magán. Hátraküldtük, majd onnan hazakerült Pestre és nemsokára, mint alkalmatlant, leszerelték. Vagy két év múlva egyik pesti hivatalos utam alkalmával várván a vonatom indulását, civilben hozzám lépett, s akkor tudtam meg, hogy mint írógépügynök keresi kenyerét. Akkor is, azóta is sokszor elgondolkodom: alig hiszem, hogy jó volt tisztkiválasztásaink rendszere, mert elsősorban inkább a származást, mint a rátermettséget vették is figyelembe.

A másik emlékem Kőrösmezőhöz fűződik.

Két német katona valahol a falut környező földeken megerőszakolt egy ottani leányt. Mindkettőjüket halálra ítélték, és szemünk láttára kivégezték. Ez is egyik, ha mozaik képe, de képe a német hadseregnek, annak a szellemnek, ami azt áthatotta. *Vajon maradt volna-e élő orosz katona, aki az általuk megszállt területeken ilyen erőszakoskodásért az életével fizetett volna?*

Szomorú háborús emlékeim közé tartozik egy *Pervomajszk* nevű város, amely emlékezetem szerint a régi Galícia területén fekszik. Egy váratlan német légitámadás az országúton elkapott egy orosz menetoszlopot és azt szétbombázta. Az előretörő német

hadseregnek az eltakarításra nem volt ideje. Hiába volt az autók ablakának felhúzása, a bűz irtóztató volt, hiszen akkor még meleg szeptemberi napokat éltünk.

Kisebb, inkább jelképes csatározásokkal jutottunk el egy *Baburka* nevű községbe, amely már közvetlenül a Dnyeper partján feküdt.

A mi alakulatunk a német páncélosoknak nyújtott tűztámogatást ott, ahol kérték. Így gépkocsim, mint osztályfelderítő tiszt gépkocsija, közvetlenül az előretörő német páncélosok között haladt, hogy ha tüzérségi támogatásra van szükség, továbbítani tudjam az osztályparancsnok felé. Vagy negyediknek értem ahhoz a hídhoz, mely a Dnyeper nyugati partjáról a keletire vezetett és pedig közvetlenül a már említett Zaporozsje városhoz. A folyón itt egy sziget volt, annak nagyságát nem tudom, maga a víz valamivel szélesebbnek látszott, mint a Duna Pestnél. A híd viszonylag keskeny volt, de úgy volt megépítve, hogy felsőrészén a vonat, alsó részén az országút haladt majd beért a szigetre, majd a szigeten folytatódott, hogy azután a másik, valamivel szélesebb ágon áthaladjon a város felé. A német páncélosok előretörése olyan gyors és váratlan volt, hogy bár alá volt aknázva – ez minden háború velejárója, sajnos, de így van, ennek eredményét volt szerencsénk látni Magyarországon is, amikor itt vonultak vissza a csapatok – a hídnak Nyugat felé eső részét már nem tudták felrobbantani. Így az teljes épségben jutott birtokunkba. A másik részét felrobbantották.

E szigettől nem messze a folyás ellenében van egy *Korticia* nevű település, emellett épült a már korábban is Európa szerte ismertté vált úgynevezett *dnyepropetrovszki erőmű*.

Így, ez bár nem közvetlenül e város mellett van, de ennek nevét viselte, sőt talán viseli ma is. Ide is talán harmadiknak jutottam el.

Magát az óriási gátat az oroszok felrobbantották.

Nem nagyon mertem kimenni a robbanás által átszakított gát széléig, mert a hatalmas résen a megdagadó Dnyeper irdatlan mélységben eszeveszetten,- hirtelen nem találok jobb szót, ennek jellemzésére – szinte őrjöngve, tajtékozva ömlött át. Mivel elég szédülős vagyok, nem nagyon tudtam lenézni a mélységbe. Tudomásom szerint ezt a gátat a németek kijavították, majd amikor ők vonultak vissza, ők is felrobbantották. Később azt hallottam, hogy újból működik és termeli az áramot. Azóta arra nem jártam.

Valamit erről a híressé vált erőműről: ma úgy tudom, hogy ennél sokkal nagyobb teljesítményűek is vannak az uniónak, de abban az időben ez volt talán Európa szerte a legnagyobb. A folyó nyugati partján igen csinosnak mondható munkáslakások voltak, kis park között felépítve, melynek lakói szemmel láthatóan igen sietve hagyták el lakásukat. Jóformán minden szét volt szórva a szobákban. Maguk a házak emlékeztettek azokra, melyeket évekkel később a zalai olajmezőkön a hajdani MAORT (Magyar Amerikai Olajipari társaság) *lispei* és *házakerettyei* telepén láttam.

A véletlen műve?

Nem tudom.

Egy azonban tény. Számos kis könyv alakú és oroszul írt, rajzokkal ellátott tájékoztató könyvecskét találtam, melyek az erőmű létesítéséről, építéséről számoltak be. Úgy

vagyok ezzel, mint *Háry János* a *Garay obsitos* könyvében járt *az aranyórával*. Hárynál az aranyórát elkérték felettesei, az én orosz kis könyvecskéim elvesztek a villa kirablásánál. Így bizonyíték nincs a kezemben. Pedig igen érdekes adatokat tartalmaztak, amint azt lefordította járőröm tolmácsa. Róla itt kell megemlékeznem. Kecskeméti órásmester volt, *Fehérvári* nevezetű, aki az első világháborúban orosz hadifogságba került és ott töltött tíz esztendőt. Így kitűnően beszélte az orosz nyelvet és ráadásul még, mint órásmester, intelligens ember is volt. Nos, amikor erre az orosz hadjáratra eljöttünk, Fehérvárit magam mellé vettem járőrömnek, és ennek mindketten nagyon örültünk. Nekem volt egy kitűnő tolmácsom, neki pedig egy kitűnő katonai beosztása, ami akkori korára tekintettel – már jóval túl volt a negyvenen – igen kellemes volt.

Az ő fordításából tudtam meg, hogy az egész erőművet az amerikaiak építették. Ők voltak a tervezők és a kivitelezők. A szovjethatalom a segédmunkások hadát bocsátotta rendelkezésükre. Nyilván ebből adódott az a hasonlóság a munkás lakások között, amiről fentebb beszéltem. Gondolom, hogy ez az amerikai típus. Ez az ottani lakásokban szétdobálva elég nagy mennyiségben talált és rajzokkal, fényképekkel illusztrált könyv számos adatot tartalmazott a végzett munkaórákról, megmozgatott föld mennyiségéről, arról a munkáról, mely előbb a régi mederből elvezette a folyót egy ideiglenes mederbe, hogy a régibe elkészülhessen a gát. A gátnak tetején a két sávos út megépítésénél a korabeli technika minden vívmányát felhasználták az amerikaiak.

Így az oroszokkal folytatott barátkozásuknak messzire visszamenő története van.

1941 nyarától azután szoros szövetségbe kerültek egymással, de szövetségüknek egyedüli összetartó kapcsa a Hitler elleni háború volt. Amint Hitler és rendszere kihullt a szitából, oda lett a barátság is és ez a macska egér háború az óta is folyik különböző síkon, váltakozó sikerrel. Úgyis mondhatom azonban, hogy madarat tolláról, embert barátjáról lehet a legjobban megismerni, no meg az is beigazolódott, hogy a barátokból nagyon könnyen válnak egymás halálos ellenségévé. Ennek a tanúja mai szerencsétlen korunk.

*

Hogy ne nagyon essen szét elbeszélésem cselekményeinek sorrendje, úgy gondolom, hogy előbb lehetőleg röviden foglalkozni fogok oroszországi élményeim katonai mivoltával. Kezdem kritikai megállapításommal, ami a magyar katonaság oroszországi szereplését illeti.

Korábbi olvasmányaimban és az Első Világháborút megjárt ismerőseim elbeszéléséből mindig azt hallottam, hogy a magyar, mint katona kiválóan megállta helyét. Ehhez nem tudok hozzászólni, mert koromnál fogva azt csak ezekből a leírásokból és elbeszélésekből ismerem. Bennem a magyar katonáról korábban alkotott nimbusz teljesen és tökéletesen szertefoszlott az akkor és ott tapasztaltak eredményeként. Bizonyára voltak kivételek és távol áll tőlem az a szándék, hogy az ezekben a harcokban elesett magyar hősi halottak emlékét akár gyalázni, akár kisebbíteni akarnám. Csak arra térek ki, amit személyesen tapasztaltam és csak ennek eredményeként levont egyéni véleményemet rögzítem.

A magyar hadsereg, úgy vezetésében, mint alakulatonkénti teljesítményében tökéletesen csődöt mondott.

Tudom, hogy igen kemény és igen szomorú megállapítás ez, de amikor tulajdonképpen csak ennek a fehér papírnak beszélek, és rajta emlékezem. Nem engedhetem meg azt, hogy nemzeti elfogultság ne mondassa ki velem azt, amit igaznak tartok. Ismétlem tehát, hogy kizárólag egyéni tapasztalat, senki más véleményét ebben az ügyben nem kértem ki, nem hallgattam meg. A mai háborús visszaemlékezéseket némi undorral forgatom, ha egyáltalában forgatom, mivel azoknak születési körülményei előttem igen tisztázatlanok, felettébb gyanúsak és vagy pénz szagot, vagy egzisztenciális szagot vélek körülöttük megérezni.

Le kell szögeznem itt azt az álláspontomat is, hogy csak akkor tartok egy bíráló kritikát megengedhetőnek, ha az a kor, melyben ez a bírálat elhangzik egy egészségesebb, tisztább, becsületesebb és nem utolsó sorban magyarabb kor. Mivel véleményem szerint ezek egyikéről sem lehet mai korunkban szó, s mivel a cenzúra miatt napjainkban csak ilyen tónusban megírt iromány láthat napvilágot, azt vallom, hogy úgy, mint én, írja le mindenki a maga számára vagy íróasztala számára emlékeit és bízza annak napvilágra kerülését egy jobb korra, ha ilyen talán egyszer még itt e szerencsétlen földrészen eljön. Ezeknek a ma uralkodó bérenceknek, orosz ügynököknek ne szolgáltasson semmi adatot, mert ezek nem a megjavulás vagy megjavítás szándékával fogják azt felhasználni, hanem arra, hogy a magyar múltat azzal is gyalázni tudják. Engem nem ez a szándék vezet, ezért teszek úgy, ahogy teszek. Viszont a tényeket nem akarom elhallgatni.

Tehát kezdjük el szigorúan katonai tárgyú emlékeim elbeszélését.

Dnyeper partján

Mint mondtam, megérkeztünk a Dnyeper melletti *Baburka* községbe.

Mátyás István parancsnokom, aki mint tüzér végig verekedte az első háborút, természetesen óriási tapasztalatra tett szert, mert mind a négy háborús évét Oroszországban töltötte. Csak azt tudom mondani róla haló poraiban is – tudomásom szerint emigrációban, Amerikában halt meg, mint tüzérezredes – kiváló katona és ember volt egy személyben.

A legutolsó felderítői állást is – nem beszélve az ütegállásokról, úgynevezett mozdonyállásokról – mindent személyesen ellenőrzött, és megfelelő tanácsot vagy parancsot adott. Ezt onnan tudom, hogy mint kinevezett „*harcászati segédtisztje*", mindenüvé vele kellett mennem, ami igen sokszor borsos helyzeteket ismertetett meg velem.

Ő, ha észrevette félelmeimet – ezzel azt hiszem mindenki így van, aki először kerül akár gyalogsági, akár tüzérségi tűzbe, igen könnyen veszíti el fejét, míg a helyzetet jól rosszul meg nem szokja – mindig mosolyogva azt mondta: „*amíg engem látsz, ne félj, tudom, mit csinálok*." Ez pontosan így is volt mindig.

Megérkezésünkkor a polgári lakosságtól teljesen elhagyott faluban (*Baburka*) egy hidász alakulat állomásozott egy aktív ludovikás főhadnagy parancsnoksága alatt.

Mátyás magához hivatta a főhadnagyot és megmondta, hogy éjjelre hagyják el a falut, mert a túlsó partról biztos, hogy lőni fogják. A főhadnagy azt válaszolta, hogy „*ő már két*

éjszaka itt állomásozik alakulatával és semmi tüzet nem kaptak." Mátyás azt felelte, „*igen, de most biztos, hogy tudomásukra jutott az oroszoknak, hogy egy tüzérosztály érkezett, így mivel tüzérségi akadálya a falu lövésének nincs, élni fognak ezzel a lehetőséggel."*

A főhadnagy letisztelgés után úgy távozott, hogy alakulatával ott maradt. Mi pedig az esti szürkülettel kihúzódtunk a faluból, és éjszakai szállásra néhány kilométerrel hátrább helyezkedtünk el.

Ez a leírásom, hogy „*helyezkedtünk*" némi kiigazításra szorul. Ott kinn ugyanis csak földön lehetett volna aludni, míg a faluban a községházának irodai helyiségei padlózottak voltak. Ez akkor nagy szó volt az orosz falvakban. Nekem és öreg *Kovács Miklós* barátomnak nem nagyon tetszett a már hűvösödő szeptember éjszakákban a földön aludni, így mi ketten beköltöztünk a községházára.

Ahogy tréfálkoztam, ez részemről bizonyos kollegiális cselekedet is volt.

Átvettem a község irányítását.

Éjfél körül szörnyű ricsajra ébredtem, az oroszok lőtték a falut. Őszintén megmondom, azt sem tudtam fiú, vagy leány vagyok, még azt sem állítom, hogy pizsamám, – mert hiszen teljes kényelembe helyeztünk magunkat Miklós barátommal – nem lett e besárgítva. Tény az, hogy állandó villódzás közepette kapkodtam magamra ruháimat, miközben az én Miklós öreg barátom teljes nyugalomban öltözni kezdett. És amikor idegesen azt mondtam, hogy „*még nem vagy készen?* Nyugodtan azt felelte, hogy „*keresi a harisnyakötőjét."* Amire nyomdafestéket nem tűrő jelzővel illettem azt a bizonyos harisnyatartót.

Amikor készen lettünk és kiléptünk a községháza közvetlenül az utcára nyíló kapuján, az ott elfutó országúton akartam elmenni, hogy minél távolabb legyek a folyótól és annak túlsó partjától. Azaz lőtávolon kívül helyezzem becses személyemet.

Miklós megfogta a zubbonyomat és húzott az eresz alá mondván, „*várj, hadd lássuk, hogy mit lőnek és merre felé*." Pontosan azt az utat kezdték el lőni, amelyen el akartam iszkolni. Valószínű, hogy a fejembe csattant volna lövedékük. Amikor erről Miklós meggyőződött, azt mondta, „*látod, arra nem megyünk, hanem az ellenkező irányba, mert már onnan áthelyezték a tüzet, így ott viszonylag biztonságban leszünk*."

Amikor később kissé megnyugodva azt kérdeztem, hogy „*Te Miklós, ilyen bátor ember vagy?"* Az idősebb kor bölcsességével azt felelte: „*dehogy vagyok bátor, csak tapasztalt. Majd te is megszerzed ezt a tapasztaltságot, ha néhányszor tűzbe kerülsz*."

Igaza volt, ha nem is megszokni, de fejjel gondolkodni megtanultam.

Amikor virradatkor elindultunk osztályunk felé, Mátyás mosolyogva kérdezte, „*hogy mint szolgált éjszakai nyugalmunk?".*

Mondtam is neki, hogy „*a jövőben, ha azt tetszik mondani, hogy bújjak a víz alá, oda is elmegyek, de nem döntök a saját fejem szerint".*

Viszont az utászoknak reggel nyolc halottjuk volt.

Amikor *Mátyás* meglátta a főhadnagyot, közölte, hogy „*ezekért az emberekért a főhadnagy a felelős!"*

Kiderült, hogy a falu mögött lévő hatalmas kolhoz által rakott kazalban két asszony, mint figyelő rejtőzködött és rádióval irányította a tüzérségi tüzet. Csak rejtekhelyükről azt nem vették észre, hogy mi egy másik úton kijöttünk a faluból.

Talán mondanom sem kell, hogy attól kezdve nyugodtan rábíztam magam parancsnokom tapasztaltságára.

Az eredmény nem is maradt el, hiszen ma itt gépelem e sorokat.

A német hadigépezet precízen működött, a leghamarabb a Dnyeper nyugat felé kihasasodó kanyarulatát érte el. Ott védelmi állásba kellett mennünk, hogy a tőlünk északra eső alakulatok felfejlődjenek. Ott a parton emlékezetem szerint tizennyolc magyar tüzér üteg ment állásba. A fel nem robbantott hídnak az őrzését is magyar alakulatok vették át, a gyorshadtest II-ik osztálya – gépkocsizó gyalogság – szállta meg a szigetet is, tehát meglehetősen nagy magyar katonai alakulat állomásozott ott.

Parancsot kaptam, hogy mint *osztálymegfigyelő* menjek járőrömmel be a szigetre és vegyem fel a gépkocsizó dandár parancsnokával az érintkezést.

Így is történt, jelentkeztem egy alezredesnél, mint parancsnoknál.

A dandárok a szigeten bunkerekben voltak elszállásolva, mivel a szigetnek egy olyan öt részre tagozódó nyúlványa volt, mint egy emberi kéznek. S ami igen sűrű bozóttal volt benőve, így annak partjára magyar gyalogos katona nem ment ki.

Kaptam egy bunkert, és ott településem le járőrömmel.

Másnap a szigetet éjjel nappal aknákkal lőni kezdték az oroszok. Ezek ellen a bunkerek teteje biztonságot nyújtott, de kinn járni nem lehetett. Ez így tartott vagy három napon keresztül, élelmet is csak éjjel lehetett behozni, mivel a szigetre vezető út egyik szakasza az oroszok által belátható volt, így ha ott mozgást észleltek, azonnal lőtték az utat.

Mint említettem, úgy a túlsó part, mint a szigetünk oroszok felé eső része beláthatatlan volt.

Mi pedig csak üldögéltünk gödreinkben.

Talán három nap múlva megsokalltam ezt az életet. Átmentem az alezredes bunkerébe és közöltem vele, hogy „*vagy tegyen lépéseket arra, hogy a vízig kimenjenek dandárjai. Azt ellenőrizni tudják és abban az esetben, ha szükséges, onnan irányítva a tüzérségi tüzet szétlőjük az oroszok állásait. Vagy vonuljunk ki a szigetről, hiszen itt egy egérforgóban ülünk. Bármelyik pillanatban a bunker szájánál bedobnak egy kézigránátot, és mi ezzel szemben teljesen tehetetlenek vagyunk*."

Az alezredes azt felelte, hogy a terep járhatatlan, az beláthatatlan, oda kimenni nem tudnak, kivonulásra pedig nem kaptak parancsot.

Én nem voltam alárendelve, csak mellé rendelve. Ez óriási különbség katonáéknál is. Bejelentettem, hogy mivel további itt tartózkodásomat teljesen feleslegesnek tartom, járőrömmel elmegyek, és osztályparancsnokomnál jelentkezem.

Így is lett.

Megnéztük, hogyha valaki a belátható részen megjelenik, hány másodperc múlva jön az aknatűz, mennyi a töltési idő. *Domján* szakaszvezetőmnek, a járőr alparancsnokának kiadtam az

utasítást, hogy futásban induljon el, és amikor fütyülök, vágja hasra magát, majd újabb füttyszóra kezdjen szaladni a következő füttyig. Amikor talán kilenc emberemet a veszélyes és belátható területen átmentettük, én indultam. *Domján* nézte az óráját és irányított füttyszóval. Ez a belátott terület, ahogy ma visszaemlékszem olyan 150-200 méter volt. Szerencsésen át is jutottunk.

Jelentkezésemet parancsnokom tudomásul vette.

A következő éjszakán a mi fedezékeinkben – ez a városnak korábban kiépített légoltalmi bunker rendszere volt a Dnyeper nyugati partján, de Zaporozsjéhez tartozott ez is, úgy, hogy ott viszonylagosan kényelmesen voltak a figyelők elhelyezve a tüzérség részére – hatalmas ordításra ébredtünk.

Az oroszok a jól előkészített és kellően megpuhított katonáinkat a szigeten meglepték, és nagyrészt lemészárolták, vagy a kisebb részüket foglyul ejtették. Napfelkelte után távcsöveinken keresztül mi tehetetlenül néztük, hogy füstölik ki gyalogságunkat a bunkerekből, szuronyukkal, hogy szurkálják, de lövegeinkkel belőni nem lehetett, hiszen vegyesen voltak ott oroszok és magyarok.

El kell itt mondanom, hogy a háború eme szakaszában mindkét oldal kíméletlenül bánt a fogságába került katonákkal. Akkor még semmi kivételt nem élveztek a magyarok sem. (Állítólag később igen, de erről már nincs közvetlen tudomásom.)

Mint német parancsnokság alatt küzdő magyar alakulat, mi is megkaptuk azt a német hadseregparancsnok által kiadott utasítást, hogy – mivel megtalálták egy német SS tábornok megnyúzott hulláját, akiről megállapították, hogy a nyúzást még elevenen kezdték el – a megadott időponttól nincs hadifogoly.

A magyarok ezt a parancsot nem hajtották végre.

Lehet, hogy az ilyen gesztusoknak jutott el a híre az oroszokhoz, és ha valóban volt más elbánás, úgy az ennek az eredménye volt. Sajnos ez a lényegen nem változtatott semmit. Le kell szegeznem, hogy mindkét náció tehát úgy a német, mint az orosz embertelenül bánt hadifoglyaival. Hogy ki kezdte ezt, azt nem tudom, felelőtlenül nem szeretek semmit állítani, de a bánásmód embertelen volt.

Egy alkalommal – időrendben kicsit később, de most eszembe jutott, így leírom – *Kovács Miklóssal*, ki perfekt német volt, elmentünk egy orosz hadifogolytábort megnézni. Parancsnoka egy német főhadnagy volt.

Nyilván kiült az arcomra a megdöbbenés, mert azt megértettem, amikor a főhadnagy azt mondta *Miklósnak*, „*úgy látom, a kamerádnak nem tetszik táborunk, hát azt javaslom, hogy menjen el és nézzen meg egy orosz tábort, ott hogy bánnak foglyainkkal*."

A Miklóshoz intézett magyar mondatomat azonban valószínűleg megértette a német. Azt mondtam, hogy *igen, de a német egy kultúrnép*. Hidegen kezet fogott és távozott.

Ma sokszor jól eső melegség tölt el, amikor ilyesmire visszagondolok. Lesz még erre sajnos más alkalom is.

Ott tartottunk, hogy a szigetet és az ott talált II-ik gépkocsizó dandárunkat vagy lemészárolták, vagy foglyul ejtették.

Néhány katonának azonban sikerült eljutni a mi figyelő helyünkre.

Már írtam arról, hogy a mi figyelő helyünk egy kitűnően, még az oroszok által kiépített légvédelmi figyelőállás volt, elég nagyszámú bunkerrel, az azokat összekötő futóárok rendszerrel. Az ott tartózkodó magyar katonaság létszáma hetven főre volt tehető és rendelkezésünkre állt még igen nagyszámú géppuska, golyószóró, ládaszámra kézigránát, kézi lőfegyverek. Rajtam kívül még hét tiszt tartozott a csapathoz. Az egész figyelőrendszernek, – mely a Dnyeper nyugati partján, egy dombsoron volt megépítve – a parancsnoka *Mátyás István* volt, aki azonban a sziget elvesztését követő napon be lett rendelve a hadtestparancsnoksághoz. Így ideiglenesen a parancsnokságot egy aktív százados, máskülönben ütegparancsnok vette át. Nevére pontosan ma már nem emlékszem.

A szigetről érkezett katonák, számuk úgy tizenöt-húsz körül volt, teljesen demoralizált állapotban voltak. Talán a több napig tartó aknázás is hozzájárult, de telítve voltak halálfélelemmel. Nyilván a szigeten látottak hatása alatt terjesztették azokat a sajnos rémhírnek nem minősíthető híreket, hogy az oroszok megölik a foglyokat, de előbb muffot vágnak a hasukon, farzsebet a fenekükön és ahhoz hasonló finomságokat emlegettek.

Ezek a hírek, mint az elkövetkező események szomorúan bizonyították, a mi embereinkre sem maradtak hatástalanul.

Az állásunk és a folyópart között a lejtőn egy kb. 2-300 méteres kukoricatábla húzódott, így szeptember lévén maga a part onnan nem látszott. Délután ezek közül a gyalogosok közül valaki dolgát végezni kiment a tengeribe, majd pillanatokon belül iszonyú rémülettel jött vissza, azt kiabálva, hogy oroszok vannak tengeriben. A parancsnokkommal közösen lakott bunkeremben egyedül feküdtem tábori ágyamon, amikor ezzel a hírrel rohant be legényem, *Becsei Imre*. Felugrottam, felkaptam a magammal vitt vadász *Manlicheremet*, az szokás szerint csőre volt töltve, csak biztosítva. Járőröm mellettem lakó tagjainak kiáltottam, és kiugrottam az árokból, hogy megnézzem ezeket az oroszokat. Katonáim fegyveresen követtek.

A látvány hihetetlenül groteszk volt.

Benn a tengeriben két magyar tüzér nagyobb dolgát végezte, és hogy „jóízűen" neki tudjon veselkedni, katonasapkájukat megfordították fejükön, tehát azok rendszeresített rózsája hátul a tarkójukon volt, így a sapkák csúcsos vége került előre, ez pedig hasonlított az oroszok által viselt katonasapkához. Természetesen hatalmas kacagás közepette jöttünk vissza a „hadjáratból", de felmérvén a helyzetet, azt mondtam a századosnak, hogy ezeket a demoralizált gyalogosokat azonnal küldjük hátra, mert meg fogják bolondítani embereinket. Sajnos, bár ez akkor nyomban megtörtént, későnek bizonyult.

Alig másfél óra múlva, amikor szürkülni kezdett, ismét végig futott a hír, hogy az oroszok partra szálltak és figyelőink felé közelednek.

A korábban elmondottakból a még nem katonaviselt emberek előtt is nyilvánvaló, hogy kitűnő fedezékünkben, hatalmas fegyverzetünk birtokában igen nehéz lett volna állásunkat elfoglalni, hiszen kitűnő lőállásokból uralni tudtuk az előttünk lévő területet. Átjönni pedig, ha ezt az oroszok megkísérelték volna, nagy erőkkel nem tudtak volna. Ez nyilvánvaló volt.

Annak idején a futó árkok nem egyenes vonalban lettek kiásva.

Ez katonai szempontból természetes is volt, így nem tudtam messzire ellátni. Különben is szürkülni kezdett, mindig erősebben és erősebben.

Az egyik kiszögelésre géppuska mellé *Domján* szakaszvezetőmet rendeltem, bőséges lőszer készlettel, a másik kiszögelésnél megálltam ugyancsak géppuskával és azt mondtam *Domjánnak*, hogy *ha mozgást látunk a tengeriben, azt tűz alá vesszü*k.

Az este azonban néma csendben telt.

Sehol előttünk semmi nem mozgott. Bizonyos idő múlva bennem is engedett a feszültség, amikor észrevettem, hogy a hátam mögötti árokban a mi bunkerünk felől valaki botorkál felém. Kérdésemre hibás magyarsággal azt mondta, hogy „*Juon vagyok."*

Beazonosítottam*:* parancsnokom erdélyi román tiszti szolgája. „*Mi van Juon?"*- kérdezem, változatlanul a géppuska mellett állva, mire azt feleli, hogy „*itt csak mi ketten vagyunk Főhadnagy úr"*. „*Hát a többiek*?" „*Mindenki elment*."

Nem akartam hinni a fülemnek.

Elindultam a szakaszvezetőm állása felé, akkorra már töksötét volt, amikor éreztem, hogy valami kemény tárgyra lépek. Lehajoltam és ott találtam azt a tüzérségi kis kiegészítő műszeremet, (átlőhetőség-mérő) melyet az előírás szerint az altisztemnek kellett mindig a nyakába hordania.

Az altisztem sehol nem volt és amint meggyőződtem, az egész megfigyelőben csak ketten maradtunk.

Arra kérdésemre, hogy „*te miért nem mentél el a többiekkel"*, a felelet az volt, hogy „*csak nem hagyom itt egyedül a főhadnagy urat*." Maradt tehát ott egy erdélyi román gyerek, rang nélküli tisztiszolga. Ott ültünk a hűvösödő éjszakában minden ennivaló nélkül, óriási fegyverkészlettel, az oroszoknak kiknek…..

Szóltam ennek a gyereknek, *gyere a hátam mögé és vessük hátainkat egymásnak."* Pokrócokat vettünk magunkra, mert igen hűvös lett az éjszaka és a csendes éjszakában szundikáltunk. Kettesben. Úgy hajnali három óra felé azt mondom ennek a román gyereknek, „*hát komám, minket itt hagytak, de abban ne reménykedjünk, hogy valami ennivalót fogunk kapni."* A figyelő ebédje is mindig a szürkülettel érkezett, így tulajdonképpen akkor már huszonnégy óra is elmúlt, hogy valami meleg ételhez jutottunk volna, itt az ideje, hogy dicsőségesen visszavonuljunk és próbáljunk valami gulyáságyú közelébe jutni. (Így hívja a katonanyelv a konyhát.)

Megindultunk vissza a faluba (Baburkába), majd onnan az országúton Nyugat felé. Hátamon a tulajdonképpen kerti ágynak nevezhető favázas ágyam, amíg *Juon* a parancsnokom ágyát hozta hátán. Ahogy ballagunk az éjszakában, egyszerre csak hatalmas zúgás ér fülünkhöz és lassan a folyó melletti ködös szürkületből kibontakozik a széles csatárláncba jövő német páncélosok hatalmas tömege. Hiszen – mint később megtudtam – a mi részünkről az a jelentés futott be, hogy az oroszok áttörték a vonalat, és hatalmas erőkkel támadnak.

Az országúton érkező tigrisnek páncélkupolája nyitva volt, ott figyelt egy német főhadnagy (a rangját később láttam napvilágnál), aki azt hiszem felette elcsodálkozott, amikor meglátta a két, ágyat cipelő magyar katonát.

De a rajvonal dübörgött tovább a folyó felé, mi pedig vonultunk vissza.

Néhány kilométer után a lassan világosodó reggelben az országúton egy tehergépkocsit láttunk meg, amihez közeledvén megismertük a sárvédőre festett Bástya emblémánkat, majd katonáinkat is. „*Ti mit kerestek itt*,"- kérdésemre a válasz az volt, hogy a „*főhadnagy úr elé jöttünk, az alezredes úr küldött"*. Aki, amikor a főhadiszállásról visszaérkezett és meghallotta az eseményeket, viszont a folyó felől néma maradt az éjszaka, engem keresett, de azt a választ kapta, hogy nem vagyok sehol. Ezt, mint később mondta, felette gyanúsnak találta, de mást nem tudott tenni, minthogy kiküldött egy kocsit.

Így érkeztem meg és mondtam el a történéseket.

Alig, hogy elterjedt érkezésem híre, megjelent *Domján* szakaszvezető. Csak az Istennek köszönhetem, hogy ott állt mellettem a sokkal idősebb és már csak koránál fogva is sokkal megfontoltabb parancsnokom. Mert, amikor megláttam *Domjánt*, revolveremhez kaptam és agyon akartam lőni, hiszen fedezetlenül hagyta a hátam egy olyan esetben, amikor nem tudtuk, hogy mi fog következni. Parancsnokom lefogta a kezem, miközben azt dörmögte fülembe: „*igazad van, de a százados úron kellene kezdened*…".

A sors torz vigyorához tartozik, hogy mikor már a teljes világosságban a német páncélosok jöttek vissza, miközben az égvilágon senkit nem találtak, ráadásul pihenőjükben riasztották fel őket, az előttem elmenő parancsnoki páncélosban kinéző főhadnagy, – valószínűleg az, kivel korábban találkoztunk, – rám nézett és kiköpött elibém a földre.

Nem hiszem, hogy véletlen volt.

Más lapra tartozik, hogy pontosan elibém köpött. De utána gondolva, szomorúan kellett tudomásul vennem, hogy ez a köpés nem nekem szólt, hanem a magyar hadseregnek.

Nem sokkal később hatalmas robbanás hallatszott a folyó felől.

Mint később megtudtuk, az oroszok azt a hídrészt robbantották fel, melyet sértetlenül foglaltak el a németek és melyet nekünk, magyaroknak kellett volna megőrizni. Ezért volt szükség a sziget elfoglalására. Dehogy volt nekik támadásra kedvük, a gyors üldözést kívánták lassítani.

Akaratlanul így váltam „*baburka hősévé*", ahogy társaim tréfásan hívtak.

Pedig hát tulajdonképpen semmit sem tettem, csak azt, hogy nem szaladtam el az első szellentésre.

Hős?

Nem csak törpék között egy igen picikével nagyobb.

És ez nem volt egyedüli esemény az életemben.

Sajnos. Ennek a híd felrobbantásnak azután nem valami kedvező volt az eredménye a német hadvezetőség szempontjából, mert amikor *1941. október 2* -án nagy támadását megindította, az egész déli *csoportnak Dnyepropetrovszkig* kellett felkerülni, hogy az ottani egyetlen pontonhídon át tudjon kelni.

Az pedig időveszteség volt. De erről majd kicsit később.

A „*baburkai kalandomnak"* egy számomra igen kedves következménye lett, amely – dacára a négy és fél évtizednek – ma is sok melegséggel tölt el.

Amikor kissé megnyugodtam, parancsnokom visszatartó magatartását teljesen jogosnak és méltányosnak ítéltem, de *Domjánnal* nem álltam szóba.

Fogadtam tisztelgését, de átnéztem rajta.

Néhány nap múlva valamivel hátrább vonták az osztályt és egy *Dnyeprostroj* nevű alig kiépített vasútállomás lett ideiglenes szálláshelyünk. A vasút innen *Zaporozsjecbe* vezetett volna, de akkor még nem volt kiépítve.

Szép szeptemberi napokat éltünk, amikor egy alkalommal járőröm két katonája megállított és azt mondta, hogy volna a járőrnek egy kérése hozzám. És pedig az, hogy hallgassam meg *Domjánt*, mivel valamennyiüket nagyon bántja az, ami történt.

Engedtem a járőr kérésének, és az összegyűlt járőr előtt megtörtént a „meghallgatás".

Domján is tartalékos volt, gazdálkodó parasztember Kecskemét környékéről.

Elmondta, hogy amikor a pánik kitört, ő még helyén maradt, ahová állítottam, de egy földije szaladt el mellette, hívta, és amikor azt felelte, hogy a „*Balla főhadnagy úr ide állította*", a földi azt mondta, hogy a főhadnagy úr már régen elment. Arra gondolt, hogy elfelejtkeztem róla, így ő is elfutott. A nagy futás végén tudta meg, hogy nem így történt, de akkor már nem tudott mit tenni. A járőröm valamennyi tagja ezt a beismerést megerősítette.

Eszembe jutott, amit Mátyás mondott a századosra, a többi tiszt urakra vonatkozólag. Kezet fogtam *Domjánnal*, de megmondtam, hogy „*azt tanulja meg, hogy amikor előre megyünk, elől megyek, amikor szaladni kell, utolsónak szaladok, mert az a rang, amit viselek, erre kötelez*." Hazajövetelünkig semmi sem zavarta meg azt a szellemet, amit mindannyian vallottunk.

Csak két példa, ami – ha reájuk gondolok – mindig belső melegséggel tölt el.

Még ezen az állomáson voltunk, amikor elém áll *Domján* és azt mondja, hogy „*déli 12 órakor tessék szálláskörletünkbe jönni ebédelni".* Ez a vasútállomás főépületétől vagy 100 méterre egy víztorony alatt volt. Elcsodálkoztam, de annyira erősködött, hogy elmentem. A körletben nagy rend, a viszonyokhoz képest mindenki számára szépen megterített asztal, és egy kitűnő ebéd. Záró akkordként, erre jól emlékezem a némettől felvételezett – német ellátásban voltunk – mű marmeládával töltött palacsinta.

„*Emberek mi ez?"* – kérdeztem.

A válasz az volt, hogy „*mivel a főhadnagy úr nem tudja megenni a legénységi konyha kosztját, és mivel látjuk, hogy ha sokáig itt leszünk, csak két csizmát viszünk haza a főhadnagy úr helyett, elhatároztuk, hogy a járőr részére járó ellátmányt nyersanyagban vesszük fel.*

Erre eddig csak hideg ellátásban került sor, ha valahol elkülönítve voltunk és ezt az anyagot, mivel Pulai civilben Szegeden pincér és tud főzni, mi fogjuk – mindannyiunk számára megfőzni. Ezentúl ez így lesz, ezt tessék tudomásul venni!"- mondták szigorúan, miközben

Pulai csak úgy dobálta a palacsintákat a sütőben, hogy egy mesterszakács is megirigyelhette volna. Erre azt feleltem, hogy *rendben van, de volna egy kérésem*. Mivel a Parancsnokunk gyomorbeteg ember és sokat kínlódik beteg gyomrával, ezen túl hívjuk meg őt is.

Így lett, és amíg kinn jártunk, lakott helytől távol, *Mátyás parancsnokunk* is mindig velünk ebédelt.

Pulai gépkocsivezetővel kapcsolatban még csak annyit, hogy amikor már udvaroltam későbbi feleségemnek, bementünk *Szegeden*, a Széchenyi téren lévő *Thrombácz-féle* vendéglőbe, amikor egy stentori hang harsant: „főhadnagy úr!" És az egyik felszolgáló pincér lecsapva a kezében lévő tányérokat, hozzám rohant, megölelt és két oldalról hatalmas puszival jutalmazott. *Pulai* volt. Azután mindig ott ebédeltünk és vacsoráztunk, sőt még a színészeket is oda vittük sokszor. Mondanom sem kell, hogy a zsúfolt étteremben nagy feltűnést keltettünk. Az ünnepelt primadonna és főhadnagy úr lovagja!

Feltörő emlékek

Itt jut eszembe, bár e témakörről később szeretnék megemlékezni, amikor az orosz viszonyokat akarom ismertetni, de nehogy kiessen emlékezetemből, most írom le:

Egyik ilyen szép szeptemberi napon valamerre ki voltunk különítve és dolgunk nem lévén, kinn feküdtünk a napon. Az egyik katonámmal egyedül maradtam, akiről csak annyit tudtam, hogy valahonnan Pestről, vagy környékéről származik. Egyszer csak minden kérdezés nélkül az mondja: „*tetszik tudni, gyári munkás vagyok és tagja az illegális kommunista pártnak*." (Nyilván már korábban megismert és így bizalommal volt hozzám. Tudta, hogy nem szaladok feljelenteni.) „*De* – folytatta – *azt álmomban sem gondoltam, hogy huszonnégy évvel az eszme uralomra jutása után itt ilyen nyomor van. Hát nálunk otthon a cigányok különben élnek, mint itt az emberek".*

Válaszként valami olyasmit dünnyögtem, hogy „*bizony az eszme leírt tanai és a valóság között bizony hatalmas különbség van". „De* – folytatta, – *nem csak ez a baj, hanem ha hazakerülök, és ezt elmondom az otthoni elvtársaimnak, azt fogják felelni, hogy elcsavarta fejemet az urak szédítése. És ez a baj. Ide kellene hozni valamennyit, hogy saját szemükkel lássák."*

Ma már tudom, hogy ez is kevés, mert itt és ott sokunknak volt alkalma látni, megtapasztalni a dolgokat, és még sem elég.

Ezért jut eszembe, hogy talán az istennek az a terve, hogy ez az eszme menjen végig az egész világon, hogy az emberiség megtapasztalva gyógyuljon ki belőle. Mert különben mindazok, kik nem „élvezték" ennek mibenlétét, körülbelül azt fogják mondani, amit a katonám vélt ott kinn a napon társai véleményéről. *De, mint jeleztem, erről majd akkor szeretnék részletesebben beszélni, amikor kronológiai sorrendben végig mentem a katonai események visszaidézésében.*

*

Szeretnék beszélni arról is, hogy mit tapasztaltam ott és az ott látottakból milyen következtetéseket vontam le hála Istennek csak a saját részemre.

Többször említettem már *Dr. Kovács Miklós* nevét.

Szepességi származású, tehát „cipszer" volt, egy generációval idősebb, részt vett az első világháborúban is, ahonnan mint tüzérfőhadnagy szerelt le. Budapesti ügyvéd volt a civil foglalkozása és az országos *Földhitel Intézetnek* volt a jogtanácsosa. Tulajdonképpen német volt anyanyelve, így állandó összekötő volt a magyar és német alakulatok között. *Nyíregyházával kapcsolatban mindig emlegette, hogy amikor az 1918-as „őszirózsás forradalom" alkalmával valahonnan az olasz frontról tért haza a még fegyelem alatt álló egységével, itt az állomáson híre érkezett, hogy rendzavarás van a városban. Így bejöttek, és rendet raktak. Hogy e rendcsinálásból eredő félelmének volt e köszönhető, hogy 1945 után erősen tartózkodó magatartást tanúsított és bár elvállalta a Népbíróságok Országos Tanácsa előtti védelmemet, de nem nagyon erőltette meg magát. De ez sokkal később történt, és ott a fronton akkor még nem tételezhettem fel, hogy így fog történni. Valóban bölcs dolog, hogy nem látunk a jövőbe.*

Érdekes idegi alapon álló jelenség volt nála – gondoljunk a *baburkai éjszakán* tanúsított nyugodt magatartására – hogy nehezen bírta az orosz úttalan utakon történő éjszakai autózást. Már pedig erre sokat volt szüksége, amikor különböző parancsokért a német parancsnokságokra kellett mennie. Sokat ment a magyar gyorshadtesthez is, úgy, hogy azt lehet mondani ez volt állandó jellegű katonai beosztása. Összekötő a felsőbb felé.

Minden adottsága meg volt ehhez. „*De* – mint mondta, – *csak olyankor nyugodt, ha az autót én vezetem, és ott vagyok a társaságában*."

(Ezt valószínűleg annak köszönhettem, hogy jó és nyugodt autóvezető voltam, jó szemmel és jó reflexekkel. Lassan megszoktam a hadviselést, mivel korábban is sokat sétálgattam alig, vagy sehogy kivilágított területeken. Gyermekkoromtól hozzászoktam a természetjáráshoz, s ennek itt hasznát vettem. Zsebemben ugyan mindig volt kézigránát, véleményem szerint a legjobb védekező eszköz váratlan támadás esetén, de ott volt saját vadász *Manlicherem* is a kocsiban, melyet igen jól ismertem és úgy kb. 200 méterig meglehetős biztonsággal kezeltem és ez is adott egy bizonyos fokú nyugalmi érzést. De idegrendszerem is lényegesen jobb volt, mint manapság. Viszont az is igaz, hogy az az óta lepergett negyvennégy év alaposan igénybe vette ezt a szerencsétlen idegrendszert, így az a csoda, hogy így bírja a naponkénti megpróbáltatásokat, melyeket ez az élet tömegével és a napnak jóformán minden szakaszában nyújt nekem.)

Az vált rendszeres szokásunkká, hogy szinte naponként délután, ha nem voltunk a front vonalában, indultunk *Miklóssal* valamelyik parancsnokság felé.

Ebből *két rendkívül érdekes* és *egy életre szóló* élményem adódott. Vagy helyesebb lett volna a hármas számot az élmény szám elé írni.

Egyik délután már szolgálati kocsimban ültünk (akkor már 1700-as Mercedes, de civil kocsi) és egy alapos kora őszi délutáni zápor után voltunk, mikor is azon a rendkívül kötött talajon nemcsak kisebb nagyobb tócsák álltak a földutakon, – hiszen kőút arra felé nem volt – hanem alaposan csúszott is a kocsi.

Már elindultunk, amikor a legényem futott ki az útra, és kiáltja: „*tessék azonnal jönni, mert az alezredes úr (Mátyás) kaláberezni akar és nincs harmadik partner.*"

Nem volt mit tenni, mint kiszállni a kocsiból, és *Kovács Miklósnak* pedig egy G. 5-ös ugyancsak Mercedes ponyvatetős katonai gépjárművel nélkülem menni.

Alig ültünk le kártyázni, amikor hatalmas erejű robbanás remegtette meg az ablakát annak a szobának, ahol játszottunk.

Kifutottunk a robbanás irányába, és alig száz méterre a faluszéltől megdöbbentő látványban volt részünk. Mivel a faluból kivezető földút közepén egy hatalmas tócsa állt, a gépkocsivezető azt kikerülendő az útról a szántóföldek felé tért beljebb. Maga a kocsi négy kerékmeghajtású úgynevezett terepjáró volt. Az aknakutatók előttünk csak az utakat kutatták át, benn a földeken azonban még érintetlen, fel nem robban tányéraknák voltak és egy ilyenre futott rá a kocsi valamelyik kereke. Maga a robbanás, tekintettel a ponyva tetőre, szerencsésnek volt mondható, mert – bár mindketten, tehát Miklós és a sofőr messzire kirepültek a kocsiból átszakítva annak tetejét – egy boglyában landoltak. Maga a kocsi, bár lényegesen erősebb alépítményű volt, mint a civil kocsik, tropára ment, de a szerencsésen földet ért „légi-utasok" bár az üvegszilánkok alaposan összevagdalták őket, nagyobb sérülés nélkül úszták meg a robbanást. A sofőrt ugyan kórházba kellett szállítani, de néhány nap múlva gyógyultan tért vissza. *Kovács Miklós* barátunk pedig átmenetileg megsüketült.

Amikor a parancsnokom megtudta, hogy eredetileg az én kocsimmal mentünk volna, csak annyit mondott: „*a jövőben, saját érdekedben, ha kártyázni hívlak, pánikszerűen gyere, mert ennek köszönheted életedet.*" Hiszen ha a robbanás egy civil és ráadásul fedett kocsiban ér, a következmények elképzeléséhez nincs szükség élén fantáziára.

Mit tegyek ehhez még? Hogy biblikusan fejezzem ki magam: „*akit a bizonyságtevés ilyen fellege vesz körül, mitől féljen? Ne félj, csak Higgy!"* Alkalmam volt ezt jól megtanulni. És mennyi hasznot jelentett ez a későbbiek során! Csak hála érzése lehet bennem a Mindenható ki nem érdemelt kegyelme iránt!

*

A másik emlékem ennél sokkal kisebb jelentőségű, de a későbbiekben jellemzi a magyar történelemben olyan siralmas szerepet betöltő *Dálnoki Miklós Béla* jellemét is.

Vitéz lófő „kegyelmes úr"

A magyar hadtestnél voltunk *eligazításért,* ahogy ezt katonáéknál hívják. A parancsok úgynevezett kőnyomatosak voltak. Pontos technikai ismereteim nincsenek e kifejezést illetően, de a legépelt, valószínűleg stencilre írott szöveget húzták le, vagy litografálták úgy, ahogy ez annak idején nálunk a közigazgatásnál volt szokásban. Amikor a sokszorosítandó szöveg elkészült, azt kellett aláírás végett a hadtestparancsnok nagybecsű színe elé bevinni.

Az említett alkalommal egy sűrűn, két oldalon gépelt szöveg aláírására került volna sor, és sajnos a leíró nem írta ki *Miklós Béla* valamennyi címét (*vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla*). Valamit kihagyott, mire az akkor talán altábornagyi rangot viselő „kegyelmes" úr megtagadta az aláírást.

A két sűrű oldalt újból kellett gépelni. Ez azt jelentette, hogy a déli óra helyett valamikor öt óra körül kaptuk kézhez a parancsot és akkor indult ki-ki a maga szálláskörlete felé.

Már sötét volt, úttalan utak és világítást az esetleges légi megfigyelés miatt nem volt szabad használni.

El lehet képzelni, hogy jól benne jártunk már az estében, mire hazavergődtünk. *És ezzel nemcsak mi voltunk így. Mindez egy cím kihagyása miatt. És ez az ember miután átszökött az oroszokhoz lett később a „demokratikusnak" titulált államtákolmány első miniszterelnöke. Úgyis nézett ki minden. Ilyen alakok kezében került az ország vezetése. „Szegény magyar hazám*"- sír bennem egy cigánytól tanult régies hangzású nóta.

*

A *harmadik ezen utazásokkal kapcsolatos emlékem* azonban ezeknél sokkal, de sokkal fontosabb és érdekesebb. Annak idején is csak két magyar ember volt az események szem és fültanúja: *az egyik biztosan már nem él, a másik még itt kopogni képes e sorokat*.

Titkos küldetésben

A történet előzménye az, hogy *Kovács Miklós* kissé meghűlt, így nem tudott jönni, különben is a magyar hadtesthez kellett menni, így egyedül mentem. Ezt az egyedüliséget természetesen úgy kell érteni, hogy a gépkocsi mindenkori hivatalos vezetője mindig a gépkocsival utazott, csak a vezetést sokszor elvettem tőle. Így mentünk el a hadtesthez.

Akkor kivételesen nem volt az a motívum, amiről fentebb beszéltem, úgy, hogy kb. 3-4 óra között már kezembe volt a mi számunkra kiadott parancs, amikor elindulásom előtt egy tüzér ezredes lépett hozzám. (Sajnos évtizedek óta töröm a fejem a neve után, de nem tudom kitalálni. Kiesett az emlékezetemből és nincs olyan valaki, akitől pótolni tudnám e kiesést. Annyira jól emlékszem, hogy ez a tiszt Nyíregyházán szolgált, innen ismert. Vagy még a tényleges időmből, vagy a szokásos Borbányai tüzér összejövetelekből.)

Elég az hozzá, hozzám lép, kezet fog, és azt mondja: „*egy nagy szívességet szeretnék kérni tőled".*

A világ minden részén, a világ minden hadseregében mit felelhet erre egy ezredesnek egy főhadnagy? „*Tessék parancsolni*!"

„Elromlott a gépkocsim, nekem viszont egy rendkívül fontos katonai megbeszélésre kell mennem, vigyél el engem a gépkocsidon".

Rögtön magyarázatot is fűzött a felkéréshez. „*Ez neked valószínűleg egy éjszakádba fog kerülni, de viszont egy olyan élményben fogsz részesülni, melyre egész életedben vissza fogsz emlékezni."*

Így is történt és így is van ez mind a mai napig.

Tudom azt, hogy amit az elkövetkezendőben le fogok írni, kétes értékű egy, a korban tájékozódást kereső történész számára. Nincs dokumentálva, nincs pontosítva, így kevés értékű. Ez így lehet igaz az ő szempontjából, de mégis szükségesnek tartom leírni, mert véleményem szerint az egész orosz hadműveletekre, melyek bár ezután még kb. 3 és fél évig tartottak, rendkívül jellemzőek és talán sok minden rejtélyesnek látszó körülményre világosságot vetnek. És ezen Magyarországot ketten képviseltük.

Magára az útra nem nagyon emlékszem.

A vezetést átadtam a sofőrnek, a térképet az ezredes tanulmányozta. Vele hátul ültem, ő adott irányítást mindig a gépkocsivezetőmnek. Mire a helyszínre értünk, alaposan beesteledett. De ebből sem lehet magára a helységre következtetni, hiszen az akkori orosz útviszonyok, s maga az a tény, hogy elsötétített, lámpa nélküli kocsiban olyan területen utazunk, ahol tájékozódásra alig van nagyobb lehetőség. Hiszen aki eljut vagy eljutott Ukrajna földjére, az jól tudja, hogy még nappal is órákon át lehet úgy autózni, hogy települést nem találunk, olyan irdatlanok ott a távolságok. Mindezekhez hozzájárul még az is, hogy magát az eseményt életemben először rögzítem papírra, hozzávetőlegesen úgy negyvenhárom év után! Ami azért nem kis idő, különösen az ember életében. Mert rögzítsük az időpontot úgy, hogy megközelítően 1941 szeptemberét írtunk. Ez fix.

Bizonyos ideig tartó autózás után német tábori csendőrség állította meg gépkocsinkat és igazoltatta, de még kocsival mehettünk tovább. Az igazoltatások mindig sűrűbbek és sűrűbbek, és ha jól emlékszem mindig magasabb rangot viselő katonák által voltak foganatosítva. (Hogy hivatalosan fejezzem ki magam.)

Bizonyos számú igazoltató lánc után el kellett hagynunk a gépkocsit, onnan tehát ketten gyalog mentünk, de itt is elég sűrűn igazoltattak. Az ezredes kitűnően beszélt németül, ezért volt összekötő a *magyar gyorshadtest* és a *német hadsereg-parancsnokság* között.

Bizonyára megfelelő dokumentumokkal rendelkezett, hogy minden igazoltatáson simán átjutottunk. Engem, mint segédtisztjét mutatott be.

Azt talán mondanom sem kell, hogy akkorra már teljesen besötétedett és kivilágítás nem volt. Így jutottunk el egy hatalmas épülethez, ahonnan semmi fény nem szivárgott ki. Belépve annak helyiségei ki voltak fényesen világítva. Azt, mind mondtam, nem tudom, hol volt és mi volt az eredeti rendeltetése ennek az épületnek, sőt azt sem tudom, hogy a németek építették-e, vagy az oroszok használták korábban valami más célra. A lényeg az, hogy egy óriási teremben találtam magam, lépcsőzetesen felépített padsorokkal. A terem mélyében hatalmas asztal mellett magas rangú katonák ültek, mögöttük egy óriási méretű térkép, berajzolva az egész mögöttünk és előttünk lévő terület a Dnyeperrel és a Volgával, feltüntetve Sztálingrád neve, amit akkor láttam először, és meglehetően sokat emlegették.

A terem piroslott a tábornoki és ennél magasabb rangú katonák rangjelzésétől. Egy egész hadsereg jóformán minden alakulatának parancsnoka ott volt. Talán jó, ha még egyszer hangsúlyozom, csak mi ketten voltunk magyarok és a mi rangunk volt a legalacsonyabb, mert még a segédtisztek is mind törzstisztek voltak.

A megbeszélés tárgya az 1941. október 2-án indítandó és általuk utolsónak jelzett hadműveletek voltak.

Elég világosan és érthetően beszélt egy vezérkari tiszt, a térképen mindent egy hosszú vesszővel mutogatva és mindig az érdekelt parancsnokhoz intézve szavait, miközben nyomban már átnyújtották a parancsnoknak az írásba foglaltakat is.

Így amikor a magyar alakulatra került a sor, természetesen nekünk is.

Én az ezredes háta mögött, egy valamivel feljebbi sorban ültem. Ami a parancsnokokat és segédtisztjeiket illeti, a többieknél is hasonló volt a helyzet. Ha valamit nem értettem, halkan és magyarul röviden kérdeztem, és rövid választ kaptam ezredesemtől. Hadműveleti cél volt és ez volt a mi feladatunk: *Sztálingrád és a Volga elérése*.

Minden félreértés elkerülése végett megismétlem a dátumot: 1941. szeptemberét írtuk!!

A tőlünk északra hadműveleteket folytató *hadsereg, – azt hiszem ez a pontos katonai elnevezés illik ide – Moszkvát* kapta hadi célul. Erről csak röviden emlékeztek meg, mint a mi hadműveletünkkel együtt működő, de rajtunk kívül álló hadműveletről.

Ott hallottam először *Guderian* nevét is, aki a páncélosok parancsnoka volt, és feladatterv kidolgozója.

Ami engem közvetlenül érintett: a mi osztályunk feladata volt a *zaporozsje*i sziget déli csúcsával szemben kiépített akna és géppuska fészkek tűz alatt tartása, amíg a Dnyeper nyugati partjáról induló rohamcsónakos német különítmények el nem foglalják ezeket a fészkeket. A mi számunkra a támadás időpontja 1941. október 2-án hajnali 3 órában volt megadva.

Itt találkoztam tehát először Sztálingrád nevével.

Ennek azért tulajdonítottak kulcs fontosságot, mert a Volgán történő bakui olajszállítás innen megbénítható volt, így ennek a városnak az elfoglalása az orosz hadsereg olajellátási szempontjából bírt döntő jelentőséggel. Amint a térkép is mutatta, Moszkva az európai oroszországi vasutak centruma volt, annak elfoglalása megbénítja az egész európai Oroszország közlekedését, irányítását. „*Így*, – amint ott összegezték – *az oroszoknak nem marad más lehetősége, mint vagy békét kérni, vagy feladni az európai területeket és áttenni székhelyüket Ázsiába*." De akkor már nem lévén többé európai hatalom, lényegében kikapcsolódtak a háborúból, és a németek szabad kezet kapnak Angliával szemben.

Tehát lehetségessé válik egy angliai partraszállás, anélkül, hogy fenn forogna a hátbatámadás veszélye.

Megtudtam, hogy ezt az értekezletet megelőzően Hitler itt járt ezen a főhadiszálláson és elnöklete alatt történt ennek a haditervnek a kidolgozása.

Lényegében ennyit mondhatok erről a megbeszélésről.

Ahogy az ezredes megjósolta, egy életre szóló élmény volt számomra.

Hogy mi lett volna, ha a terv sikerül?

Erre igen nehéz válaszolni.

Van abban valami igazság, hogy ilyen kérdéseket nem szabad sem a Történelemben, de talán a magán életben sem felvetni. Hiszen erre a kérdésre adandó válasz illuzórikus.

A matematikában el lehet készíteni az ellenpróbát, sajnos az életben nem. Ezért talán még négy évtizeddel a lezárult események után sincs sok értelme.

Egy tény: számomra csodálatosan megtervezett és a kivitelezésben is kezdetben összehangolt terv kibontakozásának lehettem szemtanúja azzal a különös előnnyel, hogy ismervén a tervezett lépéseket, azokat könnyen nyomon tudtam követni.

A megbeszélés befejezése után a magyar hadtestparancsnokság székhelyére vittem vissza az ezredest, majd úgy indultam a mi szálláskörletünkbe, ahová virradatra érkeztem.

*

Elmaradásom igen nagy izgalmat okozott bajtársaim körében, élükön parancsnokkommal.

Bár – és ezt már itt is hangsúlyoznom kell – abban az időben még nyoma sem volt semmiféle partizán mozgalomnak, a felszabadított lakosság mindenütt barátként kezelt, legfeljebb a szivárgó katonai alakulatokkal kellett számolni, de erre is tudomásom szerint nem akadt példa. De az a tény, hogy a megszokott délután 4 óra helyett másnap hajnalban érkezem meg, természetes, hogy nagy feltűnést keltett.

Mindenről beszámoltam, így osztályunk a hadtestparancsnoki utasítás megérkezése előtt már tudta feladatát.

Hatalmas mennyiségű üzemanyag érkezett, biztos jele a támadásnak.

Megélénkült a légi felderítés. Akkor ezt a légi teret abszolút uralta a Luft-Waffe és ilyen várakozással teli néhány nap múlva érkezett el az a bizonyos *október 2*-a.

Emlékeztetőül megismétlem: 1941-es esztendőt írtunk.

A hozzánk később kikerült magyar újságokból is megtudtuk, hogy Hitler egy nagy beszédet mondott, természetesen a támadás megindulását követő napok egyikén, melyben úgy jellemezte ezt a meginduló hadműveletet, hogy ez a „*keleti arcvonal utolsó csatája lesz*".

Ma is meggyőződésem, hogy ami a németeket és a velük szemben álló erőket illeti, valóban az is lett volna. Így ma sem tartom a hitleri kinyilatkoztatást légből kapott, megalapozatlan és fennhéjázó elbizakodás szülte beszédnek. Hitlertől megszokott volt, hogy nagyobb jelentőségű beszédeit meglehetősen teátrális körülmények között mondta el.

Csak hát hogy is mondja az angol: „*Man proposes, God disposes. Ember tervez, Isten végez!*"

Bár meg kell itt jegyeznem, hogy alig, alig halhatóan elhangzott bizonyos kétely hangja is, amint az oroszországi viszonyokat, „*Tél tábornokot, irdatlan távolságokat, igen megnyúlt összeköttetési vonalakat stb*" emlegette.

Egy példa erre emléktáramból.

A hadra kelt magyar egységek hazai ajándékkal való ellátását tudomásom szerint első ízben Kecskeméten szervezték meg. (Kecskemét is törvényhatósági joggal felruházott város volt, így önálló főispánja volt.) Az akkori főispán – ha jól emlékszem a névre *Liszka Béla* – szervezte meg. Bár jómaga is igen nagy dohányos volt, huszonnégy óráig nem

szívott és az így megtakarított cigarettáját, bizonyára megfejelve egy központi gyűjtőbe adta le. Későbbi értesülésem szerint így tett a város dohányzó népének nagy része. Az összegyűlt cigaretta néhány vagont tett ki, megfejelve a világhírű *„kecskeméti Barackkal"* kiküldték osztályunknak, mint az akkori idők egyedüli kecskeméti katonai alakulatának. Annak rendje és módja szerint meg is kaptuk.

Kovács Miklóssal én mentem el „Berdicsevbe" és onnan teherautókkal szállítottuk táborunkba. Minden két fő kapott egy-egy üveg pálinkát, a tisztek önálló üveggel és a cigarettát egyformán szétosztottuk. Számomra komoly valutát jelentett, mivel bár akkor még cigarettáztam, de nem voltam soha komoly dohányos, így ennivalót tudtam cserélni cigarettáért a nagy dohányosokkal. A nem várható eseményekre tekintettel néhány ládányi tartalékba maradt az italból.

Éppen pihenőben voltunk, körülöttünk jórész SS alakulatok, de volt egy fogatolt tüzérosztály is, melynek parancsnoka – nevére bár nem emlékszem – az 1936-os Berlini Olimpiai Játékokon a *„Military lovaglást"* nyerte. Münchenbe való volt, ott volt bútorgyára. Századosi rangot viselt, rangját még az első világháborúban kapta.

Mátyás meghívta vacsorára. Parancsot kaptam, hogy a környező erdőben lőjek őzet.

Ez meg is történt. Tűzdelt őzgerincként *Fogarassy Béla* főhadnagy-orvosunk, kitűnő privát szakács elkészítette.

A vacsorán magát kitűnően érző német lovas tiszt kissé illuminált állapotban olyan kijelentést tett, hogy *„ő már a múlt háborúban is itt járt, akkor is igen nagyot nyomultak előre, a végén azonban a fenekükre vertek. Most is így lesz ez, hiszen még egy Napóleonnak is beletört a hadi bicskája. Szép a motorizáció, légierő és ehhez hasonló apróságok, de a területi nehézségeket ezek nem győzik le."*

Bizonyára máshol is elhangzódhattak ilyen és ehhez hasonló kijelentések, mert később, még a magyar lapokban is gyakran olvastam utalást Napóleon orosz hadjáratára. Viszont az is igaz, hogy amikor másnapra kijózanodott a százados, délben megjelent és bizalmasan megkérdezte *Mátyást* – Ő is kitűnően beszélt németül – hogy volt-e a társaságban SS, mert ha igen, akkor máris főbe lőheti magát. Megnyugtattuk, hogy nem, így távozott. Ebből az epizódból is nyilvánvaló, hogy nem volt zavartalan a viszony az SS és a Wehrmacht, tehát sorkatonaság között.

Ebben az időben ugyancsak némettől hallottam azt a később sokat emlegetett viccet, hogy mivel *Hitler Brauschitzet*, a hadsereg korábbi főparancsnokát leváltotta, állítólag azért, mert az nem akart átkelni a Dnyeperen, hanem ott védelmi állást kiépítve, minden erővel Anglia ellen akart fordulni, ezt Hitler áthúzta, és saját tervezése alapján indította a már említett október 2-i támadást. Nos ez a *Brauschitz* az utcán találkozik *Furtwenglerrel* a berlini opera világszerte ismert karmesterével, aki azt kérdi: *egy olyan kiváló katonát, mint Ön, hogy lehetett leváltani.* Mire *Brauschitz*: *ha a Führer csak egy kicsit is tudna pikulázni, Ön már nem volna a helyén."*

Sajnos csak megint kedvenc vesszőparipám igazolódott: egy sikerült viccben több az igazság, mint a vaskos történelemkönyvekben.

De hát ezek csak a megelőző események voltak.

Eljutottunk október 2-ának hajnali kb. 2 órájáig.

Megfigyelőm közvetlenül a folyó partján tartózkodott egy általunk kiépített bunkerben, ahonnan tisztán át lehetett látni a túlsó partra. A bunkerben beállított 15-szörösön a túlsó part különböző fészkeiben meg lehetett számolni a géppuskák számát.

Viszont olyan jó volt az oroszok megfigyelése és olyan jók voltak mesterlövészeik, hogy bunkeremben csak a sötétség beállta után hozhatták a napi kosztot. Semmiféle fényt gyújtani nem lehetett, még egy cigaretta parázs is áruló jel volt. Sokszor azzal szórakoztam, hogy egy talált orosz rohamsisakot egy karón nappal kinyújtottam a fedezékemből, pillanatok múlva már koppantak is rajta a gyalogsági golyók.

Október 1-ről 2-ára virradó éjszaka a sötétség beálltával hatalmas mennyiségű német rohamcsónak érkezett. E különítmények SS különítmények voltak. Azt meg kell adni, hogy kiváló katonák és mindenre elszánt fickók voltak. A parancsnokuk ugyancsak egy berlini olimpiai győztes, a korlát bajnoka *bizonyos Mock* volt (Konrad Frei volt A szerk.). Ezt az éjszakát bunkeremben velem töltötte. Természetesen nem aludtunk, mert valaki mindig állt a távcső mellett, hogy figyelje a túlsó partot. Ahogy visszaemlékszem, itt már szélesebb volt a folyó és olyan folyási viszonyok között futott, hogy a túloldali géppuskák ellen alkalmasnak bizonyult egy rohamcsónakos támadásra.

Elérkezett a 3 óra, de nem jött támadási parancs. Haladt az óramutató, majd 4 óra felé elrepült felettünk egy *Storch* (gólya) lassú járású gép, ilyenben ültek a hadműveleteket irányító magasabb parancsnokok.

Támadási parancs még mindig sehol.

Ez az én bunkertársam már majdnem őrjöngött. Olyan tenyerei voltak, mint egy lapát, azt tördelte, hogy ő már menne, miért nem küldik. Próbáltam megértetni vele, hogy nézze meg a terepet és örüljön, hiszen ezen a sík vízen szitává lövik őket a túlsó partról.

De semmit sem használt. Egyszerűen őrjöngött.

Őrjöngése a tetőfokra hágott, amikor a 15-szörösön észrevettem, hogy az oroszok otthagyva minden felszerelésüket, pánikszerűen menekülnek. Nekünk egyébként az lett volna a feladatunk, hogy tüzérségileg ezt a rohamcsónakos támadást fedezzük.

Mi történt?

Később tudtuk meg, hogy a *Dnyepropetrovszknál* a pontonhídon átkelt német páncélosok könnyebben tudtak előre haladni a vártnál, így a bekerítés veszélye fenyegette azokat az oroszokat, akik a velünk szemben lévő *Zaporoszsje* már akkor is ipari jellegű várost akarták védeni.

Ezért menekültek el pánikszerűen. Ezeknek a bekerítéseknek a németek igen nagy mesterei voltak, így jöttek létre a második háborúnak olyan híres „katlan" csatái.

A támadás elmaradt.

Nemsokára mi is elindultunk *Dnyepropetrovszk* felé, hogy ott keljünk át.

Itt is beigazolódott, hogy a magyar hadvezetőségeink számára milyen nagy veszteség volt a zaporozsjei szigetre bevezető és elfoglalt hídnak a felrobbantása. Vagy 50 km-es

kerülőt kellett tennünk, és egy keskeny pontonhíd állt rendelkezésünkre, ami alaposan le volt terhelve.

Bizony órák hosszat várakoztunk, amíg át tudtunk kelni a keleti partra, és folytathattuk utunkat a *Donyecz* felé. Bizonyos *Izium* nevű város volt a kijelölt cél, ahol állítólag erődövezet volt és azt kellett volna szétlőnünk.

Minden ellenállás nélkül haladtunk előre.

Bár korábban már szedtem fel olyan bombarepeszeket a folyó partján, amelyekre az volt írva, hogy „M*ade in England,"* és híre érkezett, hogy valahol az Indiában állomásozó és Wavell angol tábornok parancsnoksága alatt álló angol csapatok megindultak a *Kaukázus felé*, hogy a bajbajutott szövetségeseket megsegítsék. Erről ma az orosz történetírás mélységesen hallgat és lassan, de biztosan oda konkludál, hogy tulajdonképpen ezt a háborút ő és egyedül ő nyerte meg. De hát a papír ebben az esetben is türelmes.

Mi tehát áthaladva a Dnyeperen minden ellenállás nélkül haladtunk kelet, a már korábban jelzett hadi célpontunk felé.

Utunk nagysága kilométerekben nem áll rendelkezésemre. Arra azonban emlékszem, hogy néhány napig meneteltünk, és közvetlen kapcsolatunk nem volt a hadműveleteket végző német alakulatokkal. Utunkban – amint ez mindig jellemző az ukrajnai viszonyokra – lakott településsel vagy a magyar viszonyok között ismert tanyai településsel alig találkoztunk. Talán nagyrészt üresen maradt *kolhoz, vagy szofhoz* gazdasági épületeket találtunk, imitt amott lakossággal, akik igen békés hajlandóságot mutattak, és ha valaki őket orosznak titulálta, az ellen élénken tiltakoztak. „*Ők nem oroszok, de ukránok*."

Amint ilyen viszonyok között a világon mindenütt jelentkező tünet: senki magát az elűzött rendszerrel nem azonosította. Félreértés ne essen, ez nem valami oroszországi tapasztalat! Ahogy Magyarországon a hadműveletek befejezésekor mondjuk nem lehetett nyilast találni, úgy valószínűleg Németországban sem dicsekedett a vesztett háború után senki azzal, hogy ő náci volt. Szerte a világon óriási többségben az opportunisták leleddzenek. Tehát a fentebb leírtakon senki ne lepődjön meg. Hogy kiben mi lakik, vagy lakott, azt titok fedi.

Amikor a Természet parancsol

Reménytelenül esik

Néhány napi menetelés után egy napon igen csendes mértékben, de elkezdett nem is annyira esni, mint inkább *„cseperegni"* az eső. Azt hiszem senki sem tulajdonított ennek jelentőséget.

Múltak a napok és jóformán éjjel és nappal csepergett és csepergett megállíthatatlanul és szüntelenül.

Aki valaha ezt a sorokat olvasni fogja, az imént mondottakat jól vésse eszébe: záporra, vagy zivatarra, de még egy kiadós esőre sem emlékszem, de megállás nélkül szemetelt és szemetelt.

Tudni kell azt is, hogy Ukrajna nagyrészt kötött talaj, kiváló minőségű föld.

Ehhez nem sokat értek. Földműves emberek igen nagy számban voltak katonáink között, hiszen katonaságunk java nagyrészt Kecskemét környékéről behívott földműve-

sekből adódott. Sőt: tisztbajtársaim között – természetesen a tartalékosokra gondolok – nemcsak saját földjén gazdálkodó és az akkori viszonyok között legmagasabb fokú gazdasági szakképesítéssel rendelkező társak akadtak. De akadt még mezőgazdasági szakiskolában tanító tanárember is, egy bizonyos *Maróti* nevezetű, akit mi mindig tréfásan földkóstolónak becéztünk, mivel állandóan földmintákat vett és azokat különböző magával hozott vegyszerekkel szinte tudományos módon vizsgálta.

Mindig egyértelműen úgy nyilatkozott, hogy *a mi Bácskánk* – ne feledjük akkor teljes terjedelmében a miénk volt, sőt talán a Bánságból is került valami vissza – minőségileg elbújhat e talajminőség mögött. Mint ízig – vérig gazdaember és e témakörrel foglalkozó, de külkereskedelemre is kitekintő ember, mindig hozzátette: *ha ezt a területet a németek a kezükbe veszik, a mi gazdasági terményeinkkel mehetünk a sóhivatalba, pedig már korábban is kemény csatákat kellett vívni a magyar búzának a kanadai „búzagyárakból" Hamburgba hajón szállított konkurenciával.*

Nos, ez a föld ebben a lassú esőben előbb csak csúszós és nyálkás lett, majd szinte járhatatlanná vált.

Példának említem, hogy egy 6 hengeres Horch sportkocsival néhány kilométerre akartunk valamiért elmenni a parancsnokommal. A földúton – mert csak ilyen volt – úgy farolt a kocsi, hogy előbb a hátsó ülésbe, a sofőr mellé betettem a magam akkori mondjuk 75 kilóját – a kocsit Mátyás vezette – majd mikor így sem boldogultunk, lőszeres ládával próbáltuk a csomagtartót és az ülésközöket leterhelni, mivel a kocsi hátsó kerékmeghajtású volt.

De így sem tudta a parancsnok az úton tartani a kocsit. Kénytelenek voltunk elhalasztani utunkat azzal, hogy majd csak megáll az eső. De nem állt meg. Esett és esett, megállás nélkül. Amit eddig soha a német hadvezetésnél nem tapasztaltam, elkezdte hajszolni alakulatait. De nemcsak a négykerék meghajtású kocsik, azaz a terepjárók ragadtak le, hanem volt a németeknek egy *Hansa* elnevezésű lánctalpas csapatszállító masinájuk, vagy harminc gyalogos fért el benne, azok is lefeküdtek az úton.

Az előnyomulás néhány nap alatt megállt.

Nem Tél tábornok, csak *Ősz tábornok* avatkozott be.

Mi vontatóinkkal és meglehetősen nehéz (15 cm-es) lövegeinkkel egy *Orejka* nevű piciny faluban ragadtunk le. Ma is megcsodálom parancsnokom bölcsességét, amikor úgy a tisztek, mint a legénységiek suba alatti morgolódása közepette elrendelte, hogy minden jármű kerekei alá deszkák helyezendők. Nem engedélyezett semmi pihenést, mint aki tudta, hogy a lazuló talajba csak tovább fognak süllyedni ezek a nehéz gépek.

„A parancs az parancs", végre kellett hajtani, mert azokat személyes ellenőrizte. A hadvezetőség előre lendítette az addig tartalékban tartott gyalogságot, de azoknak is minden erőfeszítése – bár ez az erőfeszítés emberfeletti volt – lényegileg eredménytelennek bizonyult. A földutakról, melyek akkorra teljesen járhatatlanokká váltak, a gyalogosok rámentek a földekre, igen ám de a bakancsokon olyan sárkülöncök keletkeztek, hogy szinte lehetetlenné tették a járás is.

A gépkocsizó dandárunk – egy remek katona vitéz Major tábornok parancsnoksága alatt – előttünk járt már, nyilvánvalóan előttünk is ragadt le. Nekik kellett volna I*ziumo*t elfoglalni és nekünk nekik kellett volna tüzérségi támogatást nyújtanunk.

Parancsot kaptam, hogy menjek előre és jelentsem a tábornoknak, hogy képtelenek vagyunk előre menni. Elindultam egy G-5-ös 4 kerékhajtású *Mercedessel* és egy a Győri Vagon Gyár által háborús célra gyártott kiváló minőségű magyar *Botonddal*, vonó kötelékkel, és megfelelő számú katonával, hogy jelentkezzem a tábornoknál.

Nem kell részleteznem, leragadtunk.

De nemcsak én. Az út mentén mindenütt leragadt magyar kerékpárosok voltak, akik a vállukon sem tudták vinni kerékpárjaikat, nemhogy arra fel tudtak volna ülni. Azt hallván a kerékpárosoktól, hogy a tábornok vagy két km-re van, vágattam egy jókora karót magamnak és arra támaszkodva indultam utamnak. Csak a botra támaszkodva tudtam a lábamra állni, csúszott és csúszott a birgerli csizmám. Kétszer így is elestem, senki félre ne értse nem voltam italos ember, így elesésemben semmi része alkoholnak nem volt. Amikor a Tábornok sátorához értem, mint egy jóízű fürdőt vett disznó, úgy néztem ki. Jelentettem a jelenteni valót, azt felelte: „*fiam nem csodálkozom, hiszen mi sem tudunk előre menni."* Amikor tőle elválltam, arra kért, hogy valami úton-módon lemaradt trénjéből küldessek számára háló holmit. Két kisméretű lánctalpas *Turán* elnevezésű harckocsi vállalkozott a kívánság teljesítésére. Azt mind a mai napig nem tudom, hogy ezek a dolgok célhoz értek-e.

Visszakecmeregtem, majd katonákat és segédeszközöket küldve valahogy visszahozták azt a két gépkocsit, amivel eredetileg elindultam.

Az eső pedig talán az egész európai Oroszországban csak hullott és hullott.

Szüntelen.

Napokat éltünk így át ezen az *Orejkán*.

Fontos dátum is van, mert ott köszöntött ránk a november 1. Halottak napja.

Itt történt az meg velem, hogy *Vasváry Gábor* bajtársammal kimentünk az ottani kis temetőbe és a magunkkal vitt néhány száll gyertyát egy síron, azt meggyújtva emlékeztünk a messze magyar honban fekvő halottainkra.

Nemsokára a falu lakosai közül néhányan körülvettek bennünket. Az ott lévő tolmácson keresztül beszélgettünk.

Mi érdekli a legjobban az ilyen földdel foglalkozó parasztembereket?

Hát a föld és kapcsolt dolgai. Fiatalabb emberek voltak, akik már a régi világukra nem emlékezhettek. „*Van- e otthon a gazdának tehene, lova, baromfia stb, s azzal ki rendelkezik,* és így tovább záporoztak a kérdések. Mi tisztességesen feleltünk rá, úgy ahogy itthon ez volt. Egyszer az egyik fiatalember valamit mondott, amire lassan elmentek közelünkből. Azt mondta a tolmács, hogy a gyertya fényében meglátták sapkáinkon az arany rózsát, ahogy a sapkadíszt legalább is akkor nevezték, mire azt mondta az a fiatal, hogy „*ezek tisztek, így amit mondanak a propaganda, nem lehet ez így!"*

Hát így álltunk az Úr színe előtt.

Nem könnyű egy elbutított társasággal szót érteni. Ennek azután más módja volt, de erről is majd később.

Mivel rendkívül unalmas dolog volt napszámra benn ücsörögni egy piciny földes, vertfalu szobában, aminek fala ebben a párás időben csepegett, az ember szervezete természetesen megkívánta, hogy naponta valami sétát tegyen.

Csak a *hogyan* volt a kérdés.

A falu szélén néhány km lefektetett vasúti sín volt, ez nem vezetett akkor sehová. Hogy miért építették azt az oroszok, nem tudom. Ide kivánszorogtam és a pályán talpfáról talpfára lépegetve, vagy kétszáz métert ide-oda járva végeztem napi mozgásomat.

De amíg ide kijutottam?

Ez a bizonyos birgerlicsizma, amit mi motorosok viseltünk, – az enyém még most is meg van a kamrában, – olyan csizma volt, ami szíjjal a boka felett át van fűzve. Ha nem ez lett volna a lábamon, a sár lehúzta volna. Így is volt olyan mélyedés, hogy kezeimmel kellett segítenem, hogy kihúzzam a lábam a sár szorításából, és tovább tudjak lépni.

Így éltünk vagy két hétig. Se előre, se hátra.

És ezután jött a mindent eldöntő időjárási változás.

Fagy

A parancsnokommal és két társammal kártyáztunk – általában ez volt a napi foglalkozásunk – amikor még a kora reggeli órában, úgy nyolc óra körül ügyes-bajos dolgaim elintézése végett kimentem. Csepergett, de ez már nem volt újság. Majd valami konzervet fogyasztva, – nem nagyon volt étvágyunk a mozgáshiányos életünkben – valamikor délután öt óra körül ismét ki kellett mennem. Ahogy a kis és meglehetősen büdös, levegőtlen helyiségből kiléptem az udvarra, hideg csapott meg, úgy, hogy visszafordultam és magamra vettem a bőr bekecsemet.

Mire a parancsnokom: „ *mi az fiatal úr, talán csak nem fázunk*?" – kérdéssel szurkált. „*Akár tetszik hinni, akár nem kutya hideg van kinn"-,* feleltem. „*No, ne mond már, nézd csak meg a hőmérőt!"*. (Ezt mindig vittük magunkkal és kitettük szobánk ablakába.)

Nem akartam hinni a szememnek: a hőmérő *mínusz 18 fokot* mutatott.

De a szobában lévők is azt hitték, viccelek.

Szóval, ha reggel, amikor mint mondtam csepergő esőben jártam kinn, csak valamivel volt a fagypont felett a hőmérő, akkor is délután öt órára legalább 18 fokot süllyedt a hőmérséklet. *Valahonnan* az *Uralból elindult a hidegfront és szétterült az ukrán síkságon*.

Tessék elképzelni, hogy az a jármű, tökéletesen mindegy hogy lánctalpon, vaspántos kereken, avagy gumiabroncson állt is, de úgy vagy negyven cm-re besüllyedve, kapott egy ilyen hideghullámot, azt semmi emberi erő megmozdítani nem tudta.

Győzött a fagy

Amint később megtudtam, Moszkvát a németek már háromnegyed részben körülvették, hiszen a kormányhivatalok, ezt talán még ma is elismerik már Kujbisevbe – ez valahol Ázsiában van – költöztek át, járműveik megszámlálhatatlan sokasága odafagyott.

Ott volt mozdulatlanságra kárhoztatva Guderián egész páncélos ármádiája is. Véleményem akkor is, azóta is az, hogy ez volt az a halálos csapás, amit a német hadsereg soha többé kiheverni nem tudott.

Támadtak a németek 1942 tavaszán és nyarán is, eljutottak Sztálingrád gyűrűjéig, de ez egy agonizáló rúgkapálása volt csupán. Megtört a gerinc, az anyagi veszteség pedig olyan óriási volt, hogy a teljes erővel meginduló nyugati légitámadások, Amerika hatalmas nyersanyag és ipari forrásai és az igen korlátozott német beszerzési lehetőségek ezt a veszteséget kihevertetni nem tudták.

Véleményem szerint ettől kezdve már csak egy agonizáló rendszer küzdött az életben maradásáért. Csodálatos a német életerő szempontjából az és ez semmiféle imádattal nem függ össze, hogy ilyen körülmények között, szemben az egész világgal, Európában igen gyengécske szövetségessel – gondoljunk itt az olaszok akár etiópiai, akár Görögországbeli szereplésére – még három és fél évig tudott vergődni. De sorsa már akkor és ott megpecsételődött!

Véget nem érő módon lehet azon vitatkozni, hogy ez a siker a szövetségesek szempontjából kinek a javára írható. Az orosz, élén Sztálin hadvezetési zsenialitásának, földrajzi viszonyainak, a Nyugat hatalmasan kifejlesztet és nemsokára Európa felett teljes léguralmát biztosító légi-fölényének, kimerülő német, elsősorban üzemanyag problémáinak, magának a németség belefáradásának, tél tábornoknak?

És talán még hosszan lehetne sorolni kinek- kinek szája íze szerint.

Nekem, aki elég hosszúra nyúlt életemben egyetlen fix igazságot ismertem fel, hogy semmi nem történik Isten akarata nélkül, egy a válaszom: Isten így akarta!

Emberileg el lehet azon meditálni, hogy hiszen Hitler még csak hivatkozott a gondviselésre, – ha hívő embernek talán nem is volt nevezhető, bár ezt nem tudom – de az oroszok az ateizmust képviselték.

Hát akkor miért? Ezek azonban csupán emberi okoskodások és erre csak egy lehet a Bibliában megalapozott felelet. „*Az Én utam, nem a Te utad!"*

Itt pedig nincs, és nem lehet vita. Így akarta az Isten és pont!

Bizonyára ma is sokan vannak – különösen nyugaton –, akik emlegetik a bizonyára már régen hallott *Brauschitzot*. Előttem ma is megmagyarázhatatlan az a tény, hogy *az a Rudolf Hess*, aki Hitler elsőszámú helyettese volt, átrepült az angolokhoz, hogy valami béketárgyalást kezdeményezzen.

Saját elhatározása volt ez? Közös megbeszélés eredménye? Olyan kérdések ezek, melyekre mind a mai napig választ nem kaptam.

Az számomra megdöbbentő tény, hogy ez a Rudolf Hess még ma is a Berlin-Spandaui börtön lakója, dacára annak, hogy túl van a kilencvenen, és magatartása mégis a béke érdekében egy olyan világra szóló gesztus volt, melyhez hasonlót a másik tábor nem produkált. Eltartása és őrzése milliókba kerül a győztes hatalmaknak, és mégis.

Talán azért, hogy bizonyos időközökben, Nyugat Berlinben szovjet őrségváltási parádé játszódhasson le? Ennyire ostoba az emberiség? És ennyire embertelen?

Kérdések, melyekre legalább is én soha választ nem kaptam és biztos, hogy nem is fogok kapni.

Talán jobb lesz visszatérni az események folyamatához.

Néhány nap múlva indulási parancs jött hazafelé.

Már korábban híre járt, hogy *Dálnoki Miklós Béla* parancsnok hazarepült, hogy a mozgásképtelenné vált magyar egység leváltását szorgalmazza. Szóbeszéd volt az is, hogy jött egy távirat még az Ő házából, hogy „*jövök értetek Miklós*". Végeredményben lehet, hogy a konyhahíreknek most is volt valami alapja, mert tényleg hazajöttünk.

A szomszédságunkban állomásoztak a nyíregyházi huszárok. Kora ősszel ott jártam, mivel orvosunk, *Fogarassy Béla* családi okokból szabadságot kapott, és hazajött, mi pedig a huszároktól kaptunk egy fiatal orvost kisegítőként és érte mentem át. Vagy hatvan kmre állomásoztak tőlünk. Igen sok nyíregyházi ismerőssel, vívó és lovagló társsal találkoztam, tiszti étkezdéjükben ebédeltem. Ott tudtam meg, hogy lóállományuk óriási száma beteg, használhatatlan.

Amint mondták, „*agyon voltak istállózva*" és nem bírták a hűvösre fordult és szabadban eltöltött éjszakázásokat. Tüdőgyulladás és ehhez hasonló betegségek tizedelték az állományt. Nesze neked katonai szakvezetés.

Hát ezt előre nem lehetett tudni?

Vagy ők is olyan álomban ringatták magukat, hogy mire a lombok lehullnak, már otthon leszünk? Ezt az első világháború kezdetekor mondta II. Vilmos német császár, de a rossz nyelvek szerint *fenyőerdőben beszélt*….Ami tudvalevően nem hullik le.

No mindegy, a huszárok hazamentek, pedig ha valamiféle alakulatot lehetett volna használni ebben a sártengeren, az a lovasság lett volna.

Még *Orejkán* élveztük a sarat, amikor kis telepes rádiónkon hallottuk a huszárok fogadását Nyíregyházán, ahol megjelent Horthy kormányzó is. Hát ez sem volt valami lélekemelő história.

Amikor valóságos leváltásunkra sok került, állítólag a német hadsereg parancsnok azt mondta, „*hogy nyugodtan mehetnek, úgy sem vettük semmi hasznukat, legfeljebb a Mátyás (így idézett bennünket) tüzérek maradjanak, azoknak tudnánk hasznukat venni*."

Elég az hozzá, hogy hazajöttünk.

Engem szálláskészítőnek *Kovács Miklóssal* előre küldött *Mátyás* parancsnokom. *Berdicsevben* szálltunk vonatra.

Mire öt nap utazás után Kassán keresztül Nyíregyházára értem, közvetlenül Szenteste előtt voltunk, talán három nap választott el a Szent Estétől.

Ahogy mentem fel a Városházára, hogy *Szohor Pali* bátyámtól megtudjam, itthon van-e Édesanyám, vagy már átment Debrecenbe Bandi bátyámékhoz ünnepelni, a Városháza kapusa egy kis levélkét adott át, amiben Mátyás parancsnokom a következőket írta: „*maradj itthon az ünnepekre, majd bevonulásodról értesítést kapsz"*

Elámultam. Hogy tudtak ezek hazajönni?

Év végén, amikor Kecskemétre bevonultam, ott tudtam meg, hogy bizonyos mennyiségű Barack pálinka ellenében annyi üzemanyagot kaptak a németektől, hogy a legénységet felpakolva a teherautókra, tüneményes gyorsasággal hazajöttek.

Akkor még így álltak a németek benzin dolgában.

És most egy nagyon érdekes és jellemző adat, ami nem légből kapott, de tény! És azt bizonyítja, hogy mit jelent egy lelkiismeretes és jól képzett parancsnok.

Az egész hadjárat során mindössze egy halottunk volt: egy szerencsétlen tüzér, aki úgy halt meg, hogy berúgott, és Ungváron a saját autóink egyike alá esett.

Az igaz viszont, amint már többször is utaltam rá, hogy a legkisebb felderítő állást is *Mátyás* személyesen ellenőrzött és adott parancsot annak kiépítésére, elfoglalására és különösen nappali megközelítésére.

*

Mielőtt katonai tevékenységem végére érnék, két epizód Dálnoki Miklós Béla altábornagy hadviseltségéről.

Egyik alkalommal még valahol a Dnyeper partján megszemlélésünkre érkezett.

Mint az „eszéki út" szereplőjét, nem ismert meg. Mátyás parancsnokom azonban rám kacsintva jelentette, hogy *a főhadnagy úr (ez én voltam) kivezeti Nagyméltóságodat egyik figyelőnkbe, ahonnan jól áttekinthető az egész arcvonalunk*. Így is lett. Én elől: elindultunk.

Viszont jól tudtam, hogy az út az oroszok részéről hol belátható és ott kiegyenesedtem, anélkül, hogy a mögöttem lépkedő Miklós ezt észrevette volna. Viszont azt is tudtam, hogy egy gerincen megyünk, így aknatüzük vagy rövid, vagy hosszú lesz, ezt viszont nem tudta Miklós. Amikor az első aknák robbantak alattunk, Miklós közölte, hogy eleget látott és visszafordult. Távozása után igen jót mulattunk, lehet, hogy nem így a mosónője.

A másik emlék: már hazafelé jövet az előre települt hadtestparancsnoksághoz kellett mennem Vinkovcére, ahol szemtanúja voltam, amikor az aranyvitézségi érmet *Dálnoki Miklós Béla* mellére tűzte egy pesti kiküldött, úgyszintén a személye körül szolgálatot teljesítő altisztnek is. Azt hiszem általában harminc-negyven km-re voltak a tűzvonaltól.

Hát ennyit ért a magyar kitűntetés! *„Akik a tűz körül ültek, leszedték maguknak a dicsőséget*." Nem így a németek. Ott ki is vizsgálták a cselekményt és azonosították. Annak volt értéke, de nem a magyarnak. Bizonyára tisztelet itt is a kevés kivételnek. Azért, amikor Mátyás azt mondta, hogy engem előterjeszt *Signum laudisra*, azt mondtam: „*ne tessék, mert vissza fogom utasítani. Fityegjen ez csak az aktív urak mellkasán!"*

Akikből már a Dnyeper partján a 36 hadosztály tiszti állományból csak *Mátyás parancsnokom* és szegény *Varga Laci,* egy tovább szolgáló majd Csepelen hősi halált halt zászlós volt velünk. A többi főállású tisztúr már előbb hazament!

A többiek mind tartalékosok voltunk, igazolván a régebbi mondást, békében eltartjuk, háborúban megvédjük az aktív tiszteket.

Sajnos ezen nincs, és nem is lehet mit szépíteni.

Frontot jártként
– Bölcsebben

Katonai jövőm szempontjából egy rendkívül fontos esemény történt velem a Dnyeper partján.

Elérte irodánkat a honvédelmi miniszter távirata a közellátási miniszterrel egyetértően: *„mivel Nyíregyháza közellátási vezető nélkül maradt, azonnal szereljenek le és küldjenek haza."* Parancsnokom behivatott irodájába, kezembe nyomta a táviratot és a velem szemben egészen szokatlan hivatalos hangon megkérdezte: *a főhadnagy úrnak mi erről a véleménye*? Azt feleltem, hogy *„nem az én feladatom annak elbírálása, hogy hol van reám szükség. Ebben a kérdésben döntsenek elöljáróim*!" Rám nézett, majd néhány pillanatnyi gondolkodás után visszaadta a táviratot segédtisztjének, Varga Lacinak azzal a megjegyzéssel, *hogy ezt a táviratot nem láttam, hozzánk nem érkezett meg.*

Mivel kinn a fronton nem volt hivatalos kézbesítésre lehetőség, így egy küldemény megérkezésének, vagy meg nem érkezésének bizonyítása egyszerűen lehetetlen volt. Ezzel ez az ügy lezárult. Bajtársaimtól hízelgőnek nem mondható véleményeket kaptam szellemi képességeimet illetően: *őrült vagy, hülye vagy, haza mehetnél ebből a pokolból, és nem élsz ezzel a lehetőséggel* stb.. Nem törődtem velük. Valahogy élt bennem az a tudat, hogy egy az akkor még békésnek nevezhető hazába való visszatérés nem szül valami jó vért a kívül maradottak bendőjében.

Többször említettem már, hogy a militarizmusból semmi nincs bennem, de az, amit ott láttam és tapasztaltam, megérlelte bennem azt a gondolatot, hogy annak a rendszernek idejövetele végzetes lesz a magyarságra. Elvesztek azok a tábori levelezőlapok, melyeket Édesanyámnak írdogáltam. Az anya mindig aggódó féltéssel veszi körül gyermekét, hátha még az a háborúban van, ahol nem szükséges, hogy a halálért valami különleges lépéseket tegyen az ott lévő. Természetes, hogy aggodalomtól teli leveleket kaptam itthonról Anyámtól. De válaszom mindig teljesen egyértelmű volt. *Megértem aggódását, de ezerszer inkább mi legyünk itt, mint ezek otthon!*

Ez volt összefoglaló gondolata küldött lapjaimnak.

Talán jobb is, hogy a villa kifosztásakor megsemmisültek ezek a lapok.

Elképzelhető, mi lett volna sorsom, ha a csőcselék bíróság kezébe kerülnek.

Így tehát kinn maradtam.

Ennek az epizódnak azonban részemre a későbbiek folyamán óriási jelentősége lett.

*

Családi körben részben itt, részben Debrecenben töltöttem el az Ünnepeket, majd úgy 28-ika körül távirat jött, hogy menjek Kecskemétre. Akkor történt az, hogy Pestről lehoztam egy tiszttársammal azt a Bíró nevezetű súlyosan sérült katonánkat, aki aranyvitézségi érmet kapott. 1941. szilveszterét a kecskeméti Beretvás étteremben ültük bajtársi körben.

Már az 1942. évet kezdtük el, a társaság legtöbbje lassan, de biztosan ázott el. Mivel nem voltam italos ember, így józanul ücsörögtem a többiek között lesvén az alkalmat, hogy mikor tudok feltűnés nélkül meglógni, és ott a szállodában szobámba menni.

Hozzátartozik a históriához még az is, hogy mivel csak pihenőbe jöttünk haza, úgy szólt a parancs, hogy tavasszal indulunk vissza, amikor a kinti utak mozgásunkat lehetővé teszik. Mivel ez háború volt és nem virágos felvidéki, vagy erdélyi visszatérés, a katonaság apraja nagyja elkezdte keresni a kellő összeköttetéseket, hogy ne kelljen visszamennie.

Ez volt az általános hangulat, amit itthon mesterségesen, vagy tudattalanul táplált az instruált köztudat. *Ez a németek háborúja, minek ott lennünk. stb.*

Mintha földrajzi helyzetünk bármikor is lehetővé tette volna, vagy tenné, hogy egy általános európai konfliktus esetében mi semlegesek tudnánk maradni!?

Vajon a mai helyzetben van olyan ostoba ember, aki ezt elképzelhetőnek tartaná?

Én azonban semmiféle lépést nem tettem.

Nem változott felfogásom a Dnyeper óta.

Ezért ért kínos meglepéssel, amikor úgy éjfél után 1-2 órakor leül a fehérasztal másik oldalára akkor már kissé ködössé vált *Mátyás parancsnokom*, és gúnyos hangon azt kérdezte: *a főhadnagy úr kiket fog megkérni, hogy ne kelljen kijönnie?* Belső sértettségtől remegő hangon én a józan a kapatosnak azt válaszoltam, hogy *nagyon csodálkozom az alezredes úr ezen kérdésén, nem ilyen felfogásról tettem tanúbizonyságot kinn a Dnyeper partján, hogy ilyen kérdést tehessen fel nekem az, aki szem és fül tanúja volt az akkor és ott lejátszódott eseménynek.* Az öreg kihúzta mellét, villámló, mámoros szemmel végigmért és azt mondta: *„majd megmutatom a főhadnagy úrnak, hogy itthon marad!" „Ez az alezredes úr dolga"-*, válaszoltam kimért hangon. Ő tovább ment, én pedig néhány perc múlva amúgy sem érezvén magam valami jól a lassan, de biztosan lerészegedő társasággal, csendben szobámba mentem és lefeküdtem.

Kora reggel még mindig kissé zabosan, nem tudtam aludni, így felkelve a teljesen kihalt városon át kisétáltam az északi úton lévő laktanyába.

Január 1-je volt, kellemes téli idő, amúgy is jól esett a mozgás.

Benn a laktanyában *Varga Laci* zászlós volt szolgálatban, így ő nem vett részt a vacsorán. Bementem az irodába, ahol azzal fogad álmos szemekkel, hogy „*Te ugyan Pista bátyám jó kis munkát adtál nekem." „Én?-* kérdeztem meglepetten – *ugyan mit tettem* éjszakai *nyugalmad megzavarásában?"*

Ekkor elmondta a következőket:

Valamikor a hajnali órában kicsit lefeküdt laktanyai szobájában, amikor küldönc jött, hogy azonnal menjen az irodába, mert benn van az alezredes. Bement és kissé illuminált állapotban, ahogy a borozó asztaltól jött *Mátyás*, vagy három sűrű oldalt diktált le rólam. Egy felterjesztést a *Honvédelmi Minisztériumba*.

Leírta, hogy micsoda nagyszerű katona vagyok, mindig a legelső a bevonulásban, a legutolsó a leszerelésben, mindenütt mennyire megálltam helyem, kinn a fronton is. Szót ejtett, mint *Baburka* hőséről is, a táviratról, és a macska tudja még miről!

A felterjesztés oda konkludált, hogy mivel, mint közellátási vezető nélkülözhetetlen beosztást töltök be a polgári közigazgatásban, és mivel kapott fiatal tiszteket, így pótol-

ható vagyok. *Előterjesztést tesz tehát, hogy a jövőt illetően hagyjanak meg polgári beosztásomban*.

Utasított, hogy „*mindenről én semmit sem tudok"*, *s kérte, hogy kezeljem ezt bizalmasan, s még azonnal le is kellett tisztáznia az írottakat. Majd az öreg aláírta és expressz postáznia kellett"* – mesélte el éjszakai kalandját Varga.

Sem *Mátyás*, sem én soha erről többet nem beszéltünk.

Úgy január 10-e körül leszereltem, és hazajöttem.

*

Valamikor március hónap folyamán dolgom volt a *Megyeházán* és a folyosón szembe jött velem *Dr. Bartha Laci*, aki megyei vonalon „*Om. Előadó"* volt.

Ez a két betű „*Ország-mozgósítást"* jelentett és az volt a feladata az előadóknak, hogy a megye valamennyi katonai úgynevezett „*meghagyását*", – tehát azon tisztviselők adatait, kiknek meghagyását, azaz be nem vonultatását a polgári hatóság kéri – kimutatásba foglalva évről évre miniszterközi bizottsághoz terjessze fel.

Mivel 31 éves voltam, főhadnagy, különleges katonai kiképzés birtokában, így engem a meghagyandók listájára soha fel sem vettek.

Általánosságban, ebben a kérdésben a döntő szót mindig a katonaság és nem a civil hatóság mondta ki, így bár a budapesti bizottság címe miniszterközi bizottság volt, azt a bennfentesek jól tudták, hogy ez elsősorban a katonák szervezete.

Annál nagyobb volt Laci barátom és rajta keresztül a vármegye alispánjának csodálkozása, amikor lejött a meghagyottak névsora és abból valakit kihúzva, – hogy ki volt ez, nem tudom – engem írtak be. Amint *Laci* mondta, az alispánnak is az volt a véleménye, hogy valami fantasztikusan nagy protezsálóm lehet, hogy ezt ilyen formában el tudtam intézni.

Elnevettem magam és tréfálva, nem fedve fel a történteket, azt feleltem: „*látod, milyen magas összeköttetéseim vannak"*. A kérdés előttem nyilvánvaló volt.

Mivel katonai oldalról érkezett ez a felterjesztés és ott Mátyás parancsnokom által nagyon ki voltam cifrázva, minden további nélkül az a katona, aki intézte Pesten e kérdést, így döntött. Így lettem meghagyva és többet nem teljesítettem katonai szolgálatot.

Akkor is, de most is, amikor kopogom e visszaemlékező soraimat, ember élete útjának formálódásán el-elgondolkodom.

El lehet azt képzelni, hogy azok, amik az emberrel történnek csak a vak szerencse játékai? Úgy vélem, hogy ennek elfogadása sokkal, de sokkal nagyobb „hitet" igényelne, mint az istenhit.

Én, legalábbis mindig így láttam és így látom életem utolsó pillanatáig.

Hogy és mint van ez? Nem tudom. Még elképzelni sem, hiszen igen gyarló az emberi elképzelés és igen véges az emberi tudás. De életemnek útjain, amely utak könnyűnek soha nem voltak mondhatók, ezt a vezető kezet és akaratot megszámlál-

hatatlan tapasztalat mutatja. Ha ezerszer végiggondolom, mert legalább ennyiszer már végiggondoltam, sem tudok önmagamnak más magyarázatot adni.

Hány olyan ismerősöm, katonatársam volt, akik megmozgatva minden követ, bizonyos ideig – óráig úgy látszott, hogy a maguk választotta úton tudnak haladni.

És?

Egyszer csak beteljesedett a végzet útja rajtuk.

Hirtelen két név jut eszembe.

Velem volt kinn a fronton, innen Nyíregyházáról, egy *Szőnyi* nevű igen jó módú építkezési vállalkozó. Felesége a Vármegyénél dolgozott, mint tisztviselőnő. Amikor 1942. januárjában együtt leszereltünk és a vonaton jöttünk haza, azt mondta, hogy Ő többet ugyan ki nem megy. S ezért semmi sem lesz drága.

Később a civil életben találkozva örömmel mondta, hogy sikerült magát áttétetni egy itthoni irodai szolgálatot teljesítő katonai alakulathoz. *„Ha kell, ide fogok bevonulni, és nem hagyom el Nyíregyházát."*- mondta. 1947 őszén a Kossuth utcában hazafelé jőve szembe jött velem *Szőnyiné*, fekete ruhában. Kérdésemre elmondta, hogy innen hurcolták el férjét az oroszok és kint elpusztult. Ugyan ez volt sorsa a szabóm fiának, *Kecskés Lacinak*. Mivel ők dolgoztak a kiegészítő parancsnokságnak, ezen az úton sikerült a kiegészítőhöz magát beosztatnia. Az oroszok, mint polgári személyt, innen hurcolták el, és ott pusztult.

Ezért vallom azt, amit fentebb e kérdésről mondtam.

Mielőtt katonai emlékeim befejezem, egy kedves epizód életemből.

A hivatalba visszakerülve a közellátás terén tettem, amit eddig. Igen nehéz kérdés volt ez például a cipőjegyek elosztását illetően. Ostoba volt a rendszer, azt néhányszor megmondtam az illetékeseknek is, de hiába. Kaptam, mondjuk száz jegyet, és igazságosan osszam el, mondjuk tízezer igénylő között. Az igénylés halmazában lehetetlen, hogy ne essek abba a hiába, hogy ismerem, nem ismerem! Ezért a kiadható mennyiséget többnyire kihúztam.

Egy alkalommal, valamikor 1942 tavaszán a félfogadási időben megjelent egy férfi, aki arra hivatkozva, hogy nem régen jött haza a frontról, cipő utalványt kért.

Mondtam neki, hogy jelen pillanatban nincs utalványunk, de egy-két héten belül kapunk, keressen fel akkor és tudok majd adni egy utalványt.

A férfi erőszakoskodott, hiába magyaráztam, hogy ha például ismerőse nem ír levelet neki, hiába szidja a postást, az nem tud átnyújtani levelet számára. A végén kirobbant, hogy „*a jól fűtött irodai szobában könnyű olyannak magyarázni, aki nem járta meg a front véres poklát*."

Abban az időben még igen jók voltak az idegeim, változatlan nyugodt hangon azt mondtam, hogy ennek ellenére sem tudom teljesíteni kívánságát, mert nincs utalványom.

A férfi dühösen távozott. Vége volt a félfogadásnak, mikor úgy két óra, tehát a hivatalos óra vége felé jártunk, amikor igen halkan kopognak hivatali szobám ajtaján, majd „*tessék*" felszólításra, újból a frontot járt ismerősöm jelent meg. Meglehetősen vidáman azt mondtam, hogy még nem érkezett utalvány, így korábbi ígéretemet nem tudom beváltani, amikor a férfi – láthatóan igen zavartan – belekezdett mondókájába. Amikor ő

ledorongolásommal végzett és hivatalomból távozott, az előszobában állt egy ismerőse, aki a nyitott ajtón keresztül végighallgatta kitörését. És azt mondta emberemnek: „*te ugyan jó helyen mondtad el véleményedet, hiszen mi a gyorshadtest élelmezési oszlopánál, mint pékek teljesítettünk szolgálatot, nagy általánosságban a frontvonaltól 30-40 km távolságra, de akinek mondtad* – valahonnan ismert – *az, mint tüzér felderítő az előretörő német páncélosokkal ment, és nem itthon ült a vélt jól fűtött irodai helyiségében*."

Amint emberem elmondta, igen megszégyellte magát, és most azért jött, hogy valami módon bocsánatot kérjen. Ezen gesztusáért megdicsértem, azzal a megjegyzéssel, hogy „*látja- látja soha nem jó dolog valóságos, vagy vélt érdemeinkre olyan fennen hivatkoznunk, hiszen lehet, hogy önmagunkat alázzuk meg.*" Mindenesetre, hogy ilyen nemes módon járt el tévedésének helyreigazításában, amint megjön a következő havi ellátmány az utalványokból, értesíteni fogom.

Így is történt és barátságban váltunk el.

Nem jó nagyon döngetni mellünket, bár olykor ez is eredményes lehet.

Így láttam, ez a véleményem…Oroszországról

„Hadi" életem befejezése után szeretnék egyet és mást az ott tapasztaltakról elmondani.

Nem vindikálom magamnak azt, hogy megállapításaim ellentmondást nem tűrőek, de az tény, hogy abszolút biztosak. Nem voltam, sem mint katona, sem mint polgári személy olyan magas beosztásban, hogy a kulisszák mögé is be tudtam volna látni. Ma sem rendelkezem e téren olyan széleskörű ismeretekkel, keleti és nyugati forrásmunkák feldolgozásával, hogy egy olyan nagy horderejű kérdésben, mint a háború megindításának kérdésében feltétlenül helytálló magyarázattal tudnék szolgálni.

Korábban már utaltam arra, hogy olykor egy egyszerű kocsmai verekedés teljes hátterének tisztázása sem könnyű feladata a bíróságnak. A hátérben az események olyan óriási szövevénye rejtőzik, hogy talán évszázadok sem elegendők azok teljes és biztos tisztázására. Utalok itt arra, hogy bár több mint hat évtized pergett le az első háború befejezésétől, ma sem lehet egyértelműen azt megállapítani, *tulajdonképpen ki akarta és ki nem ezt a háborút*.

De talán a dolgok természetéből adódik az is, hogy ezt soha ne lehessen tisztázni, hiszen nem egy oldalról szemléljük az eseményeket, és nem egyforma beállításúak vagyunk.

Ennek megerősítésére nem olyan régen jellemző példát olvastam, amikor valaki török történelmi könyvekből egy kis csokorra valót jelentetett meg magyar nyelven.

A török történészek mennyire más szemmel látják ma is a mohácsi csatát, mint a magyar történészek! Pedig ott már nem is évtizedekről, de évszázadokról beszélünk.

Az sem elvetendő szempont, hogy minden időben érvényes a „*jaj a legyőzöttnek*!" Viselnie kell még az úgynevezett történelmi ítélőszék előtt is a vesztett ügynek minden konzekvenciáját. Még sietve hozzáfűzöm, hogy ez a bizonyos „történelmi ítélőszék" is egy olyan mondva csinált: *„nesze semmi, fogd meg jól!"*.

Mert bármennyi idő peregjen is le az idő rokkáján, az ítélőszéki tagok, nevezzük őket történészeknek, vagy bárkiknek, mindig bizonyos előítéletektől, nemzeti hovatartozásoktól stb. bizonyos irányban determinálva lesznek. Ha még azután azt is hozzáteszem, – amit szintén már több alkalommal hangsúlyoztam – hogy a történész is a piacról él, így alá van vetve a piac valamennyi kívánságának, és nem utolsó sorban az uralkodó réteg érdekeinek, tehát abszolút értelemben világos kép nincs és nem lehetséges.

Mindezek előrebocsátása után néhány megfigyelésemet szeretném itt rögzíteni.

Említettem már, – amikor arról a beszélgetésről beszámoltam, amit 1941. áprilisában a kecskeméti *Jeney vendéglőben Várady Laci bácsival* folytattam – hogy ő említette a németek nehéz helyzetét, amibe kerültek a jugoszláviai események kapcsán. Mert az volt a megfigyelésük, hogy az oroszok valamire készülnek abban az esetben, ha a németek megkezdik Anglia ellen tervezett partraszállásukat. Eldöntötték tehát, hogy mindenekelőtt biztosítani kell a hátukat. Ezért döntöttek az oroszok elleni hadműveletek megindítása mellett.

Ennek az adatnak birtokában léptem át tehát az orosz határt és a magam szerény lehetőségei között kerestem ennek a hírnek cáfolatát, vagy megerősítését.

És mit találtam: „megszámlálhatatlan tüzérségi és gyalogsági lőszer rekeszt néztem át, hiszen azon a néhány száz kilométeren, amit orosz földön tettem meg, erre bőséges alkalmam volt. Ezeknek a lőszereknek gyártási ideje egytől egyig 1939, 1940, vagy 1941. esztendő volt!

Mit jelentenek ezek a dátumok?

Világosan és félreérthetetlenül azt, hogy ettől a terminustól az orosz hadvezetőség lázas fegyverkezéshez kezdett! De miért?

Lengyelország közel felének lerohanása a németek támogatása mellett vagy pontosítva velük összejátszva állítólag minden igényüket kielégítette.

Hát ki ellen kellett ilyen lázas sietséggel fegyverkezni?

A másik dolog. Igen sok ottani lakossal folytattam beszélgetést úgy, hogy soha nem árultam el azt, hogy mi érdekel. Csak úgy rákérdeztem. És a feleletek mindig egybehangzóak voltak. Arról szóltak kérdéseim, hogy *„folytak-e valamilyen katonai mozgolódások Oroszország nyugati határain 1939 óta?"*

Ez a dátum azért volt fontos számomra, mert ez az esztendő a *„német-orosz megnemtámadási szerződés"* esztendeje. A válasz az volt, hogy igen, – sok katonai alakulatot, melyek korábban az országnak ezen a határrészén állomásoztak, azzal az indoklással, hogy bizonyos katonai nevelés szempontjából szükség van arra, hogy a sorkatona megismerje országát, – átvittek a távol-keleti országrészekbe. De – és itt van a lényeg – mindig sokkal több, erősebben és korszerűbben felfegyverzett katonaságot hoztak az elvittek helyére. Szóval – úgy fal mellett, de meglehetősen nagy tempóban – erősítették nyugati határaikat.

Ezek az erősítések nem védelmi, hanem támadó jellegű csapatcserélésekkel végződtek. Egyszerű, civil lakosoktól eredő információ. Olyan *„konyhahír"*- szerű, de igen sokatmondó.

A korábban hallott hír birtokában, legalább is számomra, nagyon egyértelmű volt.

Az egy megszokott dolog, hogy a hatalmaknak – és itt nincs különbség nagy és kis hatalmak között – a legbékésebb időben is minden oldalról dolgoznak a hírszerzők és a hírszerzést elhárítók seregei.

Ha a magam szerény lehetősége között csak ennyit tudhattam meg, mennyi adatot gyűjthetett a hivatásos hírszerző?

A konzekvenciák levonását mindenkinek a maga mérlegelésére bízom. Nekem azonban a konzekvenciám, amit már annak idején is levontam az, hogy nem lehet egyértelműen és kizárólagosan a németeket okolni, mint a háborút akaró és annak kiterjesztésén munkálkodó, féktelen hatalomvágytól fűtött hatalmat, akik így, mint háborút indító háborús bűnösök mindenért felelősek. Az amerikai, angol, vagy francia viszonyokat még ilyen felületesen sem ismerem. De a puszta logikus gondolkodás sem engedi azt elhinnem, hogy ezek a hatalmak, mint kis ártatlan bárányok estek a hitleri farkasok csapdájába.

Az én – és ez nemcsak a második világháborúra vonatkozik –, véleményem a történelem háborúiról az, hogy egyetemesen felel az emberiség érte.

A nemzetek megindították hadigépezetüket. Ez tény! Villámháborúra számítottak! Ez számukra csalódás volt. Az már legfeljebb csak érdekes latolgatás, hogy tél, vagy ősz, vagy földrajzi távolságok tábornokának nevezhető az a tényező, mely ebben a törekvésükben megakadályozta. De támadási elhatározásuknak alapja a megelőzés volt csupán!

Ennek sikerét azonban rajtuk kívül álló tényező, vagy tényezők egész sora megakadályozta. Tévedésük árát alaposan megfizették. Akár városaik pusztulására, akár létszámuk alapos megcsapolására, akár arra a hatalmas szenvedésre gondolok, ami őket érte e tervezésükért.

Ahogy talpra álltak, bizonyítja fajuk kiválóságát, amire jogosan lehetnek büszkék.

Az egész világnak kellett ellenük összefogni, hogy le tudják győzni őket.

Übermensch? Nem, de kiváló faj. A harctéren velük kapcsolatban egyéni tapasztalataim kifogástalanok voltak. Számos példám van arra, – leírása felesleges, csak részbeni megemlítése – amikor bajba kerültem (útviszonyok, benzinhiány stb.), hogy a német katonai alakulatok hogyan segítettek, amikor magyar alakulat csak lassított, majd faképnél hagyott.

Szomorú ugyan, de ez is tény!

Én csak az úgynevezett diadalmas menetelésben vettem aktívan részt, a visszavonulásokban már nem. Ott tehát nem volt alkalmam tapasztalatokat szerezni.

De van valami, ami ilyen esetekben elgondolkoztató.

Ha egy süllyedő hajóról olyan csónakon menekülök, mely már amúgy is túl van terhelve és valaki, vagy valakik kapaszkodnak a csónak oldalába, ha van balta a kezemben, odacsapok a kapaszkodó kézre, vagy nem?

Ezt döntse el mindenki a maga megítélése és lelkiismerete szerint.

Így kell tekinteni megítélésem szerint az ilyen pánik szülte alkalmakra is.

Írtam már arról, hogy mivel az átlagnál valamivel jobban érdekelt a közigazgatástan, így igen érdekelt, mit fogok találni Oroszországban. Elvégre 1941. júliusát írtuk, így a rendszer mögött már több mint 20 esztendő volt, tehát elegendő idő arra, hogy legalábbis alapjaiban megmutassa: *mit tud, milyen viszonyokat teremt, és milyen megélhetést biztosít lakosai számára.*

Nem ismertem a cári Oroszország belső viszonyait, de bármilyen elmaradottak is voltak azok, a kommunista rendszernek a rendelkezésére álló idő már elegendőnek kellett volna lenni a lényeges javításra.

A látottak – és ezt nemcsak a magam nevében mondhatom – minden képzeletet felülmúltak. Nem akarok most nagy szavakat használni, vagy a magyar viszonyokkal összehasonlításokat tenni, de egyszerűen szólva: a körülmények embertelenek voltak. Akár útviszonyaira, vagy magára a lakosság életviszonyaira is gondolok.

Vegyük például az útviszonyokat.

Azon a területen, amit bejártam, mindössze egy aszfaltozott utat találtam. Ez állítólag Moszkvából indult ki és Kijeven keresztül *Dnyepropetrovszkij*, illetve a már említett kortiziai erőműig haladt. A többi mind földút volt. Az igaz, hogy ezen a kötött talajon haladó földutak, nem utolsó sorban az áthaladó autók gumikerekeinek nyomán száraz időben úgy néztek ki, – kapván egy szürkés matt szint – mintha köves utak volnának. Több alkalommal nem akarván hinni szememnek: kiszálltam a kocsiból és késsel vizsgáltam az utat. És csak késsel tudtam megállapítani, hogy ez föld és nem szürke beton. Sima, egyenletes és kemény volt, viszont – és erről már beszéltem – amikor eső esett, nyálkássá, csúszóssá, szinte járhatatlanná vált.

A Dnyeper partján húzódó gátak tetején, hasonlóan a tiszai gátakéhoz, ugyancsak földutak haladtak, száraz időben kitűnő minőségben. Bizonyos távolságban gátőr házak sorakoztak.

A gátakon sorompók voltak elhelyezve.

Nekünk egyik kötelességünk volt, hogy azonnal lezárjuk a sorompókat. A gátak egyik oldalán is volt földút, a falusiaknak ilyenkor azt kellett használni. A lakosságnak meg volt parancsolva, hogy ha a sorompók be vannak zárva, agyonlövés terhe mellett ne merjen felhajtani a gátra.

No, mondtam, ez rendben is volna, de igen sok helyen lehetőség van a gátak tetejére nemcsak a kijelölt utakon, de máshol is felmenni. Volt arra példa, hogy ennek ellenére megtörtént a ráhajtás.

Megkérdeztem az egyik ott tartózkodó gátőrt, hogy mi történik akkor, ha valaki mégis felmegy. A megkérdezett gátőr körzetében csak egy esetről tudott, ahol a gátőr nyomban agyon is lőtte a szabálytalanul közlekedőt.

Hogy ez a gátőr ő maga volt-e, vagy elődje, erről nem nyilatkozott.

Elképzelhető, hogy ilyen körülmények között valóban senkinek nem volt mersze szabálytalanul közlekedni.

De ilyen eszközzel csak egy barbár hatalom élhet.

Más:

Általános megállapításom volt, hogy azokat a területeket, melyeket bejártam, nem oroszok, hanem ukránok lakták. A lakosság mindig tiltakozott, ha őket oroszoknak tituláltuk. Erre különben vagy másfél, két évtized múlva hasonló tapasztalatot szereztem egy kedves, ma már sajnos néhai jó barátom felesége révén, aki *Poltavában* született és magát ukránnak vallotta. Ő azt mondta nekem, hogy az ukránok 300 éve várják, hogy felszabaduljanak az orosz iga alól. A korábban tapasztaltak ezt megerősíteni látszanak. Annak ellenére, hogy ismeretei szerint Oroszországban a magántulajdoni viszonyok sem pontosan feleltek meg a más, európai országok tulajdonviszonyainak, hiszen ott talán sok évszázad óta létezett az úgynevezett „*mir*" rendszer, ami valami tulajdonközösségi viszonyt jelent, mégis egyértelmű gyűlölet vette körül a kolhozokat és *szofhozoka*t.

Amikor mi keresztülhaladtunk a volt *Galícia* területén – ahol már néhány hete működött a német katonai közigazgatás – mindenfelé többnyelvű plakátokkal voltak a falak elborítva. E plakátokat a németek adták ki és azt tartalmazták, hogy megszűnik a kolhoz, területük az igénylők, és a földdel foglalkozni kívánók között felosztásra kerül. (Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy a partizán mozgalom ismeretlen fogalom volt akkor ott.)

Amikor már visszafelé jöttem a frontról, szinte ugyanazon a falakon új plakátot láttam, éspedig: „*a kolhozok és szovhozok felosztásra kerülnek, de csak majd a háború végén, addig minden marad úgy, ahogy volt az oroszok uralma alatt".*

Ez a módosítás megdöbbentett.

Olyan ostobaságnak véltem, ami meg fogja bosszulni magát. Félrevezetni olyan embereket, akik szívvel lélekkel, mint felszabadítókat fogadtak bennünket, valami iszonyú ostobaság. Maguk az oroszok is jól érezhették rendszerük eme gyűlölt alkotását, mert amíg a frontvonal állt a Dnyeper partján, a túloldalról hangszóróik szinte éjjel-nappal azt üvöltötték: „*ha visszamegyünk, eltöröljük a kolhozokat.*"

Hogy ma, hogy és mint vélekedik az ország ottani lakossága erről az ugyancsak blöffnek bizonyult propagandáról, nem tudom, de hogy a németek saját maguk hívták ki maguk ellen végzetüket, ezt akkor is vallottam. Ez a melléfogás semmiféle gazdasági okkal nem volt igazolható. *Mert az tény, hogy a terményt könnyebb egy raktárból, mint sok száz hektárból ha kell, teljesen kiseperni, de ez lényegesen kisebb jelentőségű gazdasági érdek, mint az volt, hogy elvesztették a polgári lakosság jóindulatú támogatását.*

*

Meglátásom csattanó megerősítését hallottam sokkal később, 1944. augusztus 13-án, amikor elhagyva Nyíregyházát Nagykanizsára utaztam. Az esti hálókocsival mentem, s fülketársam egy vezérkari százados volt, míg a szomszéd fülkében *Pluck Béla ny. huszárezredes* volt, akit szolgálatra visszahívtak. És mivel a német nyelvet kitűnően be-

szélte, a déli hadseregparancsnok – egy *von Lieb* nevű altábornagy – mellé osztottak be összekötőnek. Elbeszélte, hogy most szabadságon van itthon. Amikor távozását jelentendő kihallgatáson volt az altábornagynál, *ő azt mondta neki, hogy amit a német katona katonai erényeivel megnyert, azt a német közigazgatás ostobaságával elvesztett*. Ő is a kolhozt említette, így igazolva láttam meglátásomat.

Ezzel kapcsolatban még valamit.

Amikor leváltásunkra visszafelé jöttünk, egy *Kalinovka* nevű *Kisvárda* akkori nagyságának megfelelő faluban vártuk a vonatra rakodás időpontját. (Megjegyzem, mint ugyancsak jellemző dolgot, hogy az egész Kalinovkán egyetlen árnyékszék sem volt. Mi építettünk magunknak egyet.)

Elmentem a környező erdőkbe a konyha részére őzet vadászni. Vittem magammal néhány katonát, mint hajtót. Gépkocsink kinn állt az úton, ez már Galícia volt, és itt voltak kövesutak is. (Talán a régi Monarchia hagyatéka volt még.) Ráhajtást kellett tennünk, és hogy-hogy nem, eltévedtem, elvesztettem katonáimmal a kapcsolatot. Elindultam az erdőbe, úgy találomra, közben a kis Walter pisztolyom mind a 6 golyóját jelzésül kilőttem, hátha meghallja valamelyik katonám és ő is lövéssel jelzést ad. De, mint később kiderült, senki nem hallotta, de várakoztak rám az úton a gépkocsinál.

Amint így bolyongtam, fejszecsapkodást hallottam. Elindultam a hang irányába, ahol vagy 15 favágó fakitermeléssel foglalkozott. Eszembe sem jutott, hogy egy ellenséges ország erdejében járok. Olyan nyugodtan mentem közéjük, vállamon vadász golyósommal, mintha a Bükkbe tévedtem volna el.

Körülfogtak, kezeltünk, majd elővéve rajztudományomat, a földre lerajzoltam egy országút szerűséget, rá egy autót, már ahogy én tudok rajzolni és széttárva karjaimat, azt hiszem, nemzetközi módon adtam tudtukra, hogy ezt keresem. Az eredmény mindenesetre az volt, hogy megértették, és mivel az útnak egy nagy kanyarját rajzoltam le, ahol hagytuk a gépkocsit, megmutatták az irányt. Mivel mindig hordtam magammal cigarettát, bár nem nagyon éltem vele, de igen jó valuta volt, szétosztottam közöttük, majd mosolygó kezelés után elváltunk. A megadott irányban meg is találtam a rám váró katonáimat. De azoknak sem jutott eszébe, hogy velem valami baj történhet.

Ez*, mint írtam, 1941 decemberének elején történt.*

Jó egy év múlva baráti társaságom egyik tagja, a ma is élő Dr. Kubassy Tamás, akkor pénzügyi tisztviselő és ugyancsak tartalékos tüzér főhadnagy szabadságra jött haza és élményeiről beszámolt a baráti társaságnak. A véletlen úgy hozta, hogy pontosan ő is ezen a Kalinovkán töltött néhány napot. Amint mondta, ha valakinek besötétedés után a háztól el kellett mennie bizonyos testi szükségletek kielégítésére, mindig két katona kísérte csőre töltött fegyverrel, nehogy partizánok kezébe kerüljön. Alig akarta elhinni azt, amit fentebb ugyanerről a helyről leírtam.

Ide jutott a németek kapzsisága és mindent akarásuk.

*

Említettem már, hogy egyik tiszttársam középfokú mezőgazdasági iskola tanára volt, s hogy nemcsak a talajviszonyok, de a kolhoz gazdálkodási viszonyai is érdekelték. Mindig jegyzetfüzettel járt és mindent feljegyzett. (Nem tudom, vette-e használt későbbi életében az ott tapasztaltaknak, mert többet nem találkoztunk). Az ő közleményéből tudom például, hogy a kolhozparasztnak abban az időben semmi háztáji tevékenysége nem volt, mert nem lehetett. Ha például baromfigondozó volt, fővesztés terhe alatt kellett minden tojást beszolgáltatni és a központból kapta meg fejadag járandóságát. Ugyanígy természetesen a szarvasmarha- gondozó például tejszükségletét.

Azt mondja egy közmondás, hogy „*vágtató lónak nem lehet a száját bekötni*."

Hát orosz viszonylatban be lehetett.

Mert mindenek és mindenki felett uralkodott a terror.

Hogy ez mit jelentett, csak egy példa:

Hazafelé történő utamban egy éjszakára beszállásoltak egy kis házikóba, ahol vagy hatan laktak. A község katonai parancsnoka egy német őrmester volt, aki közölte a ház lakóival, hogy ürítsék ki a házat – szobakonyhás volt – menjenek ki a külső bódéba – december volt – de a katona, pláne ha őrmester, azt hiszem mindenütt egyformán rideg.

Én azonban tolmácsomon keresztül közöltem a lakókkal: „*mindenki a helyén marad, a konyhában csak annyi helyet kérek, hogy a nyugágyamat ott felállítsuk*."

Így is történt, sőt lévén elég sok konzervem, meghívtam őket vacsorára, és tolmácsomon keresztül jól kibeszélgettük magunkat.

Élt még az öreg nagymama, aki valamikor Moszkvában zongora tanárnő volt, itt lakott még két fia, menye, és ha jól emlékszem néhány unokája. A néni akkor már csak oroszul beszélt. Annak idején járatos volt, amint mondta a franciában is, de a nyomorúságos évtizedek ezt kiölték belőle. Ez azért volt megdöbbentő, mert ettől a kis községtől, ahová annak idején kizavarták őket néhány 100 km-re húzódott csak a harcvonal és akkor még semmi jele sem mutatkozott annak, hogy a bolsevisták valaha is oda visszajönnek.

Néhány évvel korábban a kisebbik, tehát nem családos fiát egy éjszaka elvitték. Pár év múlva került vissza, közben semmi életjelt nem adott magáról, és arról az után sem volt hajlandó nyilatkozni még az édesanyja és testvére előtt sem, hogy ezeket az esztendőket hol töltötte, mivel foglalkozott, miért vitték el.

Én is hiába faggattam.

Kérettem, hogy mondjon valamit az elmúlt esztendőkről. Akár úgy, hogy csak a tolmácsom és én leszünk jelen, nevét sem kérdezem. Még a helységnevét sem fogom kérdezni. E kérdezősködésben nincs is más szándékom, csak azt szeretném tudni, hogy egy olyan embert, aki állítása szerint semmiféle politikai tevékenységet nem folytatott, mint a fennálló rend egyik szerény munkása csendben és rendben dolgozott, miért került ilyen helyzetbe.

A felelete csak annyi volt*: „vele megfogadtatták, hogy erről soha nem fog beszélni, így nem beszél."*

Nem vitás, hogy a későbbi körülmények neki adtak igazat, bár lehet, hogy a visszatérők azért felkoncolták.

De elgondolkoztató volt számomra, hogy milyen módon lehet egy embert így kiforgatni emberi mivoltából.

Hosszú évekig töprengtem ezen eseten, és azt gondoltam, hogy ezt abban az irdatlan nagyságú Oroszországban meg lehet tenni, de nálunk: „*Ugyan kérem*"?!

És eljött az idő itt is, hogy ebben a maroknyi kis országban is az orosz recept szerint meglehetett ezt tenni. Csak Recskre gondolok és ma már néhai barátomra *dr. Fekésházy Lászlóra*, aki ugyanígy eltűnt talán 5 esztendőre, és még nekem sem volt hajlandó részletezni fogságának történéseit.

Akkor azonban számomra is ilyen terror elképzelhetetlen volt, ma már nem az.

Hiába fejlődünk a Nap alatt.

Annak magyarázatát, hogy miért vitték el, úgy nagyjából megismertem. A rendszer hatalmas építkezéseket folytatott és ahhoz megszámlálhatatlan munkaerő kellett. Bizonyára távoli körzetek közigazgatásainak kiadták a parancsot ennyi és ennyi munkás előállítására. Mai műszóval élve, a közigazgatás lebontotta ezt a tervet a legkisebb egységig, ennek vezetője megkapta az ukázt, hogy ekkorra és ekkorra, ennyi és ennyi főt állítson elő. Mit csinált? Elővette mondjuk községének névsorát, kiválasztotta azokat, akik akár származási, akár más okból nem a nagyon kívánatos egyének közé tartoztak, azokért éjnek idején elküldött és elvitette. Lehet, hogy sok ezer kilométerre. Hogy azután az ott létesített műről valamilyen okból a lakosság zöme tudomással ne bírjon, azzal a feltétellel bocsátotta el a szerencsétlen delikvenst, hogy e múltról pedig nem beszélünk.

S mivel a terror már kellően belovagolta a népet, a rendszer tökéletesen működött.

Hogy mennyire szűk körben tudták a dolgokat az ott lakók, egyik jellemző példám az alábbi:

Egy alkalommal a már többször említett *korticiai dnyepropetrovszki* erőmű környékén járkáltam, mint felderítő. Néhány kilométerre az erőműtől, talán annak déli oldalától egy kis települést találtam. Amikor beszélgetve az ott lakókkal említettem az erőművet, talán azt kérdezve, hogy dolgoztak-e ott, értelmetlenül néztek reám. Kisült, hogy sejtelmük sincs arról, hogy ott erőmű létezik. „*Hát nem jártak arra, hiszen néhány kilométerre van csak maguktól?"* A felelet: „*nekünk arra nem szabad mennünk*!"

Hogy miért, azt nem tudták.

Másik élményem.

Orejkán a tanítónővel beszélgettem, aki a többiekhez hasonlóan a megszokott pufajkát viselte. Megkérdeztem: „*kötelező ezt viselni?"* „*Nem kötelező, de itt a faluban és közvetlen környezetében más nem kapható és nagy a hideg*"- volt a válasz.

A távoli nagyobb városba viszont olyan sokba került a vasúti jegy, hogy jóformán felemésztette az egész kabát költségét. Így tehát maradt a pufajka.

Vinyicán már hazafele jöttünkben megnéztem egy színházi előadást. A színház szép volt, az előadás, valami operettféle darab, orosz nyelven – elég jó volt. Utána a magyar megszállók vacsorára meghívták a társulat valamennyi tagját. Ott találtam, mint tábori

lelkészt, *Lovas Kovács Bandi* evangélikus lelkész barátomat, aki – tudván tótul – tudott velük beszélgetni. Az asztalnál velem szemben ült, így igénybe vettem tolmácsolását.

A mellettünk ülő színésznőket -akik a színpadon jól néztek ki, de a vacsoránál olyan pufajkás öltözetben nem valami jót mutattak – arról faggattam, hogy *„nekik sem telik jobb minőségű és tetszetősebb ruhára? Hiszen ez minden, különösen fiatal nőnek szíve vágya?"*

A felelet itt is azonos volt a tanítónőével.

És a fizetésükből nekik sem tellett utazgatásra.

*

Néhány alkalommal érdekes beszélgetést folytattam egy *Dnyepropetrovszkban* lakó *orosz, mérnöknővel.*

Szalay Tibor tüzér őrnagy ismerősöm, akit még Miskolcról, önkéntes koromból ismertem, itt lakott. A nő férje, aki ugyancsak mérnök volt, mint orosz katona valahol a moszkvai gyűrűn belül szolgált. (Szalay, ha még él, kinn él Svédországban.)

Nos, amikor a mérnöknő rájött, hogy mi nem besúgók vagyunk, megnyílt és őszintén elmondta, hogy ő meggyőződéses kommunista. E tant világmegváltónak tartotta. Ezt védte köröm szakadtig. De ami igen meglepő volt, – 1941 októberét írtuk, – hogy kérésünkre ki is fejtette álláspontját, és ez, így négy évtized távlatából is igen figyelemreméltó.

Ez a gondolatmenet így szólt: *„Ők, mármint az oroszok, a cárizmus jóvoltából annyira elmaradtak az általános európai fejlődéstől, hogy azt a rendszerük két évtizede alatt képtelen voltak helyrehozni. Erre legalább egy századnyi év kell. Ha Lenin él, mi ebbe a háborúba soha bele nem megyünk.*

Az teljesen mindegy, hogy maguk vannak itt, vagy mi vagyunk ott, mert amit akár maguk itt, akár mi ott látunk, felborítja az eszme egyenletes fejlődését.

Nekünk nem lett volna szabad magunkat megmutatni másoknak, vagy mások életviszonyait megmutatni a mi tömegeinknek. Mert ez az eszme szempontjából végzetes. Akkor arra kényszerülünk, hogy az egyenletes fejlődésünket megszakítsuk, esetleges előreugrásokra legyünk kényszerítve, ezt pedig mi nem bírjuk el."

Talán, – és ezt már én teszem hozzá – erre *Sztálin* is rájött, és ezzel magyarázható, hogy amikor a győztesen hazatérő és Európát meglátó katonaság visszajött – a bárisnyák ondolált haját, manikűrözött körmét kíméletlenül lenyiszálták és a katonaság nagy része táborokba került. Valószínű addig, míg kigőzölgött a fejük. De kigőzölgött? Kétlem. Vallom azt, ha sírjából teljes hatalommal *Sztálin* kilépne, valamennyi utódját felkoncoltatná, hiszen ezek nyakkendőt viselnek, minden vonalon -zene, öltözködés, autó stb.- utánozzák az európaiakat. Hová lett a pufajka? És sok minden egyéb?

Valami itt eszembe jut és leírom, mert elfelejtem.

Amikor 1947-ben a börtönből hazakerültem, itt találtam *Kossuth Lajos* emlékiratait, ami Bencs László nagyapám könyvtárából megmaradt. Írtam arról, hogy nagyapám nagy „*Kossuthista*" volt. Időmilliomos lévén, végigolvastam valamennyi kötetét. (Van vagy 9

belőle.) Valahol, nehéz volna ma már utána keresni, hogy hol, egy rendkívül érdekes Kossuthi megállapítást olvastam. Amikor az úgynevezett Szent Szövetség közös erővel legyőzte Napóleont, Párizs és Franciaország megszállásában orosz katonai erők is részt vettek. Kossuth azt vonja le ebből a tényből, hogy az oroszok akaratlanul ugyan, de átitatódtak a francia forradalom eszméivel. *„És ennek gyümölcse be fog érni"* – jósolja Kossuth,- *pusztán idő kérdése"*

Kossuth 1894-ben halt meg. Az idézett gondolatot tehát ez előtt kellett papírra vetnie. Ha történelmi távlatokban nézem az idő múlását, 1917-ig mindössze a Kossuth halálától 23 esztendő telt el, s ez igen-igen kicsiny idő, kiváltképp történelmi léptekben. A jóslat tehát kitűnően bevált!

Orosz viszonylatban Európa megismerésének vajon milyen eredményei lesznek?

Kérdés, amire majd a történelem adja meg a választ.

Egyelőre azonban úgy néz ki, hogy ennek következményeit az orosz vezetés nem tudta kiküszöbölni. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy Oroszország ma sokkal inkább európai, mint volt ezelőtt négy évtizeddel. És ez azért, ha nem is a rövidre szabott emberi léptekkel mérve, de nem kis eredmény.

Mindezt talán az a régen elporladt orosz mérnöknő ilyen jól látta?

*

Említettem már, hogy tehetetlenül néznünk kellett, ahogy azon a bizonyos szigeten ott *Zaporozsjével* szemben az oroszok hogyan bántak a magyar hadifoglyokkal.

Megemlékeztem arról, hogy a német fogolytáborban is embertelen állapotot láttam.

Majd elbeszélem, hogy hogyan bántak a franciák a magyar hadifoglyokkal valahol a Normandiai félszigeten.

Egyik utánunk jövő alakulat szakaszvezetője ideggörcsökben érkezett ki a vonalba, mert akaratlanul végignézte, amikor a *Kolomea* környékén összegyűjtött és rendezetlen állampolgárságú zsidókkal végeztek gépfegyverrel.

Az ő elbeszélése szerint a gépfegyvereket ukránok kezelték. Az ukránok egy völgy felé hajtották a szerencsétlen zsidókat, a németek csak a háttérből nézték. És meglehet, hogy utána mosták kezeiket: *„nem mi voltunk."*

Összefoglalva: az egész Világ levizsgázott, még pedig alaposan, az emberiességből. És itt nincs kivétel.

Amiért manapság néha-néha zabos vagyok, az az, hogy úgy tüntetik fel, és sajnos – ez a nagyobb baj – úgy tanítják a tanulatlan ifjúságot is, hogy minden kegyetlenséget csak és kizárólag a németek és elsősorban a zsidókkal kapcsolatban követtek el.

Pedig sajnos Katyn is ott volt e szomorú menetben.

Márpedig ott és akkor, amikor az oroszok visszavonulása után a több ezer lengyel tiszt tömegsírját feltárták, *nemzetközi bizottság állapította* meg, – nem utolsós sorban a tiszti köpenyek zsebében talált újságok dátumából – hogy azt az oroszok követték el.

De erről ma nem szabad beszélni. Sőt, a szolgalelkűség nagyobb dicsőségére nemrégen még egy emlékművet is lelepleztek Lengyelországban, melynek szövege, amint a rádiókból hallottam azt tartalmazza, hogy Katynt a németek nyakába varrják.

Ismét és ismét: *„Jaj a legyőzöttnek!”.*

Pedig ebben a *nemzetközi bizottságban magyar résztvevő* is volt *Orsós professzor* személyében, aki kórboncnokként nemzetközi tekintély volt, és akinek, amikor az oroszok idáig értek, tanácsos volt elhagyni Magyarországot. (Tudomásom szerint, mint svájci egyetemi tanár halt meg Svájcban.)

A németekkel szemben sok elítélő szó hangzott el azért, hogy a testi és szellemi sérülteket sem úgy kezelték a hitleri Németországban, ahogy azt az általános emberiesség megkívánta volna.

E kérdéshez nem tudok hozzászólni, de valamit ebben a kérdésben is tapasztaltam Oroszországban.

Egy alkalommal eljutottam – még innen a Dnyeperen – egy magasabban, magányosan álló feltűnően megerősített épülettömbhöz, ahol – a létszámot nem ismertem – nagyobb tömegben szellemileg erősen fogyatékos gyerekek voltak összegyűjtve. Személyesen ugyan nem tudtam meggyőződni az ott folyó bánásmódról, de tolmácsom, aki hivatalos üzenetet volt köteles kézbesíteni vezetőjüknek, több napig hatása alatt volt annak, amit ott látott. *„Doktor úr, nem túlzok, állatokként tartják bent e szerencsétleneket*”- hüledezett.

Talán az is lényeges e kérdésben, hogy az évtizedek ezen a téren már sokat javítottak. Vonatkozik ez a felnőtt elmebetegekre is. Humánusabb lett az ápoltakkal szembeni magatartás az ilyen intézményekben.

De *Benedek István* professzor Semmelweisről írott könyvének tanúsága szerint a vele szemben alkalmazott „kezelés” sem tartozott az emberiesség fogalmi körébe. Hogy az a kísérlet, amiről a professzor az *Aranyketrecében* írt, valós-e vagy sem, nem tudom, mert maga e terület előttem ismeretlen.

De elgondolkodtató.

Nem akarok az események további taglalásába belemerülni, hiszen azok már nagyrészt olyan egyéni vélemények, amelyek korok, egyéni felfogások változásainak vannak kitéve.

Majd még lesz mondanivalóm a háború befejezésekor az ilyen nagyobb kérdésekkel kapcsolatban különös figyelemmel a személyes tapasztalataimra, de erről majd később.

Ha az Isten kegyelme erre időt ad nekem.

Néjra itthon

1942 januárjától, ismét, mint civil visszakerültem régi *közigazgatási beosztásomba*, melynek számottevő része a *közellátás vezetése* volt. A tavasz közigazgatási életemben is nagy változást hozott, melynek kihatása volt az egész további életemre.

Dr. Polinszky Pál barátom, aki mint kultúrtanácsnok működött és vezette a Szociálpolitikai ügyosztályt, az akkor már intenzív tevékenységet kifejtő *Országos Nép és Családvédelmi Alaphoz* ment át. Ez az országos jellegű szervezet egy nagyszerű intézmény volt. Sokgyermekes családoknak lakást adott, keretében folyt a kispénzű parasztság állatállományának nemesítése, kezdő iparosok és kereskedők erős anyagi támogatása, olcsó kölcsönök juttatása és talán még sok minden. Való igaz, hogy az ország szociális helyzetének javítása érdekében felbecsülhetetlen szolgálatot tett a magyarság érdekében. Akkor már fél Erdéllyel, és a Felvidék egy részének, valamint Kárpátaljának viszonyaival, a visszatért területek lakosságával is számolni kellett.

A háború elvesztésének egyik pótolhatatlan következménye volt ennek az intézménynek felszámolása. Ami az oroszok kreálta hatalmi tényezők uralomra jutása révén örökébe lépett, az sem erkölcsi felemelkedésben, sem képzettségben, nem utolsó sorban, jóindulatban sem mérhető. Ehhez a rendszerhez első pillanattól sem a magyar nép akarata nem járult, sem az óriási többség kívánsága. Erre a lepergett keserves négy évtized megszámlálhatatlan példát nyújtott és nyújt. Az oroszok támogatásával felkavarodott a szemét és változatlanul úszik a felszínen.

Ez az *Országos Nép és Családvédelmi Alap* több megyére kiterjedő igazgatósággal rendelkezett. Az egyik ilyen igazgatósági központ Nyíregyháza volt, beletartozott még Szatmár megye egész területe is. Ennek az igazgatóságnak lett vezetője Polinszky barátom. De valahogy a filléreskedés eléggé el nem ítélhető oka miatt, nem véglegesen távozott a város tisztviselői kötelékéből, csak fizetés nélküli szabadságra ment. Nekem ugyan azt mondta, hogy távozási szándéka végleges, – és haláláig Polinszkyt, mint egy igen jellemes férfit volt szerencsém ismerni – de állása végleges betöltésre sem volt meghirdethető, hanem csak ideiglenes jelleggel, – helyettessel – volt betöltendő. Az ügyosztályában akkor egy *dr. Pásztor* nevű aljegyző dolgozott, így természetes lett volna, hogy Pásztor lássa el a helyettesítést. Ő azonban a megye felé gravitált, nem sokkal később át is ment árvaszéki ülnöki minőségben Szabolcs vármegyéhez. Ekkor hivatott a polgármester e helyettesítéssel kapcsolatban. Azonban közölte, ha el is fogadom a megbízást, a közellátásról nem mondhatok le. Így tulajdonképpen *„egy fenékkel két lovon"* kellett lovagolnom.

Gondolkodási időt kértem és ezalatt az illetékesek megkerülésével próbáltam tájékozódni Pesten, hogy az általános jogkörbe tartozó helyettesítés esetén megillet-e annak az állásnak fizetése, melyet a helyettes betölt? Pozitív választ kaptam és ennek tudatában „*Igen*" -t mondtam.

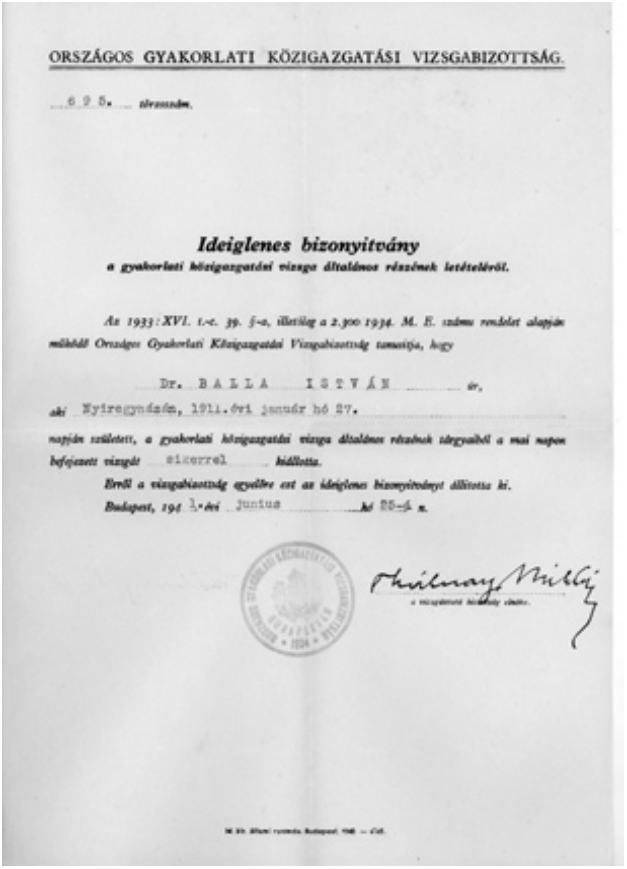
Magamban jót derültem, amikor erre vonatkozó kérelmemet benyújtottam.

Ugyanis, úgy a polgármester, mint a számvevőség akkori jóindulattól nem csepegő főnöke kissé gúnyos mosollyal fogadták kérelmemet, amit a város autonóm testülete, a

Képviselőtestület, az illetékesek javallatára el is utasított. Majd ezt a határozatot a vármegye jóváhagyta, de felfolyamodásomra a Belügyminisztérium összetépte, és engem az egész helyettesítés időtartamára *a teljes tanácsnoki fizetésben* részesített. (Tervezett házasságomnak Pozsony felé nem is lett volna akadálya, ha nem „ideiglenes behelyettesítésről" lett volna szó. Így azonban tovább kellett várni.)

Mivel már korábban több nyáron helyettesítettem Polinszkyt, így magának az ügyosztálynak vezetése nem jelentett különösebb nehézséget. Meglehetősen jó volt közigazgatási módszerem – nem ördögi dolog ez, csak mindennap el kell intézni az aznapi teendőket, és nem hagyni, hogy összegyűlve nemcsak az akkorra már gyorsan el nem intézhető aktatömeggel kelljen birkózni – így a dolgok zavartalanul mentek a maguk rendje és módja szerint.

Az ügyosztály keretébe tartozott a Városi Színház ügye is.

ORSZÁGOS GYAKORLATI KÖZIGAZGATÁSI VIZSGABIZOTTSÁG.

6 9 5. törzsszám.

Ideiglenes bizonyítvány

a gyakorlati közigazgatási vizsga általános részének letételéről.

Az 1933: XVI. t.-c. 39. §-a, illetőleg a 2.300 1934. M. E. számu rendelet alapján működő Országos Gyakorlati Közigazgatási Vizsgabizottság tanusítja, hogy

Dr. BALLA ISTVÁN úr,

aki Nyiregyházán, 1911. évi január hó 27.

napján született, a gyakorlati közigazgatási vizsga általános részének tárgyaiból a mai napon befejezett vizsgát sikerrel kiállotta.

Erről a vizsgabizottság egyelőre ezt az ideiglenes bizonyítványt állította ki.

Budapest, 194 3. évi junius hó 26-án.

Ideiglenes bizonyítvány

„Visszakerültem régi közigazgatási beosztásomba"

Ircsi
Az életre szóló kötelék

A város színháza még valamikor a múlt században épült – most nem e jelenlegi színházépületről beszélek, mert azt valamikor az 50-s években alakították át a jelenlegi formába, véleményem szerint alaposan elrontva az *Alpár Ignácz* tervezte épületet – hanem a régi épületről. A régi színház téli előadások tartására nem volt megfelelő, mivel sem a nézőtér, sem az öltözők, sőt maga a színpad sem volt erre alkalmas. (De talán a város közönsége sem bírta volna egész évadon át anyagilag támogatni a színházat. Már pedig e nélkül erősen kérdéses egy ilyen vállalkozás beindítása.)

Viszont amióta a színház épülete állt, a nyári szezonban mindig valamelyik szomszéd nagyobb város társulatának nyári állomása lett Nyíregyháza. Hol Debrecennek, hol Miskolcnak, a békebeli években Kassának. Mivel ekkor Kassa magyar volt, a mi társulatunk a *Miskolc-Kassa Társulat* nyári állomása lett. Ennek a társulatnak volt még Kispesten is egy nyári játszási idénye. Akkor a társulat igazgatója *vitéz Tolnay Andor* volt.

Nekem hivatalból kellett foglalkoznom a színház ügyivel, a színészek elhelyezésével, nem utolsó sorban közellátási ügyeivel, hiszen számukra igen örvendetes volt az a tény, hogy egy személyben vagyok a város kultúrtanácsnoka, de közellátási előadója is. Így számos ilyen irányú kérdésükben tudtam és akartam is segíteni.

Magának a színháznak szeretete anyai, de talán apai örökségem volt.

Édesanyám annak idején szeretett volna színésznő lenni. Sokat szerepelt az akkoriban rendkívül nívós műkedvelői előadásokban is, csak hát az akkori közfelfogás ezt igencsak megnehezítette. Ismeretem szerint egyedül az a Fedák Sári tudta átlépni e keretet, akinek édesapja Beregszász város főorvosa volt. Anyám e tervvel már a szülői ellenállásnál is megbukott. Tehát szinte predesztinálva voltam, hogy minden színházzal kapcsolatos kérdést a lehető legjobban intézzek el. (Itt jegyzem meg, hogy tervbe volt véve a színház téliesítése már akkor és azzal a szándékkal működtem, – ebben, teljes mértékben bírtam polgármesteremnek a támogatását is – hogy esetleg a debreceni és Miskolc-kassai színházak bevonásával, a díszlettárak kibővítésével megoldjuk, ha nem is az állandó, de a többszöri téli előadásokat is. A háború eldurvulása megakadályozta ezt a szép tervet. Korábban igen kedveltem a magyar filmek egyik igen népszerű sztárját, Simor Erzsit. A későbbiek során ennek is jelentős szerep fog jutni.)

Megérkezett a társulat.

S mivel a korábban kialakult szokásoktól eltérően a színigazgató nem jött el személyesen meghívni engem a bemutató előadásra, hanem elfoglaltságára hivatkozva a titkárnőjét küldte el, ezen megsértődtem és nem mentem a megnyitó előadásra. De hasonló módon titkárnőmet, – akit ugyan mi akkor nem hívtuk ilyen „előkelő" módon – elküldtem. Ez nem volt más, mint az a *Horváth Ella*, – bátyám korábbi menyasszony – aki később *Polinszky* felesége lett.

Ella elment, majd amikor másnap beszámolt az előadásról, mondta: „*menjen el maga is, mert van itt egy színésznő, aki fog tetszeni magának, mivel, igen hasonlít Simorra*." Dél-

előtt feljött *Tolnay*, a színházigazgató, és sűrűn kérte a bocsánatomat. Azt hiszem, megértette távolmaradásom okát, így aznap este már elmentem megnézni az előadást, aminek rendszeres látogatása egyébként hivatali kötelességeim közé tartozott.

Márai Sándor: *"Kaland"* című prózai darabját mutatták ismét be, ezzel a darabbal nyitottak.

És ebben láttam meg azt az *Erdész Irén* nevű színésznőt, aki valóban nagyon hasonlított *Simor Erzsire*, talán még szebb kiadásban. Kitűnő prózai színésznőnek is bizonyult.

Bár a korábbi és későbbi színigazgatói – tekintettel dekoratív megjelenésére, szép és kultúrált hangjára – inkább énekesnői szerepkörben léptették fel. Ez, különösen színigazgatói szempontból, nagyon is érthető volt. Az operettek minden időben vonzották a közönséget, az úgynevezett nagyoperettek fülbemászó muzsikáját mindenfelé már az utcagyerekek is dúdolták. Egy-egy előadás végeztével a színházból kijövő közönség az utcán dúdolta, de már sokszor benn a színházban is együtt énekelték ezeket a közismert dallamokat a színészekkel. Így minden esetben biztosítva volt a kasszasiker, ami – lévén a színház egy üzleti vállalkozás is -nem volt közömbös egyetlen igazgató pénztárcájának sem. Így azt mondhatnám Erdész Irént is, szinte beskatulyázták ebbe a szerepkörbe. Pedig, amikor később jobban megismertem, nemcsak mint kiváló versmondót volt szerencsém megismerni, de mint kiváló prózai színésznőt is. Sőt egy alkalommal, már később, mint debreceni színésznő egy délutáni előadást mentett meg azzal, hogy a váratlanul megbetegedett szubrett – tulajdonképpen táncosnő – szerepkörét magára vállalta. Láttam ezt az előadást is, kissé izgultam talán helyette is, hiszen mivel magas termetű nő volt, sehogy sem tudtam elképzelni, hogyan fogja a szerephez tartozó akrobatikus táncot a táncos komikussal – akkor ott Rajz János volt – eljárni. Egyszerűen bámulatos volt és a zsúfolásig megtöltött színházban hatalmas sikert aratott.

Ahogy ma visszagondolok, megismerkedésünk igen nehezen ment.

Ha akár vizitelés, akár hivatalos ügyben, a színházban jártam, a társulat apraja nagyja ott volt. Mindenkit ismertem. Kivéve *Erdész Irént*, mert ő éppen akkor nem volt ott.

A színészek, hallva erről az érdeklődésemről és megtudván azt, hogy a közellátást is vezetem, Erdészt küldték fel hozzám, hogy járja ki részükre azt, hogy cipő utalványokat kapjanak, mivel Kassa Miskolcra és *„vica-verza"* egymásra tolták az ellátásukat. Én éppen Kolozsváron voltam az ottani Művészeti Hetek megnyitóján, így elkerültük egymást.

Rózsa csokrokat küldtem, és egy alkalommal azt írtam a mellékelt névjegyemre, hogy *„jöjjön a segítségemre abban, hogy megismerjem". Erdész Irén a* színpadról igen finom mozdulattal adta tudomásomra, hogy nem tud mit tenni. Ezért egy abban az időben szokatlan lépésre határoztam el magam. Az előadás után, amikor hazamentek a *Bristol* nevet viselő szállodájukba, felhívtam telefonom. Szombati nap volt és megkérdeztem, hogy *"mit csinál vasárnap délelőtt?*" *„Templomba megyek*," – volt a válasz – *„a ½ 12-es „szagos" misére*." *„Nos, engedje meg, hogy, még, mint be nem mutatott ismeretlen ismerőse úgy csatlakozzam magához, mint egy régi ismerőse*."

Beleegyezett. Így is történt.

1942. június 14-e volt.

A régi Kis Állomás terén, – akkor Bessenyei térnek hívták – 11 óra után, pontosan jött. Elegánsan, szőkén, lobogó szőke hajával, mosolyogva.

Itt fogtunk életünkben először kezet.

Megjegyzem, hogy jóval túl szegény Feleségem halálán, – mindig ezt a bizonyos június 15-ét emlegettük – sokkal később és egészen véletlenül jöttem rá, hogy ez a vasárnap nem 15-ike, hanem 14-ike volt. (De már akkor szegény Ircsi nem élt, így a dátumtévesztés tudatában halt is meg.)

„*A szagos misére akart menni*", – szóltam – *oda is elkísérem, de mivel engem igen sokan ismernek, ha ott együtt látnak meg bennünket, holnapra e hírrel telik meg a város*."

Ezért a Bethlen utcai görög-katolikus templomba mentünk. Ennek a templomnak sokkal kisebb volt a látogatottsága és sokkal kevesebb intellektuális embert lehetett ott látni.

Csak mind érdekességet említem meg, hogy amikor 1969. augusztus 19-én Ő már nagy betegen, túl egy klinikai halálon, de határozott kívánságára István fiam segítségével hárman elmentünk, hogy a régi Gazdakörben létesített Móricz Zsigmond nevet viselő moziban megnézzük Burton – Taylor filmjét a Cleopátrát, a buszmegállótól a mozi felé itt mentünk el. És életünkben utoljára ugyancsak ebbe a Templomba mentünk be egy rövid imára. A kör bezárult!

Nos, így indult el később közössé váló utunk.

Furcsa találkozása volt a véletlennek.

Kicsit mindketten lelkileg töröttek voltunk.

Neki volt egy katonatiszt udvarlója, de házasságuk akadálya a katonaságnál kötelező „*kaució*" volt, amire egyik oldalon sem volt anyagi fedezet. Nálam az előrehaladás, tehát jobb fizetés elmaradása. Így kölcsönösen közöltük egymással, hogy semmi határozott célja ismeretségünknek nincs. Nem kívánunk szerelmi viszonyt létesíteni, csak jól esik minden megkötés nélkül – ez elsősorban reám vonatkozott – eljárni vacsorázni, sétálni, erről – arról elbeszélgetni. Az *engem* érintő részt azért hangsúlyozom, mert Nyíregyháza ekkor valójában egy kis város volt. Igaz, hogy 1940-ben valamivel több, mint 50.000 lakosa volt, és ennek 40%-a kinn élt a tanyán, így a városi élet lendületében nem igen jöhetett számításba. Mint tősgyökeres itteni és a társadalom élén álló família tagja, aki, mint közigazgatási tisztviselő ugyancsak ismert volt, a nőkkel kapcsolatban felette óvatosságra voltam kényszerítve. Az igaz, hogy ha történetesen összeestem volna a város bármilyen mellékutcájában, perceken belül tudták volna, ki vagyok, kit kell értesíteni stb.

De ennek természetesen meg volt a hátránya is. Ha valakivel minden különösebb cél nélkül hazafelé menet sétáltam, már másnap több helyről hallottam, hogy házassági szándék, szerelmi viszony stb. van közöttük. Ez tehát igen tartózkodó magatartásra készített.

Irénnel kapcsolatban ez teljes mértékben feloldódott. Egy-két hang akadt Édesanyám felé, akik óva intették Anyámat, hogy vigyázzon fiára, hiszen egy színésznővel látták itt, vagy ott. Anyám azonban soha nem szólt bele életem ilyen irányú megnyilvánulásába. Ismert és ez neki elég volt.

Erdész Irént minden érdekelte, így témánk szinte kimeríthetetlen volt.

A későbbi 25 házassági év sem adott erre lehetőséget. Mindig volt közös témánk és egymás társaságában kitűnően éreztük magunkat. Így azután, amikor az a szűk két hét elrohant, június 30-ai elválásunk mindkettőnknek nehéz volt.

Néhány levelet váltottunk, majd egy alkalommal felmentem Pestre, – Ők akkor Kispesten játszottak – és vagy két napig ott sétálgattunk. Majd *Erdész Irén* szeptember elejétől a debreceni Csokonai Színházhoz szerződött, így elég közel kerültünk egymáshoz.

Itt jegyzem meg, hogy abban az időben igen magas fizetéseket kaptak a vezető színésznők, de ruhatárukról maguk voltak kötelesek gondoskodni. Így viszonylag elég sűrűn kellett színházakat változtatni, hogy alaposan ki tudják használni meglévő ruhatárukat, hiszen az új városba a régebbi színházi ruhák újdonság számba mentek.

Debrecenben kezdődött el, mondhatom egész közös életünk legszebb esztendeje.

Az az 1942-43. év téli színházi szezonja volt legszebb része a mi közös életünknek.

És ezt sem azért hangsúlyozom, mert viszonylag gondtalanul és fiatalon éltünk. Mert, bár akkor mi is hadban álltunk, de mivel katonai szolgálatomnak már korábban – és mint előzőekben írtam – véglegesen eleget tettem, így behívási veszély nem fenyegetett. Ekkor még a vasúti közlekedés is elfogadható volt, így ez a városaink közötti 50 km nem volt áthidalhatatlan.

Bátyámék Debrecenben laktak, náluk mindig lakás és kapukulccsal rendelkeztem, volt egy szobám, tehát a szállás is könnyen megoldható volt. (Amit a későbbi, több mint 1 évben nem lehetett elmondani.) Így azután minden hét végén délután beutaztam és hétfőn, a hajnali vonattal jöttem haza.

Említettem már, hogy a háborús események miatt nem volt lehetőségünk szabadságra, de itt erre nem is volt szükség. Még néha-néha hét közben is adódott arra lehetőség, hogy Debrecenben legyek. Édesanyám is sokat volt benn a másik fiánál, így olykor egy-egy előadás kedvéért átruccantam.

Rengeteget sétáltunk.

Ircsi velem itt ismerte meg a természetet, annak sok-sok szépségét, amiről addigi életében szinte fogalma sem volt. Budapest szülötte és a városok gyermeke volt, aki rajtam keresztül ismerte meg a természetet és azt haláláig, mint, nagy adományt, tartotta számon.

Könyveket hordtam át, amiket azután átbeszéltünk. Megvitattuk az előadásokat. Kritikáimat mindig örömmel fogadta és igyekezett ahhoz alkalmazkodni. Szóval boldogok voltunk.

És amit nem kerestünk, sőt elkerülni kívántunk, az mégis megtörtént.

Akaratunkon kívül kivirágzott közöttünk, csupa nagybetűvel írva: a SZERELEM.

Mint a nem kívánt, nem keresett, sőt részemről – gondolva Pozsony felé tett ígéretemre – elkerülni kívánt érzelem.

Soha nem tartoztam az ígérgetők, se az azt be nem váltók rétegéhez és úgy éreztem akkor is, hogy elkötelez a korábbi ígéret Pozsony felé.

Ma már vallom, és pedig tudatosan vallom, hogy Isten terve ez volt.

Ez nem a felelősség alóli minden áron való szabadulás. Nem. Egy nem keresett, de hogy úgy mondjam elemi erővel Reánk törő olyan érzés – és pedig olyan komoly, tartalmas érzés volt – ami az óta is töretlen intenzitással él bennem. Ezt érzem, valahányszor eljövök a temetőből, de nem szükséges oda naponta kijárnom. Ircsi itt él Velem. Bennem elszakíthatatlanul, és el nem múlóan életem végéig.

Pozsonyi ismerősömről, Ilusról soha semmit sem tudtam meg. Levelezésünk a háborús viszonyok között megszakadt, tőle őrzött leveleim megsemmisültek. Mindössze Polinszky barátomtól, tehát volt férje unokatestvérétől annyit tudtam meg, hogy Ilus leánya, Éva orvosnő lett, orvoshoz ment férjhez, s egy darabig a kassai klinikán dolgozott az ifjú házaspár, édesanyjuk pedig gyakran átjárt Pozsonyból. Hogy milyen véleményt alkotott, vagy ha, alkot rólam, nem tudom. Vallom, hogy vele szemben is szándékaim tiszták és becsületesek voltak, mint életem minden megnyilvánulása, Sic fata volunt!

Debreceni évünk, vagy inkább szezonunk, együtt töltött életünk legszebb szakasza 1943. májusával véget ért.

A társulat, két hónapra, nyári állomáshelyére, Egerbe ment. Oda már sokkal nehezebb volt eljutnom. Azt nem tudom, hogy ma milyen, de akkor meglehetősen rossz volt Eger felé a vasúti közlekedés. Három átszállás, a háború miatt már erősen ritkuló vonatszámok, túlzsúfolt vonatok. Talán három ízben azért egy-egy napra át tudtam menni meglátogatni, és együtt tölteni néhány órát.

Ősztől, pedig *Ircsi* átszerződött a *Szegedi Nemzeti Színházhoz*.

Ennek az átszerződésnek volt némi olyan oka, melyet akkor is megmosolyogtam, de tehetetlen voltam. Később közösen is sokat felemlegettük, és ilyenkor Irén mindig önmagát szidta. Debrecenben nagyon szerették, s ez a szeretet egyforma volt úgy a színház igazgatója, mint a kollegák, és a közösség részéről egyaránt. Alapja egy ostoba, megjegyzés volt. A színház szubrettje egy bizonyos *Turcsi Gitta* volt, ismert vidéki szubrett. Volt valaki távolabb lakó udvarlója, aki ritkábban jött látogatására, vagy egyáltalában a távolságra hivatkozva nem jött, ezt sem tudom, akkor sem nagyon érdekelt. *Ircsi* közismerten igen jó szívű és jó kolléganő volt, ezért osztatlan szeretet vette körül. A bánatos és dühös Gittát jó szívvel vigasztalni akarta. *Turcsi Gitta* azonban felfortyant és azt mondta *Ircsinek*: „*Te könnyen beszélsz, hiszen neked az udvarlód itt lakik alig 50 kilométerre. Mennél csak messzebbre, Te is így járnál, mert a férfiak mind egyformák!*" No, ez a tipikus női beszéd elég volt ahhoz, hogy hiába próbáltam meggyőzni Irént, hogy ne adjon az ilyen megjegyzésekre, ne menjen el, mert romlanak a közlekedési viszonyok, Szegedre elég nehézkes lejutni, így nem lesz módunk sűrűn találkozni. Szavaim inkább olajnak bizonyultak arra a bizony tűzre.

Azért az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Budapest után – ha hivatalosan nem is, de a valóságban – kialakult egy bizonyos rangsor a vidéki színházak között, s ebben a *kolozsvári* és *szegedi színházak* állítólag nívósabbak voltak Debrecennél. (Én ezt soha nem

tapasztaltam, így nem is fogadtam el, de ez az én magánvéleményem maradt.) A szegedi direktor ott járt Debrecenben, megnézett néhány előadást, – ez a szezon végén általános szokása volt a direktoroknak – megtetszett neki *Erdész Irén*. Szeged akkori primadonnája, a szegedi kultúrtanácsnok felesége, *Radnóti Éva* kicsit már koros volt, de férjére tekintettel elküldeni nem lehetett. Így olyan ajánlatot tett *Ircsinek,* ami lényegesen jobb volt a debreceni gázsinál. Ez is bizonyos súlyt jelentett abba a bizonyos latba.

Az ajánlatot elfogadta és ősszel átment *Szegedre*.

Szegednek nyári állomása *Szolnok* volt. Ott kezdtek 1943 szeptemberében.

Ez még csak valahogy megközelíthető volt innen *Nyíregyházáról.* De amikor átmentek Szegedre, nem lévén csak egy délutáni gyors, az is a késő esti órákban ért le Szegedre, visszafelé pedig egész világkörüli utat kellett megtennem Hódmezővásárhelyen és Szentesen keresztül, hogy *Szajolban* elérjem az éjszakai személyt, ahol ugyan volt hálókocsi, de mindig telve érkezett, a hajnali órákban értem csak haza. Bizony alaposan kifáradva és reggel hivatalba kellett mennem. Ez bizony nem valami kellemes utazási lehetőség volt. Mivel kevés volt a kétnapos ünnep, azt lehet mondani, hogy fél napokat igénybe vevő utazás után alig néhány órát tudtunk együtt tölteni. Akkor már Ő is rájött erre a tévedésére, de akkor már változtatni nem lehetett. Így jó, ha négy alkalommal le tudtam menni *Szegedre*, ami bizony édes kevés volt.

Maradt a levelezés és a telefon.

Így ezután – és ezt halálomig fogom sajnálni – nem láthattam ott az *„Égig érő torony”* című, *Sík Sándor* egyetemi tanár által írt prózai darabban.

Ennek egész különös története volt és tudomásom szerint egy olyan kolléganő haragját idézte fel, aki ma is él: *Petur Ilka.* És aki – bár teljesen alaptalanul – de meggyűlölte *Ircsit.*

Petur volt a prózai színésznője a színháznak. Igen ám, de *Sík Sándor*, mint szerző megkötötte magát, hogy csak úgy engedi a darabját színpadra vinni, ha a női főszerepet az egyiptomi *Nofretété*-t Erdésszel játszatják. Az igazgatónak minden érvelése kudarcot vallott. Sík megmondta, hogy ahogy ő megálmodta e darabját, a főszereplő nő – tekintettel az Erdész éles profiljára – csakis általa alakítható. Mivel *Sik Sándor* Szegeden volt egyetemi tanár, az igazgatónak nem utolsó sorban biztos kasszasikert ígért a darab előadása, így akarva akaratlan beadta derekát és a szerepet *Ircsinek* adta. Irén partnere *Ladányi Ferenc* volt. Fekete parókával állítólag kitűnően játszotta, de a darab csak talán egy vagy két ízben ment, mivel bekövetkezett 1944. március 19-e, a német megszállás ideje. *Sík Sándor* pedig zsidó származású volt, bár talán egész kicsiny gyermekkorában kikeresztelkedett és katolikus pap lett. Mégis le kellett a darabot venni a műsorról. Így ezért soha nem láthattam Őt, amit életem egyik legnagyobb mulasztásának tartok, mind a mai napig. Operettekben különben igen szép sikerei voltak, ezt olyankor tapasztalhattam, ha ott járva, ahol játszott, kimentünk az utcára és láttam a közönség rajongását különösen az ifjúság – iskolás lányok, fiúk – részéről.

Hogy későbbi és egyetlen feleségem *Erdész Irén* színészi életét summásan és összefüggően befejezzem, mivel a szezon végére előrevetette árnyékát, hogy Nyíregyházáról

valahová elkerülök, nem akarván kitenni mindkettőnket az elkövetkező év utazási tortúrájának, Irén nem hosszabbította meg szerződését, hanem várta, hogy mi lesz velem.

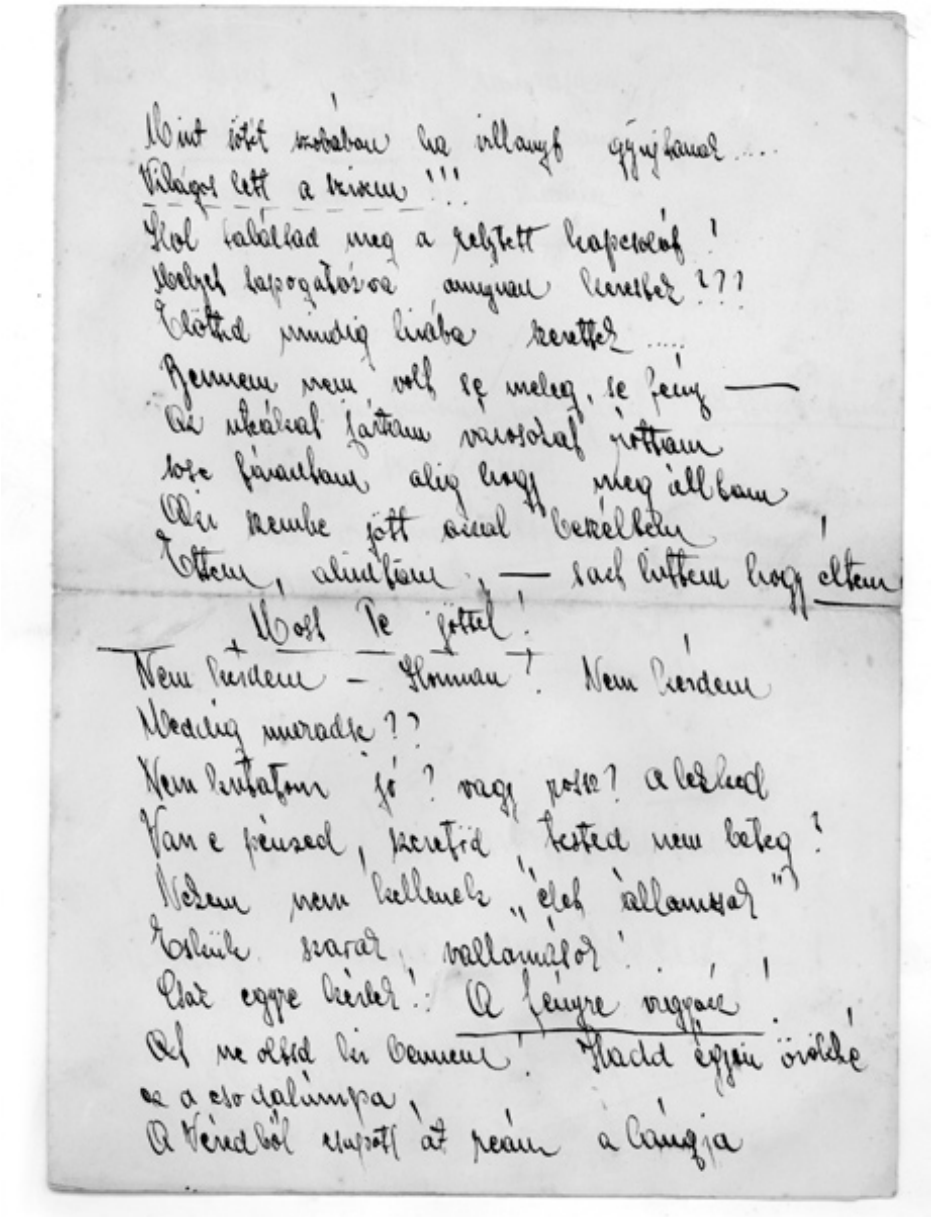
Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy a Dunántúlra, Nagykanizsára kerülök át, leszerződött a Győr-Soproni társulathoz. Utolsó fellépése Sopronban volt, „*Huszka Jenő: Gül baba"* című operettjének *Gábor diák* szerepét játszotta. Ez az alapja annak, hogy első gyermekünk a Gábor utónevet kapta. Erről azonban majd akkor írok részletesebben, amikor saját vonalamon eljutok odáig.

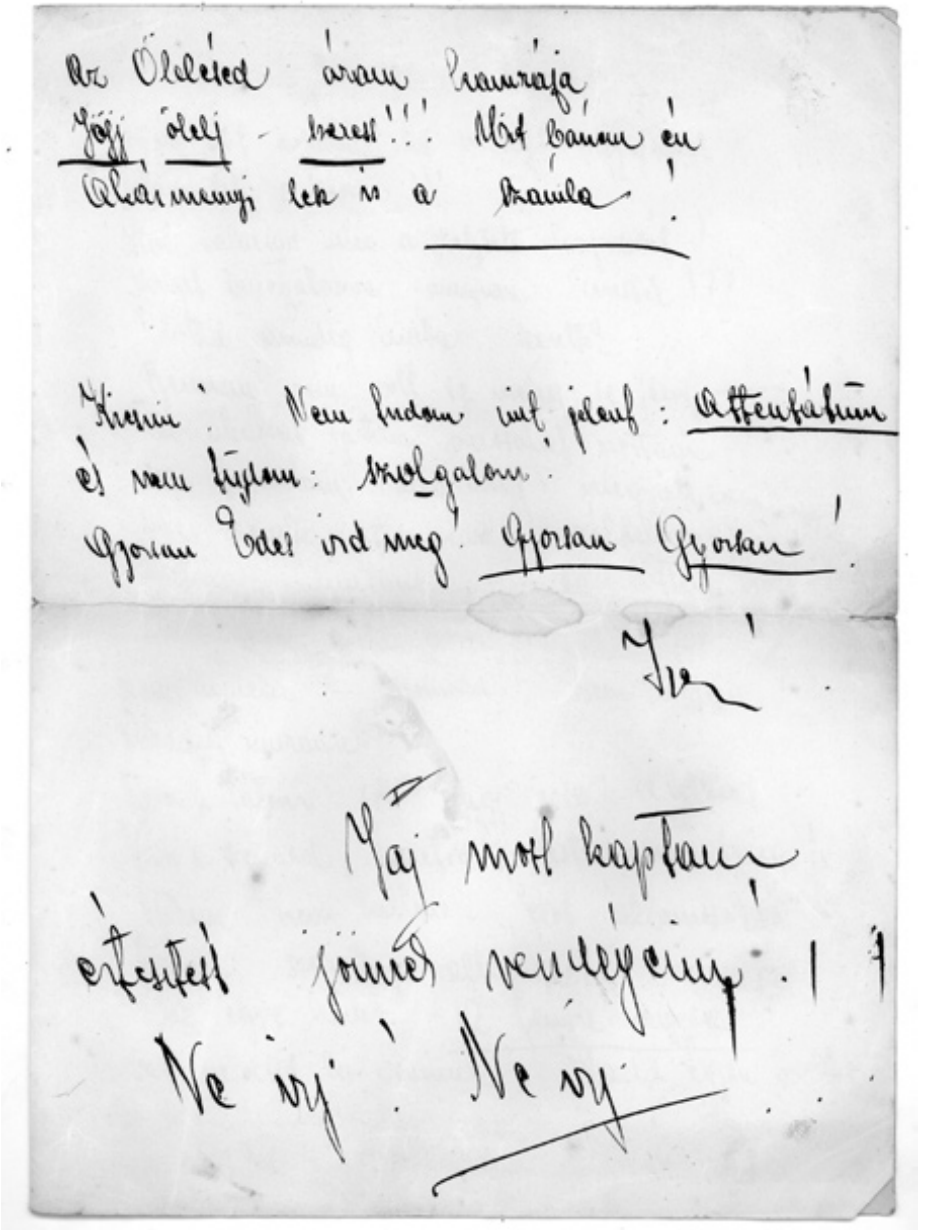
„Rád gondolok éppen"
Budapest, 1942 július 22-én

„Most éppen Te vagy előttem."
szignó: Irén – (Vén diófa 1942)

A levélként küldött vers Alba Nevis költeménye – 1. oldal

A levélként küldött vers Alba Nevis[24] költeménye – 2. oldal

Ember Tragédiája- Hyppia 1943.szeptember 29

Három a Kislány 1944 február

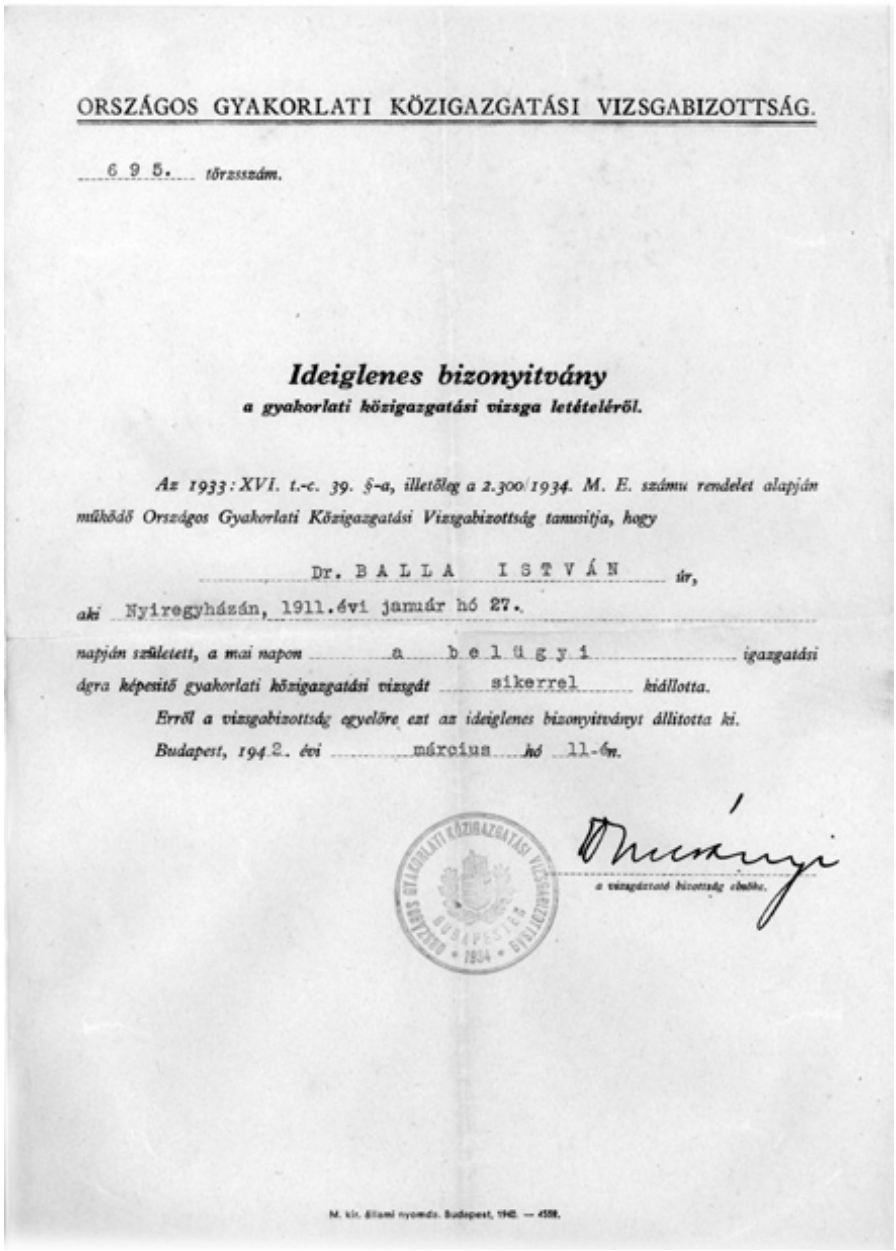

1943-44-es évad:
„…A mai emberiség a hőse Sík Sándor Égig érő torony című drámájának, a Bábeli torony- nak. Az egyet nem értés, az egymás elleni gyűlölet, az irigység tragikus következményeire figyelmeztető mű díszleteit Vinkler László tervezte, s Both Béla „stílusos rendezése az első felvonás merev nyugalmától a vég kaotikus kavargásáig" ível. Nimród szerepét Szegedi Szabó, az építőmestert Ladányi Ferenc, Nofretete királynőt pedig Erdész Irén alakítja elhitető erővel „
(Sándor János: a szegedi színjátszás krónikája www.sk-szeged-hu)

„Jó, hogy vagy nekem."
(Szeged 1943-44-es évad)

ORSZÁGOS GYAKORLATI KÖZIGAZGATÁSI VIZSGABIZOTTSÁG.

6 9 5. törzsszám.

Ideiglenes bizonyitvány

a gyakorlati közigazgatási vizsga letételéről.

Az 1933:XVI. t.-c. 39. §-a, illetőleg a 2.300/1934. M. E. számu rendelet alapján működő Országos Gyakorlati Közigazgatási Vizsgabizottság tanusitja, hogy

Dr. B A L L A I S T V Á N úr,

aki Nyiregyházán, 1911.évi január hó 27.

napján született, a mai napon a b e l ü g y i igazgatási ágra képesitő gyakorlati közigazgatási vizsgát sikerrel kiállotta.

Erről a vizsgabizottság egyelőre ezt az ideiglenes bizonyitványt állitotta ki.

Budapest, 1942. évi március hó 11-én.

a vizsgáztató bizottság elnöke.

M. kir. Állami nyomda. Budapest, 1942. — 4588.

„Visszakerültem régi közigazgatási beosztásomba” II

Közigazgatási ambícióim miközben „*mélyrepülünk*” a háborúba

Mindig mélyebben és mélyebben kerültünk bele a háborúba, annak különösen a Keleti Arcvonalon dúló harcaiba. Mindennapi életünk szinte napról napra nehezebb lett és ez különösen a *közellátás terén* mutatkozott meg fokozottabb mértékben.

Nem jó hírek érkeztek a keleti harctérről sem.

A *Második Magyar Hadsereg* katasztrofális veresége a Donnál, majd a németek veresége Sztálingrádnál azok számára, akik a magyar kérdést szívükön viselték, nem sok jóval kecsegtetett. Az ellentábor oldalán azok a nemzetek sorakoztak fel, akiktől – ezt Trianonban már jól megtanultuk – semmi jót nem lehetett várni.

Teljesen mindegy volt, akár az amerikaiakra, akár az angolokra, akár a franciákra gondolok, de ugyanolyan elbírálás alá esett az oroszok esetleges győzelmi esélye. Az 1919-es proletárdiktatúra emlékei, azoknak az erőknek előretörése, akik annak idején lehetővé tették e diktatúra kialakulását, – gondolok itt elsősorban *Károlyi Mihályra* és elvbarátaira – gondolkodó magyar előtt semmi jóval sem kecsegtettek.

Maradt tehát a reménykedés.

A csodavárás.

Hogy talán ismét nem leszünk olyan szerencsétlenek, mint az első világháború után voltunk. „*Megbűnhődte már e nép a múltat és jövendőt*”…

Sajnos, ez a vágyunk sem teljesült.

Ezekről az évekről emlékezem egy előadására *Turóczy Zoltán* újdonsült evangélikus püspökünknek, mely előadás a Városháza dísztermében került megrendezésre. Az előadás címe az volt: „*Ki fog nyerni*?” Ragyogó ékesszólással, mint kiváló evangelizátor azt a bibliai példát elemezte, amikor *Sodoma* és *Gomora* eljövendő sorsa miatt *Ábrahám* könyörgéssel fordul az Úrhoz, és alkuba bocsátkozik: „*Ha száz, majd ötven, végül tíz igaz embert találok megkegyelmezel-e Uram e városoknak?”*

Az Úr megígéri, de Ábrahám keresési törekvése meddő marad.

Záró akkordként megkérdezte a Püspök: „*mi magyarok, hogyan állunk ezen a téren*?”

Amint az eredmények bizonyították: itt sem akadt tíz igaz magyar.

El kellett tehát buknunk újból.

De bukásunkig még volt néhány esztendő.

*

Az 1943-as esztendő közigazgatási életembe egy új, de nem az utolsó bukfencét vetette.

Mint korábban írtam, *Polinszky* helyére be lettem helyettesítve, lassan megszokottá vált a tanácsnoki címzés és az akkori fizetési osztály szerint számfejtett fizetés.

Polinszky az *Országos Nép és Családvédelmi Alapnál,* közjóléti szövetkezeti igazgatóként tevékenykedett. Az ország ebből a szempontból kerületekre volt felosztva. E kerüle-

tek többnyire a megyehatároknak feleltek meg, és az élükön egy szociális felügyelő állt. *Polinszky* ezért az állásért a városnál betöltött státuszát átmenetileg otthagyta ugyan, de nem szüntette meg.

Szabolcs és Szatmár megyéket illetően bizonyos *Némethi Ferenc nevezetű egyén* volt a felügyelő, Budapestről. Mulatós ember volt és kebel barátja *Polinszkynak*.

Akkoriban a Nyírfa téren volt egy éjszakai vendéglő, annak vezetője a harmincas évek híres nyíregyházi cigányprímásának, *id. Rácz Marcinak* volt az özvegye. A csárda neve *Bableves* volt, népszerű nevén *Babuci*, ahová a város mulatós aranyifjúsága úgy éjfélkörüli órákban vetődött el, és ahol nevének megfelelően állítólag kitűnő bablevest lehetett kapni sertéscsülökkel. A mulatósok rendszerint itt fejezték be esti szórakozásukat és itt várták meg a Napkeltét.

A fáma szerint egy alkalommal, az egyik csárda szépe, valamelyik *„dézsa-tünde„ kegyein* az illuminált állapotban lévő *Németi és Polinszky* úgy összevesztek, hogy kijózanodva az illetékesek előtt is kijelentették: nem hajlandók együtt tovább dolgozni.

Mivel a polgármester nem volt hajlandó nyugdíjba engedni *Polinszkyt* – akkor minden ilyenféle közületnek önálló nyugdíjintézete és alapja volt és nem akarta azt a Polinszky nyugdíjával terhelni –, így *Polinszky* visszajött régi helyére.

És aki ebből a „*nőügyes perpatvarból*" a legrövidebbet húzta, az Én voltam, mert vissza kellett mennem az aljegyzői státuszba és fizetésbe a X-ik, vagy talán még a XI-ik fizetési osztályba, ami pengőben kifejezve azt jelentette, hogy a kb. 420 pengős havi illetmény helyett, 180 pengőt kaptam, ami eléggé zsebbevágó volt. Ehhez járult még az a kellemetlenség, hogy mindenki az ügyfelek közül „*tanácsnok úrnak*" szólított és nem tehettem a mellemre egy táblát, hogy e cím már nem illet meg engem. Viszont olyan címet viseltem, ami nem volt valós.

Fatális helyzet volt és mindez egy dézsatündérért.

Amikor jó egy év múlva Nagykanizsára kerültem le, az ottani számvevőségi főnök Hemmert Károly, amikor hivatalos úton megkapta személyi lapomat, feljött hozzám és azt mondta, hogy egész szolgálati ideje alatt, – pedig akkor már annak a vége felé járt – koros ember lévén, még ilyet nem látott. „És áruljam el, hogy csináltam ezt?"

De közigazgatási kálváriám még ezzel sem ért végett.

(Itt jegyzem meg, bár, tudom, hogy az érdekeltek közül ma már senki sem él, hogy ebben Polinszky barátomnak semmi része nem volt. Ő korrekt úr volt, aki mindent elkövetett annak érdekében, hogy hasonló minőségbe Nagyváradra kerüljön át. Amikor ez nem sikerült, őszinte szívvel kívánta és kérte nyugdíjazását. De hiába volt arra való hivatkozása, hogy amikor másfél évvel korábban szó volt arról, hogy elfogadom-e a helyettesítést vagy nem, nekem ő kijelentette, hogy soha többet a városhoz nem kíván visszajönni. És én ezzel a biztos tudattal mondtam igent és vállaltam a két lovon való lovaglást. A közellátási beosztásom megmaradt ugyan, de amikor betöltésre fog kerülni a magasabb fizetéssel és beosztással járó, természetes, hogy velem fogják a várostól ezt az állást betölteni. Ez megszokott volt mindenütt: ha valaki valahol helyettesként működött, ha csak valami abszurd dolgot nem művelt, ő a várományosa.)

És a kellemetlenség rám nézve fokozódott.

Mivel a város főjegyzője *Juhász Mihály* már korábban Felsőbánya polgármesterének lett kinevezve, az üresedésben lévő főjegyzői állás került betöltésre. De ekkor már egy olyan, bár ideiglenes jellegű, de jogérvényes kormányrendelet volt érvényben, hogy nem a képviselőtestület, tehát az autonóm testület választja a tisztviselőit, hanem a Belügyminiszter nevezi ki. Így a Belügyminisztériumhoz címzett pályázati kérelmet kellett benyújtani. Felette nehéz helyzetben voltam, hiszen itt Nyíregyházán is a főjegyző volt a polgármester első helyettese, ami igen sok reprezentációt is igényelt. Beszédek mondása, ünnepségek megnyitása stb. stb. Volt a városnak egy öreg alkalmazottja, *Tóth László*, aki már akkor *Első aljegyző volt*, amikor én, mint diákgyerek nyaranta be-bejártam a városhoz kisegíteni. Igen ám, de *Tóth László* erre az állásra nem volt alkalmas.

Akkorra már egy öreg, begubózott agglegény volt. (Sokkal később vett el egy fiatalnak nem mondható kolléganőt.) Mint tisztviselő igen becsületes, a reszortját jól ismerő ember volt, de semmi más. Amikor ezt leírtam, minden félreértés elkerülése végett nem a saját véleményemet írtam le. Mindjárt ki fog sülni, miért.

Közöltem a polgármesteremmel, hogy Laci bácsival szemben nem pályázom.

Igen ám, de lejött a belügyből *Sass Elemér* miniszteri osztályfőnök, a városi ügyek szakvezetője. Behívatott a polgármester szobájába és azt mondta, hogy" *add be a pályázatodat*!" Amikor elmondtam neki a fentieket, azt felelte: „*Tóthot, minden más becsületessége mellett – erre az állásra nem nevezem ki, mert nem oda való! Ha nem adod be a pályázatodat, és tovább skrupulizálsz, vedd tudomásul, hogy a Székesfőváros egy tanácsjegyzőjét fogom ide kinevezni és a miniszteremmel e kinevezést aláíratni*!".

Nem volt mit tennem, benyújtottam pályázatomat.

És amikor erről a szokásnak megfelelően jelentést tettem úgy a vármegye alispánjának, mint főispánjának, azok is azt mondták, hogy – tekintettel egy öreg szolgára – nem fognak állást foglalni, hanem minden megjegyzés nélkül pályázatomat tovább fogják terjeszteni.

Az akkori főispán *vitéz Jékey Ferenc* korrekt úr volt. De nem ez volt az alispán, *Borbély Sándor*. Itt tudni kell, hogy diákkoruktól igen rossz viszonyban volt egymással *Nyíregyházy Pál* és *Borbély Sándor*. Magyarul utálták egymást.

Felment a pályázatom, majd néhány hét múlva egyik reggel felhív telefonon a vármegye leíró irodájának igazgatója *Belánszky Barna* régi barátom, és azzal kezdi: „*gratulálok Pista, ki vagy nevezve a város főjegyzőjének, és úgy is, mint a polgármester első helyettesének. Egy más ügyből kifolyólag most beszéltem a Belüggyel és onnan kaptam a hírt.*"

Néhány nap múlva talán valamennyiünk elképedésére lejött az írás és ebben ki lett nevezve *Tóth László*!

Sem a polgármester, sem jómagam, de még Tóth sem értette a dolgot.

Néhány nap múlva lejött ismét *Sass Elemér* és elmondta a következőket:

Már a belügyminiszter – *akkor vitéz Keresztes Fischer Ferenc volt* – aláírta a kinevezést és az elment az expediáló részleghez, amikor váratlanul bejött az expedícióra a miniszter titkára, s visszakérte a kinevezést, majd ezt a miniszter áthúzta és kiállította Tóth nevére.

Sass nem tudott ekkor erről semmit, azt hitte, minden rendben van.

Amikor megtudta az ellenkezőjét, megkérdezte a minisztert, *hogy vegye ezt személye iránti bizalmatlanságnak?* A miniszter azt felelte, hogy feljött hozzá *Borbély Sándor alispán* és megkérdezte, van-e tudomása arról, hogy Nyíregyházára egy *aktív nyilaspárti tagot* nevezett ki főjegyzőnek! (A dolog megértéséhez tudni kell, hogy a miniszter talán jobban utálta a nyilasokat, mint a kommunistákat, pedig azokért sem lelkesedett.)

Sass Elemér felvilágosította ugyan *Keresztes Fischert*, hogy ebből egy árva szó sem igaz, hanem az igazság az, hogy igen rossz viszonyban van az alispán a polgármesterrel és rajta akart ütni egyet, amikor olyan helyettest neveztetett ki, akit *Szohor Pál* polgármester munkájának könnyítésére alig fog tudni használni.

Ekkor viszont már visszavonni a kinevezést nem lehetett.

Borbély Sándor alispán emigrált Magyarországról és valahová Argentínába került, ahol tudomásom szerint igen régen meghalt. Intézze el ezt a magatartását az Úr Istennel.

El lehet képzelni azt, hogy milyen „*lelkesedéssel*" folytattam közigazgatási munkámat.

Ha talán nem lett volna háború, lehet, hogy valami más foglalkozás után nézek. De körülöttünk *akkor már annyira beborult minden, hogy ezt nem láttam célravezetőnek. Megnagyobbodott az ország, hiszen akkor már mögöttünk volt valamennyi területi visszacsatolásunk. Különböző címeken igen sokan mentek el ezekre a területekre, rám csak akkor volt szükség, amikor katonáskodni kellett. Hozzátartozik azonban az is az igazsághoz, hogy – és ez sajnos azt hiszem mindenütt a világon a kialakult szokás – hogy protekció nélkül nincs előrelépés. Legfeljebb a protekciót más néven, mondjuk, elvtársi segítség néven ismerik. Kétségtelen hiba bennem, hogy szívből utálva ezt a protekciósdit, egész életemben amennyire csak lehetett, igyekeztem távol tartani magam tőle.*

Így lehet talán azt is mondani, hogy sorsom elég nehéz alakulásában magam is tevékenyen részt vettem. De ez elvi kérdés nálam és az a meggyőződésem, ha az ember elvből tesz bármit, annak elviselése nem lehetetlen. Viszont figyelemmel arra, hogy ekkor már a közigazgatás területén megközelítően 15 évet töltöttem el, hatalmas ismeretanyagot gyűjtöttem össze, tekintettel nem utolsó sorban családi tradícióimra, talán kívül álló számára is érthetővé teszi ama elhatározásomat, hogy nem mozdulok, kiböjtölöm sorsom jobbra fordulását.

Végeredményben, ha a keserű négy évtized után erre az időre visszanézek, nem mondhatom azt, hogy abszolút blőd volt elhatározásom és az azt követő magatartásom. Hiszen, mint nemsokára ennek leírására is sor kerül, elveim teljes fenntartása mellett sikerült kitörnöm a gyűrűből és további pályafutásomat csak a történelem akadályozta meg.

Annak irányítása pedig, talán minden emberi erőfeszítést meghalad. Legalábbis az én erőmet jócskán meghaladta.

Ilyen lelki állapotban köszöntött reám az 1944-ik esztendő. Látszólag ugyanúgy, mint a korábbiak.

Soha sem lévén valami nagy szilveszterező, ezt az évet is a magam kialakult módján csendesen éltem meg. Talán annyi változást hozott, hogy nem a megszokott szűk családi

körben, mert a Karácsonyi Ünnepek után, amit Debrecenben töltöttem el Édesanyámmal és *Bandi* bátyámékkal, elutaztam Szegedre, hogy *Irénnel* egymásnak köszöntsük az újesztendőt.

A Keleti Frontról állandó német visszavonulásokról érkeztek a hírek. A hadi jelentések – és az mindenfelé és mindenkor így volt és így lesz – tulajdonképpen semmit mondóak voltak. Azokból kihámozni a valóságot nemigen lehetett. De a bizonyos nagyobb jelentőségű városok feladása a német visszavonulás tényét mindazok számára kétségtelenné tette, akik ránéztek a térképre. Azonban mindig erősebben és erősebben terjedt annak híre, hogy a németeknek van, vagy legalábbis előkészületben van valami olyan fegyvere a „csodafegyver", ami egy csapásra javukra fogja fordítani a háború kimenetelét. Naivság volt ez akár a mi részünkről, akik ezeket a híreket hallgattuk, vagy azok részéről, aki ezeket a híreket terjesztették. (Dacára a lepergett négy évtizednek, erre határozott választ mind a mai napig nem kaptam. Így nem is tudok adni.)

Mint kiképzett tüzérnek, a lövéstechnika terén volt némi ismeretem. Nem utolsó sorban azért is, mert elég sok puska is megfordult a kezemben és ezek használata igen közel állt hozzám. Ezért rendkívüli módon meglepett, amikor a németek a V-1 és V-2-vel lőni kezdték Angliát. És ezt a tényt nemcsak az ő részükről hallottam, hanem hébe-hóba kikeresvén az angol rádió magyar nyelvű híradását, onnan is megerősítették. Ezt tehát tényként kellett elfogadnom. És ez a tény azt bizonyította előttem, hogy a lövéstechnika terén olyan hatalmas lépést tettek a németek, hogy a csodafegyverrel hangoztatott híreiket sem lehet egyszerű kézmozdulattal elintézni. E fegyverek eljuttatása az akkori mérték szerinti óriási távolságra azt bizonyította, hogy birtokába vannak a *rakétameghajtás* titkának, ez a tény pedig maga is egymagában döntő tényező lehetett.

Ma, különösen ostoba embernek igen könnyű kezet legyinteni, és azt mondani, hogy ő ezt már akkor is tudta. De olyan ember számára, aki a fejét gondolkodásra is használja, e puszta tény igen elgondolkoztató volt.

Ne dobjon tehát senki követ azokra a vezető politikusainkra, akik félvén attól, hogy a német rendezte Európából mi, a rokontalan kis magyar nép végképp kiszorulunk, nem akartunk lemaradni, és szerény háborús célkitűzéseink mentén követtük a német vonalat. Az azután már más lapra tartozik, – és ezt mind a mai napig nem tudom önmagamnak sem elfogadható módon megmagyarázni – hogy erre a német vonalra nagy ambícióval és mondhatnám teljes gőzzel csatlakozni akaró szomszédaink, – gondolok itt elsősorban a szlovákokra és a románokra – a végére sokkal jobban jártak, mint mi, magyarok.

Sorstragédia?

Magyar átok?

Az Isten tudja, de tény.

A románok, bizonyos orosz területeket – amikor oda a németek révén eljutottak – annektáltak. Mi nem. Mégis, a háború végén ők megkapták az egész Erdélyt, amihez nekünk 1000 esztendős jogcímünk volt.

Még itt azt sem mondhatom, hogy egyik kutya másiknak nem akarja vesztét, mint a szlovákok esetében, hiszen ők a győztes oroszokkal rokonok, mert ők is szlávok. De a románok? Idegenek a germántól is, a szlávtól is, éppen úgy, mint mi, magyarok.

És mégis.

És – ha ítélkezni akarunk volt vezetőink magatartása felett – azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy azok után a döntések után melyekkel bizonyos magyarlakta és ősi jogon bírt területeket visszakaptunk, az ő részükről, komoly helyről soha nem hangzott el egy megbékélésre utaló szó, vagy egy baráti kéznyújtás.

Pedig, talán ha azokat a területeket meghagyják a magyarnak, amelyek akkor visszajöttek, ki lehetett volna alakítani egy valóban békés együttélést itt a Duna medencében. Mert ma – és ezt teljes meggyőződéssel írom le – ugyanott vagyunk, ahol voltunk a húszas évek végén, vagy a harmincas évek elején.

A túlsó oldal a rabló rossz lelkiismeretével mely nem hagyja nyugodni, hiszen mindig számíthat a revánsra, mi pedig az 1000 éves magyar múlt tudatával és az igazságtalanság felett érzett teljesen jogos felháborodással.

Nem tudok erre jellemzőbbet leírni, mint azt a letagadhatatlan tényt, hogy dacára annak, hogy az itt orosz segítséggel létrehozott, a magyarságtól teljesen idegen rendszer minden szolgai alázata, megalkuvása és erre irányuló nevelési törekvése ellenére, már generációváltás után sem tudott a magyar nép ez irányú gondolkodásán semmit változtatni.

Nem, mint egyedi példát hozom fel, hogy egyik kedves ismerősöm Zachár Gyula jelenleg az órás mesterséget folytató jóemberem beszélte el, hogy néhány évvel ezelőtt családjával Erdélyben és Kolozsváron járt. Az étteremben, ahol ebédeltek csak az ő asztaluknál volt még üres hely, így egy fiatal magyar pár, akik ugyancsak turistaúton jártak Erdélyben, engedélyükkel oda ültek. Nem ismerték egymást és szinte kérdezés nélkül, mint ismeretlen ebédtársnak mondta a fiatalember, hogy csak most érzi azt, amikor először van életében egykori magyar területen, hogy mit vesztettünk és hogy ez milyen igazságtalanság volt.

Ki nevelte ezt a fiatalembert erre?

Meg lehet ezt ész okokkal magyarázni? Mert én nem tudom.

Lehet-e ilyen körülmények között arra számítani, hogy majd egyszer néhány generáció után, szívből megbékélnek az itt élő különböző nációk?

Véleményem szerint ilyen körülmények között soha.

Talán sikerült érzékelhetővé tenni, hogy milyen – hol bizakodó, hol kétségeskedő – lelkiállapotban érték meg azok a magyarok, akik szívükön viselték népük és hazájuk sorsát ezt az 1944-es esztendőt. Ilyen lelki állapotban és körülmények között értük meg *az 1944. március 19 – ét,, azaz: a német megszállás napját.*

Itt azonban kicsit hosszabban kell elidőznöm.

Események sodrásában

1944. március 19-e: német megszállás

Egy alkalommal, amikor a hetvenes évek közepe táján pénztárosa voltam az egyháznak, összeismerkedtem egy újságíróval, Gesztelyi Nagy Zoltánnal, aki egy nem mindennapi tehetségű, néhány évvel fiatalabb férfi volt. Egy református lelkész fia, aki azonban sajnos rabja volt már akkor is az alkoholnak, ami azután teljesen elsodorta. Néhány mondatából viszont már az első alkalommal megállapítottam, hogy ez az ember emberfejjel rendelkezik, és azt használja is. Akkor még nem uralkodott el rajta teljesen az alkoholszenvedély.

Beszélgetés során mikor megtudta, hogy a német megszállást itt értem meg, annak hangsúlyozása mellett, hogy úgy szereti megírni újságcikkeit, hogy azok esetleg évtizedek múlva is időtállóak legyenek, arra kért, mondjam el e napok általam átélt történéseit. Rögtön mondtam, hogy ez még név nélkül sem fog az újságjában napvilágot látni, mert most csak német atrocitásokat tartalmazó hírek láthatnak napvilágot.

Ő azonban erre azt felelte, hogy be fogja bizonyítani állításom ellenkezőjét.

Elbeszélésemet jegyzetelte, majd a szerkesztőségben gépbe diktálta, majd a legépelt szöveget elhozta elolvasásra és annak bizonyítására, hogy semmit sem tett hozzá és el nem vett szavaimból. Így is volt valóban, de megjegyeztem, hogy ez soha sem fog újságban megjelenni. No, majd meglátja, mondta és távozott. Néhány nap vagy hét múlva az utcán találkozva csak annyit mondott: „magának volt igaza."

Nos, éppen ezért látom szükségesnek, hogy legalább itt, a fiókom számára írjam meg a nap történését.

1944. március 19-e abban az évben vasárnapra esett.

Bár rendszeresen borbélynál borotválkoztam, és ezért naponta be kellett mennem *Rajtik borbélyhoz*, ezen a napon nem mentem. Nem mentem, éspedig azért, mert másnap – március 20-án lévén ez a nap *Kossuth Lajos* halálának 50-ik évfordulója – minden felekezeti templomban ünnepi istentisztelet volt. Erre természetesen az evangélikus templomba kaptam beosztást és megkértem a mestert, hogy bár máskor hétfőn csak délután nyitottak a borbélyműhelyek, jöjjön be, hogy megborotváljon. Ezt meg is ígérte, így azután vasárnap kihagytam a borotválkozást.

Édesanyámmal mindketten intenzív rádióhallgatók voltunk, mégis aznap nem szólt a rádiónk. Hogy miért? Erre nem tudok feleletet adni. A tény azonban tény volt. Mivel e márciusi napon már lehetett arra számítani, hogy megérkeznek a szalonkák előőrsei, a szürkülő délutáni órában kimentem a nagyvasúti sín mellé, magammal víve vadászszékemet és puskámat, hogy ott az esetleg húzó, tehát esti húzásra érkező szalonkákból kiszedjem a vámot. Ki is ültem, ahhoz a vízáteresztőhöz, ami a *Hármas-dombtól* a *Sóstó* felé ma is megvan, a töltés mindkét oldalán kissé mocsaras területek között. Odaültem le, és az alkonyi csendben várakoztam. Hirtelen egy utasszállító repülőgép vagy három kört írt le, és alacsonyan szállva az erdő e része felett a mögöttem lévő repülőtérre leszállt. Mivel tavasszal korgó hangot hallatva szoktak húzni a szalonkák, és a gép okozta zajtól ezt

nem lehetett volna hallani, úgy mérgesen ráfogtam sörétes puskámat a gépre és olyasmit mormoltam: *„eridj innen a fenébe, mert mindjárt beléd lövök”.* Nyugtáztam is magamban, hogy megértette, mert elment és leszállt. De rövid idő múlva újból felbúgott a motor és a gép elszállt Debrecen felé. A szalonkák nem jöttek, s amikor sötét lett, hazaballagtam. Vacsora, majd olvasás, és lefekvés, de ismételten rádió nélkül.

Másnap reggel villamoson bementem a városba, és amikor a Bocskai utca elején fekvő borbélyműhely felé vettem utamat, a katolikus templom előtt összetalálkoztam *Kovách Dénes* közjegyző barátommal és vadásztársammal, aki megkérdezte, mit szólok az eseményekhez? *„Milyen eseményekhez?” „Hát nem tudod? A németek megszálltak bennünket*.” Délelőtt az evangélikus templomból az istentisztelet végeztével *Vitéz Jékey Ferenc főispán* és *vitéz Nyíregyházy Pál* polgármester társaságában jöttem el.

Arra a kérdésemre, hogy *„mi van főispán úr”*, azt felelte: *„semmi lényegeset nem tudok. Az éjszaka folyamán felhívtak a belügyből*, – akkor mondta a nevet is, hogy ki, de ma már arra a névre nem emlékszem – *és közölte, hogy a németek megszálltak. Többet nem tudok mondani.”*

Így a főispán nekem sem tudott mást mondani.

Elkísértem a Vármegyeházáig. Azt mondta, hogy hívni fogja a belügyminisztériumot, de nem hiszi, hogy telefonon valami lényegeset megtud.

Mivel közvetlen munkatársnőmnek *Szabó Juliának* a repülőtér gazdászati tisztje udvarolt, – majd később feleségül is vette – párnap múlva ezen az úton megtudtam, hogy az a bizonyos repülőgép német katonai gép volt. Debrecent kereste, de eltévedt, így szállt le itt, majd tovább repült Debrecenbe. Ez volt itt a német megszállás.

Ahogy ma visszaemlékszem, nem volt több német katona itt látható, mint eddig. Hébe-hóba egy-egy alakulat katonái mentek keresztül a városon, és talán a repülőtérre került ki német járőr. De mindennapi életünkben lényeges változást nem hozott.

Több alkalommal hivatalos ügyben mentem Pestre: a minisztérium működött, a vonatok a háborús közlekedési viszonyoknak megfelelően közlekedtek. Egy alkalommal leutaztam Szegedre *Ircsit* meglátogatni. Tőle is azt hallottam, hogy minden atrocitás nélkül történt ott is a megszállás: a színház tovább játszott, csak – mint említettem – *a Sík* darabját vették le a műsorról. Azt, hogy kinek az intenciójára történt a darablevétel, akkor sem tudtam, azóta sem tudom. Szegeden több németet láttam, a színházba is jártak, az étterembe is, a borbélyműhelyekbe is, és mindenütt kulturáltan, emberi módon viselkedtek. (Ezt azért írtam itt le, mert amikor majd oda kerülök, hogy leírom azt, amikor az oroszok megszálltak bennünket, összehasonlítható legyen.)

Érkeztek hírek Pestről baloldali egyének elfogatásáról, újságok munkatársainak cseréjéről, színházak műsorpolitikai változásáról stb., de ezek közelről nem érintettek, mert nemigen volt ismerősöm közöttük. Ami érintett, az a kormányváltozás volt.

Hír jött arról, hogy az *akkori miniszterelnök Kállay Miklós*, a török követségen keresett menedéket. Majd néhány napi várakozás után megtudtuk az új kormány alakulását: *Sztójay Döme* volt berlini magyar kulturális attasé lett a *miniszterelnök.* Kormányában,

akikre így nagy hirtelenségben visszaemlékszem helyet kapott *Jaross Andor, mint belügyminiszter*, aki régebben a megszállt Felvidéknek volt egyik magyar vezéregyénisége, *Imrédy Béla*, aki az általa alakított *Magyar Megújhodás Pártjának* volt a vezetője, ismert közgazdasági szakember.

E kormány megalakulásáig már *két Zsidó törvény* volt életben.

Ezek a törvények arra szolgáltak, hogy a zsidóság politikai, gazdasági és kulturális életben elfoglalt és számarányukat lényegesen meghaladó százalékban ott irányító szerepet betöltött működését bizonyos korlátok közé szorítsák. A *Sztójay kormány* megalakulását követően ezeknél a törvényeknél lényegesen szigorúbb intézkedések következtek. (*Magával a zsidóságnak magyarországi szerepével kicsit később és nagyobb részletességgel kívánok foglalkozni, itt csak inkább magát a rendeletet ismertetem nagyobb és emlékeimben megmaradt vonásokban*.) Ezek bizonyos időbeli és helyhez kötött mozgáskorlátozásokat tartalmaztak. Elrendelték a zsidó fajhoz tartozó egyéneknek sárga csillaggal való megjelölését, majd bizonyos körzetekbe, Pesten nagyobb lakóház tömbökbe való összeköltöztetését, fajilag történő elkülönítésüket, más fajoknak, így különösen a magyar fajnak minden nemű érintkezés megtiltását.

Talán nagy vonalakban mindent ismertettem, ami a zsidóságra vonatkozott. Egyes rendelkezések csoportokra történő bontását mellőzöm, lévén ennek már elég nagy és részletes irodalmi ismertetése, igen elfogultan tárgyalva ezeket a kérdéseket.

Ami, mint *közigazgatási tisztviselőt* működésem terén engem személyemben is érintett, azt is a későbbiek folyamán ismertetem. Tény az, hogy ami a zsidóságot illeti, igen súlyos intézkedések voltak. Majd befejező aktusként bekövetkezett, itt Nyíregyházán május hónapban, de lehet, hogy átért júniusig is, a zsidóság Németországba történő deportálása.

Erre is majd később térek ki.

Ami a magyarság sorsát illeti, az élet a háborús viszonyok között viszonylagosan rendeződött. Végeredményben azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a zsidóság számaránya az összlakossághoz viszonyítva olyan 5-6%-os volt, tehát e lakosság óriási többségét közvetlenül ezek a rendelkezések nem érintették. Így viszonylag elég gyorsan elült e deportálás okozta nyugtalanság. Különösen arra való tekintettel, hogy a német hirszolgálat a zsidóság sorsát illetően arról szólt – propaganda volt ez, vagy a későbbi körülményeknek a németek részére történő kedvezőtlen fordulata változtatta meg eredeti tervüket, erről tiszta képet ma sem kaptam – hogy a zsidók a német hadigépezet érdekében jelenleg táborokban dolgoznak, a háború után pedig egy megalakítandó zsidó országba nyernek majd áttelepítést. Erre vonatkozólag is lesz mondanivalón később.

A KABSZ-ról, s amiért majd elítélnek

További változást az hozott életemben, hogy egészen váratlanul, ma sem tudom ki volt az elindítója, megkerestek Budapestről, hogy meg akarják alakítani a *Keleti Arcvonal Bajtársi Egyesületet*, mely arra lesz hivatva, hogy a fronton lévő katonák hozzátartozóinak érdekeit itthon védelmezze és az itthon maradtakat segítse. Úgy hívtak meg, mint az

egyesület tervezett Szabolcs megyei vezetőjét, de jött velem még két ugyancsak katonaviselt ember Nyíregyházáról és pedig *dr. Kubassy Tamás* akkori pénzügyigazgatósági tisztviselő és *dr. Füsthy Molnár Lajos* járásbíró.

Őt akkor ismertem meg, róla közelebbit ekkor nem tudtam. Sokkal később azt hallottam, hogy ő a Magyar Propaganda Minisztériumnak lett volna itteni megbízottja. Ma sem tudom, igaz volt-e ez, vagy nem. Jelenleg, tudomásom szerint Angliában, mint református lelkész működik, vagy már nyugdíjas.

A megadott időben és helyre felmentünk. A hely, ahol a tájékoztató előadásokat tartották a *Hermina* úton volt, abban a villában, ahol 1918. október 31-én *Tisza Istvánt* meggyilkolták. Talán ez volt számomra az egyedüli jelentőségteljes élmény ebből a budapesti útból. És még valami. Több ismert jobboldali politikus tartott nézeteit ismertető előadást a történtekről, az az, a német megszállásról. Azonban egyetlen olyan előadás nem hangzott el, amely a tény felett örömét fejezte volna ki.

Jól emlékezem például *vitéz Imrédy Béla volt magyar miniszterelnöknek előadására*, aki ezt azzal kezdte, hogy ha akad olyan magyar ember, aki örül annak, hogy a németek megszállták országunkat, az nem magyar ember. (40 éve élek ebben a mostani politikai rendszerben, még nem hallottam olyan nyilatkozatot felelősnek nevezett politikus szájából, aki ezt orosz viszonylatban kijelentette volna. *Imrédyt* számos társával, mint „hazaárulókat" kivégezték. Vajon ennek a rendszernek emberei mit érdemelnének a saját mércéjük szerint? Ezt, mint igen szomorú tényt szükségesnek tartottam a jövő szempontjából írásban rögzíteni.)

Az akkor megnagyobbodott Magyarország egész területéről hívták össze e megbeszélésre azokat, akik korábban kinn jártak a Keleti Arcvonalon, nem voltak aktív katonák és magyarok voltak. A vezetőségben – vagy abban az időben talán helyesebb volt őket szervezőségnek nevezni még, hiszen tulajdonképpen nem volt még alakuló és tisztséget választó gyűlés – egy ismerősöm akadt, bizonyos *Szentmiklóssy* nevezetű, keresztnevére ma már nem emlékszem, akivel 1939-ben *Hajmáskéren* megtartott katonai továbbképző tanfolyamon annak idején együtt voltam. Szintén tüzér volt.

Volt azonban valami abban a légkörben, ami nekem nem tetszett. Világosan látható volt, hogy az egész program és annak kivitele már korábban valahol és valakik által meg lett tervezve és annak pontról pontra történő végrehajtása el lett határozva. Szóval kész tények elé lettünk állítva. Ez volt a budapesti három nap alatt szerzett tapasztalatom. És ezt azután teljes mértékben igazolva láttam akkor, amikor valahol a Vörösmarty utcában lévő házban egy összevont nagygyűlésre voltunk összehívva, amikor is a szervezőbizottság vezetője, a nevére szintén ma már nem emlékezem, előterjesztette indítványát, hogy *Imrédy Bélát* hívjuk meg a Szövetség elnökének tisztségére. Már korábban is észleltem, hogy erre megy ki a játék. Véleményem szerint sajnos minden ilyen magyar gyülekezésnek rákfenéje, hogy a gyülekezés tüzénél mindenki a maga kis pecsenyéjét akarja megsütni.

Télen is, amikor korábban közölték, hogy ennek a Szövetségnek keretében ki akarnak nevezni a megye vezetőjének, azt kérdezték, hogy a tavaszi közigazgatási munkálkodá-

somban milyen ambícióim vannak. Elhárítottam magamtól mondván, hogy vannak ambícióim, de azokat nem egy ilyen bajtársi szövetség segítségével kívánom megvalósítani. Már ez is némileg az orromban volt, de amikor a vezető személyére vonatkozó indítvány elhangzott, nem állt meg a szó bennem.

Szót kértem és elmondottam azt, hogy magát *Imrédy Bélát* egy egészen kiváló képességű magyar embernek tartom, nagy tisztelője vagyok, de mivel Ő az egyik politikai párt szervezője és vezetője, (Magyar Megújhodás Pártja) s ha őt választjuk vezetőnknek, maga egy új özönvíz sem mossa le azt a szövetségről, hogy ez egy párt által felfegyverzett szervezet. És nem egy minden politikán felül emelkedő, a magyarság összefogását a fronton lévők megsegítése érdekében összefogni kívánó szövegség.

Lehurrogtak, sőt ez után közvetlenül azt is csodáltam, hogy ki nem dobtak az ablakon, hiszen ez egy disszonáns hang volt! Mint később kiderült, azonnal küldöttséget alakítottak *Imrédy* megbízására és a vezető poszt elfoglalására. Még megdöbbentőbb volt számomra, hogy maga *Imrédy* is a házban, annak egy másik helyiségében tartózkodott, tehát minden előre meg volt rendezve. Igen rossz szájízzel hagytam el ezt a gyűlést.

Visszatérve a Hermina útra, bementem a vezetőség helyiségébe és az ott levőkkel érveim fenntartása mellett közöltem, hogy a magam részéről nem leszek ennek a bajtársi egyesületnek tagja, így semmiféle további Szabolcs megyei szervezési munkába nem veszek részt. Mivel már korábban megyeszerte igen nagy volt az érdeklődés e szervezet iránt, és erről a fentieknek, azaz a pestieknek is tudomásuk volt, arra kértek, hogy mivel akkor már tárgyalt velem a belügy Nyíregyházáról történő elhelyezésem ügyében, tényleges távozási okomat ne hozzam nyilvánosságra. Ezt megígértem, hiszen mint mondtam, *Imrédy* személye ellen nem volt kifogásom. Mint tartalékos huszárszázados részt vett a keleti hadműveletekben, mint magyar kiváló valaki volt. Így is történt.

Tudomásom szerint Nyíregyházáról történő eltávozásom után *Füsthy Molnár*, mint kinevezett megyei vezető vette át a tisztségemet és folytatta is addig, amíg október folyamán az orosz csapatok el nem érték Nyíregyházát. Akkor elmenekült és tudomásom szerint az óta Nyíregyházára vissza sem jött. Amikor *Nagykanizsára* leértem, ott már megalakult a szövetség, vezetője egy *Kürenya István* nevezetű tanárember lett. Ő is ott volt Pesten, fel is keresett Nagykanizsán is. Megpróbált belépésre megnyerni, de vállalkozása sikertelen maradt. Mindvégig jó barátságban voltunk, de tag a valóságban soha nem lettem. Amit viszont megmondtam, sajnos szóról szóra beteljesedett. Az akkor működő valamennyi párt megtiltotta tagjainak a szövetségbe való belépést azzal, hogy ez *Imrédynek* a pártserege, oda tehát csak az ő pártjának tagjai lépjenek be.

Ismét egy igaz ügyért elindított magyar kezdeményezés, ami magyar módon ért véget. Ez volt a rákfenéje a korábbi magyar jobb és szélsőjobb oldalon álló frakcióknak, ezért igyekeztem távol tartani magamat tőlük, mert minden egyes frakció vezetője „vezér" akart lenni és kizárólag önmagában látta az ország megmentőjének egyedüli emberét. Ebből azután következett az állandó torzsalkodás. De, aki ismeri a Magyar Történelmet, az igazat fog nekem adni abban, hogy ez is egyik örök magyar betegségeink sorába tartozó

tulajdonsága népünknek. Csak legfeljebb idegent vagyunk hajlandók magunk felettinek elismerni, saját vérünkből kikerülőt soha. Bár a mai élettől igen, igen távol élek hála az Isten gondviselő kegyelmének és némileg saját elhatározásomnak, de azt hiszem, ma sem volna ez másként, ha a vezető és környezetének kijelölése magyar hatáskörbe tartoznak. De mivel ezt Moszkvában intézik, az onnan fúvó széllel pedig nem mer senki szembeszállni, nem véletlen az, hogy orosz csapatok állomásoznak bár mindig hangsúlyozottan „ideiglenes jelleggel" hazánkban. Így aki jó Moszkvának, azt el kell fogadni, akár tetszik, akár nem a vezető egyedüli Kommunista Pártnak is. Ha *Rákosinak* hívják, akkor Rákosi a bölcs tanító, ha *Kádárnak*, akkor ő a haza megmentője és most már, hogy idősödik, lassan a szerető és megértő papája e szerencsétlen nemzetnek.

Így végződött rövid, de legalább dicstelen pályafutásom a *Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséggel*. Amiért, végül is több mint két évet ültem. Amiért elítéltek. De erről is majd később, sorjában, de az eredendő, a bűnöm innen ered.

Nagykanizsai kinevezésem

Arra nem tudok választ adni, hogy került elő nevem az évtizedes süllyesztőből, hiszen nem kerestem protektort, így nem volt akkor sem protekcióm.

Egy májusi nap hívat *Szohor Pál* polgármester – azaz Pali bácsi – és közli, hogy telefonutasítást kapott a belügyből, holnapra jelentkezzem *Sass Elemér miniszteri osztályfőnök úrnál*. Hogy miért, azt a polgármester sem tudta.

Sass Elemér volt a városi osztályok minisztériumi vezetője. Másnap reggel Budapestre utaztam, és a délelőtt folyamán a kívánt hivatalban jelentkeztem az osztályfőnök titkárnőjénél, kiről csak annyit tudok, hogy Sárikának hívták és régi bútordarabja volt a belügynek.

Már az is meglepett, ahogy fogadott. „*Igen, már várja az osztályfőnök Úr!"*

Azonnal fogadott is *Sass Elemér*.

(*Ahogy most e sorokat kopogva az eseményeket felidézem, jut eszembe, hogy lehetséges, a nyíregyházi kinevezésem fiaskóját önmagával és velem szemben akarta jóvátenni és ennek volt berendelésem az eredménye. Lehet. Ő mindenesetre nem említette.*)

Rögtön a tárgya tért és megkérdezte, hogy lévén bizonyos változások a városok vezetésében, milyen állás az, amit hajlandó volnék elfogadni.

Válaszom az volt, hogy kizárólag csak vezető pozíciót, azaz polgármesteri állást. Legfeljebb a törvényhatósági városok esetében helyettes polgármesteri állást, lévén azok lényegesen nagyobb városok (Szeged, Debrecen, Győr, Kassa, Kolozsvár stb.)

Álláspontomat meg is indokoltam nem akarván azt a látszatot kelteni, hogy fejembe szállt a dicsőség.

Akkor már meglehetősen rosszak voltak a közellátási állapotok, maga a nemzet sorsa is igen bizonytalannak látszott, bár akkor még a történelmi Magyarország területén sem állt ellenséges katona. Nyíregyházán egy speciális beosztásban dolgoztam, egyedüli

főnököm a polgármester volt, aki amellett, hogy sógorom volt, már ismert volt előttem, jól-rosszul, de mindig ki tudtunk egymással jönni. Ha pedig valahova, mondjuk, mint helyettes polgármester-főjegyzőt neveznek ki, ki tudja nem lesz e sok összeütközés ismeretlen főnököm és közöttem, amit nem kívánok. (Sajnos ez elég gyakori volt a városoknál, tehát ebbéli aggodalmam nem volt légből kapott.)

Másik indokom pedig, hogy *Nyíregyházán* élek Anyámmal, kényelmes körülmények között, idevaló vagyok, minden szál ide fűz, ezeket elszakítani amúgy sem könnyű dolog. Az pedig nem olyan lényeges életemben, hogy minek hívjanak, nem lévén rabja a címkórságnak. (Egészen más volt az, amit a tanácsnoki állásból történő leváltásom alkalmából mondtam, mert ott megmaradt egy olyan cím, amit visszautasítani mindig kellemetlen volt, viszont ami nem illetett meg.)

Sass Elemér megértette álláspontomat, elfogadta azt és megkérdezte, hajlandó volnék-e *Sátoraljaújhelybe* átmenni polgármesternek. Erre igent mondtam, hiszen *Újhely* elég közel van, szép fekvésű város, háta mögött a Zemplén hegyekkel. Ebben maradtunk és úgy váltunk el, hogy közhírré nem teszem, de ebben a tudatban várom a továbbiakat. Hazajöttem, itthon beszámoltam családomnak és dolgoztam tovább hivatalomban.

Abban az időben az országnak volt egy átfogó kereskedelmi hálózata, amit úgy hívtak, hogy *Hangya Szövetkezet*. Falvakban, kis településeken tartott fenn üzleteket, melyek az élelmiszerekkel, iparcikkekkel stb. látták el az ország lakosságát. Minden megyeközpontban volt ennek a szövetkezetnek is pontja. Valami alkalom adott arra lehetőséget, hogy ez a szövetkezet a Sóstó fürdő éttermének ma is meglévő teraszán egy bankettet adott, melyre sokad magammal szintén hivatalos voltam. Hozzá tartozik a történethez még az, hogy a hivatalos lap csak késő délelőtt érkezett a városba, így annak aznapi számát, amikor kimentem a Sóstóra, még a hivatalomban nem láttam. Járt egy példány oda is, tekintettel a közellátási rendeletre. Így annak a példánynak ismerete hiányába mentem ki és ültem ebédhez.

Már folyt az ebéd, amikor megérkezett az akkori tanfelügyelő *Gallay Rezső* és elmenve előttem odaszólt: „*gratulálok Pista*!" Mivel vártam már kinevezésemet, maga ez a tény nem lepett meg, így nem is kérdeztem semmit, hiszen biztos volt számomra, hogy *Újhelyre* kerültem. De valaki ebédelő társaim közül megkérdezte, hogy mihez gratulálsz, mire *Gallay*: „*ki van nevezve Nagykanizsára polgármester-helyettes főjegyzőnek*". Nem akartam hinni a fülemnek, hiszen ez az, amit mondtam fenn a belügybe, hogy nem fogadok el.

Nem sokáig ültem kétségek között, mert telefonhoz hívtak. Édesanyám hívott innen a Sóstói úti villánkból, hogy *Máczay Lajos* ev. lelkész, volt hitoktatóm, aki mellékállásban a Nyírvidék szerkesztőségében dolgozott, telefonon közölte ezt a kinevezésemet és ehhez gratulált Édesanyámnak és rajta keresztül nekem is.

Ha abban a pillanatban jól képen vágnak, nem lettem volna jobban és kellemetlenebbül meglepve.

Elég nyomott kedélyállapotban mentem délután haza, majd másnap Pestre utaztam *Sasshoz*.

Ott megtudtam a következőket:

Kinevezésem a Minisztertanács elé került, ahol az akkori pénzügyminiszter, a később szintén kivégzett *Reményi Schneller Lajos* megváltoztatta azt. Mondván, hogy az esetleges Sátoraljaújhelyi kinevezéssel átugrom a VIII – ik fizetési osztályt és erre ma ne nyújtsanak precedenst, mert ha azt elfogadják, holnap a többi minisztérium is élni fog ilyen lehetőségekkel. Példaként még hozzátette, hogy annak idején az osztrák főhercegeknél is, ha csak egy napra, de hadnagy, vagy főhadnagy stb. lett a kinevezendő, nem ugrott a létrán fokokat át. *Tehát néhány hónapra menjek Kanizsára*.

Sass még azzal vigasztalt – ami különben igaz volt – hogy tekintettel a MAORT (Magyar Amerikai Részvénytársaság az Olajiparban) kanizsai székhellyel bír, és igen sok adót fizet a városnak, így ott van az ország legmagasabb fizetése. Tény és való, hogy amíg *Szohor Pál*nak itt a 880 pengős volt a polgármesteri alapfizetése, ott nekem 1000 pengő lett ez. Utazzak tehát le Nagykanizsára, nézzem meg, hiszen eddig ott soha nem jártam és nyilatkozzam.

Így is történt.

Lementem, ott találtam vitéz *Simonfay Lajost*, mint polgármestert, korábban kispesti tanácsnokot és a nekem egyáltalában nem tetsző várost. Indokolni ezt akkor sem tudtam volna még önmagam előtt sem, hacsak azzal nem, hogy nem volt ott *Sóstói út,* erdő, csónakázó stb, és szülői ház benne Édesanyámmal.

Háromnapi ott tartózkodás után azzal jöttem el onnan, hogy nem fogadom el a kinevezést. Felmentem *Sasshoz*, ahol rövid időn belül parázs vita fejlődött ki közöttünk. Tény és való, hogy elhatározásomat komoly indokkal nem tudtam alátámasztani.

(Ma már tudom, hogy tudat alatt élt bennem, hogy úgy járok, mint a kutya, aki verést fog kapni.) Feltette azt a kérdést, hogy valami szoknya tart vissza, vagy a nyírségi akácok, majd rideg hangon kijelentette, hogy vegyem tudomásul, – mivel akkor áthelyezhetőek voltunk – *aljegyzői minőségben* és fizetéssel fog oda helyeztetni büntetéssel makacsságomért. Erre felállva, ezzel is jelezvén, hogy ilyen hangon nem tárgyalok, azt mondtam, hogy „*tessék tudomásul venni, akkor sem fogok elmenni, mert tartalékos tüzér főhadnagy vagyok, és azonnal jelentkezem önként a frontra, ez pedig mindent megelőz.*"

Leültetett és egészen más hangon azt mondta: *„neked itt a Minisztériumban van egy öreg jó barátod."* Kérdésemre önmagát jelölte meg. Ha szépen beszél velem valaki, – ez Achilles sarkom – kihúzzák a talajt alólam.

Majd folytatta: „*ez az öreg barátod arra kér, fogadd el az ő kedvéért a kinevezést. Van egy öreg beosztott itt, de új minisztere van Jaross személyében. Lent járt Nyíregyházán és úgy emlékezett, hogy e kérdést ott megbeszélte velem. Ma már tudom, hogy tévedett, de amikor a kinevezésedet a miniszter aláírta, megkérdezett engem, hogy le van-e a kérdés tárgyalva az érdekelttel? Mire én –a beosztottam tájékoztatása alapján igennel válaszoltam. Most be kellene mennem a miniszterhez és azt mondani, hogy félrevezettem őt. Kérlek, segíts nekem*!"

Megértettem és megkötöttük azt az egyezményt.

(Még kedvesen két tanút is behívott minden tiltakozásom ellenére *Rontó László* és *Argalás Lajos* személyében. Mindketten minisztériumi tisztviselők voltak…)

……"Három nagyjelentőségű közigazgatási ügy van Kanizsán: Krátky István volt polgármester fegyelmi ügye, Seeman erdőmérnök fegyelmi ügye, és a Dél-dunántúli Áramszolgáltató Vállalattal való koncessziós szerződés – ez a Vállalat adta az áramot Kanizsának – *intézd el ezt a három kérdést közmegnyugvással. Ott, amit ezekben az ügyekben teszel, már eleve miniszterileg jóváhagyottnak tekintsd! És három hónap múlva, tehát pontosabban december 1-je után bárhol megüresedik egy polgármesteri állás, az a tiéd. Még arra is van kilátás, hogy mivel Szohor Pali sógorodnak tíz éves ciklusa 1945 márciusában lejár, elhelyezzük máshová, és Te kerülsz vissza Nyíregyházára*!"

Amikor 24 órás gondolkodást kértem, azt mondta, *„ne menj innen el kézadás nélkül*".

Ennyi jóindulat láttára nem lehetett mást tennem.

Elfogadtam.

Búcsúzáskor megjegyezte: *„feljogosítlak itt tanúk előtt, hogy itt verdd az asztalt, ha ígéretemet nem teljesíteném. De az is lehet, hogy mivel egy előzetes kormányközi megállapodás szerint az amerikaiak Nagykanizsát magyar olajvárossá kívánják felfejleszteni, és ennek a célnak elérésére korlátlan anyagi lehetőséget biztosítanak, továbbá az ott regnáló polgármester nyugdíj előtt áll, hátha megszereted ezt a várost, és ott akarsz maradni. Természetesen erre is lehetőséged van."*

*

Maga Nagykanizsa egy elég mocsaras területen épült. Akkor 35.000 lakossal rendelkező, közepes magyar város volt. Békés viszonyok között azzal a rendkívül kedvező fekvéssel bírt, hogy ott ment keresztül a Fiumei, tehát az Adria felé vezető vasúti fővonal, viszonylagosan közel van hozzá Bécs is. Amint később több kanizsaitól hallottam, a két háború között bevásárolni, zenét hallgatni, operát nézni inkább Bécsbe, mint Pestre jártak, kitűnő vasúti összeköttetéssel rendelkeztek és végül, de nem utolsó sorban a Balaton kb. 55 km – re található.

Annak idején a magyar történelmi múltban jelentős szerepet játszó kanizsai vár is mocsaraktól védett vár volt, e mocsaras terepnek viszont az volt a következménye, hogy a földszinti lakások igen vizesek voltak. Nekem, aki megszokta a Sóstói út száraz lakásviszonyait, ez sem tartozott a kellemes jelenségek közé. De amilyen szeretettel beszélt velem *Sass Elemér*, ma is csak úgy látom, hogy két út állt előttem: elfogadni ezt az előléptetést, vagy szakítani azzal az elhatározással, hogy továbbra is közigazgatási tisztviselő maradok. Mivel ambícióim – és ezt számos alkalommal, önmagammal megvitattam – az volt, hogy a városi szolgálatot átmeneti helyzetnek, szinte ugródeszkának tekintem azért, hogy részese legyek az aktív magyar politikai életnek, e cél elérésére pedig kiváló alkalmat nyújtott egy polgármesteri állás, ezen második választásra nem voltam hajlandó.

Így azzal az elhatározással mentem a jövőnek, hogy ha több időt kibírtam a fronton, ezt is ki fogom bírni.

Így kerültem tehát Kanizsára.

És mivel december elejéig nem igen szokott harapós lenni a tél erre mifelénk, mindössze egy tavaszi és egy átmeneti kabátot vittem, talán három váltás ruhával és némi fehérneművel.

Nyíregyházát, tehát azt a Nyíregyházát, ami igen közel állt szívemhez, 1944. augusztus 13-án az éjszakai személyvonat egyik hálófülkéjében hagytam el.

Volt egy baráti társaságunk, amely kéthetente sorban követve egymást – e sor alól csak én voltam kivétel tekintettel a Sóstói út messzeségére, hozzám a barátok nyáron kétszer jöttek, hogy a tél megközelítési nehézségeit kikerüljék – találkoztunk. Ez egy kötetlen, vallásra, politikai felfogásra nem nagy súlyt helyező társaság volt. Találkozásaink feltétele: maximum egy pohár bor, cigaretta és a házas emberek részéről az az ígéret, hogy a 11 órakor mindig véget érő összejövetel után mindenki haza köteles menni. *Tehát semmi kilengésre ne legyen példa, hogy az asszonyok ne nézzenek reánk haragvóan. Ezt mindig mindenki be is tartotta.*

E baráti társaságunk tagjai voltak: *Barzó Endre* festőművész, *Dr. Belohorszky Ferenc* tanár, akkor már az evangélikus gimnázium megválasztott igazgatója, *Dr. Deák Endre* ügyvéd, *Joób Olivér* evangélikus lelkész, D*r. Vitéz Köteles József* fogorvos, *Dr. Kubassy Tamás* pénzügyi titkár, *Dr. Polinszky Pál* városi tanácsnok, *Papp György* görög-katolikus lelkész, *Porzsolt István* a Kálvineum igazgatója*, Dr. Simon Jenő* orvos, *Dr. Szollás László* katonaorvos, műkorcsolyázó bajnok a párosban Ritter Babival, *Dr. Tarpataki György* pénzügyi tanácsnok. *Dr. Vácz Elemér* vármegyei főlevéltárnok, *Dr. Vermes Gyula* ügyvéd, Beszterce vármegye tiszti főügyésze és *jómagam*.

A társaság búcsúvacsorát rendezett tiszteletemre a Sóstón *Kovács Gyula* tóparti vendéglőjében, ahová meghívták még, mint közeli rokont, Nyíregyháza polgármesterét: vitéz Szohor Pált.

A város autója vitt ki *Német Mihály* sofőrrel. Velem jött Édesanyám, kinn volt *Judit* nővérem, férjével, *Pali* bátyámmal: Nyíregyháza város polgármesterével. Az ő integetésük között indult el a vonatom a nagy, de mennyire nagy ismeretlen felé.

Tizenharmadika volt.

Nem voltam és nem vagyok babonás.

Istenhívő voltam és vagyok, de valamin azért az óta is elgondolkodom.

Éveken keresztül, míg a Sóstói úti villa nem lett téliesítve, a *Luther utca 13-as* szám alatt laktam, *augusztus 13*-án indultam el a végzetes utamra.

Nincs valami mégis abban, hogy tudomásom szerint az amerikaiaknál az emeletes házakban nincs *13-ik emelet?*

Mert számomra a kanizsai út egy életre szóló végzetes út lett: akkor 33 éves voltam, ma 73 vagyok, tehát életem 41 évét én a pokolban töltöttem el és töltöm, ki tudja még meddig. Itt volt tehát az a bizonyos „verés”, amit a kutya sokszor jobban megérez.

Mert Nyíregyháza város tisztviselői minden nehézség nélkül először Mosonmagyaróvárra lettek eltelepítve, majd onnan ki-ki belátása szerint maradhatott, vagy Nyugatra ment. Az út nyitva állt mindenki előtt. Még Szohor Pali polgármester sógorom előtt is, akit átmenetileg ugyan felhelyeztek a Belügybe, de Budapest körülzárását közvetlenül megelőzve eljutott Magyaróvárra, majd onnan ki, egészen Kanadáig, ahol a torontói Magyar újság főszerkesztőjeként soha többé nem kellett ide ebbe a világba visszajönnie

Nagykanizsán azonban én belekerültem az egérfogóba és sorsom ott megpecsételődött. Felfogásom szerint ennek kizárólag csak egy magyarázata lehetséges: valamiért itt kellett maradnom.

Ennek így kellett történnie

Kanizsai életállomás

Tehát „*még csak*” augusztus 13-án vagyunk, és a történelmi Magyarország területén sehol nincs ellenség.

Útban leendő új munkahelyemre, két napot még Pesten töltöttem, mivel *Ircsi* akkor ott töltötte nyári szabadságát. És mivel állásom Dunántúlon volt, így a *Győr-Soproni Társulathoz* szerződött, ahol természetesen nagy lelkesedéssel fogadták, hiszen a *Szegedi Nemzeti Színház primadonnája* kapós volt a győri társulatnál. (Írtam már arról, hogy volt bizonyos, bár nem hivatalos rangsor a vidéki társulatok között is.) A győri társulat igazgatója *Szalay Károly* volt. Irénnel megállapodtunk, hogy mivel szeptember elején kezdenek először Sopronban, így levelezünk, és majd ott találkozunk.

Tovább utaztam *Nagykanizsára, ahová augusztus 15-én* az esti órákban érkeztem. Érkezésemről előre senkit sem értesítettem, nem akarván azt, hogy ott valami fogadásfélét rendezzenek tiszteletemre. Ezt ugyan néhányan zokon vették, vannak, akik szeretik az ilyesmi ünnepségeket – de azt hiszem, sikerült őket a háborús viszonyok hangoztatásával meggyőznöm.

Hivatali esküt *1944. augusztus 20-án* tettem, egyszerű, de ünnepélyes hangulat közepette. Valami oknál fogva olyan nagy volt az ottani hírem, hogy a kanizsaiak igen sokat vártak hivatali működésemtől. Ebből nem sok lett, de ennek oka inkább a kialakuló viszonyokban, mint bennem keresendő.

Így láttam…..

Augusztus 25-én ugyanis Románia kiugrott a szövetségből, hátba támadta a németeket, utat nyitva ezzel az orosz csapatok előtt. Sőt azok gyors előnyomulását minden eszközzel segítette, és ez a magyarság szempontjából rendkívül nehéz helyzetet teremtett.

Korábban említettem a *Budaházy Mihály tábornok* nálam tett látogatásának megírásánál, hogy a *Szegedi 5-ik Hadtest*, – amint mondta – nem kerül semmi körülmények között mozgósításra, mert ha valami történik Romániában, kéznél legyen.

Hát valami történt Romániában, csak a magyarok részéről nem történt semmi.

Nem ismerem a kulisszatitkokat, álláspontom kialakításában csak az a szerény tapasztalat vezet, amit egy ilyen viszonylag kis állásban lévő ember meg tud magának szerezni.

Az átállást követte néhány napig Romániában és így Erdély náluk maradt részében is teljes káosz uralkodott. A Kárpátokba dacára a modern hadviselési eszközöknek, különösen télvíz idején csak a hágókon át lehet közlekedni. Más úton csak legfeljebb kisebb erők szivároghattak át.

Véleményem szerint a *Történelem* megismételte azt a játékát, amit 1918-19 telén eljátszott, csakhogy most a mi javunkra. Ha az a bizonyos szegedi tartalékolt magyar erő kimegy a Kárpátok vonalára és lezárja azt, az orosz harckocsiknak nincs arra lehetőségük, hogy azokon a hágókon keresztül bejöjjenek a Nagyalföldre, és ott tudjanak kibontakozni.

Amint azt egy valamikor november hónapban Nagykanizsán járt és valamilyen hivatalos ügyben engem felkereső gyalogos zászlós elmondta, bizonyos magyar katonai alakulatok meg is indultak. Arad térségéig minden ellenállás nélkül el is jutottak, ott azonban parancsot kaptak a megállásra, majd visszafordulásra. Hogy ennek a magatartásunknak mi volt a valódi oka, mind a mai napig nem tudom. Hallottam valami olyasmit, – de lehet, hogy ez csak olyan megalapozatlan hír volt – hogy a magyar diplomáciai testület egyik tagja, aki Angliában maradt, valami úton-módon üzenetet juttatott el a kormányzóhoz, hogy állítsa le a magyar akciót, mivel már amúgy is igen rossz minősítése van a magyar kormányzatnak az angolok előtt, s ezt ne tetézze.

Ha igaz is ez, az eredmény a későbbiekben azt igazolta, hogy részünkre ez nem jelentett semmi kedvezményes elbírálást, akárcsak *Teleki Pál öngyilkossága*.

Saját tapasztalatomból tudom, hogy az íróasztal külső oldaláról sok minden másként látszik. Azt is tudom, hogy a kibicnek semmi sem drága és lényegesen kisebb felelősséggel nézi, bírálja az eseményeket, mint a felelős tényező.

Mégis azt kell mondanom, ha egy nemzet csak azt figyeli, hogy mit fog a többi nemzet szólni magatartásához, a saját törvényes jogainak visszaszerzésénél, vagy biztosításánál nem a saját, de a mások érdekére figyel, abból olyan túl jó soha nem származik.

Valahogy ebben az esetben is ezt vélem, és vélem mindaddig, amíg megbízható forrásból ennek az ellenkezőjéről nem tudok meggyőződni.

A szomorú valóság az volt, hogy néhány nap múlva Románia új vezetői – bizonyára orosz segítséggel – úrrá lettek zavaros helyzetükön, az általuk áteresztett és segített orosz erők pedig váratlan gyorsasággal érték el nemcsak a Kárpátok vonulatát, de azon még a kora őszi útviszonyok kihasználásával már benn is voltak a történelmi Magyarország területén.

Sőt egy-kettőre ellepték arrafelé alig védett határainkat, mint ezt későbbi fogságom idején attól a *vitéz Muzsay Ferenc ezredes, fogolytársamtól* hallottam, aki a keleti Kárpátok védelmi vonalában állt hadosztályával. Hiába volt kitűnően kiépítve a védelmi vonal Kelet felé, arról nem is törtek át, hanem megkerülve a hátukba jöttek az oroszok, így ők kénytelenek voltak szinte harc nélkül feladni az egész Árpád vonalat. Pedig annak kiépítése igen nagy anyagi áldozatot követelt az országtól, hiszen jóformán egy mázsa cementet sem lehetett kapni már korábban, mert mindent az Árpád vonal kiépítésére használtak fel.

A későbbiek során többször fogok hivatkozni egy német *„SS orvosszázadosra"*, egy Nagykanizsára telepített német katonai kórház parancsnokára, aki naponta járt fel a polgármesteremhez kávézni és hármasban órákat töltöttünk el.

Gyönyörű hadikitüntetésekkel dekorált kicsit kövérkés tiszt volt, aki bátor helytállásának Nagykanizsa elhagyásakor is példáját mutatta.

Nos, ez a százados – *aki korábban Romániában szolgált, teljesen váratlanul érve őket a román átállás és onnan jóformán ingbe, gatyába tudtak eljönni az ottani német alakulatok, felderítésük nem nagy dicsőségére és sajnos mindig sokkal jobban bíztak a románokban, mint*

a magyarokba és sokkal komolyabb felszereléseket juttattak a románoknak, mint nekünk – beszélte a következőket.

A németeknek egy válogatott *SS Hadosztálya* a romániai *Ploesti* védelmére volt kirendelve, ott is állomásoztak, és pedig olyan utasítással, hogy velük kizárólag *Hitler és a bukaresti német követ* rendelkezhet. Az alapparancs az volt ennek a hadosztálynak, hogy védje *Ploestit.* Tudvalevően akkor igen erős olajkitermelés folyt itt, ami a német hadvezetőség részére nélkülözhetetlen volt. Ha olyan erős támadást kapnának az oroszok részéről, hogy lehetetlennek látszik *Ploesti* megvédése, vonuljanak vissza a Kárpátokba és zárják le azok hágóit.

A román kiugrás előestéjén az akkori román vezetésnél bizonyos *Antonescu* nevű tábornokkal vacsora volt, melyen részt vett ez a német követ is. Vacsora közben jelentették, hogy a tábornok szállását fellázadt bukaresti román erők körülzárták. A német követ kérdésére *Antonescu* azt felelte, hogy ez csak egy maroknyi erő lázadása lehet, amit a továbbterjedés megakadályozása miatt azonnal le kell verni. Erre a német követ érintkezésbe lépett a *Ploestinél* állomásozó SS Hadosztállyal és berendelte a lázadás leverésére Bukarestbe. Az alakulat meg is jött és körülfogta a lázadó román egységeket.

Igen ám, de a lázadás országos méretű volt, *Antonescu* értesülése rossz volt és nem sokkal a német gyűrű megalakítása után őket egy sokkal hatalmasabb román és – akkorra már orosz erők is megjelenvén – orosz erőkből álló újabb gyűrű vett körül. A német SS. Hadosztály nagyrészt megsemmisült, és ezzel megsemmisült a Kárpátok hágóinak lezárására rendelt német alakulat. Az oroszok előtt pedig megnyílt az út *Magyarország* és a *magyar Alföld* felé.

Ahol az igen nagyszámú orosz páncélos erők ki is tudták használni e téren hatalmas fölényüket.

Megnehezítette még az is a bukaresti német alakulatok helyzetét, hogy igen sok *Messerschmitt* kitűnő minőségű német harci vadászrepülőgépet adtak a románoknak. Arra már nem volt idő és alkalom, hogy a gépek felségjelét átfessék, így az ott maradt német alakulatok, – miközben súlyos harcokat vívva hátráltak – azt soha nem tudták, hogy a közeledő vadászgép barát, vagy ellenség. E százados elbeszélését azzal fejezte be, hogy Magyarország jelenlegi helyzetét és a harcok ilyen alakulását ennek a bukaresti német követnek köszönheti.

Azt hiszem, a fentebb elmondottak pontosan megfelelnek a tényeknek.

Mert a német hadvezetőségről azt nem tudom elképzelni, hogy egy olyan védelmi lehetőséget, mint amit a Kárpátok nyújtanak, ne akart volna kihasználni. Az ember fantáziája szabadon járhat annak elképzelésében, hogy mi történt volna a mi helyzetünkben akkor, ha az oroszok kénytelenek megkerülni az egész országot, és valahol Jugoszlávián, meglehetősen nehéz terep viszonyok között kellett volna tovább nyomulniuk a főellenség, a németek központja felé. Bár a „talán" a „hogyan" és „miként" felvetés nem szokványos a történelmi helyzetek tárgyalásánál, mindenesetre el lehet gondolkodni e felett.

Magamban gondolom azt is, hogy tekintettel a *március 19-én történt német megszállásra*, igen megromolhatott érintkezési viszonyunk a német vezetéssel.

Sokat elgondolkodom magának a megszállásnak a tényén is.

Mert fel lehet tenni a kérdést úgy is, *hogy miféle szövetséges az, aki orvul hátba támadja szövetségesét?*

Amint azt a jelenleg ismert tények bizonyítják, *1944. március közepén Horthy* kihívása *Klessheimba* azt a célt szolgálta, hogy csírájában elfojtsák az esetleges magyar ellenállás lehetőségét. Hiszen vezér nélkül maradt az ország néhány napra, s így teljes mértékben úrrá lett a magyar viszonyok felett a fejetlenség. Erre az óta számtalan visszaemlékezés utal. Még olyan művekben is, mint a volt Kormányzónak külföldön megjelentetett emlékiratai is, ami cenzúrázatlan, s ennél fogva inkább szavahihető. Ez az okoskodás egyik oldala.

De mi van a másik oldalon?

Ma már eléggé ismert az a számos magyar külhoni kísérletezés, ami kiugrásra késztette volna a magyarságot. Világszerte ismert *Kállay Miklós akkori miniszterelnöknek* a „*Kállay-kettősként"* emlegetett politikája.

Az országot jóformán minden zugáig behálózó úgynevezett *ötödik hadoszlop munkája*, aminek résztvevői elsősorban a zsidóság soraiból kerültek ki. (*Erre még vissza szeretnék térni, amikor a magyarországi zsidó kérdéssel szeretnék kicsit részletesebben foglalkozni.)*

Magának a magyar hadvezetésnek és politikai életnek megosztott volta stb.

Tehát igen hosszan lehetne ezen a másik oldalon is az érvek sokaságát sorolni, de talán elég ennyi érv ama kérdés felvetésére: megbízhatónak vélhette-e a német vezetőség a magyar vezetést?

Én azt hiszem, hogy nem!

A maguk részéről tehát elengedhetetlenül szükséges volt a márciusi megszállás. Ismétlem: a maguk részéről!

Hogy a románok sokkal jobban, és román szempontból sokkal eredményesebben csapták be a németeket?

Ez igaz, de erre csak azt tudom mondani: sokkal politikusabbak, ravaszabbak és főként sokkal összetartozóbbak voltak, mint mi magyarok.

És valahol ebben látom a lényeget.

Soha, semmilyen körülmények között ne számítson az a náció sikerre, ahol talán három ember nem tud közös nevezőre jutni. Mindenki mást és másként akar, és kizárólag a saját akaratát látja az egyedüli üdvözítőnek. E széthúzásnak soha sem maradt el és nem marad el a megérdemelt eredménye.

Ezzel, azt hiszem, ítéletet mondtam az egész magyar történelmi múlt felett is. Ez egy kis embernek a véleménye, de a tapasztalat mondatja ki azt. Bár ne lenne az.

Azt hiszem, akkor másként íródott volna és íródna a magyar történelem.

*

Nagykanizsán a városból viszonylag édes keveset láttam és ismertem meg, mivel a *Kállay-kormány* eltávolítása után a kormányzat sokkal erőteljesebben lépett a németek által képviselt vonalra.

Megtörtént a zsidók deportálása, majd az ország nagy részének teljes zsidótalanítása.

Az orosz frontokra komolyabb katonai egységek kiküldése már nem történt. Bár erről megbízható adataim nincsenek, egyrészt azért, mert ebben az időben már katonai szolgálatot nem teljesítettem, másrészt hadiiparunk teljesítménye nem volt lényeges. A németek által megígért katonai felszereléseket pedig, ugyancsak előttem ismeretlen okból, nem kaptuk meg.

Erről saját tapasztalataim nincsenek, s az azóta eltelt négy évtized idevonatkozó és magyar nyelven az országban kapható könyvei – ezt már gyakran említettem – értéktelenek, megbízhatatlanok és kizárólag az orosz szempontokat figyelembe véve szolgai firkálmányok. Egyszóval, értéktelenek. Ezért nem látok és kapok tiszta képet ezekben a kérdésekben, pláne nem a viszonylag nagy idő elmúltával.

Az elmúlt négy évtizedben rengeteget hazudtak össze-vissza.

Elsősorban azzal a céllal, hogy mocskolják a múltat és nem azzal a céllal, hogy megvilágosítsák.

Így jóformán csak azt tudom hitelesnek elfogadni, amit magam láttam, tapasztaltam. Tulajdonképpen ennek a visszaemlékezésnek megszületését is ez a tény motiválja. Leírni mindent úgy, ahogy akkor láttam. És mivel bár mindig önvizsgálatot tartok, de magamnál még nem találkozom számottevő emlékezetkieséssel.

Ezért feltétlenül megbízhatónak tartom azt, amit leírok, el nem véve és hozzá nem téve semmit.

Ez a felfogásom, hogy csakis ebben az esetben van ennek az írásnak valami értelme**.**

A frontokról hírforrásunk az újságok, rádió és néha-néha egy-egy szemtanú elbeszélése tájékoztatott. Egy háborúban álló nemzet sajtója – és ez az egész világon így van, mióta sajtó létezik – cenzúrázott, és mielőtt megjelenne, a hír számos kézen megy keresztül. „Bizonyára a cenzorok kezek között számos ostoba, rövidlátó, vagy elfogult fej van, és ilyenek a kezek irányítói is." Ugyanilyenek a hírek is, amiket a rádióállomások közölnek.

Ez természetesen minden esetben, és minden időben vonatkozik a külföldi esetleg magyar nyelvű híradásokra is.

Tudtam arról, hogy ilyen magyar adás Moszkvából is leadásra kerül, ezt azonban soha nem hallgattam. Nem hallgattam azért, mert egyrészt az ezen állomások mögött működő magyarokat, a szónak nemzethűség szempontjából történő értelmezésében egyszerűen nem tartottam magyaroknak. Többségükben az 1918-19-es események emigráltjai voltak, kiket röviden jellemezve akkor is, most is hazaárulóknak tartok. Néha meghallgattam a londoni adást. Ennek az adónak munkatársai is nagyrészt idegenek voltak, akik érthető okokból elfogultan nézték a hazai eseményeket. A hadijelentések megbízhatatlanok voltak, nem híradást céloztak, inkább a tényleges történések kiferdítését.

Ez is, amióta világ a világ, így volt és így lesz, amíg emberek élnek a Földön. Így az eseményekről nem nagyon voltunk pontosan tájékozódva. Rémhírek pedig, pro és kontra, megszámlálhatatlan mennyiségben burjánoztak.

Tudtam a nyugatiak partraszállásáról valahol *Normandiában*. De hogy ott akár a támadó, akár a védő részéről milyen erők és milyen méretű küzdelmek folynak, arról akkor semmit sem tudtam.

Korábban Hitler, nyilván amikor még Európa felett a légtérben korlátlan úr volt, felajánlotta, hogy ahol a *Szövetségesek kívánják,* kiürít egy megfelelő területet, hogy ott mérjék össze az erőiket. Afféle modern értelemben vett bajvívást gondolt, de a Szövetségeseknek ennél sokkal több eszük volt. Megvárták, amíg Amerika teljes mértékben átáll a haditermelésre.

Azt hiszem, itt is nagyot tévedett Hitler, aki talán abban a hitben ringatta magát, hogy az Amerikában élő németség nyomása, valamint az Első Világháborúban szerzett és elég keserves amerikai tapasztalatok vissza fogják tartani Amerikát a tényleges hadba lépéstől.

Lassan, de részükről biztosan megszerezték a légi fölényt Európa felett és a maguk szempontjából kedvező időben, és helyen nyitották meg a második frontvonalat. Nyakig benne voltak abban, hogy több frontvonalon kell harcolni, pedig már Hitler annak idején megállapította „*Mein Kampf"* című könyvében, hogy ez minden időben Németország szempontjából végzetes lesz.

De a *Történelem kerekét* és ezt meggyőződéssel írom le, csak részben, és pedig a kisebb részben irányítja az emberi akarat.

A nyugati partraszállás sikerült, ezt még a német hadijelentésekből is meg lehetett állapítani. Hogy milyen irtózatos erőt összpontosítottak ott a nyugatiak, arról úgy, ahogy, csak már a háború befejezése után értesültem. Ha mai fejjel gondolkodom, ezeknek az adatoknak birtokában, tisztában kellett volna azzal a ténnyel jönnöm, hogy a háborút a németek elvesztették és mi ismét a vesztes oldalon állunk. De hogy is mondja a latin közmondás?

„*Dum spiro, spéró*." „*Amíg élek, remélek*."

És ehhez még valamit. Az állandóan emlegetett csodafegyvert: amit amolyan mézesmadzagként emlegettek a németek a háború kimenetelét illetően.

Írás közben jut eszembe valami.

Nyíregyházán a Széchenyi utca végén megépült Ferenc-rendi kolostor főnöke abban az időben páter *Faddi Ottmár* volt, egy kiváló pap és kiváló ember, hivatalos vonalon sokszor érintkeztünk, s azt mondhatom jó viszony volt közöttünk. Valamikor a 43-as év végén valamilyen ügyből kifolyólag felkeresett és beszélgetésünk folyamán azt mondja: „*hát ezt a háborút is elvesztettük*." Tudtam, hogy gondolkodásunk között nincs különbség. Amikor meglepetve ránéztem, elmondta, hogy néhány napig nála tartózkodott egy Ferences atya, aki évekig kinn élt Amerikában, Ő mondta, hogy Amerika olyan fegyverkezésbe kezdett, amihez foghatót a világ még nem látott. Be fog lépni az európai fronton is, de csak akkor, amikor kész a fegyverkezési terve.

Nagykanizsán már ízelítőt kaptam az amerikai légierő nagyságából, mert nap, mint nap ezres létszámú Liberátor repült el Kanizsa felett Budapestet vagy Ausztriát bombázni. Így a kanizsai tartózkodásom, különösen nappal, jóformán mindig a Városháza óvóhelyére korlátozódott. Ezért is magából a városból nem láttam sokat. Meglehetősen rossz hírek érkeztek a Kanizsához igen közel fekvő Jugoszláviából és a visszatért Muraközből is. Ott a Tito vezette partizánok elég erősen tevékenykedtek. Már nyíregyházi tartózkodásom alatt is éjszakánként rendszeresen közlekedett felettünk a *„titóbusz"*, vitte az utánpótlást nekik. Ezek elég elszomorító tények voltak.

Csak a mi *„SS orvos századosunkat"* nem lehetett optimizmusából elmozdítani.

Amikor a polgármester szobájában lévő térképen a német hadijelentések szerinti visszavonulásukat mutattam, nevetve legyintett: *„ez nem érdekes, amikor kijövünk az új fegyverrel még 24 órára se lesz szükség, és az ellenséges oldalon mindenütt leteszik a fegyvert!"* Mint írtam, optimizmusában rendíthetetlen volt.

Viszont egyre másra kaptuk a híreket a magyar területek elvesztéséről. Most már nemcsak a történelmi Magyarország területén, de lassan a csonka ország területén is megvetette az orosz a lábát. De azért az élet valahogy folydogált.

Megnyitották a színházi évadot Sopronban. *Ircsi* valamikor szeptember közepe táján oda érkezett és én elmentem látogatására. Akkor jártam életemben először Sopronban, és egy igen kedves kollega vezetésével alkalmam volt megismerkedni a várossal. Első alkalommal még a vasúti összeköttetés is elfogadható volt, bár mindez háborús viszonyok között értendő. Emlékeim szerint Szombathelyen keresztül vagy 6-7 óra alatt értem személyvonattal Sopronba. Minden nagyobb nehézség nélkül az ottani Pannónia Szállóban tudtam szobát kapni és a koszt is az éttermekben elfogadható volt. Meg kell jegyeznem, hogy mivel a Dunántúl átvonulási útja volt a Görögországban állomásozó és harcoló németeknek, élelmezési szempontból ez az országrész sokkal rosszabbul állt, mint a Tiszántúl. Nyíregyházán ahhoz képest, amit Nagykanizsán találtam és szenvedtem, arany élet volt.

Ime egy példa.

Első nap reggelén, zsebemben a nagy fizetésből, amit az 1000 pengő jelentett, egy kis utca cukrászdájában csak azért tudtam megreggelizni, mert a felszolgáló leány testvére a városnál szolgált. Mivel közölték, hogy semmit sem tudnak adni, távozni készültem. Mikor az alkalmazott felismert, megmondta az öreg tulajdonosnő főnökének kilétemet. Mire az öreg néni visszahívott és közölve, hogy a sajátjából szakít le, egy pohár kávénak alig hívható valamit egy darab kenyérrel tudott felszolgáltatni.

Másik emlékem:

a kanizsai Korona étteremben egy személyre egy adag menü volt kapható. Ha valaki kiment és újból visszajött és a pincér nem ismerte fel, vagy nem akarta felismerni, megehetett esetleg még egy menüt. Az adag nagyságára való tekintettel ehhez nem kellett különösebben nagy étkűnek lenni. Történt, hogy egyik alkalommal ott ebédelve az öreg pincér a fülembe súgta, hogy kimaradt egy adag palacsinta, – ez egy darab palacsintát jelentett – s, ha kérem, kihozza. Bizony kértem. Ő úgy hozta ki, hogy szalvétával letakarta.

Asztaltársaim, akik a *Batthyány-Strattman* uradalom erdészetének tisztikarából voltak, kórusban zúgták: *piszkos protekció…* Történt mindez 1, azaz egy adag palacsintáért… Ez idő tájt Nyíregyházán akár tucatjával lehetett palacsintát fogyasztani. Ebből a szempontból a Tiszántúl tehát lényegesen jobb helyzetben volt. Amíg „volt"!

Nagy csapás volt számomra az a hír, amely Nyíregyházának az oroszok által történt elfoglalását jelentette.

Borzalmas volt annak tudata, hogy az általam annyira szeretett városnak utcáján egy idegen hatalom katonái járnak! Különösen azért is, mert ennek a hatalomnak erkölcsi nívóját volt szerencsém már ott kinn Oroszországban megismerni.

(Az a)
Sóstói út 53

Van az angoloknak egy közmondása: „*My house is My castle, az én házam az én váram*". Teljes mértékben azonosítottam mindig magam ezzel a mondással.

Soha, sehol olyan megnyugtató módon jól magam nem éreztem, mint az otthonomban.

Annak minden bútordarabja a szívemhez nőtt.

Nem volt nekünk valami nagy értékű, antik bútorunk, de amik voltak mind a polgári ízlést kielégítve hozzám nőttek. Szinte egyekké váltak velem, sportszereim, puskám, ruháim, könyveim, melyeket másfél évtized szorgos munkájával abból az igen kicsiny fizetésből szereztem meg közel álltak hozzám.

Életemnek végső célja az volt, hogy véglegesen csakis itt Nyíregyházán a Sóstói úton fogok letelepedni és otthon lenni.

Az épülettel kapcsolatban bizonyos átalakításra vonatkozóan voltak terveim, de összességében sem nagyobbra, sem másra soha nem vágytam.

Maga a villa is minden szempontból tökéletesen kielégített.

Abból a szerencsésnek mondható típusról eredek, mely élvezni tudja, ami az övé. Nem vágyik a máséra, nem érez kielégítetlen vágyat akkor, ha élete során egy nagyobbat, vagy szebbet lát. Ilyen szempontból is a megelégedő emberek sorába tartoztam és tartozom.

Nem tudom leírni azt a nyomasztó érzést, amit e hír – Nyíregyháza oroszok általi megszállása – kiváltott belőlem.

Ma is, ha ebből az emberi mérce szerinti nagy időbeli távolságból visszagondolok erre, annyira bele tudom élni az akkori hangulatba magam, hogy szinte mintha friss seb lenne, úgy lüktet, úgy fáj. Lehet, hogy ennek eredője abban rejlik, hogy Édesanyámtól igen sokat hallottam arról, hogy apám milyen szeretettel tervezte. Mert a tervezés Apám munkája volt. Szinte tégláról téglára közösséget érzett az épület felépítésével és hogy mennyire maradéktalanul boldog volt benne, sajnos igen rövid idejéig.

Mert egy-egy dolognak, hogy úgy mondjam *„megélvezése”* embernél és embernél különböző. Van olyan, aki csak addig tud örvendezni valaminek, lett légyen ez akár élőlény is, amíg birtokba nem vette. Volt alkalmam ilyen családtagokkal is találkozni. Én apai-anyai örökségként nem ezt kaptam. Ott és akkor Nagykanizsán tisztába kerültem azzal, hogy ebből az idillből semmi nem marad.

Majdnem azt írhatnám, hogy kő kövön nem maradt. Azon ma is csodálkozom, hogy hogyan maradtak meg – egy északi szoba felső és belső ablakán kívül – a cserépkályhák, ajtók, ablakok. (Maga a háború, s benne a katona mivolta nem alkalmas arra, hogy valaminek megőrizze az állagát, hátha még az a katona egy barbár nemzet barbárul nevelt katonája. És ehhez a mindenhol fellehető csőcselék, amely ilyen viszonyok között úrrá lesz az elfoglalt területeken.)

Letörtségemet csak tovább fokozta az a tény, hogy nem voltak pontos értesüléseim az itt maradt szeretteimről. Valamint az az újsághír, hogy amikor Nyíregyházát talán három napra visszavették az *egyesült magyar-német csapatok*, a Büdszentmihályi (ma Tiszavasvári) úton az akkori szerencsi és záhonyi vasútvonal között hősi halált halt kedves barátom és gyermekkori jó pajtásom: *Gönczy Laci*. E két vasútvonal akkor még nem egymás mellett futott, de egymástól vagy 100 méterre keresztezte az országutat.

Amikor eljöttem Nyíregyházáról, a váltott levelekből tudtam, hogy mivel korábban Debrecent is súlyos bombatámadás érte, bátyám családját kivitte Balmazújvárosba. És amikor Ő operációra bement a Klinikára, vele ment felesége is, Édesanyám, pedig átment Balmazújvárosba, hogy ott legyen az unokákkal. Így történt meg az, hogy mivel az év szeptemberében Nyíregyházát is súlyos légitámadás érte, ami szétrombolta a Vasútállomást, a vonatok valahol Császárszállás térségében leálltak. Így Édesanyámnak lehetősége sem volt arra, hogy hazajöjjön, mivel gátolt mozgáskészsége ezt lehetetlenné tette.

Anyám tehát egyik meleg szeptember eleji napon úgy hagyta el Nyíregyházát és benne házunkat, hogy egy kis könnyű átmeneti kabát volt rajta, és egy kis kézi táskában a legszükségesebb ruházati és tisztálkodási cikkek. Mivel éppen akkor nem volt házmesterünk és egy régi háztartási alkalmazott kérésére a 17-18 éves kisleánya szolgált nálunk, őt Anyám azzal küldte haza az anyjához *Orosra*, hogy majd értesíti, ha fia kijön a kórházból és már nincs szükség a nagymama szolgálatára.

Így a villa lezárva és mindent a maga helyén kinn hagyva került prédára.

Azt hiszem, lelkiállapotom ecseteléséhez nincs szükség hangzatos szavakra.

Egyéni sorstörténet

De sok időm nem maradt Kanizsán a töprengésre, hiszen, mint írtam október 23-án esett el Nyíregyháza. A hír csak valamikor 26-a körül ért el, viszont október 31-én délután táviratot kaptam Gödöllőről, hogy Bátyám kis családjával és Édesanyánkkal odaérkezett sógornőm szüleihez, az úton anyánk megbetegedett, jöjjek érte és hozzam el magamhoz.

Az éjszakai személlyel – ez volt egyedüli vonat Pest felé, Pestre utaztam, majd november 1-jén délelőtt a HÉV-vel Gödöllőre kimentem Bátyám apósáékhoz, *Garaczi* lelkészékhez, ahol meglehetősen rossz egészségi állapotban találtam Édesanyámat, valamint Bátyámat és családját.

Ott tudtam meg, hogy a gyors orosz előretörés miatt Bátyám gyógyulatlanul kijött a klinikáról levéve szeméről az operáció utáni kötést, jóformán minden ruha nélkül szekérre rakta családját és Anyánkat, és két ló vonta kis szekéren inkább élelmiszert és lótápot felrakva ötnapos menet után érkeztek Gödöllőre.

Mivel október végét írtuk, bizony már hűvösek voltak különösen az éjszakák, amit amúgy is érzékeny, idősebb (67 éves) és igen gyengén felöltözött Anyánk nem bírt ki. Nyilvánvaló volt, ha így folytatja útját, nem valószínű, hogy eléri Sopront, ami a bátyámnak, mint állami állatorvosnak menekült elhelyezkedési körletként kijelölve volt.

Mivel Nagykanizsa a jugó szomszédság miatt veszélyeztetett területnek lett nyilvánítva, arra nem küldtek menekülteket. Ott csak a Bácskából, Bánátból esetleg Erdélyből útnak indultak álltak meg rövid időre, ha útjuk netán véletlenül arra vezetett.

„Rossz szomszédság, török átok"- mondta Arany János is már. Ezért, – bár én akkor még európai körülmények között éltem – nem került szóba az, hogy Bátyámék hozzám jöjjenek.

Még ezen a délután úgy két óra körül eljöttünk Édesanyámmal Gödöllőről.

Arra akkor nem is gondolva, hogy Anyánk ezt a fiát soha többé e földi életben nem fogja látni. Milyen jó, hogy a jövőt mindig sötét homály borítja. Így került Anyám hozzám.

Leérve Kanizsára, ott még legalább meleg szoba, egy szerető házinéni és természetesen orvosi ellátás várta. Az orvos hólyaggyulladást állapított meg. Véleménye szerint, ha továbbra is olyan körülmények között marad, helyesebben szekerezett volna tovább Sopronig, élve nem ér Sopronba. Hetekig tartó gyógykezelése után tért magához. Mivel semmi téli ruhája nem volt, bár már a ruhaneműek terén is Kanizsán súlyos hiányosságok mutatkoztak, sikerült melegen felöltöztetnem. Háziasszonyom *özv. Horváth Zsigmodné* varrónő igénybevételével, aki vatelinnel jól kibélelt télikabátot készített Anyámnak, így meglehetősen felkészülve vártuk a telet.

Ezzel kapcsolatban itt meg kell a kanizsai lakásproblémámról emlékeznem.

Amikor augusztusban odaértem, onnan a zsidóság már ki volt telepítve és elszállítva, így számos zsidó lakás üresen maradt. Mivel a város vezetősége kinevezésem alkalmából nem tudta, hogy nős vagy nőtlen vagyok, egy két szoba összkomfortos, és egy három szoba összkomfortos zsidó lakást tartott fenn számomra.

Meglepetést okozott, hogy e lakásokat nem voltam hajlandó elfogadni. Nem tudták ezt akkor mire vélni. „*Ennyire szimpatírozom a zsidósággal*?" – vetették fel egyesek a kérdést, – vagy *mi az oka, hogy amikor a háborús események, katonai beszállásolások stb. miatt nehézzé vált a lakáskeresés, egy ilyen lehetőséget nem fogadok el. Hiszen ezek a lakások teljesen berendezetten álltak volna rendelkezésemre, még* – ahogy mondták – *minden nipp a vitrinben*, *fehérneműű, ágyneműű a szekrényben"*. Sőt, a garzonlakás esetében még ott volt az az öreg szobaleány is, aki korábban a házban lakó öreg zsidót gondozta, így még arra sem lett volna gondom. Az sem

felelne meg az igazságnak, ha azt írnám, hogy gondoltam arra, a deportált zsidók visszajönnek, és ez kellemetlen következménnyel járna az ott lakóval szemben.

Nem, erre sem gondoltam.

Pusztán az a tény, hogy egy akarata ellenére – bár számomra ismeretlen – lakásából eltávolított egyén intim dolgai közé telepedjek, riasztóan hatott rám. Így azután nem volt más választásom, mint a *Grand Hotelnek* címzett és a Városházával szemben lévő Hotelben bérelni egy szobát. Ez elég költséges volt és e mellett éjszakákat sétáltam át a folyosón, mert a szobák telítve voltak poloskával. A háborús viszonyok anyaghiánya miatt a tulajdonos tehetetlen volt a vérszívókkal szemben. Hetekig kínlódtam e szállodában, amíg egy véletlen folytán a már korábban névszerint említett *özv. Horváth Zsigmondné* Király u. 12. szám alatti lakásában 2 bútorozott szobát fürdőszoba használattal ki tudtam bérelni. A házinéni igen tehetős földbirtokosné volt, aki anyagilag nem volt a lakás kiadására szorulva. Lakása kiadását pusztán annak köszönhettem, hogy félt attól, hogy az egyedül lakott 4 szobás lakásból katonai elszállásolásra szobákat fog a hatóság kiigényelni, és ezért inkább kiadta nekem a szobákat. (Erre valószínűleg sor is került volna. A néni különben *Simonyi óbesternek*, a híres huszárnak volt unokája. Életének története egy kész Jókai regény alapjául is szolgálhatott volna.)

Ott laktam tehát Anyámmal, majd később feleségemmel egészen 1945. április 1-jéig, azaz Kanizsa elestéig.

Vissza a politikához

Miközben a családi eseményeket igyekeztem a történeti hűségnek megfelelően a jövő szempontjából rögzíteni, – erre különben szükség van bizonyos körök bizonyos állításával szemben – kissé időben elsiklottam a hazai politikai események ismertetése és annak kommentálása mellett.

Nagykanizsai szemlélettel minden nagyobb zökkenő nélkül követték egymást a napok. Arról már tettem említést, hogy a harctéri hadi jelentések sorai között mind fenyegetőbben vigyorgott a szomorú jövő ördögi képe.

Ilyen hangulatban mentem át Sopronba *1944. október 14-én* a délutáni személyvonattal. Ennek dátuma rögzítődött az események következtében. Bár látszott Sopron lakosságának számbeli növekedése, ez még nem okozott különösebb nehézséget sem az elszállásolásban, sem a napi kosztolásban. Szobát kaptam a Pannóniában, és bár háborús körülményekre jellemzően, de valami ebédelési és vacsorálási lehetőség is mutatkozott. Másnap tehát *október 15-én Ircsi* szabad volt, így a *Lővérekbe* egy nagy kirándulást tettünk, és élveztük az elő Alpokhoz tartozó vidéknek csodálatos levegőjét és hangulatát. Délfelé tértünk vissza a szállodához, mert mint ottani szállóvendégeknek, ott volt biztosítva ebédünk.

A városba jutva a német katonai alakulatoknál szokatlan jövést, menést láttunk.

Az volt az utcán szerzett benyomásunk, hogy ezek az alakulatok nem a legbarátságosabban nézegetik a civil lakosságot, ami az eddigiekben szokatlan volt. Mindezt nem

tudtuk mire vélni. Amikor a szállóhoz értünk és a portán szobáink kulcsát kértük, a portás látva, hogy semmit nem tudunk az eseményekről, halk hangon közölte, hogy a rádióban elhangzott a kormányzó proklamációja arról, hogy kilépünk a háborúból és a többi szövetséges utasítására fegyverszünetet kértünk az oroszoktól. Ezt, amint a közlemény is mondta, közölte a kormányzó az illetékes német vezetőséggel is.

Valamikor augusztus hónap folyamán, ha jól emlékszem a kormányzó menesztette a *Sztójay* kormányt és *Lakatos vezérezredes vezetése mellett* helyette zömmel katonákból álló kormányt nevezett ki. Nyilvánvaló volt, hogy ez bizonyos lépés a nyugati hatalmak felé, és, hogy ez nem találkozott a németek tetszésével. De tény az, hogy megtörtént. E kormányváltozásnak a város közigazgatásban nem volt látható következménye. Ma már arra nem emlékszem, hogy esetleg egyes megyék főispánjai, mint a kormány exponensei mentek-e, vagy jöttek-e. Mi változatlanul éltük hivatali napjainkat.

Ami engem illet szépen haladtam a reám bízott és kizárólag városi belügynek számító feladataim megoldásában, és azt hiszem, hogy közmegelégedésre oldottam meg azokat. Ebben nagy segítségemre volt annak elterjedt híre, hogy amit itt intézkedni fogok, és amiről természetesen jelentést kell tennem a belügynek, már eleve bírják a miniszteri jóváhagyást. Ez, minden kétséget kizáróan nagy hatást gyakorolt a szemben álló városi és különböző felfogást valló pártokra. Való igaz, hogy az ügyintézésemben nagy szerepet játszott az is, hogy sehol sem rokonom, sem ismerősöm nem volt, így semmilyen oldalról nem érhetett az elfogultság vádja, ami Nyíregyházán és itt is minden ésszerű intézkedést megakadályozott. Jó közigazgatási orra volt tehát *Sass Elemérnek* akkor, amikor küldetésem legnagyobb előnyét éppen ebben látta. Így azután jogos reményekkel számolgattam napjaimat, hiszen közeledett a *december 1., ami „Nagykanizsai száműzetésem*" végét jelentette, mert a kanizsai kiküldetést én így fogtam fel.

Nyíltan, minden kertelés nélkül megmondom: 1944. október 15. engem tagló ütésként ért.

Egyértelmű volt, hogy egy ilyen fegyverszünet, és pedig az oroszokkal szemben egyenlő a háború totális elvesztésével és annak minden következményével.

Megalapozottan alkottam meg véleményemet arról, hogy egy orosz megszállás azt jelenti, hogy itt újból a proletárdiktatúra fog elkövetkezni. Ennek előszelét már volt szerencsém 1919-ben, akkor hála Istennek csak itt Nyíregyházán néhány hétig élvezni, de ez is éppen elég volt ahhoz, hogy minden esetleges ilyen irányú illúzióból tökéletesen kijózanítson.

Nem volt vitás előttem akkor sem, és ezt nem most utólagosan állapítom meg, hogy az orosz világhatalomra tör, jelszava „világ proletárjai egyesüljetek" e törekvését nem adja fel, és ha a jelenlegi szövetségesek között, kiket csak a Hitler és rendszere elleni gyűlöletük tart össze, megbomlik az egyensúly, az oroszok ravaszsága simán ki fogja játszani a nyugatiak jóindulatú ostobaságát.

Az események azt hiszem, világszerte igazolták.

De ezt sajnos nagyon kevesen látták és talán látják ma is.

Jól emlékszem idősebb barátaimmal, ismerőseimmel folytatott és órákon keresztül tartó vitáimra. Csak néhány név: *Vásáry István* volt debreceni polgármester, majd 1945

után egy rövid ideig pénzügyminiszter, amíg a süllyesztőbe nem került, *Szendy Moldován László* igen kedves vadászbarátom, aki a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara titkára volt és igen sok rokona szolgált az akkori magyar diplomáciai testületben. Vagy hogy mást ne mondjak egy nagykanizsai ismerősöm, *dr. Moller Miklós* tartalékos orvos százados, a kanizsai ideiglenes katonai kórház parancsnoka, *Kürthy László* kedves jó barátom és iskolatársam későbbi apósa. Hirtelen ezek a nevek jutottak eszembe, és voltak még mások is az idősebbek közül, akik mindig azzal igyekeztek letorkolni, hogy ott van bennem a végzetes tévedés, amikor a magyarság előtt csak két utat látok, a *német* vagy az *orosz* utat. Amikor itt van a nyugati *angolszászok útja is*, ami igazi megbékélésre, nemzeti szuverenitásunk teljes elismerésére stb. stb. fog vezetni. Én ütöttem a vasamat a tűzben, hogy sajnos, de ilyen út nem létezik, vagy német út van vagy orosz út lesz. Érdekes, hogy legtöbb eszmei síkon mozgó vitapartnerem azt mondta, hogy ha a Te tételed volna a helyes, akkor mi is a német út mellett voksolunk, de hát itt a harmadik lehetőség. Hányszor hallottam azt is, hogy még egyszer nem lesz Trianon a magyarság életében, mert a nyugatiak felismertek most már mindent, stb. stb.. És folytathatnám még hosszan, ami ma a tények ismeretében megmosolyogni való naivság.

Ezért ütött le a lábamról a kormányzói proklamáció híre.

Meglehetősen nyomott hangulatban néhány színész társaságában megebédeltünk, majd – ahogy ma visszaemlékszem úgy délután 4-5 óra körül – amikor ismét a szálló halljába kerültünk, egy ismeretlen hang újabb proklamációt olvasott fel, amely azt tartalmazta, hogy *Szálasi Ferenc* átvette az ország vezetését, és a magyarság folytatja a háborút.

Mivel az elmúlt 4 évtized megszámlálhatatlan mennyiségű ocsmányságot szórt erre a változásra, helyén valónak látom bizonyos dolgokat itt a magam használatára rögzíteni. Én *Szálasit* nem ismertem, soha életemben nem láttam, pártjáról sem sokat tudtam. Azokról, akiket közülük inkább futólag ismertem, nem alkottam különösen jó véleményt, inkább olyan politikai akarnokoknak ismertem meg őket. És ismétlem, igen keveset ismertem és csak futólag közülük.

Ma sem állok e téren jobban. Jót vagy rosszat akartak-e, egyszerűen nem tudom, mert az a néhány hónap az igen gyorsan zsugorodó országban e mozgalom megismerésére nem volt elegendő. És ezt sem tudom eléggé hangoztatni! Annyit tudtam, hogy *Szálasi* korábban vezérkari tiszt volt.

Eddigi írásom szelleméből azt hiszem, egyértelműen kitűnik, hogy nem voltam elragadtatva a magyar hivatalos tisztképzésről és nem vagyok mind a mai napig ezzel elégedett. De egyet tudok, és nyomban le is írom: a vezérkari kiképzés kiváló volt. Ha azt valaki sikerrel abszolválta, az nyilvánvaló volt, hogy hat ökör nem lehet.

Sem korábbi, sem későbbi magánéletéről nem tudok semmit. Mind a mai napig még azt sem tudom, hogy az ország vezetésére megbízását valóban a kormányzótól kapta, tehát fennáll-e a jogfolytonosság, és ha igen, milyen körülmények között került erre sor.

Mert ez sem közömbös.

Ha igaz az a hír, – amit azóta több helyről hallottam – hogy a németek a kormányzót azzal szorították sarokba, hogy a fogságukban lévő fiát ellenkező esetben kivégzik, akkor ez semmi esetre sem tekinthető a jogfolytonosság meg nem szakadásának, mivel nem szabad akaratából, vagy a nép egyértelmű akaratából jött létre, hanem kényszer hatására. Ha pedig valaki azért követ akar dobni az igen becsületes, igen jó magyar embernek számító, de akkor már túl a 76-ik életéven lévő kormányzóra, aki eltemette fiát, leányát, vejét és közvetlen családjából már csak ez a Miklós fia élt, akkor az én értékrendszerem alapján a követhajító az elitélendő. Mielőtt valaki legénykedni akar, próbálja beleélni magát ennek az öregembernek a helyzetébe.

Megismétlem, a hatalomátadás- átvétel körülményei előttem ma is tisztázatlanok.

Amikor e hatalomátvétel után kanizsai polgármesterem egy Budapestre összehívott értekezletre felutazott, onnan azzal jött vissza, hogy az értekezletükön beszélt *Szálasi* is, és egy kitűnően felkészült, igen jó embert ismert meg benne. Ami neki is azért volt meglepő, mert eladdig a magyar újságokban – hacsak azok nem kimondottan szélső jobboldali, azaz nyilas lapok nem voltak – *Szálasi* szájába mindig érthetetlen, nagyzási hóborttól fűtött szavakat adtak. Viszont azt sem szabad elfelejteni, hogy a lapok olyanok kezében voltak, akik élesen szemben álltak *Szálasiva*l és rendszerével, tehát tárgyilagosaknak sem voltak tekinthetők. Nem kívánok sem dicshimnuszt zengeni, sem pocskondiázni senkit.

Később olvastam egy hivatalos lapban megjelent nyilatkozatát, melyben a nép közül hozzá intézett kérdésre: „*a háború megnyeréséhez a németeknek meg vannak-e a szükséges eszközük?"* – azt felelte: „*lelkiismeretlen gazember lettem volna, hogy ha erről kinn jártamkor nem győződöm meg, és úgy vittem volna bele a magyarságot egy kalandba*." Megismétlem, vezérkari tiszt volt, tehát nem mondjuk *Veres Péter későbbi honvédelmi miniszter*, mint szakértő. De erre a kérdésre később még visszatérek.

Egészen más lapra tartozik, amit a pártjáról kell elmondanom. Úgy emlékszem, hogy írtam már erről, de inkább kétszer hangozzék el, mint egyszer sem, mert igen fontosnak tartom.

Még valamikor a harmincas években *Nyíregyházy Pál sógoroméknál* egy családi vacsorán a hajnali órákig hatalmas vitában álltam *Dr. Bencs Zoltán* másod-unokatestvéremmel, aki a miniszterelnökségen volt osztályfőnök, majd Békéscsaba országgyűlési képviselője. Erősen angolbarát beállítású, ezért valamikor a negyvenes évek elején néhány képviselőtársával, mint Bencs csoportot kizárták a Parlamentből. Azt hiszem azt is említettem, hogy 1945-ben miniszterelnök jelöltként emlegették.

Nos, vitánk tárgya az akkori magyarországi belpolitikai viszonyok voltak, amelyeket fiatalos lendülettel, – talán voltam vagy 28 éves – ostoroztam. Amikor már Édesanyám szólt, hogy „*hagyjátok már abba, mert lassan virradni kezd",* Zoltán azzal búcsúzott, hogy „*neked mindenben igazad van",* majd látható megdöbbenésemre így folytatta: „*rossz ez a garnitúra, de ennél nincs jobb!"*

Mint számos kortársam minden időben, nem akartam ezt elhinni. Az élet azonban ennek az igen szomorú mondásnak igazságáról megtanított. A nyilas világ garnitúrája

sem volt jobb, az az utániakról pedig jobb nem beszélni, hiszen 4 évtized bizonyítja e szomorú tényt.

Így volt ez tehát a nyilas világ elkezdésekor is. Lehet azonban, hogy minden időben, mindenütt egy új hatalmi irányzatnak meg kell ezzel a problémával küzdenie és lehetséges, hogy az idő meghozza a megtisztulást. A jelenlegi világban ez nem következett be, és kitudja, mi történt volna, ha ez a nyilas világ 1-2 évtizedig tart? Nem köszörülte volna-e ki magából a selejtest?

Semmilyen választ nem tudok erre a kérdésemre önmagamnak sem adni. Mert bizonyos jelek voltak, melyek erre utaltak. Két példát a magam tapasztalatából.

Amikor Kanizsára kerültem, a városnál szolgált egy bizonyos *Dr. Pálffy* nevezetű aljegyző. Keresztnevére nem emlékszem. Néhány évvel öregebb volt, mint én. Amikor odakerültem, azt mondták, hogy nem tud előbbre jutni, mivel nyilas érzelmű és ezt a város választó képviselőtestületi tagok tudják róla, ezért az esetenkénti tisztújításakor nem szavaznak rá.

A hatalom átvételét követő néhány nap múlva Zalaegerszegről az alispántól parancsot kaptam, hogy *Pálffyt* vigyem át. Így is történt. *Pálffy* ott maradt, majd néhány nap múlva megjelent a megyei hivatalos lapban, hogy Zala vármegye alispánjává nevezték ki. Ez természetes is volt: ha nyilas érzelmei miatt hátrányt szenvedett, amikor eljött az ő világuk, jutalmat kapott. Ez is azt hiszem világszerte így van.

Én ezt a *Pálffyt* csak igen futólag ismertem. Amint mondták felesége és talán két gyermeke is volt, és ezektől különélve egy másik nővel élt életközösségben. Később azt hallottam, hogy ezt a viszonyt megszüntette és helyreállította törvényes feleségével és gyermekeivel a családi életközösséget. Állítólag az ténylegesen meg is történt, maga a család is beköltözött *Egerszegre*. Pár hónap múlva azt történt, hogy *Pálffy,* aki ugyan más ígéretet tett, mint amit valóban tett, valamelyik zalai kisközségbe ment ki, ahová barátnőjét kihelyezte, és alkalmatlan időben érkezett, a nőnél egy ismeretlen férfit talált, akit e feletti felháborodásában lelőtt. Azt nem tudom, hogy ez a férfi belehalt-e sérülésébe, vagy megúszta.

A község csendőrőrse jelentette az esetet a főispánnak, kérve a további utasításokat. Mivel a vármegye alispánjáról volt szó, fentről, – hogy ez a fent a belügyet, vagy közvetlenül Szálasi irodáját jelentette-e, azt nem tudom – parancs érkezett: *„az alispánt azonnal le kell tartóztatni és vasra verve gyalogmenetben a lovasörs kísérje be Egerszegre a bíróság fogházába. Ez az ember csak volt alispán,* – hangzott a nyilatkozat – *de nem érdemli meg a párt bizalmát*." Tudomásom szerint Pálffyt 12 évre ítélték el. További sorsa ismeretlen előttem.

Amikor ezt a történetet meghallottam, azt mondtam, de mondom ma is, úgy néz ki, hogy erkölcsi alapon állt ez a párt.

A másik személyes esetem.

Később, időrendben is oda érek, amikor Kanizsa részleges kiürítése lett elrendelve és az elmenni szándékozó polgári lakosokat Muraszombatba kellett vinnünk. Ez akkor visszatért magyar terület volt, most ismét a jugóké.

E kitelepülőknek, vagy ha úgy tetszik menekülőknek egy teherautóval vittem ki gyógyszereket, takarókat, stb. és ott a helyszínen megkezdtem annak kiosztását. Jött egy nyilas egyenruhát viselő férfi és azt mondta: „*azonnal jelentkezzem a körzeti nyilas vezetőnél*." Erre azt válaszoltam: „*ha nekem volna valami dolgom a vezetővel, felkeresném. Természetesnek tartom, ha neki van valami dolga velem, de keressen ő fel*." Nem sokkal később négy fegyveres egyenruhás pártszolgálatos jelent meg és közrefogva a Járásbíróságra kísértek. A pártvezető ugyanis járásbíró volt.

Mivel nagy általánosságban nem tartozom a könnyen ijedők táborába, hatalmas hangon, verve az asztalát, fejtettem ki erről az eljárásról álláspontomat és igen megemelt hangon magyarázatot követeltem. A bíró némileg meghökkent, majd vagy egy félórás vitatkozás után elengedett. Mivel nyilvános volt elhozatalom a város főteréről, s az emberek sokasága előtt történt mindez, amikor visszaérkeztem Kanizsára, kértem a fegyelmi eljárás megindítását magam ellen. Annak hangoztatásával, hogy e sérelem nem személyemben ért, hanem, mint eljáró városi főjegyzőt, hivatalos működésem keretében. A polgármester beadványom alapján jelentést tett a megye nyilas főispánjának, akit, mint igen rendes embert volt szerencsém már korábban is megismerni. Veszprémből került oda, nevére nem emlékszem, úgy tudom építkezési vállalkozó volt azelőtt.

A főispán elrendelte a vizsgálatot. A bíró azzal védekezett, hogy nem tudta azt, hogy nem menekült, hanem aktív szolgálatban álló köztisztviselő vagyok.

Volt ugyanis egy belügyi rendelet, amely a menekült tisztviselőket a tartózkodási hely elöljáróságának rendelte alá. A főispán kiszállt Kanizsára, magához kéretett és közölte velem, hogy elfogadom-e, ha a párt megyevezetője felkeres, és a párt nevében személyesen kér bocsánatot tőlem. Feleletem elutasító volt. Álláspontom az volt, hogy esetem nem az első eset közhivatalnokokkal szemben, így egyszer és mindenkorra tisztázni kívánom – ha kell a legmagasabb fórum előtt – alárendelt a közigazgatás a pártnak vagy nem.

Mert ha alárendelt, akkor számomra két lehetőség nyílik: vagy tudomásul veszem, és ha a jövőben egy pártfunkciót végző személy füttyent az utca túlsó oldalán, oda megyek, mert természetes kötelességem, hogy azonnal jelentkezzem. Mert az a közszolgálat alapfeltétele.

De ha nem alárendelt, akkor azoknak a hatalmaskodóknak maga a párt törje le a szarvát, mint jelen esetben a muraszombati körzeti pártvezetőt, aki még ráadásul jogász ember is, tehát kutya kötelessége tudni a jogi helyzetet és azt betartani és nem azzal visszaélni.

A Főispán válasza rám nézve igen dicséretes volt, mert azt mondta: *„úgy látszik, te keménykötésű férfi vagy."* Azt feleltem, hogy „*szeretek tisztán látni a dolgokban, ezért csak egy elégtételt fogadok el, a párt a hatalmi túltengésben élő vezetőjét mozdítsa el a tisztéből, és egyelőre ilyen fokú megbízást ne adjanak számára*. Főispán felelete az volt, hogy „*az egész ügyet felterjesztem a belügyminiszterhez*."

A válasz elmaradt, és annak oka a történelmi eseményekben keresendő, mert közben az egész országot megszállták az oroszok.

Nos, nem mondom, hogy e két eset abszolút bizonyító erővel bír, de mindenesetre

elgondolkoztató, hogy vajon azon rend, mely ilyen következetes volt önmagához és ilyen szabadságot adott a közt szolgálók részére, vajon abszolút rossz lett volna-e? Erre csak az idő adta volna meg a tiszta feleletet.

Lehet, hogy *Szálasi* nevének említésére úgy gyűlne a nyál a számban, mint például *Rákosi* nevének említésekor. De erre határozott feletet – legalábbis én – adni nem tudok.

Egy tény és ezt nem szégyellem itt és most is leírni:

Amikor ott 1944. október 15-én délután a rádióból meghallottam az újabb híradást, támadt bennem valami halvány remény a délelőtti reménytelenség után. Azután is, meg most is elmondom és elmondhatom, ha a Szálasi-féle hatalom átvétele azt jelentette volna, hogy legalább egy piciny országrész megmarad magyarnak, bensőmből fakadó hálával gondolnék Szálasira. De nem így történt.

Utólag persze igen könnyű bölcsnek lenni. Ma azonban nem szeretem ezeket az utólagos bölcsességeket.

*

Édesanyámmal tehát viszonylagosan kényelmesen laktunk Kanizsán. Háziasszonyunkon, Margit nénin keresztül ellátásunk megoldódott, Anyám állapota az állandó orvosi gyógykezelés és ellenőrzés hatására szépen javulni kezdett.

Budapestről mindig több és több minisztérium települt át Sopronba, Szombathelyre és e városok környékére. Így több alkalommal kellett hivatalos ügyben is át-át menni. Ezt azért is örömmel vállaltam, mivel időközben bátyámék is oda érkeztek és Fertőrákoson találtak elhelyezést Fertőrákoson, ahol nagynéném, *Bencs Kálmánné* is lakott *Laci* fiával és annak családjával. Így *Ircsi* is ott lévén, igazán érthető, hogy mindig örömmel vállaltam az átutazást. Bár az utazás – tekintettel a mindig sűrűbb bombázásokra és rosszabbodó vasúti összeköttetésre – nem volt kellemesnek mondható.

Emlékszem például egy olyan kanizsai visszatérésre, amikor nem indították a menetrendszerű személyvonatot és az utat egy tehervonat fékező fülkéjében tettem meg Soprontól Nagykanizsáig. És mivel már novembert írtunk, így hidegre fordult az idő, nem volt kellemesnek mondható. De mást nem tudott nyújtani a vasút, sőt a másnapi vonatindulás is teljesen bizonytalannak látszott. Így a soproni állomásfőnök tanácsolta ezt a lehetőséget. Talán mondanom sem kell, hogy amikor egész éjszaka e szeles fékezőfülkében utaztam, a hajnali kanizsai érkezésemkor elég nehezen tudtam magam újból emberi formába visszahozni.

Mivel az ország felett az ég egyre jobban és jobban kezdett borulni, s mivel elhatározott szándékom volt az oroszokat nem itt megvárni, tudván azt, hogy az általuk hozott rendszerbe soha beilleszkedni nem fogok tudni, úgy beszéltük meg *Ircsivel*, ha szakad a kötél Ő felkeresi bátyámékat, és velük megy ki Nyugatra, ahová magammal hozva Édesanyámat én is beérkezem és ott esküszünk meg.

Átvittem hozzá a 12-es *Sauer bock* puskámat azzal a tréfás megjegyzéssel, hogy immáron már csak két értékem maradt. „*Maga és a puskám, így azok legalább legyenek egy*

helyen, és azt hozza magával." Esetleges védelmemre még magamnál tartottam a *12-es Browningom*, amely a maga 5 lövésével elég biztonságot nyújtott, mivel már akkor ott Kanizsán gyakran emlegették annak lehetőségét, hogy a jugó partizánok esetleg betörnek Kanizsára is.

Ilyen lelki állapotban és helyzetben értük meg a december 1-jét, amikor híre érkezett, hogy Kaposvár is elesett. Kanizsán sem magyar, sem német komoly katonai erők nem voltak, így kizárólag az orosz hadvezetésen múlott, hogy a következő napok egyikén Kanizsát is elfoglalják. A kora délelőtti órában a vasútállomás főnökétől telefont kaptam, hogy 1-2 óráig az állomáson vesztegel egy magyar kórházi vonat, magyar sebesültekkel, ott fekszik egy barátom, s arra kér, hogy keressem fel. Nevét azonban nem közölte.

Kanizsán nem volt villamos, a busz viszont elég ritkán járt az állomás felé, így gyalog siettem ki. A távolság olyan 2 km lehet. Bementem a főnökhöz, aki megmondta, hogy hányadik vágányon áll a vonat. Odamenvén egy főhadnagy sétált a vonat mellett: kisült, hogy ő a vonat katonai parancsnoka és engem várt. Közölte, hogy *Jakab Gyurka* kedves jó barátom és vívótársam a sebesült. Felmentem hozzá. Meglehetősen súlyos sérüléssel, Erdélyben egy akna robbanása bal lábának térdét roncsolta szét és *Gyurkát* természetesen elég rossz idegállapotban találtam. A kaposvári kórházban feküdt, azt ürítették ki az 1-jére virradó éjszaka. Mindössze egy váltás fehérneműje volt, minden más holmija ottmaradt az oroszok prédájára. Egyik sógora, aki a pénzügyminisztériumban szolgált és már akkor Sopronba volt a minisztériumával kitelepítve valamint többi hozzátartozója sem tudott a *Gyurka* sorsáról semmi. Így elsősorban arra kért, hogy sógorát próbáljam tájékoztatni, ez később meg is történt. Mivel megtudtam, hogy még kb. egy órán keresztül a vonat itt áll, hazamentem, néhány fehérneműt összekapkodtam. Nekem sem volt sok, – mint már írtam ideiglenes jelleggel mentem le Kanizsára, – de, és ezt nem valami vállveregetésért írom le, természetesnek találtam, hogy segítsek azon, akinek még annyija sincs. Egy városi hajdúval küldtem le az állomásra. *Gyuri* pár sort írt, azzal a megjegyzéssel, hogy mindig tudtam, hogy egy erőszakos lélek vagy. Tudniillik, amikor mondtam, hogy valamit kiküldök, élénken tiltakozott, mondván, hogy neki már így sem lesz ilyen földi javakra szüksége… Közvetlen modorral válaszoltam, hogy „*marhaságaidat tartsd meg magadnak*." Így váltunk el, szerintem az egy természetes baráti gesztus volt, semmi más.

E kis csomagnak különösen érdekes és tanulságos története van. Itt mondom el, bár maga az esemény több mint egy év múlva következett be.

Valamikor 1946 tavaszán, amikor a nyíregyházi Fogház lakója voltam egy délelőtt a fogházban szolgálatot teljesítő fogoly, akit e szolgálata miatt csomagosnak hívtak, nyittatja a cellám ajtaját, és egy hatalmas csomaggal érkezik. Rajta pár sok bizonyos Arday Lajos közös barátunktól, aki postai tisztviselő volt, bátyámnak iskolatársa és osztálytársa, a régi Népsport akkor talán Nemzeti Sportnak címzett országos sportújság itteni tudósítója. Annyit írt egy kis papírra: „egy közös barátunk küldi, itthon van, ölel, amit én is teszek" – zárta sorait.

Kibontom a hatalmas csomagot, akkor még nem tudtam, hogy ki küldte, és ott találom az annak idején általam Kanizsán Gyurka barátomnak küldött kis csomagot. Érintetlenül,

elég sok holmival megtetézve. Nem volt rá szüksége. Sokkal később megtudtam, Gyurka a németországi kórházban a németektől és az amerikaiaktól igen sok holmit kapott, és azt küldte be nekem.

Az oroszok nem küldtek semmit, ez azt hiszem nem újság a szakvonal előtt.

E történet felett el lehet merengeni, de ha valaki Hívő ember, csak egy magyarázatot tud elfogadni. Az Isten nevében adottat sokszorosan kapod vissza, ugyancsak az Istentől indíttatva. Tanúságul és bizonyosságul ezt jól jegyezze meg magának mindenki, akár hívő, akár szerencsétlen sorsú hitetlen. Aki nem tud hinni, annál nagyobb szerencsétlenség nem érheti az embernek fiát.

A HIT – re és kizárólag erre érdemes és lehet építeni a Jövőt.

Kiürítési parancs

Állomási látogatásomról hivatalomba visszatérve, nemsokára megérkezett a kormány Kanizsát kiürítő parancsa. Felvevő hatályul megjelölve a már korábban is említett és a Muraközben visszatért Muraszombatot azzal, hogy a következő kiürítési helyiség valahol Ausztriában lesz. Ennek nevére ma már nem emlékszem pontosan, valami olyasmi motoszkál bennem, mint *Marienburg*, vagy efféle. De erre már nem került sor.

Valamit itt nagyon hangsúlyozni akarok.

Teszem ezt azért, mert famíliám bizonyos körében tudatlanságból fűtve – mert nem feltételezem, hogy rosszindulatból – a tényeket sem akarjuk évtizedek múlva sem tudomásul venni.

Magánembernek nem volt kötelező a menekülés, mindenkinek szabad akaratára volt bízva. Ismétlem: ha magánember volt az illető.

A hivatalok kiürítési parancsot kaptak. Ott tehát vitának helye nem volt és nem lehetett. De – és ez a lényeg – szolgálati helyét a harmadik számú vagy helyesebben hármas számú parancs megérkezéséig nem hagyhatja el: – és itt taxatív felsorolás következett – a polgármester, első helyettese, az én voltam, a tűzoltóparancsnok és a rendőrkapitányság vezetője.

A feloldó parancs mind a mai napig nem érkezett meg! Nem hiszem, hogy a jövőben meg fog!

És még valami: mint tartalékos tisztnek közellátási vezetőként polgári állomáson való meghagyásom volt – erről részletesen már írtam – itt Nyíregyházán, és polgármester helyettesként ugyancsak meghagyást kaptam Kanizsára is. Mindezek ellenére, azonnali jelentkezésre a *Szálasi rezsim idejében* két ízben is katonai behívót kaptam valamelyik Vas megyei kisközségben állomásozó tüzér alakulathoz.

Mivel soha katonaszökevény nem óhajtottam lenni, első behívó kézhezvétele után felhívtam a város katonai parancsnokát, egy *Bay* nevezetű alezredest azzal, hogy mi a teendő? Ő azt felelte, hogy „*tudomásom szerint Te meghagyott vagy*". „*Igen*"- válaszoltam. „*Küldd át meghagyásodat a behívóddal együtt, a többi az én dolgom*". Így történt.

Amikor három hét múlva második behívóm is megjött, ismét telefonáltam. Akkor már a válasz csak annyi volt, „*küldd át, a többit elintézem*." Több behívót nem kaptam,

és nem is köröztek, mint katonaszökevényt. Ezt azért hangsúlyozom, hogy nekem sem lehetett csak úgy ide-oda csellengeni az országban, hiszen mindenütt katonai igazoltató járőrök cirkáltak, lévén igen nagyszámú szökevény.

Ha ma hallgatja az ember a „hős" visszaemlékezőket és „ellenállókat" azt hiszi, hogy az egész ország fegyverforgató népe ezt az utat járta.

Pedig nem egészen volt így, elég sok volt a szökevények száma, s azokat egy kettőre a falhoz állították. És ezen sem lehet csodálkozni. Ez minden időben, mindig így volt.

(Elég tanulmányozni az 1848-49-i szabadságharc utolsó heteit, vagy a Rákóczi vezette Szabadságharc utolsó hónapjait, vagy tessék elmenni Sárospatakra a *Sub rosa* elnevezésű várbeli terembe, ott találja a megemlékezést *Bezerédy Imre* kivégzéséről. Aki pedig igen nagy hírű hőse volt korábban a szabadságharcnak. Csak sajnos reálisan felmérte a szabadságharc bukását, valamint igyekezett menteni a saját fejét. Mert ekkor már világosan látható volt, hogy Rákóczinak csak ígérgetnek.

Ma már az is köztudott, hogy Rákóczi is azzal az ígérettel hagyta el Magyarországot, hogy *„kellő segítséggel visszajövök*!" Hogy ez nem sikerült, nem rajta múlott. Talán egyszer Magyarországon is megtisztul annyira a levegő, hogy sok mindent sokkal tisztábban lehet majd látni. Bár e téren is van némi aggályom. Mert, hogy szókimondó legyek nem hiszem, bár nem ismerem az idevonatkozó statisztikai adatokat, de ismétlem, nem hiszem, hogy számottevően sokkal kevesebben pusztultak el a napóleoni és a többi, ma már értelmetlennek látszó háborúskodásokban, mint a Hitler háborújában.)

A kiürítési felhívásra kb. 1500-an jelentkeztek.

Gondoskodtunk MÁV szerelvényről, és volt olyan is, aki fogatolt járóművel vagy gyalog indult útnak Muraszombat felé. A távolság 90 km.

Egy tűzoltó teherautóval, pokrócokkal, szalmazsákokkal és néhány öregasszonnyal útnak indultam *Muraszombat* felé, hogy ott felvegyem az ottani hatóságokkal a kapcsolatot, tehát követve régebbi katonai beosztásomat: szállás-előkészítőnek mentem. Magammal vittem Édesanyámat is.

Szürkületkor érkeztem Muraszombatba, ahol korábban soha nem jártam. Felkerestem az Elöljáróságot. Bár a városka európai minta alapján közjogilag községet jelentett, sok régi épülettel rendelkezett. A járókelők az elöljáróság székhelyéül egy ilyen várszerű épületet jelöltek meg, Hatalmas vastagságú falakkal, boltívekkel és emelettel. Ide-oda csellengtem, de sehol semmi fény, sehol egy lélek nem volt látható. Elhagytam az épületet és felkerestem a járási főszolgabírói hivatalt, ahol sikerült a járás főszolgabíróját megtalálnom. Amikor elmondtam az elöljáróságon tett látogatásom eredménytelenségét, hozzáfűztem ama megjegyzésemet, hogy el van rendelve az egész ország területén működő közigazgatási hatóságoknak, így nyilván Muraszombat elöljáróságának is, hogy a központban éjjel-nappal állandó szolgálatot kell tartani. Mire a legnagyobb csodálkozásomra azt mondta a főbíró, hogy ott is vannak a tisztviselők, de ajtó, ablak zárva és elsötétítve a légi felderítés és az esetleges partizántámadás ellen. És az ajtót csak bizonyos jelre nyitják

ki. „*Menj vissza, a legnagyobb ajtón kopogj talán három egyformát és az ajtó ki is fog nyílni.*" „*No, szép kis helyre hoztam a menekültjeimet*"- mondtam, de a parancs, az parancs, ez volt kijelölve, így ezen nekem változtatni nem lehetett.

Visszamentem, s a kapott tanácsnak megfelelően jártam el. Az ajtó megnyílt, benn dolgozó tisztviselőket és villannyal világított szobákat találtam. A főjegyző ugyanazt mondta el, amit a főbíró, hozzáfűzve, hogy nemrégen hallották, hogy valaki járkál a folyosón, nyitogatja az ajtókat, de nem hangozván el a megbeszélt jel, így arra gondoltak, hogy nem ismerős jó barát.

Az elhelyezéssel kapcsolatos megbeszélésünk simán zajlott. Már ők is megkapták a miniszteri rendeletet, így tudnak érkezésünkről, a város szélén várják a vonatot. A kanizsai országúton kiállítanak egy irányítót és mindenkit el fognak tudni helyezni.

Édesanyámat egy ottani bankigazgatónál helyeztem el, ahol igen meleg szerető fogadtatására talált. Néhány lépésre volt az igazgató lakásától a város legnagyobb étterme, így kosztolásunk is megoldást nyert. (Később azt hallottam, hogy a partizánok ezt a szerencsétlen bankigazgatót állítólag a lakásának ajtajára akasztották fel. Ha ez igaz – mind a mai napig szívemből sajnálom, okát nem tudom, hogy ebben kell-e keresni, hogy befogadott egy menekülőt? Mert az is lehetséges. Nevére ma már nem emlékszem, olyasmi hangzású volt, mint Liebich.)

Hivatalos ügyeimet elintézve, mivel a velem jött tűzoltók, a gépkocsivezető és a kocsikísérő családos emberek voltak, kiknek családtagjai Kanizsán maradtak, természetesnek láttam azt, hogy megkíséreljünk visszajutatni Kanizsára, aminek elestéről a rádió még nem adott jelentést. Nekem ugyan semmim és akkor még senkim nem volt Kanizsán, mégis úgy véltem, hogy a tisztesség megkívánta ezt az eljárást.

Bementem a főszolgabíróhoz és tájékoztattam: kit hova helyeztünk el, és most már a teherautóval indulni akarok vissza Kanizsára. A főbíró rám nézett és komoly arccal azt kérdezte: „*ember te hol élsz, hát nem ismered a Muraközi viszonyokat*?" Mikor látta, hogy nem ismerem, elmondta, hogy itt a partizántevékenység miatt szürkülettől napkeltéig mindennemű országúti forgalom szünetel, ha nem hiszek neki, behívja a körleti csendőrparancsnokot. Bejött egy alezredes, aki a mondottakat megerősített azzal, hogy van ugyan talán 70 vagy 80 csendőre, de ez nem elég a forgalom biztosítására. Behívtam a kanizsaiakat, akikkel vissza akartunk térni, és arra kértem az alezredest, hogy előttük ismételjék el azt, ami nekem mondtak. Utána feltettem a kérdést: „*emberek, induljunk-e, vagy várjuk meg a reggelt?"* Mivel a családjuk Kanizsán maradt, érthetően, az emberek az indulás mellett döntöttek. Az alezredes megkérdezte: „*van-e fegyverem?" Velem van a Browning, jó 8-as söréttel töltött patronokkal, valamint a golyós! „Hát akkor, ha akartok, induljatok, majd amikor a közelükbe értek, lőjetek beléjük, és teljes gázzal menjetek tovább*."

Értelmetlenül nézhettem reá, mert hozzáfűzte: „*a múlt éjszaka egy járőrömet lelőtték, meztelenre levetkőztették, nyilván egyenruhájukat fel fogják használni. Ezért ma parancsot kapott valamennyi csendőrjárőr, hogy szürkülettől ne menjenek szolgálatba ki az utakra. Nyilvánvaló tehát, hogy akik megállítanak, azok nem csendőrök, hanem partizánok."*

Ilyen „*promócióval*” támogatva nekiindultunk a 90 km-es útnak.

Csak a Mura hídján állított meg egy hidat védő katonai járőr, de ezek honvédségi egyenruhát viseltek. Úgy utaztunk, hogy közrefogtuk a vezetőt, kezemben a *Browning*. A kocsikísérő katonaviselt ember volt, ő megkapta a vadász *Mannlicheremet*. És a hajnali órára minden baj nélkül visszaérkeztünk Kanizsára, ahol teljes csend és viszonylagos nyugalom fogadott. Ha az oroszoknak jobb a felderítésük, tudhatták volna, hogy simán bejöhetnek Kanizsára, mert mindössze egy elég gyengén felszerelt magyar zászlóalj baka volt a város őrzője. De az oroszok csak Marcaliig jöttek el, az fele távolság Kaposvár és Kanizsa között. Onnan a Balaton felé fordultak, majd onnan Pest körülzárására, ami Karácsony előestéjén tudomásom szerint meg is történt.

Mi 1945. április 1-jéig még élhettük a szabad Magyarország életét.

Itt néhány sor erejéig megszakítom elbeszélésemet, és egy ma hallott aktualitást szeretnék frissiben rögzíteni. Ez azért fontos számomra, mert – bár és azt nem győzöm eleget hangoztatni, hogy mint kisbeosztású embernek akkor se, most se áll rendelkezésemre olyan dokumentum, ami segít az események kibogozásában egy-egy elhangzott hír hatására, mégis igazolásomat vélem néha itt-ott felfedezni.

Jóval korábban már leírtam, hogy a háború kirobbantásának és közel 6 évig tartó pusztításának felelősségi kérdése nem olyan egyszerű, mint ahogy különösen a magyar jelenlegi történelmi felfogás rögzíti. *Hitler akarta, Hitler tette, Hitler az egyedüli bűnös*. Amikor erről jóval korábban már beszéltem, azt a megjegyzést tettem, hogy egy kocsmai verekedésnek a tisztázása olykor mennyire nehéz. Sőt sok esetben reménytelen bírói feladat. Hát még egy ilyen bonyolult világkérdésnek a tisztázása. Szinte emberfeletti tárgyilagosság, mérlegelési képesség, talán azt is írhatom, hogy közömbösség, – ami igen fontos a tárgyilagos szemlélethez – szükséges. Ha ezek közül bármelyik hiányzik, a kép feltétlenül hamis lesz.

Nos: *1985. október 5-ét* írjuk ma, amikor a budapesti *Petőfi Rádióban, 10 óra 8 perces* kezdési idővel „*Ha még nem tudná*” cím alatt „Október mozaik” (tudományos) címen *Boross Kálmán* történész műsorvezetővel adásba került egy műsorszám, aminek tartalmi megjegyzésében szerepelt az oroszlánfóka hadművelet címet viselő adás is. Kifejtője bizonyos *Karsai Elek* történész volt. Akiről mindössze annyit tudok, hogy egy zsidó rabbi, vagy sakter fia, így már származási okból sem lehet a németek melletti elfogultság vádjával illetni.

És mit mondott ez a bizonyos *Karsai?*

Nem kevesebbet, mint azt, hogy Hitlerék 1940 (!) augusztusában – az emlékezetek frissítésére a Második Világháború 1939. szeptember 1-jén tört ki, tehát akkor még 1 éve sem folyt, – nem utolsó sorban a Vatikánon keresztül keresték a kiegyezést az angolokkal. Mert, mint *Gőring* valamikor 1945. augusztusában, az amerikai fogságában tett tanúvallomásában elmondta, Hitlernek az volt a véleménye, hogy Angliát nem kell meghódítani, mert egy esetleg sikeres partraszállással szétomlik a Világbirodalom. Ez pedig, sem a németeknek, sem a civilizált világnak nem kívánatos. Később bevonta tárgyalásaiba az

akkori szabad Franciaország vezetőjét: Foch marsallt is, de ilyen irányú lépései nem vezettek eredményre.

És miért nem vezettek?

Jól tessék megfogózkodni, nem *Sztálin*, óh nem, hanem *Mr. Churchill* merev magatartásában, aki e kiegyezésnek még a gondolatát is elutasította. Bár e hitleri elgondolásnak igen nagy számú híve volt magában Angliában is, azok véleményét elfojtotta.

Mi ebből az esetből a levonható tanulság?

Hitler magatartása miatt folyt a háború még közel öt évig? Pusztultak az emberek milliói? És az európai zsidóság tragédiája? Véleményem összefoglalásául egy egyszerű képet veszek az állatvilágból. A legjámborabb állat is, ha sarokba szorítják, csíp, mar, harap vagy a félelemtől, vagy a kétségbeeséstől vezettetve, és küzd a veszendőnek látszó életéért. Aki már életében egy jámbornak tartott madár madárkalitkájába benyúlt, az imént mondottaim igazát nem fogja kétségbe vonni. A *Fultonban* beszélő *Churchill* már nem ilyen elveket vallott, *talán* akkorra már sok mindent másként látott. „*Talán*" írom, hisz az emlékiratait is csak nagyon felületesen egy rádiós és sorozatból ismerem, inkább rosszul, mint jól. Ha a túlvilágon elgondolkodik, remélem, hogy ott nem tudja elfogyasztani napi hatalmas mennyiségű whisky adagját, így józan marad, nem hiszem, hogy nagyon veregeti a saját vállát az 1940. évbeli bölcsessége miatt. És az ilyen apróságokat bizony figyelembe kellene venni a mérlegelésnél és ítélet mondásánál annak, aki arra vállalkozik, hogy történelmet írjon, vagy tanítson. De ehhez jókora önkritika, önfegyelem és becsületesség kellene. A korábban mondottaim igazolására ezért tértem ki erre a rádióadásra. Azt hiszem megérte.

Muraszombatról visszaérkezve az első napok érthető izgalma után, úgy ahogy egyenesbe került életem Kanizsán. De nem sokáig.

1944. december 6-ikán az amerikai légierő részéről óriási erejű bombatámadás érte Sopront. Onnan érkező emberek révén annyit sikerült megtudnom, hogy a támadás központja Sopron belvárosa volt. A Pannónia szálló ott állt. Ircsi abban lakott. Lelkiállapotom ecsetelésére nincs elég szavam, de erőm sem. Semmi többet nem tudtunk, mivel minden összeköttetés Sopronnal megszakadt. Sem a vasút, sem a posta, sem a katonaság többet nem tudott, így természetesen én sem tudtam *Ircsi* él-e, vagy halott.

Napok, sőt talán egy hét is hír nélküli várakozásban telt el, amikor átirat érkezett Zalaegerszegről a vármegyétől, hogy Érsekújváron az ottani bőrgyárat felszámolják, mivel közelegnek a városhoz az oroszok.

Abban az időben már nem szívesen vállalkoztak arra az emberek, hogy elhagyják családjukat és elinduljanak egy ilyen viszonylag nagyobb útra, hiszen az események igen felgyorsultak. A vármegye azért küldte ezt az átiratát, mert Egerszegnek nem volt olyan gépesített tűzoltósága, mely teherautóval is rendelkezne, és a szállítást le tudta volna bonyolítani. Az értekezleten, melyen az átirat ismertetésre került, senki nem jelentkezett, bár olyan nagy volt akkor már a cipőkben a hiány, hogy annak elhozatala a város lakos-

ságának nagy segítséget jelentett volna. Igen elcsodálkozott a polgármester is, amikor azt mondtam, hogy egy feltétellel, ha olyan menetlevelet kapok, hogy amennyiben szükségesnek látom, visszafelé Sopronon keresztül is jöhetek. (Az így kitöltött menetlevélre a gyakori országúti ellenőrzések miatt volt szükségem.) Vállalkozásom indokát nem közöltem, de arra gondoltam, mivel Győrön kell keresztül mennem, esetleg az ottani színháztól megtudok valami bizonyosságot a Sopronban játszó színtársulatról. Így is történt.

Néhány tűzoltóval és egy olyan kocsival, melyből kivettük a tűzoltó elsősegély nyújtását biztosító felszerelési eszközöket, s ez által meglehetősen nagy rakodási felületet kaptunk, elindultunk. A kora délutáni órában jutottunk el Győrbe. A tűzoltókat elhelyeztem az ottani tűzoltólaktanyában, azzal az utasítással, hogy ott várjanak meg, hogy a bőrökért onnan induljunk a nem messze fekvő Érsekújvárra. Elmentem a Színházhoz, ahol a gondnok csak annyi felvilágosítást tudott adni, hogy néhány láda díszlet és két színésznő, kiknek nevét nem tudja, megérkezett Sopronból. Kinn valahol a külvárosnak egy akkori újszerű lakótelepén, a *Szalay Károly* igazgató házában vannak elszállásolva, de a ház pontos címét megadni nem tudta.

Soha azelőtt nem jártam Győrött, arra azonban emlékszem, hogy a vasútállomás mellett vezetett át egy országúti híd, azon kellett keresztülmenni és elég hosszas keresés után, mivel az ott lakók is új emberek voltak megtaláltam az igazgató házát, de senki sem volt otthon. A szomszéd annyit tudott, hogy két színésznő lakik itt vagy két napja, de nincsenek otthon. Akkora már meglehetősen felduzzad a város lakosságának létszáma. Az utcákon óriási volt a forgalom, hiszen az ország területének nagyobbik része orosz megszállás alatt volt, ezekről a területekről pedig, átélvén vagy hallván a megszállás borzalmairól, sokan menekültek el.

„*Istenem, most segíts!"* fohászkodtam magamban, „*hát merre induljak megkeresni a két színésznőt, hogy valami biztosat tudjak a Sopronban történtekről*."

Visszajöttem, s a hídon haladtam a városközpont felé, amikor azon a tájon lévő kis Templom ajtaján, nem messze tőlem, kilépett *Ircsi*. Amikor meglátott, elakadt a lélegzete. Amint megtudtam, bent imádkozott, azzal a sötét gondolattal, hogy egymást soha többé látni nem fogjuk. Megmondtam, hogy indulok Érsekújvárra, onnan még ma, az éjszakai órák egyikén jövök vissza. Bekopogok lakásán, és két eset létezik: vagy útra készen vár és jön velem Kanizsára, vagy marad, és sorsunk egymás számára teljesen bizonytalanná válik.

Meg kell itt jegyeznem, hogy *Ircsi* életében mindenben az átlagosnál jóval nagyobb lelkiismeretességgel bírt.

Elsősorban attól ijedt meg, hogy őt szerződéses kötelezettsége a következő év szezonjának végéig Győrhöz, illetve annak színtársulatához köti. „*Ez nem lényeges*"- feleltem, *mert van a színházi szerződéseknek egy záradéka, amely szerint, ha az illető színésznő férjhez megy, ez mindenkor szerződésbontó feltétel"*

Visszamentünk lakásunkra, akkor már ott volt *Szalay Károly* is, aki előadott tervemet nem valami lelkesen fogadta. A maga szempontjából érthető volt, hiszen azzal a húzással,

hogy egy volt szegedi színésznőt tudott szerződtetni, komoly anyagi sikereket tudott a színháza, és a maga számára is biztosítani. Így nagy hirtelenjében a város polgármesterét rántotta maga elé pajzsként, mondván, hogy ő már referált a nyitóelőadásról, *Erdész Irén-ről* és a város közönsége részéről e megnyitót felcsigázott várakozás előzi meg.

Mondtam, hogy a polgármestert magamra vállalom. Majd nem a legbarátságosabb hangulatban elváltunk. Onnan felmentem a polgármesterhez, aki józan gondolkodású valaki volt, az egész históriát magától értetődőnek tartotta, mondván, hogy *„e bizonytalan időben úgy recseg, ropog minden körülöttünk, hogy teljes mértékben egyetért velem abban, hogy nem akarunk egymástól elszakadni."* Ígérte, hogy az igazgatónak is meg fogja ezt mondani.

Azt már nem tudom, hogy Győrben ezen a télen egyáltalában sor került-e színielőadásra.

Elmentem Érsekújvárra, majd valamikor úgy éjjel 1 óra tájban érkeztem vissza.

Az ablakon történő kopogásomra *Ircsi* útra készen volt, kocsiba szállt és elindult új életének útján. Egerszegen keresztül kellett mennünk, ott leadtam a város és megye részére hozott anyagokat, majd visszatértünk Kanizsára.

Ircsit a korábbi lakásomban helyeztem el a Király u. 12 alatt, a Margit néni viceanyai felügyelete alá, én pedig, néhány napra igénybevettem a város vendégszobáját.

Az akkori rendelkezések szerint a kötelező házassági kihirdetési határidő alól a törvényhatóság első tisztviselője adhatott felmentést (ezt hívták diszpenzációnak).Ezt a zalai alispántól megkaptam és 1944. december 21-én délután, amikor a szokásos napi légiriadót lefújták, fenn a Városházán, az anyakönyvi hivatalban *Paizs Feri* aljegyző barátom közreműködésével, megesküdtünk. (Kanizsán a főjegyző hivatali kötelességei közé tartozott az esketés, s mivel az én voltam, az első helyettesem lett a törvényszerinti hivatalos anyakönyvvezető.) *Dr. Vitéz Simonfay Lajos polgármester* és *Dr. Vit Ferenc* ügyvéd, tisztifőügyész tanúskodtak. Majd átmentünk az ottani Evangélikus templomba, ahol a beteg *Horváth Richárd ev. lelkész* helyett egy fiatal ismeretlen nevű lelkész úgy esketett össze, hogy az elsötétítés miatt a templomban csak néhány száll gyertya égett és halkan szólt az orgona. Így esküvőmön rajtunk kívül a lelkész, a két tanú és az orgonát kezelő kántor voltak jelen.

1944 Karácsonyára három napra Muraszombatba mentünk ki, és akkor mutattam be *Ircsit* Édesanyámnak. Ő addig a későbbi menyét egyszer látta a debreceni színpadon.

Ircsitől tudtam meg, hogy a nagy soproni bombázást a Pannónia szálló óvóhelyén vészelte át, majd mivel a városban keletkezett károk miatt kilátástalanná vált a további ottani színjátszás, az igazgató a Győrbe költözésüket határozta el és első fecskeként egy kolléganőjével és a díszletek egy részével Ő érkezett meg először Győrbe. Mielőtt eljött, gyalog kiment *Bandi* bátyámhoz Fertőrákosra, kivitte a Bock puskákat, mint egyik értékemet azzal, hogy *nem tudja, fogunk-e még az életben találkozni*. Ott is töltötte az éjszakát, majd másnap reggel *Bandival* és *Bencs Lacival* bejöttek Sopronba. A távolság olyan 6-8 km lehet.

Erdész Irént, a szegedi színtársulat primadonnáját szerződtette Szalay igazgató

Közöljük a színtársulat művésztagjainak névsorát, ahonnan nem hiányoznak a régi soproni ismerősök — Intimitások a színivilágból

— Most már végleges! — mondja határozott hangon Oroszy László, a Szalay színtársulat titkára. — Végleges a művészek összeállítása és végleges az idény megnyitásának időpontja is. Szeptember 9-én kezdünk.

S miközben az agilis titkár a sok szaladgálástól, na és nem kevésbbé a melegtől, verejtékező homlokát törölgeti, röptében elmondja, hogy ráit az o..a a kese nek, hogy nem tarthatták be a „szavukat".

— Igaz, hogy szeptember 6-ára harangoztuk be a „kezdetet", azonban ma Békésgyuláról Sopronig eljutni vagonszámra menő kellékekkel nem éppen a legkönnyebb feladat. A vagonok elindultak, azonban még nem érkeztek meg. Maguk a művészek az igazgató vezetésével is 32 órát utaztak egyfolytában, míg végre kiszálltak a soproni állomáson.

— Hogy mást ne mondjak, az igazgatóm teljesen fehér ruhában, fehér cipőben indult utnak Gyuláról s most három nap után még mindig ugyanabban a fehér ruhában szaladgál, mert a podgyásza a vagonban maradt.

— A színészek már együtt vannak?

— Szerződésileg igen. Mintegy nyolcan nem érkeztek még meg Sopronba, ezek az újonnan szerződtettek, akik Ungvárról, vagy más vidékről jönnek a társulathoz, akiket főkép az utazási nehézségek hátráltatnak.

— Nem kaphatnánk véletlenül egy névsort a tagokról?

— Tessék. Pontos kimutatás.

Erdész Irén primadonna, Szegedről.

Nádori Margit primadonna, Szatmárról.

Szabó Ibolya Győrből, szubrettprimadonna.

Szubrett Gazsi Erzsi Ungvárról.

Prózai művésznő, Balogh Katalin, az Akadémiáról.

Szende Miklós Klári, Szabadkáról.

Torma Auguszta anyaszínésznő, Szabadkáról.

Szücs Vilma komika, Ungvárról.

Padur Teréz társalgási művésznő, Győrből.

Tábori Nóra magántáncosnő.

Bakonyi Ödön karmester, Szabadkáról.

Helyettes igazgató, általános operettrendező, Daniss Győző, Győr.

Kormos Lajos, a modern prózák rendezője, szerelmesszínész, Győr.

Kamarás Gyula, a klasszikus prózák rendezője, szerelmes hős, Vígszínház.

Szily János, énekes bonviván, Szatmárról.

Jánoki Sándor, táncoskomikus, Szabadkáról.

Dékány László, táncoskomikus, Győrből.

Szalay Gyula, táncosbuffo, Vidám Színházból.

Horváth Gyula, jellemszínész, Ungvárról.

Kulcsár János, színész-énekes, Győr.

Dékány János, díszletfestő.

Oroszi László, titkár.

Tarnay József ügyelő és színész.

Kulcsárné, súgó.

Kalmárné, pénztárosnő.

16 tagú karszemélyzet és 10 tagú műszaki személyzet.

— Nem látjuk a felsoroltak között Szende Máriát, a híres prózai színésznőt.

— Ő más utakat választott, férjhez megy.

— Nem volt még asszony?

— Dehogynem, kétszer is. Most ő férjhez menni harmadszor.

— Kihez? — kérdezzük kíváncsian.

— Kollégához, újságíró kollégához — Győrben. Szende Mária hát asszony lesz s megválik a színpadtól.

Még sajnálkozunk, mikor rátérelődik a szó Szabó Ibire, a szubrett primadonnára, aki kedvence volt Sopronnak s szőke hajával, kék szemével, táncos lábával, berajongta a színpadot. De elbeszélg ..k Daniss Győzőről is, akinek ugyancsak sokat tapsolt Sopronban a közönség.

— És hogy megy a bérlet? — térünk a rút anyagiakra.

A titkár gyorsan, mielőtt szólna, lekopogja az asztal alatt.

— Hát sikerült. Már lassankint a C-bérletet fogom megkezdeni. Pedig ugyancsak nehéz volt az embereket rábeszélni. Szücs után már nem terem fű s csak úgy tudtam boldogulni, hogy velük együtt szidtam.

— Tudják biztosítani a színház fűtését?

— Jaj kezétcsókolom, fűtésről még ne tessék beszélni — töröl ijedten még egyet verejtékező homlokán a titkár. — Jelenleg kánikula van, kiröhögnek, ha ilyenkor a városhoz fáért kopogtatok. Nagy idő van még addig, ha szükség van rá, majd valami módon kijárjuk.

— S ha nem vagyunk indiszkrétek, ha már eltértek a játszási időponttól, nem tértek el a nyitó darabtól is?

— Nem. Amit egyszer kimondtunk, azt megtartjuk s az időpont eltolódása sem rajtunk múlott.

— A darabokhoz meg van a kellő ruhatáruk, illetve kulisszák, mert már éppen Sopronban adták elő úgy az Ember tragédiáját, hogy vígjáték lett belőle: a római és görög jelenetnél két-három mezítlábas ember ácsorgott, a középkori nagy, lélekzetelállító jelenetnél pedig leszakadt, összecsuklott a csontváz.

A titkár szinte sértődötten hárítja el a színtársulattól még az ilyen feltételezést is.

— Rengeteg kulisszáink, gyönyörű díszleteink, szép ruháink és nagyszámú segédszemélyzetünk van. Nagyvárosokban a „színnel" nyíltszíni tapsot arattunk, s így biztosítani tudjuk, hogy a művészetet a technikai megoldás nem fogja lerontani.

A titkár ideje kiszámított. Rohan a nyomdába megbeszélni a ..látóRat.

Neményi-Nemenz Irén.

„Ircsi utánam jött…"

nem ezen túlmenően munkatáborba való szállítással is sujtatnak.

Rendőrkapitányság.

Anyakönyvi hírek

Nagykanizsán a legutóbbi kimutatás óta a következő anyakönyvi bejegyzések történtek: *Születtek:* Veszt'riczi István rk. gazdasági cseléd és Varga Erzsébet rk. fia, Csörgő József MAORT géplakatos rk. és Csörcsi Ilona ref. fia, Lendvay László MAORT raktárnok és Tiszai Mária Magdolna rk. fia, Csécsnek István MÁV mozdonyvezető rk. és Sinkovics Erzsébet rk. leánya, Imrey Ferenc földműves rk. és Tiszai Mária rk. leánya, Gál Sándor földműves rk. és Jámbor Szidónia rk. fia, Kálovics László földműves rk. és Godlin Rozália rk. leánya, Lippa János MAORT üvegcs rk. és Németh Mária rk. leánya, Punger Kálmán m. kir. zászlós rk. és Marosa Margit rk. leánya, Szőllős Ferenc MÁV mozdonyvezető rk. és Buza Margit rk. fia, Gerócs Ferenc kőművesmester rk. és Bartók Mária rk. fia, ezenkívül 3 törvénytelen születés. — *Házasságok történtek:* Galántay Ferencné szül. Kóta Rozália rk. 39 éves, Lengyel József nyug. MÁV pályamester rk. 90 éves, Hatina Zsuzsánna ref. 10 éves, Lukács Józsefné szül. Kálmán Katalin rk. 54 éves, Jakab István rk. 32 éves, [illegible] ref. 53 éves, Tóth Géza földműves rk. 26 éves, Horváth Jenő rk. 10 éves, Gyimesi János István rk. 1 hónapos, dr. König József fogorvos rk. 62 éves, Kurucz János áz. cv. 9 éves, Kálowits István MAORT munkás rk. 51 éves, Tóth Ernő honvéd rk. 36 éves, Nagy Jolán ref. 19 éves, Biczó Jenő tanuló rk. 8 éves, Olvasó József kőművessegéd rk. 72 éves, Hoido Antónia Kundida irgalmas nővér rk. 72 éves, Varga Lajos városi szegény rk. 64 éves, Bua Józsefné szül. Fülöp Anna ref. 54 éves, Dolmányos Károlyné szül. Szabó Katalin ref. 54 éves, özv. Raffay Gézáné szül. Páti Borbála rk. 78 éves, Sándor Katalin rk. 47 éves, Kovacsics Anna magánzó rk. 60 éves, Bódás Károly MAORT anyagkiadó 46 éves rk. — *Házasságot kötöttek:* Czigány Emil Kálmán rk. és Kajdi Gizella Mária rk., Tóth Dezső MÁV segédtiszt rk. és Németh Margit rk., Varga László szabósegéd rk. és Tóth Magdolna rk., Polgár Dezső János MÁV tiszt és Tóth Ilona rk., Kekkner Mihály kocsirakodó rk. és [illegible] Erzsébet rk., [illegible] Jenő Sándor ht. őrmester és Böröndi Ilona rk., dr. Bánfi István Nagykanizsa h. polgármester-főjegyzője ág. cv. és Erdl Jolán Mária rk., Várbelyi László vízvezeték-szerelő rk. és Tálosi Julianna, Dianiska Sándor honvéd rk. és Bakács Magdolna rk., Gregor Imre MÁV portás rk. és Fiedler Katalin ref., Lengyák Péter rk. tanító és Németh Ilona Erzsébet rk., Nemesvári Andor gör. kat. és Kovka Mária ág. cv., Vollák József MAORT tisztviselő rk. és Németh Anna rk.

Anyakönyvi hírek

Esküvői kép helyett...

Házassági anyakönyvi kivonat

„Egy utólag, a leszármazott által készített „emléklap"- hiszen az ágyuk kereszttüzében ez elmaradt…"

Megkezdődött tehát házaséletem.

Mivel elhatározott szándékom volt nem ott várni meg az oroszokat, így azt lehet mondani: a hátralévő kanizsai tartózkodásom egész ideje alatt, tehát 1945. április végéig úgy éltünk, – amit az óta is gyakran emlegetek – mint a nászutasok. A bőröndből ki a fogkefe, használata után vissza, készenlétbe az indulásra Nyugat felé.

Itt megint egy kicsit részletesebben szeretném ismertetni az eseményeket.

Arról már szóltam, kik, azok, akik akkor még nem hagyhatták el állomáshelyüket.

Ezek között voltam én is.

Valamennyi úti okmányunk úgy készült el, hogy Nagykanizsa város tisztikara települ tűzoltóságával, valamennyi gépjárművével. Mindenkinek megvolt a kocsi beosztása, sőt mint gépkocsit vezetni tudó, az általam igénybeveendő gépkocsi vezetőjének is fel voltam tüntetve. Akinek csak halvány fogalma van egy ilyen nagy horderejű eseményről, tisztában van azzal, hogy mindent okmányozni kell. Különösen akkor, amikor igen nagy volt az országúti ellenőrzés és egy felbomlásban lévő ország akkori vezetői minden eszközt megpróbáltak megragadni, hogy a szétesését elkerüljék.

Szigorú parancsok voltak életben.

Ezt lehet ma kifogásolni, de ha valaki bele tudja magát képzelni egy háborúban álló ország hangulatába, meg kell, hogy értse, ilyenkor nincs idő és hely az ügyek polgári értelemben vett tisztázására. Nincs megfelelő papír, feltételezhető, hogy szökevény, és azonnal felkoncolandó. Ez volt a parancs. De hol nem ez, amikor ennyire kiéleződik egy ország belső és külső helyzete?

Az is közismert volt, hogy mentse a saját bőrét, elég sok álig felfegyverzett SS és nyilas pártszolgálatos legény cselleng az ország útjain, s nem volt tanácsos valakinek úgy önállóan ide-oda utazgatni. Ezért döntöttünk úgy, hogy lehetőleg konvojban megyünk, amikor a lényegesen nagyobb a biztonság. Utazási papírjaim tehát hivatali beosztásomból adódó közigazgatási ranggal jelzett útpapírok, s nem névre szólóak voltak. Azt is tudni kell, hogy katonai meghagyásom kizárólag, mint *Kanizsa főjegyzőjének* szólt. Az benne volt minden meghagyási papírban, ha elhagyom állomáshelyemet, azonnal tartozom jelentkezni az első katonai gyűjtőállomáson. Az is egyértelmű volt: ha közigazgatási egységként települ a város, akkor továbbra is annak alkalmazottja vagyok. Tehát ebből a szempontból is kötve voltam ahhoz a társasághoz, melyhez hivatali beosztásomtól fogva tartoztam.

Még hozzátartozik az akkori idők teljes ismeretéhez, hogy megszámlálhatatlan tiszti értekezletet tartottunk, szinte naponta, ahol mindig szóba került a menekülés. A *kanizsaiak* – mikor különösen így utólag elgondolkodom, vélem így – határozatlanok voltak, szemben a *polgármesterrel és velem*, akik egyértelműen a távozás mellett voltunk.

Ez egyébként teljesen érthető. *Mi jövevények voltunk* Kanizsán, a polgármesternek a háza valahol *Zebegényben* volt, *engem egzisztenciám Nyíregyházához* kötött. Ezek a te-

lepülések vagy már elvesztek, vagy a közeli elvesztés útján voltak. A kanizsaiaknak itt volt házuk, vagyonuk, családjuk, minden érdekeltségük és világosan lehetett tudni, hogy innen már csak idegen ország felé lehet gravitálni. Emberileg nagyon is érthető okok ezek és nem könnyű pálcát törni a bizonytalankodók felett.

Meglehetősen nehéz napok, hetek vártak reánk. Valamikor október folyamán Kanizsa légitámadást kapott. Ez is igen rontotta az ottani hangulatot, ez is érthető.

Édesanyámhoz Muraszombatba ki kimentünk, és sűrűn váltottunk levelet. A körülményekhez képest jól érezte magát. Igen szerető háziak vették körül. Az étteremben is, ahová ebédelni, néha vacsorázni eljárt, megkülönböztetett tisztelettel viseltettek iránta. Nemcsak a vendéglő személyzete, hanem a vendégek széles köre is, beleértve a szép számmal ott kosztoló német katonaságot. Számunkra igencsak meglepő volt, hogy amikor ott tartózkodásunkkor lementünk ebédelni, az asztalok mellett ülő német katonák tekintet nélkül rangjukra, felállva és meghajlással üdvözölték Anyámat. Anyám német nyelvtudásáról már írtam. Amikor nyilvánvalóvá vált az orosz hadműveletek iránya, némi megnyugvás töltötte el a Kanizsaiakat is. Dacára annak, hogy Marcali, ami alig 25 km-re esett Kanizsától, már az oroszok kezén volt.

Így múlt el a január is.

Jól emlékszem az 1944. év Szilveszterére. *Vit Feriékhez* voltunk meghívva, ahol néhány baráti házaspárral vártuk meg az éjfélt és aggódó félelemmel köszöntöttük egymásra az Új Esztendőt. *Viték Fő* utcai emeleti lakásának ablakából a front közelségét az állandó torkolattüzek villódzása jelezte.

Február elején esedékessé vált hivatalos látogatásom Muraszombatba, hogy megnézzem az ott élő menekülteket és megtudjam, nincs-e valamire szükségük. Megbeszéltem *Feleségemmel*, hogy mivel úgy látszik, hogy valamelyest megnyugodtak a viszonyok, Kanizsára hozom Anyámat. Így is történt. Február 13-án gépkocsival átmentve, hazahoztam és nem messze *Király utcai* lakásunktól, a *Csengery utcában* találtam egy megfelelő szobát, fürdő használattal, amit kibéreltem. *Ircsi* azt lehet mondani, egész napját ott töltötte. Ha nagyon rossz volt az idő, úgy az ebédet hazavittük Édesanyámnak, ha jobb volt az idő, Anyánk velünk jött valamelyik étterembe. Azt nem lehet mondani, hogy „dorbézoltunk az ellátásban". Azt már említettem, hogy a közellátás igen gyenge volt, de ez az egész Dunántúlra vonatkozott, nemcsak kanizsai sajátosság volt. Jól emlékszem arra, hogy amikor *Ircsi* még Sopronban játszott, és néhány alkalommal átmentem hozzá, sokszor csak azért tudtunk ebédelni, – ebédelni az egy kicsit túlzás, valamit enni – mert legfeljebb egy adag véres hurkára való lehetőség némi burgonyakörettel adódott. De ezt is a resti színházrajongó pincérének köszönhettük, aki cserébe színházjegyet kapott *Ircsitől*, lévén az is hiánycikk. (Sopron város lélekszáma hatalmasan felduzzadt, az embereknek volt pénzük, nem volt sok válogatás a szórakozásban, így akár hány előadás is volt naponta, a nézőteret zsúfolásig megtöltötték.)

Már 1945-ben, amikor hivatalos ügyben átmentem Sopronba, természetesen mindig időt szakítottam arra, hogy Fertőrákoson felkeressem Bátyámékat. Szinte mindig örök téma a *Jövő* volt. És úgy zártuk e kérdést, hogy amikor erre lehetőség nyílik, Mi – Anyám,

Feleségem és én – kimegyünk Ausztriába, ott keressük egymást, és együtt próbálunk megkapaszkodni majd az új hazában. Jövőnket csakis együtt képzeltük el. Bátyám súlyos rokkantsága, akkor már látása annyira leromlott, hogy állapota csak erősítette elhatározásainkat. Például egyik országúti sétánk alkalmából, amikor a *Fertő tó* látványát dicsértem, Ő szegény az ellenkező oldalra nézett. Állapotát titkolta, amíg csak lehet.

Közben *Márta* sógornőm is *Ircsihez* hasonlóan majdnem napra azonosan állapotos lett, és az is beszéd tárgya volt, hogy mivel szülés idejére feltételezhetően a jelenlegi viszonyok még fennállnak, úgy szülni a kanizsai kórházba jön Ő is, ahol majd a két asszony egymást erősíti. Nem így történt. A történések átírták a forgatókönyvet.

És nem előrelátásomnak, hanem kizárólag Isten kegyelmének köszönhetem, hogy Édesanyámat 1945. február 13-án visszahoztam. Mert ha ez nem így történik, amint majd az később olvasható, Anyám valahol Kanizsa és Muraszombat között pusztult volna el.

Arról is beszéltem, hogy szinte naponta járt fel a polgármesterhez egy német SS orvos százados, katonai kórház parancsnok, aki aggódó kérdéseinkre mindig mosolyogva azt felelte, „*ne nézzük a térképet, ne aggodalmaskodjunk, rövid időn belül egyik napról a másikra rendbejön minden és vége lesz a háborúnak*." Ezt olyan határozottsággal mondta, hogy ma sem tudok szavainak őszinteségében kételkedni.

Valamikor március közepén ismét Sopronban volt hivatalos dolgom. Gépkocsin mentem át, amikor a déli órákban megszólalt a légiriadót jelző sziréna. Kocsiba ültem és a város sofőrjével kimentünk Fertőrákosra. Azt hiszem, ekkor találkoztam utoljára Magyarországon testvéremmel. Természetesen ott is légiriadó volt. Fertőrákosnak a sziklás talaj mélyén hatalmas barlangrendszere van, ez volt a természet adta óvóhelye. Odamentünk le bátyámékkal együtt. Nem sokkal később a bányában hatalmas dübörgéseket hallottunk. Azok az őslakók, kik velünk lent tartózkodtak a bányában, mondták, hogy a hangok irányából arra következtetnek, hogy Bécsújhely (*Wienerneustadt*) lehet a támadás célpontja. Vagy másfél óráig tartott e dübörgés, majd ismét csend lett. Feljöttünk az óvóhelyről, elköszöntem Bátyáméktól. Visszamentem Sopronba, a várost ez alkalommal nem érte támadás. Hivatalos dolgom végeztével hazamentem Kanizsára.

Másnap délután feljött az orvos-százados, és egyszerűen nem lehetett ráismerni.

Lerogyott az egyik fotelba, halálsápadtan, szinte üveges szemmel meredt maga elé, szótlanul. Nehezen kaptunk tőle választ, majd végre kinyögte: „*minden elveszett, elvesztettük a háborút*." Kérdésünkre erősen tagolva, szinte szótagonként nyögdécselve elmondta, hogy az a fegyver melyre győzelmüket alapították *Wienerneustadtban* készült egy hatalmas földalatti gyártelepen. Addig nem akarták bevetni, amíg nem áll rendelkezésükre olyan mértékben és mennyiségben e fegyver, hogy valamennyi arcvonalon szinte egyszerre legyenek úgy ütőképesek, ami az ellenséget azonnali fegyverletételre késztette volna.

Árulás folytán ez az amerikaiak tudomására jutott, s óriási erejű légitámadást intéztek e gyártelep ellen, ahol nemcsak az elkészített fegyver semmisült meg, de az egész azt kidolgozó tudósgárda is.

Hogy és mint volt ez, mind a mai napig nem tudom. Erről soha semmit az óta sem hallottam, nem olvastam.

De egy valamivel még az elmondottakat ki tudom egészíteni.

Kedves jótevőm és nevezhetem nyugodtan barátomnak is, aki sajnos korai haláláig igen sokat segített rajtunk, *Kovács András* villanyszerelőnek, komoly értéket jelentő vállalata volt a régi Magyarországon, feleségével valamikor 1945 őszén *Wienerneustadton* keresztül szekéren jött hazafelé. Ő maga beszélte el nekem, tehát első kézből tudom. Felesége osztrák származású nő arra a környékre való volt. Amint jöttek egy óriási méretű bombázásnak látták hatalmas területét. Hatalmas méretű beszakadt gödröket láttak, és amikor a környék lakosaitól érdeklődtek, hogy mi volt itt, azt a felvilágosítást kapták, hogy a németeknek valami titkos földalatti gyára, amit az amerikaiak lebombáztak.

1947-től egészen korai halálukig hetenként jártam be *Kovács András* villanyszerelő, *Kovács László* kerékpárműszerész – akik csak névrokonok voltak – közös Zrínyi Ilona utcai műhelyébe, néhányan ott tartottuk kaszinónkat. Egy beszélgetés során elmondta azt, amit fentebb elmondtam a német-orvosszázadossal kapcsolatban, mire András megadta az ő fentebb ismertetett tapasztalatát.

Hogy a háború kimenetelét illetően mit jelentett volna az a bizonyos fegyvert, nem tudom. De két dolog van, ami az óta sem hagy nyugodni.

Az egyik az, hogy sok mindent lehet – jót és rosszat ki – ki felfogása szerint – mondani Hitlerről, de azt talán még a legádázabb ellensége sem állítja, hogy nem szerette fajtáját. Hiszen minden, amit tett a fajtája érdekében történt. Hogy ez az ember őrült volt-e vagy zseni, nem tudom. De azt nyugodt lélekkel lehet feltételezni róla, hogy az egyszeregyig nyilván eljutott. No, már most, amikor az egész világ jóformán szembe fordult vele, ha a háború kimenetelét illetően nem volt valami, amire építeni tudott, nem tudom elhinni, hogy hatalmi tébolyban az általa rajongásig szeretett német népét ki tette volna ilyen pusztulásnak.

A másik pedig, ami számomra mind a mai napig elgondolkoztató: *a japán fegyverletétel*. Bizonysága annak, hogy egy még olyan fanatizált mentalitású, kitűnő katonanáció, mint a japán, két atombombára leteszi a fegyvert. Egy-két évvel később azt is hallottam, hogy az a két atombomba Hitleréké volt, amerikai zsákmányul szerezték, ők vették használt. Akkori hírek azt is tudni vélték, hogy a németeknek nem volt alkalmas kísérleti telepük és nem tudták, hogy a megindított láncreakció megáll-e, vagy megállítható-e, ezért hinodáltak annak felhasználásával.

Hogy van-e ezekben hajszálnyi igazság, vagy az egész csak kitaláció nem tudom, ráadásul e fránya találmányban mind a mai napig semmit nem is értek. De bizonyosság sincs a kezemben. Ezek viszont olyan dolgok, hogy talán évszázadok múlva is hétpecsétes lakat alatt őrzik majd. Befejezésül, pedig most 4 évtized távlatában sem pró, sem kontra nem kívánok állást foglalni. Leírtam ezeket úgy, ahogy történtek, és ahogy annak idején hallottam róluk. Lehet, hogy egyszer még valaki, vagy valakik előtt érdekes lesz ez, ha írásom megmarad, és esetleg elindít egy olyan irányú kutatást, ami fényt derít a homályos dolgokra. Ennyi volt ezzel a célom!

Mivel elkötelezett híve vagyok a mindenkori igazságnak, elmondok egy másik, valamivel későbbi esetemet annak megvilágítására, hogy léteznek viszont olyan megszállottak is, akik elsősorban talán önmagukat csapják be. (Ha egyáltalán becsaptak valakit.)

1945 március második felében egy beharangozott ellentámadásról érkezett hír hozzánk Kanizsára, melynek bejelentett célja a Dunántúl teljes megtisztítása volt az oroszoktól. Kanizsán is vonultak át friss német alakulatok a front felé.

Egy alkalommal egy SS rohamtüzérség százados parancsnoka keresett fel, ha jól emlékszem alakulata számára petróleum kiutalását kérte. Meglehetősen nagy hangon közölte velem, hogy óriási erőt összpontosítottak ezen a vidéken és egy olyan támadást indítanak, mely első menetben az oroszokat a Dunáig, második menetben a Tiszáig zavarják vissza, harmadik menetben pedig, végérvényesen átdobják a Kárpátokon. Arra a megjegyzésemre, hogy *„legalább az első sikeres ellentámadást már láthatnám"*, valami olyasmit mondott, hogy a magyarságnál ez a pesszimizmus a legnagyobb baj. Azt feleltem erre, hogy Magyarország háromnegyed része az oroszok kezén van, ne csodálkozzon tehát ezen a pesszimizmuson és meggyőződésem, ha Németország volna hasonló helyzetben, ott is ez a pesszimizmus lenne uralkodó. Meglehetősen ingerülten távozott.

Vagy két napra rá a kanizsai német *ortskommandáns* segédtisztje keresett fel ugyancsak valami hivatalos ügyben. Ez a segédtiszt egy tartalékos hadnagy volt, polgári foglakozására nézve fűszerkereskedő Bécsben, felesége Szombathelyre való magyar nő volt, ő pedig az első világháborúban magyar alakulat keretében szolgált, így kifogástalanul beszélte nyelvünket. Néhány percig első emeleti hivatali szobám ablakából együtt néztük a felvonuló csapatokat. Egy gépjármű három-négy másik járművet húzott. *„Így indulnak támadásra? "*- kérdeztem, *„hiszen maguknak ezek szerint nincs benzinük?" „Jó szeme van főjegyző úr"*- válaszolta, most kaptuk a szigorú parancsot, hogy az egész *ortskomandantur* csak egy gépkocsit használhat. *„Hát akkor le a lanttal"*-, feleltem. Tudomásom szerint a „nagy" támadás, amely olyan nagy hanggal lett bejelentve egészen Kaposvárig, a város cukorgyáráig jutott el. Soha nem jártam életemben Kaposváron, így nem tudom valót írok-e, amikor azt írom, hogy a gyár a város Kanizsa felőli oldalán fekszik.

Menekülés?

Nem sokkal ezután megindult a csapatok áradása visszafelé, mely lassan a menekülés képét öltötte. Benne jártunk a Nagyhétben, ebben az esztendőben Húsvét első napja április 1-jére esett. Nagycsütörtökön délután megjelent nálam az imént említett hadnagy és azt mondta: *„az alezredesem küldött, Ön olyan sok szívességet tett nekünk, felajánlja, ha van gépkocsim és üzemanyagom, menjek velük. Ök ma este indulnak Ausztriába."*

Azt hiszem ma már csak e beszélgetésnek, majd az azt követő másik beszélgetésemnek én vagyok az egyedüli élő tanúja. Akkor ott volt a feleségem is, ha élne, Őt tudnám tanúként hívni.

Bementem a polgármesterhez és elmondtam neki ezt, kérve, mivel nekem sem gépkocsim, sem saját benzinem nincs, a kanizsai városi csoport, azaz mi is induljunk el velük. Vagy adjon valami lehetőséget, hogy én a családommal elmenjek, mert itt most már nincs mire várni.

Ő felállt, könnyezve átölelt, és arra kért, hogy ne hagyjam el, hiszen ha itt marad, az oroszok nyomban falhoz állítják és agyonlövik. Polgármester is, vitéz is, mindez elegendő ok erre. *„De várjunk még, hiszen a hivatalok még nem mennek, ne mi kezdjük meg a sort, különben is erre utasítás még nem érkezett*."

Megjegyzem, hogy Zalaegerszeggel, tehát a megyeközponttal telefonösszeköttetésünk még ekkor zavartalan volt.

Visszamentem és megköszönve az irántam tanúsított jóindulatot elmondtam a hadnagynak, amit a polgármesterrel, mint hivatali főnökömmel beszéltem. *Amikor benn voltam a polgármesternél, megkérdeztem azt is, hogy mivel náluk tartózkodik leányuk két unokával, akinek férje, mint tanárember Budapesten, a gyűrűn belül maradt, ilyen körülmények között is elhatározott szándéka hogy elhagyja Magyarországot?* Válasza igenlő volt.

Ismétlem, ez Nagycsütörtökön délután úgy 5 óra tájban történt.

Másnap, Nagypénteken a német csapatok visszavonulása menekülésszerűvé változott, indultak a magyar hivatalok is, rendőrség, királyi adóhivatal, bíróságok stb.

A délutáni órákban ismét bementem a polgármesterhez mondván, hogy „*itt az utolsó pillanat az indulásra*."

Talán már mondtam, hogy a város és a városi tűzoltósági gépkocsik a városháza udvarán oszlopba sorakozva álltak, indulásra készen.

Nagykanizsa városának egy földalatti ciszternában megközelítően 15 ezer liter benzinje volt tárolva, így üzemanyaggal bőségesen el tudtuk magunkat látni. Az én vitéz polgármesterem felállt, ismételten zokogva átölelt és azt mondta, hogy megpróbált ma délután elköszönni a határozottan maradni szándékozó leányától – leánya ezt többször és korábban is hangsúlyozta, később úgy hallottam, hogy Pesten lévő férjének erős baloldali kapcsolatai voltak, igaz-e vagy nem, nem tudom – de „*elválni nem tud, inkább itt lőjék főbe*."

Erre némi ingerültséggel azt mondtam, hogy „*tegnap ugyanitt megkérdeztem tőled ezt is, de idős korodra, rossz idegállapotodra hivatkoztál!"* Természetesen, ha nem indul a főnök, az amúgy sem lelkes beosztottak, akik különben sem mutattak nagy lelkesedést a város elhagyásáért, ugyanígy az ott élő, családos tűzoltók, mind a maradás mellett döntöttek. Egyedül a város gépkocsivezetője, bizonyos *Piller* nevű akart jönni, mivel fiatal házas volt és féltette a feleségét.

De hova induljunk ketten gyalog egy járni alig tudó Édesanyával, és egy akkor már várandós, és terhességét állandó fulladásokkal viselő feleséggel?

Még a polgármester azt is ajánlotta, hogy tudomása szerint indul a nyilaspárt vezetősége, csatlakozzam hozzájuk. „*Éppen én, akinek velük több ízben is összetűzésem volt*?"- kérdeztem tőle, amire elhallgatott. Másnap reggel, tehát Nagyszombaton reggel jelentkezett nálam az a tűzoltó, akinek gépkocsijával pokrócokat küldtem csütörtökön Muraszombatba az oda menekültek részére. Azt mondta, hogy amikor *Letenyé*t elhagyta, a község túlsó részén már ott voltak az oroszok. A gyűrű tehát bezárult körülöttünk.

Még történ valami, amit el akarok mondani.

Ezen a délelőttön felkeresett egy ügyvéd, aki valahonnan a Bánátból menekült Kanizsára. Amint megmutatta, tele volt valutával, volt egy hatalmas amerikai kocsija. Olyan országúti cirkáló féle, de autót vezetni nem tudott és sofőrje Kanizsán megszökött. Felajánlotta, hogy vezessem a kocsiját, és mivel Ő kitűnően ismeri Jugoszlávia útviszonyait arra még el tudunk menni. „*Olyan nagy a kocsim, hogy el tudom vinni a két asszonyt és egy elég tekintélyes csomagot is*!"- biztatott.

Igen ám, de becsületesen elmondta, ő az usztasák jogtanácsosa volt. (Ezek olyan horvát jobboldali katonaszerű alakulatok voltak, mint a baloldali minőségben a Titó partizánjai.)

„*Igen ám*" – mondtam, de – „*ki garantálja azt, hogy a jugó úton usztasákkal fogunk találkozni, akik őt, amint mondta, mind ismerik és nem a partizánokkal? És ha ezekkel találkozunk*, *hiába fogom azt emlegetni, hogy én csak sofőr vagyok, sorsunk egyértelműen fog befejeződni."* Ehhez igen jól ismertem a jugó mentalitást. Így erre nem vállalkoztam. A jogtanácsos további sorsra ismeretlen előttem. De ha 4 évtized múltán is visszagondolok e párbeszédre, most is úgy vélem, hogy igazam volt.

Talán azt is említettem már, hogy ilyen körülmények között kinn az országutakon az ököl törvénye volt az egyedüli jog. Ott a géppisztolyoké volt a szó, s teljesen mindegy volt, hogy azt német vagy magyar menekülő tartja-e a kezében.

Így bennmaradtunk, bent maradtam családommal az egérfogóba.

Ez itt maradásunk hiteles és pontos története.

Nincs mit hozzátenni és nincs mit elvenni belőle.

Nagyszombaton késő délután még *Ircsivel* nagy nehezen elmentünk a Király utcai lakásunkba, – ez az utca vezetett a városon keresztül nyugat felé – s néhány legszükségesebb holmit, párna, takaró stb. elhoztuk a Városházára, ahol annak megközelítőleg 70 személyes óvóhelyén rendezkedtünk be. Hárman, hiszen már Édesanyám is velünk volt.

Az egész óvóhely városi alkalmazottakkal, és családtagjaival telt meg.

A polgármester nem volt közöttük.

Éjfél körül elment az utolsó német alakulat is. Ez a többször említett orvos-százados csapata volt.

Már a Felső templomnál – ez kb. 500 méterre esett az akkori Városházától – voltak az oroszok, de ez a százados a párszáz méterre fekvő korházat addig költöztette, amíg az utolsó sebesültet is el nem vitték. Hiába noszogattam, azt felelte: „*amíg itt sebesült van, ő nem megy!"*

Amikor az utolsó sebesülttel a betegszállító elment, megölelt, beugrott kis nyitott kocsijába, és elhajtott. Ma is csak az tudom mondani, kitűnő ember és nagyszerű parancsnoka volt a kórházának.

Úgy hajnali 3-4 óra között érkezett az első orosz járőr a Városháza udvarára.

Még délután – ma talán mosolyt keltő – *Ircsivel* kinn álltunk az udvaron, amikor a város felett kisívű szivárvány látszott élénk piros fehér zöld színben ragyogva. Könnyes szemmel néztük, „*talán magyar marad*?"

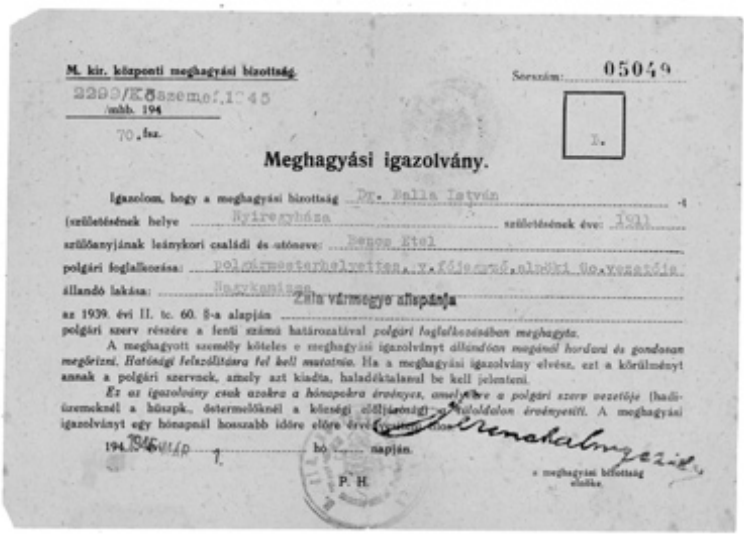
Nem maradt. Ez már minden kétségbeesésnél kétségbe ejtőbb reménykedés volt.

Nem sokkal az első orosz járőr beérkezése után megjelent egy orosz százados. Lovastiszt volt, és totál részeg. Első kulturális tette az volt, hogy lovagló ostorával a városháza Fő utcára nyíló dufartos kapualjának belső, színes üvegekkel díszített ajtajába ütött és ott néhány színes üveget kitört. Értelme ugyan ennek nem volt, de gondolom úgy vélte, bizonyítani fogja kulturáltságát e nemes gesztus.

Az akkori Városháza – ezt azért hangsúlyozom, mert úgy tudom, azóta nem ott van a városi hivatal – Fő utcai bejárata mellett volt egy *Teutsch Gusztáv* nevű igen jómódú üzletembernek az illatszerboltja. Annak hátsó, udvarfelőli raktárában, mint később kiderült, több hordó benzin, vagy ehhez hasonló gyúlékony folyadék volt. Ezen üzlettel szemben, a *Grand Hotel* mellett volt egy akkor üres üzlethelyiség, amiben a németek nagy mennyiségű propaganda nyomtatványukat helyezték el. Egyik menekülő német katona ide dobta be páncélöklét (pancerfaust) nyilván azért, mert erre már nem volt szüksége.

Az oroszok, szokásukhoz híven amint valahová beértek, ott azonnal fosztogatni kezdtek. Szándékkal vagy szándék nélkül, ezt nem tudom, de felgyúlt a propagandaanyag. Az égő papír berobbantotta a páncélöklöt, az becsapódott a *Teutsch* üzletbe, és annak raktárában felrobbant. Azonnal kigyulladt a Városháza Főutcai kétemeletes épülete, és mivel se víz, se ember nem volt, az épület az első emelet födéméig kiégett. Természetesen e kiégett tető és épületrész leomlott. Az utcán nem járkált senki, mert Kanizsán három napig állt a front. *Csak* ide-oda lövöldöztek a szembenálló csapatok, tehát nem volt tanácsos kinn járkálni.

A zűrzavar bábeli volt

M. kir. központi meghagyási bizottság
2299/K szem. f. 1945
mhb. 194
70. ksz.

Sorszám: 05049

I.

Meghagyási igazolvány.

Igazolom, hogy a meghagyási bizottság Dr. Palla István
születésének helye Nyíregyháza születésének éve: 1911
szülőanyjának leánykori családi és utónéve: Benes Etel
polgári foglalkozása: polgármesterhelyettes, v. Kőrösnádalbeli Gazdasági
állandó lakása: Nagykanizsa Zala vármegye alispánja
az 1939. évi II. tc. 60. §-a alapján
polgári szerv részére a lenti számú határozatával *polgári foglalkozásában meghagyta.*

A meghagyott személy köteles e meghagyási igazolványt *állandóan magánál hordani és gondosan megőrizni. Hatósági felszólításra fel kell mutatnia.* Ha a meghagyási igazolvány elvész, ezt a körülményt annak a polgári szervnek, amely azt kiadta, haladéktalanul be kell jelenteni.

Ez az igazolvány csak azokra a hónapokra érvényes, amelyekre a polgári szerv vezetője (hadiüzemeknél a hűszpk., őstermelőknél a községi elöljáróság) *hitelesítő aláírásával ellátta.* A meghagyási igazolványt egy hónapnál hosszabb időre előre érvényesíteni tilos.

194[illegible] hó ... napján.

P. H.

a meghagyási bizottság elnöke

„A parancs, az nálam PARANCS!”

Az orosz megszállás
avagy Nagykanizsa eleste…

Ahogy az idő távlatában meglehetősen messze próbálom az akkori eseményeket magam elé idézni, úgy érzem, bizonyos időzavarban vagyok. Olyan sűrített eseménysorozattal kerültem szembe, hogy e 4 évtized távlatából ezekről a napokról nem tudok pontos kronológiai sorrendben beszámolni.

Mivel ma már senki sincs, akitől ezen időzavaromat tisztázandó valami adatot tudnék kapni, így a bennem megmaradt emlékeket úgy vetem papírra, ahogy azok jelentkeznek agyamban. Tehát megismétlem, időrendi sorrendben tévedhetek, de nem tévedek az események pontos és hű leírásában. Igyekezem úgy visszaadni mindent, ahogy azok rögzítődtek.

Már ott jártak az orosz katonák a Városháza épület udvarán, és óvóhelyén. Ahol, mint már írtam úgy kb. 70-en voltunk. Többségében városi tisztviselők és családtagjaik, valamint az óvóhelyen légvédelmi szolgálatra beosztottak, akik szolgálati helyükön ott maradtak. Váratlanul feleségem halkan megkérdezte, hogy a nadrágom farzsebében hordott pisztoly – 6,35-ös *Browning* rendszerű *Taser*, amit *Szohor Pali* sógoromtól érettségim emlékére annak idején kaptam – ott van-e még. Akkor döbbentem rá, hogy változatlanul a zsebemben van. Ha ezt valamelyik orosz katona fedezi fel, annak azt hiszem reám nézve igen rossz, és teljesen egyértelmű következménye lett volna. (6-ik gimnazista koromtól megszoktam, hogy állandóan e zsebben revolvert hordok, így ekkor, e kritikus helyzetben ez teljesen kiment az eszemből.) Szerencsére az óvóhelyiségnek átalakított pincerészen kívül, ennek deszka padlózata volt, volt még olyan pince fülke, mely földes volt. Alkalmas pillanatban, amíg feleségem kinn figyelt oda bementem, és a cipőn sarkával kis gödröt kaparva, kis pisztolyomat bőr tokjával együtt oda betemettem. *(Lehet, hogy ma is ott rozsdásodik*.) Talán az utolsó pillanat adódott erre, mert nemsokára járőr érkezett és azt kérdezte, ki itt a legmagasabb rangú tisztviselő.

Már az ajtóban kollégáim engem jelöltek meg. Ez természetes is, mivel a polgármester nem itt tartózkodott, hanem Sugár úti szolgálati lakásának pincéjében. *(Ma is az a felfogásom, ha derűs időben viselek valami rangot, azt borús időben is viselni kell*.) Közrefogtak és akkor még ismeretlen helyre elvittek.

Az óvóhelyen maradt járni alig tudó Édesanyám és várandós feleségem, no meg kollégáim és családtagjaik.

A járőr egy *Gromov* nevű hadosztályparancsnoki beosztásban működő orosz ezredeshez kísért. Az utcákon még sötét volt, ennek az orosz ezredesnek valamelyik környező utca magánházában volt a hadiszállása. Ma már nem emlékszem, hogy meddig ücsörögtem ott, de azt tudom, hogy órák hosszat, a nap, tehát április 1-jének – *Húsvét vasárnapjának* – estéjéig. Természetesen étlen, szomjan, hisz ilyen apróságokkal a megszállók nem törődtek.

Az ezredesről annyit, hogy rövid ujjú tábori inget viselt, a zubbonya úgy panyókára volt vetve, ide-oda járkált, miközben alkalmam volt kb. 12 karórát megszámolni a két karján. Ugyebár egy órának a viselése, aki tudni akarja az idők múlását, szükség lehet. Még az is lehet, hogy mondjuk az óra pontosságának ellenőrzése céljából, valaki még egy órát visel. De kb. 12-őt?

Okát nagyon jól tudom: a *sztálini koncepció* nem gondoskodott óragyártásról, így az *„óraéhség"* kielégítése ilyen abszurdumokhoz vezetett még egy hadosztályparancsnok ezredesnél is. Éveken keresztül lett általánosan ismert szólás a „*davaj csaszi*". A ma is meglévő, már más tokot viselő öreg kis karórám megmaradását annak a trükkömnek köszönhettem, hogy a kis órát a nadrágom órazsebében rejtettem el, az üres karszíjat a karomon hagytam. Azután számtalan kutatáson estem is át, a megtévesztő üres óraszíj az engem mutató *tavárisban* azt a látszatot keltette, hogy már megelőzték.

Az ezredessel, mivel csak oroszul tudott, egy Kárpátaljáról származó ukrán közlegény, mint tolmács útján tudtam érintkezni.

Tárgyalásunk, ha akkor nem is, ma visszatekintve rendkívül érdekes és jellemző volt. Valami hihetetlen követelésekkel állt elő. Amire úgy nagyvonalakban emlékszem például az, hogy a város területén keletkezett tüzeket azonnal el kívánja oltatni, ezért „*ekkor és ekkor 5000 ember álljon a Fő téren ásóval, kapával, ennyi és ennyi fogatolt járóművel, ennyi és ennyi biciklivel*." És minden mondatát kiegészítette azzal: „*mert ha nem, azonnal főbe lövetem.*"

A tüzeket a fosztogató orosz katonák azért okozták, hogy annak fényében lássanak rabolni. Annyi fáradságot már nem vettek, hogy távozásuk után ezeket a tüzeket el is oltsák. Így jóformán égett az egész város. Viszont a tűzoltóságot, mint egyenruhás alakulatot természetesen minden tűzoltó felszerelésünkkel együtt elvitték, mint később megtudtam Kaposvárra. (Kanizsán már akkor is a tűzoltóság teljesen gépesítve volt.) De a város vízvezetékei is szét voltak lőve, így a vezetékekből egy pohárnyi víz sem jött ekkora.

Ez így ment órákon át, mert e mondatok közben az ezredes kirohanva a teremből eltűnedezett. Valószínűleg zabrálni ment, mert különböző tárgyakkal a kezében jelent újra és újra meg, ismételve felém ugyanezt.

Ránk esteledett.

Végül meguntam e beszédet és azt mondtam a tolmácsnak, kérve őt a szószerinti fordításra, „*hogy ebből semmi sem lesz, így kár várni a főbelövéssel holnapig, inkább most rögtön hajtassa végre".* Nyilván így fordította le a kis katona, mert az ezredes felkapta a fejért, megszüntette a járkálását, leült velem szembe, és teljesen más hangon megkérdezte, hogy „*miért nem lesz ebből semmi.?"*

Megmondtam neki, hogy először is:

„Nincs hivatalom! *Ilyennek felállításáról még álmodni sem merek, hiszen a „csőcselék"-mindenki értse ez alatt azt, amit akar – erre módot nem nyújt, még az embereimet is azonnal összeszednék. Mindent elvittek a németek*." Ez nem egészen így volt, de kitűnő érvnek bizonyult. *Tehát honnan vegyek ásót, lapátot, lovat, biciklit stb. stb., és mindehhez embert*?

Így csak felesleges ígérgetőnek tűnnék fel, ami az ezredest, csak ellenem ingerelné. Hát akkor minek várjunk holnapig?"

Hogy magatartásomban volt valami, ami megnyerte, vagy az a bátorság, hogy ezeket kimondtam? Nem tudom. Mind a mai napig nem tudtam kiértékelni.

De egy tény, ettől a pillanattól emberi hangon kezdett tárgyalni velem.

„*Hát hol vannak a tűzoltók*?"- kérdezte már- már szinte barátian. „*Elvitték*."

Hívatta a segédtisztet és intézkedett, hogy azokat azonnal hozzák vissza. Hiszen azok nem katonák. Így kerültek vissza a tűzoltók, mint később megtudtam: Kaposvárról.

Megköszönte ezt valaki nekem?

Erre nem volt példa, vagy talán még kevés a 4 évtized.

Mondtam a tűzoltó gépeket is, de azokat már nem kaptuk vissza.

Mégis utána ebben a szerencsétlen országban hányszor és hányszor hallottam annak említését, hogy ilyen meg olyan bitang, aki Nyugatra mentette, rabolta a magyar értékeket.

Pedig azok az értékek nagyrészt idő múltán visszakerültek. De a kanizsai tűzoltógépek soha.

Volt az oroszok által megszállt tűzoltólaktanyában egy igen régi, kézzel hajtható és lóval, vagy emberrel vontatható kézi fecskendő. Az már orosz mértékkel mérve is elavult volt, ezért így ott maradt. Kértem legalább ennek a kiadatását. Ha meg tudom szervezni a hivatalt, kértem annak katonai védelmét, hogy zavartalanul tudjam intézni az ügyeket.

Idővel már újból éjszaka lett, s mivel a városban világítás nem volt, de amint már említettem ide-oda lövöldözött időnként ágyúval és aknákkal a két szembenálló katonaság, azt is mondtam, hogy haza se tudok menni, hiszen az első utcai katonai járőr lefog és elvisz ismeretlen helyre.

Most, aki valaha ezeket a visszaemlékezéseim olvasni fogja, lásson csodát:

A teljesen megváltozott ezredes azonnal egy patrult rendelt ki mellém, hogy az hazakísérjen!

Majd megállapodtunk egy bizonyos reggeli órában, hogy hol fogok jelentkezni a továbbiak megbeszélése végett. Szinte azt mondhatnám, egészen barátságosan, kezet fogva váltunk el, egy teljesen kicserélt embert hagyva ott.

Azóta is emlegetem magamban, hogy és mint lett volna, s a továbbiakban, hogyan alakult volna a magyarság sorsa, ha az oroszokkal tárgyaló magyar „illetékesek" nem a szolgai alázat hangján, hanem a becsületes őszinteség hangján tárgyaltak volna?! Vajon – amint azt több mint hét év után az egyik egyházi inkasszálásom során mesélte a kérdezett vasutas nekem – akkor is megkérdezte volna Záhonyban az oroszok megbízottja a magyar vasutastól, hogy ez a kis ország ezt a mérhetetlen, úgynevezett jóvátétel címén az „aranykapun" ki vitt anyag előteremtését hogyan bírja?

A patrullal a Városháza óvóhelyére mentem. Akkorra már az épület lángokban állt, a pince-óvóhely feljárati ajtaján füst gomolygott kifelé. Az épületben senkit nem találtunk. Az ujjamon lévő kis ezüst karikára – ez volt akkor a jegygyűrűnk – mutogattam, amiből a járőr parancsnoka megértette, hogy a „*zsenát*" keresem, és eljött velem néhány közeli ház pincéjébe. De ha valahol voltak is behúzódó emberek, azt senki nem tudta megmondani, hová lettek az óvóhelyiek.

Általában nem nagyon járkáltak civilek az utcán, de annál több katona zabrált kint. Azok mind megállítottak bennünket, de nyilván megmagyarázta a járőrparancsnok, hogy mi járatban vagyunk, mert békében hagytak.

Visszamentem a Városháza udvarára, a járőr, pedig elment az állomáshelyére.

Az akkori Városháza két épülettömbből állt. Saroképület volt, a fő front a Fő utcára nézett. A másik épület az Állomás felé vezető utcára, nevére nem emlékszem.

A két épületet tűzfal választotta el, a közöttük lévő átjáró ajtó vasajtó volt. Ez a vasajtó zárva volt, az óvóhely, pedig e második épület alatt volt, tehát a Fő utcai égő épület tüze ide át nem terjedhetett. (Az óvóhelyen ott volt *Vécsey Barna*, a város műszaki osztályának vezető mérnöke és a *tűzoltóparancsnok*, kinek nevére nem emlékszem. Úgy tudom mindannyian ma már halottak. Hogy ezt miért hangsúlyozom? Nemsokára rátérek erre is.)

Ide a tűz nem is terjedt át, de volt ennek az épületnek egy az udvarra benyúló olyan raktárszerű része, amire az égő épületből a pernye szélhordta zsarátnok át-átkerült.

A dufart alá húzódva ott töltöttem az éjszakát és a melléképületre hulló zsarátnokot igyekeztem oltogatni. Segítségem is volt, a városházával szemben lévő *Grand Hotel* szálló és étterem kis borfiúja. Olyan tízegynéhány éves pincértanuló gyerek ugyancsak ebben az udvarban húzódott meg, viszonylag itt volt a legnagyobb csend és a fosztogatóktól való biztonság, mert az akkor már lassan kiégő és összedűlő roncsba zabrálni való nem igen akadt. Így ezt senki sem kereste fel.

Így ketten oltogattuk a keletkező kis tüzeket viszonylagos sikerrel, mert ez a melléképület tüzet nem fogott.

Amikor kivilágosodott, ismét elindultam *Anyám* és *Feleségem* keresésére.

Valamelyik pince lakóitól megtudtam, hogy az óvóhelyen lévők zöme a harmadik vagy negyedik utca egyik pincéjébe került át. És ott találtam meg az asszonyokat. Hogy mit éreztünk mindannyian, arról azt hiszem felesleges beszélni. Könnyen elképzelhető. Menekülésükről a következő tudtam meg. Amikor az óvóhely lakói értesültek arról, hogy kigyúlt a Városháza, és ahogy mondták ég a fejük felett – ez, amint már említettem nem volt igaz – kitört a pánik. Annak ellenére, hogy a mérnöknek és tűzoltóparancsnoknak tudnia kellett volna, hogy a tűz e második épületre nem tud átterjedni. A férfiak és nők csak önmagukkal törődve fejvesztetten menekültek, Anyámmal és Feleségemmel senki nem törődött. Ráadásul a pincét bevilágító petróleumlámpát valaki fellökte, így az óvóhely belső, fából készített berendezése, polcai, padlózata is égni kezdett. A füst mindig fojtóbb és fojtóbb lett, mivel igen mély volt a pince, annak meredek lépcsőjén a járni már akkor is igen nehezen tudó Édesanyám nem tudott feljönni, feleségem, pedig nem akarta otthagyni. Így ahhoz a sikerre vezető módszerhez folyamodtak, hogy hangosan segítségért kiáltoztak. Korábban Anyám Feleségemnek adta szemüvegét, *Ircsi* egy fekete kendővel a fejét is bekötötte, így vénasszonynak álcázódott. Kiáltozásukra orosz katonák jöttek le a füstös pincébe, és ők hozták fel őket, majd vitték át a két síró asszonyt a harmadik utca pincéjébe. Így menekültek meg. Megmentőjük orosz katonák voltak, bizonyságára annak, hogy mindenütt vannak olyanok, akik méltók az emberi elnevezésre.

Amikor néhány nap múlva a tűzoltóparancsnokkal találkozván megköszöntem a „segítségnyújtást", ostobaságába, vagy hirtelen zavarába azt felelte, hogy „*mi már azt hittük, hogy Te nem élsz, valahol agyonlőttek az oroszok.*" Hát ez is egy felfogás.

De még történt valami, ami szintén igen sötét képet fest az emberekről.

Az óvóhely egyik kiépített fülkéjének polcaira levitettem a város anyakönyvi hivatalának valamennyi könyvét, tehát születési, halálozási és házassági anyakönyveit az állami anyakönyvezés megindulásától – ha jól emlékszem 1895 vagy 96-tól egészen az akkori időig. Az egyik üres polcra még feltettem azt a hátizsákomat és kis kézi bőröndömet, melybe, amikor elmenekülésünkre készültünk 1-1 váltás fehérneműt, a legszükségesebb tárgyakat úgy csomagoltuk, hogy ha menekülés közben a nagyobb csomagokat el kell hagyni, legyen 1-2 törölköző, zsebkendő, harisnya, ing maradjon mindhármunknak. Ide tette le csomagját egy Makóról menekült tisztviselőtársam, bizonyos *Dr. Varga* és egy kanizsai tisztviselőtársam *Dr. Borsányi*. Nem lévén füstálarcunk másnap a pincébe gomolygó füstben lemenni nem lehetett. Az udvaron ott voltunk mind a hárman, s én, mint volt nyíregyházi önkéntes tűzoltó, – tehát hármunk közül szakértőnek számíthattam – azt mondtam, hogy szigeteljünk el minden pincébe vezető nyílást, így oxigénhiány miatt a tűznek bizonyos idő múlva el kell aludnia. Megállapodtunk, hogy e naptól számított három nap múlva délben 12-kor itt találkozunk, közösen kibontjuk a szigeteléseket, átszellőztetünk, és ha lehetséges, lemegyünk a pincébe. Lent majd meglátjuk megmaradt e valamink e csomagokból, és ha igen, kinek mi, maradt meg. Így nem kerülhet senki gyanúba.

E megállapodást követő második napon egy városi alkalmazott jön a városi zeneiskolába, – ahol akkor hivatalom és lakásom többed magammal volt – és azt mondja a feleségemnek, hogy „*a főjegyző úr fürdőköpenyét a dufart alatt láttam ledobva*." Azonnal oda siettünk, az ajtó és ablakok kinyitva, lenn az anyakönyvek tűztől mentesen megmaradva – ezt is elfelejtették megköszönni azok megmentőjének – de minden csomagom eltűnve.

Varga már elutazott Makóra, *Borsányi,* amikor kérdőre vontam, azt felelte, hogy hozzá Varga jött el, hogy neki volna alkalmi fuvarja, így ketten elmentek, de csak az ő holmijukat találták ott.

El lehet ezt hinni? Mert én az óta sem hiszem.

Hanem ahogy a lakásomat a Király utcában a csőcselék fosztotta ki, itt a magyar tisztviselőtársaim raboltak ki.

Ott álltunk mindhárman azzal, ami rajtunk volt. Ma sem tudom ki volt az a két idősebb nő, aki az utcán odalépett hozzám és átadott talán két töröközőt és vagy három zsebkendőt azzal, hogy „*nekünk se sok maradt, de tudom, hogy önnek még ennyi sem*." Ezek emberek voltak, sőt keresztény emberek. De a fehér holló egy szapora tünemény ezekhez képest.

*

Hivatali ügyködésemre visszatérve még van némi mondanivalóm.

A Városi Zeneiskolába megindult a hivatali élet.

Ami a legfontosabb volt:

Gromov ezredes betartotta ígéretét, és amikor másnap délelőtt felkerestem, patrult rendelt ki hivatalom védelmére. Akkor már volt egy intelligens tolmácsa. Az egyik ottani bíró az első világháború fogságából orosz asszonyt hozott haza, ő látta el a tolmácsi tisztet. Tőle tudom azt a remek *gromovi* parancsot: *„ha az oroszok közül valaki be akar menni, előbb lőj bele, az után kérdezd meg, hogy mit akar."*

Másik ilyen emlékem:

Egy főhadnaggyal és annak segédtisztjével, valamint két városi emberrel az orosz megszállta tűzoltó laktanyához indultunk, hogy onnan a már említett kézifecskendőt kihozzuk. Éltem a gyanúval, ezért amikor közeledtünk a tűzoltólaktanya felé, melynek kapujában orosz őrség állt, halkan szóltam az embereimnek, hogy mi maradjunk egy kissé hátrább, és úgy várjuk a fejleményeket. Jó orrom volt, mert a két orosz katona, sapkájukon jelzéssel, miszerint ők az állomásparancsnokság katonái, megállítottak.

A főhadnagy a kapuőrrel hangosan vitatkozni kezdett, mire a tűzoltólaktanyából kijőve lassan több orosz jött elő. Mi vagy ötven lépésre szemlélői voltunk az eseményeknek. Szó szót követett, majd az egyik katona teljes erővel belerúgott az állomásparancsnokság kiküldött tisztjébe, aki a barátságosnak nem mondható fogadtatás láttára a katonáival sietve távozott. *Milyen szerencse, hogy mi távol álltunk.*

Visszamentünk, a főhadnagy jelentett, az ezredes tudomásul vette, a fecskendő viszont maradt ott, ahol volt. Előnyöm az lett, hogy az ezredes nem követelte a tüzek oltását.

Egy másik emlék.

Akkoriban naponta jártam borbélyhoz borotválkozni. A Fő utcán volt az öreg *Szabó bácsinak* a borbélyműhelye, ahová jártam. Mivel a műhely központi fekvésű volt, korábban rengeteg német katona is járt ide, mert a németek, ahogy erről az oldalukról megismertem őket, szenvedélyes nyiratkozók és borotválkozók voltak. Így a műhelyben belépésünk szerint sorszámot kaptunk, és mindenki várt sorára. Ha véletlenül valakinek igen sürgős dolga akadt, a sorra kerülővel civilizáltan megbeszélte a cserét. Hónapokon keresztül nem is volt semmi probléma.

Az orosz megszállást követő napok egyikén bementem borotválkozni. A mellettem lévő székben egy bolgár főhadnagy ült, aki már akkorra teljesen be volt szappanozva és a segéd borotválni kezdte, engem maga a főnök már féloldalt leborotvált, amikor belépett két orosz géppisztolyos, azokat reánk fogva ékes nyelvezetükön bizonyára olyasmit mondtak, hogy hagyjuk el a székeket. Az öreg Szabó bácsi korábban éveket töltött orosz hadifogságban, így jól beszélte nyelvüket, és a pisztolyosoknak magyarázni próbálta, hogy várjanak sorukra.

De erre a pisztolyok felé irányultak. A bolgár felugrott székéből, és úgy, ahogy volt, elfutott. Nekem azonban ez akkor még ismeretlen viselkedés volt, így ülve maradtam. De amikor azt láttam, hogy a Szabó élete forog kockán, felálltam, ahol még borotválatlan

volt az arcom letöröltem, és elmentem. Másnap visszamentem az üzletbe és azt mondtam az öreg mesternek, hogy mindaddig, amíg annak vagyok kitéve, hogy egy idegen náció fegyverese kényére – kedvére felállíthat egy borbélyszékből, mert „*a fegyver nála van, így korlátlan úr hazámban*"- nem fogok borbélyhoz járni. *És soha többé nem voltam borbélynál*. Ezt követően feleségem nyírt egészen haláláig. Majd önnyiratkozóvá lettem.

Borotválkozni, pedig zsilettel kezdtem el, mert *az óta e téren mi változott?*
Ma talán módom volna ellenállni? Alig hiszem.

Kanizsára zömmel bolgár csapatok érkeztek.

Sajnos komiszabbul viselkedtek, mint az oroszok. Pedig velük szemben a magyarok – gondoljunk például a bolgárkertészekre – mindig igen barátságosak voltak, és az idekerültek anyagilag sem jártak rosszul. Előnyük, ha ezt előnynek lehet nevezni mindössze földrajzi helyzetükből adódott, már tudniillik, hogy korábban érték őket el az oroszok.

Viselkedésükre egy példa abból a rövid talán három hétig tartó közigazgatási emlékemből, amíg még „közigazgattam".

Megjelent hivatalomban a bolgár hadügyminiszter és „*mindössze"* csak annyit követelt, hogy a város egész belterületének valamennyi lakását úgy üríttessem ki, hogy a tulajdonosok lakásukból semmit nem vihetnek el, mert oda bolgárok fognak beköltözni. Szó szót követett, ő az egyik oldalról, én a másik oldalról vertem az asztalt, a végén otthagytam és elmentem az akkori Erzsébet téren álló, ha jól emlékszem bírósági épületben székelő orosz városparancsnokhoz. Akkor már *Gromov* a harcoló alakulatokkal tovább ment, *Visnyevszki* őrnagy volt az illetékes, és tőle kértem segítséget.

Magához rendelte a bolgárt, a már korábban említett bírófeleség tolmács – ahogy mondta,- pirult azoknak a szavaknak hallatára, amivel az orosz őrnagy illette a minisztert. Mondókáját befejezte azzal, „*ha az oroszoknak jó a város körül sátorban lakniuk, – akkor már jól benn voltunk az áprilisban – akkor az jó lesz a bolgároknak is*."

Így mentesült a lakosság a háborús események egy újabb megpróbáltatásától.

*

Említettem már, hogy *Nagykanizsa* három-négy napon keresztül harcok színhelye volt. Ennek okát akkor sem tudtam, ma sem tudom.

Nagykanizsát a valamikori *Kiskanizsától* a *Principális* csatorna választotta el. Közigazgatásilag *Kiskanizsa* már régebben beépült *Nagykanizsa* közigazgatásába. Ez a Principális csatorna, gondolom a belvizek levezetésére szolgált, de emlékezetem szerint nem volt nagyobb olyan 3-4 méternél. Én legalább is így emlékszem. A *Letenye* felé vezető országút egy hídon vezetett keresztül. Erre a pár napra a németek ennél a hídnál állították meg az előretörő orosz csapatokat, melyeknek létszáma a bolgár segédcsapatokkal együtt – az akkori haditechnika minden vívmányával ellátva, értendő ebbe természetesen a páncélosokat és a tüzérséget is – óriási volt. Ez az ármádia ennél a macskaugrásnyi

csatornánál megállt erre a pár napra és nem tudott átkelni a fel nem robbantott hídon, mert a híd ugyancsak emlékezetem szerint nem volt felrobbantva. Amikor az oroszok és bolgárok harcoló csapatai tovább vonultak, néhány nap múlva valamilyen hivatalos dologban *Kiskanizsáról* felkeresett egy ottani gazdálkodó. (Ezeket sáskáknak hívják, nem régen, azt hiszem az *Élet és Tudományban* olvastam valami magyarázatot ezen elnevezés eredetéről, de nem emlékszem rá, a történetem szempontjából viszont nem is bír jelentőséggel, így nem nézek utána.)

Ennek a gazdálkodónak a háza pontosan a híddal szemben volt, ott az út egy elég nagy kanyart írt le, hogy bemenjen a házakkal szegélyezett városrészbe. Ma nem tudom, így van-e. Ez az ember tehát elejétől végig otthon tartózkodván, végignézte az egész „hadműveletet". Amikor azt kérdeztem tőle, hogy milyen erőkkel védték a németek *Kiskanizsát*, hogy az oroszok ennyi ideig megrekedtek, az informátorom nevetett és azt mondta, hogy a kanyarban talán három géppuska, két golyószóró és annak a kezelő legénysége állt ellen. Majd bizonyos idő múltán érkezett hozzájuk egy motoros küldönc, nyilván azzal a paranccsal, hogy vissza kell vonulni, erre ezek mindössze két terepjáró gépkocsira felrakták cuccaikat, felültek és elgőzölögtek. Rá is kérdeztem, mert nem akartam hinni a füleimnek, „*hát mindössze ennyi erő volt ott*?" „*Igen* „- válaszolta.

„*Hát ki érti* – tettem akkor is, hozzáteszem ma is, – *hogy miért nem tudták a nagyobb folyóknál, így megállítani az előretörő oroszokat? Hiszen Moszkva és Budapest, vagy Berlin között akadt ezekből jó egy néhány?" „Parancsra kiürítették"* – amint a gazdálkodó mondta, de jó néhányszor hallottam, olvastam a hadi jelentésekben ezt a kifejezést.

Ki és miért adta ki az ilyen természetű parancsokat, merengek mind a mai napig e kérdés felett, de legalábbis számomra elfogadható választ kapni nem tudok. Lebecsülték az ellenséget? Mert ez is elég nagy baj lehet. Szándékkal akarták rövidíteni az arcvonalakat azért, – tépelődöm – hogy a szűkebb helyre tömörülő ellenfelet azzal a bizonyos csodafegyverrel tudják térdre kényszeríteni? Kérdések, melyekre nemcsak nem tudom megadni magam számára sem az elfogadható magyarázatot, de dacára az elmúlt 4 évtizednek nem tudok e kérdéseimre választ kapni.

Ha kint jártam Ausztriában, úgy sem ott, de máshol itthon sem, nem tudok úgy elmenni egy könyvkereskedő előtt, hogy meg ne álljak megnézni a kirakatba elhelyezett könyveket. Szerelmese vagyok a könyveknek!

Külföldön, – értem itt Ausztriát, Nyugat Németországot és Svájcot, – ahol ebben a négy évtizedben *Bandi* bátyám jóvoltából néha napján megfordultam, a könyvesboltok kirakatában szinte megszámlálhatatlan háborúval foglalkozó könyvet látok. Sajnos nem magyarul, s mivel nem bírom egyik nyugati nyelvet sem úgy, hogy nagyobb szótár segítség nélkül olvasni tudjam, – erre pedig ma már nem rendelkezem kellő idegnyugalommal –, hogy fordítgatási gyakorlatokat végezzek, így természetesen nem is veszem meg. (No meg úgy láttam, hogy az áruk a magyar rokoni látogató zsebében elég borsosak.)

Vajon ezek adnának valami felvilágosítást az imént felvetett kérdéseimre?

Nem tudom.

A mi magyar viszonyaink között, pedig szinte törvényszerű, hogy csak olyan könyv olvasható nyelvünkön, ami hogy úgy mondjam, egy *kaptafára* készül.

Ez a *kaptafa,* pedig tapasztalataim szerint nem tudományos kaptafa, hanem propaganda kaptafa, s így mint történelemszemlélet, értéktelen.

Bizonyára sok olyan magyar történész van, akinek módja van ilyenekbe is belebeleolvasni. Nemcsak azért, mert mondjuk ezeket beszereztetni lehetőségük van annak az intézménynek útján, ahol dolgoznak, de bírják is úgy a nyugati nyelvek valamelyikét (angol, francia, német, olasz stb.), hogy ha felvetődik bennük ez a kérdés – ha egyáltalában felvetődik, hiszen valamennyien erős „agymosáson" mennek keresztül már egyetemi tanulmányaik alatt is – esetleg meg tudnak felelni rá, legfeljebb íróasztaluk számára.

Hiszen például legális úton még a magyar volt államférfiak külföldön megjelenő visszaemlékezései, emlékiratai sem olvashatók. Csak úgy hébe-hóba, szinte egészen véletlenül tudja meg az ember, hogy kinn megjelent a *volt kormányzó Horthy Miklós emlékirata*, *Kállay Miklós miniszterelnök emlékirata*, *Mindszenthy József prímás emlékirata, Ordass Lajos evangélikus püspök emlékirata*, hogy csak úgy kapásból felsoroljak néhányat, melyet, ha el is olvastam, de vagy kinn, vagy illegális úton becsempészett példányát.

Miért?

Félünk attól, hogy az eseményeket másként is meglátja elsősorban ifjúságunk?

Ha ez az ok, akkor felette ostoba felfogásra vall, mert egészen biztos, hogy ismerve a csempészésbe rejlő izgalmak felfokozó hatását, akiket e témakör érdekel, biztosan szerét ejtik annak, hogy el is olvassák. Hiszen ma azt hiszem nincs olyan magyar család, akinek ne élne kinn éspedig meglehetősen jó anyagi körülmények között rokona, ezeken keresztül, pedig biztos, hogy be tudják szerezni.

De mint mondtam, ez felette ostoba dolog. Mert ha az a visszaemlékező túlzottan szépíti régi szereplését, az események ismeretében az egykettőre napvilágra kerül, és csak magának árt vele az emlékíró. Ha pedig beállítása valós, az történelmünk jobb megismeréséhez vezet, ami pedig minden nemzet fiai számára felette szükséges.

A rendszerhez hű történész, pedig igen hamar elveszíti szavahihetőségét. Könyvkereskedéseinkben a ma megjelenő történelmi dolgokkal foglalkozó könyveink feltűnően gyors elfogyása legalább is bennem azt a gyanút kelti, hogy a négy évtized sok minden agyonhallgatásának eredménye, és pedig okszerű eredménye, hogy ennyire feltámadt a nagyközönség ez irányú érdeklődése.

Erre csak egy példát hadd említsek!

Néhány héttel ezelőtt az Élet és Tudomány könyvismertetési rovatában arról olvastam, hogy megjelent egy bizonyos *Kardos* nevezetű szerzőnek könyve talán a „*Szent Korona története*" címmel, ha jól idézem e könyv címét. Másnap elmentem és a város valamennyi könyvkereskedését végigjártam, de mindenütt azt a választ kaptam, hogy már elfogyott.

Ma már lassan alig vagyunk számottevően azok közül, akik jogi tanulmányaik során ezzel a *Szent Korona tannal* foglalkozni voltak kötelesek. Akkor kik azok és a lakosság milyen rétegéhez és korosztályához tartoznak, akik például egy ilyen témájú könyvet megvesznek?

Ez is egyik előttem érthetetlen furcsasága a mai életünkben.

De az is, amit ma reggel az angol rádióban hallottam.

Hogy a román rendőrség emberei egy erdélyi magyart hurcolnak, ütik, verik – ezt a nemzetközi Amnesztia Bizottság jelentéséből idézték – és ennek a szerencsétlen magyar testvérünknek egyik vádpontja, hogy Budapesten részt vett Illyés Gyula temetésén. Amint az öregek régebben mondogatták: *foroghat a sírjában Illyés Gyula*, mert az az eszme, melyet ő olyan nagy lelkesedéssel szolgált – saját könyvére utalok, címe nem jut eszembe, és amely eszme elborította Európa keleti és közép részének elég tekintélyes részét, ide juttatta rendjének éber őreit? Hogy még az is verésre okot adó „bűn" legyen, hogy valaki, aki bizonyára rajongói közé tartozik, elmegy a temetésére?

Nem mondom, dicső eszme!

És főleg a szabadság fáklyavivője!!

*

No, de itt az ideje azonban, hogy visszatérjek az eseményekhez.

A megszállás borzalmainak leírására nem érzem magam elég erősnek, és szókincsemet kevésnek ítélem azoknak a napoknak, heteknek, sőt mondhatni hónapoknak leírására. Röviden jellemezve minden elképzelést felülhaladóan, minden korábban ezzel kapcsolatban elhangzott ma sokszor „propagandisztikusnak" megítélt előrejelzést felülmúlt.

Sajnos az idősebbek között is sokan akadtak, akik, amíg ezt a megszállást meg nem érték, finom mosollyal ajkuk körül hallgatták azokat, akik innen-onnan értesüléseket szereztek a már korábban „felszabadult" területek szenvedéseiről. Amint most visszagondolok e napokra és az azokat megelőző hetekre, eszembe jut, és szinte kézzel fogható távolságban érzem *Hemmert Károlyt*, aki a város számvevőségének volt a főnöke. Aki egyik beszélgetésünk alkalmával, amikor a várható fejleményekre került a szó, fölényes mosollyal és kézlegyintéssel intézte el az egész kérdést, mondván: *„én már 1919-ben megértem egy szerb megszállást és mi történt? Akik korábban idejüknek tekintélyes részét a kaszinókban töltötték, beültek a mi helyünkre, mi pedig ideiglenesen átvettük kaszinóbeli szerepüket. Ennyi volt és ennyi lesz az egész*."

Nem tudom, hogy e keserves napok után még meddig élt *Hemmert Károly*, azt sem tudom, hogy igen csinos gyógyszerész leánya áldozatul esett-e a megszállók állati vágyainak, de arra bizonyára nem gondolt, hogy még kaszinó sem marad, ahová elhúzódhat. És négy évtized sem volt még elegendő arra, hogy Széchenyi István egyik ragyogó eszméjét újból realizálják, és módot nyújtsanak arra, hogy az idősebb korosztály valahol kulturális lehetőségeket találjon hátralévő napjainak morzsolására. Pedig még Kanizsa viszonylagosan előnyös helyzetben volt például Zalaegerszeggel szemben, ahová ugyanaz az alakulat vonult be, amelyik Nyíregyházát megtisztelte október folyamán megjelenésével.

Amint hazakerülésem után értesültem, hogy amikor valami hadműveleti érdekből talán három napra a német-magyar csapatok visszavették *Nyíregyházát*, még az a parasztság is, mely évszázados beállítottságának eredményeként, alig-alig mozdítható el földjétől, és mint szláv eredetű, jól rosszul, de meg tudta magát a megszállókkal értetni, tömegesen kapott szekereire és menekült, mert olyan borzalmakat élt át.

Állítólag ez a banda került Székesfehérvárra is át. Ez a város talán három ízben is gazdát cserélt. Hozzánk Kanizsára tömegesen érkeztek menekülők a város minden rendű és rangú rétegéből adódva és olyan hihetetlen dolgokat beszéltek az átélt borzalmakról, hogy szinte az ilyet nem tapasztalt ember el se akarja hinni. Ez a banda azután Zalaegerszegre került, „működésük" eredményéről kissé később számolok be.

Négy évtizeddel a hátborzongató és szomorú események után sem tudom elhinni azt, hogyan lehetséges az, hogy azok az emberek, akik bárhol az ország területén szembe találták magukat e horda cselekedeteivel, azok ki tudják mondani azt, hogy ***felszabadultunk***.

Elfogadom, hogy használhatja ezt a kifejezést a zsidóság, aki valóban felszabadult az elpusztulás és elpusztítás nyomasztó érzésétől.

De magyar?

Tartozzon bármilyen rétegéhez a magyarságnak, mi alól szabadult fel? Akár munkás volt, akár paraszt, akár értelmiségi, hogy ne is beszéljek a *ferencjózsefi* idők – akkor egész Európára kiterjedő – szabad mozgásáról, a *horthyrezsim* 25 éve alatt oda ment, beleértve ebbe a külföldet is, ahová akart. Sehol a munkahelyén semmiféle megkötésnek alávetve nem volt, mert a felmondási időt a legrosszabb indulattal sem lehet megkötésnek nevezni. Ez azt hiszem a világon mindig és mindenütt így volt és így lesz, hiszen egyetlen munkaadót sem lehet annak a bizonytalanságnak kitenni, hogy egyik óráról a másikra korábbi alkalmazottja nélkül maradjon. De a felmondás idő után? Oda ment, ahová akart.

Nekem abban az időben soha nem volt útlevelem, de nem azért, mert nem kaptam volna, csak egyszerűen azért, mert nem volt pénzem utazgatásra. Pénztelenség az volt, de nemcsak Magyarországon, de még a győztes Amerikában is, tessék csak a Világválságra visszagondolni.

Ma van, de ez nem valami *népi demokratikus* vívmány!

Mert menjen csak ki valaki Nyugat felé, és már egy km-re határunktól rá kell arra döbbennie, hogy ott még ennél is jobban, de mennyivel jobban élnek. Mert, hogy mást ne mondjak, még abban a szegény Ausztriában sincs például alkatrészgond. Vagy elsőrendű szükségleti cikkekben hiány, mint mondjuk fűtőszénben. Mutatja a rendszer hozzá nem értését és csődjét, hogy akkor is jelentkezik, amikor a lakások tekintélyes részét földgázzal, vagy központi hőerőművekkel fűtik. Számtalan „megnyert" széncsatájuk ellenére még odáig sem jutottak el, hogy például Nyíregyházán akár tűzifába, akár szénbe válogatni tudjon a szerencsétlen fogyasztó.

Még mindig változatlanul a század legkeményebb teleként az 1928-29-es esztendő telét emlegeti a meteorológiai tudomány. Jól emlékszem, mert akkor voltam Miskolcon katona! A legkeményebb téli napokon is, ha valaki bement a tüzelő kereskedésbe, válogathatott,

hogy első, vagy másodosztályú tűzifát kíván-e és melyik szénmedence szenéből, beleértve a sziléziai szénmedence itt minálunk széltében „porosz" szénnek emlegetett szénfajtájából. Talán azok, akik akkor intézték az ország gazdasági irányítását, félistenek voltak?

Dehogy voltak, dehogy voltak, csak értettek ahhoz, amit csináltak. Szemben a mai vezetőséggel, akikről ez idáig nem tudtam megállapítani, hogy a hozzá nem értő dilettantizmusuk vagy rosszindulatuk a nagyobb. De bárhogy is legyen, bármelyik is legyen, ennek mérete felmérhetetlen.

Mondtam már, hogy a megszállás borzalmait leírni nem tudom, mert annak jellemzésére kevés az emberi szó. Ha valaha itt e földrészen még magyarok fognak lakni és történelmüket nemcsak magyarul, de magyar érzéssel fogják valaha megírni, az 1945. április 4-ével befejeződött magyarországi orosz megszállás az 1240-42 évi tatárjárással kerül egy kalap alá. Ezt meggyőződéssel írom le, mert ez lehetett ehhez hasonló.

Hogy az akkor még meg sem született ifjúságunkkal be tudják szajkóztatni, hogy Magyarország „*felszabadult,"* megértem. Hiszen az ifjúi lélek olyan, mint a puha viasz. Aki ír rá, mindent rá tud írni. Hogy belsőleg ezt el tudják e fogadtatni az ifjúsággal, azt nem tudom. Igen szomorú bizonyítványt állítanak ki magukról azok a szülők, édesapák és édesanyák, akik átélték e borzalmakat, akár sérülten, akár sértetlenül és e szomorú tapasztalatukat nem adták át utódaiknak. Távol legyen tőlem az, hogy bosszúért, vagy elégtételért kiáltsak. Nem, ennek az égvilágon semmi értelme nem volna, ami megtörtént, azt meg nem történtté tenni nem lehet. De széppé sem lehet és szabad kozmetikázni. Mert ez a legrútabb hazugság, amit saját vérükkel szemben elkövethetnek.

Egy pillanatra itt meg kell állnom.

A napokban az egyik külföldi magyar nyelvű rádióadásból arról értesültem, hogy elkészült Nyugat Németországban egy film, ami az orosz megszállással foglalkozik. És úgy állítja be az oroszokat, – nem én mondom, mert a filmet nem láttam, – mint akik az egyik kezükben kenyeret hoztak, amíg a másik kezükkel a gyermekeket ölelték magukhoz. Csak azt nem tudom, hogy akkor melyik kezük tartotta a „*davajgitárnak*" elkeresztelt géppisztolyt?

És e filmhez a kormány – azt nem tudom, hogy a központi szövetségi kormány, vagy valamelyik tartomány kormány – 900.000 márkával járult hozzá.

Egyelőre nem akarom elhinni, hogy ez igaz lehet, de ha az, akkor úgy látom, a történelem hamisításának sehol sincs határa.

Igen aktuális mindössze két adatnak a közlése. Mivel az oroszok beérkezése után vagy három hétig még aktívan részt vettem a közigazgatásban, a megjelenő kanizsai napilapban, rögtön az elején, beletéttettem egy felhívást, hogy azok a nők, akik áldozatul estek a háborús eseményeknek – ilyen óvatosan fogalmaztam, bár már akkor sem vívtam ki az ottani kommunista párt elismerését – hivatalomban jelentkezzenek.

Tettem ezt azon egyszerű, de józan okból, hogy ezen áldozatul esésnek esetleg látható következménye is lehet és a hazatérő férj, apa, testvér előtt hogy álljon meg az a szeren-

csétlen asszony, aki végeredményben olyan háborús sérültje magának a háborúnak, mint az a férfi, aki kar, vagy láb nélkül érkezik haza.

És most, tessék jól figyelni!

Kanizsának akkor hozzávetőlegesen 35000 lakosa volt. Statisztikai igazság honunkban, hogy nagy általánosságban a lakosság fele-fele arányban oszlik meg a nemek között, így tehát kb. 17 és félezer női lakosa volt a városnak. Ebbe természetesen bele van számítva az újszülöttől a sír szélén állóig mindenki.

Nyilvánvaló, hogy nem mindenki olvasta hirdetésemet, és az is nyilvánvaló a dolog természetéből kifolyólag, hogy figyelemmel a korabeli és igen magas fokon álló női szeméremérzésre, még ha olvasta is, nem jelentkezett sérelmével. És mindezek figyelembe vételével több, mint 3000, betűvel is kiírom háromezer nő jelentkezett hivatalomnál. És ez, mint később kisült igen „szerény" szám volt. Később, amikor a kanizsai internáló táborba kerültem, oda hozták zalaegerszegi főjegyző kollégámat is, – nevére nem emlékszem – aki beszélgetés során elmondta, hogy ő is volt ilyen előrelátó és *Egerszegen* ugyanezt megcsinálta. A városnak ott kb. 12000, a félreértések elkerülése végett újból leírom, 12000 lakosa volt és ott 6000 nő jelentkezett, tehát azt lehet mondani, bármennyire is hihetetlennek hangzik, hogy Zalaegerszeg népességének női neme, talán a csecsszopókat kivéve, mind áldozatul esett e barbár hordának. E számokban rejlő megdöbbentő tény mindennél jobban beszél, és többet mond el a borzalmakról.

De van még egy másik adatom is, ami a kenyérrel kapcsolatos.

Az 1944 év nyara szerte az országban tudomásom szerint kiváló terméseredményeket hozott. Raktáraink színültig telve voltak gabonafélékkel. Amikor Nyíregyházára Kanizsáról visszahoztak, internált magyarok még hónapokig a laktanyákat is ürítették és vagonírozták az oroszok részére *Geiger György* bankos polgártársunk legfőbb irányítása mellett. (Ez a *Geiger* azután kellő időben lelépett az országból és még valamikor az 50-es évek elején olvastam, sőt egy bátyám által küldött amerikai magyar nyelvű lapban a fényképét is láttam, mint ottani bankigazgató ottani kapitalista barátai között, kart karba öltve nevet a nagyvilágba. Itt jó volt az oroszokat kiszolgáló kommunistának, ott jó lett amerikaiakat kiszolgáló kapitalistának. Ez az irigylésre méltó rugalmasság! Ha valaki ezt irigyli, lelke rajta. Én nem!)

Kanizsán is az oroszok zsákmányaként hatalmas mennyiségű termény maradt vissza. Néhány nap múlva a kommunista párttól felszólítást kaptam, hogy a város közönsége nevében fogadjam és köszöntsem a vasútállomásra érkező, ha jól emlékszem három vagon terményt, mint az oroszok ajándékát a város közönsége részére. Felette gyanúsnak találtam és mivel Kanizsáról a terményünket orosz teherautók szállították el nap, mint nap, telefonon megkérdeztem a vasúti szállítási vezetést, hogy honnan jön ez a termény. Azt a választ kaptam, hogy *Palinban* (ez Kanizsához közel fekvő vasútállomás) rakták vagonba orosz teherautókról. Világos lett, hogy a saját terményünket kellett volna, mint ajándékot megköszönnöm. Ezek után közöltem az illetékessel, ismertetve a megtudott

adataimat, hogy nem vagyok hajlandó kimenni. Nyilván nem került jó pontként listámra e magatartásom sem.

Valamit azonban még korábbról a Szálasi-féle hatalomátvétellel kapcsolatban el kell mondanom, amit akkor elfelejtettem megírni.

Akkor sem tudtam, ma sem tudom, hogy *Horthy* és *Szálasi* között a hatalomátadás valóban hogy jött létre. Ezzel kapcsolatos aggályomat már korábban említettem.

Megjelent azonban a rendelkezés az eskütételről. Arról volt szó, hogy név szerint mindenkinek le kell tennie a hivatali esküt *Szálasira*. Közöltem a polgármesterrel, hogy erre nem vagyok hajlandó. Úgy alakítottuk át tehát a dolgot, hogy összegyűjtve a tisztviselőket és alkalmazottakat a nagyterembe, valaki olvasta az eskü szövegét, az összegyűltek kiki a maga ízlése szerint utána mondta, vagy csak szájának mozgatásával úgy tett, mintha mondta volna. Jómagam csendben álltam, de ezt kifejezetten a magam megnyugtatására tettem. Soha sehol erre nem hivatkoztam, minthogy arra sem, hogy hivatalomat nem hagytam ott, így nem voltam menekült tisztviselő, mert ez viszont a Sors akarataként fogadtam és fogadom el, ebben semmi szándékosságom nem volt.

Szálasiról és rendszeréről véleményemet már leírtam, ahhoz nincs mit hozzátennem, viszont soha nem szerettem a más nációbeliek szokásainak szolgai lemásolását. Így, amikor megjelent egy rendelet arról, hogy ha valaki hivatalos ügyben belép egy másik hivatali szobába, „*Kitartás, Éljen Szálasi"* köszöntéssel kell a bentieket üdvözölnie – ez semmi más nem volt, mint a „*Heil Hitler"* szolgai lemásolása – e rendelkezésnek soha eleget nem tettem. Annak idején ott, Kanizsán, közszájon forgott, hogy ha valahová a reggeli órákban bementem, azt mondván, hogy nem hivatalos ügyben jöttem, „*jó reggelt*"- köszöntést használtam. De ennek magatartásomnak sem az volt az alapja, hogy erre, mint érdemre, *valaha* is hivatkozzam. Viszont ma sem tartozom azok közé, akik akár *Szálasit*, akár rendszerét szidnák. Az volt és maradt a véleményem: az a rövid idő nem nyújtott a rendszer megítélésére elég időt és alkalmat.

Egy tényt viszont nem hallgatok el, de ez lehet, hogy nem *Szálasi* terhére, de a sleppjének terhére volna írandó. Valamikor úgy október végén, vagy november elején közvetlen hivatali munkatársnőm, ma előkelősködően titkárnőnek hívják ezen beosztásban dolgozókat, bejön és mivel tudta, hogy nem ismerem a kanizsaiakat, mindig a velem beszélni kívánókat néhány szóval ismertette nekem. Ez alkalommal is mondja, hogy egy nemrég hősi halált halt katonatisztnek özvegye kíván beszélni velem.

Bekísért egy feketébe öltözött csinos fiatalasszonyt, akit már csak az őt ért tragédia miatt is megkülönböztetett tisztelettel fogadtam. A hölgy elmondta, hogy egy ismert fogorvosnak a leánya, az elmúlt éjszaka civil ruhás férfiak jelentek meg lakásukon és édesapját ismeretlen helyre magukkal vitték, és az óta sem tudnak róla semmit. Elment a rendőrségre, majd az állomásparancsnokságra, de sehol sem tudtak az édesapjáról. Megdöbbenve hallgattam e hírt. Kérdeztem: *„talán exponált pártember volt az édesapja valamelyik korábbi és jelenleg betiltott politikai pártnak*?" Tagadó választ kaptam azzal a

megjegyzéssel, hogy édesapja soha nem politizált. „*Mondott valamit valakiről*?" Erre is nemleges választ kaptam.

A látogatás rendkívül mélyen érintett és felháborított. Hát idáig jutottunk? Egy köztiszteletben álló embert, aki fogorvosként számos embertársán segített, senkinek sem vétett, minden törvényes út félredobásával éjnek idején el lehet vinni? Kísértetiesen oroszországi tapasztalatom jutott az eszembe. Felháborodottan mentem be a polgármesterhez a hölggyel, és arra kértem, hogy ott is mondjon el mindent, úgy ahogy nekem tette. „*Mit szólsz ehhez*?"- szegeztem a kérdést a polgármesternek. Ő is megdöbbenve hallgatta. Itt Magyarországon mindkettőnk számára ez volt az első alkalom, amikor ilyennel találkoztunk.

Felhívtuk a Nyilas Párt vezetőségét, ahonnan meglehetősen bizonytalan információt kaptunk, de az események felderítéséhez azért valami támpontot.

„*A Számonkérő Szék*" emberei lehettek. – hangzott. Ez valami nyilas találmány volt, hasonlatos a későbbi világ „*Államvédelmi Hatóság*" címét viselő terror szervezethez, s amint megtudtam, ennek vezetője a Grand Hotel egyik éjszakai portása volt, elképzelhető, hogy e téren milyen szakképzettséggel, milyen intelligenciával.

Az elhurcolt fogorvos „összes bűne" az volt, hogy származásában bizonyos zsidó beütés volt, de az érvényes magyar akkori törvények szerint sem számított zsidónak. Bizonysága ennek, hogy nem került deportálásra és igen jó módú valaki volt. Hogy *Szálasinak* és módszerének később sikerült volna-e úrrá lenni az ehhez hasonló terrorcselekményeken, nem tudom, értelmetlen dolog is ma már e felett tépelődni. Tudomásom szerint néhány nap múlva az illető visszatért családjához, de erről pontos adataim nincsenek. Hiszen abban az időben úgy tornyosultak az események, hogy szinte minden napnak meg volt a maga szomorú szenzációja.

Később ezek az éjszakai látogatások, eltűnések szinte mindennaposak lettek *Rákosi Mátyás* uralma alatt és akkor már az ideiglenes állapotok szülte zűrzavarra sem lehetett hivatkozni. Az már tudatosan végrehajtott terror volt a magyarsággal szemben. Eredménye nem is lehetett más, mint 1956 októberének eseményei. De akkor még messze voltunk ezektől, legalább is időben.

*

Ma már köztudott, hogy a magyarországi harcok április 4-ével véget értek, és az utolsó német katonai egységek is elhagyták az országot. Velük azok a magyar katonai és polgári alakulatok is, amelyeknek vagy elhatározott szándéka, vagy jó szerencséje ezt lehetővé tették.

A városban inkább rosszul, mint jól, de lassan valamiféle élet beindult.

Nyitott szemmel néző ember számára az elkövetkezendő idő előre vetítette minden árnyékát. Világosan lehetett látni, hogy a mindennapi élet folyama fenékig felkavarodott, és e folyam mélyén úszó szemét került a felszínre.

Csak azt nem lehetett látni, vagy legalábbis én nem láttam, hogy ez nemcsak egy múló rossz, hanem évtizedekre kiható folyamat, amely azután teljesen és tökéletesen tönkreteszi az egész magyar életet.

Néhány nap múlva hivatalomban küldöttség keresett fel és magukat, mint a kanizsai Kommunista Párt megbízottait mutatták be. Imigyen szóltak: *„lépjen be főjegyző úr miközénk, és ha embert is ölt Nyíregyházán, mi mindenkivel szemben meg fogjuk védeni, de nekünk szükségünk van szakképzett főtisztviselőkre. Ha ön közénk áll, a helyén marad, és a legmagasabb fórumokig vezethet hivatali útja."*

Válaszom nem az én okosságom, vagy előrelátásom volt, de Isten kegyelmi ajándéka.

Azt feleltem: „*embert ugyan nem öltem, de semmiféle politikai pártnak nem voltam és nem leszek tagja, mert ezt összeférhetetlennek tartom közigazgatási hivatásommal. Intézkedésem közepette nem tudom azt figyelni, hogy ki milyen pártjelvényt visel a gomblyukába, mert ez a feltétlenül szükséges köztisztviselői pártatlanság rovására menne*."

Válaszom szemmel láthatólag nem nyerte meg a tetszésüket.

E látogatást követő néhány nap múlva tisztviselő értekezletet hívtak össze a megalakuló politikai pártok, ahol a város képviseletében én jelentem meg. Ennek oka az volt, hogy a polgármester, mint vitéz és a nyilas éra alatt inkább exponált ember – én akkortájt nem vettem részt semmilyen nyilvános szereplésben, fiatal házas voltam, így még erre jogcímem is volt – most tehát azért mentem én el, mert a polgármester igyekezett nem mutatkozni. Örült, hogy megúszta minden baj nélkül. Lakásából is csak a fürdőköpenyét vitték el, így leginkább otthon tartózkodott.

Elmentem erre az értekezletre, de már korábban a kanizsai viszonyokat sokkal jobban ismerő emberek figyelmeztettek arra, hogy valami olyasmit hallottak, hogy a város polgármesterévé egy bizonyos *Windisch* nevű egyént akarnak megtenni, aki korábban *Kairóban nyilvános ház tulajdonosa volt.*

Ezen az összejövetelen ott volt ez az ember is.

Arról már korábban is meggyőződtem, hogy bár Zala megye élére az 1944 nyarán leváltott *Brand Sándor* volt alispánt hozták ugyan vissza, de az intézkedésekre nem ez volt jellemző.

Az oroszok támogatását élvező ismeretlen, de meglehetősen bizonytalan kinézésű emberek látszottak irányító szerepet betölteni és nem utolsó sorban talán közvetlenül az oroszok mögött érkezett egy olyan slepp, akik részben korábban munkaszolgálatosok, vagy 1919-es emigráltak voltak. Ezek voltak a szóvivők. Az akkori viszonyokról tájékozottnak mindez érthető, hiszen az ilyen típusú emberek élvezték kizárólag az oroszok bizalmát. Az itthon maradt 1919-esek nem voltak megbízhatóak az ő szempontjukból.

Valaki, ilyenfajta egyén volt az is, aki előadta, hogy egy olyasmi közigazgatást akarnak itt kialakítani, ami a cseheknél volt. Ezt kassai kirendeltségi koromból valamelyest ismertem. Ott az volt a közigazgatási szokás, hogy minden városnak volt egy minden kvalifikációt nélkülöző polgármestere, aki a politikai hatalmat képviselte, és egy helyettese, aki szakember volt. Ehhez hasonló volt nálunk korább-

ban a megyei rendszer, ahol a főispán képviselte a központi kormányhatalmat, míg az alispán volt a szakember.

Arra gondoltak tehát, hogy: „*Windisch legyen a polgármester, és én maradjak meg a közigazgatás élén, mint az ő helyettese és szakvonalon vezessem a várost*."

Azt feleltem: „*a rendszert nagyvonalakban ismerem, működésének jó, vagy rossz voltáról nincs tapasztalatom. Ha az országban így alakul ki a közigazgatás és annak biztosítva lesz pártpolitikai semlegessége, tehát az, amiről már korábban is szóltam a küldöttség előtt, részemről nincs akadálya a továbbszolgálásnak. Viszont egy kérdést itt a nyilvánosság előtt tisztázni kívánok. Hogy az a közvetlen felettesem, akivel a jövőben együtt kell működnöm, milyen munkás életet élt, ez nem befolyásol semmi irányban. De mivel az jutott tudomásomra, hogy a polgármesternek kiszemelt személy állítólag korábban nyilvánosház tulajdonosa volt, ezt semmi körülmények között nem tudom munkásmúltnak tekinteni. Így itt a nyilvánosság előtt szeretném ezt a kérdést tisztázni.*"

Windisch szemben ült velem, lehajtotta fejét, nem válaszolt.

Néhány percig fagyos csend volt a szobában, ahol voltunk vagy húszan. Mire azt mondtam: „*a hallgatás nyilván azt jelenti, hogy a hír nem koholmány, hanem igaz. Ilyen múlttal rendelkező személlyel pedig nem vagyok hajlandó együtt dolgozni. Majd elhagytam a termet, vagy szobát, ahol voltunk.*"

És rövid idő multával lent voltam a rendőrségi fogdában.

Windischből pedig polgármester lett.

Néhány évvel később egy engem Nyíregyházán meglátogató kanizsai asszonytól azt hallottam, hogy talán egy év múlva nagyobb összeg elsikkasztása után eltűnt Kanizsáról. Igaz-e vagy nem, nem tudom.

A *rendőrség vezetését alezredesi rangban egy dr. Molnár vette át*. Jellemzésére csak ennyit: még március 31-éről április 1-jére virradó éjjel lenn volt azon az óvóhelyen, ahol mi. Az ugyancsak ott tartózkodó néhány német tiszttel kártyázott. Amikor a tisztek számára elvonulási parancs érkezett és azok elmentek, majd híre jött annak, hogy a Felső templom környékén már az oroszok vannak, jó hangosan, talán, hogy ezzel is jövőjét és alibijét igazolja, azt mondta: „*végre már ezek a dögök elmentek*". Néhányan furcsán nézhettünk rá, ami bizonyára elgondolkoztatta.

Közben eszembe jutott keresztneve: *Győző* volt. Rászolgálván nevére, mert magában sikerült minden tisztességes emberességet és becsületességet legyőznie. Korábban, mint kétcsillagos rendőrfogalmazó, a nyilasok által rendszeresített „Árpádsávos" karszalagot viselt.

Egy alkalommal, amikor hivatalos ügyben keresett fel, karlendítéssel és „*kitartás éljen Szálasi*" köszöntéssel lépett szobámba. Mondtam neki, „*hagyd ezeket a marhaságokat kinn az utcára, nekem egészen jó a tisztességes „jó reggelt" köszöntés is*.

Az oroszok bejövetele után, de még a már említett *Gromov* ezredes ott tartózkodása idején a régi kanizsai hivatalokból azok, akik nem mentek el, be voltak rendelve *Gromovhoz*.

Mivel a rendőrség tiszti állományából csak *Molnár Győző* maradt Kanizsán, ő jött el. Miközben egy előszobának kinevezett szobában a behívásra várakoztunk, Molnár hangosan megjegyezte: „*ő már gyermekkorában is kommunistának érezte magát*." Mire én hasonló hangerővel válaszoltam, hogy „*bizonyára már az anyatejjel ezt szívtad magadba*."

Talán a háborús viszonyok között ez alkalommal álltam a legközelebb a halálhoz.

Miközben ugyanis itt várakoztunk és a fal mellett elhelyezett székeken ültünk, vagy tizedmagával bejött egy GPU-s orosz főhadnagy. Hozott magával egy tolmácsot mondván, hogy magyarul nem tud – azt hiszem, ez is hazugság volt részéről, legalább is az általam figyelt arca, még a fordítások előtt ezt árulta el – valamint azt is mondta, hogy semmi köze nincs a zsidósághoz. De mint ember sajnálja mindazt, mi a zsidósággal Magyarországon is történt, és szeretné a jelenlévők véleményét e kérdésben hallani. Én a sor szélén ültem, kérdéseit a másik szélen kezdte el.

A megjelentek valami fertelmes módon kezdték el önmaguk kimosdatását… *„Hogy ők mennyire sajnálták a szegény zsidóságot, mennyire együtt éreztek velük, mennyit mentettek meg közülük, stb"*, miközben ez a főhadnagy gúnyos mosollyal hallgatta a mentegetőző és siránkozó magyarokat. Nem akadt senki, aki kimondta volna, hogy *mindazt, ami itt történt, nem annyira a magyarság okozta. Ha voltak is, – mert voltak hibás magyarok, akik vagyoni előnyöket óhajtottak a maguk számára a zsidóság tragédiájából kovácsolni, – maga a zsidóság sem volt az a földre szállt ártatlanság.*

Bennem forrni kezdett a méreg, és bár tisztában voltam a helyzettel, és azzal, hogy a kérdező feltételezhetően elfogult e kérdéssel szemben, mégis elhatároztam, hogy bármi következzen is, nem csatlakozom e nyafogók táborához. Hanem, bár tisztában voltam annak hiábavalóságával, kifejtem álláspontomat.

Akkor – és ezt az óta is igen sokszor éreztem – velem volt Isten kimeríthetetlen kegyelme.

Amikor tolmácsával hozzám ért, kinyílt az ezredes szobájának ajtaja, és mindannyiunkat behívtak. Mivel így a főhadnagy nem tudhatta, mit akarok mondani, nyilván azzal a meggyőződéssel távozott, legalábbis arcán lévő gúnyos mosolya erre engedett következtetni, hogy valamennyi magyar gyáva nyúlként viselkedik. Ha nem így történik, lehetséges, hogy e visszaemlékezés lekopogására soha nem kerül sor.

Azt hiszem, már az eddig elmondottakból is kitűnik, ahogy múlt az idő, teltek a keserű napok, számomra minden nappal világosabb lett, hogy ezzel a társasággal vagy helyesebben bandával együtt dolgoznom nem lehetséges. Amint az legalábbis korunkban lenni szokott, a kanizsai tisztviselők óriási többsége az új nap udvarába tömörült.

Ez az új „nap" *Windisch* volt, körülöttem, pedig alig maradt valaki.

A hatalomnak új birtokosai azt lesték, hogy mit csinálok, hogy lehetőleg azt minden rendelkezésükre álló eszközzel, kontra karírózzák.

Az igazság kedvéért meg kell azonban azt is mondanom, hogy a megszálló oroszokkal vajmi kevés bajom volt. A város feletti katonai parancsnokságot átvett őrnagy ugyan egy

ellenséges katona volt, de különös rosszindulatot nála soha nem tapasztaltam. Talán ebben az is segítségemre volt, hogy amíg még, mint közigazgatási ember működtem, tolmácsom mindig ugyanannak a bírónak orosz származású felesége volt, aki, mint intelligens asszony nyilván ezt már tolmácsolásában is kifejezésre juttatta. Később úgy értesültem, hogy amikor ehhez a *Visnyevszkihez* letartóztatásom és internálásom híre eljutott, ő úgy nyilatkozott, hogy nem érti, mert ellenem soha semmi kifogása nem volt. Többet tőle természetesen várni nem lehetett, de nem is volt rá szükségem.

Mindenkori bajom azzal a sleppel volt, akik az oroszok védőszárnya alatt kezdték bitang tevékenységüket. *A hatalom birtokába csöppenteknek természetesen szükségük volt olyan, mondjuk a hivatalos ügyekben járatos személyekre, akik ismerték e hivatali munka alapjait, és elég jellemtelenek és szolgalelkűek voltak ahhoz, hogy saját kis pecsenyéjük sütögetése érdekében gondolkodás nélkül kiszolgálják a kialakulóban lévő rendszert.*

Így az azt támogató és ezzel saját érdekeit szolgáló megszálló orosz hatalmat.

Molnár Győzőből rögtön alezredes lett és megkezdette tevékenységét, ami sorsom roszszabbra fordulását eredményezte. Jóval később úgy hallottam, hogy amikor a *Kanizsáról* deportált zsidók közül a megmaradtak hazaérkeztek, mind többen és többen kérdezték, – nyilván mindig hangosabban, – hogyan vezetheti a rendőrséget egy olyan volt magyar királyi rendőrtiszt, aki az ő deportálásukban aktívan részt vett. Mert hiszen akkor azt a világot szolgálta ki *Molnár*. Ezért előbb *Kaposvárra* helyezték át, majd amikor ez az 50 km távolság nyilván kevésnek bizonyult, *Debrecenbe* került át, ha jól tudom talán ott is a rendőrség vezetőjének.

Magáról a hivatali működésemről nincs több mondanivalóm.

*

Mielőtt lezárnám e kor szomorú történéseinek leírását, még néhány olyan epizódra szeretnék visszaemlékezni, melyek ilyen meglehetősen nagy távolságról eszembe ötlenek.

Egyik ilyen szomorú emlékem, mikor a város eleste után vagy három-négy napra szomorú menet érkezett a városba. Azok a kanizsai menekültek voltak, akik Muraszombatból nem mentek tovább Ausztriába, hanem ott maradtak. Az oda érkező Titó partizánok az ottani lakosság szerb érzelmű lakosságának segítségével bántalmazták ezeket a szerencsétleneket, majd teljesen kifosztották, és gyalog menetben elindították Kanizsa felé. A jelenlegi határokig sorozatos inzultusok érték még menet közben is őket. A menekültek között volt az a, ha jól emlékszem Valipurszkinak nevezett gyógyszerész is – kinek testvére már magyarosított névvel (Tassy) a város vízügyének volt a főmérnöke –, majd később Szabolcs megyébe visszatérve egy ideig az itteni Gyógyszerészeti Vállalat vezetője lett, talán haláláig. A városi zeneiskola udvarán, ahol lakásom és hivatalom volt, elmondta a következő és a szerb gondolkodásra és magatartásra igen jellemző esetét a muraszombati kollégájával.

Amikor leányával, vagy leányaival Muraszombatba érkezett, mint menekülő gyógyszerész, felkereste ottani kollégáját, aki befogadta házába, és mint segítő társát beállította ottani gyógyszertárába. Így dolgoztak, felváltva inspekcióztak több mint három hónapon keresztül, látszólag a legnagyobb egyetértésben. Soha addig semmi szóváltás, vagy differencia közöttük fel nem merült. Látszólag, ő legalább is úgy gondolta, közöttük a legkollegiálisabb megértés van. Mivel *Valipurszky* kizárólag a háborús események elöl menekült a családjával, itt már végett érvén a magyarországi háború, külföldre nem óhajtott távozni. Úgy gondolta, addig ott marad, amíg a viszonyok megengedik, hogy szabolcsi falujába visszatérjen.

Az események azonban teljesen másként alakultak.

Annak a napnak reggelén, amikor a partizánok elérték Muraszombatot, a patikus, fején egy partizán sapkával berontott a patikában tartózkodó V*alipurszkyhoz*, és üvöltő hangon, ocsmány szavak kíséretében, mint „bitang magyart" kiparancsolta patikájából és házából. Amikor *Valipurszky* csodálkozva kérdezte, hogy hát mi történt közöttük, hogy ezt a hangot engedi meg vele szemben, magából kikelve csak ordítozott és azt kiabálta, hogy takarodjon minden bitang magyar. Mivel *Valipurszky* két szekérrel érkezett meglehetősen sok gyógyszerrel, amit közös haszonra árusítottak e több mint három hónapon keresztül, azt sem, sőt ruhaneműjét sem kapta vissza. Az addig barát kollega családostól kizavarta őket az utcára, ahol is csatlakoztak a kiutasított magyarokhoz. Kár, hogy a „*Hideg napok"* című film rendezője, bizonyos *Kovács András* nem tájékozódott megfelelő körültekintéssel. Talán akkor, ha vajmi csepp tisztességes érzés van benne, nem hozta volna filmre ezen „alkotását".

Egy másik emlékem.

Írtam már arról, hogy a bolgárok még bitangabbul viselkedtek a magyarokkal szemben, mint az oroszok. Amikor jó pár évvel ezelőtt *Dr. Kürthy László* barátommal és feleségével, valamint Ancsa leányommal Siklóson jártunk, az ottani várban láttuk a bolgárokat ismertető fényképekkel illusztrált kiállítást, mint a felszabadítókat. Laci barátom meg is kérdezte tőlem, ismervén e téren szerzett tapasztalataimat, hogy erről mi a véleményed? *Gondolhatod*,- feleltem.

Ilyen lelkiállapotban még ma sem csodálkozom az alábbi történeten.

Kanizsára érkezett a bolgár tábori színház, akinek egyik vezetője ott beszélgetett a zeneiskola egyik tantermében a zeneiskola egyik énektanárnőjével. Ahogy visszaemlékezem, jóformán az egész iskola tanári kara ott lakott, nem utolsó sorban azért, mert a *Gromov* által kirendelt őrszemélyzet – különösen fiatal nők esetében – az éjszakák viszonylagos nyugalmát biztosították. Így egy-egy teremben több család is lakott.

A kanizsaiak általában valami horvát, szlovén stb. nyelvkeverékkel bírtak, nyilván ez a régi szomszédságnak volt köszönhető, így az oroszokkal, vagy bolgárokkal jól – oroszul, de meg tudták magukat értetni. Így tudott ez a tanárnő is ezzel a bolgár színésszel beszélgetni. Amikor észrevette feleségemet, csodálkozva nézett rá, majd megkérdezte a tanárnőt, hogy a hölgy nem színésznő-e és nem szerepelt-e filmen? A beszélgetésből ki-

derült, hogy *Ircsi* valamelyik filmje (Papucshős, Pénz áll a házhoz) nem sokkal eljövetele előtt ment Bulgáriában és arról ismerte fel *Ircsit.* Ezen úgy fellelkesedett a bolgár, hogy látván ottani helyzetünket, elment és nemsokára kakaóval, talán kávéval, cukorral, szóval akkor is már hiánycikkekkel tért vissza és nekünk akarta ajándékozni. Igen ám, de említettem már, hogy engem végtelenül bosszantott a bolgárok velünk szembeni magatartása. Magyarország korábban az itt dolgozó bolgárokat, akik elsősorban, mint kertészek tevékenykedtek, mindig szeretettel fogadta, és bár azt elismerem, hogy a kertészkedéshez kitűnően értettek, de mindenkor megtalálták bőségesen anyagi számításukat is. Szegény bolgárt itt honunkban nem ismertem.

1944. nyaráig ugyanabban a hajóban is hajókáztunk, de földrajzi fekvésüknél fogva őket korábban érték el az orosz csapatok. Bár kormányuk diplomáciai kapcsolatban volt az oroszokkal, mégis, amikor az oroszok elérték Bulgária határát, egyszerűen felmondták korábbi békés kapcsolatukat. Lerohanták váratlanul Bulgáriát, *Filov* miniszterelnöküket agyonlőtték bizonyára nem egyedül részesítvén őt ebben a baráti szeretet megnyilvánulásban. Kommunista kormányt állítottak az ország élére, amely változott személyzettel, de egyforma programmal, ami a politikát illeti, ma is hatalmon van Bulgáriában.

Azt tudomásul veszem, hogy a bolgárok nem voltak e támadásra felkészülve. Óriási erőkülönbség is mutatkozott a támadó és megtámadott között, nagyvonalakban tehát ugyanúgy történt az ország megszállása az oroszok részéről, mint 1944. márciusában Magyarország megszállása a németek részéről.

Ezt elismerem, de mindez nem adott arra jogcímet, hogy a néhány hónappal később lerohant magyarokkal szemben úgy viselkedjenek, amint viselkedtek.

Megkértem a tanárnőt, hogy szegényes szókincsével, de hozza mindezt a bolgár tudomására és közölje vele, hogy ilyen magatartásuk után nem fogadjuk el talán önzetlenül nyújtani kívánt ajándékát.

Azt hiszem, a tanárnő, kérésemnek eleget tett, mert láttam a bolgár arcán a meglepetést, majd gesztusaiból kivettem, hogy személy szerint ő nem tehet mindezen cselekedetekről, de talán megérti álláspontomat. Nekem legalább is ez volt magatartásáról a benyomásom. Bocsánatkérések között hajlongva távozott és soha többé nem jelentkezett.

Lehet, hogy sokan, különösen a könnyen megalkuvók azt mondanák, hogy ez ostobaság volt. Ott volt a kakaó, vagy kávé, vagy mit tudom én mi, azt sürgősen el kellett volna fogadni.

Én négy évtized után sem ezt a felfogást vallom. De ez egyéniség kérdése.

Egy másik, kellemesnek nem mondható emlékem.

Megyek az utcán, – ez is még az első napok egyikén történt – és egy kifosztott, feltört ajtajú zenekereskedésből a törvényszék elnöke lép ki, a hóna alatt valami furulyával. Zavarba jön, elpirul, amikor megjegyzem, hogy *„nem tudtam arról, hogy zenész vagy”*. Mentegetődzik, hogy hát itt áll majdnem teljesen kifosztva ez az üzlet, ki tudja, hol van a tulajdonosa, és mindenki ezt teszi. *Az lehet, hogy mindenki* – jegyzem meg, – *de talán mégsem ezt a példát kell követni egy magas bírói tisztet betöltő valakinek.*

Idáig jutottunk!

Később sok mindenből megtanultam, hogy milyen vékony az a bizonyos kulturáltsági máz, amit az emberek nagy többsége visel.

Az események torlódtak körülöttem.

A kör bezárul…

Egyik este egy általam soha nem látott és nem ismert munkás kinézésű ember keresett fel. Akkor talán már a polgármester Sugár utcai lakásában laktunk hárman: Édesanyám, Feleségem és én.

A férfi kihívott, hogy szeretne velem beszélni.

Amikor négy szem között voltunk, elmondta, hogy a *Kommunista Pártnak* a tagja, és ott a mai gyűlésen elhatározták, hogy engem le kell tartóztatni. Ő ugyan személyesen eddig nem ismert, de amit eddig rólam és felőlem hallott, arra indította, hogy eljöjjön, s ezt közölje. És azt tanácsolja, hogy mivel *Kanizsa* környékén elég nagy kiterjedésű szőlők vannak, borházakkal, menjek oda, és ott rejtőzzem el.

Megköszöntem szívességét, de közöltem, hogy „*bujkálni soha nem fogok, ezt nem nekem találták ki*."

Mire a férfi elment.

Ma sem tudom, hogy provokátor volt, hogy majd ott elfogva már maga az elbújás ténye igazolja azt, hogy vajat érzek a fejemen, vagy valóban tisztességes szándék vezette.

Így azután, amikor másnap délután értem küldtek azzal, hogy menjek fel a régi rendőrség épületébe, és valami jegyzőkönyvet írjak alá, el voltam készülve mindenre.

Felmentem.

Ott általam alig ismert új jövevények voltak, akik megkérdezték, „*hajlandó vagyok-e az új polgármesterrel, Windisch-sel együttműködni?".*

Nemleges válaszomra közölték, hogy elmehetek.

De kinn az ajtónál egy rendőr állt, aki a rendőrségi fogdába kísért le.

Szomorú emlék ez a fogda is.

WC-jének lefolyója el volt dugulva, így a fekáliás vizelet félarasznyian állt az egyes fogda helyiségekben. Az egyikbe engem vittek, a másikban már ott volt hivatali elődöm, *dr. Hegyi Lajos*, aki *Szatmárnémeti* polgármestere lett, majd onnan elmenekülve hazatért szülővárosába.

Itt voltunk három-négy napig. Tőlem mindennap megkérdezték, hogy hajlandó vagyok-e továbbműködni *Windisch-sel*, mert ha „igen", akkor azonnal kiengednek.

Maradtam.

Van viszont valami, ami ma is megdöbbent.

Az első napokban az őrző személyzet el nem menekült régi, és nyugdíjas mivoltukból behívott rendőrökből állt. Így jött ellenőrizni rang nélkül, a korábban őrnagyi rangot viselő *vitéz Márton* nevű volt tiszt, akinek fülem hallatára jelentette az egyik őr, hogy a „*Hegyi polgármester úr és a Balla főjegyző úr cellája hogy néz ki"*. Mire Márton megjegyezte: „*ezeknek ez nagyon jó elszállásolás".*

Néhány nap múlva mindkettőnket elvittek a volt méntelep helyén felállított internáló táborba. Abba a helyiségbe, ahová kerültem voltunk vagy húszan. Ott volt *Dr. Krátky István*, a korábbi polgármester, oda került *Hegyi Lajos* is és jómagam. Szalma volt a földre dobva, és azon feküdtünk meglehetős zsúfoltságban.

Talán internálásom harmadik napján behozták *vitéz Márton* urat is.

Igen, őt, aki alig pár napja minősített minket.

Pontosan velem szemben jelöltek ki *Mártonnak* helyet a szalmán. Mellette egy hatalmas termetű MÁV pályamunkás feküdt, aki állítólag a Nyilas Pártnak volt tagja és ezen a címen került az internáló táborba. Ma is előttem van: olyan tenyerei voltak, mint egy lapát.

Mellé került Márton.

Ez a pályamunkás felállt, hozzám lépett és azt mondta: *Főjegyző Úr, tetszene nekem egy kis helyet szorítani, mert emellett a gazember mellett nem akarok feküdni*. Mondtam neki, *jöjjön, legfeljebb ezután nem fekszünk háton, mert arra nincs hely, hanem oldalt, de el fogunk férni így is*. Így történt. Márton önmagába omolva zokogott, de senki nem sajnálta, és amíg a tábor lakója volt, vele senki nem állt szóba.

Felejthetetlen emlékeim közé tartozik az első, úgynevezett „szabad" május 1-jének megtartása.

Minket, internáltakat vittek ki az oroszokhoz, hogy az általuk kijelölt magánparkban előkészítsük az ünnepséget. A park korábbi tulajdonosának nevét nem tudom. Zsidó ember volt, igen gazdag valaki lehetett, mert azt beszélték róla, hogy az Adrián saját hajója szállította áruit. Nagy lakásához hatalmas park tartozott. Oda mentünk ki több százan dolgozni, mint internáltak. A menetet mindig hárman vezettük. *Krátky Pista* bácsi, *Hegyi Lajos és én*. Érdekes volt megfigyelni: amikor ásóval és lapáttal vonultunk munkára, a két *„őskanizsai"* társam, szorgosan hátat fordított, vagy lázasan kereste a semmit a járdán.

De még véletlenül se nézett fel, mert a bámészkodó tömeg közül senkinek sem jutott eszébe, hogy köszönjön például az öreg *Krátky Pista* bácsinak, aki korábban vagy 15-20 évig a város polgármestere volt.

Egy munkás akadt csupán, aki, amikor meglátta *Krátkyt,* odalépett, köszönt és egy csomag cigarettát nyújtott át azzal a megjegyzéssel, hogy *„mindig igen rendes ember volt a polgármester úr."*

Itt döbbentem arra, hogy olykor mennyire értéktelen az ember.

Akkor azonban még abban a naiv hitben ringatóztam, hogy hát ez a Kanizsa, milyen egy mocsok város, talán ezért is nem akartam idejönni. Később az után meg kellett állapítanom, hogy ezen a téren nincs különbség Tiszántúl, vagy Dunántúl, nagyváros, vagy kis falu között.

Az oroszok ízlése szerint szorgosan díszítettük az udvart.

A közeli gimnázium szertárából lehozattak egy kitömött barna réti héját. Annak a csőrén keresztül kellett csövet ledugnunk, azon vizet átvezetni, és ez a szerencsétlen egykori szemléltető eszközül szolgáló madár most álljon egy szökőkút közepén vizet köp-

ve. Bizonyára valahol láttak egy ilyesmi szökőkutat, persze az természetesen kőből, vagy márványból lehetett. Amikor megjelent a víz és végig spriccelte e kitömött madarat, el lehet képzelni, hogy nézett az rögtön ki.

Az oroszok körülállták, térdüket csapkodva gyönyörködtek.

Nem vitás, az ízlések és a pofonok igen különbözők.

*

Külön fejezetet érdemelne utolsó munkanapunk velem történt históriája.

Április 30-ikát írtunk.

Befejeztük a munkát. Sorba állítottak, hogy induljunk haza, mármint az internáló felé. Hozzá tartozik a históriához, hogy egy nadrágom maradt a háború végére, ez egy bricsesz-pantalló volt, amit kora őszi vadászatokra készíttettem magamnak, valamikor 1943-ban és óvóhelyi tartózkodásomra ezt vettem magamra. Mivel a többi ruhaneműm úgy a Király utcai lakásomon, mint az óvóhely elkülönített részén megsemmisült, így csak ez az egy nadrágom maradt és ez szolgált később, mint ünneplő nadrág egészen a negyvenes évek végéig, amikor külföldi csomagokból úgynevezett civil nadrágokhoz jutottam.

E nadrágból igen sok bajom akadt.

Úgy látszik ez nem volt ismerős oroszhonban, így lépten-nyomon katonát láttak bennem még internálásom előtt is. Azt internáló táborból végzett munkán is ez volt rajtam. Indulásra készen voltunk, amikor bejött a park kapuján egy orosz hadnagy, nyilván már a feltűnő nadrágom miatt is azonnal kiszúrt és intett, hogy kövessem. Sem én, sem bajtársaim nem tudták mi célból, de nagy általánosságban ezek az orosz félrehívások nem sok jóval kecsegtettek.

No, de más választás nem volt, menni kellett.

Mint említettem már, hatalmas gazdasági udvar is csatlakozott ehhez a nagy parkhoz, ennek a végében nyilván korábban is szerszámok elhelyezésére szolgáló fészerek voltak. Egyik ilyenbe vitt be, majd ott egy ásóra mutatott és intett, hogy azzal kövessem. Gondoltam arra is, hogy esetleg udvariasan sírgödrömet akarja megásatni, ha nem másért, legalább is feltűnő szabású nadrágomért. De nagy megkönnyebbülésemre visszavitt a bejárathoz, ahol internált társaim álltak vagy kétszázan. A kapunál rámutatott egy oszlopra, melyen egy fából készített címerszerűség volt. Nyilván valamelyik orosz alakulatnak volt az emblémája. A kaputól a parkot egy beton gyalogút vágta ketté, ezen útnak megmutatta az egyik oldalát, hogy oda ássam be ezt az oszlopot.

A baj csak ott volt, hogy nem várta be a beásást, hanem tovább ment.

Még csak a gödröt ástam ki, amikor bejött a kapun egy másik főhadnagy, aki odalépett hozzám, és azt mutatta, hogy ne oda, hanem a másik oldalra ássam. „*A parancs, az parancs*,"- és így kezdtem a másik oldalon ásni a gödröt. Igen ám, de ez sem várta meg

a beásását, ő is elment, viszont nemsokára megjött az első számú tiszt és már messziről üvöltözve, sapkáját a földhöz csapkodva – ez kedves gesztusuk volt – rám rivallt, hogy miért a másik oldalra akarom beásni az oszlopot.

Az őröm magyarázta, hogy a másik tiszt ezt a parancsot adta.

Megértette-e vagy sem, azt nem tudom, de megparancsolta, hogy vegyem ki az oszlopot, és oda ássam be, ahová ő parancsolta. Szerencsére nem hánytam be a korábbi gödröt, így nem okozott e parancs valami nagy munkát. Igen ám, de ismét elment, viszont nemsokára megjött a másik tiszt, hasonlóan ez is üvöltözve, sapkát csapkodva, káromkodva és fenyegető mozdulatokkal közeledett felém. Szerencsémre kéznél volt az őr, aki tolmácsolt és kézzel-lábbal próbálta megmagyarázni, hogy azt a szerencsétlent ne bántsd, mert a társad járt itt és adta ezt a parancsot. Akkorra már dőlt a kacagástól az egész internált társaság magamat is beleértve. Talán még most is ott áskálódnék, ha nem jön segítségemre jó szerencsém, és amikor újfent elkezdtem az oszlop áthelyezését, de még a második számú pasas ott volt, feltűnt az első számú, újfent üvöltözni kezdett, de akkor már nem rám, hanem a társára.

Mint két kakas, melyek összevesztek a szemétdombon, egymással szemben állva, egymásra üvöltözve, a mi jóízű derünk közepette kapkodtak pisztolyukhoz, csapkodták sapkájukat, majd, mint az elvonuló nyári zivatar után, hirtelen csend lett. Valamelyik oldalban megegyeztek, megvárták az oszlop beásását, majd hatalmasan veregetve vállamat a legnagyobb békességgel távoztak.

Akkor sem értettem, ma sem értem, ilyen fegyelem mellett, hogy tudott ez a társaság eljutni Európa szívéig. Mert arra kaptam magyarázatot, hogy miért volt távolabb a *Rajnától a Volga*, mint a *Volgától a Rajna*.

A német hadsereg egy kitűnő hadigépezet volt, de a katonáiknak a cipőpasztától a fogpasztáig, s ami e kettő között van, mindent oda kellett szállítani. Ez az utánpótlást illetően hatalmas feladatot jelentett.

Az oroszon volt egy pufajka, az volt a matraca és a takarója, azt evett, amit zabrált, neki csak a lőszert kellett szállítani. Gépkocsi állományuk a zabrált kocsikból adódott össze. Harckocsijaikon kívül orosz gyártmányú gépkocsit akár teher, akár személyautóban alig- alig láttam. Hátulról keményen hajtották őket, de a soha nem látott dolgok utáni zabrálási vágy hatalmas mozgatóerőt jelentett. Ez a zabrálás, pedig véleményem szerint nem szervezett zabrálás volt, hanem egyéni akciók. Hogy az így összelopott holmik birtokukban maradtak e később, vagy azokat is elszedte Sztálin mester, ezt nem tudom.

A német is szeretett zabrálni, de ott minden német alapossággal történt. Ahogy az első világháborúban a Romániából visszavonuló *Mackensen féle* alakulatok még a termőföldet is elhozták vagonszámra.

Internálásom néhány napig tartott.

A dátumra pontosan nem emlékszem, az viszont biztos, hogy májust írtunk már. És pedig annak első felében voltunk, amikor egy szombati napon tudomásomra jutott,

hogy Kanizsán is megalakították az úgynevezett Népbíróságot (sokkal találóbb név a csőcselékbíróság) és annak bírói tisztét egy bizonyos *Dr. Gáspár Zoltán* nevű járásbíró kapta, vagy vállalta. Neki Nyíregyházán *Dr. Szitha Sándor* ügyvéd valami rokona volt, a rokonsági fokot nem ismerem. Mint akkor nőtlen ember, többször ebédeltünk együtt a különböző éttermekben Kanizsán.

Dr. Gáspár felkereste Feleségemet és Édesanyámat. Elmondta, hogy nagyobb kanizsai küldöttség kereste fel hivatalában és arra kért felvilágosítást, hogy mi alapon van a főjegyző internálva, holott ő volt az egyedüli városi tisztviselő, akinek a nyilasokkal is baja volt.

Ő, tekintettel arra, hogy fennhangon volt hirdetve, hogy minden a magyar nép (?) nevében történik, felkereste a rendőrség vezetőjét, azt a bizonyos *Molnár Győzőt* és feltette a kérdést neki, ugyanúgy, ahogy neki feltette a „nép".

Molnár felelete az volt, hogy csak kivizsgálásra vettek internálás alá, de mivel megállapították, hogy semmi vád nincs ellenem, így sürgősen kiengednek. Csak mivel szombat van, másnap munkaszünet, mert vasárnap, így szabadon bocsátásomra csak hétfőn kerülhet sor.

„*Legyenek tehát a hölgyek nyugodtak, Pista hétfőn itthon lesz".*

(Azt korábban feledtem megemlíteni, hogy időközben megjelent Zala vármegye alispánjának egy rendelete, hogy azok a tisztviselők, akik 1944. március 19-e után kerültek új állásba, igazolásukig szolgálatukból felmentendők. Azt kívánták ugyanis megállapítani, hogy kinevezésüket szolgálati érdek indokolta, vagy valami politikai érdek jutalma volt-e az. Tehát ekkor már, hogy úgy mondjam, felfüggesztett főjegyző voltam.)

Az asszonyok – ez azt hiszem érthető, – megnyugodtak és módot találtak arra, hogy erről tájékoztassanak.

Vasárnap délután kinn voltam az internáló udvaron, amikor egy civil ruhás fiatalember lépett hozzám, megkérdezte, én vagyok-e a *dr. Balla*? Igenlő válaszomra közölte, hogy *Nyíregyházáról* jött értem, mert otthon keresnek, mivel a város közigazgatási ügyeiben nem tudnak tájékozódni. „*Így az esti vonattal elutazunk Nyíregyházára*."

Vele volt egy *Balogh* nevezetű egyenruhás közrendőr is, ő pedig magas politikai detektívnek mondta magát. Mint később megtudtam *Bogdánfalvy* volt a neve, még néhány évvel ezelőtt is itt találkoztam vele *Nyíregyházán*. Az is kisült, hogy valami szerb beütésű egyén, *Zajácz* fiákeres leányát vette feleségül, és amint ő elmondta, a házasságuk elé valami állampolgársági akadály gördült, amit kérésükre annak idején én hárítottam el. És innen ismert engem. Én nem emlékeztem rá.

Talán ezen emléknek volt köszönhető, hogy elkísért az internálóból lakásunkra. Ott valami kis motyót tudtak összeszedni részemre, egy kis kenyérrel és szalonnával. Viszont meglátva a kis motyóba kötött ékszereket Anyámnál és Feleségemnél, azt is magához vette. Még szerencse, hogy ott volt e jelenetnél *Simonfay* volt polgármesterem, aki kierőszakolta, hogy az értéktárgyakat vegyék mindjárt leltárba. Ott volt például nagyapám éremgyűjteménye, ami helyett azután később értéktelen alumínium Mária érméket adtak

vissza, de darabszám szerint pontosan megegyezett a leltárral.

Azt hiszem, úgy jó egy évtized múlva, mint egyházi pénzbeszedő jártam a Kéményseprő utcán lakó Zajáczéknál egyházadót gyűjteni, de akkor már elváltak. Az elvált fiatalasszony mindig zavartan viselkedett velem szemben, majd sokkal később bátorságot vett és megkérdezte, volt férje mit lopott el tőlünk? Én azt mondtam, hogy nincs tudomásom arról, hogy meglopott volna. Mert azt ma sem tudom, hogy például ezeket az érmeket ki lopta el. Alaptalanul meg senki nem akarok gyanúsítani.

Amikor az éjszaka vonattal elindultunk Kanizsáról, a két kísérőm kiment a kocsi folyosójára. A fülkében még rajtam kívül ült egy vasutas, aki, amikor cigarettára gyújtott, a gyufa lángjánál megnézett, majd halkan azt kérdezte: *hát a főjegyző urat hozzák el ezek a gazemberek*? *Velük jöttem ide egy korábbi vonattal, és azt mondták, hogy egy Sztráky nevű rendőrfogalmazót keresnek, aki a gettózásnál Nyíregyházán szolgált és azt a hírt kapták, hogy Nagykanizsán tartózkodik.*

Szóval, amit Molnár a későbbiek során, és amit *Bogdánfalvy* nekem mondott elhozatalommal kapcsolatban, azaz, hogy: *itt Nyíregyházán szükség van reám*, szemen szedett hazugság volt.

Úgy vélem, hogy az egésznek *Molnár Győző volt a kiagyalója.*

Mint olyan valaki, akinek jól ismertem múltját, éreztem, hogy esetleg útjába lehetek, tehát a legjobb lesz eltakarítani útjából.

E szomorú aktussal fejeződött be tehát nagykanizsai életem és azzal nemcsak közigazgatási pályám, de minden olyan ambiciózus törekvésemre pont tétetett, amely a közszolgálati pályámon irányított 14 és fél éven át.

Beigazolódott előttem az, hogy félelmen Kanizsától valahol a tudatom alatt megalapozott volt, csak okát akkor nem tudtam adni.

Az élet utólag megadta.

Innen új fejezete íródik életemnek.

***

Ha erre a Mindenható időt és lehetőséget ad, folytatom.

1985. október 22-e, délután 6 óra van...

Visszaolvasás kapcsán

A „MIÉRTEK”
Így láttam, így emlékezem, ez a véleményem…

Amikor 1985. október 22-én délután 6 órakor pontot tettem egy rövid mondatom után, azzal a szándékkal tettem, hogy átnézem és ellenőrzöm az eddig leírtakat. És csak azután fogom folytatni unos-untalan demokratikusnak hívott ezen újabb életem folyásának leírását, ha erre a Mindenható időt és erőt ad.

Ma, *1985. október 31-én* azonban még folytatom korábbi írásomat, mivel elmerengve a múlton arra jöttem rá, hogy valamivel még adós vagyok. Márpedig ez a valami a Magyar Életnek sajnos igen jelentős kérdése, melyet ismertetnem kell, de ehhez mély lélegzetvétel és nagy elszántság kell.

Valahol a kezdet kezdetén ugyanis azt írtam, hogy ennek a magyar életnek két igen fontos és mindenre kiható kérdése volt, és melyet sajnos maga a magyarság saját erejéből megoldani nem tudott. És azok jól – rosszul, de inkább rosszul, idegen hatalmak segítségével oldódtak meg. Mondhatnám azonban azt is, hogy ezen idegen hatalmak abszolút akaratából miden tekintet nélkül a magyarságra és az érintett rétegekre.

Ez a két kérdés: a *földbirtok* kérdése és a *zsidó kérdés* volt.

Magáról a földbirtokkérdésről már elmondtam, hogy ami 1945-ben történt az nem földreform, hanem földrablás volt. Annak minden embertelen, igazságtalan következményével sújtva. Olyan tekintélyes és magyar réteget, mert ehhez a réteghez, mint magyar réteghez kell sorolnom a magyar arisztokráciát is. Bár annak sok tagja alig-alig tett bizonyságot magyarságáról, de olyan történelmi érdemek voltak jóformán minden ilyen nagy arisztokrata családunk *többszázéves* történetében, melyek egyetemes magyarságunk történetében feltétlenül megérdemlik a pozitív értékelést. Márpedig, ha egy nemzet nem értékeli múltját, és annak érdemes tagjait, e magatartásával saját jövendőjét nullifikálja.

Ismét
A zsidókérdésről
Véleményem

Ami a másik kérdést, a zsidó kérdést illeti: amikor 1944 nyarán ez a kérdés igen szomorú végkifejléshez jutott, a kronológiai felsorolásból szándékosan kihagytam. Ha jól emlékszem meg is jegyezve, hogy akkor fogok erre kitérni, amikor ezt a kérdést részleteiben ismertetem. Ennek az ígéretemnek teszek most eleget.

A zsidókérdés, mint ilyen egyetemleges. Nem szűkíthető országhatárok közé, de kezdeti időpontja is a múltak homályába vész. Természetesen azt nem lehet mondani, hogy amióta világ a világ, zsidókérdés volt és lesz, de az feltétlenül igaz, hogy kezdete évezredekre megy vissza. Okát ebben elsősorban magában a zsidóságban és annak felfogásában látom.

Egy kitűnő faj, kiváló adottságokkal és talán ezekből fakadó felmérhetetlen hibákkal. Rendkívül öntudatos, faji adottságait is generációkon keresztül dacára az esetleges nagy vérkeveredésnek is szinte uralkodó formában megőrzi.

Talán az évezredek diasporikus állapota nevelte és fejlesztette ki benne az összetartást, az egymás segítését, szokásaikhoz való ragaszkodását. Ezek mind olyan nagyszerű faji adottságok, melyek például a magyar fajból, azt hiszem, mindig hiányoztak, de legalább is az utóbbi néhány évszázadban feltétlenül hiányoznak. Talán a germán fajt lehet a zsidóhoz hasonlítani és ezért nem véletlen, hogy e két faj egymással szemben halálos gyűlöletet érzett, amit csak ideig-óráig tudott elhomályosítani egy-egy politikai hullám, mint aminek jelenleg is tanúi lehetünk. Az azonban nem lehet véletlen, hogy elég hosszúra kinyúlt életemben soha nem találkoztam olyan vegyes házasságban élővel, ahol a zsidó fajhoz tartozó egyén házastársának magyar fajtájával azonosult volna. Az ellenkezőről viszont megszámlálhatatlan példát tudnék szinte kapásból is felsorolni.

Ha a régmúlt időket homály is fedi, Jézus Krisztus megszületésétől, tehát közel 2000 esztendőtől e homály teljes mértékben eloszlott és szinte Napnál fényesebben beragyogja a maga szomorú valóságát.

Magáról a *jézusi korról* és annak szomorú végén felragyogó *Keresztről* is az a véleményem, hogy ez az egész tragédia a zsidóság vezetői részéről egy tudatosan végrehajtott és átgondolt cselekvéssorozat volt. Aki olvassa a Bibliát, annak *Ó-testamentumi* részét is, észre kell vennie, hogy az kizárt dolog, hogy az *Írást* kitűnően ismerő zsidó farizeusok és főpapok ne ismerték volna fel a Názáretiben ama megígért küldöttet, akit évezredek óta vártak. Annyi félreérthetetlen jel utalt erre, hogy ezt képtelenségnek tartom. De világuralmi tervükbe a szamárháton, néhány „kótyagostól" kísért és e háton bekocogó Megváltó nem fért be. Aki ráadásul sem korabeli fegyveres erőt nem hoz magával, sem semmi lehetőségét annak nem jelzi, hogy átveszi már itt e Világon a politikai hatalmat. Hanem *„szeretetről" „megbocsátásról"* papol, megmondja, hogy *„ha arcul ütnek jobbról, ne üss vissza, hanem tartsd bal orcádat is oda!"* Ilyen megígért prófétára nincs szükség!

Tehát kiokoskodják, hogy Jézust meg kell ölni és ezzel szinte kiprovokálni az Úrtól egy új küldöttet, aki majd az Ő szájuk íze szerint fogja hatalmi törekvéseiket érvényesíteni. *„Elvégre egyik elődünk már küzdött az áldásért és győzött (I. Mózes 32-rész 21-32 rész), miért ne lehetne most is kierőszakolnunk akaratunkat."* Még elég fennhéjázóan hangzik is: *„az ő vére rajtunk és magzatainkon!"* (Máté: 27-25-ik vers).

Talán *a gyűlölködés keresztények és zsidók között* e pillanattól kezdve nyert, hogy úgy mondjam *kodifikálást*.

Napjaink szomorú közel-keleti történései azonban azt is bizonyítják, hogy valami hasonló kibékíthetetlen ellentét van *Mohamed követői és a zsidók* között is. Nem könnyű feladat eldönteni, hogy kinek a hibájából, mert mindenki, aki e kérdéssel foglalkozik tartozván valamelyik közösséghez, állásfoglalásával igen könnyen magára vonhatja a másik tábor vádját: „*elfogult*!" Zsidószemlélettel: „*antiszemita*".

Tény, hogy úgy a kereskedelemben, mint az iparban, tehát a zsíros fazekak környékén évszázadok, vagy talán évezredek alatt rendkívüli ügyességre tettek szert, s ez mára már adottságnak is tekinthető. Kétségtelen dolog, hogy ebben nagy segítségükre volt törvényeik bizonyos dolgoknak lazább, engedékenyebb szelleme, melyek számukra az anyagi előnyöket eleve biztosították. Ehhez óriási mértékben hozzájárult az az itt minálunk szintén évszázados múltra tekintő ostoba felfogás, mely bizonyos foglalkozási ágakat, ellentmondást nem tűrően *„úri"* és bizonyos ágakat *„nem úri"* foglalkozásnak deklarált.

Hogy e meghatározással bizonyos vagyoni gyarapodás és bizonyos koldusbot járt, azzal alig törődött valaki.

E kérdésnek tárgyilagos, de történelmileg megalapozott ismertetése köteteket tenne ki. Talán elég utalnom *Szekfű Gyula* történész *„Három nemzedék"* című munkájára, amely e kérdést igen alaposan ismerteti. Különösen annak magyar vonatkozásait, bőséges statisztikai adattal alátámasztva. Akit e téma közelebbről érdekel, olvassa el e fenti művet. (Megjegyzem, amit talán már korábban is tettem: *Szekfű* egy kiváló elme, jelleméről azonban ez már nem mondható el, különösen nem mondhatja el az, aki 1945 utáni szereplését is ismeri.)

De antiszemitának talán még az ellensége sem mondta soha. Ennek már maga az a tény is ellene szólt, hogy 1945 után a Rákosi rezsim jóvoltából moszkvai magyar követ lett. Talán ez elég bizonyíték *Szekfű* zsidósággal szembeni felfogására. De az általa összegyűjtött tényekkel szemben képtelen volt más álláspontot képviselni! Ismétlem, akit érdekel, amit itt erről a témáról röviden írtam, a könyvben sokkal bővebben megtalálhatja.

Sajnos a múltszázad liberális köreinek e téren uralkodó felfogása azt eredményezte, hogy európai viszonylatban sem lehet nemcsak, hogy párját találni a gazdasági élet elzsidósodásának, de még hozzá hasonlót sem, mint ami a Kárpátok tövében, a magyar medencében itt lejátszódott. Szomorú eredménye ennek a sok kivándorolt magyar és a még több bevándorolt galíciai zsidó, ami még a régi, itt évszázadokkal korábban letelepedett zsidóság életének nyugalmát is teljesen felborította. Mivel pedig a gazdasági élet lehetőségei által nyújtott javak a vagyoni viszonyok hatalmas eltolódását eredményezték és mivel az emberek legtöbbjében hol a felszínen, hol a mélyben, de ott bujkál az irigység ördöge, nyilvánvaló lett, hogy felfokozta a gyűlölködést.

Visszatekintve erre az időre, amit már látó szemmel és figyelő füllel megértem, csak azt tudom mondani: az események rohamléptekben sodródtak a tragédia felé.

Siettette ezt az a tény is, hogy magában a zsidóságban *a tárgyilagos önkritika szinte teljes mértékben hiányzik.*

Valamikor a múltszázadnak talán második felében, úgy tudom Németországban indult el az „antiszemitizmus" fogalma és meghatározása. Úgy vélem, hogy magának e fogalomnak a szülőit magában a zsidóságban kell keresni.

E fogalmat úgy értékelem, hogy rövidtávon kitűnő volt a zsidóság szempontjából, mert mi kellett ahhoz, hogy *valaki antiszemita* jelzőt kapjon? Mondjuk, ha magyar kereskedőnél kívánt vásárolni. „Antiszemita!" – volt a szinte megfellebbezhetetlen meghatározás. És ha mondjuk egy zsidó zsidókereskedőhöz ment vásárolni, – mert oda ment, hacsak valami különös oka nem volt az ellenkezőjére – *az antikeresztény* lett?

Szó sincs róla. Széles e világon ezt a fogalmat ugyanis senki sem ismeri.

Mint említettem, a zsidóságból teljes mértékben hiányzott az önkritika.

Erre csak egy példát:

Gimnazista koromban osztálytársaimnak legalább 40%-a zsidó fiú volt. (Ha nem több, mert osztályonként és évenként változott.) Életem során megszámlálhatatlan zsidó emberrel találkoztam, de tárgyilagos zsidóval csak eggyel. *Rosenwasser Kálmán* vegyészmérnöknek hívták az illetőt. Valamikor a 30-as évek közepén egészségügyi vívásra járt a vívóterembe. Egy alkalommal egymás mellett pihenvén a vívás fáradalmait, teljesen váratlanul azt mondja nekem: „*egyszer ennek a magatartásunknak szomorú következménye lesz, de hiába mondom fajtestvéreimnek, nem hallgatnak reám*." Próféta volt, s mint jóformán minden próféta, nem talált meghallgatásra. 1944 nyarán, a többi zsidóval együtt őt is elvitték és valahol nyomorultan elpusztult.

Valami hivatalos ügyben járt nálam az a csendőrőrmester, aki kötelességét teljesítette akkor, amikor felsőbb parancsra elszállította. A csendőrön is látszott, hogy még mindig ennek hatása alatt áll, és ha elbeszélésére ma visszagondolok, meghatódom.

Amikor a csendőr a lakására érkezett, még az apró pénze is összecsomagolva jegyzékkel ellátva ott volt az asztalon kikészítve. Amikor a csendőr azt mondta, hogy legalább valami aprópénzt vegyen magához, azt felelte: „*itt kerestem minden fillért, ebben az országban, kötelességem, hogy itt is hagyjam*." Fillér nélkül távozott.

4 évtized múltán is csak tisztelettel és megbecsüléssel tudok hódolni emlékének.

Rosenwasser az első világháborúban, mint vártüzér, főhadnagyi rangban *Premysl* várában szolgált és ott esett orosz hadifogságba. Ez az ember jó magyar volt, bárkivel közülünk felvehette a versenyt.

E kegyetlen deportálás és annak következménye egy idegen hatalom akciója volt. Annak a liberális szellemnek a bűne, ami a múlt században és különösen annak második felében eluralkodott a magyar politikai életben, és amely politika idejében nem zárta le határait a galíciai bevándorlók megszámlálhatatlan hada előtt.

De ehhez hasonló magatartást vajon csak a magyar uralkodó osztály követett el?

Alig hiszem.

Gondoljunk napjaink angliai néger szülte eseményeire.

Ma már van olyan angol képviselő, aki szorgalmazza a néger bevándorlás megtiltását. De el lehet gondolkozni azon: *nem késő mindez?*

Nem ismerem annyira Anglia politikai viszonyait, hogy erre a kérdésre határozott feleletet tudnék adni. De azok a TV képek, melyeket néhány angol városról nem régen a

magyar televízióban láttam, arra engednek következtetnem, hogy ott is alaposan elkéstek e kérdés felmerülésének megakadályozásával.

Sajnos így volt ez itt hazánkban is. Utaltam *Szekfű* könyvére, de elég csak a korabeli statisztikai közleményeket elővenni és kicsit tanulmányozni, hogy minden elfogultság nélkül lássuk, hová jutottunk. Azt hiszem világviszonylatban is egyedülálló elsőséget sikerült nemzetünk számára biztosítani.

Előzmények

Állítsuk fel most már e szomorú kérdés képletét, és szinte ez magától adja annak minden borzalmát és embertelenségét.

Élet-halál harcát vívja a német egy könyörtelen ellenséggel, amely ellenség nemcsak a hitlerizmus felszámolását kívánja következetesen végrehajtani, de az egész német népet a bennük élő örökös félelemszült gyűlöltséggel szeretné megtörni. Erre törekednek már az első háború befejezése után is, ez a cél szülte a Versailles és Trianon környéki békék kegyetlen és embertelen szellemét, elhintvén a második világégés magvait.

Tapasztalataikból nem szűrik le azt az igazságot, hogy a német nép mindazon faji adottsággal rendelkezik, ami lehetetlenné teszi megtörésüket, vagy eltaposásukat.

E faji adottságok nemcsak katonai, de gazdasági téren is mindig megmutatkoztak. Gondoljunk a második háború után bekövetkezett úgynevezett „német gazdasági csodára", szinte prófétain előrelátva a szövetségesek a német békejobbot semmi módon nem voltak hajlandók elfogadni. Hiába pusztult már el Hitler és vele rendszere, a *Dönitz féle ajánlatot* is elutasították, melyek nyugati fegyverletételt, keleti háborúnyerést helyeztek kilátásba. Azt is elutasították. Hogy ehhez a magatartásukhoz ma mit szólnak, nem tudom. Bizonyára látván a Világ szomorú megosztását, és az ebből fakadó minden nyomorúságot a Földön, de ma már a körülvevő Világűrben is, gondolom, akad azon a tájon is olyan gondolkodó fő, aki keserűen gondol az elmulasztott alkalomra.

A németek jól látják azt a célt, melyet velük szemben meg akarnak valósítani és sarokba szorítva, foggal-körömmel védekeznek, mint a legjámborabb vad is teszi, amikor nincs kilátása a menekülésre.

Említettem már, hogy a némethez sok minden tulajdonságában hasonlónak tartom a zsidót is. Az állandó visszavonulásban lévő németek tudatában voltak annak a veszélynek, hogy a hátukban egy meglehetősen nagy létszámú, mindenre elszánt ellenség csak az alkalomra vár, hogy vélt, vagy valóságos sérelmeit hetedíziglen megtorolja.

Különösen vonatkozott ez Magyarországra, ahol a gazdasági élet terén jelentős hatalommal és tőkével közel 1 millió zsidó élt. Ahogy a harci cselekmények közeledtek határainkhoz, nyilvánvaló volt, hogy a németeknek ez ellen valamit tenniük kell.

Már korábban is a két gyűlölködő faj hatalmi helyzetéből kifolyólag Magyarországnak bizonyos korlátozó intézkedéseket kellett tenniük, de ezt nemcsak a hitleri biro-

dalom szomszédsága tette. Már a századforduló politikai életében nyilvánvalóvá vált az a destruáló szellem, mely végeredményben az ország megcsonkítását eredményezte azzal, hogy egy háborúban elvérzett és elszegényedett államot kíméletlen erővel hátba támadt és leszúrt. Mert ez történt a század első évtizedében, majd a második évtizedben szomorú valósággá lett.

Ezen események nemcsak hátterében, de előterében is az ország zsidóságának sajnos tekintélyes része aktívan részt vett.

Szomorú tény, hogy olyan ősi magyar múlttal rendelkező családnak is, mint a *gróf Károlyi* család volt, – úgy tudom, hogy mint család még az arisztokrácia között is előkelő elsőséggel bírt, talán ezért viselhettek tagjaik 9 ágú koronát szemben a többi család 7 ágú koronájával – is akadt egy *Mihály* tagja, aki hogy miért, miért nem, erről is lehetne hosszan beszélgetni, de vezető szerepet vállalt e destruktív akcióban. Sajnos azonban csak úgy, hogy addig volt vezető szerepkörben, míg a mögötte lapuló erők ezt szükségesnek látták.

Károlyi nem tanult múltjából, 1945 után is ugyanilyen szerepkört töltött be, csak a mögötte lévő erőt más nevek fémjelezték. De ide kell sorolni olyan régi magyar nemesi család zseniális fiát is, mint *Ady Endre*, aki részben káros szenvedélyétől űzetve odaadta egész tehetségét egy olyan ügynek szolgálatába, mellyel nem hiszem, hogy tisztába lett volna. De így voltak azok a szabadkőműves körök is, akiknek igen számos tagja azt hiszem nem tudta, mit képvisel, illetve, hogy szép és emberbarát törekvése hová fajul. Gondolok itt elsősorban Édesapámra, aki tudomásom szerint lelkes tagja volt a nyíregyházi szabadkőműves páholynak, de amit róla hallottam, nem hiszem, hogy tisztában lett volna, hová vezet ez az út.

Tényként kell azt megállapítani, hogy az a zsidóság, mely e hon határain belül korlátlan lehetőséget, békés letelepedést, szabad fejlődést talált és fogadott el, nagy részben aktívan tevékenykedett az ország elbuktatásában és feldarabolásában.

Hogy tisztában voltak-e a következményekkel, vagy nem, azt nem tudom, elfogult ítéletet, pedig nem akarok alkotni, de az eredmény lényegén ez semmit sem változtat. Ebbéli magatartásának okszerű következménye lett, hogy a jórész nyugati támogatással újra talpra álló magyarság ezt nem tudta elfelejteni.

Jól emlékszem gyerekkoromra, – akkor nyolc év körül jártam – hogy milyen osztatlan gyűlölet töltötte el a magyarokat a zsidósággal szemben. Még olyan családok is részt vettek benne, kiknél csak egy-két generációt kellett visszamenni, hogy megtaláljuk a zsidó vért ereikben. Nem akarok neveket említeni, de amikor leírtam ezeket a sorokat, még osztálytársam között is emlékszem olyanra, aki hangot adott abbéli felfogásának és jobban zsidózott, mint bármelyik régi magyar.

Az akkori vezetőség leszűrte ennek bizonyos következményeit.

Így és ezért született meg a ma oly sokat emlegetett *numerus clausus* törvénye, amely az egyetemre felvehető zsidók arányszámát határozta meg. Ezzel az intézkedés-

sel részben a tunyább magyar fajhoz tartozó, de tovább tanulni akaró ifjak egyetemi végzettségét kívánták a törvényalkotók elősegíteni, s az úgynevezett gyakorlati pályákon – orvos, ügyvéd – szinte hihetetlen mértékben felszaporodott zsidóság bizonyos fokú visszaszorítását biztosítani. De az is egy elég jól bevált cél volt, hogy a zsidóság közül a tehetős szülők gyermekei külföldön fogják folytatni tanulmányaikat, esetleg megszeretik azt a környezetet, és ott letelepednek és ezzel humánus módon talán bizonyos fokú korlátozás érhető el.

A harmincas évek különböző zsidó törvényei elsősorban inkább a német szomszédság eredményei voltak, magukon viselve ennek valamennyi következményeit.

Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy mindig jelentkeztek a *fékező erők*, *a semmivel meg nem elégedők* és így e kérdés nem tudott megnyugodni.

Ami nemcsak a magyarságra volt hátrányos, de hátrányos volt arra a zsidó rétegre is, amely réteg már évszázadok óta itt élt, bár igen sok szokásához makacsul ragaszkodott és így önmaga tette szinte lehetetlenné a teljes asszimilálódást, de magatartásában, az első háború alatti helytállásában magyarnak bizonyult és megérdemelte volna, hogy a magyarság soraiból ne, – és különösen ne olyan módon, mint ahogy történt – iktatódjanak ki.

De szomorúan érvényesült itt is az az igazság, hogy maga a magyarság sem bírt azzal a belső erővel, hogy e kérdést már sokkal korábban rendezze. Nem egyedi dolog ez, mert alig egy évvel később a magyarságnak lényeges részét kitevő és nem értéktelen földbirtokos rétegével is ugyanez történt. Ott is idegen akarat érvényesülvén és ott is éppen elég tragédiát okozván! Mely csak azért nem vált annyira köztudottá, mert nem rendelkezett és nem rendelkezik azzal a hatalmas sajtó és propaganda gépezettel, ami e kérdést állandóan napirenden tartaná, és a végletekig színezné.

Megint csak utalnom kell azonban arra, amit már korábban mondtam. Hiányzik a zsidóságból a mértéktartó önkritika és ez magatartásában a háború szinte utolsó hónapjáig megnyilvánult. Lapult a fal mellett, hogy átvészelje a nehéz időket, de megragadott minden alkalmat arra, hogy szinte a végzetnek maga elleni kihívásával előidézze tragédiáját. Erre csak egy példát szeretnék tapasztalatomból felemlíteni.

Vagy 1942-43, vagy 43-44 telén meglátogatott az akkor már Pesten élő *Jakab Gyurka* barátom, aki nálunk itt vacsorázott kint a Sóstói úton. Majd valamelyikünk indítványára besétáltunk a városba a Korona étterem kávéházi részlegébe egy pohár valamit fogyasztani. Ennek a napnak a délutánján a magyar rádió beolvasta a német főparancsnokság napi jelentését: valamelyik nagyobb orosz városnak kiürítését. A kávéházban egy összetolt asztalokból létesített igen hosszú asztal mellett több zsidó család, férfiak és nők üldögéltek és vidáman beszélgettek. Mi Gyurkával egy ablak melletti boxban foglaltunk helyet, nem messze e hosszú asztal mellett. Nem sokkal odaérkezésünk után az asztaltársaság pezsgőt rendelt, még pedig a pezsgőzésnek igen feltűnő módját választva, amikor olyan jellegzetes vedrekben hozzák a pincérek a jegelt pezsgős üvegeket.

Ma már alig emlékszem a társaság tagjaira, kettőre azonban igen jól: a két *Lazarovitsra*, akik testvérek és jómódú fakereskedők voltak. A pezsgők elég zajjal járó felbontása után valamennyien felálltak az asztalnál és koccintásra tartva poharaikat hangos nevetgélés között közölték egymással: „*tudjátok, hogy mire iszunk*?" Csendesen, magunk között maradván a szó, azt mondtam Gyurka barátomnak:" *hát elment ezeknek a józan eszük? Ki tudja, hogy a kávéházi dolgozók –ruhatárosok, pincérek, zenészek között esetleg hány olyan egyén van, aki akár meggyőződésből, akár jutalom ellenében, de a németeknek dolgozik? Lehet, hogy holnap már tudni fogják ezt az ünneplést, és az nem lehet vitás, hogy mire fel részükről ez az ünneplés?"*

Prófétai meglátás volt részemről, mert egyrészt bizonyára máshonnan is értesültek hasonló jelenségekről, de maguk is igen jól tudták, hogy a zsidóság, hogyan érez velük szemben.

Ha ehhez hozzávesszük a *Kállay* kormány kettős politikai játékát, amelyről „*Kállay kettős"* hangoztatásával akkor inkább suttogva és tréfálkozva beszéltek, ma ezt szinte dicsekedve fennen hirdetik. Okkal és joggal kérdezem én, lehet-e csodálkozni azon, hogy az ilyen „szövetséges" láttán a mind jobban és jobban sarokba szoruló németek a megszállás útját választották?

Ma is állítom, hogy a német megszállásnak tisztességes magyar ember sem akkor, sem máskor nem örül és örült, de bármennyire is magyarnak tartom magam, és semmiféle idegen nációval szemben sem akkor, sem az óta nem érzek szolgai alázatot, a tárgyilagosság mégis azt mondatja velem, hogy az ő részükről teljes mértékben indokolt volt ez a lépés. És ebben nagy része volt magának zsidóságnak is. Ebből a szempontból soha semmilyen nyilatkozat, érv nem hangzott el, pedig szerintem a kérdés tragikus megoldásának ez volt az alfája és ez lett az ómegája is.

Amikor Magyarország 1944. március 19-ével elvesztette teljes szuverenitását és ezt az óta sem nyerte vissza, nyilvánvaló volt, hogy itt is ugyanazok az intézkedések fognak elkövetkezni, melyekről korábban már hallottunk.

Az idegen hatalom, félredobván korábbi, a magyar zsidóságot korlátozó törvényeket, a maga sokkal keményebb törvényei szerint járt el. Azt elhiszem, hogy Budapesten a németek politikai rendőrségének, a Gestapónak aktív működése lett úrrá és ez mindazok ellen irányult, akik részt véve az aktív magyar politikai életben suba alatt, vagy nyíltan németellenesek voltak, és a németek vereségére spekuláltak. Nyíregyházán ilyet nem tapasztaltam.

És itt ismét felmerül bennem egy kérdés: *volna-e olyan hatalom, amely ha hasonló körülmények között kénytelen tevékenykedni, hogy nem nyúl hasonló intézkedésekhez*?

Én nem hiszem, hogy volna.

De még azt sem hiszem, hogy valaha is volt ilyen hatalom a világon.

Ez a háború, az élet-halál harc szomorú, de okszerű és törvényszerű következménye.

Próféciám számára hagy tegyek itt egy kis kitérőt:

A napokban emlékeztünk – elsősorban a külföldi magyarnyelvű rádióadásokban, hiszen itthon ilyesmiről szó sem lehet tekintettel az adott helyzetünkre – az 1956-os Magyar Szabadságharc 19-ik évfordulójára.

Véletlenül-e, vagy tervszerűen, nem tudom, de ezekben a napokban viszonozta az *angol miniszterelnök asszony* múlt évi látogatását *Kádár János*, a magyarországi orosz helytartó. Sok, ezzel foglalkozó közleményt, kommentárt hallgattam végig és ebből, mint *nóvum* számomra két mondata volt *Kádárnak* érdekes. Megtörtént-e vagy sem, nem tudom, de úgy szólt, hogy *Kádár* 1956 forradalmi napjaiban a magyarországi diplomáciai szolgálatot teljesítő, azóta elhalt *Andropov* akkori orosz követnek azt mondta volna: „*ha az oroszok megtámadnak minket, ezzel a két kezemmel fogok ellenük harcolni.*"

A másik mondás állítólag úgy hangzott: amikor *Kádár* 1968-ban Csehszlovákia lerohanása előtt az akkori ottani vezetővel *Dubcsekke*l próbált tárgyalni és őt más belátásra bírni, búcsúzásnál azt mondta volna: "*jól gondold meg, mit akarsz tenni, hiszen tudhatod, hogy az oroszokkal nem lehet tisztességesen beszélni*."

Lehet, hogy nem szószerinti az idézésem, de lényegében fedi azt, amit az angol rádió magyar nyelvű adásában hallottam. Nos a próféciám: ha ez igaz, akkor erről legalább olyan jól vannak értesülve az oroszok, mint én. És ha ne adja az Isten, de újból fegyveres kenyértörésre kerülne a sor, azt biztosan tudom, hogy *Kádár János* Angliában mondottainak konzekvenciáját levonnák a maguk részére.

Hát valami ilyesmi történt 1944 márciusa után.

Nem sokáig kellett várni.

Közvetlen emlékeim: talán áprilist írtuk, amikor egy délelőtt hivatott *Szohor Pál polgármester*, s egy belügyminiszteri rendeletet nyújtott át, figyelmeztetve, hogy ezt senkinek nem mutathatom, vigyem haza, olvassam, de csak otthon el és a délután bizonyos órájára jöjjek be hivatalába.

E rendelet a „deportálási" rendelkezés volt. Illetve itt pontosítani kell: a zsidóság megjelölése, lakótömbökbe való tömörítése, üzleteinek, iparvállalataiknak elvétele, és ehhez hasonló intézkedések, megjelölve melyik városi, vagy állami hivatal milyen feladatkört kap. Amikor e rendeletet itthon elolvastam, azt mondtam Édesanyámnak, hogy borzalmas dolgok vannak e rendeletbe és a zsidóság sorsa elintéződött.

Akkori véleményemet ma is fenntartom. Erről azonban – és ezt ma is teljes mértékben vallom – nem a magyarság tehetett. Nem a magyarság akarta, hogy a „zsidókérdés" így oldódjon meg. Nem ez volt a célja azoknak a magyaroknak, akik azt hangoztatták, hogy ezt a kérdést is, úgy ahogy a földreform kérdését az egyetemes magyar nemzet érdekében meg kell oldani! Többször mondtam, most is mondom: egyik kérdés sem az emberiesség szem előtt tartásával, a m*agyar nemzet* érdekeinek megfelelően történt! De, – *és ez a nemzet egyetemére nézve elég szegénységi bizonyítvány* – nem tudta megoldani a saját erejéből! Idegen hatalmak hatalmi szavával került a kérdés „*rendezésre,*" mindkét esetben embertelen és szomorú következmények végeláthatatlan sorát hozó megoldással.

Így láttam, így gondolom… ez a véleményem

Itt aktuális annak a sokat emlegetett Horthy rendszerrel kapcsolatos véleményemnek rögzítése. Távol legyen tőlem az, hogy azt a világot, mint valami csodálatos világot emlegessem. Még a múltnak sok mindent bearanyozó szemlélete, a távolság köde sem ragadtat ilyesmire. Gyarló emberek rendszere volt, mint amilyen jóformán minden rendszer. Sok tehetetlenséggel, sok hibával, mások gondjainak nemtörődöm kezelésével.

De korábban már sokat írtam a magyarságnak az elvesztett háború okozta rendkívüli nehézségeiről, felesleges ezt újból és újból elismételni. Egy azonban tény: 1920 és 1944. március 19. közötti időben évszázadok óta először volt a maga ura a maga kis megcsonkított portáján a magyar. Ha határt akarok szabni, az 1526. augusztus 29-i mohácsi vereség után, melyet nagy általánosságban, mint egy szomorú magyar fordulópontot fogadhatunk el 1920-ig, vagy talán néhány hónappal korábbi időig magyar szuverenitásról alig lehet beszélni. Voltak történelmi tákolmányok, mint például az 1867. évi Kiegyezés, de ez is csak korlátozott mértékben adott magyar szuverenitást. Itt sietve kell azonban hozzátennem, hogy ma is teljes mértékben elfogadom azt a Tisza Istváni koncepciót, ami a dualizmus fenntartására irányult. Mert hiszen akkor már Nagy Magyarország területén kisebbségi számban volt a magyarság, tehát részére a dualizmus létkérdés volt. Azt hiszem, ma már épeszű ember, ha e kérdéssel foglalkozik, nem vitatja, de e gondolat 1918. október 31-ével, Tisza István meggyilkolásával lehetetlenné vált.

Azonban a német megszállásig szuverén volt a magyar és ez Horthynak és rendszerének volt köszönhető. A német megszállással elvesztettük e korlátlan szuverenitásunkat és mind a mai napig azt nem nyertük vissza.

Maga Horthy Miklós egy kiváló katona volt, bár soha még közelről sem volt szerencsém látni. De igen sok emberrel találkoztam, akik közelről ismerték, és mint katonáról, így nyilatkoztak. (Zárójelben említem, hogy amikor 1944 márciusának elején a németek bizonyos tankcsapdák ásását rendelték el Nagykanizsán és erre igénybe kellett venni a polgári lakosságot, hogy senkinek ne legyen szálka a körme alatt, három napra magam is vállaltam földmunkát. Úgy rendelkeztem, hogy a munkavégzésnél úgy alakuljanak a dolgozó párok, hogy egy értelmiségi egy kézmunkással alkosson egy párt. Így dolgoztam egy kanizsai lakatossal, nevére sajnos nem emlékszem, aki, amikor jobban megismert és látta, hogy nem tartozom a Horthyt szidó nyilasok táborába, pihenéseink között elmondta, hogy ő a Novara hadihajónak volt a gépésze és az óta is minden évben katonabajtársaival együtt egy napra a kenderesi Horthy kúria vendége. Az elragadtatás hangján beszélt Horhtyról, mint parancsnokáról és ez akkor már több mint negyedszázad után igen nagy szó.) De Horthy nem volt politikus ezt nem is vindikálta magának. Viszont mint államfő az akkor teljes szabadságában fluktuáló politikai demokratikus életben kitűnően állta meg a helyét. Ha róla és rendszeréről valami elítélőt akarok mondani, csak egy van: és ez az ország zsidótlanításának ügyéhez fűződik. Nem lett volna szabad a magyar közigazgatást és a kitűnő magyar csendőrséget erre a célra átengedni! Ezek a szerveink esküt tettek arra, hogy a törvényes kormány rendelkezéseit híven teljesítik.

A nekem átadott belügyi rendelkezés áttanulmányozása után az adott időpontban megjelentem a polgármester hivatalában. A rendőrség, a csendőrség és valamennyi állandó hivatal vezetői és az ügynek előadói is megjelentek.

A zsidók összeszedésének folyamata megkezdődött. Akkor már nem voltak arra tekintettel, hogy 1867 előtt itt élt-e az érintett zsidó, vagy nem, mindenki összegyűjtésre került. Az érintett személyek előállítása és úgynevezett *gettókba* történő szállítása *karhatalmi feladat* volt, így ehhez *nekünk, mint polgári tisztviselőknek* semmi közünk nem volt. Ezt a városokban a rendőrség, kint a falvakban, mint karhatalmi szerv, a csendőrség intézte.

A polgármesternek, így természetesen nekem is olyan polgári személyekből álló bizottságokat kellett összeállítanunk, akik a kiemelt személyek után a lakásokat és azok berendezési tárgyait igyekeznek biztonságba helyezni, azaz lezárni és lepecsételni, ezekről mindenütt jegyzőkönyveket felvenni, majd azokat a városhoz benyújtani. Később a berendezési tárgyakat a pénzügyigazgatóságok általuk kijelölt raktárakba szállították, míg az üres lakások szétosztása az igénylők között a város feladata volt.

Első hullámban a kijelölt gettóba szállították be őket. A város vezetőségének lehetőleg úgy kellett e gettókat kijelölni, hogy ott amennyire ez lehetséges volt, keresztény magyar lakosság ne maradjon. Ezt Nyíregyházán teljes mértékben nem lehetett végrehajtani, hiszen a kijelölt gettó területén számos saját házzal rendelkező keresztény háztulajdonos is élt. Ők a rendőrségtől a gettóba való be és kilépésükre megfelelő igazolvánnyal lettek ellátva. Nagy vonalakban a város azon része lett gettó céljára kijelölve, mely korábban is zömmel a zsidóságot tömörítette. Mert – és ez a zsidóság magatartásának furcsa sajátossága volt, hogy nemcsak itt Nyíregyházán, amely város nem tekintett évszázados múltra vissza, de régi magyar városokban is a zsidóság a szabad költözködési joguk birtokában is lehetőleg egymás között szeretett élni. Ez is egyik sajátos adottságuk volt arra, hogy a maguk különállását ezen a téren is évszázadokon keresztül megőrizzék. Így itt Nyíregyházán nagy vonalakban a *Körte utca* nyugati oldalától a *Kótaji utca (ma Vasváry Pál utca)* oldaláig terjedt, észak felől a *Dohány utca*, dél felől a *Rákóczi utca vonala* képezte a határokat. Engem annyiban érintett, hogy mivel a Sóstói úti házunkba igen sokszor szándékosan gyalog szerettem haza jönni , és akkor vagy a Körte utcát, vagy a Kossuth utcát vettem igénybe, tulajdonképpen rendőrségi engedélyt kellett volna kérnem. Ezt a rendőrség karhatalmi parancsnoka *Borsy Béla őrnagy* fel is ajánlotta, de nem vettem igénybe. A villamos természetesen keresztül haladt a gettón, de haza menni lehetőleg a *Vay Ádám utcán (ma Dózsa Gy. út*) mentem.

Nem valami szenvelgés volt ennek az oka, de a megkötözött ellenféllel szemben azonnal leteszem a fegyvert. Én féltettem fajtámat a zsidóság fölényétől, ezért igyekeztem mindig fajtám érdekeit szolgálni, de ezt soha nem gyűlöletből tettem. Viszont abban a sorsban, ami így a zsidóság részére jutott kárörvendés nem volt bennem. Sőt!

Közben megérkezett Nyíregyházára egy német *SS különítmény*, bizonyos *Dr. Seidl SS sturmführer* vezetésével. Ő állítólag bécsi volt és szemmel láthatóan a gettózás teljes

irányítását átvette, és a magyar karhatalmi szervek felett korlátlan intézkedési jogkört gyakorolt.

Sajnos az akkori magyar vezetők sem voltak olyan keménykötésű bátor emberek, akárcsak a mai vezetőség tagjai. Akkor azok szolgai alázattal a németeknek hódoltak. A maiak ugyanilyen módon az oroszoknak. Csak a parancsoló náció, s a hatalmi jelvények változtak meg. Akkor a *horogkereszt* jegyében, ma az *ötágú csillag* nevében.

Egy jellemző eset, aminek szereplője voltam:

Hívat a polgármester, ott van a rendőrparancsnok, egy alezredesi rangot viselő rendőrtiszt, neve e pillanatban nem jut eszembe, és elmondja a rendőr, hogy a *Dr. Seidl* elrendelte a gettónak szeges dróttal történő lekerítését, és erre záros határidőt szabott! Erre mondom: „*akkor adjon Seidl szegesdrótot, mert itt egy métert sem lehet beszerezni, minden védelmi célra szolgáló anyagot,* így a szegesdrótot is a Kárpát vonalra vitték el." Mire a rendőr: „*de ki fogja ezt megmondani neki*?" „*Hát Te*, – mondom, *neked mondta a német*! „*Ő bizony ezt nem meri*!" „*No* – mondom, „*bár az oldalamon nincs olyan szép lovassági kard, mint neked* – nem lovasított rendőrség szolgált itt, de a lovassági kard szebb volt, mint a gyalogsági – *majd megmondom én."*

Mivel a német tudásom erősen hiányos volt, így magam mellé vettem *Kindl Ferenc* városi mérnöki hivatali tisztviselőt, aki mint sváb származású anyanyelvi szinten beszélte a németet és elmentünk *Dr. Seidlhez*, ahol elmondtam a tényállást. Mire a német természetes hangon mondta:: „*ha nincs, hát akkor nem lesz körülvéve!* Amikor küldetésemből visszaérkeztem még mindig ott volt a rendőrparancsnok a polgármesternél, és helyettem is halálos sápadt volt, hogy most ezután mi fog történni. Szinte nem akarta elhinni, hogy fejünk a helyén van.

Abban az időben is sajnos nagy általánosságban ez volt a megszokás. Lehet akkor csodálkozni, hogy ide jutottunk?

A szögesdrótokra azért lett volna szüksége a németnek, mert rájött arra, hogy az ímmel-ámmal teljesített rendőri szolgálat mellett a gettóba illetéktelen személyek szinte éjjel-nappal ki –bejárkálnak, és sajnos itt megint utalnom kell a zsidóság saját vesztét okozó magatartására, ők ezt a lehetőséget alaposan ki is használták. Ez indította *Seidlt* arra, hogy szétnézvén a város környékén és a megye területén, az üres (nyár volt) dohánypajtákat alkalmasabbnak találta a zsidóság elhelyezésére. Így a zsidóság részbeni magatartása azt eredményezte, hogy a város területéről sokkal rosszabb körülmények közé lettek kihelyezve. Így kerültek ki *Felsősimára, Varjúlaposra* és *Harangodra,* ahol nemcsak a körülmények voltak rosszabbak, hanem a sokkal keményebb szellemben nevelt csendőrség felügyelete alá kerültek.

Itt meg kell állnom néhány mondat erejéig.

Megismétlem ama állításomat, hogy ott követett el a Horthy rezsim végzetes hibát, amikor a magyar közigazgatási hatóságokat és karhatalmi szerveket a zsidótlanítás végrehajtására átengedte.

Mi esküt tett alkalmazottak voltunk. Eskünk minket arra kötelezett, hogy a kormány rendelkezését végrehajtsuk, kivéve akkor, ha abszurd rendelkezés lett volna kiadva. Példá-

ul azt kívánták volna tőlem, hogy eskümre hivatkozva lőjek agyon valakit. De ilyenre sor nem került. Hogy a vég hová fejlődik, ezt akkor senki nem tudhatta, mert a jövőbelátás embernek nem adatott meg. Legfeljebb tippel és szerencsésen tippel.

Hogy ma, itt hogy van, nem tudom, mert az isteni kegyelem megóvott attól, hogy ezt a rendszert szolgáljam, de a mi világunkban az eskü egy igen komoly dolog volt.

A Horthy rezsim sokkal bölcsebben tette volna, ha önként vállalkozókat vesz erre a munkára igénybe. Mert meggyőződésem, hogy számos önként jelentkező akadt volna, akár gyűlöletből, akár haszonlesésből. Egyformán tisztességtelen indulat szüleménye mindkettő.

De nem odaadni a magyar köztisztviselőt és a magyar karhatalmat.

A rendőrségről abból az időből sok jót mondani nem tudok, de a csendőrség egy ritka kiváló szellemben és kitűnően nevelt fegyveres testület volt, melyet minden náció irigyelt és csodált.

A csendőrséget eredetileg nem politikai akciók végrehajtására szervezték és nem erre nevelték. Igen megválogatott, jó magyarságáról több generáción tanúbizonyságot tett, jóformán tiszta paraszti származékokból regrutálódott a csendőrség legénységi és altiszti állománya, és kitűnően válogatott és iskolázott volt a tisztikara is. Figyelemmel a korabeli nyomozati segédeszközökre, magának a nyomozásnak legmagasabb fokú iskoláját járták ki. Nem volt véletlen, hogy aki csendőrnek ment, közvetlenül saját pátriájába szolgálatot nem teljesíthetett, hogy ezzel is kikapcsolják az egyéni érdekeltséget és az elfogultság lehetőségét.

Akik valamennyire is ismerték a csendőrség intézményét, jól tudják, hogy a csendőr a parancsot a legmagasabb fokon teljesíti. Erre kényszeríti őt maximálisra kifejlesztett kötelességérzete. És a legkisebb őrsig valamilyen csodálatos tisztelet övezte őket.

Mindig törvénytisztelő embernek tartottam magam, és soha semmi bajom nem volt csendőrrel. De, ha például szabályos papírokkal, törvényes keretek között vadásztam és feltűnt egy kakastoll, – ez volt csákójukon a megszokott jelzés – szinte önkéntelenül nyúltam a zsebemhez, hogy ott vannak-e a szükséges papírok. Pedig nem tilosban jártam! Ilyen volt a tekintélyük.

Egy alkalommal előszobánkból, annak nyitott első verandájáról egy alkalmi tolvaj két asztalterítőt, nekem egy pár kesztyűt és egy ruhakefét vitt el. Mi, *a Sóstói út*, a *rendőrség* hatáskörébe tartoztunk, ellentétben az erdővel, ami már *csendőrségi,* és pedig a *Sóstói őrs* hatáskörébe tartozott.

A feljelentés után kiderült, hogy azon a hajnalon több villában ilyen célból szintén járt valaki. Kijött a rendőrségtől egy kétemeletes ház nagyságú detektív, majd hosszas tanulmányozás után kiderítette, hogy nyom nincs, ezt csak a háztartási alkalmazott vihette el, és őt akarták elvinni „vallatásra". Anyám ezt nem engedte, így néhány hét múlva megkaptuk az ismeretlen tettes ellen beadott panaszunkra az értesítést: a *nyomozás eredménytelen*.

A tolvaj által meglátogatott villák között volt az a székelykapus ház, ahol *Richnovszky Oszkár* csendőr alezredes lakott, aki akkor itt a csendőrosztály parancsnoka volt. Tőle, ha jól emlékszem, egy lódenkabátot vittek el. Miután a rendőrségi nyomozás nála is a

mienkhez hasonló eredménytelenséggel végződött, *Richnovszky* megkérte a rendőrség vezetőjét, hogy pótnyomozásra elküldhesse csendőreit. Megkapva az engedélyt, s ez meg is történt. (Mint mondtam, már közben az esemény és a csendőri nyomozás megindulása között jó néhány hét telt el.) Hozzánk is megérkezett a csendőr, átvizsgálta a terepet, majd bizonyos idő múltán a kapuhoz hívták Anyámat, és az egyik csendőr megmutatta, hogy az akkori fakerítésen a tolvaj itt lépett ki, és maga után húzta az abroszokat. Mikor Anyám csodálkozva kérdezte, hogy azt honnan tudja, rámutatott a kerítés felső, ha jól tudom ringlifának nevezett összetartó fájára, ahol egy picinyke sárga homokdarab volt. „*Tessék megnézni, az út a kertben sárga homokkal van felhintve, amint itt a tolvaj fellépett, lábáról erre a riglire ragad egy kis maradék*." Akkor a kerítés mellett húzódó orgona sövényt a házőrző kutyától egy elég alacsonyra épített szegesdrót védte, és a drót egyik szögén egy szál sötétkék pamut darabocska volt. „*Nyilván"* – mondta a csendőr – „*ilyen hímzés lehetett a terítőn*." „*Így is van"* –, erősítette meg Anyám.

Már kora őszre fordult az idő, – Anyámmal akkori szokásunknak megfelelően, az előszobában ebédeltünk, – amikor megszólalt a kapucsengő. Felnézve látom, hogy két csendőr áll a kapunk előtt, közöttük egy húsz év körüli suhanccal, aki, bár oda nem hallatszott, a mutogatásból látom, azt mutatja, *hogyan* és *hol* lépett ki a kerítésen. Hozták a tolvajt, akit valahol a Balaton mellett fogtak el.

Amikor a csendőröknél érdeklődtem, hogyan jutottak a suhanc nyomára, a csendőr, mintha ez volna a világ legegyszerűbb dolga, elmondta, hogy a lopásokból következtetni lehetett, hogy ezeket alkalmi, a helyi viszonyokat nem ismerő tolvaj követte el. Országos körözést adtak ki, mire valahol a Balaton környékén portyázó járőr látott egy gyanús csavargót, igazoltatta, majd annak kétes volta miatt az őrsre kísérte. Ahol az elfogott bevallotta, hogy miskolci illetőségű, ilyen apróbb tolvajlásokból tartja fenn magát és járt Nyíregyházán is. Amikor nálunk járt, még sötét volt, a harapós kutyára történő figyelmeztetést nem látta, Buci, a mi házőrzőnk, akinek háza hátul a kút mellett volt, nyilván benne elaludt, és így nem vette észre a mezítláb érkező besurranó tolvajt. Ez a szerencsétlen suhanc akkor ijedt meg, hogy mekkora veszélynek tette ki magát, amikor előjött Buci és hatalmas vicsorgással mindenáron neki akart menni.

Még a csendőr meg is kérdezte, hogy „*mi lett volna veled, ha amikor ki akarsz innen menni, ez a kutya elkapja a lábadat?*„

(A lopott holmi egy terítő kivételével meg lett, ezt a terítőt Tokajban adta el valakinek, aki azt elküldte az akkor is Csehszlovákiához tartozó valamelyik községben lakodalmát tartó rokonának és onnan csak a diplomáciai út igénybe vételével lehetett volna visszaszerezni. Amit nem ért meg a terítő, de annak útját felderítették.)

Hát így tudott nyomozni a csendőrség.

Akik ma még emlékeznek a néhai csendőrségre, megerősítenek abban az állításomban, hogy komoly felszereléssel jártak járőrözni: puska, szurony, rövid kard, nyomozó tárgyak, és még ki tudja mi mellett, csodálatos nesztelenséggel tudtak közlekedni. Nem tudom, tanították őket erre? Bizonyára.

Erre vonatkozólag is egy diákkori emlékem.

Nagyobb diákokként *Gönczy Laci* barátommal úgy este 9 óra körül üldögéltünk a villánkkal szemben lévő sétány egy belső lócáján és ott beszélgettünk. Erdőben felnőtt gyerekek voltunk, ismerősei az erdei zajoknak, mégis mintha a földből nőttek volna ki, egyszer csak két csendőr állt mellettünk. Nem bántóan, de nem is mézes-mázosan kérdezték, *kik vagyunk, és mit csinálunk itt?* Megmondtuk – talán mondanom sem kell, hogy tiszteletteljes hangon és felállva – kik vagyunk, beszélgetünk, és hol lakunk. *No menjük oda*, volt a válasz. A mi villánkkal szemben kijöttünk az erdőből, átjöttem az úton az akkor még nyitva tartott kapu felé, hogy bemutassam őket Édesanyámnak. Amikor látták magabiztos belépésemet a kapun, szóltak: „*ez elég*, *de hol lakik a barát*?"

Akkor még nem épült fel közöttünk a *Bencs* villa, sőt még a másik ház sem, így üres szőlőskertek után jött a *Király-féle* villa, ahol *Laci barátomék* laktak. Ugyanaz a jelenet játszódott le, ott is meggyőződtek arról, hogy igazat mondunk, „*jó éjszakát és további jó beszélgetést kívánva"* elmentek.

Beleszólása ez az emberi jogokba? Talán így is lehetne értelmezni. Mindenesetre ahhoz, hogy egy országban rend és fegyelem legyen, ez is hozzátartozik.

Befejezem még egy csendőr emlékemmel.

Ma már *néhai* kedves barátom meghívására Sepsiszentgyörgyre utaztam le, ahol a barátom *Dr. Virányi András* megyehíres vadász és puskás, ott akkor polgármester volt. A híres Réti nyíren szalonkáztunk, majd a kézdivásárhelyi vadászok meghívására az *Ojtozi* szorosba mentünk le nagy vadra. (Megjegyzem, akkor ezt a visszacsatolt területet úgy kaptuk a románoktól vissza, hogy a vadállományt korábban már teljesen kiirtották, úgy, hogy a kétnapi ottani vadászat alatt mindössze egy társunk sütötte el a puskáját, ma már nem tudom megmondani, hogy mire, de a természet felejthetetlen szép volt. Akkor ismertem meg, hogy a kézdivásárhelyiek igen szeretik a hasukat, legalábbis akkor, ma lehet, hogy nincs még betevő falatuk sem jelenlegi román vezetőjük nagyobb dicsőségére, de akkor még a helyszínen is hatalmas méretű tízóraikat és uzsonnákat hoztak magukkal. Így ültünk le az egyik eredménytelen hajtás után falatozni.)

Voltunk vagy 12-en, közöttünk civilben egy Budapesten élő tábornok, ha jól emlékszem a nevére *bizonyos Takács*. Ott is mintha a földből nőttek volna ki, egyszerre két csendőr lépett ki a rengetegből, és mivel igen közel voltunk a történelmi Magyarország régi határához, igazoltatták a társaságot. Én a tábornok mellett ültem.

Az igazoltatás a túlsó soron kezdődött. A csendőrök közben jól hallhatták, hogy a társaság a mögöttem ülő urat tábornok úrnak szólítja, de oda se füttyentettek e megszólításnak. Amikor a tábornokhoz értek és átvették vadászjegyét, látták a rangját, imponáló fegyelmezettséggel kimerevedett a két csendőr és az akkori katonai regula szerint, mint ilyen és ilyen számú portyázó járőr alázatosan jelentkeztek, és kérték a további parancsokat. Akkor már tudták, hogy egy magasrangú katona ül közöttünk, addig nem vettek tudomást róla. Amikor a tábornok azt mondta, hogy „*köszönöm a jelentkezést, folytassák kötelességüket"*, hozzám léptek, majd másik oldalon ülő szomszédomhoz és folytatták az

igazoltatást. Munkájuk befejezése után katonásan tisztelegtek, elnézést kértek a zavarásért és el akartak menni. A vadászat rendezője megszólalt, *„miután már túl vagyunk a hivatalos formaságokon, legyenek vendégeink”.* A törzsőrmester a tábornokra nézett, aki erre fejet bólintott: *„foglaljanak helyet közöttünk, és lássanak maguk is hozzá*.” Ekkor leültek, és velünk falatoztak, beszélgettek, majd elbúcsúzva, megköszönve a szíves látást, elmentek. Amikor távoztak megszólalt az egyik erdélyi vadász: *„megbocsássatok óhazai urak azért a amit mondani fogok, de senkitől és semmitől nem vagyunk elragadtatva, ami az Óhazából jött, de ilyen szervezetet, mint a csendőrség, életünkben még nem láttunk*.” Az erdélyiek helyeseltek.

Többször írtam, mondtam már, most megismétlem, vétek volt ez a szervezetet politikai akciókra és különösen a zsidókérdés megoldására felhasználni. Megszüntetésük, és e szervezetnek e népi demokrácia általi örökös szidása, bemocskolása sokkal több, mint vétek! Ez bűn!

(Ezzel letettem emlékezésem néhány virágszálát e talán egyetlen ragyogó magyar intézmény sírhalmára!)

*

Közben emlékeim tengeréből felbukkant annak a rendőrparancsnoknak neve, akit már korábban emlegettem, mint lovassági kardot viselő „hős” férfiút.

Dr. Vastagh Zoltánnak hívták. Később is igen dicstelen szerepet játszott. De erről csak később, ha arra egyáltalában sor fog kerülni.

Tehát *dr. Seidl* intencióinak megfelelően Nyíregyháza belvárosából kiemelték a zsidókat, és a már korábban felsorolt dohánypajtákba vitték el őket. Elszállításuk után néhány nappal a vármegye akkori alispánja, *Dr. Borbély Sándor* értekezletet hívott össze a Megyeházára, ahol jelen voltak a járások főszolgabírói, a város – akkor egyedül város a megyében – polgármestere, aki magával vitt engem is, mint *a zsidó ügyek előadóját*.

Ezen az értekezleten megjelent a belügy részéről az akkor államtitkári beosztásban dolgozó majd 1945 után kivégzett *vitéz Dr. Endre László*, aki a magyar-zsidó ügyek egyik vezetője volt. Én akkor találkoztam vele először és utoljára életemben. Részleges felvilágosítást adott a közigazgatás megyei vezetőinek a zsidókkal kapcsolatos eddigi és ez utáni intézkedésekről, majd felszólította a jelenlévőket, hogy ha van kérdésük, azt tegyék fel.

Szólásra jelentkeztem, és az államtitkárnak a következő kérdést tettem fel:

„*A zsidókat olyan, korábban dohányszárításra használt pajtákba vitték el, melyek nem alkalmasak lakhatás céljára. Továbbá a dohányérés után a gazdaságoknak szüksége lesz ezekre, de ez a gazdaságok gondja. Én azt szeretném tudni, hogy mi a kormányzatnak további célja a zsidósággal kapcsolatban, mert a hidegedő időben ott, ahol jelenleg vannak, nem maradhatnak. Tartalékolni kell-e lakásukat a visszatérésükre, nehogy azoknak az általuk elhagyott lakásoknak igénylők között történő szétosztása után olyan lakásigény merüljön fel, melyeket akkor teljesíteni nem fogunk tudni.”*

Szükségesnek tartom pontosan rögzíteni *Endre László* válaszát.

(Mint említettem *Endre László* sem azelőtt, sem azután nem láttam, egyáltalán nem ismertem. Jelleméről, felfogásáról semmit nem tudtam, az elmúlt négy évtizedben elhangzottak, pedig semmiről sem győztek meg. Mert egyesekről, politikai rendszerekről stb. azt hiszem négy évszázad alatt sem hangzott el annyi hazugság, valótlanság, tudatos ferdítés, mint ebben a szerencsétlen négy évtizedben. Így azok semmiről sem győztek meg, sőt semminek az ellenkezőjéről sem. Nem tudom, tehát hogy a kapott információ, amit azon az értekezleten mondott mi volt, így nem kívánom kommentálni, csak lehetőleg híven idézni.)

„…*Az a szándékunk* – mondta, *hogy mivel a front veszedelmesen közeledik határainkhoz, az itt élő zsidóság, pedig zömmel, az ellenséggel érez és tart, így erre az intézkedésre a magyarság jól fel fogott érdekében szükség volt, ami eddig történt. A jövőben az így összegyűjtött zsidóságot a Duna Tisza közé szándékozunk ideiglenesen letelepíteni és ott elfogadható, emberi körülmények között tartani a háború befejezéséig. Azt követően sorra fog kerülni a nagyhatalmak közötti megállapodás alapján egy zsidó ország felállítása, ahová az után a zsidóságot át fogják telepíteni, hogy ott önálló életet éljenek. Magukról, maguk gondoskodjanak, de minden vonalon, tehát nemcsak a jól jövedelmező és viszonylag könnyű munkát nyújtó és általuk különösen Magyarországon elfoglalt gazdasági területen, de mindenütt. A honvédelemtől kezdve a földművelésig minden munkaterületen.”*

Itt és akkor szó sem volt deportálásról, azonnali külföldre szállításról, még kevésbé gázkamráról. Mivel ez a közlésem lehet, hogy a jövőben fontos és érdekes lehet, ha az írások gondviselője ezeket a sorokat arra fogja méltónak tartani, így megismétlem, *nem tudom szavahihető férfi volt-e Endre László, vagy nem. Így e megnyilatkozását nem tudom kellő perspektívából nézni.* Dehogy így történt, ezt állítom, mint egy olyan szem és fültanú, akinek az itt elhangzottak értékeléséhez sem pro, sem kontra különösen ma már, 1985. november 14-én, amikor kopogom e sorokat, érdekem nem fűződik.

Az értekezlet után a *harangodi és alsósimai tábor* megtekintésére került sor.

Hivatalból kellett mennem, de a táborokba nem léptem be.

Harangodon, jól emlékszem, *Endre* sofőrjével alaposan átnéztem az államtitkár kissé sportos jellegű Mercedesét. Mint említettem, szenvedő embereket a segítség nyújtásának lehetősége nélkül nem szeretem nézegetni, de még szenvedő állatokat sem. Még a legpatronszegényebb világban is, ha rosszul lőtt nyulat láttam, még abban az esetben is, ha nem én lőttem azt meg, azonnal leadtam a kegyelemlövést, hogy annak szenvedését megrövidítsem. Ezt diktálta az a vadászerkölcs, amit az évtizedeken keresztül tartó *Kittenberger* által szerkesztett Nimród Vadászújság belém nevelt.

Itt emberekről volt szó.

Elveim és meggyőződésem szerint egyetlen, amit tehettem, az pedig az *elhatárolódás* volt.

Néhány nap múlva arról hallottam, hogy Varjúlaposon *Seidl* bizonyos büntető tábort állíttatott fel, de hogy oda milyen magatartást tanúsító zsidók kerültek, nem tudom.

A városi közigazgatás feladata a már említett zsidó lakások átvétele és majdani igénylők közötti szétosztásán kívül az volt, hogy a felállított *Zsidótanács* által kérteket a lehetőség határain belül teljesítsem.

A polgármester ezzel is megbízott, amíg a zsidótanács tagja közül egy, ha jól emlékszem mátészalkai volt terménykereskedőt, bizonyos *Weinstock Józsefet* bízott meg.

Az igazsághoz tartozik, hogy mivel zsidótanácsban intelligens zsidók voltak, – akik sokkal jobban tisztában voltak helyzetükkel, mint mi, – soha nem kértek olyat, amit a polgármesternek nem volt módja teljesíteni. Élelmezésükről maguk gondoskodtak, elszállításuk után komoly értéket képviselő, ha jól emlékszem olyan 30.000 pengő értékű élelmiszer maradt a táborokban, amit a városi közellátás vett át. Így éhezésükről szó sem lehetett.

Már korábban is olyan óriási összeköttetéssel rendelkeztek ezen a téren is a zsidók, hogy számukra az élelmiszerek beszerzése nem volt probléma. Nyilván kellő anyagi fedezettel is kellett rendelkezniük, mert arról is hallottam, hogy több házkutatás után még itt Nyíregyházán valamelyik illetékes karhatalmi szervnek 1 millió pengőt ajánlottak fel, ha nem viszik ki őket a dohánypajtákba. Ez, pedig hatalmas összeg volt a maga idejében. De erre nem kerülhetett sor, mert az intézkedési jog kizárólag a német különítmény kezében volt.

Ma már pontosan az időre nem tudok visszaemlékezni, de nem hosszú pajtai tartózkodás után rendelet érkezett a vasúthoz bizonyos szerelvények kiállítása érdekében, és megkezdődött a zsidóság elszállítása. Ezeknek a szerelvényeknek a rendeltetési céljuk – legalábbis előttünk – ismeretlen volt. Hallottam arról, hogy egyes zsidók később állítólag levelező lapokat kaptak korábban elvitt hozzátartozóiktól valahonnan Németországból – akkor még nem voltak ismerősek a későbbi oly nagy hírre tett szert táborok nevei (Dachau, Auschwitz stb.) – hogy jól érzik magukat. A háború befejeződése után hallottam, hogy a deportáltakat kint kényszerítették ezeknek az előre megszövegezett lapoknak elküldésére. Hogy mi az igazság, nem tudom.

A szerelvények elindulása után Nyíregyháza zsidótlanítva lett, de csak ideiglenes jelleggel. Sikerült a német ostobaságnak, vagy gonoszságnak a méhkast jól felzúdítani, majd munkájuk e dicstelen eredményét rázúdítani egy nemzetre és annak olyan tagjaira, akik – és ezt igen hangsúlyozottan írom le – teljesen ártatlanok voltak ebben az ügyben.

De erről részletesebben esetleg később, ha erre erőm és időm marad.

Befejezve a témát, két emlékemről szeretnék még megemlékezni.

Az egyik igen szomorú, a másik legalábbis számomra lélekemelő. Láthatatlan kitűntetéseim egyike, amint azt tréfásan szoktam emlegetni.

Olvassuk a történetet.

Az első: Nyíregyháza város közszolgálatom utolsó közvetlen munkatársnője – gép és gyorsíróm – a néhány évvel ezelőtt Székesfehérváron rákbetegségben elhunyt *Pamlényi Józsefné született Szabó Júlia* volt, kinek szülei a nyíregyházi kaszinóban töltöttek be gond-

noki funkciót. Júlia, amikor hivatali társam volt, akkor még nem volt férjnél. Megkezdődött a deportálás itt a város területén is, ami azt jelentette, hogy a város területe rajonokra volt osztva és azokat karhatalmi egységek járták végig. Ha valaki a zsidók közül a korábbi összegyűjtésből kimaradt, pótlólag összeszedték.

Ezen napok egyikén, amikor reggel felmentem hivatalomba, a már korábban ott lévő Júliánál, egy volt iskolatársa volt, bizonyos *Balogh Erzsébet* önálló tüzelő kiskereskedő. Előadta, hogy ő gondoz egy kisgyereket, akinek elhozta a születési okmányait, szeretné megtudni véleményemet, ez a gyerek a magyar törvények értelmében zsidónak számít-e vagy nem. Mondtam a két leánynak, hogy e kérdés eldöntése nem a polgári közigazgatás, hanem a karhatalmi szerv feladata, így véleményem kizárólag magánvélemény. De Júlia nagyon kérte a véleményemet, ezért megnéztem az iratokat. Volt bizonyos zsidószármazás a gyereknél, de a törvény szerint nem volt zsidónak vehető. Így nem eshetett elszállítás alá.

Azt hittem ezzel a dolog részemről be lett fejezve.

De alaposan tévedtem.

Amikor 1945 Pünkösdjén hazahoztak, majd megindult ellenem a vizsgálat és peres eljárás, elhangzott egy vád *Balogh Erzsébet* részéről, aki akkor már *Hartmann* nevű zsidó pék felesége volt, hogy ez a gyerek az ő saját gyereke volt, akit első alkalommal, amikor a megjelenő csendőrnek mondta, hogy mi az én véleményem, a csendőr a gyereket visszahagyta, de később utasításomra hivatkozva a gyereket elvitte és a gyerek el is pusztult.

„*Csupán hivatali hatalommal való visszaéléssel, és hatáskör túllépéssel vádoltak*", ami a népbírósági rendelkezések értelmében halálos büntetést is vonhatott maga után.

Az igazság már a vizsgálat során kiderült. Egyrészt azon vallomásuk alapján, mely szerint a csendőr arra hivatkozott, hogy az én „parancsomra" vitte el a gyereket, már pedig a csendőrség és a városi közigazgatási hatóság között semmiféle ilyen irányú jogviszony nem állt fenn, tehát nem volt parancsadási jogom. Másrészt, pedig a rendőrség birtokában volt a rajon beosztás, amiből kisült, hogy annak a rajonnak parancsnoka egy *Dr. Balogh* nevű csendőr főhadnagy volt, akit nem tudtak elfogni. Így a vádlókat azzal mentette fel a pártjukon lévő rendőrség, hogy egy névfélreértés történt részükre. Így azután ez a vád ellenem elejtődött. Szolgáljon ez bizonyságul arra, hogy a rosszindulat és gonoszság még a legártatlanabb és becsületesebb szándékot is hogy tudja kiforgatni a maga valóságából.

A másik emlékem már valamivel vidámabb jellegű. Mielőtt az utolsóként bevagonírozásra kerülő zsidótanácsot elvitték volna, feljött a hivatalomba a már korábban említett *Weinstock* és azt mondta nekem: „*eljöttem doktor úr, hogy megköszönjem azt a mindenkori úri hangot és bánásmódot, ahogy velem érintkezett*." Mire azt feleltem, hogy „*sajnos, többet nem tudtam nyújtani"*, mire ő, „*mi mindennel tisztában vagyunk*." Kezet fogtunk és elváltunk egymástól. Néhány nap múlva egy reggel hivatalba menetelemkor a városháza kapujában vár az egyik adóhivatali tisztviselő, aki a Nyilas Pártnak volt a tagja és elmondja, hogy az előző napon a *Kassai Csendőr kerületből* érkezett egy csendőrnyomozó, aki abban

az ügyben lett kiküldve, hogy *„én Weinstockot úrnak szólítottam és mindig cigarettával kínáltam meg”.* (Lehet, hogy feljelentőm, ha él, ma valami magas posztot tölt be, ki tudja e forgandó világban.)

Így azután, amikor a délelőtt folyamán hivatalomban egy civil ruhás ismeretlen férfi lépett be, óriási csodálkozására rögtön rákérdeztem, *„maga az a nyomozó*?”

Majd közöltem vele, hogy *„jelentésébe írja be, hogy azt hívok úrnak, akit akarok és a saját cigarettámmal azt kínálok meg, akit akarok!”.*

Volt még ellenem egy másik feljelentés is, hogy a belügytől írásban kértem *Engel Samu* varjúlaposi bérlő meghagyását.

Ez is valóban így volt. Nekünk, a városi közellátásnak, Varjúlaposon kb. 3000 darab disznónk hízott az *Engel Samu* szakszerű irányítása mellett. Meg kell még itt jegyeznem, hogy *Engel* egy országosan ismert sertéshizlaló volt, akinek a legbékésebb békeidőben is a Ferencvárosi pályaudvarra érkező hízó szállítmányain az anyag kiválósága miatt veszekedtek a pesti hentesek. Mindenki az övét akarta megvenni. Ráadásul *Engel Samu* vagy 70 éves volt, azt hiszem kívül esett minden fajszaporítási képességen. Nekem, pedig elszállítása után, – mert intervencióm eredménytelen volt – fájhatott a fejem, hogy mi történjen a varjúlaposi disznókkal, ami a legfontosabb alapját képezte a város zsírellátásának.

De hát ez minden kollektív felelősségre vonásnak az elkerülhetetlen velejárója. Ártatlanok és értékek pusztulnak el!

Még valami jellemző és érdekes jutott eszembe:.

Az akkori belügyminiszternek aláírásával hivatalomhoz érkezett egy mentesítő okirat, mint meghagyandó személy, egy község patikusának érdekében, mert a kérdéses község patikus nélkül marad. *Kindl Ferit* küldtem ki az állomásra, hogy az érdekeltet az elszállítandók közül emeljék ki. Az irányítást végző *Dr. Seidl* ránézett a papírra, majd gúnyos mosollyal visszaadta *Kindln*ek azzal, hogy *„őt nem érdekli az, amit a magyar belügyminiszter mond, vagy határoz”.* Nyelvi félreértés nem lehetett, hiszen *Kindl,* mint sváb származású anyanyelvi szinten beszélte a németet.

Ha a tárgyalóterem levegőjét nem szennyezi be a politika légköre, érdemelt volna-e ez a belügyminiszter halálos ítéletet, aki a felvidéki magyarságnak évtizedeken keresztül minden áldozatra kész egyik vezető egyénisége volt?

Döntse el az utókor, ha valóban tisztább légkörben fog élni.

*

T***ehát 1985. november 14-én***:

Végre eljutottam oda, hogy visszaemlékezésem eme részét befejezzem, és időt szakítsak arra, hogy újból elolvasva az eddig 284 oldalon leírtakat, az esetleges gépelési, vagy fogalmazási hibát kijavítsam.

Hiszen ezek a sorok úgy születtek, hogy előre nem készült jegyzet belőlük. Öreg koromra meglehetősen kimentem a gépelési gyakorlatból. Ez az írógép sem egy fiatal darab és sokszor gondolataim olyan tempóban nyargalnak, hogy azokat lassú kopogásom nem tudja követni, így gondolom elég sok az így keletkezett gépelési hiba is.

Él bennem a vágy, hogy leírjam azokat is, ami ezután történt.

Különös tekintettel az ellenem folytatott bűntető eljárás ismertetéséig, ama jogi abszurdumig, ami alapján sok száz tisztességes magyar került ártatlanul meghurcolás alá, ha másra nem legalább is éhhalálra ítélve úgy Ő, mint szerettei, melyet csak az isteni Gondviselés hárított el fejünk felől.

És mondani valóm volna az 1956 év őszének eseményeiről, mint egy csendes szemlélő megtapasztalt élményeiről.

Ami szintén érdekes lehet az utókor számára.

E lélektelen világunkban annak ízére jöttem rá, hogy milyen jó dolog így „elbeszélgetni", „elmerengeni" a múlton, – mert a papír türelmes, nem siet, nem hangoztatja, hogy most nincs időm és ehhez hasonló kifogásokat nem vett fel – kitűnő érzés és igen megnyugtató, hogy legalább így ki tudja az ember magát önteni. És nem marja tovább belül a ki nem mondott szó, a le nem írt gondolat.

De hát ehhez idő és erő kell. Egyet pedig, nem szabad elfelejtenem: életem 75-ik esztendejét taposom és a háborús évek még annak idején a nyugdíjba is duplán számítottak. Ha pedig erre vagyok figyelemmel, akkor életéveim száma a százat is meghaladta.

De fejezzem be azzal ezt a gondolatmenetemet, hogy hátha a Jó Isten Kegyelme ezen a téren is kimeríthetetlen lesz!

*

1985. november 30., András napja.

Sikerült végigolvasnom az eddig írottakat. Zömmel gépelési és olyan helyesírási hibákra bukkantam, ami gépelésemnek tulajdonítható. Gondolataim sokszor megelőzik a leírtakat. Ebben az esetben, amikor azok lekopogásra kerülnek, már lényegesen lecsökken a leírtakra irányított figyelmem. Fogalmazási hibára tulajdonképpen egy helyen, és pedig a 139-ik lap kezdő 10 sorában akadtam, mely néhány sor kiesik a gondolatmenetemből. Okát adni, pedig ez nem is olyan régen került leírásra, önmagamnak sem tudok adni. Nyilvánvaló, hogy valahol máshol járt az eszem, de annak a néhány sornak még így frissiben sem tudok hovatartozására választ adni, így azokat egyszerűen kihúztam.

Teljesítményemért megdicsérem magam, hiszen elég magas korban, a folyamatos gépelésből kiesve, figyelemmel a sorozatos időbeli kihagyásokra, lényegesnek nem tekinthető hiba ez az egy volt. Azt viszont megállapítottam, hogy sokszor ismétlésekbe bocsátkozom, de erre is indok, hogy november 14-én múlott két éve, hogy elkezdtem ennek a visszaemlékezésnek a leírásához.

A leírtak olvasása során ismételten megállapítottam, hogy a naplóírás eredetiségét, pontosságát, frissességét semmi sem pótolja, de ezt megindokoltam napjaink e téren is mutatkozó nehézségeivel, amik tulajdonképpen most is fennállnak, ha talán nem is olyan mértékben.

Jelenleg, legalábbis egyelőre nem éljük a „csengőfrász" korát, amit az 50-es években éltünk. És, ami lényegében azt jelentette, hogy egy őszintén leírt napló egyenértékű volt azzal, mintha az ember bedugta volna nyakát az akasztófa kötélhurkába. Hiszen egy ilyen naplóval önmagát szolgáltatta volna ki a hatalom bitorlóinak.

Ez, különösen egy családos embernek, az őröltséggel lett volna határos. Így azután elkerülhetetlen az ismétlés.

*

Visszaolvasásom közben valami még katonakorommal kapcsolatban jutott eszembe, úgy emlékszem, hogy ezt nem írtam le, ezért igyekszem most pótolni.

Aktív katonakoromnak még egy melegítő emléke: az 1940-es év nyarának bevonulásakor történt, hogy még kecskeméti tartózkodásunk alatt, mint a törzsalosztály akkori parancsnoka, egy délelőtt kimentem a gyakorló udvarra, hogy a frissen bevonult újoncok gyalogsági kiképzését megnézzem. Az újoncok között feltünt egy olyan 110 kilós súlyu, jó arcú fiatalember, aki e tekintélyes súlyát nem tudta úgy és ott kitartóan mozgatni, mint katonatársai és lényegesen hamarabb jelentkezett nála a korai fáradság. Ez elég volt arra, hogy a kiképzést irányító altiszt gúnyának céltáblája legyen, ami természetesen átragadt a többi újoncra is. Szünetet rendeltettem el, az altisztet magamhoz hivattam, és vele távolabb sétáltam, úgy, hogy a pihenő katonák ne hallják beszélgetésünket. Megkérdeztem az altiszttől, hogy *„ki ez a katona és honnan került ide?"* Azt a választ kaptam, hogy *Bírónak* hívják és egy pesti fűszeres fia. Azt a parancsot adtam az altisztnek, hogy ezzel a fiatalemberrel kíméletesebben bánjon, nyilván eddigi életében nem volt hozzászokva a fizikai munkához, így nem rendelkezik olyan állóképességgel, mint a többiek. Viszont, ha így folytatjuk nemcsak megutáltatjuk vele a katonai életet, de egészségében is helyrehozhatatlan kárt okozunk. Ha pedig társai sorából gúnyolódást hall, ezt azonnal intse le és tiltsa el.

Hogy az altiszt egyetértett-e ezzel, vagy nem, azt nem tudom, de felettese lévén ez parancs volt, amihez magát tartania kellett. A továbbiakban is figyelemmel kísértem ennek a *Bírónak* kiképzését és láttam, hogy parancsomat maradéktalanul végrehajtják, a fiatalember pedig, szemmel láthatóan szépen fejlődött. Leadta a felesleges kilóit, nagy ambícióval végezte a különböző gyakorlatokat és bajtársai is szemmel láthatóan megszerették.

Miért tartottam ezt szükségesnek leírni?

Az orosz harctéren, 1941-42 telén, akkor már, mint tizedes, de még a tényleges idejét, mint lövegvezető szolgálva, az üteg tüzelése közben egy gránát egyik lábát térden felül

letépte. Igen súlyos sebét saját derékszíjával elkötve, leváltásáig lövegének tüzét tovább vezette. Kívánságára a már több ízben emlegetett *Dr. Kovács Miklós* bajtársammal egy német tábori kórházba vittük, mivel megtudtuk, hogy a fiatalember egy budai sváb gyerek, a neve magyarosított név volt. Többször volt alkalmam magyar kórházba is vinni sebesültet, de ez egy egészen más mentalitású kórház volt. Amikor mentőautónkkal a kórház udvarán megálltunk, a német betegszállítók szinte percek alatt már hordágyon el is vitték a sebesültet. És mi még a sebesültnek papíroson történő átadását el sem intéztük, már a műtőasztalon feküdt és indult a műtét. Amikor 1942. januárjában Kecskemétre hazakerültünk, egy mentőautóval én mentem fel *Bíróért Pestre*, majd Kecskemét Főterén egy tiszttársammal kísértük vállunkra támaszkodva *Bírót* a hadtestparancsnok elé, aki aranyvitézségi érmet tűzött mellére. További sorsáról nem tudok, de amíg lejöttünk Pestről, elmondta, hogy amikor valahol egy német tábori kórházban megkérdezték tőle, hogy van-e valami kívánsága, azt felelte, hogy életében egyszer szeretne kezet fogni Hitlerrel. És – amint elmondta – Hitler még ott a kórházban meglátogatta és vele kezet fogott.

Hát ez sem egy mindennapi történet, vélekedjünk bárhogyan is *a harcoló katonáról*, a *sebesültről* vagy magáról *Hitlerről.*

A másik háborús emlékem Dnyeprodzserzsinszkbe vezet vissza és igen jellemző az oroszországi viszonyokra.

A parancsnokomnak maradt egy *Longin* órája és nekem a ma is meglévő *Zenithem*. Hogy az orosz polgári lakosságnak honnan volt hadimárkája, amit a németek a hadműveleti területeken hoztak forgalomba, máig sem tudom. De ez is egy igen érdekes és közgazdasági tanulmányt érdemlő valami volt. Ebben a birodalmi márkától lényegesen elütő legalábbis általunk hadi márkának hívott pénz volt a fizetési eszköz. Amikor valaki hazatért, akár szabadságra is, a határnál teljes értékben olyan fizetési eszközzé váltották át, amilyenre az illetőnek szüksége volt. Tehát a mi esetünkben pengőre.

De ott a fronton ez volt a fizetési eszköz, s ezzel egyes oroszok bőven el voltak látva. Mondom, szerzési forrásukat nem ismertem.

Olyan nagy volt az órahiány és az ez irányú vágyuk, hogy óriási összegeket voltak hajlandók egy-egy karóráért adni. Így a tisztek, és legénység eladta óráit, hiszen a kapott árért idehaza több órát is vásárolhattak. Ez alól, amint korábban említettem, csak mi ketten voltunk a kivételek. Később úgy jártak hozzánk a pontos időt megtudni, mint arra a bizonyos jó kútra.

Én kinn jártam az említett városban és vesztemre a piacon megnéztem a karórámat, mert akkor egy iskolában voltunk elszállásolva és pontban délre vissza kellett érnem. Az iskoláig hatalmas tömeg kísért, miközben több és több pénzt mutogattak a karomon lévő órámért, és egyszerűen nem akarták megérteni, hogy nem akarom az órámat eladni. Az iskola kapuját őrző őrség tagjai alig tudták a mindenáron utánam nyomulni akaró civileket visszaszorítani. Ilyen volt életük a sztálini paradicsomban.

Még egy kedvesnek nem mondható, de a magyar katonai viszonyokra jellemző a kecskeméti leszerelésem története.

Legényemet, az ugyancsak már többször emlegetett *Becsei Imrét* elküldtem az ottani gazdászati hivatalba, hogy adja le a részemre korábban felvételezett kincstári motyókat. Ajka körül gúnyos mosollyal visszajön legényem, és azt mondja, hogy nem sikerült a leszerelés, mivel azt mondta a gh-ás hadnagy úr, hogy még felvettem 9 drb. revolvergolyót és azzal nem számoltam el. Nem akartam hinni Becseinek, de amikor erősködött, bár ő is mosolygott, azt mondtam, hogy jöjjön velem és együtt elmentünk a gazdászati hivatalba.

A hadnagy megismételte azt, ami Becseinek mondott. És ha ma él, talán ma is felfoghatatlan számára, hogy a háborúból megjött katona nem tud a töltényekkel elszámolni.

Még talán annak a humoros kérdésemnek sem fogta fel igazi mivoltát, amikor azt mondtam, hogy lehet, hogy belelőttem az ellenségbe, de elfelejtettem nyugtát kérni tőle. Talán csak az volt a szerencsém, hogy ranggal bírtam, lévén én főhadnagy.

Vajon eszébe jutott-e az orosz katonai gazdászatiaknak, hogy a géppisztolyok patronjait számon kérjék a katonáiktól?

Nem hiszem!

Befejezés előtt még egy emlék, ami ugyancsak ehhez a Dnyeprodzserzsinszk nevű városhoz fűződött.

Olyan 20 fok körüli hidegek jártak, már akkor alakulatom visszafelé jött és mint osztályfelderítő, szemrevételezésre lettem kiküldve,. Hogy miért, arra ma már visszaemlékezni nem tudok, de az alosztályoktól rendeltek ki számomra 1-1 gépkocsit, hogy néhányad magammal menjek. Az egyik alosztály egy Opel Olimpiát küldött, de olyan rossz gumikkal, hogy bár és erre ma is jól emlékszem, hogy14 drb sallerünk volt, de ezek elfogytak, és csak úgy tudtunk egy egész éjszakai autós kínlódás után bevánszorogni egy német bérház konyhájába, hogy az Opel kerekét a katonák végül is szalmával tömték ki, hogy gurulni tudjon. Erre a bajtársias „gesztusra" ráment egy egész éjszakánk. Ráadásul székrekedésem lévén, a parancsnokomtól kértem egy enyhe hashajtót, Ő pedig, tévedésből egy igen erős hajtószert adott, ebből is dupla adaggal. Ennek az eredménye az lett, hogy jóformán minden defektnél a legénység óriási derültsége közepette guggolnom kellett, miközben apró szemű hó esett hatalmas szélvihartól kísérve. Felejthetetlen éjszakám volt ez. Három eredménye lett. Első, hogy ott a német konyhán a fortyogó üstből kapott feketét úgy nyeltem le, hogy szinte nem éreztem, hogy forró. Ma sem értem, hogy történt ez, de így történt. A második, hogy amikor egy a németektől kapott kocsin hazamentünk, a mienkért teherautót kellett küldeni, *Becsei* legényem átvette felettem a parancsnokságot, hozott egy teát, amiben állítólag rumon kívül tea is volt, délelőtt ágyba parancsolt, néhány pokróccal betakart, és amikor véleményem szerint délután felébredtem, nem akartam hinni, hogy már másnap délután van. Sem azelőtt, sem az óta ilyen nem fordul velem elő. A harmadik már nem engem érintett, mert a második üteg parancsnoka eljárása miatt hatalmas osztályparancsnoki letolást kapott.

*

Mielőtt elkezdeném „demokratikus" életem emlékeinek rögzítését, valamit írásban le akarok rögzíteni, ami a mai napomra (1985. november 30.) vonatkozik.

Tarján Béla kedves barátom jóvoltából most olvastam és fejeztem be Heczeg Ferenc *„Arcképek"* című tanulmányait, amit egy *Herczeg* sorozatban a *Singer* és *Dölfner i*rodalmi intézet adott ki 1934-ben. E könyv 97-98 oldalán találtam a következő feljegyzésre érdemes megállapítását *Herczeg* Ferencnek.

A tanulmány címe: *„A tigris, ahogy mi látjuk*."

„A világháború és a világbéke azért folyt le olyan katasztrofális módon, mert a nemzetek sorsa óriás energiájú és törpe látókörű férfiak kezében volt. Fölvetem a kérdést: mi lenne, ha a legyőzött Berlinben felbukkanna egy német Clemenceau? Egy államférfi, aki épp olyan csökönyös, vakmerő, gyűlölettel és bosszúvággyal telitett, mint francia eredetije? Akiben azon felül van annyi fanatizáló és szervező lángész, hogy egyesíteni, és egy irányba tudná terelni a nemzeti erőket, amelyek ma még ellensúlyoznák egymást? Elképzelhetetlen ez? Miért? Egy faj, amely Bismárkot szülte, különb meglepetést is szerezhet még a világnak. Hiszen a francia Clemenceau nagyszerűen egyengette a német tigris útját, páratlan agitáló anyagot adva keze ügyébe.

A gyűlölet és bosszúvágy újabb hullámai fogják akkor elárasztani világrészünket? Évtizedekig lesben fogunk megint feküdni egymás kapuja előtt? És végül újabb tűzvész, mészárlás, káosz? Attól mentsen meg Isten, ha már Clemenceau, akinek módjában lett volna, nem tudott megmenteni.

Ha a túlvilági árnyékok bánkódva gondolnak a jóra, amit földi életükben elmulasztottak, akkor a tigrisnek, odafenn a tisztult atmoszférában, ugyancsak fájhat, hogy elmulasztotta a nagyszerű alkalmat, amikor a győzelem apjából a világbéke apjává lehetett volna!"

És mindezt írta *Herczeg Ferenc* 1929-ben!! Elgondolkoztató!!!

*

Vége az első résznek.

Dr. Balla István

Így láttam...Így emlékezem… Ez a véleményem...

2. rész

Felszabadul/ú/lásom

Elítélés
Börtönévek

Él bennem a vágy, hogy leírjam az ellenem folytatott büntetőeljárás ismertetését, ama jogi abszurdumig, ami alapján sok száz tisztességes magyar került ártatlanul meghurcolás alá, ha másra nem, legalább is éhhalálra ítélve. Úgy Ő, mint szerettei, melyet csak az isteni Gondviselés hárított el fejünk felől.

*

Kezdjük el a visszaemlékezést 1945 májusának egyik szomorú emlékű vasárnapja esti órájával. A napra nem emlékezem, csak behatárolni tudom: 1945 Húsvétjának első napján foglalták el az oroszok Nagykanizsát. A húsvétot köztudottan 50 napra követi Pünkösd. Arra emlékszem, hogy Pünkösd első napjának déli órájára esett látványos „bevonulásom" Nyíregyházára.

Nagykanizsáról -Budapestre

Amennyire visszaemlékezem, két napig tartott az utazás Nagykanizsáról Budapestig, majd vagy három szépemlékű napot töltöttem az *Andrássy út 60* számú ház pincéjében és két-három napig utaztunk Pestről Nyíregyházáig.

A besötétedés után induló vonat fülkéjében csak megerősítést kaptam korábbi gyanúmra attól az ismeretlen vasutastól, aki gyufájának fényében felismert és halkan odasúgta: „… *egy kollegája a Molnár Győző doktor úr volt itt kint az állomáson és ő mondta ezeknek a nyíregyháziaknak, hogy a főjegyző úr is onnan való. Pedig valamilyen Sziráky nevű rendőrfogalmazót kerestek a nyíregyháziak, aki állítólag a kanizsai rendőrségnél dolgozott."*

Másnap estére értük el Székesfehérvár meglehetősen romos állapotban lévő vasútállomását. Maga a város is igen romos állapotban volt. Hogy e romos állapot repülő támadásnak volt-e az eredménye, vagy annak, hogy emlékezetem szerint a város vagy háromszor gazdát cserélt, azt nem tudom. Fehérvárig az utat egy fülkékre osztott vasúti kocsiban tettem meg, Nagykanizsa és Székesfehérvár közötti útszakaszt illetően magáról az utazásról pedig, annyi emlékem maradt, hogy tömve volt, hiszen naponta egy vonat indult Pest felé. A vasúti kocsi folyosóján is ültek, de ez nem zavarta kísérőimet, hogy a *Balog* nevű egyenruhás rendőrnél lévő katonai Mannlicherből ki ne lövöldözzenek a vonat ablakából. A vonat mellett látható elhagyott, részben kiégett orosz vagy német katonai járművekre puffogtattak. Éles fegyverrel, ékesen bizonyítván, kiknek a kezében van a hatalom.

Amint írtam, estére érkeztünk be Fehérvárra. Engem, miután megkérdezték, hogy ugye nem fogok elmenni, otthagytak az állomáson, ők ketten, pedig elmentek valószínűleg a „felszabadult fehérvár" éjszakai életének tanulmányozására.

Akkor is, de ma is, amikor kopogom e sorokat, elmerengek magatartásom felett. Eltávozni valóban nem lett volna nehéz, de hova? Számításba csak Nyugat jöhetett

volna, de hiszen, ha nem lettem volna két asszony irányába is lekötve, már Kanizsáról az oroszok érkezése előtt ugyanúgy elmehettem volna. Hiszen az a mondjuk átlagban 100 km-es távolság egy 34 éves fiatalembernek, aki ép és egészséges, nem távolság. Bár egy magányos, gyalogos, vagy akár biciklis férfiú nem volt kívánatos valaki akár a német SS legények, akár a nyilas legények számára. Onnan sem mentem el, innen sem megyek el, ez volt végelhatározásom, így ott maradtam, lehet, hogy a reggeli órákban visszatérő kísérőim meglepetésére. De ma is az az álláspontom, hogy akkor helyesen cselekedtem. Annak ugyanis az égvilágon semmi értelme nem lett volna, ha visszamegyek Kanizsára, hiszen édesanyám nehezen tudott már akkor is járni, feleségem, pedig 5-ik hónapban volt terhével, és már a terhesség alatt intenzíven jelentkeztek fulladási rohamai.

Még a délelőtt folyamán kísérőimmel minden különösebb cél nélkül bementünk Székesfehérvárra. Hogy ezek az emberek ettek-e valahol, azt nem tudom. Én hoztam magammal a hátizsák bélésébe némi kenyeret és szalonnát. Kanizsán kaptam *Simonfay* polgármesteréktől, mivel mi nem rendelkeztünk ilyen „kincsekkel". Majd valamikor kora délutáni órában indult egy teher szerelvény Pest felé, egy nyitott, G kocsinak titulált vagon platóján. A tömött vonaton feketézők keveredtek a menekülésből hazatérőkkel. Ezek a szerelvények meglehetősen lassú utazást jelentettek. Ennek oka részben a mozdonyok gyenge állapota – hiszen a jobb mozdonyokat vagy nyugat felé a németek vagy kelet felé az oroszok vitték el – részben pedig, a szén gyenge minősége volt. De a legfőbb ok nem itt keresendő. Az oroszoknak igen kedves szokásuk volt, hogy a szerelvények elől a maguk céljára elvitték a mozdonyokat. Így a szerelvények, sokszor a pálya állomások közötti részén állva maradtak és órák teltek bele, hogy vagy az elvitt mozdony visszatért, vagy mást küldtek helyette.

Andrássy út 60.

Valamikor a kora hajnali órában érkeztünk fel Budapestre. Az állomásról még a hajnali szürkületben elvittek az *Andrássy út 60*-ba.

Az Andrássy út 60-ról tudni kell, hogy ez valamikor a Nyilaskeresztes Párt székháza volt. Akkor széltében hosszában emlegették, hogy a nyilas szörnyűségek zömmel itt zajlottak, de már csak a nyilas uralom két-három hónapos időtartamára is figyelemmel e szörnyűségek elenyésző csekélységek voltak ahhoz, amit ebben az épületben a „demokratikusnak" hívott rend mindenre elszánt pribékjei követtek el. Nekik erre évtizedek álltak rendelkezésükre. Megérkeztünk. A kapualjba hagyott *Bogdánfalvi* a *Balog* rendőrrel, ő pedig felment az emeletre. Néhány perc múlva egy fiatalemberrel tért vissza, akiről azonnal kitűnt, hogy ő a parancsnoka e kis nyíregyházi csoportnak. Fenyegető arccal lépett hozzám, és igen elcsodálkozott, hogy nem ismerem. Csak akkor tudtam meg, hogy kihez van szerencsém, amikor elmondta, hogy *Klafter* nevű cipőkereskedőnek a fia. Ez a *Klafter* városi bérlő volt, üzlete a Városháza alatt, annak a Rákóczi utca felé néző frontján volt. Éveken keresztül volt boltbérlője a városnak, mindössze annyi közöm volt hozzá, hogy amikor a város pénzügyi osztályán dolgoztam, a bérleti szerződések lejártakor a tiszti főügyészi hivatal által elkészített boltbérleti szerződést

nekem kellett aláíratnom. Így ismerve egymást, az utcán köszönő viszonyban voltunk. Üzletében vásárlóként soha nem jártam, lehet, hogy fia, mint diákgyerek onnan ismert, hogy naponta több ízben is az üzlet előtt mentem el az akkor Bessenyei nevét viselő téren lévő Kisállomásra, ahonnan a villamos indult. Lehet, hogy ennek a *Klafternek* azért volt haragja irántam, hogy nem vásároltam apjánál, de hát ilyen természetű „bűnöm" volt még néhány tucatnyi, hiszen nemigen vásárolgattam sehol sem.

Klafter közölte társaival, hogy néhány napot még itt kell eltöltenünk, ezért átadnak őrzésre az itt tanyázó rendőrségnek. Bogdánfalvi javára legyen írva, hogy kísérletet tett arra, hogy mivel neki Pesten élnek hozzátartozói, elvisz oda hozzájuk, de Klafter leintette. Közösen felkísértek a szolgálatban lévő ügyeletes tiszthez. Itt még akkor olyan egyének is teljesíthettek szolgálatot, akik a régi rendőrség kötelékébe tartoztak, így volt bennük némi törvényismeret és tisztelet. Így amikor Klafter elmondta kívánságát, a rendőrtiszt megkérdezte: „mi az alapja letartóztatásomnak?"

Klafter először azt mondta, hogy engem köröznek Nyíregyházán, erre a rendőrtiszt kérte a körözést, ilyen viszont nem volt. Akkor azt találta ki, hogy neki van egy általános érvényű parancsa, hogy a menekült tisztviselőket előállíthatja volt szolgálati helyükre. Erre megkérdezte a tiszt tőlem*: „menekült tisztviselő vagyok-e"*. „*Nem*" – feleltem – „*Kanizsa város főjegyzője vagyok, és onnan hoznak".* Mire a tiszt közölte *Klafterrel*, hogy ilyen törvénytelen akciókhoz ő nem nyújt segítő kezet. Dolgavégezetlenül jöttünk el.

Bogdánfalvi megismételte korábbi ajánlatát, ami ottani rokonainál történő elhelyezésemet illeti, *Klafter* azonban hajthatatlan volt és kijelentette: *ez a pofa reggel 6-ig van szolgálatban, majd elintézi ő e kérdést a váltással.*

Így is lett. Érkezett a váltás, egymás üdvözlésekor már látható volt, hogy az *Andrássy* úti pincékbe való elhelyezésem most már csak percek kérdése.

Andrássy úti pincében

Így kerültem a borzalmak e különlegesen hírhedtté váló helyére. Ma visszagondolva ezekre a napokra, nem bántam meg, mert bepillantást nyertem e rendszer rendőrségének munkájába, ami igen tanulságos volt. Ennek a hatalmas, több utcára néző épülettömbnek óriási volt a pincerendszere. Azt nem tudom, hogy eredetileg mire használták, de úgy néztek ki, hogy valamikor talán gabonaraktárak lehettek, mert ki voltak deszkázva alul és oldalt is. Két óriási helységet láttam, de nyilvánvaló, hogy volt több is. Meglehetősen mély volt e pincerendszer, sok lépcső vezetett az aljára. Egy kisebb helyiségben volt az elosztó és ott tartózkodott néhány pribék puskákkal, pisztolyokkal alaposan felszerelve, derékszíjukba betűzve néhány kézigránát. A kísérő papírból tudta meg az elosztást végző, hogy az érkezettet a nyilas részlegbe, vagy az osztályidegen részlegbe kell-e elhelyezni. Egy ilyen elhelyezésnek megvannak a maga rituális szokásai. Elvenni a nadrágszíjat, esetleg nadrágtartót és a cipőfűzőket. Ennek, azt hiszem kettős célja van, egyrészt, hogy az őrizetbe vett magát fel ne akassza – minek ezt az élvezetet a szerencsétlennek hagyni, amikor ezzel más is szórakozhat – másrészt, hogy az esetleges szökés meggátolja. Azt

nem tudom, hogy ez világszerte elterjedt szokás, vagy csak népi demokratikus találmány, mivel ezen a téren nem rendelkezem nemzetközi tapasztalatokkal.

A kis motyóm átvizsgálása következett. Ebben egy törölköző, talán egy pár harisnya – vajon kiktől kaptam ezeket? – egy-két zsebkendő volt a stafírungom, és vagy egy kilónyi kenyér és vagy fél kilónyi szalonna. Amikor ezt a pribékek meglátták, gúnyos mosolyok közepette közölték velem*: ezekre jól vigyázzak, mert ahová kerülök, ott bizony hetek óta ilyesmit nem láttak.* Elöntött a méreg! Azt mondottam e pribékeknek, hogy az sem lesz baj, *hiszen magyar gyomorba fog akkor is kerülni.* Szavaimat néma csend fogadta. Egy tény, három napig voltam e pincének lakója, de egy újjal sem nyúltak hozzám. Ezt alig mondhatja el valaki, aki megjárta ez a poklot. Ha vizitálni jöttek, kikerültek.

Így kerültem le a pincerészbe és töltöttem ott vagy három napot. Abban a részlegben, ahová kerültem vagy nyolcszázan voltunk. A nyomaték kedvéért megismétlem: körülbelül *nyolcszázan voltunk*. Négy hosszú sorban ültünk, illetve feküdtünk a napszaknak megfelelően és el lehet képzelni, hogy milyen hosszú sorban. Az első sorban nők voltak, a többi a férfiakat illette. Bizonyos időközökben felügyelet mellett ki lehetett menni a WC-re, vagy vizet inni. Mosdás ismeretlen fogalom volt. Beszélni nem volt szabad, legfeljebb a közvetlen szomszédokkal lehetett halkan egy mondatot. Egyik szomszédom a kalocsai érsek titkára volt, tehát katolikus pap, a másik szomszédom egy idősebb férfi, aki kitűnő történetekkel szórakoztatott. Elmondta, hogy valami világcsavargó, aki vesztére jött haza külföldi útjából, „bűnét" nem ismertette.

Egy történetére emlékszem

Valahol Afrikában járt feleségével, amikor azt olvasta, hogy valamelyik afrikai király fogorvost keres. Bár ő nem volt az, de azonnal jelentkezett, hivatkozva arra, hogy ismert európai szaktekintély a fogorvosság terén. Meg is kapta az állást. Mindenféle általa korábban fogorvosi rendelőkben látott műszereket hozatott, könyveket olvasgatott és megkezdette áldásos tevékenységét a feketék fogai körül. Meglehetősen hosszú ideig zavartalanul működött, sőt amint mondta, úgy bele jött e mesterségbe, hogy általános megelégedést váltott ki páciensei körében. Jobban húzott fogat, mint a bennszülöttek korabeli felcserei. Már tisztes vagyonkára is szert tett, amikor egy állami nagyságnak el kellett távolítani egy erős gyökérrel bíró hátsó fogát. Fogorvosi tevékenységénél felesége asszisztált. Amikor nekiveselkedett, hogy fogójával kihúzza a hátsó fogat, a nagy erőlködése közepette a fogó leugrott a fogról és a nyaki ütőeret átszakította, amiből sugárban kezdett spriccelni a vér. Mivel arról fogalma sem volt, hogyan kell ezt elkötni, és azonnal megszüntetni a vérzést, viszont azzal tisztában volt, hogy a fekete nagyság esetleges halála maga után vonja az ő halálát is, nem tudott jobbat tanácsolni feleségének, mint hogy ugorjanak ki a nyitott ablakon. És mivel elég közel volt az államhatár, igyekeztek azon minél hamarabb túljutni. Természetesen az eddig gyűjtött anyagi javak ott maradtak, azok felkeresésére nem mer vállalkozni, betegéről se tudja él vagy hal-e.. Nemcsak ez az egy története volt, beszélt dél-amerikai csavargásairól is, de elhelyezték, mire befejezte volna.

Még egy kis életkép, az ott töltött és egy életre felejthetetlen napokról

A földön ültünk, hiszen egyetlen szék sem volt a helyiségben. Itt tapasztaltam meg, hogy milyen fájdalmas dolog napokon át, nyújtott lábakkal a földön ülni. Mintha szaggatnák az embernek a lábizmait végig az egész lábszárán, felállni és megtenni különösen az első lépéseket, meglehetősen fájdalmas. *Pedig én csak három napig „élveztem" ezt a szituációt. Hát akkor azok, akik akkor már hónapok óta itt sínylődtek?*

Egy ív csomagolópapíron feküdtünk, egy másik ívvel takaróztunk. Ebben az ötletben az ördögi az volt, hogy este meg kellett „ágyaznunk" és reggel összehajtani ezeket a papírokat. Megkövetelte azonban a felügyelet, hogy ez csendben történjen.

Meg lehet ezt tenni, mondjuk 1600 ív csomagolópapír ki és behajtásával, ami egyszerre kell, hogy történjen? Nem, de hiszen éppen ez volt a cél! Mert ebbe bele lehetett kötni, és különböző büntetésnemeket alkalmazni egyesekkel szemben, akik, hogy úgy mondjam, a márkásabb emberek közül kerültek ki. Kikre emlékezem? *Béldy vezérezredesre*, akinek katonás magatartása eredményeként visszatért Kárpátalja. *Almásy László Ede, világhírű magyar Afrika kutatóra.* Széchényi Zsigmond életrajzi visszaemlékezéseiből tudom – vele is tett közös utat Almásy – hogy 1947-ben jutott ki szökve Ausztriába, miután kiverték talán valamennyi fogát és ment vissza szeretett Afrikájába, ahol ma is repülőtér van róla elnevezve. Mindössze egy magyar, aki Afrika szerte, ismertté tette a magyar nevet.(lásd Angol beteg c. filmet szerk.) *Wünscher Frigyes a Hangya szövetkezet vezérigazgatójára*, aki azért volt valamennyiünk előtt ismert, mert krónikus hasmenése volt és nem engedték kimenni. A többit el lehet képzelni.

Mi is volt ez a Hangya Szövetkezet? Egy országos kereskedelmi hálózat, melynek az volt a bűne, hogy a legkisebb faluba is szövetkezeti boltot nyitott és igyekezett országos méretekben nemcsak fűszerrel, de kisebb helyiségekben ipari cikkekkel is ellátni a lakosságot. Ennek volt éveken át a vezérigazgatója Wünscher. Ez a korabéli szemlélet szerint főbenjáró bűn volt, hiszen érdekeket sértett. Konkurálni mert azokkal, akik addig mint egyeduralkodók uralták a falusi piacokat. Velem szemben a női sorban *Szádeczky-Kardos egyetemi tanár felesége volt,* „bűnét" nem ismertem, de az Ő szomszédja egy olyan 16 év körüli kisleány volt, kinek keze és lába úgy meg volt gyötörve, hogy alig mutatta az eredeti formáját. „Bűne" az volt, hogy édesanyja takarítónő volt a nyilasok *Andrássy úti* székházában. Itt voltam annak tanúja, amikor *Béldy*, aki akkor már hetek óta ott nyomorgott, nem állt fel elég hamar egy pribék felszólítására – próbálta volna az a nyomorult ki a hetekig tartó padlós ülést – teljes erejével, öklével *Béldy* arcába vágott. Ma is előttem van a *Béldy* arca. Nincs az a szobrász, aki az emberi gonoszság feletti megvetést jobban meg tudná mintázni.

Talán van abban némi igazság, hogy amikor az ember azt hiszi, hogy helyzete a legrosszabb a világon, néha rájön arra, hogy van annál még rosszabb is. Amikor naponta két ízben WC-re és vízért ki lehetett, természetesen szigorú felügyelet alatt mennünk csoportosan, keresztül kellett mennünk azon a pincerészen, amely a nyilas részt jelentette. Ott olyan szorosan álltak az odahozottak, hogy leülniük sem lehetett. És így voltak ott már heteken keresztül. A mögöttem lévő évtizedek alatt sok mindent hallottam a német

koncentrációs táborokról, az azokban átélt borzalmakról, de azt, amit megtapasztaltam az *Andrássy* úton, ugyancsak nem lehet emberi bánásmódnak nevezni. Erről azonban nem igen lehet még napjainkban sem olvasni, vagy hallani.

Már pedig csak annak van joga elmarasztaló erkölcsi ítéletet mondani emberek, vagy rendszerek felett, aki nem követ el ugyanolyan embertelenséget. De ezt napjainkban is világszerte feledik. Ha a mögöttünk lévő több mint hét évtized alatt – hiszen az első világháború sem volt valami séta menete az emberiségnek – arról beszélünk, hogy az emberiség méltatlanná vált az isten arculatra, ezt gondolkodás és ellenvetés nélkül elfogadom. De elmarasztalni egyes népeket, kizárólag azért, mert elvesztették a háborút, mindezt évtizedek távlatában számomra elfogadhatatlan.

Így, legalább ha szerencsémre csak néhány napon keresztül, de alkalmam volt a „demokratikusnak" jelzett és „szocializmusnak" becézett eljárásoknak szemtanúja lenni.

*

Néhány mondat erejéig elbeszélésem fonalát meg kell szakítanom, mert a most olvasásom alatt álló könyv bizonyos összehasonlításra nyújt némi aktualitást.

Olvasom az 1984-ben a Helikon kiadó gondozásában megjelent báró Podmaniczky Frigyes: „Egy pesti gavallér emlékei" című könyvét, amelyben naplószerűen írja le emlékeit. Podmaniczky részt vett az 1848-49-es szabadságharcban, majd 1849. augusztus 13-án ott volt Világosnál századosi rangban. Mivel nem volt korábban katona, így ellene nem hozhattak fel esküszegő vádat, így nem került az Aradi 13 sorsára. De mint közlegényt besorozták az osztrák hadseregbe és ebben a minőségében előbb Olaszországban, majd Tirolban állomásozó különböző katonai alakulatoknál szolgált. Embertelen és megalázó volt ez is, mint talán minden bosszú szülte cselekedet, de – és ezért írom ezt itt le – tartott az ő esetében 1850. június 21-éig. Ezt követően szabadult, leszerelték és visszatérhetett korábbi polgári életébe. Megismétlem, hogy embertelen és megalázó gazság volt ez is, de – és itt van az elgondolkoztató különbség egy civilizált és egy barbár rend között – tartott ez a megaláztatás 10 hónap és 8 napig (1849. augusztus 13. – 1850. június 21.), azután visszatérhetett korábbi polgári életébe. A hatalomnak eszébe sem jutott, hogy vagyonától megfossza, kitegye az éhhalálnak, hogy további életmenetéről ne is beszéljek!

*

Talán három nap múlva megállapította az *Andrássy* úti illetékes, hogy ott semmi keresnivalóm nincs, nem keresnek országosan, így vihetnek oda, ahová akarnak.

Elhagytam tehát e szomorú pincehelyiséget, ottani társaim nem kis szomorúságára, mert az őrzöttek között egyedül csak nekem volt órám. Abban a bizonyos kis nadrág órazsebben, miközben az üres óraszíj ott díszelgett karomon és ezt a megtévesztést nemcsak az oroszok, hanem a pribékek is bevették.

Elindultunk Nyíregyháza felé, de akkor már egészen más körülmények között, mint ahogy Kanizsáról Pestre érkeztem. Itt már ugyanis a parancsnokságot *Klafter* vette át. Kezeimre bilincset raktak és úgy kísért az egyenruhás rendőr ki a pályaudvarra.

Egy kis kézi taligán mellettem tolták a *Stibi József* cipész Pesten elhelyezett cipőbőr készletét is. Ez is igen jellemző tünete annak a kornak.

Ez a *Stibi* néhány munkásával cipész hadiüzemet létesített és zömmel a honvédség részére dolgozott. Így az átlagon felül kapott hatósági bőrkiutalást. Amikor Nyíregyházáról elmenekült, magával vitte megmaradt bőrkészletét is, és ezt szabályszerűen a budapesti lábbeli központnak nyugta ellenében leadta. Amikor gyanútlanul hazajött Nyíregyházára – különben erdélyi ember volt – itt mint kizsákmányoló hadiüzem tulajdonost egyik fiával együtt letartóztatták, majd a felvitt bőröket mint bűnjelet lehozatták, hogy azután maguk között szétosztva, ellopják. No, ezt a bőr szállították velem együtt.

Klafternek volt azonban magához való esze.

Mint nagyhatalmú férfiú, bement az állomásfőnökséghez és ott azt adta be, hogy egy háborús főbűnöst szállít Nyíregyházára, aki senkivel nem érintkezhet, no meg fontos „bűnjelet", így kiigényelt egy önálló marhavagont. Ennek oldalához odaláncoltatott. Így utaztam vagy két és fél napot, amíg Nyíregyházára értünk. Amikor az *Andrássy* útról kihoztak, volt egy bilincstársam, bizonyos *Kristóf nevű*, budapesti rendőrfogalmazó, *Éliássy Sándor* budapesti rendőrfőparancsnok segédtisztje, akit előttem ismeretlen okból szintén ide hoztak. Őt elkísérte a felesége is, így *Klafter* nem tartotta szükségesnek a vagonhoz kötözését, mert nem kellett szökésétől tartania. *Kristóf* nem sokáig volt velem a rendőrségi fogdában. *Kristófot* két-három nap múlva elengedték, mivel annak idején rejtegette Bajcsy Zsilinszky Endrénét, aki közben járt érdekében. Kristófról többet nem hallottam.

Vele kapcsolatban annyit, hogy azt beszélte nekem, hogy annak idején *Kállay Miklós* magyar miniszterelnök, amikor a németek 1944. március 19-én megszálltak bennünket, a budapesti török követségre menekült. Onnan 1944 nyarán azért kellett eljönnie, mert viharosan udvarolni kezdett a követ feleségének és így ott tarthatatlan helyzet alakult ki számára. *Kállaynak* felesége nem volt ott, őt valahol Pesten egy bombázás eredményeként halálos sérülés érte. Nos *Kállay* állítólag felvette a követség körül ólálkodó magyar nyomozókkal az érintkezést és azok vezetőjének *Hain Péternek* – akit később ez a rendszer kivégeztetett – ígéretében bízva elhagyta a területen kívüliséget élvező követséget. De *Hain* nem tartván be ígéretét, Sopronkőhidára szállíttatta, ahol az események sodrásában már nem került sor *Kállay* elítélésére. A nyilasok magukkal vitték Németországba, valamelyik koncentrációs táborba, ahol azután az amerikaiak szabadították ki, majd onnan előbb Capriba került, majd kivándorolt Amerikába, és ott is halt meg 80-ik életévében. Ezt két szempontból is szükségesnek tartottam megörökíteni.

Az egyik az, hogy nem régen a Szabad Európa rádióban végig hallgattam a rádió riporterének a Rómában élő *Kállay Kristóffal, Kállay Miklós* legidősebb fiával való beszélgetését. A fia nem így beszélte el, hanem úgy mondta, hogy apja saját akaratából,

minden kényszerítő ok nélkül hagyta el a követséget, Lehet – teszem ezt én hozzá – hogy mint gyermek, szépíteni akarta apja szerepét. Egy tény, rendkívül nagy barátja volt *Kállay Miklós* a női nemnek, kitűnő megjelenésű, érdekes férfi volt, nagy intelligenciával és nyelvtudással, tehát a *Kristóf* féle verzió talán nem teljesen alaptalan.

Bennem – legalább is – ez a história is csak megerősíti azt, hogy az emberek útját nem e földi tereken határozzák meg és csak részben, mégpedig a sorsalakítás kisebbik részében, van sorsunk felett hatalmunk. Mert mi történt volna *Kállayval*, ha nem így alakul sorsa? A Pestre betörő oroszok ilyen finom közjogi fogalmakkal, mint amilyen a követségek területen kívülisége, semmit nem törődtek. Eklatánsabb példát erre nem kell a *Wallenberg* esetnél felhozni, aki nem is magyar ember, hanem svéd, ráadásul diplomata beosztásban itt szolgáló valaki volt és úgy eltüntették az oroszok, hogy a diplomata sorsa mind a mai napig ismeretlen, s kísért a nemzetközi életben. Így ha itt marad *Kállay*, az oroszok kezébe kerül. Sorsa? Mi történt például gróf *Bethlen Istvánnal*, aki pedig 1931-től már nem is volt aktív politikus?. Elvitték az oroszok és valahol ott pusztult el ma is ismeretlen körülmények között. *Kállay* pedig megmaradt, ha azt nem is mondom, hogy a nyilasok, vagy a németek jó szándékából, de a Sors kifürkészhetetlen akaratából.

Nyíregyházára szállításom több szempontból is számomra felejthetetlen

Először is példa a zsidó ember talpraesettségére és a zsidóság nagyfokú összetartására. Amíg a hazatérő magyarok úgy töltötték meg e szerelvényt, hogy valami iszonyatos sűrűségben még a kocsik tengelyén is utaztak, nem beszélve a kocsitetőkről, *Klafter* e vagonba mindössze vagy tizenkét honfitársát helyezte csak el. Szalmát kerített, amivel felhintette a marhaszállító vagon alját, és így a többi magyar utashoz képest főúri kényelemben tették meg ezt a rövidnek nem mondható utazást. Itt is olykor órákat állt a vonat. Sokszor a nyílt pályán, mert a mozdonyt elvitték az oroszok. A hazatérő zsidó férfiak igen otthonosan érezték magukat és így is viselkedtek. Érdekes volt megfigyelni őket. Különböző korúak és különböző végzettségűek voltak. Mivel *Klafter* közölte velük, hogy előttem nyugodtan lehet beszélni mindenről, mert ahogy hazaérünk Nyíregyházára, ott órákon belül fel fognak kötni, így a véleménynyilvánításukban semmi gátló körülmény nem volt. Így azután például az az útitárs, aki – amint a beszélgetésből kivettem Békéscsabára való orvos volt – tajtékzó gyűlölettel beszélt *Korompay Károlyról*. A Nyíregyházán rendkívül népszerű orvost szakmai körökből ismerte. Nagy megnyugvással vette tudomásul *Klafter* ama kijelentését, hogy *Korompay* is kézre került és sorsa ez által megpecsételődött. Majd amikor utunk Debrecenben elvált, mert onnan próbált Csabára eljutni, közölte *Klafterrel*: „*Nácikám,* – mert *Klafternek* keresztneve Ignác volt – *csak így tovább, fajtánk érdekében*." Később több oldalról hallottam emlegetni, hogy az volt a baj, hogy nem az idősebb és tanultabb zsidók maradtak meg, hanem a vérgőzösen gondolkodó volt munkaszolgálatosok.

A másik megfigyelésem az volt, hogy mennyire másként látta a zsidó ember is a dolgokat, ha az eseményeket valahol külföldön, mondjuk vészmentes helyen élte végig.

Az egyik utastárs valahol Franciaországban élhetett, közeli hozzátartozója nem volt Magyarországon, tehát a deportálás nem érte olyan közelről. Ez több alkalommal szó szerint összetűzött *Klafterrel*, aki azzal dicsekedett, hogy azt tartóztatja le és viszi akár a bitófára is, akit akar! Mire ez az utastárs megkérdezte nem kis éllel, hogy *„akkor mi a különbség a jelenlegi rendszer és a régi nyilas világ között? Legfeljebb más az előjel?"* De *Klafterék* lehurrogták!

Az is jellemző volt, hogy amikor bevittek a vagonba, ez a franciaországbéli zsidó férfi hozzám lépett, kezet fogott velem. Velem, a megbilincselt rabbal és valami olyasmit mondott*, remélem nem úgy fog sorsa alakulni, ahogy ez a Klafter jósolta, mert ahogy önt itt elnéztem nem tudom mint tömeggyilkost elképzeln*i. Mindezt tárgyilagosan, megnyugtató módon közölte.

Még volt egy kedves emlékem, mert hát ilyen is akadt

Szolnok pályaudvarán álltunk néhány órát már kora reggeli óráktól, ahol egyedül maradtam a Balog nevű rendőrrel, kinek őrzésem volt elsőrendű és egyedüli feladata. Hamarosan vagonunk körül járkálni kezdtek a velünk hazafelé tartó utasok, közöttük olyan fiatal emberek, akik valahonnan katonai fogolytáborból, vagy legalább is katonai szolgálatból tértek haza. Az egyikük addig, addig somfordált körülöttem, míg társai elterelve Balog figyelmét, azt kérdezte, *segít-e magán, ha kiemeljük innen*. *Az elintézés módját bízza miránk*. Elhárítottam és arra kértem, hogy saját és többi utastársuk érdekében ne tegyenek semmit. Úgy vélem ma is, hogy eredménye legfeljebb egy vérfürdő lett volna, hiszen magán az állomáson is számtalan orosz lézengett. *Mit lehetett volna ilyen körülmények között tenni, egy maroknyi, még ha elszánt magyarnak is?* De akkor is jól esett, és ma is jó erre visszagondolni, különösen a négy évtized ilyen irányú sivárságában.

„Hazaérkeztem"…

Ilyen körülmények között érkeztem meg az úr 1945-ik esztendejének Pünkösd második napján szülővárosomban, azt hiszem a múlt század korának megfelelő idő alatt. Az utazási időnek tartama felett akkor sem, ma sem csodálkozom különösképpen, hiszen 1945. április 4 – ével hazánkba a „kultúra és civilizáció" fénykora érkezett el, csak ezt dokumentálta ez az utazási időtartam is.

Bevonulásom, mint a város szülöttjéhez, méltó volt hozzám. Az érkező utasok azon részét, akik korábban jelentősebb pozíciót töltöttek be a város életében, nem engedték külön hazamenni, hanem hármas vagy négyes sorokban állítván őket, szedett, vetett cuccokban öltöztetett rendőrök kíséretében a demokratikusnak címzett rendőrség akkori hadiszállására kísérték. Ez a szállás – már említettem, hogy a rendőrség szolgálati épületét az oroszok foglalták el – a Takarékpénztár első és második emeletén volt elhelyezve, tehát úgy hozzávetőleg a mai Fűszer és Csemege feletti részlegben. Maga a fogda a második emeleten abban a lakásban volt, melyben korábban *Dr. Gergely Imre* nevű orvos lakott feleségével, alias Weisz Katával. Kikre emlékezem a társaságból? *Jansen Ferencre, aki a Takarékpénztár vezérigazgatója volt, Várady Brekner Mihályra, aki törvényszéki tanácselnök volt.*

Engem azonban, mint főrabot megkülönböztetett tiszteletben részesítettek. A csoport elején egymagamban kísértek, természetesen megbilincselve, mint egy ilyen országos hírű rablóvezért illett. Mivel a vezető rendőr nem kérte ki valószínűleg előzőleg *Klafter* úr parancsát, így a Nyírvíz Palotánál befordultunk a régi Postaépület felé. Ez nem tetszett *Klafternek*, de már nem tudta visszafordíttatni a menetet. Így, amikor a Bethlen utcára a Katolikus Bérpalota előtt kiértünk a Kossuth térre, ott már körüljáratta velünk a Kossuth teret is, hogy mennél több ember gyönyörködhessen bennünk. A csoport tagjai nyilván nekem köszönhették ezt a díszfelvonulást. Az utcán elég sokan jártak. A Deák Ferenc utca sarkán *Dr. Kovách Elek volt közjegyző* és *Dr. Murányi István* ügyvéd beszélgettek, és együtt nézték meg az érkezőket. Lehet, hogy ehhez hasonló akkor mindennapos látvány volt. *Mert, aki valamit számított a múlt Magyarországán, azok mind előzetes kivizsgálás céljából a Rendőrségre kerültek.* Onnan azután, vagy vádemelés végett átszállították a Fogházba, vagy az akkor javában működő Internálótáborba kerültek és csekély számú kivizsgált került hazaengedésre. Amikor a régi Postaépület elé értünk, *Kondrács* néhai városi állatorvos Irénke nevű leánya jött velünk szembe, aki mikor meglátott, befordult a fal felé és keservesen elkezdett sírni. Könnyei jól estek. Még kinn az állomáson a *két Szabó leány* jött velem szemben, s amikor erre lehetőségük nyílt megkérdezték, hogy nem akarok-e valakinek üzenni. (A leányok legkisebb testvére valamikor ugyancsak a Városházán dolgozott, majd *Török Pali* egykori osztálytársamhoz ment feleségük, jelenleg talán Miskolcon él. A két leány egyike később az egyháznál dolgozott, mint városi pénzbeszedő, így kollegiális viszonyba kerültünk.)

Rendőrségi fogdában

Felvittek a második emeletre és egy viszonylag tágas szobába helyeztek el *Kristóffal* közösen. Ennek az elég tágas szobának az ablaka a mai *Szabolcs Hotelre* néz, de ablakai be voltak deszkázva. Mellettünk ugyancsak az utcai szobákban a többi kivizsgálandó foglyok kerültek: még ezen a napon délután ide hozták be *Turóczy Zoltán* evangélikus püspököt is. *Kristófot,* mint már említettem *Bajcsy-Zsilinszky* özvegyének közbenjárására elengedték, majd ugyanezen lakásnak a folyosóra néző korábban valószínűleg cselédszobának használt kis szobájába vittek át. Annak ablaka is be volt deszkázva. Parancsba volt kiadva, hogy senkivel nem érintkezhetem, de amikor egy Kótajból ideiglenesen rendőri szolgálatot vállalt korosabb férfi volt szolgálatban, kiengedett a mosdónak használt konyhába, ahol más lefogott is tartózkodott. Ez a pótrendőr azzal indokolta magatartását, hogy *mégis lássak embert is*. Így volt alkalmam találkozni Nyíregyházáról történő elmenetelem után első alkalommal *Turóczy Püspök* úrral. Később, mint fogházi fogolytársaknak, erre több alkalom is nyílt.

Itt és így töltöttem vagy négy hetet, azt lehet mondani, majdnem teljes elzártságban. A szoba berendezése mindössze egy priccs volt, takaró nem volt, de május lévén, úgy vélték rabtartóim, hogy elég meleg már maga az idő is. Fény csak annyi szivárgott be, amit a deszkák közötti piciny rés beengedett, az is csak a Takaréképület belső udvaráról.

Olvasnivalóm nem volt, illetve a rabtartók akarata ellenére mégis volt.

Egy reggel, amikor kiengedtek a konyhára, akkor is az a kótaji ember volt szolgálatban, az ajtónál egy kis könyvecske, az *Új Testamentum a Zsoltárokkal* volt letéve. Közvetlen őrzőm nem tudta, hogyan került oda, én pedig még ma sem tudom, hogy ki küldte.

Megörültem e váratlan ajándéknak, és eldugtam motyóim között.

És amikor különösen a délelőtti órákban csend volt, nem igen járkált senki és a nap is valamelyest besütött, a beszivárgó kicsiny fénynél olvasni kezdtem a Bibliát. Azóta is napi olvasója vagyok.

Amikor még az utcára néző nagyszobában voltam, de már egyedül, ott azzal szórakoztam, hogy kilestem a réseken, és a Vay Ádám utca járókelőit nézegettem. Két személyre jól emlékszem. Az egyik *Gutyán Mihály*, szabómester volt, a Nyilas Pártnak igen aktív tagja, aki nagy és mosolygásoktól teli beszélgetést folytatott *Klafter* nyomozónkkal.

Mi lehetett az összekötő kapocs közöttük? Nem tudom. Bár később évente egy alkalommal, mint egyházi pénzbeszedő felkerestem ezt a *Gutyánt*, soha nem kérdeztem tőle. Mindesetre kicsit furcsának tűnt számomra ez a nyájas párbeszéd, diskurálgatni vidáman az egykori ellenséggel. *Gutyán* olyasmit mondott később, hogy az orosz tiszteknek dolgozott – különben ő Nagy Menyhért valamikor ismert országos egyenruhát készítő pesti cégnek volt itteni megbízottja. Nekem is készített ebben a minőségében katonaruhát. Tehát jól értett az egyenruha szabásához – és amikor vele okoskodni akartak a nyomozók – az oroszok védték meg, és nem engedték, hogy letartóztassák. Így volt-e, vagy nem, nem tudom, de nem is az én dolgom ennek vizsgálata.

Volt egy másik maradandó látványom is

Valamikor a megyénél szolgált és itt a Sóstói út elején lakott egy *Dr. Okolicsányi* nevű, a származására igen rátarti megyei aljegyző. Fényes rokonsággal rendelkezett, és ráillet az a valamikori tréfás megjegyzés, hogy *„nála az ember a bárónál kezdődik”*. Ugyancsak itt, Nyíregyházán élt és dolgozott a nálam néhány évvel idősebb és feljebb járó *Guttmann* nevű zsidó ügyvéd, akkori idők ismert nyíregyházi futballistája, aki azután tudomásom szerint Chilébe vándorolt ki. *Guttmann* hosszú, vagy 180 cm-es vékony testalkatú ember volt. Ez a pár sétálgatott a Korona szálló és a mai Hotel Szabolcs épületét követő emeletes ház között. *Guttmann* hirtelen fordult meg és ezzel arra indította *Okolicsányit*, hogy amilyen gyorsan csak tud, forduljon a másik oldalra, mert a nagy tisztelettől és alázattól csak úgy lehet egy ilyen nagyhatalmú férfiút kísérgetni, hogy mindig nagy udvariassággal jobbomra bocsássam. Ez így ment öt vagy hat alkalommal, miközben *Okolicsányi* kézzel, lábbal magyarázott valamit! Valószínűleg hitet tett mindenkori demokratikus felfogásáról és a szegény zsidóság iránt érzett szánalmáról. *Guttman* arcát leírni nem lehet, legfeljebb elképzelni azt a gúnyos fölényt, amivel e szánalmas alak mentegetődzését hallgatta. Majd nyilván megunván, hirtelen kezet nyújtott és távozott, ott hagyván majdnem vérbe fagyva Okolicsányit. Nem sokra becsültem korábban sem őt, de ez véglegesen kiábrándított ebből az „ősnemes” magyar fajból. Később, amikor kiszabadultam és találkoztam vele,

elfordította fejét. Mindig kabátfeladó főispáni titkári funkciót töltött be, de amikor egyik volt főnöke, öreg *Thuránszky Pali* bácsi kérte, hogy látogassa meg a fogházban, nem jött be. Így azután igazán nem lepődtem meg, mikor egyik tisztviselő társát *Fekésházy Lacit* jelentette fel, mint a külföldi rádióadások hallgatóját. Aki azután vagy három évet töltött a hírhedt büntető táborban. E nemes úr azután 1956-ban nyugatra távozott és ott, mint üldözött, kért és kapott politikai menedékjogot.

A kis szobában eltöltött néhány hetemnek volt és van azért melegítő emléke is.

Minden vasárnap főúri ebédet kaptam, ragyogóan becsomagolva és kitűnően elkészítve. Amikor első alkalommal megkérdeztem, hogy ki küldi ezt, a felelet az volt, hogy a „*maga édesapja hozta be*." Mivel apámat hat éves koromban elvesztettem, így sokáig talány maradt a rólam gondoskodó személye. Ez az *„édesapai"* ünnepi kosztolás jóformán az egész fogházi tartózkodásom alatt is megmaradt.

Sokkal később tudtam meg, hogy küldője *Zelenyánszky András* és családja, volt itteni fűszer-nagykereskedő, aki pedig ezzel az ügyes trükkel juttatta be hozzám, az a Zelenyánszky öreg apósa, *Bacsóka* bácsi volt. Amikor szabadulásom után elmentem megköszönni ezt a felejthetetlen magatartást, nevetve beszélte az öreg *Bacsóka bácsi*, hogyan sikerült átvernie az őrző személyzetet. „*Egy idős öreg igen egyszerűen kinéző „apának" ugyan ki tagadhatta meg azt, hogy „fiának" hozzon valami ünnepi kosztot*?" – mesélte.

De máshonnan is kaptam hetenként egyszer ebédet.

Valamikor Édesanyámnál szolgált egy *Záhoronyecz Ilona* nevű szolgáló, majd Magda nővéremhez került át. Ilona férje egy régi és itt maradt egykori orosz hadifogoly volt, aki akkor az oroszoknál teljesített tolmácsi szolgálatot. Ennek az *Ilonnak* különben is igen nagy hangja volt, de amikor megtudták róla, hogy milyen kapcsolatban van az orosz parancsnoksággal, senki nem merte megtagadni abbéli kívánságát, hogy ebédet hozzon, annyit, hogy abból még másnapra is maradt bőségesen.

Valahogy így táplálja az Úr a mezők vadjait. Mindenesetre kitűnő iskola volt arra, hogy elmélyüljön valakiben a Hit, aki erre bizonyos fokú fogékonyságot mutat.

*

Rabtartóim természetesen gondoskodtak úgy a nappali, mint az éjszakai szórakozásomról.

Naponta legalább egy alkalommal mindig felvittek a második emeletre, kihallgatásra. Éjszakánként pedig legalább egy alkalommal mindig felköltöttek azzal a lassan megszokottá váló hírrel, hogy ***„most már egészen biztos, hogy reggel felakasztanak, mert sikerült minden formaságot elintézniük."***

Ahogy vissza-visszagondolok ezekre a kellemesnek nem mondható napokra, elgondolkodom azon, hogyan tudtam ezeket úgy átélni, hogy minden nagyobb lelki megtörés, vagy kétségbeesés nélkül morzsoltam a napokat és sikerült olyan külső formákat rögzítenem, hogy magatartásom őrzőimet a végsőkig feldühítette.

Elsősorban is arra kellett gondolnom, hogy ezek a fenyegetések nem nélkülöznek minden alapot. Hiszen egy olyan hatalom foglalta el az országot, ami akkor is már évtizedek óta olyan gyűlöletre volt nevelve, hogy elég volt egy ápolt kéznek a megpillantása, vagy egy vasalt nadrágnak a meglátása, hogy pokoli gyűlölettel nézzen arra, akinél ezt meglátta.

Eszembe jut itt az a korábban történt esetem, amikor, mint internált még Kanizsán a május elsejére történő felkészülés munkáit végeztük a parknak is beillő kanizsai udvaron és valami kis szálka menvén a kezembe, azt igyekeztem kipiszkálni. Meglátta ezt egy orosz és a minket őrző, némiképp oroszul is értő fogházőrnek azt mondta, hogy az volt itt Magyarországon a baj, hogy olyan emberek éltek itt, akiknek a keze egy kis kézi munkát nyomban megérez. Erre én azt mondtam, hogy kérdezze meg, vajon Sztálin kezébe nem menne e bele a szálka? Ezt még fordítani sem kellett, nyilván a vezérük nevének említése és a kezemre történő mutatás mondatomat megértette vele.

A szemétnek kegyetlenkedése gátlástalan.

Amikor *Máczay Lajos* evangélikus lelkészt halálra ítélték, egy reggel az erről szóló újságcikket az ajtóm alatt találtam. Nyilván azzal a szándékkal, hogy azt elolvasva, több alkalommal feltehessék a kérdést nekem: ha *Máczayt* halálra ítélték, akiről tudjuk, hogy liberális felfogású volt, magát háromszor fogják halálra ítélni.

Tehát ezeken az éjszakai látogatásokon elhangzó fenyegetések nem nélkülöztek minden alapot, és mégis, legalább is előttük tudtam mindig mosolyogni. És úgy téve, mintha aludni akarnék, azt mondani: *messze még a reggel, hagyjanak addig aludni*. Valamennyiünket a guta környékezte. Azt nem mondom, hogy a legkellemesebben éreztem magam, de mindig sikerült előttük ezt eltitkolnom.

Mi adta ezt az erőt, vagy helyesebben ki?

A felelet, hívő embernek nem nehéz. Az Istenben, mint egyedüli abszolút hatalomban való hit, ami bennem volt már korábban is – erre nagyon sok példát láttam például kinn a fronton, de hogy ez a hit úgy elmélyüljön, mint ahogy elmélyült, ehhez segített a rendőrségi fogdában eltöltött négy hete életemnek.

Itt és ezeken keresztül értettem meg és tettem magamévá azt az apostoli mondatot, hogy „áldom üldözőimet".

Igen, áldom üldözőimet, hogy magatartásukkal így sikerült bennem a Hitet elmélyíteni, ami éltet az az óta eltelt négy évtized minden könnyűnek nem mondható megpróbáltatásai között is. Talán, ha nem járom ki ezt az iskolát, nem kerül sor e sorok gépelésére sem.

Nemrégen hallottam Walesának, a lengyel szakszervezeti vezetőnek egy mondását idézni az egyik külföldi rádióadásban. „*A kommunizmus Lengyelországban két dolgot idézett elő: kiürítette üzleteink polcait és megtöltötte hittel szívünk belsejét*."

Tökéletesen igaz ez a megállapítás világviszonylatban is.

El – elgondolkodom sokszor magamban, vajon nem az isteni terv-e az, aminek napjainkban is tanúi lehetünk? Nem itt van-e kulcsa és magyarázata a kommunizmus világszerte felmérhető sikereinek? Nem ezért kellett-e annak a bizonyos ukrajnai esőnek szüntelenül esnie, amiről annak

idején megemlékeztem? A nácizmus, vagy fasizmus lelki téren tudott volna-e ilyen sikereket felmutatni, mint amilyeneket nap, mint nap felmutat a kommunizmus? Gondoljunk a sokszor zsúfolt templomokra a kommunista világban és főként arra, hogy a látogatók zöme fiatal?

Mindenesetre igen elgondolkoztató jelenség ez és ilyesmiről hallani, dacára a nagy hírzárlatnak, Oroszország felől is. Teoretikusai hányszor és hányszor elmondták, leírták, hogy rövid időn belül el kell, hogy sorvadjon a hit világa! Marxal az élen hányszor deklarálták a vallás mákony jellegét? Az eredmény az, hogy mákony ide, vagy oda, hit nélkül nem tud élni maga az emberiség!

Mielőtt tovább eleveníteném a múltnak sötét napjait, néhány sorban meg kell emlékeznem az imént említett és halálra ítélt Máczay Lajosról.

Máczai Lajos

Az evangélikus elemi iskola – mely ma a 4-es számot viseli és ott áll az Evangélikus Templommal szemben – pedellusa volt édesapja. Az öreg *Máczai* bácsi, aki igen gyenge egészséggel – tüdőbajos volt – de szívós kitartással szolgálta egyházát, abból a kicsiny fizetésből becsülettel felnevelt *négy fiút és egy leányt*, de még a szépszámú gyereksereg mellett egy *árván maradt rokon leányt* is eltartott annak korai haláláig. Két fiú, a *legidősebb Lajos* egyetemi diplomát szerzett, lelkész lett, amíg *Gyula*, aki velem járt a gimnáziumban és jó barátom volt, jogi doktorátust szerzett. A másik két fiú ipari pályát választott, *Laciból cukrász*, *Bélából villanyszerelő* lett, de a tüdőbaj korán végzett velük. A leány Eta egy Fekete nevű vasutas felesége lett, de Ő is néhány évvel ezelőtt meghalt, így ma már senki közülük nincs életben. Lajosnak él egyetlen leszármazója, fia Debrecenben, ahol az egyetemen dolgozik.

Máczay Lajos tehát, aki az Evangélikus gimnázium hitoktatói tisztét töltötte be, hogy szerény jövedelmét ki tudja egészíteni, mivel kitűnő gép és gyorsíró is volt, munkát vállalt a „Nyírvidék" című helyi lapnál. Munkaköre a mindennap déli 12 órakor országos telefonkapcsolással leadott Magyar Távirati Iroda (MTI) híreinek meghallgatása, annak gyorsírásban történő rögzítése, majd átgépelése volt. Ezt a munkát hosszú éveken keresztül folytatta *Lajos* bácsi. Ha valami ügyes bajos dolgomban bementem a szerkesztőségbe, ami akkor a Városháza Bethlen utcai frontjának földszintjén volt, és e bemenetelem a déli órában történt, úgy jelenik meg lelki szemeim előtt, amint ül a rádió, illetve a telefon előtt és fülén a rögzített hallgatóval írja a friss híreket az újság számára

Amikor az oroszok Nyíregyházához közeledtek, a szerkesztőség is elmenekült, egyedül *Lajos bácsi* maradt itt beteges feleségével és egyetlen gyermekükkel. Egy bizonyos Ary nevű ezredes volt az utolsó napok városparancsnoka, aki, amikor hírül vette, hogy a szerkesztőség elmenekült és így nem fog az újság, azaz a Nyírvidék megjelenni, nehogy a pánik még fokozódjon, elrendelte, hogy ha egy oldalon is, de az újságnak meg kell jelennie. Mivel a régi szerkesztőségből csak *Máczay Lajos* volt Nyíregyházán, odaíratta nevét, mint főszerkesztő.

Így jelent meg tehát a lap egy-két alkalommal.

Ez elegendő volt arra, hogy a *Varga János* elnöklete alatt működő úgynevezett Népbíróság, mint a nyilas rendszert kiszolgáló sajtótermék főszerkesztőjét halálra ítélje. Az ítélet utáni órákban jelent meg *Riesz István* akkori igazságügy miniszter (itt felesleges félrevezetés az i betű, sokkal helyesebb volna gazságügyi miniszternek nevezni, akit később megérdemelt jutalma címén az ÁVÓSOK vertek agyon pincéik egyikében) azon rendelete, hogy bizonyos ítéletek ellen nem lehet fellebbezni, és a rendelet visszafelé is érvényesíthető erővel van felruházva. Így újból elővezették *Máczayt* a városháza nagytermébe és ott közölték vele, hogy fellebbezésnek nincs helye, legfeljebb kegyelmet kérhet. Amikor visszahozták a fogházba, *Bodonyi nevezetű* ügyész, akiről lesz még némi mondandóm, ácsoltatta az akasztófát, és az alatt vezettette el *Máczayt*. El lehet gondolni, milyen lelki állapotban érkezett vissza.

E szomorú esetre jellemző még az is, hogy az akkor még aktívan fungáló Turóczy Zoltán püspöknél az ítélet napján valamennyi párt küldötte megjelent. Mondván, hogy az ő delegáltja nem járult a halálos ítélethez. Arról nem tudtak, hogy a többiek is ezt az utat választották a maguk mentségére.

Végeredményben kegyelemre ajánlották, majd azután perújrafelvételt rendeltek el és ennek során talán 14-15 napra változtatta át a *Népbíróságok Legfelsőbb Tanácsa* az ítéletet és azt kitöltöttnek véve *Lajos bácsi szabadult.*

Az eset és az eljárás tipikusan jellemző az országban elkezdődött „jogviszonyokra".

Hát ezt a halálos ítéletet csempészték be tudatosan hozzám, hogy éjszakai látogatásaik fenyegetéseit hathatósan alátámasszák.

De Isten akkor is velem volt!

A rendőrségen alkottak egy politikai részleget, ebből fejlődött ki később az oly szomorú nevezetességre szert tevő Államvédelmi Osztály. Ennek vezetője akkor egy *Palicz* nevű kőműves, vagy ács volt. Ezt az embert tudtommal sem azelőtt nem láttam, de azután sem találkoztam vele. Hogy miért gyűlölte a magyarokat, nem tudom, de magatartása hitvány volt. Erről majd kicsit később.

Kálmán Ervin

Helyettese *Kálmán Ervin* nevezetű zsidó fiatalember volt, kinek apja üvegkereskedő lévén üzlettel rendelkezett a Takarékpénztár épületének Rákóczi utcai részén, tehát a belvárosban. Valahol a Dózsa György úton (régebbi nevén Vay Ádám úton) laktak, állítólag valamennyi hozzátartozója a deportálás során haltak meg.

Kálmán Ervin érettségit tett az Evangélikus Kossuth gimnáziumban, *Belohorszky Feri* barátomnak volt növendéke. *Intelligens fiatalember volt, kinek, legalábbis nekem úgy mondta, egyik hivatali működési köréből folyó szenvedélye az volt, hogy szinte naponta felhozatott fogdámból és a legkülönbözőbb témakörben folytatott beszélgetést velem. Hozzáteszem azonban, hogy mindig rendkívül udvarias modorban, civilizáltan viselkedett.* Több alkalommal említette, hogy csak addig kíván itt Magyarországban maradni, amíg

vissza nem adja a magyaroknak azt a kölcsönt, amivel véleménye szerint nekünk tartozik családjának kiirtása miatt.

Érdekes volt rögtön az első alkalommal történő találkozásunk.

Mint említettem Pünkösd második napjának a déli órájára értünk fel és vezettek elé. Egy íróasztal mellett ült, miközben engem a sarokba állíttatott, természetesen változatlanul megbilincselve. Én nem emlékeztem rá, de ő állította, hogy látásból ismer engem. Ennek nagy volt a valószínűsége, hiszen az épület ugyanazon oldalán volt a villamosmegálló, amivel hazajártam a Sóstói útra. Tehát gyakran kellett elmennem üzletük előtt. Miközben így álldogáltam, több alkalommal átment a szobán *Dr. Deák Endre ügyvéd*, aki *Deák András* városi közgyámnak volt a legidősebb fia, hét osztállyal járt feljebb nálam, de ő is tagja volt baráti társaságunknak. Mint később megtudtam az akkori polgármesteri széket betöltő *Fazekas János nyomdásznak* volt tanácsadója és ezen beosztásánál fogva megfelelő mentességet élvezett.

Nos Bandi barátom, mint említettem, több alkalommal elment nyilván valami hivatalos dolgot intézgetve, de rajtam úgy nézett keresztül, mintha soha nem látott volna. Néhány ilyen átsétálása után, megjegyezte Kálmán: *"látja Balla, ilyenek maguk, az ügyvéd úr úgy sétafikálgat itt, mintha magát soha nem is látta volna, pedig mi igen jól tudjuk, hogy ő is ugyanannak a Vácz Elemér féle bandának volt tagja, mint maga és még a kakas sem kukorékolt"*- célozva ezzel a Bibliában megírt Péternek Krisztus tagadására. Mire megjegyeztem, hogy „*ilyen Ő, de nem Maguk*." Hogy e megjegyzésemmel nyertem-e meg szimpátiáját, azt nem tudom. (Bár nem tartozik szorosan a lényeges események közé, de megjegyzem, egyik olyan alkalommal, amikor rajtam kívül a szobában senki nem tartózkodott, *Deák Bandi* a foga között oda rebegte, hogy olyan világot élünk, hogy így kell viselkednie. Akkor sem, ma sem vagyok biztos benne, hogy *Kálmánék* nem megrendezték ezt a találkozási lehetőséget és esetleg, bár akkor még elektromos lehallgatási lehetőség nem volt, de valami úton-módon lehallgatták.)

A lényegen ez azonban mit sem változtat.

Kálmán egész rendőrségi tartózkodásom alatt, ami kb. négy hetet vett igénybe, mindig megkülönböztetett módon viselkedett velem szemben. Nemcsak azzal, hogy a rendszeresített kihallgatásai során mindig leültetett, cigarettával kínált, udvarias modorban tárgyalt, de – és most kissé előre ugrom – amikor vagy egy, másfél év múlva már régen a Fogház lakója voltam, egy alkalommal hívattak a beszélgető szobába, ahol a legnagyobb meglepetésemre *Kálmán Ervin* várt és kívánt beszélni velem. *Hozott vagy két csomag cigarettát ajándékba és elmondta, véglegesen kivándorol Izraelbe, de nem akar anélkül elmenni Nyíregyházáról, hogy velem kezet ne fogna. Így is történt, azóta semmit nem tudok róla. Hát ilyen sikerem is volt ezekben a kellemesnek nem mondható hetekben.*

Hogy mi volt e viselkedésének magyarázata?

Egy alkalommal megkérdeztem tőle, mire azt felelte: „*Önt igen nagyra becsülöm azért, mert sok száz ember ment keresztül a kezemen, de Ön volt az egyedüli, aki mindig úgy beszélt, mintha nem bukták volna el a háborút, soha ellenmondásba nem keveredett és sokkal többet mondott magáról nekünk, mint amit mi tudtunk…".*

Az igazság ugyanis az volt, hogy fogalmuk sem volt arról, hogy milyen hivatali rangban, milyen beosztásban dolgoztam Nyíregyházán. Mivel soha olyat nem tettem, ami erkölcsi megítélésemmel nem volt elfogadható, soha hivatali hatalmammal vissza nem éltem, betartottam a mindenkori törvényt, amit nem én hoztam, annak csak végrehajtója voltam, de ezen hatáskörömet soha nem léptem túl, így takargatni valóm egyszerűen nem volt.

Viszont tény az, hogy bár a kapcsolatunkban távolról sem egy nevezőn álltunk, hiszen én egy letartóztatott tagja voltam a háborút vesztett magyarságnak, ő pedig tejhatalmú vezető helyettes, mindig módot adott véleményem kifejtésére. Így amikor négy évtized távlatából visszagondolok ezekre a „beszélgetésekre," jóleső érzés tölt el.

Néhány példa ezekből:

egyik alkalommal azt mondta, hogy „Önöknek kutya kötelességük lett volna megvédeni a zsidóságot a németekkel szemben". Mire én: -„miért nem védték meg magukat, hiszen elég szép számmal éltek itt, milyen alapon lettem volna akár én, akár bármely magyar arra kötelezhető, hogy a németek által katonailag megszállt országban életem kockáztatásával szembe kellett volna szállnom?" És feltettem egy kérdést: – „...Tegyük fel azt, hogy bizonyos idő múlva megváltozik itt minden, és a németek újra urai lesznek még itt is a helyzetnek. Magát előveszik, hogy miért nem védte meg a kitelepítésre kerülő svábokat, akik ismereteim szerint hasonló körülmények között kerültek kitelepítésre Magyarországból, mint a zsidók. Elismerné azt, hogy maga ezért felelős és magának meg kellett volna védeni a svábokat az oroszokkal szemben? Nem hiszem – folytattam – most az oroszok vannak itt fegyvereik eredményeként, akkor a németek voltak itt!"

Elgondolkodott majd tárgyilagosan azt mondta: "*igaza van!*".

Egy másik emlékem:

Akadt itt egy *Német Gyula* nevű egyén, aki írásban azt vallotta, hogy fültanúja volt a Korona kávéházban annak, amikor Hitler személyes küldöttjével beszéltem és rajta keresztül arra kívántam Hitlert rávenni, hogy deportálja a zsidókat Magyarországból. Amikor az írásban rögzített tanúvallomást megkaptam és elolvastam, önkéntelenül elnevettem magam, majd azt tettem hozzá, „*csak azt nem írja Németh úr, hogy milyen nyelven beszéltünk, mert sajnos nem bírom a német nyelvet úgy, hogy azon meg tudnám értetni magam*." Kálmán is elmosolyodott és az igazsághoz tartozik, hogy eldobta a jegyzőkönyvet. Bár a későbbi tárgyalásomra azért megidézték Németet, de ő nem jelent meg.

Kálmán szimpátiájának elmélyítésében talán az is szerepet játszott, hogy amikor a zsidó tanács összekötőjének, a már korábban említett *Weinstocknak* utolsó látogatását írtam le – mindig a letartóztatottnak volt kötelessége, hogy írásban tegye meg vallomását, erre módot nyújtottak azzal, hogy papírt és írószert bocsátottak rendelkezésünkre – Kálmán jelezte, hogy *Weinstock* már Budapesten van, a napokban itt lesz, és szembesíteni fogják velem. Amikor erről több alkalommal tett említést, a válaszom mindig az volt: örülök, hogy *Weinstockkal* igazoltatni tudom állításomat. Már tudniillik azt, hogy mindig megfelelő és nem bántó

hangnemben beszéltem vele és kívánságaikat igyekeztem teljesíteni. *Kálmán* csak ez után közölte, hogy nevezett meghalt, de olyan nyugodtan állítottam mindig a leírtakat, hogy el kell fogadnia. Talán az is fokozta szimpátiáját, amikor Kanizsáról híre jött hozzájuk, hogy ott nem voltam hajlandó a számomra kijelölt zsidó lakást elfogadni, és amíg nem tudtam megfelelő lakást bérelni, egy poloskás szállóban laktam nem kevés szobabérért.

Hogy honnan és kitől tudta ezt meg, nem tudom.

És talán még az is imponáló volt, hogy amikor azt kérdezte, ez részemről valami sajnálkozás volt-e a zsidóság iránt, az igazságnak megfelelően azt mondtam, hogy „*erről szó sincs, de egy olyan embernek lakását vagy használati dolgait, bútorait sem vagyok hajlandó használni, aki nem saját akaratából adta azt nekem erre a célra. Ennyi az egész"*- fejeztem be válaszomat.

Hogy ezek a nézetem szerint nem lényeges adottságaim nyerték-e meg tetszését abban az időben, amikor gyakorlatban mindenütt a bosszú dominált, nem tudom, de lehetséges. Hiszen bizonyos helyzetekben egy kicsit is más – mondjuk tisztességesebb – magatartás feltűnik, és pró vagy kontra, de más véleményalakítást eredményez.

Lehet, hogy ez történt ebben az esetben is.

*

Elmerengek…

Az 1944. évi német megszállást követő időben az összegyűjtött és minden jogától megfosztott zsidóság számottevő földi javai közprédára kerültek. Számomra a magyarság igen tekintélyes részének e téren tanúsított magatartása undorító volt. Íme egy példa az első tapasztalatokra: egy alkalommal egy igen jól kereső ügyvéd jött fel hivatalomba és arra kért, hogy egy általa kijelölt zsidó lakást adassak neki. Csodálkozó kérdésemre – *hiszen te a saját, szép házadban laksz, hát minek másik lakás* – a megdöbbentő felelet az volt, hogy a zsidó lakások lakbére kötött, azért neki keveset kell fizetnie, amíg saját lakását, mint szabadbérest jóval nagyobb bérért tudja kiadni. Talán mondanom sem kell, hogy kérését nem teljesítettem, szerezvén ezzel is magamnak egy olyan ellenséget, aki városi képviselőtestületi tag volt és a nyíregyházi tirpákok között, mivel maga is onnan származott, bizonyos tekintélyt élvezett. (Más lapra tartozik, hogy lényegében számomra legalább is ebből kár nem származott, mert amikor ide hoztak, ez az ügyvéd már a rendőrség kezében volt).

Egyes magyarok magatartásával kapcsolatban azt gondoltam – tegyük hozzá naivságomban – hogy ez csak itt van Nyíregyházán. Analóg példája annak, hogy amikor Nagykanizsán letartóztatásom után az ottani intelligencia viselkedését láttam régi kanizsai vezető hivatalnokokkal szemben, ott is azt hittem, hogy ez csak egy bizonyos fokú lokális züllöttség eredménye.

Az élet azután egészen másra tanított meg.

Így volt ez a zsidó vagyon tekintetében is. Kanizsára menvén végig utaztam e kis országot, azt lehet mondani egyik szélétől a másikig, de sajnos mindenütt ezt láttam. Végeláthatatlan sorok álltak azok előtt a hivatalok előtt, melyek a zsidó ingó és ingatlan vagyontárgyak gyűjtésével és felosztásával voltak megbízva. Megindult a segítő kezek keresése üzletek, boltok és ehhez hasonló földi javak megszerzése érdekében. Az indító okot sajnos nem abban kellett keresni, hogy a magyarság végre felismerte a kereskedelmi és ipari tevékenységben rejlő anyagi lehetőséget, melyet elődeink könnyelműen feladtak, hanem inkább az üzletekben fellelhető árukészlet és esetleg berendezési tárgyak értéke képviselte a mozgatóerőt.

Sajnos ebben a tülekedésben osztálykülönbség nélkül vett részt a magyarság.

Emlékezem egy újabb jellemző példára.

Még a szociálpolitikai osztályon ismerősöm volt egy viszonylag sok gyermekes anya, akinek talán főbaja az ital szeretetében volt keresendő, és aki minden alkalmat megragadott, hogy valahogyan valamit potyán meg tudjon szerezni. Amikor megtudta, hogy a lakáskiosztás hivatali feladataim közé fog tartozni, nyomban megjelent hivatalomban, és mint régi ismerőst üdvözölt. Majd alázatos mosolyok közepette bejelentette igényét egy zsidó lakásra, kihangsúlyozva, hogy ha valakit, akkor őt illeti meg ezeknek a kizsuppolt, bitang zsidóknak az összeharácsolt vagyonából valami. Tekintettel gyermekeire, kapott is zsidó lakást. Majd az átadás után viszonylag rövid idő múlva szomszédjaitól értesültem, hogy a kiutalt lakás üresen áll, a lakás kulcsát távozáskor az udvarra hajította a nem kis hangerővel rendelkező „jó" anya. Kivizsgáltattam az ügyet, és a kiküldött megállapította: a lakásnak még a padlóját is felszedte, kályháit szétverte, nyilván arra gondolva, hogy „kincseket" fog ott találni. És amikor igen alapos munkája nemleges eredménnyel végződött, távozott.

Hát igen, nehéz szociálpolitikát csinálni, és nem szabad arról elfelejtkezni, ha egyik kézzel adsz, legyen a másik kezedben büntetésre alkalmas vessző is, mert igen sok esetben, tisztelettel a nagyon kevés kivételnek, erre is szükséges lehet. Jellemző, hogy ez az asszony, amikor Nyíregyházára hazahoztak, megjelent vádaskodni ellenem a rendőrségen, de amikor ott felvilágosításom alapján megkérdezték tőle, hogy mi van a zsidó lakással, sietve távozott és többet nem jelentkezett.

Ezektől az épületesnek nem mondható látványoktól indíttatva, el elgondolkodtam: ha úgy alakul, hogy magyar vagyontárgyak kerülnek, vagy kerülnének hasonló sorsra, más volna-e a magyar nép magatartása? Meglehetős pesszimizmussal néztem e kérdést már akkor is, majd az elkövetkező események sötétes látásomat sajnos, de teljes mértékben igazoltak.

Nem hiszem, hogy valaha is mód nyílna arra, hogy valaki csak hozzávetőlegesen is ki tudja számítani, hogy a bekövetkező felmérhetetlen rablás micsoda kárt okozott a magyarság – nyugodt lélekkel tudom írni – nemzeti vagyonába. Mert a nagyúri kastélyokban felhalmozódott szinte felmérhetetlen és pótolhatatlan értékeknek elpusztítása, semmivé válása, ha elsősorban az érintett családnak okozott is kárt, végeredményben mégis csak magyar nemzeti vagyon része volt. Érintette tehát mindazokat, és pedig igen

közelről, akik nem az esetleg igen csillogóan hangzó nemesi előnevektől voltak, vagy váltak magyarrá, de a szívük minden rezdülésében magyarok voltak.

Mert valahol itt van a dolgok lényege.

Meghatározni azt, hogy ki a magyar, szinte lehetetlen. Itt e Közép-európai országúton már csak azért sem, mert történelmünk folyamán olyan óriási vérkeveredésnek voltunk kitéve, melyre talán példát világszerte sem lehet találni. Mert az amerikai indiánok nem igen keveredtek, hanem inkább kiirtódtak, de itt a mi hazánkban népek jöttek és mentek, hol, mint hódítók, hol, mint hódítottak, hol mint nagyobb, hol mint kisebb a legkülönbözőbb okokból üldözésnek kitett népcsoportok.

A Nyíregyházán lakóknak igazán nem kell eme állításom igazolására példák tömegét felhozni. Gondoljunk csak az itteni „tirpákság" kialakulására, akik evangélikus vallásuk miatt szenvedtek üldöztetést. De sorolhatnám ezt az állandó jellegű vérfrissülést akár bányavárosainkban, akár a kézművesiparban a történelmi események következtében bekövetkezett lakosság ritkulásáért, vagy teljes kipusztulásért, amikor a jól felfogott érdek azt kívánta, hogy megfelelő ismeretekkel és tudással rendelkező népekkel töltsék be az űrt. Akik azután a természet rendje szerint elkeveredtek az itt talált őslakókkal.

Ezért vallottam annak idején is, hogy faji teóriát itt megkövetelni lehetetlen. Hogy ez hogy volt a németeknél nem tudom, de minálunk vallom ezt mind a mai napig, lehetetlen. Számomra erre mindig a legjobb példa saját származásom. Amennyire felmenőimet és azok származását ismerem, alig lehet találni olyan magyarországi népcsoportot, melyek ne volnának képviselve származásomban egyedül a zsidó kivételével. Biztos, hogy nálam van okosabb, intelligensebb, világlátottabb, gazdagabb és sorolhatnám még hosszan a tulajdonságokat, de *magyarabb* magyar?

Nemigen.

És hűségesebb magyar sincs, hiszen nekem a magyarságom csak áldozatba került és soha nem javamra vált. Nekem ez a haza még egy nagyobb darab kenyeret sem biztosított soha, akár a múltamra, akár a jelenemre gondolok, hűségesebben nem élt e honban magyarságában valaki úgy, hogy ne gondoljon valami ellenszolgáltatásra, anyagi javakra, előmenetelre stb.

Sokat emlegették különösen azokban az időkbe, melyekről most beszélek azt, hogy antiszemita vagyok. Nekem személy szerint soha semmi bajon nem volt a zsidósággal. Bármikor és bárhol, mint egyenrangú fél tudtam velük felvenni a küzdelmet, gondolok még itt iskolás koromra is, amikor a gimnáziumban igen sok zsidó iskolatársam volt, akik talán valamennyien igen intelligens, tanulni akaró és tudó gyerekek voltak. Semmi gyűlölet velük szemben soha nem vezetett, életemben soha egy zsidót meg nem ütöttem, egy pajeszt, amit a szent zsidók viseltek, meg nem húztam, abban az időben közülük ellenségem nem volt. Azt a magatartásomat, melyet ezekben az időkben, mint antiszemita magatartást emlegettek és bizonyára sokfelé ma is emlegetnek kizárólag azzal „érdemeltem" ki, hogy szerettem *magyarságomat, a fajtámat*, láttam annak sok sok gyengeségét, amely a küzdelemben már ab ovo veszteségre ítéltetett és ezért igyekeztem

olykor segíteni fajtámon. Egyéni tragédiám, hogy ide születtem, hiszen ezt a „hibámat" a világ bármely nemzete csak, mint kitüntető erényt jellemezné, kivéve ezt a szerencsétlen országot. Itt történelmünk egész folyamán bármi lehetsz, csak magyarnak ne valld magadat a kelleténél erősebben. Mert annak jutalma minden esetben bitó, vagyonelvétel, megaláztatás, üldöztetés és ehhez hasonló jutalmazások.

Ha valaki valaha ezt az írást el fogja olvasni, ne gondoljon arra, hogy e sorokat valami keserűségből fakadó indulat íratta le velem.

Szó sincs róla. Csupán a magyar történelem ismerete.

Ha valaki ebben kételkedik, fordítson egy kis időt történelmünk tanulmányozására és igazságomról, bármelyik időszakát veti vizsgálata tárgyául történelmünknek, állításomat igazolva fogja látni. Sokszor mondtam már hozzám közel álló ismerőseimnek, rokonaimnak, bár zsidónak születtem volna. Egy alkalommal kinn Linzben bátyámmal beszélgetve e kijelentésemre Ő azt mondta: *Te nagyon el lehetsz keseredve, ha ezt mondod*. Válaszom akkor is az volt, mint most, szó sincs elkeseredésről, csak tárgyilagos szemléletről.

Ha én olyan kemény és öntudatos zsidó lettem volna, mint magyar, ugyan Izraelben 28 évig, mint egyházi pénzbeszedő kerestem volna-e az igen szűkös mindennapra valót magam és családom részére? Ezt, azt hiszem, senki nem állítaná. Ehhez magyarnak kellett születni.

Egy megállapítása Kálmánnak aktuálisan jut eszembe:.

"Mi végignéztük a maga egész életét"-, mondta egy alkalommal. „*Maga koldus volt egész életében! Ha maga csak annak a felét, amit fajtája érdekében tett, a mi érdekünkbe tette volna, mi magát a múltban is a tenyerünkön hordoztuk volna, és ma sem ülne itt*." Ezt nem én mondom, csak idéztem Kálmán szavait. Majd befejezte azzal: „*a maga fajtája ma röhög a markában, és azt mondja – higgye el, hogy a megállapításomra alapos okom van – hogy megérdemli Balla a sorsát! Hát ilyenek maguk"* – fejezte be egy sokat sejtető kézlegyintéssel.

És ebben is sajnos igaza volt és van.

Ilyenek vagyunk!

De hová mehetek panaszra?

Legfeljebb a Teremtőhöz, hogy annak idején miért ide rendelt el, ahol tulajdonképpen semmit sem tudtam csinálni, megnyilvánulásaim jórészt vagy nevetségbe, vagy közönybe torkoltak. Amikor a nehezedő életviszonyokban azt mondtam, és ezt vallom ma is, hogy ebben a háborúban mi sokkal inkább érdekeltek vagyunk, mint a németek, mert ha ezt a háborút is elveszítjük, sokkal keservesebb árat fizetünk érte, ugyan ki értett velem egyet? Amikor az a tény, hogy akár Kassa, akár Kolozsvár vagy a Székelyföld újra magyar és ez a tudat szinte kiemelt a föld porából, gondolkozott-e valaki így?

Lehet, de nem tudok róla.

És amikor e keserű gondolataimat leírom, ha van ellenségem, az sem vádolhat meg azzal, hogy valami önös érdek vezetett ebben. Én, aki kicsiny gyermekkoromtól az édesszájúak táborához tartoztam, az igen kicsiny fejadagban megszabott cukoradagot

zúgolódás nélkül elfogadtam. Ma már nem tudom anyámat tanúul hívni a hozzá intézett kérésemnek igazolására, hogy akár hogy, de tessék a kis adagokból kijönni! E mögött a megszorítás mögött mindig ott volt annak tudata, hogy minden egyéni érdeket félretéve erőinket összpontosítani kell, nehogy ismét a vesztesek oldalára kerüljünk!

Hogy e kérdéssel kapcsolatban országszerte hogyan álltunk, nem tudom, ismeretségi körömben nézetemmel egyedül voltam. Vagy talán mégsem egyedül? Igen, egyetlen olyan barátom volt *Belohorszky Ferenc* személyében, aki tanárember lévén, amikor elkezdődött a két és fél hónapos nyári tanítási szünet, felkeresett hivatalomban és felajánlotta szolgálatát a hivatal részére. Mondván: akkor, amikor egy ország minden erejének összefogására és latba vetésére van szükség, megengedhetetlennek tartja, hogy a nyarat semmit tevéssel „pihenje". Nyíregyháza jogosan viselte ebben az időben az „iskolák városa" címet rendelkezvén meglehetősen sok iskolával, ennek eredményeként sok száz pedagógussal. Hol voltak a többiek?

Nyugodtan ültek vélt babérjaikon. Ha talán mérlegeljük ezeket a szempontokat is, könnyen megérthetjük, hogy ide jutottunk, ahol ma vagyunk!

Visszatérve az eseményekhez, napi kihallgatási szórakozások között múltak napjaim, miközben semmit sem tudtam, mi történt a Kanizsán hagyott és járni alig tudó *Édesanyámmal* és terhességét nehezen viselő *Feleségemmel*. Így azt igazán nem írhatom, hogy valami épületes lelki viszonyok között éltem. Ráadásul megfosztva szabadságomtól! De summáztam magamban, elvesztettük a háborút: „*jaj a legyőzöttnek*!" Kevés vigaszt az nyújtott, hogy a háború elvesztésben magamat a leggondosabb lelki vizsgálatok során sem találtam mulasztónak, vagy bűnösnek.

Egy ilyen alkalommal voltam átélője egy olyan éjszakai emlékemnek, amelyet az óta sem tudok feledni és meghatározója, vagy inkább megdönthetetlen alapja lett későbbi életemnek mind a mai napig.

Éjszakai látomás…

Egy lassan megszokottá váló éjszakai látogatás után, amikor lehet, hogy intenzívebben emlegették másnapra tervezett kivégzésemet, nem tudtam nyomban elaludni priccsemen és felkelve a teljesen sötét cellaszerű helyiségben – talán három méter, ha volt faltól falig – ide- oda járkálva felrémlett bennem a jövő.

Elsősorban is születendő gyermekem jövője.

Egy öreg, és elbetegesedett nagymama, egy gyógyíthatatlan asztmás beteg édesanya. Aki eddigi foglalkozását, a befutott színésznői életét nemcsak gyermeke miatt, de egészségi állapota miatt sem tudja folytatni. (Mert bármilyen furcsának is

hangzik, valahol tudat alatt élt bennem annak felismerése, hogy feleségem fulladásai nincsenek szorosan kötve átmeneti terhességéhez. És ebben a meggyőződésemben súlyosan esett latba az 1943. év tavaszán Egerben tapasztalt fulladási rohamai, valamint gyakori köhécselése. Amit bár szegény mindig azzal igyekezet talán önmaga előtt is tussolni, hogy ennek oka abban az izgalomban keresendő, amit kivált belőle jelenlétem – mely indokolás ugyan jól esett egy szerelemmel telített udvarlónak – de abban a körülmények között, amiben most éltem, akaratlanul is bizonyos fokú pesszimista következtetésekre juttattak.

Így fel és alá sétálgatva szobámban, egyszerre mintha annak egyik sarkában valami fényesség támadt volna. Képzelgés? Tartalom nélküli látomás?

Hívő ember voltam és vagyok, így ezeket elutasítottam és elutasítom magamtól.

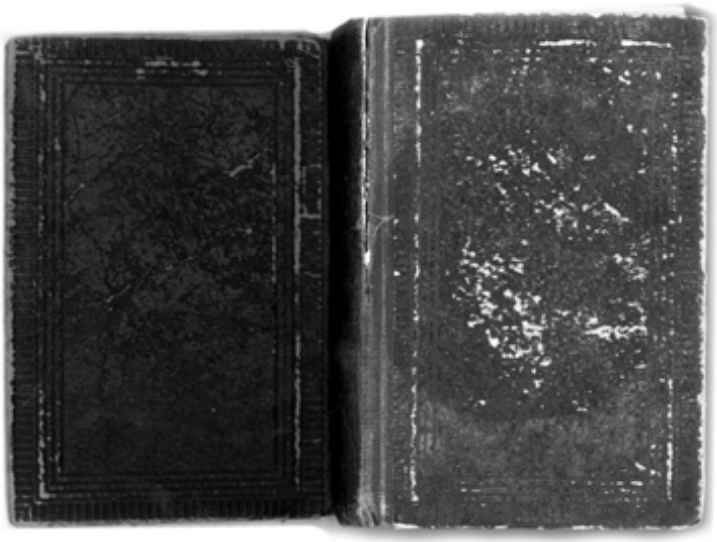
(Valami egészen más volt ez és ehhez hasonlót csak évekkel később éreztem az akkor súlyos beteg Édesanyámmal kapcsolatban.)

Séta közben e jelenség hatására megálltam és magam elé néztem. Egy igen mélyről jövő belső hang hallani vélte velem: mit kételkedel te kicsiny hitű?! Gondolj az Úr Jézus Krisztusra milyen körülmények között jött el erre a Világra? Volt talán segítségére valami nagyhatalommal és befolyással rendelkező földi szülője? Neve? Vagyona? Pedig Ő az Isten fia volt! Hát mit kételkedsz? Csak hinned kell! És akkor elég lesz Néked az Én Kegyelmem. Egyszerre megkönnyebbültem, megnyugodva végigdőltem priccsemen és nemsokára elaludtam.

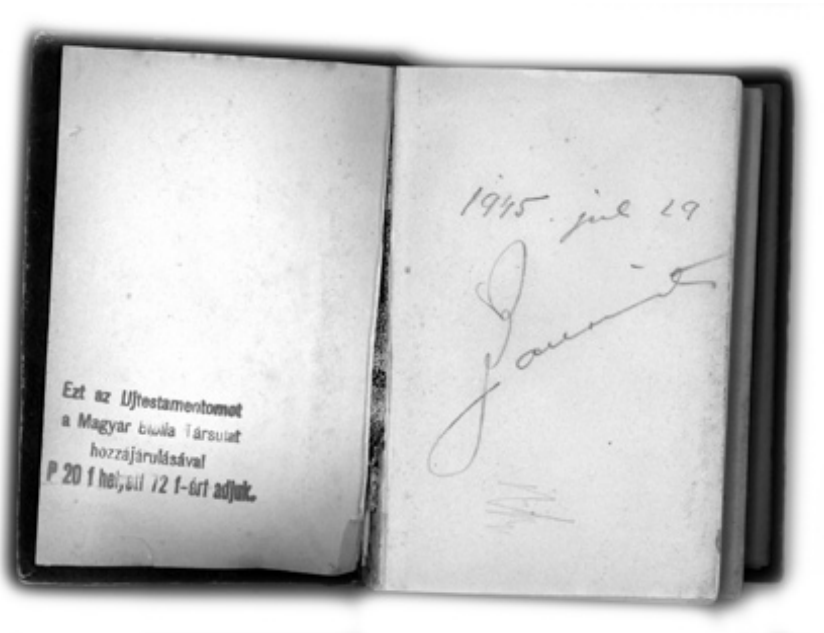
Ha valaha hitetlen ember fogja e sorokat olvasni, valószínűleg fölényesen legyint. Fantaszta, üres képzelgés, semmi más. Ugyan mit érhet ez „felvilágosult" korunkban és ehhez hasonló gondolatokkal dobja el e papírokat. Szegény emberféreg mondom én, bármilyen fokú matériához rögződött gondolkodással nézed is e világot, nem veszed észre, hogy már itt is a földi életben milyen mérhetetlenül szegény vagy egy hívővel szemben?

Nyugodtan tudtam aludni, nemcsak akkor, hanem hónapokkal, esztendőkkel később is! Meg lehet ezt fizetni vagy váltani bármilyen földi kinccsel? Azt a bensőből fakadó nyugalmat és higgadtsági érzést, melyet egy a megpróbáltatások keresztje alatt egy hívő ember érezni tud? Olvasóm! Bárhogy nézed is e világot, ne félj magadévá tenni ezeket a sorokat és legalább saját, jól felfogott érdekedben gondolkozz el a mondottak felett. Nekem évtizedekre adott stabil alapot könnyűnek nem nevezhető életemben. Ott az alig három méteres szobának nem nevezhető fogdában ilyesféle fohász fakadt ki belőlem: Uram, ha jól megértettem, amit mondtál – és azt elkövetkező életem igazolni fogja – e világ egyetlen hatalmasságának sem lesz felettem ereje ahhoz, hogy a Benned megalapozott Hitemet ki tudja irtani belőlem.

(Amikor ma e sorokat kopogom 1986. január 9-ét írjuk. 1945 májusának utolsó napjaitól immáron negyven év és hét hónap és néhány nap választ el. Vélem, hogy megbízhatónak bizonyult ez az ALAP, így csupa nagybetűvel, melyre építettem. Önkéntelenül fut gépelő ujjaim alá: Ámen! Ehhez nincs mit még hozzá tennem!)

„Ajtóm előtt egy Biblia”

„…Olvasóm, ne félj magadévá tenni e sorokat…”

1946. II. 5. *És amit könyörgéstekben kértek, mindazt meg is kapjátok, ha hisztek. Mt 21,22*

III. 21. *Annakokáért tehát nem azé, aki akarja, sem nem azé. Aki fut, hanem a könyörülő Istené. Róm 9,16*

V. 12. *És Jézus felelvén, monda nékik: Legyen hitetek istenben! Mk 11,22*

V. 15. *Mondja pedig az angyal néki: Ne félj Zakariás, mert meghallgattatott a te könyörgésed és a te feleséged Erzsébet szül néked fiat, és nevezed az ő nevét Jánosnak. Lk 1,13*

VI. 16. *Ne félj, hanem szólj és ne hallgass. Mert én veled vagyok és senki sem támad reád ,hogy néked ártson: mert nékem sok népem van ebben a városban. ApCsel 18,9b-10*

VI. 26. *Mert azt tartom, hogy amiket most szenvedünk, nem hasonlíthatók ahhoz a dicsőséghez, mely nékünk megjelentetik. Róm8,18*
Tudjuk pedig, hogy azoknak, akik Istent szeretik, minden javokra van, mint a kik az ő végzése szerint hivatalosak. Róm 8,28

VII. 9. *hű az Isten csak nem hágy titeket feljebb kísértetni, mint elszenvedhetitek, sőt a kísértéssel egyetemben a kimenekedést is megadja majd, hogy elszenvedhessétek. 1Kor 10,13*

VII. 24. *Semmi felől ne aggódjatok, hanem imádságotokban és könyörgéstekben minden alkalommal hálaadással tárjátok fel kívánságaitokat az Isten előtt. Fil 4,6*

VIII. 3. *Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam. Végezetre eltétetett nekem az Igazság koronája, melyet megád nékem az Úr ama napon. Az igaz bíró nemcsak nékem pedig, hanem mindazoknak is, akik vágyva várják az ő megjelenését. 2Tim 4,7-8*
Első védekezésem alkalmából senki sem volt mellettem, sőt mindnyájan elhagytak: ne számíttassék be nékik. 2Tim 4,16

VIII. 7. *Járuljunk azért bizodalommal a kegyelemkirályi székéhez, hogy irgalmasságot nyerjünk és kegyelmet találjunk alkalmas időben való segítségül. Zsid 4,16*

VIII. 12. *Fiam, ne vesd meg az Úrnak fenyítését, se meg ne lankadj, ha ő dorgál téged. Mert akit szeret az Úr, megdorgálja, megostoroz pedig mindent, akit fiává fogad. Zsid 12,5b-6*

VIII. 14. *Boldog ember az, aki a kísértésben kitart: mert minekutána megpróbáltatott, elveszi az életnek koronáját, amit az Úr ígért az őt szeretőknek. Jak 1,12*

VIII. 15. *Közeledjetek az Istenhez és közeledni fog hozzátok . Jak 4,8*
Legyetek azért atyámfiai béketűrők az Úrnak eljöveteléig. Jak 5,7a

VIII. 18. *Minthogy azért Krisztus testileg szenvedett, fegyverkezzetek fel ti is azzal a gondolattal, hogy aki testileg szenved, megszűnik a bűntől. 1Pt 4,1*

IX. 6. *Mert kegyelemből tartattatok meg, hit által és ez nem tőletek van: Isten ajándéka ez. Ef 2,8*

IX. 25. *Mert ti atyámfiai, követői lettetek az Isten gyülekezeteinek, amelyek Judeában vannak a Krisztus Jézusban, mivelhogy ugyanúgy szenvedtetek ti is a saját honfitársaitoktól, miként azok is a zsidóktól. 1Thessz 2,14*
A kik megölték az Úr Jézust is és a saját prófétáikat és minket is üldöznek és az Istennek nem tetszenek és minden ember ellenségei. 1Thessz 2,15

IX. 28. *De egyet cselekszem, azokat, amelyek hátam megett vannak, elfelejtvén, azoknak pedig, amelyek előttem vannak, nékik dölvén célegyenest igyekszem az Istennek a Krisztus Jézusban onnét felülről való elhívása jutalmára. Fil 3,14*

X. 6. *Amint meg van írva: Szórt, adott a szegényeknek, az ő igazsága örökké megmarad. 2Kor 9,9*

X. 8. *Mert az egész törvény ez egy igében teljesedik be. Szeresd felebarátodat, mint magadat. Gal 5,14*
Ha pedig egymást marjátok és faljátok, vigyázzatok, hogy egymást fel ne emésszétek. Gal 5,15
Mindenre van erőm a Krisztusban, aki engem megerősít. Fil 4,13

X. 21. *Áron is megvegyétek az alkalmatosságot, mert a napok gonoszok. Ef 5,16*

X. 29. *És ha egy napon hétszer vétkezik ellened, és egy napon hétszer Te hozzád tér, mondván: megbántam: megbocsáss néki. Lk 17,4*

XI. 7. *De mit mond néki az isteni felelet? Meghagytam magamnak hétezer embert, akik nem hajtottak térdet a Baálnak. Ekképpen azért most is van maradék a kegyelemből való választás szerint. Róm 11,4-5*

XI. 15. *Mert a mi pillanatnyi könnyű szenvedésünk igen-igen nagy örök dicsőséget szerez nekünk. 2Kor 4,17*
Mivelhogy nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra, mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók. 2Kor 4,18

XI. 26. *Mert az Isten az, aki munkálja bennetek mind az akarást, mind a munkálást jó kedvéből. Fil 2,13*

XI. 27. *Midőn egyfelől gyalázásokkal és nyomorgattatásokkal nyilvánosság elé hurczoltak titeket, másfelől társai lettetek azoknak, akik így jártak. Mert a foglyokkal is együtt szenvedtetek, és vagyonotok elrablását örömmel fogadtátok, tudván, hogy néktek jobb és maradandó vagyonotok van a mennyekben. Ne dobjátok el hát bizalmatokat, melynek nagy jutalma van. Mert békességes tűrésre Isten akaratát cselekedvén elnyerjétek az ígéretet. Zsid 10,33-36*

XII. 8. *A reménységnek Istene pedig töltsön be titeket minden örömmel és békességgel a hivésben, hogy bővelkedjetek a reménységben a Szent Lélek ereje által. Róma 15,13*

*

1947. I. 16. *És az Ő tanítványai hozzámenvén, felkölték őt, mondván: Uram, ments meg minket, mert elvesztünk. Mt 8, 25*

I. 18. *És monda nékik: Mit féltek, óh, kicsinyhitűek? Ekkor fölkelvén, megdorgálá a szeleket és a tengert és lőn nagy csendesség. Mt 8,26*

I. 27. *Az Úrnak a lelke van én rajtam, mivelhogy felkent engem, hogy a szegényeknek az evangéliumot hirdessem, elküldött, hogy a töredelmes szívűeket meggyógyítsam, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek és a vakok szemeinek megnyitását, hogy szabadon bocsássam a lesújtottakat. Lk 4,18*

I. 29. *Hogy hirdessem az Úrnak kedves esztendejét. Lk 4, 19*
Magatokért bosszút ne álljatok szerelmeseim, hanem adjatok helyet ama haragnak, mert meg van írva: Enyém a bosszúállás én megfizetek. Ezt mondja az Úr. Róm 12,19

II. 4. *Minden ország, amely magával meghasonlik, elpusztul: és egy város, vagy háznép sem állhat meg, amely meghasonlik magával. Mt 12,25*

II. 6. *Mert lesz idő, mikor az egészséges tudományt el nem szenvedik, hanem a saját kívánságaik szerint gyűjtenek maguknak tanítványokat, mert viszket a fülök. És az igazságtól elfordítják az ő fülöket, de a mesékhez oda fordulnak. De te józan légy mindenekben, szenvedj, az evangélista munkáját cselekedd, szolgálatodat teljesen betöltsd. 2Tim 4,3-5*

II. 9. *A megrepedezett nádat nem töri el és a pislogó gyertyabelet nem oltja ki, mígnem diadalomra viszi az ítéletet. Mt 12,20*
De az Úr mellettem állott és megerősített engem: hogy teljesen bevégezzem az igehirdetést ás hallják meg az összes pogányok: megszabadultam az oroszlán szájából. 2Tim 4,17

II. 10. *Mert a kinek van, annak adatik és bővelkedik: de a kinek nincs, az is elvétetik tőle, amije van. Mt 13,12*
Mert megkövéredett a népnek a szíve és füleikkel nehezen hallottak, és szemeiket behunyták: hogy valami módon ne lássanak szemeikkel és ne halljanak füleikkel és ne értsenek szívükkel és meg ne gyógyítsam őket. Mt 13,15

II. 19. *Jézus pedig azonnal kinyújtván kezét, megragadá őt és monda néki: Kicsinyhitű, miért kételkedel? Mt 14,31*

III. 4. *Istennek kell inkább engedni, hogy nem az embereknek. ApCsel 5,29b*

III. 6. *Mert nincs oly rejtett dolog, mely napfényre ne jőne, és oly titok, mely ki ne tudódnék. Annakokáért, amit a sötétben mondtatok, a világosságban fog meghallatszani: és amit a fülbe súgtatok a rejtekházakban, azt a házak tetején fogják hirdetni. Lk 12,2-3*

III. 22. *Mert ez: Ne paráználkodjál, ne ölj, ne orozz, hamis tanúbizonyságot ne szólj, ne kívánj és ha valamely más parancsolat van ebben az igében foglaltatik egybe: Szeressed felebarátodat mint tenmagadat. Róm 13,9*

III. 25. *Ahol pedig bűnök bocsánata vagyon, ott nincs többé bűnért való áldozat. Zsid 10,18*

III. 26. *Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek: amint szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. Jn 13,34*

IV. 6. *Akiben van a mi váltságunk az Ő vére által, a bűnöknek bocsánata, az Ő kegyelmének gazdagsága szerint. Ef 1,7*

IV. 14. *Annakokáért az az indulat legyen bennetek, mely volt a Krisztus Jézusban is. Fil 2,5*

IV. 27. *Ti is azért most ugyan szomorúságban vagytok, de ismét meglátlak majd titeket és örülni fog a ti szívetek és senki el nem veszi tőletek a ti örömeteket. Jn 16,22*

IV.29. *Mi magunk is fohászkodunk magunkhoz, várván az ifjúságot, a mi testünknek a megváltását. Róm 8,23b*
Ám haragudjatok, de ne vétkezzetek: a nap le ne menjen a ti haragotokon. Ef 4,26

V. 7. Ti asszonyok, engedelmeskedjetek a ti férjeteknek, amiképpen illik az Úrban. Ti Férfiak, szeressétek a ti feleségeteket, és ne legyetek irántik keserű kedvűek. Ti gyermekek szót fogadjatok a ti szüleiteknek mindenben: mert ez kedves az Úrnak. Kol 3,18-20

V. 8. Nem cselekedetekből, hogy senki ne kérkedjen. Ef 2,9

V. 17. Hát az Isten nem áll -é bosszút az ő választottaiért, kik ő hozzá kiáltanak éjjel és nappal, ha hosszútűrő is irántuk? Mondom néktek, hogy bosszút áll értök hamar. Lk 18,7-8

V. 20. Ha én bennem maradtok és az én beszédem bennetek maradnak, kérjétek, amit csak aratok és meglesz az néktek. Jn 15,7

V. 21. Akik megtiltják népünknek, hogy a pogányoknak ne prédikáljunk, hogy üdvözüljenek, hogy mindenkor betöltsék bűneiket, de végre utolérte őket az Isten haragja.1Thessz 2,16

V. 24. Vigyázzatok, hogy senki senkinek rosszért rosszal ne fizessen, hanem mindenkor jóra törekedjetek úgy egymás iránt, mint mindenki iránt. 1Thessz 5,15

V. 25. Mert igazságos dolog az az Isten előtt, hogy szorongattatással fizessen azoknak, akik titeket szorongatnak;
Néktek pedig, akik szorongattattotok, nyugodalommal mivelünk együtt, amikor megjelenik az Úr Jézus az égből az Ő hatalmának angyalaival. 2 Thessz1,6-7

V. 27. A parancsolatnak a vége pedig a tiszta szívből, jó lelkiismeretből és igaz hitből való szeretet. 1Tim 1,5
Melyektől némelyek eltévelyedvén, hiábavaló beszédre hajtottak. 1Tim 1,6

V. 28. És nincsen senkiben másban idegesség: mert nem is adatott emberek között az ég alatt más név, mely által kellene nekünk megtartatnunk. ApCsel 4,12

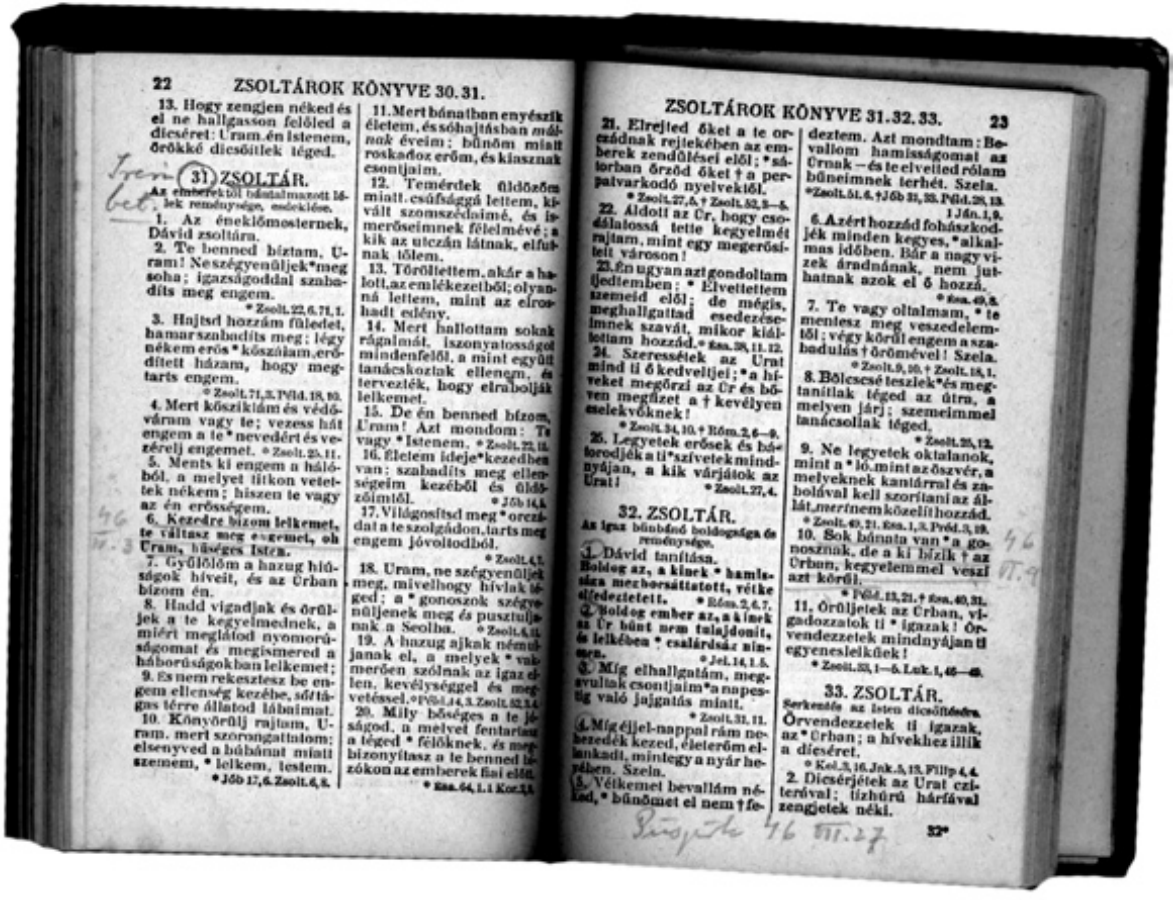
VII. 16. Az Úr az én segítségem. Nem félek: ember mit árthat én nékem? Zsid 13,6b

VII. 22. Aki azért tudna jót cselekedni és nem cselekszik, bűne az annak. Jak 4,17

IX. 20. Mert micsoda dicsőség az, ha vétkezve és arcul veretve tűrtök? De ha jót cselekedve és mégis szenvedve tűrtök, ez kedves dolog Istennél. Aki szidalmaztatván viszont nem szidalmazott, szenvedvén nem fenyegetőzött, hanem hagyta az igazságosan ítélőre. 1Pt 2,20

IX. 6. Hát nincs ti köztetek egy bölcs ember sem aki ítéletet tehetne az Ő atyjafiai között? Hanem atyafi atyafival törvénykezik, még pedig hitetlenek előtt? 1Kor 6,5-6

XI. 26. De mi nem vagyunk meghátrálás emberei, hogy elvesszünk, hanem hitéi, hogy életet nyerjünk. Zsid 10,39

22 ZSOLTÁROK KÖNYVE 30.31.

13. Hogy zengjen néked és el ne hallgasson felőled a dicséret: Uram, én Istenem, örökké dicsőítlek téged.

31) ZSOLTÁR.
Az emberektől támadtatott hívek reménysége, esedezése.

1. Az énekmesternek, Dávid zsoltára.
2. Te benned bíztam, Uram! Ne szégyenüljek *meg soha; igazságoddal szabadíts meg engem.
* Zsolt. 22, 6. 71, 1.
3. Hajtsd hozzám füledet, hamar szabadíts meg; légy nékem erős *kősziklám, erődített házam, hogy megtarts engem.
* Zsolt. 71, 3. Példt. 18, 10.
4. Mert kősziklám és védőváram vagy te; vezess hát engem a te *nevedért és vezérelj engemet. * Zsolt. 23, 11.
5. Ments ki engem a hálóból, a melyet lopva vetettek nékem; hiszen te vagy az én erősségem.
6. Kezedre bízom lelkemet, te váltasz meg engemet, oh Uram, hűséges Isten.
7. Gyűlölöm a hazug hiúságok híveit, és az Úrban bízom én.
8. Hadd vigadjak és örüljek a te kegyelmednek, a miért meglátod nyomorúságomat és megismered a háborúságokban lelkemet;
9. És nem rekesztesz be engem ellenség kezébe, sőt tágas térre állítod lábaimat.
10. Könyörülj rajtam, Uram, mert szorongattatom; elsenyved a bűbánat miatt szemem, * lelkem, testem.
* Jób 17, 6. Zsolt. 6, 8.
11. Mert bánatban enyészik életem, és sóhajtásban *múlnak éveim; bűnöm miatt roskadoz erőm, és kiasznak csontjaim.
12. Temérdek üldözőm miatt csúfsággá lettem, kivált szomszédaimé, és ismerőseimnek félelmévé; a kik az utczán látnak, elfutnak tőlem.
13. Törölléttem, akár a halott, az emlékezetből; olyanná lettem, mint az elrohadt edény.
14. Mert hallottam sokak rágalmát, iszonyatosságot mindenfelől, a mint együtt tanácskoztak ellenem, és tervezték, hogy elrabolják lelkemet.
15. De én benned bízom, Uram! Azt mondom: Te vagy *Istenem. * Zsolt. 22, 11.
16. Életem ideje *kezedben van: szabadíts meg ellenségeim kezéből és üldözőimtől. * Jób 14, 5.
17. Világosítsd meg *orczádat a te szolgádon, tarts meg engem jóvoltodból.
* Zsolt. 4, 7.
18. Uram, ne szégyenüljek meg, mivelhogy hívlak téged; a *gonoszok szégyenüljenek meg és pusztuljanak a Seolba. * Zsolt. 6, 11.
19. A hazug ajkak némuljanak el, a melyek * vakmerően szólnak az igaz ellen, kevélységgel és megvetéssel. * Példt. 14, 3. Zsolt. 52, 3, 4.
20. Mily bőséges a te jóságod, a melyet fentartasz a téged * félőknek, *és megbizonyítasz a te benned bízókon az emberek fiai előtt.
* Ézs. 64, 1. 1 Kor. 2, 9.

ZSOLTÁROK KÖNYVE 31.32.33. 23

21. Elrejted őket a te orczádnak rejtekében az emberek zendülései elől; * sátorban őrzöd őket † a perpatvarkodó nyelvektől.
* Zsolt. 27, 5. † Zsolt. 52, 8—9.
22. Áldott az Úr, hogy csodálatossá tette kegyelmét rajtam, mint egy megerősített városon!
23. Én ugyan azt gondoltam ijedtemben: * Elvettettem szemeid elől; de mégis, meghallgattad esedezésemnek szavát, mikor kiáltottam hozzád. * Ézs. 38, 11. 12.
24. Szeressétek az Urat mind ti ő kedveltjei; * a híveket megőrzi az Úr és bőven megfizet a † kevélyen cselekvőknek!
* Zsolt. 34, 10. † Róm. 2, 6—9.
25. Legyetek erősek és bátorodjék a ti *szívetek mindnyájan, a kik várjátok az Urat!
* Zsolt. 27, 4.

32. ZSOLTÁR.
Az igaz bűnbánó boldogsága és reménysége.

1. Dávid tanítása.
Boldog az, a kinek * hamisságai megbocsáttatott, vétke elfedeztetett. * Róm. 2, 6. 7.
2. Boldog ember az, a kinek az Úr bűnt nem tulajdonít, és lelkében * csalárdság nincsen.
* Jel. 14, 1. 5.
3. Míg elhallgattam, megvultak csontjaim * a napestig való jajgatás miatt.
* Zsolt. 31, 11.
4. Mig éjjel-nappal rám nehezedék kezed, életerőm elalnkadt, mintegy a nyár hevében. Szela.
5. Vétkemet bevallám néked, * bűnömet el nem † fedeztem. Azt mondtam: Bevallom hamisságomat az Úrnak — és te elveéled rólam bűneimnek terhét. Szela.
* Zsolt. 51, 6. † Jób 31, 33. Példt. 28, 13. 1 Ján. 1, 9.
6. Azért hozzád fohászkodjék minden kegyes, * alkalmas időben. Bár a nagy vizek áradnának, nem juthatnak azok el ő hozzá.
* Ézs. 49, 8.
7. Te vagy oltalmam, * te mentesz meg veszedelemtől; végy körül engem a szabadulás † örömével! Szela.
* Zsolt. 9, 10. † Zsolt. 18, 1.
8. Bölcsecsé teszlek *és megtanítlak téged az útra, a melyen járj; szemeimmel tanácsollak téged.
* Zsolt. 25, 12.
9. Ne legyetek oktalanok, mint a * ló, mint az öszvér, a melyeknek kantárral és zabolával kell szorítani az állát, *mert nem közelít hozzád.
* Zsolt. 49, 21. Ézs. 1, 3. Példt. 3, 19.
10. Sok bánata van * a gonosznak, de a ki bízik † az Úrban, kegyelemmel veszi azt körül.
* Példt. 13, 21. † Ézs. 40, 31.
11. Örüljetek az Úrban, vigadozzatok ti * igazak! Örvendezzetek mindnyájan ti egyenesszívűek!
* Zsolt. 33, 1—5. Luk. 1, 46—48.

33. ZSOLTÁR.
Serkentés az Isten dicsőítésére.

Örvendezzetek ti igazak, az * Úrban; a hívekhez illik a dicséret.
* Kol. 3, 16. Jak. 5, 13. Filip 4, 4.
2. Dicsérjétek az Urat czitteráival; tízhúrú hárfával zengjetek néki.

32*

A Bibliában bekeretezettek nyomon követik a börtönben és a tárgyaláson történteket.

Így jutottam el 1945. május 31-éről június 1-jére virradó éjszakához.

Megveretésem

Eddigi tapasztalataim nem jót jelentettek, amikor éjszakai kihallgatásra hivattak. Azok, akik végig élték akár az *Andrássy úton*, akár itt e fogdában megért éjszakákat, nagyjából tisztában voltak ezeknek az éjszakai kihallgatásoknak jelentésével.

Amikor felvezettek az emeletre a szobába, ott vagy tíz-tizenkét botokkal ellátott előttem ismeretlen fiatalember tartózkodott. Valamennyien zsidók, ezt azonnal közölték is velem. Az általam még akkor személyesen nem, de látásból ismert *Palicz* nevezetű egyén, aki a „politikai osztály vezetője" címét viselte, távozni készült.. Kitűnik ebből is, hogy milyen ravaszul okosak volt a zsidók. Hagytak egy úgynevezett magyart címerül, hogy ennek égisze alatt abszolút hatalommal intézhessék az ügyeket. (Nem ez volt az országos politikában is? *Dálnoki Miklós Béla Horthy* vezérezredese volt egy ideig a magyar miniszterelnök, majd *Tildy Zoltán* református lelkész lett e címnek viselője és a háttérben: *Rákosi, Gerő*!)

Palicz megvárta, amíg felvezetnek, majd fennhangon közölte, hogy *„én most elmegyek és reggelig nem is jövök vissza"*. Szabad tehát a vásár, a tér átengedve a gyűlölettől izzó felelőtlen elemeknek.

Elkezdődött tehát „kihallgatásom".

A jegyzőkönyvvezető az a *Klafter* volt, aki meglehetősen ismert nevet szerzett magának kihallgatási módszereiről, brutalitásáról, ököllel, gumibottal történő veréséről. Korábban alkalmam volt látni egyik áldozatát, egy fiatalembert, aki állítólag tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak, és akinek fejét úgy szétverte, hogy a megrepedt koponyacsonton keresztül látni lehetett agyvelejét. E fiatalember további sorsáról nem tudok. Hozzám is a kérdések végtelen sorát tették fel a múltnak különböző dolgairól, otrombábbnál otrombább történeteket agyalva és kérdezve, melynek alapja mindenkor a múltnak szidása és gyalázása volt. Ahogy ma az időnek távlatából visszaemlékezem a kérdésekre, lényeges, valamelyest is fontos kérdésük nem volt. Meg lehetett állapítanom, hogy nemcsak a város korábbi életéről, ennek vezetőiről nem, de hivatali beosztásomról, korábbi rangomról sem tudnak semmit.

Ami az adott körülmények között bizonyos fokú derültséget váltott ki bennem, az az volt, hogy viszonylagos letörtséget jelentett náluk az a tény, hogy itt Nyíregyházán nem viseltem valami magas közigazgatási rangot. Hiszen itteni „rendfokozataim" *fogalmazó, aljegyző* nem voltak valami magas közjogi méltóságot betöltő rangok. Arról sem volt tudomásuk – és meg is hagytam őket ebben a tudatlanságukban – hogy vagy másfél éven át, mint helyettes tanácsnok vezettem a város kulturális osztályát. Ezt *Kálmán Ervinen* kívül senki nem ismerte, aki ugyancsak jelen volt ezen az épületesnek nem nevezhető kihallgatásomon.

Családi viszonyaim ezeknél az embereknél ismeretlenek voltak, így nem tudták, hogy szoros rokoni szálak fűznek a korábbi polgármesterhez, és nem került sor családom

más, tehát nagyapám, apám, vagy nagybátyám által betöltött városvezetői tisztségének taglalására sem. Egy alkalommal – arra ma már nem tudok visszaemlékezni, hogy ez korábban, vagy később volt-e – *Kálmánnak* volt egy olyan kijelentése*: „ ha sógorát kiadják az amerikaiak, és őt behozzuk az egyik ajtón, magát a másik ajtón kiengedjük, de ha nem adják ki*, – tudtommal történtek ebben az ügyben részükről lépések, de azok eredménytelenek maradtak – *a családot maga fogja képviselni*." Mindenesetre ez is érvnek nevezhető, ha nem is fedi a jogi érv fogalmát. De hol volt már ebben az időben Magyarországon jog? – vetődik fel a kérdés bennem. Hogy a semmitmondó kérdésekből és az arra adott feleletekből mit kopogott le *Klafter*, azt akkor sem, ma sem tudom, „remekműve" rajtam kívül álló okból az örök és felderíthetetlen feledésbe került, ennek okát később adom meg.

Hogy meddig tartott a kihallgatás, pontosan nemcsak akkor, de ma sem tudom, s mivel egyedül élveztem cellám magányát, nincs és nem is volt olyan társam, aki erre felvilágosító feleletet tudott volna adni.

Elértünk végre a számukra legfontosabb kérdéshez: a zsidóság deportálásának kérdéséhez, miközben a hangulat forrósága állandóan emelkedett. Igényüket bizonyára nem kielégítő feleleteim lassan, de biztosan vérmérsékletüket a forrponthoz közelítették, de hasonló volt az eset nálam is. Unásig hangoztatták azt a meggyőződésükké alakuló nézetüket, hogy a magyarságnak elemi kötelessége lett volna megvédeni a zsidóságot a németekkel szemben. Olyan ellenérvek, hogy 1944 március 19-én Magyarország magát sem tudta megvédeni, nemhogy másokat, szemükben csak elhanyagolható nézet volt. „*Minden magyarnak, élete kockáztatásával meg kellett volna egy-egy zsidót védeni és mivel ezt nem tette, okozójává vált a zsidóság tragédiájának!"* – hangoztatták.

Így folydogált, meglehetősen hosszú ideig, de még mindig európai mércével elfogadható módon a párbeszéd, amikor az egyik zsidó fiatalember – talán arra gondolva, hogy tapasztalata szerint a magyarok ezen kérdésnél meglehetősen gyáva magatartást tanúsítanak – elérkezettnek látta az időt, hogy szabad utat engedjen gúnyolódásának és ebben a hangnemben feltegye a kérdést*: „ugye maga is keservesen siratta a szegény zsidók sorsát és hullatta könnyeit?"* Itt azonban elszámolta magát. Bár alaptermészetem, hogy soha nem óhajtottam sem hősnek mutatni magam, még kevésbé hősködni, de mindenkor és életem minden ilyen fordulata során mindig volt bennem annyi büszkeség, hogy az ilyen átlátszó kérdésekre megadjam a megfelelő választ. Majdnem így tettem Kanizsán az orosz politikai tisztnek kérdezősködésére, de ott a Gondviselés lépett közbe, így feleltem az Andrássy úti fogda parancsnok megjegyzésére, így feleltem tehát itt is. Csak önmagamban voltam következetes, ennyi volt az egész. „*Nem hullattam könnyeket, de nem álltam ki az utcára örömömben tapsikolni, hogy úgy kell nekik, megérdemlik önmaguk okozta sorsukat.."*

No, erre elszabadult a pokol. A kezük ügyében eső tárgyakkal, botokkal, székekkel ahányan voltak nekem estek és ütlegeltek addig, amíg az eszméletemet el nem vesztettem. Magamról azt tudom, hogy amíg eszméletemet tudom, összefont karokkal ültem, hiszen sok lúd disznót győz, mondja az ismert közmondás.

Hogy mikor és hogyan kerültem vissza cellámba, nem tudom. Ott ébredtem fel, tértem magamhoz, s mivel ennek a cellának ablakai be voltak deszkázva, igen nehéz volt megállapítani, hogy reggel vagy estefelé járunk-e. 1945. június 1-jére virradó éjszaka volt. Emlékezetes éjszaka, mert addig én nem vertem meg senkit, de engem sem vert meg senki. Nyilvánvaló, hogy ezt is meg kellett valamiért érnem.

1927 körül, a reformáció emlékünnepén (október 31.), az Evangélikus Templomunkban iskolatársaimmal egy kis dialógust adtunk elő. A gimnázium Értesítőjéből tudom, hogy a dialógusnak szerzője Ifj. Porkoláb Gyula volt és a „Wormsi kihallgatás" címét viselte. Ennek volt egy mondata, amit akkori szerepem szerint mondtam: „*amikor Krisztust a főpap csarnokában arcul üték a bátor válaszért, így szólt szelíden, sajgó bánatában: Győzz meg, ha ajkam nem veled beszél"*. Hát az előadott párbeszéd megvalósult életemben is. Nem mondom azt, hogy a magamhoz térés után valami különösen jól éreztem magam, de mint később csattanóan igazolódott életemben is,- akik az Istent szeretik, azoknak minden javukra van – e tétel a későbbiekben igazolást nyer.

Mindjárt az elsővel szolgálok is.

Amikor néhány nap múlva ismét elővezettek *Kálmán* elé, beszélgetését azzal kezdte, hogy a maga részéről rendkívül sajnálja a történteket, de azért nem avatkozott be, mert volt verőim között egy *Lelics* nevű, aki az orosz parancsnokságnál teljesít tolmácsi szolgálatot. Lelics mindenáron azt akarja elérni, hogy adjanak át az oroszoknak, hogy azok vigyenek el arra a területre, ahol mint katona megfordultam, Mert, ha az ottani polgári lakossággal szembesítenek, bizonyára akad ott majd valaki, akinek lesz elszámolni valója velem. De ha ő, már mint *Kálmán* hozzájárul megverettetésemhez, akkor *Lelics* eláll ettől a szándékától. Azt feleltem, hogy „*nem tudok hálás lenni a történtekért, mivel bármikor és bárhol nyugodtan vállalom a szembesítésemet bárkivel*."

(Több alkalommal emlegették azt is, hogy jönnek a nyíregyházi deportáltak hazafelé, és majd alkalom nyílik a velük való szembesítésre. Ezt is mindenkor vállaltam, de erre sem került sor. Később megtudtam, hogy a hazatérőktől egészen bíróság elé állításomig mindenkinek feltették a kérdéseket, de mindig negatív válaszokat kaptak. Legfeljebb azt hangoztatták, hogy tudomásuk szerint nem szeretem a zsidókat, de hogy szeret-e valaki valakit, ez még abban az időben nem volt vád tárgyává tehető.)

„*De* – folytatta Kálmán – *íme itt a jegyzőkönyv, ami ott készült! Összetépte és előttem a papírkosárba hajította*." Be fogom hívni a gépírónőmet, és neki diktálja le az egész vallomását."

Így is történt.

A gépírónő emlékezetem szerint egy ószőlősi leány volt. Boldogult tisztviselő koromban sűrűn diktáltam múltam hivatali eseményeit, és mivel meglehetős gyakorlatom volt a diktálásban, minden javítgatás nélkül került vallomásom papírra. Amikor befejeztem mondandómat, szó szerint így fordult hozzám *Kálmán. „Engedjen meg nekem is egy mondatot diktálni a maga nevében: határozottan antiszemitának vallom magam*." Erre azt feleltem, hogy e mondat nem tükrözi hűen álláspontomat e kérdésben, mert nem

gyűlölöm a zsidóságot, így nem lehetek antiszemita, de azt elismerem, hogy szeretem fajtámat, és ami lehetőségem volt fajtám megsegítésére a törvények lehetősége között, azt megtettem. De mivel ön is ilyen gáláns volt velem szemben, diktálja oda azt a mondatot. Ez meg is történt. *Így született meg rendőrségi vallomásom.*

Ennek azután évekkel később igen érdekes folytatása lett. Amikor 1947. nyarán Budapestre kerültem a Népbíróságok Országos Tanácsa elé (NOT), a Markó fegyintézetének lettem lakója, rögtön szinte az első órákban már a népfőügyész helyettes felvitetett irodájába. (Erről majd később beszélek, de elöljáróban szeretnék megjegyezni valamit). Azt mondta, hogy meglehetősen sok ügy került már elé, de még ilyen nem. *A rendőrségi, az ügyészségi, a bírósági tárgyalási jegyzőkönyvben foglalt vallomásai, valamint a fellebbezésében leírtak között egy mondatnyi ellentmondás sincs. Már pedig mi* – tette hozzá – *sajnos azt tudjuk, hogy a rendőrségeken nem megengedett és törvényes úton, módon csikarják ki a letartóztatottak vallomásait, így azokat a vádlottak rendszerint az első tárgyaláson visszavonják, ön hogy érte ezt el?* Feleletem egyszerű volt: *azt a vallomást is én diktáltam, a lehetőségnek ugyan megfizettem bizonyos árát, de úgy érzem, megérte*.

Neki az Istenszeretet teóriáját nem magyaráztam meg. Ez is egyik láthatatlan kitüntetésem!

Kálmán Ervin kapcsán Erőssről

Kálmánnal volt még néhány érdekes beszélgetésem.

Egy alkalommal szóba került *Erőss János* neve, aki akkor itt a *főispáni tisztséget* töltötte be. E tisztségben az évszázadok során bizonyára sok hitvány, oda nem való ember ücsörgött, de egy ilyen országos bitang még soha. Utóda sógora, *Andrássy Dániel* lett, ő sem volt sokkal különb. Azután ezt az ősi, magyar elnevezésű tisztséget is megszüntették, nekem ezzel akaratlanul is igen nagy örömöt okoztak. Ehhez a névhez ugyanis főispán, alispán, évszázadok magyar csengése úgy nőtt hozzá, hogy azoktól elválaszthatatlan. Ez vonatkozik arra is, hogy polgármester, hiszen az a polgárok mestere. Az, hogy tanácselnök vagy párttitkár, esetleg főtitkár, nem magyar, ahhoz semmi magyar múlt nem fűződik, így számomra nincs is semmi magyaros zamata. Valahogy nem sérti annyira nemzeti büszkeségemet, ha ezeket az elnevezéseket olvasom. Nos, tehát erről az *Erőssről* beszélgetvén valahogy véletlenül fején ütöttem a szeget. Azt mondtam ugyanis: látja, én nem mentem el, nem bújtam el, nyugodtan szembe nézek még egy ilyen ellenséges apparátussal is. De azt nem tudom előlegezni *Erőss* úrnak. Ő vajon oda merne állni a saját rendőrsége és bírósága elé? „*Látja ezért szeretek magával beszélgetni, olyan jókat tud mondani, de abba ne reménykedjen, hogy olyan idők fognak eljönni, hogy a mi Erőssünknek bármilyen bíróság elé kelljen állnia*!" – kacagott fel Kálmán. Azt hiszem talán három-négy évnek kellett csak elmúlnia és *Erőss* úr, aki akkor már valami miniszteri tisztséget töltött be, Amerikába szökött.

*

Bár talán nem tartozik szorosan véve tárgykörömhöz, korismeret szempontjából mégis szükségesnek látom jellemezni, kikből is állt az a bizonyos Kisgazda Párt, akinek képviseletében *Erőss* és *Andrássy* foglalták el e vármegye legmagasabb közigazgatási posztját. *Erőss* ügyvédi gyakorlatot folytatott, míg *Andrássy* a vármegyei Árvaszéknél volt árvaszéki ülnök. Mindkettővel jó ismeretségben voltam, *Andrássy Dániel* sokáig a NYTVE sportegyesület, melynek aktív vívója voltam, ügyvezető elnöke is volt.

Erőss nem szorgoskodott ügyvédi irodájának felfuttatásában, inkább a politikai életben szeretett volna érvényesülni, de 1945-éig sikertelenül.

Hogy próbálkozott-e kormányprogrammal, azt nem tudom, én, mint a Kisgazdapárt állandó, de eredményt felmutatni nem tudó képviselőjelöltjét ismertem, aki minden képviselő választáson kísérletet tett a parlamentbe való bejutásra, de eredménytelenül. Viszont sikerült minden földi javát még a felesége hozományát is elpolitizálnia. Mivel a Kisgazda Párt a Horthy rendszerben ellenzéki szerepet töltött be, így nyilvánvaló, hogy nem bírt a kormánykörök előtt nagy népszerűséggel. Ez minden ellenzékinek sorsa és a közigazgatási hatóságok nem igen kedvelték a közülük kikerülőket. Ezért volt *Erőssnek* az a szokása, ha valami hivatalos dolga akadta a Városházán, mindig hozzám jött azzal, hogy *„kedves Pista öcsém, nézz már ennek vagy annak a dolognak utána"*. Így is történt, s amíg én a dolgoknak utána jártam, *„János bácsi"* a szobámban várakozott. A harmincas évek közepe táján vagy másfél évig a városi árvaszéknél tevékenykedtem, mint *Dr. Gönczy József* árvaszéki ülnök helyettese. Akkor már meg volt a doktorátusom – az árvaügyek elsősorban is jogi ügyek – de mivel hivatali rangom napidíjas volt, így nem volt önálló kiadmányozási jogom, így mindig a másik árvaszéki ülnök volt az aláíró kiadmányozó. Így került elém néhai *Klein Dezső* városi állatorvos kiskorú fiának egy amerikai örökségi ügye, ahonnan a kiskorú megörökölt némi dollárt. *Klein* néninek, az édesanyának *Erőss* volt az ügyvédje, míg Amerikában is volt a hagyatéknak egy magyar származású ügyvédi képviselője. Nekünk hivatalosan közvetlenül nem lehetett az amerikai hatóságokkal érintkeznünk, de egy meglehetősen bonyolult formula állt rendelkezésünkre: *felterjesztés a magyar Belügyhöz, az átteszi a Külügyhöz, aki kijuttatja az illetékes magyar követségnek, aki azután eljár az ottani hivataloknál*. Így *Klein* néni megbízta *Erősst,* mint ügyvédjét, hogy vegye fel közvetlenül az amerikai kollégájával levelezés utján is a kapcsolatot, hogy a kiskorút illető hagyaték mielőbb ide érkezzen a városi Árvaszék Gyámpénztárába. Mi itt az édesanyával egyetértően egy házat akartunk venni a kiskorúnak, mely nemcsak lakásul szolgált volna neki, s édesanyjának, de állandósítani akartuk a pénzt minden értékcsökkenéstől. Hiszen akkor már az árvaszéki hivatalok ismerték az első világháború pénzünket érintő hatását. Vártunk és vártunk, *Klein* néni gyakori vendégem volt hivatalomban, de mindig azzal távozott, hogy még nincs válasz, menjen *Erősshöz*, hogy ő sürgesse meg az amerikaiakat. Nekem ugyanis, mint alárendelt hivatalnak nem volt jogom sürgetni a Belügyet. Múltak a hónapok, nemcsak az érdekeltek, de én is izgatott lettem, hogy mi van ezzel az örökséggel. Hiszen volt már hasonló esetünk és sokkal hamarabb elintézést nyert. *Klein* néni mindig azzal jött fel, hogy

kérdezte *Erőssť*, de azt a választ kapta, hogy még nem történt meg az átutalás. Sürgeti, de mást nem tehet. Egyszer azután megunván a dolgot, felterjesztéssel éltem a Belügyhöz és kértem a közbenjárást. Elmúlt vagy három hónap, míg végre megjött az illetékes washingtoni követségnek értesítése, amely azt tartalmazta, hogy a pénzt az ottani hagyatéki ügyben eljáró magyar származású ügyvéd, aki úgy látszik nem ismerte az erre vonatkozó magyar jogszabályokat, közvetlenül *Erőssne*k már hónapokkal ezelőtt átutalta. Felkérettem magamhoz *Klein* nénit, ismertettem a követség értesítését, és mondtam: menjen el *Erősshöz*! Mondja el neki a hallottakat és ha az megfelel az igazságnak *Erőss* három napon belül fizesse be a pénzt a Gyámpénztárhoz.

Nyilván *Erőss* elköltötte a pénzt, de mivel félt, hogy megvonják tőle az ügyvédi gyakorlatot és még sikkasztásért börtönbe is kerül, valahonnan előkerítette a szükséges összeget és befizette. Ettől kezdve *Erőss* úr a begyében tartott. Szerinte nyilván azt kellett volna csinálnom, hogy hitegetve a nénit, valami haladékot szerezzek számára.

Így talán az ő szempontjából nincs mit csodálkozni, hogy amikor az én ügyemben Édesanyám és feleségem felkereste *Erőssť,* mint a mindenható akkori főispánt, ő úgy szövegezett, hogy *Etelka néni sajnos Pista olyan tajtékozó gyűlölettel fordult a szegény zsidóság felé, hogy ezért fel fogják akasztani*. Mondta ezt egy öreg, beteg anyának, egy láthatóan várandós feleségnek nyilván „vigasztalásul". Lehet e csodálkozni azon, hogy amikor a két szerencsétlen nő egy látogatási alkalommal bejött a fogházba, mint két összerágott gersli úgy néztek ki! És azon csodálkoztak, hogy jó kedvvel fogadom őket, és mikor elmondták *Erőss* főispán úr *vigasztaló szavait* személyemet illetően, csak mosolyogni tudtam. (*Nota bene még zsidó vádam sem volt még a vádiratomban sem! S erre igen büszke vagyok, bár a deportálás során összekötő voltam a polgármester és a zsidó tanács között, tehát egy meglehetősen kényes pozícióban*.)

Erőss úr azután, mint miniszter jobban látta kilépni e honból, és Amerika védőkarjaiba vetni magát. Még egy adat jellemzésül. Nem olyan régen az Ausztráliában élő Dr. *Varga (Weisz) Imre* – egyébként zsidó – barátommal folytatott levelezésemnél szóba került Erőss is, és a fentieket leírtam neki. Mire Imre barátom válasza: „*nem lepett meg a beszámoló, bár személy szerint Erőss velem szemben igen udvarias volt mindig, de tudok arról, hogy Simkovics Mátyás nyíregyházi szűcsfamília családi üzemét, amikor államosították, Matyi felment Pestre, hogy Erősstől visszakérje azt a 15000 dollárt, amit anno a negyvenes évek elején Erőssnek kölcsön adott, mire a nagyhatalmú miniszter az ÁVÓ -val fenyegette meg, így pénze nélkül maradt."*

A rokonról, *Andrássyr*ól, aki itt Szabolcsban követte főispáni székében *Erőssť,* a pontos részleteket nem ismerem, de azt tudom, hogy 1943-44 körül árvák vagyonának elsikkasztása miatt lett felfüggesztve és folyt ellene az eljárás. Aminek eredménye alól az oroszok valóban „fel, vagy inkább megszabadították" *Andrássyt.* Ő is kisgazda vonalon működött.

Ezek tények, bárhol, bármikor vállalom őket, legfőképp Isten színe előtt.

*

Megtörténvén tehát a rendőrségi vallomásom írásba foglalása, tulajdonképpen átszállítható lettem volna a *Nyíregyházi Fogházba*, az ügyészséghez esetleges vádemelés céljából, de „kihallgatásom" nyomait viselvén, meg kellett várni, amíg legalább is a látható részeken eltűnnek a verés nyomai, s emberek közé juttatható formát mutatok. Így tehát várakoztunk.

Közben azonban valaki egy nekem való foglakozást agyalt ki.

A Kossuth utca elején – talán még ma is meg van az a ház – két házzal a Keskeny köz előtt lakott egy *Nagy István* nevű hentes, aki ellen valami árurejtegetési eljárást indítottak. Ismeretem és emlékezetem szerint igen rendes ember volt ez a hentes és pincéjében „óriási" készletet találtak, aminek felszállítására engem találtak a legalkalmasabbnak. E készlet, előttem ismeretlen rendeltetéssel talán hónapok vagy évek óta lerakott sertés koponyákból állt. Volt néhány száz darab, amit velem hordattak fel az udvarra. Hozzáfűzhetem, hogy akkor már hetek óta csak az „ünnepnapokra" kapott élelemből éltem, az általuk adott moslék ehetetlen volt, így nem a legjobb erőben voltam. Fizikailag is megerőltető munka volt, nem szólva arról a bűzről, ami a csontokat körülvette. Nyilván, hogy a munkára a rendőrség felfogása szerint én voltam a legalkalmasabb. És mégis, milyen csodálatos az Isten hatalma, erre is valami melegséggel tudok visszagondolni.

Hogy miért?

Ez a történetem is megérdemel egy külön bekezdést.

Volt a kisvasútnak egy *Illés* nevű villamoskocsi vezetője, aki megszállottja volt a villamos nyújtotta sebességnek. Egy novemberi napon, ömlő esőben, a délutáni órákban jöttem haza villamoson, mert valami hivatalos ügyből kifolyólag át kellett öltöznöm feketébe. Kérdeztem *Illést*, hogy meddig fog állni az Erdei kitérőben, amíg visszaindul – ilyenkor rendszeres járat csak a Kitérőig volt – majd a kapott válasz alapján mondtam, hogy ez alatt át tudok öltözni, és vissza tudok menni vele a hivatalba. Ezzel váltunk el. Sikerült is, kimentem a házunkkal szemben lévő feltételes megállóhoz és vártam a villamost. Illés, szokásához híven rákapcsolt, de amikor észrevette, hogy felszálló van, bár teljes erővel fékezett, a hulló levelektől és esőtől csúszós sínen a villamos kocsit csak valahol a *Lengyel villa* előtt tudta megállítani. Állt a víz nemcsak a pálya két oldalán, de még a sínek között is, úgy, hogy mire a villamoshoz értem, néhányszor megmerülvén a fél cipőm, nem valami kellemes állapotban tudtam felszállni. Arról időhiány miatt már szó sem lehetett, hogy haza menjek, és ruhát cseréljek. Érthető tehát, hogy féktelen méregbe gurultam és alaposan, talán túl alaposan leszidtam *Illést.* Aki érezvén ludas mivoltát, hallgatván hatalmas szidalmi áradatomat szinte kapkodott a levegő után. Ennyi a történet.

Másnap – lecsillapodván – éreztem, hogy szidásomat ezzel a nálam lényegesen idősebb emberrel szemben túlméreteztem. Odamentem hozzá és gorombáskodásomért bocsánatát kértem. Majd kölcsönös magyarázkodás után kezet fogtunk és újból szent lett a béke közöttünk.

Amikor a Kossuth utcára a büdös csontokat hordani a Kisállomás terén (akkor Bessenyei nevét viselte) keresztül kísért a rendőr, akkor még ezen a téren volt a nagypiac. Éppen piaci nap volt, így meglehetősen sok ember között kísértek. Legtöbbje ismert. Megláttam a piacon álldogáló Illést. El voltam készültem arra, hogy elérkezettnek fogja látni az időt, hogy szorult helyzetemben legalább is örömét fogja kifejezni, annak, hogy ilyen körülmények között lát engem. Ezzel szemben mi történt? Amikor meglátott, hangosan doktor úrnak szólítva köszöntött, majd egy gyümölcsárushoz szaladt, ott vagy egy kilónyi cseresznyét vásárolt, átadta nekem miközben kísérőm felé fordulva közölte, *„igen rendes ember volt a doktor úr.*"

Ennyi a történet mindössze.

Egy normális körülmények között élő ember számára nyilvánvalóan mit sem jelent ez, de nekem? És akkor?

Felejthetetlen élmény volt. Csodálatosan melegítő! Emberséges! Amiben az óta is oly szerény a magyar élet. Pedig talán azt lehetne mondani, hogy jött ahhoz ez a fiatalúr, hogy annak idején olyan goromba legyen egy idősebb valakivel szemben? Azóta is, ha nagy ritkán találkozom *Illéssel* – vagy jó két éve, a szomszédságában lakó öccsével találkoztam – mindig valami különösen jó, meleg érzés jár át, amikor kezet fogunk. „*Egy igaz emberrel fogtam kezet*" érzete kísért sokáig. Üdvözletemet soha nem felejtem el elküldeni Felé!

Átszállításom a Fogházba

Ilyen epizóddal fűszerezett néhány hét után – miközben máig sem tudom honnan, de megtudtam, hogy *Édesanyám* és *Feleségem* is megérkeztek *Kanizsáról Nyíregyházára* –, került átszállításomra sor a Fogházba. Velem kisérték át *Bomhér János nyíregyházi szabómester* is, aki annak idején a *Nyilaskeresztes Pártnak* volt vezetőségi tagja.

Kihoztak bennünket a T*akarékpalota* ma is meglévő és a *Rákóczi utcára* nyíló kapuján, majd megkerülve az épület *Kossuth térre* néző frontját, az akkor még a *mai Hotel Szabolcs* épülete mellett lévő átjárón kísértek át a korábban tisztes nagyapám *Bencs László* nevét viselő, de már akkor a szolgalelkűség nagyobb dicsőségére *Lenin* nevét viselő térre. Onnan a *Bujtos utcai* fogház épületbe, amit már csak a sors humorérzékét bizonyítandó, *ugyancsak nagyapám építtetett*. Ez a város történelméből nézve érdekes régi elnevezésű utca ma valami részeges, általam korábban soha nem ismert nevű kőműves nevét viseli.

„*Öröködbe Uram, ím pogányok jöttenek*!"

Bizonyos körök gondoskodtak „ünneplésünkről." Hogy ez az ünneplés elsősorban nekem szólt-e, vagy *Bomhérnek*, nem tudom. Nem kívánom elvitatni senkitől a kétes értékű „dicsőségét". A három- négyszáz méteres úton asszonyok álltak, akik épületes megjegyzésekkel és köpködéssel kisérték utunkat. Ilyen diadalmenetben érkeztünk meg a fogházba.

Erről az épületről valamit el kell mondanom.

Korábban az épületben vagy öt alkalommal voltam. Meglehetősen nagy, komor a folyosó rendszere, mely emlékeim szerint három emeletet foglalt magába. Úgy építve, hogy ezek a folyosók figyelemmel az ott lakókra, a földszintről is jól áttekinthetők

legyenek. Bennem mindig viszolygó érzéseket keltettek. Úr Isten, itt élni még felügyelői minőségben sem volna kellemes, hát még rabnak.

Milyen jó dolog, hogy az ember nem lát a jövőbe. Hiszen pontosan két kerek esztendeig voltam ennek a sötét épületnek lakója, ezzel olyan rekordot állítva fel, amely az idők, vagy legalább is az épület fennállásának tartama alatt sem igen fog megdöntődni. Mivel ez *Fogház* épület és a jogi tudomásom szerint az itt eltölthető idő maximum 1 év.

Miért is jártam az említett négy-öt alkalommal itt?

A régi büntető perrendtartásban elő volt írva, hogy halálos ítéletek végrehajtásánál a polgármesternek, vagy képviselőjének jelen kell lennie és az ítélet végrehajtása után a jegyzőkönyvet aláírnia. A háborús események miatt statárium volt elrendelve.

Amikor az első ítélet végrehajtására került sor, és megjött a megjelenésre való felkérés a város akkori polgármesteréhez, hivatott és mondta, helyettesítsem, mert inkább lemond az állásról, mintsem, hogy elmenjen egy ilyen aktushoz. Viszont én nemrégen jöttem haza a frontról, ott sokkal különb dolgokat is láttam, a hullákhoz is hozzá szoktam, már amennyire hozzá lehet szokni, így menjek én. És főleg ezt, mint családtag tegyem meg!

Átvállaltam a megbízást. Így jutottam abba a helyzetbe, hogy pár alkalommal meg kellett jelennem a halálos ítéletek végrehajtásánál. Később az ügyészségi elnök egyenesen nekem küldte a meghívást, mint a polgármester megbízottjának. Így voltam hivatalos életemből némi kapcsolatban ezzel az épülettel.

Díszkísérettel érdekes visszatérés.

A *politikai foglyok* a második emeleten, amíg a *köztörvényesek*, vagy ahogy a fogházi zsargon hívta, a „*lopatikusok*" az első emeleten voltak elhelyezve. Meglehetős zsúfoltság volt mindenütt, de különösen a politikai részlegen. Egy tizenkilenc fős, ablakkal nyugatra néző helyiségbe kerültem, ahol képviselve volt az ország talán valamennyi néprétege. Voltak ott igen becsületes, tisztességes parasztemberek *Büdszentmihályról.* Mindannyian önállóan gazdálkodó parasztok, „bűnük" azt hiszem első sorban vagyoni helyzetükből adódott, de volt ott alezredes, öreg *Péchy Feri bácsi*, volt ott főszolgabíró Szatmárból bizonyos *Osváth* nevű, aki személyes és gyerekkori barátja volt Bajcsy-Zsilinszkynek, később az özvegye ki is szabadította, de volt ott tanító, ügyvéd, tisztviselő stb. stb.

Nem sokkal megérkezésem és elhelyezésem után *Bomhért* az úgynevezett nyilasszobába vitték, amit az ott megtanult fogalom szerint a „kulcsosok" kezeltek, engem pedig már szólítottak is ügyészi kihallgatásra. A mindenható ügyész *Dr. Bodonyi Márton* nevet viselt, amit korábban már hallottam, és nevét félelemmel emlegették.

Levezettek és belépve ugyan kit találtam ott?

Dr. Schweitzer Márton volt királyi és honvédségi ügyész urat, nekem „*kedves*" vadásztársamat.

Erről az „átváltozásról" kénytelen vagyok pár szót ejteni.

Bodonyi alias Schweitzer ügyész úr

Ismeretségem a *Kossuth utca* és *Sarkantyú* utca sarkán kezdődött vele. Vadásztársasági tagtársam volt, no és még emellett gyermekkori ismerősöm, öccse pedig osztálytársam a gimnáziumban. Vadásztársam, *dr. Murányi István*, akkori nyíregyházi ügyvéd DKW. kocsival rendelkezett, és valamikor 1943 kora őszén, amikor a társulati tagoknak lehetősége nyílt arra, hogy még a körvadászatok megkezdése előtt busírozó vadászatra úgy mehessenek ki, hogy a területileg illetékes vadőrt értesíteni voltak kötelesek, telefonon felhívott Pista és megkérdezte, nem volna e kedvem kimenni egy kis nyulászatra Kemecse környékére. Hozná magával egyik barátját, *Dr. Schweitzer* ügyészt. Mivel annak idején a Sóstói út még nem volt kikövezve, a DKW pedig nem igen szerette a homokot, vagy sarat, találkoznánk a Kossuth utca, Sarkantyú utca találkozásánál. Így is történt. Besétáltam odáig, ott találkoztunk. Ott, akkor ismerkedtem meg *Schweitzerrel*. Vörös hajú, nekem nem túl szimpatikus ember benyomását keltette. Elől ült a kocsit vezető *Murányi* mellett és félig hátrafordulva a vadászterületre történő kiérkezésünkig azt magyarázta, hogy mivel most katonai szolgálatra van behívva, Kassán, az ottani Hadbíróságon teljesít szolgálatot. R*engeteg baja van ezekkel a disznó zsidókkal és a munkaszolgálaton tevékenykedő magyar katonákkal*, akiket keretlegényeknek hívtak. Már ez se tette előttem szimpatikussá, mert igen lelki szegény embernek vélem azt, aki egy akkor látott embernek kizárólag hivatali munkájáról tud beszélni. Ezen ismeretségünket követő téli vadászati szezonban néhány alkalommal ugyancsak, mint a *Murány*i Pista vendége vett részt körvadászatainkon. De néhány alkalommal a város utcáin is találkoztunk. Ezek a találkozások csak megerősítették az első találkozás alkalmával nyert antipátiámat. Valahogy az az érzésem támadt *Schweitzerrel* szemben, hogy hasonló a különösen nyári esők után megjelenő háznélküli pucércsigákhoz. Aki megfigyelte, jól tudja, hogy maguk után ezek a csigák nyálkás bevonatot hagynak az utakon.

Ilyen nyálkás bevonatot éreztem ezzel az emberrel történő találkozásaim után is. Akkor még semmi mást nem tudtam róla. Nem tudtam azt sem, hogy felesége egy mátészalkai zsidó bankárnak a leánya, és bár akkor még ebből tudomásom szerint semmi kellemetlensége nem származott, de kompenzálási kényszerét nyilván ez a tény is befolyásolta. Ha egy emberben lévő tulajdonság lett légyen az gorombaság határán mozgó is, de őszinte, nyílt, számomra elfogadható. De nem bírom az alamuszi, kétszínű, minden őszinteség hiányában szenvelgő típust. Már pedig mindig ezt éreztem *Schweitzerrel* kapcsolatban. Meglehetősen jó puskásnak számítottam a mi társulatunkban, de ez nem jelent valami rendkívüli képességet, mert e társulat tagjai zömmel vasárnapi vadászok voltak. Így nem képviseltek valami kitűnő lövő képességet. De furcsálltam, hogy jóformán minden kör után lelkes vigyorral megkeresett és ámulva ütögette vállam: „*Barátom, micsoda csodálatos volt ez a lövésed”.*

Vadászmesterünknek a részemre felejthetetlen *Kálnay Bandi* bácsinak az a megjegyzése, hogy *„jó puskás vagy Pista”*, őszinte elismerésnek hangzott, de ez a hangos lelkesedés? Mit akarhat tőlem ez az ember? Vetődött fel bennem önkéntelenül a kérdés. Másik jelenség.

Szerettem a jó anyagból készített és jól szabott ruhákat a hozzájuk való belsőséggel, ami alatt inget, nyakkendőt, díszzsebkendőt értek. Szerettem szelíd eleganciával járni és mindig sikerült is, amit nem utolsó sorban jó nevű szabómnak, a *Kecskés* cégnek is köszönhettem. Röviden szólva, szerettem felöltözni, de soha nem kiöltözni. De arra képtelen voltam, hogy akár órákig álljak egy nyakkendő megkötése miatt a tükör előtt, vagy lejárjam lábaimat azért, hogy valami tetsző ruhadarabot megszerezzek. Ezért váltott ki bennem jogos viszolygást, hogy ha balszerencsém az utcán összehozott ezzel az emberrel, eltekintve attól, hogy bár évekkel fiatalabb voltam, a köszönésbe szinte nem lehetett megelőzni. És úgy nem tudott elmenni mellettem, hogy vagy a nyakkendőmre, vagy a felöltőmre, vagy a ruhám anyagára, vagy szabására ne tegyen valami elragadtatott megjegyzést. Számomra ez undorító volt és mindig volt egy hátsó gondolatom, mit akar ez az ember?

Amikor megtörtént a zsidóság deportálása, egy alkalommal *Márföldy Jóska* barátomnál tartózkodva – aki szintén akkor már királyi ügyész volt, így közvetlen kollégája volt S*chweitzerne*k – tudtam meg a felesége zsidó származását. Akkor támadt bennem az a gondolat, hogy ez a magatartás talán valami menedékkeresés volt. De milyen menedéket tudtam volna én nyújtani *Schweitzernek*? Hiszen ha a betöltött hivatali állást rangsorolom, egy ügyész magasabb hivatali rangot jelentett, mint aljegyzői állásom, amit akkor a városnál itt betöltöttem. Így perdöntő magyarázatot akkor sem, azután sem kaptam, de viszolygásom, mint ezt a későbbiek igazolni fogják, indokolt volt.

Ezek előrebocsátása szükséges volt a továbbiak megértéséhez.

Amikor ugyanis a fogházba történő átkísérésem után hamarosan hivattak a földszintre, az ügyészi kihallgatásra, ki más ült az ügyész széken, mint *Schweitzer Márton*, de akkorra már *Bodonyi* névre hallgatva. Nyilvánvaló, hogy sváb származására utaló nevét jobbnak vélte az orosz megszállás nyújtotta viszonyok között megváltoztatni. No, ekkor már nem dicsérte sem vadászképességeimet, sem nyakkendőmet. Többek között azért sem, mert nem rendelkeztem ezzel az öltözék kiegészítővel, eleganciám is erősen vitatható volt, hiszen mindössze egy vadászatra csináltatott bricsesz pantallóm maradt. Ebben aludtam, tartózkodtam akkor már hetek óta és majd éveken át ez lesz az „ünneplő" öltözetem is.

Első szava e derék férfiúnak az volt, hogy: *mi a jelen körülmények között nem ismerjük egymást.* Mire olyasmit feleltem, hogy ez legalább is részemről nem fog különösen nagy nehézségbe kerülni.

Ez azután megadta az egész kihallgatásnak az alaphangját. Magas lóról akart diskurálni, de ez nem sikerült. Nem származván az ijedős emberek szektájából, minden kérdésére megfelelő hangnemben és stílusban válaszoltam. Kihallgatási metódusán nyomban felismerhető volt az az óriási különbség, ami egy olyan emberrel mutatkozik, akinek vaj van a fején, azzal szemben, aki ilyen hátrányokkal nem rendelkezik. (Gondolok itt a zsidó Kálmánra és e hintázó alakra.)

A kihallgatás és az azon az alapon íródott jegyzőkönyv nem igen tartalmazott lényeges adatokat. Ezt ő is jól érezte, mert igen gyakran tért arra ki, hogy ezek a dolgok

nem lényegesek, de jönnek haza a „szerencsétlen" zsidók és majd fognak azok kellő mennyiségű anyagot szolgáltatni ellenem. Tudok is arról, hogy nagy szorgalommal – de semmi eredménnyel – fejtett ki ezen a téren buzgalmat és sorra vette a deportálásból haza érkezőket.

Egyik megállapítására azonban igen jól emlékszem még ma is.

Így szólt: „*ha ön megtagadta volna azoknak a törvénytelen rendeleteknek a végrehajtását, amiket hivatalból végrehajtott, vagy végrehajtatásukban közreműködött, ma milyen nagyfiú volna!"*

Ma is emlékszem válaszomra: „*Közigazgatási pályámat soha nem tekintettem 21-es partinak, hogy húzzak-e 18-ra vagy sem. De ha azok a rendeletek törvénytelenek voltak, ahogy Ön mondta, akkor Önnek, mint ügyésznek, mint a törvényesség őrének vádat kellett volna ellenem és a végrehajtó többi tisztviselő ellen emelni! Hát ezt miért nem tette Ön meg akkor?"*

Erre azután jobbnak látta e kérdést nem feszegetni.

Így e jegyzőkönyvbe sem került olyan, ami nem felelt meg az igazságnak. Tudniillik hangosan diktálta a gépírónak, majd el is olvastam, mielőtt aláírtam volna. Így ide nem kerülhetett valótlan adat.

Ezzel be is fejeződött kellemesnek nem mondható diskurzusunk.

Abban az időben még ez az ember hatalmában igen korlátozott volt. Ugyanis a *népügyészség v*ezetője volt, de a fogház az *államügyészséghez* tartozott – már akkor így hívták a korábbi királyi ügyészséget – ennek pedig vezetője *Szoboszlay Papp Imre* nevű *Újfehértóra* való, igen rendesen viselkedő úr volt, ki szintén korábban királyi ügyész volt. (Nemsokára ki is rúgták a testületből.) De akkor még például olyan kérdésekben, mint a foglyok élelmezése, elhelyezése, *Bodonyi Schweitzernek* nem volt beleszólása.

*

Fogházi életem kellemesnek nem volt mondható, ha csak annyiban nem, hogy rendes magyarok között voltam és nem kellett tartani az éjszakai látogatásoktól. Akkor még ezekben az intézetekben a régi rend és fegyelem uralkodott, hiszen maguk az őrök is régi fogházőrök voltak. Akik, amikor már nem hallhatta illetékes, mindig a régi rangon hívtak bennünket és legtöbbjük igyekezett az adott lehetőségek között emberi bánásmódot nyújtani.

Maga a fogházi elhelyezésünk azonban botrányos volt, erről azonban a vezetőség nem tehetett. Nem sokkal korábban kapták vissza az épületet az oroszoktól, a Törvényszék épületében még változatlanul és hosszú hónapokon keresztül oroszok voltak elhelyezve. Még pedig sebesültek elhelyezésére használták az egész épülettömböt, így hónapokon keresztül közvetlenül ízelítőt kaptunk a „modern" orosz kórházi ápolásról és sebesült ellátásról. Erről különben némi tapasztalatot szereztem már *Nagykanizsán* is, ahol az akkori *Szent Imre nevét* viselő gimnáziumi internátusban volt a kórházuk. "*Működésüktől"* hangos és szagos volt az egész utca. Feküdni olyan szalmán feküdtünk, amit az oroszok hagytak hátra maguk után. El lehet képzelni, hogy hogyan nézett az ki, és benne a bolhák milliói. Később, amikor éjszakai holmimat mosásra adtam ki,

szegény feleségemnek, Ő napokat sírt látva a megszámlálhatatlan pettyel tarkított háló holmikat. Kosztunk „*BB”-ből* állt. Ez a két betű *borsó bab* keveréket jelentett és a fogház raktárában találták az oroszoktól, mint ehetetlent visszahagyva. Mivel semmi ellátmányt a fogház vezetősége a közigazgatási szervektől nem kapott, így nem tudott másból főzetni. Talán pénzellátmányuk is kevés volt, de akkor már megindult a pengő inflációja, hogy ezután néhány hónap alatt világviszonylatban is egyedül álló zuhanást mutasson be a közigazgatásnál foglalkozók örök elrettentetésére. Tehát, gondolom, vásárolni sem tudtak semmiből. Röviden szólva ehetetlen volt, hiszen olyan áporodott szaga volt az ételnek, hogy ez már méterekre is megérződött. Ebből adódott azután első tapasztalatom, ami a magyar összetartást jellemezheti.

Mint már említettem, körülbelül tizenkilencen voltunk a cellába és ott képviselve volt az ország lakosságának minden rétege. Egy alkalommal, amikor az egész társaság meglehetősen éhes volt – mert akkor még kintről semmit beadni nem lehetett – valaki javasolta, hogy amikor másnap hozzák a *BB-ből* készített „illatos” reggelit, azt egyöntetűen ne fogadjuk el. A fogházi rendtartás szerint sorakozni kellett az ajtó mögött benn a cellában. Így álltunk szép sorban, amikor nyitották az ajtókat és bekiáltották: itt a reggeli! Rajtam kívül mindenki szó nélkül átvette csajkáját, hogy annak tartalmát az ajtó bezárása után szinte érintetlenül a *kutriba* (a zárkákban lévő foglyok vizeletét és székletét gyűjtő edény, sok büntető intézetben küblinek hívják) öntse. Én azzal a megjegyzéssel, hogy „*ez ehetetlen, így nem kérem*,” nem vettem át. Amikor becsukódott az ajtó, fogolytársaim felé fordulva megkérdeztem: nem abban állapodtunk meg, hogy senki nem veszi át? Mindenki talált általa elfogadhatónak vélt kifogást. Lényege zömmel az volt: *nem kell magunk ellen a haragot kiprovokálni*. De hát akkor miért volt a korábban nem tőlem eredő javaslat? Erre nem volt felelet.

Nem sokkal ezután újból nyílt a zárka ajtaja, s engem hivattak a vezetőséghez. Elővezetésem az előírásoknak megfelelő volt. Fogházőr, fogházőrmester, fogházfelügyelő. Így jelentünk meg az ügyészség vezetője, *Szoboszlay Papp Imre* előtt. Kihallgatásom hivatalos hangon fojt, de említettem már, hogy *Imre,* becenevén „*Nóci*” minden alkalommal kifogástalanul viselkedett velünk szemben. Feltette a kérdést: „*Ön miért nem fogadta el a reggelit?”.* Kéréssel feleltem: „*hozasson be az elnök úr mintát a reggeliből*.” Megtörtént. Bár a behozott minta nem csajkában volt tálalva, ami arra már bizonyosan jobb gusztust támasztott, sőt ez a BB kása még olajjal is meg volt locsolva. *Imre* megkóstolta és visszaköpte a tányérba: „*ez ehetetlen*” felkiáltással. A fogházfelügyelő jelentette, megpróbált igényelni az illetékesektől ellátást, de nem kapott, így nem áll más rendelkezésükre. „*Akko*r – hangzott az elnöki utasítás – *meg kell engedni a foglyoknak, hogy önmaguk gondoskodjanak kosztjukról.* Így azután naponta egyszer, a helybéliek hozzátartozója úgy adhatott be kosztot, hogy az fedezze a reggeli, vacsora szükségletünket is. A vidékieknek, pedig minden héten egyszer élelmi csomag volt beadható. Élelmezésünk egész fogházi tartózkodásom alatt – két év – így volt biztosítva.

Nehogy valaki alaptalan következtetést vonjon le a történtekből.

Senki nem mondta: ez igen, ez férfias, egyenes magatartás volt.

Nem, sőt! *„Könnyű neki, őt itt mindenki ismeri, tőle mindenki még most is fél, így meg merheti ezt is csinálni*."- hangzott.

*

Eszembe jutott néhány városi tisztségviselőségem alatti magatartásom, aminek hangot is adtam. A vélemény mindig az volt: „könnyű neki, az apja ez és ez volt, sőt a nagyapja is etalon, nagybátyja a polgármester, sógora a főjegyző, hát persze hogy meg meri mondani a véleményét". Arra talán senki soha nem gondolt, hogy milyen üres, lapos kifogás ez? A lényeget felejtik ki, hogy esetleg én ilyen vagyok, a férfias helytállás, a jellemszilárdság nekem mindennél fontosabb!

Valami iszonyatos szervilizmus uralkodik ezeken a tájakon. Történelem szülte tulajdonság? Fajtánk Ázsiából magával hozott adottsága? Nem tudom. De a lényegen ez mit sem változtat. Ha mindenki úgy viselkedett volna a háború alatt, amint én viselkedtem, nem vesztettük volna el a háborút. Ha mindenki azt tette volna ebben a rendszerben, amit én tettem, ez a rendszer régen a történelem szemétdombján volna. Ha nem lett volna tanult ember, aki tudását odaadja ezeknek a ma uralkodó embereknek, ez a rendszer régen megdöglik.

De ezzel szemben mi történt? Amíg a tanult embert – tisztelet a hihetetlenül kevés magam formájú embernek – ki nem rúgták állásából, ott gürcölt és eltűrt minden megaláztatást. Pedig tudnia kellett volna, hogy ha a mór megteszi a kötelességét, a mór mehet! Elképzelhető az, hogy ez a bizonyos szalámi politika, amit Rákosi fennen hirdetett megvalósítható lett volna gerinces és minden körülmény között helyt álló tanult osztály nélkül? A mérnök, az orvos, a gyógyszerész, a jogász, a közgazda – és sorolhatnám végtelenségig a különböző tanult foglalkozásokat – ha nem adja tudását oda, talán a tanulatlan kőműves segédek el tudták volna indítani a vonatokat, a gépeket, az áramfejlesztőket, hogy csak néhányat említsek, vagy megépítették volna a hidakat? Soha a betyár életben.

Mondták rólam, hogy fenn hordom az orrom.

Hát igen! Soha nem akartam fűben lapuló kis ibolya lenni, de ezen orrfennhordásnak alapja van! Magatartásomat négy évtized támasztja alá. És ez nem csekély az emberi élettartam szempontjából.

Nagyon jól tudom, hogy igen nehéz földrajzi helyzetben van hazánk. Két óriási malomkő között, a germánság és a szlávság között őrlődünk évszázadok óta. E két hatalmas erő sok mindenben sorsdöntő volt, van és lesz, amíg valami csoda folytán meg nem változik Közép Európa környező népességének alakulása. (Vagy az emberi ostobaság ki nem irtja az életet a Földről.) Ez tény, de nem lehet erre mindent ráfogni.

Ha valakinek kételye támadna a felett, hogy fentebbi megállapításom minden reális meggondolást nélkülöz, csak nagyon halkan, de annál határozottabban a finnek példájára

mutatnék. Létszámuk talán harmada a magyarnak, földrajzi helyzetéről nincs sok mondandóm, tessék a térképen megnézni! És mégis finn maradt és önálló finn politikát folytat.

Éppen ma hallgattam az egyik svájci világlap interjúját bizonyos *Konrád* nevezetű külföldön élő magyarral, és ott hallgattam azt a meghatározást, hogy a Közép -Kelet Európai népeknek valahogy a finnországi recept szerint kellene gondolkodnia. Követendő példának a svájci államformát kikísérletezni, mert az is elfogadhatatlan, hogy románok nagyobb tömegben éljenek magyar fennhatóság alatt, de ugyanakkor az is elfogadhatatlan, hogy ilyen körülmények között magyarok milliói éljenek.

Igen, itt van a megoldás kulcsa, vagy legalább is itt volna.

Valahogy fellazított államhatárok és politikai elképzelések között egy lengyel, cseh, szerb, magyar, román közös platformot megteremteni laza Államszövetség keretében, mert addig az itt élő népek nemcsak a saját soviniszta túlfűtöttségüknek lesznek áldozatai, de állandó játékszerei lesznek a két óriás, a germán és szláv tömb hatalmi kisugárzásának is.

Divide et impera, milyen kitűnő recept ez minden időben.

Ezt csinálta a hitleri Németország is, szinte belelicitálva egymást a kis államoknak, ha kell háborúba, ha kell gazdasági együttélésbe, aminek jelenleg lehetünk tanúi a szláv oldalról. Mennyit hallottam az elmúlt évtizedekben szajkózni a lenini nemzetiségi politikáról.

Eredmény? Nulla. Magában Oroszországban teljes orosz elnyomás a megszámlálhatatlan nép és néptöredék felett.

Közép és Kelet Európában pedig? Erre ad választ napjaink azon híre, hogy egyéni magyar turista nem utazhat a Román Népköztársaságba, ezt az elmúlt héten hallottam, ma pedig azt, hogy a csehek turistaként évente csak kétszer jöhetnek Magyarországra. Nesze neked szocialista testvériség, internacionalizmus és ehhez hasonló csecse becsék. Ilyen még a Horthy Magyarország és a királyi Románia, vagy benesi Csehszlovákia idejében sem történt.

Ide kívánkozik még egy mondat a finn példával kapcsolatban. Ott ma is áll, ha nem csalódom Helsinki egyik főterén annak a *Mannerheimnek* a szobra, aki a támadó szovjet-orosz csapatokkal szemben megvédte hazáját! Ehhez nem szükséges semmi kommentár.

*

Fogházi életem

Fogházi életemet nem zavarta semmi. Ha jól emlékszem négyhetenként kaptam egy sk.-zott végzést, ami a nyomozás érdekében letartóztatásomat meghosszabbítja. De, amint azután később kisült, a nyomozás semmi újat produkálni nem tudott. Az eddig begyűjtött eredmény pedig igen kevéske volt még a *„népi demokratikus törvényességhez”* is.

E *„törvényességről”* azonban valamit meg kell jegyezni.

Minden jogrendszer büntető jogának alapvető doktrínája az, hogy senkit olyan cselekedetekért bűnvádi eljárás elé venni nem lehet, ahol az inkriminált cselekedet annak következése előtt tételes törvénnyel büntetendő cselekedetnek nem lett kinyilvánítva. Ez így volt és meggyőződésem, hogy így van minden olyan államban, amely magát jogállamnak nevezi. De nem így volt ez itt Magyarországban 1944 decemberétől, amikor az ország élére az országot megszálló orosz hatalom egy minden törvényes alapot nélkülöző kormányzatot állított.

Amikor a németek valamikor a 1940-es évek elején katonailag megszállták Norvégiát, ott felállítottak egy kormányt bizonyos *Quisling* nevezetű norvég egyén vezetésével. Hogy e kormányzat mennyire bírta a norvég nép bizalmát, ezt nem tudom, de azt igen, hogy e kormány óta elfogadott terminus technikus lett az idegen hatalom által létesített kormányzatokat *quisling* kormánynak nevezni.

Valami ilyesmi volt ez az 1944 decemberében megalakított *Miklós-féle* kormány is, és a mai napig ilyen ez a kormány, ami az oroszok segítségével Magyarország felett gyakorolja az oroszok segítségével a hatalmat. Szomorú ténye ez a világ mai általános helyzetének, hogy erről bizonyos idő múltán még az *Egyesült Nemzetek Szövetsége* is megfeledkezik. Pedig ha valakinek, éppen ennek a nemzetközi szervezetnek volna nemcsak joga, de egyenesen kötelessége annak mindenkori vizsgálata, hogy egy-egy kormány valóban képviseli-e annak a népnek szuverenitását, melynek nevében ügyködik. De ez messzemenően nem így van. Ideig-óráig, tessék-lássék hangoztatják ezt az elvet, azután egyszerűen néma fejbólintással a de facto helyzetnek megalkusznak. Nem törődve azzal, hogy ez a de facto helyzet, de jure keletkezett-e. Így van ez hazánkkal is, de itt még hatványozottabban, hiszen volt itt egy 1956. októberi eseménysorozat is, de így van ez Cseh-Szlovákiával, figyelmen kívül hagyva az 1968 év eseményeit és sajnos sorolhatnám ezt még elég hosszan is.

Így hát ugyan ki törődne akár csak napjainkban is azzal, hogy itt honunkban ezreket és ezreket végeztek ki, vagy börtönöztek be egy olyan rendelkezés alapján, amit törvényesnek jogot tudó ember nem nevezhetett, és nem nevezhet mind a mai napig?! Mert ha csak a magyar példánál maradunk, annak hangoztatása mellett, hogy minden hatalom a népből ered, ezt a népet ugyan ki kérdezte meg törvényes úton, szabad akaratának kinyilvánítási lehetősége mellett arról, hogy mit és hogyan akar élni, milyen államformát ismer el jogosnak?

Tartottak itt ugyan úgynevezett választásokat, sőt tartanak napjainkban is, de az elmúlt év választása volt a Magyar Szocialista Népköztársaság fennállása óta az első, amikor már annyi joga adatott meg a választónak, hogy legalább két személy között választhasson. Akkor sem más politikai célt kitűző egyedek között. Erről a múlt évben sem volt szó, csupán ott dönthetett, hogy melyik jelölt kelti benne a kellemesebb és elfogadhatóbb embert, vagy esetleg kihez fűzi valami személyi indok.

Egy alkalommal, ha jól emlékszem valamikor 1945 őszén több párt indulását biztosító körülmények között megkísérelték a szabadabb választást. (Abban bízva, hogy az ország

lakosságának tekintélyes és főleg minőségileg kiemelkedő része vagy börtönben van, vagy elhagyta az országot és még nem tért haza. Vagy a vesztett háború nyomasztó emlékével nem is akar hazatérni, mert tudatában van annak, hogy az ország minden mozdulatát a jelenlévő oroszok ellenőrzik.)

Megtartották ezt az egyetlen választást. Ezen a hatalmat minden áron gyakorolni akaró *Kommunista Párt* vereséget szenvedett, mindössze 17% körül kapott szavazatot. A választáson abszolút többséget a *Független Kisgazda Párt* elnevezése alatt egy olyan párt nyerte el, melynek vezetői igen gyenge erkölcsi és szellemi erőt képviseltek.

Az ördögnél, ha nem is sokkal, de néhány fokkal jobbak voltak, úgy, hogy ennek tudatában mind a mai napig választás Magyarországon nem volt. Legfeljebb szavazás. Azon pedig minden valami egzisztenciával bíró egyén saját jól felfogott érdekében, minthogy a viharral szemben amúgy sem tud semmit tenni, elment és a markába nyomott cédulát bedobta a kijelölt ládába. Ez volt a szavazás. Elismerem, hogy bármilyen függő viszonyban lévő emberek okosan tették, amikor elmentek.

Nem hiszem, hogy sokadmagammal vagyok, aki a szocialista éra alatt egyetlen egyszer sem ment el, viselve az esetleges következményeket.

De az is igaz, hogy legalább is nekem, semmi hátrányom e magatartásomból nem volt. Így elmondhatom, hogy mindeddig semmi ilyen voksolásba részt nem vettem. De ez talán csak számomra jelentős. Amikor a Sors kifürkészhetetlen akaratából itt kellett maradnom, tisztában voltam azzal, hogy belső emigrációban fogok élni. S nem azért, hogy ezzel bármiféle esetleges jövőbeli előnyt biztosítsak magamnak. Csupán azt, hogy ha a tükörbe nézek, ne kelljen szembe köpnöm magam. Ez sikerült is, nem utolsó sorban azzal a kenyérkereseti lehetőséggel, amit Isten Kegyelme juttatott számomra.

A Fogházban történtek megértéséhez ki kell térnem egy érdekes fogolytársam egyéniségének ismertetésére. Azt már írtam korábban, hogy minden rendű és rangú emberrel volt szerencsém együtt ülni. Ott képviselve volt társadalmunk minden rétege és azt sem lehet mondani, hogy politikai szempontból is nem a legkülönbözőbb nézeteket képviselték. Bár zömmel az úgynevezett jobboldalhoz tartozók voltak lefogva, de volt ott bizony elég sok olyan ember is, kiket, – ha elfogadjuk ezt a pontosan nem definiálható politikai nézőpontot – inkább a balosok táborába sorolhatunk.

Említettem azt is, hogy velem ült egy *Osváth nevű Szatmár megyei főszolgabíró*, aki Bajcsy-Zsilinszkynek volt gyermekkori jó barátja, és közvetlen földije, akit később Bajcsy özvegye ki is szabadított. Ő igen sokat beszélt nekem *Bajcsyról*. Ott szűrődött le bennem az a meggyőződés, – bár soha nem fogok tudni egyetérteni azzal a szomorú, de igen gyakran előadódó felfogással – hogy ha lehet, irtsuk ki az ellenkező nézetet valló magyarokat. Ez is egyik oka annak, hogy ide jutottunk. Mint keresztény embert elborzaszt, hogy Karácsony Szent Estéjének napján végezzenek ki valakit, amint ezt *Bajcsy-Zsilinszkyvel* tették.

De mégis azt mondom, hogy szerencsés ember volt, hogy így történt! Mert legalább azzal a tudattal halt meg, hogy hitt egy eszmében, ami akkor legalább is előtte töretlennek

és magyarnak látszott. Mert, amint *Osváth* leírta barátját és hangoztatta, hogy kiváló magyar ember volt, az egészen biztos, legalább is előttem, hogy 1945. április 4-ike után igen hamar eltették volna láb alól. Vagy elvitték volna az oroszok, hogy soha többé ne halljunk róla. És akkor az ő számára még ez az erkölcsi alap se maradt volna meg.

Volt e sokrétű fogolytársam között egy valaki, aki igen érdekes figurája volt a fogolypalettának. *Goldstein Dezső* volt a neve, és polgári foglalkozása *Tiszalökön*, vagy ezt most már pontosan nem tudom *Büdszentmihályon* – ma *Tiszavasvári* – volt bádogos mester. Ez az ember bár zsidó ember volt, az első világháborúban a Monarchia repülőjeként arany vitézségi érmet szerzett, de 1918 -ban a forradalomban csatlakozott. Amint mondta, részt vett *Tisza István* meggyilkolásában, bár előadása szerint kinn a Hermina utcán állt őrt. Majd bizonyos fogolycsere folytán kikerült Oroszországba, és ott élt, mint az oroszok közel-keleti ügynöke, tíz éven át. Az tény, hogy Szuezt és környékét kitűnően ismerte. (Alkalmam volt térképről vizsgáztatni.) Hogy miért, erről nem beszélt. A harmincas évek elején hazajött falujába és inkább vállalta a csendőri felügyeletet, mintsem, hogy Oroszországba menjen. Későbbi élete meglehetősen homályos. Állítólag *Tito* mellett is tevékenykedett, de mutatott olyan fényképet is, ahol német alezredesi ruhában, mint egy német gróf szerepelt. Kitűnően beszélt németül, angolul, oroszul, de amikor egy alkalommal az oroszok celláinkat vizsgálták, nekünk előzetesen sorba kellett állnunk, mellettem állva, még mielőtt bejöttek volna cellánkba, halkan mondtam neki, „*Goldstein úr itt az alkalom, hogy egy ékes orosz beszéddel köszöntse vendégeinket".* Megjegyzésemre halál sápadt lett és azt mondta: „*doktor úr, az Istenre kérem, el ne árulja, hogy tudok oroszul*." Csak gyanítom, hogy mivel Dezső barátom a pénzt is nagyon szerette, talán némi elszámolási vitája támadt munkaadóival annak idején. Ő azt is mondta, hogy Szuezben az angolok fényképes plakátokon keresték, mint orosz kémet.

A fogházban havonta a magyar néphadsereg őrnagyi fizetését kapta, naponta kosztját a Koronából hozták át, a Kommunista Párt egyik fő funkcionáriusa bizonyos *Pálfi* nevű egyén, – amikor elromolván a fogház vízvezetéke, a Hunyadi utcai közkútra jártunk naponta kétszer csoportosan vízért – mindig kijött és félrevonulva pusmogott *Goldsteinnel*. A falubéliek azt mondták, hogy öccse szintén orosz honba távozott 1919-ben és ott a távol keleti orosz csapatoknak lett főparancsnoka, és állítólag a magyarországi megszállás főparancsnokának *Vorosilovnak* volt egy ideig helyettese. Ezt a fogházőrök is tudták és természetesen féltek tőle, nehogy egy alkalommal eljöjjön az ő bizonyos öccse, és őket Szibériába vitesse.

Az is tény, hogy a később oly hírhedtté vált *Farkas Mihály* egy vasárnap délután beszélgetőre hívatta le.

Felmerülhet a kérdés, miért került ez az ember közénk?

Története igen érdekes.

Azt már nem tőle tudom, de olvastam a vádindítványt. *Kisvárdán*, mint őrnagy tartott egy beszédet és a hitsorsosainak azt mondta*: „ti zsidók, bitangok vagytok, mert nektek itt e földön mindig kitűnő dolgotok volt. Ami itt történt veletek, azt nem a magyarok akarták, de ti ahelyett, hogy*

amikor hazajöttetek csendesen megálltatok volna a falutok szélén, a magyarok ki mentek volna elétek, és a legjobb székükbe ültetek volna, de ti e helyett ütitek, vágjátok a magyart." Ott meg akarták lincselni a zsidók. Az oroszok mentették ki és biztonsági okból behozták a fogházba. Mivel a rendőrség teljesen a zsidók hatalmában volt, így ott élete nem lett volna biztonságban.

Ez az ember, mint fogolytárs, kiváló volt. Hiába volt minden ellenkezésünk, behozott ebédjét, vacsoráját a fogolytársak között szétosztotta. Velem igen szimpatírozott, és sokat beszélgetett. Először azt hittem, olyan szándékkal tették mellém, hogy rajta keresztül tudjanak meg tőlem valamit. De később rájöttem, hogy e feltételezésem alaptalan volt. Általános szóhasználattal azt mondhatnám, hogy egy antiszemita zsidó volt, mert ki nem állhatta fajtestvéreit. Sokszor még úgy tréfálkozott velem: *maga egy filoszemita, hiszen e zsidók olyan sötét lelkek, hogy Hitlerék igen közel jártak az igazsághoz, amikor e kérdést radikálisan meg akartál oldani.*

Tiltakozásomra kijelentette: „*neki szabad saját fajtájáról véleményt nyilvánítania*."

Ékszerek és Goldstein

Nagykanizsán lefogásomkor elvették *Édesanyám* és *Feleségem* ékszereit, és azt, mint bűnjelet hozták haza. (A nagybetűs ÉLET paradoxona, hogy soha nem álltam úgy anyagilag, hogy bármelyiküknek ilyesmit tudtam volna venni..) Itthon nagybetűs címmel közölte a sajtó: *„milliós értékű ékszereket találtak Ballánál!"*. Ebben igaz, hogy csak néhány hetet tévedtek, mert úgy romlott a pengő, hogy billiós és mit tudom, milyen elképesztő számot is megbírt volna az az ékszer az elértéktelenedő pengős világban. Amint ezt később *Anyámtól* megtudtam, megjelent náluk a *Virág* utcai lakásban bizonyos *Sajben* nevű főkapitány – korábban a Sóstóhegyen szőlőmunkás, de akkor már vármegyei rendőr-főkapitány (!) –, és közölte Anyámmal, hogy kivizsgálták ékszer ügyemet és megállapították, ha akartam volna, akkor sem tudtam volna zsidó ékszert lopni, mivel annak kezelése nem a városi közigazgatás, hanem a pénzügyi hatóságok feladata volt. De – közölte Sajben – menjen fel *Erősshöz*, aki akkor itt főispán volt, mert vagy Ő, vagy a *Bodonyi* el akarja lopni az ékszereket.

Anyám Feleségemmel felkereste *Erőss János* urat, ki ugyan a régi ismeretség alapján Etelka néninek nevezte Anyámat, de közölte, hogy az ékszerek nincsenek nála, hanem *Bodonyinál – Schweitzerként* ismerős – vannak. Közben puszta jóindulatból közölte a várandós feleségemmel, hogy kár volt különösen ilyen állapotban ide jönnie, mivel a férjét fel fogják akasztani. (A „derék" férfiúról már korábban megemlékeztem: elmondtam, honnan ered irántam táplált haragja – *Klein* néni elsinkófált dollárjai – és megírtam azt is, hogy leányának valami francia diplomatához történő férjhez adása költségeinek fedezésére *Simkovics Matyitól* 150 ezer dollárt kért. És amikor *Matyi* mindenét államosítás címén elveszítve kérte a tartozást, *Erőss úr*, aki akkor már miniszter volt, pártjának nagyobb dicsőségére az ÁVÓ-val fenyegette meg szerencsétlen Matyit, aki azután öngyilkos lett.)

Én a fogházban mit sem tudtam akkor még ezekről az ékszer ügyekről, amikor az egyik délelőtti sétánkról felhívattak az ügyészhez, azaz *Bodonyi úrhoz*.

Legnagyobb meglepetésemre ott láttam asztalán kiterítve *Anyám* és *Feleségem* ékszereit, és nagy bűnvádi eljárási szabályokat ismerő tudásában azt mondta, hogy azonnal vegyem át ezeket az ékszereket. Mellette egy századosi uniformist viselő rendőrtiszt ült.

Mosolyogva közöltem *Bodonyival*, hogy legjobb tudásom szerint a letartóztatott nem tarthat magánál a fogházban értéktárgyakat, különben is ezek az ékszerek nem képezik tulajdonomat. Azt ugyan hiába mondtam neki, hogy délben hozza a feleségem a napi kosztot, akkor hívja be, erre nem várt. Úgy látszik annyira sürgős volt neki az ügy, hogy azonnal leküldetett a Virág utcára, hogy a feleségem azonnal jöjjön be az ügyészségre. El lehet képzelni milyen lelkiállapotban jött be szegényke, majd átvéve az ékszereket, délben másodszor is el kellett jönnie, ami tekintettel terhére, nem volt kellemes sétának nevezhető.

No ezt az ékszer históriát elbeszéltem *Goldsteinnek*.

Múltak a fogházban töltött hetek. Egy alkalommal *Goldstein* bíbor veresen érkezett vissza egyik ügyészi kihallgatásáról. Tajtékzott: „*őt, Goldstein Dezsőt akarja kioktatni egy Bodonyi, egy volt honvéd ügyész a marxizmusról és az ehhez hasonló kommunista tanokról, hát ő majd kicsavarja ennek a bitangnak a nyakát.*" E beszélgetésünk ezzel maradt abba. *Goldstein* sokat levelezett, sokszor hívták beszélgetőre, és látszólag nem történt semmi.

Egyik talán október végi estén, lefekvés és lámpaoltás után a mellettem fekvő *Goldstein* bizalmasan hozzám fordult, és suttogva arra kér, hogy hajoljak oda hozzá, mert fontos közlendője van. Odahajoltam, mire a fülembe súgta, hogy *Bodonyit* holnap reggel letartóztatják. Nevetve mondtam: „*még el sem aludt és máris álmodik?*" Mire ő: „*no majd meglátja*!"

Mindig a kora reggeli órákban hagyta el cellánkat *Róka bácsi*, egy büdszentmihályi parasztember, aki a fogházi csomagos tisztet töltötte be. E tisztség azt jelentette, hogy reggeltől estig lenn tartózkodhatott a portán, és a beadásra kerülő csomagokat hordta úgy a politikai foglyoknak, mint a közbűnténeyeseknek. Még a szobarenddel voltunk elfoglalva, amikor lélekszakadva rohan fel a második emeleti cellánkba *Róka bácsi*, és már az ajtóból kiabálja,: *doktor úr, doktor úr, jöjjön csak. Mi baj Róka bácsi*? – kérdeztem, mire ő: „*most hozták detektívi kísérettel Bodonyit hivatalának átadása miatt, különben házi őrizetben van*." Mondanom sem kell, hogy amikor *Goldsteinre* pillantottam, ő úgy nézett reám, mint mondjuk Napóleon, de nem Waterloo után.

Bodonyi tehát védőőrizetbe került.

A helyébe lépő *Oláh Béla* ügyész első teendője az volt, hogy *Goldstein* ellen elejtette a vádat, és szabadlábra helyezte. *Goldstein* azzal búcsúzott tőlem, hogy néhány napon belül szabadon engedtet, majd vagy két alkalommal *Szatmárból* behozott fogolytársak beérkezésük után nyomban kerestek, és üzenetet hoztak *Goldsteintől*: „*várjak még egy kicsinykét, de amit ígért, betartja*". Azután csend lett.

(*Évekkel később, már, mint kis motoron járó egyházi pénzbeszedő mentem a Szentmihályi úton és előztem a biciklin kifelé menő Nánássy bácsit, aki ugyancsak büdszentmihályi lakos volt és fogolytársam. Megálltunk az árok partján beszélgetni. Tőle tudtam meg, hogy Goldstein*

Dezső egy darabig valahol Szatmárban párttitkár volt, majd állítólag csempészés közben a nyugati határon agyonlőtték. Igaz-e, vagy nem, nem tudom. Befejezésül csak annyit, hogy mint rendes embert tartom elmém nyilvántartójában, Isten nyugosztalja.)

Számomra azonban még mindig emlékezetes maradt személye.

Miért?

Valamikor november vége felé egy este már zárkazárás után – ez egy fogházi szertartás, amikor a cellaajtókat, amelyek amúgy is csak kívülről nyithatók, még kulccsal is bezárja a kulcsos szolgálatot teljesítő foglár, de kulcsra zárás előtt köteles arról meggyőződni, hogy minden lakó benn és meg van-e – tehát zárás után csikorog a kulcs és szólítanak. Ilyen esetben egy, a tartalékból felhívott foglár kíséri le a letartóztatottat.

Így is történt, de az ügyészi szobába vezettek. Ott egy ismeretlen férfi ült, gépírónővel kiegészítve. A férfi, legnagyobb csodálkozásomra, amikor beléptem felállt, hozzám lépve bemutatkozott és székkel kínált. Majd arra kért, hogy mondjam el ezeknek az ékszereknek a történetét. Az engem kísérő fogházőrnek a kíséret az állásába került, de erről majd később. Azt viszont nem vettem észre, hogy a másik szobába nyíló ajtó araszra nyitva van. Elmondtam az ékszerhistóriát, elbeszélésemet a kisasszony gépelte. Majd szólt a civil őr, – akiről akkor már megtudtam annyit, hogy a debreceni népügyészség küldötte – hogy hívja be *Bodonyit*, aki – és azt akkor tudtam meg – a másik szobába ücsörgött.

„*Kérem van e Önnek valami hozzáfűzni valója?"*- kérdezte a kiküldött *Bodonyit*. A válasza egy lehajtott fej volt.

„*Hogy került az Ön kezéhez ez az ékszer?"* Hangzott a következő kérdés.

„*Én nem vettem el a rendőrség hozta át, ennek elvételéről sem tehetek*." – így a válasz.

De ön átvette?

Igen.

Az asztalon egy nagykönyv feküdt, mint megtudtam az ügyészségi letéti napló volt. *Bodonyi* felé fordította, és azt mondta: *mutassa meg, hol jegyezte be a naplóba*!

Tudni kell, hogy a letartóztatottnál lévő minden értéktárgyat ide kell bevezetni, és a bíróság áttételéig letétként kezelni. Ez természetes is, hiszen a bírói ítélet lehet felmentő, amikor is minden tárgyához újból joga nyílik a delikvensnek. *Nem vezettem be… –*, hangzott a lehajtott fői válasz. „*Köszönöm"* – fordult felém a kiküldött ügyész, – „*kénytelen voltam Önt lefárasztani*." Kezet nyújtott és jó éjszakát mondott.

Természetesen e jelenet szemtanúja volt a fegyőr, *Dóba János* is.

Nem telt el talán még két hét sem, amikor a jelenetem megismétlődött azzal a változattal, hogy a *Városháza volt Kis-tanácstermébe* vittek fel. Akkor már benne voltunk a decemberben. Nem nagyon lévén téli cuccom, bizony eléggé fáztam, amíg átkísértek. Ott hasonló körülmények között folyt ékszerkihallgatásom, azzal a különbséggel, hogy a bemutatkozó *ügyész az igazságügy-minisztérium* küldötte volt. Amíg a hideg téli estében oda ténferegtem, nem mondom, hogy áldóan gondoltam *Goldsteinre*, akinek mindezt köszönhettem. Hiszen feljelentésekor nyilvánvaló volt, hogy az én ékszerdolgomat is kártyaként használta *Bodonyi* ellen.

E kihallgatásomnak azonban volt egy igen érdekes mozzanata.

Nem is a kihallgatásnak, de az arra történő várakozásának.

Mások is meg voltak idézve, így amíg a foglárőrrel kinn ültünk a Városháza folyosóján, a lócán egy fiatal férfi ült. Beszélgetésbe eredvén megtudtam tőle, hogy Kassáról jött ügyészi kihallgatásra, mert őt annak idején, mint zsidó munkaszolgálatost *Bodonyi*, akkor még *Schweitzer* névre hallgató ügyész halálra ítélte és Kassa kéri kiadatását. Ő ebben az ügyben jött, mint koronatanú. „*Nesze neked Bodonyi*" – gondoltam.

De alaposan tévedtem.

Bár közben egy alkalommal *Zs. Tóth Gábor* volt ügyészségi elnökkel alkalmam volt a fogházban beszélgetni, aki elmondta, hogy nincs a Magyar BTK -nak olyan szakasza, amit *Bodonyi* magatartása ne sértett volna, mégis vagy két hónap múlva felfele buktatva érkezett vissza az ügyészséghez. Akkor már az Államügyészségnek is ő lett az elnöke. Állítólag feleségének nagybátyja, bizonyos *Sipos* nevű nyíregyházi sertéshizlaló, aki az akkori itteni zsidótanácsnak releváns feje volt, kihúzta minden bajból. Magam úgy ítélem meg, bár távolról, hogy miután az űző kopó *Goldstein* kiszabadult, nem érdekelte őt tovább az üzött vad, így könnyű volt a kiszabadítása.

Bodonyi visszajött, még nagyobb hatalommal, és tombolni kezdett. Már valamikor 1946 márciusát írhattuk, azon a télen lekerültem egy első emeleti kettős cellába *Belohorszky* barátommal, aki nappal lenn dolgozott az irodába, így egész nap egyedül voltam. Engem is le akart vitetni *Tőth László* fogházfelügyelő, de az nem sikerült. Mert, amint ezt megtudta *Bodonyi*, azzal a felkiáltással, hogy „*barátok nem lehetnek együtt*", áthelyezett egy olyan kettős cellába, ahol lakótársam egy vérbajos fiatalember volt. Nyilván ezért esett rá a *Bodonyi* választása.

De van egy bibliai igazság: akik az Istent szeretik, azoknak minden javukra van.

E fiatalembert nemsokára elszállították, és néhány napig *Virányi Bandi* barátommal, volt vadász- és tisztviselő társammal voltam együtt, ez elkerülte *Bodonyi* figyelmét. De Bandi is nemsokára szabadult Szemben *Máczay Lajos,* a halálraítélt, majd felsőbb fokon olyan egy év körül börtönre ítélt evangélikus lelkész is kiszabadult. *Máczay* az egész fogházi tartózkodása alatt állandóan gépelt a fogháziroda és az ügyészség, de még a bíróság részére is, ami igen nagy segítséget jelentett ezeknek a hivataloknak.

Tóth László felkeresett, halván arról, hogy tudok írógépen dolgozni és felajánlotta, hogy vállaljam el a *Máczay Lajos* munkakörét. Ez azzal járt, hogy felkerülve a második emeletre a cellaajtó állandóan nyitva volt, még este is és ennek különösen majd nyáron, a meleg napokban vettem hasznát. A nyitott ajtón járni tudott a levegő, így nem volt olyan hőség a cellában. Viszont télen volt egy kis vaskályha ott – mivel a hivatalok nem kaptak írópapírt, így úgy látták el magukat, hogy selejtezésre kerülő aktacsomókat hoztak fel az irattárból, és azok közül válogattam a tiszta lapokat, vagy legalább is tiszta oldalakat, viszont a többi papírt el tudtam fűteni – így már 1946-47 telén azt mondhatom, hogy fűtött cellában tartózkodhattam. Ezt *Bodonyinak* is tudomásul kellett venni, akár tetszett ez neki, akár nem, mivel hideg helyiségben nem lehetett volna írógépen dolgozni.

Így 1946 tavaszán ide költöztem.

Valamikor 1945 őszén *Korompay Károly* szabadult, de őt újabb vádakkal 1946 tavaszán ismét visszahozták. Sikerült azzal az ürüggyel magam mellé vonni Őt, hogy szükségem van segítségére. Sőt *Károly bácsi* be tudta hozatni kis portábla írógépét és velem szemben helyezkedve el a gépíró asztalnál, tudta gépelni visszaemlékezéseit, igen szépen megírt *Fohászkodásait.*

Ennek az „irodai" munkásságomnak az is értéke volt – ezt csak fogházat járt ember tudja kellőn értékelni – hogy kijárhattunk a folysón lévő WC-be. A cellám ajtaja a fogház épület Bujtos utcai frontjára, a nagy üvegablakokra néz ki, szembe vele a Hunyadi utca, így a szolgálatban lévő fogházőrök, amikor tiszta volt *Bodonyitó*l a levegő, besétáltak cellánkba és jelentősen reám néztek. Ami azt jelentette, hogy szegény feleségem megjelent a fogházajtónál, hozva a napi élelmet. Ő is tudott erről a lehetőségről, így amíg hozta az edényeket és várta a régi edény kiadását, elsétált a járdáig, és vigyázva, hogy feltűnő ne legyen, fel felnézett az ablakomba, így szinte naponta láthattuk egymást. Ezt meg az tudja értékelni, akinek házassága, rajta kívül álló okból a házasság negyedik hónapjában megszakadt, hogy majd 25 és fél hónap múlva folytatódjon.

A fogházőrök segítőkészsége is indokolt volt.

Eltekintve attól, hogy mint régi állami szolgálatban lévő emberek nyilván többségükben velünk éreztek, de igen sok ügyes bajos írásbeli dolguk volt, aminek elintézésére, kérvények, folyamodványok megírására engem kértek meg. Így azután volt olyan fogházőr is, aki mikor szabadnapos volt, bejött és közölte, hogy a Virág utca felé lesz dolga, meglátogatja *Édesanyámat és Feleségemet*. És ha van valami üzenet, vagy levél, azt kézbesíti. Így ezután sikerült beszereztetnem azokat az írásbeli okmányaimat, melyek segítségével tárgyalásomon sok minden vádat sikerült kivédenem.

Ezen irodai alkalmazásom azonban, mint jeleztem, valamikor 1946 tavaszán kezdődött el, viszont közben volt még a *csőcselék (nép)bíróság* előtt lefolytatott tárgyalásom, amire 1945 december talán 17-én került sor a Városháza mi időnkben kis tanácsteremnek nevezett helyiségében, hiszen a Törvényszék épületét még akkor is az oroszok foglalták el.

1945. december 17.: Népbírósági Tárgyalásom

Azt talán felesleges is külön hangsúlyoznom, hogy milyen érzésekkel léptem be ennek a patinás épületnek a kapuján, amely épületben gyermekkorom emlékezési határától, tehát úgy három éves koromtól egészen Nyíregyházáról történő elmenetelemig, tehát 1944. augusztus 13. napjáig olyan szoros rokoni szálak, majd személyes emlékek végtelen sora fűzött.

E kapcsolat mind a mai napig bennem él. Így azután külön büntetés ma is számomra, ha valami halaszthatatlan okból be kell kapuján lépnem.

Ez azt hiszem igen érthető.

Azok az igen szoros családi kapcsolatok nagyapámon, apámon, sógoromon és nagybátyámon keresztül, akik mind e város legmagasabb pozícióit, ritka hozzáértéssel

és becsülettel töltötték be, melyekről legtöbbet a város kövei tudnának beszélni, ha olyan szabad világ volna, hogy nem kellene a köveknek is hallgatni! Majd a magam ott eltöltött – és pedig igen becsületes munkában eltöltött *három hónap híján tizenöt* esztendő, de már ezt megelőzően, mint kisdiáknak *három vagy négy nyáron, ezen épületen belül eltöltött nyári hivatali tevékenységem*, s ez akkori város minden tisztviselőjéhez és alkalmazottjához fűződő személyes és meleg kapcsolat azt hiszem eléggé indokolja, hogy ha ma elkerülhetetlenül a Városháza előtt visz el az utam, valami mérhetetlen keserűség hatalmasodik el bennem. Pedig azóta több idő szaladt el felettem, mint amennyit a Városházát elhagyó augusztusi napomig egyáltalán megéltem. Ha ma még mindig ez az érzés él bennem, és ezt csak olyan valaki tudja felfogni, és értékelni, aki valahol valamilyen közfunkciót betöltő épülettel hasonló kapcsolatban volt.

Elképzelhető, hogy mit éreztem akkor, amikor még alig egy esztendő volt mögöttem.

Hiszen mint írtam, 1944. augusztus 13-án jöttem el a várostól és tárgyalásom 1945. december 17-én volt megtartva.

Maga a tárgyalás számomra azon bírósági cirkuszok kezdetét jelentette, amit ezután volt alkalmam még megtapasztalni, majd a végső aktust jelentő budapesti tárgyalásom során is. Próbálom visszaidézni azt a bizonyos 1945. december 17-ét, az úgynevezett *népbírósági tárgyalásom* napját.

Korábban már utaltam a tárgyalások jogilag abszurdum voltára. De remélve, hogy egyszer majd talán hazánk újra jogállam lesz, nem tartom feleslegesnek akár többször is megismételni a miértet.

Az azokban az években keletkezett felelősségre vonások, a bírósági eljárások, majd az ezeket követő úgynevezett ítéletek nem jog szülte, de bosszú szülte ítéletek voltak. Nélkülözve a büntetőjog alapvető tételét, tudniillik azt, hogy csak olyan bűncselekményekért lehet valakit felelőssé tenni, mely cselekmények az elkövetők idejében már törvénnyel, vagy törvényerejű rendelettel bűncselekményeknek voltak kinyilvánítva. Ehhez, illetve ennek megértéséhez nem szükséges jogi előképzettség, mindössze egy igen picinyke józanész. Hiszen ha nem így volna, akkor el lehet ítélni, sőt fel is lehet akasztani valakit, például azért, mert vasalt nadrágot viselt, vagy hátrafelé fésülte a haját. Mert ha egy törvényalkotás jogával felruházott testület ezeket az imént felsoroltakat bűntetté nyilvánítja, és büntetésükért a halálos ítéletet szabja ki, a bíróság ilyen ügyben hozott ítélete lehet ugyan felette ostoba és nevetséges, de annak törvényes mivolta nem vitatható. De ha ez nem történik meg előzetesen, utólagosan valamit büntethető bűncselekménynek nyilvánítani nemcsak nélkülöz minden jogi kritériumot, de szögesen szemben van az egészséges jog és igazságérzésének is. Azt hiszem erre felesleges több szót vesztegetni.

Nos, ez történt 1945-ben, amikor néhány jogásznak alig nevezhető, de esetleg jogi végzettségről tanúsító papírokkal rendelkező egyén (például *Riesz István* nevét viselő állítólagos szegedi ügyvéd) irat egy olyan „törvényt” és majd fogadtat el egy laikusokból és megfélemlített emberekből álló testülettel, amit önhatalmúlag kineveznek, mondjuk

ideiglenes nemzetgyűlésnek. Amely kimondja: „*azok az emberek, akik mint köztisztviselők korábbi, de nem általuk hozott törvények végrehajtásában közreműködtek"*, lefoghatók, elítélhetők. Akár halálos ítélettel is kivégezhetők, állásukból kirúghatók stb. stb. Ez meg is történhet: mint ahogy Magyarországon meg is történt!

De az erőszak hevében, és nem a jog nevében! Maga az állam pedig, amelyik ezt elkövette, nevezheti magát az erőszak államának, de nem a jog államának!

E gondolat vezetett végig az ellenem folytatott „bírósági" eljárás során.

Előkaparván a régi magyar bűnvádi eljárást, részemre – mint főbenjáró bűnnel vádolt részére – védőügyvédet rendeltek ki, aki lehívatott, hogy ezt a tényt közölje velem. *Dr. Nagy Béla* nyíregyházi ügyvéd volt az illető. Közöltem vele, hogy nem lévén egy huncut vasam se, semmiféle honoráriumra ne számítson, de ha pénzzel volnék is tele, akkor sem volnék hajlandó fizetni, mivel ugyanolyan képesítésem lévén, mint az ügyvédeknek – ha volt – védelmem maga kívánom irányítani. Megértette, és ehhez tartotta magát. Viszonyunk annak egész tartalma alatt zavartalan volt, sőt utána is, ha az utcán találkoztunk, barátságosan üdvözöltük egymást, de szót nem váltottunk. Azt nem tudom, hogy az állam fizetett-e honoráriumot közreműködéséért.

Jogi álláspontomat valamennyi beadványom, vagy kihallgatásomról készített jegyzőkönyv híven tükrözte.

Amikor tárgyalásom napjának reggelén Feleségem egy tiszta inget hozott, a folyosón találkoztam a *vádat képviselő Dr. Oláh Bélával – Bodonyi* úr akkor fel volt függesztve – ő közölte feleségemmel, hogy jó vacsorát készítsen, mert az ura este otthon lesz. Feleségemet és Édesanyámat már korábban megfelelően felkészítettem, így feleségem közölte, „az uram nem fog hazajönni".. „*De hiszen én vádolom, és nem tudom mivel vádolni!"* – vágott vissza az ügyész! Az eredmény azonban feleségemet igazolta.

A korabeli szokásnak megfelelően volt egy hivatásos vezető bíró, ez volt *Dr. Varga János* és hat népi ülnök, kiket a politikai pártok delegáltak: *Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, Kommunista Párt, Nemzeti Parasztpárt, Polgári Demokrata Párt és a Szakszervezet*.

És már itt is ordítóan jelentkezett a korábbi parlamenti választásokat megnyert Kisgazdapárt vezetőségének ostobasága, mert ezzel az összetétellel kizárólag a *Kommunista Párt* akarata érvényesült minden tárgyaláson. Ugyanis a *Nemzeti Parasztpárt*, a *Szociáldemokrata Párt* a Szakszervezetek küldötte a Kommunista Párt utasításának volt szolgai végrehajtója. Tehát a szavazásnál már a 4-2-es arány biztosítva volt, így nem volt szükség még az elnöknek sem hathatós közreműködésre, mivel neki csak szavazategyenlőség esetében kellett volna szavaznia. Erre azonban tudomásom szerint országos viszonylatban is igen ritkán került, ha egyáltalában került sor.

Az esetemben pontosan két küldött nevére emlékezem: a Polgári Demokrata Pártot *Dr. Garay Gyuláné Ruzsonyi Kató,* a Kisgazdapártot pedig *Dr. Eötvös Pál* volt iskolatársam és jó barátom képviselte. (Pali a tárgyalás után felkeresett, és elmondta, amikor felvetette az elnök a kérdést: bűnös-e a vádlott, 2 nemmel szemben 4 igen volt a szavazás. Amikor

a büntetés nagyságáról volt szó, ketten 6 hónapot javasoltak – amit már akkor ki is töltöttem – míg négyen 5 évi kényszermunkát. De ezt is már mérsékelték, mert eredetileg a Kommunista Párt 10 évet akart.)

A tárgyalásomon igen nehéz volt komolyságomat megőrizni. Amikor ránéztem a bírákra, bizony nehéz lett volna ezt, mint egy tekintéllyel és tudással rendelkező testületet, elfogadni.

Pedig osztogathatták és osztogatták is halálos ítéleteiket, melyeket végre is hajtottak. Gondolok itt arra a szerencsétlen *Kállay* nevű, Tiszahátról származó csendőrőrmesterre, akit ekkor végeztek itt ki és kivégzésének oka az volt, hogy: „*elvégre már Nyíregyházán is akasztatni kell, hogy megismerje a lakosság a bíróság komoly mivoltát"*. Megörökítem itt, kik voltak részesei e gyilkosságnak: *Dr. Veres Lajos, Dr. Oláh Béla és Dr. Scharbert Árminné született Velenczei Jolán, volt szeretett tanárom hitvány felesége*. Ők ugyan feleltek tettükért az égi bíró előtt, de nevük legyen itt is feljegyezve!

Tehát dacára az ilyen valós lehetőségeknek, mégsem tudtam komolyan venni ezeket az embereket. Egyikük állandóan egy papírra valamit jegyzetelt, soha nem kérdezett semmit, nem szólt semmit, de jegyzetelt. Vajon tudott egyáltalán írni? Vetődött már akkor is e kérdés fel bennem.

Akkor még a régi büntető perrendtartás volt érvényben, így ez első kérdése a tárgyalást vezető bírónak mindig az volt, hogy „*a vádlott bűnösnek érzi e magát*". A tárgyalásom elején még *háborús és népellenes bűnökkel* voltam vádolva, a háborús bűnösséget csak később ejtették, így e kérdésre válaszolni rendkívül találó volt. Annak a hadseregcsoportnak ugyanis, melynek kötelékében részt vettem az oroszok ellen folytatott háborúban akkori parancsnoka az a *Dálnoki Miklós Béla* volt, aki később, mint áruló átment az oroszokhoz és a tárgyalásom napjaiban az ideiglenes magyar kormány miniszterelnöke volt. Így igen kapóra jött a válaszom: „*hogy lehetek háborús bűnös, aki mint tartalékos főhadnagy vettem részt a háborúban, amikor parancsnokom most ilyen tisztet tölt be*?" Varga elnök nem is firtatta tovább a kérdést.

Vádpontjaim nevetségesek voltak még a korabeli népbírói felfogás szerint is. De hát hogy mondta annak idején kihallgatásomkor *Kálmán Ervin*? „*…A sógorát vitéz Nyíregyházy (Szohor) Pált kiadják az amerikaiak, ő bejön az egyik ajtón, maga kimegy a másikon. De ha nem adják ki, a családot maga képviseli…"*

Így tehát bármilyen nevetségesek is voltak e vádpontok, a cirkusz lefolytatásához nekik valamit ki kellett találniuk. Hogy mennyire azok voltak, erre később két alkalommal is csattanós választ kaptam. *Védő tanú* kihallgatása a első fokon ismeretlen jogi tényező volt. *Vádló tanút* – erre világtörténelmi tény Jézus Krisztus elítélése – minden időben mindenütt lehet találni. Így azután elhangzottak a vértforraló vádak: „*nem adott cipőjegyet!"* Vajon ha a postás nem hozza a várva várt levelét, mert azt nem küldték el, hibás a postás? „*Sokkal több húst tudtam volna eladni, ha adott volna*." A megkötött élelmiszer forgalom mintha nem is lett volna törvényileg előírva. „*Vállalta a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége*

megyei vezetését!" Ez igaz volt, csak valahol ott sántított a vád, hogy előbb lemondtam a vezetéséről, mintsem a szövetség megalakult volna. És nem azért mondtam le, mert tudtam, hogy napokon belül áthelyeznek Kanizsára, hanem azért, mert rájöttem, hogy *Imrédy p*olitikai ambícióit táplálja. És én semmilyen politikai pártot nem kívántam szolgálni. Ha nem így lett volna ez a história, akkor Kanizsán lett volna alkalmam *a Bajtársi Szövetségben* munkálkodni. Tévedés ne essék: ma is lelkesen vállalom, és leírom: *Imrédyt* én egy kiváló magyar embernek tartottam, akkor is, és tartom ma is. Csak mivel e szervezet politikamentesnek indult, maradjon meg is annak.

E szervezettel kapcsolatosan megjelent egy újságcikk az akkori *Nyírvidékb*en. Erről csak a tárgyalásom előtt szereztem tudomást. A cikk alá az én nevem is oda volt írva. Csak a későbbi bizonyítás kiegészítés során tudtam meg a cikket nyomdába kiszedő *Fazekas János* nyomdász – aki a tárgyalás idejére Nyíregyháza polgármestere lett – vallomásából, hogy a cikket *Füsthy Molnár Lajos* írta, aki a magyar propaganda minisztériumnak volt állítólag külső munkatársa. Hogy miért íratta alá úgy az én, mint a *Kubassy Tamás* nevét? Erre mind a mai napig feleletet nem kaptam, mivel *Füsthy Molnár* elhagyta Magyarországot és az óta semmi hírem nincs róla.

Volt két olyan „vádló" tanúm is, aki olyan részeg volt, hogy elfelejtették, amire ki lettek oktatva. A tárgyalóterem hallgatóságának derűje közepette nekem kellett emlékeztetnem korabeli vallomására: *„sokgyermekes létére nem kapott lakóházat, mert büdös kommunistának tartottam."* Az már igazán részletkérdés volt a bíróság előtt, hogy a lakóházakat egy bizottság adta, és fogalmam sem volt, hogy a tanú kommunista, mivel nem ismertem.

Két vallomás azonban figyelemreméltó volt, mert jellemző az emberi aljasságra.

Volt egy Juhász nevezetű hentes, kinek boltja volt a régi *Korompay Szanatóriummal* szemben a Szent István út és az *Eötvös utca* sarkán. (Ma ez a Magyar Rádió vidéki stúdiójának épülete.) Ez a hentes mindenáron a húsipari szakosztály elnöke szeretett volna lenni, de a kortársai szabad választáson *Hegedűs Andrást* választották meg. A választás előtt Juhász feljött hozzám a hivatalba, és kért, hogy jelöltségében támogassam őt. Azt mondtam, hogy nekem semmi befolyásom nincs a választásokra, csak egy a kívánságom, aki elnök lesz, a hivatalos kapcsolattartás végett rendelkezzen telefonnal. (A korábbi elnök, *Vancsisin* úr egy igen derék, becsületes hentes mester volt, aki kora miatt vált meg tisztségétől.) Sőt még *Juhásznak* hozzátettem azt is, hogy nem bánnám, ha ő lenne az elnök, mivel *Hegedűs* erősen nagyot hall, így elég nehéz lenne vele tárgyalni, különösen telefonon.

Megtörtént a választás, az elnök *Hegedüs András* lett. Azt hittem e kérdés véglegesen be lett fejezve. Tévedtem. Vádat emelt ellenem *Juhász*, természetesen nem azon a címen, hogy nem lett elnök, hanem előadta a következőket:

Ő az akkori polgári leányiskolában felállított ideiglenes katonai kórházban teljesített szolgálatot, mely kórháznak *Dr. Nagy János* ezredorvos volt a parancsnoka. *Juhászt* én feljelentettem a kassai hadbíróságnál, mint kommunistát, melynek következményeként

elítélték. Korábban megpróbálta *Nagy János* segítségét kérni, de *Nagy János* azzal utasította el kérését, hogy *„merek én Ballával szembeszállni?”.* Igen mulatságos volt az a szövegezés, hiszen én városi aljegyző voltam, *Nagy János* egy sokkal idősebb ezredorvos, *„vajon miért nem, mert volna velem szembeszállni?”.* A dolog érdekessége még az is, hogy *Nagy János* nagy turista volt, abból a minőségéből kifolyólag igen sokat járt a szomszédomban lakó *Izay Géza*, ugyancsak szenvedélyes turista tisztviselő társamhoz, így szinte hetenként egy villamoson jöttünk ki *János bácsival* és állandó beszélgetőpartnerek voltunk.

Amikor elhangzott a vallomás, amire azt mondtam, hogy az egész szemen szedett hazugság, védőm azzal állt elő, hogy kéri a tárgyalás felfüggesztését, hiszen *Nagy János* itt él a Jósa András utcán. Felhivatja és szembesíti velünk. Vallomásából ki fog derülni, hogy valaki közülünk hazudik. Természetesen a védő indítványát elutasította a bíróság, hiszen Nagy esetleg *védő tanú* lett volna. Később majdnem egy év múlva, a *Népbíróság Országos Tanácsának* tárgyalásán a bíró megidézte *Nagy Jánost* is. Szegény öreg szinte képtelen volt megérteni az elhangzott és jegyzőkönyvbe foglalt vallomást. Még elmenetelekor is maga elé mormolta, hogy „*én nem mertem Pistával szóba állani*?” Még ilyet. No de erről majd többet annak idején.

A másik vallomás már ennél sokkal csattanósabban végződött. Tette ezt a vallomást *Ungár Béla* kereskedő, akinek üzlete ma a *Centrum Áruház*. (Ez is bizonyítja, hogy igen jómódú valaki volt. Zsidó ember volt, de a közöttünk lévő rossz viszony nem idevezethető vissza. Nagy forgalmú üzletében sok fiatal eladó leány dolgozott, akiknek egyike később barátnője volt egyik barátomnak. Tőle tudtam meg, amit korábban is gyanítottam, hogy csak azok a lányok maradhattak meg *Ungár* üzletében, akik valamelyik *Ungárra*l – mert az idősebbekből is kettő volt, *Béla* és *Ernő* – szexuális kapcsolatot létesítenek. Aki erre nem volt hajlandó, elvesztette állását. Ez bizony nem volt kis kérdés az akkori gazdasági világválság okozta elhelyezkedési körülmények között.

(Volt egy árvaszéki ügyem, amikor az árvaszéki ülnököt helyettesítettem, ahol a nyomok az *Ungár* üzlethez vezettek. De képtelen voltam a természetes apát illetően a megesett anyát vallomásra bírni. Így úgy is fejeződött be az ügy, hogy a kiskorú gyermek apjának kiléte nem volt tisztázható. De nem csak ez volt az orromban. *Ungár* kebelbarátnak mutatkozott nagybátyámmal, a polgármester *Bencs Kálmánnal* szemben. Szinte olvadozott, amikor meglátta. De amikor meghalt *Bencs Kálmán*, még kiterítve feküdt az egyik szobában, amikor *Ungár* képviseletében megjelent a végrehajtó foglalni, mivel *Bencs Kálmánnak Ungárná*l tartozása állt fenn. E piszkos eljárás dühített fel *Ungárékkal* szemben, az eset után, mint vevő üzletükbe többé soha be nem léptem.)

Ungár Ernő felesége jelent meg az ellenem folytatott tárgyaláson az egyik vádlóként, miszerint gyermekjátékokat loptam lakásából. Vidáman meg is kérdeztem a tanútól, hogy *„talán a hivatalba játszadoztam ezekkel.”* A népbíróság nagyobb dicsősége, hogy nem eskette meg a tanút, de megköszönte fáradságát, és elbocsátotta színe elől. De nem így a sógor, *Ungár Béla*. Aki megismételte korábbi vallomását, hogy cége – akkor, amikor még híre sem volt semmiféle zsidótörvénynek – Debrecenből vagy 1000 darab úgynevezett

berliner kendőt kapott, és én átvétettem tőle és átadattam a *Hartos* cégnek. Tudván tehát erről a vallomásáról, jó előre fel tudtam készülni rá. Felejthetetlen volt tisztviselőtársam és barátom – ma már nyugodtan leírható a neve, mert régen a temető lakója – *Imre István*, aki évtizedeken keresztül iktatója volt a városnak, ezen ügyre vonatkozó aktát kiemelte az irattárból és feleségemen keresztül eljuttatta hozzám. Szerencsém is volt, mert a nem túl magas szellemi és jogi színvonalon álló tárgyalásvezető *Varga János*, amikor elhangzott a tanúvallomása *Ungárnak*, elfelejtett engem megkérdezni e vallomásról. Meghallgatta a tanút és elbocsátotta. Majd szólította a következő tanút – arra már nem emlékezem, hogy kit – az is tett valami vallomást. És csak ez után tette fel a kérdést nekem Varga: „*van e valami észrevételem e vallomás ellen*?". Mire nagy örömmel megkérdeztem:.*„most az imént elhangzottakra kéri a válaszomat, vagy a korábbi tanúvallomásra?"* Mondja Varga: *„akkor elfelejtettük magát megkérdezni, talán van ez ellen valami észrevétele?".*

Kezemben volt – erről a védőm sem tudott – az eredeti számla, amivel a debreceni nagykereskedő leszámlázta a berliner kendőket az *Ungár* cégnek.

A számla kelte 1944. március 20. Egy nappal a német megszállás után. Így *Ungárna*k az az alátámasztottnak vélt megjegyzése – *híre hamva nem volt akkor még zsidótörvényeknek, és Balla itt önállóan készített zsidótörvényt* – igen nevetségesnek hangzott. De ez még nem volt elég. Ungár saját kezűleg ráírta a számlára, hogy „*az árut polgármester utasítására átadtam a Hartos cégnek."* És a kezembe volt az akkori idők Textil központjának ugyancsak iktatott távirata, mely arra utasította a város polgármesterét, hogy a „tévedésből" az *Ungár* cégnek kiutalt kendőket adassa át a Hartos cégnek. Tehát a polgármester sem önhatalmúlag intézkedett, hanem felsőbb utasításra.

A vonatkozó okmányokat közben átnyújtottam a bírónak.

Általános lett a megrökönyödés.

Igen ám, de már korábban Ungár megesküdött a vallomására. Tehát a hamis eskü nyilvánvaló volt, mert mit is mondott a korabeli bűnvádi eljárási szabályzat? *A tanú akkor mentesül a hamis tanúzás bűncselekménye alól, ha önként visszavonja vallomását még úgy, hogy abból a vádlottra kár nem háramlott*. De hol volt itt szó önkéntességről?

Ungárt tehát vissza kellett hivatni.

Indítványoztam: a termet senki ne hagyja el. Egy olyan ember menjen érte, aki nem volt a tárgyalóteremben, hogy *Ungárt* ne tudja senki tájékoztatni a történtekről. És csodák csodája: indítványomat elfogadták.

Így is történt.

Ungár tehát visszajött és bár a teremben ülő hozzátartozói kézzel, lábbal tudtára akarták adni, hogy valami nem stimmel a vallomása körül, úgy fordultam, hogy azokat a rokonokat szemmel tartsam. *Ungá*r nem értette, mi ez a hókusz-pókusz. És itt meg kell jegyeznem: becsületes volt a bíró, mert előbb megismételtette *Ungárral* a vallomását. Különös hangsúllyal az áru átadásának időpontjára. Hiszen a döntő szándéka a tanúnak ezzel az volt, hogy tudja bizonyítani, saját szakállamra törvénytelenül jártam el.

Ungár szóról szóra megismételte korábbi vallomását.

Varga bíró felvette a számlát asztaláról és megkérdezte: „erről a bizonyos debreceni cégről van-e szó?" *Ungár* a rokonok integetése dacára lelkesen erősítette, hogy erről. „Ez kérem, bizony ez a számla 1944. március 20 -án lett kiállítva, és ekkor már több zsidótörvény volt életben, hol volt itt már *Ballának ö*nálló intézkedési joga?!" Majd közelebb hívta a bírói asztalhoz és megmutatta a saját írását, amit nem tagadhatott le: „ön azt írta ide, hogy a polgármester utasítására, már pedig Balla nem volt polgármester",

Mire Ungár: „Köztudomású volt, hogy a polgármester azt tette, amit Balla parancsol".

Erre már Varga is mosolyogva mondta: „azt már mégse tessék állítani, hogy az aljegyző parancsolt a polgármesternek."

De amikor a hamistanúzásra emlékeztettem *Vargát é*s kértem az iratok áttételét az ügyészségre, hogy vádat emeljen *Ungár* ellen hamistanúzás miatt, Varga megszólalt, hogy ezt a bíróság fogja eldönteni. Majd rövid sugdolódzás után közölte, hogy nem teszi át az ügyet. Megvédte tehát *Ungárt* a pregnánsan elkövetett hamistanúság tétel vádja ellen.

Tetőzte ezt ezután a védelmemre hivatalból kirendelt *Nagy Béla* védőm, aki megszólalt, hogy annyi mindenen ment keresztül szegény tanú, hogy nem lehet csodálkozni a dátumi tévedésen.

Mire ott a tárgyaláson megjegyeztem*: „köszönöm ügyvéd úr, hogy megvédte a vádló tanúmat.„*

Tárgyalásom után némi szemrehányással a hangjában mondta nekem *Nagy*, hogy nem tájékoztattam őt egy ilyen fontos birtokomban lévő dokumentumról. Mire figyelmeztettem arra a korábbi közlésemre, hogy védelmemet magam kívánom irányítani. Isten kegyelméből nagyon jól tettem. Mert szabadulásom után évek múlva tudtam meg egy fültanútól, hogy a tárgyalásom előtti napon *Nagy* a régi postahivatal bejáratánál találkozott *Ungár Bélával*, kivel ott nagyon vidáman beszélgetett, és emlegették, hogy holnap majd a tárgyalásomon találkoznak. Biztosra veszem, ha *Nagy t*ud arról a birtokomban lévő bizonyítékról, tájékoztatja *Ungárt*, és ő valami módosítást tesz vallomásában. Még az is lehet, hogy *Nagy Béla* tanácsára. Hát így álltunk akkor is az Úr színe előtt. Azóta mindketten az Igaz Bíró előtt álltak, vagy állnak. Sorsuk nem az én dolgom...

Ungárral csak évekkel később egy alkalommal találkoztam Pesten, mikor *Jakab György* barátommal egy Körúti áruházba mentünk kenyérért, és míg Gyurka sorba állt, a tömeg között várakoztam. Hirtelen szétnyílt a tömeg és néhány lépésre tőlem egy sonkás zsemlét evett *Ungár* Béla. Amikor meglátott, szemmel láthatóan megakadt a torkán a falat. Nos, bizonyára a nézésem nem volt valami barátságos.

Ezzel talán minden lényegest elmondtam tárgyalásomról.

Az ügyész velem szemben korrekt volt.

Vádbeszéde annyiból állt: *fenntartom a vádat.*

M*ajd elhangzott az ítélet: kényszermunka, melynek legrövidebb időtartama 5 év.*

*

Ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy ekkor még nem voltak felállítva azok a kényszermunkatáborok, melyek később oly hírhedtekké váltak szerencsétlen honunkban. Úgy, hogy az volt az utasítás, hogy a büntetés csak akkor veszi kezdetét, amikor majd ezek a munkatáborok felállításra kerülnek. Az addig fogságban eltöltött időt egyfajta „szórakozási üdülésnek" tekinthette a szerencsétlen elítélt.

Ha akár akkor, akár utólag megpróbálok e büntetés rejtelmeibe bepillantani, azt hiszem minden jogtisztelő embernek el kell borzadnia. Hiszen évek hosszú során keresztül meg volt az elítélt – mégpedig majdnem minden esetben az ártatlanul elítélt – a számomra legnagyobb emberi értékeinek egyikétől, a szabadságnak gyakorlásától fosztva. És ki tudja, hogy az évtizedek során hány száz ember az életétől is fosztva. És mégis, ahogy ma megpróbálom magam beleélni abba a lelkiállapotba, amiben akkor voltam: egyszerűen nem tudtam komolyan venni mindazt, ami velem, körülöttem akkor és ott történt.

És ez így van velem mind a mai napig.

Amikor nézem a TV Híradóját és honunk „nagyságainak" el, vagy visszautazásáról szóló képeket, látom, amint rendre libasorban felállnak, kézfogással üdvözlik egymást, sőt sok esetben forrónak látszó csókkal is fűszerezik ezen épületes látványt, bennem mindig a nevető izmaimat késztetik mozgásra.

Így voltam a velem szemben ülő „népbíráknál," és így vagyok ezekkel az „államférfiakkal" is.

Több mint négy évtizede tart ez a felfordult világ, felszínre került a szemét és utazik a felszínen. E rendszer emberek ezreit kényszeríthette arra, hogy elhagyják szülőföldjüket, hivatásukat, családjukat. Vagy hogy olykor eldobják életüket.

Nyomor és szenvedés kíséri dicstelen útján e rendszert e világon és mégis: mint egy színdarab, vagy film, pereg le előttem a jelen. Mint egy megrendezett játék. Ami az elhangzottak eredményeként, vagy a látottak hatásaként ideig, óráig megdöbbenti ugyan a nézőt, de hamarosan jön a feloldás: mindez csak játék.

Ugyanez volt az érzésem most, amikor néha már nem tudtam kikerülni a TV-ben jóformán napkeltétől napszálltáig mutogatott XXVII-ik sorszámot viselő szovjet kongresszusról mutatott képeket. Egy rémálom, mely ott már lassan hetedik évtizede tart. Figyelmen kívül hagyva, hogy az elméletben hibbant elmék által kiagyalt, de a valóságban be nem váló elgondolkodásokhoz makacsul ragaszkodni kell, mert ez egy maroknyi felszínen úszónak javát szolgálja. És hiába az ordító eredménytelenség például a gazdasági vonalon, hiába az embertelen életkörülmények, amik kizárólag így tudják biztosítani e rendszertelen rendszernek fennmaradását, hiszen a szabadság legkisebb fuvallata mindent elfújna.

Még orosz földön is.

De minden hiába, az emberiség keservesen nyögi ennek a megbomlott agyak kiagyalta rendszernek szörnyűségeit. Vakon, bódultan, magatehetetlenül. Emberek

millióit kényszerítve nem kívánt életforma élésére, vagy a menekülésre. Vállalva a hontalanság minden keservét, hiszen milliók élnek hazájuk határain kívül csak azért, mert hazájukban visszamaradt népükre egy gépesített világhatalom rákényszeríti azt, amit normális ember elfogadni képtelen. És ez a tébolyult eszme él, sőt itt-ott újabb és újabb tüzet gyújtva talán még azt is eredményezni fogja, hogy az egész Világot meghódítja.

Amikor el elgondolkodom ezen az ésszel meg nem magyarázható világproblémán, mindig, mint hívő embert csak egy kérdés nyugtat meg.

Talán az Isten akarata, és elgondolása az, hogy ez az eszme uralkodjon el a Világon, mert talán ez a védőoltás az egyedüli megoldás. Mert ott, ahol felüti a fejét, hihetetlen rövid idő múlva csak a maroknyi kedvezményezett megelégedésével találkozik. Ha valaki ezt nem fogadja el, annak had említsek meg néhány dátumot: 1953. Berlin: és ezzel Kelet Németország, 1955 táján Lengyelország először, 1956: Magyarország, 1968: Csehország, 1980: újból Lengyelország.

Népek millióii, akik minden előzetes összebeszélés nélkül szinte egy emberként kiáltották világgá: NEM! Ez nem kell nekünk. És csak a hadigépezet eltipró gépszörnyei tudták megteremteni a temetők csendjét.

*

Elítéltettem tehát, ami különösen Anyámra és feleségemre – aki akkora már megszülte első gyermekét – minden előzetes nyugtatásom dacára nem volt valami kellemes és megnyugtató hatással. Meglehetősen nehéz körülmények között, akkor a Virág utcában laktak a Magda nővérem házában, hiszen az akkori viszonyok nem tették lehetővé, hogy két magányos nő kinn lakjon a *Sóstói úton*. És bizony abból a kicsinyke nyugdíjból nehéz volt a mindennapi előteremtése, amit tetézett még a rólam való gondoskodás, anyagi és fizikai terhe.

Elítélésemet követő napon felkeresett a fogházban a már korábban említett és ügyemben népbíróként működött *Dr. Eötvös Pál* volt iskolatársam és barátom, akitől azután megtudtam, erről már korábban is említést tettem, hogy bűnösségem kérdése is, majd a büntetésem nagysága is 2 – 4 arányban dőlt el, amikor is érdekemben, illetve mellettem *Garayné* és ő voksolt. De megtudtam azt is, hogy a *Kommunista Párt* előzetes döntése 10 évi kényszermunka volt – ez volt itt az általános fejadag – de az *Ungár* tanúvallomás frappáns megdöntése miatt a kommunista párt kiküldöttje önhatalmúlag leszállította büntetésemet a felére.

(Elmondta még Pál barátom azt is, hogy a párt nyomban szigorú vizsgálatot indított, hogy milyen úton jutottam hozzá azokhoz a városi irattárban őrzött iratokhoz, de mivel *Gaál Elek levéltáros* – aki *Bencs Kálmán* sógora volt – azon az őszön meghalt, így kézenfekvőnek látszott, hogy az ő révén. Szegény *Gaál Elek*! Amikor egy orvosi igazolás

ügyében felvitték a Városházára valamikor augusztusban, kilépett a folyosóra és ott meglátva úgy perdült vissza szobájába, nehogy valaki is meglássa, hogy ismer. Ugyan e hős férfiú beszerzett volna-e Nekem valami iratot is? Viszont kitűnő szerepet töltött be akaratán kívül halálával, mert a nyomozás így abbamaradt. Talán ha ez nincs, szegény *Imre Pista* került volna a figyelem középpontjába, aki bátor és derék magatartásával ezen iratokat megszerezte számomra. Isten útjai kiszámíthatatlanok.)

*

Fogházban töltött hónapjaimról

A *fogházban töltött hónapjaimról*, éveimről alig van érdeklődésre számottevő emlékem.

Egyhangúan peregtek a napok.

Ott jöttem rá, hogy egy életfogytiglanra ítélt hogyan is tudja leélni sivár életét. A napok elveszítik minden jelentőségüket, peregnek és peregnek a maguk sivárságában szinte észrevétlenül. 1945-46 telén semmi fűtés nem volt a cellákban, így bizony azok az öles falak meglehetősen rideg hideget leheltek magukból.

Egyik szerencsém belső adottságomon kívül – gyerekkoromtól szerettem a magányt, és teljes mértékben magamévá tettem azt az elvet, hogy rettenetes lehet mindig egyedül lenni, de legalább olyan rettenetes, ha az ember nem lehet egyedül – az volt, hogy cellatársamnak nagyrészt megmaradt a könyvtára, amiből olvasnivalót kaptunk bőségesen. S mivel kicsiny gyermekkoromtól nagyon szerettem olvasni, így ez bőséges szellemi táplálékot nyújtott. Egykori diák rabtársamtól kaptam egy középiskolás francia nyelvkönyvet, így azzal is tudtam foglalkozni, valami angol lehetőségem is volt és német is, így e szerény nyelvtanulás is sokat segített magányomon, de mindenekfelett eljegyződtem egy egész életre a napi biblia olvasás igen nagy boldogságot és megelégedést nyújtó örömeiben. Ma is ennek vagyok hű követője, és amíg öntudatomnál leszek, maradok is!

Ruházatom, mivel mindenem megsemmisült igen hitvány volt. Egy lóden tavaszi kabátom maradt, emlékként ma is kinn lóg az előszobában. Ez alá megboldogult nagynénémtől kaptam egyik unokaöccsének kis bekecsét, ami úgy hellyel közel a könyökömig és köldökömig ért, de mégis vatelinnel volt bélelve. Ugyancsak tőle kaptam egy ma is meglévő prémkucsmát, életem első prémkucsmáját, valamint – és ennek vettem a legnagyobb használt – egy hatalmas hócipőt, így legalább a lábam nem fázott. Ha pedig elgémberedtem a fűtetlen cellában, fekvőtámaszokkal kompenzáltam.

Több alkalommal kaptunk látogatókat a helybeli kommunista párttagokból és oroszokból állítva össze.

Egy ilyen látogatásra élénken emlékezem. Ott volt *Pártos Perlmann Imre* itteni zsidó ügyvéd, aki talán egy osztállyal járt lejjebb, s akivel egy cserkész őrsben voltunk annak idején. Ha valami ügyes bajos dolga volt korábban a városnál, mindig megtisztelt látogatásával és kérésével. Akkor, itt ő volt egyik fő korifeusa a pártnak. Megnézte tanuló könyveimet, és azt kérdezte, hogy miért nem oroszul tanul. Azt magának hagyom, volt

a feleletem. Nem volt több kérdése. Később kisült róla, hogy valami cionista ügybe keveredett és mielőtt az ÁVÓ letartóztatta volna, feleségével közösen öngyilkos lett. *„Rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni*"- idézem a bibliából /Zsid l0,31/

Életünk alakulásában az őszi kisgazda abszolút győzelemmel végződő választás annyi változást hozott, hogy mivel a Magyar Nép, bár igen csökkentett lehetőségek között, de mégis világosan tudtára adta a Világnak, hogy nem óhajtja a kommunizmust. És ha más lehetőség nincs, a rendkívül gyenge minőségű Kisgazdapártot is inkább elfogadja. Ez tudatosodott őreinkben is, így különösen a velünk szemben használt hang tónusa változott kedvező irányban.

Azt hiszem, minden idők minden rabvilágában állandóan burjánzanak a különböző hírek, melyek az uralkodó hangulat árnyalat irányhoz igyekeznek alkalmazkodni. Hogy ezekben a hírekben volt e valami komoly alap, vagy teljesen légből kapottak voltak, azt mind a mai napig nem sikerült világosan megállapítanom.

No, ezekből is rögzítődjön egy-két jól értesült hír.

Volt egy igen kedves fogolytársam *Dr. Tatay Zoltán*, aki korábban Debrecen városának árvaszéki elnöke volt. Bűne egy Vöröskeresztes gyűlésen elmondott beszéd, büntetése az itt szokásos 10 év volt. Majd Pesten a NOT leszállította, és *Zoltán* bácsi valamikor 1946. év során szabadult. További sorsáról nem tudok semmit.

Ennek a *Zoltán* bácsinak felesége révén sógora volt egy erdélyi arisztokrata, nevére nem emlékezem, de azt tudom, hogy amikor észak Erdély visszatért, országgyűlési képviselő lett Erdély színeiben. Egy vasárnap délelőtt, amikor a kéthetenként engedélyezett látogatás következett, – ilyenkor a cellák ajtaja is egész délelőtt nyitva volt, hogy azok a rabok, akiket beszélgetőre hívnak le, lentről szóban hívhatók legyenek – egyedül ültem a cellámban. Kellemes októberi nap sütött.

Megáll az ajtóban *Tatay Zoltán* és mély reverenciával köszönt. Igen jó kedélyű, tréfálkozásra mindig hajlandó kellemes idősödő úr lévén humora gyakran átsegítette őt a nehézségeken. Nyomban felugrottam és hasonló mély a japánokéra emlékeztető meghajlással viszonoztam az üdvözlést. De jött a szöveg is: *„drága barátom, ne felejtkezz el öreg barátodról és rabtársadról, bárhová is visz a forgandó sors szekere!*" Megkérdeztem, minek köszönhetem ezen fennkölt szavakat. *„Te már csak néhány napot töltesz társaságunkban!"*, majd kérdő tekintetemre folytatta: *„hiszen, akinek unokatestvére lesz a magyar miniszterelnök, hát az csak nem marad itt közöttünk. Ezért kértem jóindulatodat."*

Komolyra fordítva a szót, elmondta, hogy az imént látogatója volt – ez a bizonyos erdélyi sógor – és ő mesélte: Pesten széltében beszélik, hogy *Bencs Zoltán* lesz a miniszterelnök. *Zoltán* bácsi miniszterelnökségi osztályfőnök volt, kitűnő nyelvtudása alapján vagy hat nyelven beszélt, tíz éven keresztül állandó kísérője volt gróf Bethlen István miniszterelnöknek külföldi útjain. Bár *Zoltán* egy gyermekparalízis eredményeként lábaira béna volt, de igen szép felsőtesttel, és egy ragyogó elmével rendelkezett, melyen tündöklött a szellem fénye. Máskülönben Békéscsaba országgyűlési képviselője, az országos Luther

Szövetség elnöke volt, és akit valamikor a 40-es évek elején német nyomásra a körülötte csoportosuló képviselőkkel, mint angol barátot kizárták a Parlamentből.

Ezek ismeretében a hír nem tűnt minden alapot nélkülözőnek.

Szinte összefüggött ezzel, hogy néhány nap múlva *Turóczy Zoltán* evangélikus püspök ugyancsak fogolytársam – aki szeretett beszélgetni velem a napi sétáink alatt -mondja, hogy a délelőtt folyamán az egyik látogatója bizalmasan közölte: a vasutat és a postát az angolok veszik át. Ez kiegészítette korábbi híremet. Ha még ehhez vesszük a fogház pszichét, kész volt a megalapozott optimista remény: hamarosan szabadulok.

Ha most visszagondolok ezekre a hírekre, eszembe jut már sokat említett fogolytársam, Goldstein. Aki a hírekkel kapcsolatban mindig mondogatta nekem*: „ne üljön erre a lóra doktor úr, innen az orosz csak úgy megy ki, ha kiverik, erre pedig nincs semmi kilátás. Én jól ismerem őket, ez minden kérdésben az alapállásuk".* Mennyire igaza volt! És mennyi baja származott és származik, még kitudja, hogy meddig e szerencsétlen világnak, hogy kevés ilyen világosan látó goldsteinje volt. Vagy ha volt, nem igen hallgattak a szavára.

Azt hiszem ehhez nem kell külön kommentár.

*

Természetesen ítéletemet megfellebbeztem.

Így ügyem elbírálásra a *Népbíróságok Országos Tanácsához* (NOT) került másodfokú és végleges elbírálásra.

Bár nem volt kötelező, de tanácsos volt mindenki számára, hogy próbáljon ügyvédet találni, aki Pesten ügyét képviseli. És főként – mivel ezerszámra folytak az úgynevezett háborús és népellenes perek országszerte – igyekezzék az ügy tárgyalásra tűzését szorgalmazni.

Így gondolkodni kezdtem, mit tudnék tenni ebben az ügyben? Pénzem nem volt, ingyen pedig nemcsak Krisztus koporsóját nem őrizték, de az ügyvédek sem szoktak tevékenykedni.

Így jutott eszembe katonatársam, *Dr. Kovács Miklós*, aki pesti ügyvéd és a *Földhitel Intézet* egykori jogtanácsosa volt. Vitéz, és aki minden megnyilatkozásában úgy tűnt, igen is barátom, kivel a különböző katonai felriasztások során Erdélybe, Délvidékre, majd az orosz frontra mindig együtt meneteltünk. Bár a Szepességből eredt, cipszer volt – a *Kovács* magyarosított név – és mint jó magyart véltem megismerni. *És volt még valami. Félig tréfásan, félig komolyan mindig azt hajtogatta katonáskodásunk alatt: „nagyon tisztelj engem, mert nekem köszönheted azt, hogy az a gazember Szamuely nem tudott több áldozatot szedni Nyíregyházán."* Elbeszélése szerint ugyanis már az első háborúban tartalékos tüzér főhadnagy volt. Erdélyből teljes ütegével, vonattal tért haza, amikor a Nyíregyházán állván a szerelvény, meghallották, hogy a *Szamuely* banda renitenskedni akar, mire kivagonírozták az ágyukat és menetben végigvonultak a városon. Ez elegendő volt a „hősöknek", hogy eltakarodjanak legalábbis egy időre. Így azután állandó tréfálkozás volt közöttünk, amikor mint Nyíregyháza hősét emlegettem, és mondogattam, hogy hálám kimeríthetetlen. Ha Pesten jártam, mindig fel is kerestem hivatalában.

No, rágondoltam, levélben – természetesen kicsempészet levélben – megkerestem, hogy vállalná-e ügyemet a NOT előtt.

Igen megörültem, amikor kedves levélben biztosított barátságáról és abbéli készségéről, hogy képviseli ügyem. *„A mellékelt meghatalmazást írdd alá, a többit bízd rám*!"- szólt a meleghangú utasítás. Így is történt, és így vallottam Miklós ügyvédemnek.

Benne is, mint sok másban – és ha még sokáig kell élnem, bizonyára a jövőben is sok emberben – iszonyatosan csalódtam. Ügyemben az égvilágon semmit sem tett. Bizonyára félt, de tekintettel barátságunkra, ezt nem akarta bevallani. Nem becsületesebb lett volna, ha ezt nyíltan megírja? És ha mégis segíteni akar egy bajbajutott magyar barátján, esetleg Pesten egy kevésbé exponált ügyvéd ismerősét bízza meg ügyem képviseletével. Legfeljebb azt írja*: „ha majd valami változás lesz anyagi helyzetedben, valamit adsz ennek az ügyvédnek".*

De számomra a legrosszabbat választotta.

Elvállalta, és engem abban a hitben ringatott, hogy képviseletem megbízható kézben van. Miközben nem tett semmit. Még annyit sem, hogy az elkövetkező 18 hónapban akár egy levelet is írt volna. Hiszen a vállalt ügyvéd még abban az időben is levelezhetett akár hivatalos úton is védencével. (Ha másra nem is, de a látszatra nagyon vigyáztak akkor is.) De nem tette. Én pedig ismét áldozatul esve naivságomnak, ültem csendben és vártam tárgyalásom kitűzését.

Amikor már kicsit untam főként azt, hogy ügyem állásáról semmit sem tudok, és amikor annyi pénze volt családomnak, hogy egy levelezőlapot bejuttasson – nem akartam e szerencsétleneket terhelni még ilyen irányú kérésekkel is – írtam Miklósnak és kértem válaszát. Soha, egy ízben sem válaszolt. Igaz „*magyarbarát*" volt. Talán az lett volna méltó hozzá – de nem hozzám – hogy itteni véres atrocitásáért feljelentsem, mivel is sújtotta azt a derék *Szamuelyt*, és bandáját.

Talán az is baj, ha az embert tisztességre és becsületre nevelik a szülői házban.

Amiket itt képviseletemről leírtam, a későbbiek megdöbbentő módon igazolták. Ugyanis 1946. október elején értesítést kaptam a NOT- tól – tehát nem a jogi képviselőmtől – hogy tanúk kihallgatása céljából tárgyalást tűztek ki Nyíregyházán.

Majd hírt kaptam arról, hogy az akkori újságban megjelent egy ***bírói felhívás***, hogy aki *Ballára* nézve mentő tanúvallomást kíván tenni, ekkor és ekkor a Törvényszék ilyen számú szobájában jelentkezzék. Erre eddig csak egy példát tudtam, *Korompay Károly* esetében. De azt is tudtam, hogy neki rokona volt az a *Dr. Antal József*, aki a menekült lengyelek körül fejtett ki buzgó tevékenységet, akiről gyakran megemlékezik a nemrég „Barátaink bajban" címen megjelent és a Magyarországra került menekült lengyelek visszaemlékezéseit tartalmazó könyv, és aki 1945-46 körül kisgazda párti vonalon valamilyen miniszteri tárcát töltött be.

Tehát *Korompay Károly* bácsinak volt egy miniszteri protezsálója, de nekem?

Meglepődtem, és kezdet kezdetén, az engem jellemző jóhiszeműség – mely már igen sokszor a naivság határát súrolja – arra engedett következtetni, hogy talán *Kovács Miklós* csendben, de dolgozik ügyemben.

Mint sok mindenben elég hosszúra nyúlt életemben, ebben is csalatkoztam, mert a kiküldött bíró minden kérdezés nélkül közölte velem, hogy *ügyemben vád tárgyává tett „bűneim" sehogy sincsenek összhangban ítéletem súlyosságával*. Ez a kiküldött, amint említette korábban a Kolozsvári táblán teljesített bírói szolgálatot. Bár közelebbről nem volt alkalmam megismerni, de úgy is mint jogász, de lehet, hogy úgy is mint érző magyar állt mellém.

(*Annak a bírósági tanácsnak, amely ügyemet tárgyalta, és amelynek ez a kiküldött bíró is, mint tanácsbíró tagja volt, a rendszer által túl enyhének minősített ítéletei miatt már sok volt a rovásán. És amely tanácsnak – mint nemsokára látni fogjuk – ügyemmel kapcsolatban elfoglalt álláspontja véglegesen megpecsételte sorsát. Magyarán kirúgták őket a NOT bíróság kebeléből. De még nem tartunk itt*.)

NOT tárgyalás

Boglutz tanács Nyíregyházán

Eljött a tárgyalási nap – amint visszaemlékezem úgy ***1946 októberében***, vagy novemberében – amire természetesen engem is elővezettek a fogházból. Ez a kihallgatás már a régi és jelenleg is e célt szolgáló Bírósági épületben lett megtartva, mert már korábban az oroszok kiürítették az épületet.

Reggel 9 órára állított elő a fegyveres fogházőr, de ekkor nem raktak bilincset a kezeimre. Amikor felértünk az emeleti folyosóra – e négyszögben körülhaladó folyosó rendszer Bocskai utcai frontján volt a tárgyalási szoba – magam is alaposan elcsodálkoztam, mert a folyosó emberektől volt zsúfolt. Akkor még azt hittem – hiszen míg soraik között elvezettek alig, alig ismertem fel valakit, és innen-onnan üdvözlés hangját hallottam, amitől meglepődtem, mert akkor már az ilyesmihez nem igen voltam hozzászokva – hogy valami másik tárgyalás is van kitűzve és erre jelent meg ez a nagy tömeg.

Már az is szokatlan volt, hogy amikor a fegyőr bevezetett a szobába és jelentette, hogy *„a nem jogerősen elítéltet"* előállította, a bíró – idősebb ember volt, mint én – felállt székéről, hozzám lépett, bemutatkozott és kezet fogott. Rajtunk kívül a már korábban kirendelt nyíregyházi védőm *Dr. Nagy Béla* volt jelen, valamint a tárgyalásomat vezető *Dr. Varga János.* Ők is alig győztek mosolyogni. Így nem volt nehéz felismernem, hogy e kiegészítő kihallgatások javamra fognak szolgálni.

A bíró hivatalos hangon megnyitotta a tárgyalást, majd közölte, hogy mivel az elsőfokú tárgyalásomon senki védő tanút nem hallgatott meg a bíróság, és mivel a vádba helyezett „cselekmények" még internálásra sem nyújtanak kellő jogalapot, a NOT tanácsa elbírálásra alkalmatlannak minősítette ilyen formában ügyemet. Ezért általa végrehajtandó „bizonyítás kiegészítést" látott szükségesnek, és ezért jelentette meg az újságban a hirdetését.

Ekkor értesültem erről a szokatlan tényről magam is. Megkezdődött a kihallgatás.

Csak néhány nevezetesebb vallomás, amikre ma is visszaemlékezem:

Bacsik cukrász, a Szociáldemokrata Párt nemzetgyűlési képviselője. Vallomását számomra is igen meglepően és teátrálisan kezdte. *Én kérem* – hangzott a vallomás.

De ezt megelőzően ismertette személyét a bíróval, de velem is, aki az égvilágon semmit korábbi politikai múltjáról nem tudtam, csak azt, hogy a Luther ház alatti cukrászdájában nem a legjobbak a sütemények. Megtudtam, hogy 1919-ben aktívan részt vett a proletárdiktatúrában, ezért emigrált Franciaországba, majd a spanyol háborúhoz volt valami köze stb. Tehát politikailag kitűnő minősítése volt e világnak – *én kérem, az életemet köszönhetem a doktor úrnak. Puff neki, – gondoltam – ugyan, ezt hogy csináltam?*

Elmondta, hogy ő tulajdonképpen itt bujkált és rendkívül félt a német megszállás után, hogy a németek elhurcolják. Egy alkalommal idézést kapott a hivatalomba. Mikor megjelent, a Magyar Belügyminisztériumból küldött igen sok kérdést tartalmazó űrlapot látott a kezemben, azzal a miniszteri utasítással, hogy arra vonatkozólag ki kell kérdeznem. Ő nyomban sejtette, hogy a németek keze van a dologban és halálos izgalommal ült le a felkínált székre, amikor is megkezdtem kihallgatását.

(Ma is mindig *Bacsik* szavait idézem, mert akkor is, ma is megvallom, hogy egyáltalában erre nem emlékszem. Ezen nem lehet csodálkozni, hiszen elég sok aktát kaptam naponta elintézésre az iktatóból, és mint mondtam a *Bacsik* korábbi életét sem ismertem. Ma sem tudom, hogy mi volt ebből a tény és mi a talán saját érdekében is kihangsúlyozott esetleg kiszínezett történet.)

Benne mindig jobban és jobban szorult az a bizonyos zabszem, amikor én átfordítván a kérdőlapot és látván, hogy ott még mennyi válaszra váró kérdés van, azzal a megjegyzéssel, hogy én nem vagyok rendőri nyomozó átnyújtottam az alig kitöltött kérdőívet az írógép mellett ülő gépírónőnek, hogy tegye irattárba, neki pedig azt mondtam: „*menjen haza békével Bacsik úr.*" Így is történt és így maradt ő életben.

Rendkívül hatásos volt egy kihallgatási sorozat első tanúvallomásaként *Bacsik* megnyilatkozása, miközben magamban azt gondoltam, *én ugyan minderre nem emlékszem*. De az első tanúvallomás ügyemben, mellettem ráadásul egy akkori potentáttól számomra igen jól jött, hiszen a hangulat azonnal mellettem volt, talán mindenki részéről. Hát hogyne*: egy ilyen „életmentő", aki a baloldal egy érdemes férfiúját megmentette a haza javára.*

(Szegény *Bacsiko*t később, mint elhajló jobboldali szoc.demet *Arató Mariska* nénémmel, aki szintén szoc.dem.-ként megjárta a Fehér Terror száműzetéseit, együtt záratta ki *Marosán* a pártjukból.)

Korábban szóltam már *Dr. Nagy János ezredorvosról*, aki meghallgatása után miközben hozzám lépett, hogy kezet fogjon velem, félhangon mormolta, hogy milyen piszok emberek vannak, hogy ilyeneket találnak ki.

Megjelent *Rónaszéki Laczkovszki Józsefné*, aki anyámnál éveken keresztül, mint háztartási alkalmazott dolgozott, és aki annak idején visszavitte az *Orbán Sándor* boltjából protekciósan kiküldött cukrot és lisztet. Sőt még azt is elmesélte, hogy igen gyakran megfordult nálunk, ismerte nemcsak a lakást, de a speizot is, és állítja, hogy soha semmi halmozott készlet ott nem volt, és szegény nagyságos asszony (ez volt Anyám) milyen nehezen tudta a mindkettőnk által szeretett édes tésztákat megsütni, hogy kispórolta belőle a cukrot, vagy igyekezett azt mézzel – ami szabad áru volt – pótolni.

Megjelent *Kiss János cipészem* és a könyvelését vezető kisasszony. Derültünk vallomásán, való igaz volt a történet. Mivel magamnak nem vettem igénybe soha semmiféle cipőjegyet, bizony elég rossz cipőkben jártam, amiket Kissnek kellett műhelyében foltoztatnia, ahol korábban is dolgoztattam. Egy alkalommal ismét megjelentem egy pár cipővel, ahol a felsőrész várt stoppolásra. *Kiss Jánosnak* műhelye a Nyírvíz Palota Széchenyi utcai frontjának utolsó üzlethelyisége volt, ma talán a Barkácsbolt van ott. Amikor meglátta cipőmet a mester, aki meglehetősen ideges ember volt, azt kidobta a műhely nyitott ajtaján. Úgy, hogy kirepült a cipő az utcára, miközben azt kiáltotta:" *nem vagyok foltozóvarga*." Én erre – hangzott a tanúvallomás – kimentem a cipőért, visszahoztam, és azt mondtam: *„tudomásul veszem Kiss úr, hogy ön nem foltozó varga. De maga meg azt vegye tudomásul, hogy engem, mint vevőt üzletében többet nem lát"*- és indultam ki az üzletéből. Ő utánam jött, megfogta a karom és azzal a megjegyzéssel, hogy ma nagyon ideges, visszavette tőlem a cipőt. Miközben orra alatt motyogta: *„azért adathatna magának már legalább egy cipőcsináltatási jegyet, hiszen már több éve tart ez a világ*." Mire én: „*Kiss úr, annak idején megmondtam önnek, hogy amíg én vezetem itt a közellátást, ha mezítláb kell is járnom, magamnak e kevésből nem veszek el jegyet"*.

Hasonló értelmű vallomást tett a kisasszony is, aki végig jelen volt.

Néhány apróság emlékeim morzsáiból.

A kihallgatások a déli ebédszünetig megállás nélkül tartottak, ebédszünet után ismét visszavezettek a fogházból. Mintha még nem kezdődött volna meg a kihallgatás, a folyosó ismét zsúfolt volt. Kik voltak ott, nem tudom, de azt igen, hogy este 6 óráig jöttek és jöttek az emberek. Vallomásuk oda konkludált, hogy „*Balla nem volt egy mézes mázos szavú, de nem volt goromba ember sem, röviden, velősen intézete a dolgokat, de egyet tudunk, kemény volt magához is, becsületes volt. És ha valami nem ütközött törvénybe, mindig kedvezően elintézte.*"

Este 6 órakor meglehetősen fáradtan hozzám fordult a bíró: „Kívánja Ön még a kint lévők kihallgatását, mert akkor itt töltjük az éjszakát is."

Feleletem az volt: „én eddig sem kívántam, ön tette ki hirdetését az újságba, így mindez akaratomon kívül történt és történik."

Kilépett a folyosóra és fülem hallatára közölte a még mindig szép számú és kihallgatásra várókkal: *„menjenek kérem nyugodtan haza, a már eddig kihallgatott tanúk vallomása beigazolta, hogy a doktor urat ártatlanul ítélték el. Visszamegyek Budapestre, ezt a tényt jelentem a kiküldő bírósági tanács elnökének. Felmentjük a doktor urat, hogy már a karácsonyi ünnepeket otthon, a családja körében tölthesse el."*

Visszatérve a szobába felém fordult: „azt hiszem, hallotta álláspontomat, és a várható eredményt."

Jó éjszakát kívánt, kezet fogott a fogházőr pedig visszakísért cellámba.

Ott azzal a tudattal hajtottam álomra fejem, hogy a hátralévő időt már tényleg a kutrin ülve is kibírom.

Naiv feltételezés volt.

*

Néhány nap múlva közölték a pesti lapok, híre valami módon hozzám is eljutott, hogy a „*Boglutz tanács*" működését az illetékes miniszter felfüggesztette.

Én pedig tovább ücsörögtem a fogházban töltve második karácsonyomat is.

Hogy mi történt, azt hónapokkal a szabadulásom után tudtam meg, néhai *Dr. Márföldy Jóska* barátomtól, aki korábban királyi ügyész volt.

Pesten az *Igazságügyi Minisztériumban dolgozott Berky* nevezetű bírósági végrehajtó leánya, aki a miniszternek *Dr. Riesz Istvánnak* volt a gépírónője. Ő beszélte el Jóskának, mint szem és fültanú, a következőket:

Ennél a *Riesznél* megjelent *Erőss János*, akkor talán a közellátási miniszteri tárcát betöltő városunk bitang fia – *lásd gyámhatósági tényked*ésem, *mikor nem engedtem elsikkasztani Klein néni unokájának amerikai dollárörökségét* – és közölte, hogy a „***Boglutz tanács" ismét megmutatja foga fehérjét, mert egy véreskezű tömeggyilkost akar most Nyíregyházán szabadon bocsátani. (Ez a tömeggyilkos én voltam.)***

A *Korompay* ügyét is ez a *Boglutz tanács* tárgyalta és őt korábban felmentette minden vád alól a tanács. *Károly* bácsi pont délben szabadult, amikor is köztudomású, hogy a nándorfehérvári győzelem emlékére harangoznak. Valaki, vagy valakik, „jóindulatúan" azt a hírt terjesztették, hogy *Korompay*t harangszóval fogadta a reakciós és klerikális Nyíregyháza. Így ezután az *Erőss féle hír* csak olaj volt a tűzre.

Riesz azonnal intézkedett a tanács felfüggesztésére, aktámat pedig magához kérette. Nekem meg szerencsém volt ismét hónapokkal tovább ülni. Majd, amikor személyesen megállapította, hogy még a vádban sem szerepel, sem *véreskéz*, sem t*ömeggyilkosság*, visszaadta az ügyet egy másik tanácsnak, akinek vezető bírája bizonyos *Téglás* nevezetű bíró volt.

Természetesen a hetek változatlan menetben peregtek.

Valamikor 1947 júniusának emlékezeteim szerint második felére tűzetett ki tárgyalásom azzal, hogy „*a vádlott elővezetendő."*

Június derekán egy *Szüle* nevezetű felvidéki származású fogházőr kíséretében Pestre szállítottak.

Apróság!

Az őrszemélyzet közvetlen parancsnoka egy *Fedor* nevezetű, talán törzsőrmesteri rangot viselő fogházőr volt. Valamikor, mint házmester a Csaló közi és ma már lebontott Murányi villában lakott. Gyermekei játszótársaim voltak a *Murányi* gyerekekkel együtt. *Fedor* azonban szükségesnek látta, hogy megbilincseltessen és így kísértessen ki a kora délutáni órákban a vasútállomásra. Jellemző a felvidéki magyar őrre, hogy arra kért, ne menjünk a Zrínyi Ilona, majd a Széchenyi utcán, tehát a város közepén, mivel Ő szégyelli magát, de a parancsot végre kellett hajtania. Mondtam Szülének, hogy nem vagyok szégyellős fajta, különösen nem ebben az ügyben, de látva őszinte kérését, eleget tettem, így szinte kilopott a vasútállomásra a mellékutcákon (Kereszt utca, Gimnázium köz, Kiss Ernő utca).

Kinn az állomáson feleségem érthetően könnyes szemmel és *Szüléné* vártak, aki férjének tekintettel az akkori ellátási viszonyokra valami harapnivalót hozott. *Szülénének* első szava férjéhez: *nem szégyelled magad, egy ilyen urat így kikísérni?* Szüle mentegetőzött, de nekem is meg kellett értetni ezzel a derék asszonnyal, hogy férje nem tehetett mást. Amikor beszálltunk a vonatba, azonnal levette a bilincset kezemről és kimutatta a peronon álldogáló asszonyoknak.

Utazásunk, ami a reggeli órákig tartott ugyan, de összességében zavartalan volt. Az utasok túlnyomó többsége szánakozva nézett, sokan ennivalóval kínáltak, szóval magyar emberhez méltóan viselkedtek.

De még történt egy igen érdekes és soha nem felejthető dolog velem.

Amint Pesten lépek le a vonatról, a már kissé elnyűtt bricseszpantallóm a fenekén a varrásnál végigrepedt. Hiába, a két év egyfolytában történő hordása megviselte és csak ez az egy „nadrágom" volt. „*Semmi baj"* – mondta *Szüle,* – „*itt a közelben él egy kis húgom, ő varrónő, odamegyünk."*

Sajnos nem tudtam meg az óta sem a nevét, sem a címét. Amikor az ötvenes években legelőször Pesten jártam, megpróbáltam megkeresni ezt a fiatal párt, de még azt sem tudtam, hogy a Keleti, vagy Nyugati pályaudvarra érkeztünk annak idején, így minden ilyen irányú kísérletem már eleve kudarcra volt ítélve. Ráadásul a derék *Szülét* az első seprés kiseperte a fogházőri állományból, így vele sem tudtam kapcsolatba lépni. Hogy is maradt volna ott, amikor igen tisztességes és jó magyar ember volt. Miért volt részemről ez a lázas keresés? Oka igen egyszerű. Valami olyan magyar emberséget tapasztaltam részükről, melyhez foghatóra az óta sem volt alkalmam itt rátalálni.

Arra emlékszem, hogy egy átlagosan nagy, szürke emeletes épülettömb udvari részében a földszinten laktak, a férfi valamelyik közeli illatszerboltban dolgozott, mint segéd. Amikor odaértünk és *Szüle* közölte jövetelünk közvetlen célját, a fiatalasszony adott egy átmeneti kabátot addigra, míg elszakadt nadrágomat megvarrta. Minden ellenkezésünk dacára reggelit készített, pedig szemmel láthatóan nem éltek valami nagy bőségben. Ahányszor ez a fiatalasszony rám nézett, szemei mindig könnyel teltek meg. Távozásunkkor azt mondta nagybátyjának, hogy ha itt kell éjszakáznunk – amire igen nagy volt a valószínűség – semmi esetre se vigyen a *Markó* fegyintézetbe, hanem hozzon hozzájuk. Kis szobakonyhás lakásukban el tudnak helyezni mindkettőnket. Amikor *Szüle* hivatkozott hivatali minőségére, és hogy ennek törvényes akadálya is van, hiszen elítélt vagyok, és még azt sem tudni, hogy mi lesz a ítélete a II. foknak, az asszony olyan haragos lett, hogy azt mondta *Szülének*, ha ezt nem teszi meg és tovább szenvedtet egy magyar embert, többet hozzájuk ne jöjjön.

Kénytelen voltam közbelépni és megmondani: az én érdekem is az, hogy ha ma nem végzünk, menjek be a Markóba éjszakára, mert biztosan tudom, hogy ellenségeim figyelnek, és csak mindannyiunk fejére kellemetlenséget hozok.

Igen nehezen tudtuk megnyugtatni ezt a kedves teremtést. Végül is békében elválva és megígérve, hogy amikor hazafelé indulunk, ismét felkeressük őket, még megtudta tőlem, hogy mi az, amire vágynék a holnapi ebédet illetően. Unszolására megmondtam, hogy szeretem a palacsintát, és azt bizony van vagy két éve, hogy nem ettem. Ezzel váltunk el.

NOT tárgyalás Budapest

Felmentünk a *Népbíróságok Országos Tanácsához, a NOT*-hoz.

Ez a régi Kúria épületében, szemben a Parlamenttel volt elhelyezve, ahová azután a Nemzeti Galéria költözött és tudomásom szerint ott volt egészen a Királyi Várba történő átköltöztetéséig. (Ma, azt hiszem, ebben a csodálatos szép épületben a Néprajzi Múzeum van.)

Szüle jelentkezett a megfelelő helyen, ahol *igazán nem várt hír fogadott*: ***elveszett az aktám***, szőröstől – bőröstől. Sehol nincs. Ott tudtam meg, hogy már korábban az elnök kerestette, de akkor sem találták.

Ez az elnöki keresés egy kis magyarázatra szorul.

A NOT elnöke akkor *Dr. Major Ákos* volt, korábban hadbíró és *Major Tamásnak*, a színésznek testvére. *Major* feleségemnek, Irénnek színiiskolai évfolyamtársa, vagy abból az időből származó ismerőse volt. Amikor Ircsi májusban Pesten járt szüleinél, *Major Tamáson* keresztül tudtomon és akaratomon kívül elment *Major Ákoshoz* is, aki megígérte, hogy mint testvére volt kolléganőjének utána néz ügyemnek.

Hogy melyik *Major* volt a bitangabb, azt nem tudom eldönteni. Talán nehéz is volna. A lényegen ez azonban nem változtatott semmit.

Nincs akta, így nem lesz tárgyalás sem, mivel ügyirat nélkül ez elképzelhetetlen.

Feledtem említeni, hogy mielőtt a NOT-hoz elmentünk, felkerestük „ügyvédemet" vitéz *Kovács Miklóst*, aki akkor is még az Országos Földhitelintézetnél, mint jogtanácsos a Központban presideált. Ez ott a közelben volt, ha jól emlékszem a *Nádor utcában*.(Ma nem tudom, hogy hívják ezt az utcát.) Korábban már vagy öt ízben írtam Kovácsnak, de nem válaszolt. Látogatásom szemmel láthatólag nem igen örvendeztette meg. Igaz, hogy mindenfelől a nagyszámú bankalkalmazott szemeinek pergő tüzében álltam, hiszen hosszú szakállam és a kísérő fogházőr mindenki számára világossá tette, hogy honnan jövök. Csodák csodája, *Kovács* tudott tárgyalásom időpontjáról, majd kérésemre a nála lévő ügyiratot, amit – mint megnevezett védő – a bíróságoktól kapott, átadta. Találkozásunk hideg és rövid volt. Megköszöntem szíves „fáradozásait". Ő valami olyasmit dadogott, hogy ebben a helyzetében nem tudott többet tenni, mire csak annyit feleltem, hogy miért nem írta ezt meg és akkor nem kellett volna 25 és fél hónapot várnom a II. fokú tárgyalásomra.

Majd kézfogás után azt hiszem mindkettőnk örömére, távoztam. Többet e földi életemben nem hallottunk egymásról. Bizonyára régen halott, hiszen a múlt század kilencvenes éveiben született.

E „vizit” után mentünk fel a NOT -hoz.

Ami ott történt, különösen méltó a megörökítésre.

Felejthetetlen barátom *Jakab Gyurka* sógorával, *Farkas Lajossal* már az épültben tartózkodtak, és amint az elkövetkezők igazolják, igen nagy segítségemre voltak.

Mozgásban volt az egész apparátus, ide-oda futkostak ész és értelem nélkül.

Ügyirat nincs, így tárgyalás sincs, nincs más teendő, mint az elítéltet visszavinni, s mivel közeledik a nyári szabadság ideje, ez pedig bírói szünetet jelent, tehát a következő tárgyalási időpont valamikor ősz körül várható.

És ha akkor sem lesz meg az ügyirat?

Akkor üljön a delikvens babérjain, teszem hozzá gúnyosan. Ez volt ám az ördögi terv! És melyik jóakaróm volt, aki ezt ilyen jól kifundálta? Csakhogy többek között van egy örökérvényű mondás: „*Man Proposes, God Disposes*!” Azaz: „*ember tervez, Isten végez*!”

Most is így történt.

Amint nem kis aggodalommal figyeljük a nagy sürgés – forgást, az egyik tárgyaló terem előtt álló, kissé borvirágos orrú, harcsabajuszú teremőr halkan megszólal: „*Egy tízesért elintézném az egészet!”* Mellette álltunk négyen: én a fogházőrrel és Gyurka barátom a sógorával. „*Mit mond öreg?-* kérdezte Gyurka. Az öreg megismételte, most már nem az orra alatt, de hozzánk intézve. Mire *Gyurka*: „*kap öreg egy húszast*!”

Jakab Gyurka barátom egész életében mintaképét adta a hűséges, jó barátnak. A „friend is need is a friend in deed”- így igaz. Példa erre Ő! Amikor elsősorban vívókarrierjének érdekében 1942-ben Pestre költözött, a Pénzügyminisztériumban nyert elhelyezést. Ott maradt a háború után is, lévén hadirokkant és ebből a minőségéből kifolyólag elmozdíthatatlan állásából. A Minisztérium adóellenőrzési csoportjánál dolgozott, de saját kérésére az általa adózás szempontjából ellenőrzendő területnek Dunántúlt kérte kijelölni, hogy elkerülje lokális ismerőskörének esetleges nehézségeit. Így a mi tájunkra csak évenként két ízben jött, amikor kérésére egyik itteni beosztott kollégával cserélt. Ez az én kedvemért történt, mert így és ilyenkor rendszerint tavasszal és ősszel néhány zavartalan órát tudtunk barátságunknak szentelni.

1947 nyarát írtunk, akkor még lényegesen nagyobb volt a forint vásárló ereje, mint napjainkban. Az öreg egy nagyot ugrott örömében és indulni készült. *Gyurka* pénzt adott a sógorának – Ő a háborúban szerzett rokkant lábával nehezebben mozgott – és mondta sógorának, ha valahova menni kell, „taxival menj!”

Izgatott várakozás után vagy egy jó félóra múlva megérkezett az öreg egykedvűen lépegetve, kezében az aktámmal.

A sógortól, Lajostól tudtuk meg a részleteket:

Taxiba ültek és peres ügyem előadójának lakására mentek. Az öreg ezt is tudta, úgy látszik nem az első eset volt ajtóőri működésében.

Csodálatos véletlen: a Téglás tanács, ha jól emlékszem hat tagja közül ez a „bíró” volt egyedül zsidó!

Lajos mellette állt, így mindent jól hallott. Csengetésre megjelent a bíró, kinek az öreg nagy hangon előadta: „*óriási baj van bíró úr, messziről felhozták az elítéltet, és most úgy*

néz ki, nem lesz tárgyalás, vissza kell vinni, micsoda költség a kincstárnak, mert nincs akta. „Véletlenül" nem hozta el bíró úr?"

A bíró elővette aktatáskáját, és ím lássunk csodát: „véletlenül" ott volt az aktám. Elsápadt és dadogva mentegetni kezdte magát. De az öreg elemében volt, úgy látszik, fűtötte a húszas és a benne rejlő féldecik. „*Reggel 8 órára legyen a bíróságon bíró úr*!"- rendelkezett,- *mert ezt az ügyet soron kívül le kell tárgyalni, így rendelte el az elnök úr* (itt Majorra célzott), majd sietve eljöttek, miközben rákacsintott *Lajos* barátunkra: *tudtam én, hol kell keresni*!

A folytatását már magam is végig hallgathattam.

A teremőr bement a tárgyaló Téglás tanácshoz és mivel nyitva hagyta az ajtót, végig hallottam, talán inkább végig élveztem a történést.

„Itt az akta, azt üzeni az előadó bíró úr, hogy holnap reggel 8 órára itt lesz, tessenek feljönni korábban – a tárgyalások 9 órakor kezdődtek – hogy ezt az ügyet letárgyalhassák, nehogy a Kincstárnak külön kiadása legyen. Határozatban mondatott ki! „

Az öreg mosolyogva kijött, és mint megszolgált jutalmát vette át *Gyurkától* a húszast!

Így is lehet egy ügyet elintézni….

Miután szerencsésen megkerült az ügyiratom, azt nagy diadallal bevitték az elnökhöz, majd az ügyészhez. Nevére nem emlékszem, csak azt tudtam meg tőle, hogy vagy Nagykanizsán született, vagy egy ideig ott szolgált. Ez is kegyelmi ajándék volt részemre az Istentől, mert így különösen érdekelte Nagykanizsa helyettes polgármesterének ügye.

Nemsokára maga elé vezettetett. Sovány, magas, kopasz ember volt, talán valamivel idősebb nálam. Itt, ahogy tallózom emlékezetem mezején, némi kiegészítésre szorul elbeszélésem. Ugyanis eszembe jutott, hogy már korábban is maga elé vezettetett. Tüzetesen kikérdezte ügyemet, majd amikor elbeszélésemet befejeztem, hitetlenkedve megjegyezte: „*az lehetetlen dolog, hogy ezért ül Ön, hiszen a felhozott vádbeli cselekmények még internálásra sem nyújtanak jogalapot!.* Mosolyogva mondtam: ha nem hisz nekem, legalább a fogházőr jelenlétének higgyen, ami nyilvánvalóan igazolja, hogy letartóztatott vagyok. Nyomban válaszolta, e tényt el kell fogadnia, csak abban kételkedik, hogy más nincs az ítéletben. „Figyelemmel az akta eltűnésére, nem fogom visszaengedni Nyíregyházára, ha kell az állam költségén, hetekig itt tartom, amíg az akta elő nem került, mert itt valami bűzlik az eljárás körül."

Így azután, amikor aktám megkerült, majd azt áttanulmányozta, ismét hivatott és azzal kezdte mondókáját, hogy Önt igazolta az ügyirat, de ezért lehetetlen volt Önt 25 és fél hónapon keresztül fogva tartani. Itt valaminek a háttérben lennie kell!

„Helyes úton jár ügyész úr, ismertettem családi körülményeimet, azt a tény, hogy csak egyedül én maradtam Magyarország területén, így bizonyos körök rajtam kívánják a port elverni." – mondtam.

„Ennek nem fogok segédkezet nyújtani, vegye tudomásul, hogy a tárgyaláson a vádat elejtem, és indítványozni fogom, hogy fizessen az igazságügyi kincstár önnek kártérítést a fogva tartásért" – így Ő.

Igen ám, de akkor már két szomorú példa volt előttem.

Korompay Károly bácsi, akit felmentettek, majd talán öt hónap múlva új vádakkal ismét ült. Ismét felmentették, szabadulása után néhány hónappal harmadszor és új váddal elfogták, majd a debreceni Népbíróság mentette fel.

És talán csak azért szabadult a negyedik lefogástól, mert elköltözött Nyíregyházáról. A személyes bosszú, a viszonyok adta lehetőségek csábítása igen nagyúr, pláne egy olyan határszéli helyen, mint Nyíregyháza. A hatalma teljes birtokában lévő *Dr. Moskovics* minden bitangságra képes és hajlamos volt.

A másik példa *Muzsay Feri bácsi ezredes*, a Kárpát vonal egyik védőhadosztályának parancsnoka volt. Őt – olvastam az ítéletet – előbb az itteni népbíróság elé állították, majd az megállapítva illetéktelenségét, ügyét áttették a debreceni Katonai Bírósághoz. A Katonai Bíróság olyan indoklással mentette fel Feri bácsit 1945 decemberében, hogy ahogy eljárt, és amit tett, minden katonának kötelessége volt. Majd egy bitang trombitásának feljelentése alapján elkerülve a katonai bíróságot, ahol úgy látszik, mégis bírók ültek és nem bitangok, 15 évre ítélték el, amit szegény Feri bácsi utolsó napig kitöltött! Hogy onnan kiszabadulva, mint egyik rokonának szívbetege Balatonfüreden, az utcán essen össze és haljon meg.

Ez a két példa lebegett szemeim előtt, amikor azt mondtam az ügyésznek: „*ha jót akar tenni nekem, csak ezt ne tegye*! *Mert nincs más lehetőségem, mint Nyíregyházára visszatérni, mert ott van fedél a fejem felett! És ha felmentéssel megyek haza, ez olaj lesz a tűzre és új vádakkal ismét ülni fogok! És mire ide Önök elé kerülök, megint elmúlik vagy két év! Márpedig úgy érzem, hogy a csücsülésből is elegem van. Ítéljenek el* – hozzátettem, hogy ne vegye zokon, de teljesen hidegen hagy, hogy mi a véleménye rólam ezeknek a bíróságoknak – *de egy nappal se többre, mint amit kitöltöttem. Erről tájékoztassa a bíróságot, annak egyik tagja kivételével*."

Megértette, hogy kiről beszélek.

Erre megismétlődött a nyíregyházi ügyészi jelenet: *jó, jó, de mi alapon ítéljük el? V*álaszom az volt, hogy mivel az utolsó szó jogán én beszélek, ott olyanokat fogok mondani, ami alapot nyújt majd elitélésemre.

Így is történt, mint ahogy az majd kitűnik az elmondottakból.

De még tárgyalásomig hátra volt egy éjszaka, amit a Markóban kellett eltöltenem. Legalább azt is megismertem belülről.

Szüle átkísért és átadott a szolgálatvezetőnek azzal, hogy reggel értem jön. A szolgálatvezető ismerős volt. Tudni kell ehhez azt, hogy a város kezelésében lévő úgynevezett *Burger alapítvány pazonyi birtokát* mindig az Igazságügyi Kincstár bérelte, ahol többnyire a jogerősen elítélt fiatalkorúak dolgoztak a mezőgazdaságban.

Ez az ügy a város Szociálpolitikai ügyosztályához tartozott, ahol több ízben dolgoztam Polinszky barátom kisegítőjeként, de vagy másféléven keresztül önállóan is vezettem. (*Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ebből az alapítványból befolyó jövedelem fedezte például a Szeréna lakban évről évre lebonyolításra kerülő proletár gyerekek üdültetését.)*

Nos, ez a most Pesten szolgáló fogházőr, mivel évekig vezetője volt ennek a gazdaságnak, gyakran jött a szerződésekkel, vagy a birtokkal kapcsolatos ügyekkel hozzám is.

Megismert, és fejcsóválva vette tudomásul, hogy én is lakója leszek intézményének. Mivel másnapra már tárgyalásra voltam kitűzve, így egy átmenő cellába irányítottak. Általában nagy feltűnést keltettem, úgy, hogy még e cellában is számtalan látogatóm volt. Miért?

Akkor még az úgynevezett háborús főbűnösök (*Sztójay, Imrédy, Bárdossy, Szálasi stb.*) mielőtt az ítéletet ezeken a magyarokon végrehajtotta az önkény, „csak" 5-10 hónapokat ültek. *De olyan valaki, aki már több mint két évet, tehát a „felszabadulástól" ül, ritka volt, mint az a bizonyos fehér holló.* No, e mellett még annak a híre is elterjedt, hogy az óta növeszti szakállát! Ami kis igazítással igaz is volt, mert elitélésemtől, tehát 1945 decemberétől növesztettem szakállamat.

Maga a cella lakói is érdekes emberek voltak. Amikor beléptem e társas cellába, voltunk ott vagy tizenketten, de csak egy páran maradtak meg emlékezetemben.

Akikre emlékszem: *Dr. Sándor belügyminiszteri tanácsos*, ismert nótaszerző, *Zsedényi vezérkari alezredes* a pécsi hadtest vezérkari főnöke, de a legérdekesebb egy talán *Vilmos keresztnevű*, akkor olyan jó hatvanas éveiben járó, szemmel láthatóan *fizikai munkát végző ember volt*.

Mint frissen érkezett cellatárs sorba mentem bemutatkozni.

Dr. Sándor, aki igen jó kedélyű tréfás ember volt még ott is, figyelmeztetett, nem jól kezdtem a sort, mert legelőször a parancsnoknál kellett volna kezdeni, aki ez a bizonyos *Vilmos* bácsi volt. Láttam, hogy valami alapja van ennek a tréfás hangon adott tanácsnak, mert mindenki nevetett. Még ez a bizonyos *Vilmos bácsi* is, miközben tréfás hangon szólt *Sándorhoz:" csak figurázik velem a tanácsos úr!*"

Amint megtörtént az ismerkedés, ismét *Sándoré* volt a szó. Azt tanácsolta, kérdezzem meg már a *Vilmos* bácsitól, mennyi időt töltött rácsok mögött?

Megtudtam: a *Horthy* rendszer börtöneinek lakójaként 12 évet.

„Ilyen múlt után Önnek legalábbis miniszternek kellene lennie ebben a mai világban!" – szaladt ki önkéntelenül a számon.

Mire Ő:

„Bizony, meglehet! Már csak azért is, mert mindössze annyit mondtam egy gyűlésen, hogy elvégre ez mégis Magyarország, tehát a zsidókon kívül a magyaroknak is kellene, hogy szava legyen. Erre ezután újból itt a rácsok mögött találtam magam!"

További sorsát nem ismerem, mert a következő reggel elmentem a tárgyalásomra, azután pedig már csak a kis motyómért és egy kézfogás erejéig látogattam fel a cellába. Viszont rendkívül jellemző ez a kis epizód világunkra. És ez az akkor jellemző adottság mit sem változott négy évtized múltán sem!

Másnap felvezettek tárgyalásomra.

Még reggel 8 órakor néptelen volt az épület, hiszen mindig 9 órakor kezdődtek a tárgyalások. Csak *Gyurka* barátom és *Lajos* sógora sétálgattak a folyosón, majd bejöttek a tárgyalásomra is.

Amint bevonult a bíróság, élén *Téglás* vezető bíróval, amikor reám néztek, az egy előadómon kívül, valamennyiük pillantásukban volt valami velem érző. Csak én láttam így? Lehet, de ez a benyomásom a mai napig megmaradt.

Zsidó előadóm röviden ismertette az első fokú ítéletet, de alig-alig emlékezett meg az elrendelt kiegészítő helyszíni kihallgatások engem igazoló vallomásairól. Aki nem ismerte az ügyet, nem is szerzett arról tudomást. Majd az elnök hozzám intézte kérdését, hogy az utolsó szó jogán van-e valami mondanivalóm. Világos volt ebből is előttem, hogy a vádat képviselő ügyész eleget tett kérésemnek és a bíróság tagjait egy kivételével megfelelően tájékoztatta. Mondandómat rövidre fogtam:

„….ha újra lehetne kezdenem, újra csak ezen az úton járnék, mivel úgy egyénileg, mint magyarságom szempontjából ezt az utat tartom az egyedül helyesnek és járhatónak…"

Rövid voltam, de alapot adtam elítélésemnek.

Elvonult a bíróság, majd néhány perc múlva visszatérve hirdette is már ítéletemet: mivel megátalkodottságáról tett itt is bizonyságot az utolsó szó jogán elmondottainak tanúsága szerint, a bíróság bűnösnek találja, és ezért kétévi fogházbüntetésre ítéli.

És itt következett el azt hiszem a magyar törvénykezésben egyedül álló formula: mivel már 25 és fél hónapot töltött fogházban, így büntetését kitöltöttnek veszi a bíróság és elrendeli azonnali szabadon bocsátását!

Az ítéletet hirdető elnök a mellettem álló *Szüle* fogházőrömhöz fordult: „*érti, kérem? A doktor urat azonnal szabadlábra helyeztük!"* Szóról szóra így. Szüle *vigyázz* -ba vágta magát és „*igenis elnök úrral*„ felelt.

Meghajtottam magam és kiléptem a teremből.

A folyosón *Szüle* egy nagyot tisztelgett*: „doktor úr, este ekkor és ekkor indul a vonatunk, az állomáson találkozni fogunk". Gyurka* barátom azonban beavatkozott és jelezte: előbb némi kis áldomás következik, együtt! Ez nem volt azért ilyen egyszerű.

Amikor ugyanis visszamentünk a *Markóba*, ott egy másik vezető ült, aki – hiába jelentette a tényeket *Szüle* – azt mondta, amíg írásban nem kap utasítást, a letartóztatott visszamegy a cellába, és ott várja meg a továbbiakat.

De úgy látszik Isten megelégelte a börtöni ülésemet.

Szinte mintegy filmrendezői utasításra belépett az irodába, az a magasabb rangú fogházőr, akiről már megemlékeztem, mint itteni ismerősömről. Meghallván miről van szó, azt mondta az alacsonyabb rangú fogházőrnek: *„te nem ismered ezt az urat, de én igen. Menjen csak el békével."* Így azután néhány perc múlva kiléptem a *Markóból,* úgy is írhatom, mint szabad ember. Már amilyen szabadságról Magyarországon lehetett és lehet szó!

Ahogy visszaemlékszem a Lánchíd budai hídfője körül volt valami kávéház. *Gyurka* vendéglátásából valamit ott falatoztunk, ittunk, majd megbeszéltük a továbbiakat *Szülével. Ami megint melegítően kedves emlék*:

Arra kért *Szüle*, úgy intézzem elutazásunkat, hogy a vonat indulása előtt el tudjunk menni ahhoz a rokonához, aki a nadrágomat megvarrta, mivel az egész náluk töltött éjszakán a fiatal pár őt szidta, hogy nem hozzájuk, hanem a *Markóba* vitt engem. Ebben megállapodtunk és megbeszéltük délutáni találkozásunkat a pályaudvaron, hogy onnan még időnk legyen a közelben lakó rokonokhoz is elmenni.

Gyurival még valami hideget fogyasztottunk, majd kellő időben elindultunk a pályaudvar felé. Már ott várt *Szüle. Gyuritól* melegen búcsút vettem, megköszönve mindent neki, az igaz barátnak! Aki jóban-rosszban kitartott mellettem, egészen élete végéig. Nem sok ilyen barátom maradt, egykezemen össze tudom számolni úgy, hogy maradnak még ujjaimból parlagon.

Elmentünk *Szülével* a fiatalokhoz.

Ez az emberpár még mindig megérdemel néhány meleg sort visszaemlékezésemben. Minden rábeszélő képességemre szükség volt, hogy az asszonyt meggyőzzem, hogy mindannyiunk számára az volt a legjobb eljárás, hogy én a *Markóban* aludjak. És talán mindannyiunknak baja származott volna abból, ha az éjszakát Náluk töltöm. Hiszen akkor még nem jogerősen, de elítélt voltam, tehát annak altatását egy magán lakásban azt hiszem a világ minden büntetőbírósága joggal, kifogásolhatná. Sőt megtorlással élhetne a kísérővel szemben.

Egy felejthetetlen epizóddal végződött ez a soha többé fel nem található ismeretség.

Sült a palacsinta, egy párat el is fogyasztottunk belőle, de közeledvén a vonatindulás ideje, elköszöntünk felejthetetlen házigazdáinktól. Siettünk ki a vonathoz, ahol ismét feltűnést keltve elhelyezkedtünk egy fapados fülkében. Nem sok idő hiányzott az induláshoz – akkor már valamivel rendesebben közlekedtek a vonatok – csak arra leszünk figyelmesek, hogy Szüle nevét kiabálja valaki. Kinézünk az ablakon, hát a fiatalasszony, úgy, ahogy otthon volt, pongyolában fut a vonat mentén végig, kiáltozza a nevet, kezében egy kis csomag, amelyben palacsinták sorjáztak.

Ha él, életében, ha halott, haló poraiban áldja meg az Isten ezért a meleg, magyar szívéért!

(*Nem sokkal szabadulásom után Szülét elbocsátották és elköltözött Nyíregyházáról. Egy másik volt fogházőröm Dóba János gyakran megfordult nálunk, tőle azt hallottam, hogy nem sokkal azután, lehet, hogy az elbocsátás feletti bánatában, meghalt. Isten nyugtassa békében!)*

Szabadon

Hazatérve, természetesen a fogházba kellett bevonulnom, hiszen még papír nem volt a kezünkbe, mert azt postán küldték. Így azután valamikor a délelőtt folyamán ismét cellámba tértem vissza, de már tulajdonképpen nem voltam fogoly. A cella ajtó nyitva volt éjjelre is. Látogattam társaimat, el elbeszélgetve, megbízásokat, leveleket kikézbesítésre átvéve, és búcsúzkodásra. Valamikor éjfél körül, talán mondanom sem kell, hogy nem sokat aludtam azon az éjjelen sem, beszólt az ügyeletes őr, hogy megérkezett a távirati utasítás.

Reggel kis csomaggal lementem az irodába, ahol Szoboszlay Papp Imre tartózkodott Tóth László fogházfelügyelő társaságában. Kissé megijedtem, amikor Imre, hivatalos hangon közölte, hogy felsőbb parancsra még nem engedhetnek el. Ijedségem nem volt alaptalan. Az volt ugyanis sokszor a gyakorlat, hogy ha a kitöltött büntetést a rendőrség politikai osztálya nem találta elégnek, a szabadultat várták a kapuban, letartóztatták, és internálótáborba vitték. Annak pedig korlátlan visszatartási joga volt. Tehát, lehet, hogy a szerencsétlen „szabaduló" még rosszabb helyzetbe került.

Rövid ideig erre gondoltam, de láttam az arcokon, hogy nem részvét, de inkább mosolyféle dereng.

Így leültem és vártam.

Nem kellett soká várnom, mosolygós, könnyes szemmel feleségem érkezett, aki előbb bennjárt és megkérte az illetékeseket visszatartásomra, mivel a szomszédos katolikus Templomba ment el egy kis hálaimára. Ő volt tehát a felsőbb hatalom.

Elköszönve, két-három héttel még megtetézve a két évet, kiléptem a fogház Bujtos utcai kapuján. Ami akkor bennem volt, leírni nem tudom. Kevés lenne a papír meg a toll.

Ballagtunk karonfogva végig a Körte, majd Kossuth utcán a Sóstói úti szülői házig! Ismerősökre csak egyre emlékszem. Ott, ahol ma a Stadion áll, szembe jött egy szekéren az a Weisz Varga Imre, akinek annyi sok kedvességét tapasztaltam meg az elmúlt évek során is. (Íme itt is egy bizonyosság arra, hogy nem tartom magam antiszemitának, hisz zsidó ember is lehet igaz, sírig tartó barát.)

Lehet, hogy személyesen akart üdvözölni, de hideg kalapemelésem – mert kalap volt a fejemen, csak azt nem tudom, hogy honnan – visszaültette a taligájába.

Miért köszöntöttem kissé elutasítóan?

Mi Imrével a vívótermen keresztül meleg sportbarátságban voltunk.

Felette rosszul esett, amikor az jutott tudomásomra, hogy állítólag 1945-ben azt a kijelentést tette, hogy az első villanyfára kellett volna felkötni engem, mintsem, hogy beszélni engedjenek. Ezt annak idején Vrabely Bandi ugyancsak ismerősünk beszélte el Gyurka barátomnak azzal, hogy ezt meg is kérdezte Imrétől, aki azt felelte, hogy volt barátság, de ma már nincs. Bandi is, Gyurka is halott. Valami igaz nyilván volt benne, mert Weisz Imre kivándorlásának előestéjén, a postán megállított, mert: "nem akarja úgy elhagyni Nyíregyházát, hogy kezet ne fogjunk." Rögtön azzal kezdte, hogy „aljas hazugság volt, amit róla beszéltek nekem".

Úgy vélem, hogy az első, ködös és bosszútól fűtött időkben tehetett valami meggondolatlan kijelentést, amit később nagyon megbánt. Az tény, hogy szabadulásom előtt szeretetcsomagot küldött feleségemnek, sőt egy másik vívótársunk Huszár László őrnagy igazolási ügyében is igen kedvező vallomást tett Imre – amiért fajtestvérei szidalommal illették, hiszen a nagy többség felfogása az volt, hogy nem számít mi az igazság, a lényeg egy: vádolni, vádolni és vádolni, ez az egyedüli helyes

út! Vallották nagy, sőt elsöprő többségükben – azt igazolja, hogy igazából soha nem szűnt meg az lenni, akinek megismertem. Ma már nem érdekes e kérdés, az idő jóval túl haladta. Ha tett is valami hasonló kijelentést Imre, ezerszeresen jóvátette azt későbbi magatartásával. Ne vegye az Isten bűnéül. Nem szűnök meg hálás szívvel gondolni mindig Rá, és elcsendesedésem idején naponként imádkozom érte!

Bezárult mögöttem a börtönajtó és talán ma már azt mondhatom véglegesen.

Mert az igaz, hogy a mögöttem lévő majdnem negyven esztendő alatt erre sor nem került, de egy olyan világba jutottam ki, amely ennek lehetőségét talán senkivel szemben nem zárja ki. Hiszen nem sokkal szabadulásom után kezdődött el az a bizonyos „csengőfrászos" világ, melyre oly sokan emlékeznek e kort megélők közül. Azt hiszem, nem túlzok akkor, ha azt mondom, hogy nem volt Magyarországon akkortájt élő mondjuk tizenhat és a matuzsálemi kort élők között olyan rendű és rangú ember, – tartozzon bár nemre, fajra tekintet nélkül akár az uralkodó réteghez is – akinek feje fölött Damoklész kardjaként, ott ne lógott volna a bebörtönzés veszélye. El lehet képzelni , hogy ilyen viszonyok között egy olyan börtönviselt ember, mint én, aki már ebből a mivoltából is kifolyólag szögesen szemben állt a fennálló, és oroszok hozta társadalmi renddel – ez talán kissé túlzott meghatározás, inkább társadalmi rendetlenséget kellett volna írnom – ezt a testi, lelki terhelést még fokozottabb mértékben kellett, hogy érezze. De talán ezekről a kérdésekről kissé később, ha engedi a Mindenható, és kellő erővel fogok még rendelkezni a történések hű és szomorú tényeknek megfelelő leírásához.

*

Visszagondolva fogházi életemre még két dolog jut eszembe, amit érdekesnek tartok írásban is rögzíteni.

Nincs kizárva itt sem az, hogy korábban már írtam erről, vagy legalább is céloztam reá, de mint már gyakran említettem, naplót írok, minden segítség nélküli visszaemlékezést, amikor is kizárólag memóriámra vagyok utalva. Hozzátehetem még ehhez azt is, hogy sokszor adódik olyan alkalom, hogy valakivel régi ismerőseim közül elbeszélgetek a múltról, amikor szinte törvényszerűen szóba kerül ezeknek az időknek emlegetése is. Ez még fokozhatja az ismétlések veszélyét. No, de amint már többször leírtam, elsősorban a magam szórakozását keresem ezekben a rögzített sorokban, így legalább jól „kibeszélgetem" magam anélkül, hogy bárkit is feleslegesen terhelnék mondandómmal.

Mindkét történetem szorosan függ össze a már említett *Bodonyi Schweitzer Márton* volt királyi, majd népi ügyésszel, akinek magatartása, mint az emberi ocsmányság kimagasló példája él bennem. Él-e még e jellemtelen alak, és kellett-e már felelnie a senki által el nem kerülendő örök Bíró előtt, nem tudom. Azt sem tudom, hogy számára elegendő lesz-e vagy volt-e a krisztusi áldozat. Ha igen, úgy nyilván azért a kisleányért is, aki, amint

egyik ismerősétől hallottam (Szuhay ügyvéd) nyugtalan éjszakái sorozatában könyörgött apjának, hogy más úton járjon.

Amint *Szuhay b*arátom beszélte, *Bodony*i azt állította neki, hogy a *Mindszenty* bíboros elleni perben is ő lett volna a vádló ügyész, de otthonának békessége iránti törekvése térítette el ettől a feladat elvállalásától, melynek eredményeként állítólag kirúgták a népügyészségről. Már igen régen, valahol a kezembe került egy vadászlap, már ennek az időknek vadászújsága, talán akkor is már Nimródnak hívták ezt az újságot, melyben egy cikk volt *Bodonyi Márton* névaláírással. Nem olvastam el, de mint foglalkozása a szerzőnek vállalati jogtanácsos volt. Így lehetséges, hogy valamiért valóban kikerült az ügyészség kötelékéből.

Még 1945 nyarán egyik sétánk alkalmával megkeresett egyik fogolytársam – ha jól emlékszem Porcsalmára való földműves volt – aki, mint továbbszolgáló szakaszvezető szolgált a magyar hadseregben és akkor, mint „kegyetlen" keretlegény volt letartóztatásban. Elmondta és akkori ítéletét is megmutatta, amely szerint valamikor 1943-ban a kassai hadbíróság elítélte fogházbüntetésre, mert a keze alatt szolgáló zsidó szakszolgálatosokkal túl enyhén bánt. A vádat a kassai hadbíróság előtt *Schweitzer Márton* honvéd ügyész képviselte! Vádbeszédében alaposan leszedte erről az emberről a keresztvizet, nem fukarkodva olyan jelzőkkel, mint zsidóbérenc, bitang magyar stb.

Most pedig, alig két év elteltével, már az első kihallgatása során szinte nyomdafestéket alig tűrő módon beszélt vele a kihallgatást foganatosító *Bodonyi Schweitzer* ügyész. Mit tegyen, kérte tanácsomat.

Mondtam neki, hogy erről a birtokában lévő kassai ítéletről még a kirendelt védőjének se tegyen említést, hanem azt a tárgyalására vigye magával. És mikor az utolsó szó jogán megkérdezi a tárgyalást vezető bíró, hogy van-e valami mondanivalója, a saját egyszerű szavaival mondja el ott a bíróság színe előtt, hogy most már maga sem tudja, hogy tulajdonképpen milyen ember is ő. És kérje meg a bíróságot, hogy erről a kérdésről világosítsa fel. Mert – hangozzon el az elbeszélés – ekkor és ekkor Kassán elítéltek, mint a zsidókkal jól bánó zsidóbérenc, hitvány magyart, és akkor és ott a vádat képviselő *Schweitzer ügyész* őt lehordta mindennek. Most pedig azzal vádolják, hogy kegyetlenkedett a munkaszolgálatosokkal, s ezt mondja a jelenlévő ügyész úr is. S miközben ezeket mondja, ballagjon az elnökhöz és adja át az elsőfokú kassai ítéletét. Őrizze meg komolyságát, még véletlenül se nézzen B*odonyir*a, nehogy ezzel elárulja, hogy tudja, e két személy egy és ugyanaz.

Így történt minden.

Amint a tárgyalásról felmentéssel visszaérkező porcsalmai paraszt és az őt kísérő fogházőr elmondta, óriási nevetés közepette. A tárgyalás alatt *Bodonyi* feje centiről centire süllyedt asztala alá, miközben a teremben, de a bíróság tagja között is élénk derültség volt tapasztalható.

A másik történetemben már az Isten és a Biblia szava érvényesült a maguk teljes valóságában.

Amikor rokonai révén felfelé buktatva visszakerült *Bodonyi*, úgy is mint ügyészségi és népügyészi elnök, első dolga volt végigvizitálni a fogházat, hogy meggyőződjön a foglyok ízlése szerinti elhelyezéséről. Így nem találta alkalmasnak azt, hogy többed magammal, közöttük a másodszor visszahozott *Korompay Károly* bácsival voltam egy cellában (amikor harmadszor is letartóztatták, már Debrecenbe vitték, mert időközben itt megszűnt ez a népbíróság). Ezt *Bodonyi* elviselhetetlennek tartotta. Ugyanakkor egy magányos cellában ült egy *Menyhárt László* nevű Büdszentmihályra (ma Tiszavasvári) való parasztember, aki mint katona olyan alakulatnál szolgált, akik őrszolgálatot teljesítettek valamelyik német koncentrációs táborban. Nem tudom, hogy milyen alakulat volt ez, de az sem kizárt dolog, hogy ez a Menyhárt sváb származású volt és így német SS alakulatba került szolgálati beosztásba.

Ez a fogolytársunk azért volt egyedül egy cellában, mert egyik éjszaka meg akarta ölni a vele bezárt fogolytársát. *Megjelent Bodonyi és elrendelte, hogy engem ezzel a Menyhárttal kell egy cellába tenni*. Mivel a nagy átrendezések idején a cellaajtók nyitva voltak, végighallgattam a folyosón zajló beszélgetéseket.

Egy Nagy nevezetű fogházőr, aki jelentette *Bodonyinak*, – mivel kulcsosi szolgálatot teljesített – mi történt ezzel a Menyhárttal, amiért a fogházfelügyelő egyedül hagyatta egy cellában. Mire Bodonyi: „*ez jó lesz Ballának, oda kell áthelyezni*."

Így kerültem össze egy cellába ezzel a *Menyhárt Lacival*, akinél talán kedvesebb cellatársam nem volt. Amint egyik alkalommal a folyosó másik oldalán kinn álló *Thuránszky Pali* bácsi, volt szabolcsi főispán megjegyezte *Kölcsey Pista bácsinak*: „*no nézd, ennek a Pistának a cellában inasa van."* Mert *Laci* arról hallani sem akart, hogy akár a cella felmosásában, akár a kutrizásban részt vegyek. De még azokat az inkább rongyoknak nevezhető fehérneműd darabjaimat is naponta, és pedig az akkor ritkaságszámba vehető házi szappannal kimosta és megszárította. E tisztaságából eredt, hogy egyik este nekitámadt cellatársának, aki azzal passziózott, hogy a *Laci* által naponta felmosott cella padlóját összeköpködje. E pimasz magatartás váltotta ki *Laciból*, aki igen ideges alaptermészetű valaki volt, a tettlegességet társával szemben.

„Aki az Istent szereti, annak minden javára van! Írja a biblia. Íme az írott szöveg valós tartalma az életben!"

Még valamit el kell mondanom ezzel a Menyhárt Lacival kapcsolatban. Gyomorgyenge ember volt, aki nem bírta a fogházi kotyvalékot, így hetente, sőt olykor havonta is hideg kosztra volt utalva, amit hozzátartozói hoztak be Büdszentmihályról. Én ezekről a hozzátartozókról semmit sem tudtam.

Amikor összekerültünk és láttam, hogy meleg ételt nem eszik, mivel nekem naponta hozta áldott emlékű feleségem a kosztot, akár milyen szerény is volt az, de jó kezekben készülő házias koszt volt. Minden tiltakozása ellenére keményen ráparancsoltam Lacira, hogy tessék leülni az asztalhoz, és segítsen elfogyasztani ebédemet. Így is történt.

A vidéken lakók, ha jól emlékszem, kéthetenként kaphattak kívülről kosztot.

Elkövetkezett e forduló és beállítottak *Laci* hozzátartozói az akkori világban talán alig

fellelhető kulináris finomságokkal. Kisült az is, hogy testvérbátyja annak idején a Korniss nagybirtokosnál volt főszakács. Amiket beadtak, azok a hideg konyhaművészetnek csodái voltak. Oldalas szalonnák, házi kolbászok, finom sütemények, remek házikenyér, stb. stb., ami szemnek szájnak ingere. Sőt, mivel esti beszélgetéseink során megtudta Laci, milyen süteményeket kedvelek, azokat testvérénél meg is rendelte. Amikor azt mondtam, hogy igen szerény ebédem megosztását szorgalmaztam, én ezt nem tudtam, és így nem vagyunk egy súlycsoportban, kedves szigorral rám szólt. „*Ilyen nincs, közös az is, közös ez is.* Így egészen szabadulásomig részem volt – hogy úgy mondjam – békebeli ellátásban.

Haza érve elkezdtem „szabad" életemet, már amennyire itt hazánkban az 1945. év áprilisával elkezdődő életet mind a mai napig szabadnak lehet nevezni.

Anyámék már május elsejétől kinn laktak a *Sóstói úti villában*. Valamelyest konszolidálódtak a viszonyok, és már laktak a környező villákban is. A kiköltözésben nagyon igaza volt *Hubay Balázsnak*, aki tanácsolta*: „ha most nem foglalják el Anyámék a villát, hanem bérbe adjuk, a kiadásra kerülő rendeletek tendenciáját látva, oda vissza magukat, mint tulajdonosokat nem fogom tudni helyezni. Meg bírósági körökből a híreim szerint Pista ezen a nyáron haza kerül. Így is történt".*

Élet a börtön után

Ha jól emlékszem hazatérésem dátumára 1947. június 17-e volt.

Bár addig is sejtettem, most már személyesen is tapasztalhattam, fennmaradásukért milyen heroikus küzdelmet vívott ez a két asszony az időközben megszületett piciny gyermekkel. Pluszban még meglehetősen súlyos teherként jelentkezett az én ellátásom és a napi kosztomnak a fogházba történő bevitele. Szegény feleségem légzési zavaraival már akkor is sokat kínlódott, azután életét olyan korán be is fejezte.

Hazakerülve, legalább rendbe hozván az évek óta elhanyagolt udvari részt, besegítve a bevásárlásoknál, valamit könnyíteni tudtam könnyűnek nem mondható életsorukon.

A kertet kedves, mindannyiunk által igen megszeretett *Nyitray Józsi* bácsi használta felesben. Majd a következő esztendőtől fogva én műveltem, ahogy tudtam. De kedves jó szomszédomra mindenben és mindenkor támaszkodni tudtam. Mert hát az igazság az volt, hogy semmit nem értettem a gyümölcsfák kezeléséhez. De még az elburjánzott udvar kiirtására is kölcsön kellett kérnem egy kisbaltát, mert minden kerti eszközünket, permetező géppel egyetemben ismeretlenek a villa kifosztásakor elvitték.

Keserves dolog volt, de megsegített az Isten.

Lassan-lassan beszerezve a szükséges eszközöket, megtanulva a kertészkedés minden fortélyát, ez a nyolcszáz négyszögöles kert rengeteget segített életünk folytatásában. A megtermelt gyümölcs, megfelelően feldolgozva, egész télen keresztül biztosította a szépen gyarapodó család szükségletét. A közteskénti megtermelt konyhanövények, pedig könnyítettek a nyári gondokon, a hatalmas mennyiségben elültetett úgynevezett *guggonülő* étkezési tök, valamint a sütőtök a tél gondjaiba is besegítettek.

Amint, hogy úgy mondjam kipihentem a fogházi tétlenkedésem fáradalmait, megpróbáltam valami állás után nézni. Arra benn a fogházban nem gondoltam, hogy nekem, akinek Nyíregyházán, mint tisztviselőnek tudását és szorgalmát illetően igen jó híre volt, ez nehéz feladat lesz.

De nemcsak hogy nehéz feladatnak bizonyult, hanem megoldhatatlannak.

Nevem kinn volt a bírósági hirdetőtáblán: *Jogi doktor, bármilyen ügyvédi irodai munkát vállal gépírási tudással.* Akkor ez igen jól ment, lévén nagy gyakorlatom, amire a fogházban tettem szert.

Senki nem hívott.

Volt egy nagyon kedves emberem – és amit most leírok, nem elmarasztaló akar vele szemben lenni, de jellemző az akkori viszonyokra – *Zelenyánszky* András nagykereskedő. Ő volt az, aki hosszú hónapokon keresztül ragaszkodott ahhoz, hogy vasárnaponként ők küldjék az ebédet. A feleségemmel elmentünk Hozzájuk, hogy megköszönjük a kedvességüket. Bizonyos fokig félreértett, mert a második mondata az volt: „*olyan szívesen alkalmaznám a doktor urat könyvelésemben, de a viszonyok ezt nem teszik lehetővé.*" Azonnal

megnyugtattam: „*Zelenyánszky Úr félreértett, jövetelünk célja kizárólag a hála és köszönet kifejezésre juttatása volt.*”

Másik esetem.

Elmentünk a feleségemmel az egyik ügyvédhez, valamilyen jogszabályt akartam megnézni. Amint beléptem nagy hanggal mondta: „*ha én Balla Istvánt fel tudnám venni az irodámba, hej milyen boldog volnék, de hát ezek a viszonyok*…”

Amikor láttam, hogy itt Nyíregyházán elhelyezkedésem „világhírem” miatt nem fog menni, megpróbáltam másfelé.

Feleségemnek volt Sopronban egy bíró ismerőse, aki sokat segített nekünk, amikor a város bombázásakor a romokban ott megmaradt színészládáit ide Nyíregyházára kellett eljuttatni. Én is jól ismertem, tehát bátorkodtam írni neki. Válasza negatív volt. „*Holt város, holt jogi élet, mindenütt elhelyezkedési nehézség, büntetett előéletűnek meg szinte lehetetlen*.” Általában az volt a baj, bármilyen paradoxonnak is hangzik ez most, hogy a kezdet kezdetén túl kevesen kerültünk a rácsok mögé.

A többiek azt hitték, ezzel ők is megúszák. *„Aki belekerült a csőbe, ott egye a fene, mi meg nem is ismerjük őket, így nem lesz bajunk.”* Szinte általános viselkedési formának számított, hogy: átmegyek a másik oldalra, mielőtt megláthatna.

Itt vette kezdetét a később oly hírhedté váló „szalámi politika” ahogy állítólag a haza újkori nagy bölcse, Rákosi nevezte el.

Még a fogházba üzenetet kaptam egyik vadász barátomtól *Szendy Moldován Lászlótól*, aki akkor a földművelésügyi minisztérium vadászai osztálynak a vezetője volt, hogy jövőmet illetően ne aggódjak, egy vadászati felügyelői állás mindig rendelkezésemre fog állni. Írtam neki és arra kértem, szeretnék innen elkerülni, de ha nincs támaszpont, nem tudok elindulni. Nem akarok én felügyelő lenni, nehogy ezzel felingereljem a hangulatot, de ha valami vadőri, kutyapecéri állást tudna adni, örömmel fogadnám el.

Gyönyörű miniszteri papíron jött a válasz: „*Pistukám, igen szerény vagy, amikor legközelebb lenn járok Nyíregyházán, felkereslek.”*

Vártam, vártam, hónapokig vártam.

Egy alkalommal az akkor még szomszédságunkban lakó *Milotay Gáborral* beszélgettem. (Ha sötét volt az úton, mindig megállított, nappal igen félt.) Megszólal: „*a minap is jót vadásztam Moldován Lacival!*”. „*Itt járt*?” – kérdeztem. *„Igen gyakran van itt!”* – kaptam a választ.

És engem egyszer sem keresett, jegyeztem meg magamban. Így könnyű volt kellően értékelni ezt a segítséget is.

(Csak zárójelben jegyzem meg, hogy itt is beigazolódott az az életbölcsesség, hogy fix pont csak egy van, de az van és megbízható Örökké. Ez az Isten. Talán ez Ő gondviselő kegyelme járatott ezen az úton, mert alig két év múlva úgy rúgták ki Laci barátomat, hogy a lába sem érte a földet. Repültem volna Én is.)

Még egy példa

Volt valamikor egy tisztviselő társam és barátom *Baur Gyurka*. Felkerült a Minisztériumba. Egyik nap jön *Szuhay Zoltán* hozzám és mondja, hogy Pesten találkozott Gyurkával, aki aktívan szolgál még mindig. És amikor megtudta, hogy hogyan élek, azt üzeni, hogy azonnal üljek vonatra és menjek hozzá, ő elhelyez engem.

Rögtön írtam, hogy mivel odáig még nem fejlődtünk, hogy a vonat ingyen vigyen, nekem pedig villamosra is csak úgy van, vagy volna pénzem, ha Anyámtól kérek, így csak akkor utazom, ha valami kész tény vagy hely van számomra. Jött is a válasz, hogy tudomásul vette, mihelyt talál valamit, értesít.

Azóta is várom ezt az értesítést. Igaz, őt is nemsokára kirúgták.

Próbálkoztam favágással.

Megérkezett *Szuhay* barátomhoz egy vagon fa, mondtam, olcsóbban felvágom, mint a favágók. Mire Ő: „*ha ott téged meglátnának, repülnék az ügyvédségből*." Ugyanezt mondta, amikor gépelési tudományomat ajánlgattam. Pedig a papír néma és este hoztam volna el a leírni valókat és vagy hajnalban, vagy késő este az éj leple alatt surrantam volna vissza.

Én azt nem mondom, ezek a félelmek minden alapot nélkülöztek, de azért nem szolgáltak a magyarság nagyobb dicsőségére. „*Magyarságom"* -béli végleges kiábrándulásomat mindenesetre igen alátámasztották.

Közben azonban meg kell még emlékeznem egy kellemesnek nem mondható epizódjáról az életemnek.

Még 1947 nyarán történt, még a szakállam is meg volt, feleségemmel bementem a piacra, hogy segítsek neki. Majd elmentünk a Jósa András utcában lévő Vöröskereszt Irodába, mert akkor még kerestettük bátyámékat. Amikor déli 12 óra körül elhagytuk a Kiss Ernő utcai kereszteződést, mellettünk megállt egy autó – akkor ez elég ritka jelenség volt – és két alak szállt ki belőle. Az egész utcán egy lélek sem volt mirajtunk és a két alakon kívül. Mindkét kezemben 1-1 csomag és beszélgetve mentünk a járdán. Amikor ezek az alakok mellénk értek, közben a kocsi motorja járt, az egyik elölről, a másik hátulról ököllel fejbevágott, majd visszaugrottak a kocsiba, miközben egyikük azt kiabálta, hogy nem adott ruhajegyet. Mindketten zsidók voltak, az egyiket megismertem, néhai *Klorh Zsigmond*, volt tisztviselőtársamnak fiacskája volt. Majd sietve elhajtottak.

Azt nem mondhatnám, hogy kellemesen érintett, hiszen a fogházi bántalmazásomtól eltekintve soha senki meg nem ütött. Hazajöttünk elég nyomott hangulatban, majd délután felkerestem az akkor még a Sóstói út elején lakó néhai *Gál Jóska* bíró barátomat, aki akkor aktívan működött Nyíregyházán, mint bíró.

Elmondtam a történteket, hozzáfűzve azt, hogy mivel ruhajegy Magyarországban nem volt bevezetve, így az arra való hivatkozás nyilvánvalóan egy kitalált valami volt.

Jóska igen világos fejű ember volt, és jó jogász, történetesen még az ilyen és ehhez hasonló ügyek bírája is volt. Mivel feleségem azt állította, hogy Ő már korábban is látta ezt

az autót többször körülöttünk forgolódni, nyilvánvaló volt, hogy a benne ülők keresték az alkalmat. És elsősorban azt is, hogy lehetőleg ne legyenek tanúi az esetnek.

Akkor olyan világot éltünk, hogy exponált emberek, vagy olyan személyek tárgyalásainál, akiket vádba helyeztek, gyakoriak voltak a munkaszolgálatból hazatért zsidó fiatalemberek támadásai. Sőt, a cél érdekében olykor szervezett és teherautókon szállított bandákba tömörültek. A terror brigádok megjelentek egy-egy tárgyalás színhelyén is, sokszor tettleg is beavatkoztak a tárgyalások menetébe. De ha ez nem történt meg, jelenlétükkel és fenyegető magatartásukkal lényegesen befolyásolni tudták a bíróságot.

Különös tekintettel arra, hogy meglehetős nyomott volt a légkör és gyávák a magyarok.

Ilyen eset volt itt Nyíregyházán is, amikor egy igen derék és jó magyar, innen *Kálmánházáról* származó csendőrtörzsőrmester ügyét tárgyalták. Megjelent itt is egy ilyen brigád, de nemsokára dolguk végezetlenül tovább álltak, mivel *Kálmánházáról* szép számú parasztlegény is beérkezett. És a Városháza folyosóin, ahol a tárgyalásra várakoztak, elhangzott, hogy ha valami baja lenne a nézők és hallgatók részéről a vádlottnak, itt vér fog folyni. Így jobbnak látták sietve távozni. Amint hallottam ez a *Klorh* itt is jelen volt. Sőt egy alkalommal, amikor a Bujtos utcán ment és meglátta ezt a Józsi keresztnevű csendőrt, valamint a fogházudvarán dolgozni, bele is akart kötni, de amikor az felkapott egy rudat, sietve elment.

Az én esetemben feltűnő volt, hogy olyan alkalmas helyet kerestek, ahol mint említettem, tanú ne legyen. Ez a tény adta *Gál Jóskának* azt az ötletet, hogy e támadás mögött – mint említettem az ütéseknek nyoma sem volt – valami más indítékot keressen. És azt hiszem ezt meg is találta. Ha feljelentést teszek, az ügy hozzá fog kerülni. Tekintettel a testi sértetlenségre az akkori joggyakorlat szerint ő el fogja ítélni a tetteseket, mondjuk 50-50 forintos büntetésre, amit azok játszi könnyedséggel kifizetnek. De az esemény megtörténte bírósági iratban rögzítve lesz. Ha azután elmennek a Debrecenben még mindig működő Népbírósághoz, és ott feljelentést tesznek ellenem, mondván, hallották, amint azt mondtam a feleségemnek: „*nézd ott azt a két büdös zsidót*"-, nekem tanúm nincs, mert a feleség vallomása ebben az esetben nem számít. Ők pedig ketten vallják, s engem fajgyalázásért elítélnek.

Így azt a tanácsot adta, hogy most ne tegyek feljelentést, hanem várjak vele az őszi választásokig. Ha annak eredménye a mi szempontunkból kedvező lesz, még az ügy nem évült el, ha pedig kedvezőtlen, az eset nincs írásban rögzítve, és ha ebben az esetben tennének ezek az alakok feljelentést, egyszerűen tagadjam le. És akkor már lényegesen nehezebb helyzetben lesznek.

Röviden: ne adjak tápot az esetleges feljelentésnek!

Így is történt, és ma is úgy érzem, hogy igen jó, hogy így történt.

Mert nem sokkal ezen eset után, véletlenül összefutottam ugyancsak a piacon az egyik ügyészségen szolgálatot teljesítő gépírónővel. Aki a *Bodony*i ügyész gépírója volt és ott volt a hivatalban, amikor néhány zsidó feljött *Bodonyihoz* azzal: „*Marcikám, tegyél már valamit, mert az mégis tűrhetetlen, hogy ez a Balla itt járkáljon a város utcáin, szabadon*." Mire

a Marcika azt felelte: *„nézzétek, már leültettem két évre semmiért, ha nem tesz semmit, nem tudok ürügyet találni. Ha azonban valamit csinál, azonnal lefogatom."*

Nagy valószínűség, hogy erre a tanácsra történt a provokáció. Nem volt más választásom, mint igyekeztem napvilágnál mennél kevesebbet a városban járni. Viszont a még akkor is a városi Vágóhídon ügyködő *Mikecz Kálmán* barátunkat megkértem, hogy készítsen nekem egy bikacsökö t. És amit szürkületi sétáimon magamhoz véve úgy mentem be a városba, ha valaki megtámad, keményen visszavágok és a sötétség leplét felhasználva, eltűnök a tett helyéről.

Istennek legyen hála érte, erre sor nem került.

És tudtommal lassan, lassan elcsitultak a hullámok.

Még egy alkalommal történt, hogy néhai *Fazekas Laci* városi mérnök, volt tisztviselő társam keresett fel feleségével a lakásomon és említette, hogy egyik volt iskolatársa, előttem ismeretlen zsidó orvos azt mondta neki, hogy lépéseket fog tenni letartóztatásom irányában. Azt nem tudom, hogy ez csak egy üres fenyegetés volt, vagy valóban tett is lépéseket, isten kegyelméből eredménytelenül.

Én mindenesetre felkerestem *Dr. Veres Lajost*, aki akkor a Törvényszék elnöke és a Kommunista Párt fejes embere volt – később lebukott és leminősítve Egerbe helyezték át tanácsvezetőnek, ahol hamarosan meg is halt. Mivel ez a *Veres Lajos* a bátyámnak 8 éven át osztálytársa volt és sokat megfordult nálunk, így ifjúkori ismerősöm volt. Hozzá mentem el elmondva e hallott hírt, és azt kérdeztem tőle, úgy is, mint bírótól, és úgy is, mint *„pártmuftitól"*, hogy mondja meg, mi a teendőm. Ki *nem engednek az országból, máshol lakni nem tudok, mert még a villamosra sincs pénzem, élnem meg akaratomon kívül is, de kénytelen vagyok*. Ő kenetteljesen azt mondta: *„mi elítéltünk, te azt letöltötted, így senkinek nincs joga veled szemben eljárni. Ha bármi történik, értesítsetek, és intézkedni fogok."*

Így legalább szegény anyámnak és feleségemnek volt valami kis nyugtot adó támasza. De erre sem került sor.

*

Még egy kis, de jellemző epizód ebből a „szép" időkből.

A szomszédos *Bencs* villa ez alatt a keserű négy évtized alatt számos lakót látott. Kezdődött szomorú sorsa vagy *hét, jobbára proletár család* lakásaként, mely körülmény a ház beosztásánál és építésénél fogva élénk vitákra adott lehetőséget a lakók között. Hogy a hatalom oldalán állók, vagy e kellemesnek nem mondható helyzetben élőknek fogyott-e el hamarabb a türelme, azt nem tudom, de valamikor úgy 47 végén, 48 elején elrepültek ezek a vándormadarak, és az épület üresen állt.

Viszont éjszakánként zajok, és pedig bontási zajok szűrődtek ki az épületből. Átmenni nem mertem, nehogy ezen az alapon az ott támadt hiányokat nyakamba varrják. Mivel akkor még az épület tulajdonosa báró *Molnár Viktor* volt, úgy éreztem, szomszédi kötelességem ezekről az éjszakai látogatásokról őt tájékoztatnom. Akkor a Kölcsey utcában

még tulajdonát képező házban lakott. Fűtetlen szobában, ágyában alaposan felöltözve, bizonytalan színű és állagú ruhadarabok között találtam a bárót.

Soha nem voltam arisztokrata rajongó, de gyűlölő sem. Történelmi neveket viselő családok magyarságukkal beírták nevüket történelmünkbe: Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Batthyányi Lajos, Rákócziak, Bethlenek, Bánffyak, stb. stb., sorolhatnám oldalszámra a neveket. És voltak közöttük olyanok is, akik szégyent hoztak származásukra, mert mondjuk, elfelejtették a legelemibbet, hogy a rang kötelez.

Amikor elmondtam jövetelem okát, *Molnár Viktor* megköszönte, de közölte velem, hogy ő sem mer ugyan ilyen megfontolásoktól vezettetve bemenni villájába. *De ha már ilyen kedves voltam, tetézzem ezt még azzal, hogy menjek fel a Városházára, és ott az illetékeseknek mondjam el ezt.*

Bár nem szívesen léptem és lépek be a múlt miatt ebbe az épületbe, de megtettem.

Akkor még éltek a régi címek, így a h. Polgármester „kollégámat" kerestem meg. Nevére nem emlékszem, de úgy tudom, valahonnan *Kisvárdáról*, vagy környékéről került be falusi szolgálati helyről. Neki is elmondtam mondókámat, ő is köszönte, de ő is közölte, hogy ő sem mer bemenni.

Hát így álltunk az úr színe előtt. Fosztogattak, fosztogattak, szabadon, mert mindenki félt. Majd egy szép napon új szomszédokat kaptunk.

Valamilyen partizán iskolát, akik itt laktak és szörnyű hévvel, és fegyverrel gyakorlatoztak éjjel és nappal, miközben silbak állt a kapu előtt és minden hazajövetelünkkor, ha beköszöntött az este, hatalmas „állj!" -t kaptunk, és csak akkor kaptuk meg a felmentő „mehet-et," amikor közöltük, hogy a szomszéd óhajt hazamenni.

Felejthetetlen idők voltak ezek is.

Majd egy szép és kora márciusi hajnalon, ahogy jöttek, úgy el is tűntek. *Horváthné, Komjáthy Sári* kedves utcabeli lakos szerint állítólag a jugó rádió nem sokkal ez után bemondta, hogy a nyíregyházi *Bencs villában* kiképzett partizánokat elintézték és kinyírták. Igaz volt-e? Ma sem tudom.

Ismét szomszéd nélkül maradtunk.

Majd *iparostanoncok* érkeztek. Igazgatójuk, ahogy ő közölte velem tisztes asztalos segéd volt Nyírbátorban, ahonnan ide emelték intézeti igazgatónak. Bizony nemcsak a könyveléssel, de az összeadással is hadi lábon állt. Ezért történhetett az meg, hogy egy kora reggeli órában látogatásával tisztelt meg és megkérdezte, nem segítenék-e neki havonta kétszer könyvelésének lezárásában. Így *szomszédbarátságból* bizonyos ideig havonta kétszer zárlatot készítettem, de úgy, hogy sötétedés után hozta el könyveit. És ugyanilyen időben vitte is el, mondván, hogy a megyénél figyelmeztették, hogy szomszédjával – már, mint velem – ne érintkezzen. Viszont semmi könyvelési segítséget nem kapott. E tagra is jellemző, hogy évek múlva *Ancsa* leányom egyik iskolai értekezletére én mentem el, ahol egy ismerős arcot véltem látni, aki azzal tűnt fel, hogy minden irányban igyekezett nézdegélni, csak felém nem. Leányomtól tudtam meg, hogy e férfi iskolatársának apja, akkor már újságíró volt. E munkaköréből kifolyólag nem kérte segítségemet.

De miért kerülte az ismeretséget, hiszen én csak jót tettem vele?

Vagy éppen ezért?

No, de volt egy jócselekedete is.

1948 Karácsonya előtt egyik éjszaka megszólalt a csengő. A „csengőfrász" korát éltük. Így sietve felöltöztem, fényt nem gyújtva vártuk az esetleges ajtózörgetést, hogy ha lehetőségem nyílik arra, hogy egy másik ajtón megpróbáljak kimenni a kertbe, és azon keresztül eltűnni az erdőbe, ezt megpróbáljam. Hiszen a börtönben eltöltött 25 hónap elég volt az ülésből. De nem történt semmi.

Virradni kezdett, mikor óvatosan kimerészkedtem az udvarra, hol is megállapítottam, hogy a ház és az út közötti kertrészben lévő, a 44-es események során sorba lekopasztott fenyőfáink egyikén, a fenyő tulajdonságának megfelelően utónövesztett és karácsonyfának különösen abban a karácsonyfa szegény időben megfelelő kis korona a földön hever.

Nem tudtam mire vélni a dolgot.

Majd amikor reggel az utcát sepertem, jött a szomszéd és közölte velem, hogy este mozielőadásról jövet észrevette, hogy valaki fenn van a fán, és azt fűrészeli. Rákiáltott, mire az leugrott a fáról és elszaladt az *Ószőlő* utca felé, a korona pedig, amit akkorra már átfűrészelt, leesett. Ő pedig becsengetett, nehogy a tolvaj visszajöjjön és elvigye a levágott farészt. Így kaptam valami térítést könyvelői munkámért. Nagy örömmel mentem be a ház asszonyaihoz és közöltem, hogy kár volt az ijedelemért, hiszen csak egy derék tolvaj volt a csengetés okozója. Ma én is megmosolygom e történetet, amikor most leírtam, de akkor? Ilyen időket éltünk, e derék rendszer, *a „felszabadulás*" jóvoltából.

Van még egy épületes történetem a kertben lévő fenyőkkel kapcsolatban.

Valamikor, amíg hátul megvolt a gyümölcsös, itt elől díszkert volt, virágokkal és díszfákkal. Volt itt vagy nyolc-tíz fenyő, két vadgesztenye, két kanadai nyárfa, és természetesen díszbokrok, jázmin, orgona, japánbírs stb. A fenyőket 1944-45 telén, amikor a villa üresen állt, sorban megcsonkították, így nem igen lehetett díszfáknak nevezni. A rendszer, nyilván attól a szándéktól vezettetve, hogy megpróbálja a karácsonyi gondolatot kiirtani a magyarokból, nem gondoskodott a szokásos karácsonyfa ellátásról. Ez évekig volt szokásban, így még a fenyőgallyaknak is a karácsonyi időkben nagy értékük volt. Mivel ezek a fák megcsonkított állapotukban nem szolgáltak a kertnek díszéül, de még pénzre is szükségünk volt, a *Mariska* néném szőlőjét abban az időben kezelő öreg *Morauszki* bácsi veje, bizonyos Máté nevezetű fiatalember egy alkalommal valami küldetésben itt járván, kérdezte, hogy nem akarom-e eladni a piacon ezeket a fenyőgallyakat? Mondtam, hogy igen, és a fák is kivágásra fognak kerülni, lévén igen nagy tűzifa hiányunk is. Ki is vágtuk nemcsak a fenyőket, de a nyárfákat is. (És több mint két éven át egy kis szén hozzáadásával fűteni tudtunk egy helyiséget, ahol lakott télvíz idején az egész család, sőt a főzéshez is tüzelőt nyújtottak.)

A gallyakért viszont szép pénzt lehetett elérni, *Máté* pedig vállalta, hogy beviszi kis kézi kocsin a piacra és bizonyos díjért, ott eladja.

Kapva kaptam az alkalmon, így legalább egy kis karácsonyi „kisegítéshez" gondoltam jutni. Legallyaztam a fenyőket, Máté kora reggel eljött, felpakoltunk és elvitte a piacra az-

zal, hogy amikor eladja, eljön elszámolni. Eltávozása után azonban nemsokára visszajött azzal, hogy le sem tudott a piacon pakolni, mert odajött egy rendőr és igazoltatta. Mivel semmi írás nem volt nála, bevitette vele az ágakat a rendőrségre azzal, hogy mivel az a gyanú, hogy a fenyő lopott, hívja be annak gazdáját.

„Semmi baj" – mondtam, – „menjünk be a rendőrségre". Így is történt.

Eljutottam az illetékeshez, elmondtam, hogy a megbízásunkból árulja Máté a fákat, helyesebben a gallyakat, így azok nem lopottak és kértem a visszaadásukat. A fenyőgallyak azonban akkorra már sehol nem voltak. A rendőrök maguk között szétosztották. Fizetni ugyan elfelejtettek, de az üres kis kézikocsit visszakaptuk és örültünk, hogy minden nagyobb baj nélkül kerültünk ki az utcára. Jellemző a viszonyokra. S talán nem lehet azon csodálkozni, hogy az eset óta nincs valami jó véleményem a rendőrségről.

*

Életünk könnyűnek nem volt mondható.

Minden igyekezetem dacára sehol állást nem sikerült kapnom.

A nagyság átka. Világhírem ugyan csak addig terjedt, amíg a falu tornya látszik, de ezt a falut viszont elhagyni nem tudtam. Hiszen itt volt fedél a fejünk felett, szabadulásomat követő évben már én munkáltam a kertet, az is hozott valami segítséget az élelmezésünk terén.

Több alkalommal a Mariska nénémtől kapott biciklin kimentem a tanyára az I. Mandára, anyámnak ott érintetlenül hagytak 12 holdat, amit a régi bérlők a Siska testvérek használtak. Bérfizetésre nem voltak kötelezhetők, ez akkor általános szokás volt, szerencsétlen honunkban, így ki kellett belőlük bokszolni némi segítséget ellátásunk megkönnyítésére. Azt nem mondhatom, hogy könnyen ment.

A *Siska* testvérek vagy 25 éven át, állandó bérlői voltak a régi *Bencs* tanyának, ami 70 hold volt, de a nagyobbik része akkorra már *Szohor Pal*i bátyám tulajdonát képezte. Tőle nyomban elvették az egész földjét, a rajta lévő tanyaépületeket, hogy azokat azután a juttatott azonnal lebontassa és eladja. Akkor még talán attól tartva, hogy nem fog e világ hosszan tartani, és ha vissza kell adni a korábbi tulajdonosának, legalább valami hasznát is lássa a megajándékozott.

Az a szellem, ami eluralkodott itt, önmagából termelte a hitványnál hitványabb embereket. És lélekromboló munkájának bőséges termését van lehetősége a ma élőknek is saját bőrén keresztül érezni.

Végeredményben azonban sikerült három ízben 1-1 olyan 120 kg-os sertést kapnom a tanya használatának fejében *Siskáéktól*, és úgy tetszésük szerint hébe-hóba kenyér és főzőlisztet hoztak be. Akkor ez igen nagy szó volt, hiszen évekkel a háború befejezése után is még például kenyérért sorba kellett állnunk, hogy a húsféléről ne is beszéljek. Ezek a mindennapi életben annyira nélkülözhetetlen dolgok szinte kötelezővé tették számomra az itt maradást, ezzel viszont együtt járt „nagyságom" minden terhe.

Erre még egy jellemző példát tudok elmondani:

Egy alkalommal – akkor még nem jutottunk el a Rákosi kor „áldásos tevékenységéhez", működtek a régi bankok, közöttük a Nemzeti Hitelintézet nyíregyházi fiókja, aminek vezetője régi kedves ismerősöm és *Sóstói úti földim*, *Báthori Pista bácsi*, mint igazgató volt – segíteni akart rajtam, azért magához hívatott.

Elmondta, hogy neki fatelepük van, ahol rendelkezésemre bocsátanának egy benzin üzemű favágó gépet, ennek használatáért fizetnem nem kellene, és a hasáb és vágott fa közötti árkülönbözet volna a keresetem. Nem volna kötött munkaidőm, csak annyi a kötelességem, hogy a telepnek mindig legyen felfűrészelt fája. Örömmel kaptam rajta, és mint mindenhez, itt is kellett a Szakszervezetek hozzájárulása.

Elmentem. Ott közölték, hogy céljuk az, hogy az eddigi szellemi dolgozók legyenek fizikai dolgozók és megfordítva. Milyen hatalmas bölcsesség. „ *No, akkor jó úton járok"-,* jegyeztem meg,- *„mert hát a favágás semmi esetre nem nevezhető szellemi munkának"*. Mint egy öntudatos favágóhoz illik, úgy lépkedtem haza. Útközben találkoztam *Vajda Emil* öreg barátommal, aki akkor még a Szociáldemokrata Párt egyik főfunkciósa volt. Itt lakott a Sóstói út elején, így gyalog jöttünk haza. Kérdésére, hogy van-e már valami állásom, nagy büszkén mondottam, hogy *még ugyan nincs, de hétfőtől már hivatásos favágó leszek.* Mire megjegyezte, hogy igen naiv ember vagyok, mert napjainkban az a szokás, hogy: *mást mondanak szemben, és mást írnak le a papírra.*

Neki lett igaza.

Másnap hivatott *Báthori* és megmutatta a szakszervezeti levelet: „alkalmaztatásomhoz nem járulnak hozzá, mivel fertőzni fogom a telep munkásait."

Ezek után feladtam annak reményét, hogy valahol is itt munkát kapok. Nem is mentem többé semerre, de rábíztam magam az Isten gondviselő kegyelmére. És nem csalódtam.

Életem második és egyben utolsó munkahelye

A legjobb időben, amikor már Rákosi rendszere dúlt az országban, és emlegették, hogy akinek nincs munkakönyve és állandó jellegű foglalkozása, elviszik kényszermunkára, bányákba, egy alkalommal bemenvén az Egyházhoz látogatóba, az ott dolgozó *Szokol Miska*, volt nyírszőlői főjegyző, akivel akkor még csak igen felületes ismeretségbe voltam, megkérdezte, hogy *nem akarnék-e az egyház tanyasi pénzbeszedője lenni*?

Örömmel vállaltam, miután megnéztem az egyház adókönyveit és láttam, hogy nincs kimunkálva ez a munkakör. Ha alaposan nekiveselkedek, lehet itt megélhetést találni.

A város területe 45 ezer katasztrális hold volt, vagy negyvenegynéhány tanyabokorral, benne az egyházat szerető parasztsággal. És addig nem volt olyan pénzbeszedője az egyháznak, aki e munkakört, mint főállást töltötte be. Akadtak tanyasi paraszt emberek, akik, amikor más dolguk nem volt, el-elmentek adót begyűjteni, de ezt komoly munkának nem igen lehet nevezni.

Elvállaltam.

A papok, – el kell mondani őszintén – nem nagyon örültek. Félelmüknek volt is bizonyos alapja. Ők is az üldözöttek oldalán álltak, féltek tehát a rendszertől, hogy egy ilyen börtönviselt embert alkalmaznak.

De féltek a parasztságtól is, hiszen több mint négy éven át, mint közellátási vezető, a parasztsággal szemben nem a legszimpatikusabb feladatot teljesítettem. Beszolgáltatás, a kötött gazdálkodás minden nehézsége stb. stb., okkal támasztottak ebbéli munkámmal szemben aggályt. Az élet azonban mindenre rácáfolt. A parasztság megértő volt, talán egy olyan valaki akadt egész munkám során, aki nem akart fizetni nekem, mivel annak idején véleménye szerint a tehenét elvitettem. Tudomásom szerint azonban azután sem fizetett.

A rendszer pedig?

Akit az Isten nagyon meg akar verni, azt ostobasággal sújtja. Erre kitűnő példa volt egyházi működésem. A fatelep munkásait aggódóan féltették megrontó szellememtől. Lehettek talán tízen. Itt viszont éves viszonylatban testvérek között is minimum tizenötezer emberrel érintkeztem napi rendszerességgel. Ezeket nem rontom meg?

Életemnek erről a 28 esztendejéről nincs sok mondanivalóm.

Mivel fizetésem nem volt, az inkasszált összeg után százalékot kaptam. És pedig a tanyán begyűjtött egyházfenntartói járulék után 18%-ot, mivel a tanyajárás üzemi költségeit is viseltem. (*Kezdetben, 5 évig, amikor kerékpárral közlekedtem, annak javítása, gumikkal való ellátása stb., majd amikor fivérem jóvoltából 1956 nyarán egy nyugatnémet gyártmányú Sax motorral futó kis Moped került tulajdonomba, annak üzemanyagköltsége, javítási, karbantartási költsége engem terhelt.*)

Városi inkasszó után 15% járt. Munkámba senki nem szólt bele. Akkor mentem és oda, amikor akartam, illetve – és ez elsősorban is a tanyasi kijárásokra vonatkozik – amikor az időjárás engedte.

Figyelemmel kellett arra is lennem, hogy régi szokás szerint Nyíregyházán, szerdán és szombaton heti piac, állatvásár volt, így ilyenkor nem volt érdemes kimenni a tanyákra, hiszen a tanyavilág népe zömmel e piacokat járta.

Ezekben a „holt napokban" jártam a város VI. lelkészi körzetéhez tartozó (*Joób Olivér* lelkészi körzete) városrészt, melynek egyik határa a Debreceni utca nyugati oldala volt és tartott a Bethlen utca páros oldaláig.

A tanyavilág, előbb ha jól emlékszem négy, majd öt, végül hat lelkészi körzetre volt osztva.

Azokat kezdetben egy *Kerekréti* nevezetű volt csendőrrel ketten jártuk, majd amikor talán két-három év múlva *Kerekréti* lemondott állásáról, attól az időponttól az egész tanyavilágot egyedül jártam. Ez alatt a *régi nyíregyházi határt* kell érteni, tehát a kálmánházi határtól a hajdudorogi határig, illetve a mai önállósított *Nagycserkesz, Királytelek* (ma Nyírtelek), *Görögszállás* (régen Varjúlapos), a várost körül ölelő *Pázsitok,* (régen Alsó és Felső pázsit), valamint az IV-ig római számokkal jelzett *Örökösföldek*, valamint az *Új és Ó Kisteleki szőlők* is beletartoztak munkaterületemhez. Összesen úgy kereken 45 ezer katasztrális holdra tehető e terület.

Mivel tanyavilágunkat zömmel az Egyházát szerető és ahhoz hűséges szlovák eredetű és amint itt hívták „tirpákok" lakták és mivel nem végrehajtó voltam, így munkám, ami a pénzbeszedést illeti, nem volt nehéz. Sehol nem kellett az emberek rosszindulatával megküzdeni, állásomat sem irigyelte senki, ami különösen abban a világban igen nagy szó volt, tulajdonképpen nem volt főnököm, így munkakörömet minden zökkenő nélkül tudtam betölteni.

Amikor 1951. február 21-én szolgálatba léptem, még a városi körzetet *Dr. Kubassy Tamásné született Mibler Sári járta,* majd néhány év múlva nekem adta át. Nem vitás, hogy jó fizikai adottság kellett e munkakör betöltéséhez. Szeretni kellett a Természetet, annak minden megnyilvánulásában. Így igen nagy hasznát vettem korábbi sportszeretetemnek, e szeretet rendszeres és kemény gyakorlásának, valamint a kora gyermekségemtől bennem élő és rendkívül eleven természetszeretetemnek.

Hiszen mind a mai napig minden évszak szépségét élvezni tudom, legyen bár hóvihar, vagy kemény fagy, szél vagy eső, ha valaki természetrajongó, ezekben a változásokban mindig tud szépséget találni. Segített munkámban az is, hogy nem feküdt rám az alkonyatban, vagy estébe nyúló kinn járásom alkalmával a tanyavilág elhagyatottsága, csendessége, besötétedése, hiszen kora gyermekségemtől a sóstói erdő nyújtott magányban nagyon szerettem kóborolni.

Így azt mondhatom, e foglalkozásom testemre szabott volt.

Azt viszont nem mondhatom, hogy könnyen indult.

Mivel gyalog nem mehettem, Mariska nénémtől kaptam egy öreg kerékpárt, még Ő vett rá külső gumikat is, tudván, hogy arra sincs pénzem.

Első utam egyike a *Kordován* bokorba vezetett. A kezdet kezdetén bizony egy-egy tanyabokornak a meglátogatása egy teljes napot vett igénybe. Meg kellett hogy ismerjem az embereket, velük magamat is megismertetni, de megtudni azt is, hogy magát a tanyaépületet honnan tudom a legjobban megközelíteni. A tanyavilágban szép számmal élő kutyáknál – melyek nem voltak békés természetűeknek mondhatók, és ez természetes is, hiszen az idegennel szemben táplált ellenséges indulatuk miatt tartják őket – be kellett dolgozni magam.

Így bizony e *Kordován* bokori első alkalommal történő látogatásom 3 forint néhány filléres bevételt eredményezett, de hogy valami örömöm is legyen, az akkor még ott lakó *Barta Pali* bácsi egyik kutyája kiharapta kerékpárom vadonatúj gumiját. Mint járatlan kerékpárosnak nem volt semmi javító eszköze, úgy, hogy onnan vagy jó 8 km-ről be kellett lakásomig tolni a kerékpárt.

Megboldogult feleségem első mondata az volt, hogy ezt nem érdemes tovább folytatni. E véleményének kialakításában azt hiszem döntő szerepe volt kinézésemnek. Már olvadni kezdett a föld, így kellemesen ragadt is, ami nem könnyítette meg hazatérésemet. De én bíztam benne, hogy ha a kezdeti nehézségeken túl jutok, meg fogom találni számításomat. Igazam lett.

Már a második látogatásom könnyebb volt.

Majd amikor megismertek, egy-egy kimenetelem során 3-4 tanyabokrot is le tudtam látogatni, ami mindig biztosította a napszámomat. Egyik ötletem volt, hogy úgy a Nagy-

templomi, mint a tanyai istentiszteletek során a szolgáló papok kihirdették az általam összeállított és az elkövetkező hétre szóló munkaprogramomat, így értesült a jelenlévő hívők serege arról, hogy mikor megyek hozzájuk. Ha nem is voltak otthon, a szomszédok útján adományaikat eljuttatták hozzám.

Amikor megkezdtem munkakörömet, még az egyházi gondnoki hivatal által a hívők vagyoni viszonyait figyelembe véve, egyházadó kivetés történt.

A múlt világban az egyházadónak közadók módján történő behajtásához az állami és városi adóapparátus hatósági segítséget nyújtott. Nekem akkor sem tetszett ez, mert igen sok esetben láttam, hogy az adóhivatalok jó, vagy rossz indulatuktól vezettetve, ha valaki árverés alá került, első helyen egyházadó tartozását tüntették fel. Így úgy nézett ki, hogy az árverést szenvedett elsősorban egyházadó tartozásáért került ebbe a helyzetbe. Igen sok esetben, igen rossz vért szült.

Az oroszok kreálta állam az első pillanattól nem nyújtotta ezt a hatósági támogatást. Ez is hozzátartozott az eredeti célkitűzéséhez, azaz: az egyházak felszámolásához. De ekkor még, mint mondtam, adókivetés volt, és az első egy-két esztendőben mindig azzal kezdődött munkám, hogy kikézbesítettem a hivatal által kiállított egyházadó ívet. Elég sok kifogás hangzott el ezen ívekkel szemben, és igencsak érvényesült az emberek nagy többségében dúló önzés, elégedetlenség. *„Annak mennyivel jobb a földje, és mégsem fizet annyit, mint én”-,* és ehhez hasonló kijelentések sora hangzott el.

Számomra igen nagy örömöt jelentett az, amikor az államhatalom kinyilvánította, hogy adót csak neki van joga kivetni, az egyház legfeljebb *önkéntes egyházfenntartói járulékot* kérhet és fogadhat el.

Sokan aggódtak, az egyházak sorsa felett, de Isten itt is, és ez alkalommal is alaposan rácáfolt az emberi aggódásokra. Az önkéntes felajánlási rendszer bevezetése többet hozott az egyház konyhájára, és megszűnt minden ebből fakadó torzsalkodás. Ez is nagyban könnyítette munkámat. Mindenfelé örömmel láttak és igen sok esetben előfordult, hogy ha már régebben nem jártam azon a vidéken, és véletlenül a városban, vagy a piacon találkoztam ott lakó hívekkel, számon kérték, hogy miért nem voltam, mikor megyek stb.

Így nyugodt lélekkel állíthatom, az Egyház szolgálatában eltöltött 28 esztendőm zavartalan volt, ami a híveket illeti, de zavartalan volt az akkori parochus lelkészeket illetően is. Megörökítem nevüket: I-es körzet: *Balczó András*, majd halála után *Megyer Lajos*, II-ik körzet: *Rőzse István*, halála után *Tarján Béla*, III-ik körzet: *Endreffy Zoltán*, IV-ik körzet: *Joób Olivér*, V-ik körzet: *Szabó Vilmos*, a VI-ik körzet: *Benkóczy Dániel*. Bár az utóbbi körzet már bizonyos állami beavatkozás eredményeként alakult ki, mert eredetileg csak négy körzete volt az egyháznak, de az említett papok belesimultak a nyíregyházi Egyházközség hagyományos életébe. Ha volt is apróbb torzsalkodás, a nagy összhang zavartalan volt.

Még az 1956-os év őszének jelentős napjaiban is. Ezen összetartásnak volt eredménye, hogy mikor a megalakult új irányzat felkérésére a Nyíregyházi Rádióban *Joób Olivér*, mint igazgató lelkész imát mondott, majd amikor a megtorlás idején ezért felelősség-

re akarták vonni, az Egyház teljes lelkészi kara példamutató egységben állt ki mellette mondván, *„ha Joób bűnös, akkor mi mindannyian bűnösök vagyunk*", így ezt nem követte megtorlás, még rendőri felügyelet alá helyezés sem.

Időközben azonban megváltozott az egész *Magyarországi Evangélikus Egyház* élete.

Már az is állami beavatkozásra történt, hogy az addigi négy püspöki körzet két püspökségre lett összevonva: északi és déli kerületre, majd e két kerület érdemes püspökét helyükről kitúrva (*Turóczy Zoltán és Ordass Lajos*) a rendszerhez alkalmazkodó és általuk kinevezett emberekkel pótolták. (Nevüket nem tartom érdemesnek leírni.)

Az új vezetésnek azonnal szemet szúrt, hogy itt Nyíregyházán, – amely város mindig az egyik legnagyobb evangélikus település volt, – milyen összetartók a papok.

És ezért, – ma már ezt meggyőződéssel írom le, – addig mesterkedtek, amíg az egyháznak még ma is élő rossz szelleme, *Káldy Zoltán*, a jelenlegi Déli püspökséget bitorló papja meg tudta valósítani sátáni tervét, és éket tolt az eddig zavartalan egységben dolgozó hat parochus lelkész közé a nyíregyházi Gyülekezetünkben. A kiszemelt áldozat *Joób Olivér lelkész* volt, aki sokat támadt életét – ezen ördögi machináció eredményeként – száműzetésének helyén, Ostffyasszonyfán tragikus körülmények között fejezte be.

Egy igaz ember

Joób Olivér az 1934-es esztendő utolsó napjaiban került Nyíregyházára. Első beosztása *Dr. Geduly Henrik* a tiszai kerület püspöke mellett volt, mint püspöki titkár. Ideérkezésének pontos napjára nem emlékszem, de megbízható alapul szolgál annak meghatározásában és rögzítésében az a tény, hogy még *Bencs Kálmán* nagybátyámat, a város akkori polgármesterét és a nyíregyházi Egyházközség felügyelőjét látta ravatalán. *Bencs Kálmán* pedig 1934. december 27-én halt meg.

Joób Olivér ideérkezésének szinte első percétől kezdve figyelemreméltó szerepet töltött be a nyíregyházi gyülekezet életében. Jellemzésére nem tudok jobb meghatározást találni, mint azt, hogy „*úripap*" volt.

Tudom, hogy ez a jelző, különösen napjainkban, nem a legjobb csengésnek örvend. (Mármint maga az a jelzői meghatározás, hogy úriember, úri gondolkodású valaki, úri jellem stb. stb.)

Hazánkban sajnálatos módon „osztály" jelleget nyert.

A mindennapi használatban egy olyan osztályhoz való tartozást jelent, ami a napjainkban eluralkodó pejoratív meghatározása egy társadalmi rétegnek. Gyakori a használata a sajtóban, rádióban, televízióban. Sőt: az „Úri-Magyarország" emlegetés is szinte mindennapos. Engem ugyan inkább mosolyra fakaszt, amikor ezt hallom. Gondolatban helyeslőleg bólintok is magamban, mivel az a régi Magyarország minden hibájával valóban úri-Magyarország volt. Vagy talán még pontosabban kifejezve magam: „*az urak Magyarországa*." Volt. Hiszen itt nemcsak az arisztokráciához vagy a „nadrágos" emberekhez tartozók voltak megszólításukban is „urak", de úr volt, hogy csak úgy kapásból soroljam fel: a mozdonyvezető, a kalauz, az iparosmester, de azoknak segédjei is, és sorolhatnám

még hosszan. Ezzel szemben pedig, ha maliciózus kívánok lenni, a mai Magyarországot inkább a „rabszolgák" országának lehetne nevezni.

Joób Olivér itteni szolgálatával paptársai között is egyedüli helyet vívott ki magának. Anélkül, hogy ma már ugyancsak néhai paptársainak emlékét kívánnám megmenteni, hiszen ha gondolatomban végig futok ködbe vesző alakjaikon, – *Balczó András, Rőzse István, Tarján Béla egytől egyik kimagasló helyet foglal el emlékezetemben*, – de mégis tárgyilagosan ítélve le kell szegeznem, hogy a *Joób Olivér* által elért helyet az egész nyíregyházi Gyülekezetet figyelembe véve, egyikük sem közelíti meg.

E megállapításomat alátámasztja az a tény, hogy 28 esztendeig látogattam rendszeresen, napról napra az egész itteni hívek seregét, így meglehetősen széleskörű áttekintést tudtam szerezni ezen a téren is. Ennek tudatában ismétlem meg azt a megállapításomat, hogy *Joób Olivér* egészen kimagasló helyet foglalt el magának a Gyülekezet tagjainak szívében.

Ezért volt az, hogy a papi körzetektől függetlenül fontosabb családi eseményekhez, esküvő, keresztelés, temetés stb. a legtöbbször Őt hívták. Köszönhette ezt talán annak is, hogy rendkívül megnyerő modorban tudott mindenkivel beszélgetni, érdeklődési köre mindenre és mindenkire, minden felekezeti elfogultság nélkül kiterjedt. És ez az érdeklődés valahonnan a belsejéből fakadt, így nélkülözött minden mesterkéltséget.

Ahogy e sorokat kopogom az imént leírtak igazolására egy emlékem lép elém.

Évtizedekkel ezelőtt, egyik kórházi ápolásom során a mellettem lévő kórtermi ágyban egy Fábián nevű, bádogos mester feküdt, aki nem evangélikus volt. Amikor *Olivér* bejött látogatásomra, szomszédom kitörő lelkesedéssel fogadta. *Joób* távozása után megkérdeztem, hogy honnan ismeri ilyen jól a nagytiszteletű urat.

A következő történetet mesélte el:

Mint kisgyerek valahol a Borbányán lakott és kinn az utcán társaival játszadozva üvegszilánkba lépett, ami súlyos sebet okozott. Arra jött *Joób* biciklin, zsebkendőjével ideiglenes kötést tett az erősen vérző sebre, majd feltéve a bicikli csomagtartójára, bekarikázott vele az Erzsébet kórházba, ahol a gyerek megfelelő orvosi ellátásba részesült, majd véve neki egy zacskó savanyúcukrot, biciklin hazavitte a gyereket szüleihez. A szülők csak akkor szereztek tudomást gyermekük sérüléséről. „*Hát el lehet ezt felejteni?"* – tette fel nekem a kérdést ágyszomszédom.

Hát el lehet?

De az is igen jellemző volt Rá, hogy egyetlen lelkész volt, aki arra kért: ha tanyai, vagy városi látogatásaim során valamelyik családnál valami rendkívülit tapasztalok, arról Őt értesítsem. Ennek során előfordult, hogy egyik tanyai látogatásom során megtudtam, egyik család gyermeke gyümölcsszedés közepette leesett a fáról, törést szenvedett és a mentőknek kellett kórházba szállítani. Végezve aznapi munkámmal, haza indultam, úgy, hogy útba ejtettem *Joób Báthori* utcai lakását, és bekopogtam az ablakon, hogy az eseményről tájékoztassam. Legnagyobb meglepetésemre, az ablakhoz jövő Olivér barátom közölte velem, tud az esetről, már kinn is volt a kórházban, meglátogatta a gyereket és

miután beszélt az illető orvossal, a jelenlévő szülőket is megnyugtatta. „*Te valami kémszolgálatot tartasz fenn, hogy ilyen hamar értesülsz az eseményekről?"* -kérdeztem. Mire Ő: „*a szomszédék lánya jött be munkahelyére és értesített a balesetről."*

Talán e két példa, amit számtalannal tudnék kiegészíteni, jellemzi, hogy vallásfelekezetre tekintet nélkül itt Nyíregyházán miért volt olyan közszeretetben.

Ez a mivolta indokolta, hogy a rendszer igyekezett kiemeltetni innen, hiszen egy ilyen kapocs csak erősíti, és nem gyengíti a hívek és az Egyház viszonyát.

És erre a kiemelési munkára sajnos készséges segítő kezet talált az egyház vezetőségében is.

Számtalanszor jelentették fel mondvacsinált ürügyekkel és kértek ellene vizsgálatot.

Így történt az 1969 tavaszán is.

A közvéleményt mindig foglalkoztatta az úgynevezett „*Hat napos háború"* Izrael és az arabok között, amikor az egyik vasárnapi Igehirdetés alapjául kirendelt bibliai rész Izraellel foglalkozott.

Talán mondanom sem kell, hogy nem a politikai Izraelről, hanem a bibliai Izraelről volt szó. Elegendő volt azonban ennek az „intelligens" templomi megfigyelőnek ez arra, hogy ismét feljelentést tegyen. (A szocialista táborral szemben a kapitalisták oldalán álló Izraelt dicsérte.) Feljelentés, az Állami Egyházügyi Hivatal eljárása, majd püspöki kihallgatás.

Mi az *Északi Kerülethez* tartoztunk, annak akkor püspöke *Ottlik Ernő* volt, aki olyan mellérendelt szerepkört töltött be. Részben azért, mert édesapja a régi világ katonatisztje volt, tehát a rendszer szempontjából vaj volt a fején, másrészt pedig az italt is kedvelte. Ha nem is tartozott a bátrak sorához, de annyira mégis tárgyilagos volt, hogy látván a feljelentés tarthatatlan voltát, azt mondta Olivérnek: *„menj békességgel haza, majd írok egy dorgatóriumot, hogy úgy prédikálj, hogy az ne adjon félreértésre okot."*

Amikor *Olivér* lejött a Püspöki Hivatalból, belebotlott az egészségügyi sétáját végző Káldyba. Együtt sétálva a Duna parton, Káldy érdeklődött ügye felől – csodák csodája értesülve volt róla – majd kenetteljesen hozzáfűzte: „*félek ezzel nem fog megelégedni a világfi felsőbbség".*

(Ezt onnan tudom, mert hazaérkezése után felkeresett *Olivér* barátom, és tüzetesen átbeszéltük e mindannyiunkat közelről érintő kérdést.)

De azzal nyugtattuk magunkat, hogy mivel *Olivér* is már a 60-ik életévéhez közeledett, hat gyermekes családapa és 35 éve szolgál itt Nyíregyházán, talán ezek a tények meg fogják menteni. Számítottunk arra, hogy amikor eléri a 60-ik évét, bizonyára nyugdíjazni fogják.

Így véltük mi, de alaposan tévedtünk.

Mert ugyan megjött a jelzett püspöki dörgedelem, de nem sokkal ez után megjött, hogy áthelyezik! Talán inkább deportálják egy dunántúli kicsiny gyülekezetbe *Ostffyasszonyfára*, és az ottani lelkészt, bizonyos *Csizmazia Sándort* helyezik ide.

Mert hát az egyházi autonómia nagyobb dicsőségére nem a gyülekezet tiszteli meg bizalmával lelkészét, hanem az állam utasítására az egyházi főhatalom?

Dönt, ellentmondást nem tűrően, a papok alkalmaztatása ügyében is!

És, hogy mit szólnak ehhez a hívek?

Ugyan ki törődik ilyen apróságokkal.

Joób Olivér elhagyta 35 év becsületes szolgálat után munkahelyét. Nem önként, hanem a mindenkori hatalom által, kimozdítva egy nagycsaládot a megszokott életritmusából. És elment egy számára teljesen idegen környezetbe, ahol a nyíregyházi Gyülekezettől ajándékba kapott motorkerékpárján, hogy annak segítségével el tudja látni ottani szolgálatát, halálos motorbaleset érje 1969 októberének egyik utolsó napján, talán 25-én.

Bár korábban nem fűzte családi kötelék Nyíregyházához, mégis szüleit, egyik korán elhalt testvérét is itt temette el, arra gondolván, hogy Neki is itt lesz örök nyughelye. Nem így történt. És ott a messzeségben porladt akaratának megfelelően, mert ott akar pihenni, ahol utoljára szolgált. De ugyan ki gondolta azt, hogy ez a hely nem az annyira általa szeretett Nyírség lesz?

Az idehelyezett utód azután beváltotta a hozzá fűzött reménységét a püspöki vezetésnek. Sikerült szétzilálni az addig összetartó lelkészi közösséget, a félelem légkörét kialakítani, hiszen a nem parírozó lelkészt azonnal nyugdíjba küldték, amint ezt a Szabó Vilmos esete is bizonyítja.

*

Az egyház adminisztrációs munkáit és pénzügyi ügykezelését igen precízen végző *Tarján Zoltán könyvelőt*, amint elérte a 60-ik évét, nyugdíjazták.

Engem is – aki rokkantsága dacára havonkénti két-két látogatással, kihasználva nagy tapasztalatomat és ismeretségemet, be tudtam gyűjteni a hívek önkéntes megajánlást – kenetteljes udvariassággal, hivatkozva koromra és rokkantságomra, ugyancsak kitessékelt az Egyházért dolgozó világiak köréből.

Ma nem tudom, hogy alakultak az Egyház anyagi viszonyai, miután 28 évi tisztességes szolgálatom után még egy „köszönöm" – öt sem kaptam, így nincs semmi olyan kapcsolatom, mely a mai Evangélikus Egyházhoz fűzne. Évek óta nem jártam az egyházi hivatalban, ma már az aktív szolgálatban lévő lelkészek közül egyedül *Endreffy Zoltánt* ismerem, Ő is betöltötte 70-ik életévét, amint nemrégen hallottam jelenleg is kórházban van, gondolom, nem sok ideje van, mint aktív szolgálatot teljesítőnek. Ha Ő is nyugdíjba megy, nem marad ismerős lelkész, így teljesen idegen lesz számomra.

A Nyíregyházi Egyházközség megalakulásának talán első napjaitól családomat, különösen annak anyai ágát mindig személyi kapcsolat fűzte szeretett Egyházához. Családomnak a városvezetésben résztvevő tagjai mindig ugyanolyan lelkesedéssel és szeretettel fűződtek evangélikus hitükhöz. Tagjai közül több felügyelő került ki. Ha Apámra gon-

dolok, hallomásom szerint e téren munkássága messze túlnőtte az egyházközség kereteit. Az Ő városvezetési időszakában óriási nagyságú Tiszai Egyházkerület munkájában is aktívan részt vett, évekig töltötte be az egyházfelügyelői tisztséget. Az a tény is érzelmileg meghatározó, hogy betegségének végzetes irányú kitörése is összefügg az Evangélikus Egyházzal. Mint ahogy akkor az újságok is megírták, 1917-ben polgármesterként el kellett rendelnie az Evangélikus templom harangjainak beolvasztását a frontra induló hadsereg megsegítésére, felügyelőként viszont nem tudta mindezt feldolgozni. Közvetlenül az Evangélikus templom lépcsőjéről szállították Nagykállóba, ahonnan többé nem jött ki élve. „*Nem tehetem, nem tehetem, meg kell tennem, meg kell tennem*" monoton dilemmájával kísértve végül is, ha úgy veszem, egyházának kíséretében hagyta el az emberi lét tudatos dimenzióját.

Magam, pedig életem két munkahelye közül a Város szolgálatában eltöltött 16 évem mellett az Egyháznál 28 évet szolgáltam tisztességben és önfeláldozó odaadásban.

Azt nem mondhatom, hogy az ilyen visszaemlékezések szívemet örömmel töltik el. Városi szolgálatomnak a történelem vihara vetett végett.

Azt, hogy e szolgálatnak elsősorban is Isten bölcsességéből és Kegyelméből 41 évvel ezelőtt vége szakadt inkább örömmel, mint fájdalmas nosztalgiával tölt el, mind a mai napig.

Mert azt a közigazgatási világot, amely itt kialakult, nem tudnám, de nem is akarnám szolgálni.

Talán említettem már, hogy amikor az impériumváltozás bekövetkezett, és még talán két hétig a helyemen maradtam, az átmeneti időben, mint polgármester-helyettes főjegyző beindítottam Nagykanizsán a közigazgatás gépezetét. Ekkor küldöttség keresett fel azzal, hogy lépjek be a kommunista pártba, mivel nekik szükségük van olyan főtisztviselőkre, akik soraikban fognak tevékenykedni.

Ékesszólóan hangoztatták: ha embert is ölt Nyíregyházán, mindenkivel szemben megvédjük. Az Engem őrző isteni kegyelem mondatta azt velem, hogy köszönöm, de ebből nem kérek, mert csak olyan közigazgatást vagyok hajlandó szolgálni, amely közigazgatás nem a gombjukban lévő pártjelvényt nézi, amikor az ügyeket intézi. Ne feledjük, akkor még úgy indult az élet, hogy több párt uralta a mezőnyt. Megóvattam attól, hogy elsüllyedjek abba a piszokba, ahová a magyar élet süllyedt.

Másként állnak a dolgok az Egyházat illetően.

A Jézus Krisztus alapította Egyház lassan 2000 éve ugyanazon az alapon áll, ugyanazt az elvet hirdeti még akkor is, ha évszázadokkal ezelőtt a Reformáció hozott is bizonyos fokú változást az Egyház életében.

Az alap, Jézus Krisztus töretlen és sérthetetlen maradt.

Vélem, hogy ehhez az alaphoz való ragaszkodás egy olyan folytonosságot kell, vagy legalábbis kellene, hogy biztosítson, mely folytonosságon az emberek okozta vihar minden erőfeszítésének meg kellene törnie.

E meggyőződésemen mit sem változtat az a szomorú tény, hogy Krisztus zászlója alatt ma jobbára méltatlan szolgák menetelnek a kommunista szenny által elöntött területeken.

A mai viszonyok között tudom, nem vállalnám az egyházi pénzbeszedőjének szerepét, mert képtelen volnék azzal az ügybuzgalommal és ügyszeretettel munkakörömet betölteni, amely – véleményem szerint – bármilyen kicsiny jelentőségű munkakör betöltésének elengedhetetlen alapfeltétele.

Amikor e derűsnek nem mondható sorokat lekopogom, lelki szemeim előtt egy jelenet tűnik fel, amely igen erősen rávilágít fentebb mondottaim szomorú valójára.

Amikor 1967 novemberében a jelenlegi egészségügyi szervezet bizonyos munkacsökkenést megállapító bizottsága 75%-os rokkantnak nyilvánított, – tekintettel arra, hogy trombózisom eredményeként bal lábam erősen csökkent értékűvé vált, már pedig megfelelő futó szerkezet nélkül nem igen lehet főhivatásként 45 ezer katasztrális holdnyi területen járkálni – az egyház akkori vezetősége felajánlott a törvényes lehetőségek közötti 500 forint havi illetménnyel járó pénztárnoki állást egyházközségünknél, amit vagy négy-öt éven keresztül betöltöttem.

Abba kellett hagynom e munkát, mert a négy órán keresztül egy helyben ülés erős fájdalmakat váltott ki beteg lábamból. Így inkább azt a lehetőséget választottam, hogy tavasztól őszig, tehát abban az időben, amikor a tanyasi utak viszonylag jobban járhatók, két ízben régi tanyasi körzetemet lejárom. Megbeszélve mindezt az érdekelt hívekkel, de az egyházi vezetőséggel is. Igyekszem e két látogatással begyűjteni az önkéntes felajánlásokat, miközben lábamnak a mozgás terápia.

De amíg még, mint pénztáros tevékenykedtem, történt egy alkalommal úgy a 70-es évek elején, hogy az egyházelnökség szűk körű értekezletet tartott a lelkészi hivatal igazgatólelkészi szobájában, amikor is azt tárgyalták, miként lehetne az egyházfenntartó tagok hozzájárulási összegének felemelését biztosítani.

Nem tartoztam hivatalomnál fogva ehhez a szűkebb vezetőséghez, de valakinek az ott jelenlévők közül eszébe jutott behívásom, mint olyan valakinek, akinek ezen a téren legnagyobb a tapasztalata.

Így is történt.

A hozzám intézett kérdésre azt válaszoltam, hogy semmi mást nem kell tenni a zömmel a tanyák népéhez tartozó gyülekezeti tagokkal szemben, mint hirdetni, és mindig hirdetni az Igét! Lehetőség szerint a legtisztább formájában! És sem a szolgálatoknál, de még a házi látogatásoknál sem a napi politikai élet kérdésével foglalkozni.

Isten Igéje! Ezt igénylik és nem mást. Mire a jelenlévő *Csizmazia Sándor*, aki akkor az igazgatói lelkészi posztot töltötte be, azt a megjegyzést tette, hogy ez az igény „*a tiszta reakció*!" Szó szerint így. „Tiszta reakció!"

Nekem sem kellett több.

Felálltam és *Csizmaziához* intéztem mondandómat: „*Ha az igehirdetés tiszta reakció, akkor reakció a templomba járás és imádkozás, de akkor felesleges maga az egyházi élet is. E jelzőt éveim során többször megkaptam, lutherkabátot viselőtől most először, de ezután feleslegesnek tartom a további jelenlétemet"* – és kimentem a hivatali szobámba. Az igaz,

hogy *Csizmazia* utánam jött és magyarázni kezdte, „*Pista bátyám teljesen félreértettél*”, de azt feleltem, hogy ezen a megjegyzéseden nem volt mit félreérteni. (Amint hallottam, *Csizmazia* napokban ment el Nyíregyházáról valamilyen pesti beosztásba.)

Azt nem tudom, hogy azok a lelkészek, akik az óta ide jöttek, vallják-e ezt a felfogást, vagy nem, de mivel a magyarországi egyházvezetés ugyanabban a kezekben van, mint korábban volt, félő, hogy legalábbis hallgatólagosan: igen. Így itt nincs mit keresnem. Megmaradtam, és még kívánok maradni mindaddig, míg épp ésszel élem napjaimat a napi igeolvasás és elcsendesedés számomra nélkülözhetetlen gyakorlásában. Elkerülöm azt a Templomot, mely mindig az őszinte szívből jövő csodálattal tölt el őseink áldozathozó magatartását illetően.

De nem látogatom, mert félek, hogy esetleg egy ottani prédikáció a templom elhagyására kényszerítene. Amikor ezen a téren emlékeim útjait járom, el elfog a vágy egy- egy régi, meghitt, bensőséges templomi emlékem után, de amint elsivárosodó napjainkban a régi családi otthonom melegsége utáni vágy is kielégítetlen marad, úgy temetgetem el „templomi” vágyaimat is

*

Amikor sorsom 1945 tavaszán úgy rendeltetett el, hogy itt kell maradnom, azt kértem az Istentől, hogy nyújtson számomra valami olyan megélhetési lehetőséget, amely biztosítja a mindenkori megélhetésünket. Anélkül, hogy annak a rendnek kelljen munkálkodnom, melyet testestől, lelkestől elutasítok.

Isten meghallgatta kérésemet!

Nincs tehát sem okom, sem jogom e 28 évben eltöltött munkám és munkaköröm felett meditálnom, vagy pláne keseregnem, hiszen teljesült kérésem. Arra elegendő anyagi javakat biztosított, hogy gyermekeimet fel tudjam nevelni, iskolai tanulmányaikat biztosítani, de biztosítani számukra a mindennapi kenyeret is. Az Úrtól tanult imádságunkban is a „mindennapi kenyeret” kérjük, és az megadatott! Fogadjuk el – ha ez néha nem könnyű dolog is – azt az alapszabályt, amit olyan tömören fejez ki az egyik egyházi énekünk, „Mind jó, ahogy Isten tészen.” Ezzel a gondolattal zárom egyházi szolgálatom történetének ismertetését.

Lassan, lassan a kissé hosszúra nyúlt visszaemlékezésem végére érek. Olvassa-e valaha valaki? Nem tudom. Mindenesetre célomat ezzel elértem…

Jól esett kissé elmerengeni a Múltak üzenetén!

Érdekességek
Kortörténet, vagy inkább Kórtörténet

Említettem, hogy amikor az egyházi munkásságomat írom, megbontom a kronológiai sorrendet azért, hogy annak leírása töretlen egész legyen. Visszaugrom tehát időben néhány olyan epizódra, melyet érdekesnek, vagy jellemzőnek tartok.

Iskolatársak

Jakab Gyurka barátom egész életében mintaképét adta a hűséges, jó barátnak. „*Friend is need is a friend indeed!"* Így igaz. Példa erre Ő!

Amikor elsősorban vívókarrierjének érdekében 1942-ben Pestre költözött, a Pénzügyminisztériumban nyert elhelyezést. Ott maradt a háború után is, lévén hadirokkant és ebből a minőségéből kifolyólag állásából elmozdíthatatlan. A minisztérium adóellenőrzési csoportjánál dolgozott, de saját kérésére az általa adózás szempontjából ellenőrzendő területnek Dunántúlt kérte, hogy elkerülje lokális ismeretségi körének esetleges nehézségeit. Így a mi tájunkra csak évenként két ízben jött, amikor kérésére egyik itteni beosztott kollégával cserélt. Ez az én kedvemért történt, mert így és ilyenkor rendszerint tavasszal és ősszel néhány zavartalan órát tudtunk barátságunknak szentelni.

Rajkról

Gyuri valamikor 1948 nyarán itt tartózkodása alkalmából megemlítette, hogy minisztériumi körökben, nagy titokban emlegetik, hogy az egyik minisztertanácson nemcsak szóbeli, de tettlegességig eljutó összetűzése volt *Rajk László* akkori belügyésznek *Gerő Ernővel*, amikor is *Rajk* állítólag azt mondta, hogy „*elvégre ez még sem Palesztina*". Mire *Gerő* és *Rákosi*, mint érintettek, lefasisztázva *Rajkot*, felhördültek. Majd *Gerővel* össze is verekedett *Rajk*.

Azt mondtam *Gyurka* barátomnak: „*ha ez igaz és nem csak alaptalan pletyka, Rajknak meg vannak számlálva napjai."* Jóslatom igaznak bizonyult, mert nemsokára megindult az eljárás *Rajk* ellen, ami azután kivégzéséhez vezetett. Fején találtam a szeget.

Rajkkal kapcsolatban el kell mondanom, hogy az 1925-26-os iskolaévben került, mint VII-ik osztályos tanuló az *Evangélikus Kossuth Gimnáziumba*, így nálam egy évvel járt feljebb. Jól emlékszem rá, mivel osztálytársa volt az a *Gönczy Laci*, akihez gyermekkoromtól meleg barátság fűzött. *Rajk itt érettségizett 1927* júniusában, tehát két évet jártunk egy gimnáziumba. Tudomásom szerint édesapja kisiparos, ha jól emlékszem cipész, csizmadia volt. Ebben azonban nem vagyok biztos. Azt sem tudom, hogy szülei itt laktak-e és hogy milyen alapon került a nyíregyházi gimnáziumba.

Annak idején úgy hallottam, hogy családját magyarságuk miatt utasították ki a románok Erdélyből. Tudomásom szerint bátyja a nyilasuralom alatt nyilas államtitkár volt. Jellemző, hogy szűkebb baráti köréhez itt *Vass János, Gönczy Laci, Jancsik Jenkei Jancsi* tartozott. Amikor *Rajkból* kommunista pártember, belügyminiszter lett, *Vass Jancsi* hal-

doklott a nyíregyházi fogházban. Elítéltetésétől a halál mentette meg, korábban ugyanis önként részt vett a finneknek az oroszok ellen vívott háborújában és ott valami magasabb kitüntetésben is részült. Ez volt „bűne". *Jenkei Jancsi* szintén velem ült, és mint tartalékos főhadnagyra, – polgári foglalkozása tanító volt – négyévi börtön volt a fejadag. *Innen kérésére Rajk szabadította ki.* Amikor Jancsival életemben utoljára a nyíregyházi villamoson találkoztam, akkor folyt éppen a Rajk elleni per, és Jancsi attól félvén, hogy esetleg a *Rajk* levelezései között az ő ügyében tett lépéseit is megtudják, ismeretlen helyre költözött. Többet Jancsiról nem tudok.

Gönczy Laci pedig az oroszok ellen szülővárosáért vívott harcok során, a régi büdszentmihályi úton, a város határában halt hősi halált, mint csendőr főhadnagy.

Furcsák az emberi sorsok útjai.

Rajkkal sem találkoztam iskolaéveim után.

Hogy mikor fajult el életútja és miért?

Nem tudom. Bár annak idején fogolytársaim gúnyoltak amiatt, hogy „belügyes barátom"-nak nem igénylem segítségét, de igen jó előérzettel diákkori ismeretségemet nem kívántam *Rajkkal* felújítani.

Igazam volt.

Sorsa tipikus példája annak a közmondásnak, hogy „*aki másnak vermet ás, maga is beleesik".* Ő vezette be orosz mintára az ÁVÓ pincerendszerét, a vallatási módokat stb. stb., hogy az isteni igazságszolgáltatásnak néha már itt a földi utakon is megtapasztalható sodrásába kerüljön.

Itt is igaz az Írás: *Rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni*. (Zsidó. 10.31) Még annyi elégtétele sem maradt, hogy legalább életét az ellenség keze oltsa ki, ami vélem egy politikai síkon mozgó embernek mégis valami elégtétele lehet, ha eszméiért az ellenfél kezétől végeztetik ki. De a saját elvtársaitól? Még viccnek is rossz!

Nézegetem a birtokomban lévő gimnáziumi Értesítők idevonatkozó példányait.

Az 1925-26 év értesítőjének 17-ik oldalán találom az „*ösztöndíj, jutalomdíj és segélyben részesültek*" között: *Rajk László* VII. o. tanuló, 15-ik oldalon: „*birkózásban országos bajnok"*: *Szánthó, Pecsenye, Rajk, Kürthy*. Az 1926-27-ik tanév értesítőjének 22-ik oldalán található bekezdés arról tudósít, hogy „*az érettségi vizsgálatnak jelesen megfelelt Rajk László és még öt társa*." 28-ik oldalon: „*Rajk László 30 pengő ösztöndíjat kapott*".

Mit bizonyít ez?

Szellemileg és testileg kitűnő adottságokkal rendelkezett.

Hogy miként jutott el egy Erdélyből magyarsága miatt kiüldözött család jó képességű tagja egy felekezeti gimnázium falai közül, mint annak a gimnáziumnak megbecsült és jutalmazott tagja oda, ahová eljutott, és ahol végezte?

Erre még magamnak sem tudok válaszolni.

Igaz viszont, hogy adataim 1927. évvel lezáródnak, hogy neve csak 1945-ben jelentkezzék ismét előttem. Hol járt, milyen körökkel érintkezett, kik voltak rá hatással, nem tudom.

Talán nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom: jobb sorsot érdemelt volna. De lehet, hogy sorsának maga volt kovácsa.

Hogy emlékét a volt Evangélikus Gimnázium falán tábla őrzi, ez inkább az intézményvezetők felfogását dokumentálja.

Az irányított választásról

A tudatosan építkező kommunisták *Rákosi Mátyás* vezérlete alatt felszámoltatták – elsősorban önmagukkal – a szűklátókörű és nem csekély mértékben ostoba vezetés alatt álló koalíciós pártokat. Majd, ha nem csal az emlékezetem 1947. év őszén az úgynevezett „kékcédulás" nevet viselő választással megadták a kegyelemdöfést a döglődő pártoknak, s e szerencsétlen ország felett korlátlan úrrá lett a kommunista terror.

Világpolitikában vallom azt a meggyőződésemet, hogy a szövetségesek közül egyedül *Sztálin volt az, aki tudatosan képviselte az általa vallott politikai irányzat, tehát a kommunizmus ügyét*. Politikájának alaposan átgondolt vonalvezetését képviselte valamennyi tárgyaláson. Nem utolsó sorban akkor is, amikor ragaszkodott azon kívánságához, hogy az egyesült amerikai-angol katonai erők a második arcvonalat ne a Balkánon, hanem valahol az Atlanti óceáni francia partvonalon nyissák meg. Ez 1944 nyarán valóban meg is történt, és pontosan megfelelt ama politikai elképzelésének, illetve annak a kialakított katonai helyzet diktálta lehetőségnek, hogy Közép és Kelet Európa legnagyobb részét orosz csapatok vegyék birtokukba. És ezzel e területek feletti politikai irányítást korlátlanul birtokolják.

Sztálin elképzelését az elmúlt négy évtized igazolta.

Hogy *Churchill* már akkor is felismerte e veszélyt, vagy nem, azt elbírálni nem tudom. Emlékirataiban, – aminek részbeni ismertetését annak idején a *Szabad Európa Rádió* adásaiból nagyvonalakban ismerem – azt vallja, hogy elgondolása az volt, hogy Belgrádot, Bukarestet és Budapestet angolszász-amerikai csapatok foglalják el, hogy ezzel megakadályozza a kommunizmusnak e területen történő eluralkodását.

De e tervének elősegítése érdekében indítványozott ama hadielképzelése, hogy a második arcvonalat valahol a Balkánon nyissák meg, Sztálin határozott ellenállásán megtört. Akihez a későbbiekben csatlakozott *Rooswelt a*merikai elnök is, és ezzel e kérdés végérvényesen eldőlt.

Ha *Churchillnek* ez a megállapítása megfelel a valóságnak, végeredményben csak a mindenkori, így tehát hagyományosnak mondható angol politikát akarta realizálni, mely abban csúcsosodik, hogy ne legyen Európában egyik hatalom se túlsúlyban.

Ezt bizonyítják az Első Világháborút megelőző események általunk ismert mozzanatai, ezt bizonyítják a Hitleri Németországgal szemben elfoglalt álláspontja. Nyilván ebben szerepet játszott a hatalmas lehetőségek kapujában álló orosz birodalom felmérése, de valahogy az az érzésem, hogy sok alkalommal ez az általános angol felfogás nyilvánul meg a jelenlegi és elég sokszor Amerika ellenesnek látszó politikai állásfoglalásában is.

Tömören úgy is fogalmazható volna, „divide et impera!"

Az oroszoknak a mi térségünkben elért háborús sikerei eredményezték azt, hogy amikor az 1945-ben felügyeletük alatt megtartott magyar választások nem hozták meg a számukra kívánatos eredményt, az első adandó alkalommal, a tőlük már korábban is ismert durva módszerrel beavatkoztak a magyar választásokba. (Miközben a nyugat e manővert ölbe tett kézzel nézte.)

Személyes tapasztalatom e téren nincs, hiszen előtte nemrég jöttem ki a börtönből, és örültem, ha csendesen lapulni tudok a fűben, hiszen a rendőrségi internálás lehetőségének kardja állandóan a magamfajták feje felett lógott.

De amit itt rögzítek, a szemtanútól, a Szociáldemokrata Pártot e választáson képviselő *Arató /Sztempák/ Mária* nagynénémtől, apám testvérétől tudom. (*Akit Krúdy Gyula több helyi témát feldolgozó művében Vörös Máriának nevez, és aki megjárta 1920-ban Orgovány büntetőtáborát. Majd három évig tartó internálása után Ő alapította meg Nyíregyházán az első Leíró Irodát.*)

*

1947 őszén rendben és látszólag minden zökkenő nélkül folyt a választás. A működő pártok, – ahogy ez demokratikus választások során történni szokott e névre magukat valóban jogosult országokban – jóformán az urnákig agitáltak és igyekeztek mozgósítani a győzelmük érdekében vélt, vagy valóságos párthíveiket.

Délután, még a szavazás lezárása előtt néhány teherautónyi ember jelentkezett a választási irodákban és kék színű szavazócédulákkal akartak szavazni. Azt mondván, hogy kiránduláson lévő átutazók, akik központjuktól arra a célra kapták e szavazólapokat, hogy azzal tegyenek eleget választói kötelezettségüknek. Mivel – idézem nagynéném szavait – nem volt előttük ismerős ez a fajta szavazólap, a küldöttek kérdést intéztek ez ügyben a maguk városi pártvezetőségéhez. „*Elfogadható e szavazólap, vagy nem*?".

Mivel a városi vezetőség sem tudott e szavazólapokról, a kérdéseket továbbította a Belügyminisztérium illetékesei felé, ahonnan az a válasz jött, hogy el kell fogadni ezeket a szavazólapokat.

Ez meg is történt, és a társaság tovább autózott, nyilván újabb szavazóhelyiségek felé. Amikor az urnák lezárása után a bennük lévő szavazólapok megszámlálására került volna a sor, utasítás jött a belügyből, hogy csak a kék színű szavazólapok az érvényesek.

Csodák csodája, a lapok egytől egyig kommunista szavazatokat tartalmaztak. Így teljes lett a kommunista „választási" diadal!

Ettől kezdve Magyarországon csak irányított választás volt.

Még a legutóbbi, talán 1985-ben tartott választást sem lehet másnak tartani, hiszen amikor egy-egy körzetben két jelölt indul ugyan, de mindkettő az uralmon lévő párt jelöltje, a szónak valós értelmében választásnak nem lehet tekinteni. Hiszen e két jelölt politikai programja kizárólag a kormányzat kommunista programja lehetett. Már pedig egy politikai választásnak alapfeltétele az, hogy a különböző politikai nézetek csapjanak össze és a választópolgárnak ezen nézetek közül lehessen választani.

Ez olyan alapfeltétele a választás fogalmának, mint hogy a demokratikus rendnek alapfeltétele az ellenzék létezése. Ahol nincs ellenzék ott demokráciáról beszélni nem lehet. Az valami egyeduralkodói forma, mely megnyilvánulhat akár egy uralkodó autokrata személyében, de ugyanúgy megnyilvánulhat egy-egy csoport politikai nézetének korlátlan uralmában, mely csoport tartozhat akár az arisztokráciából kikerültekre korlátozva, akár a proletáriátusból kikerültekre.

Átimportált bolsevizmus

Lényegében az van ma itt, mint van 1917-től Oroszországban is!

Addig ott egy autokrata cár uralkodott, most annyi a különbség, hogy egy pártban tömörült kisebbségi csoport uralkodik lényegében ugyanazzal az eszközzel, azaz a terror eszközével. Aki valamelyest is ismeri az orosz viszonyokat, az ott élő népek jellemvonását, a mögöttük lévő évszázadokat, de ha ezeket közelebbről nem is ismeri, csak figyelmesen rátekint az ország térképére, fel kell, hogy ismerje, hogy az irdatlan terület szinte parancsolólag írja elő, hogy ott valaki, vagy egy szűkebb rétegre szorított valakik korlátlanul uralkodjanak. Erre jelen világunk hatalmas technikai fejlettsége kiváló lehetőségeket biztosít. Gondoljunk csak a rádió, telefon, repülőgépek és nem utolsó sorban a gépkocsik nyújtotta távolságokat leküzdő lehetőségeire.

Annak idején, amikor alkalmam volt a hatalmas orosz területekhez viszonyítva parányi részén betekintést nyerni az ottani földrajzi viszonyokba, már akkor elgondolkoztatott – miközben órákig mentem gépkocsival úgy, hogy lakott területet nem találtam – hogy ott egy, az uralkodó renddel szembeni álláspont kialakításának szinte leküzdhetetlen akadályai vannak. Azt vethetné ezzel szemben valaki, hát akkor mégis hogy történt az, hogy Leninéknek sikerült 1917-ben a cárizmus megdöntése?

Az így igaz, de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy maga a cári rendszer már évszázadok óta korhadt, hogy az ország belekerült az első világháborúba, és abban lényegében teljes katonai vereséget szenvedett. E lepusztult, mérhetetlen nyomorba tiport nép testén tudott csak megkapaszkodni a bolsevizmus.

Visszatérve szűkebb mondandóimra:

Itt, Magyarországon eluralkodott az Oroszországból exportált politikai rendszer. Teljes valóságában felhasználva a majdnem három évtizedes tapasztalatokat és okosan leszűrve azt, ami az 1919 évi magyarországi rövidéletű proletárdiktatúrából leszűrhető volt.

Sajnos annak idején sokat hallottam például *Kállay Miklós* miniszterelnöktől mellverdesés közben emlegetve, hogy itt még egyszer nem lesz 1919. És amikor ezt a frázist hallottam, magamban mindig megjegyeztem, hogy ezt felesleges ilyen fennkölten emlegetni, hiszen képtelenség, hogy még egyszer az Úrnak 1919-es esztendeje elkövetkezzen.

De arra édes kevés történt, hogy a viszonyokat úgy változtassák meg, hogy kihúzzák az 1919-ben történtek méregfogát. Mert, amint volt szerencsém látni a kényszerkolho-

zosítás során, hogy ezek a Nyíregyházát körülölelő izmos kisparaszti gazdaságok, mint egy kis erőd álltak ellen éveken keresztül a terror minden nyomásának, ezzel szemben a nagybirtok elvétele, szinte egy tollvonás fáradságába került.

Természetesen itt is sok a „ha," de talán nem járok messze az igazságtól, ha Magyarország urai úgy vonták le volna a kommünből tapasztalataikat, mint ahogy a kommunisták levonták. Sok mindent másként lehetett volna a két évtized alatt tenni, és az ország lakosságának óriási többsége másként viszonyult volna 1945-ben az orosz nyomásra kialakult új államrendhez. És ez a viszonyulás a magyar szempontból feltétlenül pozitív lett volna. De erről így felesleges a szószaporítás. De mit tegyek, amikor annyira bennem él mind a mai napig az elmulasztott lehetőségek feletti bánkódás.

Ezekben az években itt kialakult (1948-1956) egy olyan ideológiai kísérlet, ami a magyar néplélektől teljesen idegen volt.

Hiába volt a tökéletesnek látszó terror, hiába volt a nemzet salakjából megszervezett és hatalmasan fizetett Államvédelmi Szervek (ÁVÓ) minden vonalon való túltengése! Hiába volt az oroszoknál évtizedeken keresztül kiképzett és reméltem jól kiképzett úgynevezett magyarok beözönlése, – akik ott kinn szívták magukba e tanok nedveit és akarták parancsoló uruk kívánságát itt végrehajtani – lényegében itt a magyar földön munkájuk eredménytelen maradt.

Megbukott minden igyekezetük a magyar lélek ellenállásán.

Pedig rajtuk igazán nem múlott, meglévén a terrorhoz szükséges minden anyagi lehetőségük. Sajnos, meg volt a személyi feltételek biztosítása is, akadt elég gyászmagyar e szerepkör betöltésére. De hiába volt a terrornak honunkban soha addig nem látott eluralkodása, az eredmény a nullával volt egyenlő. Pusztult a magyar, nem tudom valaha megnyílik e annak felderítési lehetősége, hogy mennyire tehető az áldozatok, a jeltelen sírok, a titokban kivégzettek száma.

Csak egy-két adat abból az igen kicsiny megfigyelési lehetőségemből, ami számomra adatott. Nem utolsó sorban azért, mert mint „büntetett" előéletű, fokozottan figyelemmel és óvatossággal kellett viselkednem, szinte nappal alig járván benn a városban, hogy elsősorban családom érdekében ne ingereljem a fenevadat.

Mégis egyet és mást megtudtam.

A *Dr. Kerekes Pál* ügyvéd által épített, az Egyház utca és Bethlen utca sarkán ma is álló emeletes épületbe rendezkedett be először az ÁVÓ. Hiába volt az állandó utcai őrség, akik a járókelőket durva hangon az utca másik oldalára küldték, a kínzókamrákból kihallatszott a szerencsétlen áldozatok ordítása. Kínvallatásuk vagy talán halálhörgésük miatt úgy gondolták a vezetők, hogy tanácsosabb a város belső területéről a perifériára kihelyezni székhelyüket. Így kerültek ki a Sóstói út nyugati oldalán lévő félig kész, de tető alatt álló, a görög katolikus egyház által püspöki palotának építendő emeletes épületbe, amit azonnal el is vettek az Egyháztól.

Építését befejezték, majd a ma is látható hatalmas kőfallal vették körül, tetején többszörös szögesdróttal. Az egész épülettömb hatalmas reflektorokkal lett megvilágítva és körülötte, illetve kapujában éjjel nappal megerősített őrség állt. Benne nem jártam, de volt olyan barátom, ismerősöm, akik megjárták.

Hirtelen két név jut eszembe: *dr. Bauer Imre* és *Gaál Elek.* Ezek elbeszéléséből tudom, hogy a pincében, több emeletnagyságban voltak kiépítve a kínzókamrák, hogy így a föld alól a megkínzottak ordításai ne hallatszódjanak ki. Amennyire lehetett igyekeztem lakásunkat inkább az Ószőlő, Krúdy utca útján megközelíteni, de különösen a sötétedés beálltakor több ízben átjöttek igazoltatni, és csak mivel itt laktam, engedtek szó nélkül tovább.

A püspöki palota igénybe vételénél, vagy inkább a szemrevételezésénél is külső szemlélő voltam. Ugyanis biciklin jöttem haza, amikor a Kossuth utcában vagy 2-3 Pobjeda gépkocsi előzött. Akkor alig volt még gépkocsi a hivataloknak, e típust pedig az ávósok használták. Így meglehetősen félelmetes volt, amikor elhúztak mellettem és elgondolkodtam: *vajon hova mennek ezek a gazemberek*? Hamarosan megtudtam, mert pár száz lépésre előttem megállva fekete szemüveges jól megtermett alakok szálltak ki a gépkocsikból, és indultak az akkor még bekerítetlenül és vakolatlanul álló épületek felé, miközben maguk között vigyorogva beszéltek.

No, – gondoltam magamban, amíg elkerekeztem az álló kocsik mellett, – ezek sem valami jóban törik a fejüket. Fején találtam a szeget. Ide költöztek.

Egyik vágyuk az volt, hogy a Krúdy utcát kiüríttetik és ott fognak családjukkal lakni is. Állítólag ezt később Pesten lefújták, de annak nem volt semmi akadálya, hogy végig szemléljék nemcsak a Krúdy utca lakásait, hanem az egész Sóstói utat is. És ahol egy mód volt szoba lefoglalásra, oda be ne telepedjenek.

Ezzel kapcsolatban kedves emlékem maradt, ami nem utolsó sorban dicsérte feleségem színésznői adottságát.

Egyik reggel hozzánk is megérkeztek egy autóval.

Az asszonyok – anyám, feleségem – korábbi kérése volt, ne menjek ki, hagyjam ezt a feleségemnek. Ez az előrelátás kitűnőnek bizonyult. Amikor a kapuban elmondták jövetelük célját, már tudniillik azt, hogy meg akarják nézni a lakást, nem volna-e igénybe vehető helyiség, feleségem kitörő örömmel üdvözölte e gondolatot, mondván, hogy úgyis nagyon egyedül vagyunk, a férjem sokat van távol, így feltétlenül tudunk szobát biztosítani.

A párbeszédet az északi szoba zsaluja mögül hallgattam végig, magamban nem tudván, hogy mit akar a feleségem ezzel a nagy invitálással. Amíg lassan besétált velük, elmondta, hogy van három gyerek és az igaz, hogy az éjjel is nagyon keveset aludtak, mert egész éjjel sírtak a kicsik, de ez nem minden éjjel van így. Amikor ezt meghallották, köszönték a szíves invitálást, de – mivel nekik nyugodt éjszakákra van szükségük – így meg se nézik a lakást, mert ez egészen biztos, hogy részükre nem megfelelő. És már is indultak a kapu felé. Feleségem bánatos arccal kísérte ki őket, miközben igyekezett elhatározásuk megváltoztatására rábírni, de sikertelenül. Még az elinduló autó után is olyan fájó arccal

tekintett, hogy nyilván a távozóknak invitálása őszinteségéről nem támadhatott semmi kétsége. Amikor tiszta lett a levegő, a mosolygó arccal visszatérő feleségem elé siettem és csak annyit mondottam, hogy színésznői pályájára most tette fel a koronát. Milyen jó, hogy nem én mentem ki a kapuhoz.

Egy másik kellemesnek nem mondható emlékem.

Valamikor még az 1948-as esztendő során sikerült néhai *Kovács András* villanyszerelő jó emberem révén egy kis világvevő törpe rádiót szereznem, amit nem jelentettem a postán, így mint orvhallgató tevékenykedtem. Külső antennára nem volt szükség, megtette ezt egy a padlóra ledobott drót darab, a rádiót pedig, a fehérneműs szekrénybe úgy rejtettem el, megfúrva a szekrény hátsó oldalát és ott vezetve be a villanyáramot, hogy ha valaki a szekrényt kinyitotta, a fehérneműink eltakarták a kis rádiót. Hallgatni pedig, csak az esti órákban szoktam természetesen szigorúan zárt kapu mellett, hogy kizárjak minden kellemetlen meglepetést. Évek múlva, hogy nappal is tudják az asszonyok hallgatni, jelentettem be a postához. De akkor is a feleségem leánynevére, tehát *Ertl Irénre*. Oka ennek az volt, hogy olyan hírek terjedtek el, hogy *Rákosiék* a megbízhatatlan elemektől elveszik a világvevő készülékeket, hogy ne tudják a nyugati adásokat hallgatni. Ezért nem mertem a saját nevemre bejelenteni.

Hetenként egy napon hallgató vendégem volt *Belohorszky barátom*, aki akkor rendőri felügyelet alatt állt, így talán este 9 órára kötelező volt lakásán tartózkodnia, viszont valamelyik külföldi adás, akkor még a SZÉR, nem működött, tehát vagy az angol rádió, vagy az Amerika hangja adásának 9 óra körül volt vége.

Valami érdekesebb hír volt, így végig hallgattuk. Késő ősz volt, őszi ködök jártak, amikor elindultunk. Mindig elkísértem barátomat legalább is a város határáig, azaz a Kossuth utca innenső végéig. Amikor közeledtünk kapunkhoz, abban a párás éjszakában, akkor még az itteni földes úton alig, alig járt autó, benzin szagot éreztem. De már kiléptünk a kapun, amikor észrevettem, hogy egy Pobjeda, tehát ávós autó áll valamivel arrébb, mint a *Lengyelék* villája, akkor még más épület közöttünk nem volt, ott egészen a járda mellé húzódva áll ez a bizonyos autó és két ember a Lengyelék kerítésének támaszkodva áll. Nem volt már visszafordulásra való lehetőség, hiszen azzal csak elárultuk volna magunkat, így valami közömbös témáról beszélgetve mentünk a járdán, miközben ez a két tag szúrós szemmel nézett bennünket. Elhaladva előttük, egyforma léptekkel mentünk a város felé. Akkor még elég gyengén volt kivilágítva a Sóstói út, így bár a fák már lombjukat vesztették, az út elég sötét volt. Egyik ilyen sötét szakaszon valahol a *Szuhay* villa környékén óvatosan hátranéztem és láttam, hogy az autó lassan elindul utánunk. Nyilvánvaló volt, hogy *Belohorszkyt* figyelik. Így lépegettünk nem gyorsítva lépéseinket, egészen a Krúdy utcáig. Akkor ebben az utcában a járda és az úttest között sűrű bokorsor húzódott, kihasználva ennek védelmét nyújtó lehetőségét, ott hirtelen meggyorsítottuk lépésünket. Nemsokára a minket követő autó egyenesen a város felé elhaladt. Nem vették észre akkor eltűnésünket. Ki az Ószőlő utcára, majd azon felfelé végig menve, a Vay

Ádám (Dózsa) utcán átmentünk és a Belső körúton le a Bujtos felé, mert akkor *Belőék* a Hunyadi utca elején laktak. Felkísértem egészen a volt rábkertig, de házuk körül minden csendesnek látszott, felesége a gyerekekkel Pesten volt – ott elváltunk. De nem jöttem haza a Sóstói úton, hanem az Őszőlő utcában, majd a Csaló közön óvatosan lejöttem a Sóstói útig. Amikor semmi gyanúsat nem láttam, az erdő oldalán feljöttem a *Bencs* villáig, ott sem láttam senkit. A kapun azonban nem akartam bejönni, mert nem tudtam, hogy esetleg az erdő valamelyik fája mellől nem figyelik-e házunkat. Visszamentem az Őszőlő utcába, ott a *Bencs* villa kertjében hiányos volt a hátsó kerítés, ami az Őszőlő utcában volt. Ott bejöttem a kertbe és keresztülvágva a szőlőkön a hátsó, keleti ablakon kopogtam be, majd az ajtót nyitó feleségemtől érdeklődtem, hogy nem voltak-e itt ávósok. Megnyugtató válaszára jöttem haza, illetve tértem nyugovóra.

Másnap délben az utcát sepertem, amikor a kapunkkal szemben lévő villamos megállónál leszálló *Belohorszky*, – aki akkor tanította *Horváth Gyuszit* – mellettem elhaladva a foga között közölte, hogy az éjjel elvitték az ávósok.

De – mondta, – *ebéd után bejövök!*

Így is lett. És elmondta a részleteket.

Alig, hogy hazaért, kopogtak a lakásán, neki, mint rendőri felügyelet alatt állónak kötelessége volt az éjszakai otthon tartózkodás, így kénytelen volt ajtót nyitni. Házkutatást tartottak, elvitték a nála kölcsönbe kapott portable írógépet, feleségével vőlegény-menyasszony korukban folytatott levelezését – milyen vádló irat is lehetett ez – és őt is. A hajnali órákig faggatták, kivel érintkezik, mit csinál, stb,. majd elengedték elsősorban azért – erről az ÁVÓ nem tudott – hogy meg volt a Budapestre való átköltözésének engedélye.

Ez esett döntően a latba, így undorral, de elengedték mondván, *„nem fog illetékességi körükbe tartozni”.* Szólni az írógépért az adott körülmények között nem mert, így az odaveszett.

Hogy végeredményként mit akartak, az nem derült ki.

Beló néhány nap múlva elutazott Nyíregyházáról, hogy vagy másfél évig Budapesten éljen. Amikor, mint rendőri felügyeletes Pesten az első alkalommal jelentkezett, a szolgálatos ottani rendőrtisztnek az volt a véleménye, hogy az ilyen hosszantartó felügyeletnek valami egyéni bosszú volt az alapja. Meg is szüntette nyomban.

Ha nem megy el, itt talán még ma is felügyelet alatt áll?

Lehetséges, mint minden a mai honunkban különösen abban az időben történt. Nyilván megfigyelés alatt tartották, talán látták *Horváthékhoz* bemenni, vagy onnan kijönni, majd hozzánk bejönni, s ezért vártak reá. Talán az volt a szerencse, hogy a fogdmegek rólam nem tudtak semmit, s mivel nem egyedül ment az utcán, itt a feltűnést kerülendő nem akarták egy idegen mellől elvinni.

Ez is egyik szokásuk volt.

Így arra vártak, hogy elváljunk, de a Krúdy utcai nyomvesztésre nem gondoltak. Nem volt valami kellemes esti séta.

Egy másik emlékem

1951. február 21-étől voltam az Egyház alkalmazottja.

Azon a nyáron elterjedt az a hír, hogy a városokból a nemkívánatos magyarokat deportálni fogják a zsidóság deportálásának mintájára. (Érdekes játéka a sorsnak, hogy amíg a pesti zsidóság nagyrészt megúszta a deportálást, különösen 1944. október 15-éig, a nyilas hatalom átvételéig, most a hír hallatára sokan vidékről Pestre mentek. Így nekem is egyik volt fogolytársam *Sarvay Elek* volt országgyűlési képviselő és Szabolcs vármegye tisztifőügyésze e hírek hallatára feleségével felköltözött Budapestre. E *másvilágban* ott kezdték el munkájukat, és mivel a kitelepítéseket Pesten kezdték el, így *Sarvayékat is* valahová a Jászságba deportálták.)

Az biztos, hogy a híreknek volt alapja.

Nem éltünk valami kellemes napokat, hiszen számítani kellett arra, hogy ha innen is deportálnak, mi az elsők között leszünk. E hír hallatára szerettem volna családostól elhúzódni, így felmerült az a lehetőség, hogy elmegyünk *Tolcsvára*, ahol *Bencs Laciék* laktak. A részletek megbeszélése érdekében két ízben át is bicikliztem. Rögzítettük, hogy az év őszén átköltözünk, állásra is kilátásom nyílt ott a volt báró *Waldbott* féle, akkor már állami pincészetbe. Talán *Irén* néniék megijedtek, mert nyíltan ugyan nem mondták le korábbi meghívásukat, de olyan félre nem érthető nyilatkozatokat tettek, hogy azok után nem kívántunk hozzájuk menni. Jól is jártunk – Isten Kegyelmi ajándéka volt ez is – mert nemsokára őket is onnan kipiszkálták és beköltöztek Sátoraljaújhelyre. Hogy a hírekből mennyi volt az igaz, és valós, azt mind a mai napig nem tudom, de amennyire egy ilyen dologra fel lehet készülni, felkészültünk.

Kedves, jó szomszédunkhoz *Nyitray Józsi* bácsiékhoz levittük a megmaradt ezüstöket és ott elástuk. Gondolatban összeszedtük, hogy mit viszünk magunkkal. Amely napról a hírek szóltak, tény és való, hogy néhány teherautó a Csaló közben az erdő oldalán állt. Akkor még itt az Ószőllő utca közepén is volt egy kis fűszerüzlet, valamiért kerékpáron odamentem, és amikor az Etelköz sarkához értem, három fura alak jött velem szemben, soha, sem azelőtt, sem azután nem láttam őket. Amikor mellém értek, az egyik megnézte karóráját, és azt mondta társainak, hogy még van egy óra hátra. Azután úgy 12 óra felé a teherautók elmentek. Többet nem hallottunk róluk, de elhallgattak a hírek is.

Ma sem tudom a pontos valóságot.

1956

Előszele a köz és a magánéletemben

1956 nyarán *Mariska némémnél* voltam délután és gyalog jöttem haza. Akkor Ők a Deák Ferenc utcában laktak. A házak ablakai nyitva voltak, mindenütt szóltak a rádiók és egy érces férfihang hallatszott. Kezdetben nem igen törődtem vele, mivel megszoktam a rötyögéseket és nem igen érdekeltek. De a nyitott ablakokon keresztül akarva akaratlanul olyan akkor, már teljesen szokatlan mondatok ütötték meg fülemet, hogy meg megálltam és csodálkozva hallgattam néhány pillanatig, majd meggyorsítva lépteimet, siettem haza, ahol Anyám és Feleségem a vacsorakészítés körül szorgoskodtak. A rádiónk nem szólt. Sietve bekapcsoltam, és mondhatom, szájtátva hallgattam a még mindig tartó beszéd teljesen szokatlan mondatait. Majd befejeződött és bemondták, hogy *Nagy Imre* beszélt.

Másnap már tele volt nemcsak a város, de az egész ország e beszéddel. Emberi hang, emberi gondolatok, amik akkor már a dicső *Rákosi érában* kimentek teljesen a divatból. Úgy nézett ki, hogy megbukott az a bitang Rákosi és egy emberiesebb kor hajnalán vagyunk.

1968-ban a cseh eseményeket úgy kommentálták, mind a mai *napig, hogy „prágai tavasz". Hát akkor 1956-ban a Nagy Imre beszéd egy „magyar tavasz"* ígéretét hordozta magában. Leállították a kényszerkolhoz toborzást, megszüntették az úgynevezett „kulák listát", amely kegyetlenül sújtotta a generációk óta becsületesen és szorgalmasan dolgozó magyar paraszti réteg ezreit, bizonyos „népbírósági" ügyeket felülvizsgáltak és legalább is részben a kiszabott büntetéseket enyhítették, vagy elengedték.

Úgy nagyhírtelen ezek jutnak eszembe, de lehet, hogy még más enyhülés is volt. Mindenesetre az a bizonyos „csengőfrász" kor megszűnt.

Hogy ez milyen volt, erre most, amikor kopogom e sorokat, egy igen jellemző eset jut eszembe.

Jó baráti viszonyban voltam a tőlünk nem messze lakó *Dr. Szuhay Zoltánnal,* aki mint ügyvéd kereste kenyerét. Tisztességes, rendes embernek ismertem meg, aki azonban ügyesen helyezkedő valaki is volt. (*Sietve hozzáfűzöm azonban, hogy ezen helyezkedési képességét soha nem mások kárára használta ki, így nem tudok arról, hogy valaha valakinek rosszat tett, vagy ártott volna.*

Talán ennek jellemzésére elég, ha azt elmondom, hogy valamikor a harmincas évek végén, egy alkalommal, mikor villamoson mentünk be a városba, és mint mindig, baráti hangon beszélgettünk, elmondta, hogy kinn járt Tiszadobon, az Andrássyak kastélyában. Talán a jogtanácsosuk volt. Szélesre tárt karokkal fogadta az öreg kegyelmes Andrássy Géza gróf, mondván, hogy „jöjjön, jöjjön ügyvédem, mindig boldoggá tesz, ha látom."

S a negyvenes évek végén, ugyancsak a villamoson, elmondta, hogy Benkei András, aki itt akkor megyei pártfőtitkár, majd később belügyminiszter is volt, egy alkalommal azt mondta Szuhaynak, hogy „maga a legdemokratikusabb ügyvéd a megyében." Ezt is Zoltán barátomtól hallottam, és amikor emlékeztettem a korábbi Andrássy féle üdvözlésre, nem sértődött meg. Nevetett és megjegyezte, hogy jó a memóriád. Végeredményben ez is egy emberi adottság, és ha

ennek útját nem ledöfött hullák szegélyezik, kifogásolni sem lehet. Azt nem mondom, hogy egy „cátói" jellem, de lehet, hogy erre a Cátóra csak a századok rakták rá a kemény jellem szignóit és lehet, hogy korábban ő is az ügyeskedők népes táborát szaporította.)

Nos, egy alkalommal elmondja nekem *Szuhay*, hogy igen kellemetlen éjszakája volt, mert az elmúlt nap valakit kirendelt védőként védett a bíróságon, éjszaka pedig kopogtak az ablakán. Nem merte sem kinyitni, sem lámpát gyújtani, bevonult a kamrába és ott várta meg a reggelt. Mert arra gondolt, hogy esetleg valami olyat mondott védence érdekében, amit az Államvédelem kifogásol, és ezért keresték. Reggel tudta meg, hogy mivel volt telefonja, egy vajúdó asszonyhoz akartak mentőt hívni.

Hát így nézett ki a védőügyvéd szabad szólása és magának a jogvédelemnek szabadsága. Jellemzőbb példát nem igen tudnék találni. Talán még annyit fűzök hozzá, hogy Szuhay ellen korábban semmiféle népi vizsgálat nem folyt. Tehát, ahogy mondani szokták, nem volt vaj a fején.

Így látom, így gondolom, ez a véleményem…..

Távol áll tőlem, hogy a később olyan szerencsétlen sorsot megért *Nagy Imrét* védeni kívánnám. Kommunista volt, így egy világ választotta el gondolkodásunkat, de ahogy később a cseh, vagy szlovák *Dubcsek* mondta: *„emberarcú kommunizmust"* akart építeni. Mindkét esetben az eredmény szomorúan bizonyította, hogy ez fából vaskarika. Nonszensz! Ahogy visszaemlékszem, csak néhány hónapig ringatózott az ország népe egy illúzióban. Talán már augusztusban *Rákosi* beszélt valahol és abból a beszédből nyilvánvaló volt, hogy semmi lényeges változás a magyarság életében nem lesz. Talán csak a csengőfrász kora nem tér vissza, ehhez már nem volt elegendő erő, vagy elegendő moszkvai támogatás. De a dolgok lényegében nem változtak.

Emlékezetem szerint lényegtelen változások között, ha egyáltalában voltak ilyenek morzsoltuk napjainkat az 1956-ik esztendő tavaszáig? Illetve nyaráig? Körülbelül. Akit e kor közelebbről érdekel, ha módja van hozzá, jól teszi, ha a korabeli lapokat áttanulmányozza.

Ha tud a sorok között is olvasni, egy és más dolog világosabb lesz előtte.

Mert véleményem szerint nem lehet a magyar eseményeket a külföldi kommunista uralom alatt álló országokban lezajlott események megismerése nélkül tanulmányozni. Erre azonban nem akarok kitérni, mivel meglehetősen hiányosak ismereteim. Leginkább újságot nem járatván többek között azért sem, mert erre pénzzel nem rendelkeztem. De, mint már írtam róla, szenvedélyes újságolvasó lévén újságemlőkön nőttem fel, és azt nemcsak az akkori, de a mai sajtótermékek egyhangúsága nem elégítené ki. Így azt hiszem, ha milliomos volnék, akkor sem olvasnék újságot, már ami a magyarnyelvű és itt megjelenő újságokat illeti.

Ezért a különböző külföldi rádióadók magyarnyelvű híradásából értesültem a Világ eseményeiről.

Ebben óriási segítség volt, amikor megindult a Szabad Európa Rádió rendszeres adása, mert ez a rádióállomás hajnaltól éjfélig sugárzott, és igen tárgyilagosan tájékoztatta a hallgatóit. Minden esetleges ellenkező állítással szemben le kívánom szegezni, hogy bár

fennállása óta rendszeres hallgatója vagyok e rádiónak, az adások valamikor 1953-ban, vagy 54-ben indultak meg, soha ezt az állomást hazugságon nem fogtam.

Egy alkalomra emlékszem, amikor valami téves adatot közölt, de néhány nap múlva helyesbítette önmagát mondván, hogy a hiba onnan eredt, hogy rendkívül nehéz a „vasfüggöny" mögül ellenőrizni a kapott híreket.

Ezt viszont a Magyar Rádióról napjainkig nem lehet elmondani.

Mert nincs hét, hogy valami hazugságon, vagy szándékosan félrevezető híren ne fognám, pedig lényegesen kevesebbet hallgatom, mint a SZERT. De mivel a dolgok természetéből adódóan a hallott hírek nem rögzítődnek úgy, mint az olvasott hírek, így nem kívánom részletezni a külföldi eseményeket. Talán elég annak megemlítése, hogy valamikor 1953-ban, Berlinben volt valami megmozdulás a kommunista rend ellen, amit az oroszok azonnal páncélosaikkal vérbefojtottak.

De aki végigtanulmányozza a lepergett 4 évtizedet, szinte törvényszerűen meg fogja találni, hogy hol itt, hol ott felüti a fejét a szabadság vágya, amelytől talán megfosztani az emberiséget nem lehet.

Nemcsak napjainkban zajlik a lengyel politikai élet, és nem tud megnyugodni, de korábban zűrök voltak ott is. Pártvezérek jöttek, pártvezérek mentek, váltogatták egymást, és a tákolmányt kizárólag az orosz abroncs fogta össze. De, amint már említettem 1968-ban alaposan zajlott Cseh-Szlovákiában is, úgy, hogy katonailag kellett az orosznak és csatlósainak beavatkozni, tehát azt lehet mondani, hogy a szabadság parazsa mindenütt izzik a hamu alatt és csak a kíméletlen terror az, ami nem engedi lángra gyúlni.

Ezeket azért láttam szükségesnek már jó előre ismertetni és leszögezni, mert egészen napjainkig ezen a téren is folyik egy hatalmas történelemhamisítás, ami arra irányul, hogy a dolgok lényegét elkendőzze, és bűnbaknak tegyen meg olyan embereket, vagy rétegeket, vagy külföldi rádióadókat, melyek legfeljebb annyiban járulnak az események kialakulásához, hogy felfedik a tényeket.

És a tények azok, amik mindig izgatnak!

Ezt alaposan tudomásul kell venni mindenkinek, aki az igazságot akarja megtudni.

*

Tehát 1956 nyarára, ahogy mondani szokás, volt valami a levegőben.

Erre egy igen jellemző esetet tudok elmondani, ami velem történt.

Ott kell elkezdenem, hogy mint tanyasi pénzbeszedő 1951. február 21-étől kerékpárral jártam a város mintegy 45 ezer katasztrális holdnyi határát.

Maga a kerékpározás egy igen egészséges dolog, de kétségbe vonom az *„egészséges"* mivoltát, ha, mint kenyérkereső alkalmatosságot szemlélem. Amikor esőben, hóban, fagyban, sárban stb. stb. menni kell a mindennapi kenyérért, az a kerékpározó szívét alaposan igénybe veszi. Talán csak olyan valaki fogja ezt a megállapításomat aláírni, aki hasonló körülmények között használta a kerékpárt.

És a szél mindig szembe fúj. Hogyan lehetséges ez, nem tudom, de azt tudom, hogy az egész 5 és féléves kerékpáron történő foglalatosságom ideje alatt mond és írd: egy alkalommal volt az, hogy hátba fújva, az erős szél hazasegített. Ma is, évtizedek múltán pontosan tudom, a délutáni órákban Nagycserkesz határát jártam, s amikor hazafelé indultam, feltámadt a nyugati szél és egészen a város határáig segített. Szinte alig kellett hajtanom a kerékpárt. De annál több volt az olyan alkalom, amikor délnek menve, délről fújt, majd amikor hazafelé fordultam, a szél is északira fordult. Egy ilyen alkalommal *Kálmánháza* határában járva és megtéve a kb. napi 50-60 km-t, olyan szívgyengeség vett rajtam erőt, hogy többször kénytelen voltam az út mentén leülni. Még a *Szarvas utcában* is toltam a kerékpárt, és ha valaki a besötétedett utcán látott volna, bizonyára azt mondja, no ez az ember is leitta magát, mert szabályosan dülöngéltem a fáradtságtól. Másnap felkerestem körzeti orvosomat, *Babicz Bélát*, mert reggel a kis hasító fejszével nem tudtam a fát a konyhára összeaprítani. *Béla barátom* egy másik vérnyomásmérőt kért az asszisztensétől, mert azt hitte, hogy amivel mér, az rossz!

De a másik is azt az eredményt mutatta. Ma már a számokra nem emlékszem. De arra igen, hogy *Béla* azt mondta: „*tulajdonképpen le kellene parancsolni a bicikliről, de akkor meg éhen haltok. Hát csak nagyon lassan, öregurason biciklizni*."

Ezt teszem mind a mai napig. Azt nem tudom, hogy erről írt-e valaki az akkor már Amerikában élő *Bandi* bátyámnak.

A lényeg azonban nem ez.

Amint 1956 tavaszán elbeszélték, az egyik viharos éjszakán a bátyám rosszul aludt és hallgatva a vihar tombolását, az jutott eszébe, hogy ugyan mit csinálok ilyen időben itthon, amikor a mindennapi kenyér biztosítása érdekében, akár esik, akár fúj, menni, és a szél visszatartó erejével kilométereken keresztül viaskodni kell. (Fiatal korában maga is aktív kerékpáros volt.) Mikor *Márti*, a felesége felébredt, azt mondta neki: „*mi nem ragadtuk meg a segítség lényegét a hazai testvérrel szemben. Valami járműről kellene gondoskodni, amit motor hajt, és ezzel kenyérkeresetét lényegesen megkönnyítenénk.*"

Sógornőm bement akkori munkahelyére, ott egy prospektust talált, amelyben egy bizonyos németországi Achilles művek kis 50 köbcentis motorral rendelkező mopedjét reklámozták. És a prospektusban az is olvasható volt, hogy az esetleges rendelést a Világ bármelyik részére teljesítik.

Vajon ki intézte így a dolgokat? Erre csak hívő ember tud elfogadhatóan megfelelni.

A Gondviselő Isten!

A fogamzott gondolatot tett követte és a prospektus útnak indult felém, hogy megtudakolja: számíthatok-e e jármű beengedésére, és tudom-e fedezni a vámot. Meg kell mondanom azt, hogy ezen ügyem sikeres elintézésében senki nem bízott. Talán magam sem. De mindenesetre a prospektust elküldtem Budapestre, az illetékes vámhivatalhoz és feltettem e számomra égető kérdést: *beengedik-e, vagy nem és milyen vámösszegre számíthatok*?

Bizonyára, ha erre korábban kerül sor, a válasz tagadó lett volna.

Pontosan egy egyházi pénzbeszedőnek engedjék meg, hogy foglalkozását könnyebben tudja gyakorolni?

De, amint már jeleztem, a levegőben már volt valami.

Így a válasz: „igen"- volt, az összegre viszont a kismotor ismerete nélkül nem tudtak nyilatkozni. Akkor a *segédmotoros kerékpár* itt ismeretlen fogalom volt.

Kedvező válaszomra bátyámék intézkedtek, és elindult a *wilhelmshaveni Achilles* művekből egy kívánságomra *Sachs* motorral ellátott Moped. Ez a gyár ugyanis csak a karosszériát gyártotta. Többféle motor között lehetett választani, választásom az általam már korábbról ismert *Sachs* motorra esett.

Talán mondanom sem kell, hogy ezek a hetek óriási izgalmakban múltak.

A kis motor prospektusa – amit a vámhivatal visszaküldött – kiegészült egy sokkal nagyobb, és terjedelmesebb prospektussal, ahol még a színválasztás lehetősége is fennállt. A kismotor alapszínezése brazil zöld és egyiptomi homok szín lett. Ez a két leírás kerékpárútjaimon állandóan velem utazott, és ha nagyon elfáradtam, pihenés közben azokat számtalanszor megnéztem. Mint a szerelmes vőlegény a mennyasszonya fényképét. És ez adott a tovább kerekezésre újból erőt. Hiszen már csak napokról lehet szó, és pereg alattam a kis motor. Közben megszereztem a kismotor vezetéséhez szükséges kreszvizsgát, bölcsen elhallgatva, hogy van autóvezetői vizsgám is. Mert eszembe jutott, amit a mentősofőrködésem megnyíló lehetőségénél valamikor az 1940-es évek végén megtudtam, hogy kartotékomra van írva, „*politikailag megbízhatatlan, meg nem hosszabbítható*!"

Mivel nagy általánosságban nem tudja soha a „*jobb kéz, mit csinál a bal*," így elgondolásom sikeres volt, mert minden nehézség nélkül letettem a kreszvizsgát.

És hatalmas izgalmak közepette várakoztam.

Felmerült bennem az az aggály is, hogy lévén igen kicsi e motor, vajon fogja-e bírni a homokos utak úttalanságát? Az igaz, hogy a prospektusban az is benne volt, hogy alpesi utakon is megbízhatóan működik, de azok nem nyírségi homok utak. Nagyon bölcs felvilágosítást kaptam egyik Kazár bokori gépállomási traktoros ismerősömtől, aki hallván e hírt, megnézte a prospektust, és aggodalmamra azt mondta, hogy „*nyugaton olyan óriási a motorfejlődés, hogy nagy a valószínűsége annak, hogy ez a kis motor a mi határunkban is be fog válni".* Igaza lett!

Úgy 1956. május havának közepe táján jött meg a gyári értesítés, hogy a motort címemre feladták. Megküldték a fuvarlevél másolatot is. Néhány nap múlva kimentem a MÁV raktárába, ahol közölték, hogy mivel a küldemény a címemre lett feladva, nyugodtan üljek babérjaimon, házhoz fogják szállítani.

De hát lehet nyugodtan ülni a fenekemen, ilyen körülmények között?

Kétnaponként vendégük lettem, úgy ismertek már ott, mint a rosszpénzt.

De az ott dolgozók egész magatartásán megérződött 1956 szelleme.

Akkorra már jóformán az egész raktár tudott a küldeményről, és megfelelő izgalommal várták ők is az itt teljesen ismeretlen gépnek az érkezését. Ott is kézről kézre jártak a prospektusok, annyira, hogy az egyik ott dolgozó raktáros a szebbik prospektust el is

kérte, hogy otthon is gyönyörködni tudjon benne.

Azt is mondhatom, hogy az ott naponta szinte hallott megjegyzések sem az oroszokról, sem a rendszerről nem voltak valami barátságokat. Mindenki mindennel torkig volt.

Pedig akkor még csak 11-ik esztendejét éltük nagy „szabadságunknak".

Egyik tanyajárásomból hazatérve, itthon egy furcsa értesítés várt. A budapesti MÁV központi raktár arról értesített, hogy megérkezett a kismotor és az átvételre náluk jelentkezzem. Azonnal az itteni raktárba karikáztam, ahol az ottani szakemberek előtt óriási feltűnést keltett ez az értesítés. Ilyet ők még nem láttak. Miért kell oda mennem, amikor az áru a nyíregyházi címemre lett feladva? Ezt biztosan tudtuk, hiszen kezünkben volt a fuvarlevél másolat.

Azt tanácsolták, hogy ne menjek fel, hanem ismerőseim közül valakit ott kérjek meg, hogy nézzen e dolognak utána. Olyan kedvesek voltak, hogy irodájuk írógépét is rendelkezésemre bocsátották.

Náluk írtam egy levelet *Jakab Gyurka* barátomnak, mellékeltem a kapott felhívást és kértem, hogy nézzen utána, mi történt. Az állomáson indulni készült a pesti vonat, még ott sikerült gyorsan postáznom is levelemet. Levelemben megjelöltem az órát, amikor a válaszért *Gyurkát* telefonon hívni fogom. Így is történt. *Gyurka* elmondta, hogy amikor a központi Raktárnál érdeklődött, azt a felvilágosítást kapta, hogy két nap múlva érdeklődjön. Az itteni vasutasokat minden mozzanatról tájékoztattam, azok nem győztek csodálkozni. *Gyurkának* azután még vagy 2-3 ízben hasonló felvilágosítást adtak, majd vagy két hét elteltével teljesen váratlanul azt kérdezték tőle, hogy miért jár ide a nyakukra, amikor a küldemény Nyíregyházára van címezve, így az oda már tovább is ment.

Június közepe táján valóban a lakásomra ki is hozták.

Később megtudtam, hogy Csepelre vitték ki, ahol a kismotort töviről hegyire átvizsgálták, nyilván adatait rögzítették. A későbbi magyar *Berva kismotornál* még bizonyos karosszéria nyomokat is fel lehetett fedezni.

Egy másik érdekesség is történt.

Nem sokkal a kismotor átvétele után kapok egy idézést a nyíregyházi rendőrkapitányságtól, hogy a motorral együtt jelentkezzem. Ezek a kismotorok akkor sem, azóta sem kerülnek motorvizsga alá. Így bizonyos gyanúval élvén, egyedül mentem fel motor nélkül a Rendőrségre és kérdőre vontam az illetékest, „*mi alapon idéz meg engem motorral*?" Bizonyos hezitálás után bevallotta, hogy nagyon szeretnék látni ezt a kismotort.

„*Ha szívességet kérnek tőlem* – feleltem –, *azt nagyon szívesen megteszem, de beidézni*? *Azt már nem*!"

Erre, mellőzve a hivatalos stílust megkértek, hogy mutassam meg nekik a motort.

Ez meg is történt.

Egyik délután bementem, azt hiszem az egész akkori kapitányság az udvaron volt. Olyan megjegyzést is hallottam, hogy „*no, ilyet csináljanak az oroszok!*" De ezt nem én mondtam.

Így lépett szolgálatba a kis motor és hűségesen szolgált egész pénzbeszedői működésem alatt óriásit könnyítve munkámon. És igazolta a Kazár bokori traktoros feltételezését, a legrosszabb útviszonyok között is, ahová motorral el lehet menni, oda elvitt. Nem olyan sebességgel, mint egy nagy motor, de elvitt. És ez volt a lényeg. Ma már nem igen használom, de kegyelettel őrzöm, és amikor lemegyek a műhelybe, mindig vetek reá egy-egy barátságos pillantást.

Miért írtam le ilyen részletességgel ezt a mások számára nem érdekes eseményt?

Mert mind a mai napig igen jellemzőnek tartom.

Segítségemre volt az is, hogy abban az évben, valamelyik nyári hónapban a magyar kormányzat meghívására Lillafüreden ülésezett a Lutheránus Világszövetség.

Mindez azonban röviden csakis úgy jellemezhető, hogy „*Isteni kegyelem*".

*

1956

Így érkeztünk el 1956. október 23-áig, és az azt követő napokig.

Itt Nyíregyházán tulajdonképpen semmi különös nem volt tapasztalható, kivéve azt a már korábban is említett hangulatot, ami a levegőben volt. Amikor a különböző rádióadásokból arról értesültem, hogy valami történt és történik Budapesten, bementem az *Egyházi Hivatalba*, ami akkor a Luther téren, a későbbi *Tarján* lakásban működött.

Borongós, hűvös, igazi őszi októberi idő volt. Arra igen jól emlékszem, hogy az akkor már városi szenzációt okozó *Mopeddel* mentem be, amit a hivatal bejáratával szemben lévő fához támasztottam. Amikor elég hosszú benntartózkodás után kijöttem, hogy hazajöjjek, a kismotort meglehetősen vizes hó borította. A hivatalba jövő, jobbára lelkészek sem tudtak semmit, ők még a rádióadásokat sem hallották. Ezekben a napokban hetes evangelizációs sorozat szolgálatai zajlottak a templomban, így e a szolgálatokra minden este *Gábor* fiammal bejártunk. *Józsa Márton*, korábban nyíregyházi, akkor már *celldömölki lelkész* tartotta ezt az evangelizációt.

Estefelé 6 órára bementünk a templomba. Az utcákon akkor már Volán teherautók jártak fel és alá, rajta munkáskinézésű fiatalokkal, akik ütemesen kiabálták: „*mars ki ruszki, mars ki ruszki*." Csodálkoztam ezen, hiszen az egész országban jelen voltak a megszálló orosz csapatok olyan erős katonai egységekkel, amivel szemben reális számítás szerint a jóformán alig fegyverzett magyarság a küzdelmet felvenni képtelen lett volna.

Ez volt a helyzet akkor is, amikor *Gábor fiammal, aki akkor még igen közel állt hozzám*, körülbelül 1 óra múlva a templomból kijöttünk. Az eredeti terv szerint az evangelizáció egy hétre volt tervezve, majd a hetet követő vasárnap a sorozatzáró igehirdetése után közös úrvacsoraosztás. Ez a szolgálat tehát igénybe vette azt az egész hetet, amelynek, ha emlékezetem nem csal a keddi napjára esett október 23-a, tehát szerdai nap volt az, amikor a Mopedemmel az egyházi hivatalhoz mentem, amikor a Moped behavazódott. Így szerda este volt az a nap, amikor kijövet a templomból elmentünk városnézőbe.

A kép változatlan volt.

Az utcán a teherautók, azokon az oroszok sürgős távozását követő fiatalok, de igen kevés járókelő. Igaz, hogy már úgy este 7 óra körül jár az idő.

Kíváncsi voltam arra, hogy találok-e valahol vörös zászlót, vagy kommunista jelvényt hordó embert.

Nem találtam!

A vörös csillagok fenn voltak a középületeken, de azok olyan magasan voltak elhelyezve, hogy azoknak lebontása több időt igényelt. Hazamentünk, *Gábor* másnap iskolába ment. Iskolája akkor a korábbi római katolikus elemi volt, ami a Bethlen utcán, közvetlenül a Városháza mellett volt. Én délelőtt – de akkor már biciklivel – újból bementem a lelkészi hivatalba, mert a magyar rádióból jóformán semmi tájékoztatót nem kaptunk, indulókat játszottak egész nap, a külföldi adások akkor még teljesen tájékozatlanok voltak.

Csak annyit közöltek, hogy Pesten valami zavargás van, de hogy ez a valami micsoda, arról akkor nem tudtak még. A lelkészi hivatalban tartózkodván már a városban a hangulat is olyanná vált, hogy tanácsosnak láttam fiam iskolából történő hazavitelét. Így kerékpárral bementem iskolájába. Ott éppen szünet volt, de már több szülő is megjelent hasonló szándékkal. Fiamat feltéve a biciklire, hazavittem azzal, hogy amíg valamivel pontosabb kép nem alakul ki, addig nem engedem iskolába. Azt sem lehetett tudni, hogy a várost korábban is megszálló orosz csapatok nem terveznek-e valamit a lakossággal szemben. Arra emlékszem, hogy fiammal nem a jobban járt Kossuth utcán, hanem a Holló utcán mentünk haza, amely nem volt olyan forgalmas.

Az ezt követő napok hangulatáról igen nehéz leírni a tulajdonképpeni valót.

Egy szörnyű lidércálomból történő ébredéssel valami olyasmi töltötte el az emberek szívét, ami azt hiszem 1848. március idusához lehetett hasonló.

Még itt Nyíregyházán is, ahol tulajdonképpen semmi lényeges nem történt.

Később voltak olyan irányú hangok, hogy a *Nyírség a sült galambot várta*, ahelyett, hogy maga is aktív cselekvésre lépett volna, mint egyes Dunántúli városok, vagy például Miskolc. Bár nincs szándékomban védelmembe venni a Nyírség lakosságát, azt azonban tárgyilagos szemlélőnek figyelembe kell venni, hogy itt egészen mások voltak a viszonyok.

Amint később megtudtam, a Dunántúlról valóban kitakarodtak az oroszok, ott tehát hihető volt, hogy valóban véglegesen elhagyják Magyarországot. Nálunk azonban bár az orosz csapatok azt lehet mondani egészen 1956. november 4-éig állandóan mozgásban voltak, de amennyi elment az egyik úton, annyi jött a másikon.

Értetlenül álltam e tényekkel szemben. Hiszen már akkor a *Magyar Rádió* is megszólalt. *Nagy Imre* lett a miniszterelnök, és a rádióból a magyar fülnek is kellemesen csengő mondatok hallatszottak. Miskolc egy nagy ipari góc volt, egy tömegben élő szervezett munkássággal, amit a dolgok természetéből fakadóan mindig könnyebb valamilyen irányba mozgásba hozni, mint a kissé konzervatívabban gondolkodó, de nem egy tömegben dolgozó paraszti társadalmat. (Hiszen akkor még itt magángazdálkodás volt az irányadó.)

Ezt próbáltam megértetni a Miskolcról ide érkező *Bodrog Miklós* fiatal evangélikus lelkésszel, aki kabátján hatalmas nemzeti színű kokárdával úgy érkezett, mint ahogy számtalan alkalommal a régi képeken azokat a márciusi ifjakat láttam.

A márciusi ifjak kokárdásan éltek emlékezetemben, mert valamennyi márciusi iskolai megemlékezésünkben is ezeket a külsőségeket követtük.

Bodrog lelkész, bár nyírségi gyökérű volt, igen csodálkozott, hogy a miskolci pezsgő forradalmi napok után ilyen álmosító csöndet talált Nyíregyházán, a Nyírség fővárosában. (Későbbi magatartásával igen-igen igyekezett ezt az „eltévedését" korrigálni.)

Megelevenedik egyik emlékem, amit ugyancsak a lelkészi hivatalban történt. Megértéséhez kicsit korábbra kell visszamennem.

1956. szüreti idejében egy volt kedves fogolytársamhoz *Vadász Endre* újfehértói igazgató tanítóhoz voltam hivatalos szüretre. Szőlője a régi kövesút mentén feküdt. Ott találkoztam vejével, akinek nevére nem emlékszem, de aki korábban valamelyik falusi jegyzőségnél dolgozott, majd elkerült egy távoli, talán szibériai táborba.

Együtt tevékenykedtünk a prés körül és beszélgettünk.

Amikor azt kérdeztem, hogy a tábor melyik népcsoportja viselkedett fogságában a legmarkánsabban, a következő históriát beszélte el.

Vagy 15 ezer japán is a fogolytábor lakója volt. Bár minden rangjelzést a táborparancsnok levétetett, a japánokat ez egyáltalán nem befolyásolta. Aki tábornok volt, az tábornok maradt azután is. Dacára annak, hogy nem volt rangjelzése. Így megmaradt a táboréleten belül a tiszt-tisztiszolga viszony is.

Történt, hogy egy alkalommal az egyik japán főhadnagy valamiért okkal, vagy ok nélkül, pofon ütötte japán tiszti szolgáját. Az orosz táborparancsnok elérkezettnek látta az időt, hogy megmutassa magas fokú szociális érzékét, és a tábor fogdájába csukatta a főhadnagyot. Erre a japánok letették munkaeszközeiket és kijelentették, hogy amíg a főhadnagy a fogdában van, nem dolgoznak. A parancsnok először megpróbált arra hivatkozni, hogy ez a sokkal nagyobb tömegű legénységi állománybeliek érdekében történt.

Nem használt semmit.

Akkor fenyegetőzni kezdett kilátásba helyezve különböző büntetéseket, majd eljutott egészen a megtizedeltetés emlegetéséig. Fenyegetése hatástalan maradt. Kénytelen volt kiengedni a főhadnagyot.

Amikor ezt hallottam, azt mondtam, hogy „*ez fényes bizonyítéka egy nemzet öntudatos nagyságának.*"

E történetet később, de még a magyar forradalom előtt elbeszéltem a lelkészi hivatalban, ahol ezt meghallgatta *Tarján Béla*, nemrég elhunyt kedves barátom, és sakkpartnerem.

A forradalom napjaiban, amikor a Lelkészi Hivatalban *Bélával* találkoztunk, ragyogó szemmel kérdezte, „*vagyunk-e olyanok mi magyarok is, mint a japánok*?"

Feleletemen az óta is sokszor elgondolkodom. „*Ha a magyarság ezen csodálatos magatartása nemcsak három napig fog tartani, mint oly sokszor történelmünk folyamán,*

akkor csak a legnagyobb csodálattól lehet, hogy Kossuth szavaival éljek, leborulni a nemzet nagysága előtt."

Sajnos e leborulás elmaradt, hiszen a magyarság magatartása alig 1-2 nappal múlta felül azt a bizonyos *három* napot.

Azonban nem volna igazságos és becsületes dolog, ha azokon a napokban mutatott magatartásomat kizárólag valami jövőbelátó bölcsességemnek tulajdoníthatnám.

Én az egyháznál nem fix fizetéses alkalmazott voltam, így ha nem dolgoztam, tehát nem inkasszáltam, nem volt keresetem, pénzem pedig, amivel azokat a heteket átvészelni tudtuk volna egyáltalában nem volt. Az alkalmazottak hétről hétre sztrájkoltak, de fizetésüket rendszeresen megkapták.

Akkor folyt itt a megszámlálhatatlan átalakítási munkák egyike *a Bencs* villában. Elnéztem az építőipar munkásait. Megjelentek a munkahelyen és egész nap tették a semmit, még fokozottabb mértékben, mint megszokott volt részükről máskor. De az esedékesség napjain megjelent a fizető emberük és járandóságaikat kifizette. Nekem azonban mennem kellett. Így azután arra nem igen volt lehetőségem, még ha akartam volna sem, hogy akár bámulni menjek eseményeket – csillagleverés, kozákszobor döntés stb. – de még a különböző szervezetek gyűléseire sem futotta időmből.

Talán azt is meg kell mondanom, hogy sok minden nem is igen lelkesített.

Mert például egyik úgynevezett intellektusgyűlésre ma már néhai, de akkor igen lelkes barátom meginvitált, és arra a feleletemre, hogy *„egy pénzbeszedő mióta intellektusi foglalkozás",* azt mondta, hogy *„az a világ már megszűnt*."

„No – mondtam, – *mivel olyan valaki hívta egybe ezt az értekezletet*, *aki mint a Kossuth gimnázium igazgatója, arra volt büszke, legalábbis korábban azt vallotta, hogy az intézet Szamuely Tibort adta a nemzetnek, hát ott nem igen van keresnivalóm*."

Azokban a napokban szabadult életfogytiglani börtönbüntetéséből felülvizsgálat során *Trencsényi Jóska* volt fogolytársam, csendőr tiszthelyettes, akit, mint kertségi őrt a kálmánházi szőlőkben meg is látogattam. Ahol megszámlálhatatlan bolha társaságában vagy egy jó órát beszélgettünk, és akinek azt mondtam: *„Jóska, ez még nem a mi forradalmunk, így azt tanácsolom magának, hogy semmiben ne vegyen részt, akárhogy is kérik*." Jó próféta voltam, de szegény feje nem hallgatta meg. Szerencsétlen állítólag nem tudta elhárítani a falu bizalmát és tanácselnöknek kiáltották ki. Azután hiába állt ki mellette az egész falu, újból bebörtönözték, hogy onnan, mint elméjében megzavarodott kerüljön ki, majd fejezze be életét.

Számomra szállóigévé vált, hogy *„megyek a Zugosra*!"

Mert amikor arra a bizonyos gyűlésre hívtak, éppen oda voltam készülőben.

Később egyik inkasszó-felemtől azt hallottam, hogy a kinagyított fényképen szerettek volna megtalálni, mint a hátulról mozgató elemet, de sikertelenül.

Isten gondviselő kegyelme volt velem akkor is.

De, mint mondtam korábban, Nyíregyházán az oroszok állandó jellegű mozgása elgondolkoztató volt.

Reménykedéssel és aggódással telített napokat éltünk át. Mivel az általános sztrájk nem szűnt meg, így tanítás sem volt, az iskolai tanulók élvezték a rendkívüli szabadságot.

Elérkezett 1956. október 31-e, azaz a Reformáció napja.

A korábban említett, és *Józsa Márton* által vezetett evangelizáció eddig az időpontig tartott volna, de mivel az egyik este, tehát vagy 25-én, vagy 26-án az evangélikus nagytemplomban, az evangelizáció alatt az utcán menő tankok zaja, szinte elnyomva a szolgáló lelkész hangját behallatszott, az egyház vezetősége úgy döntött, hogy a sorozatot a tervezettől eltérően azonnali hatállyal beszünteti.

Józsának is egy alkalmi tehervonaton sikerült elutaznia, hogy elég körülményes úton visszajusson Celldömölkre.

Az október 31-én szokásos esti ünnepi Istentiszteletet azonban megtartották. Mivel abban az időben rendszeresen jártam ezekre az ünnepi szolgálatokra, megbeszéltük Tarján Béla lelkész barátommal, hogy ezen az estén náluk fogok vacsorázni, majd azután az akkor már kialakult szokásunknak megfelelően sakkozni fogunk. Így is történt, sőt vacsora után átjött a Katona utca elején lakó *Krecsák Kálmán ev. lelkész* is sakkozni. Ekkor *Tarjánék* a feleség *dr.Palicz Rózsa* tanárnő tulajdonát képező *Debreceni utca és Virág* utca sarkán lévő lakóház *Virág utcai* részlegében laktak, szemben a jelenlegi lakásukkal, ami ennek az épületnek a *Debreceni* utcai sarkán van azóta, hogy Béla 1985 év folyamán nyugdíjba ment és 1985 Pünkösdjén átadta addigi és *Luther téren* lévő parochus lelkészi lakását az egyháznak.

Itt sakkoztunk tehát a jelzett este.

Megjegyzem, hogy emlékezetem szerint erről az események kronológiai rendjének során megemlékeztem, de mivel a jövő szempontjából az események pontos rögzítését rendkívül fontosnak tartom, itt újból megismétlem. Inkább kétszer, mint, hogy a feledés homályába vesszen e rendkívül jelentős esemény rögzítése. Hogy miért? Az esemény rögzítése után erre is kitérek.

Sakkoztunk tehát hármasban.

Úgy este 10 óra körül rendkívül nagy zajra lettünk figyelmesek. A másik szobában még fennlévő és ott olvasó feleség, Rózsika is bejött, kissé megijedve, mi ez a nagy zaj.! Járművek által okozott dübörgés falrengető zaja!

Eloltottuk a villanyt és kinéztünk az ablakon. Ennek a szobának az ablaka a széles Luther utcával szembe nézett, így az ablakból egészen a Kossuth térig jól lehetett kilátni. Ezen a viszonylag elég széles utcán az úttestet teljesen betöltő módon orosz gépesített egységek, hidászok, gépkocsikon szállított gyalogság, motorizált tüzérség, tankok óriási tömege jött valahonnan a Kossuth tér felöl és a Debreceni úton Debrecen felé igyekezett.

Mivel a Debreceni utca bevezető torkolata keskenyebb, mint a Luther utcának térré szélesedő része, ahol ma is, akkor is bizonyos *lovas-kozák* szobor állt, illetve áll, a szűkebb utca nem tudta befogadni az érkezőket. Így azok a máig kövezetlen Virág utcán is haladtak. Hogy arról hol jöttek ki, azt nem tudom, de valószínűleg tartom, hogy a Kígyó utcán.

Nem tudtuk mire vélni e látványt.

Hiszen nap, mint nap arról volt szó, nemcsak a külföldi rádióadásokban, de a Kossuth Rádióban is, hogy a *Nagy Imre* vezette magyar kormány tárgyalásokat folytat az orosz csapatok kivonásáról. De ezeket nemhogy kivonják, hanem most érkeznek nyilvánvalóan Ungvár felől, tehát a *Pazonyi* úton.

Álltunk az elsötétített szoba ablakában éjfél után 1 óráig, vagy fél kettőig. Az egész Luther utca úgy igénybe volt véve e katonai alakulatok által, hogy különösen nekem a távozásra még gondolni sem lehetett.

Hogy milyen erő vonulhatott el, azt nem tudom.

Egyik kedves ismerősöm és korábbi méhésztársam, *Makkay Elemér* volt tüzérezredes abban a házban lakott, ami a Rózsa utca keleti oldalának első háza, így ablakából a *Hatzel* térre ki tudott látni. Ő később azt mondta, hogy számítása szerint legalább egy hadtest vonult itt át.

Amikor a jelzett időben elcsendesedett az utca, szinte köszönés nélkül hagytuk el a vendéglátó házat. *Krecsák Kálmán* futva igyekezett Katona utcai lakása felé, én pedig, aki kerékpárral voltam, dinamóm meggyújtása nélkül erőm teljével taposva a pedált, a Kossuth tér felé karikáztam. A Szent István út kezdete előtt, de még a Luther utca páros oldalán áll egy emeletes ház, ami korábban *Bertalan Kálmán* volt földbirtokos és országgyűlési képviselő tulajdona volt. Annak a kapualjában meghúzódva állt egy magyar rendőr, szinte csodálkozva nézte, ahogy lámpa nélkül gyorsan karikázom. A mostani Centrum Áruház előtt, tehát már a Kossuth téren a Bocskai utca kezdete és a Luther utca, illetve a Kossuth tér kereszteződésében állt egy irányító orosz katona, géppisztollyal a nyakában. Ezáltal nyilvánvaló volt, hogy még további és irányításra szoruló alakulatok is fognak érkezni.

Hogy ki ijedt meg jobban a másiktól: én-e vagy a katona, azt nem tudom. Arról sejtem, hogy a katona, látván e kerékpárost és nem ismervén szándékát, de bizonyára úgy lett kiokítva, hogy ellenséges területen fognak átvonulni, egészen a kertet körülvevő vaskorlátig hátrált, közben nem vette le rólam aggódó pillantását. Így nyomban átláttam, hogy ő jobban fél tőlem, mint én tőle. Iramomat nem csökkentve és sietve értem el a *Vay Ádám*, ma *Dózsa György utcá*t, ami akkor is már aszfaltos út volt, így még sebesebben tudtam rajta hajtani.

Közben arra is élénken figyeltem, hogy nem látok-e valami gyanús katonai alakulatot közeledni, hogy akkor valamelyik oldalutcán próbáljak egérutat nyerni.

De a város üres volt. Az említett két személyen kívül egészen házáig senkit nem láttam. Lehet, hogy az ablakok mögött figyelő szemek voltak, de azokat látni nem lehetett. Amikor a *Vay Ádám utcából* befordultam az *Őszőlő utcára*, majd azon keresztül elértem a *Krúdy utcát*, ahol annak aszfaltos járdájára hajtva értem el a *Sóstói úti villasor* járdáját, az éjszaka csendjében ismét gépek zúgását hallottam.

Amikor másnap délelőtt bementem az Egyházi Hivatalba, ott találkozván *Béla* barátommal, Ő mondta, hogy: *„jó, hogy elmentetek, mert nemsokára újabb alakulatok érkeztek és átvonulások a hajnali órákig tartott."*

Másnap november 1-je volt.

Délután családommal a Temetőbe mentünk ki. A temető *Pazonyi* úti oldalán ameddig szem ellátott, orosz páncélosok álltak, de menetirányuk nem *Csap felé*, hanem *Debrecen* felé mutatott.

Ha ma erre gondolok úrrá lesz rajtam annak nyomasztó érzése.

„Ezek akarnak kivonulni?"

Ezért írtam fentebb már azt, hogy amíg Dunántúlról mind egy szálig elmentek, – ahogy 1957 Húsvétján az itt szolgáló *Turóczy Zoltán* evangélikus püspök mondta nekem –, tehát ott e kérdést jogosan sokkal optimistábban nézhették és nézték is. Itt az ország észak-keleti részében a látvány mindennek volt mondható, csak magyar szempontból megnyugtatónak nem!

Ennyi a pontos leírása e két napnak! Jól jegyezzük meg tehát 1956. október. 31-éről november 1-jére virradó éjszaka és november 1-jének délutánja volt!

Miért hangsúlyozom ezt ennyire?

Íme a magyarázat.

A ma is hatalmon lévő, Kádár János nevével fémjelzett korszak minden ez irányú megnyilvánulása azt mondja, hogy: ***amikor Kádár és elvbarátai látták Budapesten a felfordulást, 1956. november 3-áról 4-ére virradó éjszakán kiszökve Pestről Szolnokra, akkor kérték az oroszok szövetségesi támogatását!!! Miközben mi, akik itt élünk az orosz paradicsom kapujánál, tudjuk, mert saját szemünkkel láttuk, és fülünkkel hallottuk, hogy mikor áramlott be e ganajhad országunkba!***

Azt hiszem e tényeket nem szükséges kommentálni. Az egész hivatkozás szemenszedett hazugság!

*

1956. november 4-én a hajnali órákban az oroszok megrohanták a magyar fővárost és a magyar hazafiak részéről aránytalan eszközökkel vívott hősies, de igen rövid küzdelemben lánctalpasaik vérbe taposták a Magyar Szabadságot. Hogy hív krónikása legyek az akkori eseményeknek, a Nyugat ölbe tett kezekkel nézte az egész véres mészárlást!

Később arra hivatkozott, hogy kirobbant a *Szuezi válság*, és oda kellett figyelniük. Hát igen, mentséget még az apagyilkos is tud felhozni, különösen akkor, ha csiszolt ügyvédje is van, aki járatos a jogi formulák nyújtotta lehetőségek között.

És mit tett az ENSZ? Nagy hangerővel tárgyalt talán 7-8 hónapon át, vagy még tovább is? Ma már nem emlékszem, de nem is fontos. Tárgyalt, soha végre nem hajtott határozatokat hozott. Tudomásul vette, hogy a *törvényes magyar kormány, Nagy Imre kormánya* kinyilvánította semlegességi akaratát, és kijelentette, hogy egy nagyhatalom megtámadta! Majd egyszerűen tudomásul vette, hogy az orosz puskatussal a háta mögött felállított *Kádár rezsim* nem engedi be az ENSZ delegációt. Majd bizonyos idő múlva szokásához híven napirendre tért a dolgok felett, sőt elfogadta

a rezsim delegációját, mint a „törvényes" magyar kormány küldöttségét és ezek ott ülnek mind a mai napig.

Ez történt 1968-ban Csehszlovákiával is. Az is tudomásul vétetett, és hogy szép közigazgatási módon fejezzem ki magam: *„ad acta tétetett!"* Ami számomra ma is érthetetlen, 40 év után is emlegetik, mint politikai fogalom meghatározót a *„quisling kormány"* elnevezést arról a norvégról, aki a németek támogatásával annak idején Norvégiában kormányt alakított.

És ma nincsenek ilyen Quislingek?

Hiszen olyan országa nincs e világnak, hogy ha valaki oda győző hatalommal bevonul, ott ne tudjon kormányt alakítani. Hiszen elégedetlen, vagy magát kisemmizettnek tartó ember mindenütt akad, hogy ne is beszéljünk a bitangokról, csavargókról, pénzen megvehetőkről stb. stb.

Hogy miért nem jöhetett Pestre nyomban a forradalom után az ENSZ küldöttség?

Mert, amint Jakab Gyurka barátomtól tudom, jobban szét volt lőve Pest, mint 1945 ostroma után. Erre is egy példa: az orosz tankok még a Madártani Központot is szitává lőtték.

Ellenség és felkelő volt még a kitömött madár is.

Elmúltak a mámoros napok, ismét, mint történelmünk során oly sokszor, de milyen sokszor, semmivé vált egy magyar álom. Azt hiszem, ilyesmi érzés tölthette el egy Hazáját szerető magyar szívét Rákóczi szabadságharcának, vagy az 1848-49 évek eseményeit követő időknek elmúlása után, hogy csak a legközelebbi eseményeket soroljam fel, és ne az egész *Magyar Történelmet.*

Hiszen történelmünk során mindig EGYEDÜL VOLTUNK!

Sorsunkkal, bajunkkal, nemzeti bűneinkkel nagyszerű és sokszor elherdált nemzeti nagyságainkkal.

Ha visszagondolok életemre, mindössze néhány és legfeljebb csak napokban, ha nem órákban mérhető, ilyen lelket felemelő, szinte a szférákba vivő emlékem volt.

Visszaemlékszem – igaz akkor még nagyon gyermekfejjel szemléltem a körülöttem lévő világot – *1918. október 31-ére*, amikor testvérbátyámmal a Kossuth téren sétálgatva és halván a felnőttektől a háború befejezésének hírét! Az a szó, hogy béke valami külön melegséggel töltötte el egész bensőmet.

Néhány óráig tartott, vagy még ennyi sem volt?

Hideg zuhanyként jött a kiábrándító valóság, a részeg csőcselék tombolása, *Tisza István gróf,* magyar miniszterelnök meggyilkolásának híre, hogy az után szinte egész életemre ez a szó, hogy „béke" elszakíthatatlanul összeforrjon egy jelzővel: *„trianoni béke"*! Ami eltemette a sok szép magyar szándékot és törekvést.

Számomra ezeknek az 1956. október végi, november eleji napokhoz hasonló, szinte egész bensőmet megrázó és felemelő érzés volt az 1938. évutói első, majd az 1940. év szeptemberi második bécsi döntés napjai, amikor úgy éreztem, hogy leomlik minden köztes fal magyar és magyar között, hogy egy új élet nyújtotta lehetőségek alapján, megpróbálja sajátos nemzeti életét élni a magyar. Nem volt ezekben az érzésekben semmi kivetnivaló, semmi elfogult soviniszta gondolat. Hiszen azokat a visszatért területeket 1000 esztendő szentelte magyarrá és lakosainak óriási többsége – koronatanú vagyok ebben a kérdésben, mert ott voltam és alkalmam volt az egyszerű nép érzéseit a legközvetlenebb úton megismerni – örömmel, lelkesen, és egy jobb jövőben vetett hittel szemlélte.

Amikor ismét mindent elvesztettünk és reánk szakadt talán egész viharos Történelmünk legszomorúbb, leggyászosabb 11 esztendeje, ez alól érzett az egész Magyar Nép felszabadulást, hogy ez a 4 évtizeden keresztül annyiszor használt és minden használatkor annyiszor elgyalázott kifejezést használjam annak valós tartalmával.

Mindez semmivé vált azon a hidegre fordult november 4-ének hajnalán, amikor az igen rövid időre szabaddá vált Kossuth adón elhangzott az orosz orvtámadás híre.

Ismét visszasüllyedtünk egy megszállt tartomány elég siralmasnak mondható státuszába és ki tudja azt megmondani, hogy e visszasüllyedésünk még hány évtizedig fog tartani. Vigasztalhatjuk magunkat azzal, hogy a török is itt volt 150 esztendeig és mégis él a Magyar! Ez igaz. Ezen nem lehet vitatkozni.

De azon igenis lehet, hogy milyen volt a török megszállás és milyen az orosz megszállás. Erre azt hiszem elég *két példára* hivatkozni. *Az egyik*: a török soha nem avatkozott bele az ország földbirtok politikájába! *A másik:* bár félhold alatt, de Istent imádott! És nem az ateizmust tette politikai gondolkodásának központi kérdésévé, ami azután odavezetett, aminek elriasztó példáját lehet szemlélni a sivár orosz életen, de aminek szomorú nyomait hazánk területén is annyira látni lehet. És ezek óriási különbségek!

Az viszont tény, hogy nem tért vissza az a rettenetes idő, amit 1945-56. között átélt a magyar. Talán, talán azt is lemerem írni, bár nagyon nagy fenntartással, hogy olyan formában nem is fog tudni visszatérni. De ez azért nem biztos.

Tudom azt, hogy milyen hatalmasat csalódtam abban a meggyőződésemben, hogy amit 1941. őszén Oroszországban tapasztaltam, azt itt ebben az európainak vélt országban soha nem lehetne megvalósítani.

Hogy mekkorát tévedtem ebben a kérdésben arra csak egy nevet kell ide írnom: *Recsk.*

Ahol *Rákosiék* felállították azt a hírhedt büntetőtábort, melynek veszteséglistája talán senki előtt nem ismeretes és talán annak teljes mivoltában soha senki előtt nem lesz ismeretes.

Mert múlnak az évek, halnak a szemtanúk, elmosódnak az emlékek.

Nekünk nincs ebben sem olyan szerencsénk, mint a zsidóságnak volt, hogy prompt, frissen tudta megkezdeni alapos felderítő munkáját arról, ami velük történt, és tudja ezt világszerte mind a mai napig folytatni szinte az egész világ segítségével és közreműködésével.

Így náluk szinte minden napfényre kerül.

De nálunk: azt lehet mondani, hogy legalább is hazai porondon semmi.

Hogy külföldön mi lát napvilágot, arról sajnos igen, igen hiányosak az ismereteim, de azt hiszem nemcsak nekem.

Talán e kérdésben annyit le lehet szegezni, hogy *a Magyar Nép 1956 őszén megmutatta öklét a Világnak!* Bár az áldozat nagy és véres volt, ma is 25 ezer halottról beszélnek, amely szám ellenőrizhetetlen, de ezt az Öklöt úgy az oroszoknál, mint az illetékeseknél nem lehet figyelmen kívül hagyni. Azt hiszem, nem járok messze az igazságtól, hogy ami a mai magyar életben annak akár politikai, akár gazdasági vetületeit is nézem, történik, 1956-nak köszönhető. Az áldozatul hozott sok ezernyi, és főként fiatal élet vére hullásának ez köszönhető.

A nyíregyházi Temetőben nyugszik két fiatal magyar. Sírjuk helye a *Kemecsei út felőli kiaszfaltozott útból ezen út felé menő első szélesebb földút város felőli oldalán – ezen út sarkán van báró Buttler Sándor sírja, e sírtól 5-ik, vagy hatodik sírban*. Amikor arra visz a temetői utam, mindig megállok e sírnál, és ezek a gondolatok foglalkoztatnak. És gondolataim emlékvirágait elhelyezem sírjukra.

Így láttam, így gondolom, ez a véleményem…

Itt alkalmasnak vélem elmerengeni azon, hogy tulajdonképpen mi is történt akkor és itt Magyarországon?

Az előzményekről már korábban azt hiszem elég világosan szólottam.

Mi volt itt?

Forradalom? Ellenforradalom? Szabadságharc?

Az ellenforradalom képtelen gondolatát csak azért írtam le, mert mind máig unosuntalan ez a hivatalos szóhasználat szerinti meghatározása 1956 októbere történetének. Például igen-igen ritkán hallom még azt is a rádióban, hogy valaki, ha nyilatkozik, vagy emlékezik, csak annyit mond, hogy *„az akkori események."*

A legtöbb szolgaian ismétli a hivatalos definíciót: *ellenforradalom*. E képtelenségre elég talán annyi, hogy a marxi-lenini gondolat nem tette és nem is tehette visszavonhatatlanul a magáévá e fogalmat, hogy forradalom.

Lehet, hogy hivatalosan a mai magyar kormány elnevezésében benne van, hogy *forradalmi kormány*, de ennek a valósághoz édes kevés köze van. Különben is maga ez a meghatározás, hogy forradalom nem egy permanens történés meghatározása, hanem egy rendszerint rövid ideig tartó állapot definiálása és legfeljebb a múlt említésénél jöhet, mint definíció, szóba. Gondolok itt arra a meghatározásra, hogy a nagy francia forradalom ekkor és ekkor. De azért a jelenlegi francia kormány, ha esetleg a magáévá is teszi e forradalomnak egyik, vagy másik vívmányát, nem nevezi magát forradalomi kormánynak.

Többek között azért sem, mert nem kíván a politikailag művelt közönség előtt nevetséges lenni.

Marad tehát két meghatározás: *Forradalom és Szabadságharc*.

Az 1956-ban történtek fogalmát mind a két meghatározás híven tükrözi.

Nekem személy szerint a szabadságharc meghatározási fogalom teszik jobban. Nem utolsó sorban azért is, mivel rendkívül élesen tünteti fel az 1848-49-iki eseményekkel igen közeli rokonságát. Hogy mást ne mondjak, eltiprói mindkét esetben az oroszok voltak. Különbség csak annyi, hogy egyszer *a „fehér cár”*, másszor a „*vörös cár*” parancsára.

Ami a Nyugat magatartását illeti, van egy olyan mondás, hogy ez több volt, mint *Bűn*, ez *Hiba* volt. Azt azzal egészíteném ki, hogy *Ostoba Hiba* volt a Nyugat szempontjából is. Szuez ide, vagy oda, meg merem kockáztatni ama véleményem rögzítését, hogy ha nem úgy járnak el, ahogy eljártak, talán ma a kommunizmusról, mint világveszélyről nem kellene beszélni. Hogy eme véleményemet mire alapítom, arról egy kicsit később. Akkor, amikor e kérdést orosz oldalról kísérlem meg megközelíteni.

Ahogy vallom azt, hogy ha nincsenek az első világháborút követő ostoba és nyugatdiktált békeszerződések, nincs Hitlerizmus, nincs fasizmus, nincs kommunizmus, tehát „*izmusoktól”* mentes világot élhetett volna az emberiség. És az „*izmusok*” háborúskodását a művészetek birodalmába utalta volna, ami, hogy mást ne is említsek: lényegesen kevesebb vérveszteséget, okozott volna az emberiség egészének.

Ez a véleményem 1956-tal kapcsolatban is, és osztom ama ismeretlen, de bölcs New Yorki taxisofőr véleményét, aki annak idején a bátyámat fuvarozta és kérdésére, hogy mi volna a teendő, a maga józan eszével azt mondta: „*mozgósítanám az Európában állomásozó csapatainkat, és azt mondanám Hruscsovnak*, – aki akkor az orosz főnök volt – *hogy vagy kiengeded Magyarországot a markodból, vagy rád megyünk. Ha kevés ott a katona, magam is mennék”* –, mondta befejezésül a sofőr. Így igaz. Ma nem kellene milliárdokat a félelem szülte fegyverkezésbe beleölni, hanem azokat sokkal értelmesebb célokra lehetne felhasználni. Például a gyógyíthatatlan betegségek kutatására…

Ehhez sincs több hozzáfűzni valóm.

Most nézzük e kérdést a szovjet-oroszok szempontjából.

Előttem legalább is nem vitás, hogy *Hruscsovék* a maguk szempontjából a lehető legjobb utat választották Gondoljunk csak arra, ha egy ilyen nekirohanással ki lehet bontakozni az oroszok ölelő karjaiból, mit tett volna a sok csatlós állam? Nem kell itt másra hivatkoznom, mint az 1968-as cseh eseményekre, vagy a még mindig fortyogó lengyel eseményekre. Parázs, mégpedig igen nagy parázs a hamu alatt. Ez mind és azonnal lángra lobban!

De vajon meg lehetett volna-e állítani ezt a folyamatot az orosz határokon?

Nem hiszem. Alkalmas talajra találó eszmék előtt nincs „*határtilalom”* és nem kérnek vízumot.

De van még valami érdekes emlékeim tarsolyában.

Jakab Gyurka barátom felesége orosz nő, és az 1956-os események alatt, és utána is az IBUSZ -nál tevékenykedett, mint idegenvezető. Megjegyzem, mert ez is – legalább is számomra – újdonság volt, ő magát mindig *ukránnak* nevezte és az *ukránok* – legalább is szerinte – már 300 esztendeje várják annak az időnek eljövetelét, amely

elszakítja őket az orosz birodalomtól. (Az elmondandók szempontjából ez sem hagyható figyelmen kívül.)

Nos, amikor némileg megnyugodtak a kedélyek, mondjuk „konszolidálódtak" a magyar viszonyok, budapesti látogatásra érkezett az egyik itteni orosz követségnél szolgáló diplomata édesanyja és Jakabné, azaz *Lidi* azt a megbízatást kapta, hogy pesti tartózkodása alatt kalauzolja és mutassa meg neki Pest nevezetességeit és szépségeit. Lidi így vitte el a hölgyet valamelyik pesti hegyi kilátóhoz is, ahol is, amikor olyan helyre kerültek, hogy körülöttük jól belátható üres terület volt, tehát a beszélgetésük idegen fülekhez nem kerülhetett el, feltette *Lidi* a kérdést, hogy „*a szovjet emberek között milyen hatást váltottak ki a magyar események?"*. Azt nem tudom, hogy a hölgy pontosan hová való volt, de ez mit sem változtat a lényegen, mert valahol Oroszországban élt, de hogy Moszkvában vagy Kijevben, ezt nem tudom.

A hölgy erre elmondta, hogy ezekben a „forró" napokban nemcsak a fő- és középiskolásokat nem engedték haza az iskolákból, hanem még az általános iskola növendékeit sem. Azért, hogy a gyerekek illetve fiatalok még a szüleikkel se érintkezhessenek. A hirdető tábláikon az iskolában naponta megjelent a hivatalos magyarázat a magyarországi eseményekről, mondván, hogy ott a grófok és nagybirtokosok támadtak a rendszer ellen, amit minden erejével támogatott a Nyugat, de a nép ellenállása minden ilyen kísérletet meghiusított.

Abban az iskolában viszont, ahová a hölgy unokája járt, általános vagy középiskola volt-e, nem tudom, egyik reggelre a táblán ki volt szegezve egy másik cédula is, amely azt írta, hogy a hivatalos jelentés nem igaz, Magyarországon a nép támadt a rendszer ellen, amit azután az orosz katonasággal kell leverni. A megindított vizsgálat nem tudta megállapítani, hogy kitől származott ez a kiírás. Neki, – mondta az elbeszélő – unokája beszélte el mindezt, amikor néhány napos karantén után ismét haza kerülhetett.

Ezen információt nyújtó hölgynek semmi köze nem volt a magyarsághoz. Tehát még elfogultsággal sem vádolható. Mindössze fia szolgált itt a követségen, mint diplomata. Elgondolkodtató ez a hír.

Egy rendszer, ami közel 40 éves fennállása után egy kicsiny külföldi országban zajló eseményektől ennyire kénytelen félteni a saját emlőin nevelt fiatalságát? – adódik a kérdés. Megengedheti e magának egy ilyen lábakon álló rendszer azt a luxust, hogy bármelyik csatlósának kiválását szó nélkül eltűrje?

Lassan három évtizede zajlottak e magyar események.

Magányos sétáimon, vagy álmatlan éjszakáimon számtalanszor elgondolkodtam e kérdés felett. A válaszom mindig egyértelműen a NEM! Még akkor sem, ha a *„testvéri segítségnyújtásnak*" nem követhető úton kellett eljárnia. Vállalnia kellett ezt a kockázatot, a *Történelem vas logikája* más utat nem engedélyezett!

Felmerült bennem az is, hogy a Szabadságharc leverésével a szovjet vezetőségnek miért kellett várnia a egészen november 4-éig?

A válasz a körülmények ismeretében igen egyszerű.

Bár az ország igen nagy orosz egységekkel megszállás alatt volt, ezek az egységek akkor már megbízhatatlanok voltak.

Erre meggyőző érvem az, amit a már korábban is említett *Makkay Elemér* tüzérezredestől hallottam. Neki egyik unokaöccse Miskolcon lakott. Itt a szervezett munkásság részéről is igen komoly megmozdulás volt, melyben ez a rokon fiatalember is tevékenyen részt vett. Később elbeszélte, hogy az akkori miskolci szabadságharcos vezetőség előtt megjelent az ott állomásozó orosz csapatok parancsnoka és valamennyi csapattestével felajánlotta a katonai segítséget. Ellenszolgáltatásul mindössze végleges magyarországi letelepedést és magyar állampolgárságot kért. Akkorra azonban már a miskolci vezetőség előtt ismeretessé vált az ország területére benyomult óriási orosz és otthonról hozott haderő, tehát intakt haderő, amellyel szemben nem jelentett volna lényeges segítséget ez a miskolci katonai egység. Ha elfogadják, akkor viszont fokozták volna az értelmetlen emberáldozatot és az ezt követő még nagyobb fokú megtorlást. Így a felajánlkozást visszautasította.

Érdekes volna megtudni, a későbbiek folyamán vajon mi történt ezzel az orosz katonai egységgel? Kiszivárgott-e felajánlkozásuk, vagy nem?

Ki tudja.

Viszont tény, hogy e korábban itt állomásozó orosz csapatokat egytől-egyig hazavitték. Az újonnan idehozott egységek pedig, igen szigorú parancsot kaptak arra, hogy a lakossággal ne érintkezzenek.

Ezt onnan tudom, hogy volt a katonai lőtér oldalában lakó gazdaismerősöm, bizonyos *Kovács Mihály*, aki az első világháború után sokáig orosz hadifogoly volt, így jól beszélt oroszul, és akinek tanyája körül jó minőségű szőlője, s így jó bora volt. A frissen jött és a környékén állomásozó orosz katonák a sötétség beálltával szorgalmasan jöttek hozzá borért, és mindig azt mondták, hogy ha nappal találkoznának, ismeretlenként menjenek el egymás mellett. S nehogy az öreg Kovács akár egy köszönéssel is elárulja őket. Hónapokon keresztül így is történt ez, miközben mindkét oldal jóízűen derült a másik magatartása felett. De ahogy az orosz tisztek is mondták: „*ti ellenségek vagytok, nekünk nem szabad veletek cimborálni*!"

Hát ez a tény se valami nagy öntudatra enged következtetni. Vagy a rossz lelkiismeretű ember még a levél zörrenésétől is fél? Nyilvánvaló.

*

Kárpotlás: Család, kert

Kételyeim önmagammal, ezen írásommal, a világgal…

Ahogy évtizedek távlatából emlékeim között kutatgatok, ezek voltak, amik eszembe jutottak. Nem ültem a tűz körül, nem vettem részt az ország eseményeinek irányításában még annyira sem, mint az 1945. év tavaszán elbukott Magyar Rend életében.

Mert bár akkor sem voltam valami hatalmas vezetői állásban, de mégis, mint a magyar közigazgatás hatalmas gépezetének egyik kis kereke valamit közelről láttam, valami kicsit tudtam jól-rosszul elvégezni a magam kis, mondjuk úgy, hogy „szemétdombján". Mert hiszen a legkisebb kakas is úr a maga kis dombocskáján.

Így nem emlékezhetem lényeges dolgokra.

Bizonyára megtették és megteszik keleten és nyugaton egyaránt ezt azok, akik ott voltak az események sodrásában. Akár mentegetőznek, akár vádolnak, akarva- akaratlanul nyújtanak adatokat az utókor számára, s ezeknek a szomorú évtizedeknek az eseményei valós formájukban a mozgató rugók titkaival együtt ismertekké válnak. S egyszer talán ezek között az én kicsiny és jelentéktelen leírásom, ha nem is számottevő, de a történt dolgoknak egyfajta hiteles tanúbizonysága lehet.

És, mint már többször is megemlítettem, talán éppen ezért érdekes és fontos, mert megbízható.

Csak azt írtam le és úgy, ahogy láttam, átéltem, kiérlelődött bennem.

Írásomnak ezért is adtam az „Így láttam, így emlékezem, ez a Véleményem" nem éppen blikkfangos címet.

Olvasni fogja-e ezt valaha valaki?

Nem tudom.

Talán leányom és István fiam igen. Az Írásoknak mindig meg van a maguk története, és ennek a történésnek irányítása kiesik írójának szándékából és akaratából.

Nem kell itt másra hivatkoznom, mint gróf Széchenyi Istvánnak nemrégen talán teljes terjedelmében megjelent Naplójára, amelyről azt a szigorú utasítást adta akkori titkárának Tasner Antalnak, hogy halála után a napló megsemmisítendő. Milyen szerencse a magyar múlt megismerése és Széchenyi egész mivoltának közkinccsé tétele szempontjából, hogy a titkár nem teljesítette szeretett gazdájának ezt a kívánságát. De hát régi igazság, hogy az „írásoknak is meg van a maguk története".

Nagyvonalakban 25 esztendőn keresztül tartott a Horthy Miklós nevével fémjelzett korszak. Mint minden korszaknak, úgy ennek is meg volt a maga hibája, hiszen ember hibátlant alkotni, különösen, ami a politikai rendszert illeti, képtelen. Biztos, hogy voltak a rendszerrel szemben állók is, ami ugyancsak minden politikai rendszer szükségszerű velejárója. De olyan egyetemleges, a magyarság minden rétegére, korra és nemre való tekintet nélküli ellenállás, amilyen 1956 őszén itt lezajlott, a Horthy rendszer életében nem fordult elő.

Az oroszoknak először létre kellett hozni ezt a rendszert, mert ez az ő segítségük nélkül soha meg nem születhetett volna, majd alig 11 esztendő múltán romjaiból újra fel kellett támasztania rendszerét, hogy az az óta is eltelt néhány hónap híján, 30 esztendőn át, úgy ahogy támogassa, védje, őrizze. Nem véletlen, hogy még a hivatalos megemlékezéseknek is mind a mai napig az ország területén „ideiglenesen állomásozó" orosz katonaságról kell szólnia. Mindent összevéve ez az „ideiglenesség" 41 esztendeje tart.

Pedig az a bizonyos Rákosi rendszer állig felfegyverkezett állambiztonsági szervekre támaszkodott. Létszáma sokszorosa volt a régi világ csendőrségi létszámának, amire Horthy és rendszere támaszkodott.

Emlékszem arra is, hogy e néhány dicső emlékű „56 – os napok" egyikén hazafelé jövet a Krúdy utca Sóstói úti sarkán néhány rangjelzését önként leszakító alak állt, s amikor melléjük értem, az egyikük azt kérdezte társaitól: „de hát most mi lesz velünk?" Az általuk formált kép igen hasonló volt ahhoz, mint amikor a körvadászat vége felé a nyulak összetömörülnek, és ide-oda futkosnak.

De azok a nyulak korábban senkit sem rettentettek meg.

Míg ezek?

És mindehhez azt is hozzá kell számítani, hogy itt Nyíregyházán 56-ban tulajdonképpen egy egészséges pofon sem csattant el.

Mégis megtorlásként két paraszti származású embert végeztek ki, bizonyos Szilágyi László nevezetűt és Tomasovszki András alsósimai gazdálkodó fiát. Vajon miért?

Horthy Miklós valahol Portugáliában még megérte a Magyar Szabadságharcot. Azt hiszem, egy befejeződéséhez közeledő élet nagyobb jutalmat és erkölcsi elismerést nem igen érhet meg, mint amit ez a 88-ik életévében járó Kormányzó kapott szeretett népétől. Az Isten megadta ezt neki. Biztos jele annak, hogy szereti az Ő útjait keresőt!

A Magyar Nemzetet velejéig megrázó történelmi eseményeknek néhány hónap múlva 30 esztendeje. Talán egy nemzet életében is elég nagy idő. Azóta talán sokadmagammal pergetjük mindennapunkat azzal a tudattal, hogy a körülöttünk lévő világ a mi életünkben nem igen fog megváltozni. „Isten malmai lassan, de biztosan őrölnek", mondják, valljuk ezt, „s várja ki az őrlés végét, akinek ez megadatik." Lassan őrölnek?

Igen. Emberi földi életünk mércéjével mérve lassan, igen lassan.

De arasznyi létünk perspektívájából próbáljuk magunkat túl tenni, és fogadjuk el a messze jövőt is látó és tudatosan formáló Istenvilágot kormányzó Akaratát.

Az is igaz, hogy mást sem tehetünk. De erre kötelez mindenkit, aki e világot hívő szemmel nézi.

Életemben e három évtized alatt – legalábbis e pillanatban nem jut eszembe – olyan esemény, mely a magyarság történelme szempontjából feljegyzésre volna méltó, nem történt.

Talán igaz az, hogy a Világ hatalmas lépésekkel halad pusztulása felé. Az emberi hatalomvággyal párosult ostobaság mindent elkövet, hogy ez az út ne legyen félelemmentes, ne legyen könnyű, szinte mindennap hozza meg a maga szomorú szenzációját.

Vélem, hogy ülünk egy puskaporos hordó mellett, sokszor rajta és vidáman dohányzunk.

Mikor és kitől robban fel a hordó, nem tudom. Sokak által „atomkorszaknak" titulált, vagy annak hajnalán való meghatározás bennem nem kelt megnyugtató érzéseket.

Laikusabbaknál laikusabb vagyok ezen e téren, de ugyanakkor semmiféle tudományos, vagy annak a látszatát viselő „tudósi kinyilatkoztatás ezzel kapcsolatos aggályaimat eloszlatni nem tudja.

Nem kell itt másra hivatkoznom, mint a közelmúltban, Oroszországban lezajlódott és következményeiben szinte fel nem mérhető csernobili atomreaktor meghibásodása, vagy a múlt évi vegyi-anyag okozta indiai pusztulás, vagy a németországi ugyancsak nem régi szivárgást emlékezetemben felidézni. De sorolhatnám vég nélkül, hiszen e tárgykörhöz tartozik a Challenger katasztrófa, az ugyancsak nem régi mesterséges bolygót kijuttatni szándékozó vivőrakéta felrobbantása stb. Azt hiszem, gondolkodó embert nem tölthet el megnyugvással, hiszen nap, mint nap láthat sok mosolygó, vidám gyermekarcot maga körül, és hogy szánalommal nézze őket, nem kell hatunokás nagyapának lennie. Így teljes mértékben megértem a szerte a Világon tüntető sok-sok ezer embert, aki szinte életének kockáztatásával követeli ezen atomművek végérvényes betiltását. Csodálom is őket, hiszen még a terror alatt élő államokban is, bár sokkal kisebb mértékben, de az adott lehetőségek között fel felüti fejét a tiltakozások hulláma. És e megmozdulásokat nem tudom reménykedve nézni. A világot, talán mindig az ostobaság kormányozta. Vagy, ha akadt olyan szakasza a világ életének, hogy ez legalább is nem pregnánsan kimutatható, a világ nagyobbik felén uralkodott el ez az ostobaság. Ellene, pedig nincs gyógyszer még a legjobban ellátott patikában sem.

Igen elszomorító képe ez a világnak. Vigasznak Berzsenyi által megénekelt „Hit malasztja" kell hogy légyen. Az út azonban kizárólag csak a hívők útja lehet.

„Mi közössége lehet hívőnek hitetlenhez?"- kérdezi az Új testamentumban Pál. Ezért nem tudok hinni a bármilyen nagy előkészítéssel megrendezett, vagy megrendezendő tanácskozásoknak, melynek nem vagyunk ugyan híján, de eredményt, legalábbis tartós eredményt, soha nem érnek el.

A Világ pedig, forog a maga keserű levében. Dolgokat sokszor nagyon könnyen felejt, miközben sokszor a kelleténél nagyobb intenzitással tart a felszínen, hogy azzal is csak mérgezze a levegőt. Példakeresésben erre sem kell messzire menni.

1986. június 8-át írjuk a mai napon, és ma van az osztrák elnökválasztás. Erre ez a választást megelőző korteshadjárat szomorú bizonyságot nyújtott. Annak idején a tatárok elől sem lehetett jobban megmérgezni a kutakat, mint ma a tömegkommunikáció korában ez sikerült.

Nem folytatom, legalábbis egyelőre nem.

Visszaemlékezéseim több évre nyúló rögzítése során rájöttem az „írás gyönyörűségére"! Legalább egy fehér papírral jó közölni gondolataimat. Ha ezután is erőmből futni fogja, folytatni fogom, hiszen van papírom és kis öreg gépem is még mindig tud szolgálni. Megismétlem tehát a dátumot.

1986. június 8-án tettem pontot visszaemlékezésem sorai után.

Istené a Dicsőség, hogy erre erőt adott!

E könyv szerzője 1986-ban

Buci az igaz barát

Önolvasás 1986

1986. július 20.

Visszaemlékezésem utolsó mondata után június 8-án tettem pontot.

Életem rokkáján lepergett vagy 6 hét, ami arra volt elegendő, hogy végigolvassam a leírtakat, javítsam az íráshibákat, stiláris zavarokat.

Elégedett vagyok, mert nagy hibát nem találtam.

Az íráshibák inkább a gépelés terhére írhatók. Ugyanis a gyakorlatból kiesvén, elsősorban is a gépelés okozta problémákra összpontosítom figyelmemet, így könnyen be-becsúszik egy-egy helyesírási hiba.

Talán abban is lehet ennek okát találni, hogy életem folyamán elég sokat változott az Akadémiának e téren foglalt álláspontja és ez különösen vonatkozik a jelen időre. Azt azonban nem tudom szakszerűen elbírálni, hogy a jelenleg elfogadott szabályozók, melyeket a nemrégen vásárolt helyesírásunkból időnként próbáltam ellenőrizni, valóban „helyesírásunk" érdekében történt-e, mivel nem vagyok nyelvész. Viszont – és ez vonatkozik különösen napjaink Akadémiájára – nem vagyok az ott ülők szakképzettségéről meggyőződve.

Mai életünknek a szellemi nívó vonalán olyan óriási méretű zuhanása tapasztalható, – ez sajnos azonban nemcsak szellemi életünkre vonatkozik, de vonatkozik az egész magyar élet minden területén történő megnyilvánulására – hogy az irányadó mércét meg kell kérdőjeleznem.

Az viszont, hogy alig-alig találtam stiláris szempontból javítani valót, tekintettel koromra, megelégedéssel tölt el.

Olvasás közben feljegyeztem egyes dolgokat, amit még megemlítendőnek tartok. Ezeket szeretném az alábbiakban rögzíteni:

Gondolataim:

Magamról

Sok szenvedélyem közé tartozik még a *lovak és az autók szeretete*. Amikor diákkoromban zömmel a Luther utcai lakásunkról járván úgy az elemi, mint a gimnáziumi sulikba, mindkét iskola földrajzilag igen közel volt lakásunkhoz, így annak megközelítése, vagy az onnan történő hazatérés csak perceket vehetett igénybe. Ha késtem, mivel Édesanyám az ebédet percnyi pontossággal készítette, így várakoznia kellett rám, szelíd mosollyal ajka körül kérdezte, *no, most fogatot, vagy autót nézegettél*?

Természetesen ehhez tudni kell azt is, hogy bár a húszas években már itt-ott autó is fel-feltűnt városunkban, a környék földbirtokosai ügyeik intézése végett a megyeszékhelyre még kettes, sőt néha négyes fogattal jöttek be. Így pompásnál pompásabb fogatokban nem volt hiány. Ha azok a városközpont, tehát a *Kossuth tér felé* hajtódtak, számítani lehetett arra, hogy a Korona előtt állnak meg, ahol a déli órákban a fogatok tulajdonosai ebédeltek. Így utánuk eredve sokszor fel lehetett venni a kapcsolatot a kocsisokkal és velük a lovakról kimerítő beszélgetést folytatni.

Ezzel kapcsolatos egy szomorú emlékem.

A tuzséri *Odeschalky famíliának* egyik tagja volt az általam is látásból ismert *Miklós* herceg, aki néhány évvel volt idősebb nálam, de aki kiszámíthatatlanul hódolt mindig pillanatnyi szenvedélyének. Így, amint hallottam, de a hír megrázott, valakivel fogadva a Koronában, a Kossuth tér körül addig hajtotta lovait, amíg azok össze nem estek és talán még ott el is pusztultak. Mondom, hála Istennek nem láttam, csak hallottam róla. E szerencsétlen jószágokat napokig gyászoltam szívemben. Mert hát az állatot szeretni is kell annak, aki bármilyen téren azok hasznát akarja látni.

Tudomásom szerint ezzel az *Odeschalky* famíliával bizonyos szomorú vonalú kapcsolatunk is volt, mert annak idején úgy hallottam, hogy édesapja *Zoárd* herceg ugyancsak a *nagykállói* Intézetnek volt lakója, tegyük hozzá szomorú lakója és talán Édesapámmal egyidejűleg.

Miklós hercegről még egy-két apróság: teljesen új motorjával, nagy sebességgel behajtott a Tiszába, mert arra volt kíváncsi, hogy hogyan és mint viselkedik a folyó és a motor e váratlan találkozáskor. Másik história, amit fülem hallatára beszélt el a világhírű galamblövő família egyik tagja *ifj. Szomjas Gusztáv Virányi Sándor bácsinak*, akinek ibrányi területén együtt vadásztunk. Azt mondta, hogy *„ez a Miklós lassan közveszélyes, a napokban mellette álltam egy disznóhajtáson, a disznó közöttünk ugrott ki a nyiladékra és Miklós végig lőtte a vadászvonalat. Amikor szóvá tettem, azt felelte, hogy ki törődik ilyen apróságokkal, amikor jön a disznó!"* De mindezek dacára sorsát nem érdemelte meg. A nyilasok Sopronkőhidán felakasztották, mint szökni akaró repülőtisztet. Vajon miért vagyunk mi egymásnak ennyire ellenségei? Kérdés, amire egész történelmünk folyamán nem volt válasz!

Szenvedélyemről: az autóról

Ha nem volt sofőr, legalább bekukucskáltam az autó ablakán és megnéztem a kilométerórát, hogy az meddig mutat, mert akkori „tudásom" szerint annyival tud menni a gépkocsi. Azt hiszem a sebesség ördöge, amely napjainkban is olyan gazdagon szedi áldozatait, minden gyerekkel vele születik. E szenvedélyemnek volt az eredménye, hogy diákkorom valamennyi autóversenyén lett légyen az akár túra, akár sebességi verseny, mindig ott voltam. Az akkori Tisztántúli Autómobil Club (TTAC) minden évben – természetesen a gazdasági válságot megelőző időkről, tehát a húszas évekről beszélek – itt Nyíregyházán rendezte meg versenyét. Azt nem tudom, hogy már akkoriban is volt valami országos pontozása ezeknek a versenyeknek, de ha volt, úgy bizonyára azokban szerepeltek ezek a versenyek is. Az országos túrák vonala is úgy volt vezetve, hogy az érintette Nyíregyházát is. Valamikor 1926 tavaszán emlékszem egy olyan országos túra versenyre, amely úgy az éjféli órákban haladt keresztül Nyíregyházán és a Kossuth téren, szemben a Katolikus templommal volt az ellenőrző állomás. Anyai engedéllyel jóformán az egész éjszakát ott töltöttem. Egyik versenyző navigátor társa az *a Béldy-Bruckner ezredes volt*, akiről már korábban is megemlékeztem és szomorú sorsának így állítottam emléket szívemben. Akkor láttam először, amint éppen előttem kiszállt a sportautóból, feltűnt hatal-

mas, szépen sportolt alakja, és amíg tovább nem mentek, nem győztem lelkesen csodálni. Tudomásom szerint fiatal korában ismert úszója volt hazánknak.

Ezekről a neves magyar és külföldi versenyzőkről mind a mai napig él bennem néhány név: *Delmár Walter*, az akkori idők leghíresebb magyar versenyzője *Bugatti és Steyer* versenykocsiján. *Kaszala Károly* el nem hagyható cowboy kalapjával. Abban versenyzett, azt nem tudom, hogy rögzítette fején, de arra emlékszem, hogy *Bugattiján* a koronai szállásáról indult a Tokaji úti gyorsasági versenypálya tréningjére, akkor még a templom előtt egy kis kör aszfalttal körül vett hatalmas ívlámpa-oszlop állt és szédítő tempóban nézők tapsvihara közepette e körül fordult meg. (*Kaszala* vakmerő harci repülő volt már az első világháborúban, és ahogy most a lexikonban utána néztem, 1932. szeptember. 2-án repülőszerencsétlenség áldozata lett.)

Gróf Zichy Tivadar, aki szinte vigasztalhatatlan volt – ott voltam kinn és láttam – amikor az úttesten megugró *Bugattijának* sebességét korlátozni kellett és ezzel nem sikerült a 200 kilométeres átlagot kifutnia. Tudni kell azt, hogy ezek a gyorsasági versenyek *Rakamaz* és *Királytelek* között egy 10 km-es szakaszon folytak, és ilyenkor a forgalom le volt állítva. Pontosan néhány diáktársammal abban a kanyarban álltunk, ahol megugrott a kocsi. Amint később lemérték, csak néhány centiméterrel volt az ároktól a kocsi külső kereke, ha borul, nyilván sorsa megpecsételődik. De így az átlag 198 km lett. Ezért volt olyan bosszús. Különben egyik tréningjén kocsijának egész elektromos berendezése leégett, és az akkori Temető előtti téren lévő *Szommer* garázs dolgozói egy egész éjszaka dolgoztak, hogy rendbe tegyék a kocsit. Egy vagyont fizetett ki érte. Talán nem is lehet azon csodálkozni, hogy felélve vagyonát, később, *mint bártáncos, és mutatványos bokszoló* kereste mindennapiját. További sorsát nem ismerem. (Ezzel kapcsolatban inkább saját használatra elmondok egy történetet, ami bizonyos fokú kapcsolatot jelentett *Zichyvel*.)

Vissza kell nyúlnom a történethez katonakorom azon részére – erről már említést tettem, – amikor Békésről eligazításért naponta jártam az Orosháza mellett lévő Gyopáros fürdőre és naponta sokszor hosszabb ideig is az orosházi Daubner cukrászda előtt álltam, ami előtt húzódott a falu korzója. Orosháza akkor még falu volt, de az ország talán legnagyobb faluja és akkor is volt már néhány kikövezett járdája. Egy ilyenen folyt a város szépeinek korzózása. Elelálldogáltam itt, nézegetve a városka szépeit, és ott állt előttem szolgálati kocsim, egy BNW. Jó megjelenésű – azt mondták – katonatiszt, autóval, ezzel a talán minden idők nagy kerítő eszközével, írhatnám úgy is, hogy kerekeken mozgó találkahellyel, ami mindig felkeltette a szépnem érdeklődését. Így lettem arra figyelmes, hogy egy feltűnően csinos, kitűnően öltözött fiatal leány érdeklődését is felkeltettem. Bár nem szerettem soha utcán ismerkedni, de a szükség törvényt bont, s így megismerkedtem. Jól sejtettem, a leány, aki elbeszélése szerint apjával és bátyjával élt, édesanyját korán elvesztette, bármilyen áron ki akart szabadulni az általa fullasztónak vélt légkörből. Szemében a külsőleg mutatott kép engem erre alkalmasnak ítélt.

Mivel egész életemben minden téren, így a női téren is megtartottam egy bizonyos erkölcsi határt és felelősséget, erre nem voltam kapható. Mondván azt, hogy arra lelkiismeretem nem

visz rá, hogy ilyen lelkiállapotban néhány kellemes napért elvigyem, mondjuk Békéscsabára, mert maximum erre futná lehetőségeimből. Ne tévessze meg a gépkocsi, ami szolgálati kocsi, arra pedig, hogy tartsak egy barátnőt sem kedvem, sem anyagi erőm nincs. Próbáltam arra figyelmeztetni, hogy jól gondolja meg, mit tesz, mert igen sikamlós lehet az út, ha meggondolatlanul rálép.

Leszerelésem után jó pár hónappal kaptam egy képeslapot Budapestről, melyben azt írta, hogy sikerült a fővárosba kerülnie. Vezetéknevére nem emlékszem, de keresztneve Tímea volt. Néhány hónappal később az újságban olvastam, hogy a pesti aranyifjúság ismert tagja, a Zichy Tihi, ahogy becézték, egy éjszakai lumpolás után valahol Pesten kocsijával fának rohant, súlyos sérült, a társaságában lévő bizonyos Tímea, azonban szörnyethalt. Később megtudtam, az orosházi ismerősöm volt az áldozat.

Ez után a kis kitérő után még egy autós név, *baron Wenzel von Mossau*, aki kompresszoros Mercedes túrakocsijával itt Nyíregyházán nyerte azt a homokversenyt, aminek befejező szakasza itt volt a Sóstói úton, és akit azután nemsokára valahol egy versenyen halálos baleset ért.

Tulajdonképpen ezek a diákkori autós lázak vittek el a motoros tüzérséghez is, de ez vitt el az autóvizsgához is. Mivel a sok bevonulásom során úgy a polgári fizetésemet, mint tiszti fizetésemet megkaptam, költekezésre nem igen volt alkalom, de nem is volt vágyam. Így autóalapot létesítettem azzal a szándékkal, hogy előbb utóbb kocsit veszek. Álmaim álma a Mercedes lett, ami az orosz fronton volt a szolgálati kocsim. Ott szerettem bele és ez lett a vágyam, de mindig bizonyos összeggel mögötte voltam, hogy megvásárolhassam. Amikor Magyarországon a háborús események miatt az autótartás megnehezedett, egyes autókereskedőknek sokan adták át kocsijukat értékesítésre. Így lett számomra Budapesten a Révai utcai telepen egy 1700-as Mercedes félretéve, de mindig 500 pengővel kevesebb volt a pénzem, mert az autó ára időközben fokozatosan emelkedett.

Mai szemmel nézve a dolgokat, el lehet csodálkozni azon, hogy ezt az 500 pengőt nem tudtam volna akár váltóra is megszerezni?

De igen, hiszen Édesanyám sokszor mondta, „*vegyél fel a villára kölcsönt* – a villa teljesen tehermentes volt – *és vedd meg a vágyott kocsit*." Igen ám, csakhogy…

Ezen a téren is egy egészen más világ volt az akkori. Tisztviselő embernek nem igen volt autója, legalábbis vidéki viszonylatban. Akkori idők felfogásához tartozott például az is – nem mondhatom ma sem kellemesnek – hogy egyes emberek, akik közéleti tisztséget töltöttek be, mondjuk a város képviselőtestületében, jogot formáltak ahhoz, hogy beleszóljanak a tisztviselők magánéletébe is. Például tudok arról, hogy amikor *Virányi Bandi* barátom, akinek az apja a vármegye alispánja volt, és mint kitűnő puskás részt vett és igen nagy sikerrel az itten megrendezésre kerülő galamblövő versenyeken, az akkori közjegyző: *Kovács Elek*, nagy városi potentát szóvá tette, hogy „*hogyan lehetséges az, hogy egy városi tisztviselő galambot lő? Ugyan miből?*" És bár a város polgármestere megmondta, hogy „*ehhez semmi köze nincs senkinek*", az előmenetel szempontjából nem volt közömbös az ilyen és ehhez hasonló „*kellemes*" megjegyzés. Hát akkor egy autó?

De volt még más valami is, és ez mind a mai napig bizony melegséggel tölt el.

A háborús viszonyok közötti autózás egy bizonyos *E betűhöz, azaz engedélyhez* volt kötve. Nekem, mint közellátási vezetőnek meg volt erre a jogosultságom, de ezt a városi autó mentesítése érdekében felhasználtuk. Tehát csak bizonyos fokú hamissággal lehetett volna még egy engedélyt szereznem, esetleg arra építve, hogy „*a bal kéz nem tudja, mit tesz a jobb*." Ez volt az egyik ok, a másik a katonai behívás. Az igaz, hogy *Mátyás István* parancsnokom minden kérés nélkül felajánlotta, hogy ha kocsit veszek, értesítsem Őt, és a kocsira vonatkozó papírokat átkéri magához, így azt csak az ő alakulata hívhatja be. És akkor én is bevonulván nem kell attól tartanom, hogy esetleg ott avatatlanok fognak a kocsimon gyakorolgatni. Ami nem volt ritkaság. *(És ami nem volt egy örvendetes tény a kocsiját szerető és megbecsülő tulajdonos előtt.)* De és itt van a hangsúly, háborúban álltunk és minden törekvésem az volt, hogy ami bennem van, azt beleadjam a háború megnyerésébe, mert egy vesztett háború képe már akkor is iszonyattal töltött el.

Nekem a kocsira kizárólag a civil életemben a saját szórakozásomra lett volna szükségem, s ez nem lehetett közérdek. Így erről letettem. Ostobaság volt! Lehet úgy is mondani, de már mondtam, hogy naponta már akkor is borotválkoztam, így szembe kellett néznem önmagammal. Ezért ez a bizonyos melegség.

Egyik torz vigyora életemnek, hogy soha nem az volt az indító szándék, hogy milyen kerítő eszköz a kocsi. Szerettem volna családomat, és elsősorban is Édesanyámat ki kiszakítani a mindennapok egyhangúságából. Szerettem volna megismerni elsősorban is hazámat, majd azután Európát, felismerve a kocsiban rejlő turisztikai lehetőségeket. Látni, tapasztalatokat gyűjteni, a természet nyújtotta szépségekben gyönyörködni, az emberi kultúra teremtette tárgyakat, képek, szobrok, épületek sokaságát a helyszínen megismerni: nagyvonalakban ezek motiválták az autó iránti vágyakozásomat.

Nem adatott meg.

Rossz korban születtem? Ha a két világégés perspektívájából nézem, feltétlenül.

Viszont ha a 4 évtizeden keresztül hazánkban eluralkodott politikai rendszert nézem, akkor már válaszom nem ilyen egyértelmű.

Természetem talán legfontosabb alapja a szabadság szeretete.

Sokszor még a Horthy rendszerben meglévő szabadságot is kevesellem, pedig ez hol volt napjaink, 4 évtizedünk viszonyaitól, amit már nem lehet a szabadság szóval még illetni sem?! Ifjúságom éveit ezen évek ifjúságának éveivel semmi körülmények között nem cserélném fel.

Bár kétségtelen, hogy a technikai fejlődés, ha csak a turisztika kérdését nézem is, előre nem látható és fel nem mérhető fejlődést ért meg. Azt azonban már erősen kétlem, hogy ez a fejlődés nem hagy igen sok kívánni valót maga után. Itt gondolok például az utak leterhelésére, az ebben rejlő állandó és mindig fokozódó balesetveszélyre, parkolási gondokra, a napjainkban szinte mindennapossá váló terrorcselekményekre, gépeltérítésekre és oldalakon keresztül sorolhatnám.

E*ljutottunk oda, hogy viszonylag az az ember él félelemmentesen, – amennyiben erről korunkban egyáltalán beszélni lehet – aki semmi pozíciót nem tölt be és koldus szegény.* Mert

akár a politikai élet, akár a gazdasági élet kiemelkedő egyéniségeire gondolok, életük hogy rövid legyek, pokoli lehet. Hiszen számos esemény azt bizonyítja, hogy az alkalmazott védőőrizet, az úgynevezett „gorillák" semmi biztonságot nem nyújtanak.

Katonakorom kecskeméti szakaszában volt egy katonatársam, bizonyos *Fröchlich József*, civilben konzervgyáros família tagja. Elbeszélte, hogy a „*kecskeméti barack*" forgalmazása érdekében, akár annak gyümölcs formájára, akár ital formájára gondolunk, igen gyakran hosszú éjszakai utakat kellett megtennie Európa útjain egyedül, s ezért kocsijába, hogy védekezzen az elalvás ellen, amint a technikai fejlődés azt lehetővé tette, rádiót szereltetett. De arról, hogy valahol és valamikor bármilyen országúti kalózkodásban lett volna része, soha nem beszélt. És ma?

Amikor néhány évvel ezelőtt *László* vőm testvérével egy hamburgi barátjuk meghívására németországi utat tett meg, az ottani rendőrtiszt figyelmeztette, hogy éjszaka megállni csak lehetőleg kivilágított parkírozó helyen tanácsos. „*Ha valami üzemzavar lépne fel, próbáljon bezárkózni a kocsiba és megvárni a napkeltét.*" S mind ez a „békés világ" nagyobb dicsőségére.

Még szerencsém volt, hogy amikor jó orral felmértem, hogy az autóalap további gyűjtése meddő küzdelem, s kocsit venni nem tudok, legalább egy drága puskát vásároltam: egy *Sauer Bock* par puska egyik darabját 1500 pengőért. Csak az összehasonlítás kedvéért jegyzem meg, hogy a magyar *Frommer*, aminek kitűnő csöve volt 400 pengő körül kóstált, így az elértéktelenedett pénzem kb. egyharmadából, legalább jó két évig kitűnően tudtam szórakozni.

Tehát autós álmaim – és ezt ma már biztosan mondhatom – álmok maradtak.

De van még ennek az autós álomnak egy igen groteszk története.

Amikor a *Lutheránus Világszövetség* révén a *Nyíregyházi Egyházközség* egy Fiat 850-es autót kapott, előzetesen úgy döntöttek az illetékesek – a nevek maradjanak örök homályban, mivel a testület egyik tagjának sem volt vezetői jogosítványa – én leszek az *egyházközség* sofőrje. Micsoda boldogság volt e hír!

Azonnal írtam az *Autó Motor Szerkesztőségének*, megkérdezve, hogy egy 1939-es jogosítvánnyal rendelkezőnek mi a teendője, hogy érvényes jogosítványa legyen.

Mind a mai napig őrzöm válaszukat, amely szerint nem kell tanfolyam. Megadták a címet, hogy hol kell kresz-vizsgát tennem, orvosi igazolást szereznem stb.

Az Egyházközségben közölték, hogy havi 500 pengőt fogok kapni, s ezért vasárnaponként viszem a *tanyasi szolgálatot ellátó lelkészeket* az istentiszteletekre. Ahol, – ahogy fantáziám lázasan kidolgozta – ilyen alkalmakkor rendszeresíteni fogom tudni az alkalomszerű megajánlásokat begyűjteni. És ez különösen a téli rossz utakra és motorozási nehézségekre, felettébb nagy optimizmussal töltött el. Jogosan reménykedtem abban, hogy mivel a rendőrhatósággal nem közlöm a korábbi elutasításukat – gondolok itt arra, amikor úgy nézett ki, hogy 1950-ben mentőautó sofőr leszek – így nem lesz akadálya a vezetői engedélyemnek. Különben is megközelítőleg 15 év múlt el felettünk. És nemcsak kicsit magasabb lesz a keresetem is, de az megemeli a nyugdíjalapomat is!

Szóval optimista tervek foglalkoztattak, miközben vártuk a kocsit. Majd egy alkalommal tanyasi járásom során egyik gazdától megtudtam, hogy a papok autót vezetni tanulnak. A tandíj belekerült az Egyháznak jó pár ezer forintjába, – esetemben én valamennyi költséget magamra vállaltam volna, – majd a néhány gyakorlatlan vezető a remekbe készült kis kocsit igen hamar teljesen tönkretette. Velem meg azt sem közölték, hogy valamiért megváltozott az eredeti program.

Kinek az ötlete volt ez?

Nem tudom, igaz, hogy nem is kerestem.

Maga az a tény, hogy szinte előlem bujkálva végezték a tanfolyamot, elriasztott minden kérdezősködéstől. Mindenesetre autósvágyaim méltó befejezése volt!

Emberi gyarlóságok határon innen és túl…

A korábbiak elolvasása során kitértem arra, hogy nem valami nagy rajongója voltam és vagyok a franciáknak. Említettem Kuncz Aladár lélekbemarkoló könyvét, a Fekete Kolostort és elmondtam véleményemet a francia „kultúráról". Valamivel ezt még ki akarom egészíteni.

Menyhárt Laci fogolytársam, akiről megemlékeztem, valahol a normandiai partvidéken, francia fogságba került. Tőle hallottam a következő épületes történetet a franciák bánásmódjáról *a foglyokkal szemben.*

Tavaszi idő járta, de a tenger felől hideget hozó szélviharokkal az időjárás nem volt tavaszinak mondható. Több ezer magyar volt ott hadifogságban, közöttük egy magyar tábornok is. Még a felső ruháikat is elvették, úgy hogy földbe vájt gödrökbe húzódtak meg, majdnem teljesen meztelenül, igen rossz ellátás mellett, ami a kosztot is illeti. Heteket éltek ilyen körülmények között, amikor szemlére egy amerikai őrnagy érkezett, kivel a tábornok angolul tudott beszélni. És aki felháborodva látta helyzetüket, majd maga elé rendelve a francia parancsnokot, alaposan lehordta, és az egész tábor őrzését átvették az amerikaiak. Kiderült, hogy az amerikaiak a tábor részére ruhaneműt, takarókat, élelmiszert küldtek, de azokat a franciák ellopták. A táborban az amerikaiak vezetése alatt a korábbiakhoz viszonyítva aranyélet lett. *Menyhárt Laci* különösen kiemelte a négereket, akik mellett nem tudott úgy elmenni egyetlen magyar hadifogoly sem, hogy vagy rágógumit, vagy narancsot, vagy csokoládét ne adott volna minden kérés nélkül.

Hát ez is elgondolkoztató történet.

Különösen annak fényében, amit nem nagyon régen a Magyar Televízió sugárzott a hazánkba került francia hadifoglyok személyesen előadott élményeiből, melyeket Magyarországról szereztek. Ahol nem tudták eleget dicsérni a magyar fogolytáborban tapasztalt körülményeket. Pedig ez egy és elsősorban is a franciák által megrugdosott (trianoni békeparancs és kapcsolt részei) nép részéről történő magatartás volt! Ezt jó volna nem elfelejteni azoknak, akik sokszor megrészegülten szavalnak a francia kultúráról!

*Eszembe jutott valami a **színházzal** kapcsolatban is.*

Feleségemnek, mint vezető színésznőnek igen értékes ruhatára volt. Annak idején ugyanis az igazgatók azért adtak igen magas gázsit primadonnáiknak, mert abból voltak kötelesek ruházatukat a színpadra biztosítani, kivéve a történelmi tárgyú darabokat. Az érdekelt színésznő igyekezett tehát nagy ruhatárat összegyűjteni és azokat a lehetőséghez képest úgy megvarratni, hogy azok könnyen legyenek átformálhatók. Viszont a színészek ezért változtattak gyakrabban társulatot, mert ruhatárukat jól ki tudták használni, s a közönségnek sem kellett „*megunásba részesülniük*".

Ircsinek is két hatalmas ládában voltak a ruhái, amiket Sopronban hagyott, amikor a bombázás miatt hirtelen Győrbe menekült át kolleganőjével. Később felkeresvén a soproni színház épületgondnokát, s közösen a színház díszletei közé elrejtettük a ládákat. A gondnoknak nagyobb összeget adtam azzal a kéréssel, hogy további intézkedésünkig őrizze a ládákat.

A ládák meg is maradtak, a nagy fosztogatás alatt is díszletek között sértetlenül pihentek. Majd, amikor a viszonyok ezt lehetővé tették, Ircsi kollégái utolsó értékes darabig széthordták.

Valamikor a 40-es évek végén, egyik kolléganőjével Pesten találkozott, aki az ő táskáját lóbálta. Kérdésére: „*Mi azt hittük, hogy Te nyugatra mentél, és ott jól megy sorod*," – volt a válasz. *Ircsinek* semmije nem volt, de „kollégák közül" ezen senki nem akadt fenn.

Sorstársak voltunk ebben is.

Engem az utolsó kis hátizsák csomagomtól tisztviselő kollégáim, őt színházi kollégái fosztották meg. Hát nem szép magyar összetartás?

És itt még egy szomorú emlékem.

Még Debrecenben volt egy kolléganője, *Moóry Lucy*, akivel akkor és ott igen meleg barátságban voltunk. 1947-ben, amikor itt Nyíregyházán a debreceni társulat játszott, *Lucy* mindig felkeresett és úgy mutatta, hogy meleg részvéttel és együtt érző barátsággal van irántunk. Azután eltűnt, többet nem jelentkezett. A minket meglátogató volt kollégáktól az hallottuk, hogy disszidált. Soha többet életjelt nem adott magáról a „barátnő".

Viszont még akkor a volt kollégái azt mondták, hogy talán más szándék vezette *Lucyt*, mert abban az időben a debreceni rendőrkapitányhoz fűzték bizonyos szálak, aki pedig, mint akkor megtudtuk, nem volt más, mint az a bizonyos *Dr. Molnár Győző*, korábban nagykanizsai vezető, akinek például az *Andrássy* úti kazamatában való elszállításomat köszönhettem.

Netán spicli volt a *Lucy?*

Vagy „*agent provocateur*" szerepét akarta eljátszani, de sikertelenül?

Nem tudom.

Mindenesetre, amikor néhány hónappal ezelőtt a magyar TV-ben megláttam, mint bizonyos *Missist*, aki 25 ezer dollárt adott a Nemzeti Színház építésére, igen-igen elgondolkoztam.

Lucy nem kallódott el, sőt ott kinn el sem szegényedett. Hogy egy levelezőlapot ne tudott volna indítani felejthetetlen kolléganője felé, akit úgy szeretett, és akinek sorsa úgy érintette, *„mint a világon hozzá legközelebb állóét”,* ahogy annak idején ezt oly sokszor hangoztatta?

Vagy az akkori debreceni kollégáknak volt igazuk?

Kérdések, melyekre nem tudok felelni.

Mindenesetre jó, hogy szegény *Ircsi*, aki szíve minden melegével fordult *Lucy* felé, és aki soha innen nem tudott úgy elmenni, hogy a mi szegénységünkben egy-egy jobb falatot ne csomagolt volna be részére, legalább ezt a fejleményt nem tudta meg. Amikor felemlegettük *Lucyt,* mindig úgy gondoltuk, hogy talán már nem is él, vagy olyan viszonyok közé került, hogy nem tud életjelt adni magáról.

Pedig, amint a kamera előtt mondta, már több ízben is járt újra itthon.

Nem mondom én azt, hogy lényeges dolgok ezek, de azért igen-igen elszomorító tény az, hogy fehér hollónál ritkább a tisztességes magyar ember.

Vagy szerte a nagyvilágban mindenütt így van ez?

Viselkedés a mindenkori hatalommal

Kosrunkban, legalábbis ezeken a tájakon emlékezetem szerint uralkodó tényező volt a ***szolgalelkűség****, azaz a* ***szervilizmus.***

Emlékeim között tallózva, egy-egy jellemző eset.

Melegágya volt a katonaság. Nem kellett oda még egy csillaggal sem több, csak mondjuk 1-2 évvel korábban végzett valaki, akinek mindig igaza volt, legalábbis szemtől szembe. Egyik ilyen emlékem még visszavisz abba az időbe, amikor Békésen katonáskodtunk, tehát 1940 nyarára, és vártuk, hogy az *erdélyi kérdéssel* valami történjen. *Parancsnokom* kicsit nekilendült az esti mulatozásoknak, aminek indítója részben az volt, hogy felesége, aki bizonyos vonatkozásban abszolút kalapviselő volt kapcsolatukban, most Kecskeméten, tehát tisztes távolságban volt. Viszont szinte mindennapos vendég volt Békéscsabáról a nálunk orvosi szolgálatot teljesítő orvos felesége, kinek, mint a társaság egyedüli női tagjának talán ezzel akarta a szépet tenni. Morgott a tisztikar, de csak a háttérben. Szemtől szembe senki sem nyilvánított véleményt.

Egy alkalommal szolgálatba lévén csak bementem az ott mulatozó társasághoz a békési Nagyvendéglőbe és egy pohár szódavizet kértem. Mivel azonban a kialakult szokásnak megfelelően a számlát közösen viseltük, másnap *harmincegynéhány pengőt* kellett kifizetnem. Betelt a pohár, és délben, hivatalomban közöltem a parancsnokommal, hogy ebből a közösködésből kilépek. Neki ez nagyon rosszul esett. Napokon keresztül ezt éreztette is velem, és csak akkor juhászodott meg, amikor a két ott szolgáló öreg bajtárs *Várady Laci* bácsi és *Kovács Miklós* megmondták neki, hogy én legalább megmondtam nyíltan, hogy *„nekem az ilyesmire nincs pénzem*,” a többiek azonban suttognak a háta mögött.

Mivel megjött a felesége is Kecskemétről, újból szent volt a barátságunk. „*Ja, könnyű neki*, *tőle mindent elfogad az öreg*”. Ezzel tértek napirendre.

Hasonló megjegyzések tömegét kaptam városi szolgálatom alatt is. Ott azért volt könnyű nekem, mert *a polgármester fia, unokaöccse, sógora* stb. vagyok. De például minek lettem volna elkönyvelve az ÁVH-nál? Ott nem voltam sem rokon, sem szeretett bajtárs.

Már szabadulásom után egyik alkalommal *Nyíregyházy Pál* sógorom ügyében tanúként hallgattak ki az Államvédelmi Hatóságnál. Amikor a kihallgatást végző bizonyos *Balkányi* nevű főhadnagy azt mondta, hogy a polgármester nyilas párti tag volt, elnevettem magam és közöltem vele, hogy ezt igen rosszul tudja, mert őt, azután a napi politika véglegesen nem érdekelte. „*Hát ezt honnan tudja ilyen pontosan?"* – kérdezte. „*Csak onnan, hogy naponta ott voltam náluk, lévén sógorom."* Ezt viszont ő nem tudta.

Amikor befejeződött a kihallgatás, s aláírtam a jegyzőkönyvet, ez a főhadnagy azt kérdezte tőlem, hogy mi az én politikai véleményem? Erre azt feleltem, hogy „*ne kívánja, hogy válaszoljak, mivel akkor nem fog elengedni és odahaza két gyerek és két asszony vár aggódó szeretettel és igen nagy szükség van reám*." A főhadnagy felállt íróasztalától, kezet nyújtott és azt mondta, hogy végre találkozott valakivel, aki őszintén megmondja a véleményét. Hiszen feleletemből arra könnyen lehetett következtetni.

Hosszú hónapokon keresztül, ha a városba jártam és találkoztam ezzel a főhadnagygyal, a kölcsönös üdvözlésben nem tudtam megelőzni.

Valamikor a hatvanas évek közepén egy délelőtt civil ruhás férfi keresett fel, s közölte, hogy a politikai rendőrség főhadnagya és szeretne négy szem között elbeszélgetni velem. Megtörtént. Elmondta, hogy alaposan kivizsgálták ügyemet és arra a meggyőződésre jutottak, hogy engem ártatlanul ítéltek el, ráadásul annak idején nem hagytam el szolgálati helyemet Nagykanizsán, nem mentem el 1956 őszén, egyetemi végzettségem dacára pénzbeszedői munkakört töltök be. Tehát adjak be egy kérelmet és rehabilitálni fognak, sőt majd ők a végzettségemnek megfelelő elhelyezésemről is gondoskodnak.

Tudtam, hogy a játék arra megy, hogy valahogy kiemeljenek az egyházi munkakörömből, mert az a téves nézet alakult ki közöttünk, hogy az egyház azért tud anyagilag egzisztálni, mivel ahogy annak idején mondták: „*kibeszélem a parasztokból a pénzt*."

(Hogy ez mennyire ostoba és üres fecsegés volt, mindennél jobban bizonyítja, hogy az Egyház ma is működik, pedig évek óta nem vagyok pénzbeszedője.)

Azt mondtam a küldöttnek: „*Ha Önök mindezeket megállapították, indítsák meg hivatalból a rehabilitációt, mert én azt nem fogom kérni, mivel a bűnvádi eljárás megindítását sem én kérelmeztem. Legyen ennyi erkölcsi bátorságuk és önmagukhoz való következetességük. Ami pedig az állást illeti, tudok arról, hogy a magamformájú embereknek, bár jogi beosztásban, abban az időben olyan 2000 forint körüli fizetést adtak, ezért pedig az én kötetlen állásomat nem cserélem fel*." Még egy kicsit próbált kapacitálni, mondván: „*mégis, ők hatóság, ők megírják, de legalább egy kérelmet írjak alá!"* Majd amikor erre sem voltam hajlandó, dolga végezetlen távozott.

De amikor kiértünk az utcára, mialatt kezet fogtunk, így szólt: „*hivatalos küldetésemet most már befejeztem, és mint magán ember azt mondhatom, Önnek igaza van."*

Ha visszagondolok az imént leírtakon kívül akár arra, ami az Andrássy úti rendőrségi intézményben *történt velem, vagy akár a Gromov ezredessel lejátszódott beszélgetésemre, valamit tényként meg tudok állapítani.*

Az, hogy „Ki vagyok, mi vagyok" jelszóval ingereljem a hatalom oldalán állókat, azt ostobaságnak tartom. De legalább annyira ostoba magatartás az, ha valaki meghunyászkodik, és kéztördelés közepette igyekszik olyan magatartást tanúsítani, hogy az az őt kérdező szemében kedvező színben tüntesse fel. Vélem, hogy a még jellemben nem dúskálódó előtt is bizonyos elismerést lehet elérni. Nekem legalább is ez egy élettapasztalat, mert talán túl a háromnegyedszázadon, ezt tényként lehet rögzíteni.

Az angol nyelv szeretete és a BBC pályázat

Korábban írtam már a fiatalon elkezdett angol nyelvtanulásomról és arról a tervemről, hogy hosszabb időre Angliába tudjak kimenni, mint egy olyan államba, aminek egész berendezése, – tehát az emberi szabadságról és méltóságról alkotott felfogása, politikai élete, legalábbis abban a képben, amit olvasmányaim során magamban felállítottam, – a legközelebb állt elképzelésemhez.

Hogy a valóság eme elképzelésemet alátámasztotta volna-e, vagy szétrombolja, nem tudom, mert soha nem jutottam el oda.

Talán írtam már arról, hogy kora ifjúságomban még a legközvetlenebb családtagjaim részéről is kétkedve fogadták, hogy angolul tanulok, mondván, hogy itt elsősorban is a német nyelvnek ismeretére van szükség.

Torz vigyora a Sorsnak, hogy családtagjaim nagyobbik része angol nyelvterületen folytatta, vagy végezte be földi pályafutását.

Én akaratomon kívül itthon maradtam.

Valamikor a hatvanas évek közepe táján felcsillant egy angliai látogatás lehetősége.

Az Angol Rádió (BBC) magyar osztálya pályázatot hirdetett: „Mit jelent számomra Anglia?" – címen. Az első díj egykét hetes angliai út volt a rádió költségén. Figyelemmel a kötött terjedelemre, hogy úgy mondjam, apait, anyait összeszedve, megírtam pályamunkámat és óvatos előrelátással – gondoltam én – ajánlva egy példányát innen, egy példányát pedig, Debrecenből útnak indítottam.

Emlékszem, hogy az eredményhirdetés egy vasárnap reggeli rádióadásban volt jelezve, s amikor a gyerekek valami teniszjáték ügyben nem voltak itthon. Feleségemmel, elmondhatatlan izgalommal vártuk az eredményhirdetését. Még a megemlítettek között sem szerepeltem.

Ennyire sikertelen lett volna pályamunkám?

Nem.

Amikor a posta útján megindítottam ajánlott leveleimnek keresését – arra ők nem gondoltak, hogy két irányból is meg fogom futtatni pályázatomat – úgy az itteni, mint a debreceni postától megkaptam a hivatalos értesítést, hogy ajánlott levelem ismeretlen ok-

ból, de még az országhatáron belül elveszett, ezért levelenként 100-100 forintot fizetnek kártérítés címén. Írtam az illetékes miniszternek, *Dr. Csanádi Györgynek*. Feltettem azt a kérdést, hogy elhihető-e az, hogy két különböző helyről indított ajánlott levelem „véletlenül" elvesszen, és mivel korábban az IBUSZTÓL hozzávetőlegesen megtudtam, hogy olyan 20 ezer forintba kerülhet egy ilyen kéthetes angliai út – persze más lapra tartozik, hogy kapnék-e valutát – azt kértem, hogy fizessen ekkora kártérítést nekem a posta. A gyönyörű papíron írt miniszteri választ, igen szép betűs géppel írva itt őrzöm valahol íróasztalomban, aki a posta nevében bocsánatot kért tőlem, de többet nem tudnak fizetni, mert az idevonatkozó rendelkezések akkor ezt a kártérítést engedték.

Ma ez talán 600 forint levelenként. Ez volt utolsó lehetőségem!

Mit írhatok ezek után e kérdés befejezésére?

„*Sic fata volunt*!"

„*A Sors akarta így*!"

1986. augusztus 1.

Leírtam, elolvastam és kijavítottam azt a néhány ívet, melyekre került minden, ami a Múlt emlékeiből kimaradt, és amiket magamnak feljegyeztem, hogy még fontosnak, vagy érdekesnek tartok.

Így isten Kegyelméből, amit tulajdonképpen akartam: megtörtént. Emlékeim, családom általam ismert története, mindaz, amit annak tagjairól tudok, írásban rögzítődött.

Volt-e, vagy lesz-e értelme mindennek?

Nem tudom.

Lehet, hogy soha senki nem fogja elolvasni, vagy ha belekezd olvasásába, unottan, mint érdektelent, eldobja. Mindez, ismétlem: lehet, de nem biztos.

Az a tapasztalatom, hogy amint akár az egyén, akár egy nemzet sorsának meg van a maga előre nem látható története, úgy az írásoknak is.

Az elmúlt évtizedeinkben is, napjainkban is lépten, nyomon, amint a Föld mélyéből elő, előkerülnek évszázadok, évezredek emlékei, sok-sok éve porosodó levéltárakból, családi emlékgyűjteményekből, padlásokról sokszor egészen váratlanul írott emlékek is úgy kerülnek elő.

És ezeknek meg van az az óriási értékük, hogy szinte lehelik magukból annak a kornak szellemét, írásmódját, kultúráját, melyekben íródtak. És igen sok esetben minden, hogy úgy mondjam „kozmetikázás" nélkül, ami értéküket nagymértékben fokozza. Motoszkál bennem, csak nem tudom pontosítani, hogy valaki a régi görög, vagy római kor írástudó bölcsei közül, és pedig latinul, rögzítette azt a megállapítását, hogy „minden írásnak megvan a maga története." Hátha így lesz ez ezzel az írással is.

Vélemények a papírnak

Emlékezetem szerint már korábban is említettem, hogy megigézett az írás angyala.

Netán Ördöge?

Legyen akár melyik, kinek-kinek tetszése szerint, de amíg erőm engedi, szeretném folytatni. Arra nem gondolok, hogy napról napra vezetett naplót írjak. Ennek nem látom értelmét azért, mert napjaim olyan sivár egyhangúságban követik egymást, hogy még élni is unalmas, hát még olvasni.

De ha valamilyen akár külföldi, akár belföldi esemény némi gondolatot vált ki bennem, vagy akár egy-egy könyvnek elolvasása, egy-egy TV-ben látott film, valamilyen képernyőn megjelenő esemény véleményalkotásra késztet, mivel amúgy sincs más lehetőségem, ezeken a lapokon fogom rögzíteni.

Nem lesz tehát mindenre elkötelező napi robot e munkám, csak könnyed csevegés, esetleg önmagammal folytatandó vitatkozás, érvelés, annak eredményeként bizonyos konklúzió levonása. E tiszta fehér lap pótolni fogja, már amennyire pótolni tudja az eltávozott és annak idején engem mindig szívesen és érdeklődéssel hallgató feleséget, a napi munkájukban sokszor túlzott mértékben elsüllyedő gyermekeket, akik – talán ez is kor, vagy inkább kórtünet – mindig időhiányban szenvednek.

Szóval lesz itt egy olyan „szellemi" gyermekem, aki türelmes, megértő, engedelmes és hozzám ragaszkodó.

Hirtelenjében mennyi hiánycikkét soroltam fel mindennapi életünknek.

Rákócziról

Tüstént előugrik egy számomra ma igen aktuális téma.

Ma vittem vissza a Józsavárosi közkönyvtárba *Herczeg Ferenc Pro Libertáte* című munkáját. Tudok arról, hogy *Laczkó Gézának* is van, ha jól emlékszem, egy-két kötetes munkája, ami regényes formában ugyancsak *Rákóczi Ferenc* életét dolgozza fel, s amit halála miatt nem tudott írója befejezni. Ez a könyv e kis könyvtárban nincs meg. Alkalom adtán megpróbálom majd a városi könyvtárból beszerezni, vagy könyvesboltban megvenni. *Laczkónak* írástudói felelősségét nem ismerem, így azt nem tudom, hogy regényes életrajzában mennyi a valóság és mennyi a költött elem. Regényét talán már van egy évtizede is, hogy olvasni kezdtem – a könyvet a városi könyvtárból hoztam ki – de akkor valami közbejött, úgy, hogy számomra e könyvnek sorsa elolvasás helyett inkább csak belelapozás lett.

Herczegnek azonban ezt a munkáját elolvastam. Azt tudom, hogy *Herczeg* adatgyűjtésében rendkívül pontos és lelkiismeretes munkát végzett, munkái elfogultságmentesek voltak. Így ok-

kal feltételezhető, hogy az ebben a regényben közölt adatok, ha mondjuk azok a párbeszédek szó szerint nem is hangzottak, vagy nem így hangzottak el, a lényege történelmi adat.

E könyv olvasása egy bizonyos gondolkodási folyamatot indított el bennem.

Íme:

Rákóczi Ferenc személye mindig érdekelt és izgatott.

Már csak azért is, mert iskolás koromtól erősen foglalkoztatott a Magyar Történelem. Hosszú életem folyamán sokat, mi az, hogy sokat, rengeteget összeolvastam e témakörről. Azt nem merem állítani, hogy tudom, és jól ismerem a magyar történelmet. Mert ezt történéseknek megfelelően senki nem tudhatja, és nem ismerheti pontosan. Ez a megállapításom természetesen nem kizárólag a magyar történelemre vonatkozik, hanem minden nép történelmére. Már ezen írás folyamán is többször mondtam, hogy a történetíró – és ez is minden nép történet írójára érvényes – a piacról és a mindenkori hatalomtól függően él. Még ha igen magas pozíciót is tölt be, mindent nem láthat, és nem tudhat. Még a földrajzilag egységes országban sem, mint ami volt egykor a Nagy Magyarország, mindenüvé ott sem láthatott el.

Azután hozzá kell még venni azt a mindenkinél meglévő egyéni elfogultságot, mellyel nézzük dolgainkat.

Az írásba rögzítés sem minden. Gondoljunk, hogy messzire ne menjek, korunkra! Hogy akár néhány száz, akár ezer esztendővel ezelőtt a mélyben és valóságban mi történt, pontosan ugyan ki tudja? Hiszen alig 4 évtizede fejeződött be a második világháború és e kérdésről napjainkig mennyi tudatos ferdítés, vagy tudattalan félremagyarázás történt! Ezt csak az tudja, aki itt vagy ott személyesen az események sodrásában jelen volt. De az is csak arról tud, ami közvetlenül a környezetében történt. Ezért mondom azt magamról, hogy történelmünket legfeljebb csak szeretném tudni,

Álláspontomat rögzítvén, most térek vissza *Rákóczi Ferenc* személyéhez.

Vallom, hogy Múltunknak egyedüli történelmi személyisége, kinek magatartásában a leggondosabb vizsgálódásaim után sem tudok más indítékot felfedezni, mint Népének rajongó és önzetlen szeretetét!! Amikor e mondatom után két felkiáltójelet is tettem, ez részemről tudatos volt.

Történelmünk számos kiemelkedő alakjának értékéből ezzel nem kívántam egy jottányit sem elvonni. Rákóczi ezen értékének vizsgálatánál figyelmen kívül hagyom nagy királyaink soha el nem múló értékeit. Uralkodóink sorából minden elmarasztaló ítélettől a teljesség igénye nélkül kiragadok néhányat: *Szent István, Szent László, IV. Béla, Anjou Károly és fia Nagy Lajos*, *Mátyás*, vizsgálódásom során más elbírálás alá kerültek.

Ugyanis Ők HATALOMMAL rendelkeztek és e hatalmukkal Népük érdekében éltek.

***De Rákóczi*?**

Neki veleszületetten meg volt az a megörökölt rangja, ami minden földi hívságokban leledző embert kielégít. És vagyonilag? Az ország, sőt talán az akkori Európa leggazdagabb magnása. Előtte mindenkor még a legmagasabb helyek ajtója is megnyílt, és pedig úgy nyílt meg, hogy azon nem besomfordálni kellett lakáj módjára, hanem – hogy hangsúlyozzam

e szónak kissé teátrális értékét is – emelt fővel bevonulhatott! Nem kell más nevet említenem, mint *Nagy Pétert*, a „minden oroszok" hatalommal rendelkező cárját, vagy *XIV. Lajost, a Napkirályt*. De gyámja *Lipót német-római császár, magyar királyt* is. Tarsolyában van tehát elég sok és elég nagy név az akkori nagy nevek közül.

Útja, ha fejet hajt, és szemet huny, az emberiség túlnyomó többségének szemében kívánatosnak tartott, megirigyelt úton zökkenőmentesen simán gördül. Hódolhatott volna bármilyen szenvedélyének, életét tehát a sokak által irigyelt módon és körülmények között élhette volna!

S tudatosan, következetesen Ő mit választott?

A hazátlanságot, a családi kötelékének teljes felbomlását, gyermekeinek teljes elvesztését, vagyonának szétforgácsolását, a szultáni „kegyelemkenyeret" és mindezt betetőzi az úgynevezett „magyar" pozsonyi országgyűlésnek határozata, az „ORSZÁG" határozata, amely „*bitang sehonnainak"* nevezi, és *vagyonelkobzással* sújtja.

S mindez történik az Úrnak 1715-ik évében.

És, hogy talán a Világtörténelem legszerencsétlenebb sorsú emberének irtóztató tragédiája betetőződjék, amikor 171 évi törökországi (Konstantinápoly) emigráció után 1906-ban, hogy a „*Nagy száműzött*" végre magyar földben pihenjen, hazahozta egy „Nemzet Kegyelete," ez mindössze 12 évig tartott.

Hogy rövid hazatérés (1938-1944) után ismét és ki tudja, hogy nem véglegesen-e, ismét idegen földben nyugodjon! Ugyanis Kassán temették el, melyhez családjának annyi történelmi múltja fűzte. 171 évig egy olyan föld takarta hamvait, mely, ha nem is mindig, de legalább is az utóbbi három évszázadban baráti, megértő érzéssel viseltetett rajongásig szeretett népe iránt. De ma? Még a kassai Dómban lévő sírja körüli köveket is népének ádáz ellensége tapodja meg, meg nem alkuvó gyűlölettel.

Ilyen földi út után vajon mit tartogatott számára a Gondviselés, melyhez mindenkor olyan őszinte bensőséggel ragaszkodott?

Meg sem próbálok reá felelni.

Bízzunk Isten igazságos Kegyelmében és ítéletében, és az érette is meghalt Jézus Krisztus Keresztáldozatában! Ámen.

Írtam, vallom: voltak nagy magyarjaink.

Csak a legutolsó másfél évszázadra visszatekintve *Széchenyi István, Kossuth Lajos, Tisza István, hogy csak a három hozzám közel álló legmarkánsabb magyarra gondoljak, de* pályájuk alakulásában mindegyiküknél valamilyen emberileg motivált mozzanatot valahol fel tudok fedezni.

De Rákóczi Ferencnél? Képtelen vagyok ilyen momentumot találni.

Ezért vallom tudatosan, hogy Hozzá hasonló Történelmünk során nem volt.

Mit kell még ehhez hozzátennem?

Magyar, ha jól akarsz e földi téren élni, ne kövesd Rákóczi Ferenc életútját!

Hát nem szomorú konklúzió?

Önolvasás 1988-89

két év(!) után ismét

Önolvasásom és Gondolataim

1988. július 18.

Ma elővettem emlékeimet rögzítő írásomat.

Ha nem rögzítettem volna annak írási dátumát: 1986. augusztus 1.!

Nem hiszem el.

Úr Isten! Majdnem két esztendő után veszem ismét kezembe!

Hogyan történhetett, hogy ennyi idő telt el? Pedig így kell lenni, mert annak idején egyértelműen e papírra írtam a dátumot.

Tűnődöm, mi volt ennek az oka.

Nem tudok válaszolni rá.

A megszokott életritmusomon sem kellett változtatnom, Isten Kegyelméből beteg sem voltam, semmivel nem voltam elfoglaltabb, mint korábban. Lustaság sem lehet a magyarázat, mert soha életemben lusta nem voltam, bármilyen furcsán is hangozzék ez, mindig szerettem dolgozni. Alig tudok nagyobb büntetést elképzelni valakinek annál, hogy egész életében munka nélkül éljen, még ha erre bőséges anyagi fedezete is lenne. Here módjára élni? Hagyjuk ezt a méhek társadalmára.

Hivatalnok koromban is szerettem, ha munkám, különösen, ha érdekes munkám volt, tehát, mikor bizonyos feladatok megoldása várt reám. De még egyházi pénzbeszedő koromban is nemcsak a szabad mozgást és bármely évszak időjárását kellett is elviselnem, örömmel és mindenkori munkakedvvel töltött el. Sőt, még most is, öreg napjaimban szeretem a háztartási munkákat is, pedig nem lehet azt mondani, hogy már gyermekkoromban erre voltam ráutalva. Legyen az takarítás, mosás, vagy mint az utóbbi időben a főzés, még az ezzel járó mosogatás sem tölt el olyan kényszertudattal, hogy „*jaj azt meg kell csinálni*."

Lehet, hogy ezen a téren is segítségemre van a gyermekkoromtól bennem élő sportszeretet, mely nem pénzt, keresetet, megélhetést, vagy karriert kívánt jelenteni számomra, még nem is az eredmények izgattak, hanem maga a sportolás gyönyörűsége jelentett örömet számomra. Bármilyen ága is legyen az a sportnak.

Amikor utam a teniszpályák mellett visz el, ezen az egy téren érzek nagyfokú hiányosságot. Gyermekeim teniszütőin kívül más ütő nem volt a kezemben.

Mi volt ennek az oka? – tűnődtem el igen sokszor magamban.

Hiszen a szeretett és gyakorolt kardvívás mellett, kitűnően élhettem volna a tenisz nyújtotta lehetőségekkel is, hiszen a vívás október és május között volt napirenden, így a nyár ideális lehetőséget adott volna a teniszre is. Kitűnő pályák vannak a közelemben, megfelelő edzővel és kulturált sportolási lehetőséggel.

Néha elgúnyolódom magammal: persze a fehérsport abban az „átkos múltban" – ahogy annyiszor hallottam nevezni a Múltat – az előkelők sportja volt, így hát mit kerestem volna ott?

És bármennyire groteszknek tűnik is ez a beállítás, mégis van benne valami igazság.

A barátaim voltak azok, akik nem gyakorolták abban az időben ezt a szép sportot. És a barátaim nem az előkelő körökből kerültek ki.

Kőműves fia, ácsmester fia, iskolai pedellus fia stb. stb. Tehát mondhatnám, hogy ennyire demokrata voltam?

A fészkes fenét.

Eszembe sem jutott ez a szerencsétlen szó, hogy *„demokratikus”,* amit azután az utóbbi, ma már sajnos több mint 4 évtized alatt sikerült nem csak agyoncsépelni, de tökéletesen lejáratni is. Nem, szó sincs róla, egyszerűen mindig az embert néztem.

Szomorúan kell viszont megállapítanom, hogy egy kivétellel ez a szemlélet ma már tudom igen egyoldalú volt. Én néztem így, nyilván bennem a polgármester fiát, a nagycsalád leszármazottját látták barátaim. Erre igen szomorú bizonyságot kaptam ezekben az évtizedekben.

Azt az egy kivételt ismét itt is rögzítenem kell.

Jakab Gyurka volt az egyedüli, aki a legnagyobb szükségben is igaz barát maradt haláláig. Ha az utolsó éveiben e barátság intenzitása bizonyos mértékben lazult, ez szerencsétlen házasságának tudható be. Hogy is mondja az angol: *„A Friend in need is a friend indeed” (A barát a bajban is az marad.”*)

Így igaz. No, de csak fecsegek, fecsegek, miközben a lényegre mégsem tudok magyarázatot találni. Majdnem elrepült 2 esztendő és nem ültem le öreg írógépem mellé, csak legfeljebb egy-egy levél megírására.

És ugyan most mi indított arra, hogy megszegjem ezt az írásbeli hallgatást?

Hirtelen két okot tudok felhozni. Vagy elhatározásomat önmagam előtt is megindokolni.

Az egyik honi kérdés. Egyetlen szóval: Erdély.

A *másik* a keleti szél hozta *peresztrojka* és *glasznoszty*. (Leírásukért nem vállalok felelősséget.)

Erről szeretnék egy *kicsit önmagammal elbeszélgetni.*

*

Erdélyről

Fájó pontja életemnek.

Úgy emlékszem, hogy leírtam már, de inkább megismétlem.

Amikor az úgynevezett II-ik Bécsi döntés a *Székelyföldet és Erdély felénk eső részét Kolozsvárral, Nagyváraddal, Szatmárnémetivel, Nagykárollyal és nem utolsó sorban Nagybányával* – nagyanyám szülővárosa – visszahozta, 1940, ha jól emlékszem szeptemberét írtuk. Tüzérosztályommal *Csorváson* – Békéscsaba és Orosháza közötti kisközség volt akkor – állomásoztunk, és amikor a döntésről a Magyar Rádió híreiből értesültünk, felejthetetlen parancsnokom *Pávay Mátyás István* gépkocsival az országúton gyakorlatozó katonák hazahívására engem küldött, hogy *Csorvás* főterén egy kis rögtönzött

ünnepséggel ünnepeljünk. Akkori szolgálati kocsim egy 6 hengeres BMW volt, ami köztudottan ma is kitűnő kocsi volt, és igen gyors. Behívtam a legénységet, majd visszaszáguldottam a kocsival. Makadámúton, korabeli keskenységgel és mentem vagy 120 km-es sebességgel, amikor váratlanul a fasorból elibém hajtott egy kétlovas parasztszekér. Amikor hajtója meglátta a száguldó kocsit, gyeplőjével megrántotta lovait, azok felágaskodtak és én a volán jobbra-balra fordításával a lovak patái alatt elsuhantam. A mellettem ülő és kirendelt katonasofőr leült a kocsi fenekére azzal a felkiáltással, hogy *jaj, főhadnagy úr!* Amikor kiszálltam a kocsiból éreztem, hogy a vér az arcomba tolul, annyira, hogy a parancsnokom is észrevette. Kérdésére megmondtam, hogy olyan két hatalmas pofont érdemelnék, hogy kiugorjon a szemem is! És szépítés nélkül tájékoztattam őt mérhetetlen felelősségemről. Mire Ő átölelt és azt mondta: *„megértem fiam, hiszen Kolozsvár ismét magyar!"* Ő székely ember volt!

Ezzel kapcsolatban annyit, hogy gépkocsivezető koromban igen megfontolt vezető voltam. Ennél jobban nem tudom érzékeltetni, hogy mit jelentett számomra akkor és mind a mai napig Erdély. Röviden: eszeveszetté váltam.

Erdélyi kötődésemhez talán még két személyes momentum. Az egyik a Torontóban élő nővérem, *Judit* Kolozsvárott végezte a tanítóképzőt, és bizony diplomájának átvétele végett, amikor 1918-ban Édesanyám kíséretében elmentek Kolozsvárra, már teljes volt a felfordulás. Amikor hazajöttek sok mindenről beszéltek, s nekem, az akkor 7 éves gyermeknek az akkor hallottak megmaradtak a fejemben, és ma is élénken élnek bennem.

A másik személyes kötődésem: Apám halála után lenn járt Nyíregyházán az a miniszteri osztályfőnök – nevét elfelejtettem –, aki a városi osztálynak volt abban az időben vezetője, és aki, amikor Édesanyámnál részvétlátogatáson volt, elmondta, hogy tervük volt Apámmal, csak azt nem döntötték el, hogy *Győrbe*, vagy *Kolozsvárra* vigyék el polgármesternek. Talán ez is mély nyomot hagyott bennem kincses Kolozsvárt illetően, ahogy valamikor hívták. Ezen érdeklődéstől fűtötten igyekeztem azt az Erdélyről szóló 3 kötetes munkát megszerezni, ami, ha jól emlékszem, 1987-ben jelent meg.

Olvasásélményem kapcsán…

A múlt év Karácsonyára Ancsa leányomtól megkaptam, majd ez év májusában megvettem azt a Debrecenben lezajlott, tudományos konferenciáról gyűjtött anyagot tartalmazó könyvet, ami ezzel a 3 kötetes történelmi könyvvel foglalkozik.

Végigolvastam, tüzetesen megrágva az abban foglaltakat.

Ez talán a fő indítéka annak, hogy ismét leültem az írógéphez.

Véleményem szerint maga a könyv egy igen komoly és tárgyilagos munka. Dicséretre szolgálhat mindazoknak, akik megírták. Mint írtam: tárgyilagos.

Hogy a román körökben felháborodást váltott ki, azon nem csodálkozom, hiszen nem igazolja az úgynevezett kontinuitást, amire a románok vagy 100-150 éve hivatkozni szeretnek, tudniillik, hogy ők *Erdély* őslakói, *Trajánus*, vagy légiójának ivadékai. S a betolakodók a magyarok.

Normálisan gondolkodó ember előtt ez inkább egy tudományos kérdés érdekessége lehetne, hiszen semmi néven nevezendő jogalap abból nem támasztható, hogy itt, vagy ott ki volt korábban. De e könyv szerzői igazán nem tehetnek arról, hogy erre tudományos értékkel bíró dokumentumokat nem tudtak találni. Avarok, gótok, gepidák, hunok, szlávok nyomai régészeti vonalon találhatók, de római nyomok nem. *„Lehet, hogy a Föld mélye takar ilyen nyomokat,"* – jegyzi meg az írók egyike – *de jelenlegi ismereteink ilyenről nem tudnak*."

Tehet erről a kutató?

Épelméjű, elfogulatlan s még kellő mérlegelési képességgel rendelkező ember ezzel nem vádolhatja a szerzőket. De a román nemzettudat nem ismeri el e kérdés taglalásának a lehetőségét sem. És itt meg kell állnom egy kis időre, mégpedig szomorúan kell megállnom.

Nemrégen a városi könyvtárból hoztam ki egy könyvet, amely Hitler *harmincvalamennyi* beszélgetését tartalmazza, Hitler *Schmeid* nevű állandó tolmácsa jegyezte fel, aki Hitler minden tárgyalásánál jelen volt. Az egyik beszélgetés Hitler és az akkori román vezető, *bizonyos Antonescu tábornok* között zajlott, majd Hitler a később ott lévő, *Teleki Pál* magyar miniszterelnöknek – amikor Teleki az Erdélyhez fűződő magyar jogról beszélt – némi malíciával megjegyezte, hogy: *„ugyanezeket az érveket csak más előjellel ugyanitt mondta el Antonescu is."*

Mi ebben a megdöbbentő?

Hogy akár a régi román királyok érvelését, vagy akár a jelenlegi román vezetőket élükön Ceausescuval olvasom, az érvek mindig ugyanazok. Teljesen mindegy, hogy az érvelő királyi személy, szélső jobb, vagy szélső bal képviselője lett légyen. Amikor Erdélyről van szó, kommunista, vagy nacionalista egyre megy.

És a magyar?

A mostani vezetők – akár Rákosiról, akár Kádárról legyen is szó – ezzel a kérdéssel kapcsolatban is úgy érvelnek, mint mondjuk Teleki, vagy Horthy és sorolhatnám végeláthatatlanul?

Szó sincs róla!

Valahol itt érzem a mérhetetlen magyar hitványságot.

És ez sajnos nemcsak erre a kérdésre vonatkozik. De itt szinte elementáris erővel jelentkezik.

Amikor ezt a sort leírtam, eszembe jutott, megnézem az előző oldalt, mikor is írtam.

Mert arra emlékszem, hogy végére jutván annak az oldalnak, ebédelni mentem, s így nem akartam már egy új oldalt elkezdeni, mivel akkor vagy ki kell vennem a gépből a papírt, vagy rácsukva a gép fedelét, meg kell, hogy gyűrjem.

Nos, akkor alá is húztam, 1988. július 18.

1988. szeptember 2.

És ma?

Ugyanazon év, s ez még igazán szép szorgalomra vall, szeptember 2-át írunk. Igaz, hogy mindig van valami dolgom, vagy keresek magamnak valami elfoglaltságot, meg akad néhaníha egy-egy érdekesebb könyv, ami leköt, de azért meg kell állapítanom, hogy hatalmasan szalad az idő.

Másfél hónap, hogy újra ebből a célból itt kopogok gépemen. Pedig ezzel a témával szinte akarva és akaratlanul naponta foglalkozom.

Hogy miért? Magyarázata igen egyszerű.

Ennek a rendszernek, melynek immáron 44 éve szenvedő alanya a magyar, most a szomorú tények kényszerítő hatása alatt a nyakába szakadt ***Erdély*** minden égető és az ottani magyarság fennmaradását közelről érintő kérdése. Ennek eredménye az ***1988. augusztus* 25-én *Aradon,*** a két nemzet magyar és román kommunista vezetőjének, *Grósz Károlynak és Ceausescunak* a találkozója. Ahogy a bel- és külföldi rádiók adását hallgatom, igen vegyes érzelmeket váltva ki, mindkét oldalon. *Szükség volt rá, nem volt szükség. El kellett mennie a magyar küldöttségnek, vagy nem kellett volna elmennie. Történt-e érdemleges dolog ezen a megbeszélésen, vagy nem történt. S*ok- sok egymástól igen eltérő vélemény, megannyi polémia.

Ma éppen végighallgattam a *Szabad Európa Rádió* egyik kerek-asztali beszélgetését, amit *Vadász János* (gondolom valószínűleg állnév), mint a *Szer*. munkatársa vezetett. Ezen részt vett *Schöpflin György* (gondolom Aladár fia), aki a londoni rádióban sokat szerepel, mint egyik ottani egyetem politológus tanára, meg egy Amerikában járt, de a beszélgetésből úgy tűnik ki, itt élő magyar. (A nevét nem tudtam megjegyezni.) A kerek-asztal résztvevői abban egyetértettek, hogy ezen a tárgyaláson bizony a magyar delegáció igen hátrányos helyzetben volt a románokkal szemben.

Tény ez, bizony szomorú tény.

Azt kerülték, – talán a koruk sem volt alkalmas arra, de a jelenlegi elhelyezkedésük sem – hogy e valóban hátrányos helyzet keletkezésére vessenek néhány pillantást. Úgy vélem, a korábbi idők taglalása, és ami attól a szerencsétlen trianoni békediktátumtól sújtja minden idők magyar delegációinak helyzetét, az már élesen belevágott volna kenyéradó gazdáik politikai magatartásába.

Hiszen a románok a NYUGAT jóvoltából *Trianon* óta minden komolyabb tárgyaláson, birtokon belül vannak, és ez még egy szerény ingatlan esetében is sokszor ügydöntő lehet. Hogy az az óta hallott e tárgyi ismertetések mit mondanak, és mit hallgatnak el, a magam fajtájú kis ember pontos ismeretekkel nem rendelkezhet.

A tények, különösen majd a közeljövő tényei fogják teljes mértékben ismertté tenni, hogy végeztek-e valamit, vagy sem, és ez a valami a magyarság szempontjából pozitíven értékelhető-e vagy nem. Hogy a mai – kommunista – delegáció igen kedvezőtlen tárgyalási helyzetből indult, az igen nagy részben a kommunista párt jelenlegi és korábbi

vezetőinek magatartásából és megnyilatkozásaiból okszerűen következett.

De, véleményem szerint ez csak az egyik és talán kisebb jelentőségű kérdés.

Mert azzal, hogy több mint 4 évtizeden keresztül a magyar sajtó, rádió, a tv és a felelős tényezők úgy írtak, nyilatkoztak, ahogy írtak és nyilatkoztak, már maga is igen hátrányos helyzetet teremtett. A román kommunistákban jogosan támadhatott az a meggyőződés, hogy amit az erdélyi magyarság elrománosítása érdekében cselekszenek, a számukra megengedett, tehát minden szabad és minden lehetséges.

Hiszen ezt a magyar vezetőség – no nem a magyar nép – jóváhagyólag veszi mindenkor tudomásul. Véleményem szerint ez a fordulat elsősorban az oroszországi eseményekkel magyarázható. Így nyilvánvaló, hogy a román vezetőség eddig sem mutatott valami nagy rajongást a gorbacsovi politika iránt, ezen túl még kevesebb figyelem lesz részükről tapasztalható. És, ha megbukik *Gorbacsov,* – ami nincs egyáltalában kizárva – a románoknál tomboló lelkesedést váltana ki.

De amint írtam, ez csak az egyik oka hátrányos helyzetünknek. Sajnos van még több is. Erről szeretnék egy kicsit önmagammal elbeszélgetni.

Az egyik ok

meglehetősen messzire nyúlik vissza. Talán még az *Első Világháborút* megelőző évekre, s az már nem vitás előttem, hogy e háború évei alatt is intenzíven fennállott.

Óriási energiával, ambícióval és valljuk be igen nagy sikerrel dolgozott a román politikai vonal, amit, mint a nemzeti érzés elsőszámú letéteményese, elsősorban ott is az intellektus képviselt. Ez nem társadalmi elfogultság részemről, hanem tudatossá vált tényismeret.

„*Román irredenta"* volt a gyűjtőneve. Olyan sikerrel dolgozott, hogy el tudta hitetni a Világgal – és itt nemcsak azt a háborút is megnyerő nevezzük így „nyugati" világot kell érteni, de saját szövetségeseinket is – hogy a magyarság zömével egy ázsiai elnyomó kényúrnemzet, vagy helyesebben nép, amely az idegen nációt a végtelenségig kiszipolyozza. Mindazokat, akik jogara alá kerülnek. Ráadásul kulturálatlan, önmagával eltelt, aki nem tudott európaivá válni. Hogy ebben az állításban mennyi a valóság? Ezt igen könnyű volna perdöntően bizonyítani, illetve cáfolni.

Szomorú tény az, hogy ezt ez a Nyugat elhitte.

Hogy most emlékezünk egyik legnagyobb királyunk Szent István halálának 950-ik évfordulójára, aki itt olyan alapokat rakott le, hogy ezen a „népek országútján" mind a mai napig még mindig, ha kicsiny is, de magyarul beszélő nép él, dolgozik, védett és védekezik sokszor sajnos önmaga ellen is, ez ezeket a népeket túlságosan nem érdekelte. És sajnos nem érdekli ma sem.

A román propagandának sikerült annyira befeketíteni bennünket, magyarokat – és ez ellen különösen akkor mi semmit nem tettünk – hogy azok, akik az első világégés befejezésére pontot tettek, meg voltak arról győződve, hogy ennek a sok elnyomott népnek igazságot szolgáltatnak.

Prímhegedűt ebben a kérdésben az az Amerika játszott, aki semmi nemű politikai intelligenciával, vagy bölcsességgel nem rendelkezett, de sajnos nem rendelkezik ma sem. Külön tragédia, hogy a II-ik világégésnél is döntő szerepet játszott. De valahogy Európát se nagyon érdekelte e kicsiny nép – a magyar – sorsa. És egyáltalában nem érdekli mind a mai napig sem. Nem ismerem Amerikát, de nem hiszem, hogy nagyot tévednék, ha magatartásában a mindenkori parvenü magatartását vélném felfedezni.

Az európai régi kultúrával rendelkező és a győztes oldalán álló népek, pedig úgy először, mint másodszor annyira kimerültek a háborús terhek viselésében, hogy elég bajuk volt önmagukkal. Ez alól nem kivétel sem az angol, sem a francia nép. Hogy a többi kicsiről ne is beszéljek.

Mindent, amit a román propaganda állított, készpénznek fogadtak el.

Vezető politikusaik az egyébként igen átlátszó szitán nem láttak át. Az sem figyelmeztette őket, hogy amikor megígérték, hogy a románok *Erdélyre* vonatkozó és általuk megalapozottnak tartott igényét teljesítik, ezt egy olyan nép kéri, aki cserbenhagyván korábbi szövetségesét hajlandónak mutatkozott annak hátbatámadására.

Mert hiszen először is, majd – és ez még lehangolóbb – másodszor is ez történt. Árulóvá vált, pedig tisztességes gondolkodású ember előtt – s ez alól a politikus sem kivétel – az áruló legfeljebb megvetésre és nem megjutalmazására méltó.

Hogy valaki is közülük elgondolkozott volna azon, hogy ha ez a magyar ennyire elnyomó nép, hogyan lehetséges az, hogy 1000 esztendőn keresztül itt élhettek ezek a *„szerencsétlen elnyomott népek”* nyelvük, kultúrájuk, szabad mozgásuk és költözködésük háborítatlan birtokában? Hogyan?

Ha valaki, akár a cseh, akár a román, de tovább megyek, akár a szerb, de még az osztrákoknak jutott magyar területek lakosainak életét, kultúrájuk, vagy nyelvük töretlenségét figyeli csak 70 esztendő, azaz a trianoni diktátum óta, hatalmas lemorzsolódást tapasztal.

Vagy említsem az oroszok birtokába került Kárpátalja magyarságát?

Pedig ott csak – ez a csak nem az egyén, de a népek életére vonatkozik – 44-ik esztendőben uralkodnak. Vajon ezeken a területeken 900 esztendő után található lesz akár hírmondónak magyar? És ez az ordító tény senkit nem érdekelt.

Pedig azt hiszem, nem vagyok azzal vádolható, hogy elfogultan nézem a múlt magyar nemzetiségi politikáját.

Hogy voltak olyanok, akik magyarrá lettek ilyen nemzetiségi politika között is?

Ez természetes. Nem kell mást tennem, mint a saját családomra gondolnom.

Van benne eredeti magyar vér is, de hogy milyen százalékban? Azt alig tudnám kimutatni. De hogy az itt élő különböző nációknak minden fajtájából van, az bizonyos.

És mégis az eredmény?

Magyar vagyok, és tudatosan vallom, hogy magyar vagyok.

Mert, hát kicsoda a magyar?

Azt hiszem, *Illyés Gyula* mondta azt, hogy az, aki magát magyarnak vallja. Így igaz, de ezt még azzal egészítem ki, hogy a legnehezebb időkben is magyarnak vallja magát.

Mert ez döntő tényező.

A napsütésben könnyű sütkérezni, de ha nem süt a nap?

Már pedig életem 77 évében nem igen sütött és magyarnak maradtam, és ezt tudatosan vallom. Ehhez, azt hiszem, semmi kétség nem férhet.

Hogy ez, hogy megy végbe egy emberben?

Nehéz, vagy inkább lehetetlen megállapítani, csak az eredményt lehet látni. A föld, a levegő, a nyelv, az írott és beszélt szó, a történelem megismerése stb. adják ezt talán generációkon keresztül, szinte észrevehetetlenül.

Csak ami engem illet, egy igen eklatáns példa.

Még alig 30 esztendeje itt Nyíregyházán rendszeresen az *Evangélikus Templomban* tót anyanyelvű istentisztelet volt. Reggelenként, és vasárnap a délelőtti nagy Istentisztelet előtt is. *Bencs László* nagyapám anyanyelvi szinten beszélte a nyíregyházi tót nyelvet, azaz a tirpákot. De apai ágon például *Mariska* néném (*Krúdy: Vörös Mária*) is folyékonyan beszélte ezt a nyelvet. És én? Egy árva szót sem tudok.

Pedig nem törvény, vagy hatalom kényszerített erre. Ilyenforma az a bizonyos „*magyar elnyomás*". Ha nyomott egyáltalában valaki valakit, az, sajnos a maga fajtája volt.

*

Talán már említettem, hogy tragikus dolog az, hogy ha itt hazánkban, aki egy kicsit az átlagnál jobban akar, vagy akart élni, – sajnos egyaránt igaznak látom, akár a közelmúltra, akár a távoli múltra gondolok is, – mindig, hogy finoman fejezzem ki magam „kokettírozni" kellett a hazaárulással. Ha a mostani viszonyokra gondolok, – mostani viszonyok itt szülővárosomban lassan 44 éve tartanak – fokozottabb mértékben látom igazoltnak.

Erre csak két példa: azt a *Szent István utcát*, melyet, ha emlékezetem nem csal 1938 -ban neveztek el a régi *Kállói* utca névből nagy királyunk halálának 900 éves évfordulójára emlékezve, 1945-ben *Vöröshadsereg* utcának kereszteltek át. A másik a régi *Zöldség tér,* melyet valamikor a 30-as években megboldogult *Bencs László nagyapámról* neveztek el, és 1945-ben a *Lenin tér* nevet kapta. (Lehet, hogy még 1944-ben, hiszen akkor érkeztek ide a „felszabadítók.")

Pedig *Bencs Lászlót* a maga idejében nem véletlenül hívták városszerte a „parasztkirály"-nak.

Hiszen nemcsak közülük emelkedett ki, hanem olyan markáns egyéniség volt, hogy amikor polgármesterségének tizedik esztendeje után Nyíregyháza országgyűlési képviselője lett, szolgálatának jutalmaként az akkori főispán, név szerint báró *Feilitzsch Berchtold* tájékoztatta az „udvari tanácsos" kinevezés felterjesztéséről. (Akkoriban ez szokásos volt, nehogy a jutalmazni szándékozót kellemetlenül érje az esetleges visszautasítás, bár akkor sem igen volt jellemző az effajta magatartás.) Viszont *Bencs László nagyapám*, aki meggyőződéses Kossuth párti volt, arra kérte a főispánt, hogy ne terjessze fel őt, mivel nem

hajlandó annak a kezéből – itt *I. Ferenc Józsefre* gondolt – kitüntetést elfogadni, akinek jóváhagyásával kivégezték az Aradi 13-at. S bár az „*Udvari tanácsosság*" méltóságosi címmel is járt, Ő megmaradt tekintetes úrnak.

A nagyapámra vonatkozó felfogásomat 1945-ben, a „*Csőcselékbíróság*"-hoz – ők ugyan „népbíróságnak" becézték, de a magyar népnek hála Istennek hozzájuk semmi köze nem volt – írásban benyújtott észrevételemben szóvá tettem, de észrevételem süket fülekre talált. Mindenesetre azt elfogultság nélkül meg tudom állapítani, hogy a gerincet volt honnan örökölnöm. Akár megboldogult Nagyapámra, akár Édesapámra is gondoljak!

*

A románoknak tehát úgy 1918-ban, mint 1945-ben sikerült céljaikat elérni.

Sokat, igen sokat töprengek ezen a kérdésen, de megnyugtató, hogy úgy mondjam perdöntő bizonyítékot mind a mai napig nem sikerült találnom. Talán már említettem, hogy a Horthy rendszer középiskolájának tanításával, ma is majdnem mindenben egyet értek. Egy kivétel van, s ez éppen a román kérdés.

Úgy tanultuk, úgy hallottuk, hogy ők gúnynevükön, a „hegyi franciák", vagy ahogy a köznép hívta, a mócok, s hogy *alsóbbrendű nép* a magyarnál.

Amikor Nyíregyházán 1919-ben megláttam őket, kinézésük igazolni látszott a korábbi hírüket, s a később róluk tanultakat.

Viszont meglepett a II. világháborúban látott, s tapasztalt szereplésük. Ezt is ismételnem kell. *Különb katonák voltak, mint a magyarok*! Lényegesen nagyobb erőkkel vettek részt az oroszok ellen, mint mi! Magukénak nyilvánították Besszarábiát! Mi hangsúlyoztuk, hogy semmi féle területi igényünk az oroszokkal szemben nincs. És ezt az akkori legmagasabb helyről nyilvánították ki! Ma már tudjuk, ezen a területen nyugat „*bölcsessége*"már eleve elfogadta az oroszok szupremáciáját, a többi győztes szövetségesnek azon indítványát, hogy a Magyarországgal közvetlenül szomszédos ama területeket, melyeknek lakossága túlnyomó többségben magyar, – úgy amint a korábbi olasz-német döntésben történt – a Szövetségesek adják át Magyarországnak! (*A História* című, a Magyar Történelmi Társulat folyóiratának 1986. évi 5-6. száma, 62-ik oldalon *Balogh Sándor* írása *„A magyar kérdés a párizsi békekonferencián, 1946*", valamint ugyanezen lap 1987. évi I. számának 26-ik oldalán *Vida István* írása: „*A magyar békeszerződés területi kérdései*" című cikke.) Orosz ellenvélemény alapján született meg az a döntés, ami még *Trianonnál is trianonibb* békét eredményezett! Lévén ugyanis, hogy még két (?) községet a cseheknek ajándékoztak. Azt soha nem fogom tudni megérteni, hogy ilyen orosz magatartás után is akadnak úgynevezett *magyarok*, akik nem győzik isteníteni a „*felszabadító oroszokat*."

Mi lehet például ennek az orosz magatartásnak a magyarázata?

Ugyanebben a lapban, talán az idézett példányok egyikében azt olvastam, hogy az oroszok az akkori román és elsőnek látott kommunista kormányt, a *Groza Péter* kormá-

nyát kívánták jutalmazni. Lehet, hogy van ebben is némi igazság, de, mint egyedüli és kizárólagos érvet, valahogy nem tudom elfogadni.

Ki tudja, mi az igazság?

Bennem csillapíthatatlanul motoszkál valami, ami nem csak a sok töprengés eredménye, de az az óta lepergett 4 évtized e téren szerzett tapasztalatának summázata is. Ezt próbálom kifejteni:

1989. május 14.

Pünkösd első napja.

Elolvastam vagy 3 oldalt a korábban írottakból, s elmerengek, mit is akartam kifejteni?

Több mint 8 hónap múlt el. Mi volt akkor leírandó gondolatom? Pontosan nem tudok rájönni. Azt sem tudnám, még önmagam előtt sem megindokolni, miért ilyen nagy megszakítás következett be?

Biztosan közrejátszik korom, 78 betöltött esztendővel, a hátam mögött elég terhet jelent. Szeretem a rendet magam körül, és mindent magam csinálok. Télen a fűtés, ilyenkor az udvar karbantartása stb. stb. Kétségtelen, hogy minden lassabban megy, mint eddig, hamarabb kifáradok, többet kell pihennem. Közben érdekel, mit mond a rádió itthon és nyugaton, mit láthatok a képernyőn. Ezek is időrablók, és az is természetes, hogy inkább a szabadidőmben olvasok, mint gépelek esetleg olyan dolgokról, amik talán senkit sem érdekelnek.

Jó, jó jut eszembe ilyenkor és ezt már korábban emlékezetem szerint papírra vetettem, hogy Mikes Kelemen sem tudta, amikor önmaga szülte nagynénijéhez intézte leveleit, hogy azok egyszer iskolai tananyagul és kordokumentumul fognak szolgálni. Hiszen magam is többeket – hogy másra ne gondoljak, mint bátyámra – rá akartam venni, hogy írja meg emlékeit és ma is sajnálom, hogy ez irányú törekvésem eredménytelen maradt. De akár hogyan is keresem a magyarázatot, magam előtt sem tudom elfogadhatóan indokolni ezt a kiesett nyolc hónapot. Pedig események azután bőven voltak. No próbálom magam belelovalni, s nekiveselkedek és legalább utólag, és futólag megpróbálom rögzíteni a dolgokat. Nem vitás előttem, hogy a legjobb megoldás, szinte szolgailag naponta leülni a gép mellé és naplószerűen rögzíteni az eseményeket. Megbízhatósági szempontból ez a legbiztosabb. A friss élmények, melyek sokszor éjszaka, amikor néhány óra alvás után felébredek, és nem kezdek el olvasni. Mennyi friss és értelmes gondolat támad olykor-olykor bennem. Biztos, hogy jó volna azonnal felkelni és géphez ülni. De mindig elmarad. Most sem fogadkozom önmagamnak, hogy ezen túl szorgalmasabb leszek. Pedig szeretnék

No, de vissza a félbehagyott gondolatmenethez.

Azt hiszem, hogy arról szerettem volna írni, mi annak az oka, hogy a románok, akikről korábban írtam, hogy a középiskolában nem a legmelegebben tanultunk róluk, – különösen, ami az emberi jellemüket illeti – hogy lehet az, hogy minden időben, legalábbis innen a távolból nézve, nemzeti létük szempontjából fontos kérdésekben annyira egységesen tudnak állást foglalni.

Ezzel szemben a magyar?

Erről, azt hiszem, nem kell írnom, a tények mindenki előtt eléggé ismertek.Három magyar legalább négyféle véleményen van.

A román, ismétlem abból a távolságból, melyből én nézem, egységesen állt a királyi Románia mellett. Ez valamikor a múlt század második felében jött létre. Korábban voltak fejedelemségek, de az egységes Románia alig 100 esztendős. 1918-ban pontosítva inkább 1919-ben igen nagy részük volt abban, hogy itt Magyarországon leverjék a kommunizmust. És minden megnyilvánulásuk akkor zsidóellenes volt. Erre jól emlékezem itteni tartózkodásuk idejéből. *Szorosan álltak, mint a kis Antant tagja, a győztes nagy Antant mellett*.

Nagy lépésekben megyek tovább.

Egységesnek látszottak a II. Károly királyuk úgynevezett királyi diktatúrája alatt, azután pedig Antonescu tábornok alatt.

Nagy erőkkel vettek részt az oroszok elleni háborúban, és területi igényüket érvényesítették az oroszokkal szemben.

Hitler sokkal hűségesebb és megbízhatóbbnak látszó szövetségesei voltak, mint a magyarok, mégis szinte egy emberként álltak át a szövetséges hatalmak oldalára!

És, mint a győztesek jó barátai és szövetségesei jöttek újból ide, Magyarországra, hogy most a kommunisták javára segítsenek a magyarok leverésében!

Megkapták jutalmukat.

Volt egy fiatal tisztviselő társam *Dr. Révbíró Ruhmann Béla*, aki később átment a bíróságra és ott, mint bírósági jegyző részt vett a Romániából menekülő zsidók kihallgatásában. Ez valamikor 1943 körül történt. Ő mondta nekem, hogy amikor a kimenekült zsidóknak feltették a kérdést, hogy miért ide jöttek, hiszen itt is bizonyos német hatások érvényesülnek, az egyöntetű felelet az volt, hogy az ő szempontjukból itt összehasonlíthatatlanul jobbak a viszonyok. 1945-46 telén az egyik fogházőr a fogházban elmondta nekem, hogy amikor néhány napig a kiürített női osztályra ideiglenesen sok romániai zsidó menekülőt helyeztek el, e menekülők azt mondták, hogy Romániában a naponta meg megújuló és ellenük irányuló atrocitások miatt lehetetlen élniük.

Mégis újból megkapták Erdélyt, és ami a területet, vagy az állami létet illeti semmi veszteségük nem volt. Pedig meggyőződéssel vallom, hogy ugyan létezik két úgynevezett szuper hatalom: *Amerika* és a *Szovjet*, de mindkettő felett ott van egy szuper- szuper hatalom, *a világ Zsidósága*.

Mi magyarok, pedig minden időben és mindenkor a világközvéleménye előtt úgy vagyunk elkönyvelve, hogy nem érdemlünk jobbat sorsunknál.

A két világháború között a magyar napilapok talán többsége, de különösen a Pesti Hírlap óriási propagandát fejtett ki a magyarság érdekében. *„Igazságot Magyarországnak”* címmel angolul, franciául, németül, olaszul komoly tudósok számtalan vaskos könyvet írtak, komoly tudományos indoklással, majd szétküldték a Világ minden tájára. Jöttek is a válaszlevelek, csöpögtek a szívhez szóló szólamoktól. „*Borzalmas, ami a magyarokkal*

történt, félre voltunk vezetve, becsaptak stb.”- emlékszem a Pesti Hírlapban a világ minden nyugalomba vonult politikusától közölt levelekre. *„Soha többet Trianont*!” Öreg vitapartnereim hányszor mondták nekem is: *„ti fiatalok abban a tévedésben vagytok, hogy nincs csak két utunk, a német, vagy az orosz. Pedig itt van a művelt Nyugat, aki belátta szörnyű tévedését, és még egyszer nem fog ugyanabba a hiába esni*.”

És az eredmény: a II. Világháborút befejező béke még *trianonibb* lett!

Pedig mi, azt lehet mondani, még talán *„fél kézzel sem voltunk benne a háborúba*.”

Annak idején, amikor az angol követ elhagyta Magyarországot, *Horthy* kormányzó könnyek között ölelte meg a távozó követet. Amikor *Teleki Pál* magyar miniszterelnök öngyilkos lett, utána *Churchill* angol miniszterelnök nagy hangon jelentette ki, hogy az elkövetkező béketárgyaláson egy üres széket kell hagyni a mártír magyar miniszterelnökre emlékezve. No, ha volt üres szék, arra ugyan senki nem emlékezett, hogy miért üres az a szék. Ha, megismétlem egyáltalában volt üres szék és nemcsak valaki kiment dolgát végezni… *„Megostorozza azt az Isten, akit szeret és fiává fogad*”- emlékezem a Bibliára.

De 1000 esztendőn keresztül mindig csak ostorozni? – íratja le velem keserűség e kemény szavakat. Ázsiából hozott szörnyű terhünk az, hogy magunknál mindenkit jobban szeretünk és becsülünk? *Berzsenyi* keserűsége, *Kölcsey* sötét látása, *Vörösmarty* kétségbeesése az igazi fátum felismerés? Vagy, – és ezt szinte magamnak se merem leírni – egy nemzet elöregedéséről lenne szó, az öregkor minden bújával, bajával, és szemben egy fiatal nemzet mindent legyőző élni akarásával?

Nem tudom, és nem tudom, és nem tudom…

De nem is folytatom kesergésemet, hiszen választ úgysem tudok adni magamnak. Mindenesetre kíváncsian várom a napok múlását.

Mert – hogy korábban a kommunista vezetők aradi találkozásának leírására visszapillantsak, és az ott felvetett kérdésemre válaszoljak – Arad után a két nemzet közötti helyzet csak romlott, és pedig rohamlépésekben.

Hogy hová fog ez fejlődni, nem tudom. Hogy mi az a pokoli gyűlölet, ami ezt a két nemzetet most már több mint 150 éve ekkora gyűlölettel fordítja egymással szembe – érthetetlen.

Pedig itt még azt sem lehet mondani, hogy szláv vagy germán beütésről lenne szó. Mindkét nép rokontalan. Földrajzi helyzeténél fogva szinte egymásra lennének utalva. Ha egymás kezét fognák, mindketten sokkal többre vinnék, és vitték volna. Mérhetetlen erők pusztulnak el és válnak szinte semmivé.

E két nemzet számára mit hoz a holnap? Nem tudom. De gyanítom, hogy semmi jót nem.

Teljesen mindegy, hogy királyi Magyarország a királyi Romániával, vagy kommunista vezette országok állnak egymással szemben. A gyűlölködés nem csökken, inkább fokozódik, hiszen a számlák mindkét oldalon mindig csak terhelődnek. Kiegyenlítésre nincs semmi remény.

Egyikünknek el kell pusztulnia?

De hát az nem elég figyelmeztető jel, hogy egyetlen egy népet sem lehet kiirtani maradéktalanul, még abban az esetben sem, ha úgy érzi valamelyik, hogy gigantikus erők állnak rendelkezésére? Világosan itt van a német példa. Sikerült Hitleréknek a zsidók kiirtása? A felelet teljesen egyértelmű kell, hogy legyen: NEM! Csak a méhkas zúdult fel és évtizedek múltán sem tud megcsendesülni. Pedig itt egy hatalmas tömeg állt szemben egy létszámban maroknyi kisebbséggel.

A *román-magyar* viszonylatban, legalábbis jelenleg, egészen más a helyzet. Itt nincs olyan elsöprő erőkülönbség. Hát akkor, hogy lehetne erre számítani akár az egyik, akár a másik részről? És sajnos, de az a véleményem, hogy e szomorú helyzetet nem lehet egy vezető ember terhére írni. Lehet, hogy a jelenlegi román vezető *Ceausescu* egy hatalmi tébolyban szenvedő paranoiás valaki, de egyáltalában nem biztos, hogy ha Ő kilép az élők sorából, gyökeres változásról lehet majd beszélni.

Nem, sajnos a gyűlölködés és ellenségeskedés gyökerei sokkal, de sokkal mélyebbre nyúlnak. Talán ennyi elég ebből. Várjuk meg, mit hoz a holnap. Én azonban sok reményt nem fűzök hozzá. Talán, talán egy Egyesült Európa hozná meg a végleges és megnyugtató megoldást.

Nem olyan régen végighallgattam *Dr. Habsburg Ottó* ez irányú nyilatkozatát. Ő nagyon bízik ebben az egyesülésben. Tudom, hogy sokkal nagyobb lehetőségekkel bír, mint én, sokkal nagyobb világlátás birtokában van, több adattal rendelkezik stb. Nyilatkozataiból kitűnő koponyának ítélem meg, de e kérdésben mégis változatlanul pesszimista vagyok.

Bár neki lenne igaza, szívből kívánom.

Különben Ő most honunkban egy igen prominens személy. Nem véletlen, hogy az államfői poszttal is megkínálták, amint nyilatkozta, de jelenlegi politikai helyzetét nézve azt a magyarság szempontjából is előnyösebbnek tartja.

Visszatérek e kérdésre még a lendületes események tárgyalásánál, de előbb rögzíteni kívánom az elmúlt nyolc nap családi eseményét.

*

Családi vonatkozások

1989. április 27-étől május 6-áig

Judit nővérem Kanadából *Mária* leányával, és két unokájával, *Krisztinával* és *Karollal* itt tartózkodtak Nyíregyházán. Ők az oroszok bejövetele előtti utolsó polgármester, *Szohor Pál* közvetlen leszármazottai: *felesége, leánya*, illetve *unokái*.

Judit nővéremhez különösen meleg rokoni szálak fűznek. Amikor megszülettem, életének 10-ik évében volt. Amint később elbeszélték, s itt elsősorban is Édesanyámra gondolok, az eddigi játék babák helyett egy élő babát kapott. Gondozásomról, ringatásomról – ha csak tehette – mindig Ő gondoskodott. Arra már magam is jól emlékszem, hogy ha játék közben valami apró baleset ért, például egy elesés, apróbb horzsolódás stb.,

nem Anyámhoz, de Hozzá rohantam segítséget és gyógyírt kérni sérülésemre. Ez a kora gyermekkorban kialakult szoros, igazán testvéri kapcsolat végig megmaradt közöttünk egészen 1944. augusztus 13-áig, amikor itt Nyíregyházán, a Vasúti Állomáson elbúcsúztunk egymástól, menvén Nagykanizsára, új állomáshelyemre, ő pedig férjével – *Szohor Pállal* – itt maradt. Nem gondoltunk arra, hogy Magyarországon egy újabb találkozásra alig 44 évet és 9 hónapot kell majd várnunk.

Amikor az első Világháború kitörésének évében, tehát 1914-ben, *Judit* Kolozsvárra ment az ottani tanítónőképzőbe, – erre ma is jól emlékszem – pótolhatatlan űrt hagyott maga után. (Akkor ilyesféle iskola Nyíregyházán nem volt.) Hiszen hosszabb időre a háborús esztendőkben jóformán csak a nyári nagy vakáción tartózkodott itthon. Záróvizsgája, ahogy akkoriban a tanítóknál hívták, képesítő vizsgája már az „*Őszirózsás forradalmakkal*" volt kapcsolatos. Tudom, hogy amikor Édesanyám erre az aktusra elkísérte Kolozsvárra, már teljes volt itt a Káosz. Élénken él bennem annak emléke, hogy milyen izgalommal vártuk hazajövetelüket és milyen boldogság volt, hogy baj nélkül meg is érkeztek. Talán az Ő osztálya volt az utolsó, aki abban a Kolozsvári Tanítónő Képzőben magyar impérium alatt képesítőzött. Ezt követően éveken keresztül a Nőipariskolában volt óraadó, majd menyasszonyság, férjhezmenetel, gyermekeinek: Miklósnak 1924 februárjában, Máriának, aki most Vele itt járt 1927 januárjában történt születése az életállomása. Azt mondhatom, egész családi élete, a szinte naponkénti érintkezésünk, mely legalábbis egy- egy telefonbeszélgetésre korlátozódott, e rokoni szálakat esetemben sokkal szorosabbra fűzte, mint Magda nővéremhez fűződő kapcsolatom.

A II-ik világégést követően ők férjestől és gyermekestől emigráltak. Leányukkal, *Máriával* együtt voltak *Ausztriában*, *Miklós* fiúk *Dániába* került, ahol azóta is él. Majd leányuk férjhez menetele után a fiatalok nyomban Kanadába kerültek. Nem sokkal az után *Judit* és férje az USA-ba került Bandi bátyámékhoz, hogy onnan néhány hónap után sikerüljön Nekik szintén *Kanadába*, leányukhoz átköltözni. *Szohor Pali* bátyám – az oroszok bejöveteléig Nyíregyháza polgármestere – ott halt meg 1973. év nyarán. Számunkra, s itt elsősorban szegény Anyámra gondolok, aki mint kereszt és nevelőanya igyekezett a három *Prok* gyermeknél pótolni a korán elvesztett Édesanyát, csak a levelezés maradt meg, mint érintkezési forma. A négy testvérnek – *Magda, Judit, Bandi* és *én*, – tervünk volt, hogy 1973-ban, amikor *Juditék* 50 éves házassági évfordulójukat ünnepelték, Ausztriában, Linzben, *Bandi* bátyáméknál találkozzunk. Sajnos *Pali* bátyám betegsége, majd halála miatt ez ilyen formában nem vált a megvalósíthatóvá, de 1974 nyarán mi négyen ott össze tudtunk jönni. Ha jól emlékszem nyolc felejthetetlen napot töltöttünk együtt.

Juditot azelőtt szemével operálták, ahogy talán népiesen nevezik „csőlátása" volt, ami abban nyilvánult meg, hogy lépcsőn lefelé jövet igen kellett magára vigyáznia, és szemüvegét még külön tartólánc is biztosította elejtés ellen, mert ellenkező esetben rossz látása miatt igen nehezen tudta volna megtalálni. Linzben *Magda* nővérével szállodában lakott, esténként őket mindig lekísértem a Brahms strasszéról. Kedélye, emlékezőképessége azonban töretlen volt.

Amikor ez év elején *Mária leánya* – akivel 1987 év őszétől, amikor, egyedül jött *Mária* ide, rendszeresen levelezünk – ezen most realizált tervéről, hogy együtt Nyíregyházára jönnek – értesültem, a jelzett találkozást nagy izgalommal vártam. Hiszen *Bandi* bátyám *1983. szeptemberében*, *Magda* nővérem *1988 szeptemberében* meghalt, így már csak ketten maradtunk. Izgalomra bőségesen volt ok, hiszen Ő sem a legjobb egészségnek örvend, de én sem. Hiába, mindkettőnknél elég magas a kor. Istennek legyen érte hála, sikerült a találkozás.

A budapesti Ferihegyi repülőtéren április 27-én fél 2 órakor tudtam magamhoz ölelni, majd az ugyancsak jelenlévő *Gábor és István* fiamék szerető segítségével elindulhattunk szülővárosunk felé. *István* kocsijában én ültem *Judittal és Máriával*, míg a *Gábor* kocsijában nővérem két unokája, *Krisztina és Karol*, valamint az e találkozóra Linzből ideérkezett *Márta* sógornőm ült. Valahol Szolnok után egy út menti csárdában egy kis hűsítő italra megállva úgy este 8 óra felé a mi kocsink megérkezett a nyíregyházi *Korona-Szabolcs Szállóhoz*, ahol már jó előre szobákat foglaltattunk. A másik kocsival *Gáborék* Hajdúszoboszlón bementek vacsorázni, így vagy 1 órával később érkeztek. Nővérem természetesen megérezte a 27 órás repülőutat. Vagy 48 órára volt szüksége, hogy akklimatizálódjék. Mária bölcs előrelátással tolókocsit hozott, így itteni kisebb közlekedése nővéremnek megoldódott. Csak röviden érintem itteni programjukat. Az érkezési nap csütörtök volt. Szombaton nagy sétát tettünk a *Sóstón, Gábor* segített a kocsi tolásával, így elég nagy területet be tudtunk járni. Nagy örömöt jelentet számukra a Skanzen megtekintése. Utána ebéd a *Sóstón*. Vacsora a Korona éttermében volt, ahova eljött *Belohorszky* barátunk is. E vacsorán *István* is itt volt. Vasárnap *Judité*k a reggeli misére átmentek a katolikus templomba, majd *Orbán Laciéknál* volt a családi ebéd. Másnap a *két lány Gáborral* elment egy kis kirándulásra útba ejtvén Sárospatakot, Sátoraljaújhelyt, ahol *Bencs Laci* özvegyét keresték fel, aki azután másnap Klári leányával átjött Nyíregyre, de a fiatalok még tudomásom szerint megnézték a Szabolcsi Földvárat is. Bár az idő esősre fordult, így ott nem sokat tudtak autón kívül járkálni. Hétfőn *István* vitte el a két leányt Nyírbátorba és környékére. A lányok kedden délelőtt vonattal Miskolcra mentek át, hogy a Tapolcán lakó unokatestvérüket felkeressék. Délután jöttek vissza, majd szerdán az értük leutazott *Ancsa* kíséretében Pestre mentek, ahol amint Ancsától hallottam, igen jól érezték magukat.

Mi öregek szintén – bár a város határán belül – de igen jól éreztük magunkat. Kinn jártunk a Temetőben, két ízben itt voltak a Sóstói út 53-ban, a családi villánkban. Két vagy három ízben a tolókocsi segítségével körsétát tettünk a városban, megnézve a régi és kedves emlékeket őrző és még meglévő épületeket: *Városháza, Megyeháza, Luther ház, a Templomok, a városközpont.* Emlékek, emlékek és megszámlálhatatlan emlékek.

(*Nővéremék valamikor 1944 őszén hagyták el a várost. Pontos dátumot nem sikerült megállapítanom. Én akkor már Nagykanizsán voltam, Mária Pestre ment a Közgazdasági Egyetemre, Judit nővérem memóriája pedig, annyira pontosan már nem működik.*

Mivel tudomásom szerint Nyíregyháza első ízben valamikor október 22-24 között esett el először, hogy talán 3-4 nap múlva újból és sajnos véglegesen az oroszok, és sleppjük kezébe kerüljön, így valószínűleg október 18-20 körül hagyhatták el a várost. Ezt onnan gondolom, hogy a

Szálasi féle hatalomátvételkor, azaz 1944. október 15-én még itt voltak. Azt nem tudom, hogy a Mária közgazdasági egyetemi tanulmányai megkezdődtek-e, hiszen rövidesen Mosonmagyaróvárra mentek. Tudomásom szerint csak Pali bácsi maradt Pesten a Belügybe beosztva, hogy onnan az utolsó pillanatban tudjon isten segítségével a záródó orosz gyűrűből kimenni és családjával Magyaróváron találkozni, ahonnan 1945 Húsvét táján mentek ki Ausztriába, hogy onnan már az USA és Kanada felé vegyék iszonyatos hosszúra nyúlt emigrációjuk útját.)

Május 5-én még *Mária* és *Édesanyja* elmentek a katolikus Templomba egy májusi ájtatosságra, hogy május 8-án a reggel 8 óra néhány perckor induló gyorsvonattal elhagyják Nyíregyházát. Az állomásra *Orbán Laci, Gábor, István és jómagam* kísértük ki. Az elinduló vonat még néhány másodpercnyit látni engedte, hogy azután eltűnjön szemeim elől, azt hiszem e földi terekről örökre. Délben az unokák várták *Pesten*, majd ottani szálloda után hétfőn, azaz május 8-án reggel egy Malév géppel Amszterdamba repültek, ahonnan egy KLM géppel egy repülésben *Torontóba* utaztak. Nyugat felé repülvén talán végig nappal repültek. Tudomásom szerint még aznap este 8 óra körül, természetesen ottani időszámítás szerint minden baj nélkül megérkeztek. Úgy tudom 6 óra a különbség, tehát itt nálunk 9-én reggeli 2 óra körül értek haza. Május 16-ai keltezéssel Nővéremtől levelet kaptam, melyben beszámol szerencsés megérkezésükről és azokról a felejthetetlen emlékekről, melyeket e néhány „otthon" eltöltött nap számára és mindannyiunk számára jelentett. Ennyi a kronológiai beszámoló. Túl sokat nem akarok foglalkozni a bennem maradt, és életem végéig velem maradó emlékeimmel.

Utoljára itt 1944. augusztus 13-án este az éjszakai személyvonat indulása előtt öleltük meg egymást. Ő még nem volt 43 éves (született 1901. szeptember 9.), *én 33-ik életévemet töltöttem be azon év januárjában.*

Kell-e ehhez hozzátennem valamit?

Megöregedtünk.

És az öregedés senkinek nem válik javára.

Mindkettőnknek erősen megromlott a járása, *Judité* különösen. Amikor 1974. nyarán *Bandiéknál* Linzben találkoztunk és *Bandiék* lakásáról *Magda* testvérünkkel esténként lekísértem őket egy szállodába, összekarolva frissen, a mostanihoz képest fiatalosan lépegettünk, észre sem véve, hogy már lejöttünk a hegyről és ott vagyunk a szálló előtt.

Ma?

Tolókocsival, bottal igen nehezen mozog. De hát 15 év telt el az óta. Szellemileg? Nagyon nehéz e kérdésben helyesen felelnem. Magamat állandóan igyekszem, ha erre lehetőségem nyílik emlékezetem kontrolálására szorítani, és eddig nem találtam emlékezőképességemben hanyatlást.

De biztos, hogy így van ez?

Ki tudja, hátha áltatom magam, hiszen a kor senki felett nem fut el nyomtalanul. Elvégzi a maga romboló munkáját. Tehát olyan nagyon biztosan önmagamról nem tudok nyilatkozni. Viszont ma már senki sincs itt élő családtagom, aki azokra a nagyon régen volt régi szép időkre, ami a családi kör életét jelentette, emlékezne.

Megfigyelésem *Judittal* szemben az volt, hogy igen sokat felejtett. Azt hiszem, ezt senki nem fogja valami bántó megállapításnak tekinteni. De ami ennél – legalábbis nekem – sokkal rosszabb: agresszívabb lett. És itt egy nagyon furcsa megfigyelésemről akarok megemlékezni.

Egészen más a leveleiben, mint az életben!

Többször is elolvastam a most kapott levelét. Ha behunyom szemem, és az emlékezés szárnyain visszamegyek 6-7 évtizeddel ezelőtti időre: *Judit* leveleiben ugyanaz, aki akkor volt: szelíd, kedves, melegszívű. Olyan, ahogy őrzöm kicsiny koromtól. Most egészen más.

Okát, úgy vélem, nagyon sokkal lehetne magyarázni. Hontalanság, bizonyos fokú kiszolgáltatottság, az anyagi biztonság elvesztése stb. stb., nyilván elvégezte a maga romboló munkáját. Mivel nem vagyunk egyformák, ki- ki másként reagál a dolgokra.

A két unoka, akik rajongó szeretettel beszéltek *Nagyapjukról*, – ahogy hívták *Nagypóról*, – hogy egy szomorú, megtört emberré vált. Ők már így ismerték.

Pedig mennyire más volt, amíg itt élt Magyarországon. De lehet ezen csodálkozni?

Itt egy város vezetője volt, közmegbecsüléssel, aktív munkakörrel, különböző alkotó programokkal. Ott? Mindentől kifosztva, talán önmagának is terhére morzsolhatta napjait. Egy élete teljében lévő férfinek, akit megfosztott a Sors az alkotás örömétől, milyen lehet az élete? Akár Kanadában, akár Magyarországon?

Egy pillanatra elmerengtem életem folyásán**.**

Hát bennem mi van?

Keserűség, ki nem elégített életcél, ami ott lebegett előttem, hogy a Történelem szörnyű vihara mindent kitépjen. Mi maradt? Panaszkodnom nincs okom, hiszen cserébe kaptam egy olyan hatalmas ISTEN HITET, ami mindenért pótol.

Mindenért? Igen, nyugodt lélekkel felelem, mindenért. Hiszen ez a Hitem csak az életemmel szűnhet meg, ha egyáltalában megszűnik, vagy egy igazabb Világban gyümölcsöt terem. Istené minden hatalom!

Vajon Pali bácsi eljutott-e ide**?**

Nem tudom.

És neki még meg kellett küzdenie a hontalanság reménytelenségével is. Ez sem olyan egyszerű dolog.

Annak idején, *Tarján Béla* barátommal, aki vagy két évig orosz hadifogoly volt, sokat beszélgettünk e kérdésről. Neki az volt az álláspontja, hogy „*Ti mégis itthon voltatok, közvetlenül tudtatok szeretteitekről, néha-néha még láttátok is őket. De mi? A távoli Oroszországban?"*

Ez nyilván így igaz, csak van egy lélektani motívum is, legalábbis nálam.

A hadifogság évezredek óta egy emberi ostobaság. Legfeljebb annyi változással, hogy kezdetben esetleg megette a foglyát a győztes, később azután, ahogy „civilizálódott", halálra

vagy rokkantságra dolgoztatta és gyötörte. De az, hogy valaki, aki mindig hűséges volt hazájához, minden törekvése arra irányult, hogy ennek a hazának sorsa szebb, jobb legyen, benne a polgárai egy boldogabb életet éljenek és ebben a törekvésében soha nem figyelt a saját sorsára. Jól mondta nekem fogságom idején az akkori politikai osztály vezetője bizonyos *Kálmán Ervin*, aki zsidó ember volt: „*maga koldus volt a múltban is, koldus ma is. A maga fajtája most nevet magán és azt mondja, hogy megérdemli sorsát. Ha csak a felét mi értünk tette volna, mi a múltban is a tenyerünkön hordtuk volna, és ma nem ülne itt*."

Ez így igaz, de hát kitől kérjem számon, hogy ide, és magyarnak születtem?

Évek óta keresem annak a verssornak szerzőjét, aki úgy énekelt, hogy „*áldom Istenemet, hogy magyarnak teremtett meg."* Hát én nem. De ellene tenni mit sem tudok. És jutalmam? Börtön, ahol úgy nevezett magyarok őriztek, ítéltek el és zúzták össze életemet.

És mégis, láss csodát, áldom az üldözőimet, hogy erre az útra kényszerítettek.

De vajon *Pali* bátyám is így gondolkodott?

No mindegy, Istennek legyen érte hála, hogy megértem ezeket a Juditékkal együtt töltött május eleji napokat.Mert álmaimban sem gondoltam arra, hogy valaha még itt e hazai földön találkozni fogunk. Azt hiszem, mindannyiunk számára felejthetetlen emlék. Áldassék érte Isten Szent neve!

Nővérem látogatásának leírása előtt, igen meleghangú levelet kaptam tőle május 16-ai kelettel, amelyben úgy emlegeti itteni tartózkodását, hogy OTTHON voltam. Érzéseiben is így nagybetűkkel. Azt hiszem ennek az „otthonnak" mindenkinél meg van a maga sajátos értelme. A gyermekkor és az akkor szerzett és talán mindannyiunk számára kitörölhetetlen benyomásai, emlékei. Levelének hangja a régi Judit. Talán amikor e sorokat írja, akár most, akár korábban, lélekben mindig itthon jár, és ez forrósítja fel hangját, illetve írását.

Hogy miért írom le ezt?

Magyarázata abban keresendő, hogy az itt lévő unokái úgy *Istvánnak*, mint *Ancsának* azt mondták, hogy a mögöttük lefutott években a *Nagypó* volt mindig a megnyugvás, kiegyenlítődés, odamenekülés. Így nyilvánvaló, hogy a szeretet is *Nagypó* iránt volt töretlen. „*Nagymama igen nehéz természet"* – rögzítették az unokák. Ahogy gyermekeim elmondásából magamnak leszűrtem, visszaemlékezéseik nem a szeretet sugallotta emlék, hanem inkább a tisztelet, amihez jelenlegi magas kor is erősen hozzájárul.

Emlékeimben felidéződik Nagymamám. Annak idején nem szerettem. Hajlíthatatlan és rendkívül erős akarata mindenkor és mindenben érvényesült. Még a gyerekek játékait illetően is. Szinte hallani vélem hangját a Luther utcai ház nyitott folyosóján: *"Máczay! Alkonyodik, eredj haza!"*. Hiába rohantam Édesanyámhoz jogorvoslatot kérni, hiszen mondjuk tavaszi délután 4 óra volt. Teljes napvilággal. Anyámnak válaszát akkor nem értettem: *„ha Nagymama azt mondja, hogy alkonyodik, akkor alkonyodik! Kész. Nincs tovább apelláta, Máczay Gyuszinak haza kellett menni".*

Van-e olyan unoka, aki akkor ezt tisztelettel, vagy uram bocsáss, szeretettel fogadja? Azt hiszem, nincs. Ma mindezt másként látom. Anyám véleménye az abszolút anyai tiszteletről tesz bizonyságot. Érthető, hiszen talán mindhármunk élete: Anyámé, Bandié és

az enyém, ettől függött. Anyám később elmondta, hogy Apám korai és tragikus halála után gyermekeivel öngyilkos akart lenni. Az életben tartója Nagymama hajlíthatatlan akarata volt. Itt a Sóstói úti villa előszobájában van a nagymama meggyfa botja, amivel segítette gyenge járási képességét. Azzal verte a konyha földjét. „*Neked kötelességeid vannak itt e földi téren. Semmi nyavalygás, tessék a gyermekeiddel törődni*." Pedig tudom, hogy Apámat, mint vejét rajongásig szerette! És ez a nagymama – talán helyesebb lett volna végig nagybetűvel leírni, úgy hogy NAGYMAMA – három férjet temetett el. Az első két házasságából született gyermekeit *Tregjár Ernőt* és *Andresz Máriát* – akit azután harmadik férje, *Bencs* nagyapa a nevére vett, s így lett *Bencs Mariska* az én keresztanyám – eltemette, de a *Bencs Lászlóval* kötött házasságából is eltemetett két fiúcskát! (Nevük a sírkövön megtalálható.)

És befejezésül eltemette Apámat, a szeretett Vőt.

És kemény maradt, nem tört meg, és viselte életének minden keresztjét 80 esztendőn át. Ahányszor megállok kriptánk előtt, mély tisztelettel gondolok elporladt Nagyanyámra.

Lehet, hogy annak idején a kanadai unokák is így lesznek majd Nagyanyjukkal.

Mert valamit nem szabad elfelejteni.

Az igaz, hogy amikor Keresztanyám – *Bencs /Andresz/Mariska* – meghalt, 1911 márciusában anyám 34 éves volt. Két fiúgyermek Édesanyja és siratta egy halott gyermekét *Balla Erzsikét*, aki kettőnk között született. (Neve szintén ott van a sírkövön.) És gondolkodás nélkül vállalta testvére három gyermekének nevelését. Átköltöztek egy viszonylag szerényebb lakásba, a Selyem utcai nagyapai ház a maga nyolc szobájával, sokkal impozánsabb volt, mint a Luther utca 13. szám alatti lakás három szobája. Ott még fürdőszoba sem volt, csak az úgynevezett *Prok* oldalon. S egyszerre Apáméknak öt gyermek gondja szakadt a nyakukba.

Gyönyörű emberbaráti és rokoni szolgálat.

Szüleim életük végéig soha emiatt nem panaszkodtak, de valamit azért nem szabad elfelejteni. Igaz, hogy anyám vezette a háztartást, és naponta minimum kilencen ültünk az asztalnál: Keresztapa, a Prok gyerek, Nagymama és mink négyen. Nem volt kis munka és gond, de volt mindenkor három segítő személyzete. Nagymama is, Keresztapa is és Anyámék is egy-egy személyzetet tartottak, ami nem lebecsülendő segítség.

És *Juditéknál?*

Ketten az öregek és *hatan* a Luttorok. Ez is nyolc, még talán Kanadában is. Arról soha nem hallottam, hogy lett volna kisegítő valaki. Sőt, amikor most *Máriától* érdeklődtem, hogy feléjük hogy áll ez a személyzeti kérdés, válasza az volt, hogy csak igen-igen gazdag famíliák engedhetik meg maguknak, hogy személyzetet tartsanak. Nyilvánvaló, hogy akkor sem volt, hiszen ma sincs személyzetük.

Nem tudom, hogy ott abban a bizonyos *Saskatchewanban*, – ha jól írom le ezt a talán indián eredetű tartománynevet, ahol évekig laktak együtt – milyenek voltak a háztartás gépesítési körülményei, de ha a legmagasabb fokon volt is, akkor sem pótolta, mert nem

pótolhatta a segítő személyzeti kezeket. Hiszen a gépek kezeléséhez is emberi kéz szükséges, így mivel tudomásom szerint *Mária* is dolgozott. Vagy ha még nem dolgozott, idejének java részét elvették a gyerekek gondozási dolgai, hiszen születési idejük elég közel van. Így a háztartás minden gondja *Juditra* hárult. Azt sem tudom, hogy milyen volt arrafelé például a beszerzés, piac, bolt, ami mind hozzájárul a háztartás gondjaihoz.

Könnyen elképzelhető tehát, hogy *Judit* nővéremet idegileg mindez meglehetősen megviselte.

Ha most mindehhez azt is hozzáveszem, hogy honjukat vesztettek voltak férjestől, nyelvi nehézségekkel, és nem utolsó sorban szembenézni azzal a ténnyel, hogy itt Magyarországban voltak Valakik, Kanadában szegény emigránsok, hát nem lehetett könnyű. *Juditnak naponta látni kellett férjének, – akit a rajongásig szeretett, erre számtalan közvetlen emlékem van, – a testi, szellemi sorvadását, kielégítetlenségét. Hiszen azt, aki egy város vezetője volt tíz éven át, azt megelőzően egész fiatal korától, a város második embere, – hiszen Pali bácsi 1922-től városi főjegyzőként a polgármester első helyettese volt – tehát szinte gyerekember korától felelős, de hatalmi jogkörrel rendelkező állásokat töltött be egészen 50 éves koráig, ez az ember egyszerre senkivé vált.*

És még akkor nem is beszéltem az anyagi viszonyokról, ami ugyancsak nem elhanyagolható szempont. Hiszen *Pali* bácsi egy igen kiegyensúlyozott anyagi viszonyok között élő, tehát nyugodtan lehet mondani jó, sőt igen jó polgári viszonyok közül került szinte a nincstelenség állapotába, és ezt annak a szerető feleségnek naponta látni kellett. Így talán megérthető, hogy az idegek túlterhelődtek.

Ezt fiatalnak, aki az élet kezdetén van, talán nehéz megérteni.

És mindezekhez talán a legsúlyosabban hozzájárul hazájuk elvesztése, amit csak egy szóval említettem: a hontalanság. Pedig – és ezt is tudom – mindketten mélyen magyarok voltak, akik a nyugati sajtó megbízható forrásaiból elég jól voltak tájékozódva, hogy mi történik szeretett hazájukkal, itthon maradt családjukkal és nem utolsó sorban szeretett városukkal.

Mert hányszor hallottam én Pali bácsitól, aki, hogy úgy mondjam tirpákabb volt minden általam ismert tirpáknál, rajongásig szeretve e várost, ahol családjának és felesége családjának generációi nőttek fel és kapcsolódtak igen szorosan és elszakíthatatlanul ehhez a városhoz, hogy például ne mondjak mást: elárvult polgármesteri székébe egy nyomdász ült be?

Milyen érzéseket válthatott ez ki benne? És ezt a feleségnek nap, mint nap látnia kellett. (*Megjegyzem, hogy az „utód" Fazekas Jánost, mint nyomdászt sem ismertem korábban. Lehet, hogy jó nyomdász volt, de vajon hogy nézne ki az az újság, amit nekem kellene kiszednem? Nem kell hozzá nagy képzelő erő. Hát akkor, hogy néz ki az a város, amit egy nyomdász kormányoz? Hát így, ahogy ez most is kinéz. És ha már itt tartok: hogy néz ki az az ország, amit először egy idegen érdekeket képviselő –, hogy találó német kifejezéssel éljek „gazleiter" – kormányoz Rákosi Mátyás személyében, majd utána, ha jól tudom egy műszerész Kádár János személyében.*

Nem tudom, milyen műszerész volt Kádár János, de ha a műszerészek gyöngye lett volna is, egy állam vezetéséhez ez elég? Hát inkább azon lehet elcsodálkozni, hogy még ez az Állam, ma is így áll, ahogy áll.)

Mostanság a *Parlamentben* is sűrűn emlegetik az államcsődöt.

Én azon csodálkozom, hogy ez már korábban nem következett be. És itt is igazolva látom kedvenc elméletemet: *Az Új Testamentum kiválasztott népe a Magyarság. Így Isten Kegyelmétől él, úgy ahogy él. Egyelőre a Poklok Kapuja sem veszi be.*

De hogy meddig?

Azt a Jövő tudja csak.

Nos csak ennyit kívántam megjegyezni a nővérem látogatásával kapcsolatban.

*

1989. június 2.

Ma este mutatta be a MTV 2 a *dr. Habsburg Ottóról* szóló filmet, amit ez év elején az itteni Móricz Zsigmond nevét viselő mozi mutatott be. (Annak idején a „NAGYRABLÁS" alatt a Gazdakör tulajdonát képező és tőlük az ismert módon elvett egyemeletes épület valamikori nagy tánctermében helyezték el ezt a mozit.) Ezzel kapcsolatban is volna némi megjegyzésem, bár ez nincs kapcsolatban a Habsburg filmmel, de most jutott eszembe.

Annak idején a normális és a jelenleginél lényegesen tisztességesebb világban szinte a társadalom minden rétegének – talán a legnincstelenebb réteg kivételével – meg volt a maga székháza. Itt Nyíregyházán a *Bethlen utcában*, a most említett *Gazdakör*. A *Vay Ádám utcában* (most Dózsa György nevét viseli) az ugyancsak most is fennálló emeletes *Iparos székház*. De meg volt a *Zrínyi Ilona* utcában az úgynevezett *Úri Kaszinó* (e kaszinói mozgalmat annak idején Széchenyi István kezdeményezte, igen bölcsen, ami reá nézve jellemző volt), s a *Kürt utca és Iskola* utca sarkán a *Polgári Olvasó Egyletnek* volt helyisége.

Ma, amikor az öreg emberekkel annyi nehézség van, nem tudnak szabadidejükkel mit kezdeni, a maguk fajtájú és korú emberekkel hol találkozni, milyen bölcs és nagyszerű dolgok voltak ezek a székházak, kaszinók. Jól emlékszem fiatal koromban hány és hány öreghez szinte órát lehetett igazítani, amikor estefelé megindultak a megszokott találkozási helyük felé, hogy ott néhány órát kulturált körülmények között eltöltsenek. Az öreg parasztok, amikor „nyugdíjba" mentek, azaz a gazdálkodás gondját-baját átadták a fiataloknak, hogy csak nagyobb munkák idején (aratás, betakarítás, szüret stb.) menjenek ki némi segítésre, ha kell tanácsadásra volt gazdaságukba, a napoknak ezeket az óráit itt töltötték a mozi helyén, a gazdakörükben. De ugyanígy a kiöregedett iparosok a maguk székházába mentek, ahol kellemes beszélgetések, borozgatások között beszélték át ügyes bajos dolgaikat. Még mindehhez hozzájárult ama tudatukat megtöltő büszkeség is, hogy a saját székházukba vannak, nem, mint megtűrt személyek, hanem a tulajdonos jogos

büszkeségével eltelve morzsolhatják hátralévő napjaikat. Nem kellett, hogy róluk a hatóság gondoskodjon. Milyen egyszerű és milyen természetes volt mindez. Ezt is sikerült felrúgnia annak az ostoba gonoszságnak, ami elhatalmasodott szerencsétlen országunk minden táján.

Nos ennyit erről az aktualitás jegyében.

De vissza a Habsburg filmhez.

Most tehát másodszor is láttam. Véleményem mit sem változott.

Dr. Habsburg Ottó személyében egy kitűnő képességű nem is európai – bár Ő ezt mindig hangoztatta – de mondhatom: egy világműveltségű egyént ismerhettem meg. Öröm hallgatni kitűnő magyarságát, melyen csak a sok nyelvet beszélők nyelvismerete tűnik ki. (Talán általánosan elfogadott vélemény az, hogy tökéletesen még az anyanyelvét is csak az beszéli, aki más nyelven nem tud. Igaz ez, vagy nem, nem tudom, de feltételezhető, hiszen akaratlanul is ha nem máskor, egy-egy kifejezéskor átkalandozik egyik nyelvről a másikra.)

Bejárta a Világot és nyitott szemmel nézi azt.

El-elgondolkodom, vajon ha nem omlik össze a Habsburg Birodalom, belőle, a trónörökösből milyen király lett volna?

Talán az is feltételezhető, hogy a *Habsburg* királyok hosszú sorában nem volt-e – különösen, ami a magyarsággal szembeni álláspontot illeti – hasonlóan világosan látó, jóindulatú ember? De az uralkodókat is körülveszi a tanácsadók végtelen hada és ez a mi viszonyaink szerint elsősorban is a cseh, osztrák és horvát főúri rétegből adódott és csak kisebb mértékben magyar főurakból, akiknek magyarságához sok kétség merülhetett fel. Azt biztosan tudom, hogy az 1945 után uralomra jutott csőcselék helyett lényegesen jobban jártunk volna, ha a győztes szövetségesek valamilyen föderatív jellegű államalakulatot hoztak volna létre, amint ezt *Habsburg Ottó* is említette, és azt, hogy erről annak idején voltak bizonyos tárgyalások. Nem mondta ki, de valahogy azt éreztem, hogy e terv az orosz magatartáson borult fel.

Ismét az oroszok.

Azt ma már a történelemmel foglalkozó folyóiratok is nyíltan megírják, – úgy rémlik a História valamelyik számát idézve korábban utaltam erre – hogy az angol-amerikai hatalmak, legalább azokat a színmagyar lakta területeket akarták meghagyni, illetve átadatni, melyek az első és második bécsi döntésben a *tengelyhatalmak* által lettek nekünk átadva. *Székelyföldnek* pedig, a nagyhatalmak által „Autonómiát" biztosítani.

Ez a *Sztálin* magatartásán meghiúsult.

Nem mentem fel a másik két nagyhatalom felelősségét, vagy inkább felelőtlenségét, de mégis elgondolkoztató, hogy 40 éven át itt úgy istenítették a szovjet-orosz hatalmat, mint dicső „felszabadítót".

Elgondolkodom még ma is, akad-e korombéli, aki mindez ideig ezt a szót, hogy „felszabadultunk" nem mondta ki?

Ha akad is, sajnos nagyon kevesen lehetünk.

Csak ma, vasárnap délelőtt a *Magyar Rádió Zenei Újság* rovatában hallottam az egyik nyilatkozótól, hogy *„ezt és ezt a felszabadulás után játszottam.*"

Ma 1989-ben, bizonyos adatok ismeretében!

Olyankor mindig, mintha késsel vágnának belém.

Mert ha zsidó ember mondja ezt, elfogadom. Ők fel vagy megszabadultak a gázkamráktól. De a magyarok?

Még Kolozsváron élő úgynevezett magyartól is hallottam ezt a kifejezést, azzal kapcsolatban használni, amikor a románok, mint a „győztes" hatalom, visszamentek Kolozsvárra. Igaz, hogy ez a valaki, nevére nem emlékszem, de akkor és ott valami funkciót töltött be és talán mondanom sem kell, hogy kommunista volt. Legalábbis magát ennek vallotta. Bár ezzel kapcsolatban megjegyzem, annak idején diákkoromban közöttünk járta az a viccforma, hogy „*láttál-e ilyen pici élő lovas rendőrt*?" És kezünkkel a hüvelyk és mutató ujjunkkal mutattuk a nagyságot. Amire természetesen az volt a felet, hogy: „*nem*"! Mire a kérdező: „*de azért lehet, hogy van*."

No ez jutott eszembe a kommunista kapcsán. Én még nem láttam, de lehet, hogy van ilyen is. Én csak karrieristát láttam, azt viszont megszámlálhatatlant.

Ma egyetlen olyan ember él – és *ez Habsburg Ottó* – akinek nemzetközileg is ismert neve van. Magyarérzelméből számtalan alkalommal tett tanúbizonyságot. (Ezt nemcsak a most látott filmből, vagy egy-két rádió-tv nyilatkozatából szűröm le, hanem évekkel ezelőtti linzi tartózkodásom alatt több példányszámát olvastam egy kinn megjelenő magyar újságnak. Szerkesztőjének nevére sajnos nem emlékszem, azt tudom, hogy ez a szerkesztő a Szabad-Európának is állandó munkatársa volt, csak álnéven, az újság azonban a saját neve alatt jelent meg. Mind a lapnak, ha jól emlékszem főszerkesztője és a keresztneve Emil volt. Sajnos korán meghalt és tudomásom szerint halálával a lap is megszűnt. Nos ott a vezércikket mindig *Habsburg Ottó* írta.)

A most újból látott filmjében nagyon okosan jegyezte meg, hogy egy ország belügyébe csak az tud kompetensen nyilatkozni, aki ott él. Így az a pár mondatos megjegyzése, amit a Horthy korról mondott, e nyilatkozatának tükrében világos és érthető. Nem valami lelkesen nyilatkozott, de néhai édesapjának két ízben történő visszatérési kísérletét úgy is lehet feltüntetni, hogy azokat Horthy Miklós akadályozta meg. Ottó akkor egy 9 éves fiúcska volt. Tájékoztatást elsősorban nyilván édesanyjától kapott. A nemrég elhunyt Zita királynénak néhány évvel ezelőtt hallottam egy nyilatkozatát, amely félreérthetetlenül arra utalt, hogy Horthyt ebben az állásfoglalásában a személyes hatalomvágy vezette. Megtagadva azt az esküt, amit annak idején a Habsburg dinasztia mellett tett. Hiszen köztudott, hogy *Horthy Ferenc József szárnysegédje* volt és megszegte a kötelező hűségesküt – így Zita.

Nyilván ezt hallotta az otthon légkörében *Ottó* is.

Zita királyné elítélő nyilatkozata után a Szabad Európa Rádión keresztül csattanó cáfolatát kaptam a Horthyval kapcsolatos nyilatkozatnak. (Ezt magnószalagra is vettem.) A

két éve, mint az osztrák-magyar monarchia utolsó magyar diplomatájának, az akkor 100-ik születésnapját ünneplő *Hevessy Pálnak* a nyilatkozatát. Aki ezekben a kritikus napokban, mint a desifrírozási hivatal diplomatájaként Pesten működött, és aki maga fejtette meg a *IV. Károly* visszatérési szándékának idejében az úgynevezett kisantant hatalmak, tehát a román, cseh, szerb államok közötti táviratváltásokat, melyek egyértelműen bizonyítják, hogy azonnal három oldalról támadták volna meg az országot, s nekünk védelmünkre abban a lefegyverzett állapotunkban még gondolni sem lehetett.

De csattanó bizonyíték az is, hogy magát a szerencsétlen sorsú királyt angol hajó vitte le a Dunán és vitte száműzetésének helyére, ha emlékeim nem csalnak: *Madeira* szigetére. Nyilvánvaló, hogy a nagy antant hatalmak sem járultak a restaurációhoz és *Horthyék* ezt igen jól tudták. Így a kormányzónak természetesen elsősorban és kizárólag a nemzetéhez kellett hűségesnek lenni és nem korábbi és egészen más körülmények között létrejött katonai esküjéhez.

Talán itt nem időszerűtlen egy ezzel kapcsolatos emlékem rögzítése. (Lehet, hogy korábban leírtam már, de inkább kétszer, mint egyszer sem.)

1945. telén, amikor a nyíregyházi Fogház lakója voltam, fogolytársam volt *Kölcsey István*, Szatmár megyei földbirtokos, az 1944-ig uralmon lévő Magyar Élet Pártjának alelnöke. Ő beszélte el, hogy valamikor 1943 körül *Lukács Bélával*, aki a Párt elnöke volt, felkeresték Gödöllőn *Horthy kormányzót*, hogy *István unokája* részére felajánlják a Magyar Koronát. És most – lemerem írni szó, hogy szó szerint – idézem Kölcseyt: *„ A Kormányzó úr könnyes szemmel felállt ajánlatunk elmondása után, mindkettőnk felé meghajolt és azt mondta: Nagyon megtisztelő reám és családomra nézve az urak felajánlása, de azt szeretném, ha az unokám nem államfő, vagy király, hanem boldog ember lenne. Azt hiszem, elég áldozatot hozott családom már eddig is a Magyar Nemzetért."*

Ezek voltak egy öreg, megtört nagyapa szavai.

Horthy a Keleti Arcvonalon egy repülőszerencsétlenség következtében elvesztette István fiát. Ez sem a németek aljas cselekvése volt, amint a rémhírek annak idején széltében hosszában hangoztatták. Erre is volt egy koronatanúm: *Papp Pista* bácsi fegyvermester fia, aki mint továbbszolgáló repülő őrmester, vagy törzsőrmester a légierőnél szolgált a frontnak azon a szakaszán, ahol ifj. Horthy István légi balesete bekövetkezett.

(*Papp Pista kinn lakott a Sóstófürdőn édesapja által épített villában, hogy átmegyünk a két tórészt összekötő kis gyaloghídon, ezzel szemben volt villájuk. Most már egy újabb épület épült az Igrice és a villa között. Annak idején, amíg működött a Sóstói fürdő öreg épületében lévő úszómedence, és amit a legalábbis számomra kitűnő termálvízzel töltöttek fel, és ahová, különösen télvíz idején korombéli emberek jártak tagjaik gyógyvízzel történő áztatása végett, Papp Pista is átjárt.)*

Nos több alkalommal együtt fürödtünk, és ott beszélte nekem Pista, hogy elsők között érkezett futva a lezuhant gép roncsaihoz. Szó sem volt arról, amit az ellenséges fáma rebesgetett. Hogy „*hatalmas ivászat előzte meg az ifjabb Horthy szándékozott távozását.*",

Mint kormányzó helyettest itteni funkciói végzésére visszahívták, és kérésére parancsnoka búcsúrepülést engedélyezett. De nem volt az ital hatása alatt.

Néhai *Izsépy Teltsch Pista* barátomtól több alkalommal hallottam, hogy mint MÁV elnökigazgató, közvetlen főnöke volt *ifj.Horthynak*, és róla, mint egy kitűnő szakemberről emlékezett meg. (*Izsépy Pista viselte is ennek az ismeretségnek elég sokáig hátrányait és csak azért hívták vissza dolgozni, mert a nemzetközi vasútforgalmi jognak kiváló ismerője volt, és nem tudta a szocialista éra nélkülözni*.) Mint többször kijelentette, soha italos állapotban nem látta a kormányzó fiát.

Tehát *Papp Pista* – így írom, hogy a sok Pista között ne támadjon névzavar – szinte az elsőként érkezett a géproncshoz. Pontos magyarázatot a nyomban megejtett vizsgálat sem talált. De arról szó sem volt, hogy akár merénylet, akár szabotázs okozta volna a katasztrófát. Elég öregek voltak a magyar légierő gépei és olyan légörvénybe került a gép, amit a máskülönben jó repülőnek ismert Horthy főhadnagy nem tudott parírozni és a gép – ahogy mondta tájékoztatóm – *„lecsúszott”.* Nem tudok hozzászólni, de *Papp Pista* szakértő, és pedig elfogulatlan szakértő volt. Arra a kérdésemre, hogy esetleg nem lehetett-e egy előre kitervezett bűntényre gondolni, csak mosolyogva legyintett. Csak hát a suttogó propaganda sajnos, de mindig nagy intenzitással működött. E propaganda kapcsán igen jól lehetett áztatni a németeket, ott, ahol lehet.

Nemrégen, amikor *Judit nővéremék* elé mentünk *István fiammal*, bementünk Gödöllőre, az Ausztriából ott tartózkodó sógornőmért, hogy magunkkal vigyük a Ferihegyi reptérre, ebédre láttak bennünket. Sógornőm sógora, tehát a *Garaczi Ilinek* férje, *dr. Bácskay Árpád* – akiről úgy tudom, hogy igen rendes magyar ember – ebéd közben felvetette *Teleki Pál* halálának körülményeit és mondta, hogy a lövésekből az illetékesek arra következtettek, hogy nem önkezűleg vetett véget életének.

Sajnos, ez a felvetés mind a mai napig fel-feltörő érdekesség.

Most olvasom *gróf Bethlen Béla,* volt erdélyi főispán visszaemlékezését, – *„Észak Erdély kormánybiztosa voltam*” – amelyben éppen tegnap olvastam megint ezt a hírt. Ő még hozzáteszi, hogy az unokahúga volt a titkárnője Teleki grófnak, aki azon az estén egy baráti társasággal az Operába ment, majd onnan valahová vacsorázni. S amikor hazatért, otthon tudta meg, hogy azon az éjszakán főnöke több ízben is kereste telefonon.

A miniszterelnökségi rezidencia az úgynevezett Sándor Palota volt, a Szent György téren, ennek közelében lakott a titkárnő, azaz Bethlen grófnő. Amikor a tragédiáról értesült idegösszeomlást kapott. Amint az említett könyvében nagybátyja írja, azért, hogy miért nem volt otthon, hátha nem következett volna be a tragédia. Esztendőkön keresztül morzsolta idegeit ez a kétség. Sőt *Bethlen Béla* még azt is hallotta, hogy azon az éjszakán két német tiszt ment be a miniszterelnök lakásába. *„Tehát nyilvánvaló, hogy ők lőtték agyon”*- ide konkludál *Bethlen Béla* is.

Szomorú érdekesség, hogy a könyv szerkesztőinek egyike Bethlen eme megjegyzéséhez jegyzetet fűz, amiben azt írja, hogy *„ez az az óta lefolyt, több mint 4 évtized múltán sem igazolható.”* Így arra a következtetésre jut a jegyzet írója, hogy a *Teleki* öngyilkosságát

mind a mai napig tényként kell elfogadni. Nyilván ez is a suttogó propaganda terhére írható, aminek hatása évtizedekre kiterjed, hiszen az író Bethlen Béla 1979-ben halt meg.

Azt hiszem, az alábbiakban megint önmagamat ismétlem:

1941. április, talán 6-án katonai szolgálatra hívtak be. Ott volt egyik első világháborús, már korábban is Békésen velem szolgált öreg barátom, *Vitéz Dr. Várady László országgyűlési képviselő*, *Hóman Bálint akkori kultuszminiszternek* sógora, aki azt mondta nekem, hogy ne menjünk a többiekkel a Beretvásba vacsorázni, hanem menjünk el egy kisebb vendéglőbe a *Jeneybe*. Így is történt, ahol elmondta *Laci* bácsi a részleteket hozzáfűzvén, hogy olvasta *Telekine*k a kormányhoz intézett búcsúlevelét. Ma már beigazolt tény (közelebbről *Horthy* kormányzó Torontóban kiadott emlékiratára utalok, aki ugyanezt rögzítette), hogy *Teleki Pál* három levelet hagyott hátra, *egyet a Feleségéhez*, egyet a *Kormányzóhoz,* és egyet a *Minisztertanácshoz* intézve. Erre jegyzi meg *Bethlen Béla*, hogy: *„lehet, hogy e levelek megírását kikényszerítették Telekitől."*

Én nem ismertem *Teleki Pált.*

Az egyik munkatársa a Földrajzi Intézetből – aki később az Evangélikus Egyház talán országos felügyelője lett, talán *Mády Zoltánnak* hívták, és akivel, nem sokkal Teleki öngyilkossága után egy alkalommal itt, Nyíregyházán, a mi baráti társaságunkban 1941. májusában találkoztam – rajongással beszélt néhai gazdájáról. Úgy is, mint főnökről, úgyis, mint jellemes férfiről. De ezt a rémhírt soha nem említette. Pedig mi ketten még keményen össze is vitatkoztunk, és emlékszem rá, hogy azt mondtam: *„nem hiszem, hogy ebből a szomorú tényből valami haszna lenne a magyarságnak. Ilyen utat* – mondtam, – *választhat egy borbélysegéd, aki csalódik szerelmében, de nem a magyar miniszterelnök. Ha más utat látott maga előtt, azt kellett volna követnie, vállalva annak kockázatát, hogy a németek merényletet követnek el ellene."*

Az idő sajnos engem igazolt.

Hiába mondta Churchill, hogy: *„az elkövetkezendő béketárgyaláson egy üres széket kell beállítani, emlékezve a mártír magyar miniszterelnökre*." Tudomásom szerint sehol nem volt üres szék és meg sem lett említve *Teleki Pál* neve. És az eredmény pedig, mint már korábban írtam, trianonibb lett a korábbi Tiranonnál.

De megismétlem, még Mády Zoltán sem említette ezt a rémmesét. És ez a Teleki halála körül zajló rémmese még ma is tartja magát intelligens és jó magyarok között.

Tragikus sorsa ez a magyarnak.

Hányszor és hányszor keveredtem vitába az általam mindig igen becsült és nálam sokkal tapasztaltabb férfiakkal azon, hogy csak és kizárólag két út van előttünk: *német vagy orosz*.

A válasz mindig ugyanez volt. (Most hirtelen három név jut eszembe: *Vásáry István*, Debrecen volt polgármestere, aki az 1945-ben, mint kisgazdaminiszter, pénzügyminiszter lett, *dr. Moller Miklós* öreg barátom Kürthy Laci feleségének édesapja, aki egy nagy műveltségű orvos volt, *Szendy Moldován László* vadászbarátom, akinek sok rokona teljesített szolgálatot a magyar külügyi vonalon. Ahogy ő mondta *„itt vagytok ti fiatalok óriási tévedésben, mert van egy harmadik út is, ez az angol vonal."*

Az igazság az, hogy mi magyarok soha nem érdekeltük politikailag az angolokat. Szerettek itt vacsorázni, vadászni. Ennyi. VIII. Edward angol király trónörökös korában talán több ízben is járt Magyarországon, igen szerette a *„báráckot”*, de ennél tovább soha nem jutottak el. És nem jutnak el ma sem.

Hogy látszólag most jelenleg úgy fel van a magyar kapva?

Ez csak jól átgondolt politika.

Nálunk és a lengyel vonalon támadt egy óriási rés a zártnak vélt bolsevista erődön. Nyilván itt kell összpontosítani a támadást. Jól átgondolt stratégia és semmi más. Sajnos, de az idő itt is engem igazolt. Megismétlem, sajnos!

*

1989. június 6.

Ezekben a napokban bármilyen rádiót is hallgassak (magyar, angol, szerb, stb.), de tudom, hogy a világ bármilyen nyelven működő rádiója hasonló ***döbbenettel beszél a kínai eseményekről.***

Milliós ifjúsági tömeg a pekingi, ha jól emlékszem *Menyei Béke (Tienanmen) terén*, amibe kíméletlen kegyetlenséggel belelőnek a kínai kommunista hadsereg katonái. Harckocsik, géppisztolyok, helikopterek, szóval a modern fegyvertechnika „vívmányai” vívják egyenlőtlen harcukat a fiatalsággal szemben.

Ma reggel az egyik jelentés a halottak számát 8000 (?)főben határozta meg. Hogy mi az igazság, azt nem tudom.

De elgondolkodom.

Ez a rémhistória Tajván szigetén van?

No nem!

Kínában a *kommunista uralom 40-ik* esztendejében. Talán azt is ide kellett volna írnom, hogy a *dicsőséges kommunista uralom* évtizedeiben!

Hát ez a megcáfolhatatlan tény. Igen szomorú tény.

Elgondolkodom az emberi ostobaságon, ami felmérhetetlen.

Hallottam e valaha arról az elmúlt 45 év irányított propagandájában, hogy Hitler saját fajtabéliekre lövetett? Tudom, hogy volt egy *Röhm-puccs*, amit legalábbis felénk a „hosszúkések” éjszakájának neveznek. De ha ez igaz is, egy belül keletkezett hatalmi villongás leverése volt. Így írják manapság is. Ez elég gyakori a pártok villódzásai között. Többen akarnak a hatalmon lenni, egyeduralommal, ezért irtják egymást. Erre elég sok példa akadt a történelemben. Nem szokatlan. Ha sajnálatos is, de érthető. Végeredményben egy-egy ilyen pártvezér nem származásánál fogva kerül pozíciójába, hanem konkurensekkel kell megküzdenie. De negyven vagy ennél is több évi uralom után a vezetése alatt álló *népmilliókba* belelövetni? Ez talán mégsem esik egy latba a *Röhmer* puccs körülményeivel.

És van itt még más gondolatom is.

Hitler hozzávetőleg úgy 12 éven át volt uralmon.

Kétségtelen, hogy sokan elhagyták nemcsak Németországot, de azokat a területeket is, ahová ez az uralom eljutott. Ez tény, de zömmel azok távoztak, akik vagy zsidók voltak, vagy valamilyen kapcsolatban álltak a zsidósággal. És ez mégis csak elgondolkoztató tény.

Ezzel szemben a kommunista uralom alá került országokban mi a helyzet, akár tegnap, akár ma?

Meg tudná-e azt valaki mondani, hány millió az elmenekülők száma?

Hány millió magyar?

Mert ma már nyugodtan lehet milliós számról beszélni.

Vagy lengyel, vagy román, vagy cseh, vagy bolgár, vagy kínai, vagy vietnami és még hosszan folytathatnám a sort, hogy ne is említsem az oroszokat.

Nemrég egy statisztikai adat 25 millióban jelölte meg Sztálin áldozatainak számát.

Ehhez képest hol van a nácizmus számkivetettjeinek száma, hogy az olasz fasizmusról ne is beszéljek? Hiszen az igazán elenyésző csekély számú volt, pedig *Mussolin*i több, mint húsz éven át uralkodott. (Itt meg kell jegyeznem azt a politikai szóhasználatban mindig feltűnő ostobaságot, amikor *német fasizmusról* beszélnek. A legelemibb politikai ismeretnek ki kellene legalább arra terjednie, hogy Németországban *nemzeti szocializmus (nácizmus*) volt, Olaszországban pedig, *fasizmus*. Az apróbb úgynevezett „quisling" államokról pontos képet adni nem tudok. Quisling norvég miniszterelnök volt, aki Norvégia német megszállása után vállalta országának vezetését, hogy milyen volt az ott élők élete, nem tudom.)

A háború után egyhangúlag elmarasztalták a győztesek, de hát a „*Vae victis*"(*Jaj*, a *legyőzöttnek*) igazsága mindig igazság. Ezen csak sajnálkozni lehet. (Manapság nem igen emlegetik, pedig ha ez a politikai fogalom meghatározás, hát bizony lehetne néhány úgynevezett „quislinget" még ma is a politikai hatalom vagy annak közelében találni, szép számmal. Akár a magyaroknál, akár a lengyeleknél, de bármely kommunista utódállamnál elég szép számban.)

És mégis ahhoz képest, ahogy ma is *Hitlert,* de nem kevésbé *Mussolinit* is széltében hosszában emlegetik, úgy néz ki, hogy ezek voltak az igazán véres kezű diktátorok.

Hogy nem demokraták, hanem diktátorok voltak: ez kétségtelen tény!

De ha valakinek módja van és veszi magának azt a fáradságot, hogy csak a magyar sajtóban visszakeresi azoknak az éveknek híreit, cikkeit vagy ezeknek a magukat vezéreknek (Führer, Duce) nevező vezetőknek a megnyilatkozásait, nem fog találni olyat, ahol ezek magukat demokratáknak nevezik.

Sőt.

Inkább gúnyolják a demokráciát és sokszor nem alap nélkül.

*

1989. június 12.

Hogy kinek mi a jó, és mi a nem, ezt kívülről eldönteni nem lehet. Ahhoz ott kell élni. Egy pillanatra sem állítom magamról, hogy ha sorsom német területen pottyant ki az anyaméhből, többre viszem. Lehet, hogy koncentrációs táborban végeztem volna, de lehet, hogy nem. Nem tudom, hogy azok, akik ott hatalomra kerültek, hogyan viszonyultak az intelligenciához, a tudáshoz, az értelemhez. Ha ezeket a véleményem szerint alapvető emberi értékeket megvetették, akkor bizonyára nem éreztem volna ott jól magam, és amennyire magamat ismerem, ennek kifejezést is adtam volna. Tehát lehet, hogy hamar befejeztem volna földi pályafutásomat, és nem gépelnék itt és most.

Viszont van egy másik megközelítési út is.

Az úgynevezett *„weimari alkotmány"* kapcsán iszonyatos helyzetben volt Németország. Ennek megszámlálhatatlan bizonyságát olvastam, sőt filmeken is láttam. Itt hivatkozhatom *Habsburg Ottóra* is, aki ugyanezt mondta erről, – mint kritikát – nemrégen a TV-ben lejátszott filmjében.

Hitlerék kiemelték a német népet. Így, ahogy leírom: A NÉMET NÉPET! A nyomorból, munkanélküliségből, erkölcsi fertőből stb. stb. Az *Első Világháború győzteseinek békéje* szerte Európában saját dicsőségükre ezt teremtették meg. Ha egy tisztességes békét kötnek akár a *némettel*, vagy – hogy hazai portára is gondoljak – akár a *magyarral*, *talán* soha nincs *hitlerizmus*. És ha él ma, valahol ott sörözik Nürnbergben. Én ezen nem estem volna kétségbe, mert sem ingem, sem gallérom, hogy a szokásos mondást használjam. *Nem volt sem Hitler, sem tana számomra érték, vagy vonzó, csak ott volt az a megmásíthatatlan tény, hogy mi is, ők is életképtelenségre ítéltettünk a győztesek által és ez abból a hatalmas és kiváló nemzeti tulajdonságokkal rendelkező fajból a maga izmusát kitermelte. Mert ezt nem külföldi hatalom hozta reájuk, hanem magukból termelték ki.*

Két út volt előttük: *a kommunizmus és a hitlerizmus*. Ők ez utóbbit választották.

De ne feledjük: *Thälmann* akkori német kommunista vezető 4 millió szavazatot kapott. Tehát nem volt egy elhanyagolható veszély.

Kérdezem, mi lett volna Európa sorsa, ha a kommunizmus győz Németországban?

Ezen elgondolkodott már valaki?

Pedig érdemes volna, hogy másokat ne említsek, például a spanyoloknak!

Vajon Bourbon uralkodójuk volna?

Hová jutott volna a kommunizmus, ha azt a németek szervezik meg német alapossággal?

És, amikor gépelés közben idáig jutok, önkéntelenül valami eszembe jut.

Talán még az is lehet, hogy eddig sem jutott volna?- vetem fel önmagamnak e kérdést. Hiszen mindazt, amit eddig már korábban is leírtam, tulajdonképpen önmagammal vitatkozva, önmagamnak írom.

Mert – és itt születik meg bennem az ellenvélemény – a bolsevizmust a zsidóság találta fel. Valaki ebben kételkedik?

Ne higgye azt senki, hogy ezt valami antiszeminista szemlélet íratja le velem. Szó sincs erről. A tények azok, amik ezt mondják.

Tessék csak a teoretikusokra gondolni.

Csupán néhány név: *Marx, Engels, Lenin* talán még *Sztálint* is oda lehet írni pályájának kezdetén, hiszen felesége tudomásom szerint *Kaganovics* leány volt. *Goldstein Dezső* volt fogolytársam információja szerint – aki pedig 10 évig orosz ügynök volt a Közel Keleten, tehát jól kellett ismernie az orosz viszonyokat – kérdésemre azt mondta, hogy akkor Oroszország a *Kaganovicsok* uralma alatt volt. Minden kulcspozícióban egy *Kaganovics* ült. Sztálint, csak, mint bábot tolták maguk előtt, aki azután túl nőtt a fejükön, és pedig alaposan.

Ha a magyar viszonyok érdekelnek valakit, lehet *Kun Bélára* és az első bolsevista kísérlet számos népbiztosára gondolni.

És a terror fiúk?

A Szamuelyk, Péter Gáborok? Még felsorolni is terhes, mert pusztán csak a nevük legépelése is indulatokat és gyűlöletet gerjeszt bennem.

Tehát a zsidóság agyalta és vitte diadalra – bár kétes eredménnyel – tanait.

Hogy ma már maga is kiábrándult? Ez nyilvánvaló. Nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Adott ugyan nagyhatalmat, de vagyoni viszonylatban mégis csak a jó öreg kapitalizmus az, ahol kereskedni lehet, tehát érvényesíteni lehet ezen a téren szerzett hatalmas ismereteiket. Ezért tehát vissza kell vonulni erről a térről. De csak szép csendesen, és lassan. Hiszen elég sokan közülük ezen a vonalon mozognak, vagy mozogtak. Tehát elhalasztani e rendszert, de csak lassan a testtel.

Okos, átgondolt politika.

*

Most itt kénytelen vagyok egy pillanatra megszakítani gondolatmenetemet. Míg gépelem e sorokat, szól mellettem a rádió és éppen a Déli híreket mondja.

És mit hallok? Hát ezt azonnal le kell írnom.

A napokban meghalt a perzsa vezető. *Khomeini*, ha jól írom le nevét. Magas kort ért meg, közel járt a 90-hez. Ma akarták temetni. „*A temetés egyelőre elmaradt"* – mondja a rádió, *mivel a tömeg letépte a koporsóról a halotti leplet, azt széttépte, miközben a halott kifordult koporsójából, és a földre esett*."

Mi ez? Rajongás, vagy gyűlölet? Nem tudom, de bármelyik is, egyszóval embertelen.

Halottgyalázás! Nem ismeretlen ez a bűntető jogban.

De egy talán százezrek jelenlétében történő temetésen?

Egy államfőnek a temetésén? Hát ide jutott az emberiség?

Irtózatos!

Hol fog ez végződni? Ide már egy özönvíz sem elegendő.

Szegény Úr Isten, akinek képére teremtődött az ember.

*

Visszatérve az eredeti gondolatmenetemhez.

Tehát *Hitler és a hitlerizmus*, ami nem nevezhető emberségesnek, de a körülmények kényszerítő hatására következett be az, ami bekövetkezett. Menteni nem, de megérteni igenis lehet.

Ezzel szemben,, ami most történik Pekingben? Ezt megérteni sem tudom. Nem lehet más magyarázat, mint az, hogy egy maroknyi kisebbség görcsösen ragaszkodván a hatalomhoz, ami egyedül nekik tejel, minden eszközt felhasznál, hogy megtartsa hatalmát. Ez történt most Pekingben, de ez történt 1953-ban Berlinben, Varsóban, 1956-ban Budapesten, 1968-ban Prágában, hogy kövessem a szomorú kronológiai időrendet.

Ma is kicsiny, és szerencsétlen hazámban elemi erővel tör fel a 4 évtizeden keresztül elfojtott gyötrelem, kisemmizés, emberölés stb. stb. Pedig még csak 1956-tól, tehát a magyar Szabadságharctól kezdik számolni a számonkérést.

Mi lesz – ha teljesen jogosan és indokoltan visszamennek 1945-re, az úgynevezett „felszabaduláshoz", és az akkori tömegmészárláshoz, *Nép/csőcselék – bíróság* ítéletekhez, az ítélet nélkül megkínzottakhoz, a *Hortobágyhoz*. *Recskhez,* a *Gyűjtőfogsághoz*, hogy felsorolni sincs sem helyem, sem időm, sőt ismeretem sem.

Hiszen nap, mint nap olyan dolgokra derül fény, amiről, bár itt – ugyan belső emigrációban –, de mégis itt éltem és sejtelmem sem volt. Ezrek és ezrek, hogy a magyar sorsát ne is említsem, mert nem akarok az elfogultság látszatába kerülni. Hát azok, akiket kivégeztek 1946 és követő években: *Bárdossy, Imrédy, Sztójay, Szálasi stb. stb., nem ez ellen az ázsiai pokol ellen akartak bármi áron is védekezni?*

Vagy mindezt felejtsük el?

Elfelejteni ezt egyszerűen nem lehet.

Vagy megbocsátani?

Ha Jézus Krisztusok volnánk! Akkor igen. De hát gyarló és bűnös emberek vagyunk.

Különben is a „megbocsátás" fogalmához is volna némi megjegyzésem.

Napi bibliaolvasó vagyok, természetesen távolról sem állítom magamról, hogy ismerem a Bibliát. A „*Könyvek könyve*" véleményem szerint kiismerhetetlen. Kevés a megismeréséhez egy ember élete. Több pedig, nem áll rendelkezésünkre. Csak naponta olvasom és sokszor megértem. Sokszor nem, de hát írva vagyon, hogy az „*Én utam nem a Te utad"*-, mondja Isten. Ki érti Isten útjait? Ítéleteit? Általa levont konzekvenciákat? Ember nem. Legfeljebb a maga ismereti körében próbálja körültapogatni.

Így vagyok a *megbocsátás* fogalmával is.

Egy kérdésre azt mondja Krisztus, hogy *„nemcsak hétszer, de hetvenhétszer is meg kell (!) bocsátani."* De mindenkinek? Ezt, legalább is az evangélista feljegyzése, tehát a Négy Evangélium egyike sem fejti ki bővebben. Lehet, hogy annak idején Krisztus igen, de az is lehet, hogy az Ő környezetében e fogalom olyan kristálytiszta volt, hogy az evangelista nem tartotta szükségesnek szó szerint idézni.

De van máshol, nem is egy helyen több feljegyzés, amiből – legalábbis én – következtetni tudok. Ez a közismert „*Tékozló Fiú"* „példázata. Mi van ott megírva?

Amikor a tékozló fiú rádöbben elkönnyelműsködött életére, annak teljes csődjére és határozattá érett benne, hogy hazatér az atyai házba, mit mond az elébe siető atyjának? „*Atyám, vétkeztem az ég ellen, és Te ellened*."

Véleményem szerint itt van a *megbocsátás kérdésének isteni igazsága*. Ki kell mondani azt, hogy „*vétkeztem*", vagyis nem elég az, hogy magamban és gondolatban bocsánatot kérek, de azt nyilvánosan ki kell mondani, és elsősorban annak kell kimondani, aki ellen vétkeztem. És ebben a pillanatban világos lesz előttem a *krisztusi megbocsátás* kötelessége. *A megértő és ezt kinyilvánító bűnösnek* ezt ki kell jelentenie.

Vajon ez a ma is fennálló kommunista rendszer részéről ilyen *expressis verbis* valahol is kimondatott? „*Vétkeztem, illetve vétkeztünk. Nem egyénileg, de rendszerileg*."

Erről én nem tudok semmit, ezt soha sehol nem hallottam.

Pedig ez a kérdés *Alfája* és egyben *Omegája* is.

Más téma

Ezen a héten, *1989. június 16-án temetik* országos gyász közepette ***Nagy Imrét és társait***. Őket megillető aktus ez, megérdemlik.

Hiszen talán – ezt közelebbi ismereti adatok hiányában feltételezem részükről – hogy valami jobbat, emberibbet, tisztességesebbet akartak.

Ebben a véleményemben erősen befolyásol az az 1953 nyarán a rádióban *Nagy Imrétől* hallott, talán parlamenti beszéd, amely az országos gyűlölködő 8 esztendő hangja után némi emberségesebb hang volt. Tekintettel a körülményekre, amikor ezt elmondta, fel kell tételeznem, hogy őszinte, szívéből jövő hang volt. Megismétlem: fel kell tételeznem, mert tudni nem tudom, mivel nem ismertem, sőt környezetéből sem ismertem és ismerek senkit. Olyan emberi hang volt, mint 1968-ban a cseh vezetőé, *Dubceké*.

Emberarcú kommunizmusról beszélt.

De mindketten naiv lelke voltak. Ha emberarcú, akkor már nem kommunizmus.

Nem mondom, hogy akár *Lenin*, akár *Sztálin* munkáit ismerem, arra soha nem volt sem időm, sem kedvem, hogy elolvassam. De az eredmények mind a mai napig milliók és milliók számára annál nyilvánvalóbbak voltak.

Emberarc? Inkább sátáni arc.

Az ezekben az évtizedekben élő milliók előtt 1917-től nyilvánvaló lett a kommunizmus sátáni elképzelése és megvalósítása.

Az is lehet, hogy a *Sátán* hozzájuk képest jótékony lélek. Hiszen sok gondolkodó van, hogy csak a sok Madách magyarórára gondoljak, akik vélik, hogy a *Sátán* inkább szerencsétlen, mint gonosz. Az *Örökkévaló Bölcs* elhatározásából kiosztott szerepet kell eljátszania, mint annak a színésznek, akire a Tragédiában Lucifer szerepe jut.

No persze meg lehet ezt a gondolatot is úgy közelíteni, hogy annak az embernek a szerepe is eleve elrendelt, aki e földi tereken a gonoszságot elköveti. Ez a szerepe.

Nekem kicsit más a véleményem. Azt hiszem, korábban már leírtam ebbéli felfogásomat. De inkább kétszer, mint egyszer sem.

Az eleve elrendelést csak bizonyos fenntartással tudom elfogadni. Egyszerű cédaként, vasúti sínek között menetelünk, jobbról és balról is határ szabja meg az utunkat, de a két sín között? Érvényesül szabad akaratunk!
Így látom ezt a kérdést.

És ezért vélem, hogy senkit nem ment fel cselekedete és annak következménye alól az, hogy „*nem én akartam, hanem az Isten, hogy ezt cselekedjem, mert számomra ez az út volt kijelölve.*" Igen ám, de cselekedeteimet illetően a két sín között a magam ura vagyok. Annak eredménye? Itt megint közbe avatkozik a Gondviselő Isten! Meg akarom ölni, késsel a kezemben el is indulok felé, hogy végrehajtsam akaratomat, de közben elvágódom, és célomat végrehajtani nem tudtam. Véleményem szerint ez e kérdés summázata.

Azt hiszem, elég világos vagyok…

Érkeznek, ha szórványosan, a kínai eseményekről a hírek, a felvételek.

„*Pekingben minden csendes*"-, hallom a pesti rádióból ma reggel.

Jut eszembe:

Annak idején, az első Világháború, korában az akkori hírközlő iroda a *Hőfer* jelentette, hogy a Sipka szorosban, – ez valahol Macedóniában, vagy Hercegovinában volt – minden csendes. A háború után tudtuk meg, hogy bizony emberek sokasága halt meg ott, de a jelentés politikai okból csendest kellett, hogy jelentsen.

Azt hiszem, így van ez most Pekingben is.

Fényképeket közölnek a megsebesült katonákról, kórházi ágyakon feküdnek sűrű fehér kötözés alatt – lehet, hogy a felvétel kedvéért most kötötték be őket. De az is lehet, hogy korábbi háborús képek látnak újból napvilágot, vagy ehhez hasonló szédítése folyik a tömegeknek, miközben az öreg korifeusok lépten-nyomon hálájukat fejezik ki a kínai hadseregnek, hogy az megmentette az országot az „*ellenforradalom*"-tól.

Nem kísértetiesen hasonlít ez 1956 és azt követő évek jelentéseihez?

„*Nincs új a Nap alatt*"- mondja egy közmondás.

Valóban nincs új.

De lepereg az a néhány évtized. Az igaz, hogy az emberi életben pótolhatatlan évtized, míg a világtörténelemben csak percnyi, múló jelenség és más húrokat pengetnek az illetékesek, vagy sütnek ki a történészek.

Ennek vagyunk most itt a tanúi.

Ennek lesznek a kínaiak is tanúi. Szívből kívánom Nekik, hogy ne 33 év után következzen be mindez náluk.

Itt rögzítem egy ma reggeli gondolatomat.

Az elmúlt napokban, pontosítva:

***1989.június** 7-én szerdán* a *Bibliai Útmutatómban* az esti ige a *Zsidókhoz intézett levél 10-ik részének 28-31 verse volt*. Az ebben foglalt örökérvényű Igazság kedvéért szó szerint idézem:

30-ik vers: „*Mert ismerjük azt, aki így szólt: Enyém a bosszúállás, én megfizetek, ezt mondja az Úr. És ismét: Az Úr megítéli az Ő népét.*"

31-ik vers: „*Rettenetes dolog az élő Istennek kezébe esni*."

A közelgő *Nagy Imre újratemetésére* gondolok. *Kiagyalhatott volna e az emberiség legrettenetesebb kínzója is az ember számára szörnyűbb perceket, mint amit ezekben a napokban Kádár János és társai, akik még életben vannak, átélnek?*

Gondoljunk csak arra, hogy a pénteki temetésen fel fogják olvasni azoknak a névsorát, akiket 1956-ban és az azt követő években kivégeztek. Azoknak a neveit, akikről tudnak.

És akikről nem tudnak? Akik változatlanul az ismeretlenség helyén és homályában nyugszanak? És akik végeláthatatlan sorban 1945-től ezt az utat tették meg?

Kádár János még azzal sem mentheti, még önmaga előtt sem magát, hogy „*mi közöm hozzá, semmiről semmit nem tudtam."* Hiszen ennek az eszmének vallotta magát hívéül és ennek a rendszernek volt végig az egyik vezető alakja. Valamikor az ötvenes évek elején még belügyminiszter is volt, tehát magas funkciót töltött be. Hogy azután bizonyos időre Ő is bele került a süllyesztőbe? Annál szörnyűbb a bűne, hiszen legalább annyi emberségnek kellett volna lenni benne, hogy amikor újból hatalomra kerül, ismerve ezen *szörnyű rend* minden gazságát, ne tetézze azokat. De hát ehhez embernek kellett volna lennie, aki az Isten arcára lett megteremtve. Ebből neki és társainak nem sok jutott. Talán csak annyi, hogy két lábon jártak.

Mint embert, *Nagy Imrét*, aki bár nem tudta levetni szemellenzőjét, de mégis, – bár amint az eredménye mutatta, rendkívüli naivsággal – akart valami jobbat, valami emberibbet, valami tisztességesebbet tenni, s ezért sajnálom.

Máskülönben egy világ választ el minket egymástól.

Amint a rádióból tegnap hallottam életútját, bizony azzal nem nagyon lehet dicsekedni. Hadifogságba került, majd ott beállt a bolsevikok közé. Hívük lett. Bár nem volt tanult ember volt, de az értelmesebbek közül való volt.

(Hány tanult ember is ilyen mentalitást tanúsított, például *dr. Münnich Ferenc*, akinek bűnlajstromát tetézi még tanult mivolta is.)

Majd *Nagy Imre* hazajött és folytatta ez irányú tevékenységét talán Kaposváron, ahová emlékezetem szerint való volt. Még nem is panaszkodhatott, mert a Horthy rendszer igen szerény büntetéssel sújtotta, annak dacára, hogy „*országfelforgatásra*" szövetkeztek. De ebből sem tanult, sőt makacsul folytatta korábbi pályáját. Futott veszte felé, így azután kiment a Szovjetbe, ott valahogyan szerencsésen helyezkedett el, így nem került a sztálini süllyesztőbe, mint *Kun Béla* és társai. Megúszta és hazajött, hogy azt, amiről több éven keresztül módjában volt élőben is meggyőződnie, átplántálja ide. Itt kiagyalta, vagy legalább is nevével eljegyezte az a „*földreformot*", amit nem lehet reformnak nevezni, mert egyszerűen *földrablás volt*. Tehát sötét múltjára még rátett néhány lapáttal.

Amikor azután e munkájának itt *magyar földön* megmutatkozott a gyümölcse, megkezdődött a parasztságnak kiforgatása ősi jussából. Erre hirtelen kiábrándult és próbált az akkori ár ellen úszni. Természetes, hogy úszása eredménytelen lett.

De hát végig élte és nézte a kolhozosítást és annak szörnyű eredményeit orosz földön.

Hát nem tudott a sok millió paraszt halottról, az orosz harmincas évek éhínségéről?

Ha én, aki itt éltem és nála 15 évvel fiatalabb voltam, tehát akkor, amikor ezek ott történtek, gyerekemberként én tudtam, Nagy Imre nem?

Vagy vak volt, vagy süket. De kétlem, mert itthon nem látszott se vaknak, se süketnek.

Hát akkor, hogy lehet ezt a magatartást itthon megmagyarázni?

Elfogta a hatalmi mámor?

Vezető funkciókat töltött be és ugyanezt a sorsot kívánta a magyar parasztnak.

Vagy annyira kevés volt az a bizonyos sütnivalója, azaz az esze, hogy ezt nem tudta felmérni? Vagy csak egyszerűen nem látta, vagy nem akarta meglátni, hogy mire megy a játék.

Hát akkor én hozzá képest fene okos ember voltam.

Hiszem Nagykanizsám, amikor már kikerültem a várostól, és mint egy ottani mérnök úgynevezett figuránsa ki-kijártam azzal a mérnökkel, hogy tartsam azokat a színes mérőléceket, amivel mérték a földeket, ordítóan látszott, hogy olyan kicsiny parcellákat mérnek ki és adnak az igénylőknek, amiből megélni nem, csak nyomorogni lehetett. Nyilvánvaló volt a cél, hogy szétrombolni a nagybirtokot, s ezzel az országnak mérhetetlen gazdasági kárt okozni. És azért így, hogy azután összetegyék a földeket kolhozokba.

Hát *Nagy Imre* ezt nem látta?

Ha pedig nem látta, akkor, hogy merte az ilyen magas funkció betöltését magára vállalni?

Még azt sem mondom, hogy megérdemelte sorsát. Nem mondom, mivel irányítónak a keresztény tanítást ismerem el. És azért sem, mert legalább bizonyos idő múltán valamit meglátott és beismert.

De hogy országos gyászt mímeljünk és még culpázzunk?

Hát ez egy kicsit sok.

Ezt mondjuk abszolút mértékben megérdemelte *Rákóczi Ferenc,* az a bizonyos II-ik. Jól-rosszul *Kossuth Lajos,* aki annyira inkarnációja a magyarnak – nem előnyös szempontból – de mégis egy ideál.

De hát ezek? Közöttük az a *szerencsétlen Maléter*, akiről úgy tudom intellektus család gyermekeként látta meg a napvilágot, és pedig Kassán. (Az sem elhanyagolható, hogy pontosan azon a Kassán, amit azután elraboltak a magyartól.) Majd Ludovikás lett és ennek eredményeként katonatiszt egy magyar hadseregben, hogy azután ezek közé álljon, és Rákosi katonatisztje legyen, mégpedig viszonylag elég magas katonai rangban, mert úgy tudom ezeknél ezredes lett.

Hogy mondja a német: „*Wer mit Hundet zu Bette gehen, steht mit Flöhen auf.*" (Aki kutyákkal megy aludni, bolhákkal ébred.) Nagy Imre szomorú árat fizetett e mondás nem tudásáért. De ez az ő privát dolga és feleségének, s ha volt, gyermekének szerencsétlen sorsa. Én valahogy úgy vagyok ezzel, hogy nem kívántam neki, de nem is sajnálkozom felette.

Aki mit főz, egye is meg.

Így zajlanak napjaink.

Hogy ebből a vajúdásból mi fog kisülni? Csak az Isten tudja. E kérdés megoldása bizonyára szoros kapcsolatban van a külpolitikai helyzet alakulásával.

Hogy mi történik a jövőben Oroszországban?

Mi lesz az úgynevezett „*Glasznoszttya*l" és „*Peresztrojkával*?"

Mi fog történni Kínában, ahol most tombolni kezd a terror? Mi lesz a világkommunizmusnak további sorsa?

Kérdések, melyekre a választ a jövő adja meg.

Mindenesetre nem nagyon tanácsos mostanság a Fórumon forgolódni.

Könnyen fej nélkül maradhat az ott tartózkodó.

Napjainkban, amikor minden vonalon ez a sürgés-forgás tapasztalható, a magam csendességében el elnézem a TV. képeit, hallgatom a különböző rádiójelentéseket. És e közben sokszor eszembe jut az a *Bencs Zoltánnal* folytatott vita, amiről már a korábbiakban írtam. S aminek az a sajnos igen nagy igazságot tartalmazó „*bencszoltáni"* mondás vetett véget: „*Neked mindenben igazad van, de nincs jobb garnitúránk*!"

Ez a szomorú tény lett annyira tény, hogy ma is ezt kell önmagamtól kérdezni?

Ennél nincs jobb garnitúrája az országnak?

Lehet, hogy nagyon sok fiatal van, aki jobb, becsületesebb, tisztességesebb, mint azok, akik tolonganak a képernyő és mikrofon körül, de ki tud róluk?

Nem vagyok optimista ebben a kérdésben sem.

Azok az öregek pedig, akik egy más világ emberei voltak, sajnos, de megöregedtek.

Ezek közé sorolom magam is.

Ha talán 1956-ban sikerül minden, akkor talán… De ez is csak: *talán*...

Írtam már arról, hogy gyerekkoromtól igen érdekelt a politika, történelem és magam is ezen az úton szerettem volna továbbhaladni. Ezen ambícióim elérésére a városi szolgálat csak egy jó ugródeszka lett volna.

Sokszor jut eszembe, nem lehetek e sorsomnak hálás, hogy nem sikerült?

Nem ért volna valami óriási csalódás ezen a téren is? Hiszen az egy alapvető igazság, hogy vályogból nem lehet kővárat építeni.

És talán a magyarság legalábbis jelenlegi állapotában inkább a vályoghoz hasonlít? De nem így volt-e évszázadokkal korábban is? Hát-hát a történelem nem igen cáfolja ezeket a keserű sorokat.

Tehát újból ott vagyok, ahvá már több alkalommal is eljutottam. A végső megállapításhoz: kiválasztott népe az Új Szövetségnek a magyar, akit csak az Isteni Gondviselés tartott a mögötte lévő 1100 esztendőn át.

És az elkövetkezendő 1000 év?

Milyen jó, hogy sűrű homály fedi a Jövendőt.

*

1989. június 16.

Ma van ***Nagy Imre és társainak temetési napja.*** A televízió, a rádió reggeltől késő délutánig egyfolytában a helyszínről közvetít.

A *Hősök terén* az ünnepélyes szertartás, a *Temetőben*, amint most írják a hírhedt „*301. számú parcellánál*", tekintettel a hely szűk mivoltára, már csak a meghívottak jelenlétében megtartott eltemetési szertartás. Az Esti Híradónál még evangélikus papot is láttam, nem is egy, de két papot Luther kabátban a sírgödörnél beszélni és imát mondani. Igen sok szónok, rengeteg koszorú és virágcsokor, és ahogy becsülték kb. 250 ezres nézőszám. Nagy pompájú temetés.

Az vitathatatlan tény, hogy temetni, azt tudunk.

Ahogy képekből ismerem*: Rákóczi* hamvainak, *Kossuth hamvainak* hazahozatala, mindenkor hatalmas tömegeket vonzott. Ugyanígy a november elsejei *Halottak napja* is minden magyar temetőbe mindig hatalmas tömegeket visz ki, és amit gyertyára és virágra elköltenek nem kis vagyonnal ér fel.

Jól van ez így? Alig hiszem.

Ha az élőknek adnák meg, akár a hozzátartozók, akár a mindennapi embernek azt a tiszteletet és azt a vagyoni áldozatot, amit e kultuszok megkövetelnek, mennyivel emberségesebb volna mindez.

Vagy talán ez is a keletről jött népek szokása?

Ha igen, igen rossz szokás. No, de hagyjuk ezt a kérdést. Foglalkozzam inkább a most elhantoltakkal.

Az eltemetettekkel kapcsolatban érzelmeim igen vegyesek. Közülük kettőről tudok valamivel többet.

Így ***Nagy Imréről*** és *Maléter Pálról*.

Nagy Imréről

Amint a róla szóló újságcikkben olvasom, *Kaposváron született* szegényparaszt családból – igaz, hogy ezen meghatározás eléggé sztereotip lett az utolsó évtizedekben – de fogadjuk el valónak. Ellenbizonyítékom nincs. Gimnáziumba is került, amit részben anyagi okból, részben a tanulmányi eredményei alapján talán az 5-ik osztályban abbahagyott. Mivel 1896-ban született, az Első Világháború magával ragadta, majd valamikor 1917-ben *orosz hadifogságba* került. Ott átképezték, tehát bolseviki lett. Sőt harcolt az ott megalakított *Vörös Hadseregben* is. Majd valamikor a húszas években hazakerült.

Netán agitátornak küldték? – teszem fel magamnak kérdést. Nem tudom a választ. Az természetes, hogy itt – mivel a hazatérő foglyokról is minden idővel kiderült, hiszen különböző emberek kerültek haza különböző felfogással, akik egymásról mindent kibeszéltek – megfigyelés alatt tartották. Ez minden ország és minden rendszer önvédelmi joga és kötelessége.

Azután, mivel az ott kinn szerzett „eszméit" itthon terjeszteni kívánta, *összeütközésbe került* a fennálló Renddel, ami azután bebörtönözte. Hírforrásaim itt nem egyértelműek.

Az egyik szerint 2-3 évre, a másik szerint csak néhány hétre került börtönbe, majd kiszabadult és *Bécsbe költözött* családjával.

Lehetséges, mivel annak idején semmi nehézség nem volt az ország elhagyására és Bécs meglehetősen piroslott. Elég sok ilyen kétes, kommunista gyanús egyénnek adott a magyarok közül is menedéket. (Ezt nem elítélően jegyeztem meg. Nyilván osztrák mentalitás, hiszen fordított előjellel 1944 után hasonló szerepet töltött be a jobboldal menekültjeinek életében is. Így van ez napjainkban is.)

Onnan Nagy Oroszországba került és ott volt különböző megbízatásokban egészen 1944 év végéig. Többek között, ahogy olvastam, az ottani moszkvai rádiónál tevékenykedett. Valahogy megúszta és nem osztozott *Kun Béla* és társai sorsában, akiket *Sztálin* likvidáltatott. Hazakerült, és itt meglehetősen magas beosztásokban tevékenykedett.

Így *belügyminiszter* lett, talán abban az időben, amikor engem és sok magyar sorstársamat bebörtönöztek, azután *földművelésügyi miniszter* lett, *megtette a földreformnak* becézett földrablást, sőt, hogy rátegye munkásságára a koronát, annak a *Parlamentnek lett az elnöke, amit az úgynevezett „kékcédulás" képviselők alkottak.*

Nem tudom, megemlékeztem-e már erről a „dicső" politikai disznóságról, tehát jobb kétszer, mint egyszer sem. (Évek óta írom gondolataimat, és felejtek) Tudott dolog, hogy az 1945-ös választást a Kisgazdapárt nyerte meg, 57 százalék körüli eredménnyel. Mit bizonyít ez? Hogy a magyar nép óriási többsége szemben állt mindazzal, amit az oroszok hoztak. Hiszen egy olyan választásnál, aminek lebonyolítására olyan hatóság vállalkozott, ahol óriási többségben kommunista, vagy nyúlbátorságú tisztviselők ültek, opportunisták, behódolók stb., az orosz hadsereg megszállása alatt a *Kommunista Párt* valami 17%-ot hozott össze, és a többség azé a kisgazdapárté lett, ami bizony nem igen jeleskedett jeles emberekben. Ide sorolhatom akár *Tildy Zoltánt,* de *Erőss Jánost*, vagy *Zsedényi Bélát* és hasonló társait is. Hol volt már a *Gál Gaszton* szelleme és hagyatéka? Az igazság az, hogy nem lévén más, a választók a silányak közül a legkevésbé silányt választották. (Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a magyarság tekintélyes része börtönben, vagy internáló táborban volt, vagy elhagyta az országot.) És ezek a lakosság értékesebb részéhez tartoztak.

A dolgok természetéből adódott, hogy sokat e „győztes" párt sem tudott tenni. Itt voltak az oroszok, élükön *Vorosilovval*, aki, a Nyugat nagyobb dicsőségére, teljhatalmú ura volt Magyarországnak (Mit összekiabáltak Hitlerre ezek a nyugati urak a „*lebensraum*" elmélete miatt. És Ők? No, de hagyjuk.) Tehát a kulcspozíciók a kommunistáké lettek, az irányítást is ők folytatták szinte maradéktalanul.

Jól jegyezzük meg a dátumot: *1945 tavaszát* írtuk.

Ezért olyan groteszk számomra, amikor az ország bajainak megjelölésénél vissza visszatérnek 1956-ra, mintha akkor keletkeztek volna a bajok. Óriási tévedés és bitangság. A bajok 1944 decemberében keletkeztek már, amikor az úgynevezett *Ideiglenes Kormány*, élén a *Dálnoki Miklós* féle alakokkal megalakult. No, de papíron, a külföld felé ez nem volt elég. A kommunistáknak kellett az is, hogy egy nevetséges utánzatát építsék a demok-

ratizmusnak, azaz *parlamenti többségük legyen*. De hogy lehet ezt megszerezni, amikor ők is nagyon jól tudták, hogy a Magyar Nép minden ilyen irányú törekvést már csirájában elutasít. Ördögi ravaszsággal kitalálták a következőket: elrendelte a belügyminiszter – ez emlékezetem szerint az a szerencsétlen *Rajk Laci* volt – azt nem tudom, hogyan lett kommunista – aki, eggyel járt itt felettem a gimnáziumban. Jó viszonyban voltunk és egy derék erdélyi menekültet ismertem meg benne. Az viszont igaz, hogy 1927-től többet nem láttam. Milyen úton ferdült oda, ahová jutott, nem tudom. Nos, *Rajk Laci* elrendelte, hogy mivel a munkások üdülgetni mennek, már pedig a választás vasárnapra esett, amikor is „köztudomású", hogy a kétkezi dolgozók állandóan *turistálkodnak*, hogy ők el ne essenek szavazati joguktól, a BM által rendszeresített „kékszínű" szavazó cédulákkal ott is szavazhatnak, ahol nincsenek a választói névjegyzékbe felvéve. Ahol tehát ezek a csoportok megfordultak, ott e kékcédulákkal szavazhattak. A többi már csak nyomdatechnikai kérdés volt.

Kellő számú csoporttal, kellő számú kékcédulát körútra indítani és mindenfelé leszavaztatni. Így is történt. Majd este jött a miniszteri parancs, hogy csak a kékcédulák az érvényesek. Az eredmény azt hiszem senki előtt nem vitás, 99 és valamennyi százalék a *Kommunista Párt* részére.

Hogy honnan tudom ezeket én, aki már akkor is csendes magányomban éltem?

Mariska nagynéném (Arató Mária), aki 1918-as szociáldemokrata, azaz *„szocdem"* volt, mint pártjának bizalmija az egyik itteni körzetben teljesített szolgálatot. Ő beszélte ezt el. Azt hiszem elég autentikus. A felháborodásáról azt hiszem felesleges beszélni.

No, ennek a Parlamentnek, ennek a dicsőnek lett elnöke Nagy Imre.

Ő ezt vajon nem tudta?

Elképzelhető ez? Azt hiszem, józan ember előtt nem.

De tudnia kellett ezt a Nyugatnak is.

Mit tett?

Semmit. Már amikor a földrablást végrehajtották, tudatosan olyan kicsiny parcellákra osztották a földeket, amin egy-egy család nem élhetett meg. De hát a kolhoz alakítás szempontjából nem is az volt a feltétel, hogy megéljenek rajta.

Nagy Imre, aki állítólag intenzíven foglalkozott a földdel, nagy „szakértő" volt, vagy legalábbis annak tüntetik fel különösen napjainkban, ezt nem tudta?

Én nem voltam és nem vagyok földszakértő.

De amikor, mint úgynevezett „figurás" dolgoztam egy nagykanizsai mérnök mellett, – mindenkinek jól felfogott érdeke azt kívánta, hogy valami robotot keressen magának, mert különben az oroszok kerestek számára és az nem biztos, hogy a hon határain belül volt – magamnak ezt találtam a legjobbnak, különben is kanizsai ismerősöm volt ez a mérnök (talán Kenedinek hívták). Mi, akik a mérésekben vettünk részt, ezeket világosan láttuk. Én is. Sőt nem egy juttatottnak megmondtam, hogy *„könnyű a dolga, mert a felosztásra kerülő föld őszi vetéssel vetve van, így már csak le kell aratni és betakarítani, de mi lesz jövőre*? *Mivel veti be, mivel dolgozza meg előzetesen a földet stb?"* Persze, erre már nem

sok gondjuk volt, mert nem sokkal később megindult a kolhozosítás, ha nem is már a gyakorlatban, de a hírek erre tendáltak. És ez befolyásolta a földhöz juttatottakat.

Mivel ***Nagy Imre*** nyilván ***tisztességesebb*** volt *Rákosinál* és társainál – talán az sem elhanyagolható, hogy Nagy magyarnak született – fel kellett támadnia benne annak a gondolatnak, hogy ez az út a teljes csődbe visz. E gondolatokból történő következtetés, pedig egyenes úton vezetett az akasztófa felé, lévén akkor is itt kommunista uralom.

Már nem *Rákosi*, hanem *Kádár* vezette. Tehát nem kutya, de eb.

Mint embert, sajnálom.

Alapvető felfogásom, hogy óriási bűn politikai okok miatt bebörtönözni vagy kivégezni embereket. Nemcsak bűn, de ostobaság is. Hiszen előbb-utóbb tömegével termeljük ki a mártírokat.

Magamban visszagondolok arra a napra, talán 1953 júniusát írtuk, amikor Mariska nagynéném akkor még Deák Ferenc utcai lakásából hazafelé jőve, a nyitott ablakokon valakit szónokolni hallottam, aki egészen más húrokat pengetett, mint amiket korábban a „magyar" itt kizárólag a kommunista rádióra gondolok – rádiókból hallottam. Haza siettem, itthon bekapcsoltam a rádiónkat. Idehívtam anyámat és a feleségemet, és kétségtelen fellélegzéssel együtt hallgattuk. Majd megtudtuk, hogy a szónok *Nagy Imre* volt.

Igaz az is, hogy néhány nap múlva megszólalt a *sátáni Rákosi* is, aki már akkor és nyomban sok mindent visszakoztatott. Majd, mivel ő bírta az akkori moszkvai vezetés bizalmát, *Nagy Imrét* ki is ütötte a nyeregből, úgy, hogy a pártból is kizárta.

Oda azután valamikor 1956-ban vették vissza. Tehát akkor is kommunista volt. Nem vitatom, hogy naiv és az átlagnál becsületesebb kommunista, de kommunista. Ezt a tényt ne szépítsük. Tőlem tehát egy Világ választotta és választja el.

Talán, ha egyszer Ancsa leányom olvasni fogja e sorokat, megérti, hogy akkor, amikor a Nagy temetésén délután autóval hazajöttek, a kapum előtt találkozva azt kérdezte Tőlem, hogy nem hallgatom-e a temetést? Nemleges feleletemre igen csodálkozott, és talán akkor nem értette, amit mondtam. „Egyik kommunista temeti a másikat, akit korábban ő, vagy egy másik ő végeztetett ki. Mi közöm nekem mindehhez? Hát mi közöm?

Maléter Pálról

Ha valamivel rövidebben is, de foglalkozni kívánok *Maléter* személyével is.

Őt sem ismertem, de amit róla tudok, nekem éppen elég. Kassán született, amint most már tudom evangélikus családból és intellektus családból. *Jól jegyezzük meg: Kassán*.

Azon a Kassán, ami a *Horthy Miklós* országlása alatt, annak a politikának eredményeként tért vissza az anyaországhoz. Hogy rövid időre? Ez a történelem sodrásának köszönhető. Erről nem az akkori rendszer tehet. Mert az a rendszer felismerte, hogy csak és kizárólag két utunk van nekünk magyaroknak: a *német, vagy az orosz út*. És a két rossz közül gondolkodás nélkül a kisebbik rosszat választották. Mert ha valaki erre azt mondja, hogy ha mi nem lépünk be az oroszok ellen, milyen remek dolgunk volna most, erre csak két példát említek, de ez azt hiszem a legelfogultabb szemlélőnek is elég kell, hogy legyen:

a lengyelek és a *bolgárok*. Ez utóbbiak az utolsó pillanatig diplomáciai kapcsolatban voltak az oroszokkal. Amikor az orosz csapatok elérték a bolgár határt, azt megrohanták, a miniszterelnöküket, egy bizonyos *Filov* nevű bolgárt agyonlőtték, és Bulgária ott van, vagy még „*amottabban"* van, mint mi. A lengyelekről felesleges bármit is írnom, annyira köztudomású.

Tehát *Maléter* ezen a Kassán született, tudomásom szerint 1918-ban. Annyit tudok még róla, hogy a *Ludovikára* járt, és mint ott felavatott hadnagy a magyar hadsereg kötelékébe került. Majd orosz hadifogságba esett, s onnan, már, mint partizán százados került ismét magyar földre. Hát nem egy ragyogó karrier? *Horthysta tisztből partizán százados*! Megtámadva azt a rendszert, ami szülővárosát hozta vissza! Hát ez is egy gyönyörű teljesítmény! Itt azután szabad volt az út az ezredességig, majd amikor az 1956-os eseményeket látta, gyorsan átállt, hogy tábornok, vagy nem tudom milyen rangot viselő legyen és honvédelmi miniszter a Nagy Imre kormányában.

Meggyőződésem, hogy átállása a konjunktúra lovagok átállása volt. Ott és akkor ezt az utat látta a legcélravezetőbbnek. Tévedett, és pedig súlyosan tévedett, hiszen az elvbarátainak nagyszerű szövetségese, a Szovjet, mint tárgyaló partnert, tőrbe csalta, lefogta, majd átadta az utódoknak – ne felejtsük, azok is kommunisták voltak – s akik azután kivégeztették. Szomorú sors, és szomorú annak az asszonynak, aki akkor mellette volt. Lehet, hogy gyermekük is volt, ezt nem tudom. Neki, vagy nekik tragikus! De végső fokon? Amit főzött, megette. Szememben nem tud más lenni, mint hazája ellen támadó idegen katonabérenc.

Hát akkor miért gyászolják?

A többiekről semmit nem tudok, így nem is foglalkozom személyükkel.

Mint keresztény ember, senkinek nem kívánom a végzetét. A Biblia utasítása szerint élek e téren is. Gondoljunk itt is a már korábban, de nem régen idézett „*Zsidókhoz intézett levél*" 10.30 -ik versére: „*rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni*." Így fogom fel. Az Istené az Ítélet. Nekem nincs más feladatom, mint tudomásul venni.

Ennyi, azt hiszem bőségesen elég a kérdéssel kapcsolatban kialakult felfogásom megismertetésére.

*

1989. június 18.

Egyelőre azonban ezzel kapcsolatban van egy örömteli hírem is. Amikor e sorokat kopogom *1989. június 18-át írjuk*. Istennek legyen hála érte, a temetésen résztvevők megőrizték józanságukat, és semmilyen irányban nem ragadtatták el magukat. Mert féltem ettől.

1956-ban az a bizonyos „*Mars ki Ruszki*" fennen hangoztatása, az nem egy átgondolt politikai jelszó volt. És ehhez nem kellett 42 év tapasztalata. Elvégre az orosz egy világhatalom volt, mi pedig hozzájuk képest egy csöppség. „*Ne köhögjön a bolha*, *a nagyok szónokolnak."*

Most nem következett semmi ilyen kilengés.

Vannak már ellenzéki hangok. Az oroszoknál az egyik újság, bár nem kommentálta, de idézte a temetés egyik szónokának kirohanását az oroszok ellen. Jelenlegi helyzetükben nem olyan hirtelen reagálnak ilyesmikre, mert hát elég bajuk van a házuk táján is.

A csehek közül is, valamelyik vezetőjük *ellenforradalomnak* nevezi most is az 1956-ban történteket. De bizonyára ez ott is a kisebbség hangja. Náluk még most sem értékelik a valóságnak megfelelően az ottani 1968-as eseményeket és *Dubcek,* akkori vezetőjükkel szemben sem változott álláspontjuk. Már ami a hivatalos álláspontot illeti.

Nemrég éles támadás érte a *Magyar Televízió Panoráma* című műsorát, azért mert megszólaltatta ezt a cseh vezetőt, aki tudomásom szerint csendes életét éli Pozsonyban. No, de ennek még „csak" 21 éve volt, hazánkban is 33 évet kellett várni arra, hogy átértékelődjenek a hivatalos fogalmak és eljussanak annak megállapítására, hogy itt 1956-ban nem úgynevezett ellenforradalom volt.

No ennél a meghatározásnál is meg kell egy pillanatra állani.

Mi az, hogy ellenforradalom?

Nem vitás, hogy ellenforradalom volt az itteni 1919-20-as esztendők története, Horthy Miklós feltűnése a magyar politikai életben. Ez igenis ellenforradalom volt, hiszen ami 1918-19-ben itt lejátszódott és forradalmi jelenség volt, az ellen kelt fel nagyrészt nyugati segítséggel, vagy legalábbis jóindulatú elnézéssel úgy, ahogy diadalmaskodott.

1945-ben azonban Magyarországban nem volt forradalom! Győztek az úgynevezett *Szövetséges Hatalmak*, tehát az *amerikai, angol, orosz* szövetség. (A franciáknak inkább csak füstjük volt, mint tényleges részvételük, dicstelen, talán 3-4 hétig tartó háborúskodásukra a feledés fátylát igyekeznek borítani. Ezen nem is csodálkozom. Németország legyőzésében részvételük csak igen jelképes volt.)

A szövetség eredményeként a *Nyugatiak* hozzájárulásával Európának ezt a részét az orosz szférába utalták. Így hazánkban ők rendezkedtek be, részben magukkal hozott, részben itt megtalált magyar „szövetségesükkel", akik hát igen szerényen szólva is, nem tartoztak, és nem tartoznak a magyarság színe javához. (Sőt, inkább a szemétjéhez. Ez a szemét öntötte el az országot, és uralkodik most kenyéradójuk jóvoltából.)

Hogy meddig?

Azt szeretném én is tudni.

No, már most, e hazai szemét és a jött idegen szemét ellen támadt fel a magyar nép. Hogyan is lehet akkor ellenforradalomról beszélni?

Vagy talán a kommunista eszmék futárjai az emberi kor legvégéig úgy gondolják, kisajátíthatják a „forradalom" eszméjét, és címszavát?

Számomra nevetséges felfogás. Ők azonban valamennyien ebben a leledznek.

Így, azután bárhol szerte a Világon, ahol hatalomra jutottak, ha valahol valaki ellenük fordul ez már „ellenforradalmár".

Nem tudom ép ésszel felfogni e fentieket.

(A másik ilyen elcsépelt jelszó a „*fasiszta*”. Azt hiszem, beszéltem már korábban erről. Politikai tudatlanság ez. *Fasizmus Olaszországban* volt és máshol sehol. Németországban *nemzeti szocializmus* volt, *Spanyolország Frankó tábornok* nevével jelezte ezt a politikai rendszert, amiben élt mindaddig, amíg a Frankó meg nem halt és az egyik *Bourbon* leszármazott nem lett ott király, ami által a spanyoloknál visszaállt a királyság. Bizonyára, ha a harmincas években nem győz a Frankó rendszer, hanem kommunizmus marad, ma nincs *Bourbon* restauráció. Ez, azt hiszem, gondolkodó ember előtt nem lehet kétséges.)

*

1989. július 6.

A déli hírekben hallom, hogy meghalt Kádár János.

Meggyőződéssel vallom ama nézetemet, amely szerint nem fogadom el azt az elvet, hogy: „*De mortuis nil nisi bene”*,azaz: „*Halottakról vagy jót, vagy semmit*.”

Tehát a halottakról csak jót.

NEM!

Mivel mindannyiunknak, aki e Földre születtünk, egyszer meg kell halni. Ez nem jutalom, hanem természetes vége az ember földi életének.

A halottakról igazat.

Ezt elfogadom.

Nem rágalmazni, nem valótlanságokat összefecsegni, mert *már az esetleges nagy hatalmútól nem kell félni*! Lásd például a *Sztálin-Hruscsov* csevelyt. Ugyanis nem régen hallottam, hogy az 1930-as évek elején Hruscsov igen lelkes híve volt Sztálinnak és tapsikált azoknak a kivégzéseknek, amiket a nagymogul elhatározott. Hogy azután azon a bizonyos huszadik kongresszuson minden erejével belerúgjon volt főnökébe és mintaképébe.

Ez undorító!

De az igazság megmondása el nem mulasztható kötelessége annak, aki túlélő.

Így vagyok *Kádárral* is. Hitványabb, silányabb valakit elképzelni sem tudok, mint ő volt. Állítólag már fiatalon tagja lett a kommunista pártnak. Ez lehet ifjúkori ballépés, tudatlanság, okkal vagy ok nélküli gyűlölködés stb.

De lehet egyszerűen karrierizmus utáni vágy is.

Mindegy, nála beütött.

Már valamikor a negyvenes évek végén belügyőr lett, hogy *Rákosi* barátja és elvtársa révén talán három évre bevonuljon *Rákosi* börtönébe. Nem tanult ebből sem, még az a bizonyos betyárbecsület sem volt meg benne, hogy megtapasztalva a politikai elítélt börtöni abszurditását, annak levonja következményeit, és ha módja van, ne haladjon azon az úton.

Ez az ember nem volt ilyen.

Ugyanúgy és ugyanott folytatta, ahol korábban kényszerelvonáson volt.

Nem tanult, nem lett emberibb. Gátlás nélkül megtömte a börtönöket.

Nevével valószínűleg a *magyar történelem* egy korszakot fog jelezni, mégpedig nem is csekélyt.

33 esztendő jelzi ezt a korszakot.

És milyen 33 esztendő?

Nem szeretem a nagy szavakat használni, de talán alig volt keserűbb korszaka a magyarnak, mint ez a 33 esztendő. Eredményét most élvezi az itt élő magyarság. Elszegényedve, erkölcsileg lezüllve, szellemi nagyságaitól megfosztva itt téblábolt Európa szomorú negyedében egy jobb sorsra érdemes és talán méltó Nemzet.

Egyre másra látnak napvilágot olyan dolgok, amikről nekünk, itt élő kis embereknek fogalmuk sem volt. A hitványság, korrupció, pazarlás esztelenül orgiáját üli, és ülni fogja nemzedékeken keresztül e földrészen. Ez a jellemzője a Kádár-korszaknak.

Még abban sem volt jellemes, hogy volt elvtársait, vagy talán barátait ne adja át, – ha érdeke úgy kívánta – a legkeményebb sorsuknak. Hiszen sírba eresztő kötele volt úgy *Rajknak*, mint *Nagy Imrének*, akik pedig ugyancsak annak az eszmének hódoltak, mint Ő.

Ha valakiről el lehet mondani, hogy karrierista volt, hát ez az ember az volt.

Évtizedeken keresztül díszelgett és fennen hangoztatta, hogy 1956 őszén Ő és társai hívták be az oroszokat. Ezt akkor se, most se hiszem el. Az oroszok jöttek a maguk elhatározásából. Nekik a saját és világpolitikai céljuk ezt diktálta. Csupán szükségük volt néhány hitvány úgynevezett magyarra, akik, ha mást nem is, de nevüket adták ehhez a manőverükhöz.

De arra sem hivatkozhatnak, hogy nevüket akaratuk ellenére felhasználták az oroszok. Hiszen ők maguk hangoztatták ezt.

Legyen itt még néhány név feltüntetve örök mementóul, mint a pregnáns hazaárulók nevei: *Dr. Münich Ferenc, Apró Antal, Marosán György.*

Eszembe jut egy emlékem, talán írtam már erről is.

Amikor 1944 tavaszának valamelyik hetében a Keleti Arcvonal megalakítása érdekében Pestre hívtak meg, a többek között ott szónokló Imrédy Béla azt mondta, hogy „az a magyar ember, aki örül annak, hogy a németek 1944. március 19-én megszállták hazánkat, nem magyar ember". Milyen igaza volt. És ezt az Imrédyt, mint „hazaárulót" 1946-ban kivégeztette az a rendszer, aminek a most elhalt Kádár János már akkor is oszlopos tagja volt. Milyen torz vigyora mindez a sors kiszámíthatatlan játékának!

Azt hiszem teljesen elég volt ennyit is vesztegetni erre az emberre.

„*Ne ítélj, hogy ne ítéltessél*" – mondja az írás. A többit bízzuk az élő Istenre. Nem kell foglalkoznom tovább személyével.

Csak valamit még elmondok.

Ma, mikor a rádióban a bejelentést hallottam, utána valaki a hírhez kommentárt fűzött. Undorító volt.

Önkéntelenül felmerül bennem a kérdés: talán a napokban egy ugyanolyan temetési parádéban lesz a magyarságnak része, mint volt június 16-án? Amikor *Nagy Imrét*, a *Kádár*

áldozatát temették? Nem tudom, de túlságosan nem volnék meglepve.

Magyarország az utolsó 45 évben a korlátlan lehetetlenségek országa lett. Hát ez is megtörténhet. Ha igen, úgy olyan szemétdombbá változtunk, amire talán a Világtörténelemben sem volt példa. Legalább most volna arra alkalom, hogy *néma részvétlenségével* megmutassa igazi arcát a magyar. Ha egyáltalán még van ilyen a magyar. De nem tudok hinni benne.

Bár csak ne lenne igazam.

Majd megmutatják az események.

Ha nem felejtkezem el róla, rögzítem az elkövetkezendő napok erre vonatkozó eseményeit itt e hallgatag papírokon.

*

Ismét a zsidó kérdésről

Régen motoszkál bennem és az elmúlt hetek eseményei, megnyilatkozásai felszínre hozzák úgy a magyarság, mint a világ népeinek igen nagy problémáját.

A zsidó kérdésről szeretnék egy kicsit elmélkedni.

Több alkalommal hallottam – elsősorban is a rádióból, hiszen újságot nem igen olvasok – annak emlegetését, hogy Magyarországon ismét felütötte a fejét az *antiszemitizmus.*

No, erről szeretnék egy kicsit elmélkedni.

Ha e hír igaz, számomra nem meglepő e kérdésnek újbóli jelentkezése.

Eszembe jut életemnek egy nem kellemes emléke. Bár már részletesen írtam róla, most összegzem.

1945 Pünkösdje után, amikor Nagykanizsáról olyan felejthetetlen körülmények között leszállítva (vagonhoz kötve, majd megvasalva, mint egy fenevadat végighurcolva a város főbb útvonalán, stb.) Nyíregyházán az akkor ideiglenes rendőrségi helyiségben egy éjszakai kihallgatásomra került sor, népes zsidókból álló csoport hallgatott ki.

(A rendes rendőrségi épületet az oroszok birtokolták és a rendőrség a Takarékpalota első és második emeletén volt kialakítva)

Az engem kihallgatók – az ő nagyobb dicsőségükre – a sárga földig, eszméletlenségig vertek. Miért?

Azért, mert azt mondtam kérdésükre, – ami, kellő gúnnyal fűszerezve, arra irányult, hogy: „maga is ugye nagyon sajnálta a szegény meghurcolt zsidókat?"-, hogy „nem sajnáltam, mert az a véleményem, hogy amit főztek, egyék is meg és amit most maguk főznek, meg fogják enni, lehet hogy az unokák, de megeszik." Erre indult el a pokol.

Tévedtem volna?

Alig hiszem.

Csak egy kicsit kellett elgondolkodni a Múlton, és a válasz önként adódik.

Honnan ered ez a zsidógyűlölet?

Úgy vélem, hogy ennek évszázadokra visszanyúló múltja van. Talán egészen Jézus Krisztusig kellene visszamenni, de az is lehet, hogy még a korábbi időkben is nyomait meg lehetne találni. Magam sokat foglalkoztam és foglalkozom ezzel a kérdéssel. Hiszen nagyon régen, e visszaemlékezéseim talán legelején rögzítettem azt az álláspontomat, hogy a magyarság kérdésében *múltban* és *jelenben* két igen nagy kérdéskomplexum foglalkoztatta és foglalkoztatja az illetékeseket. Ez a két kérdés a *Földkérdés* és a *Zsidókérdés* volt. Említettem azt is, hogy a magyarság szegénységi bizonyítványa az, hogy saját erejéből egyik kérdést sem tudta megnyugtatóan elintézni. Mindkét kérdés jól, rosszul, inkább rosszul, idegen hatalmak befolyására történt, ahol – és ez az intézők adottságából nyilvánvaló volt – hogy e kérdések elintézésében a saját szemléletük dominált.

És az igen- igen messze esett a magyar érdektől. Sőt a magyar felfogástól is.

A *Föld kérdésében az oroszok*, a *zsidóság kérdésében a németek* voltak az intéző hatalmak. Ma már a Napnál is világosabb, hogy mindkét kérdés abszolút rosszul oldódott meg és félő, hogy helyrehozhatatlanul rosszul.

Ma már tele van a rádió és a televízió a hazai földproblémával.

Nem olvasom a napilapokat, de biztos, hogy ott is domináló kérdés.

Hiszen ez gyomorra megy, ez, pedig műveltség és civilizáció ide, vagy oda, mindenütt döntő tényező. Nem beszélve a Földkérdés 1946-os embertelen megoldásától. Mérhetetlen könny és elkeseredés kísérte. S egy – a magyarság életében évszázadokon keresztül döntő szerepet betöltő – réteg, az arisztokrácia és birtokos osztály teljes megsemmisítését eredményezte. (Ezért jegyzem meg itt is: nem tudok valami nagy lelkesedéssel emlékezni az egyébként szerencsétlen véget ért Nagy Imrére, a „földosztó" miniszterre. Mondtam annak idején is, mondom ma is, hogy nem földreform volt az, hanem közönséges földrablás. És az így semmivé tett, vagy kivándorlásra kényszerített osztály tagjai között vajon hány Széchenyi István, vagy Wesselényi Miklós volt! Ki tudna erre megfelelni?)

De a mai vizsgálódásom nem ezt a kérdést illeti. Mint írtam, a zsidókérdésről szeretnék el-elgondolkodni.

Elöljáróban még annyit, hogy – városszerte talán még ma is – az engem ismerők antiszemitának ismernek, pedig soha nem voltam az.

Amint már erről korábban is írtam, szerettem, így a múlt időben írva: *szerettem* a fajtámat.

Itt is ismétlem: ki a magyar?

Aki a legnehezebb körülmények között is annak vallja magát.

Elég nehéz körülményt éltem át úgy, hogy magyarságomat soha meg nem tagadtam. Pedig, ha ma visszanézek hosszúra nyúlt életemre, nem igen tornyosulnak benne a magyarság oldaláról kapott előnyök, segítségek. *Ott volt a helyem, ahol* – ahogy mondani szokták – *zengett az ég*. Akár hivatali munkában, akár katonai szolgálatban. Nekem a helyem, aki mindig is szívből utáltam az egyenruhát és az ezzel járó kötött foglalkozást.

Jutalom?

Ugyan hol volt?

Felvidéken, Erdélyben, Kárpátalján, *Délvidéken* ott voltam, amikor azt a „*bizonyos bőrt," az életet* kellett kockáztatni.

De a jutalomosztáskor? Ugyan ki gondolt reám? Talán jutott nekem a visszacsatolt területen akár egy szerény közigazgatási állás? Soha!

Tudom egyik igen nagy hibámat, ha ezt hibának lehet nevezni, Én nem tartom annak. Szívből utáltam a protekciót, így nem óhajtottam azt igénybe venni.

Pedig családomnak volt nem egy olyan tagja, aki, abban az időben jelentős szerepkört töltött be a magyar Társadalomban. De katonának mindig megtaláltak. Hát miért nem a jutalomosztáskor, vagy az előre menetelkor? Kaptam-e valaha egy külföldi kiküldetést? Hányszor hallottam, hogy ez vagy az éveket töltött el különböző külföldi országokban, ami azután döntő módon befolyásolta nyelvismereteit.

Például én csak nagy szorgalommal foglalkoztam az angol nyelvvel, hogy végül is életemben mindössze egyetlen angollal találkozzam.

Eszembe jut *Keresztury Dezső*, aki a zalaegerszegi polgármesternek volt a fia. Nem tehetségtelen ember, ez nem vitás. De nem volt valami kirobbanó zseni, és mégis, éveket töltött kulturális pozícióban, Németországban. Hogy azután, amikor a háború szomorú eredményeként elbukjon az a rendszer, amely őt hosszan tartó külföldi kiküldetéssel jutalmazta, azt, hálából, alaposan oldalba rúgja.

De mennyi és mennyi név kerül elém, szinte nap, mint nap, hasonló sorsú és mentalitású emberekből.

Rám ezt nem lehet mondani. Jutalmat nem kaptam, és mégis soha magyarságomat meg nem tagadom. Így kerültem bizonyos ellentétbe a zsidósággal. Mert felfogásuk szerint, *aki nincs velük, az ellenük van.* Akár csak azzal, hogy mondjuk: a maga fajtájához tartozó mesterrel dolgoztat, vagy üzletben vásárolt.

Volt alkalmam erről meggyőződni.

Ezért és így lettem antiszemita.

Megismétlem, soha nem voltam és nem vagyok.

Azt azonban soha nem tudtam elfogadni, hogy egy kisebbségi sorsban élő, már számarányuknál fogva is ide telepedett nép, mint egyeduralkodó vegyen részt a többségi nép életében. És itt van az úgynevezett antiszemitizmusomnak a lényege.

Mert azt, hogy akár a *kereskedelemben*, akár a *nagyiparban*, akár az *irodalomban*, akár a s*zínművészetben*, akár a *sajtóban,* most már azt is idesorolhatom, hogy akár *a rádióban,* akár a *TV-ben* a többségi nép kisebbségi helyzetben legyen, nem tartottam és nem tartom elfogadhatónak. Ez nem kisebbségi elnyomás, hanem többségi elhalálozásra elítélés.

A zsidóság egy kiváló, kitűnő adottságokkal rendelkező faj.

Nem egy alsóbbrendű faj, ezt a németek találták ki.

Véleményem szerint azért, hogy így próbálják elfedni azt az igen sok hasonlóságot, amit közöttük és a zsidó faj között van. Mindkét faj kiváló, ha nem is „*übermentsch*", de közel jár hozzá. És innen ered, hogy a nagyvilág népei előtt bizonyos félelemmel kevert

gyűlölködés veszi mindkét népet körül. Természetes, hogy ennek a faji kiválóságnak igen sok irigye van, és az irigység feneketlen gyűlölet kútforrása lehet. Egymással szemben, pedig az a bizonyos „*két dudás egy csárdában*" elv a döntő. Ezért nemigen bírják egymást. Ebből következik az, hogy minden más náció bizonyos mértékben tart tőlük.

Hogy a témámnál maradjak:

Hogy ez mennyire így van, számos példát lehet felhozni.

Nemrég igen érdekes cikket olvastam, az ez év elején megjelent „*Magyarok a Kárpát-medencében*" című História könyvben.

Mennyire nem akarták sem az angolok, de még az amerikaiak sem befogadni a *Hitlerék* elöl menekülő európai zsidóságot.

Tény, hogy bizonyos hajó, vagy hajók hosszú ideig keringtek – különösen amerikai kikötők előtt – bebocsátást kérve, de nem kapva, hogy végül is visszakényszerüljenek térni Európába, ahol azután sokukat állítólag a megsemmisülés várta.

Hitler ebben a hibás? Mit csinált Churchill, vagy Roosevelt? Ők miért nem bűnösek az elpusztultak halálában?

A magyarázat igen egyszerű: féltek a zsidóktól. Amerikának éppen elég zsidója volt már és van. Ugyanis egy tömbben ott él a világ legtöbb zsidója, és Amerika nem óhajtott többet belőlük. Antiszemitizmus ez? Talán bizonyos mértékben az, de ugyanolyan indokolt félelmük van a feketékkel szemben is.

(Erre elég döntő bizonyíték adódik most – a feketék alatt a más színes bőrűeket is értem – például Angliában is. Csak nem régen voltak igen nagy zűrök Liverpoolban. Nem kívánják ezt. És ez a maguk szempontjából érthető.)

Viszont a világ zsidósága nem igyekszik olyan óriási tömegekben a zsidó Államba kitelepülni. Talán a Szovjetből megy, vagy akar menni a legtöbb, de hogy mennyi marad végül ott, az megint más kérdés.

A zsidóság szempontjából ez is érthető. Évezredes beidegződésük oda irányítja őket, hogy nem minden foglalkozási ágban tudnak és akarnak boldogulni.

No, mindezek tények.

De nem mondanak semmit a zsidósággal szemben érzett évezredes, ne használjunk erősebb kifejezést, maradjunk annál, hogy idegenkedésnek. Okát elsősorban magában a zsidóságban látom. Görcsösen ragaszkodnak életformájukhoz, felfogásukhoz, bizonyos fokban vallási elkülönülésükhöz, nem kívánnak sehol soha asszimilálódni.

Meg akarnak, és meg tudnak maradni zsidónak.

S ez magával vonja a befogadó népek bizonyos fokú idegenkedését.

És a befogadó népek szempontjából ez is természetes.

És az eredet?

Nem tudok régebbre visszatekinteni, mint *Krisztus születése*. Elvégre ez is lassan 2000 esztendő. És ez nem kevés. Elfogadja ma a zsidóság Krisztust? Nem, és ezerszer Nem! Előttem nem vitás, hogy a zsidó Isten kiválasztott népe.

Írtam már, hogy ahogy az Ótestamentum kiválasztott népének tartom, úgy a magyart az Újtestamentum kiválasztott népének. Ezer veszély között megmaradt és megmarad mindaddig, amíg a Teremtő ezt így akarja! Ezzel büntetlenül nem lehet vitába szállni senkinek, hívják *akár Nérónak*, akár *Hitlernek*. Ez az Isten akarata. Ezt tudomásul kell, vagy legalábbis kellene venni.

Aki olvassa az Írást, tudja, hogy Isten a kiválasztott Népének megígérte a Megváltót. Közel 2000 esztendővel ezelőtt el is küldte. A zsidóság nem fogadta el.

Véleményem szerint azért nem, mert *nekik nem kellett* egy *szamár hátán* utazó és a *szeretetet* hirdető, általa falusi néptanítónak vagy inkább népbolondítónak tartott ember. A zsidó elutasította és meggyilkoltatta.

Nekem az a meggyőződésem, hogy a zsidó nép vezetői – akik szinte könyv nélkül ismerték az írásokat – igen jól felismerték *Krisztusban* azt, hogy *Ő az ígért Megváltó*. De úgy gondolták, ha ezt megöljük, az *Örökkévaló* majd küld egy másikat, akit talán elfogadhatónak fogunk ítélni. Nem az *Örökkévaló,* hanem *mink, a zsidóság felelős vezetői.* Akik azután nem utolsó sorban politikai célkitűzéseinket maradéktalan meg fogja valósítani.

Azt gondolom így okoskodtak, mert az el nem tagadható tény, hogy a zsidóság szellemi vezetői abban az időben is kitűnően ismerték az írást. Igen jól ismerték azokat a bibliai utalásokat, melyek olyan félreérthetetlenül megmondták, hogy hol és milyen körülmények között fog megszületni a Messiás. Ezek az utalások annyira egyértelműen és vitathatatlanul megegyeztek a Krisztus születésének a körülményeivel, hogy ott nem lehetett félreértésről szó. Csak hát, megismétlem nem a zsidóság politikai és nagyhatalmi elképzelésével voltak összeegyeztethetők. *És megtörtént az emberiség legnagyobb tragédiája: Isten egyszülött fiát megölték.*

Ez, felfogásom szerint, mindig összeegyeztethető azzal a bizonyos szabad akarattal. Korábbi példám szerint még mindig a vasúti sínek között mozgott.

Az eredmény azonban már nem az emberé, jelen esetben a zsidóságé volt, hanem az Istené.

Isten feltámasztotta fiát, és ezzel majdnem azt mondanám Isten akarata ellenére, vagy ne fogalmazzunk ennyire keményen, inkább előre elhatározott akarata nélkül *egy új Istenhit megindulása következett be.*

Útjára indult a Kereszténység!

(*Szinte ide kívánkozik, hogy eredetileg talán Isten nem így akarta. És a zsidóságnak sem volt előre eltervezett szándéka. Ők sem akarták, de a körülmények könyörtelen mivolta létrehozta a kereszténységet. Mert Krisztus sem akart egy új vallást, hiszen nem lehet kétféle Istenhit. Csak a tévútra tévedt, nem az Isten akarata szerinti egyistenhitet kívánta mondjuk úgy, hogy megtisztítva követendő példaként odaállítani az emberiség elé. De a végeredményen nem változtat semmilyen okoskodás. Elindult a Kereszténység a maga Világhódító útján*.)

Lassan 2000 esztendő is elmúlik és a zsidóság által várt Messiás nem születik meg. *Keresztény Hitünk* szerint ez természetes, hiszen már eljött, már megszületett, mi szükség volna egy másodpéldányra a Messiásból? Itt járt, itt tanított, itt tette csodáinak végtelen sorát. Ezek tények voltak 2000 esztendővel ezelőtt is, és tények ma is.

Tehát elvileg a dolognak rendben kellene lenni.

És még sincs rendben. Itt él egy keménynyakú nép, aki nem akarja a tényeket tudomásul venni, és az újabb küldött megjelenését makacsul ki akarja kényszeríteni.

Nem megy neki, és azt is tudom, hogy nem is fog menni!

De az én ismeretem és a Világ sok- sok millió keresztényének ismerete nem elég ahhoz, hogy végzetes tévedéséről meggyőzze a zsidóságot!

Ide szeretnék még kapcsolni valamit:

Véleményem szerint *Jézus Krisztussal* szemben kétféle álláspontra lehet helyezkedni. Elfogadni azt, hogy *Isten Fia*, aki ebbéli küldetésében jelent meg itt a Földön.

Vagy tagadni ezt és azt mondani, hogy Krisztus nem volt az Isten fia, de egy ember az akkor, és az óta megszületett ember-milliárd között.

Az *Istenfiúság* elfogadásához kereszténnyé kell lenni. Aki nem lesz, vagy nem akar azzá lenni, marad számára a másik lehetőség, egy közönséges ember fiával volt és van dolgunk. Induljunk ki ebből az álláspontból, amit véleményem szerint mind a mai napig a zsidóság képvisel. Ezen egyszerűen felállított kérdést, most nem akarom számos, a Bibliából, annak Új Testamentumi részéből vett és Krisztusra vonatkozó idézetekkel megterhelni. Pedig ezek az idézetek a Napnál világosabban megmutatják, hogy itt egy olyan Valaki áll előttünk, akinek mondásai, tanításai, tételei ilyen hatalmas 2000 esztendős távlatból sem cáfolhatók. Gondolom, ez gondolkodó embernek elég kellene, hogy legyen annak elismerésére, hogy itt nem egy – hogy úgy mondjam – közönséges emberrel van dolgunk.

De még ezt sem akarom senkire ráerőszakolni, csupán csak egy valamire szeretnék kilyukadni.

Mindezidáig e lepergett 2000 esztendő nem hozott olyan okokat napvilágra, amelyből arra lehetne következtetni, hogy Krisztus magatartásával kiérdemelte a Halált.

Hogy bűnöző lett volna, aki méltó a halálra, éspedig a keresztfának szörnyű halálára.

Merült fel olyan tény, hogy annak a tízparancsolatnak, melyet a zsidóság mind a mai napig legnagyobb prófétája Mózes hozott le a Sinnai Hegyről, egyetlen pontja ellen vétett?

Nem tisztelte az Urat? Vétett a szülői tisztelet ellen? Ölt? Lopott? Paráználkodott? Kívánta valakinek szolgáját, szolgálóját, barmát, avagy vagyonát? Sértette az ünnepnapokat? Kérdések a 10 Parancsolatból szabadon idézve.

És a válasz minden esetben negatív.

Nem vétett, nem volt bűnös!

Azt a szeretetet hirdette, ami nélkül nincs elfogadható földi élet!

És halálra ítéltette a zsidótanács egy szolgalelkű rómaival, aki hatalmi pozícióját féltette az esetleges besúgástól, és poltron módon engedett a Tanács által feltüzelt csőcseléknek.

Talán most, 1989-ben, minden elfogultság nélkül ki lehet jelenteni, hogy ezt a Jézus Krisztust, akár az isten fia volt, akár gyarló emberi lény, ártatlanul végezték ki!

Ennek a Jézus Krisztusnak ma sok százmillió híve él itt a Földön. Azt sem lehet tehát mondani, hogy nyomtalanul tűnt el a föld színéről.

És itt jövök a szomorú végkövetkeztetéssel.

Az elmúlt kétezer esztendőben nem akadt egyetlen, így ahogy írom, egyetlen felelős vezetője sem a zsidóságnak, aki a Krisztust követő millióktól bocsánatot kért volna ezért a gyalázatos és embertelen ítéletért.

Hát maga ez a szomorú tény nem indokolja azt, hogy a Világ keresztény milliói idegenkednek, sok helyen gyűlölködnek a Zsidósággal szemben?

A zsidóságot embertelen csapás érte a negyvenes évek elején. Most nem kívánom ennek okait vizsgálni, mint tényről beszélek.

Az elmúlt 45 év alatt meg tudná azt valaki számolni, hogy hány helyen és hány alkalommal kértek bocsánatot a Kereszténység Vezetői azért, ami a zsidósággal történt?

Pedig annak nem is voltak közvetlen okozói a bocsánatot kérők.

Milliók és milliók kerültek és kerülnek kifizetésre különböző fórumokon és különböző címeken, mint jóvátétel. Tudom, hogy az elvesztett kedvest, apát, anyát nem pótolja a pénz, de mégis valami csillapító értéke van, és ezt sehol egyetlen ember és egyetlen nemzet nem tagadta meg.

Megismétlem tehát, a Zsidóság köréből Krisztusért kért-e valaki bocsánatot?

Itt még nem is anyagiakról volna szó, csupán belátásról, bizonyos fokú lelkiismeret furdalásról, és annak eszmei következményeiről.

A zsidóság értelmi vezetőinek el kellene ezen gondolkodni, mielőtt unos-untalan a vádaskodáshoz fognának.

Antiszemitizmus?

Nyilván az ilyen szűk szemellenzők közé szorított felfogás szerint ez is antiszemitizmus, amit itt leírtam. De lehet-e a legcsekélyebb javulást is akár a *Jelenben,* akár a *Jövőben* elvárni,, amit ha egy Nép nem rendelkezik a legelemibb önkritikával és nem hajlandó belátni tévedését, hibáit, vétkét és csak hajtogatja a maga elfogultan kialakított véleményét.

Itt látom a végzetes bajt. És meg merem kockáztatni azt a véleményemet, hogy ennek az önkritikának jelentőségét fel sem ismeri a világ zsidóságának vezetősége. A másik oldal által antiszemitizmusnak megjelölt álláspont semmit sem fog megváltozni!

Ez ugyan igen szomorú kilátás, de előttem vitathatatlan tény!

Eszembe jut életem egyik epizódja. Lehet, hogy annak idején írtam már róla.

1945-ben behozták a fogházba, és mellém helyezték *Goldstein Dezső* büdszentmihályi bádogost, akinek kalandos élete volt. Részt vett a *Tisza István meggyilkolásában*, azért állítólag itt halálra ítélték, majd fehér tisztekért kicserélték a szovjetekkel, elkerült oda, Közel Kelet hírszerzője lett, majd ismeretlen ok miatt onnan hazajött Szentmihályra (Ma Tiszavasvári) ott élt, majd valahogy belekerült ismét a történelem forgásába, és mint az oroszokkal bevonuló állítólagosan magyar katonai alakulat őrnagyi rangot viselő tisztje került mellém. Miért?

Nem mese, mert olvastam a vádiratát. Mint egyenruhát viselő őrnagy Kisvárdán mondott egy beszédet, melyben azt találta mondani zsidó fajtestvéreinek, hogy „*Ti becstelenül viselkedtek, mert itt mindig jó dolgunk volt, amíg a németek meg nem szállták az országot, de ti, most gátlástalanul neki mentek minden magyarnak. Ha megálltatok volna a falu szélén és csendben maradtok, a magyarság kiment volna elétek, és a legjobb falatjait vitte volna elétek.*") Ennyi volt a beszéd. Az eredmény? A zsidó hallgatóság meg akarta lincselni és ettől csak az orosz katonák mentették meg. Ezért hozták be a Fogházba, és nem vitték a rendőrségre, mert az a zsidóság vezetése alatt állt és ott nem látták biztosítva a *Goldstein életét*.

Íme a példa. A zsidóság még a fajtabélitől sem hajlandó elfogadni a kritikát!

Ez a zsidóság szörnyű tragédiája, és ez húzódik végig az egész Biblián. Hogy Isten végtelen türelme ezt mind a mai napig tűri, ez nem lehet emberi megítélés tárgya.

Velünk, magyarokkal szemben is végtelen ez az isteni türelem.

De emberektől ilyet elvárni reménytelen dolog.

Nem vagyunk *übermentschek*, csupán indulatoktól vezérelt gyarló emberek.

És idegenkedünk az ilyen mentalitásoktól….

Rokon téma

Ma széltében hosszában napirenden van a *cigányság k*érdése. Nem olyan világra szóló, de fontos tény ez is. Itt is ez a véleményem. Nincs megfelelő önkritikájuk. Nem lehet évszázados bennük kialakult tulajdonságuk következményeit néhány év alatt eltüntetni, különösen akkor nem, amikor a nagy többségükben semmi jelét nem mutatják megváltozásuknak. Ha valaki ebben kételkedik, csak néhány héten keresztül figyelje az utca mindennapi életét, vagy a bűnügyi krónikákat.

Amint a hallottakból kiveszem, kisebbségi *jogokat, bizonyos autonómiá*t kívánnak.

Nem tudom van-e a cigányságnak kialakult vezető rétege, intelligenciája, és ha van, azoknak milyen széles a látóköre, és mennyire rendelkeznek a cigányság felett bizonyos, a vezetéshez feltétlenül szükséges tekintéllyel, elismeréssel. Amennyire felületesen ismerem a cigányságot, nem nagyon tudok ebben bízni, mert mit mutat az utca képe? Ha három-négy cigány megy együtt, már veszekednek. Vagy olyan a nyelvük, mint az olaszé, hogy tekintettel magas hanghordozásukra a kívülálló a legszelídebb beszélgetésüket is veszekedésnek tekinti?

Biztos, hogy van közöttük is értékes egyed, hogy ez réteget képvisel-e, vagy nem, nem tudom.

Amikor vagy 6 évvel ezelőtt Balatonfüreden a Szívkórházban voltam, egyik betegtársam Pécsről való, igen jó módú cigány ember volt. Az egyik látogatási napon megismerkedtem népes családjával is, nemzeti öltözetben pompázó feleségével, gondolom ruházata kisebb vagyont ért. Mindannyian igen kulturáltan néztek ki, és viselkedtek. De hogy ez közülük százalékban mit jelent, nem tudom. Az hibás felfogás, ha valakit azért helyeznek hátrányosabb helyzetbe, mert cigány. De itt is elsősorban bennük kellene nagyfokú és széles rétegükre kiterjedő változásnak bekövetkeznie. Erre, pedig nem látok semmi biztató jelet.

Amikor néhány évvel ezelőtt még a tanyavilágunkat jártam, a gazdálkodó paraszti rétegnek nagy általánosságban semmit sem változott a róluk évszázadokon keresztül kialakult véleménye. Amit a szemük meglátott, a kezük nem hagyta ott. Így azután a parasztság széles rétege előtt nem voltak népszerűek. Nem mondom, hogy ez döntő érv, de minden bizonnyal elgondolkoztató. A 28 évi tanyajárásom során igen sok olyan gazda ismerősömmel találkoztam, akik úgy igyekezett magán segíteni, hogy a környékeken lakó cigányoknak önként adott bizonyos segítséget, majdnem azt írtam, hogy járandóságot. Igen sok alkalommal eszembe jutott, hogy olyan ez, mint századokkal ezelőtt egyes vidékeken a földbirtokosság felfogása volt, akik a betyároknak szabályos évi komenciót osztottak, hogy gazdaságuk és személyiségük így legyen biztosítva különböző atrocitások ellen. Igen ám, csakhogy ez századokkal ezelőtt volt. Talán azért mégis fejlődött valamit, ha nem is túl sokat az életforma, közbiztonság stb.

Mindegy, ennek dacára megismétlem, sok gazdánál találkoztam, különösen asszonyaik részéről ilyen és ehhez hasonló felfogással.

Nyilvánvaló, hogy Ők igen jól tudták, mit és miért tesznek.

*

1989. július 11.

Lengyelországból jövet idelátogatott az Egyesült Államok szolgálatában lévő, tehát aktív elnöke, *George Bush* felesége társaságában. TV képernyőjén figyelemmel kísértem itteni tartózkodásukat.

Igen kellemes, jó benyomásokat keltő házaspárt ismertem meg bennük, akik nincsenek hiányában a népszerűségnek. Jól kezelték a tömeget, egyaránt kitűnően tudtak bánni gyermekkel és idővel. Érkezésük protokolláris fogadását egy nyári zivatar ugyan alaposan elmosta, de *Bush elnök* villámgyorsan felismerte az ebben rejlő lehetőséget. Az előre megírt és az üdvözlést megköszönő beszédét zsebre vágta, és kötetlenül, néhány szóval mondott – szemmel láthatóan szívből fakadó – köszönetet a fogadásért és a megjelentek kitartó, esőáztatta várakozásáért. Nyilvánvaló, hogy azonnal megnyerte hallgatóságának szimpátiáját, sőt azt hiszem, szeretetét is.

Sajnos nem így a magyar fogadó, a jelenlegi *Elnöki Tanács elnöke*, bizonyos *Straub F. Brunó*, aki utolsó betűig végigolvasta – az ömlő eső dacára – megírt üdvözlő beszédét.

Nem volt valami kellemes látvány.

Hogy ki ez a *Brúnó,* nem tudom, valami olyasmit hallottam róla, hogy valaminek a tudósa. Ha igen, jobban tette volna, ha a tudomány fazeka mellett marad. De úgy gondolom kommunista szimpatizáns, ami legalábbis szememben sokat elvon értékéből, ha egyáltalában volt neki ilyesmije.

Az *Elnöki pár* 13-án csütörtökön utazott el Budapestről Párizsba, egy ottani konferenciára.

Budapesten tárgyalt az itteni „vezetőséggel".

Hát egyebet, mit tehetett? Elvégre az amerikaiak aktív közreműködésének szomorú eredménye az, hogy Magyarországnak ilyen vezetősége van. Természetesen sietve hozzáteszem, hogy erről *Bush* semmit sem tehet. Szememben igen szimpatikussá tette személyét az, hogy 18 éves korában (most 68 éves) önként jelentkezett katonának hazája védelmében – gondoljunk a japánok csak gyalázatosnak nevezhető *Pearl Harbour*-i orvtámadására, és mint repülő, igen, amíg le nem lőtték, igen sok légi csatában vett részt. Igen kalandos körülmények között mentette ki a tengerből egy amerikai tengeralattjáró. Mivel az édesapja jómódú és tekintélyes, tudomásom szerint szenátora volt hazája valamelyik államának, nyilvánvaló, hogy ha akarta volna, fel tudta volna mentetni a katonai szolgálat alól fiát.

Úgy vélem: apa és fia a hazája szeretetéből alaposan kivette részét és kimutatta érzelmeit. Bizony ezen a tényen is el lehet gondolkodni.

Csak keserű összehasonlításra írom le a következőket.

Annak idején, a negyvenes évek elején az egyik magyar huszárezred indult az orosz frontra. Akkor a magyar miniszterelnök *Kállay Miklós* volt, és *András* nevű fia, mint huszártiszt, a frontra induló ezredben szolgált. Az ezredet ünnepélyesen Kassán – akkor Kassa magyar volt – édesapja, az aktív miniszterelnök búcsúztatta, fennen kijelentvén, hogy „*ebben a háborúban ott kell,* hogy *apraja nagyja ott legyen a magyarságnak*. *Íme bizonyság, a fiam is ott lesz.”*

És azután?

Kassa és a magyar határ között *András úr* megbetegedett, így lelépett a menetoszlopból és ide a tőszomszédomba, a nagybátyám: *Bencs Kálmán* polgármester egykori villájába került. (Kálmán bácsi tragikus, fiatalon bekövetkezett halála miatt a villát a bank elárverezte, amit az árverésen *báró Molnár Viktor* vett meg leánya férjezett *Radvánszky Györgynének*. Ők addig latkak szomszédságunkban, amíg férjét, lévén *Kállay Miklósnak unokaöccse* (anyja Kállay leány volt), a nagybácsi ki nem neveztette Gömör megye főispánjának.)

Nos, *az András úr* „betegségekor” a villa üres volt, itt gyógyítgatta magát. Bár igen gyakran volt szerencsém látni a nagy beteget, semmi nyomát nem tudtam betegségének felfedezni. Pedig erősen figyeltem.

Sőt BKW kocsiját pompásan tudta vezetni, és az akkor a városban nyári szezonját játszó színtársulat egyik művésznőjét gyakran láttam társaságában. Pedig a művésznő nem volt tudomásom szerint kiképzett ápolónő. De minden esetre a „hős” ifjú magányán talán tudott némileg – a gonoszság majdnem elhagyatta velem az ékezetet – enyhíteni.

Nos, ez is jellemző a felfogások közötti különbségekre.

Pedig Amerika nem volt olyan végveszélyben, mint ez a szerencsétlen Magyarország.

Lehet ez is hozzá tartozott a *Kállay kettőshöz*!

(Amikor ezeket a sorokat leírom, semmi egyéni harag, vagy gyűlölet nem vezetett néhai *Kállay Miklóssal kapcsolatban*, akihez diák és idősebb korom néhány kellemes emléke fűz. De ami tény, az, sajnos tény!)

Még néhány percig az elnöki látogatásról.

Hogyan értékelem?

Szívós munkával sikerült a *Nyugatna*k megtörni a *Keleti mumust*.

Nem tudom leírtam-e már valahol, de meggyőződésem, hogy az orosz birodalom megindult a lejtőn. Tekintettel óriási voltára, e folyamat akár évszázadokra is elhúzódhat. De természetesen gyors lefolyású is lehet. Mindenesetre az orosz földről naponta érkező hírek erre engednek következtetni.

Meggyőződésem az, hogy ezt a rendszert, gyűjtőnevén „bolsevizmust" kizárólag a Sztálin által bevezetett abszolút uralkodói terrorral lehet ideig-óráig fenntartani. Amint enged ez a terror, megindul a bomlás. Természetes az a törekvés, hogy a szemben állók ezt minden módon siettetni akarják. Azon a sziklakeménynek hirdetett falon rések támadtak.

Elsősorban a lengyeleknél és itt hazánkban.

Nosza, legeredményesebb várostrom a támadt rést minden eszközzel tágítani. Régi ostromstratégia ez. Csupán alkalmazni kell. Ebbe a manőverbe tudom ezt az elnöki látogatást is beleilleszteni.

Hoz ez nekünk, magyaroknak valami jót?

Hosszútávon talán igen, de itt is jelentkezik egy óriási baj, amit „*bencseffektusnak*" nevezhetek.

(*Korábban szóltam már, talán több alkalommal is Szohor Pali bátyámék Luther házi lakásán néhai Dr. Bencs Zoltánnal a hajnali órákig tartó vitámra, amit az ifjúi hév táplált. Ostorozva az akkor fennálló rendet, s a vita befejezésekor azt mondta Zoltán, hogy „neked fiam mindenben igazad van, de nincs jobb garnitúra, mint ez." Sajnos nagyon is igaza lett. Ez a doktrína vonatkozik a jelenlegi helyzetünkre is.)*

Sajnos, de nincs jobb garnitúrája a magyarnak, így azzal kell tárgyalnia az amerikai elnöknek, aki van.

Hogy a jövő méhe mit rejteget ebből a szempontból?

Ki tudja.

Támadnak-e új *Széchenyi Istvánok, vagy Tisza Istvánok?*

Nem tudom.

Így jósolni sem tudok.

A magam korosztályában, pedig ha voltak is megfelelő személyek, – ezt is csak nagyon feltételes módban merem leírni, mert ennek eldöntésére a történelem nem adott lehetőséget – de ha ismétlem, voltak is, jómagammal együtt öreg szivarokká változtak, változtunk.

Akinek már csak az a gondja, hogy holnap magától fel tud-e kelni, és nem piszkol-e maga alá. Sajnos, ez is igaz!

Mindenesetre azt látom, hogy van, amit tanult a *Nyugat.*

Nem ad esztelenül kölcsön készpénzt ezeknek a semmirevaló és hozzá még lelkiismeretlen gazembereknek sem itt, sem lengyelben olyan könnyű kézzel, mint korábban tette.

Mert hát csak magyar szempontból nézve a dolgokat: ugyan hová tették azt a minimálisan 18 milliárdnak mondott dollárkölcsönt, amit az ütődött nyugat folyósított a kezeikhez?!

Ki tudna erre elfogadható választ adni?

Nemrégen a kommunista párt egyik exponense, *Grósz Károly* kapott Németországtól talán 100 millió márkát.

A mindennapi életünkben hol van ennek valami látszata is? Lehet erre pozitív feleletet adni? Én legalább is nem tudok.

Annak idején általános, azt mondhatnám, központilag irányított felfogás az volt a magyar társadalom nagyobbik részének, hogy ez – a II. Világháborúra gondolok – nem a mi háborúnk. Mi keresnivalónk van nekünk itt a Dnyeper partján, és ehhez hasonló épületes megjegyzések.

Szívből utáltam a katonaságot, mindenfajta egyenruhát, így nem dühöngött bennem az úgynevezett militarista szellem. És mégis, kinn a fronton hányszor, de hányszor mondtam bajtársaimnak, hogy ez nagyon is a mi háborúnk. Mert a németséget, tekintettel nagy létszámára, nem lehet semmi úton a politikai vizek alá nyomni. (Az események világosan ezt be is bizonyították.)

De a magyarságot nemcsak létszámára, de általános mentalitására tekintettel, – ha három magyar összekerül, legalább négy irányba óhajt tovább haladni – igenis lehet.

A bekövetkezett körülmények nagyon is igazolták eme felfogásomat.

Lehet, hogy már írtam, annak idején az Édesanyámnak küldött tábori levelezőlapokon mindig visszatérő témám volt: „*tudom, mit jelent egy anya számára az a tény, hogy a fia a fronton van. Szinte elviselhetetlen terhet ró egy anya számára, viszont csak egyet írhattam. Ezerszer inkább mi legyünk itt, mint ezek ott.*"

Sajnos bekövetkezett.

Az eredmény itt van minden gondolkodó és hazáját szerető magyar előtt. Olyan irtózatos mélyre kerültünk, amilyen mélyre történelmünk során soha. Nemcsak a létszámban ért veszteségekre gondolok, de fokozottabban arra, ami azután következett be.

Elvesztettük a területi gyarapodásunkat, ami elfogadhatóvá tette volna számunkra a kialakult magyar határokat – hiszen a Nagy Magyarország már csak álom volt – és elvesztettük magyar honfitársaink legértékesebb részét is. Részben azokban, akik 1945 tavaszán elhagyták az országot, részben azokban, akik azóta is évenként elmennek, hogy az 1956-os eseményeket követő „népvándorlásról" ne is beszéljek.

És, hogy ez az eltávozott magyarság milyen értéket képviselt?

Csak figyelemmel kell kísérni a külföldön élő magyarok elért pozícióit, hány egyetemi tanár, hány szakmájának kiválósága ért el sikereket és hasznosította kimagasló tudását a maga hasznára is, de a befogadó állam hasznára is. És ez mind az anyaország szellemi javaiban bekövetkezett irtózatos pusztulást eredményezte.

Az idehaza maradt értékes fő, az vagy gerinchiányban szenvedett, vagy hozzá méltatlan helyen és tudásának teljes felhasználása nélkül tengette itt életét, és örült annak, ha a mindennapija meglett.

Amikor e sorokat kopogom, egy kép merül fel bennem. Régi kép, visszavezet 1945-46 telére. A fogházban valamiért bementem az egyik irodahelyiségbe, és ott kézbesítési vényeket írt *Turóczy Zoltán evangélikus püspök* és *Dr. Korompay Károly a kórház igazgató sebész főorvosa*. Egy ilyen evangelizátor és egy ilyen sebész. A kép, ma is jól emlékszem első gondolatomra, amit felidézett bennem: *Szegény Magyarország*!

Nincs ehhez mit hozzátennem.

*

1989. július 23.

Vasárnap van. Hallgatva a *Szabad Európa Rádió* reggel 9 órai Református Istentiszteletének közvetítését, könny csordult ki szememből.

Ha jól jegyeztem meg, *Gulyás Lajos református lelkészre emlékeztek*, akit Győrben 1957 decemberében, mint ellenforradalmárt akasztott fel a rendszer, élén *Kádár Jánossal*. És ennek a bitangnak a ravatalánál láttam egy *idős asszonyt*, aki *ránézve a koporsóra, keresztet vetett*.

Láttam, mert *Kádár temetését* július 14-én közvetítette a televízió, sőt a temetése napján csendrendeletet is alkalmazott a hatalmon lévő kormány. A temetésén is szép számmal voltak, mint ahogy alig egy hónappal előtte *Nagy Imre temetésén*. Akit *Kádár v*égeztetett ki…

Teljesen értetlenül nézek e tényekkel szemben. Ennyire megosztott ez a magyar nép?

És mi ez a keresztvetés ettől a fejkendős öregasszonytól?

Ostobaság? Teljes közöny? Vagy annak kimutatása, hogy a halál mindenkit szentté avat? Vagy én látom rosszul a dolgokat?

Nem tudom.

Vagy halottal szemben hallgasson el a kritika, a józanész? A tisztesség?

A Magyar Rádióban felolvasták a *Református Egyház vezető püspökének*, ha jól emlékszem a névre, bizonyos *dr. Tóthnak részvéttáviratát*, amelyben talán a pártot biztosította arról, hogy imádkozni fognak az elhunytért! Gúny ez?

Vagy annak a bibliai versnek realizálása, hogy *„Bízzad az Ítélő Istenre, és ha nem átkozódsz, „eleven szenet" gyűjtesz a fejére!"* Még ha így volna, talán volna benne valami megnyugtató.

De nem tudok hinni ebben.

Nem tudok, különösen azért nem, mert ugyancsak ma a *Szabad Európa Rádió munkatársa Juhász László*, – aki a protestáns félóráknak a szerkesztője, és egy igen komoly felkészültségű valakit ismertem meg benne – elmondta, hogy ennek a szerencsétlen *Gulyásnak a gyalázatos kivégzése* után, talán napokkal előtte, vagy utána *három vagy négy vezető református egyháznagy kitűntetést vett át annak a rendszernek a kezéből, amelyik ezt a tömegmészárlást végrehajtotta!*

Most pedig a napokban a *Győri Református Püspökség körlevelében* nyilatkozta, hogy annak idején az egyházi vezetőség mindent elkövetett *Gulyás lelkész* megmentésére.

Juhász László feltette a kérdést: hol van ennek nyoma?

Mert erre sehol nem tud rátalálni!

Gátlástalanul lehet hazudni akár talárt, akár Luther-kabátot visel valaki, vagy képvisel egy szent eszmét, mint az egyház, ha képviseli?

„*Ember, ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!*" – *Dante* írta ki *Isteni színjátékában* a Pokol kapujára.

Magyarországra is ki lehet íratni!

Ha most és itt megismétlődne a *Krisztusi tragédia*, az egyházak vezetőiből a *vádlók, bírák* és *végrehajtók* táborába is bizonyára jutna! Vagy legalábbis a közömbös nézők táborába.

Nincs remény, nincs remény!

Ave Hungária, morituri te salutant!

Üdvözlégy Magyarország, a halálba indulók köszöntenek!

*

1989. augusztus 6.

A napokban olvastam *Ruffy Péter* újságíró 1985-ben megjelent „*A türelem ösvényén*" című könyvét. A 211-ik oldalon kezdődik *Oroszvár 1947* című elbeszélése. Abból idézem a következő, számomra rendkívül érdekes elbeszélését.

Magyarország *1947. október 15-én* engedte át a cseheknek a Trianonnál is trianonibb békediktátum alapján a kijelölt három magyar községet: *Horvátjárfalu*, *Oroszvár* és *Dunacsun* községeket, ami a hajdani *Moson megyénkhez* tartozott. Ezekben a napokban ott tartózkodott *Ruffy is*, aki egy igen intelligens, jó képességű újságíró, négy évvel fiatalabb nálam, sajnos meglehetősen baloldali gondolkodású valaki, ami szememben sokat levon értékéből. Oroszváron volt a *herceg Lónyay kastély*, a maga 62 szobájával és 129 holdnyi parkjával, 81 éves koráig itt élt *herceg Lónyay Elemérné, Stefánia belga hercegnő, II. Lipót belga király leánya, aki korábban Rudolf trónörökös felesége volt*. 1945. április 15-én halt meg a pannonhalmi bencések Vöröskereszt Kórházában. Férje 1946. július 29-én hunyt el.

Ruffy beszélt *Bartolits József* főkomornyikkal, aki szolgálta a fenséges asszonyt és férjét, a herceget. Amint a főkomornyik elbeszélte, ebben az oroszvári kastélyban töltötte életének nagy részét a *trónörökös özvegye második férjével*.

Rudolf egyetlen leánya, *Erzsébet* hercegnő *Windischgraetz Ottó* herceg felesége lett. A férj jelenleg Csehországban él. Négy gyermekük volt: *egyike*t halálos motorkerékpár szerencsétlenség érte, *Ernő herceg* Ausztriában, *Ferenc* Belgiumban és *Stefánia* Svédországban él. *Erzsébet, tehát a Rudolf leánya* elvált férjétől, tehát *Windischgraetztől* és másodszor *Pecnek* osztrák polgári iskolai tanító felesége lett. 1985-ben még élt a hötzendorfi kastélyban Ausztriában.

Herceg Lónyay Elemérné, azaz *Stefánia fenséges* asszony az oroszvári kastély könyvtárának egyik asztalfiókjában őrizte első férje, azaz *Rudolf trónörökös b*úcsúlevelét. E levél a kastélyból eltűnt, talán a pannonhalmi apátsághoz került, de a főkomornyik, kinek *Stefánia* felolvasta e levelet, szóról szóra emlékezett rá.

Ruffy így örökítette meg: *„Kedves Stefánia! Megszabadulsz jelenlétemtől. Légy jó kisgyermekünkhöz, mert ő az egyetlen, ami belőlem megmaradt. Nyugodtan megyek a halálba, mert nevemet csak ez mentheti meg. R.*" A főkomornyik *Stefániától* tudta meg, akit 34 évig szolgált, hogy férje öngyilkos lett, mert megtudta, hogy *Vetsera Mária* bárónő az ő saját testvére.

A „közös gyermek", – az a bizonyos Erzsébet – a leányuk utoljára 1925. március 22-én járt Oroszváron, a hercegi pár ezüstlakodalmán. Akkor már *Pecnek* felesége volt. Stefánia számon kérte tőle ezt a polgári házasságot, és közölte leányával, hogy amennyiben nem válik el második férjétől, őt többé ne keresse fel. A főkomornyik többet *Madame Pecneket* nem látta. Anyai örökségéből is kitagadta. Úgy vélem, mindent megmagyaráz ez a történet a mayerlingi tragédiával kapcsolatban.

*

1989. szeptember 24.

Nemcsak a meteorológiai Ősz, de a csillagászati Ősz is bekövetkezett. Visszaállítottuk az órákat, megyünk a Tél felé. Ugyan még a nappalok kellemesen melegek, de az éjszakák már jelzik, túl vagyunk az őszi Nap-éj egyenlőségen. A Tél küszöbén állunk.

Nem félek a Téltől, szeretem a Telet.

Nem szeretnék olyan éghajlat alatt élni, ahol örök a Nyár.

Igaz olyan alatt sem, ahol a Tél az örök úr.

Mindenből egy kicsit, elviselhető mértékben.

Ez vonatkozik életfelfogásomban a mindennapi életritmusra is.

De a politikai életritmusra is.

Vajon itt is ez következik?

Talán, talán tényként lehet rögzíteni, hogy túl vagyunk annak az irtóztató rendszernek, vagy helyesebben rendszertelenségnek halálos szorításán, melyet a második világháború elvesztése hozott szerencsétlen Nemzetemre.

Valaha is pótolható, helyrehozható lesz-e mindaz, amit ez a 45. esztendő e Nemzet életében elrontott?

Azok az elveszített koponyák, akik tudván, hogy itt mi fog eljönni, vagy nem bírván a már megtapasztaltakat tovább, elhagyni kényszerültek szülőföldjüket. Azt a földrészt, amit hazájuknak joggal vallhattak! Elhagyni kényszerültek, hogy tudásukat, szakismereteiket idegen és őket befogadó országok javára hasznosítsák, úgy, hogy közben saját boldogulásukat is biztosítsák. Ez a veszteség pótolható lesz-e?

Napjainkban sokat hallom, hogy gazdagok vagyunk az agyak szürkeállományában, és ez bíztató a jövőre nézve. Vajon, így van ez?

Nem tudok válaszolni erre a nehéz kérdésre.

Az a belső emigráció, amit itt kénytelen voltam átvészelni Isten kegyelmétől 45 éven át, elzárt a személyes megismerés és megtapasztalás minden lehetőségétől.

Amit most, akár a lényegesen megváltozott hangú hazai hírforrásokból – Rádió, TV – vagy a külföldi rádióadásokból hallok, igen sok a jó képességű. És megszólalásuk becsületesen hangzónak tűnik.

Csak hát a teljes ismeretlenségben élőktől hallom ezeket.

Valóban élre fognak tudni jutni a Jövőben?

És folytathatnám hosszan még a bennem tornyosuló kérdéseket, melyekre valószínű már választ kapni nem tudok.

Vagy a bizonyára bevezetésre kerülő „szűrők" ismételten és ismételten ki fogják szűrni az értékeket, hogy a silány értéktelenség tobzódjon honunkban?

Talán túlzott sötéten látás ez bennem?

De az előjelek legalábbis számomra nem megnyugtatóak.

Elég sokat éltem és elég sokat láttam.

Itt jut eszembe, hogy valamit múltamból rögzítsek, amire annak idején nem került sor.

Nem voltam megelégedve honunk közállapotaival fiatal koromban sem. Ez az a bizonyos „*Sturm und Drang Periode*" (*Vihar és stressz,)* melyen minden jól felépített ifjúnak keresztül kell mennie, hogy életének alkonyára meghiggadva és lecsillapodva a békés konzervativizmus révébe érkezzen életének hajója.

Nos, ezekben az ifjúi hévtől szított időkben sok mindent látván, amivel nem voltam, mert nem is lehettem megelégedve, a magyar életet egy széteső valaminek láttam.

Így jutottam valamikor *1938*-as évben arra az elhatározásra, hogy mivel az akkori belügyi kormányzat feloldotta azt a tilalmat, hogy köztisztviselő politikai pártnak lehessen tagja, belépek a *Nyilaskeresztes Pártba*, mert azt hittem – elég naivan – hogy ez meg fogja teremteni azt a magyar egységet, amelyre minden időben szüksége van egy élni akaró Nemzetnek. Önként, senkitől nem kényszerítve beléptem, hogy talán 3 hónap múlva ugyancsak önként kilépjek.

Miért?

Mert azt láttam, hogy a különböző jobboldali eszméket valló pártok valamennyien vezérkedni akartak, pártvezetői pedig, mint egyedül üdvözítő vezérek szerepében kívántak maguknak pozíciót biztosítani. Élénken emlékszem arra, hogy a *kilépési szándékom írásban történő bejelentése után* talán harmadnap borbélyomtól jöve a Katolikus Templom előtt találkoztam néhai öreg *Vidovich Feri* barátommal, aki a Nyírvízszabályozó Társulat mérnöke volt, és aki arra akart rávenni, hogy vonjam vissza kilépésemet. Kísérlete eredménytelen maradt és ezt mind a mai napig nem bántam meg. Annak ellenére, hogy ez a Feri bácsi egy 100 százalékos első világháborús hadirokkant főhadnagy volt, igen rendes

ember, akit mindig, amíg élek, becsülni fogok. Nem tudom hol halt meg, de nyilván elhagyta Magyarországot, mert nevével itt nem találkoztam. Sietve hozzáteszem, *Hála Istennek,* mert ezek a gazemberek akár felakasztatni is képesek lettek volna. Hát hogyne. Egy becsületes magyar, aki a tisztességes oldalon próbálta hazáját szolgálni. Mert hát le kell szegeznem, – és ezt nemcsak a mögöttem lévő 45 év és annak szörnyű eredményei igazolják – hogy *magyar és tisztességes lehetőséget* csak az úgynevezett j*obboldalon* lehetett találni és nem a balon. Bár nem szeretem ezt a meghatározást, mert ez nem egy pontos definíció, de az általános használatra tekintettel kénytelen vagyok ezt használni.

Nem állítom azt, hogy mindaz a politikai irányzat, amit jobboldalinak lehet mind a mai napig meghatározni, maguk voltak a politikai pártok tökélyei. Azt világosan gondolkodó ember soha semmire nem mondhatja, mert ember tökéleteset alkotni szinte képtelen. Az „*Errare humanum est",* azaz a „*Tévedni emberi dolog*", ezt *ab ovo* kizárja.

De olyan kiindulási alap volt, – és ezt a megállapításomat vonatkoztatom az egész Horthy nevével fémjelzett rendszerre – melyből rendszeres csiszolással bekövetkezett volna egy *tisztes és magyar élet*.

Ez nem sovinizmus, ahogy évtizedeken keresztül ez a ma összeomlóban lévő hitvány rendszer hirdette.

I*tt az alkalom, hogy kicsit alaposabban szembe nézzek ezzel a kérdéssel*.

Amikor a Nyugati Hatalmak ostobasága megszülte azokat a Párizs környéki békéket, melyekből világszerte annyi, de annyi baj és keserűség származott, ez az ország romokban hevert. Elvesztette területének 2/3-át, megbomlott az a csodálatos Isten teremtette földrajzi egység, amit Nagy Magyarország képviselt.

Ha valaki ebben kételkedik, csak nézze meg ennek az országnak hegy és vízrajzi térképét. Hogy a Történelem számos vihara, no meg a magunkban sajnos meglévő súlyos hibák azt eredményezték, hogy nem tudtuk saját népességünkkel kitölteni ezt a medencét, ez tragédia. Dehogy ennek minden ódiumát egy sorsa irányításában annyira korlátozott *Nemze*t nyakába varrták, *amilyen a magyar volt, ez nemcsak hiba*, *hanem ez bűn volt!*

Ilyen körülmények között indult el *egy magyar életutat kereső rend* a *Károlyi – Kun Béla* szörnyűségei és *megbocsáthatatlan bűnei után valami jobb úton és állította az* élre azt a Horthy Miklóst, aki mint ellentengernagy tekintéllyel és nem utolsó sorban névvel rendelkezett. És ott állt, amíg egy újabb és szörnyűbb történelmi vihar el nem sodorta.

Horthy nem volt politikus, de egy igen becsületes magyar volt, aki a legnehezebb időkben is mindig magyar maradt.

Ha valaki ebben kételkedik, vegye elő azt a könyvet, ami *Horthy Miklós titkos iratai* címen az 1962-ik évben itt *ebben a mocsoktól elborított országban* jelent meg *Szinai Miklós* és *Szűcs László* sajtó alá rendezésében.

Szobrot állítottak Horthynak, természetesen akaratukon kívül.

Erre is van egy igen jellemző történetem.

Belohorszky Feri barátom akkor a *Hatzel* téri úgynevezett *Török patikában* tevékenykedett, amikor egy alkalommal egyházadó gyűjtési utamon oda mentem, átadta ezt a könyvet, elolvasásra. Nem akartam elfogadni, mondván, hogy minek olvassak piszkolódásokat ezeknek a tollából. De Feri barátom erősködött, hogy *csak vidd és olvasd el.* Így történt.

Talán harmadnap visszavittem az ő könyvét, és arra a kérdésére, hogy már elolvastad, azt feleltem, hogy nem, de megvettem. És e könyvvel én is hasonlóan jártam el egy-két barátomnál.

Még az ellenség is akaratán kívül szobrot emelt Horthynak. Egy igaz magyar ember volt, aki kereste a maga lehetőségei között a magyarság igaz útját. Hogy a történelem kérlelhetetlensége oda vitte, ahová jutottunk, nem az Ő hibája, még kevésbé vétke.

A sorsunk tragédiája.

Ahogy ez a megcsonkított ország, az elszakított területekből százszámra kiüldözött magyar menekültjeivel, egy teljes politikai elzártságban úgy vészelte át az időket, ahogy átvészelte, gondolok az 1930-as év elején kibontakozott szörnyű gazdasági válságára is – a mai gyerekjáték ahhoz képest – az Horthynak és rendszerének volt tulajdonítható.

Hogy nem tudott kilépni saját bőréből ez mindenkor törvényszerű.

Egy földbirtokos, úgyis írhatnám, hogy arisztokrata, dzsentri szemlélettel. Ez determinálta Őket, de ez nemcsak magyar, hanem európai jelenség is volt. De adott egy kitűnő indulási alapot. És akik egy kicsit is kinőttek a gyermekcipőkből és látták a maguk körül kialakuló Világot, látniuk kellett, ha volt szemük, hogy az alap jó, az irány megfelelő.

És ha a sorsunk egy kicsit kegyelmesebb és megmarad az ország-gyarapodás, ami 1940 végére elkövetkezett, nyugodt lélekkel írom le, ma és itt egy emberibb, magyarabb úgyis írhatnám tisztességes élet alakul ki minden magyar számára.

Tartozzanak a *Társadalom* bármelyik rétegéhez.

Ezt egy olyan valaki írta itt le, aki szíve mélyéig keresztény, magyar és humánus ember, és akinek bár szerény lehetőségek között, de megadatott az, hogy a gépezet forgásába lásson. Hiszen azért közel 16 évig az ütőéren kezét tartó közigazgatásnak volt részese.

*

No és itt van alkalmam, hogy mivel újból végig olvasnám az eddig leírtakat, megtegyem rájuk észrevételemet. És ha kell, kiegészítésemet.

Félúton...

Önolvasás /
és Befejezetlen Gondolat

Elégedett vagyok mindazzal, amit leírtam.

1983. november 14-én kezdtem el emlékeim papírra rögzítését. Közel 6 év távlatából nézve is, nincs bennük semmi, amit korrigálni kellene, vagy amit úgy kellene jeleznem, hogy ebben vagy abban tévedtem. Bár az események, amik körülvesznek, hatalmasat fordultak, és még ki tudja, hogy hová fognak fordulni, még sincs korrigálni valóm. Ez is nyugalommal tölt el. Jól láttam a dolgokat és így is írtam le!

Visszaemlékezéseim megírásánál ez a cél vezetett. Nem akartam „irodalmi remekművet" alkotni, ehhez többek között a tehetség is, azaz az írói véna is hiányzik, no meg az ambíció is. Sajnos igen sok úgynevezett író ezt nem látja be és nem áll el írási szándékától.

Napjainkban sok-sok bizonyíték van erre, bár nem igen érdeklődöm a jelenkor irodalmi firkászai iránt, de ha néha a könyvtárak révén kezembe kerül egy-egy ma napvilágot látó könyv, bizony néhány mondata után elállok a további olvasásuktól. Okát ebben elsősorban is abban látom, hogy bár néha többször is elolvasok egy-egy mondatot, nem értem. Nem tudom, bár magyarul van írva, mégis teljesen érthetetlen számomra. Ilyenkor mindig eszembe jut egyik irodalmi kedvencemnek Móra Ferencnek megállapítása, nagyon okos ember lehet, de egy szavát sem értem. Én sem.

Mondataim – legalábbis is számomra – világosak, érthetőek, sőt merem mondani sok helyen csiszoltak talán még kifinomult ízlésű irodalmi ínyencek számára is. Elég sok bennük a gépelési hiba, amit igyekeztem javítgatni. Hogy milyen eredménnyel nem tudom, mert nincs bennem, legalábbis jelenleg semmi szándék, az újbóli elolvasásra. Lehet, hogy abban hibáztam, hogy nem másolópapírral írtam le, így esetleg gyermekeim között háborúskodásra fog alkalmat nyújtani. Az viszont igaz, hogy már most is jó, egészséges érzéssel tölt el, ha így lenne, mert azt bizonyítaná, hogy halálom után érdeklődnek nemcsak családunkról, de apjuk esetleg nem ismert felfogásáról is. Ezt viszont nyugodt lélekkel vállalom a jövőt illetően is, mert egyet feltétlenül meg kell állapítaniuk, nem holmi napraforgó volt az apjuk, aki mindig a szélárnyas helyeket kereste, és szívvel lélekkel örül a szolgai tömjénezésnek. Ami, ha megmarad belőlem, talán további életirányításuk szempontjából legalábbis számukra értéket jelenthet.

A gépelési hibákról annyit, hogy a gép portable, így nyilvánvalóan közelebb vannak a betűik, kezeim, pedig a mindennapi fizikai munkától nyilván eldurvultak, így igen sokat ütök a betű mellé, vagy a szavak után a megugró billentyűt nem ütöm le. Azt is megfigyeltem, hogy igen sokszor előbb járnak gondolataim, mint ahogy a gépet ütő ujjam, s ez sok hibát okozott. De ezek nem értelemzavarók.

Nem mentségül, de tényként még annyit, hogy nem folyamatosan írom. Tehát, nem minden nap egy bizonyos penzumot adok magamnak, hanem ahogy az időm és kedvem engedi. Így természetesen minden bizonnyal kihangzik belőlük a váltakozó hangulatom is. De azt hiszem, erről ennyi elég. Elvégre nem kötelező olvasmány ez még gyermekeim számára sem. Olvassák, ha akarják. Ha nem, hát nem. Engem mindenesetre kitűnően elszórakoztatott ezen a 6 éven keresztül, és ha erőm és Isten engedi még a hátralévő időmben is. Hiszen nap, mint nap adódik olyasmi, amire van véleményem, mely soha nem a tömeg véleménye, mivel nem vagyok tucatember.

No, most már csak arra ejtek néhány mondatot, amely az olvasás közben jutott eszembe, és ami annak jellemzésére is szolgálhat, hogy nem látok mindent, ami tegnapelőtt vagy azelőtt történt a megszépítő messzeség szemüvegén keresztül. Annak jellemzésére, hogy a Horthy Magyarország milyen típusi és felfogású embereket juttatott közéleti szerepkörhöz egy epizód börtöni életemből, ami szintén igazolta ama törekvésemet, hogy az idők folyamán szerettem volna olyan helyzetbe kerülni, hogy az ország ügyeiben is hallassam szavamat és véleményemet.

Mert ezzel kapcsolatban rögzítenem kell ama törekvésemet, hogy életem céljaként nem egy város, lett légyen az akár Nyíregyháza városa is, aminek polgármesteri székének közvetlen közelében álltam, lévén arról szó, hogy *Nyíregyházy Pál bátyám 10 éves polgármesteri ciklusa 1945 márciusában* lejár, és bírtam a belügyminisztérium illetékesének ígéretét, hogy mivel Őt Pestre akarják vinni, én követem a polgármesteri székébe. Hiszen ezért – tapasztalatot szerezni- vállaltam el és mentem Nagykanizsára.

Tehát ez egy befejezett ténynek látszott.

De nemcsak ennyi volt az ambícióm, hanem 10 éves polgármesterkedés után azt akartam, hogy mint a város országgyűlési képviselője – erre minden város polgármesterének meg volt az esélye, ha ambicionálta – az ország ügyeibe is némi beleszólási jogot nyerjek.

No, de maradjunk a börtöni történetnél.

Volt egy fogolytársam *Kölcsey István*, aki a régi uralkodó pártnak, a mindenkori kormányt adó *Magyar Élet Pártjának* volt az alelnöke. A *himnuszi* Kölcseyek családjából származott, az övé volt *Cseke* is, ahol annak idején Kölcsey Ferenc is gazdálkodott. Itt volt fogoly Nyíregyházán.

Egy alkalommal cellai beszélgetésünk során elmondta, hogy mint az akkori honvédelmi tanács talán elnöke, meghívást kapott egy magyar, a frontra induló páncélos alakulatnak bemutatójára, ahol az akkori vezetőség színe-java, élén a Kormányzóval, jelen volt. Talán *Tökölön* volt a bemutató. A jelenlévőket csoportokba osztották és minden csoport kapott egy vezérkari tisztet, aki kommentálta a páncélos alakulat bemutató gyakorlatait.

Nos, a Kölcsey csoportjához beosztott vezérkari tiszt, miközben beszélt, megjegyezte, hogy ahogy ez az alakulat ki fog jutni a frontra, ott az oroszok nyomban kilövik, mivel nem rendelkezik páncélelhárító egységgel. Kölcsey odament a jelenlévő vezérkari főnökhöz, aki kérdésére megerősítette azt, amit a vezérkari tiszt mondott.

És itt elhallgatott Kölcsey. Csend lett a cellában, miközben mereven néztem Kölcseyt. Néhány másodperc után nézésem okát kérdezte, mire én: „*várom a folytatását Pista bácsi*!" „*Hát nincs folytatás*!" – felelte, „*mit lehetett erre tenni*?" Mire én: „*neked Pista bácsi például módod lett volna arra, hogy oda menj a Kormányzó úrhoz, aki a legfőbb hadúr is volt egy személyben, és megkérdezed, hogy tud-e erről*? *És ha igen, mit szándékozik tenni, hiszen itt magyar életekről volt szó, ami ki lett szolgáltatva a halálnak értelmetlenül egy rossz felszerelés miatt. És ha,* – folytattam – *a Kormányzó azt feleli, hogy tud erről és helyesli ezt, akkor azt mondottam volna, hogy mint képviselő interpellációt jegyzek be az illetékes miniszter felé. És ha a Parlamentben nem kapok megnyugtató választ, lemondok a mandátumról, de ország-világ előtt annak megmondom az okát is*."

Kölcsey válasza még ma is elkeserítő.

Megsértődött, átcsapott egy felsőbbségi hangba és engem degradálva, hiszen városi főjegyző voltam, azt mondta, hogy: „*hát így vélekedik egy városi aljegyző*!"

Nem szerettem volna senkinek adósa maradni, így azt feleltem: „*elég baj az, hogy egy városi aljegyző vélekedik így, és nem egy országgyűlési képviselő!"*

Néhány napig szemmel láthatólag sértődött volt, de azután megbékült.

Talán azért is, mert a felszállításom a másodfokú tárgyalásomra, Pestre közel volt, és így megkérhetett, hogy a kötelező cenzúra megkerülésével egy levelét vigyem fel, s a pályaudvaron majd felesége és leánya fognak várni.

Ez meg is történt.

Kölcsey különben 1956-ban Nyugatra távozott és egy alkalommal Linzben úgy hallottam, hogy mint benzinkútkezelő halt meg Kölnben, ahol egy magyar rokonának volt benzinkútja. Azt hiszem, legalábbis számomra elszomorító történet ez.

Hát ezért akartam bejutni a magyar Parlamentbe. Lehet, hogy onnan is kiebrudaltak volna, de ez nem olyan biztos. Az viszont biztos, hogy hasonló esetben így jártam volna el.

Azért vallottam és vallom még ekkor is, ha valaki akár a múltban, akár a jelenben azzal vádolna, hogy elfogult vagyok önmagammal szemben.

*Gnothi Seauton, (*ismerd meg tenmagadat) volt a delphoi jósdán kiírva.

És ez egyik alapfelfogása volt életemnek.

Egy másik kiegészítés.

Korábban írtam arról, hogy fogházi életem egyik emléke, hozzátehetem kedves emléke, amikor ma már bizonyára *néhai Tatay Zoltán* kedves fogolytársam azzal a hírrel lepett meg, hogy *Bencs Zoltán* unokatestvéremet, mint esetleges *magyar miniszterelnököt* emlegetik Pesten. Ez valamikor az 1945-ös esztendőben történt.

Ezzel kapcsolatos hír volt az is, amit *Korompay Károly* bácsi hozott Németországból. Egy amerikai őrnagyot meglátogatta várandós felesége, akit a szülési fájdalmak e látogatás során értek el. A születendő baba valahogy rosszul feküdt, így a szülés levezetését sem az amerikaiak katonaorvosa, sem az állomáshelyük kis német falujának orvosa nem vállalta. Valaki mondta, hogy van ott egy menekült magyar orvos, – ez volt Károly bácsi – aki az után a Világra segítette a kicsit úgy, hogy az anya is életben maradt. Attól kezdve az amerikaiak részére ott csak egy orvos létezett, „*Korompé"*, ahogy ők nevezték.

Meleg baráti kapcsolatba kerültek az ottani megszállókkal. (Mellesleg jegyzem meg, hogy megkérdezték *Károly bácsit*, hogy milyen vagyona volt Magyarországon, menjen ki Amerikába. Ő azonban, mint jó magyar azt mondta, hogy késére még itt, ez országon belül van szükség. Hát tévedett, hazaérkezését követő néhány óra múlva már ott volt a cellában mellettem, és bár háromszor vádolták, minden esetben a rendszer bírósága felmentette. Egy fillér nyugdíj nélkül, – talán 35 év szolgálat után – nem engedték dolgozni, és ez az öregember 89 éves koráig a gyermekei jóindulatából élt.)

Amiért ezt most említem (bár korábban már írtam erről de most megismételtem):

Volt olyan ottani amerikai tiszt ismerőse, aki megkérdezte, hogy ismeri-e Nyíregyházát, mert ott fog állomásozni alakulatával. Van-e ott éjszakai élet, bár, lokál vagy ilyesmi. Ehhez hasonló hírrel jött be annak idején abba a cellába, ahol én voltam, egy tiszaháti tanító, bizonyos *Kovács* nevezetű, aki tartalékos százados volt. De ugyanígy *Bartos Gyula*, volt tisztviselőtársam is. Hogy Nyíregyháza helyett miért Bécs, pontosabban eleinte ettől még nyugatabbra álltak meg az amerikaiak, hogy igazából mi történt, azt 44 év után is igen szeretném tudni, de sajnos nem tudom. Milyen nagyfejű gyülekezés után (*Jalta, Teherán* stb.) határoztak, vagy változtatták meg úgy, ahogy történt, nem tudom. Minden esetre igen elgondolkoztató, legalábbis számomra mind a mai napig.

Írtam volt,, hogy erre a kérdésre, tehát arra, hogy mi változtatta meg a korábbi elhatározást és vált az valósággá, hogy az ország az orosz érdekszférába tartozzon, nem tudtam és nem tudom. Hogy a Nyugat eme magatartása mit jelentett ennek a szerencsétlen országnak az életében, arra elég sok szomorú adatot nyújtott és nyújt jelenlegi helyzetünk, és életünk formája. Ma lépten-nyomon azt hallom szinte szerte a Világból, hogy ennyi, meg ennyi milliárdot akarnak úgy a lengyeleknek, mint a magyaroknak adni, – ha és itt mindig bizonyos jövőbeni feltételek szerepelnek – ha létezne a győztesek oldalán politikai felelősségtudat.

Amit kétlek, mert erre az első világégést követő immáron 69 esztendő példát még nem mutatott.

Mert az igaz, hogy a porondon most sokat szereplő két náció az elmúlt négy évtized alatt rengeteg úgynevezett kölcsönt kapott a nyugatiaktól, – nem tudom, hogy itt bankot, vagy országot kellett volna megneveznem – de azt mindkét oldalon alaposan elherdálták. Különösen itt, amit jobban ismerek. Hogy pártok és egyének a maguk kis pecsenyéjét megsüssék. És ezek az emberek és pártok, akik ezt elkövették a „győztes" kreációi voltak! Az ő segítségükkel, a leigázott népek akarata ellenére ültek nyakunkon és prezideáltak.

És itt is van nyomban egy furcsa emlékem.

Valamikor a harmincas években a gödöllői járás főszolgabírója volt az az *Endre László*, akit azután 1946-ban itt a kommunisták és kormányzó társaik kivégeztettek állítólagos antiszemita magatartása miatt. *Endrét* nem ismertem, így erről véleményt alkotni nem tudok, de a történet rendkívül jellemző. Történt, hogy a járásának területén valamilyen MÁV vasúti sorompó lezárása miatt nézeteltérése támadt az ottani MÁV forgalmistával, aki történetesen zsidó volt, és akit *Endre* pofonütött. *Néhány hét múlva az angol parlamentben interpelláció hangzott el, hogy van-e tudomása őfelsége kormányának arról, hogy létezik Európában egy olyan ország, melynek főtisztviselője tettleg bántalmazhat egy szegény zsidó kistisztviselőt.* Hogy *Endre* magatartása hogyan ítélhető meg, nem tudom, hiszen nem ismerem a körülményeket. De összehasonlításul le kell írnom a következőket:

A második világháború elvesztése után az ország a szövetségesek felügyelete alá került. Így Pesten „*szövetséges ellenőrző bizottságok*" működtek, amiben legalábbis papíron, egyforma hatáskörrel működött az angol és amerikai kiküldött és küldöttsége is. Tehát

felügyeleti jogkört gyakorolt. Nos, az *Andrássy út 60.* számot viselő épülettömbben – ez személyes élményem – naponta tucatjával ütötték, verték a már fiatalnak sem mondható magyarokat, akik magas közjogi méltóságokat, közgazdasági vezető pozíciókat töltöttek be egy nemzet életében. Ahol mindennapos volt, hogy ha az ütlegelésekbe valaki belehalt, úgy azt az emeleti ablakból kidobták, és azt mondták, hogy a szerencsétlen öngyilkossági szándékkal ugrott ki, s aki akkor már nem tudott ez ellen tiltakozni.

Ismétlem, itt voltak a felügyeleti szervek a Nyugat részéről is.

Vajon hol és kicsoda interpellált Nyugaton?

Amikor e sorokat lekopogom, jól tudom, hogy ha ezt esetleges olvasóim közül valaki olvasni fogja, nyilván az itt kialakult vélemény hatására hajlani fog arra, hogy engem is antiszemitának nyilvánítson, vagy véljen.

Pedig az igazság igen-igen messze van ettől. Mert hát lehet-e az antiszemita, aki nem bánná, ha zsidónak születik?! Így ahogy leírtam, mert biztos tudom, hogy ebben az esetben nem lettem volna 27 évig, életem alkotó korában egyházi pénzbeszedő. Ilyen fokú őrültségre csak ez az ostoba magyar faj képes. Csak hát ott van az a bizonyos kutya eltemetve, hogy ha valaki a tényeket látja, és szóvá teszi, ha ezek a tények nem a zsidóság szájíze szerint mutatkoznak, nyomban ott van az ellenmondást szinte nem tűrő megállapítás: antiszemita!

Mivel napjainkban történt, bár amit leírtam tudatosan írtam le, mégsem tudok elmenni a legfrissebb ilyen irányú események mellett szótlanul.

Mert hát mi is történt a minap Lengyelhonban?

Lengyelországban, Krakkó városához közel van Auschwitz, bizonyára van lengyel neve is, de azt nem ismerem. E település szomorú események hatására vált világszerte ismertté, mivel Németország a háború alatt illetve talán annak vége felé itt is létesített koncentrációs tábort. Hogy ez mikor vált úgynevezett megsemmisítő táborrá, ezt nem tudom. Eszemben mindig az a bizonyos a *farkasról és a pásztor fiúról szóló* mese van, melynek során több alkalommal elhangzik a fiú szájából, hogy *itt a farkas*, de az odaszaladóknak azt mondja, hogy csak vicceltem.

Csengettek, majd később folytatom….

†

Nincs folytatás, bevégeztetett.

Tartalom

Szerkesztői útmutató *7*
Szerkesztői Töprengő *11*

1.

Így láttam ... Így emlékezem… Ez a véleményem… *19*
Bevezető Gondolataim/ Történelemről és azok írójáról;
„In nomine Dei.” Isten Nevében

Családi almanach *33*
Születésem/Származásom; Őseim; Nagyszüleim;
Édesanyám: Bencs Etelka; Bátyám: Bandi; Feleségem: Ircsi

Magamról. Emlékek kavalkádja. *109*
Én és a kor, amibe beleszülettem; Elemitől az érettségiig;
Kitekintő az utókornak; Vélemény; Pályaválasztás; Katonaság;
Mezei jogászság és a közigazgatás; Eltékozolt élet;
Ars poeticám a korról, amiben éltem; Miért Írok; Egyetemi évek;
Számadás; Diploma; Világválság; Hobby

Miértek *225*
A későbbi politika gyökerei; Harmincas évek: Európa; Nyíregyháza.

Európa felett beborul az ég *257*
Események forgatagában; I. Bécsi döntés; Katonai szolgálatom kezdete:
bevonulás; Ungvár; Kassa; Paktum: Beszkídek; Lengyel menekültek;
Második Bécsi Döntés: bevonulás Erdélybe; Ez a Véleményem;
Délvidék; Teleki halála; Ismételt bevonulás: Délvidék; Zenta;
Vukovár; Vinkovce; Dálnoki Miklós Béla; Újra civilben; Elmélkedés;
Hadiállapot az oroszokkal; Bárdossy manőverezése;
Ismét bevonulás: Oroszország; Orosz fronton: 1941; Dnyeper partján;
Feltörő emlékek; Mindenható kegyelme; Vitéz lófő; Titkos küldetésben;
Amikor a Természet parancsol

Frontot jártként/Bölcsebben *405*
Így láttam, ez a Véleményem; Oroszországról

Újra itthon *423*
Életre szóló kötelék; Ircsi (Fényképek: Nofretéte); Közigazgatási ambícióim miközben „mély-repülünk" a háborúba

Események sodrásában *449*
Német megszállás; KABSZ; Nagykanizsai kinevezésem

Kanizsai életállomás *463*
Nagykanizsai életállomás; Benne a háborúban;
Így láttam: Sóstói út 53.; Egyéni sorstörténet; Vissza a politikához;
Kiürítési parancs; Családi állapotom: nős; Menekülés?!;
Az orosz megszállás, avagy Nagykanizsa eleste; A kör bezárul.

Visszaolvasás kapcsán *529*
A „MIÉRT?" -ek;
"Így láttam, ez a véleményem… Ismét a zsidókérdésről; Gettózás;
Az eddig leírtak visszaolvasása, kiegészítése, értékelése.

2.

Felszabadu/ú/lásom *559*
Elítélés; Börtönévek; Nagykanizsáról-Budapestre;
Útban Nyíregyházára; "Hazaérkezés"; Rendőrségi fogdában;
Máczai Lajos; Kálmán Ervin; Elmerengek…; Éjszakai látomás;
Megveretésem; Átszállításom a Fogházba; Fogházi életem;
Törvényességről; Ékszerek és Goldstein;
Nyíregyházi Népbírósági Tárgyalás;
Rémálom, mely hetedik évtizede tart; NOT tárgyalás Budapest;
Szabadon

Élet a börtön után *645*
Életem második és egyben utolsó munkahelye; Egy igaz ember;
Érdekességek: kortörténet vagy inkább kórtörténet; Iskolatársak;
Irányított választásról; Átimportált bolsevizmus

1956 . . . . . *677*
1956 és előszele a köz és a magánéletemben;
Így látom, így gondolom… 1956; Kételyeim

Önolvasás 1986. . . . . . *704*
Önolvasás/Gondolataim 1.; Napló 1986.; Magamról;
Szenvedélyemről: az autóról; Emberi gyarlóságok, határon innen,
határon túl; Viselkedés a mindenkori hatalommal; Angolnyelv szeretete
és a BBC Pályázat; Vélemények a papírnak; Rákóczi.

Önolvasás 1988-89 . . . . . *720*
Önolvasás/Gondolataim 2.; Napló(két év(!) után ismét;
1988. Erdélyről; Olvasásélményem kapcsán; Családi vonatkozások;
1989. Történelmi változások; Nagy Imréről; Maléterről;
Ismét a zsidó kérdésről.

Önolvasás/ és Befejezetlen Gondolat *785*
Csengetnek…..
Bevégeztetett...

Hely-, és névmutató. *793*

Hely-, névmutató

[?] András, szakaszvezető, 351
[?] András, szolga, 126-127
Ábrahám Pál, 100
Adria, 457
Ady Endre, 113, 534
Ady Lajos, dr., 113
Afrika, 343, 562-563
Agyagos, 39
Alba Nevis [Unger Ilona], 432-433
Almásy László Ede, 563
Almos Pál, 217
Alpár Ignác, 425
Alsó-, Felső Józsa [Debrecen része], 266, 268, 286
Alsósima [Nyíregyháza része], 47, 50, 273, 545
Amerika, 28, 57, 60, 85, 91, 96-97, 152, 208, 343, 367, 376-378, 399, 468, 562, 592, 666, 724, 727, 730, 733, 767
Amszterdam [Hollandia], 735
Andrássy Dániel, 591-593
Andrássy Géza, gróf, 677
Andresz Károly, 53, 55
Andresz/Bencs Mária lásd Prok Gyuláné
Anglia, 195, 443, 463, 484, 532, 762, 767
Angyalföld [Budapest része], 99-100
Anjou Károly, 717
Antal József, dr. 305, 623
Antonescu [Ion], 465, 723, 730
Apor Vilmos, báró, 357
Apponyi Albert, 26
Apró Antal, 763
Arad [România], 315, 333, 464, 565, 724, 727, 731
Aratós/Sztempák Mária – Vörös Mária, 33, 36-39, 54, 65, 82, 111, 118, 122, 253, 345, 625, 651, 654, 667, 677, 727, 754, 759
Argalás Lajos, 457
Argentina, 93
Atlanti óceán, 666
Auschwitz [Lengyelország], 545, 788
Ausztrália, 247, 733
Ausztria 86, 96-97, 151-152, 204, 231, 240, 257, 295, 341, 469, 481, 492, 494, 506, 509, 517, 542, 563, 735, 744
Babicz Béla, 680
Baburka [Ukrajna], 376, 378, 383, 406
Bácska, 123, 161, 396, 471
Bácskay Árpád, dr., 744
Bácskay Árpádné dr., Garaczi Ili, 744
Bacsóka József bácsi, fűszerkereskedő 570
Bagi [?] katona, 116
Baja, 162
Bajcsy-Zsilinszky Endre,565, 596, 604
Bajcsy-Zsilinszky Endréné, 568, 570
Bakony, 158, 165
Balaton, 81, 99, 165, 457, 484, 542
Balatonfüred, 81, 632, 766, 771
Balczó András, 656, 658
Balkán, 666, 668
Balla András, 125
Balla Andrásné Garaczi Márta, 92-93, 95-96, 492, 680, 734
Balla Anna, Ancsa lásd dr. Kollár Lászlóné
Balla Erzsébet, 69, 88, 737
Balla Gábor, 41, 85, 96, 273, 430, 683-684, 734-735
Balla Gizella lásd Szabó Antalné
Balla István László, dr., 23, 57, 69, 109, 113, 145, 172, 194-195, 252, 385, 406, 441, 455, 520, 524, 574, 579, 593, 606, 616-617, 623, 646, 663, 786
Balla István, ifj., 96, 426, 734-736, 744
Balla Istvánné dr., Ertl/Erdész Irén, Ircsi, 99, 101-102, 126, 425-430, 443, 450, 463, 469, 473, 479, 486-487, 491-492, 496, 502, 519, 629, 710, 711
Balla Jenőné Bencs Etelka, Naninó 33, 48, 54, 59, 67, 76, 84, 593
Balla Nóra, 125
Balla/Korponay András Endre, Bandi, 23, 27, 36, 40, 44, 46, 53, 69, 71, 73-74, 78-80, 86, 88-91, 97, 116, 125, 128-129, 162, 171, 173, 209, 211, 400, 435, 443, 455, 487, 680, 733-735, 737
Balla/Korponay András, ifj., 93, 96
Balla/Korponay Éva , 93-94, 96, 285
Balla/Korponay László, 96
Balla/Sztempák István, 34
Balla/Sztempák Jenő, 33, 35, 41, 59, 68, 183
Balmazújváros, 80, 95, 471
Balog [?] rendőr, 559-560, 568
Balogh [?] dr., főhadnagy, 547
Balogh Erzsébet lásd Hartmanné
Balogh László, dr., 78, 217-218
Balogh Sándor, 728
Balsa, 45
Bandi, Bandi bátyám lásd Balla/Korponay András Endre
Bánffyak, 650
Bánky Róbert, 101
Bánság, 396
Barczaujfalussy Egon, 52
Barczaujfalussy Egonné Moldován [?], 52
Bárdossy László, 151, 367-369, 633, 747
Barta Pál, 655
Bartha László, 407
Bartolits József, 777
Bartos Gyula, 788
Barucha [?] építőmester, 74
Barzó Mihály építész, 51
Barzó Endre, 458
Báthori István, 653
Bata Sándor, 360
Batthyányi Lajos, 650
Batthyányi-Strattman, 470
Bátyu, 115
Bauer Imre, 670
Baur György, 62, 647
Bay [?] ezredes, 481
Beck József lengyel külügyminiszter, 307
Bécs [Ausztria], 42, 52-53, 65, 190, 257-258, 260, 312-313, 457, 494, 757, 788
Becsei Imre, 353, 382, 528, 552
Bécsújhely [Ausztria], 492-493
Békés megye, 312
Békés, 312-314, 316-319, 326, 706, 712, 745
Békéscsaba, 313, 317-318, 320, 324, 476, 566, 621, 707, 712
Béla, IV., 717
Belánszky Barna, 441
Béldy/Bruckner Alajos, 287-289, 563-564, 705
Béler Gusztáv, 112
Beleznay-Unger István, 101
Beleznay-Ungerné Kovács Terus, 139
Belgium, 152, 777
Belgrád [Szerbia], 666
Belohorszky Ferenc, Beló, 72, 136-137, 458, 573, 580, 609, 671-672, 733, 781
Bencs [?] lásd Dövényi Zoltánné
Bencs [?] lásd Pápay Vajna Istvánné
Bencs Etelka lásd Balla/Sztempák Jenőné
Bencs Géza, 227
Bencs György, 50, 227
Bencs Gyula, 50
Bencs János, 47, 50, 242
Bencs János, ifj., 48
Bencs Jánosné Chalupka Mária, 47
Bencs Kálmán, dr., 43, 48-49, 53-54, 59, 62, 68, 74, 77, 79, 89, 91, 113, 120, 126, 133, 158, 162, 172, 195, 209, 211, 218,

229, 242, 251-252, 282, 293, 615, 619, 657, 773
Bencs Kálmánné Csapkay Katalin, majd Dálnoki Gaál Irén, 60, 113, 133, 229, 287, 479, 673
Bencs Klára, 734
Bencs László, dr., 42, 47-51, 53-57, 59, 79, 109, 122, 132, 209, 214, 265-266, 287, 315, 322, 339-342, 359, 369, 406-407, 409, 417, 433, 487, 542, 595, 726-727, 738
Bencs László, ifj. 50, 115
Bencs Lászlóné Gyirasszin Mária, 48, 50, 53, 109
Bencs Miska, 50
Bencs Pál, 50, 242
Bencs Pálné Várady Hermin 50, 242
Bencs Zoltán, 50, 242, 476, 621, 755, 768, 774, 787
Bencs Zoltánné Ottlik Pálma, 242
Bencs/Andresz Mária lásd Prok Gyuláné
Bencs/Varga László, 160, 479, 487, 673
Bencs/Varga Lászlóné, özv., 734
Bencs-villa [Nyíregyháza], 52, 58, 219, 282, 363, 543, 648, 650, 672, 686
Benedek István, 419
Benigny Andor, 112, 133
Benkei András, 677
Benkóczy Dániel, 656
Beöthy Zsolt, 82-83
Berdicsev [Ukrajna], 400
Beregszász [Kárpátalja], 68, 268, 299, 425
Berettyóújfalu, 293
Berky [?] bírósági végrehajtó, 627
Berky [?] gépírónő, 627
Berlin [Németország], 398, 529, 553, 619, 679, 750
Bertalan Kálmán, 688
Berzsenyi Dániel, 147, 699, 731
Beszkidek [Kárpátok része] 299, 301
Besszarábia [Ukrajna], 727
Beszterce vármegye [Románia], 458
Bethlen Béla, gróf, 744
Bethlen család, 650
Bethlen grófnő, 742
Bethlen István, gróf, 242, 566, 622
Bethlen Miklós, 178
Bezerédy Imre, 482
Bicske, 260
Bíró [?] katona, 405, 550-551
Bobula Ida, 277
Bócz [?] mérnök, 129
Bócz [?] néni, 129
Bócz Ági, 129
Bodó Györgyné Dienes-Chem Judit, 131
Bodonyi/Schweitzer Márton, Marci dr., kir.ügyész, 573, 575, 596-600, 606-612, 637-639, 648-649,
Bodrog Miklós, 685
Bogdánfalvi [?] rendőr, 524-525, 560-561
Boglutz [?], 625, 627-628
Bomhér János, 595
Borbánya [Nyíregyháza része], 389, 658
Borbély Sándor dr., 441-442, 544
Borbíró Ferenc, 275
Boross Kálmán, 484
Borsányi [?] dr., 503
Borsod megye, 248
Borsod-Szent-István, 36
Borsy Béla, 539
Bourbon dinasztina, 746, 758
Brassó [Románia], 37, 332
Braunau [Ausztria], 257
Brauschitz [Walter von], 393, 399
Brenner Ferenc, 364
Brenner Mihály, 363
Brenner Szabolcs, 363
Brenner Zoltán, 363-364
Brennus [?] gall vezér, 249
Bruckner Alajos lásd Béldy
Bruckner Győző, 182
Buczacz [Galícia], 41, 115, 129
Budaházy Mihály, 371, 463
Budapest, 27, 33, 37, 43-45, 50, 52, 57, 60, 65, 79-82, 91, 99-100, 122, 129, 149, 154, 157, 161, 166, 171-172, 185-186, 195, 203, 209-210, 214-215, 236, 242, 244, 247, 249, 260, 262, 265, 272, 277, 279-280, 284, 289, 298, 301, 310, 316, 320, 328, 331-332, 334, 339, 342, 344, 357, 360, 367, 373, 375-376, 385-387, 401, 405-407, 423, 425, 428-429, 431, 440, 443, 450-454, 456-457, 459, 463, 468-469, 472, 476, 479, 484, 491, 495, 503, 506, 508, 535-536, 543, 548, 550-551, 559-561, 564-566, 569, 575, 591, 593, 611, 617, 621-623, 626-630, 632, 647, 663-664, 666, 670, 672-673, 680, 682-684, 689-691, 694, 707, 711, 730-731, 734-735, 743, 747, 750-752, 754, 760, 763, 772, 781, 786-788
Bug [folyó], 373
Bujtos [Nyíregyháza része], 48, 50, 91, 211, 672
Bukarest [Románia], 334, 464, 666
Bulgária, 368, 760
Buray család, 229
Bush [George], 772-773
Buttler Sándor, báró, 29, 692
Büdszentmihály lásd Tiszavasvári
Bükk, 158
Capri-sziget [Olaszország], 169, 566
Ceausescu [Nicolae], 723-724, 732
Cegléd, 26, 195, 246, 299, 310
Celldömölk, 687, 683
Chalupka Mária lásd Bencs Jánosné
Chamberlain [Richard], 259, 297
Chile, 569
Churchill [Winston], 221, 485, 666, 668, 731, 743, 762, 767
Cincár-Markovics Sándor, 339-340, 360
Clemenceau [Georges], 244, 529, 553
Corvin János, 148
Cvetkovics [Dragisa], 360
Cziegler [Gusztáv], altábornagy, 299
Cs. Szabó László, 169, 347, 371
Csaba lásd Békéscsaba
Csáky István, gróf, 300
Csanádi György, 715
Csap [Ukrajna], 271-272, 689
Csapkay Géza, 229
Csapkay György, 229
Csapkay Gyula, 229
Csapkay Katalin lásd Bencs Kálmánné majd dr. Trocsányi Zoltánné [Béláné]
Császárszállás [Nyíregyháza része], 471
Csatay Lajos, 167, 302
Csehszlovákia, Csehország, Cseh-Szlovákia, 150, 152, 239, 258, 260, 290, 537, 542, 602-603, 619, 679, 690
Cseke lásd Szatmárcseke
Csengery Bonifác, 273
Csengery család, 47, 50
Csengery Dániel, 50
Csepel-sziget, 401, 682
Csernoch János, 25
Cserny [József], 122, 312
Csíkszereda [Románia], 100
Csillag István, Pista, 324
Csizmazia Sándor, 659, 662-663
Csonka Béla, 163
Csorvás, 321-324, 326-327, 721
Csutkay István, 158
[?] Dániel, vasutas, 110
Dachau [Németország], 546
Daladier [Edouard], 259, 297
Dálnoki Gaál Irén lásd Varga Lászlóné majd dr. Bencs Kálmánné
Dálnoki Miklós Béla, 354-356, 379, 388-389, 400-401, 588, 613, 754
Dánia, 57, 733
Danzig [Gdansk, Lengyelország], 244
Darányi [Kálmán], 334
Daubner [György], 313, 315
De Gaulle [Charles], 312, 331
Deák András, 574
Deák Endre, dr., 458, 574
Debrecen, 27, 35, 41-42, 54, 57, 60, 70, 77, 80, 85, 90, 93-95, 97, 101-102, 121, 128, 131-132, 138, 158, 162, 166, 171, 203, 219, 229, 241, 252, 262, 266, 268-

269, 272-275, 281, 286, 290-291, 293, 296, 299, 301-302, 310-311, 340, 400, 405, 425-426, 428-430, 434, 443, 450, 454, 471, 474, 487, 517, 566, 572, 608, 615-617, 621, 632, 639, 648, 654, 687, 689, 711-712, 714-715, 722, 745
Déda [Románia], 333
Delmár Walter, 706
Delphi [Görögország], 168
Délvidék, 293, 344, 622, 761, 766
Demecser, 34
Demidoff hercegnő lásd Thaisz Péter felesége Dessewffy Mária lásd Hófer Cunóné
Dicker Gyula, 135
Dienes István, 59,
Dienes-Chem Judit lásd Bodó Györgyné
Dienes-Chem Tivadar, 131
Diósgyőr, 165
Dnyeper [folyó], 373, 375-376, 378, 380-382, 385, 390-391, 393, 401, 405-406, 412-413, 419, 775
Dnyepropetrovszk [Ukrajna], 376, 384-385, 394, 412, 416-417, 552
Dnyeprozserzsinszk [Ukrajna], 551-552
Dnyeszter [folyó], 373
Dóba János, 608, 635
Doboz, 209, 319
Dollinger Gyula, 27
Dombrád, 45
Domján [?] szakaszvezető, 380-381, 383-385
Don [folyó] , 439
Dönitz, Karl, 533
Dövényi Nagy Lajos, 227
Dövényi Zoltánné Bencs [?], 50
Dráva, 358
Dubček [Alexander], 537, 678, 751, 761
Dugonics Titusz, 330
Dukla [Ukrajna], 299
Duna, 135, 238, 332-333, 347-348, 376, 439, 544
Dunacsun [Szlovákia], 770
Duna-medence, 332, 743
Dunántúl, 351, 463, 664, 684, 689
Dunay Hugó, gróf, 52-53
Duronelly László, 216
Egon lásd Barczaujfalussy, 52
Edvárd, VIII., 746
Eger, 59, 139, 429, 648
Egerszeg lásd Zalaegerszeg, 487
Éliássy Sándor, 565
Elszász-Lotharingia, 154
Endre László, dr., 544-545, 788
Endreffy Zoltán, 23, 656, 660
Endresz György, 261
Engel Samu, 305, 548
Eötvös Pál, 612, 619
Eperjes [Szlovákia], 48, 182
Erdély, 25-26, 38, 70, 100-101, 124, 128-130, 151, 154, 238, 242, 259, 275, 279, 293, 301, 306, 312-313, 322-323, 325-326, 332-334, 344, 346, 372, 406, 443-444, 463, 472, 480, 508, 544, 621-622, 664-665, 721-724, 726, 730, 766
Erdélyi Zoltán, 301
Erdész/Ertl Irén lásd dr. Balla Istvánné.
Ereky István dr., közig.jog.prof 184-185, 187
Ernő herceg, Windischgratz Ottó és Erzsébet hercegnő fia, 777
Erőss János, 591-593, 605, 627, 757
Érsekújvár [Szlovákia], 100, 268, 485-487
Ertl Károly, 99
Ertl Károly, ifj., 99
Ertl Károlyné Molnár Anna, 99
Ertl/Erdész Irén lásd dr. Balla Istvánné.
Erzsébet királyné, 266
Erzsébet Mária főhercegnő, Rudolf trónörökös lánya, Windischgratz Ottó herceg, majd Petznek Leopold felesége lásd Habsburg–Lotaringiai Erzsébet Mária főhercegnő
Erzsike néni lásd Geduly Henrikné
Erzsike néni lásd Szabó Erzsébet
Eszék [Szlovákia], 166, 354-356
Eszterházy család, 127
Etelka lásd Bencs Jenőné
Fábián nevű, bádogos, 658
Faddi Ottmár, 468
Faigl Terézia lásd Sztempák Jánosné
Fancsika [Ukrajna], 40
[?] Fánika, trafikos, 44, 216
Farkas Lajos, 630-631, 633
Farkas Mihály, 605
Fazakas Sándor, dr., 95
Fazekas János, 574, 614, 739
Fazekas László, 649
Fazekas Mihály, 312
Fedák Sári, 425
Fedor [?] fogházőr, 627
Fehérvár lásd Székesfehérvár
Fehérvári [?] órásmester, 377
Feilitzsch [Berthold], 51, 727
Fekésházy László, 416, 570
Fekete [?] Máczay Eta férje, 574
Fekete Gizella lásd Szabó Antalné
Fekete Irén fia [?] János, 35
Fekete Irén, 36, 127
Fekete János, 36
Fekete Jánosné Sztempák Juliska, 36, 127
Fekete Jolán, 36
Fekete László, 36
Fekete Pál, 36
Feketehalmy Czeidner [Ferenc], 349-350
Felső-, Alsórád, 273
Felsőpázsit [Nyíregyháza része], 48
Felsősima [Nyíregyháza része], 540
Felvidék, 26, 70, 81, 259, 266, 270, 274, 277, 343, 366, 423, 761, 766
Ferenc Ferdinánd, 149
Ferenc herceg, Windischgrätz Ottó és Erzsébet hercegnő fia, 777
Ferenc József, 29, 51, 136, 149, 267, 718, 728, 740
Fertőrákos, 80, 95, 479, 491-492
Fertő-tó, 95, 492
Filov [Bogdan], 368, 519, 755, 760
Finnország, 308
Fischer Ferenc, 434
Fiume [Horvátország], 456
Foch [Ferdinand], 485
Fogaras [Románia], 332
Fogarassy Béla, 320, 393, 400
Fornett Béla, 77
Fortunatus/Szerencsés Imre, 227
Franciaország, 175
Frankfurt [Németország], 96
Frankó, Francisco, 243, 762
Frey [Konrád] tornász, 394
Fröchlich József, 709
Fuhrmann Lajos, 58
Fulton [Missouri, USA], 485
Funcesku [?] parancsnok, 126
Furtwängler [Wilhelm], 393
Füsthy Molnár Lajos, dr., 452, 614
Fűzfő [Balatonfűzfő], 165
Gaál Elek, 619, 670
Gábor Dénes, 241
Gábor Jenő, 241
Gábor László, 241
Gaizler Gyula, dr., 201
Gál Éva, 25
Gál Gaszton, 757
Gál Gyula, 25
Gál István, 25-26, 134-135, 174, 189, 195-196, 201-203, 261
Gál István, ifj., 25
Gál Istvánné Kralovánszky Ilona, 25
Gál Jóska, 647-648
Gál Olivér, 25
Galánta [Szlovákia], 94
Galeazzo Ciano, 267
Galícia [Lengyelország], 41, 115, 227, 373, 375, 412-413
Gallay Rezső, 455
Gara [?] bácsi, 77
Garaczi Ili lásd dr. Bácskay Árpádné
Garaczi Imre, 92, 472
Garaczi Márta lásd Balla Andrásné
Garay Gyuláné Ruzsonyi Kató, 612, 619
Garay Kálmán, 46, 119

Gáspár Zoltán, dr., 524
Gazsi István, 35, 281
Gazsi Istvánné Sztempák Gizella, Gitta, 35-36, 280-281
Gazsi Mariann, dr., 35, 281
Géczy Julianna, Lőcsei fehér asszony lásd Korponayné
Geduly Baba, 182
Geduly Gyöngyi, 182
Geduly Henrik, 58, 117, 119, 182, 657
Geduly Henrikné, Erzsike néni, 117, 182
Geiger György, 511
Gerevich [Aladár], 215
Gergely Imre, dr., 567
Gergely Imréné Weisz Katót, 567
Gerl Rezső, 89-90
Gerő Ernő, 588, 664
Gesztelyi Nagy Zoltán, 449
Ginzery Sándor, 165, 169
Gitti, Gizella lásd Gazsi Istvánné
Glykais [Gyula] vívó, 215
Goldstein Dezső, 605-609, 622, 749, 770-771
Gombos [Sándor], 214
Gorbacsov [Michail], 725
Gosztonyi [Péter] történész, 366
Göcsej, 80
Gödöllő, 75, 80, 92, 95, 471-472, 743-744
Göllner [János] prof., 90
Gömbös Gyula, 217
Gönczy József, dr., 592
Gönczy László, Laci, 26, 40, 61, 134-135, 211, 219, 471, 540, 543, 664-665
Göring [Hermann], 484
Görögország, 167, 468
Görögszállás [Nyírtelek része], 654
Gráf Zsuzsanna lásd Korponay Jánosné
Gromov [?] ezredes, 499, 504-505, 518, 714
Grósz Károly, 724, 768, 775
Groza Péter, 238, 728
Guderian [Heinz Wilhelm], 391, 399
Gulyás [?] gazdálkodó, 109
Gulyás [?] lelkész, 770
Gulyás [?] néni, 110
Gulyás Antal. prof., 90
Gulyás Lajos, 776
Guttmann József, dr. ügyvéd, 569
Gutyán Mihály, 569
Gyarmathy László, 273
Gyiraszin János, 52
Gyiraszin Jánosné Hunteszhagen Magdolna, 52
Gyiraszin/Gyraszin Mária lásd Bencs Lászlóné
Gyopáros fürdő, 313, 706
Győr, 47, 101, 275, 454, 486-487, 711, 722, 776
Győrffy György, 232
Gyula, 51, 229, 316, 324
Gyulay Pál, 115, 129
Gyurka lásd Jakab György
Habsburg Ottó, 732, 738-742, 748
Habsburg-dinasztia, 149, 740
Habsburg-Lotaringiai Erzsébet Mária főhercegnő, Rudolf trónörökös és Stefánia belga hercegnő leánya, Windischgrätz Ottó herceg, majd Petznek Leopold felesége, 777
Hadház, Hajdúhadház, 33, 40-41, 65, 94
Hain Péter, 565
Hajdúdorog, 36, 72, 653
Hajdúszoboszló, Szoboszló, 78, 80, 733
Hajmáskér, 162-163, 165, 302, 373, 452
Halassy Gyula, 208
Halwa Sándor, 209
Hamburg [Németország], 394
Hangony [Szlovákia], 165
Harangod [Nagykálló része], 540
Harcos Irén, 137
Harstein József, 38, 266
Hartmanné Balogh Erzsébet, 547
Hartos [Lajos], 616
Háry János, 314
Hasenfeld [?] orvos, 79
Hawley [Amerika], 96
Hegedűs András, 614-615
Hegyi Lajos, 520-521
Héjjas Iván, 122-123, 313
Helsinki [Finnország], 602
Hemmert Károly, 440, 508
Hercegovina [Bosznia], 752
Herczeg Ferenc, 205, 553, 716
Hermin néni lásd Bencs Pálné
Herstein [?] fogász, 44
Hess [Rudolf], 399
Hetey György, 218, 262, 272
Hevessy Pál, 743
Hirosima [Japán], 368
Hitler, Adolf, 176, 231, 243, 245-250, 257, 259, 297, 312, 328-329, 331-332, 339, 343-344, 362, 364, 377, 391-393, 399, 465, 468, 474, 482, 484-485, 493, 512, 533, 551, 575, 606, 723, 730, 732, 746-748, 750, 757, 767-768
Hock János, 225
Hófer Cunóné Dessewffy Mária, 305
Hoffman Emil, dr., 70
Hogyan Mária, Manyi, 202
Hóman Bálint, 21, 316, 341, 745
Hommer László, 134
Homok lásd Kincsehomok
Honesdale [Amerika], 96
Horthy István, ifj., 321, 743-744
Horthy Miklós, 237, 329, 507, 512, 538, 540-541, 697-698, 723, 731, 742-745, 753, 761, 780, 786
Horthy Paulette, 321
Hortobágy, 94, 750
Horváth család, 74, 82, 672
Horváth Ella lásd Polinszky Pálné
Horváth Gyula, Gyuszi, 672
Horváth László 73, 81
Horváth Lászlóné Komjáthy Sári, 73, 81, 214, 650
Horváth Richárd, 487
Horváth Zsigmondné, 472-473
Horvátjárfalu, 777
Horvátország, 33
Hőfer [?] hírmondó, 752
Hötzendorf [Franz Conrad von], 771
Hrabár Vladimir, 272, 290
Hruscsov [Nyikita Szergejevics], 693, 758
Hubay Balázs, dr., 81, 640
Hunteszhagen Fanny lásd Thaisz Péterné
Hunteszhagen Magdolna lásd Gyiraszin Jánosné
Hunyadi László, 365
Hunyadi Mátyás, 148, 259
Huszár László, 636
Huszinszkó [Kárpátalja], 33
Huszt [Kárpátalja], 364
Hüttl Hümér, 77
[?] Ignác, katona, 321
[?] Imre, legény, 353
Illés [?] villamosvezető, 594-595
Illyés Gyula, 333, 508, 726
Imre István, 616, 620
Imrédy Béla, 277-280, 368, 448, 451-453, 614, 633, 747, 763
Imrédy Béláné, 279-280, 327
Innsbruck [Ausztria], 94, 96, 257
Ipolyság, 268
Ircsi lásd dr. Balla Istvánné
Isaszeg, 92
Istóczy Győző, 227
István-bokor [Nyíregyháza része], 110
Istvánffy Elek, 217
Iványi Béla, 180, 182
Izay Géza, 615
Izium [Ukrajna], 395
Izrael, 574, 579, 582, 659
Izsépy Teltsch István, Pista, 744
[?] Józsi, csendőr, 648
Jahodná [Szlovákia], 212
Jakab András, 357
Jakab György, Gyurka, 48, 357, 480-481, 535, 617, 630, 633-636, 664, 682, 690, 693, 721
Jakab Györgyné Lidi, 694
Jalta [Ukrajna, Krím-félsziget], 788

Jansen Ferenc, 567
Japán, 368
Jaros Andros, 451
Jászság, 676
Jegenye [Románia], 325
Jekelfalussy Piller György, 214, 216
Jékey Ferenc, 441, 450
Jeney György, 301
Jenkei János, Jancsi, 665
Jóba Elek, 69
Jókai Mór, 213
Joób Olivér, 85-86, 458, 654, 656-660
Jósa András, 59
Józsa Márton, 683, 687
Juci, Judit lásd Nyíregyházy/Szohor Pálné
Jugoszlávia, 53, 202, 339, 341, 343-344, 348, 356, 359, 362, 372, 410, 465, 469, 496,
Juhász József, hentes, 614-615
Juhász László, 776
Juhász Mihály, 441
Juliska néni lásd Fekete Jánosné
Juon [?] szolga, 383
Kabos Gyula, 100
Kádár János, 454, 537, 689, 723, 739, 749, 753, 758-759, 762-763, 770, 776
Kádár Lehel, dr., 279-280
KaganovicsRózsa, 749
Kaiser László, 37
Káldy Zoltán, 657, 659
Kalifornia, 89
Kalinovka [Ukrajna], 414
Kállay [?] csendőr, 613
Kállay András, 773
Kállay Kristóf, 565-566
Kállay Miklós, 169, 450, 466, 507, 565-566, 668, 767, 773,
Kálmán bácsi lásd Bencs Kálmán
Kálmán Ervin, 573-576, 579, 588-591, 613, 737
Kálmánháza, 648, 653, 680, 685
Kálnay András, 597
Kanada, 732-733, 735, 738-739
Kanizsa lásd Nagykanizsa
Kaposvár, 72, 81, 478, 480, 484, 494, 500, 517, 753
Kapuvár, 80
Kardos [József] író, 507
Kardos [Samu], egyetemi tanár lásd Szádeczky-Kardos
Karner Gyula, 79
Károly, II., 730
Károly, IV., 740
Károlyi család, gróf, 534
Károlyi Imre, gróf, 321
Károlyi Mihály, gróf, 37, 150-151, 226, 439, 534, 780
Kárpátalja, 33, 40, 268, 271, 286, 288, 290, 305, 310, 357, 423, 500, 563, 726, 761
Kárpát-medence, 153, 156, 220
Kárpátok, 115, 135, 286, 293, 300-301, 463-465, 493, 530
Karpinecz Hermiás, 214-215
Karsai Elek, 484
Kassa [Szlovákia], 26, 35-36, 101, 104, 153, 159, 172, 212, 268, 274-279, 281-285, 327, 332, 365-366, 373, 375, 400, 425-426, 429, 454, 514, 547, 579, 597, 609, 614, 638, 718, 754, 759-760, 773
Kaszala Károly, 706
Kaszanyiczky család, 229
Katyn [Oroszország], 418-419
Kazár bokor [Nyíregyháza része], 681, 683
Kazár Pál, 200
Kecskemét, 122, 182, 275, 291, 301, 312, 316-317, 323, 327, 340-341, 344, 351, 353, 357-359, 372-373, 377, 385, 392, 395, 400, 405, 550-551, 709, 712
Kecskés László, Laci, 408
Keéky István, 61
Kende András, 212
Kerekes Pál, 669
Kerekréti [?] csendőr, 654
Keresztes Fischer Ferenc, 441-442
Keresztury Dezső, 766
Kertész Sándor, 291
Késmárk [Szlovákia], 71
Keszthely, 92
Kéthly Anna, 39
Kettessy [Aladár] prof., 95
Kétz Margit, 85
Kézdivásárhely [Románia], 100, 543
Khomeini ayatollah, 746
Kígyós lásd Újkígyós
Kijev [Ukrajna], 257, 412, 692
Kína, 755
Kincsehomok [Ukrajna], 271
Kindl Ferenc, 540, 548
Király Sándorné, 40
Királyhágó, 324
Királytelek [ma Nyírtelek], 654, 706
Király-villa [Nyíregyháza], 543
Kiskanizsa [Nagykanizsa része], 505-506
Kiskundorozsma, 344
Kiss [?] tanító, 112
Kiss Albert, 180, 182
Kiss János, 626
Kiss Lajos, 208
Kiss Sándor, 210
Kisteleki szőlő [Nyíregyháza része], 38, 654
Kisvárda, 269, 413, 605, 650, 765
Kittenberger Kálmán, 157, 207, 545
Klafter Ignác, 560-561, 565-570, 588-589
Klein Dezső, dr., 592
Klein néni, 592-593, 606, 627
Klekner lásd Korompay
Klessheim [Ausztria], 466
Klorh Zsigmond, 647-648
Kohár László, dr., 709
Kollár Lászlóné dr., Balla Anna, Ancsa, 69, 96, 307, 650, 694, 722, 734, 737, 759
Kolomea [Ukrajna], 26, 375, 418
Kolozsvár [Románia], 42, 47, 129-130, 153, 183, 279, 322-325, 332, 334, 426, 444, 454, 579, 721-722, 733, 742
Komárom [Szlovákia], 268
Komáromy Károly, 210
Komjáthy Béla, 214
Komjáthy Sári lásd Horváth Lászlóné
Komló, 36
Komoró, 271, 353
Koncsek család, 229
Kondrács [?] dr., 568
Kondrács Irénke, 568
Konrád [?], 602
Konstantinápoly [Törökország], 718
Konthy Gyula, 68
Korányi Frigyes, 34
Korányi Imre, 34
Kordován-bokor [Nyíregyháza része], 655
Korompay/Klekner Károly, 26-28, 335, 566, 610, 623, 627, 632, 639, 776, 787
Korompay/Klekner Károly, ifj., 27
Korompay/Klekner Miklós, 27
Korompay/Klekner Tamás, 27
Korompay/Klekner Tihamér, 27
Korponay János, 40, 65
Korponay Jánosné Gráf Zsuzsanna, 40, 65
Korponay Zsuzsanna lásd Sztempák Antalné
Korponayné Géczy Julianna, 40
Korticia [Ukrajna], 376
Kossuth Lajos, 49, 88, 132, 246, 260, 417, 449, 718, 754, 756
Koszorus Ferenc, Feri, 355
Kótaj, 568
Kovách Dénes, 450
Kovách/Kovács Árpád, 203, 448
Kovách/Kovács Elek, 37, 568, 707
Kovács [?] tanító, 788
Kovács András, 493, 518, 671
Kovács Gyula, 458
Kovács László, 493
Kovács Mihály, 695
Kovács Miklós, dr., 316, 356, 379, 381, 387-389, 393, 400, 527, 551, 622-623, 625, 629, 712
Kovács Terus lásd Beleznay-Ungerné
Kozák István, 112, 114, 160
Kozák István, ifj. 114.

Kölcsey Ferenc, 731, 786,
Kölcsey István, 639, 743, 786
Köln [Németország], 787
Körmendy/Kvanduk Géza, 43, 82
Kőrösmező, 375
Körösök vidéke, 319
Kötegyán, 219, 315-316, 324
Köteles József, dr., 458
Krakkó [Lengyelország], 789
Kralovánszky Ilona Gál Istvánné, 25
Krasznay Gábor, 49
Krátky István, 457, 521
Krecsák Kálmán, 687-688
Kresztyankó György, 208
Kristóf [?] fogalmazó, 565, 568
Kristóffy [?], 367
Krómy Károly, 91, 211
Krúdy [?] százados, 365
Krúdy Gyula, 365, 667, 726
Kubassy Tamás, 414, 452, 458, 614
Kubassy Tamásné Mibler Sári, 655
Kucsuk [Mehmed pasa], 299-300
Kufsteint [Ausztria], 50, 265
Kun Béla, 37, 150, 175, 746, 750, 757, 773
Kuncz Aladár, 175, 311, 710
Kurilli-szigetek [Oroszország], 368
Kuzaila Péter, 112
Kürenya István, 453
Kürthy László, dr., 475, 518, 665, 745
Kvanduk [?] zongora hangoló, 42
Lackovszkiné/ lásd Rónaszéki Józsefné
Laczkó Géza, 716
Ladányi Ferenc, 430
Lajos, XIV., 718
Lakatos [?], 198, 357
Lakatos [Géza] vezérezredes, 474
Landau [Németország], 96
Láng Boldizsár, 131
Laval [Pierre], 332
Lazarovics testvérek, 536
Leánycsók, 353
Legenye lásd Jegenye
Lelics [?], 590
Lemberg [Ukrajna], 115
Lénárt ezredes, 286
Lencz Albin, 217
Lengyel Antal, 61-62
Lengyel család, 671
Lengyelország, 772
Lengyel-villa, 219, 594, 671
Leopold király, 65
Leskó bácsi [?], 212
Letenye, 495, 505
Léva [Szlovákia], 268
Lidi lásd Jakab Györgyné
Lieb [?] tábornagy, 414
Lillafüred, 683
Lindbergh [Charles], 261
Linz [Ausztria], 53, 96, 257, 579, 732-735, 787
Lipót császár, 717
Lipót, II., belga király, 777
Liszka Béla, 392
Liverpool [Anglia], 767
Lojek bácsi, 111, 200
London [Anglia], 345
Lónyay Elemér Ödön, Stefánia belga királyi hercegnőnek, Rudolf trónörökös özvegyének második férje, 777
Lónyay Elemérné lásd Stefánia belga hercegnő
Losonc [Szlovákia], 268
Lovacsne [Ukrajna], 300
Lovas Kovács András, 417
Lővérek, 473
Lukács Béla, 743
Luthor Karol, 732, 734
Luthor Károlyné Szohor/Nyíregyházy Mária, 57, 76, 212, 732-735, 738-739
Luthor Krisztina, 732, 734
[?] Máté, Morauszki bácsi veje, 651
Maár Mihály, 351-352
Macedónia, 752
Máczay bácsi lásd Máczay Lajos
Máczay Béla, 125, 574
Máczay Eta, 574
Máczay Gyula, 128, 572, 737
Máczay Lajos, 71, 128, 455, 570-573, 609
Máczay László, 572
Máczay néni, 128
Madeira szigetek [Portugália], 743
Mádi Zoltán, 342, 745
Magda, Magdus lásd Orbán Bertalanné
Magyar [Sándor] pilóta, 261
Magyar József, 346
Magyarkanizsa, 343
Magyaróvár lásd Mosonmagyaróvár
Májerszky Béla, 43, 70
Majland [Milánó, Olaszország], 267
Major [?] tábornok, 397
Major Ákos, 629
Major Tamás, 629
Makkay Elemér, 688, 695
Makó, 503
Maléter Pál, 754-756, 759-760
Manda I., II, III. [Nyíregyháza része], 47, 51, 77, 84, 652
Mandel [?] szomszéd, 132
Mannerheim [Carl Gustaf Emil], 602
Máramarossziget [Románia], 115
Máray Sándor, 102, 426
Marcali, 81, 482, 491
Márföldy József, dr., 598, 627
Mária lásd Luthor Károlyné
Marischka [?] jogász, 42
Mariska lásd Aratói/Sztempák Mária
Márky Müller Iván, 75
Marosán György, 39, 625, 763
Maróti [?] tanár, 396
Márton [?] tiszt, 520-521
Mátyás István lásd Pávay/Mátyás István
Mátyás király, 148, 717
Mayer Béla, 41, 115, 129
Mayer Béláné Tilda néni, 41, 115, 129
Mayer/Megay Laci, 41
Mecencéf [Szlovákia], 27
Megyer Lajos, 656
Megyery Sári, 312
Meggyesy bácsi, 111
Menyhárt [?] dr., 185, 187
Menyhárt László, 639, 710
Meskó László, dr., 42, 68
Mibler Sári lásd Kubassy Tamásné
Mikecz Dezső, 43, 46
Mikecz Kálmán, 649
Mikecz Miklós, dr., 43, 46, 76, 88, 110, 119
Mikecz Ödön, 61, 199
Mikepércs, 94, 293
Mikes Kelemen, 23, 98, 178
Miklós Béla lásd Dálnoki Miklós Béla
Miklós Endre, 398
Milotay Gábor, 646
Minaj [Ukrajna], 271, 273, 286
Mindszenty József, 507, 638
Misics István, 217
Miskolc, 48, 101, 163-164, 167, 182-183, 217, 248, 275, 334, 417, 425-426, 509, 568, 684-685, 695, 734
Miskolctapolca, Tapolca, 734
Mock lásd Frey
Mohács, 136, 351
Moldován [?] lásd Barczaujfalussy Egonné
Moldován Laci lásd Szendy Moldován László
Moller Miklós, dr., 475, 745
Molnár [?] lásd Radvánszky Györgyné
Molnár Anna lásd Ertl Károlyné
Molnár Győző, 515-517, 524-525, 559, 711
Molnár Viktor, báró, 649-650, 773
Molotov [Vjacseszlav Mihajlovics], 295-297, 300, 367
Moóry Lucy, 711-712
Móra Ferenc, 785
Morauszki [?] bácsi, 651
Morava Ferenc, 162
Moravszky Ferenc, 88-90, 112, 132,
Móricz Zsigmond, 205
Moskovics [?], 632

Mosonmagyaróvár, Magyaróvár, 92, 459, 734
Moszkva [Oroszország], 91, 263, 295, 297, 364, 390, 412, 467, 692
Munkács, 268, 299, 300
Munkácsi [?] szv., 164
Muraköz, 480
Murányi István, 568, 597
Murányi László, 59
Muraszombat, 68, 80-81, 85, 477-478, 481-482, 485, 487, 491-492, 495, 517-518
Mussolini [Benito], 240-241, 243, 747
Muzsay Ferenc, 464, 632
München [Németország], 96, 259, 298, 391
Münich Ferenc, dr. 753, 759, 763
Nagasaki [Japán], 368
Nagy Béla, 617-618, 624
Nagy Ernő, 214
Nagy Imre, 677, 688-689, 751-754, 756-760, 763, 776
Nagy István, 594
Nagy János, 614-615, 626
Nagy Lajos [uralkodó], 148, 266, 717
Nagy Menyhért, 570
Nagy Péter, 718
Nagybánya [Románia], 52, 153, 721
Nagycserkesz, 334, 654, 680
Nagykálló, 38, 46, 52, 119, 121, 124, 661
Nagykanizsa, Kanizsa, 39, 80-81, 83, 85, 101, 103, 157, 162, 209-210, 344, 413, 431, 440, 453-459, 461, 463-464, 467, 469, 471-487, 490-492, 494-497, 499-503, 505-506, 508-512, 514-518, 520-521, 524-525, 538, 559-561, 565, 571, 576-577, 580, 589, 595, 599, 606, 614, 631, 661, 711, 713, 733-734, 754, 758, 764, 786
Nagykároly [Románia], 334, 721
Nagymágocs, 318, 322
Nagyszalonta [Románia], 321, 322, 324
Nagyszombat [Szlovákia], 332, 346, 494, 496
Nagyszőlős [Ukrajna], 40, 153
Nagyvárad [Románia], 126-127, 129, 204, 322-324, 433, 721
Nánássy [?] bácsi, 607
Nandrássy [?] tanító, 128
Naninó lásd Balla Jenőné
Napkor, 58
Napóleon [Bonaparte], 300, 392
Neményi/Naményi, 137
Német Gyula, 575
Németh Mihály, 79, 458
Némethi Ferenc, 440
Németország, Német Birodalom, 28, 131, 152, 210, 228, 231, 240, 243-248, 252, 257, 259-260, 267, 295, 307, 339, 343-344, 350, 362, 364, 395, 419, 451, 468, 481, 494, 506, 510, 531, 546, 565, 602, 619, 666, 680, 699, 709, 747-748, 761-762, 766, 787, 789,
Néró [Claudius Drusus Germanicus], 768
New York [Amerika], 96
Niederhauser Emil, 265
Normandia [Franciaország], 418
Norvégia, 744
Novák Géza, 72
Novák Ilona lásd özv. Szohor Pálné
Nusser József dr., 92-93
Nürnberg [Németország], 297, 748
Nyáregyháza, 25
Nyírbátor, 165, 649, 733
Nyíregyházy/Szohor Mária lásd Luthor Károlyné
Nyíregyházy/Szohor Miklós, 57, 72-73, 136, 733
Nyíregyházy/Szohor Pál, 57, 72, 92- 93, 137, 172, 184, 210, 243, 277, 288, 400, 441-442, 450, 454, 457-459, 476, 499, 613, 652, 713, 732-733, 735-737, 739, 774, 786
Nyíregyházy/Szohor Pálné, Prok Judit, 44, 48, 56-57, 70, 72-73, 76, 79, 90, 109, 111, 120, 129, 131, 135, 153, 242, 314-315, 458, 722, 732-733, 735-736, 738-739, 744
Nyitray József, 645, 673
Óbecse, 348
Odeschalky Miklós, herceg, 705
Odeschalky Zoárd, herceg, 705
Ojtozi-szoros [Románia], 300, 543
Okály Géza, 282
Okály Ilus lásd Polinszky Jenőné
Okolicsányi [József] aljegyző, 569
Oláh Béla, 607, 612-613
Oláh Sárika lásd Varga Józsefné
Olaszország, 152, 240-243, 259, 565, 744, 758
Orbán Bertalan, 57, 71
Orbán Bertalanné Prok Magda, 36, 48, 56-57, 70, 72-73, 79, 81, 85, 109, 111, 120, 125, 128-129, 241, 281, 293, 733-735, 738
Orbán László, dr., 57, 72, 734-735
Orbán Sándor, 302, 625
Orbán Tamás, 57, 72
Ordass Lajos, 507, 657
Orejka, 396-400, 416
Orgovány, 667
Orosháza, 312-313, 315, 318, 320, 322, 706, 721
Oroszország, 41, 168, 175, 240, 286, 302, 319, 356, 364-366, 368, 370, 372, 378, 390, 396, 410, 412, 415, 417-418, 469, 573, 601, 604, 670, 690, 692, 696, 735, 746, 751, 753
Oroszvár, 770, 777-778
Orsós Ferenc, prof., 419
Osgyáni [?] gyógyszerész, 359
Osgyáni Panni, 359
Osgyáni-villa, 73, 359
Ostffyasszonyfa, 657, 659
Osváth [?] főszolgabíró, 596, 604-605
Osváth [?] őrnagy, 164
Osztyapenko [Iljn Afanaszjevics], 301
Oszvald József, 112
Ottlik Ernő, 659
Ottlik Pálma lásd dr. Bencs Zoltánné
Örökösföld [Nyíregyháza része], 654
Pablényi/Pamlényi Józsefné Szabó Júlia, 450, 546
Paizs Ferenc, 487
Pál, Fekete Irén fia, 35
Pálffy [?] aljegyző, 477
Pálfi [?], 604
Palicz [?] kőműves, AVH-vezető, 573, 588
Palicz István, 165-166
Palicz Rózsa, dr. lásd Tarján Béláné
Palin [Nagykanizsa], 511
Palinovka [Fehéroroszország], 414
Pallag, Pallagpuszta [Debrecen része], 90, 161, 270
Pápa, 127
Pápay Vajna Istvánné Bencs [?] 50
Papp György, 458
Papp István, 743-744
Papp Zoltán, 209
Párizs [Franciaország], 418, 767, 772
Pártos Perlmann Imre, 620
Passuth László, 166
Pásztor [?] dr., 423
Pásztor [?] tűzmester, 310
Pásztor József, 39
Pásztor László, 195
Patkós Irma, 137
Patyi lásd Polinszky Pál
Paulik János, 119
Pávay/Mátyás István, 169, 291-293, 299, 310, 319, 326-327, 340, 373, 379, 382, 386, 388, 393, 401, 406-407, 708, 721
Pázsitok, Alsó és Felső pázsit [Nyíregyháza része], 654
Péchy [?] főhadnagy, 212
Péchy Ferenc, 596
Pécs, 52, 171, 275
Pecsenye [?], 665
Peking [Kína], 750, 752
Pervomajszk [Ukrajna], 375
Pest lásd Budapest

Pétain [Philippe], 331, 332
Péter Gábor, 749
Péter Károly, 21, 112-113, 133
Péter Sándor, 217
Petőfi Sándor, 175, 188, 197
Petschauer Attila, 214
Petur Ilka, 430
Petznek, Leopold, Habsburg–Lotaringiai Erzsébet Mária főhercegnő második férje, 777-778
Peyer Károly, 39
Piláthék, 281
Piller [?] gkv., 214, 495
Pilsudszky [Josef], 306-307
Ploieşti [Románia], 465
Pluck Béla, 413
Podmaniczky Frigyes, 565
Polinszky Éva, 281, 285
Polinszky Jenő, 281
Polinszky Jenőné Okály Ilus, 281-282, 284-285
Polinszky Pál, Patyi, 172, 202, 274-275, 277-279, 281-285, 326-327, 423-425, 428, 432-433, 439-440, 458, 632
Polinszky Pálné Horváth Ella, 90, 425
Polner Ödön, dr., 184-185
Polonyi Lajos, 162-163
Porcsalma, 638
Porkoláb Gyula, ifj., 590
Portugália, 698
Porzsolt István, 458
Pozsony [Szlovákia], 64, 282-284, 333, 424, 428-429
Prága [Csehország], 750
Princip [Gabrilo], szerb nacionalista diák, 149
Principális-csatorna, 505
Prok család, árvák, 70
Prok Gyula, dr., 42, 54-56, 59, 67-68, 109, 129, 137
Prok Gyuláné Andresz/Bencs Mária, 42, 49, 53-55, 70, 109, 738
Prok Judit, Juci lásd Nyíregyházy/Szohor Pálné
Prok László, 56, 71-72, 122, 129, 205
Prok Magda lásd Orbán Bertalanné
Przemysl [Lengyelország], 532
Pulai [?] gkv., 385-386
Puposhalom [Nagycserkesz része], 52
Quisling [Vidkun Abraham Lauritz], 308, 603, 744
Rácz Márton, Marci, 440
Radnóti Éva, 429
Radó [?] színi igazgató, 100,
Radvánszky Györgyné Molnár [?], 773
Radványi Ottó, 215
Rády József, 214
Rajk László, 664-666, 758, 763
Rajna, 523
Rajtik [?] borbély, 449
Rajz János, 425
Rakamaz, 706
Rákóczi Ferenc, 23, 189, 364, 482, 539, 650, 716-718, 754, 756
Rákosi Mátyás, 454, 479, 513, 531, 588, 601, 646, 664, 666, 671, 677-678, 691, 723, 739, 754, 759, 762
Raksányi Sándor, 44
Rátonyi Róbert, 139
Recsk, 416, 690, 750
Reményi Schneller Lajos, 456
Révbíró Ruhmann Béla, 730
Rezessy Zoltán, 247-248
Ribbentrop [Joachim von], 267, 295-297
Richnovszky Oszkár, 541-542
Riesz István, 574, 611, 627
Rimaszombat [Szlovákia], 268
Ritter Babi, 457
Róka [?] bácsi, 607
Róma [Olaszország], 566
Románia, 37, 126, 128, 137, 152, 463-464, 601, 729, 731
Rónaszéki/Lackovszki Józsefné, 82, 303-304, 625
Rontó László, 457
Ronyva [patak], 261
Roosevelt [Franklin Delano], 666, 767
Rosenwasser Kálmán, 531
Roszinszki [?] bácsi, 182
Rozsnyó [Szlovákia], 268
Rőzse István, 656, 658
Rudolf trónörökös és Stefánia hercegnő leánya lásd Habsburg–Lotaringiai Erzsébet Mária hercegnő
Rudolf trónörökös, 777-778
Ruffy Péter, 777-778
Ruhmann Andor, 112
Ruzsonyi [?] bácsi, 111
Ruzsonyi Kató lásd Garay Gyuláné,
Ruzsonyi Pál, 209
Rzeszów [Lengyelország], 305
[?] Sárika, titkárnő, 454
Sághy Gyula, 359
Sajben András, rendőrkapitány, 605
Sallai Jóska, 166
Sándor [?] dr., 633
Santelli [Italo], vívómester, 215-216
Sárospatak, 480
Sarvay család, 673
Sarvay Elek, 673
Sarvay Tivadar, 29, 76, 78-79, 86
Sashalom, 36
Sasi Szabó László, dr., 59
Sass Elemér, 441-441, 452-457, 474
Sátoraljaújhely, Újhely, 41, 57, 284, 455, 673, 733
Savonarola [Girolamo] szerzetes, 251
Scharbert Ármin, 112, 114, 137
Scharbert Árminné Velenczei Jolán, 613
Schmeid [?] tolmács, 722
Schneller István, 183
Schneller Károly, 183
Schön Géza,dr., orvos, 77
Schönborn József, 161
Schöpflin Aladár, 724
Schöpflin György, 724
Schweitzer lásd Bodonyi
Seeman [?] erdőmérnök, 457
Seidl [Siegfried, dr.] SS turmführer, 539-540, 544, 546, 548
Selmeczbánya [Szlovákia], 157
Sepsiszentgyörgy [Románia], 100, 543
Sesztina család, 229
Show, G. B., 21
Siánki [Ukrajna], 246
Sík Sándor, 430, 50
Simkovics Mátyás, 593, 606
Simkovics Sándor, 247
Simon György, 184
Simon Jenő, 458
Simonfay Lajos, 101, 456, 487, 524, 560
Simonyi óbester, 474
Simor Erzsi, 425
Sipka-szoros [Bulgária], 748
Sipos [?] sertéshízlaló, 609
Siska család, 652
Skaliczky Géza, 215
Smitzer Ágost, 112
Sopron, 80, 86, 101, 151, 157, 463, 469, 472-473, 479-480, 485-487, 491-492, 711
Sopronkőhida, 238, 321, 329, 363, 367, 400
Sóstó, Sóstó-Gyógyfürdő [Nyíregyháza részre], 27, 45, 58, 60, 74, 76, 90-92, 114, 199-200, 208, 211, 218, 221, 241, 261-262, 272, 278, 290, 306, 313, 449, 455, 458, 734, 743
Sóstóhegy, 130, 242, 606
Spanyolország, 758, 762
Splényi Béla, báró, 179
Stefánia belga hercegnő, II. Lipót király leánya, Rudolf trónörökös majd Lónyay Elemér felesége, 777-778
Stibi József, 565
Straub F. Brunó, 772
Surányi Imre, 59
Svájc, 366, 418
Svédország, 416, 771
Szabó [?] bácsi, borbély, 504
Szabó [?] lásd Török Pálné

Szabó [?] néni, 208-209
Szabó Antal, 36
Szabó Antal, ifj., 36
Szabó Antalné Fekete Gizella, 35-36
Szabó Dezső, 279
Szabó Erzsébet, 38
Szabó házaspár, 208
Szabó János, 212, 214, 216
Szabó Júlia lásd Pablényi Józsefné,
Szabó Lajos, 292
Szabó leányok, 569
Szabó Vilmos, 656, 660
Szabolcs [község] 734
Szabolcs megye, 27, 34, 65, 160, 202, 208, 264, 363, 423, 440, 452-453, 517-518, 593, 639, 673
Szádeczky-Kardos Samu, 563
Szajol, 429
Szakasits Árpád, 39
Szalánczy Bertalan, 270
Szalánczy/Hauer Emil, 270
Szálasi Ferenc, 475-476, 479, 512, 633, 734, 747
Szalay Károly, 101, 463, 486
Szalay Sándor, 112, 133
Szalay Tibor, 416
Szamos [folyó], 127
Szamuely László, 122
Szamuely Tibor, 120, 122-123, 129, 132, 313, 622, 686, 748
Szander/Sörényi István, 161
Szánthó [?], 665
Szarajevó [Bosznia-Hercegovina], 136
Szarka László, 215
Szatmár megye 228, 423, 440, 596, 604, 607-608, 734
Szatmárcseke, Cseke 786
Szatmárnémeti [Románia], 334, 721
Széchenyi István, gróf, 22, 650, 694, 718, 738, 765, 774
Széchényi Zsigmond, 563
Szeged, 106, 122, 171-173, 181-185, 187, 195, 212, 310, 429-430, 443, 450, 454, 463
Székelyföld [Románia], 100, 152, 293, 321, 333, 582, 721, 739
Székesfehérvár, Fehérvár, 559-560
Szekfű Gyula, 21, 189, 531, 533
Szekszárd, 358
Szendy Moldován László, 475, 646, 745
Szénffy Gyula, 68
Szentes, 319
Szentgály Istvánné Veres Katalin, 65
Szentgály János, 65
Szent-gály lásd Szentgály/ Sztempák/ Korponay
Szentgyörgy-major, 266
Szentmihály lásd Tiszavasvári
Szentmiklóssy [?], 452
Szepesség [Szlovákia], 47, 132, 623
Szerbia, 136-137, 152, 351
Szerencsés lásd Fortunatus/Szerencsés Imre
Szeretfalva (Románia, 334
Sziklai [Jenő] Patkós Irma férje, 137
Szilágyi [?] szv., 164
Szilágyi Dániel, 75-76
Szilágyi György, 198
Szilágyi László, 698
Szilágyi Mihály, 148
Szinai Miklós, 780
Sziráky [?] rendőrfogalmazó, 559
Szita Sándor, 524
Szmolár András, 217
Szoboszlay Papp Imre, 599-600, 636
Szoboszló lásd Hajdúszoboszló
Szohor Pál, Mária, Miklós lásd Nyíregyházy
Szohor Pálné, özv. Novák Ilona 72
Szokol Miska, 653
Szollás László, dr., 458
Szolnok, 568, 688, 733
Szombathely, 346, 468, 478, 494
Szombathelyi Ferenc, 350
Szomjas [Gusztáv] galamblövő, 208
Szomjas [Gusztáv] ifj., galamblövő, 208
Szomjas Gusztáv, ifj., 705
Szovjetunió, 267, 290, 369
Szőnyi [?] vállalkozó, 408
Szőnyiné [?], 408
Sztálin [Joszif Visszarionovics], 343, 417, 485, 572, 666-668, 741, 744, 747, 753, 758, 768
Sztálingrád, 390-391, 397
Sztempák Antal, 33, 39
Sztempák Antalné Korponai Zsuzsanna, 33
Sztempák Dezső 33, 207
Sztempák Gizella, Gitti lásd Gazsi Istvánné
Sztempák István, 35, 280
Sztempák János, 39
Sztempák Jánosné Faigl Terézia, 39, 65-66
Sztempák Juliska lásd Fekete Jánosné
Sztempák Mária lásd Aratói/Sztempák Mária
Sztempák Miklós, 33
Sztempák/Balla Jenő, 33, 41
Sztójay Döme, 198, 357, 368, 448-449, 473, 633, 747
Sztráki [?] rendőrfogalmazó, 525
Szudéták, 35, 259
Szuhay-villa, 219, 671
Szuhay Zoltán, 84, 636, 647, 677-678
Szűcs László, 137-139
Szücs László, 780
Szüle [?], 627-628, 632, 634–635
Szüléné [?], 627
Szürte [Ukrajna], 271
Takács [?] tábornok, 543
Takács János, 112
Tapolca lásd Miskolctapolca
Tarján Béla, 656, 658, 685, 687, 736
Tarján Béláné dr. Palicz Rózsa, 687
Tarján család, 686
Tarján Zoltán, 660
Tarpataki György, dr., 458
Tasner Antal, 22, 697
Tata, 35, 127
Tatár-hágó [Ukrajna], 300
Tatay Zoltán, 621, 787
Técső [Ukrajna], 33, 40, 207
Téglás [?] bíró, 628, 631, 634
Teherán, 787
Teleki László, gróf, 341-342
Teleki Pál, gróf, 340-343, 464, 723, 731, 742-745
Temesvár [Románia], 332
Terényi Tregjár [Pál], 48, 53, 738
Terényi Tregjár Ernő, 53-54
Teutsch Gusztáv, 497
Thaisz Elek, 52
Thaisz Péter, 52
Thaisz Péterné, Hunteszhagen Fanny, 52
Thälmann [Ernst], 745
Thuránszky Pál, Pali bácsi, 571, 639
Thury Sándor, 186
Tilda néni lásd Mayer Béláné
Tildy Zoltán, 588, 757
Tirol [Ausztria], 565
Tisza [folyó], 133, 271
Tisza István gróf, 150, 452, 538, 605, 690, 718, 765, 770, 774
Tiszadob, 677
Tiszalök, 26, 36, 604
Tiszavasvári, Szentmihály, Büdszentmihály, 334, 471, 596, 605-607, 639, 765, 770
Tito [Josip Broz], 469, 517, 605
Tokaj, 88, 91, 120, 542
Tolcsva, 673
Tolnay Andor, 425
Tolnay András, 101
Tolsztoj [Lev Nyikolajevics], 205
Tomasovszki András, 698
Tompos Endre, dr. 39
Torontó [Kanada] , 55, 127, 722, 734, 742
Tost László, 275-277
Tóth Károly, dr., 776
Tóth Béla, 185-186, 441
Tóth Gábor, Zs, 608-609
Tóth László, 28, 433-434, 609, 636
Tököl, 786
Tölcséry [?] dr., 185-187

Török Pálné Szabó [?], 568
Törökország, 94, 240
Trajtler Anna, 149
Trajtler Soma, 149
Trakk Géza, 59
Trencsényi József, Jóska, 686
Trócsányi Zoltán, 60
Trócsányi Zoltánné [Béláné] Csapkay Katalin, 60
Turánszky Pál, 570, 639
Turcsi Gitta, 429
Turóczy Zoltán, 136, 431, 439, 568, 570, 575, 622, 657, 689, 769, 776
Tusa [?] dr., 327
Tusa Erzsébet, 327
Tuzsér, 269
Tündér Lajos, 211
Újfehértó, 272
Újhely lásd Sátoraljaújhely
Újkígyós, Kígyós, 318
Újvidék, 23, 313, 347, 348
Ukrajna, 390, 395
Ungár Béla, 615-617
Ungár Ernő felesége [?], 616
Ungár Ernő, 615
Ungvár [Kárpátalja], 115, 219, 234, 268, 271-274, 278, 286, 310, 332, 401, 688
Uzsok [Ukrajna], 296
Vácz Elemér, dr., 342, 458, 574
Vadas [Újfehértó része], 37, 273
Vadász Endre, 685
Vadász János, 724
Vadászi/Vitószki Jóska, 273
Vajda Emil, 39, 653
Vajthó Lajos, 163
Valent Mihály, dr., 112
Valipurszky/Tassy [?] gyógyszerész, 517-518
Valkay Lajos, 36
Vámospércs, 94, 293
Vancsisin [?], 614
Várad, 128
Várady Brekner Mihály, 567
Várady Hermin lásd Bencs Pálné
Várady László, 316, 339-342, 359, 369, 410, 712, 745
Varga [?] bácsi, 51
Varga [?] dr., 503
Varga [?] fűszerkereskedő, 230
Varga Ervin, 268
Varga János, dr. 230, 573, 613, 616-617, 624
Varga Józsefné, Oláh Sárika, 89
Varga László, 60, 112-113, 134, 317, 230, 324
Varga László, zászlós, 401, 405-406,
Varga Lászlóné Dálnoki Gaál Irén, 60
Varga/Weisz Imre, dr., 230, 593, 636
Varjúlapos [Nyírtelek része], 305, 540, 545, 547, 654
Varsó [Lengyelország], 750
Vásáry Gábor, 293, 301
Vásáry István, 293, 474, 745
Vásáry Katalin, 293
Vásáry László, 293
Vass János, 664-665
Vastagh Zoltán, 544
Vasváry Gábor, 397
Vatikán, 52, 243, 484
Vécsey Barna, 502
Velenczei Jolán lásd Scharbert Árminné
Verbovszky Végvári Zoltán, 219
Verecke, 300
Veres Katalin lásd Szentgály Istvánné
Veres Lajos, 613, 649
Veres Péter, 476
Vermes Gyula, 38, 458
Versailles [Franciaország], 152, 244, 531
Vertse Albert, dr., 208
Vésztő, 317
Vetsera Mária, bárónő, 771
Vida István, 728
Vidovich Feri, 779
Vietórisz József, 112, 130
Vilmos, II. [német császár], 342, 399
Vinkovce [Horvátország], 355, 401
Vinyica [Ukrajna], 416
Virányi András, 543, 609, 707
Virányi Sándor, 705
Visnyevszkij [Fjodor Sztyepánovics], 517
Vit Ferenc, dr., 101, 487, 491
Vitószki lásd Vadászi
Volga [folyó], 523
Vorosilov [Kliment Jefremovics], 605, 757
Votovich/Voinovich [?] építész, 51
Vörös Mária lásd Arató/Sztempák Mária
Vörösmarty Mihály, 730
Vrabely Bandi, 636
Vukovár [Horvátország], 352, 356-357
Waldbott [Kelemen], 676
Walesa [Lech], 571
Wallenberg [Raul], 567
Wavell [Sir Archibald], 395
Weinstock József, 546-548, 575
Weisz Kató lásd Gergely Imréné
Weisz lásd Varga Imre, dr.
Weisz lásd Varga vaskereskedő
Wenckheim [?] gróf, 317, 319
Wenzel [von Mossau], 707
Wesselényi Miklós, gróf, 650, 765
Wesselényi Polixéna, 179
Wiener Neustadt lásd Bécsújhely
Wilson [Thomas Woodrow], 152, 244
Windisch/Véri [Dénes], 514-516, 520
Windischgrätz Ottó herceg, Habsburg–Lotaringiai Erzsébet Mária főhercegnő első férje, 777
Wirtschafter [Ármin/Ottó], 229
Wünscher Frigyes, 563
Yolland Artur, dr., 195
Zachár Gyula, 444
Zágoni Dezső, 215
Záhony, 271, 501
Záhoronyecz Ilona, 570
Zajácz [?] fiákeres, 524-525
Zalaegerszeg, Egerszeg, 37, 476, 485, 495, 509, 511
Zaporozsje [Ukrajna], 373, 376, 380-381, 385, 391, 393-394, 418
Zebegény, 490
Zelenyánszky András, 570, 646
Zemplén megye, 40
Zenta [Szerbia], 344-353
Zichy Tivadar, gróf, 706-707
Zilah [Románia], 321, 334
Zilahy Lajos, 205
Zita királyné, 742
[?] Zoltán bácsi, 622
Zombroszky [?], 37
Zupek]?] kereskedő, 209-210
Zsablya [Szerbia], 349
Zsedényi Béla, 633, 757
Zsolnay Vilmos, 112

Előkészületben:

Dr. Kollárné Balla Anna

Sóstói út 53.

Egy elvetélt /köz/élet
Családi és történelmi kordokumentum

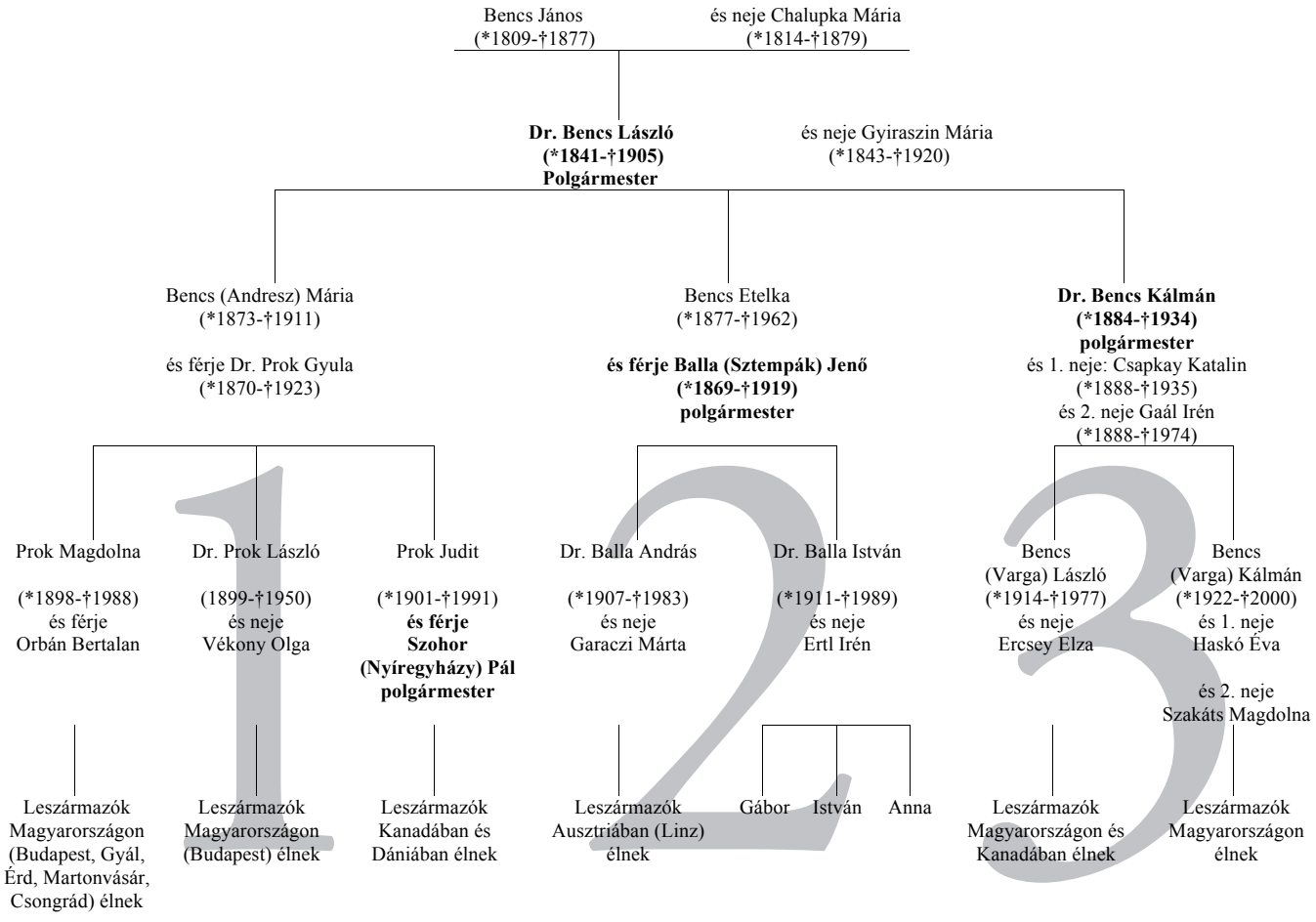
II.

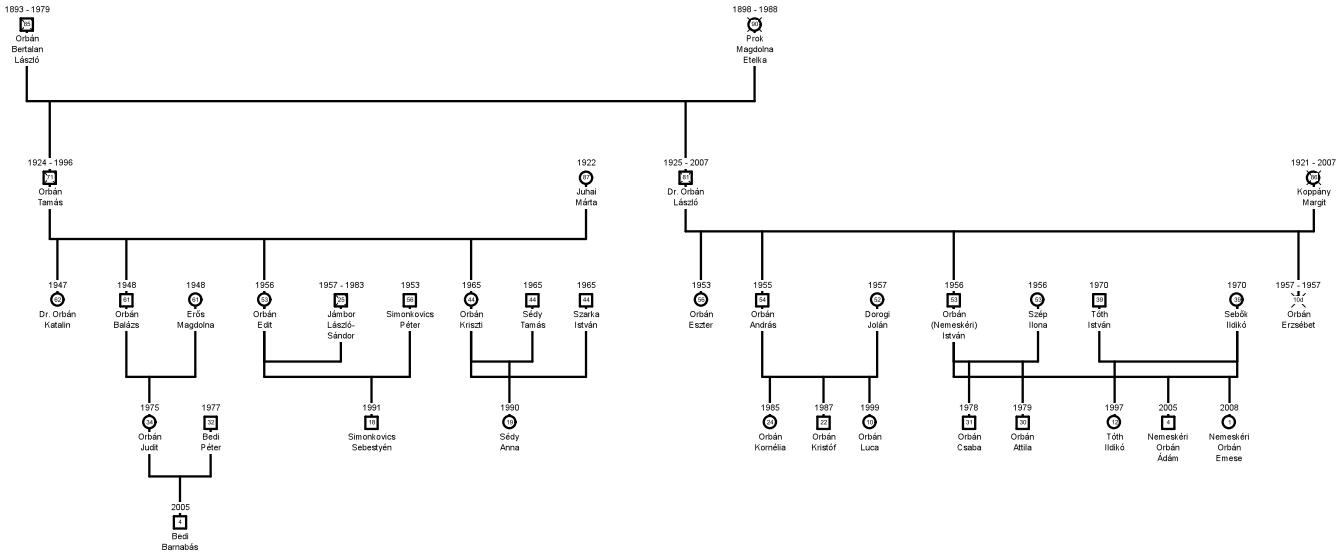
Személyes történelem

Ko(ó)r-történet

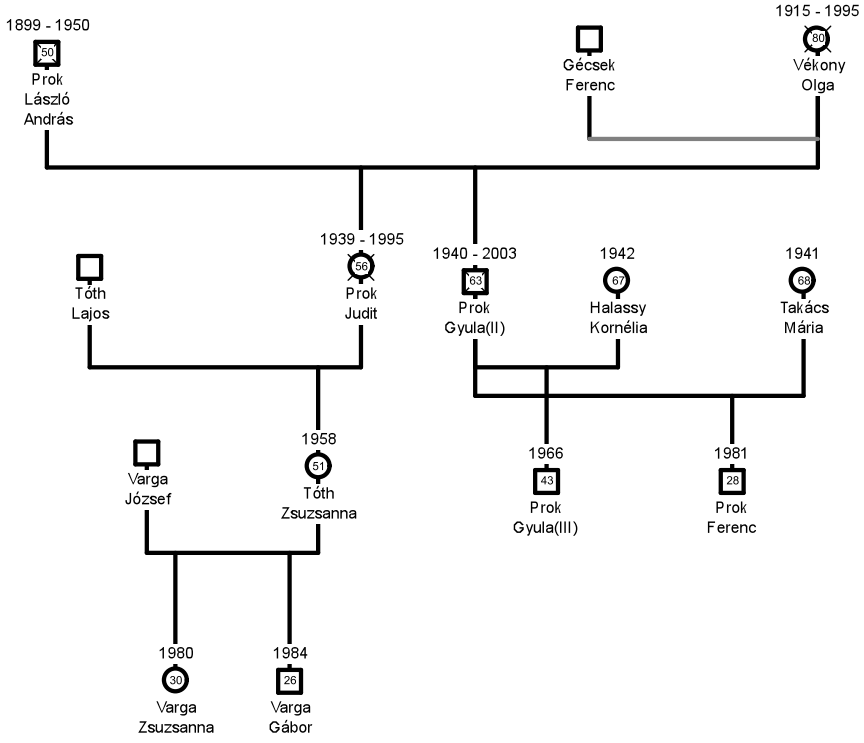
A második kötet az elsô kötet tartalmát hitelesíti. A Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárból, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából, a hatósággal történô korabeli levelezésekből – Dosszié, Nyugdíjügy, BBC pályázat, Kisajátítás, Betörés, Kertész-ügy dokumentumai – összeálló tényanyagok kapcsán egy olyan történelmi idôszak mûködési mechanizmusa ismerhetô meg, amelynek alapcélja az állampolgár ellehetetlenítése, féken tartása. S amikor mindenhol és mindenkor falba ütközik az ember. Amit egyébként szocializmusnak neveznek....
Az iratok önmagukért beszélnek.

Bencs leszármazottak

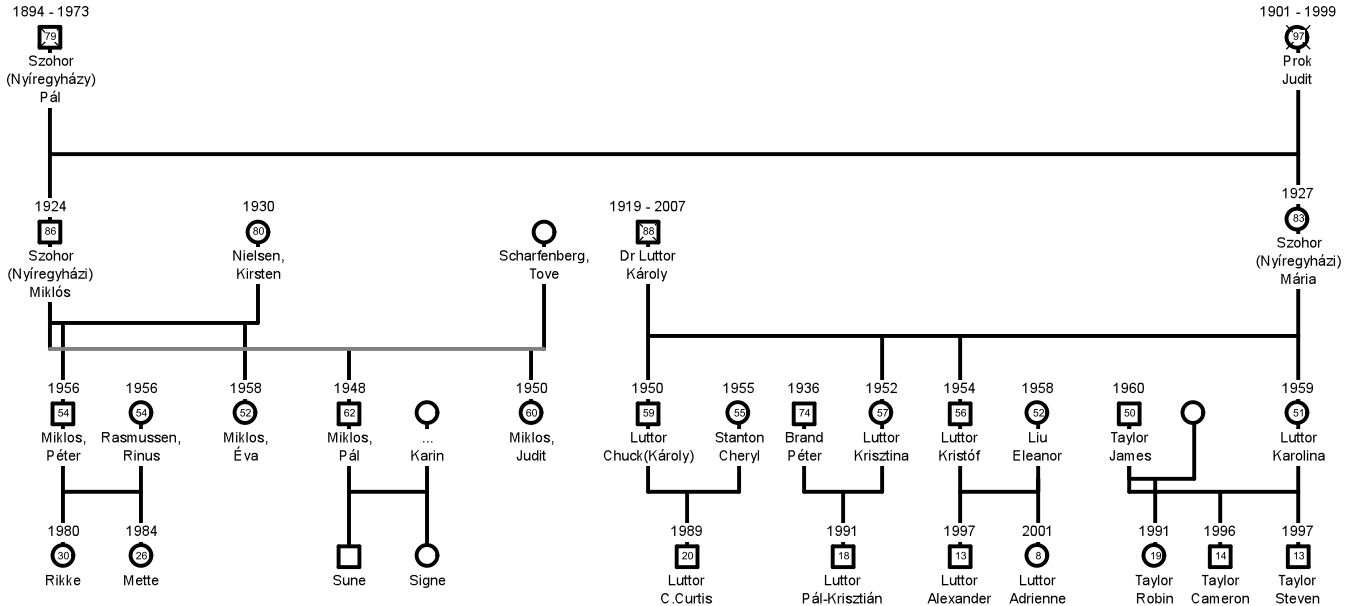

Bencs János
(*1809-†1877)
és neje Chalupka Mária
(*1814-†1879)
Dr. Bencs László
(*1841-†1905)
Polgármester
és neje Gyiraszin Mária
(*1843-†1920)
Bencs (Andresz) Mária
(*1873-†1911)
és férje Dr. Prok Gyula
(*1870-†1923)
Bencs Etelka
(*1877-†1962)
és férje Balla (Sztempák) Jenő
(*1869-†1919)
polgármester
Dr. Bencs Kálmán
(*1884-†1934)
polgármester
és 1. neje: Csapkay Katalin
(*1888-†1935)
és 2. neje Gaál Irén
(*1888-†1974)
Prok Magdolna
(*1898-†1988)
és férje
Orbán Bertalan
Dr. Prok László
(1899-†1950)
és neje
Vékony Olga
Prok Judit
(*1901-†1991)
és férje
Szohor
(Nyíregyházy) Pál
polgármester
Dr. Balla András
(*1907-†1983)
és neje
Garaczi Márta
Dr. Balla István
(*1911-†1989)
és neje
Ertl Irén
Bencs
(Varga) László
(*1914-†1977)
és neje
Ercsey Elza
Bencs
(Varga) Kálmán
(*1922-†2000)
és 1. neje
Haskó Éva
és 2. neje
Szakáts Magdolna
Leszármazók
Magyarországon
(Budapest, Gyál,
Érd, Martonvásár,
Csongrád) élnek
Leszármazók
Magyarországon
(Budapest) élnek
Leszármazók
Kanadában és
Dániában élnek
Leszármazók
Ausztriában (Linz)
élnek
Gábor
István
Anna
Leszármazók
Magyarországon és
Kanadában élnek
Leszármazók
Magyarországon
élnek

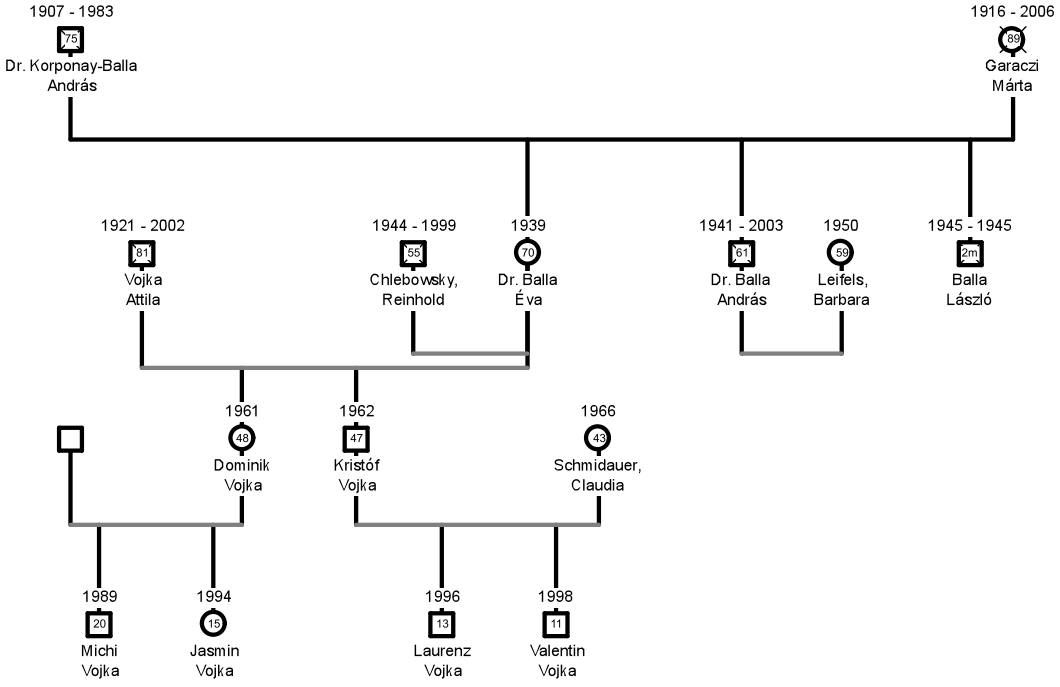
Prok Magdolna leszármazottjai

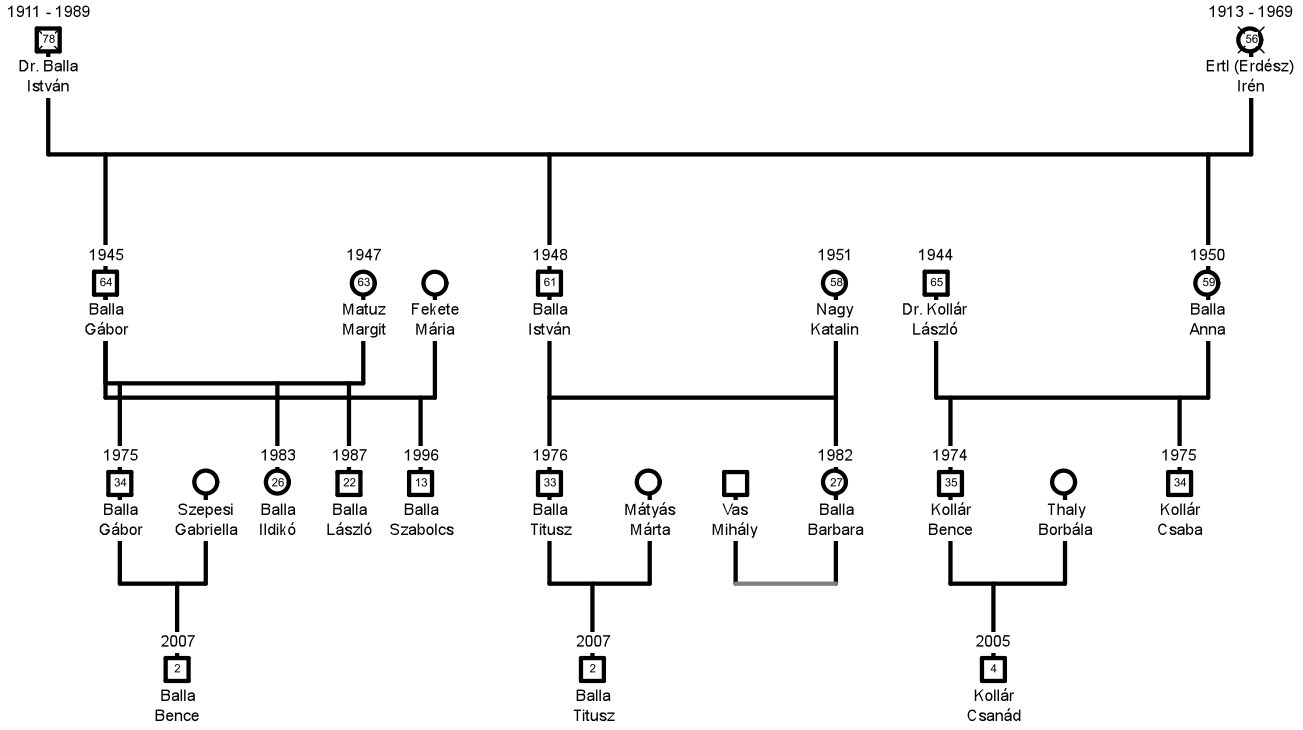
Prok László leszármazottjai

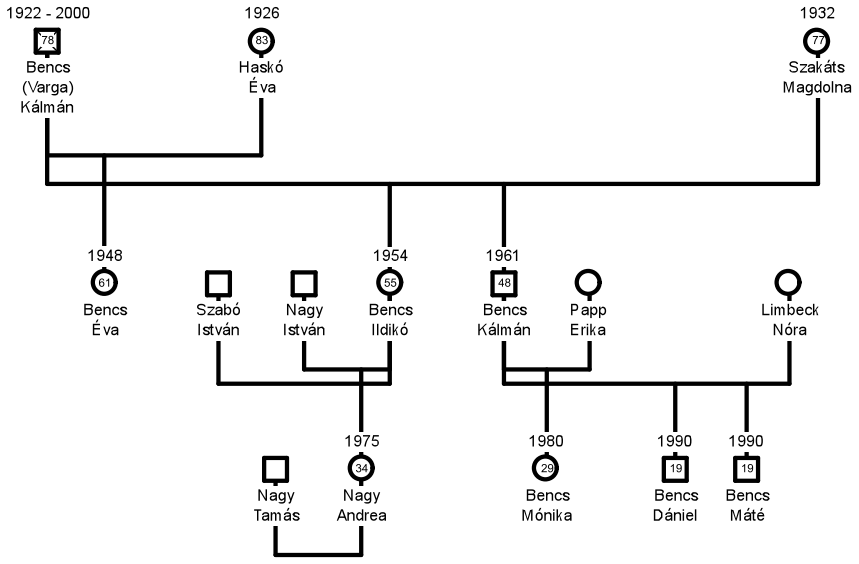
Prok Judit leszármazottai

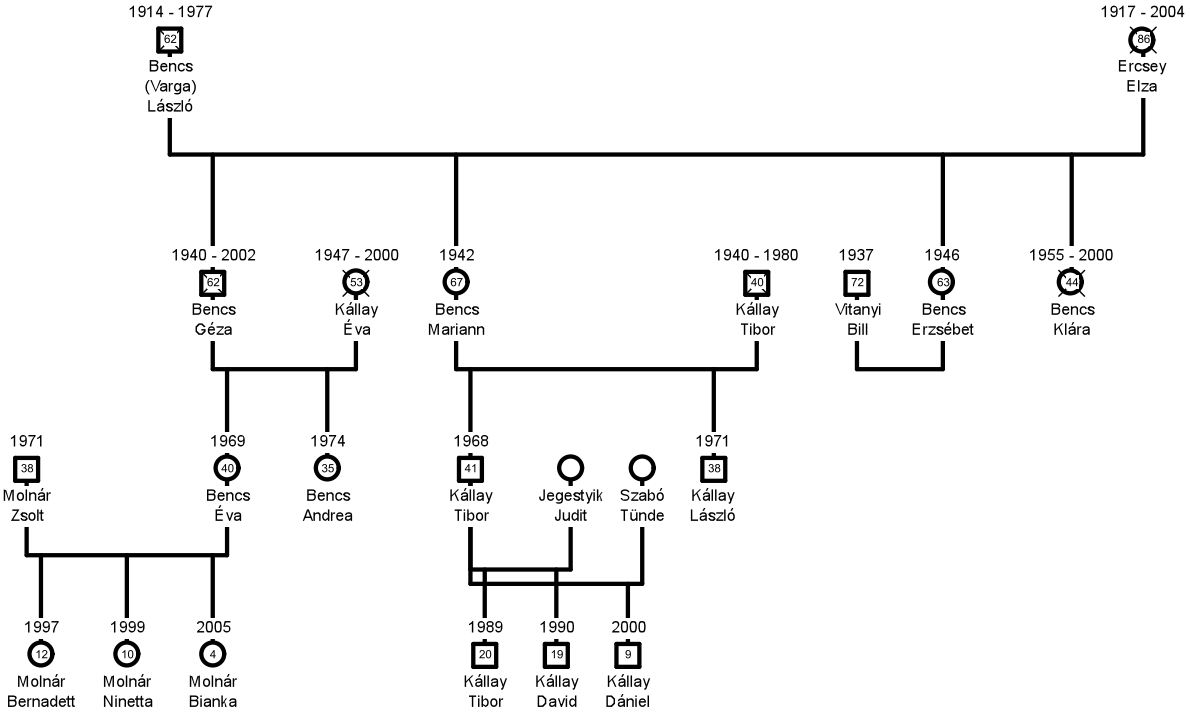
Dr. Korponay Balla András leszármazottjai

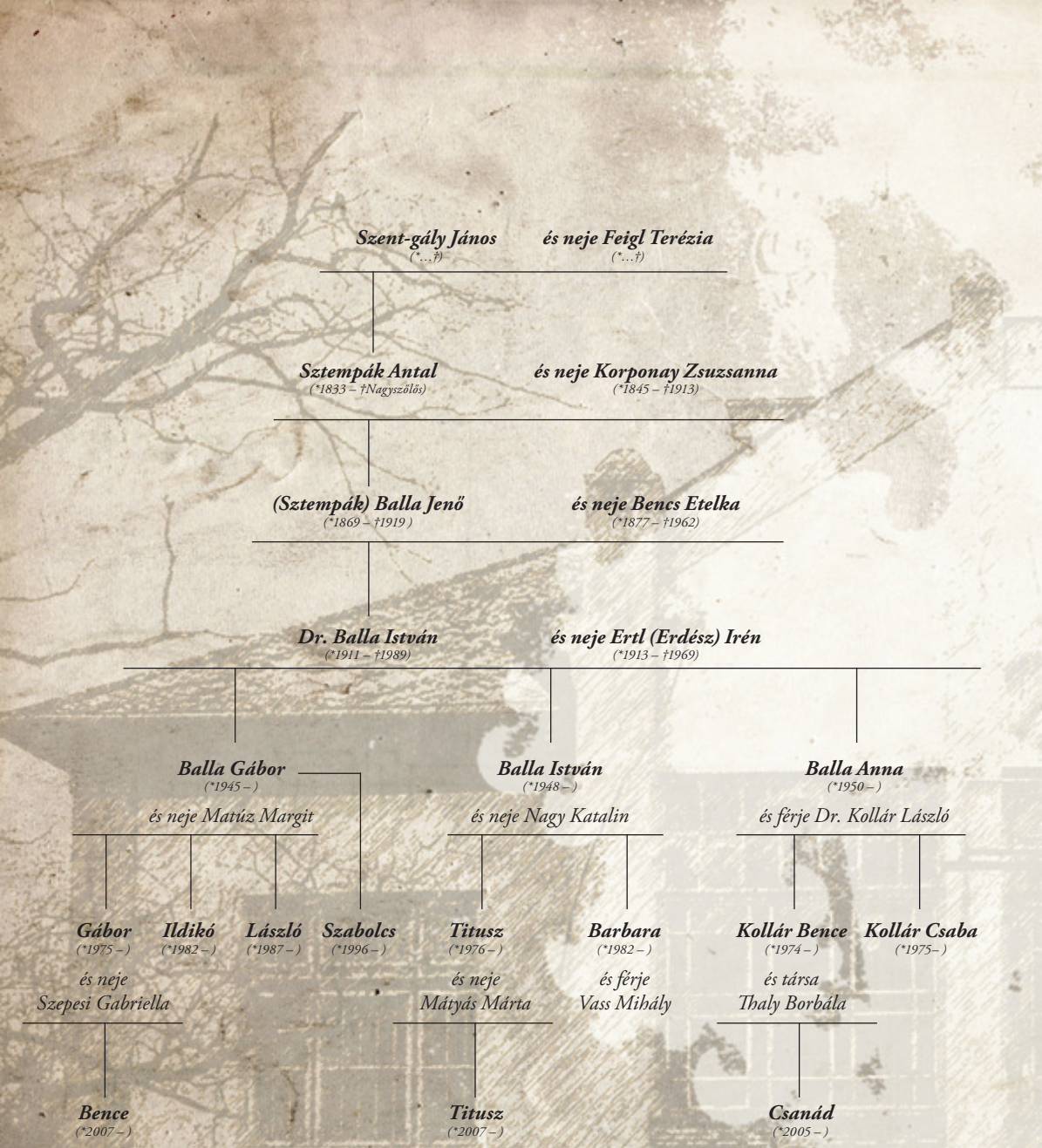
Dr. Balla István leszármazottjai

Bencs (Varga) Kálmán leszármazottjai

Bencs (Varga) László leszármazottjai

Kivonatos családfa a Magyarországon élő (Szent-gály Sztempák)-Balla leszármazottakról

Szentgály von Szent-Gál

Dr. Balla István
(született Nyíregyháza, 1911. január 27.
– meghalt Nyíregyháza, 1989. november 4)

1929. szeptemberétől 1944. augusztus közepéig Nyíregyháza város közigazgatásában dolgozik, közben jogi doktorátust szerez. 1944. augusztusában a belügyminiszter Nagykanizsára helyezi főjegyzőnek. 1945. áprilisában letartóztatják, mert Nyíregyháza kéri kiadatását. Az Andrássy utat is megjárva Nyíregyházára szállítják, majd a Népbírósági tárgyaláson elítélik.
1947. júliusában a Népbíróságok Országos Tanácsa szabadlábra helyezi. Elhelyezkedni nem tud. Az akkor 34 éves ember előtt lezárul közigazgatási életének aktív szakasza, amelyben pár nap híján 17 évet töltött, és amit életcéljának választott. Végül ötévi alkalmi, napszámosi munka után az Evangélikus Egyháznál helyezkedik el, ahol díjbeszedőként járja a környék tanyáit, és onnan is megy nyugdíjba. Nyugdíjjogosultságánál az 1945 év előtti éveket nem számítják be. Miközben a könyv főszereplőjénél az oroszok bejövetelével megáll az idő, a kor uralmon lévő döntéshozói szerint csak ettől az időtől kezdve jogosult némi alamizsnára.

A Szocialista Népköztársaságban bűne: származása.
Az, hogy 1890-től 1945-ig, tehát több mint fél évszázadig (!) Nyíregyháza első számú vezetőinek egyetlen közvetlen, Nyíregyházán, sőt egész Magyarországon elérhető hozzátartozója. Nagyapja: Bencs László Nyíregyháza polgármestere (1890-1901) Apja: /Sztempák/ Balla Jenő Nyíregyháza város tanácsnoka 1897-1915-ig, majd polgármestere 1915-1918-ban bekövetkezett haláláig. Nagybátyja: Dr. Bencs Kálmán Nyíregyháza polgármestere (1918 -1934.). Sógora: Szohor Pál Nyíregyháza polgármestere (1934-1945).

Másik megbocsáthatatlan bűne: elvhűsége.
„Amiben hiszek, amellett kitartok, amit gondolok, azt kimondom.”
Rögzíti is mindezt a gépezet, amelyről a III/3-as megfigyelési jegyzőkönyvek és ügynöki jelentések tanúskodnak.

A gyermekeinek írt több száz oldalas feljegyzése – „Így láttam, így emlékezem, ez a véleményem” – kiegészítve a hagyatékban talált relikviákkal: kor/ és kórdokumentum. Egyes vonatkozásokban egyedülálló.
Ez a személyes hangvételű írás képezi az
I. kötet alapját. A II. kötet „Ko(ó)r-történet” címen mindezt dokumentumokkal hitelesíti.

Fr. Kollárné ***Balla Anna: Sóstói út 53.***